ମୁକୁର

ମାସିକ ପତ୍ର ।

ପଞ୍ଚମ ଭାଗ ।

ସନ ୧୩୧୭ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ ବି, ଏ,

କର୍ତ୍ତୃକ

ସମ୍ପାଦିତ ।

କଟକ ।

ମୁକୁର ପ୍ରେସରେ ମୁଦ୍ରିତ ।

୧୯୧୧ ।

ଅଗ୍ରିମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ଦୁଇ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିବେଦନ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ମହସ କ୍ରମମତେ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁକୁର ଆପଣମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କଲୁଁ । ନାନା ବଶତଃ ଗତ ଦୁଇବର୍ଷ ମୁକୁର ନିୟମିତରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅ ଯଥା ସମୟରେ ମୁକୁର ଗ୍ରାହକଙ୍କୁ ଦେଇ ପାରି ନାହୁଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିନତି ନିବେଦନ ଯେ ଗ୍ରାହ ମେମାନଙ୍କର ଦେୟ ପ୍ରେରଣ କରି ବାଧିତ କରିବେ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଗ୍ରାହକ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ବ୍ୟକ୍ତ କରିବେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ବହୁ କ୍ଷତି ସ୍ୱୀକାରପୂର୍ବକ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡକୁ ଜୀବିତ ରଖିଛୁଁ । ଗ୍ରାହକମାନେ ଅନୁଗ୍ରହପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ମୁକୁର ସୁନ୍ଦର କଳେବର ଧାରଣ କରିବ । ଆମ୍ଭେମାନେ କହି ପାରୁଁ ମୁକୁର ଏଣିକି ନିୟ ପ୍ରତିମାସ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ଷଷ୍ଠ ବର୍ଷର ୨ୟ ସଂଖ୍ୟା ଆମ୍ଭେମାନେ ଭି.ପି. ରେ ପଠାଇଛୁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଅବ ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ବକ ଜଣାଇବେ । ମୁକୁରର ୪ର୍ଥ ୫ମ ବର୍ଷର ଯେଉଁ ସଂଖ୍ୟାମାନ ଅପଣ ପାଇ ନାହା ଲେଖିଲେ ଶୀଘ୍ର ପଠାଇ ଦିଆଯିବ । ଶୀଘ୍ର ଟାକା ଦେୟ ପ୍ରେରଣ କରି ବାଧିତ କରନ୍ତୁ ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର [redacted]

ସମ୍ପାଦକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀ ଚାପସି ।

ବିଷୟ	ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାମ	ପୃଷ୍ଠା
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାଶୀନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ	[illegible]
[illegible]	,, ବ୍ରଜମୋହନ [illegible]	[illegible]
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, କୃଷ୍ଣମୋହନ ମହାପାତ୍ର	୧୪୧
ଅଧିକାର ଚାରିଦାବା	,, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ	[illegible]
ଅକ୍ରମଣ	,, ମଦନମୋହନ ପ୍ରଧାନ	[illegible]
ଅଧା ମେଘ ଧନ (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋଲକ ଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ	୧୩୪
[illegible] ଅଶ୍ରୁର ଗୀତ	,, ମଦନମୋହନ ପ୍ରଧାନ	୪୫
[illegible] ବିଦ୍ୟାଗାର	,, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ	୧୬୬
[illegible] ଭାଷାର ବିଶେଷତ୍ୱ	,, ବଳଭଦ୍ର ମିଶ୍ର	୧୪[illegible]
[illegible] ପ୍ରଥମା ଭୂମୀ (ପଦ୍ୟ)	,, ଭକ୍ତବତ୍ସ ଚରଣ ଦାସ	[illegible]
ଉପାସନା	,, ଶ୍ରୀବତ୍ସ ପଣ୍ଡା ବି, ଏ	[illegible]
[illegible] ଗୋଲାପ (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋପାଳ ପ୍ରସାଦ ସିଂହ	[illegible]
[illegible]	,, ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ	[illegible]
[illegible]	,, କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର	୧୫୦
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, କାମପାଳ ମିଶ୍ର ବି, ଏଲ	୧୩[illegible]
[illegible] ଓ ବ୍ୟାସଦେବ (ଲଂବିଦ୍ୟାମ୍ରୀ)	,, ଅର୍ଜୁନ ମିଶ୍ର	[illegible]
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋପାଳ ପ୍ରସାଦ ସିଂହ	[illegible]
[illegible] ପିତୃଭକ୍ତି	,, ଅଧିକାର ପାଣ୍ଡିତ	୪୩
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋପାଳ ପ୍ରସାଦ ସିଂହ	୧୮୨
[illegible]	,, ମଦନମୋହନ ପ୍ରଧାନ	୧୩୩
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି	
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେବ	
[illegible] (ଗଳ୍ପ)	,, ଜଗନ୍ନାଥ ବଖ୍ତର ଘୋଷ	[illegible]
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି	୧୦
[illegible]	,, କୈଳାସଚନ୍ଦ୍ର ଭରତ କର ବି, ଏ	[illegible]
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, କାଶୀନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ	[illegible]
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋପାଳ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ବି,	[illegible]
[illegible] ଗୃଷ	,, ମଦନମୋହନ ପ୍ରଧାନ	[illegible]
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, କାଶୀନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ	[illegible]
[illegible]	,, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ	[illegible]
[illegible]	,, ବାଣୀନାଥ ରଥ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ	୨୪୮
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା	[illegible]
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଦଳଦ, ଦତ୍ତ	[illegible]
[illegible] ଆଦର୍ଶ (ପଦ୍ୟ)	ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ ବି, ଏ	[illegible]
[illegible] ସମାଲୋଚନା	,, କୁଳମଣି ଦାଶ	୧୫୪
[illegible]	ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ	[illegible]

Digitized by srujanika@gmail.com

ପୃଷ୍ଠା	ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାମ	ପୃଷ୍ଠା
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	✓ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର	[illegible]
[illegible]	,,	[illegible]
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଶ୍ରୀ—	୨୮୨
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ	୧୦୦
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ର	୧୯୩
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ,,	୦୩
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ,,	୧
[illegible]	,, କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ	[illegible]
[illegible]	,, ପାର୍ବତୀ ଚରଣ ଦାସ ବି, ଏ	୧୬୬
[illegible]	,, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମିଶ୍ର	୨୧୫
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଶ୍ରୀ—	୨୪୩
[illegible]	,, ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା	୨୫୦
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋପାଳ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ବି, ଏ	୨୩୩
[illegible]	,, ଫକୀରମୋହନ ମୋହାପତ୍ର	୧୩୨
[illegible]	,, ଗୋପାଳ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ବି, ଏ	୧୦୧
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋବିନ୍ଦ ରାଘବ ଦୁର୍ଗ	୨୨୩
[illegible]	,, ଗୋପୀନାଥ ଦାଶ ବି, ଏ	୧୩୩
[illegible]	,, ଗୋପାଳ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ବି, ଏ	୧୬୧, ୨୦
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,,	୨୧୯
[illegible]	,, ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦାସ ଗ୍ରାମ୍ୟ	୮୮
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା	୨୬୦
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା	୧୬୪
[illegible]	,, ~~ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତିବିଶ୍ୱ~~	~~[illegible]~~
[illegible]	,, ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର	୧୦୬
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ର ଦୁର୍ଗ	୨୨୯
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ବି, ଏ,	୮୮
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋବିନ୍ଦନାଥ ଦତ୍ତ	୨୦୭
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କ ଆରତି ପଦ୍ୟ	,, ଶ୍ରୀ— ଗୁପ୍ତ	୧୮୦
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ ଦାସ	୧୬
[illegible]	,, ଚକ୍ରଧରୀ ମହାପାତ୍ର	୪୬
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗିରୀନାଥ ଦାସ	୨୪୫
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଜଗନ୍ନାଥ ବିଜୟ ଘୋଷ	୧୩
[illegible]	,, ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପାତ୍ର ବି, ଏ	୨୨୪
[illegible] (କବିତା)	,, ବିଶ୍ୱନାଥ ମହାନ୍ତି	୧୬୬
[illegible]	,, ବିଶ୍ୱନାଥ ତ୍ରିପାଠୀ	୨୩୮
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର	୪୪
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ବି, ଏ,	୧୪୪
[illegible] (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଦୁର୍ଗଦେବ	୧୪୯

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୫ମ ଭାଗ । | ବୈଶାଖ, ୧୩୧୭ । | ୧ମ ସଂଖ୍ୟା ।

ବସନ୍ତ ।

ରାଗ ଭୈରବୀ—ତାଳ ଏକତା ।

ମଧୁମୟ ମଧୁ ସମୟ
ପରକାଶେ ଦିଶେ ସବୁ ହରଷମୟ ।
ଝରୁ ଝେର ସମୀରଣ
ଚତୁରେ ଚୁମ୍ବି ଗମନ,
ବିତରେ ଝେରଇ ରେଣୁ ସୁବାସମୟ । ୧ ।
ନବୀନ ବେଶେ ଯାମିନୀ,
ସୁଧାକର ସୋହାଗିନୀ
ନୀର-ଦରପଣେ ଦେଖେ ଇନ୍ଦୁ ଉଦୟ । ୨ ।
ନୀଳବସନା ସରସୀ
ସରସିଜ-ମୁଖେ ହସି
ସଜାଇଲା ମଧୁପାଇଁ କଞ୍ଜ ଆଳୟ । ୩ ।
ସଳଖ ସୁନ୍ଦର ଶାଳ
ପକାଇ ପଞ୍ଚବିଶାଳ
ଇଙ୍ଗିତେ କି ଇଚ୍ଛେ ଝୁଲି ଲତାପ୍ରଣୟ । ୪ ।
ବକୁଳ ବକଳ ଛାଡ଼ି
ପିନ୍ଧିଲା ସବୁକ ଶାଢ଼ି;
ପକ୍ଷିପିଲାଙ୍କୁ ପାଳିଲା ଦେଇ ନିଳୟ । ୫ ।

ସୁନାର ସାଜେ ସୁନାରୀ,
ସୁନା ସୁମନ ଆହରି,
ବରିବ କିବା ବସନ୍ତେ ବରଜି ଭୟ । ୬ ।
କୁସୁମିତ କୁଞ୍ଜଲତା,
ସତେକି ନାଇ ଅଳତା,
ଲୋକେ କି ଦେଇ ବିନା ମୂଲ୍ୟେ ହୃଦୟ । ୭ ।
କେତକୀ କନକ ଗୋରୀ,
ପ୍ରକୃତି ଚିର କୁମାରୀ,
ଅତି ସରଙ୍ଗେ ପରାଗ କଲା ସଞ୍ଚୟ । ୮ ।
ମଧୁପ ଭେଟିଲା ମଧୁର,
ଆଗମ ଦେଖି ମଧୁର
ଗୀତ ଗାଇ ଗୁଣ ସ୍ୱରେ ହୁଏ ଅଥୟ । ୯ ।
ମଞ୍ଜରୀ-ମଞ୍ଜରେ ବସି
କୋଇଲି ମୋଦେ ଉଲ୍ଲସି
ଯୋଷେ କୁହୁତାନେ ଋତୁରାଜନ ଜୟ । ୧୦ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେବ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆଦିକବି – ଶାରଳା ଦାସ ।

ଭାରତବାସୀ ଇତିହାସ ଲେଖାରେ ଚିରକାଳ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ତେଣୁ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନଚରିତର ଅଭାବ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ତାହା ବୋଲି ଯେ ସର୍ବବିଧ ଆନ୍ଦୋଳନଭୂମି ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଧ୍ୟାନ ଧାରଣା-ଆର୍ଯ୍ୟଗଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସାମାନ୍ୟଶ୍ରମସାଧ୍ୟ ଜୀବନଚରିତ ଲିଖିତ ହୋଇନାହିଁ, ଏମନ୍ତ ନୁହେ । ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟ-ମାନେ ଅଧୁନିକରୀତିରେ ଜନ୍ମମରଣାଦିର ତାରିଖ ବର୍ଷମାସଦିନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶପୂର୍ବକ ଜୀବନ ଲେଖିବାକୁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ମଣୁ ନଥିଲେ; ସେମାନେ ସେହି ଏବୀଭୂତ ରକଥା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଜୀବନର ଯାହା ସ୍ଥୂଳାଂଶ ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ମୃତ୍ୟୁର ପୂର୍ବ ଏବଂ ପର କାଳରେ ଜୀବିତ ଥାଏ, କେବଳ ତାହା ବିବୃତ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଏହା ଦୃଢ଼ରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଯେପରି ଯଥାର୍ଥ ଇତିହାସ ଲେଖକ ଅଭାବ କେହି ନାହିଁ । ଯେହିଦ୍ୱାରା ଯାହା ସ୍ପୃହାତ ହୋଇନାହିଁ ସେକଥା ଲେଖି ଲୋକଶିକ୍ଷାର୍ଥ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଗୁଣଗ୍ରାମ ଓ କୀର୍ତ୍ତିକଳାପର ସବିସ୍ତାର ଦର୍ଶନ ଏବଂ ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ରର ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ମାନବଚରିତର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟ । ପୁରାଣରେ ଏପ୍ରକାର ବିଷୟମାନ ବିବୃତ ସଂରକ୍ଷିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସଂସ୍କୃତରେ ପୁରାଣାଦିକୁ ଇତିହାସ ଅଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଅଛି । ଏହି ପୁରାଣାଦି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜର ଇତିହାସ ରୂପେ ରକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ତାହା ଅଧୁନିକ ଇତିହାସ ଲକ୍ଷଣାକ୍ରାନ୍ତ ନୁହେ । ସେଥିରେ ଅତିରଞ୍ଜନ ଏବଂ ଅମାନୁଷିକ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନର ମାତ୍ରା ଯେପରି ସୀମାତିତ, ବର୍ଣ୍ଣିତ ଘଟନାବଳୀର ଐତିହାସିକରୂପଣର ଅଭାବ ସେହିପରି ଅଶାତିତ । ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷର ଅଳ୍ପ ମାସ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁକରୁ ଶେଷରେ ଆମ୍ଭମାନେ ସମାଜର ଇତିହାସକୁ ଏତେ ବିଶୃଙ୍ଖଳ କରି ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ଅନେକସ୍ଥଳରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଘଟନାବଳୀର ଅଗ୍ରପଶ୍ଚାତ୍ ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ଫଳତଃ ସେମାନେ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ସମାଜର ଇତିହାସର ଆଦ୍ୟନ୍ତ ଘଟନାବଳୀ ଅନୁପୂର୍ବକଭାବରେ ନଲେଖି ଭବିଷ୍ୟତ୍ ବଂଶଧରମାନଙ୍କୁ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରରେ ଅବା ମୋହଜାଲରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ କରି ଅଛନ୍ତି ।

ବସ୍ତୁତଃ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ଏବଂ ସମାଜର ଅତୀତ ଅନ୍ଧକାରମୟ । ତଥାପି ଏହି ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାମ୍ରଲିପି ଶିଳାଲିପି ପ୍ରାଚୀନ ଦେବାଳୟାଦିର ଭଗ୍ନାବଶେଷ କିଂବଦନ୍ତୀ ପ୍ରଭୃତି ମଣିର ଜ୍ୟୋତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଅତୀତର ଯବନିକାଭୂତ ଆଭାସ ପାଉଅଛୁଁ । ଏହିସବୁ, ଅତୀତ ବିଷୟ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମ୍ବଳ । ଅତଏବ ଅତୀତ ବିଷୟମାନ ଅଧୁନିକ ଇତିହାସ ଲକ୍ଷଣାକ୍ରାନ୍ତ କରିବାକୁ ହେଲେ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଅଗେ ଏହିସବୁର ସାହାଯ୍ୟରେ ଏବଂ ପୁରାଣକାବ୍ୟନାଟକାଦିର ପାଠ ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ହେବ । ଯେ ଯେତିକି ସେ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଅଗ୍ରସର ହେବେ ସେ ସେତିକି କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏପ୍ରକାର ସୁବିଧା ଲେଖକଙ୍କୁ ସବୁସ୍ଥଳରେ ମିଳେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ଏପରି ଅଭାବ ପଡ଼େ, ସେଠାରେ ଇତିହାସ ଲେଖକମାନେ ଅନୁମାନଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଥାନ୍ତି; ମାତ୍ର ସେପ୍ରକାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରିବା ନିରାପଦ ନୁହେ । କାରଣ ପ୍ରମାଣାନ୍ତର ମିଳିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାର ସ୍ଥିରତା । ଏହିପରି ଅନୁମାନ କରି ଲେଖିବାଦ୍ୱାରା ଐତିହାସିକମାନେ ଅନେକସ୍ଥଳରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଭ୍ରମରେ ପକାଇଥାନ୍ତି, ବିଶେଷତଃ ବୈଦେଶିକ ଲେଖକମାନେ ଏ ଦେଶର ଇତିହାସ ସଂଗ୍ରହ କରି ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଲୌକିକ ସାହାଯ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରମାଣର ଅଭାବରୁ ଅନୁମାନ କରି ଅନେକ କଥା ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏ ଦେଶର ଇତିହାସରେ ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦ ବହୁଳ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ଗୋଟିଏ କଥା ଯେପରି ନାନାମୁନିଙ୍କର ନାନାମତ ପ୍ରଚାରିତ ହେଉଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ଯେଉଁ ବିଷୟର ଅବତାରଣା କରୁଅଛୁଁ, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ମତଭେଦ ଅଛି । ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ବୈଦେଶିକ ଐତିହାସିକଙ୍କର ମତ ଅନୁସରଣ କରି ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରମାଣ ନ ଲେଉଡ଼ି ଅଖିବୁଜି ସ୍ୱଦେଶର ଅନେକ ପ୍ରକୃତ କଥାକୁ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର କହି ଆସୁଅଛୁଁ । ନୋହିଲେକ ଆଜି ଶାରଳାଦାସଙ୍କୁ କେହି ତିନିଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ, କେହି ମହାଭାରତର ଅନୁବାଦକ କେହିବା ରାଜା ବୀରକିଶୋର ଦେବଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ-ପ୍ରାପ୍ତ ବୋଲି କହି ତାଙ୍କୁ ଇତସ୍ତତଃ କରନ୍ତେ ! ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଇତିହାସ ଲେଖକ ହଣ୍ଟର ସାହେବ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ ଏବଂ ଶାରଳାଦାସଙ୍କୁ ଏକକାଳୀନ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଅଛନ୍ତି ।* ଶାରଳାଦାସ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ସମକାଳୀନ ନୁହନ୍ତି, କିମ୍ବା ମହାଭାରତର ଅନୁବାଦକ ନୁହନ୍ତି । ଲେଖକଙ୍କର ଉଭୟ କଥା ଭ୍ରାନ୍ତିସଙ୍କୁଳ, ଏହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ଯାହା ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ମତଭ୍ରାନ୍ତି, ସେଥିଲାଗି ଅମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଷାରୋପ କରୁନାହୁଁ । କାରଣ ସେ ବୈଦେଶିକ ଥିବାରୁ ଆଉ ଏଦେଶର ଭାଷା ଉତ୍ତମରୂପେ ଆୟତ୍ତ କରି ନଥିବାରୁ ଉକ୍ତବିଷୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱୟଂ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ସୁତରାଂ ସେ ଏଦେଶୀୟ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ଯାହା ଯେପରି ଶୁଣିଲେ ତାହା ସେହିପରି ଲେଖି-ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଏସମସ୍ତ ଭ୍ରମର ସଂଶୋଧନ ଅସ୍ମାଦୃଶ ଆଳସ୍ୟ-ପରାୟଣ ଏବଂ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସାବିମୁଖ ଜାତିର ବହୁକାଳ ସାପେକ୍ଷ ।

ଶାରଳା ଦାସଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ କାଳ ।

ଏପୂର୍ବେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛୁଁ ଯେ, କିଂବଦନ୍ତୀତାମ୍ରଫଳକ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିର ସମାଧି ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ପୁରାତନ ଦେବାଳୟାଦି ଇତିହାସ ସଂଗ୍ରହର ଉପକରଣ । ଅମ୍ଭେ-ମାନେ ଏହିଠାରେ ସେହିପରି କେତୋଟି ଉପକରଣ ଦେଇ ପ୍ରମାଣ କରିବୁଁ ଯେ ଶାରଳାଦାସ ତିନି ଶତ ବର୍ଷରୁ ଅନେକ ପୂର୍ବର କବି । ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ କଥା ତେଣିକି ଥାଉ ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାହାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ଲେଖାରେ ଶୁଣସି, ହୋସି, ଦେସି, ଗଛୁ ପ୍ରଭୃତି କ୍ରିୟାର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର ଦେଖିଲେ ମନେ ହୁଏ ତାହା ପ୍ରାକୃତରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଓଡ଼ିଆର ଶୈଶବକାଳ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା, ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଥମ ଓ ତତ୍ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାକୃତ ବହୁଳ ଥିଲା ବୋଲି ଅନୁମାନ ହୁଏ । ଏହି ମହାଭାରତର ଭାଷା ତହିଁର ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦାନ କରୁଅଛି । ତେବେ ତାହା ଏଦେଶବାସୀମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତପ୍ରିୟତା ଏବଂ ପ୍ରାକୃତଦ୍ୱେଷିତା ପ୍ରଭାବରୁ କ୍ରମଶଃ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇ ସଂସ୍କୃତର ଅଭିମୁଖୀନ ହେଉଥିବା ଆଧୁନିକ ଆକାର ଧାରଣ କଲା । ତଥାପି ଉଲ୍ଲିଖିତ ଶିଶୁତ୍ୱ ବା ଅପକ୍ୱତା ତିରୋହିତ ହେବାକୁ ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀରୁ ଊଣା ଲାଗି ନଥିବ । ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ ପାଠ କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ ସେଥିର ଭାଷା ଅତି ପ୍ରାଚୀନ । ତହିଁର ଅନେକ ଶବ୍ଦ ପୂର୍ବତନ ପାଲି ବା ପ୍ରାକୃତରୁ ସଦ୍ୟଜାତ ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରକାର ପ୍ରୟୋଗ ଅତି ବିରଳ । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏହି, ସଂସ୍କୃତର ଜଗତ୍ ଓ ନାଥ ଶବ୍ଦ ଅପଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ପାଲି ଓ ପ୍ରାକୃତରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଜଗୁ† ଓ ନାହା ହୋଇଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଗୁ‡ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ସାହିତ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ନାହାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବହାର ଅଛି; ମାତ୍ର ଏକାଠି ଜଗନ୍ନାଥ ପରବର୍ତ୍ତରେ 'ଜଗୁନାହା'ର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର ଶାରଳା ମହାଭାରତ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଏଥିରେ ନଖ ସ୍ଥଳରେ 'ନହ' ଅଙ୍କ ସ୍ଥଳରେ 'ଅହଙ୍କ' ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରକାର ପ୍ରୟୋଗର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଭାଷାର ପ୍ରାଚୀନତାଜ୍ଞାପକ । ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ବନ ପର୍ବରେ "ଦଶ ନହ ମୁହେଁ ଭଲ କରେ ପରଣାମି ପୁ୧୯୦ "ଅହଙ୍କେ ଯାନ୍ତେଣ ସେହ୍ନ ମକାର କୁମାରୀ"-ପୁ୩୨୯ ଉଦ୍ୟୋଗ ପର୍ବରେ 'ଝଟ ଅନରୂପ ବିକାଶିଲେ ଜଗୁନାହା' ପୃ ୭୨ । ସେହିପରି 'ପ୍ରଭଦନ କରଇ ସେ ଭରହ (ଭିରବ) ଡାଣ୍ଡିବ' ସଃ ପଃ ପୃ ୧୮ 'ଜଣସ୍ୱ (କନକ) ମୟୂରଥରେ ଉଡୁଛି ପାଡାଙ୍କ,

* Sarala Das Kavi—Lived 300 years ago and translated the Mahabharata into Oriya.
Upendarabrabhanja—A Raja of the Gumusar, and the most iminent of all the Oriya poets; lived 300 years ago. History of Orissa Vol II Pages 208—9

† ଲଳିତ ବିସ୍ତର ଦେଖ ।

‡ ଜଗତ୍ପୀବନ ଦାଶରଥି ଜାନକୀଦେବୀ ପ୍ରାଣପତି 'କମଳଲୋଚନ' ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବଃ ପଃ ପୃ ୧୬୮ । 'ଗମନ୍ତ୍ର ସେ ରହ୍ନ (ରଥ) ବରେ ପୁଷ୍ପକ ସଦୃଶେ' ଭୀଃ ପଃ ଇତ୍ୟାଦି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରକାର ପ୍ରୟୋଗମାନ ଏହି ମହାଭାରତରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ସେ ପ୍ରକାର ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସୀୟ ଅଥବା ତତ୍ପୂର-ବର୍ତ୍ତୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରାୟ ଦେଖି ପାରୁ ନାହିଁ । ଯଥା ;—(୨) ଘାନ୍ତ (ଘାଟଶବ୍ଦଜ) ବାର ବା ଥର ଅଧିକ 'ଘାଟି' ଶବ୍ଦଟି ବୋଧହୁଏ ଏହା ପରେ ସୃଷ୍ଟ) ପଣ୍ଡାନ୍ତ (ପଣ୍ଡାତ୍) ତତ୍‌ଷଣାନ୍ତ (ତତ୍‌ଷଣାତ୍) ଇତ୍ୟାଦି । (୩) ଛମୁରେଣ, ଯାନ୍ତ୍ରେଣ, ତୋହରେଣ, ସଙ୍ଗଢେଣ, ଧାମନ୍ତ୍ରେଣ, ଝୁଣ୍ଟନ୍ତ୍ରେଣ ଇତ୍ୟାଦି । (୪) ସବୁନ୍ତ (ସବୁଙ୍କି) ଅମ୍ଭନ୍ତ (ଅମ୍ଭଠିଁ) ଏହେନେକ (ଏମନ୍ତ) ତୋହର ଥାନ୍ତେ (ତୁ ଥାଉଁ), ଅମ୍ଭର ଥିଲେ (ଅମ୍ଭେ ଥିଲେ) ଇତ୍ୟାଦି । (୫) ଅଟ୍ଟସି, ଶୁଣସି କରସି, ନଇସି ଇତ୍ୟାଦି । (୬) ପୁଅନ୍ତ (ପୁଅଙ୍କୁ) ଅମ୍ଭ-ମାନନ୍ତ ଦେବନ୍ତ, ବଶିଷ୍ଠନ୍ତ, ଦେବତାନ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି ସ୍ଥଳରେ ଦ୍ୱିତୀୟା ବିଭକ୍ତିର ଆକାର 'ନ୍ତ' ଥିବାର ଅମ୍ଭେମାନେ କେବଳ ଏହି ଶାରଳା ମହାଭାରତରୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଦେଖୁଅଛୁଁ । ବିଶେଷତଃ ତୋତେ, ମୋତେ ସ୍ଥଳରେ ତୁକୁ, ମୁକୁ ଏବଂ ତୋହରେଣ, ମୋହରେଣ ଏପ୍ରକାର ପ୍ରୟୋଗ ତତ୍ପୂରବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସିପ୍ରାଚୀନସାହିତ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରାୟ ନାହିଁ ବୋଲି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ । (୭) ଏସମସ୍ତଙ୍କୁ ଛଡ଼ି ଆଉ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖା ଯାଏ । ଯାହା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରୟୋଗ ପରି ବୋଧହୁଏ । ଅତଏବ ଅମ୍ଭେ-ମାନେ କେବଳ ଏହି ଭାଷାରୁ ଅଗେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି ପାରୁଁ ଯେ ଶାରଳା ଦାସ ଭକ୍ତ କବି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ।

---

(୨) ଏଘାନ୍ତ ପୁଣ୍ଡଗୋଟି ନାଶ ନ କରିବ—ଆ, ପ, ପୃ ୧୫
ଘାନ୍ତ ଏ ପେଷିବୁ ନନ୍ଦ ଘୋଷକୁ ଗିଳିବ—କ, ପ ପୃ
(୩) ଏମନ୍ତ୍ରେଣ କଥା ତୁ ହୋ ଶୁଣ ନୃପମଣି—ଆ, ପ,
ଯାନ୍ତ୍ରେଣ ଯେ ଦେଖି ନ ପାରିବ ଆଉ ମୁକୁ—ପୃ ୩୮
ତୋହରେଣ ଗଞ୍ଜି ଅପେ ହୋଇଲୁଁ ଯେ ଅମ୍ଭେ—
ଦାନେଣ ନିର୍ଜିତ ସେ ମାନେଣ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ।
ଜ୍ଞାନେଣ ପଣ୍ଡିତ ସେ ଅଟଇ ମହାମତି—ପୃ ୧୭
ବ୍ୟାସ ବିଜେ କଲେ ଆସି ବାରୁଣାବନ୍ତ୍ରେଣ—ପୃ ୩୯
ଘାଏଣ ଅସାଷ୍ଟମେ ପଡ଼ିଲେ ଦେବରାଏ—ମଧ୍ୟ ପର୍ବ
(୪) ତୋହର ନିମନ୍ତ୍ରେ ଅଗୋ ବରିଲ ସବୁନ୍ତ—ଆ, ପ, ପୃ ୨
ତୁମ୍ଭର ଥାନ୍ତ୍ରେ କୃଷ୍ଣଲଭୁଁ ଏତେଦଶା—ସ, ପ,
ପାଣ୍ଡୁରାଜା ଶୁଣିଲେ ତାହାଙ୍କର କହନ୍ତ୍ରେ—ଆ, ପ, ପୃ ୫୩
(୫) ତୁହି ଅମ୍ଭର ପ୍ରିୟ ଅଟ୍ଟସି ହୋ ରାଜା—ସ, ପ, ପୃ ୨୪୬
ଶୁଣସି ମହାରାଜ ଏହାଇ ପରମ ଶାନ୍ତି—ଆ, ପ, ପୃ ୭
ସହସ୍ର ଆୟୁଷ୍ମାନ୍ କୋଟି କଲ୍ୟାଣ ହୋସି—ଆ, ପ,
ଯୋଦର ରକ୍ଷଣ ପାଇଁ ପଡ଼ାଏ ଦଅସି—ଭୀ, ପ, ପୃ ୮୧
(୬) ଉଭୟ କୁଳର ତହିଁ ଗୋବାନ୍ତ ଉଚ୍ଚାର—ଆ, ପ, ପୃ ୪
ମୁଅନ୍ତ ଛଡ଼ି ତହିଁ ଚଳିଲେ ଦେବ କୁନ୍ତୀ !—ଆ, ପ,
ମେଘନ୍ତ ପ୍ରୋକ୍ଷଣ କରି ବଶିଷ୍ଠେ ବସିଲେ—ମା, ପ,
ଏହାନ୍ତ ଯେନ ଯେବେ ଶୁଁ ଯିବ ପଳାଇ—ମ, ପ,
ତୋହର କ୍ଷତିପଣ ନ ଯୋଗାଇ ଅମ୍ଭନ୍ତ—ଭୀ, ପ,
ସଦାଶିବ ବଳରାମ ତୋଷିଣ ଦୁହନ୍ତ—ସ, ପ, ପୃ ୪୫୦
(୭) ନକୁଳ ବୋଇଲେ ଯୋଡ଼ା ବାରୁଅଳ ହେବ—ବ, ପ,
ଫର ହରନ୍ତ ପାଚାଙ୍କେ ଝଲକେ ବମାନ—ସ, ପ, ପୃ, ୨୬୩
ଯୁକଢେ ଧନୁ ଶୁକ୍ଳଳ ଅମାବର ରାଢ଼—ସ, ପ, ପୃ ୧୧୩
ପୁଣିହିଁ ଛମୁକୁ ଦୁଃଶାକୁ ଆଣିଲା ଗଳଥ—ସ, ପ, ପୃ ୩୮୯
ପଳର ମାରମାନ ସେ ନଉଡ଼ନ୍ତ (ଡାଳନ୍ତ) ଆଣି—ସ, ପ,
ପାଇଲା ନ ପାଇଲାକୁ ସଞ୍ଚପ (ସଂଖ୍ୟ) କେ କରୁ—ସ, ପ,
ଗାଲଡୁର ଶବଦରେ କରନ୍ତ କୁଳ—ସ, ପ, ପୃ ୧୪୨
ଦ୍ରୁପଦ ରାଜା ଅଗେ ଦେଶାଉରେ (ପ୍ରତିଧ) କହିଲେ—ଆ, ପ,
ସେ ପାତକମାନ ଅଗେ ଲାଗଇ ମୁକୁଇଁ—ଆ, ପ, ପୃ ୩୩
କୋପ ସଂହାରଣ ନ୍ୟଥିଲେ (ନ ପାଇଲେ) କହୁଁ—ଉ, ପ,
ପାଟାଳ ଦେଶ ରାଜାଶୁତଲା ଦଣ୍ଡଇ—ଆ, ପ, ପୃ ୨୨୯
ଯେତେକ ବସ୍ତାର ମୋର ଚରଣର ତଳ
ତହିଁ ତନ ପାଦ ଦାନ ଦେବୁ ମହାପାଳୀ (ମହାପାଳ)—ଉ, ପ,
ତୁମ୍ଭ ରାଜ୍ୟେ ଧାଉଦେଣ କେବଣ ନୃପତି—ସ, ପ, ପୃ ୧୩୨
ବହନ୍ତା ପୁରୁଷ ତହିଁ କହିଲେ ଧାଢ଼ାଙ୍କୁ—ଭୀ, ପ, ପୃ ୧୧
ଶରୀରେ ଅଛି ତୋହର ବଜ୍ର ଯେ ଛଉର (କବଚ)—ବ, ପ,
(୮) ଯେ ଦେଶେ ଅଟେ ଚତୁରଙ୍ଗ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାସ୍ତେ ।
ତାର ଭୁବନେ ନକୁଳ-କଲାକ ବଜସ୍ତେ—ସ, ପ, ପୃ ୨୨୫
କଳିଙ୍ଗ ବଳିଙ୍ଗ ଯେ ଓଡ଼ିଙ୍ଗ ବଙ୍ଗଦେଶ ।
ଗାଞ୍ଜାମ ହିନ୍ଦୁତ ଅଦି ଦେଶ ଯେ ବିଶେଷ
ଅନଙ୍ଗ ଓଡ଼ରାଷ୍ଟ୍ର ଯେ ଘେନାଣ ଭୋଜରାଷ୍ଟ୍ର—ଆ, ପ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦ୍ୱିତୀୟ କଥା ଭାରତୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଓଡ଼ରାଷ୍ଟ୍ର ବା ଓଡ଼ିଶା ଓ ତଦନ୍ତର୍ଗତ କେତେକ ପ୍ରାଧନ ସ୍ଥାନର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତତ୍ସହ ଦ୍ରୁଡ଼ଙ୍ଗ ବା ଅନଙ୍ଗ । (୮) କେବଳ ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରାଚୀନ ନରପତିଙ୍କ ନାମ ସୂଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ଯାଉଅଛି ଯେ, କବି ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳର ବହୁବର୍ଷ ଉତ୍ତରେ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଇତିହାସ ଅଜ୍ଞାତ ଥିବାରୁ ବୋଧ ହୁଏ କବି ଉକ୍ତ ଦୁଇ ରାଜାଙ୍କୁ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରି ମହାଭାରତୀୟ-ଯୁଗରେ ସେମାନଙ୍କ ନାମ ସନ୍ନିବେଶିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରମାଣମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହା କହିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛୁଁ ଯେ, ଗଜପତି ଅନଙ୍ଗ-ଭୀମ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ଅନ୍ତେ ଏବଂ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ପୂର୍ବେ ଅଥବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରୁ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅର୍ଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଦୁଇ ଶତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଅବଶ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି କବି ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ-ଥିବେ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱପୂର୍ବେ କହିବାର ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣ ଏହି ଯେ, ତାହାଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ମହାବୈଷ୍ଣବ ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା ଏବଂ ତତ୍ସଙ୍ଗେ ବଙ୍ଗୀୟମାନଙ୍କର ଏ ଦେଶରେ ଅବସ୍ଥାନ ଦ୍ୱାରା ବଙ୍ଗ ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ଏ ଭାଷାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା, ସେଥି ଯୋଗୁଁ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପ୍ରଭୃତି ତତ୍କାଳୀନ କବିଙ୍କ ଲେଖାରେ କେତୋଟି ବଙ୍ଗାତ୍ମକ ଶବ୍ଦ ଏଥିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବାର ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସେ ପ୍ରକାର ଶବ୍ଦର ସତ୍ତା ନାହିଁ । * ଉଦ୍ଧୃତ ପଦ୍ୟାଂଶମାନ ଅଂଶତଃ ତାହାର ପ୍ରମାଣ । ସୁତରାଂ ଏହା ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ଅଦମ୍ୟ ଅବସ୍ଥାର ସୂଚନା କରୁଅଛି । ଏହି-ପରି ନାନା ପ୍ରମାଣ ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହି ଆବିର୍ଭାବକାଳ ପ୍ରତି ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରୁଅଛୁଁ । ଅତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧିକାଂଶ ସାହିତ୍ୟ ଯେପରି ବୈଷ୍ଣବୀୟ କଥା ବା ରାଧାକୃଷ୍ଣପ୍ରେମାମୃତ ରସରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ଏବଂ ସେଥିରେ ପ୍ରେମମୟ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଯେପରି ରସାନ୍ତିତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି, ଏଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉକ୍ତ ଯୁଗଳମୂର୍ତ୍ତିର ସେପରି ବର୍ଣ୍ଣନା ନାହିଁ କିମ୍ବା ସେ ପ୍ରକାର ଗୁଣ ପ୍ରକାଶକ ବିଶେଷଣ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ କଥା କବିଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାକ୍ଷର ଛନ୍ଦକୁ ଓଡ଼ିଆ ଛନ୍ଦର ପ୍ରଥମ ଅବତାର କହିଲେ ଚଳେ । ଏହା ପରବର୍ତ୍ତୀସାହିତ୍ୟର ଛନ୍ଦ ପରି କୌଣସି ନିୟମବଦ୍ଧ ନୁହେ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଯେପରି ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇଅଛି ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନରେ ସେହିପରି ଯତିପାତର ନିୟମରଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ତେଣୁ ପାଠ କଲାବେଳେ ତାହା ଯଥାର୍ଥ ଛନ୍ଦ ବା ପଦ୍ୟ ପରି ଶୁଣା ନ ଯାଇ ଗଦ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଶୁଣା ଯାଏ ।

ଯାହା ପ୍ରମାଣ କରିବାପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏତେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରି ଆସିଲୁଁ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କବିମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କିଛିତ୍ ଆଭାସ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ମହାଭାରତ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସେ ତାହାଙ୍କର ଯେଉଁ କ୍ଷୀଣ ପରିଚୟ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ବୁଝାଯାଉଅଛି ଯେ ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ (୯) ସେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର "ପ୍ରଣମିତେ ଖଣ୍ଡଇ କପିଳେଶ୍ୱର ରାଜା" ଏଉକରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କବିଙ୍କର ସନ ତାରିଖ ଦେବାକୁ ଏକାନ୍ତ

* ବଙ୍ଗଳା ଶବ୍ଦ ଜାଣିବା ପୂର୍ବରେ ଥାଉ ବଙ୍ଗଳା ଅକ୍ଷର ଓ ଭାଷା ତାହାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହୋଇଥିଲା କି ନାହିଁ ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରେ । ମଧ୍ୟପର୍ବ ଲିଖିତ ଏହି କରପତ୍ରପଂକ୍ତି ପଢ଼ିଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ସନ୍ଦେହରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲିପି ଶିକ୍ଷା ସ୍ଥଳରେ କବି "ଓଡ଼ିଆ ତେଲଙ୍ଗୀ ଆଉ ନାଗରୀ ଦର୍ଶିଣୀ, କନଉକ ଦ୍ରାବିଡ ସେ ଆଉ ଭାଷା ଦେନ । ଏହିପରି ଶିଖିଲେ ଭାଷା ଚଉଠି, ନବଦିନେ ଲେଖିଲେ ଭାଲପଣ ବଠି ।' ଲେଖିଲେ, କିନ୍ତୁ ଉନ୍ନଧରେ ପ୍ରଚାରୀ ବଙ୍ଗର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ସ୍ପଷ୍ଟ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ବୋଧହୁଏ କବି 'ଲିପି' ଅର୍ଥରେ ଭାଷା ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି । ଅତିପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ୨୪ ପ୍ରକାର ଲିପି ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଲଳିତ ବିସ୍ତର ନାମକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୌଦ୍ଧଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅନେକ ଆଦର୍ଶ ଲିପିର ନାମ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏକାକୀ ୨୪ ପ୍ରକାର ଲିପି ଆୟତ୍ତ କରିଥିବାର କଥା ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ବଙ୍ଗଲିପିର ନ ଥିବାଭାଗରେ କହିତ ହୋଇଅଛି (ବଙ୍ଗଭାଷା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ପରବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେହେଁ ବଙ୍ଗାକ୍ଷର ଯେ ବହୁକାଳ ପୂର୍ବରେ ଥିଲା, ତାହା ଆମ୍ଭମାନେ ଉକ୍ତ ବୌଦ୍ଧଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ଉକ୍ତିରୁ ଜାଣିଅଛୁଁ । ମାତ୍ର ଏହିକଥା ସେ ଲିପିର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି । ଏପରି ବଙ୍ଗଭାଷା ଏଦେଶରେ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଅବସ୍ଥିତିକାଳରେ ଅଥବା ତତ୍ପୂର୍ବରେ ସମ୍ଭବ କି ?

(୯) ଯଦ୍ୟପି ଲିଖିତହିଁ ମହୋଦଧି ଉତ୍ତରେ
ଜଳଧିଦର ପର୍ବତ ଶ୍ରୀକଳପରତେ ।
ବିଜୟେ ଧର୍ମକୁଣ୍ଡ ସୁବିଦ୍ରା ମହାତ୍ମ
ଭୂବଲଷ ବଡଶ୍ୟପ୍ରାଦ ମହାତମ ।
ଜଳକାଳ ଧ୍ୱଂସନକୁ ଚୋଗଟୋଟି ପୁଜା
ପ୍ରଣମିତେ ଖଣ୍ଡଇ କପିଳେଶ୍ୱର ରାଜା । ଅଃ ପ୍ର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅକ୍ଷମ । ତଥାପି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନୁମାନ ସ୍ୱତଃ ସେକାଳପ୍ରତି ପ୍ରଧାବିତ ହୋଇ କେଉଁଠାରେ ସ୍ଥିରତା ଅବଲମ୍ବନ କରିବ ଦେଖାଯାଉ । ଯେଉଁ ଇତିହାସର ସତ୍ୟତ୍ୱପରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନକରି ଆସୁଅଛୁଁ, ସେଥିରୁ ଏହା ମିଳୁଅଛି ଯେ, କପିଳେନ୍ଦ୍ର ବା କପିଳେଶ୍ୱର ଦେବ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୪୩୨ ଅବ୍ଦରୁ ୧୪୭୯ ଅବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୨୭ ବର୍ଷ କାଳ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ଏହି ରାଜତ୍ୱଯୁଗର କେଉଁଅଂଶରେ କବି ମହାଭାରତ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ତାହା ଜାଣିବା କଠିନ, ତଥାପି ଉଲ୍ଲିଖିତ ଉକ୍ତିର ଭଙ୍ଗୀରୁ ପ୍ରତୀତ ହେଉଅଛି ଯେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଲା ବେଳକୁ ରାଜତ୍ୱର ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ଅତୀତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହି ଅନୁମାନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯଦି ମହାଭାରତ ରଚନା କାଳକୁ ୧୪୬୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଆସନ୍ନକାଳ ଧରୁଁ, ତାହା ହେଲେ ଜନ୍ମକାଳ ଅବଧାରଣ କରିବା ପାଇଁ କେବଳ ତତ୍କାଳୀନ ବୟସ ନିରୂପଣ କରିବାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଏହି ମହାଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ କବି କୌଣସିଠାରେ ଯଦ୍ୟପି ସ୍ୱୀୟ ବୟସର ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି, ତଥାପି ସେଥିରୁ ତାହାଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ପରିଚୟ ମିଳେ । 'ଶାରଳା ଦାସକୁ ପ୍ରଭୁ ଗତିମୁକ୍ତି ଦେବ' ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରକାର ଉକ୍ତି ଗ୍ରନ୍ଥର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କବିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଯେପରି ଘନଘନ ନିଃସୃତ ହୋଇ ଅଛି ସେଥିରୁ ଏବଂ ତହିଁରୁ ଯେଉଁ ବ୍ୟାକୁଳଭାବ ମୋକ୍ଷଲିପ୍ସା ଅମ୍ଳାନ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ପରିଚୟ ମିଳୁଅଛି ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅନୁମାନ ହୁଏ, ତେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ ଜରା ବା ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ପାଞ୍ଚଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ଜନ-ସାଧାରଣଙ୍କର ଆୟୁ ବା ଜୀବନକାଳକୁ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଏହା ବୋଲାଯାଇ ପାରେ ତେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର ବୟସ ପଚାଶ ବର୍ଷରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ହୋଇଥିବ । ତତ୍କାଳୀନ ବୟସ ତେତିକ ବର୍ଷ ଧରିଲେ କବିଙ୍କର ଜନ୍ମବତ୍ସର ୧୪୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଅଛି । ଅତଏବ ଅନ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ପାଇବାଯାଏ ବର୍ତ୍ତମାନେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ପାରୁଁ ଯେ କବି ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନୁସାରେ କବି ଉକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଅଥବା ବର୍ତ୍ତମାନ ବର୍ଷ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଶତବର୍ଷ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଅଟନ୍ତି । ପାଞ୍ଚଶବର୍ଷ କହିଲେ କିଛି ଅଧିକ ହେଉ ନାହିଁ । ଅଦ୍ୟାପି ପ୍ରଚଳିତ ସ୍ଥାନୀୟ ଜନଶ୍ରୁତି ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ପୋଷକତା କରୁଅଛି । କବିଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ବଂଶଧରମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ବଂଶପରମ୍ପରାଗତ ଶ୍ରୁତି ଅନୁସାରେ ଶାରଳା ଦାସ ସେମାନଙ୍କର ପଞ୍ଚଦଶ ବା ଷୋଡ଼ଶ ପୁରୁଷ ହେବେ । ଷୋଳ ପୁରୁଷରେ ୫୦୦ ବର୍ଷ ଅତୀତ ହେବା କଦାପି ଅସମ୍ଭବ ନୁହେ ।

ପୂର୍ବ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କୁ ୫୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର କବି ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲୁଁ । କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କ ପୂର୍ବେ କେହି କବି ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ କି ନାହିଁ, ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଲୋଚନା କରି ନାହୁଁ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହଗ୍ଗର୍ ସାହେବ କେଶବ କୋଇଲି ୬୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । କେଉଁ ପ୍ରମାଣ ବା ଯୁକ୍ତିର ବଳରେ ସେ କୋଇଲିକୁ ଏତେ ପ୍ରାଚୀନ ବୋଲି ନିରୂପଣ କଲେ, ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖି ପାରୁଁ ନାହୁଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁଅଛୁଁ କୋଇଲିର ଭାଷା ଆଉ ଅଧୁନିକ ଭାଷା ଏକାପରି; ସେଥିରେ ପ୍ରାଚୀନ-ତାର କିଛିମାତ୍ର ଲକ୍ଷଣ ନାହିଁ । ତେବେ ଅନେକେ ଏହା କହି ପାରନ୍ତି ଯେ ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ରାକାର ଲେଖାରୁ ପ୍ରାଚୀନତାର ଲକ୍ଷଣ ବା କଣ ଜଣାଯିବ ? ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଯାହା ଥିଲା ତାହା ଦୀର୍ଘକାଳ ସାଧାରଣଙ୍କ ମୁଖରେ ଆବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଏବଂ ମାର୍ଜିତ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆକାର ଧାରଣ କରିଅଛି । ତଥାପି ଆମ୍ଭେମାନେ କୋଇଲିକି ଶାରଳା-ମହାଭାରତଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ । କୋଇଲିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାକ୍ଷର ବୃତ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ପଦ୍ୟପରି ଯତିପାତ ନିୟମରେ ରଚିତ । ତାହା ଜଣେ ଅଲବ୍ଧ କ୍ଷିତ୍ର କବିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ସତ୍ୟ ; ମାତ୍ର ରଚନାର ଲଳିତସ୍ୱର ବୃତ୍ତ ବା ଦିଶାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ଯାଉଅଛି ଯେ, କବି ତତ୍ପୂର୍ବରୁ ଅନେକ ବୃତ୍ତର ପଦ୍ୟାଦି ଅଥବା ଉକ୍ତ ବୃତ୍ତର ଅନେକ ପଦ୍ୟ ପାଠ କରିଥିଲେ । ସେ ସବୁ ତୁଳନା କରି ଦେଖି ନ ଥିଲେ ସର୍ବ ପ୍ରଥମ ରଚନାରେ ଏପ୍ରକାର ପାରିପାଟ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ! ଏହି ସବୁ କାରଣରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କୋଇଲିକୁ ମହାଭାରତର ପଶ୍ଚାତ୍ ରଚିତ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ

ଉତ୍କଳର ଆଦି କବି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କରୁଅଛୁଁ ; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଏହା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ, ଚୌତିଶା ଲେଖା ଅସ୍ମାନଙ୍କ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବ ନିମ୍ନସୋପାନ । ନିଜେ ମହାଭାରତର ଏହି କବି ମଧ୍ୟ ବାଲ୍ୟକାଳରେ କୌଣସି ଚୌତିଶା ଅଭ୍ୟାସ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ମିଳୁ-ଅଛି । ଅଗେ ବର୍ଣ୍ଣମାଳାକ୍ରମେ ଚୌତିଶା ରଚନା ଏବଂ ତାହାର ବହୁକାଳଉତ୍ତାରେ ଚୌତିଶା ଲକ୍ଷଣାକ୍ରାନ୍ତ କୋଇଲି ରଚିତ ହୋଇଥିବା ସମ୍ଭବ ଓ ସଙ୍ଗତ । ଅବଶ୍ୟ କେଉଁ-ଚୌତିଶା ବା କୋଇଲି ସର୍ବାଗ୍ରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ତାହା ଏ ସ୍ଥଳରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ଅସ୍ମେମାନେ ଅକ୍ଷମ । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ସର୍ବ ପ୍ରଥମ ରଚିତ ଚୌତିଶା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଛି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହର ବିଷୟ । ସେ ଯାହା ହେଉ ଉକ୍ତ-ଏଧ ଚୌତିଶା ବା କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୀତ ଏହି କବିଙ୍କ ମହାଭାରତ ରଚନାର ବୀଜ । ତାହା ଛଡ଼ା କବିତା ରଚନାରେ ସେ ଅନ୍ୟକୌଣସି କବିଙ୍କଠାରୁ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ଏହି ମହାଭାରତ ଉତ୍କଳର ଆଦିମ ସାହିତ୍ୟ । ତହିଁରେ ପ୍ରାକୃତ ଜନସୁଲଭ ବର୍ଣ୍ଣନା, ଅନ୍ଧ-ବିଶ୍ୱାସ, ସତ୍ୟର ଅପଳାପ, ଅତିରଞ୍ଜନ, ଅବ୍ୟାକରଣ ପ୍ରୟୋଗ, ନିରଙ୍କୁଶତା, ଅଶ୍ଳୀଳତା ବା ଗ୍ରାମ୍ୟଭାବାଦିର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ପାଇ ଅସ୍ମେମାନେ ଦୃଢଭାବରେ କହି ପାରୁଁ ଯେ, ତାହା ଆଦିମ ସାହିତ୍ୟ ଲକ୍ଷଣାକ୍ରାନ୍ତ । ଏହି ଆଦିମ ଯୁଗର ଲକ୍ଷଣ ତତ୍ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ଏତେ ନାହିଁ । ମହାଭାରତ ପୂର୍ବରେ ଯେଉଁ ସବୁ କ୍ଷୁଦ୍ରଗୀତାଦି ଥିବାର ଅସ୍ମେମାନେ ଅନୁମାନ କରୁଁ, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହେ । ଅତଏବ ଶାରଳା ଦାସ ଓଡ଼ିଆଭାଷାର ଆଦିକବି* ବା ଉତ୍କଳର ବାଲ୍ମୀକି ଆଖ୍ୟା ପାଇବାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୋଗ୍ୟ । ଉଭୟ ଆଦିକବିଙ୍କର ଗୁଣଗ୍ରାମ ଓ କ୍ରିୟାକର୍ମ୍ମରେ ସୌସାଦୃଶ୍ୟ ଅଛି । ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଥମଭାଗ ଯେପରି ଦସ୍ୟୁଜନୋଚିତ ନିଚ ବୃତ୍ତିରେ ଯାପିତ ଏହାଙ୍କର ବାଲ୍ୟ ଯୌବନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶଦ୍ରୋଚିତ ହୀନ ବୃତ୍ତିରେ ଅତିବାହିତ । ଦେବାଦେଶରେ ସେ ଆଦି ମହାକବି ଯେପରି ନବଜୀବନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ କଠୋର ତପସ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନରତ୍ନ ଲାଭ ପୂର୍ବକ ପକ୍ୱା-ବସ୍ଥାରେ ନୂତନ ଛନ୍ଦରେ ମହାକାବ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ; ଉତ୍କଳଭାଷାର ଏହି ଆଦିକବି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦେବୀ ଆଦେଶରେ ନିଜବୃତ୍ତି ତ୍ୟାଗକରି କଠିନ ସାଧନା ଓ ଉପାସନା ଦ୍ୱାରା ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନ ଯାପନ କରି ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ବଳରେ ସେ ଅପକ୍ୱ ଉତ୍କଳଭାଷାରେ ନୂତନ ରୀତିରେ ମହାଭାରତ ମହାପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମ୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ବାଲ୍ମୀକିଭବ ମହର୍ଷି ଯେପରି ବାଲ୍ମୀକି ନାମରେ ସମଗ୍ର ଭାରତବାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ପରିଚିତ, ଶାରଳାଦେବୀଙ୍କର ଚରଦାସ ଏହି ଶୂଦ୍ରମୁନି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶାରଳା ଦାସ ନାମରେ ସମଗ୍ର ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡରେ ପରିଚିତ । ତାହାଙ୍କୁ ଉତ୍କଳର ବାଲ୍ମୀକି ବୋଲି କହିବା ଦ୍ୱାରା ଏହା କେହି ବୁଝିବେ ନାହିଁ ଯେ, ତାହାଙ୍କ ପୂର୍ବରେ ଉତ୍କଳରେ ଆଉ କବି ଆଖ୍ୟାଧାରୀ କେହି ନ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ବହୁକାଳ ପୂର୍ବରେ ଅନେକ ଉତ୍କଳୀୟ କବି ସଂସ୍କୃତଭାଷାରେ କାବ୍ୟ-ନାଟକାଦି ରଚନା କରିଥିଲେ ଏବଂ କେହି କେହି ମଧ୍ୟ ପାଲି ଓ ପ୍ରାକୃତରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଥିବେ ବୋଲି ଅସ୍ମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ । କିନ୍ତୁ ଦେଶଭାଷାର କବିଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅଉ କେହି ପ୍ରାଚୀନ ନୁହନ୍ତି । ଦେଶଭାଷାସ୍ଥଳରେ ଅବଶ୍ୟ ଦେଶର ନାମ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ସୁତରାଂ ଏହି ମହାଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତାଙ୍କୁ ଉତ୍କଳ-ବାଲ୍ମୀକି ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କଲେ ଉତ୍କଳଭାଷା ଓ ଦେଶର ଗୌରବ ଅପଚିତ ହେବ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ପୂର୍ବେ ଏ ଦେଶରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନ ଥିଲା କିମ୍ବା ଏକାଧିକ ବହୁ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ଯଥାବିଧି ଶିକ୍ଷାଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ଥିଲା । ଯାହା କିଛି ଥିଲା ତାହା କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ହେଉଥିଲା । ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ନରପତିମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ଯୁଗର ପୂର୍ବେ ଏବଂ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଏ ଦେଶରେ ପବାଦ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ କ୍ୱଚିତ୍ ପାଲି ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହେଉଥିଲା । ଦେଶବାସୀମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷାରେ ସବିଶେଷ ଅନୁରାଗୀ ଥିଲେ ଏବଂ ସାଧାରଣତଃ ସଂସ୍କୃତ ଅଭିଧାନ ଅଗେ ପଢି ବ୍ୟାକରଣ ଓ ତତ୍ପରିଷ୍ଠାତ୍ କୌଣସି କାବ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରୁ-ଥିଲେ । ରାଜପୁରୋହିତମାନେ ଏବଂ ରାଜଧାନୀର ସଦ୍‌ବଂଶଜ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ରାଜାଙ୍କର ଅନୁକୂଳ୍ୟରୁ ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟ ନାଟ-କାଦି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସମଧିକ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଉପାର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ଦେଶୀୟ କାବ୍ୟ ନାଟକାଦିର ସେମାନଙ୍କର ଅପାଧାରଣ

ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ଏବଂ ବିଦ୍ୟାଲୟ ।

* ଜନମିଲେ ତୋ କୋଳରେ, ଶାରଳାଦ କବିବରେ—ଉତ୍କଳଗାଥା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ମିଳୁଅଛି । ରାଜ ସଭାରେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ଜନପଦରୁ ମଧ୍ୟ ଅନେକେ ସଂସ୍କୃତ ଲେଖା-ପଢ଼ାରେ ଧୁରନ୍ଧର ହେବାକୁ ଅନବରତ ଚେଷ୍ଟା ଏବଂ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ସମୟରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମୁଖରେ ମାଗଧୀ ପ୍ରାକୃତ ଏବଂ ତତ୍କାଳୀନ ଦେଶ ପ୍ରଚଳିତ ଶବ୍ଦମାନ ମିଶି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଏବଂ କ୍ରମେ ତାହା ଅଶିକ୍ଷିତ ସାଧାରଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁଷ୍ଟିଲାଭ କରି ଅନିୟମିତ ଓ ଅସଂଯତ ଭାବରେ ଚଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବିଜ୍ଞସାଧାରଣ କେବଳ ଘରେ ଓ ବାହାରେ ପ୍ରାକୃତଜନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ନିଜର ଭାବରାଶି ପ୍ରକାଶ ସ୍ଥଳରେ ସେ ଭାଷାକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସେହି ମହାଭାବମାନ ରଖିବା ଦ୍ୱାରା ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ପୁଷ୍ଟିସାଧନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସୁତରାଂ ଉପଯୁକ୍ତ ପୋଷକ ଅଭାବରୁ ଉତ୍କଳଭାଷା ପ୍ରଥମେ ବହୁକାଳ ଅପୌଷ୍ଟିବ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିରହିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାର ପ୍ରାୟ ୨୦୦ ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ଶାରଳାଦାସ କବି ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ମହାଭାରତ ରଚନାର ସୂତ୍ରପାତ କଲେ । ତେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ରଚନାରେ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଁ କୌଣସି ପୁସ୍ତକ ନ ଥିଲା କିମ୍ବା ମାତୃଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଲାଗି କୌଣସି ପାଠଶାଳା ସୁଦ୍ଧା ନ ଥିଲା । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଅଦମ୍ୟଗର ଲୋକେ ଆଜିକାଲି ପରି ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଶିକ୍ଷା କରୁ ନ ଥିଲେ । କେହି ଗୁରୁ ମୁଖରୁ ଶୁଣି କେହି ବା ମହାଶିକ୍ଷାଳୟ ପ୍ରକୃତିର ଅନୁଶୀଳନ କରି ଏବଂ କେହି ସାଧନା ଧ୍ୟାନ ଧାରଣା ଦ୍ୱାରା ବହିର୍ଜଗତରୁ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ଜ୍ଞାନୀ ହେଉଥିଲେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତକବି ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ପ୍ରକାରେ ଶିକ୍ଷିତ । ସେ ବାଲ୍ୟକାଳରେ କେବେ ବର୍ଣ୍ଣଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ କେତେଦୂର ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥିଲେ ତାହା ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ତେତେବେଳେ ଅନୁମାନ ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭେମାନେ ଏତିକି କହିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଅଛୁ—ସେ ଶିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ଲେଖି ପଢ଼ି ପାରିବାର କ୍ଷମତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଖଣ୍ଡେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଚୌତିଶା ବା କ୍ଷୁଦ୍ରଗୀତ ତିଆରି କରିବାର ସମ୍ବଳ ଥିଲା । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ବେଳେ ମନେ ମନେ ଇଚ୍ଛାମତ ଗୀତ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରକାରେ ସ୍ୱୀୟ ବ୍ୟବସାୟ କୃଷିରେ ତାହାଙ୍କ ଜୀବନର ସାର-ଭାଗ ଅତିତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଏହି ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନର ମାର୍ଗ ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ ଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଗଲା । ତହିଁ ସେ ପୂର୍ବବ୍ୟବସାୟ ଏବଂ ନିଜ ସଂସର୍ଗ ଛାଡ଼ି ସତ୍‌ସଂସର୍ଗରେ ମହାଭାରତ ରଚନା ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତ୍ୟଜୀବନର ମାର୍ଗ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନୀୟ କିଂବଦନ୍ତି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁଟି ନବ ପ୍ରକାଶିତ ମହାଭାରତର ଉପକ୍ରମଣିକାରେ ସଂକଳିତ ହୋଇଅଛି ସେହିଟି ଆଗେ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧୃତ କରାଗଲା ।

"ଈଶ୍ୱର ପ୍ରଗଳ୍ଭ ମହାମାୟା ଶାରଳାଦେବୀଙ୍କ ପୀଠ ନିକଟରେ କୌଣସି ଏକ ଶୂଦ୍ରବସତି ଥିଲା । ତାହାର ଅନେକ ଗୁଣବନ୍ତ ସନ୍ତାନ ଥିଲେ ପିତା ପୁତ୍ର-ମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମହାଭାରତ ବିଷୟ ଗଳ୍ପ କରନ୍ତି । ସମୟରେ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ ମନେଅଛି ତ ନାହିଁ ପଚାରନ୍ତେ ସମସ୍ତେ କିଛି କିଛି କହିଲା; କିନ୍ତୁ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ନାମଧେୟ କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର କିଛି କହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ପିତା ତାହାଙ୍କୁ ନାନା କଟୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରନ୍ତି । ଏହି ହେତୁ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ଜଗଦମ୍ବା ଶାରଳା ଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଧା ପଡ଼ିଲେ । କିଛି ଦିନ ପରେ ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନା ହୋଇ ବର ଯାଚନ୍ତେ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ଯେ 'ମୁଁ ମହାଭାରତ ରଚନା କରି ପାରିବି' ଏହି ବର ପ୍ରଦାନ କର । ତାଙ୍କ-ଠାରେ ଦେବୀ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ଯେ, ତୁ ଖେଦା ଲେଖନ ଯେଉଁ କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ବସ, ଯାହା ଉପରୁ ଶୁଭିବ ଲେଖ । ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ତଦନୁ-ସାରେ କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ବସିଲେ ଏବଂ ଯାହା ଶୁଭୁଥାଏ ତାହା ଲେଖୁଥାନ୍ତି । ଏହା ମହାଭାରତ ଅଟେ । ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଆପଣାକୁ ଶାରଳା ଦେବୀଙ୍କର ଦାସ (ପରିକର) ନାମ ଧାରଣ କଲେ । ତେଣୁକରି ତାଙ୍କର ନାମ ଶାରଳା ଦାସ ବୋଲି ଲୋକରେ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା ।"

(ପୁରାଣ ପ୍ରକାଶିକା କୋଷାଙ୍କ ୧୮୧୮)

ଅନ୍ୟଟି ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ଏହିପରି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ଯେ, "ଶାରଳା ଦାସ ପୂର୍ବପରି ଦିନେ ଗୋଟିଏ ବଳଦରେ ହଳ କରୁଥିଲେ । ହଳକର୍ମରେ ଶ୍ରାନ୍ତି ବୋଧ ହେଲାବେଳେ ନିଜର ଏବଂ ଗୋରୁ ଦୁଇଟିର ଉତ୍ସାହ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରିୟତମ ଚଉତିଶା ଗୀତ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଦିନ ଅତ୍ୟଧିକ ଶ୍ରାନ୍ତି ବଶତଃ

* ଏହି ବେଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଶାରଳାଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରର ପୂର୍ବ ମନ୍ଦିରରେ ଅନତି ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏବଂ ଅଦ୍ୟାପି ଶାରଳା ବିଲ୍ୱବୋଲି ଅଖ୍ୟାତ ହେଉଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗୀତ ବୋଲ୍ ବୋଲ୍ ମଧ୍ୟେ ପଦେ ମନେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ତେତେବେଳେ ସେ ଅଗତ୍ୟା ଗୀତ ରସରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କଠାରେ ଧ୍ୟାନ ରଖିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଏହି ଗୀତ ବନ୍ଦ କରନ୍ତେ ହଠାତ୍ ଏକ ନାରୀମୂର୍ତ୍ତି ସେଠାରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ— 'ଗୀତ ବନ୍ଦ କଲୁ କାହିଁକି ? ବୋଲ-ବୋଲ, ଆସି ଯିନ ଯେ' ତୋ ଗୀତ ମୋତେ ବଡ଼ ଭଲ ଲାଗେ । ମୋର ଇଚ୍ଛା ପଛକୁ ତୁଇ ମହାଭାରତ ରଚନା କରୁ । (୧) ଏହା କହି ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲେ । ଦାସେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ପୁନର୍ବାର ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରି ସଫଳ କାମ ହେଲେ । ଏହି ଚଉତିଶାର ବର୍ତ୍ତମାନେ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ । ତେବେ ତାହାର ନାମ 'ମନାଇ ଚଉତିଶା' ବୋଲି ତତ୍ପରି ବଂଶ-ଧରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ 'ମନାଇ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କିଛି ବୁଝା ଯାଉ ନାହିଁ, ବୋଧ ହୁଏ ତାହା 'କହ୍ନାଇ ଚଉତିଶା' ହେବ । କାରଣ କବି ନିଜେ ଗୀତରେ କୃଷ୍ଣ-ଚରିତ ରଚନା କରି ନିତ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ କରୁଥିବାର ମହା-ଭାରତର ଏକଅଂଶରେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି (୨) । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ଚଉତିଶାକାରମାନେ ପ୍ରାୟ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଥମେ କ ଅକ୍ଷରରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ନାମ ସ୍ମରଣ କରି ତାଙ୍କ ଚରିତ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ଯଥା,—କମଳ ଲୋଚନ ଶ୍ରୀହରି, କରେଣ ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ରଧାରୀ । କଃ ଲୋଃ 'କଳା କାଳନ୍ଦୀତରେ' 'କଳା କଳେବର କହ୍ନାଇ' କୃଷ୍ଣ କଥା ଚିନ୍ତି ଗୋପୀ ସକଳ'—ଗୋପୀଭାଷା, 'କୋଇଲିଲୋ କେଶବ ପେ ମଥୁରାକୁ ଗଲା' କେ, କୋଃ ।

ତୃତୀୟ ଜନଶ୍ରୁତି ଏହି ଯେ, "ଶାରଳା ଦାସ ବଲରେ ଦିନେ ଗୋଟିଏ ପାଣି ମାଠିଆ ମୁଣ୍ଡରେ ରଖି ଅଣ୍ଟାରୁ ପୁଞ୍ଜାଏ ମୁଡ଼ି ଖେଇ ହଳ କରୁଥିଲେ । ଏଣେ ରାଜ-କନ୍ୟାର ବିବାହ ଲାଗି ଗୁଣବନ୍ତ ବର ଖୋଜା ପଡ଼ୁଥିଲା । ରାଜପରିବାର, ଲୋକେ ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତକର୍ମ୍ମା ହାଳିକକୁ ଦେଖି ଗୁଣବନ୍ତ ଓ ଚତୁରତାର ପରିଚୟ ପାଇ ହଳଠାରୁ ତାହାକୁ ଆଦର କରି ରାଜଦ୍ୱାରକୁ ଘେନିଗଲେ । ରାଜପରିବାରକ-ମାନେ ତାହାଙ୍କର ଯଥାବିଧି ସତ୍କାରାଦି କରି ଯଥା ସମୟରେ ବିବାହ ମଣ୍ଡପରେ ବସାଇଲେ । ହଳଛାଡ଼ି କୃଷକ ସେହି ମଣ୍ଡପରେ ବସି ତାହାର କାଷ୍ଠ ବାଉଁଶ ପ୍ରଭୃତି ଉପକରଣ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି କୃଷିକର୍ମୋଚିତ ଉପକରଣର ଉପଯୋଗିତା ଓ ସାଦୃଶ୍ୟ ବିଷୟରେ ନାନା କଳ୍ପନା କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ରାଜକନ୍ୟା ଅର୍ଘ୍ୟ ଥାଳୀ ଘେନି ବନ୍ଦାପନା କରିବାକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସରଳ କୃଷକ ସ୍ୱଭାବତଃ ଅତି ଭୀତ ହୋଇ ଶଠତାରେ ଲୁଚିଗଲେ । ରାଜକୁମାରୀ ତଦ୍ଦର୍ଶନରେ ସାତିଶୟ ଲଜ୍ଜିତା ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ମୂର୍ଖ, ଅଧମ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦରେ ବିଶେଷିତ କରି ସେହିଠାରେ ଥାଳୀ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ବିଷଣ୍ଣ ମନରେ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସ୍ତ୍ରୀର ଧିକ୍କାରରେ ସେ ଆପଣାକୁ ବଡ଼ ଅପମାନିତ ମନେ କରି ସରୁଷ୍ଟଡ଼ କେବଳ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିଲେ ଏବଂ ବରଦା ଶାରଦାଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଦେଖିଲେ ଦେବୀ ସେଠାରେ ନାହାନ୍ତି । ତହିଁ ସେ ଦ୍ୱାର ରୁଦ୍ଧ କରି ତାହାଙ୍କର ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ । ଅନନ୍ତର ଦେବୀ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଉକ୍ତ ଉପାସନାରେ ଅତୀବ ପ୍ରୀତ ହୋଇ ଏହି ବର ଦେଲେ 'ତୁ ବିଦ୍ୟାରେ ସବୁ ଜିଣିପାରିବୁ ଏକା ବିଦ୍ୟାନଗୀକୁ ଜିଣି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ସରସ୍ୱତୀପ୍ରାପ୍ତି କାଳରେ କବି ହଠାତ୍ ଏହି ଶ୍ଳୋକଟି ଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରିଥିଲେ—"କଜ୍ଜ୍ୱଳ ପୂରିତ ଲୋଚନ ଧାରେ, ସ୍ତନଯୁଗ ଶୋଭିତ ମୁକ୍ତା (ମୁକୁତା) ହାରେ । ବୀଣା ପୁସ୍ତକ ରଞ୍ଜିତ ହସ୍ତେ, ଭଗବତି ଭାରତି ଦେବ ନମସ୍ତେ" ସର୍ବାଦୌ ରୂପବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଦେବୀ କୃଷ୍ଣତ୍ୱ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ମାତ୍ର ସେହି ଦିନଠାରୁ ସେ ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ରହି ଆରାଧନାଦ୍ୱାରା ଅଧିକାଂଶ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦେବୀ ସେଥିରେ ଅତୀବ ପ୍ରୀତା ହୋଇ ଏକଦା ନିଶୀଥରେ ଆଦେଶ କଲେ । 'ତୁ ମହାଭାରତ ରଚନା କଲେ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବି । ସେ କହିଲେ ମୁଁ ମୂର୍ଖ, ମହାଭାରତ କିପରି ରଚନା କରିବି ! ତହିଁ ଦେବୀ ଉତ୍ତର କଲେ ସେଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତା କର ନା । ତୁ କାଲି ଗଲାବେଳେ ବିଟରେ ଯେଉଁ ଲେଖନିଟି ପାଇବୁ ତାହାକୁ ଘେନି କଳ୍ପବଟ ମୂଳରେ ବସିଲେ ତୋତେ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ହେବ ।" (୩)

(୧) ପ୍ରସନ୍ନେ ଅଙ୍କ ମତେ ଦେଲେ ସେ ଶାକାମ୍ବରି, ଲଇ ତୁ ସଗ ମହାଭାରତ ଗ୍ରନ୍ଥ କରି ।

(୨) ଅଭ୍ୟାସଇ କୃଷ୍ଣର ଆଦଲିଲା । ସଦା ମୋର ହୃଦୟରେ ସ୍ଫୁରି କର ଖେଳା—ପୁଣ୍ଡ, ଥଣ୍ଡମିକ ପର୍ବ ।

(୩) ସେ ଦେବୀ ଦେଲେ ମୋତେ ଲେଖନ ଯେ ଗୋଟି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶେଷୋକ୍ତ କାହାଣୀଟି ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଯାଏ ଏବଂ ଉକ୍ତ ଶ୍ଳୋକଟି କାଳିଦାସଙ୍କ ପ୍ରଥମ ରଚିତ ବୋଲି ଲୋକେ କହିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶ୍ଳୋକଟି ଯେପରି ଉତ୍କଳର ଗୃହେ ପ୍ରଚଳିତ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶରେ ସେପରି ନୁହେ । ଏ ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷୁଦ୍ର କବି ଏବଂ ପାଲିବାଲିମାନେ 'ଉତ୍କଳଭାରତୀ' ଶାରଳା ଦେବୀଙ୍କର ବନ୍ଦନାରେ ଏହି ଶ୍ଳୋକର ଆବୃତ୍ତି ବରାବର କରିଥାନ୍ତି । ଅଧିକନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ଳୋକର ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦର ଶେଷାଂଶ ଯଦି "ମୁକୁତା ହାରେ" ଅବକାଳ ଏହିପରି ପ୍ରଥମରୁ ଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଏହା ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇଥିବା ବିଚିତ୍ର ନୁହେ । ସଂସ୍କୃତର ମହାକବିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶକୁ ନ ଯାଇ ବାହ୍ୟରୂପ ଦର୍ଶନ ଏବଂ ଶ୍ଳୋକପଦାନ୍ତ ସମତାପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । ଏହି କିଂବଦନ୍ତୀ କିଞ୍ଚିତ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଆକାରେ * ଏ ଦେଶରେ ତଥା ଅନ୍ୟତ୍ର କାଳିଦାସଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲେହେଁ ତାହା ରଘୁବଂଶାଦି ମହାକାବ୍ୟ ପ୍ରଣେତା ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେ ବୋଲି ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ମନୀଷୀମାନେ ମୀମାଂସା କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ଜନଶ୍ରୁତିର ଐକ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଅନେକ ଅଧୁନାପି କହିବାକୁ ସାହସ କରୁଅଛନ୍ତି ଯେ କାଳିଦାସ ସେହି ଶାରଳାଦାସ । ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପର୍ବର ପ୍ରାରମ୍ଭବର୍ତ୍ତିତ ଏହି କେତୋଟି ପଂକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଏହି ମତର ପୋଷକତା କରୁଅଛି । "ତୁମ୍ଭେ କହିପାର କିମ୍ବା ମୁହିଁ ନ ଜାଣିଲି, ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ଅଟେ ମୋର ଜାତି ମୁଁ ନ ଥିଲି । କଇଳାସ ଦ୍ୱାରପାଳ ନାମ ମୋର ନନ୍ଦୀ । ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଗମେ ହର ଗଉରୀଙ୍କୁ ବନ୍ଦି । ଯେଉଁପରି ରତିରସ ସେ ମୋତେ ବୋଇଲେ । ମାତା ପିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗମ ବୋଲିଣ କହିଲେ । ତାହା ଶୁଣି ବିସ୍ମୟକ ଦେଲେ ମୋତେ ଶାପ । ତହିଁ ଦୋଷୀ ହୋଇଲି ମୁଁ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ । ପ୍ରଥମ ଜନ୍ମରେ ମୁହିଁ ହେଲି କାଳିଦାସ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମରେ ମୁହିଁ ମହାକାଳ ଧ୍ୱଂସ । ତୃତୀୟ ଜନ୍ମରେ ମୁଁ ଶାରଳାଦାସ କବି, ଆଉ ଜନ୍ମେ ମୁଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳେ ଜନ୍ମିବି । ଉକ୍ତ କଥା କହି ସାରି ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣ୍ଡଳ । ତେବେ ଯାଇ ହୋଇବି ମୁଁ ଶିବ ଦ୍ୱାରପାଳ । ମୋର ଜାତି ନ ଜାଣେ ମୁଁ ଜାଣିଲି ଯେ ଏହା । ସିଦ୍ଧିଚଣ୍ଡୀ ଶ୍ରୀଶାରଳା କଲେ ଯାହା ଯାହା", ସ୍ୱଃ ପଃ ୬ପୃ ।

ଏହା କବିଙ୍କର ଉକ୍ତିପରି ଜଣାଯାଉ ନାହିଁ । ମହାଭାରତର ଶେଷ ପର୍ବର ମୂଳ ଅଂଶ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ଯମ ସ୍ମୃତି ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ ହଠାତ୍ ଏ କଥାର ଅବତାରଣା ହୋଇଅଛି । ଏକେ ପୂର୍ବ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହିତ ଏହାର କିଛିହିଁ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ପାଠକେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ "ତୁମ୍ଭେ କହିପାର" ଏପରି ପ୍ରୟୋଗ ପ୍ରାଚୀନ କି ନା ! ତୃତୀୟପଦରେ ଗଣେଶଙ୍କ ଶାପ କହିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ହୋଇପାରେ—ଶାରଳାଦାସ ଚଣ୍ଡୀଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଉପାସକ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଭକ୍ତ ହେବାରୁ ଶୂଦ୍ରଜାତିର ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ଗଣେଶଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଭକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସୁତରାଂ ବିଘ୍ନେଶ୍ୱରଙ୍କ ଶାପର ଆଶଙ୍କା ହେଉଅଛି । କାଳିଦାସ ନାମରୁ ଜଣାଯାଏ ସେ କବି କାଳୀଙ୍କର ଦାସ । 'କାଳୀକର୍ପୂର' ରଚୟିତା ମହାକାଳ ଜଣେ କାଳୀଭକ୍ତ । ତୃତୀୟରେ କବି ଶାରଳା ଚଣ୍ଡୀ ଉପାସକ ଏବଂ ତତ୍ପରବର୍ତ୍ତୀ ନୃସିଂହପୁରାଣରଚୟିତା ପୀତାମ୍ବର ଦାସ ଜଣେ ଶାରଳା ଚଣ୍ଡୀ ଭକ୍ତ । ଅତଏବ ଏହିମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକ ଆତ୍ମା ! ଆଉ ଏକ ସନ୍ଦେହର କାରଣ ଏହି ଯେ "ମୋର ଜାତି ନ ଜାଣେ ମୁଁ ଜାଣିଲି ଏହା" ଏକଥା କବି କାହିଁକି କହିବାକୁ ଯାନ୍ତେ ? ହୁଏତ ତତ୍ପରବ୍ୟ ବଂଶଧରମାନେ ନିଜ ଜାତିର ଟେକ ରକ୍ଷିବା ଲାଗି ପୂର୍ବଜାତିର ଅପଭ୍ରବ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏପରି ଲେଖିଥିବେ† । ସେ ଯାହା ହେଉ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ ପ୍ରକାର କିଂବଦନ୍ତୀମାନ ସାଧାରଣଙ୍କ ମୁଖରେ ବୁଲିପାଇବାର କିଛି ବିଶେଷ କାରଣ ଅଛି । ସେ ଗୁଡ଼ିକ ଅଲୌକିକ ଘଟନାପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଏହି ଯେ, ଏତେ କବି ଗ୍ରନ୍ଥାଦି ଅଧ୍ୟୟନ କରି ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ସଂସ୍କୃତ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସେପୁଣି ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ମହାଭାରତପରି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ କିପରି ରଚନା କଲେ ? ଅଥଚ ସେକାଳରେ କେହି ଦେଶ ଭାଷାରେ କବିତାଦି ରଚନା କରୁ ନ ଥିଲେ । କବିଙ୍କର କବିତ୍ୱରେ ଏହି ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିମତ୍ତାର ପରିଚୟ ପାଇ ସାଧାରଣତଃ ଏହା ମନେହୁଏ ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି ଐଶୀଶକ୍ତିର ଆଦେଶ ନ ହେଲେ ଜଣକ ଦ୍ୱାରା

* ଏହା 'ଅସ୍ତି କର୍ଣ୍ଣାଟ୍ ଦେଶ ବିଶେଷଃ' ଅବଲମ୍ବନରେ କଳ୍ପିତ ।

† ଅଦ୍ୟାପି ଉତ୍କଳସ୍ଥ ବିଦ୍ୱାନମାନେ ନିଜର ଜାତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସନ୍ଦିହାନ । ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ସାଧାରଣ ବୈଶ୍ୟ, କରଣଙ୍କ ପରି ମଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏପରି ମହତ୍କର୍ମ ସାଧିତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ କଥା କବି ଏତେବଡ଼ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖି ସେଥିରେ କେବଳ ନିଜର ନାମ ଓ ଧାମ ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଛି ବିଶିଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସହସ୍ରବାର ଆପଣାକୁ ଶାରଳା ଉପାସକ ଓ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କୁତ୍ରାପି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିଙ୍କପରି ପିତାମାତାଙ୍କନାମ ଜନ୍ମ କାଳ ଜାତି ବ୍ୟବସାୟାଦିର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଆତ୍ମଗୋପନ ଚେଷ୍ଟାର ଚରିତକୁ ଅଲୌକିକ ଘଟନା-ବଳୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ଦ୍ୱିତୀୟ ହେତୁ ହୋଇଅଛି । ଏହି କିଂବଦନ୍ତୀମାନ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜର ରୁଚିଅନୁରୂପ ଅପ୍ରାକୃତ କଳ୍ପନା ରାଗରେ ଅତିରଞ୍ଜିତ ଏବଂ ପୃଥୁଳ ହୋଇ ଥିଲେହେଁ ତାହାର ମଜ୍ଜାରେ ଅବଶ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସତ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଶିଷ୍ଟ ପୁରୁଷଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସର୍ବକାଳରେ ତାହାଙ୍କ ମହାନ୍ ମ୍ୟାଖ୍ୟାପନ ଓ ଅସାଧାରଣତାର ପରିଚୟ ଦେବାଲାଗି ଏହିପରି ଅତିରଞ୍ଜନ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିରୁ ସତ୍ୟ ନିଷ୍କାଶିତ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ଯଥାର୍ଥରେ ଚତୁରଲୋକେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର କେତେକ ପ୍ରଧାନ ଘଟନାକୁ ଭିତ୍ତି ପୁରୁଷମାନେ କଳ୍ପନା ତୁଲିକାରେ ସୁରଞ୍ଜିତ କରି ସ୍ଥୂଳଦୃଷ୍ଟି ଅଜ୍ଞ ସାଧାରଣଙ୍କର ଚିତ୍ତରଞ୍ଜକବସ୍ତୁ କରି ଦିଅନ୍ତି । ଅତ୍ର ଅଜ୍ଞ ବଣ୍ଟାର୍ଯ୍ୟ ସାଧାରଣ ଶ୍ରୋତା ବା ପାଠକେ ଯେହି ବାହ୍ୟସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପରିତୃପ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି, ଅଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ନାହିଁ କି ସେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ତାଙ୍କର ହୁଏ ନାହିଁ । କବିଙ୍କ ଜୀବନ-ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଆଲୋଚିତ ହେଲାପରି ଚିତ୍ତରଞ୍ଜକ ମୋହନ ବେଶରେ ସାଧାରଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମାଦୃତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେହେଁ ଏହାର ଅଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଉପାଦାନ ଜାଣିବା ଅତିସହଜ । କାରଣ ଏଥିରେ ଅତିରଞ୍ଜନମାତ୍ରା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଳ୍ପ । ଦେବୀ ନିଜ-ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ କହିଲେ "ତୁ ସବୁ ଜିଣିବୁ ମାତ୍ର କାଶୀକୁ ଜିଣିପାରିବୁ ନାହିଁ"-ଯଥାର୍ଥରେ ବାଣୀବର୍ଣ୍ଣନା କବିଙ୍କର ଦୋଷାବହ । କବି ଏତେ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନାକରି ପାରିଲେ-ସବୁ-ପଢ଼ିଲେ-ବୁଝିଲେ, ମାତ୍ର କାଶୀ ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜନଶ୍ରୁତିରେ ଦେବୀ କହିଲେ ତୁ ଯେଉଁ ଲେଖନଟି ପାଇବୁ, ତାକୁ ସେହି କଳ୍ପବଟ ମୂଳରେ ବସିଲେ ତୋତେ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ହେବ । ଯଥାର୍ଥରେ କବି ପୂର୍ବ ବ୍ୟବସାୟ ଛାଡ଼ି ଭାବପରିବର୍ତ୍ତନ-ବଶତଃ ଶେଷରେ ଲେଖନୀର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାସ୍ଥ କଳ୍ପବଟ ମୂଳରେ ତାହାଙ୍କ ରଚନା କାଳର ଅଧିକାଂଶ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲା, ଶାରଳା ଦେବୀ ଯାହା ଡାକୁଥାନ୍ତି-ତାହା ଲେଖୁଥାନ୍ତି ଏକଥା କେବଳ ପ୍ରବାଦ ବାକ୍ୟ ନୁହେ, କବି ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଏକଥା ବାରଂବାର ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଅଛନ୍ତି* । ଏପରି ଉକ୍ତି ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କ ମୁଖରେ ଶୋଭାପାଏ । କେବଳ ଏହି ଓଡ଼ିଶାରେ ନୁହେ, ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟଖଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅଭ୍ୟାସ ଦେଖାଯାଏ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ କବି ତୁକାରାମ ସ୍ୱବଂଶର ଇଷ୍ଟ ଦେବତା ବିଠଠଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ବସି ଯାହା ରଚନା କରୁଥିଲେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଠଠଙ୍କପ୍ରସାଦ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପରି କହିବାର କାରଣ ପ୍ରାଚୀନ କବିଗଣ ଦେବାର୍ପିତପ୍ରାଣ, କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆତ୍ମବଡ଼ମା ବା ବିଦ୍ୟାଭିମାନ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନଥିଲା । ସେମାନେ 'ଯଦ୍‌କରୋଷି ଯଦଶ୍ନାସି ଯଜ୍ଜୁହୋଷି ଯଦ୍‌ଦାସି କରୋଷି ଯତ୍, ଯତ୍ତପସ୍ୟସି କୌନ୍ତେୟ ତତ୍କୁରୁଷ୍ୱ ମଦର୍ପଣଂ' ଗୀତାର ଏହି ମତଅନୁସାରେ ଯାହା କିଛି ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଥିଲେ, ସେ ସମସ୍ତ ଇଷ୍ଟଦେବାର୍ପିତ କରୁଥିଲେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି କବି ସେହି ମତର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଶିଷ୍ୟ । ସେ ଏକ ସ୍ଥାନରେ କହିଅଛନ୍ତି, ଦେବୀ ମୋତେ ଭିତରେ ଯାହା କହିଥାନ୍ତି, ତାହା ମୁଁ ଦିବସରେ ଲେଖେଁ । କବି ନୀରବ ନିଶୀଥରେ ଏକାଗ୍ରଧ୍ୟାନ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ବାଣୀପ୍ରସାଦ (ଭାବରାଶି) ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି, ତାହା ଦିବସରେ ଲେଖନୀ ସାହାଯ୍ୟରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରନ୍ତି, ଏହାହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଏବଂ ସର୍ବଜନସମ୍ମତ । ଯଥାର୍ଥରେ ଦେବୀ ତାଙ୍କ ଦିଅନ୍ତି କି ନାହିଁ ଏ କଥାର ପ୍ରମାଣ ଅନ୍ୟଦ୍ୱାରା ହେବା ଦେଖିବା ଥାଉ, କବି ନିଜ ମୁଖରେ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । 'ଯାହା ମୋତେ ଦୃଶ୍ୟ ହୁଏ ତାହା ମୁଁ ଲେଖେଁ । ଅତି ଅଗୋଚର ଯେ ନପୁଣ ନ ଆସଇ । କହିବି ମହା-ଭାରତ ଠିକ ଠିକ ଭାବେ । ଶ୍ରୀଦ୍ରମ୍ଭନ ଶାରଳା ଦାସ କଥା

* ଦ୍ୱାରେ କହିଲ ମୋତେ ଶ୍ରୀଚଣ୍ଡୀ ଶାରଳା । ଦେଖିବର ଭଦେ ମୋର ପଦ ଯେ ଚିତ୍ରସ । ଭଃ ପ । ସେ ଦେବୀର ପ୍ରସାଦେ ବିଚିତ୍ର ମୋର ଚିତ୍ର । ତା ପ୍ରସାଦେ କହିବଇଁ ଶ୍ରୀ ମହାଭାରତ । ଆଃ ପ । ବାଲୁକାରୂପରେ ମୁଁ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଦେଖଇଁ । ସେ ଯାହା କହନ୍ତି ମୁହିଁ ତାହା ଯେ ଲେଖେ । ଶ୍ରୀ ପ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରସ୍ତାବେ । ଅ, ପ, ପୃ ୩୨୨ । ଏ ମହାଭାରତ ହେଲା ବ୍ୟାସଦେବ ବାକ୍ୟେ-ମୁଁ ତାହା ଲେଖିଲି ଯେ ମୋର ଯେତେ ଗକ୍ୟେ, ସ୍ୱ, ପ, ପୃ ୩୪ । ଏ ସ୍ଥଳରେ କଣ ଦେବୀ ନ ଥିଲେ ? କବି ଷ୍ପଷ୍ଟ କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ଅଗାଧ ମହାଭାରତରୁ ମୁଁ ମୋହର ଶକ୍ତ୍ୟନୁରୂପ ବାଛି କେତେକ କଥା କହୁ-ଅଛି । ସମସ୍ତ କଥାର ବର୍ଣ୍ଣନା ମୋହର କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତିର ଅତୀତ । ତଥାପି ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥାନରେ ଦେବୀଙ୍କ ନାମ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଣ ? ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆଉ ଏକ ଆଶଙ୍କା ଏହି ହୁଏ ଯେ, କବି ଅଳ୍ପ ଜାଣି କେବଳ ମହାଯୁଗୀ କଳ୍ପନାବଳରେ ଏପରି ଦୁଃସାହସିକ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ପୁଣ୍ୟ ମହାଭାରତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବହୁ ଦୋଷ ରହିବାର ସମ୍ଭାବନା । ହୁଏତ ସେଥିଯୋଗୁଁ ଧର୍ମଭୀରୁ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ତୀବ୍ର କଟାକ୍ଷରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ସ୍ୱକୃତିକ ଶାରଳା ଦେବୀଙ୍କ ଭୂଷିତ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରିଥିବେ ।

କ୍ରମଶଃ—

ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ !

ବିଭାତିଛି ବିଭାବରୀ ଉଦିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେ
ହିରଣ୍ମୟ ଅଂଶୁମାଳୀ ସୃଷ୍ଟି-ଦିଗ୍ମଣ୍ଡଳେ ।
ତାମସୀ ଯାମିନୀ ଏବେ ଯାଇଅଛି ପାହି,
ପ୍ରାଚୀନ ବୈଷମ୍ୟ ଦ୍ୱେଷ ଦେଖ ଆଉ ନାହିଁ ।
ଶତ ଶତ ବର୍ଷ ଘୋର ମୋହନିଦ୍ରାଗତ
ନବଯୁଗ-ସୁପ୍ରଭାତେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ଭାରତ ।
ନିଖିଳ ଜଗତୁଁ ପାଇ ଶୁଭ-ନିମନ୍ତ୍ରଣେ
ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ଭାରତ ଏବେ ନବ ଜାଗରଣେ ।
ଜଗତର ରାଜପଥେ ମହା କୋଳାହଳ,
ଗମନ୍ତି ଉନ୍ନତି-ପଥେ ମାନବ-ମଣ୍ଡଳ ।
ପାଇଣ ପଶ୍ଚିମ ଦେଶୁଁ ନବ ନିମନ୍ତ୍ରଣ
ଭାରତ ଉନ୍ନତି ପଥେ କରୁଛି ଗମନ ।
ପୂରୁବ କାହାଣୀ ଏବେ ପଢ଼ିଅଛି ମନେ,
ଭାଙ୍ଗା ହସ୍ତ ଧରି ଭ୍ରାତା ଉଦ୍ୟତ ଗମନେ ।
ଅଙ୍ଗ ବଙ୍ଗ କଳିଙ୍ଗ ଯେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସୌରାଷ୍ଟ୍ର
କୋଶଳ ଗୁର୍ଜ୍ଜର ସିନ୍ଧୁ ସହ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ।
ଜାତିବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷେ ଏକତ୍ରିତ ତଳେ
ବିଧାତାବିଧାନେ ଶୁଭେ ମିଳିତ ସକଳେ ।
ଇଙ୍ଗ୍ରେଜ ଭାରତବାସୀ ନିହନ୍ତିତ ପର,
ଏକ ଆର୍ଯ୍ୟବଂଶୁଁ ସମ୍ଭବି ଦୁହଙ୍କର ।
ପଶ୍ଚିମ ବିଜ୍ଞାନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଯୌବନ ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ,
ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧ ଏ ଭାରତ ଭକ୍ତି ବିଭୂଷିତ ।
ପଶ୍ଚିମର କର୍ମଯୋଗେ କମ୍ପିତ ଜଗତ,
ଭକ୍ତି ସୁପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ ।
ପଶ୍ଚିମେ ଜାଗ୍ରତ ଘୋର ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରବୃତ୍ତି,
ପ୍ରାଚ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଧନ ସଂଯମ ନିବୃତ୍ତି ।
ପଶ୍ଚିମ ଏ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭବେ ଜୟଯୁକ୍ତ,
ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାରତ୍ରିକ ମୁକ୍ତି ଅର୍ଜନେ ନିୟୁକ୍ତ ।
ଭକ୍ତି କର୍ମେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନହେ ମାନବ ଜୀବନ,
ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତିରେ ଦୁଇ ପ୍ରୟୋଜନ ।
ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମର ଏହି ଶୁଭ ସମନ୍ୱୟ
ମଣିକାଞ୍ଚନର ଯୋଗ ସମ ପ୍ରତ୍ୟୟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜଗତଦୁଆରେ ଏହି ଶୁଭ ସମନ୍ୱୟେ
ଉଭୟର ହସ୍ତ ଧରି ଧନ୍ୟ ସେ ଉଭୟେ ।
ଏ ଶୁଭ ପ୍ରଭାତେ ଜଗତର ପାପରାଶି
ଅବିଦ୍ୟା ଅନ୍ୟାୟ ଘୃଣା ଯାଉ ଶୀଘ୍ର ଭସି ।
ସୃଷ୍ଟିସିନ୍ଧୁଦ୍ୱାରେ ମହାକାଳସିନ୍ଧୁତରେ
ନବ ଅଭିଷେକ ହେଉ ନବୀନବିଧିରେ ।
ଦୁଇ ରତ୍ନବେଦୀ ହେଉ ଦୁଇପାଶେ ସ୍ଥିତ
ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତି ବେନି ତଥା ହେଉ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।
ଉଡୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ସାମ୍ୟ ମୈତ୍ରୀ ଧ୍ୱଜ ଅଭିନବ
ଅନନ୍ଦେ ମିଳନ୍ତୁ ତହିଁ ନିଖିଳ ମାନବ ।
ଜ୍ଞାନ ବିଦ୍ୟା ଥିଲା ବିବ କତିପୟ ଜନେ
ବଞ୍ଚିତ ଜନମଣ୍ଡଳୀ ସେ ମହାରତନେ ।
ଜାତିବର୍ଣ୍ଣନିର୍ବିଶେଷେ ଧନିକ ନିର୍ଦ୍ଧନ
ପୁରୁଷ ରମଣୀ ଏବେ କରନ୍ତୁ ଅର୍ଜ୍ଜନ ।
ବେଦବ୍ୟାସ ଯମବତ ଗୁରୁନାମଧ୍ୟାନ
ବିଭ୍ରାନ୍ତ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ଶିଶୁ ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ପ୍ରହାର,
କଣ୍ଟକିତ ଜ୍ଞାନପଥ ବିଭୀଷିକା ପୂର୍ଣ୍ଣ
କରୁଥିଲେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବିଳାପ କରୁଣ ।
ଅନନ୍ଦଧାମରେ ତାହା ହେଉ ପରିଣତ
କ୍ରୀଡ଼ାଛଳେ ଶିଶୁ ଜ୍ଞାନ କରୁ ସାଧ୍ୟାୟତ୍ତ ।
ପିତା ମାତା ଭ୍ରାତା ନିଜେ ଘୋର ଶତ୍ରୁ ସର
ଦିଅନ୍ତୁ ଅମୃତଭାଣ୍ଡେ ବିଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ।
ତାମସ ଅଜ୍ଞାତ ରାଜ୍ୟେ ଜ୍ଞାନଦୀପ ଧର
ମାନବ-ଉନ୍ନତି ପଥେ ଯାଉ ଅନୁସର ।

ସମବେଦନାରେ ପ୍ରାଣ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କର
ଦୁର୍ଗମ ପଥରେ ତାର ନିଅ ଦୁଃଖ ହର ।
ନିସର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଥ କର ଅବଧାନ
ବିକଶିତ କର ତାର ଯୁଣ୍ୟ ଭକ୍ତି ଜ୍ଞାନ ।
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଶକତି ତାର କରାଇ ଜାଗ୍ରତ
ଉଚ୍ଚତର ଅବଶ୍ୟକୁ ନେନ୍ତୁ ଉନ୍ମୀଳିତ ।
ମହତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଶିକ୍ଷକ-ଅଗ୍ରତେ
ବିଶାଳ ଏ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ପରିବ ଭାରତେ ।
ଜାତି ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷେ, ଭୁଲି ଭେଦବୁଦ୍ଧି,
ପରିବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନେ କର ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧି,
ଯେ ଯାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତି କର ସମର୍ପଣ
କରନ୍ତୁ ସାର୍ଥକ ପୂତ ମାନବ ଜୀବନ ।
ସତ୍ୟ ଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଗୁରୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଆମ୍ଭ ଶକ୍ତି
ତଥାପି ଏ କର୍ମ୍ମକର୍ତ୍ତା ପ୍ରଭୁ ଜଗତ୍ପତି ।
କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅରମ୍ଭରୁ କେତେ ମହାଫଳେ
ସମ୍ଭୂତ ହୋଇଥାନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡମଣ୍ଡଳେ ।
ସାମାନ୍ୟ ତ ବୀଜ, କିନ୍ତୁ ବୃକ୍ଷ ତ ବିଶାଳ
ଏହାହିଁତ ହୋଇ ଅସୁଅଛି ଚିରକାଳ ।
ମହାନ ମଙ୍ଗଳବିଧି ଶୁଭ-ଇଚ୍ଛାମତ
ଏ ସୃଷ୍ଟି ଉନ୍ନତି ପଥେ ହୁଏ ପ୍ରଧାବିତ ।
ପୂତ ଶିକ୍ଷାଦାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଉଦାର ମହାନ
ଏ ଜଗତ କର୍ମଭୂମି ତପସ୍ୟାର ସ୍ଥାନ ।

ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ ।

ରାଜକନ୍ୟା ମେଲ୍‌ଇନା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ବେଶ୍ୟାର ଦାସୀ-ରୂପେ ପରିଚିତା, ସେ ଜଙ୍ଗଲରେ କାହାର ନିକଟରେ ଆତ୍ମ-ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଆଜି ପେରକ୍ଲିସଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ୱୀୟ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିବରଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ବସିଲେ । ଉଚ୍ଚ-ବଂଶରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ଅଦୃଷ୍ଟଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି କି ପ୍ରକାରେ ଦୀନଦଶା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ତାହାହିଁ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୋଧହେଲା ଯେମନ୍ତକ ସେ ପେରକ୍ଲିସଙ୍କୁ ନିଜର ପିତା ବୋଲି ଚିହ୍ନିପାରି ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜର ଦୁଃଖକାହାଣି କହୁ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ନୁହେଁ । ମେରାଇନା ବୁଝି-ଥିଲେ ଯେ ଅନ୍ୟର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବାକୁ ହେଲେ ସେହି-ପରି ଦୁଃଖ କାହାଣି କହି ଉଭୟ ଦୁଃଖର ତାରତମ୍ୟ ଦେଖାଇବାକୁ ହୁଏ । ମେରାଇନାର ସୁମଧୁର କଣ୍ଠସ୍ୱର ଶୁଣି ପେରକ୍ଲିସ୍ ଚକ୍ଷୁ ଉନ୍ମୀଳନ କଲେ । ଚାହିଁ ଦେଖିଲେ ଯେମନ୍ତ କ ସମ୍ମୁଖରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା ପତ୍ନୀ ଥାସିୟା ଦଣ୍ଡାୟମାନା । ମେରାଇନାର ଆକୃତି ଅବିକଳ ତାଙ୍କର ଜନନୀ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ଥିଲା । ପେରକ୍ଲିସ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ "ମୋହର ପ୍ରିୟତମା ପତ୍ନୀ ଠିକ୍ ଏହି ବାଳିକା ପ୍ରାୟ ଥିଲେ । ହାୟ ମୋହର କନ୍ୟା ଜୀବିତା ଥିଲେ ସେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ହୋଇ-ଥାନ୍ତା । ଥାସିୟାର ଚକ୍ଷୁପ୍ରାୟ ଏ ବାଳିକାର ଚକ୍ଷୁ, ତାଙ୍କର ଆକୃତି, ବାଳିକାର କଣ୍ଠସ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଥାସିୟାର କଣ୍ଠସ୍ୱରପ୍ରାୟ ବୋଧ ହେଉଅଛି ।" ଏହା ଭାବି ମେରାଇନାକୁ କହିଲେ "ବତ୍ସେ ତୁମ୍ଭେ କିଏ, ଏବଂ କେଉଁଠାରେ ବାସକର ? ତୁମ୍ଭର ପିତାମାତାଙ୍କର କି ନାମ ? ମୋହର ଯେତେଦୂର ସ୍ମରଣ ହେଉଅଛି ତୁମ୍ଭେ ଏହିକଥା କହୁଥିଲ ତୁମ୍ଭେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବତୀ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଅଛ ଏବଂ ତୁମ୍ଭର ଦୁଃଖ ମୋହ ଦୁଃଖସଙ୍ଗେ ସମାନ ହେବ । ସତ୍ୟ କି ତୁମ୍ଭେ ଏ କଥାମାନ କହୁଥିଲ ?"

ମେ—ଆଜ୍ଞା ହଁ ଏହିପରି କହୁଥିଲି ।

ପେ—ତୁମ୍ଭର ଜୀବନୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କର । ଯଦି ବୁଝିବ ଯେ ମୋହର ଦୁଃଖର ସହସ୍ରଅଂଶର ଏକ ଅଂଶ ତୁମ୍ଭେ ଭୋଗ କରିଅଛ ତାହାହେଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିବ ତୁମ୍ଭେ ପୁରୁଷ ପ୍ରାୟ ସବୁ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିଅଛ ଏବଂ ମୁଁ ରମଣୀପ୍ରାୟ ଅଧୀର ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଖି ବୋଧ ହେଉଅଛି ତୁମ୍ଭେ ସହିଷ୍ଣୁତାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଅଟ । ତୁମ୍ଭର କି ନାମ ? ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛି ମୋହ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବସି ତୁମ୍ଭର ଦୁଃଖ କାହାଣି ଆମୂଳ ବର୍ଣ୍ଣନା କର ।

ମେ—ମୋହର ଜୀବନୀ ଆମୂଳ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ତାହା ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ବୋଧ ହେବ ।

ପେ—ତୁମ୍ଭ ମୁଖରୁ ମିଥ୍ୟା କଥା ନିର୍ଗତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ତୁମ୍ଭର ହୃଦୟ କେବଳ ସତ୍ୟର ବାସୋପଯୋଗି ଅଟେ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭ କଥାରେ କେବେ ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭର ନାମ କଅଣ ?

ମେ—ମୋହର ନାମ ମେରାଇନା ।

ମେରାଇନାର ଉତ୍ତର ଶୁଣି ପେରକ୍ଲିସ୍ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ମେରାଇନା ସାଧାରଣ ନାମ ନୁହେଁ । କେବଳ ତାଙ୍କର କନ୍ୟା ସମୁଦ୍ରବକ୍ଷରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ତାହାର ନାମ "ମେରାଇନା" ହୋଇ ଥିଲା । ସେ କାତର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ "ମୋତେ ବିଦ୍ରୂପ କର ନାହିଁ । ବୋଧ ହୁଏ ମୋତେ ଜଗ-ତରେ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଦେବତାମାନେ ତୁମ୍ଭକୁ ଏଠାକୁ ପ୍ରେରଣ କରିଅଛନ୍ତି ।"

ମେ—ମହାରାଜ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରନ୍ତୁ ନୋହିଲେ ମୁଁ ଆଉ ଅଧିକ କିଛି କହିବ ନାହିଁ ।

ପେ—ମୁଁ ସ୍ଥିର ହେଉଅଛି, କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ନାମ ମେରା-ଇନା କହି ମୋତେ କେତେଦୂର ବିସ୍ମିତ କରିଅଛ ତାହା ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ ।

ମେ—ଯାହାଙ୍କର ମୋହ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ଥିଲା—ମୋହର ପିତା-ମୋହର ନାମ ମେରାଇନା ରଖି-ଥିଲେ । ମୁଁ ରାଜକନ୍ୟା ।

ପେ—ତୁମ୍ଭେ ରାଜକନ୍ୟା ! ତୁମ୍ଭର ନାମ ମେରାଇନା ! ! ତୁମ୍ଭର ଦେହ କି ରକ୍ତ ମାଂସରେ ଗଠିତ । ତୁମ୍ଭେ କି ଦେବତା ନୁହଁ । ତୁମ୍ଭେ କେଉଁଠାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲ ଏବଂ ତୁମ୍ଭର ନାମ ମେରାଇନା ବା କାହିଁକି ହେଲା ?

ମେ—ଧାତ୍ରୀ ମୁଖରୁ ଶୁଣିଅଛି ସମୁଦ୍ର ବକ୍ଷରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଥିବାରୁ ମୋହର ନାମ ମେରାଇନା ହୋଇଅଛି । ମୋହର ଜନନୀ ମଧ୍ୟ ଏକ ରାଜାଙ୍କର କନ୍ୟା ଥିଲେ ଏବଂ ମୁଁ ଭୂମିଷ୍ଠ ହେବା ମାତ୍ରକେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ମୋହର ପିତା ମୋତେ ଥାରସସ୍‌ରେ ରଖି ଥିଲେ । ସେଠାରେ ନିଷ୍ଠୁରା କ୍ଲିଅନ ପତ୍ନୀ ମୋହର ଜୀବନ ନାଶ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏକ-ଦଳ ଜଳଦସ୍ୟୁ ମୋତେ ଘାତକ ହସ୍ତରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣି ଏହି ମିଟିଲାଇନ ନଗରରେ ଦାସୀରୂପେ ବିକ୍ରୟ କଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପେରକ୍ଲିସ ଅଶ୍ରୁ ସମ୍ବରଣ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ନଧ୍ୟନୟୁଗଳରୁ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ଅଶ୍ରୁଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହା ଦେଖି ମେରାଇନା କହିଲେ "ମହାରାଜ ଆପଣ କି ନିମନ୍ତେ କ୍ରନ୍ଦନ କରୁଅଛନ୍ତି ? ବୋଧ ହୁଏ ଆପଣ ମୋତେ ମିଥ୍ୟାବାଦିନୀ ଭାବି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଶପଥପୂର୍ବକ କହୁଅଛି ମୁଁ ରାଜା ପେରକ୍ଲିସଙ୍କର କନ୍ୟା ।

ପେରକ୍ଲିସ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଡାକିଲେ । ବହୁ ଦିବସ ପରେ ରାଜାଙ୍କୁ କଥା କହିବାର ଶୁଣି ଉପସ୍ଥିତ ମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲିକେନସ୍ ଲିସିମେକସଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ଯେନ ରାଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେଖି ପେରକ୍ଲିସ୍ କହିଲେ "ମନ୍ତ୍ରୀ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରାୟ ଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଟ ବରଳ । କହ ଏ ବାଳିକା କିଏ ?" ମନ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ମେରାଇନାକୁ କେବେ ଦେଖି ନଥିଲେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ କହିଲେ "ମୁଁ କିଛି କହି ପାରିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମିଟେଲାଇନର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ । ସେ ବାଳିକାର ବିଶେଷ ପ୍ରଶଂସା କରୁଅଛନ୍ତି ।"

ଲ—ବାଳିକାକୁ ପିତାମାତାର ନାମ ପଚାରିଲେ ସେ କିଛି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ କେବଳ ରୋଦନ କରେ ।

ପେରକ୍ଲିସ୍ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ କହିଲେ "ହେଲିକେନସ୍ ମୋତେ ପ୍ରହାର କର, ମୋହର ଶରୀର କ୍ଷତବିକ୍ଷତ କରି ଦିଅ, ନୋହିଲେ ଆନନ୍ଦ ସାଗରରେ ପଡ଼ି ମୋହର ଜୀବନଡୋରୀ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ । ପରେ ମେରାଇନାକୁ ଡାକି କହିଲେ "ବତ୍ସ ମୋହ ନିକଟକୁ ଆସ ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ପିତାଉ ଜୀବନ ଦାନ କରିଅଛ । ସମୁଦ୍ରରେ ତୁମ୍ଭର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ଥାରସସ୍‌ରେ ତୁମ୍ଭର ସମାଧି ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ପୁନର୍ବାର ସମୁଦ୍ର ବକ୍ଷରେ ତୁମ୍ଭକୁ ପାଇଲି । ମନ୍ତ୍ରୀ ନତଜାନୁ ହୋଇ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ପ୍ରଦାନ କର ଏହି ବାଳିକା ମୋହର ମେରାଇନା । ବତ୍ସେ ତୁମ୍ଭର ମାତାଙ୍କର କି ନାମ କେବଳ ଏତିକି ମାତ୍ର ମୋତେ କହ" ।

ମେ—ଆପଣ କିଏ ଅଗ୍ରେ କହନ୍ତୁ ।

ପେ—ମୁଁ ଟାୟାର ରାଜ ପେରକ୍ଲିସ୍ ।

ମେ—ମୋହର ମାତାଙ୍କର ନାମ ଥାସିୟା ।

ପେ—ବତ୍ସେ ମୋହର ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କର । ତୁମ୍ଭେ ମୋହର କନ୍ୟା । ମନ୍ତ୍ରୀ ମୋହର ପରିଚ୍ଛଦ ଦିଅ । ମେରାଇନାର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିବାର ଯାହା ଶୁଣି ଅଛ ତାହା ମିଥ୍ୟା । ମିଥ୍ୟା !

ଏହି ସମୟରେ ଲିସିମେକସଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଗଲା । ସମ୍ମୁଖରେ କିଣେ ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦେଖି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ "ଏ କିଏ ?" ମନ୍ତ୍ରୀ କହିଲେ "ସେ ମିଟେଲାଇନର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ଅଟନ୍ତି ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି । ପେରକ୍ଲିସ ଲିସିମେକସଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଦୈବଘଟନାବଶତଃ ହେଉ ବା ଅତ୍ୟାନନ୍ଦ ଯୋଗୁ ହେଉ ପେରକ୍ଲିସଙ୍କୁ ବୋଧ ହେଲା ଯେମନ୍ତ କି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ହେଉଅଛି । ସେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ପଚାରିଲେ "କେଉଁଠାରେ ଏ ସଙ୍ଗୀତ ହେଉଅଛି ?"

ହେ—ମୁଁ ତ କିଛି ଶୁଣିପାରୁ ନାହିଁ ।

ପେ—ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଏପରି ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ତୁମ୍ଭେ ଶୁଣି ପାରୁ ନାହିଁ ।

ଲି—ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଶାତିତ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ତାଙ୍କର ଭବାନ୍ତର ଘଟିଅଛି ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାଦାନୁବାଦ କରିବା ଅନୁଚିତ ସେ ଯାହା କହୁଅଛନ୍ତି କହନ୍ତୁ ।

ପେରକ୍ଲିସଙ୍କର ନିଦ୍ରାବେଶ ହେଲା । ଲିସିମେକସ ତାଙ୍କୁ ଶପ୍ୟାରେ ଶୟନ କରାଇଲେ । ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣପରେ ପେରକ୍ଲିସ ଗାଢ ନିଦ୍ରାରେ ନିଦ୍ରିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଲିସିମେକସ ଓ ହେଲିକେନସ ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । କେବଳ ମେରାଇନା ନିଦ୍ରିତ ପିତାର ଶଯ୍ୟା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବସି ରହିଲେ ।

ନିଦ୍ରିତାବସ୍ଥାରେ ପେରକ୍ଲିସ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଲେ ଯେମନ୍ତ କି ଦାୟନା ଦେବୀ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହୁଅଛନ୍ତି "ପେରକ୍ଲିସ, ଏଫେସସ୍‌ରେ ମୋହର ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ, ତୁମ୍ଭେ ଶୀଘ୍ର ସେଠାକୁ ଗମନ କର ଏବଂ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା କୁମାରୀବୃନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସାକ୍ଷାତରେ ତୁମ୍ଭର ଅମ୍ବିକା ବାଣୀ ବର୍ତ୍ତନା କର । ମୋହର ଏ ଆଦେଶ ପାଳନ ନ କଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେବ । ଦେବୀ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ । ପେରକ୍ଲିସଙ୍କର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହୋଇଗଲା । ସେ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ ମନ୍ତ୍ରୀ ମୁଁ ମନେ ସ୍ଥିର କରିଥିଲି ଏଠାରୁ ଥାରସସ୍ ଯାଇଁ ପାପାତ୍ମା କ୍ଲିଅନକୁ ଉଚିତ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଦାନ କରିବି କିନ୍ତୁ ଦେବାଦେଶ, ମୋତେ ଅନ୍ୟରୂପ କରିବାକୁ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଫେସସ ଫିରିବାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆୟୋଜନ କର ପରେ ସକଳ ବିଷୟ ଜାଣିବ ।" ମନ୍ତ୍ରୀ ତଦନୁସାରେ ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପେରକ୍ଲିସ ଏକ[illegible] ସାଙ୍ଗ ଲସିମେକ୍ଲସଙ୍କ ଭବନରେ ଅବସ୍ଥାନ କର [illegible] । ଲସିମେକ୍ଲସ୍ ଓ ମେରୁ-ଇନା [illegible]

[illegible] ପ୍ରେସିକ୍ଲିସଙ୍କର ପୋତ ଅ[illegible] ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା । ଜାହାଜରୁ ଓହ୍ଲାଇ, [illegible] ମେରୁ-ଇନା [illegible] ମନ୍ଦିରକୁ ଗମନ କଲେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି [illegible] ଅନ୍ୟାସିନୀ ଥାସିୟା କୁମାରୀଗଣ ପରିବେଷ୍ଟିତା ହୋଇ ଦେବୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନା, ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବୃଦ୍ଧ ସେରମନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ଜଣ ଉପବିଷ୍ଟ । ପେରକ୍ଲିସ ଦେବୀଙ୍କ ସିଂହାସନ ସମ୍ମୁଖରେ ଜାନୁପାତପୂର୍ବକ ଯୁକ୍ତକରରେ କହିଲେ "ଦେବୀ ତୁମ୍ଭର ଆଦେଶମତେ ସତ୍ୟ କରି କହୁଅଛି ମୁଁ ଥାୟାର ଦେଶର ରାଜା ପେରକ୍ଲିସ୍, ଶତ୍ରୁ ଭୟରେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟରୁ ପଳାୟନ କରି ମେଥ୍ୟା-ପଲଶ ଠାରେ ଥାସିୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିଲି, ସେଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ହେବା ସମୟରେ ଥାସିୟା ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଏକ କନ୍ୟା ପ୍ରସବ କରି ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ, କନ୍ୟାର ନାମ ମେରୁଇନା । ମେରୁଇନା ଥାରସସ୍‌ରାଜ କ୍ଲିଅନ ଗୃହରେ ପ୍ରତିପାଳିତା ହୋଇଥିଲା । ପରେ କ୍ଲିଅନ ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲା କିନ୍ତୁ ଦୈବ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ସେ ଘାତକହସ୍ତରୁ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରି ମିଟେଲାଇନରେ ଆସି ବାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦୈବାତ୍ ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋହର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲା ଏବଂ ସେହିଠାରେ ମୁଁ ଜାଣିଲି ଯେ ସେ ମୋହର କନ୍ୟା ।"

ଥାସିୟା ପେରକ୍ଲିସଙ୍କର କଣ୍ଠସ୍ୱର ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ଏବଂ ଅତିଶୟ ବିସ୍ମିତା ହୋଇ କହିଲେ "ତୁମ୍ଭେ, ତୁମ୍ଭେ, ସ୍ୱାମୀ ପେରକ୍ଲିସ୍ । ହେମେ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠରୋଧ ହୋଇଗଲା ସେ ଆଉ ଅଧିକ କଥା କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇ ଭୂମିରେ ପଡ଼ିଲେ । ପେରକ୍ଲିସ ମଧ୍ୟ ଏ ଘଟଣା ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ "ଏ ରମଣୀ ଏପରି ହେଲେ କାହିଁକି ଧର ଧର ତାଙ୍କୁ ତୋଳି ଧର–" ବୃଦ୍ଧ ସେରମନ ସକଳ ବିଷୟ ବୁଝି ପାରି କହିଲେ "ମହାଶୟ ଆପଣ ଦେବୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯାହା ପ୍ରକାଶ କଲେ ତାହା ଯଦି ସତ୍ୟ ହୁଏ ତାହାହେଲେ ଏ ରମଣୀ ଆପଣଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଅଟନ୍ତି ।"

ପେ—ଅସମ୍ଭବ ! ମୁଁ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭରେ ନିକ୍ଷେପ କରିଅଛି ।

ସେ—ଏକଦିନ ଟାଟ୍ ନାମକ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ସିନ୍ଦୁକ ତରଙ୍ଗ-ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ କୂଳରେ ପଡ଼ିଲା ମୁଁ ଉକ୍ତ ସିନ୍ଦୁକ ଫିଟାଇ ଥିଲି । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ଗହଣାଳଙ୍କାର ଓ ଏ ରମଣୀ ଥିଲେ । ମୋହର ଯତ୍ନରେ ରମଣୀ ଚେତନା ଲାଭ କଲେ ଏବଂ ମୁହିଁ ତାଙ୍କୁ ଏହି ମନ୍ଦିରରେ ଅର୍ପଣ କରିଅଛି ।

ପେ—ସେ ଅଳଙ୍କାରମାନ ମୋତେ ଦେଖାଇ ପାରିବେ ?

ସେ—ମୋ ଗୃହକୁ ଚାଲନ୍ତୁ ସେହିଠାରେ ସବୁ ଦେଖି ପାରିବେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଥାସିୟା ସଙ୍କାଳାଭ କରି କହିଲେ "ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭେ କି ପେରକ୍ଲିସ ନୁହଁ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠସ୍ୱର ପ୍ରାୟ ତମ୍ଭର କଣ୍ଠସ୍ୱର ତାଙ୍କର ଆକୃତି ପ୍ରାୟ ତୁମ୍ଭର ଆକୃତି । ତୁମ୍ଭେ କି ଝଡ଼, ଜଳ, ମୃତ୍ୟୁର ବିଷୟ କିଛି ନଥିଲ ?"

ପେ—ଏ କି ମୃତା ଥାସିୟାର କଣ୍ଠସ୍ୱର !

ଥା—ଯାହାକୁ ମୃତ ଭାବି ସମୁଦ୍ରରେ ନିକ୍ଷେପ କରିଥିଲେ ମୁଁ ସେହି ଥାସିୟା । ଆପଣଙ୍କର ହସ୍ତସ୍ଥିତ ଅଙ୍ଗୁରୀ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି-ପାତ କରନ୍ତୁ ସେ ଅଙ୍ଗୁରୀକି ମୋହର ପିତାଙ୍କର ପ୍ରଦତ୍ତ ନୁହେଁ—ମେଥ୍ୟା ପଲସରୁ ବିଦାୟ ହୋଇ ଆସିବା ସମୟରେ ମୋହର ପିତା ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ଅଙ୍ଗୁରୀ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବାର କି ଆପଣଙ୍କର ସ୍ମରଣ ହେଉନାହିଁ ?

ପେରକ୍ଲିସ ଆନନ୍ଦରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ "ହେ ଦେବତାମାନେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋହ ପ୍ରତି ଯେଉଁ କୃପା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲ ତହିଁ ତୁଳନାରେ ମୋହର ପୂର୍ବ କଷ୍ଟମାନ ଅତି ତୁଚ୍ଛ—ବାଲ୍ୟକ୍ରୀଡ଼ା ପ୍ରାୟ ବୋଧ ହେଉଅଛି । ଆସ ଥାସିୟା ଆଉ ଥରେ ମୋହର ବାହୁଯୁଗଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରୋଥିତ ହୁଅ," ଏହା କହି ଥାସିୟାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ମେରୁଇନା ଆଉ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ, ଜନନୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନତଜାନୁ ହୋଇ କହିଲେ ଜନନୀ ଏ ହତ-ଭାଗିନୀକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।" କିନ୍ତୁ ଥାସିୟା ମେରୁ-ଇନାକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ "ପେରକ୍ଲିସ କହିଲେ ଦେଖ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଥାଉନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ସଂଗୋପନରେ କର । ତୁମ୍ଭର ମା ଏବଂ ମାସି ଅମ୍ଭ-ମାନଙ୍କର ସେହି ସାଧାରଣତଃ କନ୍ୟା ମେରାଇନା । ଥାସିୟା ମେରାଇନାକୁ କୋଡକୁ ନେଇ ତାଙ୍କର ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଲେଲିଓନସ୍ ଅସି ରାଜାଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କଲେ, ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଥାସିୟା ପୂର୍ବ ନେତ୍ର ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ପରେ ରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇ ବିଶେଷ କୃତଜ୍ଞ ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ।

ପେରିକ୍ଲିସଙ୍କର ସକଳ ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେଲା । ମେଲିନୀ ଓ କନ୍ୟାକୁ ପାଇ ଆନନ୍ଦସାଗରରେ ମଗ୍ନ ହେଲେ । ଥାସିୟାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ "ତୁମ୍ଭେ ଏଠାକୁ କିପରି ଆସିଲ ଏବଂ ଏହି ଅଲୌକିକ ଘଟଣା କିମନ୍ତେ ଦେବତା ଛଡା ଆଉ କିଏ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧନ୍ୟବାଦର ପାତ୍ର ଅଟନ୍ତି ? ଥାସିୟା ସେରମନଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦେଇ କହିଲେ ଏହି ମହାତ୍ମା ମୋ ହର ଜୀବନଦାତା ଅଟନ୍ତି । ସେ ସକଳ ବିଷୟ ଜାଣନ୍ତି ସବୁ କହିବେ ।"

ସେରମନ୍ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ଗୃହକୁ ଯେଉ ଗଲେ । ସେଠାରେ ମହାସମାରୋହରେ ମେରାଇନା ସଙ୍ଗେ ଲିସିମେନସଙ୍କର ଶୁଭ ପରିଣୟ କ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ସଂବାଦ ଆସିଲା ଯେ ସାରମନାଇଡ଼ସଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ନ ଥିବାରୁ କନ୍ୟା ଥାସିୟା ଉତ୍ତରାଧିକାରିଣୀ ହେଲେ । ସେଥିପାଇଁ କନ୍ୟା ଜାମାତାଙ୍କୁ ନିଜର ରାଜ୍ୟ ଭାର ପ୍ରଦାନ କରି ଥାସିୟାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ନେଇ ଆଥେନସ୍ ଯାତ୍ରା କଲେ ଏବଂ ସେହି ଠାରେ ଜୀବନର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ସୁଖରେ ଅତିବାହିତ କଲେ । ଲିସିମେନସ୍ ଟାସ୍ୱାରର ରାଜା ହେଲେ ।

ଧର୍ମର ଜୟ ହେଲା । ମନୁଷ୍ୟର ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ଦୃଢ଼ତା ଓ ଧର୍ମ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିଧାତା ନାନାବିଧ ବିପଦ ଓ କଷ୍ଟ ସୃଜନା କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେଇଠାରେ ଧର୍ମ ସେହି-ଠାରେ ଜୟ । ସହସ୍ର ବାଧା ବିଘ୍ନ ଅତିକ୍ରମ କରି ଧର୍ମର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ପେରିକ୍ଲିସଙ୍କର ଜୀବନୀ ତହିଁର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଅଟେ । ପାପାତ୍ମା କ୍ଲିଅନକୁ ମଧ୍ୟ ତାହାର କର୍ମଅନୁରୂପ ଫଳ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେଲା । ଥାରସସ୍‌ବାସୀ-ମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନଦାତା ପେରିକ୍ଲିସଙ୍କ କନ୍ୟା ପ୍ରତି କ୍ଲିଅନ ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ୟବହାର କରିଥିବାର ଶୁଣି କ୍ରୋଧରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲେ ଏବଂ ଅକୃତଜ୍ଞ ରାଜାକୁ ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ମାନସରେ ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ଅଗ୍ନି ପ୍ରଦାନ କରିଦେଲେ ପ୍ରାସାଦ ସଙ୍ଗେ କ୍ଲିଅନ ଓ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠୁରା ପତ୍ନୀ ଉଭୟ ଭସ୍ମୀଭୂତ ହେଲେ ।

ସମାପ୍ତ ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଶ୍ୱନାଥ ଘୋଷ ।

ଅପାରକରୁଣାନିଧାନ କଲ୍ୟାଣଗୁଣଗଣ-ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଖିଳ-ରକ୍ଷଣ ପରମେଶ୍ୱର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିୟନ୍ତା, କର୍ତ୍ତା, ହର୍ତ୍ତା, ପାତା ଓ ସଦ୍ବୁଦ୍ଧିଦାତା ଅଟନ୍ତି ; ଐହିକ ପାରତ୍ରିକ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଶ୍ରେୟଃପ୍ରାପ୍ତିର ବିଧାତା ଅଟନ୍ତି । ଯେ ଆମ୍ଭମାନ-ଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନାଶପୂର୍ବକ ସଦ୍ବୁଦ୍ଧିଭୋଗ ନିମିତ୍ତ କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ମନଃଶ୍ରୁତିକାରକ ତଥାଚ ନିଃଶ୍ରେୟୋବିଧାୟକ ଅଦେଶ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରିଅଛନ୍ତି । ଜୀବରାଶି ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ସାରଭୂତ ହୋଇ ସେହି ନିଦେଶବିଧିମାନ ପାଳିବାକୁ ଅଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅଙ୍ଗୀ ସର୍ବଥା ଅଲଙ୍ଘନୀୟ ବିଧିର ଯେ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ପରିପାଳନ କରେ, ସେ ତତ୍ପରିମିତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରେୟଃ ଲାଭ କରିପାରେ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଦେଶରୁ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ଛାର ମନୁଷ୍ୟର କଥା ଅବା କି କହିବା ଦେବତା-ମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସୁଦ୍ଧା କଦାପି କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସତ୍ୟ ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତ ସନ୍ତୋଷ ଓ ଈଶ୍ୱର ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରାପ୍ତିର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଅଟେ । ସତ୍ୟରକ୍ଷାବିନା ମାନବ, ଆତ୍ମାର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ ଶ୍ରେୟୋନିଧାନ ଶ୍ରୀ ଭଗବ-ଚ୍ଚରଣାଶ୍ରୟର ପିପାସୁ ହୋଇ ନିତ୍ୟ-ସନ୍ତୋଷ ଓ ଦିବ୍ୟଗତିର ଭୋକ୍ତା ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅପାତ-ରମଣୀୟ ପରିଣାମ-ବିରସ ସଂସାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ସାମୟିକ--କର୍ମାନୁରୂପ ଉପସ୍ଥାପିତ ସନ୍ତାପ-ଜ୍ୱାଳାତପରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦ-ଅତପନ୍ତ-ଛାୟା ପ୍ରତି ଧାବିତ ହେବା ତାହାର ସ୍ୱାଭାବିକ ଲକ୍ଷଣ । କିନ୍ତୁ ଅସତ୍ୟ-ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ-ହୃଦୟକୁ ସେହି ପରମତମ ଛାୟା ମରୁମରୀଚିକା ପ୍ରାୟ ଦେଖାଦେଇ ନିତାନ୍ତ କ୍ଲାନ୍ତ ଓ ପରିଭ୍ରାନ୍ତ କରି ପକାଏ । ସଂସାରରେ ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ । ଯେପରି ସାର୍ବ-ଭୌମ ଓ ଦାରିଦ୍ର-ଜରାଜର୍ଜରିତ-କଳେବର, ସାଧୁ ଓ ଦୁଷ୍କୃତି-ଦୂଷିତାତ୍ମା, ସତ୍ୟରତ ଓ ଧୂର୍ତ୍ତ, ବୁଦ୍ଧି ଦୁର୍ବିଧ ଅବିଦ୍ୟା-କାନ୍ତାରପଥିକ ଓ ସାହିତ୍ୟନନ୍ଦନବିହାରୀ ଏବଂ ଦୟାଳୁ ଓ ଦସ୍ୟୁର ଅନ୍ୟୋନ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ଘଟେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ନିତ୍ୟ କଲ୍ୟାଣ ଅପରିଚ୍ଛିନ୍ନ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଜଗଦାହ୍ଲାଦକ ଜଗଦୁଦ୍ଭାସକ ତେଜୋମୟ ସୁଶାନ୍ତ ପରିଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରହ୍ମ ପଦାର୍ଥର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅସତ୍ୟ କାଳିମା-କଳଙ୍କିତର ପ୍ରାପ୍ୟ ନୁହେ । ଅସତ୍ୟାସକ୍ତ ଭ୍ରାନ୍ତ-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆଜି ଯାହା ଉତ୍ତମ ଉତ୍ତମଷ୍ଟ, ସୁଖର ସୁରମ୍ୟଚିତ୍ର ଭଦ୍ରାସନ, ସନ୍ତୋଷର ମଧୁମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ରସନାର ଉତ୍ତରୋ-ତ୍ତର ତୃପ୍ତିବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଅମୃତାୟମାନ ଭୋଜ୍ୟ, କାଲି ତାହା ରସ-ଉଲ ଗହ୍ୱରୋପବିଷ୍ଟ-କଣ୍ଟକପଞ୍ଜର, ବିକରାଳ ଶାଣିତ-ଶଙ୍କୁ, ବୀଭତ୍ସବିକୃତାକାର ଓ କାଳବିଳେଶୟ-ମୁଖୋତ୍ସାରିତ-ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରହଳାହଳରେ ପରିଣତ ହେବ । ସେମାନେ ବିଚାର କରନ୍ତି କି ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସୁଖରେ ସଂସାରଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ କରୁଅଛୁଁ । ତାହା ଅଲୀକ ମୃଗତୃଷ୍ଣିକାଲ୍ପ-ମସ୍ତିଷ୍କର ଲକ୍ଷଣ । ତାହା ସୁଖ ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ସୁଖର ପ୍ରତ୍ୟବାୟ ଏବଂ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବିଷ୍ୟମାଣ ଦୁଃଖସନ୍ତାନ କାରଣପୁଞ୍ଜର ପ୍ରାଥମିକ ଓ ଅବିନଶ୍ୱର ସାଧନା ।

ଅହା ! ସତ୍ୟ ଏପରି ପ୍ରକୃତ ଓ ଅବିକୃତ ଅନନ୍ତମୟ ପଦାର୍ଥ ଯେ ; ସତ୍ୟର ଆଶ୍ରୟରେ ଆତ୍ମା କେଉଁ ସୁଖ ଅବା ଅନୁଭବ କରି ନ ପାରେ ? ସତ୍ୟର ନିତ୍ୟ-ଭାସ୍ୱର କାନ୍ତି ଯାହାର ହୃଦୟରେ ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ରହିଥାଏ, ତାହା ପାଇଁ ସର୍ବଦିଗ ସର୍ବଦା ଆଲୋକିତ, ତାହାର ପରିବିଦ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଈଶ୍ୱର-ସୃଷ୍ଟ ସମଗ୍ର ପଦାର୍ଥ ଦିବ୍ୟ ରମଣୀୟତାପୂର୍ଣ୍ଣ, ଓ ତାହାର ସମ୍ମୁଖରୁ ମାୟାର ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ-ଆରଭଟୀ ଦୂରେ ତିରୋହିତ ।

ସତ୍ୟର ଆଶ୍ରୟବଳରୁ ସିନା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆର୍ଯ୍ୟବଂଶ-ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଋଷିମାନେ ତରୁଲତାକୀର୍ଣ୍ଣ ଗହନକାନନୋପକଣ୍ଠ କୀର୍ଣ୍ଣପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀରରେ ନିବାସ କରି ସୁଦ୍ଧା ଭୂକ୍ଷେପମାତ୍ରକେ ସସାଗରାଧରାର ଅଧୀଶ୍ୱରଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସମଧିକ ଭୌତିକ ସୁଖକୁ କରାୟତ୍ତ ପ୍ରାୟ କରି ପାରୁଥିଲେ । ତଥାଚ ସାର୍ବଭୌମ--ମସ୍ତକବିନିହିତ--ମୁକୁଟାନ୍ତର୍ଗତ--ମଣିକିରଣଜାଲ ସଂଯୋଗରେ ଆପଣାର ଚରଣଯୁଗଳକୁ ଭ୍ରମରାଳଂକୃତ ସରୋଜ ପ୍ରାୟ କରି ପାରୁଥିଲେ । ଏହାର ବଳରେ ସିନା ଦିଲୀପ ଦୁଷ୍ମନ୍ତ ନହୁଷାଦି ରାଜନ୍ୟବର୍ଗ ଅଖଣ୍ଡଳଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧା-ସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହୋଇ ତଦ୍ଦତ୍ତ ପାରିଜାତ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ସତ୍ୟର ଦୁର୍ଦ୍ଦମ୍ୟ ପରାକ୍ରମରୁ ସିନା ବୁଦ୍ଧଦେବ ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଭୂଭାଗରେ ଆପଣାର ଅଭିମତ ନିରନ୍ତରାୟ ସଂସ୍ଥାପିତ ଓ ସର୍ବସମ୍ମତ କରି ପାରିଥିଲେ । ଅଶୋକ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଅଲୌକିକ ଗୁଣଶାଳୀ ଚକ୍ର-ବର୍ତ୍ତିମାନେ ଏହି ସତ୍ୟ ସତ୍ତାରୁ ସିନା

"ଅସେତୁଶୀତାଚଳମଧ୍ୟସଂସ୍ଥାଃ
ମୂର୍ଦ୍ଧାଭିଷିକ୍ତାଃ କର ମାନୟନ୍ତି"

ଏହି ଆଦେଶ ଦେବା ମାତ୍ରେ ତଦଧୀନ ନୃପତିମାନେ ଅବନତ-ମସ୍ତକ ହେଉଥିଲେ । ତାହା ନ ହେଲେ କି ବ୍ୟାସଦେବ କହନ୍ତେ ?

"ଶୂରାଣାଂ ବିଜିତାତ୍ମନାଂ ନରଃ ସତ୍ୟବିବର୍ଜିତଃ । ଇତି

ଯେଉଁମାନେ ଅସତ୍ୟ କୁହୁକର ଅଚିରସ୍ଥାୟୀ କାଳ୍ପନିକ ତୁଚ୍ଛବଳରେ କୈତବନାଟ୍ୟକାଭିନୟ କରି ଯଥାର୍ଥକୁ ଅଯଥାର୍ଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇ ସୁହୃଦୟଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିସ୍ମୟ ଜନ୍ମାଉଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପୁରତଃ ସର୍ବଂକଷା ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷଣୀୟା ନିରଙ୍କୁଶ-ପ୍ରବେଶା ବିଦ୍ୱେଷହୁଙ୍କାର-ଗର୍ଜିତ-କନ୍ଦରା ଐନ୍ଦ୍ରିକ ମାୟା ଭୀଷଣମୂର୍ତ୍ତିଧାରଣପୂର୍ବକ ସାଟ୍ଟହାସ ବଦନରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଅନ୍ତଃକପାଳନିହିତ ପ୍ରାକୃତିକ ସୁଖସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୀଜାଙ୍କୁର ଉତ୍ପାଟନ କରି ଚିରକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍ଦେଧାନରେ ରଖିଦିଏ; ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଅସତ୍ୟ ନିବିଡ-ଜମ୍ବାଳ ଜାଳରେ ଇତସ୍ତତଃ ଅଲୋଡ଼ିତ କରି କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ମାୟିକ-ସୁଖାଭାସାତ୍ମନିଷ୍ଠରେ ବିମୁଗ୍ଧ କରୁଥାଏ । ପୀୟୂଷୋପମ ଅମରପ୍ରାର୍ଥନୀୟ ପ୍ରକୃତ ସୁଖସଦ୍ମର ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତିନୀ ଯବନିକା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରେ ନାହିଁ । କ୍ଷଣକପରେ ସେହି ମାୟିକ-ସୁଖ ଭ୍ରମ-ବିମୋହିତ ସତ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ଦୁରାତ୍ମାଙ୍କୁ ଏହି ଈଶ୍ୱର କଳ୍ପିତ ରଙ୍ଗାଳୟର ମେଦୁର-ତିମିରାଚ୍ଛନ୍ନ ଦିଗ୍ କୋଣରେ ଲୁକ୍କାୟିତ କରିଦିଏ ।

ଭାନୁଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡତାପ ବୃହତ୍ ଭାନୁଙ୍କର ସର୍ବ-ଦାହକ-ଜ୍ୱାଳାଜାଳ ଓ ସୁଧାକରଙ୍କ ଅମୃତମଣ୍ଡିତ ସତ୍ୟର ତେଜଃ ପୁଞ୍ଜ ସମ୍ମୁଖରେ ପରାଜିତ । ତତ୍ରତ୍ରିଷ୍ଟ ତୀକ୍ଷ୍ଣତା ଦାହକତା କୋମଳତା ଓ ଆହ୍ଲାଦକତା ଅପେକ୍ଷା ସତ୍ୟର ଦୀପ୍ତିମତ୍ତା ଗରୀୟସୀ । ସେ ସବୁ ସମୟେ ସମୟେ କାରଣବଶତଃ କ୍ଷୀଣତା କିମ୍ବା ଅଭାବକୁ ଭଜିଥାନ୍ତି; ମାତ୍ର ସତ୍ୟର ବଳବତ୍ତା ସର୍ବଦା ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଓ ଭାସ୍ୱତ୍ତ ରହିଥାଏ । ଏହାକୁ ଧର୍ଷଣ କରିବା ସାମର୍ଥ୍ୟ କାହାର ହିଁ ନାହିଁ; କିମ୍ବା କେହି ସାହସୀ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ହେବେ ଅବା କିପରି ? ଯାହାର ସର୍ବତୋମୁଖ ଆଲୋକରେ ସର୍ବନିୟାମକ ସତ୍ୟ-ସଙ୍କଳ୍ପ ଜଗତ୍ପିତା ପରମେଶ୍ୱର ଆଲୋକତରୂପେ ସ୍ୱଶକ୍ତିସଂଚାରପୂର୍ବକ ଅବରଣୀଭୂତ ହୋଇ ବିଦ୍ୟମାନ; ସେହି ସତ୍ୟର ମହିମା ଧର୍ଷଣରେ କାହାର ସାହସ ହୋଇପାରେ ? ଏହି ସତ୍ୟର ପବିତ୍ରତମ-ସ୍ଥଳେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର-କୃତ ମାୟାର ମଧ୍ୟ ସଂଚାର ଅଧିକାର ନାହିଁ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଶା ସମୟରେ ଅଚେତନ ପ୍ରାୟ ସୁପ୍ତ ରହି ଥାଉଁ । ଜୀବରାଶିର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱକୁ ସୁଦୂରପରାହତ କରି ଅନ୍ଧକାର ଆଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥାଏ । ତାହାର ସମୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ନୁହେ । ପାପର ଆଧିପତ୍ୟ କିମ୍ବା ବହୁକାଳ-ବ୍ୟାପୀ ନୁହେ । ଯହିଁରେ ତାହାର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ତାହାର ନାମ ତ ଦିଯାମା । କିନ୍ତୁ ଅସତ୍ୟ-ସବର୍ତ୍ତ କାଳମାର ସହଯୋଗୁଁ କେତେକ ପାପାତ୍ମା ଅସତ୍ୟାନୁମୋଦିତ ଦୁଷ୍କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନାର୍ଥ ଧାବିତ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତଃସ୍ଥ ପାପ ସମୁଦ୍ଭୂତ, ନେତ୍ରମାର୍ଗବିନିର୍ଗତ ଶ୍ୟାମିକାପ୍ରବାହର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଯାମିନିକ-ଶ୍ୟାମିକାରେ ମିଶିଯାଏ । କାଳମାର ପ୍ରସରଣକୁ କାଳମା ଅନୁରୋଧ କରିଲା ନାହିଁ । ଅତଏବ ସେମାନଙ୍କୁ କହନ୍ତି ରାତ୍ରି ଚିର । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେବେଳେ ସୁଷୁପ୍ତି-ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତିରେ ପରିତୃପ୍ତ ହୋଇ ସାଂସାରିକ ହିତାନୁଷ୍ଠାନ କରଣାର୍ଥ ବହିର୍ଗତ ହେଉଁ, ତେତେବେଳେ ଦେଖୁଁ, ଭାନୁଦେବ ଈଷତ୍-ପ୍ରକ ଶୋନ୍ମୁଖ କିରଣ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ବହିଙ୍ଗମ କୁଳର ମଧ୍ୟମସ୍ଥ ଶ୍ରବଣାନନ୍ଦକ କାକଳୀରବ ବ୍ୟାଜରେ ଆଗମନ ସନ୍ଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରି ଶେଷମସ୍ତକାଳଂକରଣ-ମଣିକ୍ୟଚୟ ସମୁଦ୍ଭିତ ଭାସ୍ୱର ତେଜୋରାଶିର ଉପମେୟ କାନ୍ତିପୁଞ୍ଜ ସହିତ ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭରୁ ଉଦ୍ଭିତ ହୁଅନ୍ତି । କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କମନୀୟ ପଦାର୍ଥ ଦର୍ଶନ-ପିପାସୁ ନେତ୍ରକୁ ଆନନ୍ଦିତ କରନ୍ତି । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମେରୁର ବନ୍ଧୁରତର ପ୍ରଦେଶରେ ପତନୋତ୍ପତନ ପୂର୍ବକ କ୍ଷିତ୍ ଉପରକୁ ଉଠି ଆକାଶର ପୂର୍ବଭାଗ ବିଭୂଷିତ କରି ଜାଡ୍ୟ-କ୍ଲିନ୍ନ ଜୀବଗଣର ଦୁଃଖ ମୋଚନ କରନ୍ତି । ଆପଣାର ଦୟାଳୁତ୍ୱସୂଚକ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରେମମୟ ରମଣୀୟତାରେ ଅନୁରାଗା ଉଷାଦେବୀଙ୍କ ଜଗନ୍ମୋହିନୀ କରି ସାଜି ଦିଅନ୍ତି । ଯାହା ଦେଖି ଭାବୁକର ହୃଦୟ ଅନନ୍ଦପରବଶରୁ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଏ । ତଦନନ୍ତର ଗିରିଗହ୍ୱରଜତାନ୍ତରାଳାଦସ୍ଥିତ-ତାମସର ଦୂରୀକରଣାର୍ଥ ଗଗନମଧ୍ୟମଞ୍ଚରେ ଆସୀନ ହୁଅନ୍ତି । ତେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ କ୍ଷିତ୍ ଆତପ-ତାପିତ ହୋଇ ଯାଉଁ । ପରଦୁଃଖାସହିଷ୍ଣୁ ତ୍ରାଣିଷ୍ଣୁ ଭାନୁଦେବ ତାହା ଜାଣିପାରି କ୍ରମଶଃ ନିଜ ତେଜଃପଟଳର ସଂକୋଚନରେ ତତ୍ପର ହୋଇ ଅସ୍ତାଚଳୋପରି ଅବସ୍ଥାନ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଜର ଅନୁରାଗ ସୂଚନା ଦ୍ୱାରା ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସୁଖ ପ୍ରଦାନର ଆଶା ଦେଖାଇ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୁଅନ୍ତି । ତେତେ ବଡ଼ ପ୍ରଭୁ ଏତେ ଦୁଃଖସହନପୂର୍ବକ ପ୍ରତ୍ୟହ ଉଦୟାସ୍ତ ଚକ୍ରରେ ପରିଭ୍ରମଣ କରି ଜାଡ୍ୟବିଲୋପି-ସୁଖଦ ତାପ ପ୍ରଦାନ ବ୍ରତରେ ବ୍ରତୀ ହେବାର କାରଣ କି ? "ସତ୍ୟେନାର୍କଃ ପ୍ରତପତି" ।

ମେରୁମନ୍ଦରାଦିଅଭ୍ରଂଲିହ ଗିରିଗୋତ୍ର, ଭୀକର ବୃହଦାକାର ଜନ୍ତୁ-ସମାକୁଳ ଅପାର ପାରାବାର ସମୂହ, ମହାଦ୍ରୁମ ସମବାୟାକୀର୍ଣ୍ଣ ଦଣ୍ଡକାଦି ଅରଣ୍ୟାନୀନିଚୟ ଓ ବିବିଧ ସ୍ଥୂଲୋନ୍ନତକଳେବରଜନ୍ତୁକୁଳର ତଥାଚ ଚରିଷ୍ଣୁ ଦୁରିଷ୍ଣୁ ପାପିଷ୍ଠ-ବରିଷ୍ଠମାନଙ୍କର ଅସହନୀୟ ଭାରରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀ ନିମ୍ନଗତା ନ ହୋଇ ସର୍ବଂସହା ପଦର ସାର୍ଥକତା ପ୍ରକାଶ କରିବା କାରଣର ଜିଜ୍ଞାସା ସ୍ଥଳେ କିଅଣ କହିବା ? "ସତ୍ୟେ ତିଷ୍ଠତି ମେଦିନୀ"

Digitized by srujanika@gmail.com

ସତ୍ୟ ଧର୍ମପୁଞ୍ଜର ଧାରୀସ୍ୱରୂପ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମ ସ୍ୱନିଷ୍ଠ ସ୍ଥାନୀୟ । ସତ୍ୟଦ୍ୱାରା କେବଳ ହୃଦୟ ପବିତ୍ର ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମ ତେଜରେ ଆଲୋକିତ ହୁଏ । ଅତିଚ ସତ୍ୟ ମାତ୍ର, ନିର୍ମଳାତ୍ମାଙ୍କୁ ନେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଚରଣରେ ଭେଟାଇ ପାରେ—

ସତ୍ୟେନ ଲଭ୍ୟସ୍ତପସା ହ୍ୟେଷ ଆତ୍ମା
ଇତି ମୁଣ୍ଡକୋପନିଷଦ୍ ।

ସତ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ବଳରୁ ଉଚ୍ଚପଦରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ନିମ୍ନପଦରେ ସୁଖଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ ।

ସତ୍ୟ ନିରପାୟ-ଆବରଣ ସ୍ୱରୂପ ରହି ସକଳ ବାଧା-ବିଘ୍ନରୁ ପରିତ୍ରାଣ କରେ । ସତ୍ୟ-କଳ୍ପଦ୍ରୁମ ସ୍ୱକୀୟ ଶମଦମାଦି ଶାଖାପ୍ରଶାଖା ବିସ୍ତାରିତ କରି ବିତାପାତପରୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖେ । ତାହାର ଅନାଦର ନ କଲେ ସେ ସେହି ସୁଖ-ପ୍ରଦ ସ୍ଥାନରୁ ବିଦୂରିତ କରେ ନାହିଁ । ସତ୍ୟ ଛାଡ଼ିଲେ ସେହି ନିରାଶ୍ରୟ-ଛାୟା ସବଳିତ ସୁଖ ସ୍ଥାନରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପ୍ରକୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ଯାଇ ପତିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । "ସତ୍ୟଂ ପରଂ ପରଂ ସତ୍ୟଂ ସତ୍ୟେନ ନସ୍ୱର୍ଗାଲ୍ଲୋକାଚ୍ୟବନ୍ତେ" ଇତି ତୈତ୍ତିରୀୟୋପନିଷଦ୍ ।

ଅତଏବ ସର୍ବଦା ଉଦର୍କ-କଲ୍ୟାଣକାଂକ୍ଷିବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସତ୍ୟବ୍ରତରେ ବ୍ରତୀ ହେବେ, ଏହା ହିଁ ବେଦର ଆଦେଶ । "ସତ୍ୟାନ୍ନ ପ୍ରମଦିତବ୍ୟଂ" ମନୁଷ୍ୟ କୃତ-ପୁଣ୍ୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯଦି ସତ୍ୟମାର୍ଗ ତ୍ୟାଗ କରି ଅସତ୍ୟରେ ରତ ହୁଏ, ପୂର୍ବ-କୃତ ପୁଣ୍ୟ ତାହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରେ । ଆଉ ସେହି ଅସତ୍ୟ-ଦୂଷିତ ଅପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ରହିବାକୁ ଧର୍ମ ଇଚ୍ଛା କରେ ନାହିଁ । ଯେପରିକି ଛିଦ୍ରିତ କୁମ୍ଭରୁ ଜଳ କ୍ରମଶଃ କ୍ଷରିତ ଓ ନିଃଶେଷ ହୋଇଯାଏ, ସେହିପରି ଅସତ୍ୟ ଦୋଷ ଯୋଗୁଁ ଯଜ୍ଞାଦିସଦନୁଷ୍ଠାନ-ଜନ୍ୟପୁଣ୍ୟ ବିଲୁପ୍ତ ହୁଏ । "ଯଜ୍ଞୋଦାନେନ ତେନ କ୍ଷରତି" ଇତି ମାନବେ ସତ୍ୟ ଧର୍ମର ଜନକ ଓ ରକ୍ଷକ । ସତ୍ୟ ବିନା କର୍ମର ଶେଷଫଳ ଦୁର୍ଗତି ମାତ୍ର । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧେ କେତେ ଗୋଟି ଆର୍ଷବାକ୍ୟ ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଉଅଛି ।

୧ । ନ ଯଜ୍ଞୈର୍ଦକ୍ଷିଣାଭିର୍ହି ସ୍ୱର୍ଗଂ ପ୍ରାପ୍ୟତେ ମହତ୍
କର୍ମଣାନ୍ୟେନ ବା ବିପ୍ରୈଃ ଯତ୍ତୁ ସତ୍ୟପରିପାଳନାତ୍
ଇତି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ପୁରାଣେ ।

୨ । ଅଶ୍ୱମେଧସହସ୍ରଂଚ ସତ୍ୟଂ ଚ ତୁଳୟା ଧୃତଂ
ଅଶ୍ୱମେଧ ସହସ୍ରାଦି ସତ୍ୟମେବ ବିଶିଷ୍ୟତେ ।

୩ । ସତ୍ୟେନ ସର୍ବ ମାପ୍ନୋତି ସତ୍ୟେ ସର୍ବଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତଂ
ଇତି କୂର୍ମପୁରାଣେ ।

୪ । ସତ୍ୟାଂ ହିତଂ ବଦେଦ୍ୱାତଂ ପରଲୋକ ହିତୈଷିଣୀଂ
ଇତି ହାରୀତେ ।

୫ । ସତ୍ୟପୂତାଂ ବଦେଦ୍ୱାଚଂ—ଇତି ମାନବେ

୬ । ଧର୍ମଃ ସତ୍ୟେନ ବର୍ଦ୍ଧତେ—ଇତି ମାନବେ

୭ । ଯେଚ ପାତକିନାଂ ଲୋକା ମହାପାତକିନାଂ ତଥା,
ଅଗ୍ନିଦାନାଂ ଚ ଯେ ଲୋକା ଯେ ଚ ସ୍ତ୍ରୀ ବାଲଘାତିନାଂ,
ତାନ୍ସର୍ବାନବାପ୍ନୋତି ଯଃ ସାକ୍ଷ୍ୟମନୃତଂ ବଦେତ୍ ।
ଇତି ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଃ—ଇତ୍ୟାଦି ।

ସତ୍ୟ ରକ୍ଷା ବିଷୟରେ ମହାତ୍ମା ମହାରାଜ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କାହାର ଅବିଦିତ ନୁହେ । ପୁରାଣ ଉଦ୍ଘାଟନ କଲେ ଦେଖିବେ, ଏହି ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପବିତ୍ର-ସତ୍ୟ-ରବିକିରଣ-ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ଆସନ ସର୍ବାଗ୍ରେ ବିରାଜମାନ । ସେହି ସତ୍ୟବ୍ରତ-ଭଙ୍ଗାରୀରୁ ସତ୍ୟରକ୍ଷାର୍ଥ ଯେଉଁ ବିସ୍ମୟ ବ୍ୟାପାର କରିଥିଲେ ତାହା ସ୍ମରଣ କଲାମାତ୍ରକେ ଅବଶ୍ୟ ଶ୍ଳଥ-ସତ୍ୟ ହୃଦୟରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟବ୍ରତ କିଞ୍ଚିତ୍ ଜାଗରୁକ ହେବ । ସତ୍ୟବ୍ରତରେ ତାହାଙ୍କର ଯେତେଦୂର ନିଷ୍ଠା ଭୂୟିଷ୍ଠା ଥିଲା, ତଦପେକ୍ଷା ମହର୍ଷିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନ୍ୟୂନ ନୁହେ । ପୁଣ୍ୟାତ୍ମାମାନଙ୍କୁ ମାତ୍ର ଏହିପରି ସମଧର୍ମିଣୀ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ସେହି କୋମଳ-ପ୍ରକୃତି ନାରୀ ସତ୍ୟ ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱାମିଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବାକ୍ୟ କହିଥିଲେ ତାହା ଶୁଣି କେଉଁ ଅସତ୍ୟ-ଭୀରୁଙ୍କ ହୃଦୟ ଚମକିବ ନାହିଁ ? କାହାର ଅବା ସତ୍ୟ ଆଡ଼େ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ? କେଉଁ ଐହିକାମୁତ୍ରିକ-ସୁଖାଭିଳାଷୀ ସତ୍ୟରେ ଅସ୍ଥା ରଖିବ ନାହିଁ ? କାହାର ଏପରି ପାଶବ ହୃଦୟ ଯେ ଅସତ୍ୟ ବ୍ରୀଡ଼ନ ଭୟରେ ଭୀତ ହେବ ନାହିଁ ?

ନାତଃ ପରତରଂ ଧର୍ମଂ ବଦନ୍ତି ପୁରୁଷସ୍ୟ ତ
ଯାଦୃଶଂ ପୁରୁଷବ୍ୟାଘ୍ର ସ୍ୱସତ୍ୟପରିପାଳନଂ ।
ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ମଧୀତଂ ତ ଦ ନାଦ୍ୟାଃ ସକଳାଃ କ୍ରିୟାଃ
ଭବନ୍ତି ତସ୍ୟ ବୈଫଲ୍ୟଂ ଯସ୍ୟ ବାକ୍ୟ ମକାରଣଂ ।
ସତ୍ୟମତ୍ୟନ୍ତ ମୁଦ୍ଧତଂ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରେଷୁ ଧୀମତାଂ
ତାଡ଼ଣାତ୍ମା ନୃତଂ ତଦ୍ଦ୍ ପାତନାତ୍ମା କୃତାତ୍ମନାଂ ।
ସମ୍ବାଧ୍ୟମେଧାଳାହୁତ୍ୟ ରାଜସୂୟଂ ତ ପାର୍ଥିବ
କୃତା ନାମ ଚ୍ୟୁତଃ ସ୍ୱର୍ଗାତ୍ ଅସତ୍ୟବଚନାତ୍ ସକୃତ୍
ଇତ୍ୟାଦି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆଜି କାଲି ସତ୍ୟ-ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରିବା ଲାଗି ଅସତ୍ୟ-ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଅସାର ମାୟିକ-କଳ୍ପନା ପ୍ରସାର ଅବିଶ୍ରାନ୍ତରୂପେ ବଢ଼ୁଅଛି । କାପଟ୍ୟ-ଶକୁନି ସହିତ ଦୁଷ୍କୃତ ଦଗ୍ଧ ହୃଦୟର ବଞ୍ଚନ ସ୍ଥଳରେ କେତେ ପ୍ରକାର କୁମନ୍ତ୍ରଣା ହେଉଅଛି, ସମୟେ ସମୟେ ସେହିଠାରେ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ-କର୍ଣ୍ଣ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ହିଂସା-ଦୁଃଶାସନର ଅନୁକୂଳରେ ପରାପନୋଦନଯୁଦ୍ଧର ଆୟୋଜନ କରାଇବାକୁ ଉତ୍ତେଜନା କରୁଅଛି । ସତ୍ୟ-ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସର୍ବଦା ସୁଶାନ୍ତ ଓ ଅଚଳ-ହୃଦୟ । ତାହାଙ୍କର ପଶ୍ଚାତ୍ ଭାଗରେ ଅଦମ୍ୟ-ଧୃତିଭୀମ, ଧୀରଧୀ-ନାମକ ଅର୍ଜୁନ, ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟବିଶାଳୀ ନକୁଳ, ଓ ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି ସହଦେବ ଅନୁସରି ଅଛନ୍ତି । ଅକ୍ରୋଧଭୀଷ୍ମ ଓ କ୍ଷମା-ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ଆଦେଶକୁ ସେହି ଯୁଧିଷ୍ଠିର କଦାପି ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତଥାପି ଅତିକ୍ରୂରାତ୍ମା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଭୀଷ୍ମ-ଦ୍ରୋଣଙ୍କ କଥାନ ମାନି ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥ ଉଦ୍ଯୁକ୍ତ । ପାଠକେ ! ଅବଶ୍ୟ ଜାଣିଥିବେ ସତ୍ୟ-ଯୁଧିଷ୍ଠିର କାଳେ ଜୟ ଲାଭ କରିବେ ।

ସତ୍ୟମେବଜୟତେ ନାନୃତଂ ସତ୍ୟେନ ପନ୍ଥା ବିତତୋ ଦେବ ଯାନଃ ।*

ଶ୍ରୀଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ ଶର୍ମା ।

କାଳିଦାସ ଓ ବେଦବ୍ୟାସ ।

ଏତଦ୍ଦେଶରେ ଗୋଟିଏ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ଯେ ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କ ଆବାସର ଅନତିଦୂରରେ ବ୍ୟାସ-ଦେବଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତରମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲା । କାଳିଦାସ ପ୍ରତିଦିନ ସ୍ନାନାନ୍ତେ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତି ପେଉଁଠାରେ ସ୍ଥାପିତ ସେହି ମାର୍ଗ ଦେଇ ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତି ନିକଟରେ କ୍ଷଣକାଳ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ମୂର୍ତ୍ତିର ଉଦରରେ ହସ୍ତ ସଞ୍ଚାଳନ ପୂର୍ବକ "ଚ ହବୈ ପୂରତୋ-ଦରଃ" ଏହିପ୍ରକାର ବ୍ୟଙ୍ଗୋକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏପ୍ରକାର ବ୍ୟଙ୍ଗୋକ୍ତି କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ ବ୍ୟାସଦେବ ରଚିତ ପୁରାଣାଦି ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଚ, ହ, ବୈ ପ୍ରଭୃତି ଅବ୍ୟୟ ପଦମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ବାହୁଲ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ପ୍ରତିଦିନ ସେ ଏହିମତ କରୁ ସର୍ବଜ୍ଞାତା ବ୍ୟାସଦେବ ଦାସଙ୍କର ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିଫଳ ଦେବାକୁ ମନସ୍ଥ କରି ଦିନେ ଛଦ୍ମରେ ବ୍ରାହ୍ମଣବେଶ ଧାରଣ ପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ସ୍ନାନାନ୍ତେ ଗୃହପ୍ରତିଗମନ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କଲେ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ସମସ୍ୟା ପୂରଣ ନିମିତ୍ତ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ସେ ତଦନୁସାରେ ତହିଁରେ ସମ୍ମତ ହୁଅନ୍ତେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ୟାଟି ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । ତାହା ଏହି ଯଥା "ବିତିୟଂ ବିତିୟଂ ବିଷ୍ଣୁ" । ତଦନନ୍ତର କାଳିଦାସ ନିମ୍ନଲିଖିତରୂପେ ସମସ୍ୟାଟି ପୂରଣ କରିଥିଲେ ।

ପତିଶ୍ୱଶୁରତା ଜ୍ୟେଷ୍ଠେ ପତିଦେବରତାନୁଜେ ।
ଭୀମାଦିଷୁ ଚ ପାଞ୍ଚାଳ୍ୟା ସ୍ତ୍ରିତୟଂ ବିତୟଂ ବିଷ୍ଣୁ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ପଞ୍ଚସ୍ୱାମୀ ମଧ୍ୟରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ (ଯୁଧିଷ୍ଠିର)ଙ୍କ ଠାରେ ପତିତ୍ୱ ଓ ଶ୍ୱଶୁରତ୍ୱ, ସର୍ବକନିଷ୍ଠ (ସହଦେବ)ଙ୍କଠାରେ ପତିତ୍ୱ ଓ ଦେବରତ୍ୱ ଏବଂ ଭୀମାଦି ଅପର ତିନିଜଣଙ୍କଠାରେ ପତିତ୍ୱ, ଶ୍ୱଶୁରତ୍ୱ ଓ ଦେବରତ୍ୱ ଏହି ତିନି ସମ୍ପର୍କ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି ।

ଏହି ସମସ୍ୟା ପୂରଣାନ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣବେଶଧାରୀ ବ୍ୟାସଦେବ ଏହି ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଶ୍ଳୋକରେ 'ଚ' କାରର ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା ସ୍ଥଳେ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶ୍ଳୋକର କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଚ, ହ, ବୈ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ନିମିତ୍ତ ସେ କୀହିଁକି ଉପହସନୀୟ ହେଉଅଛନ୍ତି ତାହାର କାରଣ ପଚାରିଥିଲେ । ତହିଁ ସେ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରତିଭା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ବେଦ-ବ୍ୟାସ ବୋଲି ଜାଣି ପାରି ତାଙ୍କର ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଦୋଷ ନିମିତ୍ତ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ନମସ୍କାରପୂର୍ବକ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ସମୟରେ ବ୍ୟାସଦେବ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲେ । ସେ ସେହିଦିନଠାରୁ ଅଦ୍ୟ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତି ନିକଟକୁ ଯାଇ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରକାର ବିଦ୍ରୂପ କରି-ବାରୁ ବିରତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀଅର୍ଜୁନାଣ ମିଶ୍ର ।

---

* ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପ୍ରାୟ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ନବୋଦୟ ପତ୍ରିକାରେ ତତ୍କାଳୀନ ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ଅନୁରୋଧରୁ ଦୈବ କାରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ତଥାପି ସତ୍ୟ ଗାଥାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଦୋଷାବହ ନୁହେ ଭାବି ପୁନଶ୍ଚ ପାଠକଙ୍କ ପାଖେ ମନନ ସୁଗମ ହେବ ବୋଲି ପୁନରପି ଏକ ଧାରାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଟିପ୍ପଣୀ ।

୭—ସପ୍ତମାତୃକା ।

ଯାଜିପୁରଧିଷ୍ଠିତ ସପ୍ତମାତୃକା ଉତ୍କଳ-ପ୍ରସିଦ୍ଧ । 'ଦଶାନାମଶ୍ୱମେଧାନାଂ ଫଳଂ ପ୍ରାପ୍ନୋତି ଦେହଭୃତ୍' ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଘାଟରେ ସ୍ନାନ କଲେ ଲୌକିକ ଦଶଅଶ୍ୱମେଧର ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରେ ବୋଲି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପୁରାଣାନ୍ତର୍ଗତ ବରଜଃକ୍ଷେତ୍ର ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି, ସେହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଘାଟର ଅବ୍ୟବହିତ ପଶ୍ଚିମରେ ବୈତରଣୀର ଦକ୍ଷିଣ ତଟରେ ଗୋଟି ଅପ୍ରଶସ୍ତ ଲମ୍ବ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଅଛି । ତହିଁରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତପ୍ରକାର ପୁରୁଷାକୃତି ଅଷ୍ଟମୂର୍ତ୍ତି ଯଥାକ୍ରମେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାର ପଶ୍ଚିମ ଦ୍ୱାରରୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼େ । ୧—ଶବାରୂଢ଼ା ଚାମୁଣ୍ଡା ବା ଭୈରବୀ (ଭୈରବୀ ଶବବାହନା) ୨—ମହିଷାରୂଢ଼ା ବାରାହୀ (ବାରାହୀ ମହିଷାସନା), ୩—ଗଜାରୂଢ଼ା ଐନ୍ଦ୍ରୀ (ଐନ୍ଦ୍ରୀ ଗଜସମାରୂଢ଼ା), ୪—ଗରୁଡ଼ାଧିଷ୍ଠିତା ବୈଷ୍ଣବୀ (ବୈଷ୍ଣବୀ ଗରୁଡ଼ାସନା) ୫—ଯମଜନନୀ ଛାୟା-ଦେବୀ (ଛାୟାଦେବୀ ଯମସ୍ୟାମ୍ବା) ୬—ମୟୂରଧିଷ୍ଠିତା କୌମାରୀ (କୌମାରୀ ଶିଖିବାହନା) ୭—ବୃଷାରୂଢ଼ା ଦୁର୍ଗା (ମାହେଶ୍ୱରୀ ବୃଷାରୂଢ଼ା) ଏବଂ ୮—ନାରସିଂହୀ (ନାରସିଂହୀ ଦ୍ରୁତବାହନା) ସପ୍ତମାତୃକା ସ୍ଥଳରେ ଅଷ୍ଟମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ବୋଧ ହୁଏ, ବୃଦ୍ଧା ଛାୟାଦେବୀ ଏ ତାଲିକାରୁ ବାଦ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଏହି ଛାୟା ଦେବୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉତ୍ତରକୁ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦ୍ୱାର ଫିଟିଅଛି । ସେହିବାଟେ ବର୍ଷାକାଳରେ ଦେବୀମାନେ ପୟସ୍ୱିନୀ ବୈତରଣୀର ଲୀଳା ନିରୀକ୍ଷଣ କରନ୍ତି । ବନ୍ୟା ସମୟରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପଶ୍ଚିମ ଦ୍ୱାର ବାଟେ ଏ ଗୃହରେ ବୈତରଣୀ ଅଂଶତଃ ପ୍ରବେଶ କରି ଦେବୀମାନଙ୍କ ପାଦ ଧାବନପୂର୍ବକ ଏହି ଉତ୍ତର ଦ୍ୱାର ବାଟେ ଉତ୍ତରି ଯାଏ । ଏହି ଜଳଦେବୀ ସଙ୍ଗମ ସମୟରେ ସେଥିରେ ଅଦ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କରିବ କିଏ ? ଏକେତ ଦିବସରେ ସ୍ୱବା ଦେବୀ-ଟଣଙ୍କ କାଳିମାରେ ତମୋମୟ ଥାଏ । ଯଥାର୍ଥରେ କାଳୀ କରାଳୀ ନାମ ଏହିଠାରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇଅଛି । ଏପରି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଯାଜିପୁର ବ୍ୟତୀତ ଉତ୍କଳର ଅନ୍ୟ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକର ଉଚ୍ଚତା ପୁରୁଷ ପ୍ରମାଣ ଏବଂ ପ୍ରସ୍ଥ ଦ୍ୱିହସ୍ତାଧିକ । ଦେବୀ ବିଗ୍ରହ ଅଧିକୃତ ସ୍ଥାନରୁ ଉତ୍ତରଭିତ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ଦେଢ ହାତ ଓସାରର ସ୍ଥାନ ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରବେଶ ନିମିତ୍ତ ଥାଏ । ସେବକ ବ୍ୟତୀତ ଏଥିରେ ଅନ୍ୟ କାହାର ଏକାକୀ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ସାହସ ହେବ ନାହିଁ । ରାଜସ ବା ତମୋଗୁଣୀ ପାପୀ ବରଜଃକ୍ଷେତ୍ରର ଏହି ତମଃପୀଠରେ ନିଶ୍ଚୟେ ସଂତ୍ରସ୍ତ ହେବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବରଜଃକ୍ଷେତ୍ରମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ଅନେକଙ୍କ ସପ୍ତ-ମାତୃକାର ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖାଯାଏ । ତସ୍ୟୋତ୍ତମୂର୍ତ୍ତୟସ୍ତିଷ୍ଠନ୍ତି ଚଣ୍ଡିକାଖଣ୍ଡକୋପନାଃ । ତସ୍ୟ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ସମ୍ଭୂତା ଗଙ୍ଗା ବିପଥଗା ନଦୀ । ୮ମ ଅଧ୍ୟାୟ । ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସେହିପରି ;—ମସି ଭାଦ୍ରପଦେ କୃଷ୍ଣ-ସପ୍ତମ୍ୟାମୁକ୍ତମାର୍ଗତଃ । ସ୍ନାତ୍ୱାପଶ୍ୟତି ଯୋ ବିଦ୍ୱାନ୍ ତାସୁରେଖାସୁ ସପ୍ତସୁ । ବାଗ୍ୟତଃପ୍ରସୃତୋ ଭୂତ୍ୱା ଦେବତାଃ ସପ୍ତମାତୃକାଃ । ତସ୍ୟ ପୁଣ୍ୟଫଳଂ ସ୍କନ୍ଦ ନ ମୟା ଚ ଦେତୁକ୍ଷମଂ । ଶିବ ଏବ ଭବେତ୍ ସାକ୍ଷାତ୍ ନୈବ-ଭୂତ୍ୟୋଽଭିଜାୟତେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାଦ୍ର ମାସର କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ସପ୍ତମୀ ତିଥିରେ ଯେ ସେହି ସପ୍ତରେଖାରେ ସ୍ନାନ କରି ଏହି ସପ୍ତ-ମାତୃକା ଦର୍ଶନ କରେ ସେ ଏ ପୃଥିବୀରେ ମହା ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଜିଜ୍ଞାସ୍ୟ ହୋଇପାରେ ସେହି ସପ୍ତରେଖା କିଏ ? ଯାଜିପୁର ନିକଟରେ ବୈତରଣୀ ବିଧା ବିଭକ୍ତ ଏବଂ ସପ୍ତରେଖାଙ୍କିତା ବୋଲି ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ତସ୍ୟୋ ନଦ୍ୟ ସ୍ତଥା ରେଖାଃ ସ୍ରୋତସାଂ ସପ୍ତ କୀର୍ତ୍ତିତାଃ । ୪ର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ । ବର୍ତ୍ତମାନେ ସେଠାରେ ଦୁଇଟି ଶାଖା ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଏ । ଏକ ବୈତରଣୀ ଅନ୍ୟଟି ବରାହନାଥଙ୍କ ପୃଷ୍ଠବାହିନୀ ଗେଙ୍ଗୁଟି ଭୂଗର୍ଭସ୍ଥ 'ବୁଢ଼ା' ହେବ କି ? ସପ୍ତରେଖା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ପରିଚୟ ସେଥିରେ ଦିଆ-ଯାଇଅଛି ଯେ, "ମଦ୍‌ଗୁର୍ଜମ୍ଭୁତଥା ହଂସୋ ବାସୁକିର୍ଦ୍ଦକ୍ଷିଣାଶ୍ରିତାଃ ଶିବଃପଦ୍ମ ଶଶୀ ନାମ ତସ୍ୟଉତ୍ତରତଃ ସ୍ଥିତା ।" ଏହି ମଦ୍ଗୁ, ପଦ୍ମ ପ୍ରଭୃତି ସପ୍ତରେଖା ବା ସପ୍ତ ସ୍ରୋତର ନାମ ଅଦ୍ୟାପି ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ପୂର୍ବଆକାର ନାହିଁ । କ୍ରମେ ତାହା କ୍ଷୀଣ ଏବଂ ସଂକୁଚିତ ହୋଇ ଅସି ଗୋଟିଏ ଦହରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲାଣି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ରେଖା ଉପରେ ଏକ ଏକ ଶିବଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ ଥିବାର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥପାଠରୁ ଜଣାଯାଏ ।

ସପ୍ତମାତୃକାର ବିଗ୍ରହରେ କିପରି ଶିଳ୍ପର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦ-ର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି ତାହା ହଣ୍ଟର ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରାଚ୍ୟେତିହାସଜ୍ଞ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ-ପଣ୍ଡିତମାନେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯଥାର୍ଥତଃ ସେହି ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁନ୍ଦର ଶିଳାରେ ଯେପରି ନିପୁଣଭାବରେ ବିରାଜମାନ ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି ତାହା ଦେଖିଲେ ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଶିଳ୍ପିଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ହେଲେ ସେବକଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ । କାରଣ ସେମାନେ, ହୁଏତ ଏହି ଶିଳ୍ପକଳା ଦର୍ଶନ କଲେ ଲୋକେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପଥରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହେବେ ବୋଲି, ଅପାଦମସ୍ତକ ସର୍ବଦା ମାଟୀବେଷ୍ଟିତ କରିଥାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ।

ବୋଇତି କଥାରୁ ।

ଅଲୋ ପ୍ରିୟସହି, ବୋଇତି କଥାରୁ
କେଉଁ ଦେଶେ ତୋର ଘର,
କିଏସେ ତୋତେ ଏ ଦେଶକୁ ଆଣିଲା
ବୋଇତେ କର ଆଦର ?
କହିଦେବୁ ଯଦି ତାହାଙ୍କର ନାମ
କରିବି ତାହାଙ୍କୁ ପୂଜା
ପଚାରିବି ତାଙ୍କୁ ତୋର ସବୁ କଥା
ଯାହା ଯାହା ମୋର ଖୋଜା ।
ରଙ୍କକୁ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ମିଳିଲା
ପରି ହେବ ମୋ ମନ
ଦେବେ ଯେଣୁ ସେହି ପ୍ରିୟସାଙ୍ଗି, ତୋର
ଯାବତୀୟ ବିବରଣ ।
କହିବେ ତୋତେ ସେ ତୋର ବାପଘର
ନାମ ଧାମ ଗୋତ୍ର ଜାତି
ନଈ ନାଳ କୂଳ ପୋଖରୀ ଗାଡ଼ିଆ
ଯହିଁ ଥିଲା ଦିନ ରାତି ।
ଚନ୍ଦ୍ର ବୁଦା ଲଇ ନିଠା ଅନ୍ଧକାର
ଚାଟେଇ ପଶୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ଯେତେ ଯେତେ ଥିଲେ ତୋର ଖେଳା ସାଙ୍ଗ
କୁମାରୀ କାଳ ସମସ୍ତ ।
ଯେତେ ପଚାରିଲେ କହୁନା କାହିଁକି
ବୁଝି ନ ପାରଇ ମୁହିଁ,
ସ୍ୱାମୀ ନାମ ମୁଖେ ଧରିଲେ ଅଧର୍ମ
ହୁଏ ବୁଝିଛ କି ତହିଁ ?
ନ କହିଲେ ନାହିଁ ସାଙ୍ଗକୁ ତୋହର
ମନର କଥା ଗୁପତ
ଶାଶୁଘରେ ତୁତ ସୁଖରେ ଅଛୁଟି
ମନକୁ କର ତୃପତ ?
ଶାଶୁଘର କଥା ଶୁଣ ହେ ସଙ୍ଗାତ
ଥାଆନ୍ତି ମୋ ଶାଶୁ ତୋଷ
ଖୋଇବା ପ୍ୟାଇବା ଯାବତ ଜଞ୍ଜାଳ
କରନ୍ତି ନ ବହୁ ରୋଷ ।
ତାଙ୍କ ଲାଳନାରେ ରହିକରି ମୁହିଁ
ଭୁଲିଛି ମାତୃ ବିଚ୍ଛେଦ
ତାଙ୍କ ଅମ ଘର ସବୁରେ ସମାନ
ନ ଥିବାରୁଟି ପ୍ରଭେଦ ।
ଏ ମୂଲକ, ଯତେ ଅମ୍ଭ ରାଜ୍ୟଠାରୁ
ଅନେକ ଗୁଣରେ ଉଚ୍ଚ,
ଯେଣୁ ଏ, ମାନବେ ଲତାକୁ ମିଠଣୀ
କରନ୍ତି ନ ମଣି ତୁଚ୍ଛ ।
ଖାସ୍ତରିଯା ପଙ୍କେ, ବାସହୀନ ଫୁଲେ
ପାରନ୍ତା ପୋକେ ମଣ୍ଡିତ
ମୋପରି ଲଇକୁ କରନ୍ତି ଆଦର
ମାଳତୀ ଲତା ଉଚିତ ।
ନାହିଁ ନାହିଁ ମିତ, ନିଜ ଗୁଣେ ତୁମ୍ଭେ
ଜଗତେ ଲଭ ଆଦର ;
ନିର୍ଗୁଣର ପୂଜା କେବେ କି ଦେଖିଛ
ସ୍ୱର୍ଗରୁ ସାରା ସଂସାର ?
ଦୁର୍ଗୁଣ ଯେତେକ ସବୁତ କହିଲ,
ସୁଗୁଣ ନାହିଁ କି ଛିଛି ?
ଆପଣା ବଡ଼ମା ମିତେ କହିବାକୁ
ମଣୁଛ କି ଛିଛି ଛିଛି ?
ଅଛି, ତୁମ୍ଭ ଗୁଣ ମୋହିଛି ମୋ ମନ
ଯେତେ ଗୁଣ ଗୋ ମିତଣି,
ସନ୍ତ ଲୋକ ପରି କର ଆଚରଣ
ତୁମ୍ଭେ ଦିବସ ରଜନୀ ।
ଦରିଦ୍ର ହେଲେ ହେଁ ସାଧୁ ଯେଉଁପରି
ବିଶ୍ୱ ହିତେ ମୁକ୍ତ ହସ୍ତ,
ଦୁର୍ବଳ ହେଲେହେଁ ବଳ ଅନୁରୂପ
କାର୍ଯ୍ୟେ ଥାଏ ସଦା ବ୍ୟସ୍ତ ।
ଉପକାରୀ ଜନେ ଭ୍ରାତ ଉପକାର
ଭାଳେ ତା ମନ ଯେପରି ।
ସେହି ଅନୁରୂପ ତୁମ୍ଭ ମନ ହୁଏ
ବିଶ୍ୱହିତ ଚିନ୍ତା କରି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉଦ୍ଭିଦ ରାଜ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭପରି କେହି
ମୋତେ ଜଣେ ନାହିଁ ମଳେ
ମଧୁର ବୃହତ ଏତେବଡ ଫଳ
ଧରିବାର ଲତା କୋଳେ ।
ବଡ ବଡ ଗଛ ଧରେ ଛୋଟ ଫଳ
ନାମ ବଡା କାମ ଥୋଡା,
ଏହି ମୁକ୍ତି ଯାହା ବିଦିତ ଜଗତେ
ତୁମ୍ଭପାଇଁ ନୁହେ ଲୋଡ଼ା ।
ଲତାକୁଳେ ତୁମ୍ଭେ ଜନମ ହେଲେହେଁ
କି ହେବ ଗୋ ମୋର ସହ,
ସୁମିଷ୍ଟ ସୁଫଳ ଯେତେ ବଡ ଫଳ
ତୁମ୍ଭେ ଦେହେ ଥାଅ ବହ ।
ବନସ୍ପତି ବଂଶେ ଜନମ ଲଭିଣ
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାଦି ବୃକ୍ଷଚୟ
ବହିଥାନ୍ତି କି ଗୋ, ପ୍ରାଣିହିତ ପାଇଁ
ଦିନେ କି ହୋଇ ସଦୟ ?
ଏହିଠାରେ ତୁମ୍ଭ ମହତ୍ତ୍ୱ ପଣିଆ
ପୂର୍ବେ ମୁଁ କହିଛି ଯାହା
ଏଥିରୁ ଅନ୍ୟଥା ହୋଇଥିଲେ କିପାଁ
ସହନ୍ତା ତୁମ୍ଭର କାୟା
ବହୁବିଧ କଷ୍ଟ ଫଳ ଧରିବାରେ,
ସଂସାର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ
ଛିଡ଼ୁଥାନ୍ତା କିପାଁ ତୁମ୍ଭ ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ି
ଭାଡ଼ରୁ ଖସିଣ ଯାଇଁ ?
ଶିଶୁର ରାଇକ ଉପକାର ପାଇ
ପ୍ରସବ କର ଯେ ଫଳ
ଲତାକୁଳେ କିଏ ଜନ୍ମାଏ ଏପରି
ବିଶ୍ୱର ଚିତ୍ତ ମଙ୍ଗଳ ।
ପୁତ୍ରବତୀ ଏକା ସିନା ସେହି ସହ,
ଲୋକହିତ ବ୍ରତେ ପ୍ରାଣ
ଯାର ପୁତ୍ର କନ୍ୟା କରେ ବିସର୍ଜ୍ଜନ
ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ଛାଡ଼, ଜାଣ ।
ଛାଡ଼ ଗୋ ଲତିକେ ଏହି ସବୁ କଥା
ସୁନ୍ଦର ଦିଶ ଯେପରି
ପାଟିପାଇ ତୁମ୍ଭ ଫଳ ଯେତେବେଳେ
ଦୋହିଲେ ଉଙ୍କୁ ଧରି ।
ସେହିକାଳ ଶୋଭା ଦିନେ ଦେଖି ନାହିଁ
ଧରିବାର କେଉଁ ଲତା
ଯେତେ ମୁଁ ଖୋଜିଛି ଓଡ଼ିଶା ମୁଲକ
ହେବାକୁ ସମ୍ଭବରତା ।
ଏତେ ଗୁଣ ତୋର ନ ଥିଲେ କାହିଁକି
ଅଣିଆନ୍ତା ତୋରବର
ଦୂର ବିଦେଶରୁ ବୋଇତେ ବସାଇ
ଦେହିତ କରି ଆଦର ?
ଭାରତ ଜନନୀ ତୋର ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ
ଧରନ୍ତେ କି ତୋତେ କୋଳେ
ଦେଖିଥାନ୍ତେ କିଲୋ ନିଜ କନ୍ୟାପରି
ତାଙ୍କ ସ୍ନେହେ ନେବ ଡୋଳେ ?
ଏତିକି ଜଣାଣ, ସହ, ମୋର ତୋତେ
ଘରକୁ ଡାକିବ ଯେବେ
ଫୁଲ ଫଳେ ତୁମ୍ଭେ ମଣ୍ଡି ହୋଇ କରି
ଆସିବ ସଦୟେ ତେବେ ।
ତୁମ୍ଭ ପାଦତଳେ ପାଣି ଢାଳିବାକୁ
ସର୍ବଦା ହେବ ପ୍ରସ୍ତୁତ ;
ଅଶନ ପାଇଁକି ଭଲ ଭଲ ସାର
କରିବ ହାତେ ସଂଯୁତ ।
ଆସନ ସକାଶେ ରଙ୍ଗା ହାଣି ଅଣି
ରଖାଇବ ଚଉପାଶ,
ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗେ ତୁହି ନୋଉଁଥିବୁ ମୁଣ୍ଡ
ଦେଉଥିବ ସେହି ଘାଶ ।
ପରଡ଼ା ପୋକ ତୋ ଦେହରେ ବସିଲେ
ଦେଉଥିବ ଘଉଡ଼ାଇ,
ଜାଣେ ମୁଁ ତୋହର ପ୍ରଧାନ ଶତ୍ରୁ ସେ
ପ୍ରାଣ ହର ନେବା ପାଇଁ ।
ଭାଡ଼ରୁ ତୋ ଫଳ ପଡ଼ୁଥିଲେ ଖସି
କରଣ ଉଥର ଶିକା,
ବେଢ଼ାଉ ଥିବ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଚଉପାଶ
ଛଡ଼ାଇ ତୋ ଦେହ ଦକା ।
ଯେତେ ସେବା ତୋର କରିବାକୁ ମୁହିଁ
ଅଛି ମୋ ମିତ, ପ୍ରସ୍ତୁତ
ଦୁଃଖୀ ଘରେ ମୋର ପାଦ ପକାଇବ
କହୁଛି କରି ବହୁତ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚରଣ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ

Mukur Press, Cuttack.

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୫ମ ଭାଗ । | ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ ଓ ଆଷାଢ଼, ୧୩୧୭ । | ୨ୟ ଓ ୩ୟ ସଂଖ୍ୟା ।

"ଗ୍ରୀଷ୍ମ"

ରାଗ ପିଲୁବାରୋଁୟା—ତାଳଝୁମ ।

ଅସ ଆସ ହେ ଗିରିଷମ !
ଧାସ ବହ୍ନ†ବନ୍ଧି ଗିରି ସମ । ଘୋଷା ।

ଦେଖ ଉଠି ଉଷା
ଭସ୍ମେ ଢେକି ରୁଷା
ପିନ୍ଧି ଭଲ ଭୂଷା
ସାଜେ ନବ ଯୋଷା ।
ଭ୍ରମ ପାଇଁ ନଭ-ପଟ ରଙ୍ଗେ ରଙ୍ଗେ ଅନୁପମ । ୧ ।

ଦେଖି ତବ ଝଲ
ହୋଇଣ ବାଉଳ
କଳ ପାଶେ ଅଳ
ନ କରଇ ଅଳ ;
ଝୋଲା ମାଇଲା ପତ୍ରଏ ହୁଏ ଝାଳେ ଗମଗମ । ୨ ।

ଚ୍ୟୁତ ତରୁବର
ହୋଇ ଜର ଜର
ଦେଇ ଫଳଭାର
କରଇ ଆଦର ।
ପଥର-ହାତ ହଲାଇ କରଇ ଅସୀମ ନମ । ୩ ।

ସାଜଇ ନବୀନା*
ନବୀନ ନବୀନା ;
ଗନ୍ଧଭୀନା ସିନା
ତବ ଗନ୍ଧ ବିନା !
ପୁଣି ଗନ୍ଧେ ଫୁଲଝରି କର କେତେ କୁଟିକମ । ୪ ।

ଶୀତଳ ପବନ
ଛାଡ଼ି ଉପବନ
ହୋଇ ଆନମନ
ଏ ବନ ସେ ବନ
ଲୁଚେ ତବ ତାପ ଡରେ ଜୀବ ପାଥା ଦେଖି ଯମ । ୫ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଶୂର ଦେଓ ।

* ଉଳମ ଗଛ ଫୁଲକୁ 'ନବୀନା' କହନ୍ତି ।

† ଅଗ୍ନେୟ ଗିରି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ।

ଆଦିମ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂସାରର ପ୍ରତି ସଭ୍ୟଜାତିର ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା କଲେ ଏହା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯିବ ଯେ ପ୍ରତି ଜାତି ତାହାର ଏକ ପୃଥକ୍ ଜାତୀୟ-ଜୀବନ ଯେପରି ସଂସାରସଂଗ୍ରାମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସେହି ବିଶିଷ୍ଟ ଜାତୀୟସ୍ୱଭାବ ଜାତୀୟସଭ୍ୟତା ମଞ୍ଚରେ ତାହାର ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଇ ଦିଏ । ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଉଦ୍ଘାଟନ କଲେ ଏ ଉକ୍ତିର ସାରବତ୍ତା ଉପଲବ୍ଧି ହେବ । ଅସିରିୟା, ବାବିଲୋନିଆ, ମିଶର, ଗ୍ରୀସ, ରୋମ ଓ ଭାରତବର୍ଷପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଚୀନ ଦେଶ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉକ୍ତି ପ୍ରମାଣିତ ହେବ । ଅବଶ୍ୟ ଗ୍ରୀସ, ରୋମ, ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବଡ଼ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଭଲ କରି ଦେଖିଲେ ଜଣା ଯିବ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଜାତୀୟଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱ ଏକ ଧର୍ମବିଶିଷ୍ଟ ନୁହେ—ରୋମ ଯାହା ପାଇଁ ବଡ଼ ଗ୍ରୀସ ତାହା ପାଇଁ ନୁହେ; ଭାରତ ମଧ୍ୟ ସେ ଦୁହିଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ । ତାହା ହେଲେମଧ୍ୟ ସଂସାରରେ ଯେପରି ଏକଜାତୀୟ ପ୍ରାଣୀ ବା ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଏକବିଧ ସମତା ଥାଏ, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଜାତି ବା ସମାଜ ଜୀବନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ-ରୂପେ ଦେଖା ଯାଏ । ତଦ୍ଭାବ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱୀୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଯେପରି ଖ୍ୟାତି ଲାଭ ଅଛନ୍ତି । ଗ୍ରୀସର ଖ୍ୟାତିର ବିଭାଗ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ତାହାର ଖ୍ୟାତି ତାହାର ଶିଳ୍ପ, ସୂକ୍ଷ୍ମକାଳା, ଦର୍ଶନ, ସାହିତ୍ୟପ୍ରଭୃତିରେ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ; ରୋମର ଯଶ ସେହିପରି ମଧ୍ୟ ତାହାର ବିଶ୍ୱଗ୍ରାସିନୀ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ଲିପ୍ସାଶକ୍ତି ଓ ରୋମୀୟ ବୀରର ବାହୁବଳରେ ନିହିତ; ଭାରତର ଗୌରବ ଅନ୍ୟ ଶତଶତ ବିଭାଗରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କେବଳ ଏକ ଧର୍ମ ରାଜ୍ୟରେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ହେତୁରୁ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖ୍ୟାତନାମା ଜାତି କେବଳ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଭାଗ ଅଧିକାର କରି ଅନ୍ୟ ବିଭାଗ ପ୍ରତି ବୀତଶ୍ରଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି ଏପରି ମନେ କରିବା ସୁସଙ୍ଗତ ନୁହେ । ଗ୍ରୀସର କାବ୍ୟକବିତା, ଶିଳ୍ପ ସହିତରେ ମଧ୍ୟ ମାରଥନ, ଥର୍ମୋପାଇଲି, ଲିଓନିଡ଼ାସ ବା ଷ୍ଟାଟାନ ବୀରମାନଙ୍କର ଅଭାବ ନ ଥିଲା; ରୋମର ସଂଗ୍ରାମଲିପ୍ସା ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ଭର୍ଜିଲ ପ୍ରଭୃତି କବିଗୁରୁଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧକ କବିତାନିଚୟ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ନଥିଲା; ଭାରତର ଧର୍ମଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ଶୂରତ୍ୱ ବୀରତ୍ୱର ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ଥିଲା—ବେଦ, ଉପନିଷଦ୍, ପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ଐତିହାସିକ ସମ୍ପତ୍ତି 'ଭାରତର ମହାତୀର୍ଥ ସ୍ଥଳ' ହଳଦୀ ଘାଟ, ତିରୌରି ପ୍ରଭୃତିର ପୁଣ୍ୟ ସମ୍ମିଳନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଏହିପରି ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଭ୍ୟଜାତି ବା ସମାଜ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଭାଗର କାର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାର ସାଧନରେ ଆପଣାର ମନ ପ୍ରାଣ ସମର୍ପଣ କରେ । ଏହି ହିସାବରେ ଦେଖାଗଲେ ଭାରତର ସ୍ଥାନ ଧର୍ମବିଭାଗରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ଭାରତର ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଗତି ଅନୁସରଣ କଲେ ଏହା ବସ୍ତୁତଃ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଭାରତ ଧର୍ମରେ ଜାତ, ଧର୍ମରେ ଜୀବିତ, ଧର୍ମରେ ପୁଷ୍ଟ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ । ଯେପରି ବୋଧ ହୁଏ ପୃଥିବୀର ଏହି ବିଶିଷ୍ଟବିଭାଗର ଅଧିକାରୀ କରି ଭଗବାନ ଭାରତକୁ ପଠାଇ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ସେହି ବିଧି ଚିରକାଳ ପାଳନ କରି ଆସୁଅଛି । ଭାରତର ଐତିହାସିକ ଯୁଗ ବୈଦିକ କାଳରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ତାହା ଆଜକୁ ଚାରିସହସ୍ର ବର୍ଷ ତଳ କଥା—ଏ ଅତୀତ ଦୀର୍ଘ ଚାରିସହସ୍ର ବର୍ଷକାଳ ଭାରତ କି ସମ୍ପଦରେ କି ବିପଦରେ ଆପଣାର ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନକରି ସ୍ୱଦେଶରେ ଓ ବିଦେଶରେ ଆପଣାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ସମ୍ପାଦନ କରି ଆସୁଅଛି । ଏହାହିଁ ଭାରତୀୟ ଜାତିର ରେ ପ୍ରତିପାଳିତ କର୍ମ, ଏକଥା ଇତିହାସପାଠକଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୋଟିଏ କିଛି ଅଭିନବ ସମ୍ବାଦ ନୁହେ । ଭାରତର ଏହି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ତାହାର ସର୍ବ ଅଙ୍ଗରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲା । ଶରୀର ଯେପରି ସୁସ୍ଥ ଥିଲେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଶୋଣିତ ଏକସ୍ଥାନରେ ସୀମା-ବଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ରହି ସମସ୍ତ ଶରୀର ଅଧିକାର କରେ, ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଶରୀର ଯେତେବେଳେ ସୁସ୍ଥ ଥିଲା,

ଭାରତ ଧର୍ମଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହାର ଏ ଧର୍ମଭାବ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ରହି ସମଗ୍ର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଶରୀରର କୌଣସି ଅଙ୍ଗ ବ୍ୟାୟାମ କରି ଅତିରିକ୍ତ ପୁଷ୍ଟ ଥିଲେ ଯେପରି ରକ୍ତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସେହି ଅଂଶରେ ବେଶୀ ହୁଏ ଭାରତର ଧର୍ମଭାବ କେବେ କେବେ ସେପରି ମଧ୍ୟ ଏକ ଏକ ଅଂଶରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖା ଯାଇ ଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶାର ଅଧୁନିକ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହେଉ ପଛକେ, ଏ କଥା ସର୍ବବାଦୀସମ୍ମତ ଯେ ଭାରତର ଜାତୀୟ ଜୀବନ ସ୍ପନ୍ଦନ ଚିରକାଳ ଓଡ଼ିଶା ଅନୁଭବ କରି ଅସି ଅଛି ଏବଂ ଭାରତୀୟ ମହାଜାତିର ସୁଖ ଦୁଃଖ, ପାପପୁଣ୍ୟ, ଧର୍ମ ଅଧର୍ମ ସଙ୍ଗେ ଅପଣାର ଭାଗ୍ୟ ମିଳାଇଅଛି । ତେଣୁ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଯେଉଁ କାଳରେ ଦେବାଳୟର ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଅଛି ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟର ସୃଷ୍ଟି ସେଠାରୁ ବେଶି ଦୂରରେ ନୁହେ । ଏହା ଯେ ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ତାହା ଅମ୍ଭେମାନେ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ଦର୍ଶାଇବୁଁ ।

ଭାରତର ଏକେଶ୍ୱରବାଦର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଯେପରି ଓ ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନର ସୂଚନା ।

ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ସଙ୍ଗରେ ଯେ କେବଳ ଭାରତୀୟ ଶିଳ୍ପ କଳାର ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ଅଛି ତାହା ନୁହେ । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଇତିହାସ ଏହି ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ଇତିହାସ ସଙ୍ଗରେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଜଡ଼ିତ । ଧର୍ମବିପ୍ଳବରୁ ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ଜାତ, ଶିଳ୍ପ ତାହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ର । ଅତଏବ ଭାରତର ଧର୍ମଇତିହାସ ଟିକିଏ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଆଲୋଚିତ ହେଉ । ବୈଦିକ କାଳର ଧର୍ମ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ । ତାତ୍କାଳିକ ଋଷିମାନଙ୍କର ଅଗ୍ନି, ବରୁଣ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ପ୍ରକୃତିର ଭୀମକାନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ତୋତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ଅନେକ ମନେ କରି ଥାଆନ୍ତି ଯେ ଏତେ ଜଡ଼ପଦାର୍ଥକୁ ଦେବତା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରି ସେମାନେ କିପରି ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ନୁହେ । ସେହି ବୈଦିକ ଋଷିମାନେ ଏହିପରି ପ୍ରକୃତି ପୂଜା ଦ୍ୱାରା ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରିଂଶ (୩୩) କୋଟୀ ଶକ୍ତିର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଯେ ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତପୁରୁଷଙ୍କର ସତ୍ତା ଉପଲବ୍ଧି କରୁଥିଲେ, ତାହାଙ୍କୁହିଁ ସେମାନେ ଦେବତା ଜ୍ଞାନକରି ତାଙ୍କ ଅର୍ଚ୍ଚନାରେ ଅହରହ ମତ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ସେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ଏହା ଧ୍ରୁବସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏ ଅନାବିଳ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ଅଧିକ ଦିନ ଭାରତରେ ରହିପାରିଲା ନାହିଁ । ରାମାୟଣ ମହାଭାରତ ଯୁଗରେ ମେତେବେଳେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ପଞ୍ଚନଦ ପ୍ରଦେଶ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଗଙ୍ଗାପ୍ରଦେଶବାସୀ ହେଲେ ସେତେବେଳେ ଶୁଦ୍ଧଧର୍ମ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆବିଳତା ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା, ଜାତିବିଭାଗ ଦେଖାଗଲା, "ପୌରହିତ୍ୟ-ଅତ୍ୟାଚାର" ରୂପ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ଦରବଳସ୍ରୋତର ପ୍ରଥମତଃ ଦେଖାଦେଲେ ଏବଂ ଅପଣାର ସର୍ବଗ୍ରାସିନୀ ଶକ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିବ କୁ ଲାଗିଲେ । ଏହିପରି ଧର୍ମ ନିଜର ପୂର୍ଣ୍ଣ ମହିମା ହରାଇ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ସଙ୍ଗେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ମ୍ଳାନବଳ ହୋଇ ଅତି ଦୀନମ୍ଳାନଭାବରେ ପୌରାଣିକ ଯୁଗରେ (୬ଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଆରମ୍ଭ) ଉପନୀତ ହେଲା, ସେହି ସଙ୍କଟ କାଳରେ କେତେ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ନରପତିଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ଲାଭ କରି ଅପଣାର ନଷ୍ଟବଳ ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଆହା ! ଅତି ତାହାର ପୂର୍ବଗୌରବ, ପବିତ୍ରତା, ଜ୍ଞାନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ରକ୍ଷି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହି କାଳ କାଳ୍ପନିକ ପୁରାଣ-ସମୂହର ଜନ୍ମ ସମୟ । ଧର୍ମର ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଭାରତରେ ତଥା ଉତ୍କଳରେ ଦେବାଳୟ ସବୁର ଉତ୍ପତ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଧର୍ମବିପ୍ଳବ ସେଠାରେ ରହିଲା ନାହିଁ । ପୌରାଣିକ ଧର୍ମ ପୁଣି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେବୋପାସନା (ଶକ୍ତି, ଶିବ, ଗଣପତି ଓ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରଭୃତି) ହେତୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶାଖା ଧର୍ମରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା ଏବଂ ଦେଶମଧ୍ୟରେ ଅହର୍ନିଶ ଅଶାନ୍ତି, ବିପ୍ଳବ ଓ ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ ଭାବ ଜାତ କରାଇଲା । ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଶୈବ ଧର୍ମକୁ ଗ୍ରାସ କରିବାକୁ ବସିଲା ଏବଂ ଶୈବ ଧର୍ମ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ନାନା କୂଟ ବୁଦ୍ଧିରେ ଅପଣାର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଲଗାଇଲା । ଏହିପରି ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଶତ ଶାଖା ଧର୍ମରେ ଏବଂ ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଶତସହସ୍ର ଜାତିରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପସ୍ଥିତ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତିଷ୍ଣୁ ହୋଇ ଅତି ଯେ କେତେ ସହସ୍ର ନବଜାତି ଓ ନବ ଧର୍ମର ସୂତ୍ରପାତ କରିବ ତାହା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଜାଣିବ !

ଏହି ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଭାରତର ଦେବାଳୟ ସବୁ ସାଧାରଣତଃ ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଳୟ ହେଲେହେଁ ଏହି ସବୁ ଶତ ଶାଖା ଧର୍ମରୁ ଜାତ ଓ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ସମସ୍ତ ଶାଖାଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରୁଅଛି ଏବଂ ଦେଶରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶାଖା ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ

Digitized by srujanika@gmail.com

ରହି ଥିବାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେବାଳୟ ନିଜ ନିଜର ଯଥେଷ୍ଟ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ପାଉଅଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ବ୍ୟାଧି ଆକ୍ରମଣ କରିଅଛି ।

ଭାରତର ଧର୍ମ ଜୀବନର ଇତିହାସ ସଙ୍ଗରେ ଭାରତର ତଥା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟର ଇତିହାସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ

ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମଜୀବନର ଇତିହାସ ସଙ୍ଗରେ ଭାରତର ତଥା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟର ଇତିହାସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏତିକି ମାତ୍ର କହିଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତାନୁଯୋଗୀ ହେବ ଯେ ଦେଶ ବିଦେଶର ପଣ୍ଡିତ-ବର୍ଗଙ୍କର ଗଭୀର ଆଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରମାଣିତ ବୈଦିକ ଯୁଗ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଦୁଇସହସ୍ର ବର୍ଷରୁ ପ୍ରାୟ ଆରମ୍ଭ । ସେହି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ପଞ୍ଚମଶତାବ୍ଦୀରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ବିକାଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତରେ ଦେବାଳୟର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ । ବୌଦ୍ଧ-ଯୁଗରେ ଦେବାଳୟର ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଏ । ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଏହିସମୟର ବୌଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତର କୀର୍ତ୍ତି ଖଣ୍ଡଗିରି, ଉଦୟଗିରିର ଔରନିର୍ମିତ କୀର୍ତ୍ତିରାଜି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ବୌଦ୍ଧ ଯୁଗପରେ ଯେଉଁ ଯୁଗ ଭାରତକୁ ଆସିଲା ଏବଂ ସାଧାରଣତଃ ଐତିହାସିକଙ୍କ ଯୁଗବିଭାଗଭାଷାରେ ପୌରାଣିକ ଯୁଗ ନାମରେ ଯାହା ଅଭିହିତ ସେହି ଯୁଗରେହିଁ ଭାରତର ତଥା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟସମୂହର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧି । ସେହି ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବିରାମଭାବରେ ଭାରତ ତଥା ଉତ୍କଳର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଅଛି, ଏବଂ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅବତାରଣା କରି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ ତାଙ୍କର 'Ancient India' (ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ) ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଓଡ଼ିଶାର କଥା ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ କହିଅଛନ୍ତି "Hindu temple architecture commences with the 6th century A. D; nevertheless, expect in Orissa, the specimens of Hindu temples of the sixth, seventh, eighth, and even ninth centuries are rare. From the latter end of the ninth century Hindu temples multiply all over India" ; ଅର୍ଥାତ୍ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ମନ୍ଦିର ଗଠନ ଭାରତରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲେହିଁ ନବମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଶେଷଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଭାରତର ଅନ୍ୟ ଅଂଶରେ ଏହାର ଚିହ୍ନ ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଐତିହାସିକ ମହୋଦୟଙ୍କର ଏହି କେତେକ ପଂକ୍ତିରୁ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣର ଏକ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ସମୟ ସହଜରେ ମିଳି ଅଛି । ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ସେହି ସ୍ୱଦେଶ ଭକ୍ତ ଐତିହାସିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାଷାରେ କହି ଅଛନ୍ତି ;—

"The earliest specimens of Hindu temple architecture date from 500 A. D., and these specimens are to be found in their purity as well as in the greatest profusion in Orissa. The Student who has paid a visit to the town of Bhubaneswar in Orissa knows more of Hindu temple architecture in its purity than pages of description are likely to teach him." ତାହା ହେଲେ ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଶ୍ଚିତ ହେଲା ଯେ ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀ ବା ତାହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରୁ ଆରମ୍ଭ ଏବଂ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନିର୍ମିତ ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ଓ ତାହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୁରୀ ଓ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ସବୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଅଛି ।

ଦେବାଳୟ ସ୍ଥାପନର ଆବଶ୍ୟକତା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଦେବାଳୟ ସ୍ଥାପନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ'ଣ ଏ ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଏହି ଦେବାଳୟ ସମୂହର ଉତ୍ପତ୍ତି ଯେତେ ଧର୍ମଜ୍ଞାନତାରୁ ହେଉପଛକେ ଏଥିରେ ଯେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ମସ୍ତିଷ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଚାଳନା ଅଛି ଏହା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ଦେବାଳୟ ସ୍ଥାପୟିତା ପୁରୁଷପୁଙ୍ଗବମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଋଷିଙ୍କର ସ୍ୱଭାବଶୁଦ୍ଧ ଧର୍ମ ରକ୍ଷା କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଜାତୀୟ ଧର୍ମକୁ ଏକାବେଳକେ ରସାତଳ ଗମନ ମାର୍ଗରୁ ଫେରାଇ ଆଣିଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏପରି ଦୂରଦର୍ଶୀ ନ ହୋଇ-ଥିଲେ ଭାରତଧର୍ମ ଶତ ଶତ ବୈଦେଶିକ ଅତ୍ୟାଚାର, ପ୍ରଲୋଭନର ବିଷଜ୍ୱାଳାରେ ଆଜି ଯେ କି ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ-ଥାନ୍ତା ତାହା କଳ୍ପନା ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଲେ ମହାଆତଙ୍କ ଜାତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ କାଳ୍ପନିକ ପୁରାଣ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ଧର୍ମ ବିରୋଧୀ ଦେବାଳୟ ସବୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ ଦେହରେ କଳୁଷପଙ୍କ ଲେପନ କରିଅଛି କିନ୍ତୁ ଏହା ମଧ୍ୟ ସେଥି ସଙ୍ଗରେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ସ୍ମରଣୀୟ ହେବା ଉଚିତ ଯେ ସେହି ପୁରାଣ ଓ ମନ୍ଦିର ସବୁ ଭାରତୀୟ ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନର ଅଧୋଗତି ଦିନରେ ମଧ୍ୟ ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ମହାଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ନାମତଃ ହେତୁ ପରିଚିତ ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିନ୍ଦୁ ପରିବାରର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନକୁ ମଧୁମୟ, ହିନ୍ଦୁ ପୁରୁଷକୁ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଓ ହିନ୍ଦୁ ରମଣୀକୁ ଜଗତର ନାରୀଜାତିର ମୁକୁଟମଣି କରି ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ତେବେ ତାହା ନହୋଇ ଅଦର୍ଶର ଅନେକ ତଳେ ପଡ଼ି ଯାଇଅଛି ଏହା ଧ୍ରୁବସତ୍ୟ । ଏଥିରୁ ଦେବାଳୟ ସ୍ଥାପନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କିପରି ବିଫଳ ହୋଇଅଛି ।

ଆମ୍ଭେମାନେ କହିଅଛୁଁ ଯେ ଭାରତର ଧର୍ମ ଜୀବନର ଇତିହାସ ସହିତ ଭାରତର ତଥା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟର ଇତିହାସ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ । ବିଶେଷତଃ ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟର ଇତିହାସ ଏତେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଯେ ଭାରତରେ ଦେବାଳୟର ଉତ୍ପତ୍ତି କହିବା ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଶା କଥା ସ୍ୱତଃ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ଜାତ ହୁଏ-

ଉତ୍କଳରେ ଦେବାଳୟ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଥମ ଦେବାଳୟର ଅବସ୍ଥିତି ଓ ଉତ୍ପତ୍ତି କିପରି ?

ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାବୁଁ ଏ ଦେବାଳୟ ଉତ୍ପତ୍ତି ଭାରତରେ ହୋଇ ନାହିଁ, ଏହା ଓଡ଼ିଶାରେ ହୋଇଅଛି । ବସ୍ତୁତଃ ଯେତେବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ କଳ୍ପନା ରାଜ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବାସ୍ତବ ରାଜ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଁ ସେତେବେଳେ ଏହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ପଡ଼ୁଁ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ମନକୁ ଆଉ ଏକ ସନ୍ଦେହ ସ୍ରୋତ ପ୍ଲାବିତ କରି ପକାଏ—ଓଡ଼ିଶା ଭାଗ୍ୟରେ ଏପରି ସମୃଦ୍ଧି ସଚନା ହେଲା କାହିଁକି ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ହିନ୍ଦୁର ଅକ୍ଷୟକୀର୍ତ୍ତି-ପ୍ରସ୍ରବଣ କଳକଳ ନାଦରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା କାହିଁକି— ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ହୃଦୟ କନ୍ଦରରୁ ପୁନଃ ଉତ୍ଥିତ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲାଭଳି ଦାର୍ଶନିକ ପଣ୍ଡିତ ମହାତ୍ମା Carlyleଙ୍କର—'I find that you can not get any better definition of what 'holy' really is than healthy'—ଏହି ସୁଧାମୟ ବାକ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ବୀଣାତନ୍ତ୍ରୀକୁ ଝଙ୍କାରିତ କରି ପକାଏ । ମହାତ୍ମା Carlyleଙ୍କର ମତାନୁସାରେ ଯେଉଁ ଉତ୍କଳରେ ଏପରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସ୍ଥାନ ବିଦ୍ୟମାନ ଯେ ସେଠାର ଜଳବାୟୁ ଗୁଣରୁ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ କୁଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ରୋଗୋପଶମ ଅନୁଭବ କରି ପାରେ, ସେଉଁ ଉତ୍କଳରେ ଏପରି ସ୍ଥାନ ଅଛି ଯେ, ସେଠାର ଜଳ ପାନ କରିବା ମାତ୍ରକେ ଲୋକମାନେ ହୃଦୟସ୍ଥ ଅନେକ କଠିନ ରୋଗରୁ ସହଜରେ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ପାରନ୍ତି, ସେଉଁ ଉତ୍କଳରେ ବେଳାଭୂମିର ସୁମନ୍ଦମାରୁତହିଲ୍ଲୋଳ ଅଧୁନିକ ମାଲେରିଆ-ବିଷଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅମୋଘ ଔଷଧସ୍ୱରୂପ ହୋଇ-ଅଛି ସେହି ଉତ୍କଳର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ତଦାନୁସଙ୍ଗିକ 'ପବିତ୍ରତା' ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବା କେବଳ ବାଚାଳତା ମାତ୍ର । ସ୍ଥୂଳତଃ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁଁ ଯେ ପୂର୍ବକାଳର ମନ୍ଦିରନିର୍ମାତାମାନେ ସ୍ଥାନର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଶାନ୍ତି, ଲୋକମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳତା ଓ ପବିତ୍ରତା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବିଷୟରେ ବେଶି ନ କହି କିପିଲସଂହିତା ବିଚାର ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ।—

"ବର୍ଷାଣାଂ ଭାରତଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ଦେଶନାମୁତ୍କଳଃ ସ୍ମୃତଃ
ଉତ୍କଳସ୍ୟ ସମୋ ଦେଶୋ କୁତ୍ର ନାସ୍ତି ମହୀତଳେ ।
ସର୍ବପାପହରଂ ଦେଶମୋଡ୍ରଂ ଦୈବେନ କଳ୍ପିତମ୍ ।"

ଯଦିବା ଉତ୍କଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଶାନ୍ତିପବିତ୍ରତାବିଷୟରେ ଭାରତରେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛି ତାହାହେଲେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦେବାଳୟସମୂହ ଉତ୍କଳର ବିଭିନ୍ନାଞ୍ଚଳରେ ନ ହୋଇ ପୁରୀଜିଲାନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି କାହିଁକି ? ପୁରୀ ତ କିଛି ଉତ୍କଳ ନୁହେ ତାହା ହେଲେ ଏପରି ହେବାର କାରଣ କଣ ? ଏପରି ହେବା କିଛି ନିରର୍ଥକ ନୁହେ—ଏଥିରେ ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଅଛି । ଏହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମକ୍ଷେତ୍ର ଓ ତତ୍ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ନିର୍ଜନତା ସହ ପୁଣ୍ୟସଞ୍ଚାର, ଶାନ୍ତିସୁଖ, ଲୋକମାନଙ୍କର ଶିଳ୍ପବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚା ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଏହି କିଲ୍ଲା ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାତାମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ଏହି ହେତୁରୁ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରୀ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ କରି କହେ—

ପୁରୀ ଜଳ କାହିଁକି ଭାରତର ଅକ୍ଷୟକୀର୍ତ୍ତି ବିଭବରେ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ?

ସର୍ବେଷାଂ ଚୈବ କ୍ଷେତ୍ରାଣାଂ ଭକ୍ତା ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଂ
ସର୍ବେଷା ଚୈବ ଦେବାନାଂ ଭକ୍ତା ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ

କେବଳ ପୁରୀ ନୁହେ ; ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ କୋଣାର୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଅକ୍ଷରରେ ଲିଖିବା ହୋଇଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭୁବନେଶ୍ୱର ବିଷୟରେ ଶାସ୍ତ୍ରକାର କହିଅଛନ୍ତି—

"ସର୍ବପାପହରଂ ପୁଣ୍ୟଂ କ୍ଷେତ୍ରଂ ପରମଦୁର୍ଲଭଂ
ଲିଙ୍ଗକୋଟିସମାୟୁକ୍ତଂ ବାରାଣସୀସମପ୍ରଭଂ
ଏକାମ୍ରକେତି ବିଖ୍ୟାତଂ ତୀର୍ଥାନ୍ତରସମନ୍ୱିତଂ ।"

କୋଣାର୍କ ବିଷୟରେ ଶାସ୍ତ୍ରର ଏହି ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକରୁ ଜଣାଯାଇ ପାରେ—

'ସର୍ବପାପହରଂ ପୁଣ୍ୟଂ ସର୍ବତୀର୍ଥମୟଂ ଶୁଭଂ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ଚୈବ ମୁଣ୍ଡୀରଂ ଯେ ପଶ୍ୟନ୍ତି ନରାଃ ସକୃତ୍
ନ କଦାଚିଦ୍ଦୁଃଖଂ ଶୋକୋ ରୋଗସ୍ତେଷାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ।'

ଏଥର କହିବା ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେ କେବଳ ପୁରୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ଭାରତର ମନ୍ଦିରର ବା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟର ବ୍ୟାପକତା (denotation) କହିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଉଅଛୁଁ ଏପରି ଭାବିବା କାହାର ଉଚିତ ନୁହେ । ଭାରତରେ ଅନେକ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ବାରାଣସୀରେ ଶିଳ୍ପଚାତୁର୍ଯ୍ୟ-ନିଦର୍ଶକ ଦେବାଳୟ ଅଛି, ତାଜ-ଜୋରରେ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟଭୂଷିତ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ସ୍ଥଳତଃ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ଓ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ଅନେକ ସୁନ୍ଦର ଦେବାଳୟ ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ଉତ୍କଳରେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦିର ସଂଖ୍ୟା କିଛି କମ ନୁହେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କହିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି କି ଏହି ଦେବାଳୟବିଷୟ ଭାରତରେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛନ୍ତି । ଯଦି କେହି ଭାରତଶିଳ୍ପୋଲ୍ଲିଖିତ ବିଷୟରେ ସନ୍ଦିହାନ ହୁଅନ୍ତି ତାହା ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ମନ୍ଦିରଦ୍ୱୟ ଦେଖିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଁ । ଏକଭାବରେ ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ ଏହି ମନ୍ଦିରଦ୍ୱୟ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟ କଟାର ସୂଚନା ହେଉ ନାହିଁ, ବରଂ ଉତ୍କଳର ଦେବାଳୟ କହିଲେ ହିନ୍ଦୁର ଧର୍ମମୂଳକ ସମ୍ପତ୍ତି, ଜୈନର କୀର୍ତ୍ତିମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୌଦ୍ଧର ରାଜନ୍ୟସୂଚକ ନିଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତି ବୁଝାଇ ପାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ଖଣ୍ଡଗିରିର ଶିରୋଦେଶସ୍ଥ ଜୈନକୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ଓ କଟକସ୍ଥ ଜୈନକୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରକାଶକ ମନ୍ଦିର ଓ ଖାରବେଳର ରାଜ୍ୟ ଘୋଷଣାକାରୀ ଖଣ୍ଡଗିରି ଓ ଉଦୟଗିରିର ନିର୍ଜନ ଗୁମ୍ଫାସମୂହ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ମସଜିଦ ପ୍ରଭୃତି ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ଶିରୋନାମାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବ । ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ଉତ୍କଳର ଏହି ସବୁ ମନ୍ଦିରର ବିବରଣ ଦେବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଇଚ୍ଛୁକ ନୋହୁଁ କିମ୍ବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ହେତୁରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍କଳର କେତୋଟି ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିରର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବିବରଣ ମାତ୍ର ଦେବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲୁଁ ।

'ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ' ଏହି ଶବ୍ଦଦ୍ୱୟର ବ୍ୟାପକତା (denotation) ସାଧାରଣ ଅର୍ଥରୁ ଟିକିଏ ବେଶି ହୋଇପାରେ ।

ଉପସଂହାର ।

ପାଠକ, ସର୍ବାଦୌ ପୁଣ୍ୟଧାମ ନୀଳାଚଳକୁ ଚାଲ । ସେଠାରେ ହିନ୍ଦୁର ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତିମନ୍ଦିର ଦେଖିବ, ସାମ୍ୟଧର୍ମର ବିଜୟ ପତାକା ଦେଖିବ, ଉତ୍କଳରେ ଶକ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ଦେଖିବ, ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ଶିଳ୍ପକଳା ଦେଖିବ ଓ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣର ବିବାଦ ଭଞ୍ଜନ କରିବ ।

୧ମ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ।

ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପୁରୀରେ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ଚିହ୍ନମାତ୍ର ନ ଥିଲା, ଶୈବ ଧର୍ମର ଛାୟା ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଶବରମାନଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତର ପୂଜାମାତ୍ରହିଁ ସାର ଥିଲା । ପ୍ରସ୍ତରକାରରେ ନିଳମାଧବମୂର୍ତ୍ତି ସେବାହିଁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଏହି ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବେଶି ଦିନ ରହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଭାରତରେ ଆର୍ଯ୍ୟ-ମାନେ ସ୍ୱଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କଲେ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମବୈଜୟନ୍ତୀ ଦିଗ୍ଦିଗନ୍ତରେ ଉଡ୍ଡୀନ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ମାଳବଦେଶୀୟ ପରମ ଭାଗବତ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ କେଉଁଠାରେ ବିଷ୍ଣୁମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ କରିବେ ଏହି ସଦୁଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଓ ନିଜ ଭକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର କୃପା କଣିକା ଲାଭରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ଜାଣି ପାରିଲେ ଯେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମକ୍ଷେତ୍ରହିଁ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ହେବା ଉଚିତ । ତଦନୁସାରେ ସେ ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ବିଦ୍ୟାପତିଙ୍କୁ ଏହି ପୁଣ୍ୟମୟ ଅଭୀଷ୍ଟସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ବିଦ୍ୟାପତି ନାନା-ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କଲେ; ମାତ୍ର ସଫଳକାମ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ଅନୁରାଗ ଭାଜନ ହେଲେ । ବିଦ୍ୟାପତିଙ୍କ-ଠାରୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରର ଅବସ୍ଥାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶୁଭସମ୍ବାଦ ଶ୍ରବଣରେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ରାଜ୍ୟ, ଧନ, ଭୋଗସ୍ପୃହା ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସେହି ଚିରପ୍ରେପ୍ସିତା ଆଶାଲତା ଫଳବତୀ କରିବାକୁ ବହିର୍ଗତ ହେଲେ । ଅବଶେଷରେ ସେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମରେ ପଦାର୍ପଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

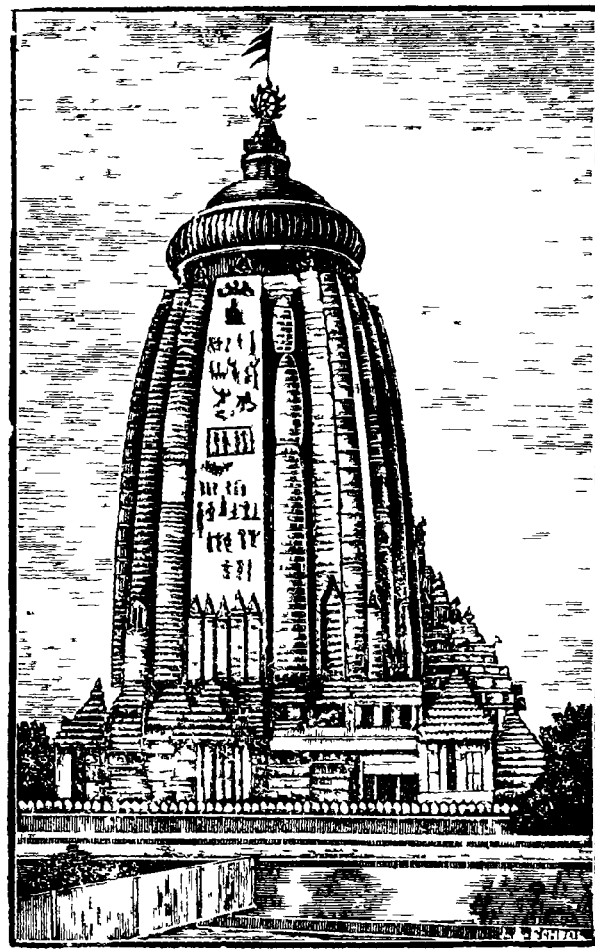

କରି ଶବରମାନଙ୍କର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ, ମାତ୍ର ଏହି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ରତା ରକ୍ଷାର୍ଥ କଲେ । ପୁରୀରେ ବିଷ୍ଣୁ ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ନାନା ପ୍ରକାର ପୌରାଣିକ ମତ ଶ୍ରବଣ କରୁଁ । ସେଥିରେ ଦେଖୁଁ ଯେ ଭଗବାନ ନିଜେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ଏ ସବୁ ବିଷୟରେ (ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣାଦି ବିଷୟରେ) ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ବା ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଇନ୍ଦ୍ରବେଦୀ ବିରଚିତ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କର ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଅଦେଶାନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନ ହେବାରୁ ସେ, ମୂର୍ତ୍ତି ତ୍ରୟଙ୍କୁ ଏପରି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେଲେ । ତାହାପରେ ଦେଖୁଁ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏ ମନ୍ଦିରରେ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରି ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନିମିତ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ କଲେ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅନେକ ଦିନ ରହି ବାହୁଡ଼ି କଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଦେଶର ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଗଲା ପୂର୍ବର ସେ ମୁଗ ଶ୍ରୀ ଅଉ ରହିଲା ନାହିଁ । କାଳକ୍ରମରେ ଏହା ବାଲୁକାମୋଟରେ ହୋଇ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲା । ଅନେକ ଦିନ ପରେ କାଳର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ପାରି

ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପରିପୁଷ୍ଟି (development) ବିଷୟରେ ପୌରାଣିକ ମତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ତଦନନ୍ତର ଗାଲମାଧବ ନାମକ ଜଣେ ରାଜା ଘଟନା କ୍ରମରେ ଏହି ଦେବାଳୟର ଦର୍ଶନ ପାଇ ତାହାର ସଂସ୍କାର କଲେ । ଏବଂ ଆପଣାକୁ ଏହି ଦେବାଳୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସବ୍ରହ୍ମା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଏପର ଅନ୍ୟାୟାଧିକାର ଦେଖି ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ସ୍ୱୟଂବ୍ରହ୍ମା ବିଶ୍ୱକର୍ମାସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହୋଇ ସାକ୍ଷ୍ୟାଦରୁ ବୁଝିଲେ ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନହିଁ ଏହି ମନ୍ଦିରର ପ୍ରକୃତ ସ୍ଥାପନ କର୍ତ୍ତା । ତାହାଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସାନୁସାରେ ଗାଲମାଧବ ଶାସ୍ତି ଗ୍ରହଣ କଲେ । ପରମଭକ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଅଧୀନସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀ ହେଲେ । ସର୍ବଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମା ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଏହି ମନ୍ଦିର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହେଲା । ମାତ୍ର ଏ ବିଷୟରେ ଇତିହାସ ମତ ଭିନ୍ନପ୍ରକାର ଏବଂ ତାହା ଏ ଯୁଗର ଧର୍ମରୁ ହେଉ ବା ଅମ୍ମମାନଙ୍କର ଅଧଃପତନରୁ ହେଉ ବା ଅମ୍ମମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶହୀନତାରୁ ହେଉ ଅମ୍ମମାନଙ୍କୁ ବେଶି ସଙ୍ଗତ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ସେ ମତ ନିମ୍ନରେ ବିବୃତ ହେଲା । ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଦି ଶେଷ କରିବାର କିଛିକାଳପରେ ବୌଦ୍ଧଶକ୍ତିର କଳିକଣ୍ଠରେ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଲା । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଭାରତବ୍ୟାପୀ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଏହି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପଞ୍ଚମଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଲା । ତାହାପରେ ଏହାର କ୍ରମିକ ଅବନତି ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏହି ଦୀର୍ଘ ବୌଦ୍ଧଶକ୍ତି ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ କାଳରେ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ-ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଦେବାଳୟର ଯେ କିଦୃଶ ଦଶା ହୋଇଥିଲା ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ । ଏହି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ-ପ୍ରାବଲ୍ୟକାଳୀନ ମନ୍ଦିର ଜୀର୍ଣ୍ଣାବସ୍ଥାକୁ କେହି କେହି ଐତିହାସିକ ଏହି ମନ୍ଦିରର ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବାଲୁକାଚ୍ଛାଦନରୁ ଅନ୍ୟ ନାମ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, ଏବଂ କହନ୍ତି ଯେ ପୂର୍ବବର୍ଣ୍ଣିତ ମନ୍ଦିରର ବାଲୁକାଚ୍ଛାଦନ ପ୍ରକୃତ ନୁହେ, ତାହା ହେଉଛି ଏହି ଜୀର୍ଣ୍ଣାବସ୍ଥାର ବିକୃତ ପରିଚୟ । ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁରୀଗମନ ଓ ଦେବତା ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ସେମାନେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ; ସେମାନେ କହନ୍ତି ଦ୍ୱିତୀୟ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଅଶୋକପ୍ରାପ୍ତ ଯଯାତି କେଶରୀଙ୍କ ସିଂହାସନାରୋହଣ ଓ ପଞ୍ଚମଶତାବ୍ଦୀରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଜୀର୍ଣ୍ଣସଂସ୍କାର, ନବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ-ରଚୟିତାମାନେ ଏପରି ବାହୁଲ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ଐତିହାସିକ ଓ ପୌରାଣିକ ସଂଘର୍ଷରେ ଯୋଗଦାନ କରିବାକୁ ଅମ୍ମେମାନେ ଇଚ୍ଛୁକ ନୋହୁଁ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଅମ୍ମେମାନେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ନାମ ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରକେ ଯେ ଯଯାତିଙ୍କର ବିଷୟ ମନରେ ଭାବୁଁ ଏବଂ ତାହା ସଙ୍ଗେ ଯେ ଉପରୋକ୍ତ କାରଣକୁ ବେଶି ସଙ୍ଗତ ବୋଲି ମନେ କରୁଁ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ପରମଭାଗବତ ଯଯାତି ଏହି ସମୟରେ ଦେଖିଲେ ଯେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ସେ ତାହା ପୂରଣାର୍ଥ କାନ୍ୟକୁବ୍ଜରୁ ଦଶ ସହସ୍ର ନିଷ୍ଠାପର ହିନ୍ଦୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆଣାଇଲେ, ସେମାନେ ଆସିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ଅବଲମ୍ବିତ ଶୈବଧର୍ମ ସ୍ରୋତ ମଧ୍ୟ ବୋହି ଆସିଲା । ଶୈବଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାର ତାତ୍କାଳିକ ବିଶ୍ୱାସ ଶୈବ ଉପାସନା ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ ହେଲା । ଯେଉଁ ଯଯାତି ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ସଂସ୍କାର କରିଥିଲେ ସେହି ଯଯାତିଙ୍କର ଧର୍ମଭାବର ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ଯେ ଶୈବଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ଜନସମାଜରେ ତାହାର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଶୈବଧର୍ମ ମେରୁଦଣ୍ଡ-ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟର ମୂଳପତ୍ତନ କଲେ । ଏହାପରେ ଶୈବଧର୍ମ ଓଡ଼ିଶାରେ ବ୍ୟାପୀ ଗଲା—୭୦୦ ବର୍ଷକାଳ (କେଶରୀ ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ) ଶୈବ ଉପାସନା ଓଡ଼ିଶାରେ ଶକ୍ତି ବିସ୍ତାର କଲା । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର କାହାର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ ନ କରି ଭଗ୍ନ ଓ ରୁଗ୍ଣାବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହେଲା ।

ଶୁଦ୍ଧଯୋଗରେ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ପରମବୈଷ୍ଣବ ରାଜାମାନେ ସିଂହାସନାରୂଢ଼ ହେଲେ । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ଅବଜ୍ଞାତ ଦେବାଳୟର ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତି ସାଧିତ ହେଲା । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ଜଗନ୍ନାଥ କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ରାଜାଙ୍କର ଚିରସହାୟ ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ନ ଥିଲେ, କେବଳ ଉତ୍କଳଖଣ୍ଡର ଆରାଧ୍ୟଦେବତା ହୋଇ

ଯଯାତିକ୍ତ ଦେଶରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଗମ ।

କେଶରୀ ବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଶୈବଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ପୀଠ-ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିରର ଅବନତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନ ଥିଲେ ମାତ୍ର ରମାନୁଜଙ୍କର ଓଜସ୍ୱିନୀ ବକ୍ତୃତା ଓ ତେଜସ୍ୱିନୀ ପ୍ରତିଭାରେ ଜଗନ୍ନାଥପ୍ରଭା ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କଲା । ସ୍ଥଳତଃ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରୁ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ବିଜୟିନୀ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଉଡ୍ଡୀନ ହେଲା । ଗ୍ରେରଗଙ୍ଗଦେବ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିରର ବାହ୍ୟିକ ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତରିକ ନାନାପ୍ରକାର ଉନ୍ନତିରେ ମନୋଯୋଗୀ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି କେତେକ ଐତିହାସିକଙ୍କର ମତ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରୁ ଜଗନ୍ନାଥଦେବଙ୍କର ମାଦଳାପାଞ୍ଜିର ଉନ୍ନତି ରୂପରେ ଲେଖା ଅରମ୍ଭ ହେଲା । ଅଧୁନିକ ଦେବାଳୟ ଯେ ସେହି ପ୍ରଖ୍ୟାତଯଶା ଉତ୍କଳ-ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ମହାମନା ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବଙ୍କର ଅଲୌକିକ କୀର୍ତ୍ତି ଏହା ସମସ୍ତେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ଏବଂ ଏହି କୀର୍ତ୍ତିଶାଳୀ ନୃପତିଙ୍କ ନାମ ଲୋପ କରିବାକୁ ଯେ କାଳ ଶ୍ରୀନବଳ ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଉଅଛୁ । ସେହି ଧର୍ମପ୍ରାଣ ନୃପତି ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଷ୍ଣୁ ଉପାସନାକୁ ଜୀବନ ଓ ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେ ପରମହଂସ ରାଜପେଯୀଙ୍କୁ ଏହି ସୁବିଶାଳ ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣ ନିମିତ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ (Executive Engineer) ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ରାଜପେଯୀ ଅଗାଧ ପରିଶ୍ରମ ସହକାରେ ଏହି ମନ୍ଦିରନିର୍ମାଣକାର୍ଯ୍ୟ ୧୧୯୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସମ୍ପନ୍ନ କରାଇଲେ । ଏହି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣରେ ବାରଲକ୍ଷ ପଚାଶ ହଜାର ମାଡ଼ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅଢ଼ାଇଲକ୍ଷ ମାଡ଼ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୂଲ୍ୟର ରତ୍ନରାଜି ବ୍ୟୟିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି କଥିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେବତା କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଭ୍ରମକ ପଡୁଁ ସେ ହେଉଅଛି ଏହି ଦେବାଳୟ । ଏହି ସ୍ୱନାମଖ୍ୟାତ ଉତ୍କଳୀୟ ରାଜପେଯୀଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଏହି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ କୀରନ୍ତି-କୀର୍ତ୍ତି-ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁମାନେ ହାବଡ଼ାର ଭାସମାନ ସେତୁରେ ଓ କଲିକତା ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନର ବିତଳ ପ୍ରାସାଦ ପ୍ରଭୃତିରେ ଅଧୁନିକ Executive Engineer ମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିଚାଳନା ଦେଖି ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୁଅନ୍ତି ସେମାନେ ଥରେ ସେହି ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସ୍ଥପତିଙ୍କ ରାଜପେଯୀଙ୍କ କଥା ଭାବନ୍ତୁ । ଧନ୍ୟ ରାଜପେଯୀ !! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ବୁଦ୍ଧିଚାଳନା !! ବର୍ତ୍ତମାନ କୌଣସି କ୍ରୋଡ଼ପତି ଏକଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା କୌଣସି ସତ୍କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦାନ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାକୁ ଦାନର ଶେଷସୀମା ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉ ନାହୁଁ, କିନ୍ତୁ ମହାଯଶା କୀର୍ତ୍ତିପୂର୍ବ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ ଯେତେବେଳେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତିପଥାରୂଢ ହୁଅନ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଏହି କ୍ରୋଡ଼ପତିଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଯେ କେତେ ନିମ୍ନରେ ପଡ଼େ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଦାନ ଯେ କେତେ ନଗଣ୍ୟ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ ତାହା କେବଳ ତୁଳନା ଦ୍ୱାରା ବୁଝା ଯାଇ ପାରେ । ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବଙ୍କର ଦେଉଳ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ତାହା ନୁହେ ; ଏହି ନିର୍ମାଣରେ ଯେଉଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଂଶମାନ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥିଲା ତାହା ତାଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ପୂରଣ କରି ଦେଇଥିବା କଥା ନିମ୍ନରେ ଦେବାଳୟର ଗଠନ ଓ ଆକାର ପ୍ରକୃତିରୁ ଜଣା ଯିବ । ସ୍ଥଳତଃ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ।

ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରତି ଆସ୍ଥା—

ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଯଥେଷ୍ଟ ଉନ୍ନତି, ତାଙ୍କର କର୍ମଚାରୀ ରାଜପେଯୀଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି କୌଶଳରେ ମନ୍ଦିରର ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଦୃଢ଼ ଗଠନ ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅଧୁନିକ ଦେବାଳୟ ବାଇଶଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ଜମି ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମରେ ୬୬୫ ଫୁଟ ଏବଂ ପ୍ରସ୍ଥରେ ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣରେ ୬୪୪ ଫୁଟ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ୨୪ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ମୁଗୁନି ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମେଘନାଦ ପ୍ରାଚୀର ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ପ୍ରାଚୀର ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ଉନବଂଶ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ନିର୍ମିତ । ଏଥିରେ ଚାରିଗୋଟି ଦ୍ୱାର ଅଛି— ପୂର୍ବରେ ସିଂହଦ୍ୱାର, ପଶ୍ଚିମରେ ଖଞ୍ଜା ଦ୍ୱାର, ଉତ୍ତରରେ ହସ୍ତୀଦ୍ୱାର ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ଅଶ୍ୱଦ୍ୱାର । ସିଂହଦ୍ୱାରର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଗୋଟି ସିଂହ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଏହାର କପାଟ ଶାଳକାଷ୍ଠ ଓ ଛଦ ଚୂଡ଼ାକାରରେ ନିର୍ମିତ । ଏହି ସିଂହଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରାୟ ବିଂଶତି ହସ୍ତ ପରିମିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏକୋପଲକ ଅରୁଣସ୍ତମ୍ଭ ବିଦ୍ୟମାନ ଯାହା ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କର ଯଶ ଗାନ କରୁଅଛି । ଏହି ସ୍ତମ୍ଭ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ କର୍ମଠ ମରହଟ୍ଟାମାନେ କୋଣାର୍କରୁ ଆଣି ମହାମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ମନ୍ଦିରର ଗଠନ ଓ ଆକାର ପ୍ରକୃତି ।

ପୂର୍ବ ଦ୍ୱାରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବାମ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

କେତେକ ଦେବତା ଦର୍ଶନାନନ୍ତର ବାଇଶପାବଚ୍ଛ ଅତିକ୍ରମ କରି ଭିତର ପ୍ରାଙ୍ଗଣକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମରେ ଚାରିଶହ ଫୁଟ ଓ ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣରେ ୨୬୮ ଫୁଟ ବିସ୍ତୃତ । ଏହାର ଚାରି ଦିଗରେ ଚାରିଗୋଟି ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର ଅଛି । ଏହି ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ମଧ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କର ବିଖ୍ୟାତ ମନ୍ଦିର ଏବଂ ତାହା ଚାରି ପାଖରେ ଅନେକ ଛୋଟ ବଡ଼ ଦେବ ଦେବୀ ମନ୍ଦିର ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ଏହି ପ୍ରାଙ୍ଗଣର ସର୍ବ ପଶ୍ଚିମରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମୂଳମନ୍ଦିର, ତାହା ସମ୍ମୁଖରେ ମୋହନ, ମୋହନ ସମ୍ମୁଖରେ ନାଟମନ୍ଦିର, ଏବଂ ତତ୍ ପୂର୍ବରେ ଭୋଗମଣ୍ଡପ । ଭୋଗମଣ୍ଡପର କାନ୍ଥରେ ସୁନ୍ଦର ଶିଳ୍ପର ଆଭାସ ଦେଖାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ଶିଳ୍ପ-ପରିଚୟ-ଲାଳସାକାଙ୍କ୍ଷୀ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହି ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତିଚୟ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର କୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ଜଘନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ସେମାନେ ଏହା ସ୍ଥିର କରନ୍ତି ଯେ ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଚୟରେ ଶିଳ୍ପ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ଅଛନ୍ତି ସେମାନେ କୁରୁଚିପ୍ରଶ୍ରୟ ଦାତା ନ ହୋଇଥିଲେ ଏପରି କରି ନ ଥାନ୍ତେ । ଏ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ବିରୋଧୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥିର ମନ୍ତବ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରୁ ନାହିଁ । କେହି କେହି କହନ୍ତି ସେହିଯୁଗର ଶିଳ୍ପୀମାନେ ବେଦାନ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ଥିବାରୁ ଦେଉଳକୁ ଶରୀର ଓ ତନ୍ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଦେବଙ୍କୁ ଆତ୍ମା କଳ୍ପନା କରି ଶରୀରସ୍ଥ ଚିତ୍ତଚୟ-ଙ୍କର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିକାଶ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇଁ ଏପରି ମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କନର ସୂଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ଆଉ କେହି କେହି କହନ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ ନିମିତ୍ତ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନୀ ବୃତ୍ତିଥିବା ଅବଶ୍ୟକ; ତାହା ଅଭାବରେ ଧର୍ମର ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼େ । ଅତଏବ ଏହି ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନହିଁ ଏପରି ଜଘନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦନର କାରଣ । ଆଉ ଏକପ୍ରକାର ମତରୁ ଜଣା ପଡେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ବଡ଼ ପବିତ୍ର କଥା । ପାପ ଚକ୍ଷୁରେ ସେହି ନୀଳାଚଳବିହାରୀଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିବା ବଡ଼ କଠିନ ବ୍ୟାପାର । ଜଗନ୍ନାଥଦର୍ଶନାଭିଳାଷୀ ଜନକୁ ପ୍ରଥମେ ମନ୍ଦିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପରିଭ୍ରମଣକରି ଓ ନାନା ଦେବ ଦେବୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶନକରି ସର୍ବଶେଷରେ ମୋହନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ହେତୁରୁ ଏହି ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଏହି କୁଭାବ-ଉତ୍ତେଜକ ମୂର୍ତ୍ତିଚୟକୁ ଦର୍ଶକନୟନସମୀପରେ ସ୍ଥାପନ କରି ତାହାର ଭକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଦର୍ଶକ ଏହି ବୀଭତ୍ସ ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନରେ ପାପଯକ୍ତ ହେବ ସେ ହୁଏତ ପବିତ୍ର ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନରୁ ବିରତ ହୋଇ ଗୃହକୁ ଫେରି ଯିବ ନତୁବା ଯଦି ସେ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରେ ତାହା ହେଲେ ପାପ ଚକ୍ଷୁରେ ପୁଣ୍ୟମୟଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହେବ । ଏହିମୂର୍ତ୍ତିଚୟ ଯେ କେବଳ ନିରର୍ଥକ ତାହା ନୁହେ; ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦେବାଳୟର ସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟ ନିର୍ଭର କରିଅଛି । ଏତେ ପାପସୂଚକ ମୂର୍ତ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେକାଳ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଯେଉଁ ଚିତ୍ର ଦେଖୁଁ ତାହା କି ସୁନ୍ଦର! ସେ ସମୟର ଉତ୍କଳ ପୁରୁଷଦେହରେ ଏକ ବିଚିତ୍ର ଶକ୍ତିର ଆଭା ଦେଖି ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କର ନିରାଶାର କଥା—

"ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର ଭୀମଭୟଙ୍କର
ଲାଗେ ମହା ମରୁଭୂମି ପରି,
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ମୁମୂର୍ଷର ଦୀନ ଆର୍ତ୍ତନାଦ
ପ୍ରାଣ ସ୍ପର୍ଶେ କର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତବ୍ଧକର," —ମନୋପଡ଼େ ।

ସେହି ସମୟର ଯୋଦ୍ଧା, ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଦୀର୍ଘକାୟ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଚିତ୍ର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେ ସେହିମାନଙ୍କର ବଂଶଧର ଏହା କହିବାକୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଲଜ୍ଜା ବୋଧହୁଏ । ଏହିପରି ନାନା ଶିଳ୍ପ ଚାତୁରୀଜ୍ଞାପକ ଚିତ୍ରରେ ଏହି ଦେବାଳୟର କାନ୍ଥ ଆବୃତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରସ୍ତର ଶିଳ୍ପ ଯେ କେବଳ ଏହି ସମୟରେ ଉତ୍କର୍ଷତା ଲାଭ କରିଥିଲା ତାହା ନୁହେ; ପୁରୀର ମାର୍କଣ୍ଡେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟରେ ଖଣ୍ଡେ ନୌକାର ଯେ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି ସେପରି କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ସେ ସମୟରେ ଲୋକେ କାଷ୍ଠରେ ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ ଏହାର ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ । ଏହି ଭୋଗମଣ୍ଡପର ମଧ୍ୟ ଚାରିଗୋଟି ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର ଅଛି, ଏଠାରେ ଅନ୍ନଭୋଗ ହୁଏ ବୋଲି ପୂର୍ବ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ଉତ୍ତର ଦ୍ୱାରମାନ ସର୍ବଦା ବନ୍ଦଥାଏ । ତତ୍ପରେ ନାଟ ମନ୍ଦିରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଁ । ଏହାର ମଧ୍ୟ

ମନ୍ଦିରରେ ବିରଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦନ ଓ ତାହାର ନାନା କାରଣ ।

ପ୍ରସ୍ତର ଶିଳ୍ପ ଓ କାଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପର ପରିଚୟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗ୍ରେରଗୋଟି ଦ୍ୱାର ବିଦ୍ୟମାନ । ନାଟମନ୍ଦିରର ପଶ୍ଚାତରେ ମୋହନ ବା ଜଗମୋହନ, ଏହା ଦେଖିବାକୁ 'ପିରାମିଡ଼' ସଦୃଶ, ଏହି ମୋହନର ପଶ୍ଚାତରେ ମୂଳମନ୍ଦିର ବା ମହା ମନ୍ଦିର ବିରାଜିତ (ଏହି ଦେବାଳୟ ମହାରାଜା ଗ୍ରେର-ଚୋଡ଼ଦେବ ନିର୍ମାଣ କରି ଥିବାର ପ୍ରକାଶ ଅପର ଅଂଶ ତାହାର ଅନେକ ଦିନପରେ ନିର୍ମିତ ।) ଏହି ମୂଳମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ାର ଉଚ୍ଚତା ୧୯୪ ଫୁଟ । ଏହି ହେତୁରୁ ଏହି ଚୂଡ଼ା ଅନେକଦୂରରୁ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଚୂଡ଼ାବସ୍ଥିତ ମାଳଚକ୍ର ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିର ଯେ ବିଷ୍ଣୁମନ୍ଦିର ଏହା ଅକ୍ଳେଶରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ସ୍ଥାପୟିତା ସେହି ଉତ୍କଳଗୌରବ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଯେ କେବଳ ବିଷ୍ଣୁମନ୍ଦିର ସୂଚକ କରି ଏହାକୁ ସ୍ଥାପିତ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ନୁହେ; ଏହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଜ୍ଞାନଧର୍ମ ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ-ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ ଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିରଚୂଡ଼ାସଦୃଶ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ ବଜ୍ର-ପତନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭାବନା, ଏହାର ନିରାକରଣ ଯେ ଏହି ଚକ୍ରସ୍ଥାପନର ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହା ସେ ଉତ୍ତମରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଥିଲେ ।

(ଅମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବରେ କହିଅଛୁଁ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଚାରିପାଖରେ ଅନେକ ଛୋଟ ବଡ଼ ଦେବ ଦେବୀ ମନ୍ଦିର ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ, ଏ ମନ୍ଦିର ସବୁର ବିବରଣ ଦେବାକୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ; କେବଳ ପ୍ରସିଦ୍ଧା ବିମଳା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱୟର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପପ୍ରଭୃତିର କଥା ସଂକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବୁଁ ।)

ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ—ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରାଲୋଚନା ନିମିତ୍ତ ରାଜା ପ୍ରତାପ ରୁଦ୍ରଦେବ ୩୮ ଫୁଟ ଭୂମିଉପରେ ଏହି ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହା ରାଜାଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଥିବାର ନିଦର୍ଶନ । ଏହାର ଅଧୁନିକ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଶୋଚନୀୟ । କେନଚିତ୍ ଉତ୍କଳପୁତ୍ରଙ୍କର ଅଧୁନିକ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ, ଏହାର ସଂସ୍କାର ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱଦେଶ ଭକ୍ତର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ ମାଳଚକ୍ର ସ୍ଥାପନର କାରଣ ।

ମୁକ୍ତି ମଣ୍ଡପ ସ୍ଥାପନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ବିମଳା ମନ୍ଦିର—ଅଷ୍ଟଶକ୍ତିର ଅନ୍ୟତମା ବିମଳାଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟର ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମ କୋଣରେ ଅବସ୍ଥିତ, ଏହା ଦେଖିଲେ ପୁରାତନ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଉତ୍କଳସ୍ଥ ତାନ୍ତ୍ରିକମାନେ ଏହି ଦେବୀଙ୍କର ମହିମା ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସମୟରେ କହନ୍ତି ବିମଳା ପ୍ରକୃତି ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଅଦ୍ୟାଶକ୍ତି, ଜଗନ୍ନାଥ ତାଙ୍କର ଭୈରବ ମାତ୍ର । ଏହି ବିମଳ-ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପୀର ବିଶିଷ୍ଟତା (Peculiarity) ଓ ମୌଳିକତାର କଥା ମନେପଡ଼େ । କବି ଓ ଚିତ୍ରକରର ଭାବନା କଳ୍ପନା ପ୍ରଭୃତିରେ ଅନେକ ସାଦୃଶ୍ୟ ଥାଏ । ଏହି ହେତୁରୁ ଉତ୍କଳଚନ୍ଦ୍ରମା ଭଞ୍ଜକବି ଯେଉଁ ଉତ୍କଳ ଲଳନାର ଚାରୁମୂର୍ତ୍ତି ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ପୁସ୍ତକାଦିରେ ଅଙ୍କିତ କଲେ ଉତ୍କଳ ଚିତ୍ରକର ତାହାର ମଧୁରମୂର୍ତ୍ତି ବିମଳା ଦେବୀ ଗଠନରେ ପ୍ରକାଶ କଲା, ଏହିପରି ବିଶିଷ୍ଟତାର ଅଲେଖ୍ୟ ଉତ୍କଳର ଅନେକ ଦେବୀ ଗଠନରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ସନ୍ଧ୍ୟାସମୟରେ ଏହି ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ମର୍ମର ପ୍ରସ୍ତର ଗଠିତ ମୋହନରେ ସ୍ଥାପିତ ଘୃତ ଦୀପାବଳିର ସମାବେଶ ଦେଖି ମନରେ ଆଉ ଏକ ନବ ଭାବର ସଞ୍ଚାର ହୁଏ । ଯେ କାଳର ଓଡ଼ିଆମାନେ କିପରି ବିଜ୍ଞାନବିତ୍ ଥିଲେ ଏହା ତାହାର ସୁନ୍ଦର ନିଦର୍ଶନ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏତେ ଉନ୍ନତ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗରେ ଅଗ୍ନିରେ ଘୃତ ନିକ୍ଷେପ କଲେ ସେହି ବାଷ୍ପଦ୍ୱାରା ଦୂଷିତ ବାୟୁଶୋଧନ ହୁଏ ବୋଲି ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇଅଛି । ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ବିମଳା ମନ୍ଦିରକୁ ବହୁଲଲୋକ ସମାଗମ ହେବା ଦ୍ୱାରା ବାୟୁ ଦୂଷିତ ହେବ ଏବଂ ଏହି ଦୂଷିତବାୟୁ ସଞ୍ଚାଳନ ନିରୁଦ୍ଧରେ ଏହି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ଏ ରୀତି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଳିଆସୁଅଛି ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଭୃତିରେ ଏହି ହେତୁରୁ ଯେ ଏ ପ୍ରଥା ଅବଲମ୍ବିତ ହୋଇଅଛି ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅଧୁନିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାଭିମାନୀ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଦେବାଳୟରେ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଆଲୋକ ପ୍ରଚଳନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗର୍ଜନ, ତର୍ଜନ ପ୍ରଭୃତି ଦେଖି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ମୟାବିଷ୍ଟ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଏମାନେ ଯେ ଯେ ଯୁଗର ମହୋଚ୍ଚଆଦର୍ଶର ଅନେକ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇ ଅଛନ୍ତି ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା ।

ବିମଳା ମନ୍ଦିରରେ ଉତ୍କଳ ଚିତ୍ରକରର ବିଶିଷ୍ଟତା ଓ ସେ ଯୁଗର ବିଜ୍ଞାନ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଅଭାବ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମନ୍ଦିର—ଧନଧାନ୍ୟଦାତ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟର ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମ କୋଣରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମନ୍ଦିର ।

ଏହାର ଗଠନ ଅତି ସୁନ୍ଦର ; ବିଶେଷତଃ ଅଧୁନିକ କୌଣସି ଧାର୍ମିକପୁରୁଷ ଏହି ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ସୁବୃହତ୍ ମୋହନକୁ ମର୍ମର ପ୍ରସ୍ତରମୟ କରି ଦେଇ ଥିବାରୁ ଏହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହୋଇଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟ ସଦୃଶ ଏହି ମନ୍ଦିର ଭୋଗମଣ୍ଡପ, ନାଟ ମନ୍ଦିର, ମୋହନ ଓ ମୂଳମନ୍ଦିର—ଏହି ଚାରି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପାକଶାଳା ଅଛି । ସେଥିରେ ସାଧାରଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଭୋଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ ।

ହସ୍ତି ଦ୍ୱାର ନିକଟରେ ବୈକୁଣ୍ଠ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ଦ୍ୱିତଳ ଗୃହ ଅଛି । ଏହାର ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ ବାସ୍ତବିକ ବୈକୁଣ୍ଠପରି ବୋଧହୁଏ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କଲେ ଏକ ଦିଗରେ ଫେନିଳ

ବୈକୁଣ୍ଠ (ପ୍ରଚଳିତ ନାମ 'କୋଇଲ ବୈକୁଣ୍ଠ')ର ଅବସ୍ଥିତି ।

ସମୁଦ୍ର, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ କବିସମ୍ବଳ ସମଗ୍ରପାଟ ଏବଂ ମଧ୍ୟରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପୁରୀର ଅବସ୍ଥିତି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଓ ବିସ୍ମୟୋତ୍ପାଦକ ବୋଧ ହୁଏ । ଏହି ବୈକୁଣ୍ଠର ପଶ୍ଚିମାଂଶରେ ଲିଙ୍ଗରାଜ ପ୍ରାନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଚତ୍ୱର ଅଛି । ଏହି ଚତ୍ୱରସ୍ଥ ଦୁଇବେଦୀ ମଧ୍ୟରୁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ

ଚତୁର୍ଦ୍ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ନିଧିର ନବକଳେବର ଓ ତାହାର କାରଣ ।

ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କର ନବକଳେବର ସମୟରେ ଗୋଟିକରେ ପୁରାତନ ମୂର୍ତ୍ତି ରଖା ହୁଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟିରେ ନୂତନମୂର୍ତ୍ତି ଗୋଦିତ ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ମତ ପରାତ ବର୍ତ୍ତିତ ଚିତ୍ରସମୂହରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଆଷାଢ଼ ମାସରେ ଦୁଇଗୋଟି ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଓ ମଳମାସ ହେଲେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ନବକଳେବର ହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ ଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା କରିବାକୁ କେହି ସାହସୀ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ଅନିଷ୍ଟାଶଙ୍କା । ଯେଉଁ ବର୍ଷ ଦେବଙ୍କର ନୂତନ କଳେବର ହୋଇଥିଲା ତାହା ପୁରୀ ପ୍ରତି ତଥା ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତି ବଡ଼ ଅଶୁଭଜନକ ବର୍ଷରୂପରେ ଗଣ୍ୟ ହୋଇଥିଲା—ସେହି ବର୍ଷ ପୁରୀରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ ଦ୍ୱିପାନ୍ତରବାସୀ ହେଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ବିପତ୍ତି ହେତୁରୁ ମହା କୋଳାହଳ ଅରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଦିବ୍ୟସିଂହଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟର ପାକଶାଳା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେବାଳୟର ବାହାରର ଟିକିଏ ଅଭାସ ଦେଇଅଛୁଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିତରର କଥା ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରିଯାଉ । ଏହି ଦେବାଳୟ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋକର ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ ନ ଥିବାରୁ ଅନେକ ସମୟରେ ମୂର୍ତ୍ତିତ୍ରୟଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗରେ ଦେଖିବାରେ ଅସୁବିଧା ହୁଏ । ଏ ଅଭାବ ଦୂର କରିବା ସର୍ବଥା

ରତ୍ନବେଦୀ ଓ ତହିଁରେ ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଅବସ୍ଥାନ ।

ବାଞ୍ଛନୀୟ, ମୂର୍ତ୍ତିତ୍ରୟ ଯେଉଁ ବେଦୀ ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ ତାହାର ନାମ ରତ୍ନ ବେଦୀ, ଏହି ବେଦୀ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ; ଏହାର ଦୀର୍ଘ ୧୬ ଫୁଟ ଓ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ୪ ଫୁଟ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି—ରତ୍ନବେଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଏକଲକ୍ଷ ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ପ୍ରୋତ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ରତ୍ନବେଦୀ ବା ସିଦ୍ଧ ପୀଠ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମମୂର୍ତ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ଏହାର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଅଧିକ । ଏହି ରତ୍ନବେଦୀ ଉପରେ ପ୍ରଥମରେ ଦକ୍ଷିଣ-ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବଳରାମ, ତତ୍ପରେ ସୁଭଦ୍ରା, ତତ୍ପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ତତ୍ପରେ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ଅଧିଷ୍ଠିତ । ଏମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀମୂର୍ତ୍ତି, ରଜତର ବସୁଧାଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି ଓ ପିତଳର ମାଧବ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି ।

ପ୍ରଧାନ ଚତୁର୍ମୂର୍ତ୍ତି ରଥଯାତ୍ରା ଓ ସ୍ନାନଯାତ୍ରା ଉପଲକ୍ଷରେ ବାହାରକୁ ଆନୀତ ହୁଅନ୍ତି ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ଯାତ୍ରାଦିରେ ସେମାନ-ଙ୍କର ଚଳନ୍ତି (ବିଜେ) ପ୍ରତିମା ଦ୍ୱାରା କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହିତ ହୁଏ । ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତିର ଭିନ୍ନ ବେଶ ହୋଇଥାଏ । ମନ୍ଦିରର ଚାରିଦିଗ ବଡ଼ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ । ଏହି ମତ ପରାତରୁ

ସେ ସମୟର ରାଜାମାନ-ଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀର ନିଦର୍ଶନ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଦେବଭକ୍ତି ।

ଜଣା ଯାଏ ଯେ ଯେଉଁ ନୃପତିମାନେ ଏପରି ମତପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ରାଜ୍ୟଶାସକପଦର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଯୁକ୍ତ ଥିଲେ ଏବଂ ନିର୍ମିତ କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ସେମାନଙ୍କର ଲୋକତ୍ୱର ବିଶେଷ ଅଙ୍କ ଥିଲା । ଗୁଣ୍ଡିଚାଯାତ୍ରା କଥା ଭାବିଲେ ସେ କାଳର ରାଜା-ମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରାୟଣତାର କି ସୁନ୍ଦର ନିଦର୍ଶନ ମିଳେ । ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ହସ୍ତରେ ରଥଯାତ୍ରାର ପ୍ରଥମଦିବସରେ ରଥତ୍ରୟର ଉପରଭାଗ ପରିଷ୍କାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ହେତୁରୁ ଆପଣାକୁ ଗୌରାନ୍ୱିତ ମନେ କରୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତ-ମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଏହି ରୀତି ଚଳି ଆସୁଅଛି ମାତ୍ର ସମସ୍ତେ ରାଜାଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିସ୍ୱରୂପ ନିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାହା ସମ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି । ଦେବତା ପ୍ରତି ସେ ଯୁଗରେ କି ଅଚଳା ଭକ୍ତି ଥିଲା ତାହା ଏଥିରୁ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେଉଅଛି । ସେ ସମୟର ଉତ୍କଳନରେଶମାନେ ଆଧୁନିକ ରାଜାମାନଙ୍କ ପରି ରକ୍ଷଣ, ପାଳନ ଓ ଭୋଗ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଭୃତ୍ୟସୃଷ୍ଟିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ନ ଥିଲେ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଗଠନ, ଅବସ୍ଥାନ ପ୍ରଭୃତିର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ ଦେଇଅଛୁଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଦେବାଳୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦୁଇଗୋଟି ବିଶିଷ୍ଟ ତଥ୍ୟର ଆଭାସ ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ । ଏହି ଦୁଇଗୋଟି ତଥ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ଜଗନ୍ନାଥ-ମନ୍ଦିରରେ ବୌଦ୍ଧଛାୟା ପତିତ ନ ହୋଇ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଗୋଟିଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ମହାପ୍ରସାଦର ସୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରସାର ।

ପୁରାତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପଣ୍ଡିତ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ମିତ୍ର, ଅକ୍ଷୟକୁମାର ଦତ୍ତ, ଷ୍ଟର୍ଲିଂ ସାହେବ, କନିଂହାମ୍ ସାହେବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ମତରେ ବୌଦ୍ଧମତାନୁସାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଏବଂ ବୌଦ୍ଧପନ୍ଥାବଲମ୍ବନହିଁ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ନାନାବିଭାଗରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏ ମତର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧୀ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି କହନ୍ତି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ ଉତ୍ତାରୁ ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ଦନ୍ତ ପୁରୀକୁ ଆନୀତ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତ ନାମକ ବୌଦ୍ଧରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେହି ଦନ୍ତ ସ୍ଥାପନ ହେତୁରୁ ପୁରୀର ପୂର୍ବ ନାମ ଦନ୍ତପୁର ହୋଇଅଛି ଏବଂ ସେହି ଦନ୍ତରୁହିଁ ଅଧୁନିକ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ମୂର୍ତ୍ତିତ୍ରୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ କୌଣସି ସମୟରେ ପୁରୀର ନାମ ଦନ୍ତପୁର ହୋଇଥିବାର ଇତିହାସରେ କିମ୍ବା ପୁରାଣାଦିରେ ଦେଖୁ ନାହୁଁ । ଅତ ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବର ବହୁକାଳ ପୂର୍ବରୁ ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଦେବତାରୂପରେ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମହାତୀର୍ଥରୂପେ ଗଣ୍ୟ ହୋଇଅଛି ତାହା—

ଅଦୌ ଯଦାରୁ ପ୍ଲବତେ ସିନ୍ଧୋଃ ପରେ ଅପୂରୁଷଂ
ତଦା ଲଭସ୍ୱ ଦୁର୍ଦ୍ଦର୍ଶୋ ତେନ ଯାହି ପରଂସ୍ଥଳଂ

(ଅର୍ଥାତ୍ ଅଦିକାଳରେ ସେହି ପୁଣ୍ୟ ନୀଳାଚଳରେ ଯେଉଁ ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତି ସମୁଦ୍ର ଜଳରେ ଭାସମାନ ତାହାର ଉପାସନା କଲେ ମାନବ ପରମଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ)—ଏହି ଶ୍ଳୋକରୁ ଉତ୍ତମ-ରୂପେ ଜଣା ଯାଉଅଛି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମମୂଳକ କୌଣସି ନିଦର୍ଶନ ନ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ।

ଏହି ପନ୍ଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି କହନ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରେଷ୍ଟରରେ ମହାପ୍ରସାଦ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଜାତି ବିଚାର ପ୍ରଥା ହୀନତା କେବଳ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଅନୁକରଣ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ମତ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ପାରୁଁ କାରଣ ବୋଧଗୟା ଓ ନେପାଳ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବୀଜ ବିହିତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ସ୍ଥାନସବୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ହିନ୍ଦୁ ରାଜ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ପୂଜାର୍ହ ହୁଅନ୍ତି । ଯଦିବା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରସାଦରେ ପୁରୀରେ ମହାପ୍ରସାଦର ଏପରି ବିଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ତାହା ହେଲେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ବୋଧଗୟା, ନେପାଳ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ଏପରି ହେଲା ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟରେ ଯେଉଁ କଲ୍ପବଟ ବା ଅକ୍ଷୟ ବଟ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି ତାକୁ ଦେଖି ବୌଦ୍ଧମତ ସମର୍ଥକମାନେ କହନ୍ତି ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ବୋଧଗୟାସ୍ଥ ବୋଧିଦ୍ରୁମର ଶାଖା ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଯତ୍ରତ୍ରରେ ରୋପିତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଏହି କଲ୍ପବଟ ସେହି ବୋଧିଦ୍ରୁମର ଗୋଟିଏ ଶାଖା । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ମହାଭାରତାଦିରେ ଅକ୍ଷୟବଟର ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବାରୁ ଉପରୋକ୍ତ ମତ ଯେ କେବଳ କାଳ୍ପନାର କିମ୍ବଦନ୍ତି କିମ୍ବା ପ୍ରସବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଏହି ମତପୋଷଣକାରମାନେ କହନ୍ତି ମହାତ୍ମା ବୁଦ୍ଧ-ଦେବଙ୍କର ଦନ୍ତୋତ୍ସବ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରଥ ଯାତ୍ରାରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହା ମତ ନୁହେ । ଏହି ରଥଯାତ୍ରା ଅତି ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ଚଳି ଆସୁଅଛି ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ମାତା ଗୁଣ୍ଡିଚାଦେବୀଙ୍କ ନାମା-ନୁସାରେ ନିର୍ମିତ ପୁରୀସ୍ଥ ଗୁଣ୍ଡିଚା ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟ ଏହାର ସମର୍ଥନ କରୁଅଛି । ଅତ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅପରାପର ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରାର ବିବରଣ ମିଳେ ।

ଏହିପରି ନାନାକାରଣରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଭଲେମାତ୍ର ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନାହିଁ ଏବଂ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଥା ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ ସମ୍ପର୍କୀୟ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରୁଁ, ଏବିଷୟରେ ପୃଥକ୍ ଆଲୋଚନା ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ପାରୁଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାପ୍ରସାଦ ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଦେବଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ନ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ମହାପ୍ରସାଦର ସୃଷ୍ଟି ।

ବ୍ୟଞ୍ଜନ ପ୍ରଭୃତି ଭୋଗ ହୁଏ ତାହା ମହାପ୍ରସାଦ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ମହାପ୍ରସାଦର ପ୍ରଚଳନ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ବ୍ୟାପାର । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ମତାନୁସାରେ ଯେ ଏହାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନାହିଁ ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବରୁ ଦେଖାଇଅଛୁଁ । ତେବେ ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ମତାନୈକ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

ପୁରୁଣରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ବା ଯଯାତିକେଶରୀଙ୍କ ସମୟରୁ ଏହାର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇ ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ଏକବିଂଶତି ନୃପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ-କାଳରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅବତାରରୂପେ ପୂଜ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ପୂର୍ତ୍ତିତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ଯଯାତି ଉତ୍କଳରେ ରାଜତ୍ୱ କଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେ ସମୟରେ ଯେ କଳିଙ୍ଗରେ ଶବରମାନଙ୍କର ପୂର୍ତ୍ତ ପ୍ରଭାବ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା । ଯଯାତି ଓ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆନୀତ ଶତ ଶତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶବରଙ୍କର ଅଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଶବରମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଯେଉଁ ଭୋଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ ତାକୁ ଭକ୍ଷଣ କରି ଅପଣାକୁ କୃତାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ କରୁଥିଲେ । ଏହିରୂପେ ଶବରମାନେ ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ନିଜର ଅମ୍ଳୀୟ ବର୍ଗଙ୍କୁ ସେବାରୂପରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ମିତ୍ରତା ଓ ଅଧୀନତା ପାଶବଦ୍ଧ ଯଯାତି ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଅନୁଚର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ଶବରରାଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ କିଛି କହିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲେ ନାହିଁ ବରଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପୁଣ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରସାଦରେ ଭେଦ ନ ରହିବା ସମର୍ଥନ କଲେ । ଯଯାତି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦ୍ୱାରା ଦେବଙ୍କର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ମଧ୍ୟ ଶବରରାଜାଙ୍କର ଅଧୀନ ଥିଲେ ; ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୂର୍ବ ପଦ୍ଧତି ଏକାବେଳକେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପୂଜକ ହେଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଶବରମାନେ ଭୋଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ଯେତେବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦେଖିଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଏଥିରେ ଅସନ୍ତୋଷ ନାହିଁ ସେମାନେ ଏହି ଶବରମାନଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ପ୍ରଦାନ କରି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧରଣର ବ୍ରାହ୍ମଣ କରି ଦେଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ବଳଭଦ୍ର ଗୋତ୍ରୀୟ ସୁଆର ବୋଲି ପରିଚିତ । ଶବର ଶବ୍ଦରୁ "ସୁଆର" ଶବ୍ଦର ଉତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ଭବ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ଯଯାତିଙ୍କର ଏହି ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳନ ଉତ୍ତାରୁ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଏହି ମହାପ୍ରସାଦ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କର ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ପ୍ରେମାବତାର ଚୈତନ୍ୟ ଅସି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପ୍ରେମରେ ଆତ୍ମ ବିସ୍ମୃତ ହେଲେ । ହିନ୍ଦୁ ଓ ଯବନଙ୍କୁ ଭେଦାଭେଦ ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ କୋଡ଼ରେ ଧାରଣ କଲେ । ସେ ସାମନ୍ୱୟ ଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଇଲେ । ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କଲା ଏବଂ ଶତ ଶତ ଚୈତନ୍ୟ ଭକ୍ତ ମହାପ୍ରସାଦକୁ ଅମୃତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହିପରି ମହାପ୍ରସାଦରେ ଭେଦାଭେଦ ଜ୍ଞାନ ଉଠିଗଲା ।

ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ମତରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ର ସର୍ବ ଧର୍ମ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥଳ ଥିବାରୁ ଏହି ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନକର୍ତ୍ତା ତାହା କାର୍ଯ୍ୟତଃ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଏପରି ବିଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟିର ସୂତ୍ରପାତ କରିଅଛନ୍ତି । ସୌର, ଗଣପତି, ଶିବ, ଶକ୍ତି ଓ ବୈଷ୍ଣବ ଉପାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟବିଧ ମହା ଗୋଲମାଳ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ, ଭୀଷଣଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ; ନିଜ ନିଜର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ, କିନ୍ତୁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମସ୍ତେ ନୀରବ । ସମସ୍ତେ ସର୍ବ ପ୍ରକାର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, କଳହ, ଭେଦାଭେଦ ଭୁଲି ଯାଇ ଏହି ଦେଉଳର ସାମ୍ୟ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକୁ ମହାପ୍ରସାଦ ଭକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସାଦ ଭକ୍ଷଣରେ ଶାକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ । ଗାଣପତ୍ୟ ସୌର ମଧ୍ୟରେ କିଛି ବିସମ୍ବାଦ ନାହିଁ, କାରଣ ଏହି ପଞ୍ଚଶକ୍ତି ଉପାସକମାନେ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟରେ ସେମାନଙ୍କର ପୂଜ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଏକବିଧ ସମ ବେଶ ଦେଖି ଏକ ମହା-ଭାବୋଦ୍ଦୀପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଏକ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଲାଭରେ ଅନୁ-ପ୍ରାଣିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଦେବାଳୟର ପରି-ଚାଳନା ବିଷୟରେ ଦୁଇ ଚାରି ଧାଡ଼ି ଲେଖି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ବିବରଣ ଶେଷ କରିବୁଁ । ୧୮୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗୋରଧା ରାଜାଧିକୃତ ସମସ୍ତ ଭୂଭାଗ ଇଂରାଜମାନେ ଅଧିକାର କଲେ ।

ମନ୍ଦିରର ପରିଚାଳନ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର କିଛି ଦିନ ସେମାନ-ଙ୍କର ଶାସନ ଧୀନ ହେଲା କିନ୍ତୁ ବିଧର୍ମୀ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ହସ୍ତରେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଳୟ ପରିଚାଳନ ଭାର ଅର୍ପିତ ହେବ ଏହା ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅସହ୍ୟ ହେଲା । ଯାହା ହେଉ ସେମାନଙ୍କର ଅପତ୍ତି ହେବାରୁ ସୁଶୃଙ୍ଖଳ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସରକାର ବାହାଦୁର, ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ମନ୍ଦିର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ସମ୍ପତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେହି ଅନୁସାରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରୀ ରାଜାମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରି ଆସୁ ଅଛନ୍ତି । ମନ୍ଦିରର ଭୋଗ, ବେଶ ପ୍ରଭୃତିର ଗର୍ଚ୍ଚଦର ଭାର ମଠର ମହନ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନେ ଏ ଦେବାଳୟର ଅବସ୍ଥା ସେତେ ଭଲ ନୁହେଁ, ପୂର୍ବର ସେ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ନାହିଁ, ସେ ଭକ୍ତିକନ୍ଦିତ ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା ନାହିଁ, ସେ ଦେବତା ପୂଜାର୍ଥ ଅକାତର ଧନବ୍ୟୟ ନାହିଁ । କେବଳ ଅଛି— ବାହ୍ୟିକ ଅଟ୍ଟାଳନ, କେବଳ ଅଛି ବାହ୍ୟିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପିପାସା, କେବଳ ଅଛି ନୂତନ-ବିଜ୍ଞାନାଦର ବିକାଶ । ମାତ୍ର ଆଭ୍ୟନ୍ତରିକ ଅବସ୍ଥା ଉନ୍ନତି କଲେ ଦୁଃଖି ନ ପଡ଼ିବା ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ । ମଠ ମହନ୍ତମାନେ ବିଳାସରେ ଆସକ୍ତ ; ଧର୍ମ ବୃକ୍ଷରେ କୁଠାରଘାତ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ, ଧନର ଅସତ୍ ବ୍ୟବହାର କରି କେବଳ ଝୁଲଣ ଯାତ୍ରାପ୍ରଭୃତିର ମାର୍ଜ୍ଜନାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଭଗବାନ୍ କରନ୍ତୁ, ଏମାନଙ୍କ ମତିଗତି ଫେରି ଯାଉ, ଏମାନେ କର୍ମମୟ ଶତାବ୍ଦୀର କର୍ମବୀର ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର ତଥା ଭାରତର ପୂର୍ବ ଗୌରବ ଫେରାଇ ଆଣନ୍ତୁ । ପାଠକ, ନୀଳାଚଳଠାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନେ ବିଦାୟ ନେଇ ଭୁବନେଶ୍ୱରକୁ ଚାଲ । ସେଠାରେ କେଶରୀ ବଂଶର ମହାପୁରୀ କୀର୍ତ୍ତିର ପରିଚୟ ପାଇବ, କ୍ରୂରକାଳର କରାଳକବଳାଧୀନ କୀର୍ତ୍ତିପୁର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖି ମନରେ ଶୋକର ସଞ୍ଚାର ହେବ ଓ ଯଦି ଭାବୁକ ବା କବି ହୋଇଥାଅ ତାହା ହେଲେ ଲୋଚକ ଧାରାରେ ଅଶ୍ରୁଜଳ ପ୍ଲାବିତ ହେବ ।

୨ୟ-ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ ।

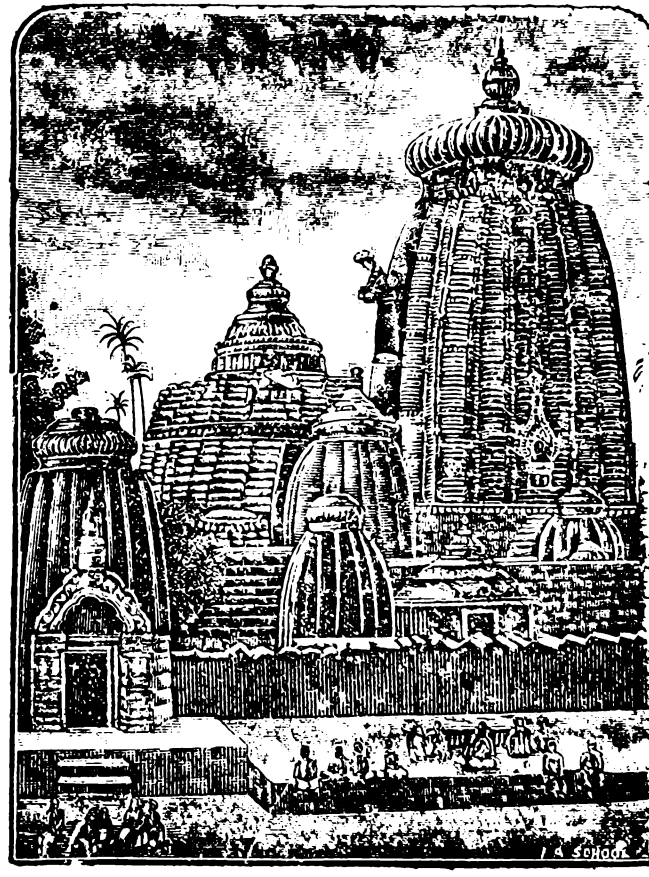

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯଯାତି କେଶରୀ କେଉଁ ସମୟରେ ଓ କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଶିବ ଦେବାଳୟର ମୂଳ ପତ୍ତନ କରିଥିଲେ ତାହା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଉତ୍ପତ୍ତି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବୋଲା ଯାଇଅଛି । ସେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଅନତିଦୂରସ୍ଥ ବୌଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଦମନ କରିବା ସକାଶ ଏହି କେଶରୀ ବଂଶ କୀର୍ତ୍ତିମନ୍ଦିର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣ ନିମିତ୍ତ ଯଯାତି ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ କାହିଁକି ?

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ପ୍ରାୟ ସାତ ହଜାର ଦେବାଳୟ ଅଛି ବୋଲି ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ ଓ ହଣ୍ଟର ସାହେବ ପ୍ରଭୃତି ପୁରାତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଜଣା ଯାଏ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖୁଁ ଯେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟର ଅତି ଶୋଚନୀୟ ଦଶା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି । କେଉଁଠାରେ ବୃକ୍ଷତଳରେ ମନ୍ଦିର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ବିଦ୍ୟମାନ, କେଉଁଠାରେ ସରୋବରତୀରରେ କୌଣସି ମନ୍ଦିରର ପ୍ରସ୍ତର ରାଶି ଏକତ୍ରିତ, କେଉଁଠାରେ ପ୍ରାନ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ମନ୍ଦିର ସବୁ କାଳର କ୍ରୂରତା ପ୍ରଚାରରେ ନିଯୁକ୍ତ । ଏହିପରି ଶତ ଶତ ଦେବାଳୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୂଢ଼ ହୋଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖସାଗରରେ ନିମଗ୍ନ କରି ପକାଏ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଯେ ଦତ୍ତ ମହୋଦୟଙ୍କର କିମ୍ବା ହଣ୍ଟର ମହାଶୟଙ୍କର ମତ ଠିକ ହୋଇ ପାରେ ଏ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସନ୍ଦିହାନ ନୋହୁଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଲିଙ୍ଗରାଜ, ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୃତି ଗୋଟିକେତେ ବିଖ୍ୟାତ ମନ୍ଦିରର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆଲୋଚନା କରି ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ ଶିରୋନାମାର ଉପସଂହାର କରିବୁଁ ।

ହଣ୍ଟର ଓ ରମେଶ ଦତ୍ତଙ୍କ ମତରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଦେବାଳୟର ସଂଖ୍ୟା ।

ଲିଙ୍ଗରାଜ ମନ୍ଦିର—ଏହି ମନ୍ଦିର ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ବୃହତ୍ତମ ମନ୍ଦିର । ବିନ୍ଦୁ ସାଗର ନାମଧେୟ ବୃହତ୍‌ପୁଷ୍କରିଣୀର ପ୍ରାୟ ଛଅଶତ ହସ୍ତ ଦୂରରେ ଷୋଡ଼ଶ ହସ୍ତ ପରିମିତ ପ୍ରାଚୀର ପରିବେଷ୍ଟିତ ବୃହତ୍ ଚତ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ ଏହି ମହାମନ୍ଦିର ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ମନ୍ଦିର ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ୪୨୦ ଫୁଟ ଓ ପ୍ରସ୍ଥରେ ୪୬୫ ଫୁଟ । ପ୍ରାଚୀରର ସ୍ଥୂଳତା ଫୁ ୭ । ୫ ଇଞ୍ଚ । ଏହି ପ୍ରାଚୀର ଚାରିଦିଗରେ ବୃହତ୍ ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର ଅଛି । ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ ଚତ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିବାଳୟ ଅଛି । ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ୨୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ମୂଳ ମନ୍ଦିର ଅପେକ୍ଷା ଏହା ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ । ଏହାର ଗର୍ଭଗୃହ ଚତ୍ୱରର ସମତଳରୁ ୫-୬ ଫୁଟ ନିମ୍ନରେ ରହି ଅଛି । ଏହିଠାରେହିଁ ପ୍ରକୃତ ଲିଙ୍ଗରାଜ ବିଦ୍ୟମାନ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଆଦିଲିଙ୍ଗ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ବିଷୟ ନିଷେଧ ଥିବାରୁ ମୂଳ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଠାକୁ ଏହି ଲିଙ୍ଗାଧିପତିଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ନାହିଁ । ମୂଳ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହେବା ସମୟରେ ଏହି ଚତ୍ୱର କିମ୍ବା ଉଚ୍ଚ ହୋଇଅଛି, ସେହି ହେତୁରୁ ଆଜି ପୂର୍ବୋକ୍ତ ମନ୍ଦିର ବହୁ ନିମ୍ନରେ ପଡ଼ି ଯାଇଅଛି । ଏହି ପ୍ରାଚୀରାଭ୍ୟନ୍ତରରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଲିଙ୍ଗ ଅଛନ୍ତି ।

ଲିଙ୍ଗରାଜ ମନ୍ଦିର ଏମାନ ଆକୃତି ଓ ଗଠନ ପ୍ରଭୃତି ।

ବୃଷଭ ଦର୍ଶନ କରି ଲିଙ୍ଗରାଜ ମହାମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟ ସଦୃଶ ଏହା ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ଭୋଗମଣ୍ଡପ, ତାହା ପଶ୍ଚାତରେ ନାଟ ମନ୍ଦିର ତତ୍‌ପଶ୍ଚାତରେ ମୋହନ ଓ ମୋହନ ପଶ୍ଚାତରେ ମୂଳମନ୍ଦିର ବା ଦେଉଳ ଓ ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଗର୍ଭଗୃହ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ମହାମନ୍ଦିର ଅଗ୍ର ପଶ୍ଚାତ୍ ଅବଲୋକନ କଲେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଯେ ଦେଉଳ ଓ ମୋହନ ପ୍ରଥମେ ନିର୍ମିତ, ନାଟ-ମନ୍ଦିର ଓ ଭୋଗମଣ୍ଡପ ତତ୍‌ପରେ ନିର୍ମିତ ।

ଏହି ଭୋଗମଣ୍ଡପ ପ୍ରଥମେ ଅତି ମହତ୍ତ୍ୱଦେଶ୍ୟରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ପଣ୍ଡିତମାନେ ବେଦପାଠ କରିବେ ଏବଂ ଭକ୍ତମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଉପଦେଶ ଶ୍ରବଣ କରି ସତ୍‌ଜୀବନ ଯାପନର ପନ୍ଥା ପରିଷ୍କାର କରିବେ ବୋଲି ଏହି ଭୋଗ-ମଣ୍ଡପର ପ୍ରାଥମିକ ନିର୍ମାଣର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଏହା ଅତି ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରସ୍ତର ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଗଠିତ । ଏହି ମଣ୍ଡପ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିବିଧ ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ଓ ସୁଦୃଶ୍ୟ ଚିତ୍ରର ସମାବେଶ ଦେଖି ଦର୍ଶକମାତ୍ରଙ୍କେ ଯେ ଚମତ୍କୃତ ହେବେ ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପାଞ୍ଚୋଟି ଲେଖାଏ ଗବାକ୍ଷର ଅବସ୍ଥାନ ଥିଲା । ପୂର୍ବ ପାର୍ଶ୍ୱର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳର ଗବାକ୍ଷଟି ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସବୁ ଗବାକ୍ଷ ବାୟୁ ସଞ୍ଚାଳନ ଓ ଆଲୋକପତନର ସୁବିଧା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ନିର୍ମାତାଙ୍କର ସାଧାରଣ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରତି କିପରି

ଭୋଗମଣ୍ଡପ ଏହା ନିର୍ମାଣର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ତାହାର ପରିତ୍ୟାଗ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲା ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ । କିନ୍ତୁ ଗଠନ ବୈଚିତ୍ର୍ୟରୁ ଏହି ଭୋଗମଣ୍ଡପର ଛାଦ ବହୁକାଳସ୍ଥାୟୀ ନ ହୋଇ ଫାଟିଗଲା । ସୁମ୍ବାଦ ଉତ୍ପାଟିତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଅବଶେଷରେ ଏହି ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ କାରଣ-ବଶତଃ ସେହି ଗବାକ୍ଷ ରୁଦ୍ଧ କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲା ଏବଂ ଛାଦରକ୍ଷା ସକାଶ ନୂତନ ସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ନୂତନ କାନ୍ଥରେ ପ୍ରସ୍ତର କର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ନାନାମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବ ଶୋଭାରେ ମସୀଲେପନ ପରି ଏହା ବେଧ ହେଉଅଛି । ଏହି ଅନ୍ଧକାର ଗୃହ ପାଠଗୃହ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଭୋଗଗୃହ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଏହି ମଣ୍ଡପ ୬୯୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୮୧୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ କମଳକେଶରୀଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ନିର୍ମିତ ।

ନାଟମନ୍ଦିର ୧୦୯୯ ଓ ୧୧୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ଶାଳକ୍ଷ କେଶରୀଙ୍କର ପୁଣ୍ୟବତୀ ରାଜ୍ଞୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ମନ୍ଦିରଭ୍ୟନ୍ତରରେ ବେଶି ମୂର୍ତ୍ତିସମାବେଶ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ମୋହନ ଓ ଦେଉଳର ଗଠନ ଏକ ପ୍ରକାର ଥିବାରୁ ନିର୍ମାଣକାଳ ଏକ ବୋଲି ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଏହାର ନିର୍ମାଣ କୌଶଳ, ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶିଳ୍ପ ନୈପୁଣ୍ୟ ବିସ୍ମୟୋତ୍ପାଦକ । ପ୍ରକୃତିର କଳ୍ପିତ ଲୀଳାଭୂମି ଶିଳ୍ପୀର କୌଶଳରେ ସଜୀବତା ଲାଭ କରିଅଛି । ଯେ ଦେଖିଅଛି, ସେ ବୁଝି ଅଛି । ଶତପୃଷ୍ଠା-ବ୍ୟାପୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ତାହାର ଅଲେଖ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ଯଯାତିକେଶରୀଙ୍କର ରାଜତ୍ୱାବସାନକାଳରେ ଲିଙ୍ଗରାଜ ଦେଉଳ ଓ ମୋହନ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରବ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ମାତ୍ର ସେ ତାହା ଶେଷ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତଦନନ୍ତର ସେହି ବଂଶୀୟ ଇତିହାସପ୍ରସିଦ୍ଧ ନୃପତି ଲଲାଟେନ୍ଦୁ କେଶରୀଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ୬୬୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ (କାହାରୀ ମତରେ ୬୫୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ) ଏହି ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତ ହେଲା ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରସ୍ଥ ଲିଙ୍ଗରାଜମନ୍ଦିର ଚତୁଷ୍କୋଣ ଗୃହ ପ୍ରାୟ ଭୂମିରୁ ଉତ୍ଥିତ ଓ ସୂଚ୍ଛାକାର ଧାରଣ କରି ଆକାଶସ୍ପର୍ଶୀ ଉଚ୍ଚତା ଲାଭ କରିଅଛି । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୧୬୦ ହାତ ବୋଲି ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ଦେଉଳର ଉଚ୍ଚତା ଅନୁସାରେ ବିସ୍ତୃତି ଅଳ୍ପ ହେବା ଯୋଗୁଁ ମନ୍ଦିରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେବ ଏହି ଆଶଙ୍କାରେ ବଡ଼ ଦେଉଳର ଶରୀରକୁ ସ୍ପର୍ଶକରି ଜଗମୋହନ ନାଟମନ୍ଦିର ଓ ଭୋଗମଣ୍ଡପରୂପ ଅଉ ୩ ଗୋଟି କ୍ରମନିମ୍ନ ଓ ବେଢ଼ । ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିକେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେବାଳୟ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ନିର୍ମାଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ତର ମନ୍ଦିରର ମସ୍ତକଦେଶକୁ ଦଧିହାଣ୍ଡି ଓ ଗଠନ ବିଶେଷ ଦ୍ୱାରା ସୂଚିକାକାରରୂପରେ ସଜ୍ଜିତ କରି ମନ୍ଦିରକୁ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭାବିକାଶକ ଦୃଶ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଅଛନ୍ତି । ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ାଦେଶରେ ସୁବୃହତ୍ ତ୍ରିଶୂଳ ପ୍ରୋତ୍ଥିତ ଅଛି । ଏହା ଶିବମନ୍ଦିରଚିହ୍ନଭିନ୍ନ ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିରର ନୀଳଚକ୍ର ସ୍ଥିତିର ବୈଜ୍ଞାନିକକାରଣଜ୍ଞାପକ ଅଟେ । ପ୍ରୟୋ-ଜନାନୁସାରେ ଲୌହଦଣ୍ଡମାନ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । କୌଣସି ବିଶେଷ ଚୂନ ସୁରକି ମସଲା ଦ୍ୱାରା ମନ୍ଦିର ପ୍ରସ୍ତରମାନ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ କେବଳ ଚୂନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ବସିଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅଧୁନା ସେ ଚୂନର କିଛି ନିଦର୍ଶନ ଦେଖା ଯାଏ ନାହିଁ । ଏହି ମନ୍ଦିରରେ ରଙ୍ଗବାଲି ଓ ଅକର୍ମ-ଶୀଳାର ବ୍ୟବହାର ଦେଖା ଯାଏ । ଯେଉଁଠାରେ ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦନର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଅଛି ସେଠାରେ ମୁଗୁନି ପ୍ରସ୍ତର ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ।

ରାଜା ରାଣୀ ଦେବାଳୟ—ଏହି ମନ୍ଦିର ବର୍ତ୍ତମାନ ବୃକ୍ଷାବୃତ ଓ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଦୁଃଖର କଥା ଏଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରତିଷ୍ଠାପ୍ରାପ୍ତ ଦେବତା ନ ଥିବାରୁ ମନ୍ଦିରର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଲୋକେ ବୁଝି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଶିଳ୍ପ ନୈପୁଣ୍ୟର ଏଠାରେ ଏପରି ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି ଯେ ଏଠାରୁ ମୂର୍ତ୍ତି ନୀତ ହୋଇ କଲିକତାସ୍ଥ ଚିତ୍ରଶାଳା (Museum) ରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଏହି ଦେବାଳୟର ଶିଳ୍ପକାର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁ ଭାବୁକ ଥରେ ନିବିଷ୍ଟ ମନରେ ଭାବ ଅଛି ସେ ଏହାର ଅଧୁନିକ ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା ଓ ଏହା ପ୍ରତି ଲୋକମାନଙ୍କର ଅନାସ୍ଥା ଦେଖି ଯେ ନୀରବ ଅଶ୍ରୁପାତ କରିବ ଏହା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ କଥା । ଆହା ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେବାଳୟର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ଶୋଚନୀୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ଯେ ଏହା "ବନର ମାଳତୀପରି ବନେ ଫୁଟି ଝଡ଼ିଲା" ଦଶାରେ ଉପନୀତ । ଏହି ପରି କୀର୍ତ୍ତିସମୂହର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ଦର୍ଶନ କରି ଭକ୍ତ କବି ମଧୁସୂଦନ କ୍ଷୀଣ କଣ୍ଠରେ ଗାଇ ଅଛନ୍ତି ।—

ରାଜା ରାଣୀ ଦେବାଳୟ—ଏହାର ଶିଳ୍ପ-ଗୌରବ ଓ ଅଧୁନିକ ଅବସ୍ଥା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

"ସମ୍ମୁଖରେ ଧ୍ୱଂସସ୍ତୂପ, ଭଗ୍ନ ଦେବାଳୟ,
ମାନବକୀର୍ତ୍ତିର ଆହା କି ଘୋର ପ୍ରଳୟ ।"

ପାଠକ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କର, ଦେଖିବ ସେଠାରେ ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପୀର ଜୀବନ୍ତ-କୀର୍ତ୍ତି, ପ୍ରକୃତିର ସୁନ୍ଦର ଉପାଦାନ, ଭାବୁକର ଅନୁକୂଳ ସ୍ଥାନ ।

ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର—ଏହି ଦେବାଳୟ ରାଜା ରାଣୀ ଦେବାଳୟର ୨୦୦ ହାତ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠାରେ ସ୍ୱଭାବଜ ବହୁ ଶୀତଳ ପ୍ରସ୍ରବଣ ପ୍ରବାହିତ । ଏହି ଦେବାଳୟର ଉଚ୍ଚତା ୩୫ ଫୁଟ ମାତ୍ର । ମୋହନ ସମ୍ମୁଖରେ ୧୫ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚର ଯେଉଁ ତୋରଣ ବିଦ୍ୟମାନ ତାହା ଦର୍ଶନ କଲେ କିଏ କହିବ ଯେ ପୂର୍ବର ଓଡ଼ିଆମାନେ ମାର୍ଜ୍ଜିତ ରୁଚିର ଲୋକ ନ ଥିଲେ, ପୂର୍ବର ଓଡ଼ିଆମାନେ ଅଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାନୁମୋଦିତ ଶିଳ୍ପର ପକ୍ଷପାତୀ ନ ଥିଲେ ? ଏଠାରେ ଶିଳ୍ପୀ ଦୈବଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତର ନେଇ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିଲା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛ, ସୁସଜ୍ଜିତ ନରନାରୀ-ମୂର୍ତ୍ତି, ନର୍ତ୍ତକୀ, ବୀଣାପ୍ରଭୃତିର ମନୋରମ ଚିତ୍ର ଦେଖି କିଏ ବିସ୍ମିତ ନ ହେବ ? ଏଠାରେ ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟକୁ ଉପଦେଶ ଦେବାର ଓ ଶିଷ୍ୟ ପୋଥି ହସ୍ତରେ ଗୁରୁଙ୍କ ସମୀପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିବାର ଚିତ୍ର ଦେଖାଯାଏ । ଏଥିରୁ ସେ ସମୟରେ ଯେ ଅଧୁନିକ ଚତୁଷ୍ପାଠୀ ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା ଏହା ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଏହି ଦେବାଳୟର ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲେଖାକାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତା ହୋଇଥିବାର ଦେଖି ସ୍ୱତଃ ମନରେ ଏହି ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ ଯେ ସେକାଳର ଓଡ଼ିଆ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅଧୁନିକ ଯୁଗର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପରି ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧା ନ ହୋଇ କିମ୍ବା ଅନ୍ଧକାର ରନ୍ଧନ ଶାଳାରେ "ଚୁ" ଠାରୁ ନ କରି ଶିକ୍ଷାର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ସେ ସମୟରେ ଦେଶ ବୀରସୂତ୍ର ପ୍ରସବ କରୁଥିଲା । ଏଠାରେ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ନିଜର ପୂଜା ମମ୍ବାରହାରା ଏହି ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ଆରାଧନା କରୁଅଛି—ଯେଉଁଠାରେ ଜଳର ପ୍ରୟୋଜନ ସେଠାରେ ପ୍ରକୃତି ଜଳଦାନ କରି ଶିଳ୍ପ ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କର ଶୋଭାର ମାତ୍ରା ବଢ଼ାଉ ଅଛି । ଏ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିତ୍ରଣ ଯେ କେବଳ ଶିଳ୍ପ ଭାବ ଦେଉଅଛି ତାହା ନୁହେଁ; ଏହାର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ମଧ୍ୟ ନାନା ଶିଳ୍ପର ଅଧିଷ୍ଠାନ ହୋଇଅଛି । ଏ ଚିତ୍ର ଦେଖି ମନରେ ଉଦିତ ପ୍ରାଣ କବି Longfellow ଙ୍କର

"In the elder days of art
Builders wrought with greatest care,
Each minute and unseen part :
For the gods see every where."

ଏହି ଗୂଢ଼ ସତ୍ୟନିହିତ ଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସ ମନେ ପଡ଼େ ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରସ୍ଥ ଦେବାଳୟମାନଙ୍କରେ ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତିରାଜିର ସଂଖ୍ୟା କରିବା ଅସମ୍ଭବ ବ୍ୟାପାର । ଏହି ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଉନ୍ନ-ତିର ପଞ୍ଚମ, ଷଷ୍ଠ ଓ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀର ଉନ୍ନତସାମାଜିକ ଅବ-ସ୍ଥାର ସୁନ୍ଦର ପରିଚାୟକ । ପ୍ରକୃତିତଃ ଉକ୍ତ ଶତାବ୍ଦୀତ୍ରୟର ତତ୍‌ପୂର୍ବ ଓ ତତ୍-ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ଲୋକଙ୍କ ଅବସ୍ଥାର ଇତିହାସ ଜାଣିବା ପକ୍ଷରେ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି-ମାନ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ । ଅଧୁନିକ ଚପକନ ସଦୃଶ ସୂଚୀନିର୍ମିତ ଅଙ୍ଗାଚ୍ଛାଦନ ରାଜା ରାଜପୁତ୍ର ଓ ପୂର୍ବର ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କର ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦର ଯେ ଏକ ଅଂଶ ଥିଲା ଏବଂ ସ୍ଫୀତ ଅଙ୍ଗାଚ୍ଛାଦନ ଓ ଅଧୁନିକ ପାଇଜାମା (Pentaloons) ପରି ସ୍ଫୀତବସ୍ତ୍ରମାନ ପୂର୍ବେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଯେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ଏହା ଅନେକ ଖୋଦିତମୂର୍ତ୍ତିର ପରିଧେୟ ବସ୍ତ୍ରରୁ ଜଣାଯାଏ । ସେ ସମୟର ସାଧାରଣ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେ ଉନ୍ନତ ପ୍ରକାର ଛୁଟ ଲୁଗା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ମହିଳାମାନେ ଯେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଶାଢ଼ୀ ପରିଧାନ କରୁ-ଥିଲେ ଏହାମଧ୍ୟ ଚିତ୍ର ସମାବେଶରୁ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ । ଏହି ଲୁଗା କିମ୍ବା ଶାଢ଼ୀ ଯେ ସ୍ୱଦେଶ ନିର୍ମିତ ଥିଲା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଅଧୁନିକ ସ୍ତ୍ରୀ ସମାଜ ପେପର 'ମାଞ୍ଚେଷ୍ଟର ପାଟ୍ଟିପଡ଼ା' ବସ୍ତ୍ରାଦି ଅଙ୍ଗଭୂଷଣ କରି ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରେ ସେତେ-ବେଳେ ପେପର ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ତନ୍ତ୍ରବାୟମାନେ ସୁଖରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ ଓ ଦେଶ ସେମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝୁଥିଲା । ଅଧୁନିକ ତନ୍ତ୍ରିକୁଳ କି ଦଶାବିପର୍ଯ୍ୟୟଗ୍ରସ୍ତ ! କାଳରଙ୍ଗର କି ବିଚିତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ !! ସେ ସମୟର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର ଭୂଷିତା ହେଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଶିକ୍ଷାର ଆଦର ଥିଲା ଏହା ପୂର୍ବେ ବୋଲାଯାଇ

ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ—ଏହାର ତାତ୍କାଳୀକ ସମାଜଅବସ୍ଥା-ଜ୍ଞାପକ ଖୋଦିତମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଏହା ନିକଟରେ ପ୍ରକୃତ ଦେବୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିକାଶ ।

ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟରେ ଖୋଦିତ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଉନ୍ନତିର ପଞ୍ଚମ, ଷଷ୍ଠ ଓ ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀର ଉନ୍ନତସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାର ପରିଚାୟକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଛି । ସ୍ଥୂଳତଃ ସେ ସମୟର ଉତ୍କଳୀୟ ସ୍ତ୍ରୀଜାତି ଆଧୁନିକ କୌଣସି ଉନ୍ନତ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିଠାରୁ କୌଣସି ଅଂଶରେ ହୀନ ନ ଥିଲା ।

ରାଜା ଓ ଧନାଢ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ନାଚ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଉଷ୍ଣୀଷ ଓ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ । ଦେବତା ଓ ରାଜାମାନଙ୍କର ଛତ୍ର ଓ ଚାମର, ସୁନ୍ଦର ଖଟ, ପଲଙ୍କ, ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟ ରୁଚିର ଅଙ୍ଗବିଶେଷ ମେଜସହିତ କାଷ୍ଠାସନ ପ୍ରଭୃତିର ବ୍ୟବହାର ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଦେଖା ଯାଏ । ସେ ସମୟରେ ଶିଳ୍ପର ଯେ ପ୍ରସାର ଥିଲା ଏହାର ମୂକସାକ୍ଷୀସ୍ୱରୂପ ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଓ ସଂସ୍କୃତଭାଷା ଯେ ରାଜଦରବାରରେ ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିଲା ଏହା ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଖୋଦିତ ସଂସ୍କୃତ-ଲିପିରୁ ପ୍ରତୀୟମାନ, ସଙ୍ଗୀତର ଯେ ଆଦର ଥିଲା ଏହା ନାଟ୍ୟ-ମନ୍ଦିରର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନର୍ତ୍ତକନର୍ତ୍ତକୀ ବୀଣା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିମାନ ପ୍ରଚାର କରୁଅଛନ୍ତି, ଲୋକମାନେ ଯେ ସମରପ୍ରିୟ ଥିଲେ ଏହା ଧନୁ, ତୀର, ବର୍ଚ୍ଛା ପ୍ରଭୃତି ଯୁଦ୍ଧାସ୍ତ୍ର, ଢକ୍କା ପ୍ରଭୃତି ଯୁଦ୍ଧବାଦ୍ୟ, ସମର କ୍ଷେତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ତ୍ରିକୋଣାକାର ପତାକା ପ୍ରଭୃତିର ଚିତ୍ରରୁ ସହଜରେ ଅନୁମିତ ହୁଏ, ଅର୍ଣ୍ଣବପୋତଦ୍ୱାରା ଯେ ପୂର୍ବେ ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା ଏହା ଭୁବନେଶ୍ୱରସ୍ଥ ବୋଇ-ତାକାରରେ ନିର୍ମିତ ବୋଇତାଳ ଦେବାଳୟ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଜଣାଯାଏ, ପ୍ରସ୍ତରଶିଳ୍ପ ବ୍ୟତୀତ ଯେ କାଷ୍ଠଶିଳ୍ପ ସେ ସମୟରେ ଉତ୍କର୍ଷତା ଲାଭ କରିଥିଲା ଏହା ଭୁବନେଶ୍ୱରର ବଡ଼ଦେଉଳଦ୍ୱାରସ୍ଥ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ କପାଟଦ୍ୱୟରୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟସ୍ଥାନସ୍ଥ କାଷ୍ଠପଲଙ୍କ, ନୌକା, ଯାନ ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରସ୍ତର ଖୋଦିତ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ମୂର୍ତ୍ତିସମୂହରୁ ଅନାୟାସରେ ବୁଝା ଯାଇପାରେ ; ସେ ସମୟର ପୁରୁଷମାନେ ଯେ ଧାତୁନିର୍ମିତ ବା କାଷ୍ଠନିର୍ମିତ ସୋନାଲା ମାଳା ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେ ନାନା ପ୍ରକାର କେଶବିନ୍ୟାସର ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ କେତେକ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଗୃହୀତ ହୋଇପାରେ, ସେ ସମୟର ଲୋକମାନେ ଯେ ପାଲକିରେ ବସି ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ଶୁଭବିବାହକ୍ରିୟାଦି ଅଧୁନିକ ରୀତିରେ ସମ୍ପନ୍ନ କରୁଥିଲେ ଏହା ଭୁବନେଶ୍ୱରସ୍ଥ ଭଗବତୀ ମନ୍ଦିରର ଏକଚିତ୍ରରୁ ପ୍ରକାଶ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟର ଉପସଂହାର ସ୍ଥଳରେ ମନ୍ଦିରପରିଚାଳନ ବିଷୟରେ ଏତିକିମାତ୍ର କହିପାରୁଁ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମନ୍ଦିର ଓଡ଼ିଶାରାଜ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସଭ୍ୟଗଠିତ ଏକ କମିଟିଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପିତ । ଏମାନେ ଆୟବ୍ୟୟର ସମାଲୋଚନା, ପରିମାଣ ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରନ୍ତି । ଏମାନେ ଦେବାଳୟର ଭୋଗସାମଗ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ଅଧୁନିକ ରୁଚିକର କେତେକ ପଦାର୍ଥର ନାମ ସଂଯୋଗ କରିବାର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୀତ ଏମାନେ ସମୟରେ ଏହି ହିନ୍ଦୁ ଦେବାଳୟକୁ ଗୋଟିଏ ହୋଟେଲରେ ପରିଣତ କରିବେ । ଏଥର ଅଧେ ଗତ ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା । ଏହି ମେମ୍ବରମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱହୀନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ଏବଂ ଅଧୁନିକ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଯୁଗରେ ଶୈବମନ୍ଦିର ପ୍ରତି ଲୋକମାନଙ୍କର ଅବହେଳା ଦର୍ଶନ କରି ଏହି ମନ୍ଦିରର ଉନ୍ନତିରେ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନେକ ପ୍ରତ୍ୟବାୟ ଅଛି ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବୋଧ ହୁଏ । ଏହିଠାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେବାଳୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶେଷ ହେଲା । ପାଠକ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଅର୍କକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲ, ସେଠାରେ କୀର୍ତ୍ତିର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖି ମନ ବିଷଣ୍ଣ ହେବ, ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେବ ; ଉତ୍କଳଶିଳ୍ପୀର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଓ ବିଚିତ୍ର ଶିଳ୍ପାଭ୍ୟାସ ନାନା କାରଣରୁ ନିରର୍ଥକ ହୋଇଥିବାର ଦେଖି କ୍ଷୋଭ ଓ ବିସ୍ମୟର ଉଦ୍ରେକ ହେବ ଓ ସର୍ବୋପରି "ନବ୍ୟ ଉତ୍କଳର ଏ ସଭ୍ୟ ସମାଜର" କୃତଘ୍ନତା ଓ ନିଷ୍ଠୁରତା ଦେଖି ନିରାଶ ହେବାକୁ ହେବ ।

କ୍ରମଶଃ ।

ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ୱର୍ଗ ସୁମନ ।

(କୌଣସି ଶିଶୁ ବିୟୋଗ ଉପଲକ୍ଷେ ।)

କଳହଂସ କେଦାର ।

କେଉଁ ଦେବତା ଶାପେ ସ୍ୱର୍ଗସୁମନ
ମାନବ ଦେହ ଲଭି ହେଲ୍ଲ ଜନମ
ମାୟା ମମତା ଜନମନେ ଲଗାଇ
ଅକାଳେ କେଉଁଥଡେ ଗଲ୍ଲ ଉଡ଼ାଇ । ୧ ।
* ଶୀତରେ ଧରଣୀରେ ହୋଇ ପ୍ରବେଶ
ବସନ୍ତେ ଦିବ୍ୟ କାନ୍ତି କଲ୍ଲ ପ୍ରକାଶ ।
କାଳ ନିବାସ ଯେବେ ହେଲ୍ଲ ପ୍ରବେଶ
ମଉଳି ଗଲ୍ଲ ଲଭି ଚାପ ଅଶେଷ । ୨ ।
ଅଛି ସୁମନୋହର ସୁର ବିପିନ
ତୋର ବିଚ୍ଛେଦେ ଦଗ୍ଧଥିଲା ଶ୍ରୀହୀନ
ତେଣୁ କି ସତ୍ୱର ରେ କଲ୍ଲ ଗମନ ?
କରିବା ପାଇଁ ପର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ । ୩ ।
ଅବା! ତୋ ଉପଯୁକ୍ତ ନହେ ଏ ଧରା
ଅଛଇ ଯେଣୁ ଏହା ପାପ ପସରା ।
ତେଣୁ କି ଅଭିଅଳ୍ପ କାଳ ମଧ୍ୟରେ
ଚଳି ତୁ ଗଲ୍ଲ ସ୍ୱର ଉପବନରେ । ୪
ଅଥବା ସ୍ୱର୍ଗଭ୍ରଷ୍ଟେ ବ୍ୟାକୁଳ ମନ
ହୋଇଣ କାଳ କରୁଥିଲ୍ଲ ଯାପନ
ଶାପମୋଚନ ତୋର ହେଲ୍ଲ ଯେ କ୍ଷଣି
ଚଳିଲ୍ଲ ମହାନନ୍ଦେ ଅସ୍ମୂଲ୍ଲମଣି । ୫ ।
ଗୃହ ପ୍ରାଙ୍ଗଣପରିଜନ ହୃଦୟ
ଅନ୍ଧାର କରି ଗଲ୍ଲ ହୋଇ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ।
ଏତେ କପଟ ଯେବେ ଥିଲ୍ଲ ରେ ତୋର
କାହିଁକି ଲଗାଇଲ୍ଲ ଏ ମାୟା ଡୋର । ୬ ।
ଆହା ତୋ ସ୍ନେହବୋଲା ସୌମ୍ୟବଦନ
ଦେଖିକେ ଦୂର ହୁଏ ହୃଦିକଦନ
ଆଉ କି ତୋର ସେହ ରୁଚିମୁଖ
ନ ଦେଖି ଦଗ୍ଧପ୍ରାଣ ଲଭିବ ସୁଖ । ୭ ।
ଆହା ସେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମଧୁର ହାସ
ବାସନ୍ତୀ ମଞ୍ଜି ଶୋଭା କରେ ପ୍ରକାଶ ।
ସେ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ହାସ ଏଥର
ନ ଦେଖି ହୋଇବ କି ଛାତି ପଥର ।୮ ।
ଫୁଲ୍ଲ ଗୋଲାପ ଜିଣି ତୋ ଶୁଭ୍ରତନୁ
କ୍ଷଣେହେଁ ବିସ୍ମରଣ ନ ହୁଏ ମନୁ ।
ସେହ ମୃଦୁଳ ତନୁ ତୋର ବିଚ୍ଛେଦ
ବ୍ୟାକୁଳେ ହୃଦ ସଦା ହୁଏ ବିଦାରି । ୯ ।
ନିଦ୍ରାତେ ଜାଗରଣେ ଅବା ସ୍ୱପନେ
ତୋ ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ନାଚେ ନୟନେ ।
ଯେଣେ ଚାହିଁଲେ ତେଣେ ଦିଶେ ତୋହର
ଶିରୀଷସୁକୁମାର ରୂପ ସୁନ୍ଦର । ୧୦ ।
କି ସାର ହୋଇ ତୁ ରେ ହେଲ୍ଲ ଅସାର
ଆହା ନୋହୁ ତୁ ବାରୁ ମୁରୁଛିବାର
ଆହା ଏ ମର୍ମଭେଦୀ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ
କି ଦୋଷ ଦେଖି ଦେଲ୍ଲ ବିଧି ମୂରୁଖ । ୧୧ ।
କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗ ପୁଷ୍ପଧାରଣ
ଛାର ମନୁଷ୍ୟ ଯେବେ ନୁହେ ଭାଜନ ।
କିପାଁ ହେଲ୍ଲ ଏ ଅଘଟନ ଘଟନ
ନିଷ୍ଠୁର ବିଧାତାର ଏକ ବିଧାନ । ୧୨ ।
କି ହେବ ବୃଥା ବସି କଲେ ରୋଦନ
ଆଉ କି ଫେରିବ ସେ ସ୍ୱର୍ଗସୁମନ ।
ଯାଉ ଯାଇଛି ଯେବେ ଲଭି ଅନନ୍ଦ
ବଢ଼ାଉ ସୁରଉପବନ ସମ୍ପଦ । ୧୩ ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର ।

* ଶିଶୁଟି ଶୀତର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଜନ୍ମି ବସନ୍ତର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଇକ୍ଷୁ ବା ଆଖୁ ଚାଷ ।

ଇକ୍ଷୁ ବା ଅଖୁ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଫସଲ । ଭାରତବର୍ଷ ଉତ୍ପତ୍ତିର ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥଳ ହେଲେ ସତ୍ତା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେରିକା ଓ ଇଉରୋପ ନିକଟରେ ଭାରତକୁ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡୁଅଛି । ଏହାର କାରଣ ଏହି ଯେ ଆମେରିକା ଓ ୟୁରୋପୀୟ କୃଷକମାନେ ବିଜ୍ଞାନାନୁମୋଦିତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଶର୍କରା ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଅଛନ୍ତି ; ଏବଂ ସରୁବେଳେ କୃଷିର ନୂତନ ପ୍ରଥା ଅବଲମ୍ବନ କରି ଦିନକୁ ଦିନ ଉନ୍ନତି ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ଭାରତର କୃଷକଗଣ କୌଣସି ନୂତନ ପ୍ରଥା ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ପାଇଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିରୋଧୀ । ଏହି ହେତୁରୁ ଆଜି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଦେଶ ଭାରତକୁ ଅଖୁ ଚାଷରେ ପରାସ୍ତ କରି ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଏହି ଯେ ଉତ୍କଳ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶଠାରୁ ଅଖୁ ଚାଷରେ ଅନେକ ତଳେ ପଡ଼ି ରହିଛି ।

ଅଖୁଚାଷରେ ଉତ୍କଳର ସ୍ଥାନ ।

ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଅଖୁ ଦେଖାଯାଏ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ* କନ୍ତାରି, ତଣ୍ଡି ଓ କଜଳା ସର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତଣ୍ଡି ଅଖୁର ଚାଷ ସମ୍ବଲପୁରରେ ଦିନକୁ ଦିନ ବୃଦ୍ଧି ହେଉଅଛି । କାରଣ ଶୃଗାଲଆଦି ଜନ୍ତୁ ଏହାର ତେତେ ନଷ୍ଟ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ବଙ୍ଗ ଦେଶର ଖାରି ଅଖୁ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାୟ ସମାନ । ଖାରି ଅଖୁ ତଣ୍ଡି ଅପେକ୍ଷା ଅଳ୍ପ ନରମ । ଏହା ସମସ୍ତ କୃଷକମାନଙ୍କର ଚାଷୋପଯୋଗୀ । ପରୀକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଦେଖା ଯାଇଅଛି ଯେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଖୁ ଅପେକ୍ଷା ଖାରି ଅଳ୍ପାୟାସ-ସାଧ୍ୟ ଓ ଲାଭଦାୟକ । ଏହାର ଗୁଡ଼ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁସ୍ୱାଦୁ । ଏହା ଶୁଷ୍କ ଓ ଆର୍ଦ୍ର ଉଭୟ ସ୍ଥାନରେ ହୋଇପାରେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍କଳ କୃଷିଫାର୍ମର ୧୯୮୮ । ୯ ସଂଖ୍ୟାର ବାର୍ଷିକ ରିପୋର୍ଟର ୫୩ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖା ହୋଇଅଛି ଯେ, "We shall not attempt a classification of canes in this note, but restrict ourselves to saying that the khari cane is an excellent variety. It withstands drought and water logging very well, resists attack of animals, insects and fungus pests excellently, is very prolific and a good yielder and produces a good quality of gur." ଅର୍ଥାତ୍ କେଉଁ ଅଖୁ କେଉଁ ଶ୍ରେଣୀୟ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ନ କରି କେବଳ କହୁଅଛୁଁ ଯେ, ଖାରି ଅଖୁ ଅତ୍ୟୁତ୍ତମ ଜାତୀୟ ଅଖୁ । ଏହା ଅନାବୃଷ୍ଟି ଓ ଅତିବୃଷ୍ଟି ଉତ୍ତମରୂପେ ସହ୍ୟ କରିପାରେ । ଶୃଗାଲ ଇତ୍ୟାଦି ଜନ୍ତୁ, କୀଟ ଓ "ବୋମାମାରିବା" ଇତ୍ୟାଦି ରୋଗ ଏହାର କ୍ଷତି କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ଅଖୁ ଅଧିକ ଲାଭ-ଦାୟକ, ଏହାର ଗୁଡ଼ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଓ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ।" ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜଣା ପଡୁଅଛି ଯେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଖୁ ଅପେକ୍ଷା ଖାରି ଅଖୁକୁ ଚାଷ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ମୁଙ୍ଗୋ (Mungo) ନାମକ ଅଖୁର ଗୁଡ଼ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ । ନିୟମାନୁଯାୟୀ ମଳ ଇତ୍ୟାଦି କଢ଼ା ଗଲେ ସମସ୍ତ ଅଖୁରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉତ୍ତମ ଗୁଡ଼ ଜାତ ହୁଏ ।

ଅଖୁର ପ୍ରକାର ଭେଦ ।

ସାଧାରଣତଃ ଉତ୍କଳୀୟ କୃଷକଗଣ ଯେଉଁ ଭୂମିରେ ଚାଷ କରିଥାନ୍ତି, ତାହା ମନ୍ଦ ନୁହେ । ସମ୍ବଲପୁରରେ ଅଖୁ ଇତ୍ୟାଦି କେତେକ ଫସଲ ହେଉଥିବା କ୍ଷେତ୍ରକୁ "ବର୍ଚ୍ଛା" କହନ୍ତି । ଏହି ବର୍ଚ୍ଛା ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ସ୍ଥିତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମୃତ୍ତିକା । ଏଥିରେ ବର୍ଷାପାଣି ଜମି ପାରେ ନାହିଁ । ଅଖୁ ଚାଷ ଏପରି ଅଳ୍ପ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ କରିବା ଉଚିତ ।

ଅଖୁ ଚାଷର ଉପଯୁକ୍ତ ଜମି ।

ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଅଖୁ ରୋପଣର ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ ଲଙ୍ଗଳ ସିଆରରେ ଅଖୁ ଲଗାଯାଏ । ସମ୍ବଲପୁରରେ ଲଗାଇବା

ଅଖୁ ଲଗାଇବା ପ୍ରକାର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମୟରେ ଲଙ୍ଗଳ ସିଆରରେ ପାଣି ମଡ଼ାଇ ମୃତ୍ତିକାକୁ କାଦୁଅ କରି ଅଖୁ କଲମ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଖୁ ଖଣ୍ଡ ପୋତାଯାଏ । କିନ୍ତୁ କଟକ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୃତ୍ତିକାକୁ କାଦୁଅ କରିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ବାକି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସମାନ । ପାଣି ମଡ଼ାଇ ଅଖୁ ରୋପଣ କଲେ ଉଇ ଇତ୍ୟାଦିଠାରୁ ରକ୍ଷା ମିଳେ । ଏଣୁ ଏହି ପ୍ରଥାଟି ମନ୍ଦ ନୁହେ । ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମ ଅପେକ୍ଷା କୋଡ଼ିଦ୍ୱାରା ସିଆର ପ୍ରଣାଳୀ (furrows system) ଦ୍ୱାରା ଅଖୁ ରୋପଣ କଲେ, ବୃକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ ପୁଷ୍ଟ, ସତେଜ ଓ ଉଚ୍ଚ ହୋଇ ଥାନ୍ତେ । କାରଣ ଏହି ପ୍ରଥାରେ ଅଖୁର ମୂଳ ଅନେକ ଗଭୀରରେ ରହେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ ଏହି ସିଆର ପ୍ରଣାଳୀରେ କିପରି ଅଖୁ ରୋପଣ କରାଯାଏ ।

ଅଖୁ ଲଗାଇବା ପ୍ରକାର ।

ମାଘ ଓ ଫାଲ୍ଗୁନ ମାସ ଅଖୁ ଲଗାଇବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ଯେଉଁ ଅଖୁ ଏହି ସମୟରେ ଲଗାଯାଏ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସମୟରେ ତାହା ମୃତ୍ତିକାରେ ଶକ୍ତ ଭାବରେ ରହିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଗୁଡ଼ିକ ଏହାର ପରେ ଲଗାଯାଏ, ସେ ସବୁ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସମୟରେ ଶକ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଭଲରୂପେ ବଢ଼ି ପାରେ ନାହିଁ । ସିଆର ପ୍ରଣାଳୀରେ ଲଗାଇବାକୁ ହେଲେ ଓହରେ ବା ଦୁଇ ଓହର ମାନ ହଳ ଓ ମଇ ଦିଆଯାଏ । ଖତ ଓ ପିଡ଼ିଆ ଏହାର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସାର । ଯଦି

ଅଖୁର ଉପଯୁକ୍ତ ସାର ବା ଖତ ।

କେବଳ ଖତ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ ତେବେ ମାଣ ପ୍ରତି (ଏକର ପ୍ରତି) ୧୮ । ୨୦ ଗାଡ଼ି ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ପିଡ଼ିଆ ଓ ଖତ ଉଭୟ ସର ଦିଆ ଗଲେ, ପିଡ଼ିଆ ୨୦ ମହଣ ଓ ଖତ ୧୦ । ୧୨ ଗାଡ଼ି ଦେବା ଉଚିତ । କ୍ଷେତ୍ର ଚୌରସ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ୨ ଫୁଟ ଅନ୍ତରରେ ସଳଖ ଭାବରେ ଦୌଡ଼ ଟାଣି କୋଡ଼ି ଦ୍ୱାରା ୨ ଫୁଟ ଚୌଡ଼ା ଓ ୮ । ୯ ଇଞ୍ଚ ଗଭୀର ସିଆର କରାଯାଏ । ଏହି ସିଆରର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ହଡ଼ ବା ଅଡ଼ (Ridges) ଦିଆଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ହଡ଼ର ଉପର ଭାଗ ପ୍ରଣାଳୀଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ଦୁଇଗୋଟି ହଡ଼ର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସିଆରରେ ପିଡ଼ିଆ ଦେଇ କୋଡ଼ି ବା କୋଦାଳୀ ଦ୍ୱାରା ହଣାଯାଏ । ତତ୍ପରେ ସିଆରର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ କୋଡ଼ି ଦ୍ୱାରା ୨ ଇଞ୍ଚ ଗଭୀର ଗର୍ତ୍ତ କରି ତହିଁରେ ଅବିକ୍ରୀତ (ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଟାଗଛ) ଅଖୁ ଖଣ୍ଡ (whole canes) ପୋତାଯାଏ । ବକ୍ର ଅଖୁଗୁଡ଼ିକ ଲଗାଇବାକୁ ଅସୁବିଧା ହୁଏ, ଏଣୁ ଲଗାଇବା ସମୟରେ ଦା ଦ୍ୱାରା (sickle) ବକ୍ର ସ୍ଥାନକୁ ହାଣି ସଳଖ କରାଯାଏ । ଅଖୁ ଲଗାଇବା ସମୟରେ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ତହିଁର ଚକ୍ଷୁ (ଗଣ୍ଠି) ଗୁଡ଼ିକ ତଳକୁ ନ ରହି ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରହିବ । ଅବିକ୍ରୀତ ଅଖୁ ଲଗାଇବାଦ୍ୱାରା ବ୍ୟୟ ଅଳ୍ପ ପଡ଼େ ଏବଂ ଉଇଠାରୁ ରକ୍ଷା ମିଳେ । ଅଖୁକୁ ଛୋଟ ଖଣ୍ଡ କରି ଲଗାଇଲେ ଅବିକ୍ରୀତ ଅଖୁ ଲଗାଇବା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରାୟ ଦୁଇଗୁଣ ବୀଜ ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଅଖୁ ଲଗାଇବା ପୂର୍ବରୁ ତହିଁର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱର ଶେଷରେ ରାଳ ଓ ଡାମର (Tar) ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ଉଇ ଇତ୍ୟାଦି କୀଟ ନଷ୍ଟ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁପକ୍ୱ, ନିରୋଗ ଓ ସତେଜ ଅଖୁକୁ ବୀଜ କରିବା ଉଚିତ । ଅଖୁର ଅଗ୍ରଭାଗ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବୀଜ । ସିଆର ପ୍ରଣାଳୀରେ ଅଖୁ ଲଗାଇଲେ ବୃକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବଢ଼ି ପାରେ, କାରଣ ଏହି ନିୟମରେ ଅଖୁର ମୂଳ ଦେଢ଼ ଫୁଟ ଗଭୀରରେ ରହେ ; କିନ୍ତୁ ଲଙ୍ଗଳ ସିଆରରେ ଲଗାଇବା ଦ୍ୱାରା ଏକ ଫୁଟ ଗଭୀରରେ ସୁଦ୍ଧା ରହେ ନାହିଁ । ଯେ କୌଣସି ନିୟମରେ ଅଖୁ ରୋପଣ କରାଯାଉ ପଛକେ, ଯଦି ସିଆର ଗଭୀର କରାଯାଏ ତେବେ ଅବଶ୍ୟ ପୁଷ୍ଟ ଓ ଉଚ୍ଚ ହୋଇ ବଢ଼ି ପାରେ । ଅଖୁ ଲଗାଇବା ପରେ ଅବସ୍ଥା ବୁଝି ୩ । ୪

ଅଖୁର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ସମୟ ।

ଦିନ ପରେ ପରେ ପାଣି ମଡ଼ାଇବାକୁ ହୁଏ । ଯେତେବେଳେ ଅଖୁ ଅଙ୍କୁରିତ ହୁଏ ସେତେବେଳେ ଦାଆ, ଦାଇଲ ବା ନଡ଼ାମା (Weeding hook) ଦ୍ୱାରା ଅଖୁ କିଆରୀକୁ ଖୁରଶାଇ ଘାସ ଆଦି ବାଛି ଦିଆଯାଏ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ମୃତ୍ତିକା ଶିଥିଳ ଅର୍ଥାତ୍ ହାଲ୍କା ହୋଇଯାଏ ; ଏବଂ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ବୀଜ ଉପରକୁ ଉଠି ପାରୁ ନ ଥାଏ ସେହି ଗୁଡ଼ିକ ଶୀଘ୍ର ଉଠି ପଡ଼େ । ଏହା ପରେ ପାଣି ମଡ଼ାଇବା ସମୟରେ ଖୁରଶାଇ ଦେଉଥିବା ଉଚିତ । ମୃତ୍ତିକା ସବୁ-ବେଳେ ଶିଥିଳ ଥିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । କାରଣ ତଦ୍ୱାରା ଅନାୟାସରେ ତଦଭ୍ୟନ୍ତରରେ ବାୟୁ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଅଖୁ ବୃକ୍ଷର ଯଥେଷ୍ଟ ଉପକାର ସାଧନ କରେ । "ମୃତ୍ତିକା ଶିଥିଳ କରଣ" ଖୁରଶାଇବାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ । ବୃକ୍ଷ ବଡ଼ ହୋଇ ଗଲେ ବାରମ୍ବାର ଜଳ ସେଚନର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୃକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ ଏକହସ୍ତ ବା ଦେଢ ହସ୍ତ ଉଚ୍ଚ ହେଲେ ବୈଶାଖ ଶେଷରେ ବା ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ ମାସର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଥରେ କୋଡ ଦ୍ୱାରା ସିଆର ପ୍ରଣାଳୀର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥିତ ହଡ଼ର କେତେକ ଅଂଶ ହାଣି ସିଆର ପ୍ରଣାଳୀକୁ ଅଳ୍ପ ପରିମାଣରେ ଯୋଡ଼ି ଦେବା ଉଚିତ । ତତ୍ପରେ ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ ମାସର ଶେଷରେ ବୃକ୍ଷ ମୂଳର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପିଡ଼ିଆ ଇତ୍ୟାଦି ସାର ଦେଇ ହଡଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ହଣାଯାଏ; ଏବଂ କିଆରୀକୁ ସମତଳ କରାଯାଏ । ବର୍ଷା ପୂର୍ବରୁ କୋଡ଼ଦ୍ୱାରା ଏପରି ଭାବରେ ହୁଡ଼ା ଦେବାକୁ ହେବ ଯେ ଦୁଇ ଧାଡ଼ି ଅଖୁ ଟୋଟିଏ ହଡ ଉପରେ ରହିବ । ପ୍ରଥମରେ ଯେତେ ଅଂଶ ସିଆର ହୋଇଥାଏ, ଏବେ ତାହା ହଡରୂପରେ ପରିଣତ ହୁଏ ଏବଂ ହଡ଼ ଅଂଶ ସିଆର ହୁଏ । ଅଖୁଗଛ ହଡ଼ରେ ରହିବା ଦ୍ୱାରା ବର୍ଷାପାଣି ଏହାର କୌଣସି କ୍ଷତି କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଏହି ସିଆର ପ୍ରଣାଳୀ ଗୁଡ଼ିକୁ ସର୍ବଦା ପରିଷ୍କାର ରଖିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଯେତେବେଳେ ଅଖୁବୃକ୍ଷ ବଡ଼ ହୋଇଥାଏ ସେହି ସମୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାଦ୍ରବ ମାସରେ ନିଜ ପତ୍ରଦ୍ୱାରା ବୃକ୍ଷକୁ ବାନ୍ଧି ଦେବା ଉଚିତ । ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଅଖୁକୁ ଶୃଗାଳ ଓ କୀଟ ଆଦି ସହଜରେ ନଷ୍ଟ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଏବଂ ଅଧିକ ଜଳ ବା ପ୍ରବଳ ବାୟୁ ଦ୍ୱାରା ବୃକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ ଭୂମିସାତ୍ ନ ହୋଇ ସରଳ ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଥାଏ । ବାଉଁଶ ସାହାଯ୍ୟରେ ବାନ୍ଧିବା ବିଧେୟ; କିମ୍ବା ହଡ଼ର ଏକଧାଡ଼ି ବୃକ୍ଷର ଶିରୋଭାଗ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମୁଖୀନ ବିପରୀତ ଦିଗସ୍ଥିତ ଅପର ହଡ଼ର ବୃକ୍ଷର ଶିରୋଭାଗ ଏକତ୍ରରେ ବାନ୍ଧିବା ଉଚିତ । ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମରେ ବାନ୍ଧିଲେ ବୃକ୍ଷ ସହଜରେ ଉତ୍ପାଟିତ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଖାରୀ ଅଖୁ ବନ୍ଧା ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ପାଟିତ ହେବାର କୌଣସି ଆଶଙ୍କା ନ ଥାଏ କିମ୍ବା ତେତେ ପରିମାଣରେ କ୍ଷତି ମଧ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏତଦ୍ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଅଖୁକୁ ଦୁଇ ଥର ବାନ୍ଧିବା ନିତାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ଶୁଷ୍କ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଛିଣ୍ଡାଇବା ଅପେକ୍ଷା ବୃକ୍ଷରେ ବାନ୍ଧିବା ଭଲ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଖୁର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହୋଇ କାଟିବା ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ । ଯେତେବେଳେ ଅଖୁପତ୍ର ଶୁଷ୍କ ହୋଇଯାଏ ଓ ଦଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ସୁମିଷ୍ଟ ହୁଏ ସେହି ସମୟ ଅଖୁ କାଟିବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ଶୀତ ନ ହେଲେ ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସମୟରେ ଉତ୍ତମ ଗୁଡ଼ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ; ଏଣୁ ମାଘ ଓ ଫାଲ୍ଗୁନ ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧିବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ଅଖୁ ଯେତେ ମୂଳରୁ କଟା ଯାଇ ପାରେ ସେତେ ଭଲ । ଖାରୀ ଇତ୍ୟାଦି ଅଖୁକୁ ଥରେ ଲଗାଇ ୨ । ୩ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବାବ କରିବାକୁ ହୁଏ । ତେବେ ଚେର ସହିତରେ କାଟିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ତଦ୍ୱାରା ନୂତନ ବୃକ୍ଷ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଏପରି ଅଖୁ ଦାଆରେ କଟାଯାଏ । ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ଏପରି ଫସଲକୁ ରେଟୁନ୍ ଚପ (Ratooned crop) କହନ୍ତି । ସ୍ଥୂଳତଃ ରୋପଣ କରିବା ସମୟ ଓ ଜଳ ବାୟୁ ଉପରେ ଅଖୁ କାଟିବା ନିର୍ଭର କରେ । ଯେଉଁ ଆଖୁ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଲଗା ଯାଇ ଥାଏ ସେହି ଅଖୁ ସେତେ ଶୀଘ୍ର କଟାଯାଏ ।

ଅଖୁଗଛ କାହିଁକି ଓ କିପରି ବନ୍ଧା ହୁଏ ।

ଅଖୁ ଅମଳର ଓ ଗୁଡ ପ୍ରସ୍ତୁତ ସମୟ ।

ପାଠକବର୍ଗ, "ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧା ପ୍ରଣାଳୀ" ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ଦୁଇ ଚାରି କଥା କହିବି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ଯେଉଁ କୃଷକମାନେ ନିଜେ ଅଖୁ ଚାଷ କରି ଗୁଡ଼ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷତଃ ଖାଇବା ପାଇଁ ଚିନି କ୍ରୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ି ଥାଏ । ଏହାର କାରଣ ଏହି ଯେ ସେମାନେ ଗୁଡ଼ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଗୁଡ଼ ମଳ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ । ଖାଇବାକୁ ସୁସ୍ୱାଦୁ ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏପରି କି ଯେଉଁ ଗୁଡ଼ ସହିତ ମିଷ୍ଟତ୍ୱ ଆବହମାନ କାଳରୁ କବି ଭାଷାରେ ଓ ଲୋକ ମୁଖରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଅଛି ତାହା ଆଜି କାଲି କୋହ୍ୟ ପିତା ବୋଲି ଫେପାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ତତ୍ପାର ଦୋଷରୁ ସମୟ୍ ରେ ଗୁଡ଼ ପିତା ହୁଏ । ଯଦି ସେମାନେ ପରିଷ୍କାର ଗୁଡ଼ କରୁଥନ୍ତେ ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତତଃ ଖାଇବା ପାଇଁ ଚିନି କ୍ରୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁ ନ ଥାନ୍ତା । କେବଳ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯନ୍ତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି କ୍ରୟ କରି ଚିନି ଇତ୍ୟାଦି କରି ପାରିବେ, କିନ୍ତୁ ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟି ପାରେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସହଜଲଭ୍ୟ ପରିଷ୍କାର ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧିବା ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଯତ୍ନବାନ୍ ହେବା ଉଚିତ । ଯେଉଁ ନିୟମରେ ସହଜରେ ପରିଷ୍କାର ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧା ହୋଇ ପାରେ ସେହି ନିୟମ ନିମ୍ନରେ ଲେଖା ଯାଉଅଛି । ଯେଉଁମାନେ ସେହି ନିୟମରେ ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧିବାକୁ

ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧିବା ପ୍ରଣାଳୀ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉଦ୍ୟତ ହେବେ ସେମାନେ ଦେଖିବେ ଯେ ଚିନି ଅପେକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କ ଗୁଡ଼ ଅଧିକ ଆଦରଣୀୟ ହେବ ।

ଅଖୁ କାଟିବା ପରେ ଦାଆ ଦ୍ୱାରା ପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ତର କରାଯାଏ । ଏହି ପତ୍ର-ଶୂନ୍ୟ ଅଖୁରୁ ଅଖୁକଳ ବା ଖାଇ (Sugarcane pressing mill) ସାହାଯ୍ୟରେ ରସ ବାହାର କରାଯାଏ । କାଷ୍ଠ ନିର୍ମିତ ଅଖୁ କଳ ବା ଖାଇ ଅପେକ୍ଷା ଲୌହ ନିର୍ମିତ ଖାଇରେ ଅଧିକ ରସ ଅଦାୟ ହୋଇଥାଏ । କାରଣ ଲୌହ ଖାଇ ଅଖୁକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଦିଏ । ସାଧାରଣତଃ ଆମ୍ଭ ଦେଶୀୟ କୃଷକମାନେ ରସକୁ ଛଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହାହିଁ ଗୁଡ଼ ଅପରିଷ୍କାର ହେବାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ।

ଯେତେବେଳେ ଅଖୁ ଖାଇରୁ ରସ ପଡେ ତେତେବେଳେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚାଦର ବା ଗାମୁଛ ରସରହୁଥିବା ଟିନ ବା ମାଟିଆ ମୁଖରେ ଢାଙ୍କି ଦେବା ଉଚିତ । ଏହାଦ୍ୱାରା ମଇଳାଗୁଡ଼ିକ ଗାମୁଛରେ ରହିଯାଏ ସୁତରାଂ ଟିନ ବା ମାଟିଆରେ ପଡ଼ି ପାରେ ନାହିଁ । ଅଖୁରସ ସ୍ୱଭାବତଃ ଅମ୍ଳ (acid), ଏଣୁ ରସରେ ଅଳ୍ପ ଚୂନ (Lime) ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ଏହାର ଅମ୍ଳତ୍ୱ (acidity) ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଏ । ଏକ ପଇସା ମୂଲ୍ୟର ଚୂନ ୧.୦ । ୪ ଟିନ ରସରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ଏହି ଚୂନ ମିଶ୍ରିତ ରସକୁ ଅନତ ଗଭୀର ଲୌହ କଟାହ ବା କଡ଼ାଇରେ (Evaporating ironpan) ଢାଳି ହୋଇ ସିଦ୍ଧ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଜ୍ୱାଳ (Fuels) ଦେଇ କେତେ ସମୟ ସିଦ୍ଧ କଲାରୁ ମଳଗୁଡ଼ିକ ରସ ଉପରେ ଭାସେ । ଏହି ମଳକୁ ଜାଲିଚଟୁ ସାହାଯ୍ୟରେ ଛଣି ଅନ୍ତର କରାଯାଏ । କେତେକ ସମୟ ପରେ ରସ ଅତି ବେଗରେ ଫୁଟିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ଏହି ସମୟରେ ଫୁଟୁଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ବାଇ-ସୋଡ଼ା (Bicarbonate of Soda) ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ଯେଉଁ ମଇଳା ବାକି ରହି ଯାଇଥାଏ ସେ ସମସ୍ତ ଏହି ସୋଡ଼ା ହେତୁରୁ ଉପରକୁ ଉଠି ଭାସେ । ଏହି ମଳକୁ ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମରେ ଅନ୍ତର କରାଯାଏ । ମଳଶୂନ୍ୟ ହେବାରୁ ପରିଷ୍କାର ଗୁଡ଼ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଅଧିକ ସୋଡ଼ା ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ଗୁଡ଼ର ରଙ୍ଗ ଭଲ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏକ ପଇସା ମୂଲ୍ୟର ସୋଡ଼ା ୨୪ । ୨୫ ଟିନ ରସର ଗୁଡ଼ରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ଅଗ୍ରିମ ଓ ରସନିଃସାରିତ ଅଖୁ ଚୋପା ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧାର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଜ୍ୱାଳ । କାହିଁକିନା ଆଖୁ ଚୋପା ଜାଳିଲେ ଅନେକ ଖର୍ଚ୍ଚରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ହୁଏ ।

ସିଦ୍ଧ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଗୁଡ଼କୁ ହସ୍ତରେ ଧରିଲେ ଯଦି ପତଳା ଅଠା ତୁଲ୍ୟ ଲାଗେ ହୁଏ ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ ରସ ଉପଯୁକ୍ତ ଗୁଡ଼ ପାଗକୁ ଆସିଅଛି ; ଏବଂ ତତ୍ଷଣାତ୍ ଚୁଲିରୁ (Furnace) ଓହ୍ଲାଇ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଗଭୀର ପାତ୍ରରେ (Cooling Pan) ଢାଳାଯାଏ, ତତ୍ପରେ ଉକ୍ତ ପାତ୍ରସ୍ଥିତ ଗୁଡ଼କୁ ବାଉଁଶ ବା ଡାଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା ଘନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଲୋଡ଼ନ ଅର୍ଥାତ୍ ଘାଣ୍ଟିବାକୁ (Stir) ହୁଏ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଗୁଡ଼ ଶୀଘ୍ର ଘନ ହୋଇ ଦାନା ବାନ୍ଧେ (Crystalise) । ତତ୍ପରେ ଏହି ଗୁଡ଼କୁ ମାଟିଆରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଯାଏ । ଏହାହିଁ ଗୁଡ଼ ପାଗର ନିୟମ ।

ଯଦି ଗୁଡ଼କୁ ଚିନି ତୁଲ୍ୟ ଶ୍ୱେତ କରିବାକୁ ହୁଏ ତେବେ ସାଧାରଣ ଗୁଡ଼ଠାରୁ ଅଳ୍ପ ଅଧିକ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡେ । ରସଟି ଗୁଡ଼ ପାଗକୁ ଆସିବାର ଅଳ୍ପ ପୂର୍ବରୁ ଚୁଲିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମରେ ମାଟିଆରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଯାଏ । ଏହି ପାଗକୁ "ମହୁଆ ପାଗ" କହନ୍ତି ; କାରଣ ମହୁର ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଥାଏ । କେତେକ ଦିନ ପରେ ଗୁଡ଼ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଟିଆରେ ଅଧିକାଂଶ ଗୁଡ଼ ମୁଣ୍ଡା ହୋଇଯାଏ । ମାଟିଆର ତଳପାର୍ଶ୍ୱରେ ଛିଦ୍ର କରି ସମସ୍ତ ପାଣିଆ ଗୁଡ଼କୁ ବାହାର କରି ଦିଆଯାଏ । ତହିଁ ଉତ୍ତାରୁ ମାଟିଆକୁ ଭାଙ୍ଗି ସମସ୍ତ ଦାନାଯୁକ୍ତ ଗୁଡ଼ମୁଣ୍ଡାକୁ ପରିଷ୍କାର ଭାବରେ ଧୋଇବାକୁ ହୁଏ । ଧୋଇବା ପରେ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଶୀଳରେ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଖରାରେ ଶୁଖାଇଲେ ଚିନି ତୁଲ୍ୟ ଶ୍ୱେତବର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ଏହି ଗୁଡ଼ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ସମୟରେ ଅନେକ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଏଣୁ ଗୁଡ଼ ପାଗହିଁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧା ପ୍ରଣାଳୀକୁ ସମସ୍ତ କୃଷକମାନେ ସହଜରେ ଅବଲମ୍ବନ କରି ପାରିବେ । ଯେଉଁ କୃଷକମାନେ ଲୌହ କଟାହ କ୍ରୟ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ମୃତ୍ତିକା ନିର୍ମିତ ହାଣ୍ଡିରେ ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧନ୍ତି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ନିୟମରେ ଚଳିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଯଦିଚ ହାଣ୍ଡି ରନ୍ଧା ଗୁଡ଼ (ମଳ କାଢିବା ଅସୁବିଧା ଯୋଗୁଁ) ଲୌହ କଟାହ ରନ୍ଧା ଗୁଡ଼ ତୁଲ୍ୟ ପରିଷ୍କାର ହୋଇ ନଯାଏ ତଥାପି ଏକପ୍ରକାର ପରିଷ୍କାର ଓ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସ୍ୱାଦୁ ହୁଏ । ମଳ ଯେତେପରିମାଣରେ କଢ଼ା-

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯାଏ, ଗୁଡ଼ ତେତେ ପରିମାଣରେ ପରିଷ୍କାର ହୁଏ । ମଳ ଗୁଡ଼ର ପ୍ରଧାନ ଶତ୍ରୁ ।

ଅଖୁଚାଷରୁ କେଉଁ ପରିମାଣରେ ଲାଭ ହୋଇପାରେ ତାହା ନିମ୍ନଲିଖିତ ହିସାବରୁ ମୋଟାମୋଟୀରେ ବୁଝାଯିବ ।

ଏକ ମାଣ ଜମିରେ ହଳ ଓ ମଇ ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ ୨ ୫
,, ,, କୋଡ଼ି ଦ୍ୱାରା ସିଆର ପ୍ରଣାଳୀ କରିବା	ଟ ୪
,, ,, ଅଖୁ ଲଗାଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ ୪
,, ,, ୨୫୦୦ ଅଖୁ ବୀଜ ଦରକାର ହୁଏ ଶତକରା ଟ ୧ ଦରେ	ଟ ୨୫
,, ,, ୧୦ ବାର ଜଳସେଚନ କରିବା ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ ୧୦
,, ,, ୬ ବାର ଘାସ ବାଛିବା ଓ ଖୁରଣାଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ ୧୫
,, ,, ୧ ବାର ସମତଳ କରିବା ଓ ହୁଡ଼ାଦେବା	ଟ ୪୨
,, ,, ଅଖୁ କାଟିବା, ରସ ବାହାର କରିବା ଓ ଗୁଡ଼ ବନ୍ଧିବା	ଟ ୩୦
ଏକ ମାଣ ଜମିରେ ସାର ଇତ୍ୟାଦିର ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ ୩୦
ମୋଟ	ଟ ୧୨୫

ଏକ ମାଣରେ ସାଧାରଣତଃ ୭୦ ମହଣ ଗୁଡ଼ ଆଦାୟ ହୁଏ । ପ୍ରତି ମହଣ ଟ ୭୨ ଦରରେ ଟ ୫୨୫

ଖର୍ଚ୍ଚ ବାଦ ଦେଇ ମୋଟ ଲାଭ ଟ ୪୦୦ ଙ୍କା

ଏକ ମାଣ ଜମିରେ ୫୦ ମହଣ ଠାରୁ ୮୦ ମହଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁଡ଼ ଆଦାୟ ହୋଇଥାଏ । ସମଗ୍ର ଖର୍ଚ୍ଚ ବାଦ ଦେଇ ଅଖୁଚାଷରେ ଟ ୪୦୦ ଙ୍କା ଲାଭ କରାଯାଇ ପାରେ ଏଣୁ କୃଷକମାନେ ଏହି ଚାଷ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାର ଚାଷ ଯେ କୌଣସି ନିୟମରେ କରାଯାଉ ପଛକେ, କିନ୍ତୁ ଗୁଡ଼ ରନ୍ଧା ପ୍ରଣାଳୀ ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅବଲମ୍ବନୀୟ । ଇତି ।

ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ପଧାନ ।

ଚଣ୍ଡୀ ଦମନ ।

ଇଟାଲିର ଅନ୍ତଃପାତୀ ପଡୁଆ ନାମକ ଏକ ନଗରରେ ବାପଟିଷ୍ଟାନାମକ ଏକ ଧନବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ବାସ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୁଇ କନ୍ୟା ଥିଲେ, ଜ୍ୟେଷ୍ଠାର ନାମ କେଥାରିନ୍ ଏବଂ କନିଷ୍ଠାର ନାମ ବାୟୁନ୍‌କା । କେଥାରିନର ସ୍ୱଭାବ ବଡ଼ କର୍କଶ ଥିଲା, ସେ ଅତିଶୟ କଳହପ୍ରିୟା ଓ ପରୁଷଭାଷିଣୀ ଥିଲେ । ସେଥି ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ କଳହପ୍ରିୟା କେଥାରିନ୍ ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ । ବାୟୁନ୍‌କା ସରଳସ୍ୱଭାବା ଓ ମଧୁର-ଭାଷିଣୀ ଥିଲେ । ସେଥି ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ନେହ ଓ ଆଦର କରୁଥିଲେ ॥

କ୍ରମେ କେଥାରିନ୍ ବିବାହଯୋଗ୍ୟା ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କେହି ସମ୍ମତି ହେଲେ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଯୁବକ ଓ ରାଜକୁମାର ବାୟୁନକାର ପାଣିଗ୍ରହଣ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇ ସଂବାଦ ପଠାଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାର ବିବାହ ନ ହେଲେ କନିଷ୍ଠାର ବିବାହ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ବୃଦ୍ଧ ବାପଟିଷ୍ଟା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ବାୟୁ-ନକ ସମ୍ବନ୍ଧେ କାହାରିକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଜବାବ ଦେଇ ପାରଲେ ନାହିଁ । ଏହିରୂପେ କେତେକ ଦିନ ଗତ ହୋଇଗଲା କ୍ରମେ କେଥାରିନ୍‌ର ଦୁର୍ନାମ ଦେଶବିଦେଶରେ ପ୍ରଚାର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ବାପଟିଷ୍ଟା କେଥାରିନର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଭାବି ଚିନ୍ତିତ ଓ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ ।

ଭେରୋନା ନଗରରେ ଗ୍ରେମିଓ ନାମକ ଏକ ଯୁବକ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେ ଯେପରି ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ସେହିପରି ତୀକ୍ଷ୍ଣ-ବୁଦ୍ଧିଶାଳୀ ଥିଲେ । ଏବଂ ତାଙ୍କଠାରେ ରସିକତାର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଏହି ଏକ ବିଶେଷ ଗୁଣ ଥିଲା ଯେ ସେ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଭୟଙ୍କର କ୍ରୋଧମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ବାହ୍ୟିକ କ୍ରୋଧର ଅଭିନୟ କରି ପାରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଚିତ୍ତ ଯେପରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ସେହିପରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ । ଏମନ୍ତ କି ଏହିରୂପ କୃତ୍ରିମ କ୍ରୋଧା-ଭିନୟ କରିବା ସମୟରେ ଅନେକ ସମୟରେ ସେ ନିଜେ ହାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଦିନେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷରେ ସେ ପଡୁଆ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଜନୈକ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ନିକଟରୁ କେଥାରିନର ବିବରଣ ଅବଗତ ହୋଇ "ମୁଁ ଏହି କଳହପ୍ରିୟା କେଥାରିନ୍‌କୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ

* (ମହାକବି ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କର Taming of the shrew. ନାମକ ନାଟକ ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ।)

Digitized by srujanika@gmail.com

କରିବ ଏବଂ ଯେ ପ୍ରକାରେ ହେଉ ତାକୁ ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟା କରି ନିଜର ବଶୀଭୂତ କରିବ" ଏହା ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରି ବନ୍ଧୁଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଉକ୍ତ ବନ୍ଧୁ ପେଟ୍ରସିଓଙ୍କୁ ସେପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ନିଷେଧ କଲେ ପେଟ୍ରସିଓ କିନ୍ତୁ ଭୁଲିବାର ପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି । ସେ ଯାହା କହୁଥିଲେ ତାହା କରୁଥିଲେ ଅଧିକନ୍ତୁ କେଥାରିନ୍ ରୂପବତୀ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଯୌତୁକରେ ଅନେକ ସମ୍ପତ୍ତି ଲାଭ ହୋଇ ପାରିବ ସୁତରାଂ ବନ୍ଧୁର ନିଷେଧ ନ ଶୁଣି ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ବାପଟିଷ୍ଟାଙ୍କ ଗୃହକୁ ଗମନ କଲେ । ବାପଟିଷ୍ଟା ସଙ୍ଗେ ପେଟ୍ରସିଓଙ୍କର ପିତାଙ୍କର ବିଶେଷ ବନ୍ଧୁତା ଥିଲା । ଯେ ପେଟ୍ରସିଓଙ୍କୁ ସମାଦର ପୂର୍ବକ ଗୃହ ମଧ୍ୟକୁ ଘେନିଗଲେ ଏବଂ ଏପରି ଅସମୟରେ ତାଙ୍କ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାର କାରଣ ପଚାରିଲେ । ପେଟ୍ରସିଓ କହିଲେ "ଆପଣଙ୍କର କି କେଥାରିନ୍ ନାମ୍ନୀ ଏକ ଗୁଣବତୀ କନ୍ୟା ଅଛି ?" ବାପଟିଷ୍ଟା କହିଲେ "ହଁ ଅଛି" ।

ପେ—ମୁଁ ତାଙ୍କ ରୂପର ଓ ଗୁଣର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣର ବିବାଦ ଭଞ୍ଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ଗୃହକୁ ଆସିଅଛି । ମୋହର ଇଚ୍ଛା ତାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ତହିଁରେ ଆପଣଙ୍କର କିଛି ଆପତ୍ତି ଅଛି କି ?

ବା—କେଥାରିନ୍ ଆପଣଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟା ପାତ୍ରୀ ନୁହନ୍ତି ।

ପେ—ମୁଁ ବୋଧ କରେଁ ତାଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଅପଣ ଇଚ୍ଛୁକ ନୁହନ୍ତି-କିମ୍ବା ଆପଣଙ୍କ ବିବେଚନାରେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ର ନୁହେଁ ।

ବା—ଆପଣ ଭୁଲ ବୁଝିବେ ନାହିଁ, ମୁଁ ପ୍ରକୃତ କଥା କହୁଅଛି ।

ପେ—ମହାଶୟ, ମୋହର ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ—ଆଉ ଅଧିକ କ୍ଷଣ ମୁଁ ରହି ପାରିବ ନାହିଁ କିମ୍ବା ପ୍ରତିଦିନ ଆପଣଙ୍କ ଗୃହକୁ ଆସି ପାରିବ ନାହିଁ ; ଆପଣ ମୋହର ପିତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣନ୍ତି—ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ । ମୁଁ ଯଦି ଆପଣଙ୍କର କନ୍ୟାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବି ତାହା ହେଲେ ଆପଣ କେତେ ଯୌତୁକ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ?

ବାପଟିଷ୍ଟା ମନେମନେ ଭାବିଲେ ଲୋକଟା ନିତାନ୍ତ ଅରସିକ ନଉବା ବାତୁଳ, ସେ କେଥାରିନର ବିଷୟ କିଛିମାତ୍ର ଗୋପନ ନ କରି ପେଟ୍ରସିଓଙ୍କୁ ସବୁକଥା ଖୋଲି କହିଲେ କିନ୍ତୁ ପେଟ୍ରସିଓ ଛାଡ଼ିବାର ପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି । ସେ ବାରମ୍ବାର ଯୌତୁକର ବିଷୟ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବାପଟିଷ୍ଟା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ "ବର୍ତ୍ତମାନେ ମୋହର କନ୍ୟାକୁ ଯୌତୁକ ସ୍ୱରୂପ ବିଂଶତି ସହସ୍ର ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଦାନ କରିବି ଓ ମୋହର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେ ମୋହର ଭୂସମ୍ପତ୍ତିରୁ ଅର୍ଦ୍ଧେକ ପାଇବ । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ ମୋହର କିଛିମାତ୍ର ଆପତ୍ତି ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଅଗ୍ରେ ତୁମ୍ଭେ କେଥାରିନ୍‌କୁ ସମ୍ମତା କରାଅ ।"

ପେ—ସେଥିନିମନ୍ତେ ଚିନ୍ତିତ ହେବେ ନାହିଁ । ମୃଦୁବାୟୁ ସାହାଯ୍ୟରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଗ୍ନିକଣା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ଉଠେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରବଳ ବାୟୁ ବହିଲେ ବୃହତ୍ ଅଗ୍ନିମଧ୍ୟ ନିର୍ବାପିତ ହୋଇଯାଏ ।

ବା—ଈଶ୍ୱର ତୁମ୍ଭର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ବାକ୍ୟ ବାଣ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଥାଅ ।

ପେ—ଠିକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । ବାୟୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ପର୍ବତରେ ଆଘାତ କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପର୍ବତ କମ୍ପିତ ବା ବିଚଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଏହି ସମୟରେ କେଥାରିନର ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷକ ରକ୍ତାକ୍ତ ଦେହରେ ସେଠାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବାପଟିଷ୍ଟା ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ତହିଁର କାରଣ ପଚାରିବାରେ ଶିକ୍ଷକ ମହାଶୟ କହିଲେ "ମହାଶୟ ଆପଣଙ୍କର କନ୍ୟାକୁ ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ନ ଦେଇ ଯୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ଭଲ ହେବ । ବୀଣା ଅପେକ୍ଷା ବନ୍ଧୁକ ତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅଧିକ ଶୋଭା ଦିଶିବ । ବୀଣା ବଜାଇବାରେ ଦୋଷ ଘଟିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କର ହସ୍ତଧରି ଅଙ୍ଗୁଳି ଚାଳନା ଦେଖାଇ ଦେଲି । ସେଥିରେ ସେ କୁପିତା ହୋଇ ମୋତେ ଅନେକ ତିରସ୍କାର କଲେ ଓ ଅବଶେଷରେ ମୋହର ମସ୍ତକରେ ବୀଣାଘାତ କରି ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।" ବାପଟିଷ୍ଟା ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ଅନେକ ପ୍ରକାର ବୁଝାଇ କହିଲେ "କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ଆଜିଠାରୁ ଆପଣ ମୋହର କନିଷ୍ଠା କନ୍ୟାର ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ ।" ଶିକ୍ଷକ ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ବାପଟିଷ୍ଟା ପେଟ୍ରସିଓଙ୍କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ "କନ୍ୟାର ଗୁଣର ପରିଚୟ ପାଇଲ ?"

ପେ—ତାଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ ଓ ସାହସର ପରିଚୟ ପାଇ ମୁଁ ଅଧିକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମ୍ମୁଖ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାକ୍ୟାଳାପ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୋହର ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ଜାତ ହୋଇଅଛି ତାଙ୍କୁ ଥରେ ମୋହ ନିକଟକୁ ଡାକି ଦିଅନ୍ତୁ ।

ବାପଟିଷ୍ଟା କନ୍ୟାକୁ ଡାକିବା ନିମନ୍ତେ ଗୃହ ମଧ୍ୟକୁ ଗଲେ । କେଥାରିନ୍ ଆସିଲେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କିପରି ଭାବରେ ବାକ୍ୟାଳାପ କରିବେ ପେଟ୍ରୁସିଓ ତାହା ମନେ୍ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭାବିଲେ "ଯଦି କେଥାରିନ୍ ମୋତେ ଭିରସ୍କାର କରିବ ତାହା ହେଲେ ମୁଁ କହିବି" ଆହା କି ମଧୁର ବୀଣା ଜିଣା କଣ୍ଠସ୍ୱର ଯେମନ୍ତ କି କୋକିଳ ଡାକୁଅଛି" ଯଦି ଭ୍ରୂକୁଟି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବ ତାହା ହେଲେ କହିବି "ସୁନ୍ଦର! ସଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ, ଶିଶିର-ସିକ୍ତ ଗୋଲାପ ପୁଷ୍ପପ୍ରାୟ ତୁମ୍ଭର ମୁଖ ମଣ୍ଡଳ କି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁ ଅଛି," ଯଦି ଯେ ଅଦୌ କଥା ନ କହିବ ତାହା ହେଲେ ତାହାର ବାକ୍‌ଶକ୍ତିର ବିଶେଷ ପ୍ରଶଂସା କରିବି । ଯଦି ମୋତେ ଏସ୍ଥାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ କହିବ ତାହା ହେଲେ ମୁଁ ତାକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ପ୍ରଦାନ କରି ଭାବଭଙ୍ଗି-ଦ୍ୱାରା ଜଣାଇବି ଯେମନ୍ତ କି ସେ ମୋତେ ପାଖରୁ ଅନ୍ତର କରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ । ଯଦି ବିବାହ ହେବାକୁ ଅସମ୍ମତା ହେବ ତାହା ହେଲେ କହିବି "କେଉଁ ଦିନ ଏ ଶୁଭକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେବ ।" ଏହିରୂପେ ସେ ଯେତେ ଗରମ ହେଉଥିବ ମୁଁ ତେତେ ନରମ ହୋଇ ତାହାର କଥାର ଉତ୍ତର ଦେବି ।" ଏମନ୍ତ ସମୟରେ କେଥାରିନ୍ ସେଠାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ପେଟ୍ରୁସିଓ ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ କହିଲେ "ସୁପ୍ରଭାତ କେଟ୍ ମୁଁ ଶୁଣି ଅଛି ତୁମ୍ଭର ନାମ କେଟ୍", ଏପରି ସମ୍ବୋଧନ କେଥାରିନକୁ ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେଲା । ସେ ଘୃଣାବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ "ତୁମ୍ଭର ଶ୍ରବଣ ଶକ୍ତିର ଦୋଷ ଘଟି ଅଛି । ମୋହର ନାମ "କେଟ୍" ନୁହେ । ସମସ୍ତେ ମୋତେ କେଥାରିନ୍ ବୋଲି ଡାକନ୍ତି ।"

ପେ—ତୁମ୍ଭେ ମିଥ୍ୟା କଥା କହୁଅଛ । ତୁମ୍ଭର ନାମ "କେଟ୍ ।" "ସୁନ୍ଦର କେଟ୍" ତୁମ୍ଭ ପ୍ରାୟ ସୁନ୍ଦରୀ ଜଗତରେ ଅତି ବିରଳ, ତୁମ୍ଭର ରୂପର ଓ ଗୁଣର ପ୍ରଶଂସା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୋଷିତ ହେଉଅଛି । ତାହା ଶୁଣି ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛି । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଯାହା ଦେଖିଲି ତହିଁର ଶତାଂଶର ଏକ ଅଂଶ ସୁଦ୍ଧା ଶୁଣି ନାହିଁ । ସୁନ୍ଦରି, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଗୁଣରେ ମୁଗ୍ଧ, ରୂପରେ ମୋହିତ । ମୋହର ବାସନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ।

କେ—ଯେ ତୁମ୍ଭକୁ ଏଠାକୁ ଆଣି ଅଛି ତାକୁ କହି ଶୀଘ୍ର ତୁମ୍ଭକୁ ଏଠାରୁ ଘେନି ଯାଉ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କ ଦେଖିବା ମାତ୍ରକେ ବୁଝି ଅଛି ତୁମ୍ଭେ ଗୋଟିଏ ଚଳନ୍ତି ପଦାର୍ଥ ଅଟ ।

ପେ—ଚଳନ୍ତି ପଦାର୍ଥ କଅଣ ?

କେ—ନିରସ-କାଷ୍ଠାସନ ।

ପେ—ତେବେ ମୋହ ପୃଷ୍ଠ ଉପରେ ଉପବେଶନ କର ।

କେ—ଗଧମାନେ ଭାର ବହନ କରିବାକୁ ସଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ—ସୁତରାଂ ତୁମ୍ଭେ ଗୋଟାଏ ଗଧ ।

ଏହିପରି କଥୋପକଥନ ହେଉ୍ଥ କେଥାରିନ୍ କ୍ରମେ ସପ୍ତମକୁ ଉଠିଲେ କିନ୍ତୁ ପେଟ୍ରୁସିଓ ତହିଁରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ନ ହୋଇ ମଧୁର ବାକ୍ୟରେ ତାଙ୍କର କଥାର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅବଶେଷରେ କେଥାରିନ୍ ପେଟ୍ରୁସିଓଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ପେଟ୍ରୁସିଓ ତହିଁରେ ସୁଦ୍ଧା କ୍ରୁଦ୍ଧ ନ ହୋଇ ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ କହିଲେ "ପ୍ରିୟତମେ କି ନିମନ୍ତେ ଏତେ କୁପିତା ହୋଇଅଛ?"

କେ—ମର୍କଟ ଦେଖି କୁପିତା ହେବା ମୋହର ସ୍ୱଭାବ ।

ପେ—ଏଠାରେତ ମର୍କଟ ନାହିଁ ।

କେ—ଏହିଠାରେ ଅଛି ।

ପେ—କାହିଁ ମୋତେ ଦେଖାଇ ଦେଇ ।

କେ—ଦର୍ପଣ ଥିଲେ ଦେଖାନ୍ତି ।

ପେ—ସୁନ୍ଦରି! ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ ମର୍କଟ କହୁଅଛ? ଥରେ ଗୃହିଁ ଦେଖ ମୁଁ କି ସୁନ୍ଦର ଯୁବକ । କେବଳ ନାନା ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାରେ ଏପରି ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଅଛି ।

କେ—ଖୁବ ହୋଇଅଛି । ବାଟ ଛାଡ ମୁଁ ଯିବି ।

ପେ—ସୁନ୍ଦରି! କେହି କହନ୍ତି ତୁମ୍ଭେ ବଡ ପରୁଷଭାଷିଣୀ କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖୁଅଛି ଜନଶ୍ରୁତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଥ୍ୟା ଅଟେ । ବସନ୍ତ କାଳର ପୁଷ୍ପପ୍ରାୟ ତୁମ୍ଭର ବାକ୍ୟ କି ମଧୁର । ମିଷ୍ଟ ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଣୟପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ପାର । ପୁଣି କେହି କହନ୍ତି ତୁମ୍ଭେ ଅଳ୍ପ । ଛି ! ଛି !! ସଂସାରଟା କେବଳ ଅପବାଦପୂର୍ଣ୍ଣ । ଗଜଗମନା ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲ କାହିଁକି? ପଦଚାରଣ କର । ତୁମ୍ଭର ସୁନ୍ଦର ଚାଲି ଦେଖି ମୋହର ଚକ୍ଷୁ ସାର୍ଥକ ହେଉ ।

କେ—ଏପରି ବକ୍ତୃତା କାହିଁ ଶିଖିଲ?

ପେ—ଭୁନିଆର ହାଲଚାଲ ଦେଖି ଶିଖି ଅଛି । କିନ୍ତୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରିୟତମେ ବୃଥା ବାକ୍ୟରେ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା କହୁଅଛୁ । ତୁମ୍ଭର ପିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସବୁ କଥା ସ୍ଥିର ହୋଇଅଛି । ସେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୋତେ ସମ୍ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ସମ୍ମତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ କେତେ ଯୌତୁକ ଦେବେ ତାହା ମଧ୍ୟ ସ୍ଥିର ହୋଇଅଛି ତୁମ୍ଭେ ସମ୍ମତ ହୁଅ ବା ନ ହୁଅ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ମୋହର ବିବାହ ହେବା ନିଶ୍ଚୟ ।

ଏହି ସମୟରେ ବାପ୍‌ଟିଷ୍ଟା ସେଠାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ପେଟ୍ରୁସିଓଙ୍କୁ ଚାହିଁ ପଚାରିଲେ "କି ସମ୍ବାଦ ?" ପେଟ୍ରୁସିଓ ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ କହିଲେ "ସବୁ ସ୍ଥିର ହୋଇ-ଅଛି କେଥାରିନ୍ ସମ୍ମତା ହୋଇଅଛନ୍ତି ।" କେଥାରିନର ମୁଖ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଗଲା । ବାପଟିଷ୍ଟା ପଚାରିଲେ "ବତ୍ସେ ତୁମ୍ଭେ ଏପରି ବିମର୍ଷ ଦିଶୁଅଛ କାହିଁକି ?" କେଥାରିନ୍ ସକ୍ରୋଧେ କହିଲେ ମୋତେ କନ୍ୟା ବୋଲି ଆଉ ଆପଣ ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଆପଣ ମୋହର ଜନ୍ମଦାତା ପିତା ହୋଇ ଏକ ଅର୍ଦ୍ଧ ପାଗଳ ସଙ୍ଗେ ମୋହର ବିବାହ ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ପେ—ପିତଃ-ଆପଣ କେଥାରିନକୁ ଯେପରି ଭାବ ଅଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତରେ ସେ ସେପରି ନୁହନ୍ତି । ମୁଁ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାକ୍ୟାଳାପ କରି ଦେଖିଲି ସେ ଯେପରି ବିନୟୀ ସେହିପରି ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ଅତିଶୟ-ଆମ୍ଭ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସବୁ କଥା ସ୍ଥିର ହୋଇଅଛି । ଆଗାମୀ ରବିବାର ଦିନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶୁଭ ପରିଣୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେବ ।

କେ—ଆଗାମି ରବିବାର ଦିନ ତୁମ୍ଭର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ ।

ଦୁହିଙ୍କର ଦୁଇ ପ୍ରକାର କଥା ଶୁଣି ବାପଟିଷ୍ଟା ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁଚର ବର୍ଗ ଅତିଶୟ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ପେଟ୍ରୁସିଓ ସେମାନଙ୍କ ଭାବ ବୁଝି ପାରି କହିଲେ, ବୃଥାରେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଚିନ୍ତିତ ହେଉଅଛ । ମୁଁ ସ୍ୱତଃପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଆସିଅଛି ସେ ମଧ୍ୟ ତହିଁରେ ସମ୍ମତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋହ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଏହି କଥା ସ୍ଥିର ହୋଇଅଛି କି ନିର୍ଜନରେ ସେ ମୋହ ସଙ୍ଗେ ଯେରୂପ ପ୍ରେମାଳାପ କରିଅଛନ୍ତି ଅନ୍ୟ କାହାର ସାକ୍ଷାତରେ ମୋହ ସଙ୍ଗେ ସେପରି ବ୍ୟବହାର କରିବେ ନାହିଁ । ସେ ମୋ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଅନୁଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା କହିଲେ ତୁମ୍ଭେ-ମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ନାହିଁ । ମୋହର ଗାଲ ଦେଶରେ ବାହୁ ବେଷ୍ଟନ କରି-ମୋତେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଚୁମ୍ବନ କରି ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋହର ଚିତ୍ତ ହରଣ କରି ନେଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କର ଅକୃତ୍ରିମ ପ୍ରେମରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ତୁମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକୃତିର ନିୟମ ଜାଣ ନାହିଁ । ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାର ମିଳନ ହେଲେ ଦୁହିଙ୍କ ମନ ମଧ୍ୟରେ କି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭାବ ଜାତ ହୁଏ ତାହା ତୁମ୍ଭେମାନେ କିରୂପେ ବୁଝିବ । କେତ୍-ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦାୟ ହେଉଅଛି । ତୁମ୍ଭର ବିବାହ ପରିଚ୍ଛଦ କ୍ରୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୋତେ ଏହିକ୍ଷଣି ଭେନିସ୍ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ହେବ । ପିତଃ! ଆପଣ ବିବାହ ଉତ୍ସବର ସକଳ ଆୟୋଜନ କରନ୍ତୁ । ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ ଓ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତୁ ମୁଁ ଠିକ ସମୟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବି ।"—ଏହା କହି ବାପଟିଷ୍ଟା ଓ କେଥାରିନ୍ ସଙ୍ଗେ କରମର୍ଦ୍ଦନ କରି ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । କେଥାରିନ୍ ଲଜ୍ଜିତା ହୋଇ ଗୃହ ମଧ୍ୟକୁ ପଳାୟନ କଲେ । ବାପଟିଷ୍ଟା ପେଟ୍ରୁସିଓ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ବିବାହ ଉତ୍ସବର ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । (କ୍ରମଶଃ ।)

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ଘୋଷ ।

ସତେ ?

ସୁଦୂର-ପ୍ରବାସୁଁ ଆଇ ପ୍ରୀତି-ପରିଣତା
ନିତରଣ, ଅଭାଗାକୁ ସ୍ନେହ-ଶୃଙ୍ଖଳରେ
ବାନ୍ଧିଣ ଅଣିଲେ ଯେଉଁ ଆରାଧ-ଦେବତା,
ଦେଖିଲି ତାହାଙ୍କୁ ଆଜି କି ପୁଣ୍ୟ ବଳରେ !
ଲଭିଲି ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରୀତି-କଳ୍ପତରୁ ପରି,
ପୂର୍ବ ଭାଗ୍ୟଫଳୁଁ ଅହା ! ଭୀମ-ମରୁସ୍ଥଳେ,
ଢାଳିଲେ ଯେ ତପ୍ତ-ହୃଦେ ଦୟା-ସୁଧା-ଝରା
ଆଦେଶିଣ ବସିବାକୁ ସ୍ନେହ-ଛାୟା-ତଳେ ।
ଅପାର୍ଥିବ-ପୂତ-ରମ୍ୟ ; ପାତିଛି ଅମର
ଦୟା, କବିତ୍ୱ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ପ୍ରୀତି,
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ହୃଦ-ସିଂହାସନେ ମୋ ଅନ୍ତର
ନମିଲା ଭୂତଳେ ସୁଖେ ଗାଇ ଯଶୋଗୀତି ।
ତବ କୃପାବଳୁଁ ବିଭୋ ! ଭକ୍ତି-ପୂତ-ମନେ
ସତେ ସଦା ସେବିବ ମୁଁ ସେ ଦେବ ଚରଣେ ?

ଶ୍ରୀ ଭଗୀରଥ ମହାପାତ୍ର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କୁନାଳଙ୍କ ପିତୃଭକ୍ତି ।*

ଯେଉଁ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଯଶଃସ୍ରୋତ ରତ୍ନଗର୍ଭା ଧର୍ମ୍ମବୀର-ପ୍ରସବିନୀ କୀର୍ତ୍ତିମ ଲନ୍ମ ଭାରତଜନନୀର ବକ୍ଷୋରୂପା ପାଟଳୀପୁତ୍ର ନଗରୀରୁ ସ୍ତନ୍ୟଧାରାରୂପେ ନିର୍ଗତ ହୋଇ, ପୂର୍ବରେ ଯାପାନ, ପଶ୍ଚିମରେ ବଲଗା ନଦୀ, ଉତ୍ତରରେ ସାଇବିରିୟା ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ ସିଂହଳଦ୍ୱୀପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥିଲା; ପୁଣି କବି ରମାପୂଣକାର ବାଳ୍ମୀକିଙ୍କ ପର ଯାହାଙ୍କର ବାଲ୍ୟକୈଶୋର ଓ ଯୌବନକାଳବ୍ୟାପୀ ଚଣ୍ଡାଶୋକ ନାମ ଓ ଉତ୍ତରକାଳ ଧର୍ମ୍ମାଶୋକ ନାମ ସାର୍ଥକ କରିଥିଲା; ଯାହାଙ୍କର ବିଜୟକେତନ, ଧର୍ମ୍ମଯୁଦ୍ଧଜିତ ସୁଦୂର ସିଂହଳ, ତିବ୍ବତ, ଚୀନ ଓ ଯାପାନ ପ୍ରଭୃତି ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଉଡ୍ଡୀୟମାନ ହୋଇଥିଲା; ଯାହାଙ୍କର "କାଳଗଙ୍ଗ-ଖଙ୍ଗକାରୀ" କୀର୍ତ୍ତିରାଜି ଇଦାନୀଂ ଭାରତର ନାନା-ସ୍ଥାନରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହି ତାହାଙ୍କ ଅନୁସୃତ ଶାସନନୀତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି; କୁନାଳ ସେହି ଧର୍ମ୍ମବୀର "ଦେବତାନାଂ ପ୍ରିୟ" ଅଶୋକଙ୍କର ତନୟ ଥିଲେ। କୁନାଳଙ୍କର ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ସହୋଦର ମଧ୍ୟରୁ ମହେନ୍ଦ୍ର ଓ ସହୋଦରାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସଂଘମିତ୍ରା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ନିମିତ୍ତ ବିଶେଷ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ। କୁନାଳ ବହୁ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଦ୍ୱାରା ଅଳଙ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ। ତାହାଙ୍କର ଏହି ସଦ୍‌ଗୁଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପିତୃଭକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବତୀ ଥିଲା। ତାହାର ଉଦାହରଣ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବ।

ଏକଦା ଅଶୋକଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ବାୟବ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥିତ ତକ୍ଷଶିଳାରେ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ରୋହ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା। ଦୂରଦର୍ଶୀ ଅଶୋକ କୁନାଳଙ୍କର ଅସାଧାରଣ କ୍ଷମତା ଜାଣି ତାହାଙ୍କୁ ବିଦ୍ରୋହ ଦମନାର୍ଥ ସେ ସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ। କୁନାଳ ନିଜେ ବୀର ଥିଲେ ଏବଂ ପିତୃ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାମାତ୍ରେ ତାହାଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ ଯେପରି ଦୁଇ ଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା। ଉପସ୍ଥିତ ବିଦ୍ରୋହ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କୌଣସି ଆଶଙ୍କା ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା ନାହିଁ। ତାହାଙ୍କର ମନ ପିତୃ ଆଦେଶପାଳନନିମିତ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ନାଚି ଉଠିଲା। ସେ ଦୁଇଗୁଣ ଉତ୍ସାହ ଓ ଦୁଇଗୁଣ ସାହସରେ ବିଦ୍ରୋହ ସାଗରରେ ଲମ୍ଫ ପ୍ରଦାନ କଲେ।

କୁନାଳଙ୍କ କୌଶଳ ଓ ଚେଷ୍ଟାବଳରେ ବିଦ୍ରୋହ ଶାନ୍ତିମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କଲା। ଯେଉଁ ବିଦ୍ରୋହୀଦଳପତି କୁଟିଳ-କର୍ତ୍ତ ତକ୍ଷଶିଳାର ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଅପର ପ୍ରାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ରୋହ-ବହ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରିଥିଲେ, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାଙ୍କର ଅଧୀନ ହେଲେ। ପିତୃଦେଶ ପ୍ରତିପାଳିତ ହେଲା। କୁନାଳଙ୍କର ମନ ଅନନ୍ଦସାଗରରେ ଭାସମାନ ହେଲା। ପାଠକେ! ଆପଣମାନେ ଏତିକି ଦେଖି ମନେ କରୁଥିବେ ଯେ ଏହି ସ୍ଥାନରେ କୁନାଳଙ୍କ ପିତୃଭକ୍ତି ନାଟକର ଜବନିକା-ପତନ ହେଲା। କିନ୍ତୁ ତାହା ନୁହେ ଏହା କେବଳ ତାହାଙ୍କର ପିତୃଭକ୍ତିର ଆରମ୍ଭମାତ୍ର। ବାସ୍ତବିକ ତାହାଙ୍କ ଗାଢ ପିତୃ-ଭକ୍ତିର ଅଦ୍ଭୁତ ଚିତ୍ର ଆପଣମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶ କରିବ, ନଚେତ୍ ଏହି ଆଖ୍ୟାୟିକାଟିକୁ ଲେଖକର "କପୋଲ-କଳ୍ପିତ ଉପନ୍ୟାସ" ମନେ କରି ଏହାକୁ ବହ୍ନି, ନଦୀ ବା ପୁଷ୍କରିଣୀ ବକ୍ଷରେ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ କୌଣସି କ୍ଷତି ନାହିଁ।

କୁନାଳ ତକ୍ଷଶିଳାରେ ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ କରି ଅବସ୍ଥିତି କରୁଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଦିନେ ଅଶୋକ ନିଶୀଥରେ ଗୋଟିଏ କୁସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ। ସ୍ୱପ୍ନରେ ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲା ଯେ କୁନାଳଙ୍କର ମୁଖ ମଳିନ ହୋଇ ଯାଇଅଛି। ଅଶୋକଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଅଥୟ ହେଲା। ସେ ପୁତ୍ରକୁ ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପାଇଁ ପଠାଇ ଅଛନ୍ତି। ଅଶୋକଙ୍କ ମନରେ କୁନାଳଙ୍କ ବିପଦାଶଙ୍କା ବାରମ୍ବାର ଉଦିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା। ସେ ଆଉ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ। ସେ ତିନି ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରି କୁସ୍ୱପ୍ନର ଫଳ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଲେ। ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ ବହୁ ଗଣନାନନ୍ତର ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ତାହା ମହାରାଜ

* ଶ୍ରୀଯୁତ ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଅଶୋକ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅନୁବାଦ୍ୟରେ ଲିଖିତ ଏବଂ ବାରଯତ୍ରା ପୁସ୍ତକ ସମିତିରେ ପଠିତ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଶୋକଙ୍କ ଆଗରେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ । ଗଣକ କହିଲେ "ମହାରାଜ ! ଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଫଳରେ କୁନାଳଙ୍କର ପ୍ରାଣ ବିନାଶ ନଚେତ୍ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତିହୀନ ଜଣା ଯାଉଅଛି ।" ଏହା ଶୁଣି ଅଶୋକ ନିତାନ୍ତ ମ୍ରିୟମାଣ ହେଲେ । କୌଣସି ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କୁ ମନୋରାଜ୍ୟ ଚିନ୍ତାଦେବୀଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଧନ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନଦେବ ! ଧନ୍ୟ ତୋହର ପ୍ରଭାବ ! ତୁହି ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ ଶକ୍ତିବଳରେ ଦରିଦ୍ରକୁ ରାଜସିଂହାସନରେ ବସାଇ ଦେଉଅଛୁ ; ପୁଣି ରାଜାଧିରାଜଙ୍କୁ ଦୁଃଖପଥରେ ପଥିକ କରାଉଅଛୁ । ଯେ ଅଶୋକ କାଳି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଭାବରେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନ କରୁଥିଲେ ସ୍ୱପ୍ନବଳରେ ସେ ଆଜି ଚିନ୍ତାଜର୍ଜରିତ !

କୁନାଳଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟରକ୍ଷିତା ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ବିମାତା ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ବିମାତୃକୁଟିଳତା ସୁଲଭ ଦ୍ୱେଷବିଷଦ୍ୱାରା ଜର୍ଜରିତ ଥିଲା । ସେ କୁନାଳଙ୍କ ଅନିଷ୍ଟସାଧନରେ ସଦାବ୍ରତ ଥାଇ ସୁଯୋଗ ଖୋଜି ବୁଲୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଘଟନାରେ କୁଟିଳାର ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ତାହାର ଅଭୀଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ପଥରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଚେଷ୍ଟା ଦେବୀଙ୍କର ଏହି ଗୋଟିଏ ଗୁଣ ବା ଦୋଷ ଯେ ସେ ତାହାଙ୍କର ଉପାସକକୁ ଭଲ ହେଉ ବା ମନ୍ଦ ହେଉ, କିଛି ହେଲେ ଫଳ ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଭବିତବ୍ୟବସରରେ ରାଜକୀୟ ମୋହରଟି ତାହାଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହେଲା । ସେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ କୁଞ୍ଜରକର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ରାଜକୀୟ ମୋହରଯୁକ୍ତ ଯେଉଁ କୃତ୍ରିମ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡିଏ ପଠାଇଲେ, ତହିଁରେ କୁନାଳଙ୍କ ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱୟ ନଷ୍ଟ କରିବାର ଆଦେଶ ଥିଲା ।

ଯଥା ସମୟରେ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡି କୁଞ୍ଜରକର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସେ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡି ପାଠ କଲେ । ପତ୍ରପାଠାନନ୍ତର ତାହାଙ୍କ ମନ କୀଦୃକ୍ ଭାବ ଧାରଣ କଲା ତାହା ଅବଧାରଣ କରି ଚିତ୍ରିତ କରିବା, ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଲେଖନୀର କ୍ଷମତାଜିତ । ତେବେ ଏତିକି ବୋଲାଯାଇ ପାରେ ଯେ, କୁଞ୍ଜରକର୍ଣ୍ଣ କୁନାଳଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱବିହୀନ ନ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଗାତ୍ର ବିବ ପ୍ରାୟ ହେଲା । ପ୍ରେରିତ ପତ୍ରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷରରୁ ବିଷଧାରା ବାହାରି ତାହାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋମକୂପ ଭେଦ କଲା । ସେ ମହାବିପଦରେ ପଡ଼ିଲେ । "ଏଣେ ମାରିଲେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା, ତେଣେ ମାରିଲେ ଗୋହତ୍ୟା" । ଏଣେ ରାଜାଦେଶ ପାଳନ କଲେ କୁମାରଙ୍କର ଚକ୍ଷୁନାଶ ତାହା ନ କଲେ ରାଜାଦେଶ ପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞା ପ୍ରଦର୍ଶନ ! ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ ହେଲେ ।

ଯାହାହେଉ କୁନାଳ, ପିତାଙ୍କଠାରୁ ପତ୍ର ଆସିଥିବାର ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଓ ପତ୍ରପାଠ ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ଦିଗ୍ନ ହେଲେ । ପରେ କୁଞ୍ଜରକର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ପତ୍ରପାଠ କଲେ । ପାଠକେ ! ଆମ୍ଭମାନେ, ରାମାୟଣରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବନଗମନ ଦ୍ୱାରା, ପରଶୁରାମ ମାତୃହତ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣରେ ପୁରୁରବା ଯଯାତିଙ୍କର ଜରାଭାର ବହନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ପିତୃଭକ୍ତିର ପରାକାଷ୍ଠା ଦେଖାଇ ଥିବାର ଦେଖିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ; ନିଜ ଅଙ୍ଗଚ୍ଛେଦନ କରି ପିତୃଭକ୍ତି ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି, ଏପରି ବୀର ଦେଖିଅଛନ୍ତି କି ? ନଥିଲେ ଆସନ୍ତୁ ; କୁନାଳଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରନ୍ତୁ । ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଥିର ଏବଂ ନିଶ୍ଚଳ । ତାହାଙ୍କ ଗାତ୍ରରୁ ଏକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜ୍ୟୋତି ବହିର୍ଗତ ହେଉଅଛି । ଯେଉଁଣି ପିତାଦେଶ ଶ୍ରବଣ, ସେହିକ୍ଷଣି ଚକ୍ଷୁଦାନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ !

ସେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଭୀତ ବା ତ୍ରସ୍ତ ନ ହୋଇ କହିଲେ, "କୁଞ୍ଜରକର୍ଣ୍ଣ ! ପିତାଦେଶ ପାଳନ କର । ନଚେତ୍ ତୁମ୍ଭର ବକ୍ଷ ଏହି ଶାଣିତ ଖଡ୍ଗଧାରା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉ ।" ଯେଉଁ ଚକ୍ଷୁ ଗଢ଼ିବାକୁ ବିଧାତାଙ୍କୁ କେଜାଣି କେତେ ଦିନ ଲାଗିଥିବ, ସେ ଚକ୍ଷୁ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ବିନାଶପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା ! ହାୟ କୁନାଳ ! ଏ କଣ କଲ ? ତୁମ୍ଭର ଏତେ ଶୀଘ୍ର ଆଦେଶପତ୍ର ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରିବା ଉଚିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭର ତାହା ଭଲରୂପେ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଉଚିତ ଥିଲା । ଯେ ଯାହା କହି ପଛକେ ପିତୃମଙ୍ଗସ୍ଥ ପିତୃଭକ୍ତ କୁନାଳ କାହିଁକି ପତ୍ରର ପ୍ରକୃତତା ବା କୃତ୍ରିମତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ଯିବେ ? ତାହାଙ୍କର ପିତୃଭକ୍ତି ଅଗାଧ ! ତାହାଙ୍କର ମନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ !

ଧନ୍ୟ କୁନାଳ ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ପିତୃଭକ୍ତି ! ସ୍ୱୀୟ ଚକ୍ଷୁଦାନ ଦ୍ୱାରା ପିତୃଭକ୍ତିର ଯେଉଁ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଉଦାହରଣ ରଖିଗଲ ତାହା ତୁମ୍ଭର ଅକ୍ଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ! ତୁମ୍ଭେ ଚକ୍ଷୁ ହରାଇଲ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭର କାର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ୟକୁ ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରଦାନ କରି ପିତୃଭକ୍ତିର ପ୍ରଶସ୍ତ ମାର୍ଗ ଦେଖାଇଲା । ମାନବ ! ତୁମ୍ଭେ କୁନାଳଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରିବ କି ?

ଶ୍ରୀ ଅଦ୍ୱୈତାନନ୍ଦ ଦୀକ୍ଷିତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦୁରୂହ ଗୁଡ଼ ।

କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପଦାର୍ଥ ଅଛି ତାହା ପୁରୁଣା ହେଲେ ତାହାର ମୂଲ୍ୟ ବଢ଼ିଯାଏ ; ସବୁ ପଦାର୍ଥର ବଢ଼େ ନାହିଁ, କେତେ-କର ପୁଣି ଅର୍ଦ୍ଧ ମୂଲ୍ୟ ହୋଇପାଏ । କାଠ, ଚୌକି, ବେଞ୍ଚ ପ୍ରଭୃତି କାଚର ଓ ମାଟିର ଜିନିସମାନ ପୁରୁଣା ହେଲେ ଓ କେତେକ ସ୍କୁଲ ବହି ବର୍ଷେ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟବହାର ହେଲେ ପୁରୁଣା ହୁଏ ଓ ତାହା ଅର୍ଦ୍ଧ ମୂଲ୍ୟରେ (Secondhand) ବିକ୍ରୟ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଏପରି କେତେ ପଦାର୍ଥ ଅଛି ଯାହା ପୁରୁଣା ହେଲେ ମୂଲ୍ୟ ଭାରି ବଢ଼େ । ଆକବରଙ୍କ ଅମଳର ମୋହର ଗୋଟି ଆଜି ଦ୍ୱିଗୁଣ ମୂଲ୍ୟରେ ବିକ୍ରୟ ହେଉଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କର ନିଜ ଲେଖା, କିମ୍ବା ତାଙ୍କର କେତେକ ଅଦ୍ଭୁତ ରଚନା ବିଲାତରେ ଶତ, ସହସ୍ର ମୁଦ୍ରାରେ ବିକ୍ରୟ ହେଉଅଛି । ବିଲାତରେ ଗୋଟିଏ ମନୁଷ୍ୟ ବୁଢ଼ା ହେଲେ କିପରି ଏତେ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିଲେ ତାହାର କୌଶଳ (Secret of long life) ବୁଝିବାଲାଗି ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଟଙ୍କା ଦେଉଛନ୍ତି । ଏହିପରି ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ପୁରୁଣା ଗୁଡ଼, ପୁରୁଣା ଘିଅ, ପୁରୁଣା ମହୁ, ପୁରୁଣା ଧାନ, ସବୁର ମୂଲ୍ୟ କବିରାଜଙ୍କ ନିକଟରେ ବହୁତ । ପୁରୁଣା ମଦର ମୂଲ୍ୟ ବିଲାତରେ ଭାରି ବେଶି । କିନ୍ତୁ ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁ ଓ ପୁରୁଣା ଲୋକଙ୍କର ମୂଲ୍ୟ ବେଶି ହେଲେହେଁ ଆଜି କାଲି ତାଙ୍କର ମୂଲ୍ୟ "Secondhand" ଅର୍ଦ୍ଧ ବା କିଛି ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ପୁରାତନ କଥା, ପୁରାତନ ପଦାର୍ଥ, ପୁରାତନ ଲୋକ, ଓ ପୁରାତନ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରକୃତରେ ଅମୂଲ୍ୟ । ଯେତେ ଅଗଣା ଅଯୋଗ୍ୟ ହେଲେହେଁ ସେମାନେ ସମୟରେ ବଡ଼ କାମ ଦେଖାନ୍ତି । ସେହି ହେତୁରୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ପାଠକ ପାଠିକା ମହୋଦୟଗଣଙ୍କୁ ସମୟରେ କିଛି ପୁରୁଣା କଥା ଉପହାର ଦେଉଁ । ତାହା ରୁଚିକର ହେବ କି ନାହିଁ ଜାଣି ନାହୁଁ ; କାରଣ ପୁରୁଣା ଗୁଡ଼ ପିତା, କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଉପକାରୀ; ଆଜି ଯେଉଁ ବିଷୟ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଉଅଛୁଁ ପ୍ରାୟ ତାହା ୪୩ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର କଥା । ତାରିଖ ମେ ୨୮ ୧୮୬୭ ସାଲରେ ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ପୁନରୁଦ୍ଦୀପନ କରିବା ସକାଶେ "ଉତ୍କଳଭାଷୋଦ୍ଦୀପିକା" ନାମକ ଗୋଟିଏ ସଭା କଟକ ଠାରେ ହୋଇଥିଲା । ତହିଁରେ ଓଡ଼ିଆ ବଙ୍ଗାଳି ଉଭୟ ଯୋଗ ଦେଇ-ଥିଲେ । ସେଥିରୁ ଏ ଦୁଇ ଜାତିର କିପରି ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା ପାଠକେ ବୁଝିପାରିବେ । ସେ ସଭାର ବିବରଣ ପାଠ କଲେ ମନେ ହୁଏ ଯେପରିକି ସେ ସମୟର ଉନ୍ନତ ବଙ୍ଗୀୟ ଭ୍ରାତା-ମାନେ ଦୁଇଟିର ସହିତ ଉତ୍କଳର ସର୍ବବିଧ ଉନ୍ନତି କାମନା କରୁଥିଲେ । କେହି ଯେପରି ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନ ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ସେହିପରି କେହି ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ସର୍ବବିଧ ଉନ୍ନତିକଳ୍ପେ ନାନା ଉପାୟର ପଥ ଦେଖାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଉକ୍ତ ସଭାରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତି-ମାନେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀରଙ୍ଗଲାଲ ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟ, ଶ୍ରୀଜଗମୋହନ ରାୟ, ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମୁଖୁର୍ଯ୍ୟା, ଶ୍ରୀବେଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମହାପାତ୍ର, ଶ୍ରୀଜନାର୍ଦ୍ଦନ ସେନ, ଶ୍ରୀହରେକୃଷ୍ଣ ଦାସ, ଶ୍ରୀଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର, ଶ୍ରୀପଣ୍ଡିତ କପିଲେଶ୍ୱର ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ, ଶ୍ରୀବଳରାମ ବୋଷ, ଶ୍ରୀରାଜକୃଷ୍ଣ ବାନର୍ଜ୍ୟା, ଶ୍ରୀକୈଳାଶଚନ୍ଦ୍ର ପାଳିତ, ଶ୍ରୀହାରଧନ ଘୋଷ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜଗମୋହନ ଲାଲ ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ । ବଙ୍ଗୀୟ ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରବର ରଙ୍ଗଲାଲ ବନ୍ଦ୍ୟୋ-ପାଧ୍ୟାୟ ମହାଶୟ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ବରିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ବଙ୍ଗଭାଷାରେ ଯେ ବକ୍ତୃତା ଦେଇଥିଲେ ତାହା ସେ ସମୟର ଉତ୍କଳ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ତାହାହିଁ ଏଠାରେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଲୁଁ । ଏଥିରୁ ପାଠକ ବୁଝିପାରିବେ ବଙ୍ଗର ସେ ସମୟର ପ୍ରଧାନ ଲେଖକ, ବିଦ୍ୟା-ସାଗର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଓ ବିଖ୍ୟାତ ଐତିହାସିକ ରଙ୍ଗ-ଲାଲ ବାବୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ କି ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଅନ୍ତର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଥା ଦେଖି ପାରିବେ ଯେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଉନ୍ନତିର ଚେଷ୍ଟା କେବଳ ଯେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପରି ଇଂରାଜି ଜାଣିଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ୧୦ । ୧୫ ବର୍ଷ ହେଲା ହେଉଛି ତାହା ନୁହେଁ । ଏହି ଚେଷ୍ଟା ବହୁ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଧୀରଭାବରେ, ଅଲକ୍ଷିତ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ରୂପେ, ଇଂରାଜି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷିତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ । ତାହାର ଫଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅମ୍ଭେମାନେ ଭୋଗକରୁ ଅଛୁଁ ।

୺ରଙ୍ଗଲାଲ ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ।*

ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଏବଂ ବଙ୍ଗଭାଷାମଧ୍ୟରେ ତାଦୃଶ ବିଭିନ୍ନତା ନାହିଁ, ଏକଥା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅବଗତ ଅଛି । ଉକ୍ତି ଏବଂ ପତ୍ରନ-ବିଶେଷ, ବିଶେଷ୍ୟ, ସର୍ବନାମ ଏବଂ କ୍ରିୟା ଏହି ଚତୁର୍ବିଧ, ଭାଷାର ମୂଳ-ଉତ୍କଳ ଏବଂ ବଙ୍ଗ ଭାଷାରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ପ୍ରକାର । କେବଳ ଭିନ୍ନ୍ ବିଭକ୍ତି ଗତ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସମୁଦାୟ ଏକ ପ୍ରକାର ନ ହେବାରୁ ପ୍ରଭେଦ ବୋଧ ହୁଅଇ । ଅତ୍ରତ୍ୟ ବିଶେଷଣ ଓ ବିଶେଷ୍ୟ ବାଚକ ଶବ୍ଦ ସମୂହର ଉଚ୍ଚାରଣ ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର, କିନ୍ତୁ ଏ ଦେଶରେ ଅଯନ୍ତ୍ର ଶବ୍ଦାବଳୀ ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୁଏ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ସେହି ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରାୟ ହସନ୍ତ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଅଇ । ଅତ୍ର ଉତ୍କଳରେ ଅନେକ ଶବ୍ଦ ଶେଷରେ କିମ୍ବା ମଧ୍ୟରେ ଲ ବର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୁଏ । ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ଲ କିଛି ଉତ୍କଳ ଦେଶରେ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନାହିଁ । ଦ୍ରାବିଡ଼ାଦି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ତାହା ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ଏବଂ ଫ୍ରାନ୍ସୀୟ କୌଣସି ମହାମହୋ-ପାଧ୍ୟାୟ ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରତିପନ୍ନ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ଉକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ବେଦ-ମନ୍ତ୍ରରେ ସନିବେଶିତ ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତବର୍ଷର ଉତ୍ତର ଓ ମଧ୍ୟଦେଶର ଅନେକାଂଶରେ ଏହାର ଲୋପ ହୋଇଅଛି । ସୁତରାଂ ଉତ୍କଳୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ବିଭିନ୍ନ ଆକାରରେ ଉକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଲେ ଭିନ୍ନ ଦେଶୀୟ ଲୋକମାନେ "ଓଡ଼ିଆ କଡ଼ମଡ଼" ବୋଲି ଉପହାସ କରନ୍ତି ; ଫଳତଃ ଉପହାସର କୌଣସି ବିଷୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଲଳିତ ଓ ଶ୍ରୁତି ମଧୁର ବର୍ଣ୍ଣମଧ୍ୟରେ ଲ ବର୍ଣ୍ଣଟି ପ୍ରଧାନ, ତାହାର ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଉଚ୍ଚାରଣ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଅନ୍ୟ ଦେଶରେ ତାହା ଲୁପ୍ତ ହେବାରୁ ଶୁଣିବାକୁ ମଧୁର ହୁଏ ନାହିଁ । ଯେହେତୁ ବୋଧ ହୁଅଇ ଲ ବର୍ଣ୍ଣର ଆଦ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରଣ ସୁମଧୁର ଏବଂ ଅକ୍ଲେଶରେ ରସନା ଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚାରିତ ହୁଏ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଉତ୍କଳୀୟ ସର୍ବନାମସମୂହ ଯେରୂପ ସଂସ୍କୃତ-ମୂଳରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ବଙ୍ଗଦେଶୀୟ ସର୍ବନାମ ସବୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ମୂଳରୁ ପ୍ରଜାତ ହୋଇଅଛି ; ବରଂ ଉତ୍କଳୀୟ 'ଅମ୍ଭ' 'ତୁମ୍ଭ' ପ୍ରଭୃତି ସର୍ବନାମ ଠିକ୍ ପ୍ରାକୃତ । ବଙ୍ଗଦେଶୀୟ ସର୍ବନାମ 'ଆମି' 'ତୁମି' ସବିଶେଷ ଅପଭ୍ରଂଶ ଦଶା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଅତ୍ରତ୍ୟ କୃ, ଭୁ, ସ୍ଥା, ଗମ ପ୍ରଭୃତି ସଂସ୍କୃତ ଧାତୁରୁ ଉତ୍କଳ ଓ ବଙ୍ଗ-ଭାଷା ଅଶେଷ ପ୍ରକାର କ୍ରିୟାର ବିଶେଷାର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରଇ ; କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗଳାଠାରୁ ଉତ୍କଳରେ କ୍ରିୟାର ବିଭକ୍ତି ସମୁଦାୟ ଅନେକାଂଶରେ ଅଦ୍ୟାପି ପୂର୍ବରୀତି ଅନୁସାରେ ପ୍ରଯୋଜିତ ଅଛି । ଯେ ପ୍ରକାର ସଂସ୍କୃତ 'ଭବନ୍ତି', ପ୍ରାକୃତ 'ହୋନ୍ତି' ଉତ୍କଳ 'ହୁଅନ୍ତି' । ବଙ୍ଗଳାଭାଷାରେ ଗୌରବ-ସୂଚନା ସମୟରେ 'ତି' ଲୁପ୍ତ ହୋଇ 'ହନ' ମାତ୍ର ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଛି । ଏହି ସ୍ଥଳରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଭକ୍ତି ଗତ ପ୍ରତ୍ୟୟ ବିଷୟରେ ଅତ୍ରତ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ସମାଲୋଚନା କରୁଅଛୁଁ, ଅଦୌ ସଂସ୍କୃତ ସମ୍ଭୂତ ଭାଷା ସମୂହରେ ପ୍ରଥମ, ଦ୍ୱିତୀୟ ତୃତୀୟ ପୁରୁଷର ଏକବଚନରେ କ୍ରିୟା ସମୁଦାୟ ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିରେ ଇ କାର ଉ କାର ଏବଂ ଏକାର ପ୍ରତ୍ୟୟଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲା ଏ ପ୍ରକାର ଅନୁଭବ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ କ୍ରମେ ଏ ନିୟମ ବିପରୀତ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଯେପ୍ରକାର କୃ ଧାତୁର ଅନ୍ତର୍ଗତ କ୍ରିୟାର ପ୍ରଥମା ବିଭକ୍ତିରେ ଏକବଚନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ୍ କାଳରେ କୌଣସି ଦେଶରେ 'କରିବ' କୌଣସି ଦେଶରେ 'କରିମୁ' ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଦେଶରେ 'କରିମି' ବହୁତ ବୋଧ ହେଉଅଛି ; ମାତ୍ର ଶେଷୋକ୍ତ ବିଭକ୍ତିର ଆକାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ବିଶ୍ୱାସ । ଯେହେତୁ ସଂସ୍କୃତ 'କରିଷ୍ୟାମି'ର ଅପଭ୍ରଂଶରେ 'କରିମି' ବହୁତ ବୋଧ ହେଉଅଛି ଏହା କହିବାର ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର । ଉତ୍କଳରେ ଏତଦାକାରରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅଦ୍ୟାପି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଷଷ୍ଠ୍ କାରକ ସାଧୁଭାଷାରେ ଉତ୍କଳରେ ଏବଂ ବଙ୍ଗଭାଷାରେ ଯେଉଁ ସବୁ ବିଭକ୍ତି ହୁଏ ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ୍ କହିବାର ଉଚିତ ।

ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ନିୟମ ପ୍ରଥମା ଏକବଚନରେ ଅକାର ବିସର୍ଗାନ୍ତ ହୁଏ, ଏ ନିୟମ ଉତ୍କଳ ଓ ବଙ୍ଗଭାଷାରେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଉତ୍କଳ ଭାଷାରେ କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ ଶବ୍ଦ ସମୁଦାୟ ଅଯନ୍ତ୍ର ହୁଏ, ବଙ୍ଗଭାଷାରେ ସେ ସ୍ଥଳରେ ହସନ୍ତ ହୋଇ-ଥାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟା ଏବଂ ଚତୁର୍ଥୀରେ ଉତ୍କଳରେ 'କୁ' ଏବଂ ବଙ୍ଗଭାଷାରେ 'କେ' ପ୍ରତ୍ୟୟ ହୁଏ । ତଦ୍ରୂପ ତୃତୀୟା ଏବଂ ସପ୍ତମୀରେ ଉତ୍କଳୀୟ 'ରେ' ପ୍ରତ୍ୟୟ ସ୍ଥଳରେ ବଙ୍ଗଭାଷାରେ 'ତେ' ପ୍ରତ୍ୟୟ ହୁଏ ; ତଦ୍ଭିନ୍ନ ଉଭୟ ଭାଷାରେ 'ଏ' ପ୍ରତ୍ୟୟ ହୁଏ । ପଞ୍ଚମୀରେ ଉତ୍କଳ 'ରୁ' ଓ ରୁ ସ୍ଥଳରେ ବଙ୍ଗଭାଷାରେ 'ହୈତେ' 'ଥେକେ' ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରତ୍ୟୟ ହୁଏ । ଷଷ୍ଠୀର ଚିହ୍ନ

* ଉତ୍କଳଦର୍ପଣରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

'ର' ଉଭୟ ଭାଷାରେ ଏକ ପ୍ରକାର ହୁଏ, କୌଣସି ଭେଦ ନାହିଁ । ଏହି ସମୁଦାୟ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଚିହ୍ନ କିଛି ସଂସ୍କୃତ ଅନୁଯାୟୀ ନୁହେ, କୌଣସି ଇଉରୋପୀୟ ପଣ୍ଡିତ କହନ୍ତି ହିନ୍ଦୁମାନେ ସମୁଦାୟ ପ୍ରତ୍ୟୟ ବିଶେଷତଃ ତୃତୀୟା ଏବଂ ସପ୍ତମୀର ଚିହ୍ନ 'କୁ' ଏବଂ 'କେ' ଭାରତବର୍ଷୀୟ ଆଦିମ ନିବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ପରିଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି; ଯେହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'କୁ' ପ୍ରତ୍ୟୟ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନ୍ୟ ଏକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବିଦ୍ୟା-ବିଶାରଦମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଅଛି; ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଆମ୍ଭର ସୁବିଖ୍ୟାତ ଶବ୍ଦଶାସ୍ତ୍ରବିତ୍ ବନ୍ଧୁ ବାବୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ମିତ୍ରଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ବିବେଚନା କରୁଁ; ଇଂଲଣ୍ଡୀୟ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ରୟେଲ ଆସିୟାଟିକ୍ ସୋସାଇଟିର କାର୍ଯ୍ୟ ବିବରଣୀ ବିଶେଷରେ ଲେଖା ହୋଇଅଛି ଯେ ସଂସ୍କୃତ ଅଧିକରଣ କାରକରେ 'କୃତେ', ପ୍ରତ୍ୟୟ ଥାଏ, ଏହି ଶବ୍ଦ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ "କୃତୋ" ତଦୁତ୍ତରୁ ଅପଭ୍ରଂଶରେ 'କଉ' ଏବଂ ଶେଷରେ 'କୋ' ହୋଇଅଛି । ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ ଅଦ୍ୟାପି ଏହିପରି ଅଛି, ପରନ୍ତୁ ଉତ୍କଳରେ 'କୁ' ଏବଂ ବଙ୍ଗଳାରେ 'କେ' ହୋଇଅଛି । ଏହିରୂପ ସଂସ୍କୃତ 'ରତେ' ସ୍ଥାନରେ 'ରେ' ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭର ଉକ୍ତ ମିତ୍ର ମହୋଦୟ ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି; ତାହାଙ୍କ ମତରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ବିଶେଷାର୍ଥରେ 'କ' ପ୍ରତ୍ୟୟ ହେବାର ଯେଉଁ ରୀତି ଅଛି ତହିଁରେ ହିନ୍ଦୀ 'କୋ' ଉତ୍କଳ 'କୁ' ଏବଂ ବଙ୍ଗଳା 'କେ' ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଏହିପରି ଅନ୍ୟ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟୟର ବିଭିନ୍ନତା ସ୍ଥିର ହୋଇ ପାରେ । ଫଳତଃ ଏହି କେତେକ ପ୍ରତ୍ୟୟର ବିଭିନ୍ନତାରେ ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ଔଦାସିନ୍ୟ ପ୍ରତିପନ୍ନ କରିବା ଅନୁଚିତ୍ତା, ମାତ୍ର ଏପରି ହେଲେ ବଙ୍ଗଳା ଦେଶର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳୀୟ ଭାଷାକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା କହିବା ଉଚିତ୍ । ଯେହେତୁ ସେଠାରେ 'କରିବ' ସ୍ଥାନରେ 'କରିମୁଁ' ହୁଅଇ; ବସ୍ତୁତଃ କଲିକତାର ଏବଂ ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମର ବଙ୍ଗଳା ମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ପ୍ରଭେଦ ଜଣା ପଡ଼ଇ ବଙ୍ଗ ଦେଶୀୟ ଏବଂ ଉତ୍କଳୀୟ ସାଧୁ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ତାହାଠାରୁ ଦୃଷ୍ଟ ନୁହଇ ।

ବଙ୍ଗଳା ଏବଂ ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ଏକ ଜାତିତ୍ୱ ଏବଂ ନିକଟ ସମ୍ବନ୍ଧ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭର ଅଭିପ୍ରାୟ ବ୍ୟକ୍ତ କଲୁଁ, ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷୀୟ ସର୍ବ ଗୌରବାଧାନ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାନୁଯାୟୀ ଦ୍ୱୟୋଭୟ ଉତ୍କଳରେ ପ୍ରଚୁର ଥିବାର ସଂକ୍ଷେପରେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲୁଁ, କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ ବଙ୍ଗଳା ଦେଶ ୭୫୦ ବର୍ଷ ଯବନାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ସେଠାକାର ଭାଷାରେ ବିଜାତୀୟ ଅର୍ଥାତ୍ ପାରସ୍ୟ, ଆରବ୍ୟ ଶବ୍ଦର ଯେ ପରିମାଣରେ ସଂସ୍ରବ ଦେଖା ଯାଏ ଉତ୍କଳ ଭାଷାରେ ତଦପେକ୍ଷା ସମଧିକ ପରିମାଣରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଅଛି ଅଥଚ ଉତ୍କଳ ଦେଶକୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଅସିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ୩୦୦ ବର୍ଷ ହୋଇ ନାହିଁ । ମୁସଲମାନମାନେ ଯେ ସମସ୍ତ ଦେଶ ଅଧିକାର କରନ୍ତି ସେ ଦେଶରେ ଆପଣା ଭାଷା ପ୍ରଚଳନ କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହ ଦିଅନ୍ତି ସତ୍ୟ ତଥାପି ପରାଭୂତ ଦେଶୀୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତାହା ଅଙ୍ଗୀକାର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ମୁସଲମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ପୂର୍ବେ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶରେ ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାଚୀନ ରାଜ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ସଂସ୍ଥାପିତ ଥିଲା । ଏତେବେଳେ ସୁବା ଦେଶର ବିଭାଗ ସମସ୍ତ ଖଣ୍ଡ ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁ ଅପଭ୍ରଂଶ ବସୀ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅଛି । ମୁସଲମାନମାନେ ତତ୍ପରିବର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରଗଣା ଓ ଚକଲା ଶବ୍ଦ ପ୍ରଚଳିତ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅଦ୍ୟାପି ଖଣ୍ଡ ଏବଂ ବସୀ ଶବ୍ଦର ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇ ନାହିଁ । ଯଥା କେରୁଆଳ ଖଣ୍ଡ, ଭପନ ଖଣ୍ଡ, ବାଲ୍ଲବସୀ, ଡ଼େରବସୀ ଇତ୍ୟାଦି । ପୁନଶ୍ଚ ଏ ଦେଶରେ ସନାତନ ନିୟମାନୁସାରେ ଦେଶାଧିକାରୀ ଏବଂ ଗ୍ରାମାଧିକାରୀ ପଦ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଅଦ୍ୟାପି ଦେଶ ପଣ୍ଡା ଏବଂ ଗ୍ରାମ ପଣ୍ଡା ଶବ୍ଦର ତିରୋଭାବ ହୋଇ ନାହିଁ । ମୁସଲମାନ-ମାନେ ତତ୍ପରିବର୍ତ୍ତରେ ନିଜଦ୍ୱାରା ସରକାର ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ଅଦ୍ୟାପି 'ସ୍ଥାନପତି' ଏବଂ 'ପଦପତି' ଉଭୟ ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର ଆଖ୍ୟା ସ୍ଥାନୀ ଏବଂ ପାନ୍ଥୀ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱୟରେ ଜାଗରୂକ ଅଛି । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏତେବେଳେ ସୁବା ଚୌକିଦାରକୁ ଦଣ୍ଡପାଶି କହନ୍ତି । ଏରୂପ ପ୍ରୀତିକର ଉପାଦାନ ସବୁ ଥାଉଁ ଉତ୍କଳ ଭାଷାରେ ମୁସଲମାନୀ ଭାଷାର ପ୍ରଚୁର ଶବ୍ଦ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖର ବିଷୟ । ଆମ୍ଭେ ବିଦେଶୀୟ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ବିପକ୍ଷ ନୋହୁଁ । ଯେଉଁଠାରେ କୌଣସି ବିଦେଶୀୟ ଶବ୍ଦ ବିନା ମାନସିକ ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ ସେଠାରେ ତାହା ବ୍ୟବହାର କରିବା ବିଧେୟ; ନଚେତ୍ ଦୁଇ ଧାଡ଼ି ଓଡ଼ିଆ କି ବଙ୍ଗଳା ଲେଖିବାବେଳେ ଶତକରା ପଞ୍ଚାଶ ଷାଠିଏ ପାରସ୍ୟ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ନିତାନ୍ତ ନିନ୍ଦନୀୟ । ୩୦ ବର୍ଷ ହେଲା ଏପ୍ରକାର ଭୁଷିତ ବଙ୍ଗଳା ଦେଶରେ ଅବଲମ୍ବିତ ହେଉଥିଲା ଏତେବେଳେ ତାହା ଅପସାରିତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେଉଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ କେହି ମୂସଲମାନ ବଙ୍ଗଳାର ପ୍ରିୟ ନାହାନ୍ତି ତେବେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଅଦ୍ୟାପି ଦୃଷ୍ଟ ହେଉଅଛି । ମାତ୍ର ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନେ ଯେତେ ରାଜକର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଅଛନ୍ତି ତେତେ ତାହା ଅଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ହେଉଅଛି । ଉକ୍ତ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଘଟିବାର କି ବାଧା ଅଛି? ହେଲଡେ ସାହେବଙ୍କ ସମୟଠାରୁ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ବାରମ୍ବାର ଅନୁଜ୍ଞା ଦେଉଅଛନ୍ତି ଯେ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ଭିନ୍ନ କେହି ଡାକ୍ତରୀ ଏବଂ ଅମଲା କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ ଏହି ରାଜୋଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଫଳବାନ୍ ହେଉ ନାହିଁ । ଅମଲାମାନେ ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ରାଜଦ୍ୱାରରେ ପ୍ରବଳ । ସେମାନେ ଅପଣା ନିରୁପାୟ ଜ୍ଞାତି କୁଟୁମ୍ବଙ୍କୁ ଅଧୀନ ଅମଲା ପଦରେ ସର୍ବଥା ସନିବେଶିତ କରନ୍ତି । ଏହି କୁରୀତି ଉଚ୍ଛେଦ କରିବା ସୁକଠିନ ହୋଇଅଛି । ଅମ୍ଭ ବିବେଚନାରେ ଏ ସଭା ସମୟ ସମୟରେ ଏଥିର ନିବାରଣ ନିମିତ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ଅମଲାମାନଙ୍କ ମୂର୍ଖତମ ଜ୍ଞାତି ଗୋଷ୍ଠୀ ରାଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ତାହା ରାଜପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଗୋଚର କରାଇବ; ଏବଂ ଯହିଁରେ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ତହିଁରେ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେବ । ତେବେ ଲଜ୍ଜାର ବିଷୟ ଯେ ଏ ଦେଶର ଲୋକମାନେ ବିଶୁଦ୍ଧ ନିୟମରେ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟୋଗୀ ନୁହନ୍ତି ସୁତରାଂ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅଳ୍ପ । ସଭା ଏ ବିଷୟ ପ୍ରତିକାର ପକ୍ଷରେ ପ୍ରୟାସ ପାଇବେ ଯେରୂପେ ଦେଶୀୟ ଲୋକମାନେ ଅପଣାଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ରାଜକୀୟ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପ୍ରେରଣ କରନ୍ତି ଏବିଷୟରେ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ପରିଶ୍ରମ କରିବେ । ଏ ଉତ୍ତାରୁ ଅମ୍ଭେ ଭାଷାର ଉତ୍କର୍ଷସାଧନ ବିଷୟରେ ଅପଣାର ଅଭିପ୍ରାୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ନିତାନ୍ତ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ କି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟବାଦିତ ହୋଇଅଛି ତାହା ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ସ୍ଥିର ହେଉଅଛି ଯେ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ଏବଂ କୌଣସି ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରଯତ୍ନରେ ତାହାର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ବିଶେଷରୂପେ ସାଧିତ ହୋଇଅଛି । ୪୦୦ । ୫୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବ ବଙ୍ଗଳା ଦେଶରେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା । ତହିଁରେ ବିଦ୍ୟାପତି ଚଣ୍ଡିଦାସ ପ୍ରଭୃତି କବିମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଉକ୍ତ ଧର୍ମ ବିଷୟ ସଂକୀର୍ତ୍ତନର ପଦ-ସମୂହ ରଚିତ ହୁଅଇ; ତଦନନ୍ତର ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କର ସମୟରେ ତାହା ବିସ୍ତାରିତ ହୁଅଇ; ତତ୍ପରେ ଶ୍ରୀରାମପୁରର ମିସନରୀମାନେ ଏବଂ ମହାତ୍ମା ରାମମୋହନ ରାୟ ଯେ ସମସ୍ତ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥାଦି ପ୍ରଣୟନ କରନ୍ତି ସେ ସମୁଦାୟର ମୂଳ-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଧର୍ମର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରଚାର କରିବା ମାତ୍ର । ଏ ସମସ୍ତ ଭିନ୍ନ ମତାବଲମ୍ବୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରକୃତ ଅଭିସନ୍ଧି ସିଦ୍ଧ ହେଉ କି ନ ହେଉ ବସ୍ତୁତଃ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାର ଉତ୍କର୍ଷସାଧନ ପକ୍ଷରେ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରୟାସ ବିଶେଷ ହିତକର ହୋଇଅଛି । ତତ୍ତ୍ୱବୋଧିନୀ ପତ୍ରିକା ବିଶୁଦ୍ଧ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଲେଖିବାର ଏକ ଆଦର୍ଶ । ତାହା ଉକ୍ତ ଧର୍ମପ୍ରଚାର ଉଦ୍ଯୋଗର ଏକ ଫଳ ମାତ୍ର । ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭାଷା ଉତ୍କର୍ଷସାଧନର ହେତୁ ଏହି ଯେ ପ୍ରଚାର ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ମର୍ମ ଯେତେ ସହଜରେ ସାଧାରଣର ହୃଦ ଗୋଚର ହୁଅଇ ତେତେ ଫଳ ଲାଭର ସମ୍ଭାବନା । ସୁତରାଂ ସହଜରେ ଅନ୍ତରକ ଭାବର ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି କରିବାର ପ୍ରୟାସ ହେଲାରୁ ଭାଷାର ପ୍ରସାଦ ଗୁଣ ଓ ତେଜ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ହୁଅଇ । ଏରୂପ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କଲାରେ ବଙ୍ଗ ଭାଷାର ଶ୍ରୀ ସାଧିତ ହେଲାରୁ ଉପାୟାନ୍ତର ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ବିସ୍ତର ଲାଭ ହୋଇ ଅଛି । ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ଗ୍ରନ୍ଥାଦି ରଚନାର ରୀତି ନିତାନ୍ତ ଅଧିକ ନୁହଇ । ୯୦୦ ବର୍ଷ ହେଲା ତ୍ରିପୁରାର ରାଜବଂଶୀୟଙ୍କ ବିବରଣ ରାଜମାଳା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲେଖିବାର ଆରମ୍ଭ ହୁଅଇ । ପରନ୍ତୁ କୃତ୍ତିବାସୀ ରାମାୟଣର ବୟସ ୪୦୦ ବର୍ଷରୁ ନ୍ୟୂନ ନୁହଇ । ତଦନନ୍ତର କବିକଙ୍କଣଙ୍କ ଚଣ୍ଡୀ, କାଶୀଦାସୀ ମହାଭାରତ ପ୍ରଭୃତି ବିରଚିତ ହୁଅଇ । ୧୦୦ ବର୍ଷ ହେଲା ଭାରତଚନ୍ଦ୍ର କର୍ତ୍ତୃକ ଅନ୍ନଦା-ମଙ୍ଗଳ କାବ୍ୟ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଅଛି । ମୁଦ୍ରାଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରସାଦାତ୍ ଏ ସମସ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଚାରିତ ହେବା ଉତ୍ତାରୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଗ୍ରନ୍ଥାଧ୍ୟୟନର ପିପାସା ସଞ୍ଚାରିତ ହେଲା । ଏ ସମସ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଚାରରେ ଶ୍ରୀରାମପୁର ମିଶନରୀ ଏବଂ ରାମମୋହନ ରାୟ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ସାହ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ମିଶନରୀମାନେ ରାମାୟଣ ମହାଭାରତାଦି ମୁଦ୍ରିତ କଲେ ଓ ରାମମୋହନ ରାୟ ଅନ୍ନଦା ମଙ୍ଗଳ ମୁଦ୍ରାଙ୍କନ ସମୟରେ ଔତ୍ସୁକ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଅଧ୍ୟୟନର ପିପାସା ସଞ୍ଚାରିତ ହେଲେ ତାହା ସହଜରେ ପରିତୃପ୍ତ ହେବାର ନୁହଇ । ଯେରୂପ ପ୍ରାକୃତ ପିପାସାରେ ଆତୁର ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ କାଷ୍ଠ-କଳଙ୍କିତ ପଙ୍କିଳ ପୟଃ ପ୍ରଣାଳୀସ୍ଥ ସଲିଳକୁ ସୁଧା ଜ୍ଞାନରେ ପାନ କରୁଥାନ୍ତି ମାତ୍ର ପାନ କଲା ଉତ୍ତାରୁ ତୃପ୍ତି ଲାଭ ନ ହୁଅଇ ସେ ତେତେ-ବେଳେ ନିର୍ଝରସ୍ଥ ସ୍ଫଟିକସଦୃଶ ନିର୍ମଳ ବାରି ଅନେଷଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

କରଇ ସେହିରୂପ ବିଦ୍ୟାପିପାସାତୁର ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରଥମତଃ ଯାହା ସାକ୍ଷାତରେ ପାଏ ତାହାକୁହିଁ ପରମ ମଧୁର ଜ୍ଞାନ କରି ଆସ୍ୱାଦନ କରଇ କିନ୍ତୁ କିୟତ୍‌କାଳପରେ ଯେବେ ତାହାର ପରିଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମଇ ତେବେଳେ ଘୃଣା ସହକାରେ ଅତୃପ୍ତି ଆସି ଉଦିତ ହୁଅଇ ଏବଂ ପିପାସାର୍ଥ ବିମଳ ବିଦ୍ୟାବାରି ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଉତ୍କଳ ଦେଶରେ ଏତେବେଳେ କିୟତ୍ ପରିମାଣରେ ସେହି ପିପାସା ଜନ୍ମିଅଛି । ଅତଏବ ଯେଉଁ ପୁରାତନ କାବ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାଦି ତାଳପତ୍ରରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛି, ସେହି ସମୁଦାୟକୁ ମୁଦ୍ରିତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ସକଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ଆଧୁନିକ ନୁହଇ । ଉତ୍କଳରେ ଭାଷା ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ଏବଂ ଭାଗବତାଦି ଗ୍ରନ୍ଥ ବହୁ କାଳରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେହି ସବୁର ପ୍ରଣୟନର ସମୟ ସ୍ଥିରୀକୃତ ହୋଇ ନାହିଁ । ସେହି ସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚକମାନେ କେଉଁ ସମୟରେ କେଉଁ ପ୍ରଦେଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଥିଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଏହି ସଭା ଦ୍ୱାରା ନିରୂପିତ ହୋଇ ପାରେ । ଗ୍ରନ୍ଥ ସମୁଦାୟ ନିତାନ୍ତ ଅଶୁଦ୍ଧାବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ଅଛି । ଯେ ସମୁଦାୟ ମୁଦ୍ରିତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ତତ୍ସମୁଦାୟ ପଙ୍କୋଦ୍ଧାର ହେଲେ ସମଧିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର କାର୍ଯ୍ୟ ହେବ । ଏଥିଉତ୍ତାରୁ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ସମୟରେ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ନାମକ ଏକ କବି କର୍ତ୍ତୃକ ରସକଲ୍ଲୋଳାଦି କାବ୍ୟ ବିରଚିତ ହୋଇଅଛି । ତଦ୍‌ବ୍ୟତିରେକେ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଦ୍ୱାରା ଜଣା ଯାଇଅଛି ଯେ ଭାରତ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସମକାଳରେ ଘୁମୁସରାଧିପତି ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ବୈଦେହୀଶବିଳାସ ସୁଭଦ୍ରାପରିଣୟ, ଏବଂ ପ୍ରେମସୁଧାନିଧି ପ୍ରଭୃତି ବହୁତର କାବ୍ୟ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଅଛି । ଯଦି ଏହି ସମୁଦାୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଭାବାଲଙ୍କାରଠାରୁ ଶବ୍ଦାଲଙ୍କାରର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ, ତଥାପି ସେହି ସମୁଦାୟ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ରଚକମାନଙ୍କର ଅସାଧାରଣ କ୍ଷମତା ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୋଇ ଥାଏ । ଅତଏବ ଏହି ସମୁଦାୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅତି ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ମୁଦ୍ରିତ କରି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚାର କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ । ଅଧନ ସଧନ ସର୍ବସାଧାରଣ ସକଳ ପ୍ରକାର ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ଲୋକ ସେହି ସମୁଦାୟ ପାଠ କରି କ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟାଦିର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ସଞ୍ଚାରିତ ହେଉଥିବ; ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଉକ୍ତ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟୋଗୀ ହେବେ ଯେ ସମୟରେ ବିଷଦ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଲଳିତ ଭାଷାରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ହେବ । ପରମେଶ୍ୱର କୌଣସି ଅଭାବ ଚିରକାଳ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାଦୁର୍ଭୂତ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସର୍ବ ପ୍ରକାର ଅଭାବ ଖଣ୍ଡନ ନିମିତ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ବୁଦ୍ଧି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଅଭାବ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରଚୁର ହୋଇ ପାରିବ । ଏଠାରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ବାଳକ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଅଛନ୍ତି ସମୟରେ ସେମାନେ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ସୁକବି ହୋଇ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । କୌଣସି ଇଂଲଣ୍ଡୀୟ କବି କହନ୍ତି ଯେ କାନନରେ ଅନେକ ମନୋହର ପୁଷ୍ପ ବିକସିତ ହୋଇ ଜଙ୍ଗଲୀୟ ସମୀରରେ ଆପଣାର ମଧୁର ସୌରଭ ବିଧ୍ୱଂସ କରୁଅଛି ଏବଂ କେତେ ସୁନିର୍ମଳ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ରତ୍ନରାଜି ରତ୍ନାକରର ନିବିଡ଼ ତିମିରପୂର୍ଣ୍ଣ ତରଙ୍ଗମାଳା ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ଅଛି । ସେହି ପ୍ରକାର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅପରିମିତ ଛାତ୍ର ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି କାଳକ୍ରମେ ବିଦ୍ୟା ବିଷୟରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ଯଶସ୍ୱାନ୍ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନାଦୃତ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ବିମଳ ବିଭାରେ ସଦୀପିତ ହୋଇ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଯେରୂପ କୌଣସି ପୁତ୍ତଳିକା ଗଢ଼ିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମରେ ତୃଣ ମୃତ୍ତିକାଦିର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି ସେହିରୂପ ସ୍ୱଭାଷା ପୁଷ୍ଟିପକ୍ଷରେ ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଉପାଦାନ ପୂର୍ବ ବିରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥାଦି ଅଛି । ଅତଏବ ଆମ୍ଭର ପ୍ରସ୍ତାବ ଏହି ଯେ-ଏହି ସଭା ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମୁଦାୟ ଯଥାକ୍ରମେ-ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧ ନିୟମରେ ମୁଦ୍ରିତ ଓ ପ୍ରଚାରିତ କରନ୍ତୁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କୁଟୀର ।

ମଧୁର ରୁଚିର ଶାନ୍ତିର ଅଧାର
କେତେ ସୁମଙ୍ଗଳ ରୂପ ତୋହର ।
ଶ୍ୟାମ ବାସ ପିନ୍ଧି ଉଭ୍ ଗ୍ରାମ କୋଣେ
ଦେଖି ସୁଧା ବର୍ଷେ ପ୍ରାଣେ ମୋହର ।
ଅସ୍ତଗାମୀ ଭାନୁ ଚୁମ୍ବି ପ୍ରାଚୀଭାନୁ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କରଣେ ମଣ୍ଡିତ ତୋତେ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟବାସ ସୁରବାଳା କଗୋ
ପଠାଇଣ ଥାନ୍ତି ତାଙ୍କର ହାତେ ।
ଶରତ ସୁନ୍ଦରୀ ସଖିଭାବ ଧରି
ପିନ୍ଧାଏ ଜ୍ୟୋତ୍ସନା ଧବଳ ଶାଢ଼ୀ ।
କୁସୁମ ଗୁଚ୍ଛରେ ବାନ୍ଧେ ତୋ କବରୀ
ଅତି ଯତନରେ ପ୍ରେମେ ସଜାଡ଼ି ।
କଳକଳ ନାଦେ ବହେ ତରଙ୍ଗିଣୀ
ତା ବକ୍ଷ ହିଲୋଳେ ମନ୍ଦ ପବନେ,
ପ୍ରକୃତି ଦେବୀକ ଧରିଛି ତୋ ପାଶେ
ମୁଖ ଦେଖିବାକୁ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଦର୍ପଣେ ।
ସୁବାସ ପ୍ରସୂନ ପକ୍ଷୀ ସୁଧାଗାନ
ତୋର ଚାରିଅଡ଼େ ଉଛୁଳି ଥାଏ,
ସୌଧବାସେ ରହି ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ରପ୍ରାଣ
ତୋ ଆଶ୍ରାକୁ ନିତ୍ୟ ତୃଷିତ ହୁଏ ।
ଉଦ୍ଭିନ୍ନ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସୁଶ୍ୟାମଳ କୋଡ
ମଧ୍ୟେ ଅବସ୍ଥିତ କି ମନୋହର,
ତୋ କୋଡ ନିବାସୀ କୃଷକ ଦମ୍ପତି
କି ପ୍ରେମସମ୍ପତ୍ତି ଭୁଞ୍ଜେ ଅପାର ।
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବାସନା ତୃପ୍ତିଯୋଗ୍ୟବାସ
ନ ଦିଅଇ ଶାନ୍ତି ମୋର ଚିତ୍ତକୁ ।
ତୋ ଅଙ୍କମଣ୍ଡନ ଦରିଦ୍ରତାରୁ ମୁଁ
ଅତି ତୁଚ୍ଛମଣେ ମୋ ଜୀବନକୁ ।
ଗୋ ରମ୍ୟ କୁଟୀର ନ ଡାକ ନ ଡାକ
ମୋ ସମ ନରକୁ ପାଶେ ତୋହର,
କାଳିମା ଘୋଟିବ ପରଶେ ନିଶ୍ଚୟ
ପାପଭୋଗେ ଜୀବ ସ୍ଥୂଳଶରୀର ।
ସୁମଳ କୁଟୀର ସୁତା ପ୍ରକୃତିର
ତବ ପବିତ୍ରତା ରହୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ଦେଖି ତବ ମୂର୍ତ୍ତି ଦରିଦ୍ର ସମ୍ପତ୍ତି
(ଏ) ତାପିତ ଅନ୍ତର ହେବ ଶୀତଳ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳପ୍ରସାଦ ସିଂହ ।

ଆଦିକବି-ଶାରଳା ଦାସ ।

ଉତ୍କଳରେ ଯେତେ ପୁରାଣ, ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶାରଳା ମହାଭାରତ ଆକାରରେ ବଡ଼ । ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ କବି କିପରି ଉପକରଣ ସଂଗ୍ରହ କରି ଏହି ମହାପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣ କଲେ? ବୋଧ ହୁଏ - ସେ କାଳରେ ଉପକରଣ ବଡ଼ ସୁଲଭ ଥିଲା । ଏହି ମହାଭାରତର ଉପକରଣ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କାଳସ୍ରୋତର ପ୍ରତିଲୋମରେ ପୁଣି ସେହି କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ଶାସନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ତଦାନୀନ୍ତନ ସମାଜ ଏବଂ ତହିଁର ସ୍ଥିତିଗତି ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ଇତିହାସ ଦର୍ପଣରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖି ପାରୁଅଛୁଁ ଯେ; କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଅତି ସାମାନ୍ୟ

ମହାଭାରତ ରଚନା କାଳୀନ ସମାଜର ଅବସ୍ଥା ଓ ବୃତ୍ତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅବସ୍ଥାରୁ ସୌଭାଗ୍ୟ କ୍ରମେ ଆଜି ବିଶାଳ ରାଜ୍ୟର ଅଧିକାରୀ* । ଦକ୍ଷିଣରେ କୃଷ୍ଣାତୀର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାଙ୍କର ପ୍ରତାପ ପତାକା ଉଡ୍ଡୀୟମାନ ଥିଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ବୀର ପୁତ୍ର ପୁଣି ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଥିଲେ । ତଥାପି ଏହି କାମୁକ ରାଜାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଅନୁସାରେ ଉପପତ୍ନୀ ଗର୍ଭଜାତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସ୍ୱୀୟ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହୋଇଥିଲେ । ନିଜ ପୁତ୍ରମାନେ ପୈତୃକ ରାଜ୍ୟର ଅଧିକାର ନ ପାଇ ଇତସ୍ତତଃ ଭ୍ରମଣ କରି ସ୍ୱ ବାହୁବଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ସୀମାନ୍ତ ପ୍ରଦେଶମାନଙ୍କରେ ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କଲେ । ଏକେ ହିନ୍ଦୁସାଧାରଣ ଅଦୃଷ୍ଟବାଦୀ ତହିଁରେ ପୁଣି ଉକ୍ତ ଦୁଇ ଘଟନା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି 'କିଂ ନକରୋତି ବିଧିର୍ଯଦିରୁଷ୍ଟଃ କିଂ ନକରୋତି ସ ଏବହି ତୁଷ୍ଟଃ' ଏହି ଧାରଣା ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇଥିଲା । ତଥାପି ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସାହସ ଓ ଉଦ୍ୟୋଗ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଥିଲା । ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ବହୁବାର ଏମାନଙ୍କୁ ଘେନି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରି ଜୟଲାଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧର ସମ୍ଭାବନାରେ ସେମାନେ ବହୁ ଗଜ, ଅଶ୍ୱ ଓ ପଦାତିକର ଭରଣପୋଷଣ ବ୍ୟୟଭାର ବହନ କରୁଥିଲେ । ଆକସ୍ମିକ ବିପଦରେ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ଲାଗି କେତେକ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ନିଷ୍କର ଭୂମିମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଦିଆ ଯାଇ ଥିଲା । ଏହା ଛଡ଼ା ସେମାନଙ୍କର ରାଜତରେ ଧୂର୍ତ୍ତକାର୍ଯ୍ୟାଦିରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚୁର ବ୍ୟୟ ହୋଇଥିବାର ନିଦର୍ଶନ ରହିଅଛି । ଏତେ ବ୍ୟୟ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ରାଜକୋଷର କ୍ଷୟ ହୋଇ ନ ଥିଲା କିମ୍ବା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ସାମାରିକ ବ୍ୟୟ ନିର୍ବାହ କରି କିଛି ସଞ୍ଚୟ ଦ୍ୱାରା ସୁଖରେ କାଳଯାପନ କରୁଥିଲେ । ରାଜକୋଷ ବହୁ ଧନ ରତ୍ନ ସମନ୍ୱିତ ଥିଲା । ଏକା ଅନଙ୍ଗ ଭୀମଦେବ ୧୬ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଚାରିଶ ଲକ୍ଷ ମାଢ଼ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ୭ ଲକ୍ଷ ୮୦ ହଜାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୂଲ୍ୟର ରତ୍ନ ମଣି ମୁକ୍ତା ସଞ୍ଚୟ କରିଥିଲେ । ଏକଥାମାନ ଶୁଣି ପ୍ରଜାଗଣ ରାଜକୋଷସ୍ଥ ଧନର କଳନା କରି ପାରୁ ନଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାର କୌଣସି ସୁବିଧା ନଥିବାରୁ ଅଥବା ତତ୍ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୁସ୍ତକାଦି ଲିଖିତ ହେଉ ନଥିବାରୁ ଏସବୁସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜନଶ୍ରୁତି ନାନା ଆକାର ଧାରଣ କରୁଥିଲା । ସାଧାରଣ ପ୍ରଜାଏ ଦେଶଭାଷାର କୌଣସି ପୁସ୍ତକ ନପାଇ ସର୍ବଦା ଏହିପ୍ରକାର ଜନଶ୍ରୁତିରେ ଅମୃତବିନୋଦନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ କେହି (ଯେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଚତୁର) ନିଜ କଳ୍ପନାଲେପରେ ଆହୁରି ବିଶେଷିତ କରି ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ଜନଶ୍ରୁତି ସେମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ ହେବାରୁ ସେକାଳରେ ନାନାସ୍ଥାନ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନାପ୍ରକାର କିଂବଦନ୍ତୀ ଅବାଧ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ତଦାନୀନ୍ତନ ପ୍ରଜାସାଧାରଣଙ୍କର ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଏବଂ କଳ୍ପନା ପ୍ରବୃତ୍ତି ସେହି କିଂବଦନ୍ତୀରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି କିଂବଦନ୍ତୀ ଗୁଡ଼ିକର ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ନଦେଇ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସୀ ସାଧାରଣ ଶ୍ରୋତାବର୍ଗ ଆଗ୍ରହ ଏବଂ ମହାନନ୍ଦ ସହକାରେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରି ଚିତ୍ତ ରଞ୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ଏଣେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ହୋଇଥିଲେହେଁ ତାହାର ବିଲୟକାଳୀନ ନାନା ବିରୂପ ଉପଧର୍ମର ସୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରସାର ସଙ୍ଗେ କିଂବଦନ୍ତୀ—ପ୍ରିୟ ପୂର୍ବ ସମାଜ ଆହୁରି କିମ୍ଭୂତକିମାକାର ଧାରଣ କଲା ? ଶକୁନଶାସ୍ତ୍ରର ମର୍ମ ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ସମସ୍ତଙ୍କ ଅଳ୍ପାଧିକରେ ଜଣାଥିଲା ଏବଂ ଶ୍ରଦ୍ଧାସହକାରେ ତାହା ପାଳିତ ହେଉଥିଲା । ବିବାହରୁ ସାମାନ୍ୟ ଯାତ୍ରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ଧାନବୁଣିବାଠାରୁ ଶାଗ ବୁଣିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବପ୍ରକାର ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଜ୍ୟୋତିଷ-ସମ୍ମତ ଯୋଗଲଗ୍ନାଦି ଅତିଥିଲଭାବରେ ବିଚାର କରାଯାଉ

---

* ବାସୁଦେବବଂଶୀୟ ଶେଷ ରାଜା ନିଃସନ୍ତାନ ଥିଲେ ; ସୁତରାଂ ସେ ଉକ୍ତ ବଂଶୀୟ କପିଳସାନ୍ତରା ନାମକ ଜଣଙ୍କୁ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଏହି କପିଳସାନ୍ତରା ଏକସମୟରେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଗୋମୃଗ୍ରହଣ କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉ ଯାଉ ଶେଷ ରାଜା ଦେବ ବାସୁଦେବ କପିଳଙ୍କର ସବଶେଷ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ପରିଚୟ ପାଇ ତାହାଙ୍କୁ ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ମନୋନୀତ କଲେ । ବହୁକାଳ ଉତ୍ତରୁ କପିଳ ଆଗଣାର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ବାସୁଦେବଙ୍କ ରାଜସଭାର ମନ୍ତ୍ରୀପଦରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । କେହି କହନ୍ତି ଶେଷ ରାଜା ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଉତ୍ତରରୁ ମୁସଲମାନମାନେ ଆସି ଓଡ଼ିଶା ଆକ୍ରମଣ କରି ଥିଲେ । କପିଳ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ଧିସ୍ଥାପନାର୍ଥ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ ସେମାନଙ୍କ ଶିବିରରେ ରକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ରାଜା ବାସୁଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଉତ୍ତରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ ନିମିତ୍ତେ ପୁନଃ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ । -ଅର୍ଗ୍ୟକୃତ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ ପୃ୦୨ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଥିଲା । ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ଓ ଧର୍ମୋପଦେଶର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ଥିବାରୁ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାବ ଓ କଳହ ସାଧାରଣଙ୍କର ମୁଖ ଭୂଷଣ ହୋଇ ଥିଲା । ଏପରିକି ସେମାନଙ୍କର ହାସ ପରିହାସଠାରୁ ଭିତରସ୍ତାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ କଥା କେବଳ ଅଶ୍ଳୀଳଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଥିଲା । (୧) ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଆହାରବିହାରାଦିରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥିବାରୁ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦର ସ୍ପୃହା ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଜାଗରିତ ହୋଇଥିଲା । ଗାନ ବାଦ୍ୟ ପ୍ରତି ସାଧାରଣଙ୍କର ମନ ମଧ୍ୟ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା । ଏହିପରି ବିଳାସ ବାସନା ବା କାମଳବ୍ୟସନ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଦୁଃସାହସ ଦ କ୍ରୋଧଳବ୍ୟସନର ଅଭାବ ନଥିଲା । ଯବନ ଯୁବଲାଗି ସକୁଳ ଧମନୀରେ ଉଷ୍ଣ ଶୋଣିତ ଧାବମାନ ହେଉଥିଲା । (୨) ରାଜ୍ୟେଶ୍ୱର କପିଳେନ୍ଦ୍ର ରାଜ୍ୟଯାଇ କେବଳ ଯବନ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ଦକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ (୩) ଏବଂ ବାହାମଣୀ ରାଜ୍ୟରୁ ସମସ୍ତ ମୁସଲମାନ ଅଧିକାର କାଢ଼ି ନେବା ପାଇଁ ତେଲିଙ୍ଗ ପତିଙ୍କ ସହିତ ମିଳି ଘୋର ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଯୁଦ୍ଧରେ ମରାଠା ଶକ୍ତିସେନାର ଆକ୍ରମଣରେ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗଦେଇ ପାଞ୍ଚଲକ୍ଷ ମୁଦ୍ରାଦ୍ୱାରା ସନ୍ଧିକୃତ କରିଥିଲେ (୪) ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ପଶ୍ଚାତ୍ ଉତ୍ତେଜିତ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଘେନି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବିଧାନ କରିଥିଲେ (୫) ସେହି ସମୟର ଘନ ଘନ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଜୟପରାଜୟ ପାଇ ପ୍ରଜା-ସାଧାରଣ ମହାଭାରତୀୟ ଯୁଦ୍ଧ କାହାଣୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବକୁ ଆଣିଥିଲେ । ଘରେ-ଘରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି ମହାଭାରତ ଆଲୋଚନାର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଥିଲା । ସୈନିକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଛଡ଼ା ଯେଉଁମାନେ ନିଷ୍କର ବୃତ୍ତି ଭୋଗ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ନ୍ୟାୟତଃ ଯୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ମୃଗୟା ବିନୋଦ ଓ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁର ଆକ୍ରମଣରୁ ଆତ୍ମ ରକ୍ଷା କରିବାନିମିତ୍ତ ଆପାତତଃ ଧନୁଶରର ବ୍ୟବହାର ଶିକ୍ଷା କରି ନିକଟସ୍ଥ ଜଙ୍ଗଲରେ ବାଘ ଗଣ୍ଡା ଆଦି ବଧ କରୁଥିଲେ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରତି ଗ୍ରାମରେ ନାନା ପ୍ରକାର ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ କରି ଶରୀରର ବଳବୃଦ୍ଧି ସାଧନ କରୁଥିଲେ ।* ସୁତରାଂ କେବଳ ସୈନିକ ବିଭାଗର କାହିଁକି ଅପର ସାଧାରଣଙ୍କର ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ବୀରରସାବେଶରେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ନାଚୁ ଥିଲା, ସେଥିରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ କଣ ? ବୋଧ ହୁଏ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିତ୍ୟ ଘଟିତ ବିବାଦବିସଂବାଦରେ ମହାଭାରତର ଉଦାହରଣ ଅବତାରଣା କରି ମୀମାଂସା କରୁଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ି ସମସ୍ତେ ମହାଭାରତର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ପଲ୍ଲବିତ କରି ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ପରିତୃପ୍ତି ନିମିତ୍ତ କାହାଣୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ।

କ୍ଷଣକାଳ କବି ଏହିପରି ସମୟରେ ମହାଭାରତର ପ୍ରୟୋ-ଜନୀୟତା ଉତ୍ତମରୂପେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଏବଂ ଗୃହଥାଡ଼ରେ ସ୍ତୂପୀକୃତ ମାଲମଶଲାମାନ ପାଇ ତଦାନୀନ୍ତନ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ରୁଚିକ ଗୃହିଁ ମହାଭାରତ ମହାପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣରେ ମନ ବଳାଇଲେ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ସତ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କଲେ ଜଣା-ଯାଏ ଯେ, କବି ଶୈଶବରେ ବୁଢ଼ା ପିତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ମହାଭାରତ କଥା ଶୁଣି ଥିଲେ । ଏହା ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବିକ ପୁରାଣାନୁରାଗିତାର ବୀଜ । ଅନନ୍ତର କ୍ରମଶଃ ବୟୋବୃଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ଏହି କୌତୂହଳର ଅ[illegible] ଯୋଗୁଁ ସେ କାଳର ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଅନୁଯାୟୀ ଅଭ୍ୟାସ [illegible]

ରଚନା ।

(୧) ବର୍ତ୍ତମାନେ ଏପ୍ରକାର ଅଭ୍ୟାସ ସାଧାରଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ଲୋପ ପାଇଅଛି, ତଥାପି ସେ ସମ୍ପ୍ରାରର ପୂର୍ବ ଚିହ୍ନ ଅନୁମେୟ ।

(୨) କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱମଧ୍ୟରେ ଯେତେ ମୁସଲମାନ ଆକ୍ରମଣ ଓ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି, ତତ୍ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ବା ତତ୍ପରବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ରାଜାଙ୍କ [illegible] ହୋଇ ନାହିଁ ।

(୩) ସେ ସମୟରେ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀ ତାହାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ଏହାକୁ କବି ଅନେକସ୍ଥଳରେ ମହେନ୍ଦ୍ର ଦେଶ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନ କରିଅଛନ୍ତି [illegible] ପ୍ରତାପୀ ଓ ଶୌର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନ କରିଅଛନ୍ତି ।

(୪) ଏହି ସମୟର ବିଜୟ ବୀରମାନଙ୍କର ଉପଢୌକନ ସ୍ୱରୂପ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମୁଦ୍ରା ଓ ଗଜାଶ୍ୱାଦି ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ଅବଲମ୍ବରେ ଲିଖିତ ହେଲା [illegible]

(୫) ଏହି ପୁସ୍ତକର ଚରିତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ସମ୍ଭବତଃ ଦ୍ରୋଣପର୍ବ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସୁଦକ୍ଷିଣାରାଦ ସ୍ନେହ ପରିଚ୍ଛ ଯାଇ କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ମ୍ଲେଚ୍ଛମାନ [illegible] ଯେ କୌଶଳ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଚୋଧହୁଏ ମୁସଲମାନମାନେ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ପରାସ୍ତ କରି ଦେଇ ଏମେ ଏ ବସ୍ତୁ ମୁଦ୍ରା ନେଇ [illegible] ହୋଇ ଥିଲେ ।

* [illegible] ବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଏହା ଅନୁମେୟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବ୍ୟାକରଣ ସୂତ୍ର ମୁଖସ୍ଥ ନ କରି (୬) କେବଳ ପୁରାଣମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଧାବିତ ହେଲେ ସେ ବହୁପୁରାଣ ଓ ମହାଭାରତର କଥା-ମାନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ପୁରୋହିତଙ୍କଠାରୁ (୭) ଆଗ୍ରହ ସହକାରେ ଶୁଣି ସେହି ଗୁଡ଼ିକ ମାନସକୋଷରେ ସନ୍ନିହିତ ସଞ୍ଚୟ କରୁଥିଲେ । ବିଶେଷତଃ ଶାରଳା ମନ୍ଦିରରେ ତାହାଙ୍କର ନାନା ପୁରାଣ ଶୁଣିବାର ସୁବିଧା ହେଉଥିଲା । ଶାରଳା ବଡ଼ ପୁରାଣବତ୍ସଳା ବୋଲି କବିଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତିରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଅଛି । 'ସର୍ବମଙ୍ଗଳାରୂପୀ ମାତା ଯେ ମତ୍ତୋଳା—ଗ୍ରନ୍ଥାର୍ଥ ଶୁଣଇ ସେ ରହସ୍ୟ କୁତୂହଳା' ଆଃ ପଃ । କବି ପୁରାଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବିଶେଷରେ ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ ଓ ଶିବପୁରାଣର କଥା ଆୟତ୍ତ କରିଥିଲେ, ତେଣୁ ଏହି ପୁରାଣଦ୍ୱୟର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରପଥବର୍ତ୍ତୀ କଥାଂଶମାନ ସ୍ୱୀୟ ମହାଭାରତର ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଯୋଗ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟହ ନିଶା ମୁଖରେ କବି ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ମହାଭାରତାଦି ଶୁଣି, ରାତିରେ ଯାହା ବସି ରଚନା କରିଥାନ୍ତି, ତାହା ତାହିଁ ଆରଦିନ ଇଷ୍ଟ ଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରେ ପାଠ କରନ୍ତି । କବିଙ୍କର ଭକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏପରି ଅନୁମାନ କରିବାର ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣ ଏହି ଯେ, ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପର୍ବର ବିଶେଷ ଘଟନା ବା ଯୁଦ୍ଧାଦିବର୍ଣ୍ଣନା ଶେଷରେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ଏକାପରି ଉକ୍ତି (ଭଣିତି) ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ଯାଏ—ଉକ୍ତ ଅଂଶମାନ ଏକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସର ବା ଏକଦିନର ଲେଖା । ଦେବୀ ମନ୍ଦିରରେ କବି ନିଜ ମହାଭାରତ ପାଠ କଲାବେଳେ ବିଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ପୁରୋହିତଙ୍କୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ଭୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେଥି ପାଇଁ ସେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଭୟ ଓ ବିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କର ବଶଂବଦ ହେଉଥିଲେ । "ନ ପଢିଲି ଅକ୍ଷର ମୁଁ ନୁହେ ଶାସ୍ତ୍ର-ବାଦୀ, ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବସି ନକଲି ସମାଧି । କୁସ୍ଥାନେ ବସିଲି ନ ବସିଲି ବିପ୍ରଗୋଷ୍ଠୀ—ଶିଶୁବୁଦ୍ଧି ମୋହର ବରଷ ଅଳପଟି-ମଃ ପଃ । କଥିତ ଅଛି କବି ମହାଭାରତ ଲେଖିସାରି ଲିଖିତ ତାଳପତ୍ରମାନ ଆଗେ ପାର୍ଶ୍ୱ ବାହିନୀ ବୃଦ୍ଧ ନଦୀ (୧) ଗର୍ଭରେ ପକାଇ ଦେଲେ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଯାହା ଭାସି ଉଠିଲା ସେ ଗୁଡ଼ିକ ଅନୁପୂର୍ବ୍ୱ କ୍ରମ ଅନୁସାରେ ସଜ୍ଜିତ କରି ପୋଥି ବାନ୍ଧିଲେ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ କୌତୁକ କାହାଣୀ ଆଦି କବିମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶୁଣା ଯାଇ ଥାଏ; ତାହା କବିଙ୍କର ଆଦି ମାତାର ନିଦର୍ଶନ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଆଦି କବି ଉକ୍ତ ତୁକାରାମଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି, ଏହାକୁ ତାହାର ଭଗିନୀ କହିଲେ ଚଳେ । (୨) ସେ ଯାହା ହେଉ ଏହି କିମ୍ବଦନ୍ତୀରେ କିଛି ସତ୍ୟ ଥିଲା ପରି ଜଣା ଯାଉ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ସଂସ୍କୃତାନୁରାଗୀ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲୋପକରିବାରେ ତତ୍ପରୀ ବଂଶଧାରଣମାନେ ଏପରି ଗୋଟିଏ କଳ୍ପନାର ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଅଛନ୍ତି । ଏପରି କଳ୍ପନାର ଦୁଇ ଗୋଟି ଅଭିପ୍ରାୟ ଥିଲା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ଗୋଟିଏ ଏହି, କବି ମହାଭାରତର କଥା ମୌଳିକ କ୍ରମାନୁସାରେ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ସେ ଗ୍ରନ୍ଥ ନ ପଢି ବହୁଳ କଥାର କ୍ରମ ରକ୍ଷା କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଅନ୍ୟଟି ଏହି ଯେ, କବି ମୂଳ ମହାଭାରତର ଅନେକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ଯାହା ମନେ ଥିଲା କେବଳ ସେହି ସବୁ କଥା ସେ ଠିକେ ଠିକେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । "କହିଲେ ମହାଭାରତ ଠିକ ଠିକ ଭାବେ" । କବିଙ୍କର ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରମାଦ ବା ତ୍ରୁଟିର ମାର୍ଜନା ଲାଗି କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି ଗଠିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା କବିଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୃଦ୍ଧି ହେଉନାହିଁ; କେବଳ ସତ୍ୟର ଅପଳାପ ହେଲା । ଯଦି କେହି ଏହା ସତ୍ୟର ଅପଳାପ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର ନ କରନ୍ତି, ତେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାଙ୍କ ଆପତ୍ତିର ଖଣ୍ଡନରେ ଆହୁରି ଦ୍ରୁତ

(୭) ନ ପଢିଲି ନ ଘୋଷିଲି ଗଉ ଜୁନ୍ ପୁଣ୍ୟେ-ପୁରାଣ ଅଭ୍ୟାସ କଲି ଶାରଳା ପ୍ରସନ୍ନେ । ଆଃ ପ ୨୧୩
ଏଠାରେ ନଘୋଷିଲି ଅର୍ଥଧାନ ଓ ବ୍ୟାକରଣ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

(୬) ବାମଦେବ ମହେନ୍ଦ୍ର ବୋଲେ ଶାନ୍ତି-ଯୋଗେ ଦୁଇ ତାହା ବିଚାରିଲି ସବ ଶୂନ୍ୟ ଯୋଗେ । ମ. ପ

(୧) ପ୍ରଚଳିତ ନାମ 'ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ' ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଅଛି ଯେ, ଏହି ନଦୀରେ ପୂର୍ବେ ବାଣିଜ୍ୟ ନୌକା ଯାତାୟାତ କରୁଥିଲା । ଏକଦା ଭୌଣସି ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରେ ନୌକା ଏଥିରେ ବୁଡ଼ିଯାଇ ଥିବାରୁ ଏହାର ନାମ ବୁଡ଼ ନଦୀ ହୋଇଅଛି, ତଥାପି କବି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହାର ନାମ ବୁଡ଼ନଦୀ ବା ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ ନାହିଁ ଅଛନ୍ତି ।

(୨) କଥିତଅଛି, ଜନ୍ମ ପ୍ରକାଶ ପରିଷ୍ଠାରେ ବିଠଠଲ ମନ୍ଦିରରେ ଭଜନ ରଚନା କରୁଥିବା ସମୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶୂଦ୍ରର କବିତ୍ୱାଧିକାର ଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିବାଦ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ସେହି ଅନଧିକାର ଚର୍ଚ୍ଚାରୁ ବିରତ ହେବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଆଦେଶ କଲେ । କବି ସେମାନଙ୍କ ଉପଦେଶକୁ ଅବଜ୍ଞା କରି ଦ୍ୱିତୀୟ ପଥର ପଥା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଲୁଗାରେ ଗୁଡ଼ାଇ ପାର୍ଶ୍ୱ ବାହିନୀ ନଦୀରେ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଇ ବସିଲେ ଏବଂ ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ଜଣାଇଲେ । ଭଗବାନ ତେର ଦିନ ବା ମୋଟ ଦିନ ଉତ୍ତରେ ତାହା ଜଳଉପରକୁ ଭାସି ଉଠିଲା । ଠାକୁର ଭକ୍ତ ବୋମ୍ବାଇ-ଜନ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରମାଣ ଏହି ଦେଇ ପାରୁଁ ଯେ, କବି ତ କିଛି ସମଗ୍ର ମହାଭାରତ ସ୍ୱଗ୍ରାମରେ ଥାଇ ଲେଖି ନ ଥିଲେ ଯେ ବୃଦ୍ଧ ନଦୀରେ ତାହା ଭସାଇ ଦେଲେ ? ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ଯାଏ ସେ ପୁରୀ ଭୁବନେଶ୍ୱର କୋଣାର୍କ ପ୍ରଭୃତି ତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନମାନ ଭ୍ରମଣ କରି ସେହି ସବୁଠାରେ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ପୁରୀକୁ ସେ ତୁଇ ତିନି ଥର ଯାଇ ଥିବାର ଅନୁମାନ ହୁଏ । ବନବିରାଟ ଦ୍ରୋଣପ୍ରଭୃତି ପର୍ବରେ ନୀଳାଚଳର ଯେପରି ସବିସ୍ତାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏବଂ କବିଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନର ଚିହ୍ନ ମିଳେ, ତାହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପୂର୍ବ ରଚିତ ପର୍ବରେ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ଯାଉଅଛି କବି ସେଠା କଳ୍ପବଟ ମୂଳେ ବସି ମହାଭାରତ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ନୀଳେନ୍ଦ୍ରୀ ଦଳପତିଏ ଯା ବଦନ ଗୋଟି । ନୀଳ କଳ୍ପବଟ ତଳେ ପାଇଲ ତା ଭେଟି । ଉଃ ପଃ ପୃ ୧୭ । ସେଠାରେ ମୁକ୍ତି ମଣ୍ଡପର ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ଆଳାପ ହେଲା । 'ପଣ୍ଡିତ ଜନମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ମାଗେଇଁ ବିନୟେ—କର ଆଜ୍ଞା ହେଉ ମୋର ନାରାୟଣ ଲୟେ । ମଃ ପଃ । ସେମାନଙ୍କ ସଂସର୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଦାସଙ୍କ ରୁଚିର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଭବିତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ମହାଭାରତ କଥା ଶୁଣି ଓ ନୂତନ ଭାବରେ ଶୁଣି କୃତାର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀଷେଣ ଲିଖିତ ପର୍ବମାନ ଭାଷା ଓ ବିଷୟରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ । ସେଥିରେ ଅଶ୍ଳୀଳତା ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟଭାବର ମାତ୍ରା ଅତିଅଳ୍ପ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଅନନ୍ତରି କବି ଯମେଶ୍ୱର ଲିଙ୍ଗଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ କିଛିଦିନ ଅବସ୍ଥାନ କରି ପ୍ରସିଦ୍ଧ କୋଣାର୍କତୀର୍ଥର ଅଭିମୁଖୀନ ହେଲେ । କୋଣାର୍କର ବିଶାଳସୈକତସ୍ଥଳ ତାହାଙ୍କର ଅତିପ୍ରିୟ ଥିଲା । (୧) ସେହି ପୁଣ୍ୟସ୍ଥାନଲାଭ ଏବଂ ମହୋଦଧି ଦର୍ଶନରେ ଅବଶ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ଭାବାନ୍ତର ଜାତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେହିଠାରେ ସେ ତପଶ୍ଚରଣ କରି ମହାଭାରତର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ପୂର୍ତ୍ତିକଲେ । ଅହୁରି ମଧ୍ୟ ସେ ଯେତେ କୋଣାର୍କର ପ୍ରଶଂସା ଏବଂ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠତା ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ବୋଧହୁଏ ଯେପରି କି ସେହିଠାରେ ମୁକ୍ତିର ପନ୍ଥା ଉଦ୍ଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଏହିଠାରେ ସେ ଯୋଗସାଧନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣପର୍ବର କେତେକ ପଂକ୍ତି ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ ତାଙ୍କର ଯୋଗାଭ୍ୟାସ ଥିବାର ଅନୁମାନ ହୁଏ । (୧) ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଳ୍ପବଟ ତାହାଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠିତସ୍ଥାନ । "ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା କୋଣାର୍କ ମହୋଦଧିତଟେ-ଭାବଇଁ ସର୍ବଦା ମୁହିଁ ସେ ବଟ ନିକଟେ" (୨) ଶାଃ ପଃ ୨୪ପୃ। ସମଗ୍ର ମହାଭାରତ ପୂର୍ତ୍ତି ହେଲା ଉତ୍ତାରେ ସେ ପୁଣି ପୁରୀ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନକରି ସ୍ୱପ୍ରସିଦ୍ଧ ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ସଭାର ପଣ୍ଡିତ ମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ୱୀୟନୂତନ ପ୍ରାକୃତ ମହାଭାରତ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ । କଥିତ ଅଛି, ପଣ୍ଡିତମାନେ ଶୂଦ୍ର କବିକୃତ ଏହି ମହାଭାରତକୁ ସ୍ୱଭାବଗତ ଘୃଣା ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ଦେଖି ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ନିତାନ୍ତ ଅସଙ୍ଗତ ଏବଂ ଅମୂଳକ ବର୍ଣ୍ଣନାମାନ ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହେଲେ, "ବିଶେଷତଃ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥଳରେ" ହାତୀବାର ଯୁଣତାର ଘଣ୍ଟିବାର ଯୁଣ "ଏହି ଅପମ୍ବ କଥାଟି ଶୁଣି ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ ଏବଂ ଯଥେଷ୍ଟ ତିରସ୍କାର ଓ ଉପହାସ ସହ ବିଦାୟ ଦେଲେ । ଭକ୍ତ କବି ସେଥିରେ ନିତାନ୍ତ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ସମସ୍ତ ରାତି ଜାଗରିତପୂର୍ବକ ଭକ୍ତି ପ୍ରିୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆରାଧନା କଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ ତହିଁ ଅରଦିନ ଉକ୍ତ ଅଂଶର

---

(୧) କାମକ୍ରୋଧ ବିନାଶ ଦଶଦ୍ୱାରକୁ ନିରୋଧ । ବ୍ରହ୍ମେ ଲୟ ରଖି ଅଣଦ୍ୱାଶ ବାଦ୍ୟରୁଦ୍ଧ । ଠିଅଳା ପିଅଁଳା" ସୁଷୁମ୍ନା ନେନାଡୀ । (ପିଙ୍ଗଳା ସୁଷୁମ୍ନା) ନିରୋଧ ପବନକୁ ଯେ ଏକଦ୍ୱାରେ ଯତ । ଘଣ୍ଟିକା ଲେଉଟାଇ ଛନ୍ଦ ଗେଡର ମୁଣ୍ଡା, ତେବେ ବାହାରକୁ ଯେ ହୋଇବ ମୁଣ୍ଡା ନିଦ୍ରା । ଏବେ ହୋଇଲେ କେବେ ମଲିବି ଦୋଳ । ଦୋଳନିରୋଧନ ଶରୀରକୁ ସୁଖେ ରଖ । ଅହାର ଶୟନ ଯେବେ ହୁଅଇ ଉପେକ୍ଷା, ତେବେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଏ ଶରୀର ହୁଏ ରକ୍ଷା—ମୁ: ଚ: ପୃ ୫

(୨) ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥଳରେ ବଟତଳର ଉଲ୍ଲେଖ ହେବା ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାସିଦ୍ଧିବେଳରେ ଖୁଲୁଥିବାର ଅନୁମାନ ହୁଏ ଏବଂ ବଟତଳେ ତାହାଙ୍କର ସେହି ମୂଳବେଳି ହଠାତ୍ ପାଠକର ମାନସ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହୁଏ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସତ୍ୟତା ପ୍ରମାଣ କରାଇ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ସ୍ୱମହାଭାରତକୁ ସଂଗ୍ରହ ବୋଲି ଅନୁମୋଦିତ କରାଇଲେ । (୩) ତାଙ୍କର ଭକ୍ତିର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଅତୀବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ଶୂଦ୍ରମୁନି ବୋଲି ଆଦର କଲେ । ବୋଧ ହୁଏ ଏହି ସମୟଠାରୁ ତାହାଙ୍କର ଶୂଦ୍ରମୁନି ଅଖ୍ୟା ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଚାରିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ସମୟରେ ତଦାନନ୍ତନ ନରପତି କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ତାହାଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇଥିଲେ ଏବଂ କବି ମଧ୍ୟ ରାଜଦର୍ଶନ ଲାଭ କରି ଉପକୃତ ହୋଇଥିଲେ । ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ରାଜା ଏହି କବିଙ୍କୁ ଶାରଳା ସେବକ ଥିବାର ଜାଣି ରାଜକୀୟ ଉପାଧି ସହିତ (୪) ଝଙ୍କଟ ଆଦି କେତେ ଖଣ୍ଡି ଜନପଦ ନିଷ୍କର ବୃତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ରାଜଗଣଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ପୁରୋହିତ ଓ ସେବକମାନେ ଯେତେ ନିଷ୍କର ବୃତ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାଜାଙ୍କ ସମୟରେ ସେପରି ଘଟି ନାହିଁ ବୋଲି ଇତିହାସ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି । କବି ରାଜପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରି ସ୍ୱର୍ଗୋପମ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପ୍ରତି ପୁଣି ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପ୍ରାଚୀକୂଳସ୍ଥ ବିବେଣୀ ତୀର୍ଥ (୫) ନଖ-ହର (ଫୁଲ ନଖରା) ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନ ଅତିକ୍ରମ କରି କଟକରେ (୬) ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସେଠାରେ ପ୍ରଥମେ ଚଣ୍ଡୀ ଦର୍ଶନ ପୂର୍ବକ (୭) ତୁଳସୀପୁରଠାରେ କିଛିକାଳ ଅବସ୍ଥାନ କରି ସ୍ୱଗୃହାଭିମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ତେତେବେଳେ କଟକ-ବାସୀମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଦୀନହୀନ ଆଦି କିପରି ଥିଲା କେଜାଣି, କିନ୍ତୁ କବି କଟକ ପ୍ରତି ବଡ଼ ତୀବ୍ର କଟାକ୍ଷପାତ କରିଅଛନ୍ତି । ଆଜି କାଲି ଯେପରି କଥାରେ କହନ୍ତି "କଟକରେ ଜାତି ନାହିଁ କି ପୁରୀରେ ଗତି ନାହିଁ" ବହୁ ଶତବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ କବି ସେହିପରି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି—"ଅମୋଷ ଏ ଭୂମି ଜାଣି କେହି ନ ପଶିଲେ, ମାନ୍ୟ ଗଉରବ ନାହିଁ ସବୁ ଏକାକାର । ଦ୍ୱିଜ ଚଣ୍ଡାଳ ଯେ ଏକ ନୁହନ୍ତି ଅନ୍ତର । ଭୋଜନ କରିଲେ ଦ୍ୱିଜ ନୁହଇ ଅଇଁଠା । ମଦ୍ୟ ମାଂସ ଏକତ୍ରରେ କରନ୍ତି ଯେ ଲଣ୍ଠା । ଅନୁ-କ୍ଷଣେ ଏଠାବାସୀ ରମଣ କରନ୍ତି—କେଉଁଥିରେ ସେମାନଙ୍କ ନ ଥାଇ ଯେ ଭ୍ରାନ୍ତି । ଗୋ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାରନ୍ତି ସେ ନ ଜାଣନ୍ତି ହତ୍ୟା । ନ ଜାଣନ୍ତି ତହିଁ ଦେବ ହର ହର କଥା ।"—ସ୍ୱଃ ପଃ ୧୯ ପୃଷ୍ଠା ବର୍ତ୍ତମାନେ ଏହି ପଂକ୍ତି କତିପୟର ଭାବ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରବାଦ ଆକାର ଧାରଣ କରିଅଛି । ଶେଷ ପର୍ବର ଏହି ଅଂଶ ଯଦି ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ନ ହୋଇ ଥାଏ, ତାହା ହେଲେ ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିପନ୍ନ କରି ଯାଇ ପାରେ ଯେ, କଟକ ତେତେ-ବେଳେ ରାଜଧାନୀ ନ ଥିବାରୁ ଏବଂ ରାଜଧାନୀ ତହିଁର ବହୁ ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ତତ୍ରତ୍ୟ ପ୍ରଜାଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନ୍ୟାୟଧର୍ମର ବିଚାର ହେଉ ନ ଥିଲା ଲୋକେ ନାନା ଅତ୍ୟା-ଚାରର ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଉଥିଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଅନୁମିତ ହେଉଅଛି ; ତେତେବେଳେ ଯବନଅଧିକାରର ଉପକ୍ରମ ହୋଇଥିଲା । ଭକ୍ତ କବି ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀ ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦେଖି ଆସି ପଛେ ପଛେ ୩ କଟକକୁ ଯେ ଅପବିତ୍ର ମଣିବେ ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ କଣ ? କଟକ ନଗରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ

(୩) ହାତି ବାରପୁଣ ତାର ଘଣ୍ଟ ବାରପୁଣ ଏକଥାଟି ଲୋକେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କହି ଥାଆନ୍ତି । ଏହି ଜଂବଦନ୍ତୀ ଘଟଣା ସତ୍ୟ ପ୍ରାୟ ବୋଧହୁଏ । କବି ସେଇ ଉକ୍ତିରେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମ ଇଥିଲେ ତାହା ଉଦ୍ୟୋଗ ପର୍ବ ଅନ୍ତର୍ଗତ ନିମ୍ନଲିଖିତ କତିପୟ ପଂକ୍ତିରୁ ଅନୁମିତ ହେଉଅଛି :—ହସ୍ତୀ ବାରପୁଣ ତାର ଘଣ୍ଟ ବାରପୁଣ, ଏମନ୍ତ ଶୁଣି ଯୁଧିଷ୍ଠି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଣ । ସହଦେବଙ୍କର ଶ୍ରୀମୁଖକୁ ଅନାଇଲେ । ମୋ ଆଗରେ ମିଥ୍ୟା ତୁ ଯେ କହିଲୁ ବୋଇଲେ । ସମର ଭୂମିରେ ଯେବେ ଥିବ ସେହି ହସ୍ତୀ ? କେଉଁଠାରେ ରହିବେ ସେ ଘାଇନ ପଦାତି । ଅଛି ହସ୍ତୀ ଜଣେ ପୁଣି ଘଣ୍ଟା ବାରପୁଣ, ଏକଥା ମାନ ମୋତେ ଘଟେ ଅଦଟଣା ଯୁଧିଷ୍ଠିଙ୍କ ବଚନେ କହନ୍ତି ସହଦେବ, ଅସମ୍ଭବ ମଣିଲ ଯେ ହସ୍ତୀର ପ୍ରଭାବ । ଏକମନେ ଶୁଣିମା ଏବେ ହେ ଦେବଗଣ । ମାନବରେ ଦେବପୁଣ ଥାଉପୁଣ ହୁଏ । ଦେବତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମପୁଣ ଅଟେ ପୁଣ-ଜାତେ । ଏକମନେ ଭୁଞ୍ଜ ଏହା ହୋଇଥାକ ବେତେ । ମାନବ ଯୁଗରେ ଘଣ୍ଟା ଅଛି ହସ୍ତୀ ଗଳା । ଦେବତା ଯୁଗରେ ପୁଣ ହସ୍ତୀ ଯେ ହୋଇଲା । ବ୍ରହ୍ମ ଯୁଗ ହୋଇଅଛି ଯେ ସମର ଭୂମି-ସହଦେବ ବଚନେ ସନ୍ତୋଷ ଦେବ ସ୍ୱାମୀ । ଉଃ ପଃ ପୃ ୧୦୭

ମହାଭାରତ ପାଠକମାନେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣିତ କାଳ ଓ ମାର୍ଗର ପରିମାଣ ଏବଂ ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ସ୍ଥଳରେ ଏହି ପୁସ୍ତିକା ଯଦି ମନେ ରଖିବେ ତାହାହେଲେ ଅବା କଥଞ୍ଚିତ ଧୈର୍ଯ୍ୟସହକାରେ ସମଗ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ ପଠିତାରବ ।

(୪) କବିଙ୍କ ଅଛ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ଉପାଧି ସ୍ୱାଇଁ ଥିଲା, ସେନା ପରିଭା ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

(୫) ସେହିଠାରୁ ଚଳିଗଲେ ଅଗ୍ନିକୋଣ ମୂର୍ତ୍ତି-ପ୍ରାଚୀ ନଦୀ କୂଳେ ଯାଇ ପ୍ରବେଶ ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ୱଃ ପଃ ପୃ୧୪

(୬) ତୁଳସୀପୁର ନଗରେ ଯାଇ ପ୍ରବେଶିଲେ । ଦେଖିଲେ ସେ କୋଠରିଏ ଚୁଡ଼ା ନଦୀ ତୀରେ । ସ୍ୱଃ ପଃ ପୃ୧୮ (କାଠଯୋଡ଼ିକ ?)
କାଠଯୋଡ଼ି ନଦୀଟି ଯେ ଅଳ୍ପକାଳ ହେଲା ହୋଇଅଛି । ବୋଧହୁଏ ତାହାର ପୂର୍ବନାମ ଚୁଡ଼ାଥିଲା ।

(୭) ଜୟତୁ ଶ୍ରୀମଣ୍ଡାଗୋ ମଣ୍ଡିତ ବସ୍ତ୍ରମାଳ । ଚରଣାରବିନ୍ଦେ ଲମ୍ବ କରେ ନିରନ୍ତର । ସ୍ୱଃ ପଃ ପୃ୧୮

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାହା ଭିତରକୁ ସ୍ୱଦା ସେ ପ୍ରବେଶ କରୁ ନ ଥିଲେ । ନଗର ମଧ୍ୟରେ ନ ଯାଇ ତୁଳସୀପୁରକୁ କପର ଗଲେ ବୋଲି ଅନେକେ ସନ୍ଦେହ କରି ପାରନ୍ତି ; ମାତ୍ର ସହରର ଆକାର ଓ ଅବସ୍ଥିତି ଆଜିକାଲି ପରି ନ ଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ସେ ସମୟରେ ଯାତ୍ରୀମାନେ ବଡ଼ାନାଶି (ବୀରନାଶୀ) ବାଟେ ତୁଳସୀପୁର ଆଡ଼କୁ ଯାଉଥିଲେ । କିଏ ତୁଳସୀପୁର ପ୍ରଭୃତି ଭ୍ରମଣ କରି ପରିଶେଷରେ ସ୍ୱଜନ୍ମଭୂମିରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଜୀବନର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ଯାପନ କଲେ ।

ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଏହି ଦେଶରେ ଓଡ୍ରମାନଙ୍କର ଅଧିବାସ ଥିଲା (୧) ମହାଭାରତ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁରାଣ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ୍ରନାମର ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖା ଯାଏ । ଓଡ୍ରା ଉତ୍କଳନାମାନଃ-ଦିକାଣ୍ଡ-ଶେଷ, ଉତ୍କଳାଦିଶିତଃପଥଃ-ରଘୁବଂଶ, ଏହି ଦୁଇଟି ପଂକ୍ତିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝା ଯାଉଅଛି ଯେ, ଏଦେଶବାସୀମାନେ ଓଡ୍ର ଓ ଉତ୍କଳ ଉଭୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲେ । ଉତ୍କଳନାମ ଏ ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ହେଲେହେଁ ବିଶେଷରେ ଓଡ୍ରମାନଙ୍କର ବାସ ହେତୁରୁ ପଶ୍ଚାତ୍ ଏହାର ନାମ 'ଓଡ୍ରଦେଶ' ହେଲା । 'ଓଡ୍ରଦେଶ'ରୁ ସମ୍ଭବତଃ 'ଓଡ଼ିଶା' ନାମଟି ଆସିଅଛି । କବିଙ୍କର ମହାଭାରତରେ ଓଡ୍ରରାଷ୍ଟ୍ର ନାମଟିର ବହୁଳ ଉପାଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଅନୁମାନ ହୁଏ, ସେ କାଳରେ ଅନେକେ ଏ ଦେଶକୁ ଓଡ୍ରଦେଶ ବା ଓଡ୍ରରାଷ୍ଟ୍ର ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ହୁଏତ ସେହି ବୀରଯୁଗରେ ବୀର ପୁରୁଷମାନେ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ବା ସୈନ୍ୟାଦିର ଉତ୍ତେଜନା କାଳରେ ବଂଶେତ ଭାଷାରେ ସ୍ୱଦେଶର ଓଜସ୍ୱୀ 'ଓଡ୍ରରାଷ୍ଟ୍ର' ନାମଟି ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାକୁ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଥିଲେ । କବିଙ୍କ କଳ୍ପନାରୁ ଏହି ନାମର ଅତି ଅପୂର୍ବ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ବାହାର ଅଛି । "ସସାଗରା ପୃଥିବୀ ସେ ନବଭାଗ କଲେ । ନବଖଣ୍ଡ ମେଦିନୀ ନବ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଦେଲେ । ରାଜାର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ନାମ ଗୁରୁ ନୃପତି । ଓଡ଼ିଣୀ ଭାରଯା ତାର ଅଟଇ ସନ୍ତତି । ମ ତାଙ୍କର ଭାର୍ଯ୍ୟା ଯେ ଓଡ଼ରାଷ୍ଟ୍ର ମଣ୍ଡଳେ, ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଓଡ଼ରାଷ୍ଟ୍ର ଯେ ବୋଇଲେ । ଆଃ ପ । ଶେଷୋକ୍ତ ପଂକ୍ତିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମିତ ହେଉଅଛି ଯେ, ଓଡ଼ିଶାର ପଶ୍ଚାତ୍ ଓଡ଼ରାଷ୍ଟ୍ର ନାମର ସୃଷ୍ଟି । ସେ ଯାହାହେଉ ଏହି ଓଡ଼ିଶା ସର୍ବ-ପ୍ରଥମେ ଓଡ୍ର ବା ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କର ବାସଭୂମି ଥିଲା । ସେମାନେ ନାନା ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନଶାଖାର ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ସାମାଜିକ ନିୟମାଦିରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଚାଷ (ବିଶେଷତଃ ଆଖୁଚାଷ) ଓ ଗୋଚାରଣ ସେମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ବ୍ୟବସାୟ ହେଲେହେଁ, କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ତାହାକୁ ନିକୃଷ୍ଟ ବୃତ୍ତି ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ସୁବିଖ୍ୟାତ ଭାରତୀୟ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପଣ୍ଡିତ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ ମିତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ, ଏହି ଶୂଦ୍ରମାନେ ଉତ୍କଳର ସର୍ବ ଅଞ୍ଚଳରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଏକା ବ୍ୟବସାୟ କରୁ ନ ଥିଲେ । (୧) ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀର ଦକ୍ଷିଣଦିଗ୍‌ବର୍ତ୍ତୀ ଶୂଦ୍ରମାନେ ଆଖୁଚାଷ ପ୍ରଭୃତି କଲେ ଜାତି ଯିବ ବୋଲି ଭୟ କରୁ ଥିଲେ । ଟିକିଏ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଆମ୍ଭେ-ମାନେ ଏହାର ସତ୍ୟତା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ପାରିବୁ । ଶୂଦ୍ରମାନେ ଏ ଦେଶର ବହୁ ପୂର୍ବକାଳର ଅଧିବାସୀ, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଏବଂ ଶାରୀ-ରିକ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ସେମାନେ ଆତ୍ମୋନ୍ନତି ବିଧାନରେ ପ୍ରଯତ୍ନ-ଶୀଳ ହୋଇ ଉନ୍ନତ ଆଦର୍ଶ ଅନୁକରଣରେ ନିଜ ଜାତିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ଥାପନରେ ପ୍ରୟାସୀ ହେଉଥିବେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱଦା ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ଶୂଦ୍ରବଂଶଧର 'ଶୂଦ' ଆଖ୍ୟାଧାରୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ଏହି ଚେଷ୍ଟା ଦେଖୁଅଛୁଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ 'ଶୁଦ' ଅଛନ୍ତି, ସେମା-

କବିଙ୍କ ଜୀବନ ।

*—୧ ମହାଭାରତରେ ସହଦେବ ଓଡ୍ର ମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରି ଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ପାଣ୍ଡ୍ୟାଂଶ୍ଚ ଦ୍ରାବିଡାଂଶ୍ଚୈବ ସହଦେବୋ ବିଜିତ୍ୟ ବୈ । ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଃ ଅ ୫୧ । ୭୧ । ଓଡ୍ରରାଜ ପାଣ୍ଡବଙ୍କୁ ହସ୍ତି ଦନ୍ତ ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ଉହାଳ ଯେ ହସ୍ତିବହୁଳଦେଶ ଥିଲା, ତାହା ଏଥିରୁ ଏବଂ "ସ ତୀର୍ତ୍ୱା କଳିଙ୍ଗାଂ ହୈମ୍ୟୈର୍ବ୍ଦ ହିରଦ ସେବୁରୈଃ" ରଘୁବଂଶର ଏହି ପଂକ୍ତିରୁ ସୂଚିତ ହେଉଅଛି ।

୨ କଳିଙ୍ଗ ସହରାରେ—ଉତ୍ତରଦେଶ ଲଭ୍ୟଥୋ ଦେଶୋ ଭାରତ ସଙ୍ଗକଃ । ଅ ୨ ମ, ଉମ୍ବାଦୋତ୍ରେ ସଦା ସନ୍ତ ବୃଷାର୍କ ପାବଗହ୍ୱଃ ।
ଉତ୍ତରଦେଶ ଦିକ୍‌ଶ୍ରେଷ୍ଠ-ନଦୀନାମ୍ ଉତ୍ତମାନଦୀ । ମହାନଦୀଚବଖ୍ୟାତା ସର୍ବପାପାପନୋଦନୀ । ଅ ୨ ସ୍ୱ

(୧) These ods cultivate sugar-cane, and carry burthens on bullocks, which no other uriyas, particularly those living south of Brahmani river, can do without losing their caste. "Antiquities of Orissa Vol II. P4.

Digitized by srujanika@gmail.com

ନଙ୍କ ଆଗରେ ବ୍ୟବହାରାଦି କରଣଙ୍କ ଆଗରେ ଠାରୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ନିକୃଷ୍ଟ ହେଲେହେଁ, ଶୂଦ୍ରରକ୍ଷାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବହୁଗୁଣରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ । ତଥାପି ସେମାନେ ଦିନକୁଦିନ ତହିଁର ଅଧିକ ସଂସ୍କାର (୨) କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ କ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ନିଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିଥିଲେ ସେହିମାନେ କୌଶଳକ୍ରମେ ଉପରକୁ ଉଠି କରଣସମ୍ପ୍ରଦାୟଭୁକ୍ତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀର ଦକ୍ଷିଣ ଜନପଦବାସୀ (ଭୂରିଜନଦୀ ଦକ୍ଷିଣ କୂଳେ ଆଃ ପଃ) ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଷଟ୍‌ଶୂଦ୍ର ଶାଖା ମଧ୍ୟରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କବି 'ଶାରଳା ଦାସ' ଜଣେ । ତାହାଙ୍କର ଉପାଧି ପରିଡ଼ା କେହି କେହି କହନ୍ତି ପରିଡ଼ା ରାଜଦତ୍ତ ଉପାଧି । ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାଇଁ ସଜ୍ଞା ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳରେ ପରିଡ଼ା ଅଶ୍ୟାଧାରୀଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅତିଅଳ୍ପ । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ଏ-ମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ୧୨ ଥିବାର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବିବରଣୀରେ (୧) ପ୍ରକାଶିତ । ଏହି ପରିଡ଼ାମାନେ ଅବଶ୍ୟ କରଣମାନଙ୍କଠାରୁ ନିକୃଷ୍ଟ । (୨) କୃଷି ତାଙ୍କର ଜାତୀୟ ବ୍ୟବସାୟ । କବିଙ୍କର ପୂର୍ବ ନାମ 'ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର' ଥିଲା ବୋଲି କିଂବଦନ୍ତୀରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ତାହାହେଲେ ପୂର୍ବନାମ, 'ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ପରିଡ଼ା' (୩) । ଜାତିରେ ଶୂଦ୍ର, ସେସମୟରେ ଏହି ଜାତୀୟ କୃଷକ ସମସ୍ତେ ଶୂଦ୍ର ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲେ । "ସେ ଅନନ୍ତା ଶୂଦ୍ର—" ପ୍ରଭୃତି ପଂକ୍ତିରେ କବି ମଧ୍ୟ ତଥା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଶୂଦ୍ର ନାମ ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଯାହା ଥାଉ କବି ସ୍ୱ-ଗ୍ରନ୍ଥରେ ନିଜ ବଂଶର ପରିଚୟ କେଉଁଠି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠରୁ କେବଳ ଏତିକି ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ନଦୀର (କନକପୁର ପାର୍ଶ୍ୱବାହିନୀ କ୍ଷୁଦ୍ରନଦୀ) ପାଟିଆଳ ପରଗ-

(୧) ବର୍ତ୍ତମାନେ ଏହି ଶୂଦ୍ର ବା ଶୁଦ ଅଶ୍ୟାଧାରୀଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଓଡ଼ିଶାରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ; ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ଶୂନ୍ୟ କହିଲେ ଚଳେ । ୧୮୭୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ଅନୁସାରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ ଶୁଦଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ୨,୮,୨୨୭, ବାଲେଶ୍ୱରରେ ୪ଜଣମାତ୍ର । (Sudras or sudas agriculturist 28,276 in number P74. Sudas 4 in number P. 275 Hunter's statistical accounts of Bengal Vol.XVIII) ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ବିଶେଷତଃ କାକଟପୁର ଏବଂ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଅଞ୍ଚଳରେ ଏ ମାନଙ୍କର ବସତିଅଛି । ଶୁଦମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ତଥାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀପରି ପିତ୍ତଳ ଖଡ଼ୁ ପିନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ । କାଚ ପିନ୍ଧିବାରେ ସେମାନଙ୍କର ଅରୁଚି । ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ଓଡ଼ିଆମାନେ ଶୁଦମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ନିକୃଷ୍ଟ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସାମାଜିକ ପ୍ରଥା ଓ ଅଚାର ବ୍ୟବହାରାଦିରେ ଅନେକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି । ଅମ୍ଭମାନେ ଏହି ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ଏକ କଥାରେ ଆଦମ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ବଂଶଧର କହିଦେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହୁଁ, ମାତ୍ର ଏହା କିପରି ସମ୍ଭବ ହେବ ? ଯେଉଁମାନେ ଏକ ସମୟରେ ସମସ୍ତ ଉତ୍କଳ ବ୍ୟାପୀ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଏହି କେତେକ ଜଣ କେବଳ ବଂଶଧର ? ଆଜି ସବୁ କାହିଁ ଗଲେ ? ଏହି ପୂର୍ବେ ଲେଖା ଯାଇଅଛି ଯେ, ଏହି ଶୂଦ୍ରମାନେ ନାନା ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ । ସେହି ଶାଖା ପ୍ରଶାଖାରୁ ଗଣ୍ଡ, ଗୁଡ଼ିଆ ଗୋଲ ଥୋରିଆ ତେଲି ତାମ୍ବୁଲି ପ୍ରଭୃତି ଶୂଦ୍ରଜାତିର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହଣ୍ଟର ସାହେବ ଏମାନଙ୍କୁ ସଦ୍‌ଶୂଦ୍ର (Respectable sudra castes) ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ୟବସାୟୀ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ସେମାନେ ସ୍ୱବ୍ୟବସାୟାନୁଯାୟୀ ନାମ ଦେଇ ବିଭିନ୍ନ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ନୂତନ ହୋଇ ପରିଗଣିତ ହେଲେ । ଯେଉଁମାନେ ନିର୍ବୋଧ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟ ବିହୀନ ସେହିମାନେ କେବଳ ପୈତୃକସତ୍ତ୍ୱ ଶୂଦ୍ର ବା ଶୁଦ ନାମ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶୂଦ୍ର ସମାଜର ଏହି ହୀନ ଶାଖା ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଦୂଷିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । "ଓଡ଼ ଶବ୍ଦ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ଘୃଣ୍ୟ ବା ତିରସ୍କାରବାଚକ ଶବ୍ଦ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି', ୬, ଲଃ ପୃଃ ୨୦ । ଏହି ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ବାସସ୍ଥାନର ପରିମାଣ ପୂର୍ବେ ୧୧୬୦ ମାଇଲ ଥିଲା । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପୁରାତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଡ଼ାକ୍ତର ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ମିତ୍ର ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଦ୍ୱାରକାନାଥ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀ ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ ମହାଶୟ ଇତିହାସିକମାନଙ୍କର ମତ ସଂକଳନପୂର୍ବକ ତତ୍ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହା ଲେଖିଅଛନ୍ତି ;— "ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ (ବିଶେଷତଃ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ) ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ୮୭ ସହସ୍ରରୁ ଅଧିକ ; ଗଡ଼ଜାତରେ ସାଢ଼େ ତିନି ସହସ୍ର, ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଶୂନ୍ୟ ଏବଂ କଟକରେ ୨୦ ଜଣ ବୋଲି ବଙ୍ଗ ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବିବରଣୀରେ ଲିଖିତ ଅଛି । ମାତ୍ର କଟକରେ ପ୍ରକୃତ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଏତଦପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଏବଂ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ବେନାଇଥ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ । କୌଶଳକ୍ରମେ ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଗୁରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନିକୃଷ୍ଟ ଜାତିଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ଚଳାଇ ଓ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସହବାସରେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଅଗ୍ରର ଜାତିରେ କେତେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ, ସ୍ଥଳେ ମଧ୍ୟ (ସମ୍ଭବତଃ ଶୂଦ୍ର ତଥାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ) ବିବାହ କରି, ଆପଣାକୁ ବଡ଼ ଜାତି ବୋଲି ମଣନ୍ତି ଏବଂ ପେଣ୍ଡା ଜଳସା, ଦହିକଳସା ଓ ଶୂକର ଲଢ଼ା ଦେଇ ସେହି ଅନ୍ୟ ତଳଜାତୀୟ ଓଡ଼ିଆ ଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘୃଣା କରନ୍ତି । ଏମନ୍ତ କି ଶୂଦ୍ର ତଥାଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ହାତିକ ହୀନ ବୋଲି କହନ୍ତି । ତ୍ରୁଟ ସେଇସଂଖ୍ୟାର ଗଣନାକାରମାନେ ତାଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ଶୂଦ୍ରତଥା ଶ୍ରେଣୀରେ ଭୁକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ଓଡ଼ିଆମାନେ ବିଶେଷରୂପେ ଓଡ଼ି ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୁରୁ ଜାତିର ପରସ୍ପର ଦେବା ନେବା, ଖିଆ ପିଆ, କୌଳିକ ବିଷୟରେ କିଛି କୁସଂସ୍କାର ନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କ ହସ୍ତର ପାଣି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ । ହିନ୍ଦୁଙ୍କପରି ଶବଦାହର ବିଶେଷ ବିଧି ନାହିଁ ।" ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ, ପୃ ୨୦ ।

(୧) Paridas 12 in number in Balasore, P. 275 S. A. B, Vol. XVIII.

(୨) ଏହି ଚତୁର ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବର୍ତ୍ତମାନ କରଣ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ହୋଇ ପରିଡ଼ା ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତରେ 'ପରିକା' କରିଅଛନ୍ତି ।

(୩) କେହି ପୂର୍ବ ନାମ ଶାରଳ ସ୍ୱାଇଁ ବୋଲି କହନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାମ ତାହାଙ୍କର ଅଗ୍ରଜ ଥିଲେ । ଏହି ପରଶୁରାମ * କନକାବତୀ ପାଟଣା (ଆଧୁନିକ କନକପୁର) ବସାଇଥିଲେ । ଏହି ଗ୍ରାମ କଟକରୁ ତାଳଦଣ୍ଡା ନାଳ ବାଟେ ପ୍ରାୟ ୧୫ କୋଶ ପୂର୍ବରେ ଅବସ୍ଥିତ । ତାହାର ଉତ୍ତର ପଶ୍ଚିମବର୍ତ୍ତୀ ଶାରଳ ନାମକ ଗ୍ରାମ (ଆଧୁନିକ ନାମ ବଡ଼ ଶାରୋଳ) କବିଙ୍କର ଆଦି ବାସସ୍ଥାନ ଥିଲା । ଅନ୍ତରାଳ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କର ପରମାରାଧ୍ୟା ଶାରଳା ଦେବୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର ପ୍ରଥମେ ଏହି ଗ୍ରାମରେ ଥିଲା । ମହାଭାରତର ନିମ୍ନୋଦ୍ଧୃତ କତିପୟ ପଂକ୍ତିରୁ ଏ ସବୁର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଅଛି ;

ନୀଳସୁନ୍ଦର ଗିରି ଉତ୍ତର ଦିଗ କୋଣେ ।
ସାରସ୍ୱତ ଭୂମି ଭରତଖଣ୍ଡ ଅଇଶାନ୍ୟେ । (ଓଡ଼ିଶା)—
ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ବୋଲିକର ନଦୀ ଏକ ଗୋଟି ।
ବୃଦ୍ଧ ମାତାଙ୍କ ପାରୁଶେ ମହୋଦଧି ଭେଟି ।
ସେ ନଦୀ ତୀରରେ ପର୍ଶୁରାମ ଯେ ପାଟଇ ।
କନକାବତୀ ନାମେ ପାଟଣା ପ୍ରକାଶଇ ।
ତା ଉତ୍ତରେ ଅନୁଜ ଶରଳ ବୋଲି ଗ୍ରାମେ ।
ବିଜୟେ ମାହେଶ୍ୱରୀ ଶାରଳା ଚଣ୍ଡୀ ନାମେ । ଅଃ ପଃ
ଚନ୍ଦ୍ରୋପଳା ନଦୀ ଯେ ଉତ୍ତର ଭାଗେଣ ।
ଜଙ୍ଗେର ପୁର ନାମେ ଅଟଇ ପାଟଣ । ମଃ ପଃ ।
କନକ ପୁର ପାଟଣା ଘର ପର୍ଶୁରାମ ।
ମୁହିଁ ତାର ଅନୁଜ ଶାରଳା ଦାସ ନାମ ।"

ଏହି କତିପୟ ପଂକ୍ତିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝା ଯାଏ ଯେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପରଶୁରାମ କନକପୁରରେ ଏବଂ କନିଷ୍ଠ ଶାରଳ ଗ୍ରାମରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଦୁଇ ଭାଗ ଦୁଇଟି ଗ୍ରାମ ଅଧିକାର କରିଥିବାରୁ ସୂଚିତ ହେଉଅଛି, ଉଭୟଙ୍କର କିଛି ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲା । ନାବିକ ପରଶୁରାମ ହୁଏତ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ନଦୀରେ ନୌକାରେ ବ୍ୟବସାୟ ଦ୍ୱାରା ଧନୀ ହୋଇଥିବେ । ବୃଦ୍ଧ ନଦୀ (ଅଧୁନିକ ନାମ ବୁଢ଼ ନଈ) ବର୍ତ୍ତମାନ ଭନ୍ତ୍ରୁଲିଆପଦା ଗ୍ରାମର ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଭାଗରେ ବହମାନା । ଏହି ଗ୍ରାମ କନକପୁରର ପ୍ରାୟ ଏକ କୋଶ ଉତ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ମହାନଦୀ ପ୍ରବାହିତା । ଏହି ଭେନ୍ତ୍ରୁଲପଦା କବିଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ନ ଥିଲେହେଁ ଏଥିରେ ତାହାଙ୍କର ଚରମ କାଳ ଅତିବାହିତ ହୋଇଅଛି । ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ କହନ୍ତି ଯେ, କବିଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲା । ଶାରୋଳରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ, ପୂର୍ବ ସୀମାନ୍ତ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ କୁକୁଙ୍ଗର ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକମାନେ ଆସି ଲୁଣ୍ଠନ ଓ ଉତ୍ପାତ କରୁଥିଲେ । ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନମାନ ତେତେବେଳେ ଜଙ୍ଗଲମୟ ଥିବାରୁ ଲୁଣ୍ଠନର ସୁବିଧା ହେଉଥିଲା । ଶାରଳା ଦାସ ଏହି ଅତ୍ୟାଚାରର ନିବାରଣ ନିମିତ୍ତ ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ରାହାମା ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । କଥିତ ଅଛି, ଏହି ରାହାମରେ କିଛିକାଳ ବାସ କଲା ଉତ୍ତାରେ କବିଙ୍କୁ ଦେବୀଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ହେଲା ଯେ, 'ତୁ ସେଠାରେ ରହିଲେ ମୋତେ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଯା' । ଉକ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଗତ ବିଧି ଜିଜ୍ଞାସା କରନ୍ତେ ଦେବୀ ଉତ୍ତର କଲେ "ତୁ ପଛକୁ ନ ଚାହିଁ ଆଗେ ଚାଲ୍, ମୁଁ ପଛେ ଯାଉଅଛି । ଆଉ ଯେଉଁଠାରେ ତୁ ଗୋଟିଏ ବକ ସନ୍ଧାଣ ଧରିଥିବାର ଦେଖିବୁ † ସେହିଠାରେ ଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରିବୁ ।" ତଦନୁସାରେ କବି ସବିସ୍ମୟ ଭାବରେ ଆଗେ ଗଲେ । କିଛିଦୂର ଯାଇ ରହସ୍ୟ ଜାଣିବାକୁ ପଛକୁ ଚାହାନ୍ତେ ଦେବୀ ଆଉ ନ ଚାଲି ସେହିଠାରେ ରହିଲେ । ‡ ତଦନନ୍ତର କବି କିଛିଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଗୋଟିଏ ପଡ଼ିଆରେ ସ୍ୱପ୍ନାନୁରୂପ ବକ ସନ୍ଧାଣ ଧରି ଥିବାର ଦେଖି ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ ତହିଁ ଗୃହ ନିର୍ମାଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ଏହି ସ୍ଥାନ ବର୍ତ୍ତମାନ 'ଉଆସ ଡ଼ିହ' ବୋଲି ଅଖ୍ୟାତ ହେଉଅଛି । ତାହାର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭନ୍ତ୍ରୁଲପଦା ଗ୍ରାମର ସୀମା ରହିଅଛି । ଏହି ଜନଶ୍ରୁତିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମିତ ହେଉଅଛି ଯେ, ଯେଉଁ ଭନ୍ତ୍ରୁଲପଦା ଏହିକ୍ଷଣି ବହୁ ଲୋକାଳୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ; କବିଙ୍କ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ତାହା ସେପରି ନ ଥିଲା । ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ପଡ଼ିଆ ଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ସେଠାରେ ଅନେକ ଭନ୍ତ୍ରୁଲ ଗଛ ଥିବାରୁ ଅଥବା ଭନ୍ତ୍ରୁଲ

* ଅନେକେ ଏହି ପରଶୁରାମଙ୍କୁ କାମଦଗ୍ନ୍ୟ ପରଶୁରାମ ବୋଲି କାଣନ୍ତି । ଏପରି ବିଶ୍ୱାସର କାରଣ କାମଦଗ୍ନ୍ୟ ଶାରଳା ମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ବୋଲି କିଂବଦନ୍ତୀ ଅଛି ।

† ସ୍ଥାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟାପନ ଏ ପ୍ରକାର କଳ୍ପନାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ବକ ସନ୍ଧାଣ ଧରିଥିବା ଦ୍ୱାରା ଏହା ସୂଚିତ ହେଉଅଛି, ଯେ ସ୍ଥାନରେ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନାର ପ୍ରତିଭାରୁ କିଛି ପାରେ ।

‡ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଏବେ 'ବଲିଶାରଳା' ନାମରେ ଅଖ୍ୟାତ ହେଉଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ମନ୍ଦିର ଭନ୍ତ୍ରୁଲପଦା ଗ୍ରାମର ଅଦୂରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ଥିବାରୁ ପରେ ତାହାର ନାମ ଏପରି ହୋଇଅଛି । ଅନୁମାନ ହୁଏ, ଭକ୍ତ କବିଙ୍କ ଅବସ୍ଥାନରେ ଅନେକେ ସପ୍ତଙ୍ଗ ଲାଭ ଆଶାରେ ତାହାଙ୍କର ସହବାସୀ ହେବାକୁ ଲାଟିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏବଂ କବିଙ୍କ ବଂଶ-ଧରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କ୍ରମାଗତ ଏହି ସ୍ଥାନ ଜନାକୀର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଲୋକାଳୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ସହସ୍ର ଲୋକର ବାସଭୂମି ହୋଇଅଛି । ଏହି ସ୍ଥାନର ଭୂମି ଅତି ଉର୍ବରା । ଉତ୍କଳ ଜାହ୍ନବୀ ମହାନଦୀର ଜଳରେ ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ସୁଜଳ ଏବଂ ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳ ।

ଶାରଳା ସିଂହବାହିନୀ ଚଣ୍ଡୀ ବିଶେଷ । ପୁରୀର ବିମଳା, ଯାଜପୁର ବିରଜା, କାକଟପୁର ମଙ୍ଗଳା ବାଣପୁର ଭଗବତୀ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାୟ ଝଙ୍କଉର ଶାରଳା ଉତ୍କଳ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏହି ଦେବୀଙ୍କର ପୂଜାଦି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦେବୀପୀଠର ଅନୁରୂପ ହୋଇଥାଏ । ଏହାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମଧ୍ୟ ବଳିଦାନର ବିଧି ଅଛି । ଦଶହରା ଦିନ ଗୋଟିଏ ମହିଷ ବଳି ମଧ୍ୟ ଦିଆ ଯାଏ । ପୂଜାବିଧି ବ୍ୟତୀତ ବର୍ଷରେ ତିନିଥର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଯାତ୍ରା ହୁଏ । ଦଶହରା ଯାତ୍ରା, ଚନ୍ଦନ ଯାତ୍ରା ଏବଂ ବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତିର ଘଣ୍ଟା ପାଟୁଆ ଯାତ୍ରା । ଦଶହରା ଦିନ ଦେବୀ ବିମାନରେ ପୂର୍ବସ୍ଥାନ ଶାରେଳର ତରକା ପଡ଼ିଆ * ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି । ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳରେ ସେଠା ସରୋବରରେ ଚନ୍ଦନ ଯାତ୍ରା ହୁଏ । ଏ ଯାତ୍ରା ଉତ୍କଳରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେବୀଙ୍କର ହେବାର ଶୁଣା ନାହିଁ । ଏସବୁ ବିଧି ସମ୍ଭବତଃ କବିଙ୍କଦ୍ୱାରା ଦେବୀଙ୍କର ମହିମା ପ୍ରଖ୍ୟାପିତ ହେବା ପରେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଲୁଜଙ୍ଗ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଅଛି । ସେ ସମସ୍ତ ବ୍ୟୟ ନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ଉକ୍ତ ରାଜା ପୂର୍ବଗଞ୍ଜା ବୃତ୍ତି ଛଡ଼ା ଆହୁରି କିଛି ଅଧିକାବୃତ୍ତି ଗଞ୍ଜି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏହି ଦେବୀ ମାହେଶ୍ୱରୀ ହେଲେହେଁ ଏହାଙ୍କୁ ଅନେକେ ବୈଷ୍ଣବୀ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । କବି ମଧ୍ୟ ଆଦି ପର୍ବରେ ସ୍ଥାନେ କହିଅଛନ୍ତି ।—

"ମହାଯୋଗେଶ୍ୱରୀ ସେ ପରମାବଇଷ୍ଣବୀ ।
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଦ୍ୟନ୍ତି ଯେ ପରମା ସାଧବୀ ।
ବାଞ୍ଛା ସାଲୁକ୍ୟ ଅଟେ ସେଦେବୀ ମହାମାଇ ।
ପାଷାଣ ରୂପିତା ଭାଷା ପାଷାଣ ଫୁଟିଇ ।"

ବୈଷ୍ଣବୀ ସମ୍ମୁଖରେ ବଳିଦାନ ନିଷିଦ୍ଧ, କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ସେ ନିଷିଦ୍ଧାଚରଣ ହେତୁ ଥିବାରୁ କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ହରି ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନାଦିଦ୍ୱାରା ତାହାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବିଧାନ ହୁଏ ବୋଲି ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ କହନ୍ତି । ଏହି ଚଣ୍ଡୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର ବର୍ତ୍ତମାନ କନକପୁରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଜାମଦଗ୍ନ୍ୟ ପରଶୁରାମ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ସ୍ୱୟଂ ପୂଜା କରିଥିବାର କଥା କବି ମହା-ଭାରତରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି †। ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବହୁକାଳ ପୂର୍ବରୁ ଏହିପରି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି ଯେ, ଧନୁର୍ଧର ପରଶୁରାମ ତୀର୍ଥାଟନ କାଳରେ ନାନା ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରି ଉତ୍କଳ— ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା କୂଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଗଲାବେଳେ ସ୍ୱକରଭୂଷଣ ମହାଶରାସନର କୌଣସି ଆଧାର ନ ପାଇ ନଦୀତୀରରେ ତାହାକୁ ଲମ୍ବ ଭାବରେ ପୋତି ବସିଲେ; ମାତ୍ର ଯେଉଁଠାରେ ରଖିବାକୁ ଗଲେ ସେଠାରେ ଧନୁଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଳଗଳା । ବୀରବର ଧନୁ-ରକ୍ଷା ଲାଗି ଇତସ୍ତତଃ କରୁ କରୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ କିୟ-ଦଂଶ ପଶିଯାଇ ଧନୁଟି ନିମ୍ନଭାଗରେ ରହିଗଲା । ତହିଁ ସେ ସ୍ନାନ କରି କୌତୂହଳବଶତଃ ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନ ଖୋଳି ଦେଖିଲେ ଧନୁ ତଳେ ଖଣ୍ଡିଏ କୃଷ୍ଣଶିଳା ରହିଅଛି । ସେହି ମନୋହର ଶିଳା ଖଣ୍ଡିକ ପାଇ ବୀର ପରଶୁରାମ ସେଥିରେ ଧନୁଅଗ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ଚଣ୍ଡୀମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦିତ କଲେ ଏବଂ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଚଣ୍ଡୀମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପୂଜାବିଧି ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପରଶୁ-ରାମ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଚଣ୍ଡୀ ପୂଜା କରିଥିବାର ଶାରଳା ମହାଭାରତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । କଟକଚଣ୍ଡୀଙ୍କ ହସ୍ତରେ ପରଶୁରାମଦତ୍ତ ଶରପର ଅଛି ବୋଲି କବି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି (୧) । ସେ ଯାହାହେଉ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଟିକି ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ

* ଏହି ପଡ଼ିଆରେ ପୂର୍ବେ ପାଟୁଆ ଯାତ୍ରା ବା ଝାମଯାତ୍ରା ବହୁଳ ପରିମାଣରେ ହେଉଥିଲା । ଏକଦା ଗୋଟିଏ ପାଟୁଆ ତରକ ଅର୍ଥାତ୍ (ଲୌହଶଳାକ ବିଦ) ହୋଇ ମରି ଯିବାରୁ ସେ ପ୍ରକାର ସାଧନା ବନ୍ଦ ହେଲା ଏବଂ ସେହି ଦିନଠାରୁ ତାହାର ନାମ 'ତରକା ପଡ଼ିଆ' ହୋଇଅଛି ବୋଲି ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ କହନ୍ତି ।

† ଜମଦଗ୍ନି ନନ୍ଦନ ଦେଖିଲେ ପର୍ଶୁରାମ । ଦକ୍ଷିଣାମନ ଦିଗରେ ଦେଖି ଏହି ନାମ—ବଃ ପଃ ପୃ ୧୫

(୧) ସେହି କଟାରରେ ପ୍ରଭୁ ପର୍ଶୁରାମ ବୀର । ନିକ୍ଷେପ କରିଲେ ପୃଥ୍ୱୀ ଏକବିଂଶବାର ।
ସେ ରୁଧିର ନେଇ ବୀର ତରପଣ କଲେ । ଅବଶେଷେ ଭୈରବୀ ପୂଜା ସମାପିଲେ ।
ସେ କଟାର ଜାମଦଗ୍ନ୍ୟ ଭୈରବୀକି ଦେଲେ । ଭୈରବୀ ତାକୁ ନେଇ ହସ୍ତରେ ଧରିଲେ । ସ୍ଥ: ପଃ ପୃ ୧୮

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାହା କୌଣସି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପାସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଖୋଦିତ ହୋଇଥିଲା ପରି ବୋଧହୁଏ ନାହିଁ । ଏଥିର ସ୍ଥୂଳଶିଳ୍ପ ଦେଖି ଅନେକେ କଂବଦନ୍ତୀକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପରଶୁରାମ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତି ବା ନ ଆସନ୍ତି, ଚଣ୍ଡୀ ପୂଜା କରନ୍ତି ବା ନ କରନ୍ତି ସେ ଯେ ନାନା ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରିଥିଲେ ଏହା ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ 'ତୀର୍ଥମଠ' ନାମକ ସ୍ଥଳରେ ପରଶୁରାମଙ୍କର ଆସ୍ଥାନ ଅଛି । ପାଣ୍ଡବମାନେ ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାତୀରକୁ ତୀର୍ଥାଟନରେ ଆସି ଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ଥିଲେ ବୋଲି କବିଙ୍କ ମହାଭାରତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି (୨) । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ନଦୀର ନାମ ଶୁଣାଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନେ ଏହା କ୍ଷୀଣସ୍ରୋତା ହେଲେହେଁ ପୂର୍ବେ ଉତ୍କଳର ଏହା ଗୋଟିଏ ପୁଣ୍ୟ ସଲିଳା ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ଥିଲା ବୋଲି ଅନୁମାନ ହୁଏ । ଏହାର ତଟପ୍ରଦେଶ ଘୋର ଜଙ୍ଗଲମୟ ଥିବାରୁ ଅନେକ ରାଜା ମୃଗୟାର୍ଥ ଏଠାକୁ ଆସିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ (୩) । କିନ୍ତୁ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ଏହି, ଅବା କୋଣାର୍କ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ! ତାହା ଏଠାରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିବା ଅତି ଦୁରୂହ ବ୍ୟାପାର । କୋଣାର୍କ ଠାରେ ଅବଶ୍ୟ ଏହିପରି ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ନାମରେ କୌଣସି ନଦୀ ନାହିଁ ; ମାତ୍ର ଏତକରେ ସେ ସନ୍ଦେହ ନିରସ୍ତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ହୁଏତ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ସେହି ନଦୀ କାଳକ୍ରମେ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ସାଗର ଜୈକତରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିବ । ସେ ଯାହାହେଉ ଏହି ନଦୀ ତୀରବର୍ତ୍ତିନୀ ଚଣ୍ଡୀ ଉତ୍କଳରେ ବହୁ କାଳରୁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏବଂ ବାଗ୍‌ଦେବୀରୂପେ ଆରାଧିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛନ୍ତି । ଆଦି ମହାକବି ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଠାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର ଅତି ସାମାନ୍ୟ କବି (ଯେ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ନୁହନ୍ତି) ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଝଙ୍କଡ଼ବାସିନୀ ଶାରଳାଙ୍କ ସ୍ତୁତି ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱକୃତରେ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ କରି ଆସୁଅଛନ୍ତି । ଏ ଯୁଗର ବରକବି ରାଧାନାଥ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅନୁଗତିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ମହାଭାରତସ୍ୟ କଥାରମ୍ଭରେ ସେ 'ପଙ୍କଜବାସିନୀ ଦେବ ଉତ୍କଳଭାରତ-ଶାରଳେ', ବୋଲି ମହାଭାରତ ବକ୍ତା ଶାରଳାଙ୍କୁ ଆବାହନ କରିଅଛନ୍ତି । ପଙ୍କଜବାସିନୀ ବିଶେଷଣ ଭାରତୀଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ ସତ୍ୟ ; କିନ୍ତୁ ଏ ଶାରଳାଙ୍କର ତାହା ନାହିଁ । ସଂସ୍କୃତରେ ବାଗ୍‌ଦେବୀଙ୍କରନାମ ଶାରଦା, * ଶାରଳା ନୁହେ । ଅନେକ ଶାରଳା ଓ ଶାରଦାଙ୍କୁ ଏକାର୍ଥକଶବ୍ଦ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଦେଖିଲେ ଯଥାର୍ଥରେ ତାହା ନୁହେ । ଏଠାରେ ଶାରଳା ନାମଟି ଚଣ୍ଡୀଙ୍କର ବିଶେଷଣ ହୋଇଅଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିଷ୍ଠିତ ସ୍ଥାନ 'ଶରଳ' ନାମାନୁସାରେ ଦେବୀଙ୍କର ନାମ ଶାରଳା ହୋଇଅଛି । କବି ମଧ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ବିଶେଷତଃ ମହାଭାରତର ଆରମ୍ଭରେ କେବଳ ଶାରଳା ନ ଲେଖି ଶାରଳା ଚଣ୍ଡୀ ଅର୍ଥାତ୍ ଶାରଳାବାସିନୀ ଚଣ୍ଡୀ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । † ଅଧିଷ୍ଠିତ ସ୍ଥାନର ନାମ ଅନୁସାରେ ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବତାଙ୍କର ଏବଂ ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବତାର ଅନୁସାରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ସ୍ଥାନର ନାମ କରଣ ହୋଇଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏ ଭାରତରେ ଭୂରି ଭୂରି ରହି ଅଛି । ଅତଏବ ଏହି ଗ୍ରାମର ନାମାନୁସାରେ ଦେବୀଙ୍କର ନାମ ଶାରଳା ହୋଇଥିବା ଖୁବ ସମ୍ଭବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଗ୍ରାମ ବଡ଼ ଶାରୋଲ ବୋଲି ପରିଚିତ । ଏହାର ଉପାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ଜଳାଶୟ ନିକଟରେ ଆଜିକାଲି ଭଗ୍ନ ଇଷ୍ଟକଅଦି ମିଳୁଅଛି । ତାହା ନିକଟରେ 'ନଣ୍ଡା ଦେଉଳ' ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ଗଣେଶ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ଏହି ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବେ ଶୂଦ୍ରବସତି ଥିବା ପକ୍ଷରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । କାରଣ ଗଣେଶ (୧) ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ଶୂଦ୍ରବସତି ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟତ୍ର କେବଳ ଗଣେଶ

(୨) ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାରେ 'ପାଣ୍ଡବଭୁଠ' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ତୀର୍ଥ ଅଛି ।

(୩) ଅସ୍ତି କଳିଙ୍ଗବିଷୟେ ରୁକ୍ମାଙ୍ଗଦୋ ନାମ ନୃପତିଃ । ସତ ଦିଗ୍ବିଜୟ ବ୍ୟାପାରକ୍ରମେଣ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ତୀରେ ସମାବେଶିତବାନ୍ । ବର୍ତ୍ତତ ଇତି ବ୍ୟାଖ୍ୟାନାଂ ମୃଗୟାହ କଂବଦନ୍ତୀ ଶ୍ରୁତେ । ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର ଓ ହିତୋପଦେଶ ! ଏହା କଳିଙ୍ଗର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ପୂର୍ବେ ଉତ୍କଳର ନାମ 'ଉତ୍କଳିଙ୍ଗ' ଥିଲା । 'ରୁକ୍ମାଙ୍ଗଦ' ଶ୍ରୀରଗଙ୍ଗଙ୍କର ଜଣେ ପୂର୍ବପୁରୁଷ । ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ନାମାବଳୀରେ 'ରୁକ୍ମାଙ୍ଗଦ' ନାମ ଅଛି ।

* ଅସ୍ତି ଗିରିସଂଭୂତା ଚନ୍ଦନଂ ସିନ୍ଧୁପାରେ । ସୁରତରୁବର ଶାଖା ଲେଖନୀସହ ମୂର୍ତ୍ତୀ ।
ଲିଖତି ଯଦି ଗୃହୀତ୍ୱା ଶାରଦା ସର୍ବକାଳଂ । ତଦପି ତବଗୁଣାନା ନୀଶ ପାରଂ ନ ଯାତି । ମହିମ୍ନ ।

† ଶାରଳାଚଣ୍ଡୀ ନାମ ଅଟଇ ସେହି ଦେବୀ । ବକବ୍ୟେ ମାହେଶ୍ୱରୀ ଶାରଳାଚଣ୍ଡୀ ନ ମେ । ଅଃ ପଃ । ଦ୍ୱାରେ କହିଲ ମୋତେ ଶ୍ରୀଚଣ୍ଡୀ ଶାରଳା । ମଃ ପଃ ।

(୧) ବ୍ରାହ୍ମଣାଂ ବୈଶ୍ୟଂ ଶୂଦ୍ରୈ କ୍ଷତ୍ରିୟାଣାଂ ତୁ ମାଧବଃ । ବୈଶ୍ୟାନାନ୍ତୁ ଭବେଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମା ଶୂଦ୍ରାଣାଂ ଗଣନାୟକଃ । ମନୁଃ ।

ଆଜିକାଲି ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଶୂଦ୍ର ଘରେ ଗଣେଶମୂର୍ତ୍ତିର ପୂଜା କରୁଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଅନ୍ୟତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଅର୍ଯ୍ୟ ବରହଦେଶର ଅଧିବାସୀମାନେ ଗଣପତ୍ୟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମନ୍ଦିର (ଶିବ ମନ୍ଦିରରୁ ପୃଥକ୍) ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଉକ୍ତ ପ୍ରାଚୀନ ମନ୍ଦିର ସହିତ ଶାରଳା ମନ୍ଦିରଟି ସଂଲଗ୍ନ ଥିଲା । ମନ୍ଦିରଟି କେତେ ଉଚ୍ଚ ବା କିପରି, ତାହା ଜାଣିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ମିତ୍ରଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଓଡ଼ିଶା ଅନ୍ତର୍ଗତ ସମସ୍ତ ମନ୍ଦିରର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଶାରଳା ମନ୍ଦିର କଥା କୌଣସିଠାରେ ଲିଖିତ ନାହିଁ । ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ; କାରଣ ବହୁ ପୂର୍ବକାଳରୁ ତାହାର ବିଲୋପ ସାଧନ ହୋଇଥିଲା । ମନ୍ଦିର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଯେପରି ବୃହତ୍ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖା ଯାଉଅଛି ସେଥିରୁ ବୋଧ ହୁଏ ତାହା ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ କୌଣସି ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବଙ୍କର ଏକୀର୍ତ୍ତି । (୨) କବିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରାୟ ଏକଶତ ବର୍ଷ ଅତୀତ ନ ହେଉଣୁ ମନ୍ଦିରଟି ବୋଧ ହୁଏ ଧୂଳିସାତ୍ ହୋଇଥିଲା । ଏ ଦୁଃସମୟ ଉତ୍କଳର ହିନ୍ଦୁ ସାଧାରଣଙ୍କ ସୁବିଦିତ । ହିନ୍ଦୁ କୀର୍ତ୍ତି-କର୍ତ୍ତା କଳାପାହାଡ଼ ଯେତେବେଳେ ଉତ୍କଳାରଣ୍ୟରେ ପଶି ମତ୍ତମାତଙ୍ଗବତ୍ ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ମହାଦ୍ରୁମର ଧ୍ୱଂସ ସାଧନ କଲା, ତେତେବେଳେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗୁଳ୍ମପ୍ରାୟ ଏହି ଦେବୀ ମନ୍ଦିରଟି ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ହୋଇଥିବ । କଥିତି ଅଛି ଏହି ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ଯବନ ଯେତେବେଳେ ଉକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ତେତେବେଳେ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଏସ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଶାରଳା ଦେବୀଙ୍କୁ ନିକଟ ସନ୍ନିହିତ ଜଳାଶୟରେ ଲୁଚାଇ ରଖିଲେ । ରାକ୍ଷସ ଅଦର୍ଶନରେ ଅଭାବ କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ହୋଇ ମନ୍ଦିରଟି ଧୂଳିସାତ୍ କରି ସ୍ୱୀୟ ଜିଘାଂସାବୃତ୍ତି ଚରିତାର୍ଥ କରିଥିଲା । ଅନନ୍ତର କୌଣସି ହିନ୍ଦୁ ଭୂମ୍ୟଧିକାରୀ ବା ରାଜା (ସମ୍ଭବତଃ କୁଜଙ୍ଗ ରାଜା) ମୂର୍ତ୍ତିଟିକୁ ସେଠାରୁ ଅଣାଇ ପରଶୁରାମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କନକପୁରରେ ନୂତନ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଓ ପୁଷ୍କରିଣୀ ଖନନ କରାଇ ଦେବୀଙ୍କର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଇଲେ ଏବଂ ଭୂବୃତ୍ତି ଖଞ୍ଜି ଦେଇ ରାଜ ବଧୂରେ ପୂଜା କରିବାର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦେଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ମନ୍ଦିରର ସେବାଦି ଯଥା ନିୟମରେ ଚଳି ଆସୁଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ଗୋଟିଏ 'ପରିଚାଳକ ସମିତି' ଉପରେ ନିର୍ଭର ଅଛି ।

କବିଙ୍କ ଆୟୁର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧ କୃଷି, ବ୍ୟବସାୟ ଶକଟରେ କଟି ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ କାଳ ଶାରଳା ସେବାରେ ଅତି ବାହିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଏଥିପୂର୍ବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛୁଁ ।

କବିଙ୍କର ଦେହତ୍ୟାଗ ଓ ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ।

କେବଳ ସେହି ଦେବୀଙ୍କଠାରେ ତାହାଙ୍କର ଭକ୍ତି ଯେ ଅଚଳା ଥିଲା, ଏହା ନୁହେ । ସମସ୍ତ ହିନ୍ଦୁ ଦେବ ଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ଭକ୍ତିମାନ ଥିଲେ । ବାଗର୍ଥ ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ଉତ୍କଳ ଶାରଦା ଶାରଳାଙ୍କୁ ଯେପରି ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ ଇହ ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ ନିମିତ୍ତ ସେହିପରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ । (୩) ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନରେ ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ଶୀତଳ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ସେ ଆପଣାକୁ ସଦ୍ୟୋମୁକ୍ତ ପ୍ରାୟ ମଣିଥିବା ତତ୍ତ୍ୱୟ ଉକ୍ତିରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । କବି ଅତି ନିରହଂକାର ଏବଂ ଋଜୁ ସ୍ୱଭାବ ଥିଲେ । ସେ ଅତି ସାଧୁ ଏବଂ ଅପୂର୍ବ କବିତ୍ୱ ସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେହେଁ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର କିଛି ମାତ୍ର ଅମ୍ଭିମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାର ଦେଖା ଯାଏ ନାହିଁ ; ଏହା ତାହାଙ୍କ ଈଶ୍ୱର ନିର୍ଭରତାର ସୁଲଭ ନିଦର୍ଶନ । ମହାଭାରତ ରଚନାନ୍ତେ କବି କିଛିକାଳ ଶାରଳା ମନ୍ଦିରରେ ତାହାର ପ୍ରଚାରାଦି କାର୍ଯ୍ୟ, ତତ୍ପରେ ବୃନ୍ଦାବନ-ଗିରିବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ (ବର୍ତ୍ତମାନ ତିନ୍ତୁଳିଆ ପଦାର ଏକ ଅଂଶ) ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମ ସ୍ଥାପନପୂର୍ବକ କେବଳ ଧ୍ୟାନଧାରଣରେ କାଳାତିପାତ କରି କାଳକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିଲେ । ତେତେବେଳେ ସେଠା ଲୋକ ତାହାଙ୍କୁ 'ମୁନି ଗୋସାଇଁ' ବୋଲି ଡାକୁ ଥିଲେ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଆଶ୍ରମଟି ମୁନି ଗୋସାଇଁ ମଠ ନାମରେ ଅଖ୍ୟାତ । ଏହି ମଠରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ସର୍ବଂକଷକାଳ ଆଉ ତାହାଙ୍କର ଲୋକାନ୍ତର ପ୍ରସ୍ଥାନରେ ମଠ କଲା ନାହିଁ । କୋଣାର୍କ ଯାତ୍ରା ଯୋଗେ ଯେଉଁ

(୨) ଗଜପତି ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଷାଠିଏ ଦେଉଳ, ଦଶଟି ସେତୁ, ଷାଠିଏ ବାପୀ, ଏକକୋଟି ସରୋବର ଏବଂ ଏକଶ ବାଥାନ ଘାଟ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ଓଃ ଇଃ ପୃ୨୨

(୩) ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବର ଜନ୍ମେ ଜନ୍ମେ ବାସ । ଅପରିତ ମୂର୍ଖ ମୁହିଁ ମୋର ନିଷ୍ଠ ବୁଦ୍ଧି । ମାଧବ ନାମରେ ମୋର ହୁଏ ସବ ସିଦ୍ଧି । ଓଃ ପଃ ପୃ ୧୮ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମାଘ ସପ୍ତମୀଟି କବିଙ୍କର ଅତି ପ୍ରିୟ ଦିବସ ଥିଲା, ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଯାତ୍ରା ଦିବସରେ ଉତ୍କଳର ଆଦି ମହାକବିଙ୍କର ମହାଯାତ୍ରା ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ମଠରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ମାଘ ସପ୍ତମୀ ଦିନ ଗୋଟିଏ ମହୋତ୍ସବ ବା ମଉଛବ ହୁଏ । ମୁନି ଗୋସାଇଁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଉତ୍ତାରେ ତାହାଙ୍କର ଶବଦାହ ହୋଇ ନ ଥିବାର ଅନୁମାନ ହୁଏ । ହୁଏତ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ବୋଲି (୧) ତାହାଙ୍କର ଶବ ଦାହ ନ କରି ଉକ୍ତ ମଠ ନିକଟରେ ସମାଧିସ୍ଥ କରିଥିଲେ । ଆଜିକାଲି ସେହି ସମାଧିର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଏବଂ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ବରଗଛ ଅଛି । କବିଙ୍କ ବଂଶଧରମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ଏହି ବରଗଛ ମୂଳରେ ଗୋଟିଏ ସାନ 'କଟାଗଛ' (୨) ଥିଲା, ପ୍ରାୟ ଦଶବର୍ଷ ହେଲା ସେ ଗଛଟି ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଅଛି ।

[କ୍ରମଶଃ ।]

ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ।

ଛିଣ୍ଡାଇଲା କେ ତୋତେ ରେ, କାନନ-ସୁନ୍ଦର ;
ବସି ସୁଖେ ବୃନ୍ତାସନେ,
ମଧୁ-ମଳୟ ପବନେ,
କି ରଙ୍ଗେ ବିହରୁଥିଲୁ, ଦୋହୋଲି ଦୋହୋଲି । ୧ ।
ଫୁଟିତ ପାରି ଥାନ୍ତୁ ଗୋ, ଫୁଟିଲୁତ ନାହିଁ ;
ହୋଇ ଥିଲୁ ମାତି କଢି,
ପାପ ସ୍ପର୍ଶେ ଗଲୁ ଝଡ଼,
ପରିଣ-ସମ୍ଭୂତ-ଅଶା ପୂରିଲାତ ନାହିଁ । ୨ ।
ବଳିଲା କା' ପାପ-ହସ୍ତ ତୋହୋରୁପ ଯଶେ ?
ଆସିଥିଲୁ ଦୁଇ ଦିନ,
ହସିଥିଲୁ ଦୁଇ ଦିନ,
ଭସି ଥିଲୁ ଦୁଇ ଦିନ ତୁ ସୁଖ-ବିଳାସେ । ୩ ।
ପୂତ-ନୀର-ମହାନଦୀ କଳକଳ ନାଦେ,
ଗାଇଣ ମଧୁ-ସଙ୍ଗୀତ,
ଭୁଲାଏ ତୋହରି ଚିତ୍ତ,
ଅଶ୍ରିଲୁ ଯାହାର ଅଙ୍ଗ ମାନସ-ବିଷାଦେ । । ୪ ।
ଏ ଅବଶ-ବେଶେ ଫେରିବାକୁ ତୋ ନିବେଶେ,
ନାହିଁତ ଶକତି ଅତ,
ନଦୀ ସ୍ରୋତେ ଭସି ଯାତ ;
ଭସି ଯାନ୍ତି ଶଶୀ-ତାରା, ଅନନ୍ତ-ଉଦ୍ଦେଶେ । ୫ ।
ତୋହୋ ସମ ସୁନ୍ଦରୀ ମୁଁ, ଭସେ କାଳ ସ୍ରୋତେ ;
ଅନନ୍ତ-ନଭେ ସୁନ୍ଦରୀ,
ଶଶୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି,
ଅନନ୍ତ-ଉଦ୍ଦେଶେ ଭସେ, ସେ ଅନନ୍ତ-ସ୍ରୋତେ । ୬ ।
ଅସ, ଅସ ସଙ୍ଗିନି ଗୋ, ଦୁହେଁ ହର୍ଷମନେ,
ଭସି ଯିବା ମହାନନ୍ଦେ,
ଲଭିବା ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦେ,
ଏ ଭବ ପ୍ରାନ୍ତେ, ଚିତ୍ତସ୍ଥ-ଶାନ୍ତି-ନିକେତନେ । ୭ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା ।

(୧) ବ୍ରହ୍ମ ଉପାସନା କରିଥିଛନ୍ତି ଯେ ସେହି, ଜ୍ଞାନବନ୍ତ କାୟାକୁ ଦହନ କାହିଁ ପାଇଁ ।
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଅନ୍ତେ ସେ ଶୁଦ୍ଧ ତାଙ୍କ ଦେହ, ବିଲମ୍ବ ନ କରି ଏଥେଁ ମୃତ୍ତିକା ସେ ଦିଅ । ଅଶ୍ରମଃ ପା ପୃ ୨୨ ।

(୨) ମୁନିଙ୍କ ଜଟା ଉପରେ ଉଠି ଥିବାରୁ ତାହାର ନାମ 'ଜଟାଗଛ' ହୋଇଥିଲା; ଏହି ଗଛର ଶାଖା ବିସ୍ତୃତ ଏବଂ ଫୁଲ ସୁଆଁ ଫୁଲପରି, କିନ୍ତୁ ଫଳ ନାହିଁ । ବିନବନା ଗଛ ସଙ୍ଗରେ ଏହାର ସୌସାଦୃଶ୍ୟ ଅଛି । ଏପ୍ରକାର ଅଜ କେଉଁଠି ପ୍ରାୟ ଦେଖା ଯାଏ ନାହିଁ । ଏହାର ପତ୍ରରେ ଅନେକ ରୋଗର ଉପଶମ ହୋଇଥିବାର ଥାଳିଆ ଲୋକଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣା ଯାଏ ।

B. S. Das, Printer, Mukur Press, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

* ଭାଗ । } ଶ୍ରାବଣ ଓ ଭାଦ୍ର, ୧୯୧୮ । { ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ସଂଖ୍ୟା ।

ବର୍ଷା ।

ରାଗ ଟୋଡ଼ୀ—ଆଦ୍ଧତାଳ ।

ଆହା ! କି ମାଧୁରୀ ଧରି ବରଷା ଆସଇ ।
ହସ ହସ ଦଶ ଦିଶ ପୂରହିଁ ଦିଶଇ । ଘୋଷା ॥

ଗଗନ କଳା ମେଘୁଆ,
କଅବା କଳା ଗୃହୁଆ,
କେର କେର ଜର ପର ତହିଁ ବିଦ୍ୟୁ ବିକାଶଇ । ୧ ।

* କଷବାସ ପିନ୍ଧି ନଈ
ବନବାଟେ ଲୁଟେ ବୋହି
ସରଗେ ପବଣ ବନ୍ଧୁ ସିନ୍ଧୁ ସହିତ ମିଶଇ । ୨ ॥

ଦେଖ, କଦମ୍ବ କଳିକ
କେଶର ବେଣୀ ଆଲକ ;
ଗୃହିଁ ପତର ଭିତରୁ କେତେ ମୁରୁକି ହସଇ । ୩ ॥

ମାଳତୀ ସିତ ସୁନ୍ଦରୀ,
ସତେ କି ସୁର ସୁନ୍ଦରୀ !
ଧରଣୀ ରାଣୀ ବଦନେ ବାସ ଫୁଲ ବରଷଇ । ୪ ॥

ସତୀ ସୁନାସିକା କନ୍ୟା
ସୁବାସେ ଶୀତଳେ ହସ୍ୟା ;
କଣ୍ଟକ କୋଟରେ ବସି ମଧୁପ ମଦ ନାଶଇ । ୫ ॥

ଧାନ କଅରୀ ସୁଷମା !
ତା ପାଇଁ କାହିଁ ଉପମା !
ଅବନୀ ସବୁକ ଶାଢ଼ି ପାଣି ପରେ କି ଭାସଇ । ୬ ॥

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୂରଦେଓ ।

* ବର୍ଷା କାଳରେ ନଈପାଣି କଷରସ୍ୱା ଦେଖା ଯାଏ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆଦିକବି-ଶାରଳା ଦାସ ।

ଶୂଦ୍ରମୁନି ଆଜନ୍ମ ବୈରାଗୀ ନୁହନ୍ତି, ଏହାର ଆଭାସ ପୂର୍ବ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମିଳିଅଛି । ତେବେ ସେ ଯେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟାସକ୍ତ ଥିଲେ ଏହା କହିନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ବର୍ଗ ମଧ୍ୟରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୁଇଟି ବର୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଅର୍ଥକାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରିନାହିଁ । କବିଙ୍କର ଅର୍ଥସ୍ପୃହା ନ ଥିଲା କିମ୍ବା ସେ ଧନବାନ୍ ହେବାକୁ କାମନା କରି ନଥିଲେ, ଏହା ସହଜରେ ଅନୁମେୟ । ଏକେ ଜନ୍ମରୁ ସେ ଜଣେ ସାଧାରଣ କୃଷକର ସନ୍ତାନ; ତହିଁରେ ପୁଣି ଦାରପରିଗ୍ରହ କରି ଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏ ସମ୍ପର୍କର ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ; ଅତ ଉଲ୍ଲେଖ ନଥିବା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ । କାରଣ ମହାଭାରତ ରଚନା ପୂର୍ବରୁ କବି ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ହୋଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ । ତେତେବେଳେ ଗୃହ ସହିତ ତାଙ୍କର କିଛି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲା । ଅନ୍ତର ସନ୍ଦେହର କଥା, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ମଧ୍ୟ କିଛି ଜଣା ଯାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । କେବଳ ପ୍ରଥମ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ଯେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ଭାଇଥିଲେ । କବି ମଧ୍ୟ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସହୋଦର ଥିବାର ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଗୃହସ୍ଥ ଥିଲା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଯେ ବିବାହ ହୋଇ ନଥିବ, ଏହା ବୋଲି ଯାଇ ନ ପାରେ । ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ପରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଅଶ୍ରୟର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଭାରତରେ ବିରଳ ନୁହେ ବରଂ ତାହା ଏକପ୍ରକାର ସାଧାରଣ ବିଧି । ଯେଉଁ ମହାତ୍ମାମାନେ ସ୍ୱଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ଲୋକହିତ ସାଧନ କରି ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ୱଦା ଏହି ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଧର୍ମ-ବିଯୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । କାହାର କାହାର ଆଜନ୍ମ ବୈରାଗ୍ୟ ଦେଖା ଯାଇ ଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଅନେକଙ୍କୁ ଏହି ସଂସାରର ଜ୍ୱାଳା ବା ଅଶାନ୍ତିର ତାଡ଼ନାରେ ବୈରାଗ୍ୟ ଅଶ୍ରୟ କରିବାକୁ ହୋଇ ଅଛି । ପୂର୍ବଶଂସିତ ଦ୍ୱିତୀୟ କବି ଭୁକାରାମ ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ବଣିକର ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ପାରିବାରିକ କେତେକ ଘଟଣାରେ ବିଶେଷତଃ କଳତ୍ରର ବାଗ୍‌ବାଣରେ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇ ସେ ବିତ୍ତଧନ ଭ୍ରାତୃ ବନ୍ଧୁ ପରିଜନାଦି ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ କବି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବହୁ କୁଟୁମ୍ବୋଚିତ ଦୁଃଖ ଓ ଅଶାନ୍ତିର ତାଡ଼ନାରେ ସ୍ୱବୋପାର୍ଜନାନ୍ତେ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟର ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଉପଲବ୍ଧି କରି ସତ୍ୱର ବୈରାଗ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ କରିଥିବେ ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଣ? ତାହା ହେଲେ କବିଙ୍କର ପୁତ୍ର କାହାନ୍ତି? ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଜାଣିବା ଦୂରେ ଥାଉ [illegible] ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଜାଣିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । ଏସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଜାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସେହି ଜନଶ୍ରୁତି ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖ ରହିବାକୁ ହେବ । ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ପୁତ୍ରର ନାମ 'ଘନପରିଡ଼ା' । ଏହି ଘନପରିଡ଼ା ପିତାଙ୍କ ନାମରେ ତଦାନୀନ୍ତନ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇ ପରିଡ଼ା ଗୋଷ୍ଠୀରେ ସାମନ୍ତରୂପେ ପୂଜା ପାଇଥିବାର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଡାକବଚନରୁ ଅନୁମାନ ହୁଏ । "ବଣରେ ବଣ ହରିଡ଼ା, ଅଠର ଗଡ଼ରେ ଅଠର କଣ୍ଟ୍ରୀ ସାଆନ୍ତ ଘନପରିଡ଼ା ।" କିନ୍ତୁ ଦିନେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ 'ଶାରଳଃ ଶ୍ରୀଧର ଶ୍ଚୈବମଣିଃ ପର୍ଶୁରାମସ୍ତଥା' । କବିଙ୍କର ଜଣେ ବଂଶଧରଙ୍କ ମୁଖରୁ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକର ଏହି ଚରଣଟିର ଆବୃତ୍ତି ଶୁଣି ସନ୍ଦେହ ହେଲା, ଶ୍ରୀଧର ତାହାଙ୍କର ବଂଶଧର କି? ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଦେଖିଲେ ଅନ୍ତର ଏକ ସନ୍ଦେହ [illegible] ହୁଏ । କବିଙ୍କର ଭ୍ରାତାଙ୍କର ନାମ 'ପରଶୁରାମ' । ଏଣେ ପୁଣି କବି ବହୁଭ୍ରାତୃକ ବୋଲି କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ତାହା ହେଲେ ଏମାନେ କବିଙ୍କର ଭାଇ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ମନ୍ତବ୍ୟ ଏ ଅନୁମାନଠାରୁ ଜନ ଶ୍ରୁତିର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ ଦେଖା ଯାଉଅଛି । ଜନଶ୍ରୁତି ଅନୁସାରେ କବିଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଶ୍ରୀଧର ଏବଂ ଶ୍ରୀଧରଙ୍କର ମଣି । ମଣିଙ୍କର ପୁତ୍ର ପରଶୁରାମ । ଏମାନେ ରାଜପ୍ରସାଦ ସ୍ୱରୂପ ଝଙ୍କଡ଼ି ପ୍ରଗନା ନିଷ୍କର ଭୋଗ କରୁଥିଲେ । କେହି କେହି କହନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ଉକ୍ତ ପ୍ରଗନା ସହିତ ଗଣ୍ଡିଚୋ ହରିହରପୁର ଏବଂ ବେଣାହାର ଏହି ତିନୋଟି ସନ୍ନିହିତ ପ୍ରଗନା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଭୁକ୍ତଥିଲା । (୧) ପରଶୁରାମଙ୍କ ଅନ୍ତେ ବିଦ୍ୟାଧର ପୁତ୍ର ଅର୍ଜୁନ

କବିଙ୍କର ବଂଶଧର ।

(୧) ଏହି ଗ୍ରାମର ପ୍ରଗନା ମଧ୍ୟରେ ହରିହର ପୁର ବୃହତ୍ତମ ଏବଂ ଗଣ୍ଡିଚୋଷ୍ଟ୍ରତମ । ୧୮୩୭ । ୩୮ ର ରୁମିନ୍‌ପ ଅନୁସାରେ ହରିହର ପୁରର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ପ୍ରାୟ ୭୪ ବର୍ଗ ମାଇଲ । ଝଙ୍କଡ଼ିର ପ୍ରାୟ ୫୭ ବର୍ଗ ମାଇଲ । ବେଣାହାରର ୪୭ ଏବଂ ଗଣ୍ଡିଚୋର ପ୍ରାୟ ୧୫ ବର୍ଗ ମାଇଲ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେଲେ । କଥିତଅଛି ଏହି ପରଶୁରାମଙ୍କର ଦୁଇ ପତ୍ନୀଥିଲେ । ପ୍ରଥମା ଗର୍ଭଜାତ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଭୂମ୍ୟଧିକାରୀ ହେବାରୁ ତଦୀୟ ବିମାତା ସ୍ୱୀୟ ପୁତ୍ର ଲାଗି କଳହ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ଝଙ୍କଡ ପ୍ରଗନା ପୂର୍ବଖଣ୍ଡି ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଖଣ୍ଡି ଏହି ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା । ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କ ଉତ୍ତାରୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଙ୍କର ନାମରକ୍ରମ ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଭୂମ୍ୟଧିକାରୀ ହଳଧର ସାମନ୍ତରାୟ ମହାପାତ୍ର ବୋଧହୁଏ କବିଙ୍କର ସପ୍ତମ କିମ୍ବା ଅଷ୍ଟମ ବଂଶଧର ହେବେ । ସାମନ୍ତରାୟ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ମର୍ଯ୍ୟାଦାସୂଚକ ଉପାଧିମାନ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ରାଜପତି ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ସୃଷ୍ଟ ଏବଂ ସେହି କାଳରୁ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଉକ୍ତ ଉପାଧିମାନ ପାଇ ଆସୁଥିଲେ । ତଦନୁସାରେ ସଦ୍‌ବଂଶଜ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ହଳଧର ଦୁଇଟି ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ-ଥିଲେ । ଏହି ଉପାଧି ଦ୍ୱୟରୁ ସୂଚିତ ହେଉଅଛି ତାହାଙ୍କର ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ କିଛି ହସ୍ତ ଥିଲା ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ସନନ୍ଦମାନଙ୍କରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହେଉଅଛି ଯେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଗନାରେ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱତ୍ୱ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନେ ତଦୀୟ ବଂଶଧରମାନେ ଚାରିଆଡେ ସ୍ଥାନ ମଡ଼ି ବସିଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କର ପରମ୍ପରା ଜାଣିବାର କୌଣସି ଅସୁବିଧା ନାହିଁ । ତେବେ ତନ୍ମଧ୍ୟରେ କେହି ଉପରୋକ୍ତ ରାଜକୀୟ ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ନୁହନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କର ସେହି ପୂର୍ବ ପଦବୀ 'ପରିଡ଼ା' ବର୍ତ୍ତମାନ ପରଜା । କେବଳ ସେହି ଗୋତ୍ରରେ ଯେଉଁମାନେ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ମେହିମାନେ ଚୌଧୁରୀ ମଙ୍ଗରାଜ ପ୍ରଭୃତି ଉପାଧିରେ ବିଶେଷିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅନେକେ ମଧ୍ୟ ଏହି ସବୁ ରାଜଦତ୍ତ ଉପାଧି ବଂଶାନୁକ୍ରମେ ଭୋଗ କରି ଆସି ପରେ ନିଜର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରଦର୍ଶନାର୍ଥ ମୌଳିକ ଉପାଧି 'ପରଜା' କାଟି ଦେଇ ତାହା ସ୍ଥଳରେ ଚୌଧୁରୀପ୍ରଭୃତି ଯୋଗ କରି ଦେଲେଣି । (୧) ମାତ୍ର ଯାହା କରନ୍ତୁ ସେମାନେ ସଗୋତ୍ର ବା ଏକ ବଂଶଜ । ଏହି ପରଜା ଏବଂ ଚୌଧୁରୀପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ବାସସ୍ଥାନ ଉକ୍ତ ପ୍ରଗନା ଚତୁଷ୍ଟୟ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥା । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଆପଣାକୁ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ବଂଶଧର ବୋଲି ପରିଚିତ କରାନ୍ତି । କେବଳ ନାମତଃ ସେମାନେ ଏହି ପରିଚୟ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଯଥାର୍ଥରେ ସେମାନେ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କୁ ପୂର୍ବପୁରୁଷରୂପେ ପୂଜା କରନ୍ତି । ଅଦ୍ୟାପି ସେହି ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ବିଶେଷତଃ ଭିନ୍ନ୍ତଳପଦା ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ଶ୍ରାଦ୍ଧାଦିରେ କୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶାରଳାଦାସଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପିଣ୍ଡ ଦିଆ ଯାଏ । କେବଳ ଶ୍ରାଦ୍ଧରେ ନୁହେ, ନୂତନ ପାକାଦିରେ ମଧ୍ୟ ଶାରଳାଦେବୀ ଏବଂ ତତ୍ପଶ୍ଚାତ୍ ଶାରଳା ଦାସଙ୍କୁ ନୈବେଦ୍ୟ ଉତ୍ସର୍ଗ କରା ଯାଏ । ଏମାନେ ବିଶେଷରେ ଶାରଳା ଉକ୍ତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନବଅନୁ-ଷ୍ଠାନରେ ଇଷ୍ଟଦେବୀ ଶାରଳାଙ୍କର ସ୍ମରଣ ନ କଲେ ସେମାନେ ନିଃଶଙ୍କ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପତ୍ରାରମ୍ଭରେ 'ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶ୍ରୀ ଚରଣେ ଶରଣ' ଲେଖିବା ଯେପରି ଏଦେଶରେ ସାଧାରଣରୀତି, ଶାରଳା ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ସେହିପରି ପତ୍ରାରମ୍ଭରେ 'ଶ୍ରୀ ପରମେଶ୍ୱରୀ (ଶାରଳା)ଙ୍କ ଚରଣେ ଶରଣ' ଲେଖିବା ସାଧାରଣ ରୀତି ହୋଇଅଛି । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେ ସନନ୍ଦରେ ସ୍ୱତ୍ୱ, 'ଶାରଳା ସନ୍ତକ' ଲେଖା ଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖା ଯାଉଅଛି । (୨) ଏସବୁ ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଶାରଳା ସେବାକୁ ଜାତୀୟ ବୃତ୍ତି ବୋଲି ସପ୍ରମାଣ କରି ଦେଉଅଛନ୍ତି ।

---

(୧) ଏଣିକି ଅନେକେ ସାମନ୍ତରାୟ ବଂଶଧର ନିଜର ଚରିତ୍ରଗତ ଗୁଣାବ୍ୟଞ୍ଜକ ଉପାଧିଟିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନକରି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଭକ୍ତିକୀୟ ଉପାଧି କୋଟିରୁ ମନୋଗତ ଗୋଟିଏ ଉପାଧି ବାଛିନେଇ ସ୍ୱୀୟ ନାମର ବିଭାଗ ବୃଦ୍ଧି କଲେଣି । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଏ କୃତ୍ରିମ ଆଚରଣ କାଳର ଚିତ୍ରରେ ନିକଟରେ ଅତି ଅକିଞ୍ଚିତ୍ କର ।

(୨) ଚନ୍ଦ୍ରଚପଦାବାସୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାମଣି ପରିଡାଙ୍କଠାରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ସନନ୍ଦ ହସ୍ତଗତ ହୋଇଥିଲା । ତାହାର

ପ୍ରତିଲିପି ଏହି—ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟାସ ଗୋସାଇଙ୍କ ହଳଧର ସାନ୍ତରାଙ୍କର ଦେଲୁଁ ଦେବୋତ୍ତର ଗ୍ରେପ, ଏ ନିମନ୍ତେ ଦେବୋତ୍ତର ଗ୍ରେପ ଲେଖି ଦେଲୁଁ ଶ୍ରୀବଳଦେବ ଠାକୁରଙ୍କ ଅମୁଣିଆ ପାଇଁ ଅମ୍ଭ ଚାଲୁକରୁ ଏତେ ଗାଁଅରୁ ଜମି ଅଦେରଶ ମା ୨୯ । ୧୨୫ ମାଣ ଦୁଇ ପାଥ ଦେଲୁଁ ଏ ଜମି ଅମଳ କରିବ ।

ଏ ଜମି ଯେ ହରଣ କରିବ ଶ୍ରୀ ବଳଦେବଙ୍କ ଚରଣେ ଅପରାଧୀ ହୋଇବ—ଅମ୍ଭ ବାଳଗୋପାଳଙ୍କୁ ତ୍ରିକାଳ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଥିବ । ଏଜମି ଯାବତ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କେ ଅମଳ କରୁଥିବ ।

"ଏଗ୍ରେପ ଶ୍ରୀ ହଳଧର ସାନ୍ତରା ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ପ୍ରମାଣ ଶ୍ରୀ ଶାରଦା ସନ୍ତକ ।" ସନନ୍ଦ ତଳେ ଏହି ସବୁ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଯଥା—ଚେତ୍ତଳପଦା, କୁଣ୍ଡୁପୁର, ଗୋବିନ୍ଦପୁର, ଶାଳୀପୁର, ବଡ ଶାସେଲ, ଦସ୍ୱାଲିମୁଚ, ଅରଗଙ୍ଗ, କୋଠମୁଲେ, ବାଇଗୋଳ, ଦଣ୍ଡକର, ଇନ୍ଦ୍ରପା, ତରତୋଳ, ଏଲାସପୁର, ନଦାକଣା, କାଳପୁର, ମହମୁଦାବାଦ, ଇତ୍ୟାଦି । 'ଚାଲୁକା' କଥାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମିତ ହେଉଥିଲା ହଳଧର ମହାଶୟଙ୍କ ଶାସନ ସମୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ, କାରଣ ଚାଲୁକ କଥାଟି ମହାଶୟଙ୍କ ସମୟରେ ବିଶେଷରେ ପ୍ରଚଳିତ ବୋଲି ହଣ୍ଟର ସାହେବ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଥିଲେ । ଯଥା—ଚୌଧୁରୀ ଚାଲୁକଦାର' (Chaudhury talukdar' H. P. 130.)

Digitized by srujanika@gmail.com

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ରୀତି ଏବଂ ସଂସ୍କାର କ୍ରମଶଃ ଉଣା ହୋଇ ଆସୁଅଛି ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଏହି ମୌଳିକତା ଏହିକ୍ଷଣି ଲୋପ ପାଇ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଶୀଘ୍ର ଲୋପ ପାଇବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ଉକ୍ତ ବଂଶଧରମାନେ ପୁଣି ଦୁଇ ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏକ ଭକ୍ତ ସାମନ୍ତରାୟ ବଂଶୀୟ, ଅନ୍ୟ ମହାରଥା ବଂଶୀୟ ବୋଲି ପରିଚିତ । ମହାରଥା ଉପାଧିଧାରୀ ସନ୍ତୁ, ହଳଧରଙ୍କର ଭ୍ରାତା ଅଟନ୍ତି । ଏହି ମହାପାତ୍ର ସାମନ୍ତରାୟ ଉପାଧିରୁ ସେମାନଙ୍କର ଯେପରି ରାଜପୂଜ୍ୟତା ଓ ରାଜନୀତି କୁଶଳତାର ପରିଚୟ ମିଳୁଅଛି, ମହାରଥା ଉପାଧିରୁ (୧) ସେହିପରି ରଣ କୁଶଳତାର ପରିଚୟ ମିଳୁ ଅଛି, ବୋଧ ହୁଏ ଏହି ବଂଶଧର ମାନେ ରାଜସମ୍ମାନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ନିଜେ ରାଜନ୍ୟୋଚିତ ଧନୁର୍ବେଦାଦିର ଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଆଦିପୁରୁଷ ସ୍ୱୟଂ କବି ତହିଁରେ ଅପାରଗ ନ ଥିଲେ, ଏହା ତତ୍ରତ୍ୟ ମହାଭାରତ ପାଠରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ସେ ଯାହା ହେଉ, ବର୍ତ୍ତମାନେ ଏମାନଙ୍କ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ସାମାଜିକ ରୀତି ନୀତି ସବୁ କରଣଙ୍କ ସହିତ ସମାନ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କରଣଙ୍କ ସହିତ ଏମାନଙ୍କର ବୈବାହିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଉଅଛି । ତଥାପି ଏମାନେ ଅଜି ଯାଏ ଶୂଦ୍ରାପବାଦରୂପଜୁଗୁପ୍ସା ବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱରୂପାଖ୍ୟାନରୁ (୨) ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ନାହାନ୍ତି । "ଜନାନନେ କଃ କର ମର୍ଯ୍ୟିଷ୍ୟତି ।" ସେଥି ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କ ମୁହଁରେ ହାତ ଦେବ କିଏ ?

ମହାଭାରତ ।

ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ଯେପରି ଉତ୍କଳର ଘରେ ଘରେ ପରିଚିତ ଏବଂ ସର୍ବଜନାଦୃତ, ଅଦିକବି ଶାରଳା ଦାସଙ୍କ ବିରାଟ ମହାଭାରତ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଗ୍ରାମ୍ୟ ପରିଚିତ ଏବଂ ସୁଗୃହୀତ । ବିଗତ ପଞ୍ଚଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ତାଳପତ୍ର ଛଡ଼ା ସର୍ବତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଚାରର ତାଦୃଶ ସୁବିଧା ନ ଥିଲେହେଁ ଏହା ଉତ୍କଳର ସର୍ବ ଅଞ୍ଚଳରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଗଡଜାତରେ ଏହା ରାଜା କୃଷ୍ଣସିଂହଙ୍କ (୩) କୃତ ମହାଭାରତ ପରି ସୁପ୍ରଚଳିତ ନୁହେ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣି ଥାଉଁ ; କିନ୍ତୁ ସେ ମହାଭାରତ ରଚନା ପୂର୍ବରୁ ଅବଶ୍ୟ ଏହି ମହାଭାରତ ସେ ସବୁସ୍ଥଳରେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥିବ । ହୁଏତ ସିଂହଙ୍କ ମହାଭାରତ ଉଠିବାରେ ଏହାର ପ୍ରଚାର କ୍ରମଶଃ ଏଣିକି ସେ ସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଉଣା ହୋଇଅଛି । ତଥାପି ସମ୍ବଲପୁର ପ୍ରଭୃତି ସୁଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଉତ୍କଳଭାଷୀ ଜନପଦରେ ଏହାର ସୁପ୍ରଚଳନ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ପାଉଁ । ବର୍ତ୍ତମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାଶିକା କୋମ୍ପାନୀଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ ଏହି ମହାଭାରତର ଅଷ୍ଟାଦଶ ପର୍ବ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ପାଠକ ସାଧାରଣଙ୍କର ଅନାୟାସ ଲଭ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଆଜିକୁ ପ୍ରାୟ ଦଶବର୍ଷ ହେଲା ଉକ୍ତ ପ୍ରକାଶକମଣ୍ଡଳୀ ମହାଭାରତର ମୁଦ୍ରଣ ଆରମ୍ଭ କରି ପର୍ବଶଃ ସମଗ୍ର ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନେ ଉତ୍କଳର ପାଠକସାଧାରଣଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଶଂସାଭାଜନ । ତଥାପି ଆମ୍ଭେମାନେ ଏ ପ୍ରଶଂସାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠ ନ ହୋଇ କିଞ୍ଚିତ୍ କୁଣ୍ଠକଣ୍ଠ ହେଉଅଛୁଁ । ପ୍ରକାଶକଗଣ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରାଚୀନ ବିରାଟଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କଲେ, ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଅତି ଆନନ୍ଦର କଥା, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଥିବା ଦୋଷ ବା ଅଶୁଦ୍ଧିର ନିରାକରଣ ପ୍ରତି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ତାହାକୁ ଭ୍ରମପ୍ରମାଦ ସଙ୍କୁଳ ଏବଂ ସ୍ଥାନେ ପରିବର୍ତ୍ତନାଦିଦ୍ୱାରା ବିକୃତ କରିଅଛନ୍ତି, ଏହା ଅତୀବ

ପ୍ରତିପାଦିତ ବିଷୟ ।

(୧) Mahapatra—Great minister. Maharatha—Great warrior.
Santara—Border chief (Statistical accounts of Bengal. Vol. XVIII P. 129)

(୨) ବାହିଁକ ହେଲାଣି ଏହି 'ଶୂଦ୍ର' ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ଏହି ପରିବାରମାନେ ବଡ଼ ମର୍ମାହତ ହୁଅନ୍ତି । ପୂର୍ବେ ଯାହାଥାନ୍ତୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେତେବେଳେ ସମାଜରେ ଉଚ୍ଚଆସନ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ସେଥିପାଇଁ ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରି ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଚିତ । ତାହା ନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ବରଂ ଜୁଗୁପ୍ସାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଅନ୍ତି ।

(୩) କୃଷ୍ଣସିଂହ ମହାଭାରତ ଅଧୁନିକ । କବି ଧରାକୋଟ ରାଜ୍ୟର ଅଧିପତି ଥିଲେ । ସେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ମହାଭାରତ ରଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଶକାବ୍ଦ ୧୭୦୫ ବା ୧୭୮୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବିରାଟ ପର୍ବର ରଚନା ସମାପ୍ତ ହୋଇଥିବାର କବିଙ୍କ ଉକ୍ତିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଅତଏବ ତତ୍ରତ୍ୟ ମହାଭାରତ ରଚିତ ହେବାର ଅଜିକୁ ପ୍ରାୟ ୧୩୦ ବର୍ଷ ହେବ । "ଏକାଲକୁ ପାଞ୍ଚ ଉତ୍ତର ସତରଶ । ଗଣିବାରେ ଅନ୍ଦ ହୋଇଅଛି ଶେଷ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ରାଜାଙ୍କର ନାତି । ନୀଳାଦ୍ରି ସିଂହଙ୍କର ଅଟେ ମୁଁ ସନ୍ତତି । ଧରାକୋଟ ରାଜ୍ୟରେ ହୋଇ କରି ରାଜା । ଅଧରମ କଥାରେ ବୁଡ଼ାଇଲି ମଜା ।—ବିରାଟପର୍ବ ।"

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରକାଶିତ ମହାଭାରତ ଅଲୋଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବଙ୍ଗ ପାଠକସାଧାରଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହି ନିବେଦନ କରୁଅଛୁଁ ଯେ, ସେମାନେ କବିଙ୍କ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ରଖି ବିଷୟ ପ୍ରତି କେବଳ ତୀକ୍ଷ୍ଣଦୃଷ୍ଟି ରଖିବେ । ବକ୍ଷ୍ୟମାଣ କଥାମାନ କବିଙ୍କର ନିନ୍ଦା ବା ସ୍ତୁତିବାଦ ନୁହେ କିମ୍ବା ପୂର୍ବନୀୟ ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକ୍ରମଣ ନୁହେ । ଯାହା ସତ୍ୟ ବା ଯଥାର୍ଥ, କେବଳ ତାହା ଏଥିରେ ଯଥାଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରା ଯାଉଅଛି । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଯଦି କେଉଁଠି କବିଙ୍କର ଯଶୋହାନି ହୁଏ, ତେବେ ତାହା ସତ୍ୟ ଅନୁରୋଧରେ ସହିବାକୁ ହେବ ।

ସର୍ବାଦୌ ଏହି ମହାଭାରତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବା ମୂଳ ମହାଭାରତର ପର୍ବାନୁକ୍ରମରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲିଖିତ ନୁହେ । ଯେଉଁଠି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ତାହା ନିମ୍ନୋଦ୍ଧୃତ ତାଲିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ	ଓଡ଼ିଆ
୧ ଆଦିପର୍ବ	୧ ଆଦିପର୍ବ
୨ ସଭାପର୍ବ	୨ ମଧ୍ୟପର୍ବ
୩ ବନପର୍ବ	୩ ସଭାପର୍ବ
୪ ବିରାଟପର୍ବ	୪ ବନପର୍ବ
୫ ଉଦ୍ୟୋଗପର୍ବ	୫ ବିରାଟପର୍ବ
୬ ଭୀଷ୍ମପର୍ବ	୬ ଉଦ୍ୟୋଗପର୍ବ
୭ ଦ୍ରୋଣପର୍ବ	୭ ଭୀଷ୍ମପର୍ବ
୮ କର୍ଣ୍ଣପର୍ବ	୮ ଦ୍ରୋଣପର୍ବ
୯ ଶଲ୍ୟପର୍ବ	୯ କର୍ଣ୍ଣପର୍ବ
୧୦ ସୌପ୍ତିକପର୍ବ	୧୦ ଶଲ୍ୟପର୍ବ
୧୧ ସ୍ତ୍ରୀପର୍ବ	୧୧ ଗଦାପର୍ବ
୧୨ ଶାନ୍ତିପର୍ବ	୧୨ କାଇଁଶିକା ବା ଐଷିକପର୍ବ
୧୩ ଅନୁଶାସନପର୍ବ	୧୩ ନାରୀପର୍ବ
୧୪ ଅଶ୍ୱମେଧପର୍ବ	୧୪ ଶାନ୍ତିପର୍ବ
୧୫ ଆଶ୍ରମିକପର୍ବ	୧୫ ଆଶ୍ରମିକପର୍ବ
୧୬ ମୌଷଳପର୍ବ	୧୬ ଅଶ୍ୱମେଧପର୍ବ
୧୭ ମହାପ୍ରସ୍ଥାନିକପର୍ବ	୧୭ ମୁଷଳୀପର୍ବ
୧୮ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣପର୍ବ	୧୮ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣପର୍ବ

ଉଲ୍ଲିଖିତ ତାଲିକାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ମୂଳସହିତ ନାମ ଓ କ୍ରମର ଯାହା ପ୍ରଭେଦ ଦେଖୁଅଛୁଁ, କେବଳ ଭେଦକ ନୁହେ । ପର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ ଅଲୋଚନା କଲେ ଏଥିରେ ମୂଳ ମହାଭାରତର ଯଥେଷ୍ଟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଦେଖାଯାଏ । ମୂଳ ତୁଳନାରେ ଏଥିର ବର୍ଣ୍ଣନା କାହିଁ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ, କାହିଁ ବା ଅତି ପ୍ରସାରିତ; କାହିଁ କାହିଁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଓ କଳ୍ପନା ରଞ୍ଜିତ, କାହିଁ କାହିଁ ବା ସ୍ଥାନାନ୍ତର ନ୍ୟସ୍ତ । କୌତୂହଳ ପରାୟଣ ପାଠକ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ନିମ୍ନରେ ତହିଁର ଟିକିଏ ଆଭାସ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛୁଁ ।

୧ ଆଦିପର୍ବ — ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣର ଆଦିପର୍ବ ଏଥିରେ ଆଦ୍ୟ ଓ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଅନୁକ୍ରମଣି ବା ଅଂଶାବତରଣିଠାରୁ ସ୍ୱୟମ୍ବର ଓ ରାଜ୍ୟଲାଭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ ପ୍ରଥମ ପର୍ବର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଆଦିପର୍ବାନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅର୍ଜୁନ ବନବାସ ସୁଭଦ୍ରା ହରଣ, ଖାଣ୍ଡବଦାହ ଓ ମୟଦର୍ଶନାଦି ମଧ୍ୟପର୍ବର ପ୍ରତିପାଦିତ ବିଷୟ । କବିଙ୍କର ଏହି ଦୁଇଟି ପର୍ବ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପର୍ବର ଆକାର ତୁଳନାରେ ଅଯଥା ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଅଛି । ତଥାପି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଦିପର୍ବର ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଏ ଦୁଇଟିରେ ସୁଦ୍ଧା ରହି ପାରି ନାହିଁ । ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନେକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏଥିରେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଏବଂ କେତେକ ଅବାନ୍ତର କଥା ଅଯଥା ବିସ୍ତୃତ । ଦ୍ରୋଣଜନ୍ମ କର୍ଣ୍ଣଜନ୍ମ ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା ବଡ଼ ଅଶ୍ଳୀଳ ଏବଂ ଅପ୍ରାକୃତ । ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏପ୍ରକାର ବର୍ଣ୍ଣନାର ସତ୍ତା ନାହିଁ । ଭୀମ ଜନ୍ମର ଅଯଥା ବିସ୍ତାର କବିଙ୍କର କପୋଳକଳ୍ପିତ ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ କବି ଏହିପରି ସ୍ୱକପୋଳକଳ୍ପିତ ଗଳ୍ପର ଅବତାରଣାଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଏକଥାକୁ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥଳରେ ଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ପୁନଃ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରନ୍ଥର ଅଯଥା ବୃଦ୍ଧି କରିଅଛନ୍ତି । ଅଥଚ ଅନେକ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ବିଷୟ ଏକାବେଳକେ ବର୍ଜନ କରିଅଛନ୍ତି । ଦ୍ରୌପଦୀ ସ୍ୱୟମ୍ବରରେ ଲକ୍ଷ୍ୟବେଧ'ର ବର୍ଣ୍ଣନା (୧) କବି କେତେ ବିସ୍ତୃତ ଏବଂ ଅମୂଳକ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ପାଠକେ ଥରେ ପୁସ୍ତକ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କଲେ ଜାଣି ପାରିବେ । ମାତ୍ର ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରେ ଦୁଇ ତିନୋଟି ଶ୍ଳୋକ ମାତ୍ର । ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ଉପସ୍ଥିତ ରାଜନ୍ୟ ମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଜଣାଇଲେ ;—

(୧) ଏହି ଦୀର୍ଘ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଓଡ଼ିଆର ଲିଖିବାର ସୁଅଙ୍ଗର ଅବତରଣା ହୋଇଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଇଦଂ ଧନୁ ର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ମିମେ ତ ବାଣାଃ
ଶୃଣ୍ୱନ୍ତୁ ମେ ଭୂପତୟଃ ସମେତାଃ ।
ଛିଦ୍ରେଣ ଯନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ସମର୍ପୟଧ୍ୱଂ
ଶରୈଃ ଶିତୈର୍ବ୍ୟୋମଚରୈର୍ଦ୍ୱିଶାର୍ଦ୍ଧୈଃ ।
ଏତନ୍ମହତ୍ କର୍ମ କରୋତି ଯୋ ବୈ
କୁଳେନ ରୂପେଣ ବଳେନ ଯୁକ୍ତଃ ।
ତସ୍ୟାଦ୍ୟ ତୁର୍ଯ୍ୟା ଭଗିନୀ ମମେୟଂ
କୃଷ୍ଣା ରବୀନ ମୃଷାବ୍ରବୀମି, ଆଃ ପଃ ୮୫ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ବଙ୍ଗକବି କାଶୀରାମ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ଏହି କଥା ଲେଖିଅଛନ୍ତି (୨) । ଏପ୍ରକାର ପ୍ରସଙ୍ଗ ବ୍ୟତୀତ କବି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜନ୍ମ ଯାତ୍ରାଦି ଶୁଭାନୁଷ୍ଠାନରେ ଶୁଭଦିନ ତାର ଚନ୍ଦ୍ରାଦିର ଯୋଗ କରିଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବବି ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ମତ ଥିଲା ପରି ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ । ମୂଳ ସହିତ ତାହାର ମେଳ ନ ଥିବାରୁ ସ୍ୱତଃ ସଂଶୟ ଜନ୍ମେ । ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଜନ୍ମ ସ୍ଥଳରେ କବି ଲେଖିଅଛନ୍ତି ;—

ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରତିପଦା ଯେ ଚନ୍ଦ୍ରବାର
ଦ୍ୱିତୀୟା ନକ୍ଷତ୍ର ମେଷ ରାଶି ସେ ଦିନର ।
ତୈତିଳ ନାମେ କରଣ ପ୍ରୀତିନାମେ ଯୋଗ
ମେଷ ସଂକ୍ରାନ୍ତିକ ଉଣାଇଶ ଦିନ ଭୋଗ ।

ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ହୋଇଅଛି ଯେ ସାତ ଘଡ଼ି ରାତି···ପୃ ୭୮ ।

କିନ୍ତୁ ସମ୍ବତରେ ଏ ସ୍ଥଳରେ କଣ ଅଛି ଦେଖନ୍ତୁ ;—

ଐନ୍ଦ୍ରେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ସଯୁକ୍ତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେଽଭିଜିତେଷ୍ଟମେ
ଦିବ ମଧ୍ୟଗତେ ସୂର୍ଯ୍ୟେ ତିଥୌ ପୂର୍ଣ୍ଣେ ତିଥିଂ ପୂଜିତେ ।
ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧ ଯଶସ୍ୱ କୁନ୍ତୀ ସ୍ୱଭାବ ପ୍ରବରଂ ସୁତଂ ।
ଆଃ ପଃ ୨୩ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ଅର୍ଥାତ୍ କୁନ୍ତୀ ପୂର୍ଣ୍ଣତିଥି (ପଞ୍ଚମୀ)ରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟଗତ (ତୁଳାରାଶିସ୍ଥ) ଥିବା ସମୟରେ ଦିବସର ଅଷ୍ଟମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ-ଐନ୍ଦ୍ର ବା ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ନକ୍ଷତ୍ରରେ ଯଶସ୍ୱୀପୁତ୍ର ପ୍ରସବ କରିଥିଲେ । ମୂଳ କବିଙ୍କର ଅଧିନ ଶୁକ୍ଳପଞ୍ଚମୀ ସ୍ଥଳରେ ଏ କବିଙ୍କର ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରତିପଦା କିପରି ସଙ୍ଗତ ? ଆଉ ସମ୍ବତର ଏହି ଜନ୍ମ ତିଥି ଓ ଯୋଗ ଅତି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ।

୨ ସଭାପର୍ବ ।—ଏହି ପର୍ବରେ ରାଜସୂୟ ପ୍ରସ୍ତାବ, ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ, ଜରାସନ୍ଧବଧ, ଭୀମାର୍ଜ୍ଜୁନାଦିଙ୍କର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ, ଶିଶୁପାଳବଧ, ଦ୍ୟୂତକ୍ରୀଡ଼ାଦିର କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ପୁଣ୍ଡ୍ରକ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଜାନୁଘ୍ନ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏବଂ କାମାକ୍ଷୀଙ୍କଠାରୁ ଭୀମର ଅପୂର୍ବ ପାକଶକ୍ତି ଲାଭର ବର୍ଣ୍ଣନା ମୂଳ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦେଖା ଯାଇ ନାହିଁ । ମାତ୍ର କବିଙ୍କର ଏଥିରେ ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ପର୍ବାନ୍ତର୍ଗତ ଭୀମ ଜରାସନ୍ଧଯୁଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣନା ବୀରରସାତ୍ମକ । ପାଠ ସଙ୍ଗେ ଉଭୟ ବିରେ ରୁଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ପାଠକର ମାନସ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହୁଏ । କବିଙ୍କର ଏହି ଜରାସନ୍ଧପୁର ପ୍ରବେଶ ବର୍ଣ୍ଣନା ମୂଳ ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ ଅନେକାଂଶରେ ପୃଥକ୍ । ସମ୍ବତ ସଭାପର୍ବ ଏକବିଂଶ ଅଧ୍ୟାୟର (୧୫ଶ ଠାରୁ ୨୦ଶ) ଶ୍ଳୋକ କତିପୟରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ଯେ କୃଷ୍ଣାର୍ଜ୍ଜୁନ ଏବଂ ଭୀମ ପୁର ପ୍ରବେଶ କାଳରେ ପ୍ରଥମେ ଗିରିବ୍ରଜ ଓ ଚୈତ୍ୟକ (ବଡ଼ବୃକ୍ଷ) ଅତିକ୍ରମ କରି ମାଂସଦ ବୃଷଭର (ଦୈତ୍ୟବିଶେଷ) ଚର୍ମନିର୍ମିତ କଠୋରନାଦୀ ଭେରୀ-ଦ୍ୱୟକୁ ଖଣ୍ଡ ବିଖଣ୍ଡ କରି ପକାଇଥିଲେ । ତଦନନ୍ତର ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରମାଳାଚିତ ଶୃଙ୍ଗକୁ ଭେଦିଲା କ୍ଷଣି ତାହାକୁ ବିଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଜରାସନ୍ଧର ହୋମଶାଳା ଅଭିମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ସ୍ଥଳରେ କବିଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର । ତାହା ଏହି ଯେ, ଶିବଙ୍କଠାରୁ ଜରାସନ୍ଧବଧ ଭେଦ ପାଇଁ କୃଷ୍ଣ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନ, ଭୀମ ଓ ସହଦେବ ଚାରିଜଣ ଚାରି ଦ୍ୱାରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଯଥାକ୍ରମେ ଗାର୍ଦ୍ଦଭ, ମିଳିଗଛ, ଭେରୀ ଏବଂ ଯୁବରାଜଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଏହି ସ୍ଥଳରେ କୃଷ୍ଣ 'ଗଧପାଦ ଧରି ଥିଚାର' ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି—ଏବଂ ଏହି କଥା ବର୍ତ୍ତମାନ "ଅସମୟ ବେଳେ ଗଧପାଦ ଧରିବାକୁ ହୁଏ" ଗୋଟିଏ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବଚନରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି ।

ବନପର୍ବ—ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଅରଣ୍ୟ ଯାତ୍ରା, କିର୍ମ୍ମୀରବଧ, କିରାତାର୍ଜ୍ଜୁନସଂବାଦ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନର ଇନ୍ଦ୍ରପୁରୀ ଗମନ, ନଳୋପାଖ୍ୟାନ, ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା, ଯକ୍ଷଯୁଦ୍ଧ, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ସମାସ୍ୟା, ଦ୍ରୌପଦୀ ସତ୍ୟଭାମା ସଂବାଦ, ଘୋଷଯାତ୍ରା, ଦୁର୍ବାସାଚରିତ, ଜୟଦ୍ରଥକୃତ ଦ୍ରୌପଦୀ ହରଣ, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କଠାରୁ କର୍ଣ୍ଣର

(୨) ହେନ ଧନୁ ଲୈଲ ଯାହା କେହ ନାହିଁ ଦେଖେ
ମଧ୍ୟପଥେ ଯନ୍ତ୍ର ଥୁଇଲ ମନ୍ତ୍ର ଚରିତେ
ଏକ ଧନୁଶର ଏକ ସମ୍ବଚନ୍ଦ୍ର ପଥେ ।
ଶୂନ୍ୟେତେ ରଖିଲ ଧନୁ ଅସମ୍ବନ୍ଧ ଲୋକେ ।
ପଞ୍ଚଶର ସହ ଧନୁ ଥୁଇଲ ସମ୍ବତେ ।
ଯେ ବିନ୍ଧିବେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କନ୍ୟା ଲଭିବେ ତାହାତେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କୁଣ୍ଡଳାହରଣ ବୃଷବଧ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ପର୍ବର ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା, ନଳୋପାଖ୍ୟାନ ଏବଂ ଦ୍ରୌପଦୀ ହରଣର ବର୍ଣ୍ଣନା ମୂଳ ତୁଳନାରେ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ, ଅଦ୍ଭୁତ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ନାହିଁ । ତାହା ବ୍ୟତୀତ ମୂଳପର୍ବର ଦୁଇଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚରିତ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ନାହିଁ । ଯଥା— ସୁକନ୍ୟା ଚରିତ ଏବଂ ସାବିତ୍ରୀ ବୃତ୍ତାନ୍ତ । ମୂଳ ମହାଭାରତର ଦ୍ରୌପଦୀହରଣ ପର୍ବରେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବଶାତ୍ ଅବତାରିତ ରାମାୟଣ ଅଂଶ ଯେପରି ବିଶଦ ଭାବରେ ଅଛି, ଏଥିରେ ସେପରି ନାହିଁ । ଅଥଚ ଏକ ଅଞ୍ଜନା ସମ୍ବାଦ କାହିଁ ଅତି ଅତି ବିସ୍ତୃତ କରି-ଅଛନ୍ତି । ତାହା କିପରି ସଭ୍ୟବର୍ଜିତ, ବିଭତ୍ସ ଏବଂ ଅପ୍ରତ୍ୟେୟ, ନିମ୍ନୋଦ୍ଧୃତପଂକ୍ତି କତିପୟରୁ ଜଣା ଯିବ ।

ଅହଲ୍ୟା କହିଲେ ଶୁଣ ଦ୍ରୁପଦ ଦୁହିତେ ।
ଅଞ୍ଜନା ବସିଲା ଲକ୍ଷେ ବର୍ଷ ପରଯନ୍ତେ ।
ସଡ଼ିଲା ଶରୀର ଚରଣଲେ ଉଇ ପୋକ
ଅସ୍ଥିମାଳ କିଛି ନାହିଁ ହୋଇଲା ବୁଦେକ ।
ଲକ୍ଷେ ବର୍ଷ ପରଯନ୍ତେ ହୋଇଥିଲା ବୁଦା
ଫୁଟି ବାହାର ହେଲା ଶରୀର ହୋଇ ସୁଦା ।
ନଖ ମୁଖ ନାସିକା ଯେ ଚରଣ ଦୁଇଟି
ବୁଦାରୁ ବାହାର ହେଲା ଶରୀର ଯେ ଗୋଟି
ମହାଶମ୍ବ ହେଲା ଯହିଁ ସେ କନ୍ୟାର କାୟ
ଖଡ଼ଗ ଅଗ୍ନିର ଜଳେ ହୋଇଲା ନିର୍ବାୟ
ଇତ୍ୟାଦି ପୃ ୧୪୩ ।

ଏହି ଅଞ୍ଜନା ସମ୍ବାଦର ଶେଷ ଅଂଶ ଏବଂ ହନୁମାନ ଜନ୍ମ ବଡ଼ ଅଶ୍ଳୀଳ । ଏହିପରି ଅନେକ ସ୍ଥଳର ବର୍ଣ୍ଣନାରୁ କବିଙ୍କର ଲୋକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ପ୍ରତି ବିଶେଷରେ ଆସ୍ଥା ବା ଦୃଷ୍ଟି ନ ଥିଲାପରି ଅନୁମାନ ହୁଏ । *

୪ ବିରାଟପର୍ବ—ବିରାଟପୁରରେ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତ ବାସ, କୀଚକବଧ ଏବଂ ଗୋହରଣ ଏହି କେତୋଟି ବିରାଟ-ପର୍ବର ପ୍ରଧାନ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ । ଏହି ପର୍ବରେ କୀଚକ ଦ୍ରୌପଦୀ ଆକ୍ରମଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ଯେପରି ଅଶ୍ଳୀଳତାର ଚରମ ସୀମାକୁ ଯାଇଅଛି, ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଭୀମାଦିଙ୍କ ପ୍ରତି ତତ୍କାଳୀନ କର୍କଶ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶିଷ୍ଟତାର ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରିଅଛି— ଅଦ୍ଭୁତ ମଧ୍ୟ ପାଚକବେଶୀ ଭୀମର ଅକଥ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ରନ୍ଧନ ଏବଂ ଅଲୌକିକ ପରିବେଷଣର ବର୍ଣ୍ଣନା (୧) ସତ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟୟର ଅପଚୟ ସାଧନ କରିଅଛି । ଭୀମର ବଳିଷ୍ଠତା ଏବଂ ଔଦ୍ଧତ୍ୟକୁ ଯେପରି କବି ଏଥିରେ ବହୁତ ବଢ଼ାବଢ଼ି କରିଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏଣେ କୌରବ କର୍ତ୍ତୃକ ଗୋହରଣ ଏବଂ ଯୁବାଦିର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ମୂଳ ତୁଳନାରେ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରି ପକାଇ ଅଛନ୍ତି ।

୫ ଉଦ୍ୟୋଗପର୍ବ—ସୈନ୍ୟୋଦ୍ୟୋଗ, ସଞ୍ଜୟଯାତ୍ରା, ପ୍ରଜାଗର (ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ବିଦୁରସମ୍ବାଦ) ଯଦୁସଭା, ଭଗବାନଙ୍କ ଯାତ୍ରା, କର୍ଣ୍ଣବିବାଦ, ସୈନ୍ୟନିର୍ଯ୍ୟାଣ, ଅମ୍ବାଉପାଖ୍ୟାନ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ପର୍ବର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବିଷୟ ଥିଲେ ହେଁ କବି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରଜାଗର ଏବଂ ସନତ୍ ସୁଜାତ, ମୂଳର ଏହି ଦୁଇଟି ଉପପର୍ବ ଛାଡ଼ିଅଛନ୍ତି । ଏତଦନ୍ତର୍ଗତ ଅମ୍ବା ଉପାଖ୍ୟାନ ଓ ଭୀଷ୍ମ ଦ୍ରୁପଦାଦିଙ୍କର ଇତିହାସକୁ କବି ଆଦିପର୍ବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ବନପର୍ବ ଅନ୍ତର୍ଗତ କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ କୁଣ୍ଡଳାହରଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତକୁ ଏଥିରେ ଯୋଗ କରିଅଛନ୍ତି । ଛଦ୍ମବେଶୀ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏହି କୁଣ୍ଡଳ କବଚ ଗ୍ରହଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏପରି ପ୍ରାଣ-ସ୍ପର୍ଶିନୀ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ଯେ, ପାଠକାଳରେ ଘନ ଘନ ରୋମାଞ୍ଚ ଜନ୍ମେ । ସୁଦେଷ୍ଣା ମୁଖରୁ ଯୁବାର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶ୍ରବଣ ଏବଂ ସ୍ୱ ବୃତ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନରେ (୨) କବି ସ୍ତ୍ରୀସ୍ୱ ମହାସ୍ୱରୀ କଳ୍ପନାର ଖେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି ।

---

* ଏହି ପର୍ବରେ କବି ସତ୍ୟଅମ୍ବ ଗଛର ଉତ୍ପତ୍ତିସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଗଳ୍ପର କଳ୍ପନା କରିଅଛନ୍ତି । ଦ୍ରୁପ୍ତ ମାସରେ ଅମ୍ବ ନ ମିଳିବାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବନବାସୀ ପଞ୍ଚଭ୍ରାତା ଏବଂ ପାଞ୍ଚାଳୀଙ୍କ ଆଡରେ ଗୋଟିଏ ମଞ୍ଜି ପୋତି କହିଲେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେ ଯାହାର ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କର, ତେବେ ଏ ଅମ୍ବଗଛ ହୋଇ ନିଶ୍ଚୟ ଫଳିବ, ତଦନୁସାରେ ସମସ୍ତେ ଅମ୍ବରହସ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶରେ ସେ ସାଜ ଅଙ୍କୁରିତ ଏବଂ ଅପର ପାଣ୍ଡବ ଓ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶରେ ତାହା ସଥାକ୍ରମେ ପଲ୍ଲବିତ ଏବଂ ପୁଷ୍ପିତ ହୋଇ – ଗୋଟିଏ ଫଳ ପକାଇ ସେହି ଫଳଟିକୁ ପାଣ୍ଡବମାନେ ବିପ୍ରବେଶୀ ସାଜିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ଗଛର ନାମ ସତ୍ୟଅମ୍ବ ହେଲା । ଏହି କଥା ବ୍ୟତୀତ ଲୁଣ, ଦୁଧ, ପାଣି ଗନ୍ଧକ ଓ ଚିଂଚପା ବୃକ୍ଷର ଉତ୍ପତ୍ତି ଉପାଖ୍ୟାନ ମଧ୍ୟ କପୋଳ କଳ୍ପିତ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ।

(୧) ସ୍ୱଙ୍ଗରେ ଚତୁଷ୍ଠୀ କୋଟି ଯୋଧାମାନେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧ ବିଷ୍ଣୁ ରନ୍ଧା ମଣୋହ ଅଛନେ ।
ଶାଉଖୋଣି ବଳ ଦେନ ବିସ୍ତର ବିଷ୍ଣୁଲେ ଭୀମ ନଳ ବଧ ରନ୍ଧଣାରୁ ପରଣିଲେ । ପୃ ୧୪ ।

(୨) କଳିଯୁଗେ ଜନମିବ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ହୋଇ । ଗୁଣ୍ଡିଚା ନାମେ ଏହା ନାମ ହେବ ମୁହିଁ ।

ଏଠାରେ କବି କାଳାଚଳ ଗୁଣ୍ଡିଚାଯାତ୍ରା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନପତ୍ନୀ ଗୁଣ୍ଡିଚାଙ୍କର ପୂର୍ବଜନ୍ମ ସୂଚନା ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୨ ଭୀଷ୍ମପର୍ବ—ଭଗବଦ୍ ଗୀତା ଏବଂ ଭୀଷ୍ମବଧ ଏହି ପର୍ବର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ । ଏହାର ଆଦ୍ୟ ଏବଂ ଅନ୍ତରେ ବହୁତ ଅବାନ୍ତର କଥାର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଏଥିର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ କବି ଭୀଷ୍ମବଧ ଏବଂ ଦଶ ଦିନର ଶସ୍ତ୍ରସାର ଯୁଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଯେପରି ବିସ୍ତୃତ କରିଅଛନ୍ତି ଅନ୍ୟ ଖଣ୍ଡେ ଶାସ୍ତ୍ରସାର ଭଗବଦ୍ ଗୀତାକୁ ସେହିପରି ଅତିସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରି ପକାଇ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଗୀତାରେ ସ୍ଥାନେ୍ କବି ଟିକିଏ ମୂଳକୁ ଅନୁସରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ମୂଳ ସହିତ ମେଳ ଅଛି ତଳେ ସେଥିରୁ କେତୋଟି ପାଠକମାନଙ୍କର କୌତୂହଳ ନିବାରଣାର୍ଥ ଉଦ୍ଧୃତ କରୁଅଛୁଁ ।

୧ ଗୀତା ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ବାସାଂସି ଜୀର୍ଣ୍ଣାନି ଯଥା ବିହାୟ ନବାନି ଗୃହ୍ଣାତି ନରୋଽପରାଣି
ତଥା ଶରୀରାଣି ବିହାୟ ଜୀର୍ଣ୍ଣାନ୍ୟନ୍ୟାନି ସଂଯାତି ନବାନି ଦେହୀ ।
୨୨ ।

ନୈନଂ ଛିନ୍ଦନ୍ତି ଶସ୍ତ୍ରାଣି ନୈନଂ ଦହତି ପାବକଃ
ନ ଚୈନଂ କ୍ଲେଦୟନ୍ତ୍ୟାପୋ ନ ଶୋଷୟତି ମାରୁତଃ । ୨୩ ।

ଓ—ଚୀର ଲୁଗା ଛଡ଼ି ନୂଆ ପିନ୍ଧିଲା ପରିସ୍ପେ
ଆତ୍ମା ଯାଇ କରି ପୁଣି ନୂଆ ଦେହ ପାଏ ।
ଆତ୍ମାକୁଟି ଶସ୍ତ୍ର କେବେ ନ ପାରଇ କାଟି
ଅଗ୍ନି ପୋଡ଼ି ନ ପାରନ୍ତି ଆତ୍ମାକୁ ଜୀବଟି ।
ସଢ଼ାଇ ନ ପାରେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁଟି ଜଳ
ଶୁଖାଇ ନ ପାରେ ତାର ଅଣୁଏ ଅନିଳ । ଭୀ ପ; ପୃ; ୪୩

୨ ଅର୍ଜୁନ ଉବାଚ
ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞସ୍ୟ କା ଭାଷା ସମାଧିସ୍ଥସ୍ୟ କେଶବ ।
ସ୍ଥିତଧୀଃକିଂପ୍ରଭାଷେତ କିମାସୀତ ବ୍ରଜେତ କିଂ । ୫୪ ।
ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ—
ପ୍ରଜହାତି ଯଦାକାମାନ୍ ସର୍ବାନ୍ ପାର୍ଥ ମନୋଗତାନ୍
ଆତ୍ମନ୍ୟେବାତ୍ମନା ତୁଷ୍ଟଃ ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞସ୍ତଦୋଚ୍ୟତେ ।
ଦୁଃଖେଷ୍ୱନୁଦ୍ୱିଗ୍ନମନାଃ ସୁଖେଷୁ ବିଗତସ୍ପୃହଃ
ବୀତରାଗଭୟକ୍ରୋଧଃ ସ୍ଥିତଧୀର୍ମୁନିରୁଚ୍ୟତେ । ୫୬ ।

ଓ—ଅରଜୁନ ବୋଲେ ତହିଁ ସ୍ଥିତ ପ୍ରଜ୍ଞଲୋକ
ଲକ୍ଷଣ କହ ମୋତେ ହେ ରୁକ୍ମିଣୀ ନାୟକ ।
କରୂପରେ କହେ ସେହି କରୂପରେ ଥାଏ
କରୂପେ ବସଇ ସେହି କରୂପେ ବଢ଼ାଏ ?
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୋଇଲେ ହେ କାମନା ଛଡ଼ି ଦେଇ
ଯେ ରହଇ ତାହାକୁ ଯେ ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞ କହ ।
ଦୁଃଖରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ଉଦ୍ୱେଗମନା ନୋହେ
ସୁଖ ଜଳେ ଆଶାକୁ ନ ବୁଡ଼ାଏ ମୋହେ ।
ହୃଦୟରୁ ରାଗ ଯେହୁ କରିଥାଏ ଦୂର
ସ୍ଥିତ ପ୍ରଜ୍ଞ ବୋଲିଣ ବୋଲାଏ ସେହି ନର ।
ଭୀ ପ ପୃ ୪୫

୩ ଯା ନିଶା ସର୍ବଭୂତାନାଂ ତସ୍ୟାଂ ଜାଗର୍ତ୍ତି ସଂଯମୀ,
ଯସ୍ୟାଂ ଜାଗ୍ରତି ଭୂତାନି ସା ନିଶା ପଶ୍ୟତୋ ମୁନେଃ । ୬୯

ଓ—ପ୍ରାଣୀଙ୍କି ଯେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ବିଭାବରୀ ପରି
ତହିଁରେ ଯୋଗୀଜନ ହୁଅନ୍ତି ଉଜାଗରୀ ।
ଏଇ ଯେଉଁ ଜାଣ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଦିବସ
ଯୋଗୀ ଜନମାନଙ୍କୁ ସେ ଅନ୍ଧାର ସଦୃଶ । ପୃ ୭

ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ—ଶ୍ରେୟାନ୍ ସ୍ୱଧର୍ମୋ ବିଗୁଣଃ
ପରଧର୍ମାତ୍ ସ୍ୱନୁଷ୍ଠିତାତ୍ ।
ସ୍ୱଧର୍ମେ ନିଧନଂ ଶ୍ରେୟଃ
ପରଧର୍ମୋ ଭୟାବହଃ । ୩୫ ।

ଓ—ପର ଧରମ କାଉଁକି ଅପଣାର ଧର୍ମ
ନିଉଣ ହେଲେହେଁ ସୁଦ୍ଧା ଅଟଇ ଉତ୍ତମ ।
ସ୍ୱଧର୍ମରେ ମରଣ ଅଟଇ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେୟ
ତେଣୁ ଯୁଦ୍ଧ କର ହେ ଅର୍ଜୁନ କର ଜୟ ।

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ—ବିଦ୍ୟାବିନୟସମ୍ପନ୍ନେ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ଗବି ହସ୍ତିନି
ଶୁନି ଚୈବ ଶ୍ୱପାକେ ଚ ପଣ୍ଡିତାଃ ସମଦର୍ଶିନଃ ।

ଓ—ବିଦ୍ୟାବନ୍ତ ଜନ ଯେ ଚଣ୍ଡାଳ ଗାଈ ହାତି
କୁକୁରରେ ସମାନ ଯାହାର ଅଟେ ମତି ।
ତାହାକୁ ଅହେ ଅର୍ଜୁନ ଜ୍ଞାନୀ ବୋଲି କହ
ଅନ୍ୟଥାରେ ସେ କଥା ସମ୍ଭବ ହେବ କାହିଁ ।

ଦଶମ ଅଧ୍ୟାୟରେ—
ଆଦିତ୍ୟାନାମହଂ ବିଷ୍ଣୁର୍ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ରବିରଂଶୁମାନ୍
ମରୀଚିର୍ମରୁତାମସ୍ମି ନକ୍ଷତ୍ରାଣାମହଂ ଶଶୀ । ୨ ।
ଦଣ୍ଡୋ ଦମୟତାମସ୍ମି ନୀତିରସ୍ମି ଜିଗୀଷତାଂ
ମୌନଂ ଚୈବାସ୍ମି ଗୁହ୍ୟାନାଂ ଜ୍ଞାନଂ ଜ୍ଞାନବତାମହଂ ।୩

ଓ—ଦ୍ୱାଦଶ ଆଦିତ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଷ୍ଣୁ ମୁହିଁ
ଜ୍ୟୋତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବତା ଅଟଇ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ତେଜସ୍ୱୀମାନଙ୍କରେ ତେଜ ମୁହିଁ ଅଟେ
ଜିଣିବା ଲୋକଙ୍କରେ ଜୟଟି ମେ ତେ କହ ।
ଗୁପତ କଥାରେ ଅଟେ ମୁଁ ମନ୍ତ୍ର ବଚନ
ମୁହିଁ ହେ ଅରଜୁନ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ-ଜ୍ଞାନ ।

ଏହିପରି ପ୍ରତି ଅଧ୍ୟାୟର କେବଳ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶ୍ଳୋକାବଳୀର ଅନୁବାଦ ଥିବାର ଦେଖି ଅନୁମାନ ହୁଏ, କବିଙ୍କର ଯେଉଁ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକ ସ୍ମରଣାଧୀନ ଥିଲା କେବଳ ସେହିଗୁଡ଼ିକର ଭାବ ସେ ପ୍ରକାଶ କରି ପାରି ଅଛନ୍ତି ।

୭ ଦ୍ରୋଣପର୍ବ—ଏହି ପର୍ବରେ ଦ୍ରୋଣଙ୍କର ଅଭିଷେକ ସଂଶପ୍ତକବଧ, ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ, ଅର୍ଜୁନର ଜୟଦ୍ରଥ ବଧ ପ୍ରତିଜ୍ଞା, ଜୟଦ୍ରଥବଧ ଏବଂ ଦ୍ରୋଣବଧ ଏହି ସବୁ ଘଟନା ଘେନି ପଞ୍ଚ ଦିନର ଯୁଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ସଂସ୍କୃତର ସଂଶପ୍ତକପର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ ଏଥିରେ ମ୍ଲେଚ୍ଛ ରାଜାର (୧) ଯୁଦ୍ଧ ବୋଲି ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି । ଅଭିମନ୍ୟୁ ବଧ ବିଶେଷତଃ ଜୟଦ୍ରଥ ବଧ ମୂଳତୁଳନାରେ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଥିଲେହେଁ ଏଥିର ବର୍ଣ୍ଣନା ବୀରରସର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଅଛି ।

୮ କର୍ଣ୍ଣପର୍ବ — ଏଥିରେ ଦୁଃଶାସନ ବଧ ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣ ବଧ ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ଘଟନାକୁ ଘେନି ଅଢେଇ ଦିନର ଯୁଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଏ ଉଭୟ ପର୍ବର ବିଷୟ ଯେପରି ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଏବଂ ବୀରରସାତ୍ମକ, ଭାଷା ତାଦୃଶ ଉପଯୋଗୀ ଏବଂ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଥିବାରୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପର୍ବ ଅପେକ୍ଷା ଏ ଦୁଇଟି ମାର୍ଜିତ ଏବଂ ଦୋଷ ବର୍ଜିତ । ତେଣୁ ଏହି ଦୁଇ ପର୍ବରୁ ଗୋଟିଏ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ଘେନି ଅଧୁନିକ କବିମାନେ କାବ୍ୟାଦି ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି । (୨) ତଥାପି ଏଥିରେ ବେଣୀ ସଂହାର ସ୍ଥଳରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଭୀମାହ୍ୱାନ * ଏବଂ ଶୃଙ୍ଗାର ଚିତ୍ର ଅତିଶୟ ଅଶ୍ଳୀଳତାବ୍ୟଞ୍ଜକ ।

୯ ଶଲ୍ୟପର୍ବ—ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପର୍ବମାନଙ୍କରେ ମହାଭାରତର ଅଠର ଦିନ ଯୁଦ୍ଧରୁ ସାଢ଼େ ସତର ଦିନର ଯୁଦ୍ଧର ବର୍ଣ୍ଣନା ଯାଇଅଛି, ଅବଶିଷ୍ଟ ଅର୍ଦ୍ଧଦିନର ଯୁଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହି ପର୍ବରେ ଶେଷ ହୋଇଅଛି । ଫଳତଃ ମହାଭାରତୀୟ ମହା ସମରାନଳର (୩) ଏହିଠାରୁ ପ୍ରଶମ ହେଲା । ସହଦେବକୃତ ଶକୁନି ବଧ, ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କରୁ କରୁ ଶଲ୍ୟର ଦାହ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଏବଂ ଗଦା ଯୁଦ୍ଧରେ ଭୀମ କର୍ତ୍ତୃକ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଉରୁଭଙ୍ଗ ଏହି ପର୍ବର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହେଲେହେଁ କବି ଶେଷୋକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାଟି ଏପର୍ବରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାଶ କରି କେବଳ ଭୀମ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ-ଙ୍କର ଗଦାଯୁଦ୍ଧକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପର୍ବ (ଗଦାପର୍ବ) କରିଅଛନ୍ତି । ସେହି ଗଦାପର୍ବରେ ବିରସ୍ତରସର ମାତ୍ରା ଅଧିକ । ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ-ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଶିବଲିଙ୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନାଦି ଅତି ଅଶ୍ଳୀଳ ଏବଂ ଗ୍ରାମ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି ।

୧୦ ସୌପ୍ତିକପର୍ବ — ସଂସ୍କୃତ ସୌପ୍ତିକ ପର୍ବର ଅନ୍ତର୍ଗତ କେବଳ ଐଷିକ ପର୍ବର ଘଟନାକୁ ଘେନି କବି କାଇଁଟିକା ପର୍ବ ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି । କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଶସ୍ତ୍ର ହରଣ ସଂବାଦ ପାଇ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା କୋପରେ କାଇଁଶ ଗଛରେ ଧନୁର୍ବାଣ ନିର୍ମାଣ କରି ଉତ୍ତରା ଗର୍ଭକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ବ୍ରହ୍ମଶର ପ୍ରେଷଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଏହି ପର୍ବର ଏପରି ନାମକରଣ ହୋଇଅଛି ।

୧୧ ନାରୀପର୍ବ — ଏ ପର୍ବରେ ସଂସ୍କୃତର ଜଳପ୍ରାଦାନିକ ପର୍ବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଦ୍ୱାରକାରୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥାଗମନ, ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ ଅନ୍ଧଯୁଷ୍ଟିଲ କାଢନ୍ତେ ପୁତ୍ର ଦୁର୍ଦ୍ଦର୍ଶର ଭସ୍ମୀଭବନ । ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ଆସୂର୍ଯ୍ୟା ଭୀମ ପ୍ରତିମା ଭଙ୍ଗ; କୌରବ ରମଣୀମାନଙ୍କର ବିଳାପ ଓ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶନ ଏବଂ ଗାନ୍ଧାରୀ ଭୀମ ସଂବାଦ ଅତି କୌତୁକାବହ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

୧୨ ଶାନ୍ତିପର୍ବ—ଏଥିରେ ଶାନ୍ତିପର୍ବର ସତ୍ତା ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । କାରଣ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ଯେଉଁ ପର୍ବଟି ସର୍ବାପେକ୍ଷା ବୃହତ୍; ଆକାରରେ ବନପର୍ବର ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଗୁଣ ଏବଂ ଯାହା ସୁଦୀର୍ଘତର ୩୬୫ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସମାପ୍ତ ହୋଇଅଛି ତାହାକୁ କବି ଅଧ୍ୟାକର ପାଠରେ ଶେଷ କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତଦନ୍ତର୍ଗତ ରାଜଧର୍ମ, ଆପଦ୍ଧର୍ମ ଏବଂ ମୋକ୍ଷଧର୍ମ ଏହି ତିନି

[୧] ଅକଳନା ମ୍ଲେଚ୍ଛଦେଶ ରାଜାର ସଜନ । ଜଳନ୍ଧର ବ୍ୟୂହେ ରଣ କଲେ ଫାଲ୍ଗୁନ । ପୃ ୧୩ ।
[୨] ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଗର୍ଭ କବିଙ୍କ ବେଣୀ ସଂହାର ଓ କର୍ଣ୍ଣ ବଧ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିଙ୍କ 'ଜୟଦ୍ରଥ ବଧ' ଓ ଅଭିମନ୍ୟୁ ବଧ ।
[୩] ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବୋଲେ ମାମୁ କଳନ୍ତ ଜଳନ୍ତ ଜଳ୍ପ ଜଳ୍ପ, ବୋଲି କଟୁ ଶଲ୍ୟ ଜଳଗଲ । ଶ; ପଃ ପୃ ୮ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୁଦର୍ଶ୍ଚ ଉପପର୍ବ ମଧ୍ୟରୁ ଏଥିରେ କେବଳ ପ୍ରଥମଟିର କିଛିଦୂର ଆଭାସ ଅଛି । ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପ୍ରତି ଭୀଷ୍ମଙ୍କର ନାନା ଉପଦେଶ, ଭୀଷ୍ମଙ୍କର ସ୍ୱେଚ୍ଛାମୃତ୍ୟୁ ଏବଂ ମହୋଦଧି କୂଳରେ ତାଙ୍କର ଶବଦାହ ଆଉ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଅଭିଷେକ ଏହି କେତୋଟି ଘଟନା କବି ବର୍ଣ୍ଣନ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମହାସମରାନଳ ନିର୍ବାଣଜନିତ ଅବସରରେ ଏବଂ ମରଣର ପୂର୍ବାଂଶରେ ପ୍ରବୀଣ ବୃଦ୍ଧ ଏବଂ ମହାଜ୍ଞାନୀ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ମୁଖରୁ କେତେ ଯେ ଅଶ୍ରମଧର୍ମାଦିର କଥା, ଅସଂଖ୍ୟ ଉପାଖ୍ୟାନ ଏବଂ ନାନା ଗୀତା ବା ତତ୍ତ୍ୱ ଶାସ୍ତ୍ରର କଥା ବାହାରିବା ଯେ ସ୍ୱାଭାବିକ, ତତ୍ପ୍ରତି କବି ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଫଳତଃ ଯେଉଁ ପର୍ବର ବିଷୟ ବୈଚିତ୍ର୍ୟରେ ସମଗ୍ର ମହାଭାରତ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ, ଏ କବି ତାହାର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ମହତ୍ତ୍ୱ ଏକାବେଳକେ ନଷ୍ଟ କରି ପକାଇ ଅଛନ୍ତି ।

୧୩ ଅନୁଶାସନପର୍ବ—ଏ ପର୍ବଟି ଓଡ଼ିଆରେ ଏକାବେଳକେ ନାହିଁ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ପର୍ବରେ ନାନା ସଂବାଦ (ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର), ନିନ୍ଦା ପ୍ରଶଂସା ଏବଂ ଉପଦେଶ ଅଛି । ଏହାର ୧୬୮ ଅଧ୍ୟାୟ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇ ତିନି ଅଧ୍ୟାୟର (ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର କଥା) ବିଷୟ ଓଡ଼ିଆ ଔପ୍ତିକ ପର୍ବରେ ଏବଂ କେତେକ ଶାନ୍ତି ପର୍ବରେ ଉକ୍ତ କରି ହୋଇଅଛି । ଶାନ୍ତି ପର୍ବପରି ଏଥିର ପ୍ରତିପାଦିତ ବିଷୟ କେବଳ ଉପାଖ୍ୟାନ ଶ୍ରେଣୀଯୁକ୍ତ ନ ଥିବାରୁ କବି ଏହି ଉଭୟରେ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି ।

୧୪ ଅଶ୍ୱମେଧପର୍ବ—ଓଡ଼ିଆରେ ଏହି ପର୍ବଟି ଆଶ୍ରମିକ (୧୫ଶ) ପର୍ବର ପରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଅଛି । ଏକ୍ରମଭଙ୍ଗ ଅବଶ୍ୟ କବିଙ୍କର ନହେ ପ୍ରକାଶକଙ୍କର । କବି ମୂଳଅନୁକ୍ରମେ ଅଶ୍ୱମେଧରେ କୃଷ୍ଣଦ୍ୱିଜଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଏବଂ ଆଶ୍ରମିକରେ ଯଦୁବଂଶ ଧ୍ୱଂସ ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦେହ ତ୍ୟାଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଅଛନ୍ତି । ମୁଷଳ ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗମନ ମୁଷଳ ପର୍ବର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେଲେହେଁ କବି ଏ ପର୍ବରେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ କାହାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଏହି ଯେ, ଋଷି ଶାପରୁ ଯେଉଁ ଲୌହ ମୁଷଳ ଜାତ ହୋଇ ଥିଲା, ତାହାକୁ ସମସ୍ତେ ନେଇ ମହୋଦଧି କୂଳସ୍ଥ ନୀଳଗିରି ଉପରେ ଘୋରିଲେ, ଶେଷରେ ଭୀମ ଘୋରି (୧) ଗିରି ସୁଦ୍ଧା ସରି ଗଲା, ତଥାପି କିଛି ଅବଶେଷ ରହିବାର ଦେଖି ସମୁଦ୍ରକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ ଏବଂ ତତ୍ରତ୍ରଣାତ୍ ତାକୁ ଗୋଟିଏ ମତ୍ସ୍ୟ ଗିଳି ଦେଲା । ବେଶ୍ୟାପୁରର କୁଞ୍ଜର କେତୁଟି ସେହି ମାଛକୁ ଧରି ଅଣି ଜାରାଶବରକୁ ଦେଲା । ଶବର ଗୃହିଣୀ ମାଛ ପେଟରୁ ସେ ଲୌହ ଖଣ୍ଡ ପାଇ ସ୍ୱାମୀକୁ ଦିଅନ୍ତେ, ଜାରା (୨) ତହିଁରେ ନାରାଚ ତିଆରି କରି ବନରେ ଭ୍ରମଣ କରୁ ଥିବା ବେଳେ ଶିଥିଳଭାବରେ ଶୋଇଥିବା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମୃଗ ମଣି ବାମ ପାଦକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ଶରବିଦ୍ଧ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ରଥରେ ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମୂଳତନ୍ତ୍ରରେ ଠିକ୍ ଏପରି ନାହିଁ । ଜାରା ଧନୁଶର ଘେନି ଭ୍ରମଣ କରୁଥିବାବେଳେ ହଠାତ୍ ବନମଧ୍ୟରେ ଯୋଗାସନସ୍ଥ ପୀତାମ୍ବର କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ମୃଗଭ୍ରମରେ ଶର ସନ୍ଧାନ କଲା ଏବଂ ସଦ୍ୟ ନିଜକୁ ମହାଅପରାଧୀ ଜାଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦତଳ ଧରି ବହୁ ଅନୁନୟ ବିନୟ କଲା (୩) ।

୧୨ ମୌଷଳପର୍ବ—ମୁଷଳୀ ପର୍ବରେ ପାନାସକ୍ତ ଯାଦବମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ଯୁଦ୍ଧ ଓ ମୃତ୍ୟୁ, ପରିଶେଷରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗମନ, ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଯାଦବମାନଙ୍କ ସହିତ କୃଷ୍ଣାଭିଗମନ ଏବଂ ଶୋକୋଚ୍ଛ୍ୱାସାଦିବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

୧୩ ମହାପ୍ରସ୍ଥାନିକପର୍ବ—ଓଡ଼ିଆରେ ଏହି ପର୍ବ

(୧) କ୍ଷୀର ସିନ୍ଧୁ ତଟେ ନୀଳ ନାମେଣ ଯେ ଗିରି, ବିଶାଳତେ ଯୋଜନ ଯେ ବିସ୍ତାର ତାହାର ।
ତହିଁରେ ଲାଗେ ଦେବକର୍ମ୍ମଟ ଛଳ, ତାପରେ ମୁଁ ସେ ଲୁହାକୁ ଘୋରିଲି ନିଠାର ।
ଏଗାର ବରଷେ ସେହି ଲୁହା ଯେ ଛିଣ୍ଡିଲା, ସେ ନୀଳ ପର୍ବତ ଭୂମି ସମାନ ହୋଇଲା । ଅ ପ ପୃ ୪ ।

ନୀଳାଚଳର ନାମ ଏବଂ ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଉତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ କବି ଏଠାରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସମର୍ଥନ କରିଅଛନ୍ତି । ମୁଷଳୀ ପର୍ବର ୩୧ ପୃଷ୍ଠା ପାଠ କଲେ ପାଠକେ ଜାଣି ପାରିବେ ।

(୨) ଏହି ଜରାଶବରର ବଂଶଧରମାନେ ଜଲତା ନାମରେ ଅଖ୍ୟାତ ବୋଲି କବି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

(୩) କରିଥ ତଂ ବେଗ ମୁଦ୍ରାକଗାମ ଲୁବ୍ଧସ୍ତଦାକାଂ ମୃଗଲିପ୍ତ ରୁପ୍ତଃ । ସ କେଶବ ଯୋଗଯୁକ୍ତଂ ଶୟାନଂ ମୃଗାଶଙ୍କୀ ଲୁବ୍ଧକଃ ସାସ୍ତ୍ରକେନ ॥
କରାଦ୍ୟାତ୍ ପ ଦର୍ଶଲେ ଦୃଷ୍ଟବାଂସ୍ତଂ ଗୃହ୍ୟ ଚସ୍ତ୍ରାଣି ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଦୁର୍ଗମ୍ ॥ ମହାସ୍ତ୍ର ନଂ ଉପସ୍ପର୍ଶ ସ ତଦ୍ୟ ପାଦୌ କରାଳସ୍ତ୍ରହ ଶଙ୍କିତାତ୍ମା ॥ ମୌ ୪ର୍ଥ ଅ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନାହିଁ । ତିହିଁର ବିଷୟ ଅଥବା ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ, ହିମାଳୟାରୋହଣରେ ଦ୍ରୌପଦୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ପତନ ଏବଂ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ଏ ଘଟନା ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପର୍ବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା ବ୍ୟତୀତ କବି ଶେଷୋକ୍ତ ପର୍ବରେ ଅନେକ ଅମଙ୍ଗଳ କଥାର ଯୋଜନା କରିଅଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ଯାଜପୁର ଅଞ୍ଚଳ ବାସୀ ବୈଶ୍ୟହର ସାହୁର କନ୍ୟାସହିତ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ବ୍ୟାସାଦି ମହର୍ଷିଗଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ (୧) ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସତ୍ୟ ଏବଂ ଅସଙ୍ଗତ । ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ-ପର୍ବର ଏହି କେତେକ ଅଂଶ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ଥିବାର ଏଥିପୂର୍ବେ ସପ୍ରମାଣ କରାଯାଇଅଛି, ଅତ୍ର ଯାହାଥାଉ ଏଥିରେ ସମ୍ବଳିତ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପର୍ବ (୧୮ ଶ) ର ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱର୍ଗରେ ନାରଦ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସମ୍ବାଦ, ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ନରକ ଦର୍ଶନ ଓ ଅର୍ଜୁନାଦିଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ନାହିଁ ।

ଭାଷା ଓ ଭାବ ।

ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅମ୍ଭେମାନେ ମହାଭାରତର ପ୍ରତିପର୍ବ ପ୍ରତିପାଦିତ ବିଷୟର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଆଲୋଚନା କରିଆସିଲୁଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗ୍ରନ୍ଥର ଭାଷା ଓ ଭାବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଂକ୍ଷେପରେ କିଛି କହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବୁଁ । ଏହି ବିଷୟର ଆଲୋଚନା ପୂର୍ବରୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ମହାଭାରତକୁ ଭାବ ଓ ଭାଷା ଦୃଷ୍ଟିରେ ତିନୋଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରୁଅଛୁଁ । ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଆଦିପର୍ବଠାରୁ ବିରାଟ ପର୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଞ୍ଚୋଟି ପର୍ବ, ଦ୍ୱିତୀୟଭାଗରେ ଉଦ୍ୟୋଗ ପର୍ବଠାରୁ ଶଲ୍ୟପର୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୫ ପର୍ବ ଏବଂ ତୃତୀୟ ଭାଗରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ପର୍ବଗୁଡ଼ିକ ରହିବା ଉକ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସଙ୍ଗତ ବିବେଚନା କରୁଅଛୁଁ ।

ଦେହିନୋଽସ୍ମିନ୍ ଯଥାଦେହେ କୌମାରଂ ଯୌବନଂ ଜରା ।
ତଥାଦେହାନ୍ତରପ୍ରାପ୍ତିର୍ଧୀରସ୍ତତ୍ର ନମୁହ୍ୟତି ।

ଯଥାର୍ଥରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ତିନିଭାଗରେ ବାଲ୍ୟ, ଯୌବନ ଓ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରାଯାଏ ।

ଦେଖାଯାଏ ବାଲକ ସଦା ଚଞ୍ଚଳ, ଅସ୍ପଷ୍ଟଭାଷୀ ଏବଂ କଳ୍ପିତ ଗଳ୍ପପ୍ରିୟ । ଅତ୍ରମଧ୍ୟ ଶିଶୁ ସଦା ଉଲଗ୍ନ ଥାଇ ନିର୍ବିକାର ଭାବରେ ଅଶ୍ଳୀଳତାକୁ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିଥାଏ ଏବଂ ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା ବିଚାର ନ କରି କରେ । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ମହାଭାରତର ପ୍ରଥମ ଭାଗ ପାଠକରିବେ, ସେମାନେ ଦେଖିପାରିବେ ଯେ ଏଥିରେ ଉକ୍ତ ବାଲ୍ୟ ସୁଲଭ କ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକ ଅଛି, ଏଥିରେ ଭାଷା ଯେପରି ଶୃଙ୍ଖଳା ନିବନ୍ଧନ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ବା ଅବୋଧ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ତାଦୃଶ ଅଶ୍ଳୀଳ ଏବଂ ଲେଖା ବା ଲିଖିତ ବିଷୟ ସେହିପରି ବିଚାରଶୂନ୍ୟ ଓ ଅସଙ୍ଗତ ।

ଯୌବନ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଲୋକର ଯେପରି ସମଗ୍ର ଜୀବନର ଶକ୍ତି ନବୀନ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହୁଏ, ହୃଦୟରେ ଓଜସ୍ୱିତା ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟାଦିର ସଞ୍ଚାର ହୁଏ; ଏହାର ଦ୍ୱିତୀୟ-ଭାଗରେ ସେହିପରି ଯୌବନ ସୁଲଭଗୁଣ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ-ଅଛି । ଏହି ଅଂଶର ଭାବ ଯେପରି ମାର୍ଜିତ ଏବଂ ବିଷୟ ବୀରରସରେ ଉତ୍କର୍ଷଶାଳି, ଭାଷା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଓଜସ୍ୱିନୀ । ଯଥାର୍ଥରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ଏହି ଅଂଶରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ହ୍ରାସ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ସେହି ଧର୍ମରେ ମତି ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଉଥାଏ; ଅତ୍ରମଧ୍ୟ ଶରୀର ଜରାବ୍ୟାଧିରେ ଜୀର୍ଣ୍ଣରୁ ଜୀର୍ଣ୍ଣତର ହେବାକୁ ବସେ, ନିତ୍ୟ-ନୈମିତ୍ତିକ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଦୃଢ଼ତା ରହେ ନାହିଁ । ମହାଭାରତର ପ୍ରୋକ୍ତ ତୃତୀୟ ଭାଗରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଁ । ଏଥିରେ ଭାଷାର ଓଜଃ ନାହିଁ ବା ବିଷୟର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ନାହିଁ କିମ୍ବା ଲେଖାର କୌଣସି କ୍ରମ ନାହିଁ । ଅଛି କେବଳ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟୋଚିତ କେତେକ ଧର୍ମ କଥା । ଅଶ୍ଳୀଳତାଦ୍ୱାରା ତାହାର ମଧ୍ୟ ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ସ୍ଖଳନ ଘଟିଅଛି । ଲେଖାରୁ ଲେଖକଙ୍କୁ ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ପାଠକ ଅନାୟାସରେ ଏହା କହିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ ଯେ, ଏହି ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର ଲେଖକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ, ଯେ ଯାହାହେଉ ସ୍ଥୂଳରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ପ୍ରାଚୀନ କବି-ମାନଙ୍କ ଭାଷାମଧ୍ୟରେ ଶାରଳାଦାସଙ୍କର ଭାଷା ଓଜସ୍ୱିନୀ । ତାଙ୍କର ବୀରରସର ଭାଷା ଅଧୁନିକ କବିଙ୍କ ତାଦୃଶ ଭାଷା

(୧) ସିଂହଳୀ କନ୍ୟାରୁ ବିଭା ହେଲେ ଧର୍ମସୁତ, ଚହଲେ ସେ ପଞ୍ଚସ୍ତର ବର୍ଷ ପରଯନ୍ତ ।
ପରସ୍ପରିତେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ହେଲେ ସକଳ ଭ୍ରଷ୍ଟ, ପଞ୍ଚ କଟକର ମଧ୍ୟେ ଏହା ଅଧିକାର —ସ୍ୱ, ପ, ୨ ୮ ।

ଏହି ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ରାମଙ୍କର ଧାନ ଭାର ଥିବା ଏବଂ ବାଗ ଯୋଡ଼ ବେଳେ ପକାଇବା ଥିବ 'ସହାଣୀ'ଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଢ଼ଙ୍ଗରେ ଅବସ୍ଥାନ ଇତ୍ୟାଦି ଭାବର ବର୍ଣ୍ଣନା ବଡ଼ ଅନୁକୂଳ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅପେକ୍ଷା କୌଣସି ଅଂଶରେ ହୀନ ନୁହେ । ସେ ଭାଷା ବହୁ ଶତବର୍ଷ ପୂର୍ବର ହେଲେହେଁ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଅବକଳ ଆଧୁନିକ ଭାଷାପ୍ରାୟ ଜଣାଯାଏ । ଏଠାରେ ଆଉ ସେଥିରେ ଅଲୋଚନା ନ କରି, ଆଦି କବିଙ୍କ ଭାଷା ସହିତ ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କର ଭାଷାର କିପରି ମେଳ ଅଛି ତାହାର କେତୋଟି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଉଅଛି ।

ବନପର୍ବରେ—ମତେ ସଭାରେ କୁରୁଏ ଦେଲେ ଅପମାନ ।

ଦ୍ରୌପଦୀ ।

କେଶ ଧରି ମୋର ନେଲା ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଶାସନ ।
ଅଣନ୍ତେ ଚରଣ ମୋର ନ ପଡ଼ିଲା ତଳ ।
ଆକର୍ଷି ଶିର ଝୁଣିଲା ଦୁଃଶା ମୋର ବାଳ ।
ସେହି ଦିନ କେଶ ମୋର ନ କଲି ବନ୍ଧନ ।
ସେ ଭୁଜ ଦୁଃଶାର ଉପାଡ଼ିବେ ଭୀମସେନ ।
ତାହାର ରୁଧିରେ ମୋର କେଶ ପଖାଳିବ ।
ତେବେ ମୁ କେଶ ବନ୍ଧନ କରିବ କେଶବ ।
ପୃ ୨୦୭ ।

କର୍ଣ୍ଣପର୍ବରେ—ନିର୍ଦ୍ଦୟ ନିରପେକ୍ଷ ଅଟଇ ଏ ଚଣ୍ଡାଳ
ଅନ୍ତଃପୁରେ ପଶି ଯେ ଧଇଲା ମୋର ବାଳ ।
ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ ଆଣିଲା ଯେ ଧରି ମୋତେ ବଳେ
ଅଣନ୍ତେ ଚରଣ ମୋର ନ ଲାଗିଲା ତଳେ ।
ଦ୍ରୌପଦୀର ମୁଖରୁ ଏସନ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି
ଗର୍ଜିଣ ଉଠିଲା ଭୀମ ମଉଳି ହ ଜିଣି ।
ଓଷ୍ଠେ ଦନ୍ତ ଚାପି ଗର୍ଜେ ପବନ ଅତ୍ମଜ
ଆକର୍ଷି ଧଇଲା ଦୁଃଶାର ଡାହାଣ ଭୁଜ ।
ବୁଲାଇ ଭୁଜ ଯେ ଆକାଶକୁ ଦେଲା ଫିଙ୍ଗି
ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ ଶେଣପକ୍ଷୀ ଧଇଲା ତା ବେଗି ।
ପୁଣି ବାମଭୁଜ ଭୀମ ଉପାଡ଼ିଲା ବଳେ
ଏ ଭୁଜେ ଧର୍ମକୁ ବସାଇଲୁ ସଭାତଳେ ।

(ସହଦେବ) ତୁ ଯେ ବାସୁଦେବ ପ୍ରଭୁ ଜଗଜ୍ଜନବନ୍ଧୁ
ଏ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ଦେବ ଜାଣୁ ଜାଣୁ କାନ୍ଦୁ ।
ତୁ ଦେବ ଚେତନା ଯାଇ କରିଅ ତାହାଙ୍କୁ
ଶତଶୃଙ୍ଗ ବାଦ୍ୟକର ଶୁଭ୍ର ଯେ ଭୀମଙ୍କୁ ।
ଏଣେ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଧରି ଫୁଙ୍କିଲେ ଗୋବିନ୍ଦ
ଶତଶୃଙ୍ଗ ଶତଶୃଙ୍ଗ ଉଚ୍ଚେ କଲା ନାଦ ।
ଶତଶୃଙ୍ଗକୁ ସ୍ମରଣା କଲା ଯହୁଁ ଭୀମ
ଏକୋତ୍ତର ଶିହର ହୋଇଲା ପରାକ୍ରମ । ପୃ ୩୨

(ଭୀମ) ପାରିଲେ ଏହାକୁ ରକ୍ଷା କର ଦେବଇନ୍ଦ୍ର ।
ଶଙ୍ଖୀବଳୀ ନାଥ ତୁହି ଅଟୁ ହେ କୃତାନ୍ତ
ପାରିଲେ ଦୁଃଶାସନକୁ ରଖ ଜନ୍ମନାଥ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା ଇନ୍ଦ୍ର ଅଗ୍ନି ଆଦିକର
ରଣ ସ୍ଥଳେ ମିଳି କେହି କରେ ଶସ୍ତ୍ର ଧର ।
କାଳଚକ୍ର ପ୍ରାଏକ ବୁଲାଏ ବେନ ଅଖି
ତିନି ଭୁବନ ଲୋକେ ଦେଖିଲେ ତାହା ଦେଖି—
ରେ ରେ ଦୁଃଶା ତୋତେ କେହି ନ ପାରିଲେ ରଖି
ପୁଣି କୋପେ ପାତାଳକୁ ଚାହିଁଲା ନିରେଖି ।
ପୁଣି ଚାହିଁ ବୋଲେ ଆରେ ଆରେ କଉରବ
କେ ପାରୁଛ ରକ୍ଷା କର ଦୁଃଶାସନ ଜୀବ । ପୃ ୩୩

(ଅର୍ଜୁନ) ସମସ୍ତ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୁଁ ସହିଲି ବାସୁଦେବ
ତୋହର ଅବଜ୍ଞା କେ ଦେହି ବହି ସହିବ ।

(କୃଷ୍ଣ) ତାହାକୁ କରୁ ତୁ କୋପ ଆହୋ ଫାଲଗୁନ
ଯାର ନାମେ କମ୍ପମାନ ହୁଏ ପୁର ତିନି । ପୃ ୩୪

(ଭୀମ) ଭଲ କର ଦେଖ ମୋର ଭାଇ ମୁଖ ଗୋଟି
ଗୁଣବନ୍ତ ପୁରୁଷ ଏ ଅଟେ ଧର୍ମରାଷ୍ଟ୍ରୀ—
ମହା ଅନଳ ଭେଦ ଏ ଜାତ ଯାଜ୍ଞସେନୀ ।
ତୁ ଛାର ପାମର ରେ ଧଇଲୁ ତାର କେଶ
ସଭା ତଳେ ନେଇ ପୁଣି କଲୁ ଯେ ବିବସ୍ତ୍ର ।
ଅନେକ ଭର୍ତ୍ସନା କଲୁ ସଭା ନିକେ ଆଣି
ଆକର୍ଷି କେଶ ଏହାର ଝିଙ୍କିଥିଲୁ ପୁଣି ।
ଆଜି ଦୁଃଶାସନ ଉପାଡ଼ିବି ତୋର କର
ପାଞ୍ଚାଳୀର ଶିରେ ନେଇ ଦେବାଇଁ ରୁଧିର । ପୃ ୩୫

ଅତି ଅଧିକ ଉଦ୍ଧାରର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରାୟ କବିଙ୍କର 'ବେଣୀସଂହାର' ପାଠ କରିଅଛନ୍ତି ସେମାନେ କର୍ଣ୍ଣ ପର୍ବର ଏହି ଅଂଶ ଦେଖିଲେ ମନେ କରିବେ ଯେ, ପ୍ରାୟ ଏକା ଭାଷା, ଏକା ଭାବ ଏବଂ ଏକ ଚିତ୍ର । କେବଳ ପ୍ରଭେଦ ଏହି ଯେ ମଧ୍ୟ ରାୟ କବିଙ୍କ ଭାବ ସୁରୁଚିସମ୍ପନ୍ନ ; ଭାଷା ମାର୍ଜିତ ଏବଂ ଛନ୍ଦସଦୋଷ ବର୍ଜିତ ।

ଧର୍ମାଗ୍ରରେ ତୁମ୍ଭେ ବର୍ତ୍ତ ସର୍ବକାଳେ ପୁଣ ।
ଭୀମକୁ ବସାଇ ଖୁଆଇଲ ବିଷ ଲଡ୍ଡୁ
ଖାଇ ବିଷ ମରିଲା ତୁମ୍ଭର ଧର୍ମ ପୋଡ୍ଡୁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯାବତ କାଳରେ ତୁମ୍ଭେ ଚଳ ଧର୍ମ ବାଟେ
ଘର କଲ ଜଡ଼ ଗୁଣଘୃତ ଲୁଣପଟେ ।
ବିକଳେ ପଶିଲେ ଯେ ବିକଳରେ ପଞ୍ଚଭାଇ
ଏମାନ ତୁମ୍ଭର କଣ ଅଧର୍ମ ନୁହଇ ?
ଚଉଦ ବରଷ ଅଟେ ସୁଭଦ୍ରାର ସୂନୁ
ନ ଜାଣି ସମରେ ଯେ ପଶିଲା ଅଭିମନ୍ୟୁ ।
ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧେ ମାର ନ ପାରିଲ ଯେତେବେଳ
ବେଢି କରି ମାର ବୋଲି ସର୍ବେ କଲ ଗୋଳ ।
କ ; ପ ପୃ ୪୯ ।

ଇତ୍ୟାଦି ପଂକ୍ତି କିଛିପରିମାଣ ଆଭାସ ଉକ୍ତ କବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ 'କର୍ଣ୍ଣବଧରେ' ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ କି ?
ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପର୍ବରେ—

ଅନେକ କଷ୍ଟରେ ପ୍ରଜା କରିବେ ଯେ କୃଷି
ନାନା ଫାନ୍ଦ ପାତି ରାଜା ହେବେ ମିଥ୍ୟାଭାଷୀ ।
ପ୍ରଜାଠାରୁ ସବୁ ଛଣ୍ଡି ନେବେ ରାଜାମାନେ
ମହା ଦୁଃଖ ପାଇ କଷ୍ଟୀ ହେବେ ପ୍ରଜାମାନେ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଦେବତାଆଦି ପୂଜ୍ୟ ଯେ ପଦାର୍ଥ
ରାଜା ଦୋଷ ହେତୁ ସର୍ବେ ହୋଇବେ ଅନାଥ ।
ଶୂଦ୍ରଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ଯେ ମାରିବେ ତଳହସ୍ତେ
ନିଜ ମତ ତେଜିଣି ସେ ଅନ୍ୟ ଭାବ ମତେ ।
କୁଳାଗୃର ଛାଡ଼ି ଦ୍ୱିଜେ ହେବେ ଅନାଗୃହୀ
ରାଜ ସେବା କରିବେ ସେ ଯେପରି ବେଗାରୀ । (୧)
ଏହିପରି ଅନାଗୃର ବ୍ରାହ୍ମଣେ କରିବେ
ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାଇଲେ କେହି ହତ୍ୟା ନ ଦେବେ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗୃଣ୍ଡାଳ ଆଦି ବସିବେ ଏକତ୍ରେ
ମାଚଲୋକେ ପୂଜିବେ ସେ ମଦିରାର ଅର୍ଥେ ।
ପରିଧନ ଚୋରି କରି ମରିବେ ଯେ ପ୍ରାଣୀ
ଅବଗୃର କରି ରାଜା ପକାଇବେ ହାଣି ।
ସବୁଅଡ଼େ ଗୋଳମାଳ ହେବ ଏକଯୋଗେ
ଅନାଗୃହୀ ହେବେ ଲୋକେ ଥାଇଣି ଅମାର୍ଗେ ।
ଅନେକ ଅନ୍ୟାୟ ଦେବ ହେବ କଳିଯୁଗେ
ପୃ ୧୧ । ୧୨

ସହଦେବ ମୁଖ ନିର୍ଗତ ଏହି ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବିବରଙ୍କ 'ମହାଯାତ୍ରାରେ' ଅଗ୍ନିମୁଖୋଦ୍ଗୀର୍ଣ୍ଣ ଭବିଷ୍ୟଦ୍ ବାଣୀର ଅପ୍ରତିକା ନୁହେ କି ? ଅବଶ୍ୟ ସେଥିରେ ରୂପ୍ୟ କବିଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରଭାବ ଯଥେଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଇଅଛି, ତଥାପି ତାହା ଯେ ଏତଦ୍ଦୃଷ୍ଟିରେ ଉଦ୍ଭାବିତ ଏହା କଣ୍ଠରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାକୁ ବୋଧହୁଏ କେହି କୁଣ୍ଠିତ ହେବେ ନାହିଁ ।

ଉପମା ଭାବବିଶଦୀକରଣର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ସାଧନ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ କବିଙ୍କର ଉପମାଗୁଡ଼ିକ ବଳ ସୁମଙ୍ଗତ । ଯୁଦ୍ଧବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଯେଉଁ ଉପମାବଳୀର ଅଗମ ହୋଇଅଛି ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରାଚୀନ । କିନ୍ତୁ ଅନେକଙ୍କ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ କବି ପ୍ରାଚୀନ ପଦ୍ଧତିର ଅପେକ୍ଷା ନ ରଖି ଆପଣା ଅବେକ୍ଷଣ ଅନୁସାରେ ନାନା ଉପମାସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ଏବଂ ସ୍ଥାନ ଏଠାରେ ନାହିଁ । ତଳେ ଦୁଇ ତିନୋଟି ମାତ୍ର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନିବୃତ୍ତି ପାଇ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲା ।

୧—ଖଗବର ରଞ୍ଜୁପ୍ରାଏ ନାସାର ଯେ ଖେଳା
ଗୁଞ୍ଜଫଳ ଦିଶି ଜ୍ୱଳନ୍ତି ବେନି ଡୋଳା
ରଙ୍ଗ ଅଣ୍ଟିଳାର ପ୍ରାଏ ତଳପାର କାନ୍ତି
ଘଟଣ ପୋହଳା ଜିଣି ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠି ଦିଶନ୍ତି । ବ, ପ, ପୃ ୭
ସେବତା ପାଖୁଡ଼ା ପ୍ରାଏ ତହିଁ କରରୁହ ।

ଯୁଦ୍ଧରେ ଶରପାତ ଏବଂ ଶର ଯୋଗେ ଶିରଃପାତାଦିର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କବିଙ୍କର ଉପମା ଯଥାଯଥ ହୋଇଅଛି ।

ଯଥା ୧— ଶର ମାରନ୍ତି ଯେସନେ ବରଷଇ ପାଟି
ଝଲକଇ ଅସ୍ତ୍ର ବଜ୍ରଲର ତେଜ ଜିଣି ।
୨— ସମସ୍ତଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ ରୁଧିର ବୃଷ୍ଟି ହେଲା
ପଲାଶ ଗଛ କି ଫୁଲେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଲା ।
୩— ଯେସନେ ତଳମଞ୍ଜି ବୁଣଇ କୃଷିକାରୀ
ପଡ଼ନ୍ତି ପାଦାନ୍ତିବଳ ପଞ୍ଚପି ନ ପାରି । ଦ୍ରୋ, ପ
୪— ଯେସନେ କଦଳୀ ବନ ପଡ଼େ ବାତାଘାତେ
ଏକ ଉପରେ ଅରେକ ପଡ଼େ ଶରପାତେ । ସ, ପ
୫— ମହାବାତେ ଯେସନ ପକ୍ୱଫଳ ଝଡ଼ନ୍ତି
ଏକନାରଚକେ ବହୁ ସଇନ ଲୋଟନ୍ତି ।

(୧) 'ବେଗାରୀ' ଶବ୍ଦ ଇଂରେଜୀରୁ ଅଗତ ଏବଂ ଆଧୁନିକ, ଉଦ୍ଧୃତାଂଶରୁ ଏହି ପଂକ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ପଂକ୍ତି ଦେଖି ଅନୁମାନ ହୁଏ ଏହି ଅଂଶ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏ ସାହସ କରିଛନ୍ତି, ସେ ଯେ ଶବ୍ଦପ୍ରୟୋଗରେ ଦକ୍ଷ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗଭୀର ଜଳରେ ଯେଉଁପରି ଭାସେ ଭେଳା
ଗଜ ଅଶ୍ୱ ରଥ ରତ୍ନେ ତଥା ମେଳାମେଳା ।
—ଦ୍ରୋ, ପ ।

ଶେଷୋକ୍ତ ଉପମାଟି ଦ୍ୟୁ କବିଙ୍କର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଉପମା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସଙ୍ଗତ ଏବଂ ସୁନ୍ଦର ନୁହେ କି ?

ଝଡ଼ିଲା ଯବନ ମୁଣ୍ଡ ସେ କୃପାଣ ଚୋଟେ
ଶତ ଶତ ପକ୍ୱପର୍ଣ୍ଣ ଶୀତାନ୍ତେ ଯେସନ,
କୃଷିବଳ ଦାନେ ଅବା ପକ୍ୱଶସ୍ୟାବଳୀ
ମହାଯାତ୍ରା ୭ମ ସର୍ଗ ।

ଅନ୍ୟ ଉପମା, -- ବସାଭଗ୍ନେ ପକ୍ଷୀଏ ପଳାନ୍ତି ଯେସ୍ତେ ଉରେ
କେ ରହି ନ ପାରେ ନନ୍ଦଘୋଷର ଛମୁରେ ।
ବଦନ୍ତି ଅଗସ୍ତି ଯେଉଁପରି କୃଷିକାରୀ,
ବଳଦ ହଜାଇ ଏଣେ ତେଣେ ଖୋଜିବୁଲି
ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଅଭାବେ ରାଜା ହେଲେ ସେହିପରି ।
ଦ୍ରୋ, ପ ।

ଚାଲ୍ଲଣିର ପ୍ରାୟେ ଛୁ ହୋଇଲା ଭୀମସେନ ।
ଗୁଣଛଡ଼ କେବଳ ବହନ୍ତି ଅବଗୁଣ । ଅଶ୍ୱ, ପ ।

ବୀର ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣରେ କବି ଏକପ୍ରକାରେ ସିଦ୍ଧ ହସ୍ତ । ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଲୌକିକ ଏବଂ ଅତିଶୟୋକ୍ତି ବହୁଳ ହେଲେହେଁ କୌଣସିଠାରେ ସେ ବୀରମାନଙ୍କର ବୀର ଧର୍ମର ଖର୍ବତା ସମ୍ପାଦନ କରି ନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ

ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ।

କେବଳ ବରତ୍ୱର କଥା ନାହିଁ ସେ ସ୍ଥଳର ଚିତ୍ର ଉନ୍ମେଷରେ କବି କାତ୍ରତ୍ୱ, ଅସମର୍ଥ ହୋଇ-ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଧର୍ମବୀର ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଧର୍ମପ୍ରାଣତା, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠତା ସର୍ବତ୍ର ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଶଲ୍ୟପର୍ବରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରଗଲ୍ଭଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ ବିରାଟ ପର୍ବରେ ଅଜ୍ଞାତ ବାସ-କାଳୀନ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଆତ୍ମପରିଚୟ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇ-ଅଛି, ସେଥିରୁ ତାହାଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ବୋଲି ପ୍ରତୀତି ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ମୂଳମହାଭାରତରେ ଏପରି ପରିଚୟ ଦାନ ନାହିଁ । ତତ୍ପରବର୍ତ୍ତୀ କୃତ୍ତିବାସ ମଧ୍ୟ ଏ ସ୍ଥଳରେ ସାବଧାନ ଥାଇ ଦ୍ୱ୍ୟର୍ଥ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟନିଷ୍ଠତା ସୁଗୁପ୍ତ ରଖିଅଛନ୍ତି । କବିଙ୍କର ଭୀମ କେବଳ ମହାବଳଶାଳୀ ନୁହନ୍ତି, ଅତି ଉଦ୍ଧତ, ଚପଳ ଏବଂ ଅଲୌକିକଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ଓ ଚପଳତା ବାଳକୋଚିତ ରହିଅଛି । ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଔଦାର୍ଯ୍ୟରେ କବି ମହାବୀର କର୍ଣ୍ଣାର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ ରଖି ଅଛନ୍ତି । ଏ ଉଭୟଙ୍କ ଚରିତ୍ରକୁ ଉନ୍ନତ କରିବାରେ କବି ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରୟାସ ପାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତିସ୍ଥଳରେ ମହାବୀର ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଶୌର୍ଯ୍ୟସହ ଔଦାର୍ଯ୍ୟ ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣରେ ରଞ୍ଜିତ । କବିଙ୍କର ନକୁଳ ମଧ୍ୟ ମହାବୀର ଏବଂ ସହଦେବ ସୁବୁଦ୍ଧି-ସମ୍ପନ୍ନ ଓ ରଣକୁଶଳ । ଏହି ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟରୁ ଭୀମଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ଅଲୌକିକତା ଏବଂ ଅତିଶୟୋକ୍ତିର ମାତ୍ରା ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ । ପାଣ୍ଡବପକ୍ଷପାତୀ ଯଦୁବଂଶାବତଂସ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କବି ଯେ ସର୍ବତ୍ର କେବଳ ଅଲୌକିକଶକ୍ତିଶାଳୀ ଏବଂ ଦେବତାରୂପେ ଚିତ୍ରିତ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ନୁହେ, ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ସେ ତାହାଙ୍କୁ ଅତି କୁଟିଳ, ଶ୍ଳାଘାଦ୍ୱିତ ଏବଂ କୁଚକ୍ରୀ ପୁରୁଷରୂପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ଥାନେ୍ୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହିମା ଉପର ଖର୍ବୀକୃତ ଏବଂ ହୀନବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଅଛୁଁ । ଦ୍ରୋଣବଧ ପର୍ବରେ କବି ଲେଖିଅଛନ୍ତି ;—

ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ଥିଲା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ପଛକତ ।
ନସ୍ୱନଠାରେ ତାହାକୁ ଦେଲେକ ଶ୍ରୀପତ ।
ପିତା ଶତ୍ରୁ ଅଟଇ ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣ ।
କିସ ପାଞ୍ଚ ଏହାକୁ କୃପାଣ ଘେନ ହାଣ । ପୃ ୧୫୨

କିନ୍ତୁ ମୂଳ ମହାଭାରତରେ ଏହା ଅଛି ଯେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରୋଣ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ବାକ୍ୟରେ ଶସ୍ତ୍ର ତ୍ୟାଗ ପୂର୍ବକ ରଥରେ ଯୋଗାସୀନ ହୁଅନ୍ତେ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏହି ଛଦ୍ମ ଦର୍ଶନରେ ସମରେ* ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲା । ଦ୍ରୋଣ ଯୋଗସ୍ଥ ଥାଇ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବ୍ରହ୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଅପ୍ରକାଶରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲେ । ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ତାଙ୍କର ସେହି ମୃତ ଦେହର ଶିରଶ୍ଛେଦନ ମାତ୍ର

* ତସ୍ମିନ୍ନେବ ତତଶ୍ଚେଷ୍ଟଂ ରଥୋପସ୍ଥେ ନରର୍ଷଭ । ଅରସ୍ପର୍ଶଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ପ୍ରଦଧୌ ଯୋଗମାସ୍ଥିତଃ ।
ତସ୍ୟାଚଲ୍ଲିନ୍ଦ୍ରିୟାଣ୍ୟାସ୍ୟ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନଃ ପ୍ରତାପବାନ୍ । ସମରଂ ତନ୍ନନୁର୍ଦ୍ଧୋରଂ ଚକ୍ରେସ୍ୟାଥ ରଥେ ତତଃ
ତତ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟବଧୋଦ୍ୟୁକ୍ତଃ ସହସା ଦ୍ରୋଣ ମଭ୍ୟୟାତ୍ । ଏତ୍ମିନ୍ନନ୍ତରେ ପାର୍ଥ ତତ୍ରାଚଲ୍ଲ ସର୍ବଭୂତୈଃ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଶ୍ଚ
ତେନ୍ମୂର୍ଦ୍ଧ ନ ମାଲ୍ୟ ଗ୍ରସ୍ତସ୍ୟ ଚେହ୍ନତ । ଦ୍ରୋ, ପ, ୧୦୧

Digitized by srujanika@gmail.com

କରି ଅଣିଥିଲା । ସେଥିରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କର କୌଣସି କଥା ନାହିଁ । ଏହା ତୁଳନାରେ କବିଙ୍କର ଏ ସ୍ଥଳର ଚିତ୍ର ଅତି ଜଘନ୍ୟ ହୋଇ ନାହିଁ କି ? ଏ ସ୍ଥଳରେ ଗୁରୁହନ୍ତା ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ପ୍ରଭୃତି ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ମହାକୋପ ଅବଶ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ଚରିତ୍ରର ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ କୃଷ୍ଣ ଚରିତ୍ରକୁ କବି ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଅତି ହୀନ କରି ପକାଇ ଅଛନ୍ତି । ଉକ୍ତ ପର୍ବରେ କବି ମହାବୀର ବାଳକ ଅଭିମନ୍ୟୁର ବୀରତ୍ୱକୁ ପ୍ରଶସ୍ତତର ବର୍ଣ୍ଣରେ ଚିତ୍ରିତ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଅବଶ୍ୟ କବି କୃତୀ । କବିଙ୍କର ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ମହାବୀର ଏବଂ ରଣବିଶାରଦ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ନିରତିଶୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠକୃତି । ଏହି ସୀମାତିଗ ଉଗ୍ରତା ବ୍ରାହ୍ମଣୋଚିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦୁଃଶାସନାଦିଙ୍କର ଚିତ୍ର ଅସଙ୍ଗତ ହୋଇ ନାହିଁ । ରାକ୍ଷସ ରାକ୍ଷସୀ ଚିତ୍ରରେ କବିଙ୍କର ହସ୍ତ ଯେପରି ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସେପରି ଅନ୍ୟତ୍ର ନୁହେ । ନାରୀ ଚରିତ୍ର ଉନ୍ମୀଳନରେ କବିଙ୍କର ଲେଖନୀ ଏକାନ୍ତ ମଳିନ (୧) । କବି କୁନ୍ତୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ସୁଭଦ୍ରା ସତ୍ୟଭାମା ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ନାରୀରୂପରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ମଧ୍ୟପର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସୁଭଦ୍ରା ଓ ସତ୍ୟଭାମାର କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗାଦି ବାଦ୍ଦିଙ୍ଗନାର ଉପଯୋଗୀ ହୋଇ ନାହିଁ, ବରଂ ତାହା ଅତି ସାମାନ୍ୟ ନାରୀ ସୁଲଭ । କବିଙ୍କର କୁନ୍ତୀ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଏବଂ ବୀର ପ୍ରସବିନୀ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ, ସ୍ଥାନେ୍ୟ କବି ତାହାଙ୍କୁ ନିଗ୍ରହଶୀଳା କରି ସମସ୍ତ ଓଜଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରି ପକାଇଛନ୍ତି । କବିଙ୍କର ଦ୍ରୌପଦୀ ପତିବଶମ୍ବଦା ହେଲେହେଁ ବଡ଼ ଉଗ୍ରସ୍ୱଭାବା । ବନପର୍ବରେ ତାଙ୍କର କର୍କଶଭାଷିଣୀଭାବ ଏବଂ ବିରାଟପର୍ବର ସ୍ଥଳରେ ରାକ୍ଷସୀରୂପ ଦେଖିଲେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୃଣାର ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ । [illegible] ବ୍ୟତିତ କବି ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ସ୍ଥାନେ୍ୟ ପରମପୁରୁଷବତୀ କାମୁକୀ ସ୍ତ୍ରୀରୂପେ (୨) ବର୍ଣ୍ଣନ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଏପ୍ରକାର ହୀନ ଆଦର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ସମାଜରେ କଳଙ୍କ ବୃଦ୍ଧି ଶଙ୍କନୀୟ ହେଲେହେଁ ଅଧମ ସାହିତ୍ୟର ଲକ୍ଷଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ନୁହେ । ବରଂ ଅତି ସମାଦରର ସାମଗ୍ରୀ । ତେବେ ପାଠକ ସମାଜଙ୍କ ନିକଟରେ ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ, ସେମାନେ ଯଦି ଉଚ୍ଛିତ ସ୍ଥଳମନ୍ତ୍ରବ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରି ପାଠ କରନ୍ତି ତାହା ହେଲେ ଏ ଭାରତ ଗ୍ରନ୍ଥ ତେତେ ଭାବନ୍ତି ବୋଧ ହେବ ନାହିଁ ।

ଉପସଂହାର ସ୍ଥଳରେ ଏତିକି ମାତ୍ର କହିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଏହି ଶାରଳାଦାସୀୟ ମହାଭାରତ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟର ବିପୁଳସମ୍ପଦ । ଏଥିରେ ମହାଭାରତୀୟ ମହା ବିଷୟ ବ୍ୟତିତ ଉତ୍କଳର କେତେକ ମୌଳିକ ଚିତ୍ର ସଂଯୋଜିତ ଅଛି । ସେ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କରି ଯାଇ ପାରେ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ସେବୀମାନଙ୍କର ଉପଜୀବ୍ୟ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଅପ୍ରତୁଳ ନୁହେ । ଅତଏବ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜକୁ ଏହା ଅନୁରୋଧ କରିବା ଅସଙ୍ଗତ ହେବ ନାହିଁ, ଯେଉଁମାନେ ଆଦି କବି ଶାରଳା ଦାସଙ୍କର ସମାଦର କରନ୍ତି, ସେମାନେ କବିଙ୍କର ଏହି ମହାଗ୍ରନ୍ଥ ଅମୂଲ୍ୟ ପାଠ କରି ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଅଂଶମାନ ଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ ଅଧୁନାତନ ରୁଚି ସମ୍ମତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପ୍ରଣୟନ କରନ୍ତୁ, ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଯେଉଁ-ମାନେ ଅନାଦର କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମାର୍ଜିତ ରୁଚିର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଦ୍ୱାରା ଏଥିର ଅପକର୍ଷ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଅମୃତଦର୍ଶନ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତୁ । ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ଆମ୍ଭ-ମାନଙ୍କର ଏହି କାମନା ପୂର୍ତ୍ତିଲାଭ କରୁ । ଶ୍ରୀ ଶୁଭମସ୍ତୁ ।

---

(୧) ଏ ଦେଶର ଅବଳା ଓ ଅଶିକ୍ଷିତ ନାରୀ ସମାଜର ଯେପରି ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା, ତଦ୍ଦୃଷ୍ଟିରେ କବି ଯେ ତାହାର ଉତ୍କର୍ଷ ବିଧାନ କରି ପାରନ୍ତେ, ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେ ।

(୨) ଦ୍ରୌପଦୀବିରଚିତ ପ୍ରକାଶ ।—

* ଏ ଯେ ପୁରୁଷ ଯଦି ଭ୍ରାତା ପୁତ୍ର ଅବା ହେଉ । ସୁବେଶ ପୁରୁଷେ ଦେଖି ଚିତ୍ତକୁ ବଳାଇଁ ।
ଏ ମୋହର ପତ୍ୟପି ଅଛନ୍ତି ପଞ୍ଚପତି । ଏମାନେ ଥାନ୍ତେ ମୋହର କର୍ତ୍ତେକଲେ ମତି ॥ ବ; ପ; ।

ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟରଥ ଦୀର୍ଘିକୁଷଣ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯୌବନ ଓ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ । *

ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ନିଶା ଶେଷ ହେଲା
ଦିଗରାଣୀ ହସି ଉଠେ ;
ଅନନ୍ଦିତ ମନେ ପଥିକ ଗୋଟିଏ
ଉଠି ଚାଲୁଥାଇ ବାଟେ ।
ପଥର ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଉଠି ସେ
ଆନନ୍ଦରେ ଚାଲି ଯାଏ ;
ଯାହା ସବୁ ଦେଖେ, ଯାହା ସବୁ ଶୁଣେ,
ଭଲ ତାକୁ ଲାଗୁଥାଏ ।
ଧବଳ କୁହେଳି ଦୋହଲି ଦୋହଲି,
ଯେବେ ଛାଡ଼ି ଯାଉଥାଇ,
ତେବେ ସେ ସକାଳ ବାଷ୍ପ ବା ତା ଅଙ୍ଗ
ରଖିଛି ଶୋଭା ଲୁଚାଇ ।
ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା ଆସି ପଶ୍ଚିମ ଗଗନ
ଦିଶେ ଲୋହିତ ବରଣ,
ପଥିକ ଗୋଟିକ ଚାଲେ ଅତି କଷ୍ଟେ
ମନେ ଧରି ବଡ଼ ଟାଣ ।
ଉଚ୍ଚ ବାଟ ଦେଇ କ୍ଲାନ୍ତ ପାଦ ତାର
ବେଗ ହୋଇ ପଡ଼ୁ ନାହିଁ,
ବନ୍ଧୁ ସ୍ଥାନେ ରହି ରହି ଅତି ଧୀରେ
ପଥିକଟି ଚାଲି ଥାଇ ।
ସନ୍ଧ୍ୟା ଅନ୍ତେ ଏବେ ରଜନୀ ଆସିଲା
ଦିଶଦିଗ ଅନ୍ଧକାର,
ଅଜ୍ଞାତ ବିପଦ— ଆଶଙ୍କାରେ ମନେ
ଭୟ ହୋଇଲା ତାହାର ।
ଏହିପରି ସିନା ଯୌବନ ସମୟ
ଅଦ୍ୟ ପଥ ଜୀବନର,
ଅତି ଆନନ୍ଦରେ କଟି ଯାଏ ଯାହା ;
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଦୁସ୍ତର ॥

ଶ୍ରୀ ଦିବ୍ୟସିଂହ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ।

* Youth and Age —Southey.

ଶିଶୁର ପ୍ରଥମ ଶୋକ । *

"ମୋ ଭାଇକି ଡାକି ଅଣ ମୋର ପାଶେ,
ଏକାକୀ ତ ଖେଳେ ନ ଲାଗେ ମନ,
ଫୁଲ ଅଳି ତୁଲେ ଆସଇ ବସନ୍ତ,
କାହିଁ ଗଲା ଅହା ମୋ ପ୍ରାଣଧନ ।
"ତରୁଣ-ତପନ-କିରଣ-ଅମୃତେ
ସୁଖେ ପ୍ରଜାପତି ଉଡ଼ଇ ଖରେ;
ତା ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇବାକୁ ସୁଖ ମୋତେ
ଲାଗୁନାହିଁ, ଅଣି ଦିଅ ସୋଦରେ ।
"ପୋତିଥିଲୁ ଯେତେ ସ୍ମମନ ଲତିକା
ଉଦ୍ୟାନେ ସେ ସବୁ ଲୋଟନ୍ତି ତଳେ,
ଫଳ ଭାରେ ନତ କୋଳିଗଛ ମଥା,
ଅଣ ଡାକି ତାକୁ ମୋ ପାଶେ ଖରେ ।"
"ତୋର କଥା ବସ୍ତ୍ର ଶୁଣିବ ନାହିଁ ମେ,
ଆସିବ ନାହିଁତ ତୋ ପାଶେ ଆଉ;
ହସି ଖେଳୁଥିଲା ତୋ ତୁଲେ ଯେ ନିତ
ତା ମୁଖ ଦେଖିବୁ ଏ ଲୋକେ କାହିଁ ?
"ଫୁଲ୍ଲ କୁସୁମର କ୍ଷଣିକ ଜୀବନ
ଦେଇଥିଲା ପରି ବହି ତା ପାଇଁ;
ଯାଅ ବସ୍ତ୍ର ଏବେ ଖେଳିବୁ ତୁ ଏକା,
ସ୍ୱରଗ ସୁଖେ ଅଛି ତୋ ଭାଇ ।"
"ତାର ପ୍ରିୟ ପକ୍ଷୀ ଫୁଲଗଛ ସବୁ
ଛାଡ଼ି କି ଗଲା ସେ ! ବୃଥା ମୋ ଡାକ !
ଅଛି କି ସୁଦୀର୍ଘ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଦିବସେ
ଆସିବ ନାହିଁ ସେ ସତେ ମୋ ପାଖ !
ତଟିନୀର ତୀରେ କାନନ ପ୍ରାନ୍ତରେ
ସୁଖେ ବୁଲିବାର ଗଲାକି ସର !
ମୋ ଭାଇ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଖେଳିବା ବେଳେ ମୁଁ
ଆଉ ସ୍ନେହ ଆହା ଆଉ କରି ।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦରାଜ ମିଶ୍ର ।

* Mrs Hemans.

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉପାସନା ।

ଉପାସନାର ଅର୍ଥ ସେବା, ପୂଜା, ଆରାଧନା । ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରାଯାଏ । ଏହି ଆରାଧନା ପ୍ରଣାଳୀ ବିବିଧ ପ୍ରକାର ଏବଂ ବିବିଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ । "ଅଶେଷ ପ୍ରକାର ଭକତି କେ ଜାଣେ ଗୋବିନ୍ଦର ଗତି" । ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ପ୍ରଭୃତି ନୈସର୍ଗିକ ବସ୍ତୁର ପୂଜା ଦ୍ୱାରା ଉପାସନା କରା ଯାଇଥାଏ, କୌଣସି-ପ୍ରାଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପ୍ରତିମାର ପୂଜାଦ୍ୱାରା ଉପାସନା କରାଯାଏ, ତୀର୍ଥ ଭ୍ରମଣ, ବ୍ରତ ଉପବାସାଦି ନିୟମନିଷ୍ଠା ପାଳନ ପୂର୍ବକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ, ମନ୍ଦିରରେ ଭଜନା, ନତୁବା ନିରାକାରୋପାସନା ନାମକ ମାନସିକଚିନ୍ତା, ଆତ୍ମଚିନ୍ତା ଓ ଗଭୀର ପ୍ରଣିଧାନ, ନତୁବା ସୃଷ୍ଟବସ୍ତୁର ସ୍ୱାଭାବିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସନ୍ଦର୍ଶନକାରୀ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା—ଏହିପରି ନାନାପ୍ରକାର ଈଶ୍ୱରୋପାସନା କରାଯାଏ । ଏହି ଉପାସନା ସ୍ଥୂଳତଃ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ, ସାକାର ଏବଂ ନିରାକାର । କିନ୍ତୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ମାନସିକ ଛବି ଅଙ୍କନ ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଉପାସନା କରାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ । ପାର୍ଥିବ ବସ୍ତୁ ସାହାଯ୍ୟରେ ମାନସିକ ଛବିର ଅଙ୍କନ କରା ଯାଇଥାଏ । ବିଶ୍ୱାସ ବିହୀନତାରୁ ଯେତୁପେ ସର୍ବଶୂନ୍ୟତା ଜାତ ହୁଏ, ସୂକ୍ଷ୍ମରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମତର ଭାବନା କଲେ କାଷ୍ଠ ପ୍ରସ୍ତର ଦେହରୁ ମଧ୍ୟ ନିରାକାର ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଚିନ୍ତନ କରା ଯାଇପାରେ ।

ପୌତ୍ତଳିକମାନେ ସାକାର ଉପାସକ ବୋଲି ଅଭିହିତ ହୁଅନ୍ତି । ସଂସ୍କାରକମାନେ ପୌତ୍ତଳିକତା ବିରୋଧରେ ଖଡ୍ଗ-ହସ୍ତ । ଯିଶୁ ଓ ମହମ୍ମଦ ପ୍ରଭୃତି ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ସଂସ୍କାରକ ଥିଲେ । ନିର୍ଜୀବ ବସ୍ତୁ ଉପରେ ଈଶ୍ୱରତ୍ୱ ଆରୋପ କରିବା ଅବଶ୍ୟ ଘୃଣାର ବିଷୟ । ଜଗତର ସକଳ ପାପକର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ତାମସିକ ପ୍ରକୃତିର ଗୋଟିଏ ଜଘନ୍ୟ ବ୍ୟାପାର । କିନ୍ତୁ ଏହା ମଧ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ ପ୍ରତିମା ଏକଦୃଶ୍ୟ ପଦାର୍ଥ, ଏହା ଏକ ସ୍ମାରକ ଚିହ୍ନ ମାତ୍ର । ଏହା ଈଶ୍ୱର ନୁହେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ସ୍ମାରକ ମାତ୍ର । କେହି ବର୍ବର ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ହିଁ ଈଶ୍ୱର ଜ୍ଞାନ କରି ନ ଥାନ୍ତି । ନିଜ ହସ୍ତକୃତ ପ୍ରତିମାକୁ କିଏ ଈଶ୍ୱର କହିବ ? କୌଣସି କାଷ୍ଠ ବା ପାଷାଣଖଣ୍ଡିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପୌତ୍ତଳିକ କହି ଥାଏ ଯେ ତୁମ୍ଭେ ଅସୀମ, ମାନବ ଶକ୍ତିର ଅତୀତ, ଏବଂ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ । ସେହି ଉପାସକ ଜାଣି ପାରିଥାଏ ଯେ ସେହି କାଷ୍ଠ ବା ପାଷାଣ ଖଣ୍ଡିକର ବ୍ୟାପକତା ଦୁଇ ବା ତିନି ଇଞ୍ଚ ମାତ୍ର, ତଥାପି ତାହାକୁ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ପରମେଶ୍ୱର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ଯେ କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରା ଯାଇଥାଏ । ଶାରୀରିକ ବାହ୍ୟ ଚକ୍ଷୁ ଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟ ହେଉ ନତୁବା ମାନସିକ ଅନ୍ତଶ୍ଚକ୍ଷୁରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ସାହାଯ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରା ଯାଇଥାଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଭେଦ, ଏହି ଜ୍ଞାନଭେଦ କେବଳ ବାହ୍ୟଭେଦ ଅଟେ ଏହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପରିଚୟ ଦେବା ଏକ ଦୃଷ୍ଟବସ୍ତୁ ମାତ୍ର, ପ୍ରତିମା ବିଶେଷ କେବଳ । ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ଗଭୀର ପ୍ରଣିଧାନଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିମ ରୂପରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଆରାଧନା କରିଥାନ୍ତି । ଚକ୍ଷୁରେ ବା ମନରେ ଦୃଷ୍ଟ ବା ଅନୁଭୂତ ବସ୍ତୁ ବ୍ୟତୀତ ଆରାଧନା ଏକାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ । ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସକଳ ପ୍ରକାର ମତ, ଆରାଧନା ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ମାନସିକ ଚିନ୍ତା ମୂଳରେ ଏହିପରି ଏକ ଦୃଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ବିଦ୍ୟମାନ । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଦେବ ମନ୍ଦିରରେ "କାଷ୍ଠପାଷାଣ ଲୌହ ମୂର୍ତ୍ତି" ଦେଖ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନମାନଙ୍କ ଗିରଜାରେ କ୍ରୁଶକାଷ୍ଠ ଦେଖ, ବୌଦ୍ଧ ମନ୍ଦିରରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ବିକଳାଙ୍ଗମାନ ଦେଖ, ବ୍ରାହ୍ମ ମନ୍ଦିରରେ ବ୍ରାହ୍ମମାନଙ୍କର ଏକାଗ୍ର ପ୍ରଣିଧାନ ଦେଖ, ମୁସଲମାନ ମାନଙ୍କର ମସଜିଦ୍‌ରେ ପଶ୍ଚିମାଭିମୁଖୀନ ନମାଜ ଦେଖ, ପୁଣି ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ଭ୍ରୂମଧ୍ୟସ୍ଥ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥାନ ଦେଖ, ସର୍ବତ୍ର ଦେଖି ପାରିବ ଯେ କୌଣସି ଏକ ପ୍ରତିମା ବା ଚିହ୍ନହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ-ସ୍ଥାନ ଏବଂ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ଏହି ସକଳ ଉପାସନା ପ୍ରଣାଳୀରେ ସ୍ଥାନଭେଦ, କାଳଭେଦ, ଆକାରଭେଦ, ନତୁବା ସୂକ୍ଷ୍ମ ବା ସ୍ଥୂଳ ଭେଦ ମାତ୍ର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କୌଣସି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆରାଧନା ନ କରିବାଠାରୁ ପୌତ୍ତଳିକତାହିଁ ଶ୍ରେୟସ୍କର । ଯେଉଁ ଶୃଗାଳ କୌଣସି ଉପାସନା ଜାଣେ ନାହିଁ ତାହା ଅପେକ୍ଷା କୌଣସି ଗୋଟିଏ କଳା ଗୁଡ଼ିକି ପୂଜା କରୁଥିବା ପୁରୁଷ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏହି ଆରାଧନା ଦ୍ୱାରା ଉକ୍ତ ପୁରୁଷର ଏକ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଗୁଣର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ନଭୋମଣ୍ଡଳରେ ନକ୍ଷତ୍ର ପୁଞ୍ଜରେ ବା କୌଣସି ପ୍ରାକୃତିକ ବସ୍ତୁରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଚିତ୍ତ ପୁଳକିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହିପରି କୌଣସି ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ବସ୍ତୁର ସନ୍ଦର୍ଶନ ଓ ଗଭୀର ଗବେଷଣାରୁ ପରାତ୍ପର ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅସୀମ ମହିମାର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ । ଯଦିଚ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ନୀଚାଦପି ନୀଚ ହେଉ ମଧ୍ୟ, ଏକ ବିଗ୍ରହରେ ଈଶ୍ୱରତ୍ୱ ଆରୋପ କରି ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ, ତେବେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି କୃପା ଓ କରୁଣାର ପାତ୍ର ହୋଇ ପାରେ; କିନ୍ତୁ କଦାଚ ଘୃଣ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେ । ଯଦିଚ ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣ ସହିତ କେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରେ, ତାହାର ତାମସଭାବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟ ମନ୍ଦିର ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଜନିତ ଜ୍ୟୋତି ରେଖା ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱ ହେତୁ ସୁଦ୍ଧା ଆଲୋକିତ ହୋଇଥାଏ । ଉକ୍ତ ବିଗ୍ରହ ସେହି ଦୃଢ଼ଚେତା ବ୍ୟକ୍ତିର କୌଣସି ଅନିଷ୍ଟ କରେ ନାହିଁ, ହୁଏତ ପରିଣାମରେ ତାହାର ଉପକାରକ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଉପାସକମାନଙ୍କୁ ବିଗ୍ରହ ଆରାଧନାରୁ ବିରତ କରିବା ଉଚିତ ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ତେବେ ପୌତ୍ତଳିକତାର ଦୋଷ କେଉଁଠାରେ ଅଛି? ଏଥିରେ କୌଣସି ଗୁରୁତର ଦୋଷ ଥାଇ ପାରେ, ନ ହେଲେ ଜ୍ଞାନାତ୍ମକ ପାରଦର୍ଶୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମାନେ କାହିଁକି ଏହାକୁ ଘୃଣା କରୁଥାନ୍ତେ ! ସେମାନେ ପିତ୍ତଳା ଦେଖି ତତ୍‌ପ୍ରତି ଘୃଣା କରି ନ ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଉପାସକମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସବିହୀନତାହିଁ ଘୃଣାର ବିଷୟ ଅଟେ । ପିତ୍ତଳା ଗୋଟିଏ ସ୍ମାରକ ବସ୍ତୁ ଅଟେ । ଏଥି ଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବାକୁ ହୁଏ । ବିଷୟାକୀର୍ଣ୍ଣ ସମାଜ ବା ଗୃହ ଜଞ୍ଜାଳରେ ଈଶ୍ୱରୋପାସନା ପ୍ରତି ପ୍ରବୃତ୍ତିକଲେ ନାହିଁ, ଚିତ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ । ଚିତ୍ତର ଏକାଗ୍ରତା ନ ଥିଲେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମି ପାରେ ନାହିଁ । ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ବିହୀନ ଉପାସନା କେବଳ ଆତ୍ମ ପ୍ରତାରଣା ମାତ୍ର । ଏହି ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତ ସାଧନ ସକାଶେ ପିତ୍ତଳା କେବଳ ଏକ ବାହ୍ୟଲକ୍ଷ୍ୟର ସ୍ଥାନ ଅଟେ । ଗଭୀର ପ୍ରଣିଧାନ ବ୍ୟତୀତ ଈଶ୍ୱର ବା ଆତ୍ମା ନିରୂପଣ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ । ପ୍ରତିମା ଆରାଧନା ଏହି ପ୍ରଣିଧାନର ସହାୟତା କରେ ବୋଲି ଅନେକେ କହିଥାନ୍ତି, ଏହା ଏକପ୍ରକାର ସମୀଚୀନ ହେଲେହେଁ, ଏଥିରୁ ଗୁରୁତର ମନ୍ଦ ଗଠନ ଜାତ ହୁଏ । ଲୋକେ ପିତ୍ତଳାକୁ କାଳକ୍ରମେ ସ୍ମାରକ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ନାହିଁ ଏହାକୁହିଁ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ଗବେଷଣା, ଆହାର ବିହାର, ଆଚାର ବିଚାର, ସକଳ ଏକ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ କାଂସା ପିତ୍ତଳ ବା ପଥରର ଏକ ବିଗ୍ରହରେ ଆବଦ୍ଧ ରଖନ୍ତି । ଲୋକେ ଶପଥ କରି ସତ୍ୟ କହିବା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଦେବ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଆନ୍ତି । ମନ୍ଦିର ବାହାରେ ମିଥ୍ୟା କହି, ପାପକର୍ମ କରି, ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ଈଶ୍ୱର ତାହା ଦେଖି ପାରିବେ ନାହିଁ ଶୁଣି ପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଜାଣି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ପୌତ୍ତଳିକତାର ଏକ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଫଳ ଅଟେ । ସର୍ବ ସ୍ରଷ୍ଟା ପରାତ୍ପର ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟାଭାଗ୍ୟରେ ହେତୁ ବୋଲି ଲୋକେ ବୁଝନ୍ତି । ପୁଣି ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ମାନବ ପ୍ରାକୃତିକ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିବାରୁ ତାହାଙ୍କୁ ନାନାବିଧ ଭୋଗରାଗ ଦେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ପୁତ୍ର ପାଇବା ଇଚ୍ଛାରେ ଶିବଲିଙ୍ଗ ଉପରେ ଲକ୍ଷେ ଚମ୍ପାଫୁଲ ଚଢ଼ାଇ ଥାନ୍ତି, ପୁଣି ଶଗଡ଼େ ଶଗଡ଼େ ନଡ଼ିଆ କଦଳୀ ନୈବେଦ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । କର୍ମ୍ମର ଗୁଣ ବା ଦୋଷରୁ ଯାହା ହେବାକୁ ଥାଏ ତାହା ହୋଇ ଯାଏ । ଯଦି ପୁତ୍ର ନ ହୁଏ ବା ମରେ ନଭୁବା କୌଣସି ମକଦମା ପ୍ରତିବାଦୀ ପକ୍ଷରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୁଏ, ତେବେ ଏହି ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ଲାଗି ହେବା, ପୁଣି ନଡ଼ିଆ କଦଳୀ ଖାଇବା ଦେବତାଠାରେ ଅତି ଭକ୍ତି ରହେ ନାହିଁ । ଦିଅଁ ଦେବତା ସବୁ କାଠ ପଥର ହୋଇ ଚାଲେ, ଏମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା ବୃଥା ଅଟେ ବୋଲି ବିରକ୍ତି ଜନ୍ମିଥାଏ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଯେ ଏମାନେ କେବଳ ନିଜ କାମନା ପୂର୍ତ୍ତି କରିବା ସକାଶେ ଏହି ପିତ୍ତଳା ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଈଶ୍ୱର ଗଢି ଥାନ୍ତି । ଏମାନେ କେବଳ ନିଜର ସଫଳ ମନୋରଥକୁ ଆରାଧନା କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ପୌତ୍ତଳିକତା କପଟତା ମାତ୍ର । ପୁଣି ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରତିମା ପ୍ରତି ଆନ୍ତରିକ ଭକ୍ତି ନ ଥିଲେହେଁ ସମାଜ ରୀତିକି ଅନୁସରି ଲୋକ ନିନ୍ଦାକୁ ଡରି ପିତ୍ତଳାର ଆରାଧନା କରିଥାନ୍ତି । ଏହି କପଟତା ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷର ତଥା ସମାଜର ପରମ ଶତ୍ରୁ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟତା ନଷ୍ଟ କରେ । ଏହି

Digitized by srujanika@gmail.com

କପଟ ପୌତ୍ତଳିକତା ଅପେକ୍ଷା ସରଳ ପାଷଣ୍ଡତା ଶ୍ରେୟସ୍କର । କୌଣସି ସ୍ମାରକ ପୌତ୍ତଳିକତାର ମର୍ମ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ତାହା କେବଳ କାଷ୍ଠ ପାଷାଣର ପୂଜା ବୋଲି ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ପୂର୍ବେ, ଅନେକ ଉପାସକ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ପିତ୍ତଳାକୁ କାଷ୍ଠ ପାଷାଣ ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରିଥାନ୍ତି । ସନ୍ଦେହାତ୍ମକ ଆରାଧନା ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଏହି ସଂଶୟହିଁ ପୌତ୍ତଳିକତାକୁ ଘୃଣ୍ୟ କରି ଦେଉଅଛି । ଏହି ପୌତ୍ତଳିକତାର ଦୃଶ୍ୟ ଜଘନ୍ୟ ଓ ଭୟାନକ । ପୌତ୍ତଳିକର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଅତ୍ର ସେହି ବିଗ୍ରହ-ଭାବ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ଥାଏ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିବା-ପରି ତାହା କେବଳ ପ୍ରତାରଣା କରୁଥାଏ । ଇଂରାଜ କବି କୋଷ୍ଟରିଙ୍କ ଥରେ କହିଥିଲେ " ତୁମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଅଛ ବୋଲି ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭର ବିଶ୍ୱାସ ଥାଏ । ଏହି ପୌତ୍ତଳିକତା ପ୍ରଭୃତି ସକଳ ପ୍ରକାର ପୂଜା ଆରାଧନାର ପରିଣାମ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହି ବିଶ୍ୱାସବିହୀନତା ଦେଖାଯାଏ । ତେତେବେଳେ ଏହି ବିଗ୍ରହ ଆରାଧନା ଗୋଟିଏ ଶୁଷ୍କ ନିଃସାର, ପକ୍ଷାଘାତର ବାହ୍ୟପୂଜା ମାତ୍ର । ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଭାବ ଏହି କପଟତା, ଏହି ମିଥ୍ୟାଗ୍ରହର ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଅନିଷ୍ଟ ଓ ପାପର କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ, ଏହାହିଁ ସକଳ ପାପ କର୍ମର ପ୍ରାରମ୍ଭ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ବିହୀନତା ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଅପାରଗ, ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଏବଂ ନିଦ୍ରିତ ହୋଇ ରହେ । ସତ୍ୟପ୍ରିୟ ଓ ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟତତ୍ପର ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ମିଥ୍ୟାଗ୍ରହର ତୀବ୍ର ପ୍ରତିବାଦ କରିବେ ଏବଂ ଅନ୍ତରକ ଘୃଣା କରିବେ । ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏହି ପୌତ୍ତଳିକତା ଭଣ୍ଡ ଭକ୍ତି ମାତ୍ର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାହ୍ୟୋପାସନାଡ଼ମ୍ବର ପରିଣାମରେ ଏହି ଭଣ୍ଡଭକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୁଏ ।

ଲୋକେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆଣି ଦେବଦେବୀ ନାମରେ ମୂର୍ତ୍ତିରୂପେ ପୂଜା କରନ୍ତି, ନତୁବା ନରରୂପୀ ତାତ୍କାଳିକ କୌଣସି ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ନେଇ ଦେବ, ମହାଦେବ ପ୍ରଭୃତି ସୋପାନକ୍ରମେ ଈଶ୍ୱର ରୂପେ ପୂଜା କରନ୍ତି । ଉଭୟ ପ୍ରଣାଳୀରେ ମାନବରୂପୀ ମୂର୍ତ୍ତିର ଆବଶ୍ୟକତା ହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟ ସାଧାରଣ ଯାହାକୁ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଦେଖନ୍ତି ତାହାକୁ ଈଶ୍ୱରାଂଶ ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି । ଭଗବଦ୍ ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭାବ ନିହିତ ଅଛି— ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ, କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟହିଁ ଈଶ୍ୱର ଅଟନ୍ତି, ଯଥା-ଗଙ୍ଗା, ମେରୁ, ଐରାବତ, ବାସୁକି, ବୃହସ୍ପତି, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଇତ୍ୟାଦି । ଏହିପରି ଯାହା ଅତି ବୃହତ୍ ସୁମହତ୍ ଅଲୌକିକ ଏବଂ ଅଦ୍ଭୁତ ତାହା ଈଶ୍ୱରାଂଶ ବୋଲି ଲୋକରେ ବିଦିତ ହୁଏ । ଆଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ମହାତ୍ମା-ମାନେ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବା ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର ବା ନାରଦ ବୋଲି ପୂଜିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ କାଳରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପରି ନରରୂପୀ ନାରାୟଣ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଗାଁ କନ୍ୟା ଥିବାହେତୁ ସିଙ୍ଗଣୀନାକୀ ବୋଲି ଉପେକ୍ଷିତ ହେଉଥିଲେ । ଏହା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ବଂଶଧରମାନେ 'ଦୂରକୁ ପର୍ବତ ସୁନ୍ଦର' ଏହି ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଆଜି ସେମାନଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ସ୍ଥାନରେ ଆରୋପ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ରୀତି ଅନୁସାରେ ଲୋକେ କୌଣସି ଅସାଧାରଣ ସୁମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପର ସ୍ମରଣ ଚିହ୍ନ ସ୍ୱରୂପ କର୍ତ୍ତାର ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ମାଣ କରିଥାନ୍ତି, ନତୁବା କୌଣସି ଅସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପର ସ୍ମାରକ ସ୍ୱରୂପ କୌଣସି ଏକ ବସ୍ତୁ ଅତ୍ରତ୍ର ସହିତ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହିପରି କୌଣସି ଅସାଧାରଣ ଗୁଣ ବା ଶକ୍ତିର ବା ତହିଁର ବିଲକ୍ଷଣ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପରିଚୟ ସକାଶେ ମତ୍ସ୍ୟ, ବରାହ, କୂର୍ମପ୍ରଭୃତି ଅବତାରର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ-ଥାଏ । ବୋଧ ହୁଏ ପ୍ରତିମା ଆରାଧନାର ମୂଳରେ ଏହି ନୀତି ନିହିତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଆଜି ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜକ-ମାନଙ୍କର ଆଉ ସେହି ଭାବ ନାହିଁ, ସେହି ତତ୍ପରତା ନାହିଁ, ସେହି ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ସେହି ସାରଲ୍ୟ ନାହିଁ, କେବଳ କପଟତା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନିଜରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଅଛି, ଏହି କପଟତା ହେତୁ ପ୍ରତିମା ପୂଜା ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜରେ ଘୃଣ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଏହା ଈଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟ ବା ପ୍ରକୃତି-ସୃଷ୍ଟ ନୁହେ କେବଳ ଜୀବ-ସୃଷ୍ଟ ଅଟେ । ଯାହା ଜୀବସୃଷ୍ଟ ତାହା ଅନିତ୍ୟ ଏବଂ କ୍ଷଣ ଭଙ୍ଗୁର । ସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷା କରିବା ସକାଶେ କୌଣସି ଅନିତ୍ୟ ଏବଂ କ୍ଷଣ ଭଙ୍ଗୁର ବସ୍ତୁର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ଅନିତ୍ୟ ଜୀବସୃଷ୍ଟ ବସ୍ତୁର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ସକାଶେ ସୁଦୃଢ଼ ସୁଦୃଶ୍ୟ ପକ୍କା ମନ୍ଦିରମାନ ନିର୍ମ୍ମାଣ କରାଯାଏ । ଏହି ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କୁ ଦେବାଳୟ କୁହାଯାଏ ।

ଦେଶରେ ରାଜାମାନେ ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଅଟନ୍ତି, ଏମାନଙ୍କର ସକଳ ଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣହିଁ ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜଧାନୀମାନଙ୍କରେ ଅନେକ ଦେବ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣରେ ବହୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧନ ବ୍ୟୟିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଥିରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିମାମାନଙ୍କର ଆରାଧନା ହୁଏ ସେମାନଙ୍କ ଭୋଗବିଳାସ ସକାଶେ ଅନେକ ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଖଞ୍ଜା ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଦେବଭୁକ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରଜା-ସାଧାରଣଙ୍କୁ ବିତରିତ ହୁଏ, ନତୁବା ଲୋକ ଉପକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସ୍ୱଳ୍ପମୂଲ୍ୟରେ ବିକ୍ରୀତ ହୁଏ । ମୂର୍ତ୍ତି ବା ପ୍ରତିମା ପୂଜାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଫଳାଫଳ ଯାହା ହେଉ ପଛେ ଲୋକଙ୍କର ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମହତ୍ ଉପକାର ସାଧିତ ହୁଏ । ଆଗନ୍ତୁକ, ଅଭ୍ୟାଗତ, ଅପାରଗ ଏବଂ ସମ୍ବଳବିହୀନ ଲୋକଙ୍କର ଭୋଜନପାନର ସୁବିଧା ହୁଏ । ଏହି ଅନ୍ନଦାନର ଫଳ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅଦ୍ଭୁତ ହୁଏ । ଦେବତାମାନଙ୍କ ସକାଶେ ଯେଉଁ ଭୋଗରାଗ ଖଞ୍ଜା ହୋଇଥାଏ ତାହା ଦେବତାମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ଭୋଗ କରିପାରି ନ ଥାନ୍ତି, କେବଳ ଦେବତାଙ୍କ ନାମରେ ତାହା ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭୁକ୍ତ ହୁଏ । ପୁଣି ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣ ଦ୍ୱାରା କାରିଗର କୌଶଳ ଶିଳ୍ପ ସମ୍ପାଦନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଚିରକାଳ ସକାଶେ ନିରାପଦରେ ରକ୍ଷା କରାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ, ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣ ଦ୍ୱାରା ଆଜି ସେହି ସଦୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଦେବାଳୟମାନ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ସାଧାରଣ ସମ୍ପତ୍ତି । ଏଥିରେ ଧର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ଦେବାଳୟ ଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି, ଏହି ସାଧାରଣ ସମ୍ପତ୍ତି ଆତ୍ମସାତ୍ କରିବା ସକାଶେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ବିବାଦ କଳହ ଓ ମାଲିମକଦ୍ଦମା ଚାଲିଥାଏ । ଯଦି କେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନ କରି ସେଥିନିମନ୍ତେ କିଛି ଭୂସମ୍ପତ୍ତି ଯୋଗାଇ ଦେଇଥାଏ ତେବେ ତାହାର ବଂଶଧରମାନେ ଉକ୍ତ ଦେବମନ୍ଦିର ପ୍ରସାଦ ବା ଭୂସମ୍ପତ୍ତିକି ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଦାୟିତ୍ୱ ବିଭାଗ ସ୍ୱରୂପ ବଣ୍ଟନ କରିଥାନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ କଥା ଦୂରେ ଥାଉ ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ (ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ହୁଅନ୍ତେ) ଆପଣା ରାଜଧାନୀସ୍ଥ ଦେବ ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଭ୍ୟାଗତ, କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଏବଂ ତୃଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଖାଦ୍ୟ ପାନର ସୁନିୟମିତ ଯୋଗାଡ଼ ହୁଏ କି ନାହିଁ ତହିଁର ତତ୍ତ୍ୱାନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ତେଣେ ଥାଉ ଆପଣାର ବେତନ ଭୋଗୀ ଚାକର ନୌକର ବା ସ୍ତୁତି ପାଠକ ଅନୁଚରମାନଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ଅନ୍ନ ସାମଗ୍ରୀ ଦିଆ ଯାଇଥାଏ । ଏହିପରି ମହନ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ମଠର ସାଧାରଣ ସମ୍ପତ୍ତି ଆପଣାର ଭୋଗ ବିଳାସିତାରେ ବିନିଯୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ବରାଡ଼ ବୈଷ୍ଣବ ପ୍ରାୟ ଅନେକ ଲୋକ ଧର୍ମ ନାମରେ ଏହି ପାପାଚରଣ କରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ମଠ ବା ଦେବ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଛଳନାରେ ଅନେକ ଧନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆତ୍ମସାତ୍ କରି ଦିଅନ୍ତି । ଏହି ଧର୍ମକର୍ତ୍ତାମାନେ ଧର୍ମାନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କେବଳ ନାମଲିପ୍ସା ଓ କୁତ୍ସିତ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଧର୍ମ କର୍ମର ମୂଳରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ଥାଏ । ଏମାନେ ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତି ଆଶାରେ ଯେଉଁ ଧର୍ମ କର୍ମର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥାନ୍ତି, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ନାରକୀୟ ଅଧଃପତନର ଆୟୋଜନ ହେଉଥାଏ । ମୂଢ଼ଭାବରେ ଯେଉଁ-ମାନେ ସାଧାରଣ ସମ୍ପତ୍ତି ଅପହରଣ କରିଥାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ପ୍ରତିକାର ଥାଇ ପାରେ ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଧର୍ମ କର୍ତ୍ତାମାନେ ଧର୍ମ ନାମରେ ସର୍ବସାଧାରଣ ସମ୍ପତ୍ତି ଅପହରଣ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଅଧୋଗତି ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ସାରଲ୍ୟ ଏବଂ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସର ଅଭାବରେ ବୈକୁଣ୍ଠ ରାଜ୍ୟର ନାରାୟଣ ମଧ୍ୟ ପଥରରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ଅଜ୍ଞାନମାନଙ୍କର "କାଷ୍ଠ ପାଷାଣ ଲୋହମୂର୍ତ୍ତି" ବରପ୍ରଦ ହେବେ ଏହା ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ସମ୍ଭବ ପର ହୋଇ ନ ପାରେ । ସେହି ରୂପେ ଅନ୍ତରିକ ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତି ଏବଂ ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲେ ଏହି ଦେବାଳୟ ଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଉଇବିଳରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଏଥିରେ ପରିପୂର ପରମେଶ୍ୱର ବିରାଜମାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ଏହା କେବଳ ଇହକାଳର ଅହିବିଳ ପରି ଅନିଷ୍ଟ ସମ୍ପାଦନ କରେ ।

ସଗୁଣୋପାସନା ଛଳନାରେ ଲୋକେ ଆପଣାର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ବିଶ୍ୱରୂପୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିରରେ ଆବଦ୍ଧ ରଖନ୍ତି । ଏମାନେ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଭକ୍ତି ରଖି ତାହାଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି । ଯେରୂପ ଚାକର ଚାକରାଣୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଘର ନିର୍ମାଣ କରି ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଭତ ବର୍ତ୍ତନ ଦେଇ ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଏ, ସେହିରୂପ ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏମାନେ ଭୋଗରାଗ ଦେଇ ଏକ ମନ୍ଦିରରେ ଆବଦ୍ଧ ରଖି ତାହାଙ୍କୁ ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି । ଏହି ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ଈଶ୍ୱର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଧନ ଭଣ୍ଡାର ବୃଦ୍ଧି କରିବେ ବହୁ ସନ୍ତାନ ଦେବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ନିରୋଗୀ ଏବଂ ଦୀର୍ଘାୟୁ କରିବେ ମଲ-ମକଦ୍ଦମା ମାନଙ୍କରେ ଧର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଜୟ ହେବ, ଲୋକରେ ନାମ ବିଖ୍ୟାତ ହେବ, ପୁଣି ଇହଲୀଳା ସରିଲେ ଧର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗ ରାଜ୍ୟରେ ବସାଇ ତାହାଙ୍କ ପାଇଁ ଭୋଗ ବିଳାସର ଯୋଗାଡ଼ କରିଦେବେ । ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ଠାକୁର ଯଦି ଧର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ତ୍ରୁଟି ବା ଅବହେଳା ଦେଖନ୍ତି ତେବେ ଧର୍ମକର୍ତ୍ତା ଖାଲି ଶପା ହୁଅନ୍ତି-ଦେବତାର ମହିମା କିଛି ନାହିଁ ସେ ସବୁ କାଠ ପଥର ହେଲେଣି ବୋଲି ବିରକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଏହିପରି ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନ ପୂର୍ବକ ପ୍ରତିମାର ଉପାସନା ଦ୍ୱାରା ସମାଜରେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ଶଠତାରମାନ୍ଦ୍ୟ ଦିନକୁଦିନ ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରୁଅଛି, ଲୋକେ ଶପଥ କରିବା ସକାଶେ ଦେବ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଆନ୍ତି । ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ କିଛି ଧର୍ମଭୀରୁତା ଦେଖାଗଲେହେଁ ମନ୍ଦିର ବାହାରେ ସେବକ ଏବଂ ଭକ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଚ୍ଛା ଅନ୍ୟାୟ କରିଥାନ୍ତି, ମିଥ୍ୟା କହନ୍ତି, ଅନ୍ୟର ଅନିଷ୍ଟ କରନ୍ତି ପର ସ୍ତ୍ରୀ, ପର ଧନ ଅପହରଣରେ ସଙ୍କୁଚିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ଏମାନେ ବୁଝନ୍ତି ଯେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ-ବିଶେଷରେ ମହାତ୍ମ୍ୟ ବଢିଥାଏ । ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଏମାନଙ୍କର ଅଧିପତ୍ୟ ବେଶି, ମନ୍ଦିର ବାହାରେ ପାପକର୍ମ କରାଗଲେ ତାହା ସହଜରେ ଦେବତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଅସେ ନାହିଁ । ଏହି ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ପବିତ୍ରତା ଲୋକରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୁଏ ନାହିଁ, ଯେହେତୁ ଏହା କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । କପାଳର ତିଳକ ଶୁଖିଗଲେ ପରିଧୃତ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ର ବଦଳାଇ ଦେଲେ, ସ୍ତୁତିପାଠକଙ୍କ ମୁନ୍ଦ୍ରବୃତ୍ତି ସରିଗଲେ ମନର ପବିତ୍ରତା ନାହିଁ ଉଡ଼ିଯାଏ । ଯେତେବେଳେ ବିଷୟର ବିଷାକ୍ତ ବାସନା ଆସି ମନ ଏବଂ ଶରୀରକୁ ଅଧିକ କଳଙ୍କିତ କରି-ପକାଏ । ଅନ୍ତଃସାର ଶୂନ୍ୟ ଦେଖା ଦିଖା ଦିଅଁ ପୂଜା ବା ଅନୁକରଣ ପ୍ରଭୃତି ଔଦାର୍ଯ୍ୟ କେତେକାଳ ତିଷ୍ଠିପାରେ ? ଉପାସକମାନେ କହିପାରନ୍ତି ଯେ ସାଧନାରେ ସକଳ ସିଦ୍ଧି ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ମନୋଯୋଗ ବିହୀନ ସାଧନା ନିଷ୍ଫଳ ମାତ୍ର । ଚର୍ଦ୍ଦିକ କି କେବେହେଲେ ଅଙ୍ଗାରକ ଚନ୍ଦନ କାଷ୍ଠ ବହନ କଲେହେଁ ପରିଣାମରେ ଚନ୍ଦନର ସୁଗନ୍ଧ ଅନୁଭବ କରିପାରେ ?

ଏହି ପୌତ୍ତଳିକତା ବା ସାକାରୋପାସନା ଦ୍ୱାରା ଉପାସକ-ଙ୍କର ତଥା ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କର ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳତା ଅଟ୍ଟ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ଏହି ପର-ନିର୍ଭରଶୀଳତାରୁ ଆଳସ୍ୟ ଏବଂ ପରିଣାମରେ ଆତ୍ମଗ୍ଲାନି ଜନ୍ମେ । ଲୋକେ ନିଜେ ନିଜେ କର୍ମ କରି ତହିଁର ଫଳାଫଳ ଆଶା କରନ୍ତି ନାହିଁ ଅନେକେ ଉଦ୍ୟମରହିତ ହୁଅନ୍ତି, କେବଳ ଆରାଧିତ ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ପ୍ରାପ୍ତି ଆଶାରେ ନିରନ୍ତର ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ । ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ନୁହନ୍ତି, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ପୂର୍ବକ ଏହି ସଂସାର ରୂପ କର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜ ନିଜ କର୍ମ କରନ୍ତି ନାହିଁ ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ବୁଝିକରି ତହିଁର ପୂରଣ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ନାହିଁ କେବଳ ପରମୁଖାପେକ୍ଷୀ ହୋଇ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରନ୍ତି (ସେହି ପର, କାଷ୍ଠ ପାଷାଣର ଦିଅଁ ହୁଅନ୍ତି "ଚଳନ୍ତି ବସ୍ତୁ" ରକା ହୁଅନ୍ତି, ନତୁବା ଉପରସ୍ଥ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ହେଉନ୍ତି) ସେମାନେ କଦାପି ଆତ୍ମ ପ୍ରସାଦ ବା ଆତ୍ମାରାମ ଅନୁଭବ କରି-ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ମାନବ ଜୀବନ ଏମାନେ ବ୍ୟର୍ଥ କରିଥାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀବତ୍ସପଣ୍ଡା ।

ଖଳ ଏବଂ ସର୍ପ ।

ଖଳ ବୋଲେ-ସର୍ପ ତୁଚ ଭାର
ପାଜି ଦୁଷ୍ଟ !
ପ୍ରାଣୀ ହିଂସା କରି ମନେ ମଣ
ନାହିଁ କଷ୍ଟ ।

ସର୍ପ ବୋଲେ ମୋ ଦଂଶନେ ମରେ
କଣେ ପ୍ରାଣେ
ତୋ ଜିହ୍ୱାରେ କେତେ ବଂଶ
ଖରଶାର ଜାଣେ ।

ଶ୍ରୀ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚଣ୍ଡୀଦମନ ।

ଦୂର୍ଗାନ୍ତର୍ଗତ ।

ପାୟସା ନଗରରେ ଭିନସେନ୍‌ସିଓ ନାମକ ଏକ ଧନବାନ୍ ବଣିକ୍ ବାସ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଲୁସେନସିଓ ନାମକ ଏକ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ଲୁସେନସିଓ ଯେପରି ରୂପବାନ୍ ସେହିପରି ଗୁଣବାନ୍ ଥିଲେ । ସେ ସାହିତ୍ୟ, ଇତିହାସ ଓ କାବ୍ୟାଦିରେ ବିଶେଷ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବିଦେଶସ୍ଥ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ନିକଟରୁ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପିତାଙ୍କ ଅନୁମତି କ୍ରମେ ଟ୍ରାନିଓ ନାମକ ଜଣେ ଭୃତ୍ୟକୁ ସଙ୍ଗେ ଯେଉ ଦେଶ ଭ୍ରମଣରେ ବହିର୍ଗତ ହେଲେ । ସେ ସମୟରେ ପଦୁଆ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ଥିଲା ଏବଂ ସେଠାରେ ଅନେକ ପଣ୍ଡିତ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଲୁସେନସିଓ ସର୍ବାଗ୍ରେ ପଦୁଆ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରାକଲେ ଏବଂ ଯେଉଁଦିନ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ ସେହିଦିନ ସେ ମଧ୍ୟ ପଦୁଆରେ ପହଞ୍ଚି ଏକ ପାନ୍ଥଶାଳାରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ଘଟଣା କ୍ରମେ ବାୟୁନକା କୌଣସି ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲକ୍ଷେ ବଜାରକୁ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ପାନ୍ଥଶାଳାର ସମ୍ମୁଖ ଦେଇ ଅସୁଉଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଯୁବକ ଲୁସେନ-ସିଓର ଦୃଷ୍ଟି ପତିତ ହେଲା । ବାୟୁନକାର ରୂପ ଦେଖି ଲୁସେନସିଓ ମୋହିତ ହେଲେ । ପରେ ପାନ୍ଥଶାଳାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ-ଠାରୁ ବାୟୁନକାର ବିବରଣ ଅବଗତ ହୋଇ କି ଉପାୟରେ ବାୟୁନକା ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବେ ଏହି ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଲୁସେନସିଓଙ୍କୁ ଚିନ୍ତିତ ଦେଖି ଭୃତ୍ୟ ଟ୍ରାନିଓ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତାର କାରଣ ପଚାରିବାରେ ଲୁସେନସିଓ ତାକୁ ସବୁକଥା ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ । ଟ୍ରାନିଓ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲା ପ୍ରଭୋ ! ଏତେ ଅସମ୍ଭବ କଥା କହୁଅଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଅପରିଚିତା ସୁନ୍ଦରୀକୁ ଥରେ ମାତ୍ର ଦେଖି ଆପଣ ପାଗଳ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରେମ କି ଏତେଶୀଘ୍ର ଆପଣଙ୍କୁ ବଶୀଭୂତ କରିଦେଲା ? ଲୁସେନସିଓ କହିଲେ "ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଭାବିଥିଲି ଯେ "ପ୍ରେମ" ଗୋଟିଏ କାଳ୍ପନିକ ଶବ୍ଦ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ମୋହର ସେ ଭ୍ରମ ଅଦ୍ୟ ଦୂର ହୋଇଅଛି । ମୁଁ ତୁମ୍ଭଠାରେ କିଛି ଗୋପନ କରିବି ନାହିଁ । ଦୂର ବିଦେଶରେ ତୁମ୍ଭେ ମୋହର ଏକମାତ୍ର ସହାୟ ଏକମାତ୍ର ବନ୍ଧୁ । ଏ ବିପଦ୍ ସମୟରେ ତୁମ୍ଭେ ସାହାଯ୍ୟ ନ କଲେ ନିଶ୍ଚୟ ମୋହର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିବ । ଟ୍ରାନିଓ କିଞ୍ଚିତ୍ ବିରକ୍ତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ସମୟରେ ଲୁସେନସିଓଙ୍କୁ କିଛି ନ କହି କି ଉପାୟରେ ପ୍ରଭୁର କଷ୍ଟ ଦୂର ହେବ, କି ଉପାୟରେ ସେ ବାୟୁନକାକୁ ଲାଭ କରି ପାରିବେ ସେହି ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଟ୍ରାନିଓ ପୂର୍ବରୁ ଶୁଣିଥିଲା ଯେ ବାପଟିଷ୍ଟା ବାୟୁନକା ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନେକ ଭାବି ଚିନ୍ତି ସ୍ଥିର କଲା ଯେ ଲୁସେନସିଓ ଉକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ପଦ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇ ବାପଟିଷ୍ଟା ଗୃହକୁ ଯିବେ ଏବଂ ଯଦି ଉକ୍ତ ପଦ ଲାଭ କରି ପାରନ୍ତି ତାହାହେଲେ ନିଶ୍ଚୟ ସଫଳକାମ ହୋଇ ପାରିବେ । ଲୁସେନସିଓ ତହିଁରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ଏବଂ ପାନ୍ଥଶାଳା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ନଗର ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବୃହତ୍ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଭଡ଼ା ନେଲେ । ଭୃତ୍ୟ ଟ୍ରାନିଓ ଲୁସେନ-ସିଓ ନାମ ଧାରଣ କରି ସେହି ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ରହିଲେ ଏବଂ ଲୁସେନସିଓ କାମ୍ପିଓ ନାମ ଧାରଣ କରି ହୀନ ବେଶରେ ବାପଟିଷ୍ଟା ଗୃହକୁ ଗମନ କଲେ । ବାପଟିଷ୍ଟା ଲୁସେନସିଓଙ୍କର ଗୁଣର ପରିଚୟ ପାଇ ତାଙ୍କୁହିଁ କନ୍ୟାର ଶିକ୍ଷକ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ପଦୁଆ ବାସୀମାନେ କେବଳ ଭିନସେନ-ସିଓଙ୍କର ନାମ ଶୁଣିଥିଲେ କିନ୍ତୁ କେହି ତାଙ୍କୁ ବା ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଲୁସେନସିଓଙ୍କୁ ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ ନଗରସ୍ଥ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଟ୍ରାନିଓକୁ ଭିନସେନସିଓ-ପୁତ୍ର ଲୁସେନ-ସିଓ ଭାବି ତାହା ଗୃହକୁ ଗତାୟାତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହିରୂପେ ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଟ୍ରାନିଓ ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ଭଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଳାପ ପରିଚୟ ହୋଇ ଗଲା, ଟ୍ରାନିଓର ଭବନରେ ନିତ୍ୟ ଭୋଜର ଆୟୋଜନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା, ଟ୍ରାନିଓକୁ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ସମ୍ମାନିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କ୍ରମେ ବାପଟିଷ୍ଟା ସଙ୍ଗେ ଟ୍ରାନିଓର ପରିଚୟ ହେଲା । ଟ୍ରାନିଓ ଆପଣାକୁ ଲୁସେନସିଓ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇ ବାୟୁନକାର ପାଣି ଗ୍ରହଣ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲ୍ୱେସେନସିଓ ବାପଟିଷ୍ଟାଙ୍କ ଗୃହରେ ଛଦ୍ମବେଶରେ ରହି ବାସ୍ତୁନକାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଶିକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟ ବା ଇତିହାସ ଶିକ୍ଷା ନୁହେ । କେବଳ ପ୍ରେମ ଶିକ୍ଷା । ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ପରିବର୍ତ୍ତରେ କେବଳ ପ୍ରେମ ମନ୍ତ୍ର ପାଠ କରି ଲ୍ୱେସେନସିଓ ପ୍ରେମ ପ୍ରତିମା ବାସ୍ତୁନକାର ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କେବଳ ପ୍ରେମ ବିଷୟକ ପୁସ୍ତକମାନ ବାସ୍ତୁନକାର ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ହୋଇଥିଲା । ବାସ୍ତୁନକା ଲ୍ୱେସେନସିଓଙ୍କର ରୂପରେ ଓ ଗୁଣରେ ମୋହିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଅନୁରାଗିଣୀ ହେଲେ । ଶିକ୍ଷକ ଶିଷ୍ୟା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମିକ-ପ୍ରେମିକା ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଲ୍ୱେସେନସିଓ ବାସ୍ତୁନକା ନିକଟରେ ଆତ୍ମ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ଶୁଣି ବାସ୍ତୁନକାର ମହା ଭାବନା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । "ଯଦି ପିତା ସମ୍ମତ ନ ହୁଅନ୍ତି ତାହା ହେଲେ କି ହେବ ?" ଲ୍ୱେସେନସିଓ କହିଲେ "ସେଥି ନିମନ୍ତେ ଚିନ୍ତିତ ହୁଅ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବିବାହ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋହ ବିଷୟ କାହାର ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କରିବ ନାହିଁ ।"

ବାପଟିଷ୍ଟାଙ୍କ ଗୃହରେ ନିତ୍ୟ ଯାହା ଘଟୁଥିଲା ଲ୍ୱେସେନସିଓ ତାହା ସବୁ ଟ୍ରାନିଓଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ ଏବଂ ଟ୍ରାନିଓ ଯେପରି ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲା ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

କ୍ରମେ କେଥାରିନାର ବିବାହର ଦିନ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ବାପଟିଷ୍ଟାଙ୍କ ଗୃହରେ ଆନନ୍ଦର କୋଳାହଳ ଲାଗି ଅଛି । ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଓ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନମାନେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବରର ଦେଖା ନାହିଁ । ଗୃହିଣୀ ବିବାହର ସମୟ ପ୍ରାୟ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା କିନ୍ତୁ ତଥାପି ବର ପହଞ୍ଚିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ବରକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସି ଅଛନ୍ତି । କେଥାରିନ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତିତା । ସେ ଭାବିଲେ ପେଟ୍ରୁସିଓ ନିଶ୍ଚୟ କେବଳ ତାମାସା କରିବାକୁ ଆସିଥିଲା । କି ଲଜ୍ଜାର ବିଷୟ । ଯଦି ସତ୍ୟ ପେଟ୍ରୁସିଓ ନ ଆସିବ, ଯଦି ତାଙ୍କର ବିବାହ ନ ହେବ ତାହା ହେଲେ ସେ ଲୋକ ସମାଜରେ କିପରି ମୁହଁ ଦେଖାଇବେ । ସମସ୍ତେ ବିଦ୍ରୂପ କରି କହିବେ "କେଥାରିନ ପାଗଳ ପେଟ୍ରୁସିଓର ପତ୍ନୀ ଅଟନ୍ତି ।" ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରକାର ଭାବି ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଯାହା ହେଉ ଅବଶେଷରେ ପେଟ୍ରୁସିଓ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ବର ବେଶ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଅବାକ୍ । ପେଟ୍ରୁସିଓଙ୍କର ପୋଷାକ ଏକ ଅତି ପୁରାତନ ପାପୁଚିକାମା, ତହିଁର ତିନିଗୁଣ ସ୍ଥାନରେ ତାଲି ପଡ଼ିଅଛି ।

ଏକ ପୁରାତନ ଅଙ୍ଗରଖା । ମସ୍ତକରେ ନୂତନ ଟୋପି । ଦୁଇ ଗୋଡରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ପୋଡା । ଖଣ୍ଡିଏ ପୁରାତନ ତଲୱାର ଲଗା ତରବାରି, ତହିଁର ପୁଣି ଧରିବାର ବେଣ୍ଟ ନାହିଁ । ସଙ୍ଗରେ ଦୁଇଜଣ ଭୃତ୍ୟ ଓ ଦୁଇଗୋଟି ଅଶ୍ୱ । ଭୃତ୍ୟ ମାନଙ୍କର ବେଶ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ଅଶ୍ୱ ଦୁଇଟି ଏପରି ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଯେ ଆରୋହିକୁ ବହନ କରିବା ଦୂରେଥାଉ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ଶରୀର ବହନ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ପେଟ୍ରୁସିଓର କାଣ୍ଡ କାରଖାନା ଦେଖି ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ ହେବାର ଦେଖି ପେଟ୍ରୁସିଓ କହିଲେ "ଆପଣମାନେ କି କୌଣସି ଅସାଧାରଣ ଘଟଣା ଘଟିବାର ଦେଖୁ ଅଛନ୍ତି ?" ବାପଟିଷ୍ଟା କହିଲେ 'ବର୍ତ୍ତ' ଅଦ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ବିବାହ; କାଲେ ତୁମ୍ଭେ ନ ଆସିବ ଏହା ଭାବି ଅମ୍ଭେମାନେ ଅତିଶୟ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଥିଲୁଁ କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭର ବେଶ ଦେଖି ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭ-ମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ବୃଦ୍ଧି ହେଲା ଏ ବେଶ ତୁମ୍ଭର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେ । ଆନନ୍ଦଉତ୍ସବ ଦିନରେ ଏପରି ପରିଚ୍ଛଦ ଦୃଷ୍ଟି-କଟୁ ବୋଧହୁଏ । ଏତେ ବିଳମ୍ବ କାହିଁକି ହେଲା

ପେ—ସେ କଥା କହିବାର ସମୟ ନାହିଁ, କେବଳ ସତ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଅଛୁ । ମୋହର କେତ କାହାନ୍ତି ସମୟ ଗତ ହେଉଅଛି ଗୀର୍ଜାକୁ ଯିବାକୁ ହେବ ।

ବା—ଏବେଶରେ ଗୀର୍ଜାକୁ ଯିବାର ଉଚିତ ନୁହେ, ଗୃହ ମଧ୍ୟକୁ ଚାଲ ନୂତନ ପରିଚ୍ଛଦ ପିନ୍ଧି ବିବାହ ବେଦିକୁ ଯିବ ।

ପେ—ନା, ନା, ମୁଁ ଏହି ବେଶରେ କେତ୍ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବ ।

ବା—ଏହି ବେଶରେ କି ବିବାହ ହେବ ?

ପେ—ଏହି ବେଶରେ ବିବାହ ହେବ । ମୋହ ସଙ୍ଗେ ତୁମ୍ଭର କନ୍ୟାର ବିବାହ ହେବ ମୋହର ପୋଷାକ ସଙ୍ଗେ ବିବାହ ହେବ ନାହିଁ ।

ବାପଟିଷ୍ଟା ଓ ଉପସ୍ଥିତ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ପେଟ୍ରୁସିଓଙ୍କୁ ନୂତନପରିଚ୍ଛଦ ପରିଧାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ଅନୁରୋଧ କଲେ କିନ୍ତୁ ପେଟ୍ରୁସିଓ କାହାର କଥା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସମସ୍ତେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ସେହି ବେଶରେ ଗୀର୍ଜାକୁ ନେଇ ଗଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗୀର୍ଜାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପେଟ୍ରୁସିଓ ନାନା ପ୍ରକାର କ୍ଷିପ୍ତାରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବେଦି ଉପରେ ପୁରୋହିତ ଯେଉଁ ପ୍ରମାନ କଲେ, ପେଟ୍ରୁସିଓ ବିକଟ ଚିତ୍କାର କରି ତହିଁର ଉତ୍ତରମାନ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ଚିତ୍କାର ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଭୀତ ହେଲେ । ଭୟରେ ପୁରୋହିତଙ୍କର ଶରୀର କମ୍ପିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ନିମ୍ନସ୍ଥିତ ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡି ଭୂମିରେ ପଡ଼ିଗଲା ପୁରୋହିତ ମହାଶୟ ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡି ତୋଳି ନେବା ଆଶାରେ ଅବନତ ହେବା ମାତ୍ରକେ ପେଟ୍ରୁସିଓ ତାଙ୍କର ପୃଷ୍ଠରେ ସଜୋରେ ମୁଷ୍ଟାଘାତ କଲେ ପୁରୋହିତ ପୁସ୍ତକସହ ଭୂତଳଶାୟୀ ହେଲେ । ଏହିରୂପେ ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପେଟ୍ରୁସିଓ ଭୂମିରେ ଘନଃ ପଦାଘାତ ଓ ବିକଟ ଚିତ୍କାର କରୁ ଥିଲେ

ଯାହା ହେଉ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା । ବିବାହ ପରେ ପେଟ୍ରୁସିଓ ସୁରା ଢାଳିବ କଲେ ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ଭଦ୍ର ମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକାମନାରେ ତାହା ସେହି ବେଦି ଉପରେ ପାନ କଲେ । ପାନାନ୍ତେ ପାତ୍ରରେ ଯାହା ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଲା ତାହା ଗୀର୍ଜାର ଏକ ବୃଦ୍ଧ ପରିଚାରକ ମୁଖରେ ନିକ୍ଷେପ କରି କହିଲେ "ତୁମ୍ଭର ଶ୍ମଶ୍ରୁ ତୃଷାତୁର ହୋଇ ସୁଷୁପ୍ତି ଲାଭରେ ମୋହର ପାନ ପାତ୍ର ପ୍ରତି ଧାବିତ ଥିଲା" । ଗୀର୍ଜାର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରି ସମସ୍ତେ ବର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଘେନି ବାପଟିଷ୍ଟାଙ୍କ ଗୃହକୁ ଗମନ କଲେ ।

ବାପଟିଷ୍ଟା କନ୍ୟାର ବିବାହ ଉପଲକ୍ଷେ ଏକ ବୃହତ୍ ଭୋଜିର ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥିଲେ । ବର କନ୍ୟା ଗୀର୍ଜାରୁ ଫେରି ଆସିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ସମସ୍ତେ ଭୋଜନାଗାରକୁ ଯିବେ ଏବଂ ଏକତ୍ରେ ବସି ଭୋଜନ କରିବେ । କିନ୍ତୁ ପେଟ୍ରୁସିଓ ଗୀର୍ଜାରୁ ଆସି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ "ଆପଣମାନେ ବହୁ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରି ମୋହର ବିବାହ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗଦାନ କରି ଥିବାରୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ମୁଁ ଜାଣେ ଆପଣମାନେ ଅଦ୍ୟ ମୋହ ସଙ୍ଗେ ବସି ଭୋଜନ କରିବେ ବୋଲି ମନେ ସ୍ଥିର କରି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ କୌଣସି ଏକ ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିବାରୁ ମୋତେ ଏହିକ୍ଷଣି ଯିବାକୁ ହେବ । ସୁତରାଂ କେବଳ ଆପଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା-ନିମନ୍ତେ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛି । ପେଟ୍ରୁସିଓର କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ବାପଟିଷ୍ଟା କହିଲେ "ଏ କି ଅସମ୍ଭବ କଥା କହୁଅଛ ?"

ପେ—ଅଦ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଯାହା କରିବି ଏଥିରେ ସମ୍ଭବ ଅସମ୍ଭବ କିଛି ନାହିଁ । ଆପଣ ମୋହର ଯିବାର କାରଣ ଜାଣି ଥିଲେ ଏପରି କେବେ କହନ୍ତେ ନାହିଁ । ବରଂ ମୋତେ ଏହିକ୍ଷଣି ଯିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ବିଦାୟ ହେଉଅଛି ।

ସମସ୍ତେ ପେଟ୍ରୁସିଓଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରି ଯିବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ଅନୁରୋଧ କଲେ କିନ୍ତୁ ସେ କାହାର କଥା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । କେଥାରିନ ସ୍ୱୟଂ ଆସି ଅନୁରୋଧ କଲେ କିନ୍ତୁ ପେଟ୍ରୁସିଓଙ୍କର ସେହି ଏକ କଥା "ଏହିକ୍ଷଣି ଯିବ" । କେଥାରିନ କୁପିତା ହୋଇ କହିଲେ ତୁମ୍ଭର ଯାହା ଇଚ୍ଛା କର ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଅଦ୍ୟ ଯିବି ନାହିଁ । କିମ୍ବା କାଲି ମଧ୍ୟ ଯିବି ନାହିଁ । ମୋହର ଯେତେ ଦିନ ଇଚ୍ଛା ପିତାଙ୍କ ଗୃହରେ ରହିବି । ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ତୁମ୍ଭେ ଯାଇପାର" ସମସ୍ତେ ଭାବିଲେ "ଏଥର କେଥାରିନ ନିଜ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ଅଛି, ପେଟ୍ରୁସିଓଙ୍କର ବଳ ପରୀକ୍ଷା ହେବ" ପେଟ୍ରୁସିଓ ହାସ୍ୟକରି କହିଲେ "କେଟ ସ୍ଥିର ହୁଅ, କ୍ରୋଧ ସମ୍ବରଣ କର" କେଟ ଅଧିକ କୁପିତା ହୋଇ କହିଲେ "ମୁଁ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କହିବି, ତୁମ୍ଭର ସେଥିରେ କଅଣ ଅଛି । ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ଭୋଜନାଗାରକୁ ଚାଲନ୍ତୁ, ଯେଉଁ ରମଣୀର ବାଧା ପ୍ରଦାନ କରିବାର ସାହସ ନାହିଁ ସେ ନିତାନ୍ତ ନିର୍ବୋଧ ।"

ପେ—କେଟଙ୍କର ଆଦେଶ ଆପଣମାନେ ଭୋଜନ ଗୃହକୁ ଚାଲନ୍ତୁ, ସେଠାରେ ପାନାହାର କରି ଯଥେଚ୍ଛା ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ କରନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ମୋହର କେଟ ମୋହ ସଙ୍ଗରେ ଯିବେ । କେଟ ଆଉ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ନୁହନ୍ତି; ମୁଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭୁ-ସେ ମୋହର ସଙ୍ଗିନୀ-ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଯିବି ନାହିଁ । କାହାର ସାଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଏଠାରେ ରଖି ପାରିବ" ଏହା କହି ବଳପୂର୍ବକ କେଥାରିନକୁ ଧରି ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଏ ରଙ୍ଗ ଦେଖି କେହି ହାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଏକ ବାକ୍ୟରେ କହିଲେ "କନ୍ୟାକୁ ବର ଠିକ୍ ମିଳିଅଛି ।"

ପେଟ୍ରୁସିଓର ଅଶ୍ୱଦ୍ୱୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ସେ ଗୃହରୁ ବହିର୍ଗତ

Digitized by eGangotri Siddhanta Gangotri

ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ୱରେ ନିଜେ ଆରୋହଣ କଲେ ଓ ଅନ୍ୟଟିରେ କେଥାରିନକୁ ଆରୋହଣ କରାଇ ଏକ ଅତି ଦୁର୍ଗମ ଓ କର୍ଦ୍ଦମମୟ ପଥ ଦେଇ ଗୃହାଭିମୁଖରେ ଗମନ କଲେ । ଭୃତ୍ୟ ଦ୍ୱୟ ସେମାନଙ୍କର ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଗାମୀ ହେଲେ । ଯେଉଁ ଅଶ୍ୱ ଉପରେ କେଥାରିନ୍ ଆରୋହଣ କରିଥିଲେ ସେ ଅଶ୍ୱଟି ଅତିଶୟ ଦୁର୍ବଳ ଥିଲା ଏବଂ କେଥାରିନଙ୍କର ଭାର ବହନ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହୋଇ ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ଥାନରେ କର୍ଦ୍ଦମ ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ିଗଲା । ତାହା ସଙ୍ଗେ କେଥାରିନ୍ ମଧ୍ୟ ଭୂପତିତା ହେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପରିଚ୍ଛଦ କର୍ଦ୍ଦମାକ୍ତ ହୋଇ ଗଲା । ପେଟ୍ରୁସିଓ କିନ୍ତୁ କେଥାରିନକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାହାଯ୍ୟ ନ କରି ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଯେମନ୍ତ କି ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୋଷରୁ ଅଶ୍ୱଟା ପଡ଼ିଗଲା । ଭୃତ୍ୟମାନେ ଚିତ୍କାର କରି କ୍ରନ୍ଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି କେଥାରିନ୍ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଉଠି ଆସି ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ହସ୍ତ ଧାରଣ କରି ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଇତ୍ୟବସରରେ ଘୋଡ଼ା ଦୁଇଟି ସେ ସ୍ଥାନରୁ ପଳାୟନ କଲେ । ତହିଁରେ ପେଟ୍ରୁସିଓ ଅଧିକ କୁପିତ ହୋଇ ଅତି ଅକଥ୍ୟ ଭାଷାରେ ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପେଟ୍ରୁସିଓ ଯେ ସତ୍ୟ କୁପିତ ହୋଇ ଥିଲେ ତାହା ନୁହେ କେବଳ ଝିଅକୁ ମାର ବୋହୂକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପ୍ରାୟ କେଥାରିନକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେପରି କୃତ୍ରିମ କ୍ରୋଧାଭିନୟ କରୁଥିଲେ । ଭୃତ୍ୟ ମାନେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବରୁ ସେହିପରି ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ କେଥାରିନ୍ ତାହା କିଛି ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କ୍ରୋଧନ ସ୍ୱଭାବ ଦେଖି ତାଙ୍କର ହୃଦୟ କମ୍ପିତ ହେଲା ; ସେ ଭାବିଲେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ମୂର୍ଖ ପଶୁର ଦୋଷ ଦେଖି ଏପରି କୁପିତ ହୁଏ ସେ ମନୁଷ୍ୟର ଦୋଷ ଦେଖିଲେ କଅଣ କରିବ । ଭୃତ୍ୟମାନେ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କୁ ଧରି ଆଣିଲେ ଏବଂ ପତିପତ୍ନୀ ଦୁହେଁ ପୂର୍ବପ୍ରାୟ ଅଶ୍ୱାରୋହଣପୂର୍ବକ ଗୃହାଭିମୁଖରେ ଗମନ କଲେ ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥବଲ୍ଲଭ ଘୋଷ

କ୍ରମଶଃ

ଏକୁଟିଆ ଗୋଲାପ । *

ଗୋଟିଏ ଗୋଲାପ ଫୁଟିଛି ଉପବନ ମଧ୍ୟରେ
ବୃନ୍ତାସନେ ବସି ଦୋଳଇ ମୃଦୁମନ୍ଦ ସମୀରେ,
ଋତୁରାଜ ମଧୁକାଳର ଏହି ଶେଷ ସୁମନ
ସଙ୍ଗିଗଣ କେଣେ ଗଲେଣି ଆହା ତାକୁ ଛାଡ଼ିଣ ।
ତା ଶତ୍ରୁପଟଳ ଦେଖିଣ ହୋଇବାକୁ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ,
ଅବା ତା ଶିଶିର ଲୋତକେ ହୋଇବାକୁ ଆକୁଳ,
ପାରୁଶରେ କେହି ନାହାନ୍ତି ତେଣୁ ସେହି ଜର୍ଜନେ
ଶିଶିର ଲୋତକ ମୁଛଣ ଝୁରୁଅଛି ମନେ ।
କଳିକା-ବାଳିକା ନାହାନ୍ତି ଯେହୁ ହେବ ତା ସଖୀ,
ଏକାକିନୀ ଭାଳୁଅଛଇ ହୋଇ ସେ ନିରମାଖି;
ବାଳ ରବିକରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସଖୀଗଣ ସଙ୍ଗରେ
କି ଶୋଭାର ହାଟ ବସାଇ ଥିଲା ମଧୁକାଳରେ ।

ଯାଆନ୍ତି ପରକେ ଡେକିଣ ତୋତେ ଆରେ ସୁମନ,
ତୋରପାଶୁଁ କେବେ ଅନ୍ତର ମୁହିଁ ନ ହେବି ଜାଣ
ଏକୁଟିଆ ପଡ଼ିରହିବା ଅଟେ କେମନ୍ତ ଦୁଃଖ,
ମୋ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନେ ପେଣ୍ଡ ମୁଁ ବୁଝିଅଛି ଅଧିକ ।
ଆସ ମୁଁ ବଞ୍ଚାଇ ଦେଉଛି ଗୁରୁ ଶୀମ ପଲ୍ଲବ,
ଶୁଣ ଗୋ ଯେଠାରେ ସୁଷୁପ୍ତ ତବ ସଖାସରବ;
ସ୍ନେହର ପ୍ରେମର ମାଣିକ ଗଲେ ଫସାର ଛାଡ଼ି
କି ସୁଖ ଅଛଇ ଏଭବେ ଅଡ଼ି ରହିଲେ ପଡ଼ି ।
ସ୍ନେହର-ପ୍ରେମର ପ୍ରତିମା ଉତ୍ସ ମରୁ-ଧରାରେ,
ତାହା ବିନା ଅବା ଜୀବନ ଭବେ କେ ଧରିପାରେ ?
ମାଗୁଣି ଏତିକ ମାତର ଅରେ ଗୋଲାପ ତୋଷ,
ତୋ ପଥକୁ ଅନୁସରଇ ମୁହିଁ ଯେପରି ତ୍ୱରା ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳ ପ୍ରସାଦ ସିଂହ ।

* ଗୋଟିଏ ରଙ୍ଗରକ କବିତାରୁ କେତେକ ସ୍ୱର ଗ୍ରହଣେ ଲିଖିତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

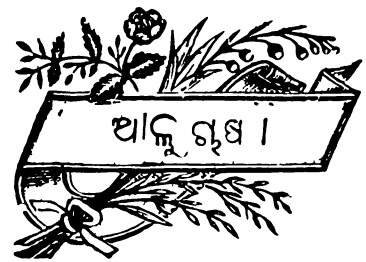

(୧) ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଳୁଚାଷ କରା ଯାଉଅଛି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏହାର ପରିମାଣ ଏତେ ଅଳ୍ପ ଯେ ଅଦୌ କରା ଯାଉ ନାହିଁ କହିଲେ, ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଆଳୁ ଅତି ଉପାଦେୟ ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଏବଂ ଲାଭ-ଜନକ ଫସଲ । ଆଳୁ ଚାଷରେ ଅଧିକ ବିଶେଷ ଲାଭ ଏହି ଯେ ଆଳୁ ତିନି ଚାରି ମାସୀୟା ଫସଲ ; ଏଣୁ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷରେ ଏକ କିଆରୀରେ ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ଫସଲ ଅଦାୟ କରା ଯାଇ ପାରେ । ଏସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସଦାଶୟ ବେଙ୍ଗଲ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ୧୯୦୯ ସାଲର ଜୁଲାଇ ମାସର ତୃତୀୟ ଭାଗ ୧ ନମ୍ବର ତ୍ରୈମାସିକ ସମ୍ବାଦପତ୍ରିକାର (Quarterly Journal Vol. III No. July 1909) ୧୧ଶ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖା ହୋଇଅଛି ଯେ, "Potatoes grow very well in rotation with jute and maize. Both crops can be obtained from the same land in one year. Twenty to twenty five maunds of jute followed by 200 maunds of Potatoes and 30 maunds of maize followed by 200 maunds of Potatoes per acre may be obtained." ଅର୍ଥାତ୍ ଝୋଟ ଓ ମକା ସହିତରେ ଆଳୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଉତ୍ତମରୂପେ ବଢ଼େ । ଏକ ଜମିରେ ଏକ ବର୍ଷରେ ଝୋଟ ଓ ଆଳୁ ବା ମକା ଓ ଆଳୁ ଉଭୟ ଶସ୍ୟ ଅଦାୟ କରା ଯାଇ ପାରେ । ପ୍ରତି ମାଣରେ (ପ୍ରତି ଏକରରେ) ୨୦ ମହଣଠାରୁ ୨୫ ମହଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଝୋଟ ଓ ୨୦୦ ମହଣ ଆଳୁ ଅବା ୩୦ ମହଣ ମକା ଓ ୨୦୦ ମହଣ ଆଳୁ ଅଦାୟ ହୋଇ ପାରେ । ଅତ ମଧ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ କୃଷି ଫାର୍ମର ୧୯୦୭ । ୧୯୦୮ ସାଲର ବାର୍ଷିକ ରିପୋର୍ଟର ୧୮ଶ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖା ହୋଇଅଛି, "At the present price there are few, if any, crops more profitable than Potatoes." ଅର୍ଥାତ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଆଳୁଚାଷ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଲାଭଦାୟକ ଫସଲ ଅତି ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ, ଏଣୁ କୃଷକମାନଙ୍କର ଏହି ଚାଷ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

(୨) ହେ କୃଷକମାନେ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଦେଶର ପ୍ରକୃତ ଉନ୍ନତିକାରୀ, ଯେଉଁ ଦେଶରେ ତୁମ୍ଭ ଜୀବିକା ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ନାହିଁ, ସେହି ଦେଶ କଦାପି ଉନ୍ନତି କରି ନାହିଁ, ଏହାର ଭୂରି ୨ ପ୍ରମାଣ ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସମାନଙ୍କରେ ମିଳି ଅଛି । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଖରା, ବରଷା ଓ ଶୀତରେ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରି ସର୍ବଦା ଦେଶର ହିତରେ ରତ । (ତୁମ୍ଭ ଜୀବିକା ଉପରେ କୃଷି ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ନିର୍ଭର କରେ) । ଯଦି ତୁମ୍ଭେ-ମାନେ ନୂତନ୍ୟ ଚାଷରେ ମନୋନିବେଶ କରିବ, ତେବେ ନିଜ ଦେଶର ପଇସା ନିଜ ଦେଶରେ ରହିବ । ଅଜି ସହସ୍ର୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନାଭାବରେ ଉପବାସରେ ରହିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସହସ୍ର୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଭିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା କାଳ ଯାପନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏ ବିଷୟ ଗୁଡ଼ିକ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅବିଦିତ ନାହିଁ । ଏହାର ମୂଳ କାରଣ ଏହି ଯେ ସେମାନଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ ମିଳି ନାହିଁ । ଯଦି ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏକ ବର୍ଷରେ ଏକ ଜମିରେ ୨ । ୩ ପ୍ରକାର ଫସଲ ଅଦାୟ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ତେବେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅପେକ୍ଷା-କୃତ ଅଧିକ ମୂଲଆ ଆବଶ୍ୟକ ହେବେ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ମୂଲଆ-ମାନେ ନିଜେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହେବେ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ୨ ତୁମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ଲାଭବାନ୍ ହୋଇ ପାରିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଳୁଚାଷ ପ୍ରଣାଳୀ ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ହେଉଅଛି ।

(୩) ଆଳୁ ଅନେକ ପ୍ରକାର । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ପାଟଣା ଓ ନୈନିତାଲ ସର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏହି ଉଭୟ ଜାତିୟ ଆଳୁ ଆକାରରେ ବୃହତ୍, ଖାଇବାକୁ ସୁମଧୁର ଏବଂ ଅଧିକ

ଆଳୁ କେତେ ପ୍ରକାର ଏବଂ କେଉଁ ଆଳୁ କେଉଁ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରିମାଣରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ପୂର୍ବ ଉଲ୍ଲିଖିତ ବୈମାସିକ ସମ୍ବାଦ ପତ୍ରିକାର ୫ମ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖା ହୋଇଅଛି ଯେ, "The two best varieties are Patna and Naini Tal and of the two the Patna is the more floury." ଅର୍ଥାତ୍ ପାଟଣା ଓ ନୈନିତାଲ ଆଳୁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଏବଂ ଏହି ଉଭୟ ମଧ୍ୟରୁ ପାଟଣା ଅଧିକ ମୟଦାଯୁକ୍ତ", ସେହି ପୃଷ୍ଠାରେ ଏହି ଉଭୟ ଆଳୁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଳ୍ପର ମଧ୍ୟ ଲେଖା ହୋଇଅଛି ଯେ, Both varieties have proved themselves first class yielders at Dumraon and Cuttack as well as at Burdwan". ଅର୍ଥାତ୍ ଡୁମ୍ରା, କଟକ ଓ ବର୍ଦ୍ଧମାନରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି ଯେ ଏହି ଉଭୟ ଜାତୀୟ ଆଳୁ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲାଭଜନକ । ଏଣୁ ନୈନିତାଲ ଓ ପାଟଣା ଆଳୁକୁ ଚାଷ କରିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

ବିପରୀତ ଜମିରେ ଆଳୁଚାଷ କରାଯାଏ ଓ ଜମିକୁ କିପରି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହୁଏ ।

(୪) ଆଳୁଚାଷ ନିମିତ୍ତ ଦୋରସା ଅର୍ଥାତ୍ ଅଳ୍ପ ଉଚ୍ଚ ବାଲିଆ ମାଟି ପ୍ରଶସ୍ତ । ଆଳୁ ଚାଷରେ ମୃତ୍ତିକା ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଆଶ୍ୱିନ ମାସରେ ଜମି ଗଭୀର ଭାବରେ କର୍ଷଣ କରାଯାଏ । ଅଠ ବା ଦଶ ଓହର ହଳ ଓ ଚାରି ବା ପାଞ୍ଚ ଓହର ମଇ ଦେଲେ ଜମିଟି ଉତ୍ତମରୂପେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅର୍ଥାତ୍ ରୌରସ ଜମିରେ ଦୌଡ଼ି ଟାଣି ଧଳଖ ଭାବରେ ଦୁଇ ଇଞ୍ଚ ଗଭୀର ସିଆର (Furrows) କରାଯାଏ । ସିଆର ଗୁଡ଼ିକର ଅନ୍ତର ଏକହସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ । ସୁବିଧାରେ ଜଳ ଗଡାଯାଇ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ, ଏହି ସିଆର ଗୁଡ଼ିକ ମାହାରା ଦ୍ୱାରା ଭାଗ କରାଯାଏ । ମାହାରା ଗୁଡ଼ିକ ୫ । ୬ ହସ୍ତ ଅନ୍ତରରେ ସିଆର ଗୁଡ଼ିକ ଅଡ଼ଭାବରେ କଟା, ଅର୍ଥାତ୍ ସିଆର ଯେଉଁ ଦିଗକୁ ଟଣା ହୋଇଥାଏ ମାହାରା ତାହାର ବିପରୀତ ଦିଗରୁ ଟଣା ଯାଏ ।

ଅଳ୍ପର କେଉଁ ସାର କି ପରିମାଣରେ ଏବଂ କିପରି ଭାବରେ ପ୍ରୟୋଗ କରା ଯାଏ ।

(୫) ଆଳୁ ଲଗାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଉପରୋକ୍ତ ସିଆର ଗୁଡ଼ିକରେ ପିଡ଼ିଆ ବା ଗୋବର ଖତ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ । ପିଡ଼ିଆ ଓ ଗୋବର ଆଳୁର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସାର । ପ୍ରତି ମାଣରେ ୨୦ । ୨୨ ମହଣ ପିଡ଼ିଆ ଓ ୨୦ । ୨୨ ଗାଡ଼ି ଗୋବର ଖତ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ବ୍ୟୟ ଅଳ୍ପ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ କେବଳ ଗୋବର ଖତ ବ୍ୟବହାର କଲେ ମଧ୍ୟ ଅଦାୟ ମନ୍ଦ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ବୀଜ କେଉଁ ସମୟରେ ଓ କିପରି ଲଗା ଯାଏ ।

(୬) କାର୍ତ୍ତିକ ମାସର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଆଳୁ ଲଗାଇବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ଏହି ସମୟରେ ମୃତ୍ତିକାକୁ କୋଡ଼ରେ ହାଣି ତହିଁରେ ସାର ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ; ଏବଂ ୮ । ୯ ଇଞ୍ଚ ଅନ୍ତରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସିଆର ମଧ୍ୟରେ ଆଳୁ ବୀଜ ଲଗା ଯାଏ । ତତ୍ପରେ ସିଆରର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥିତ ମୃତ୍ତିକା ଦ୍ୱାରା ବୀଜଗୁଡ଼ିକ ପୋତା ଯାଏ । ଆଳୁ ବୀଜ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ଖର୍ଚ୍ଚ ହୁଏ ବୋଲି ବଡ଼ ମଞ୍ଜିଗୁଡ଼ିକ କଟା ଯାଇ ଲଗା ଯାଏ । କଟା ଆଳୁ ଲଗାଇବା ସମୟରେ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଳୁ ଖଣ୍ଡରେ ଦୁଇଟି ଲେଖାଏଁ ଚକ୍ଷୁ ବା ଗଜା ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଆଳୁର ଚକ୍ଷୁଗୁଡ଼ିକ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ରହେ । କଟା ଆଳୁ ଲଗାଇବା ଅପେକ୍ଷା ଗୋଟା ଆଳୁ ଲଗାଇଲେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ମାରୋଗ ବୀଜ ଲଗାଇବା ନିତାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ । ଲଗାଇବା ସମୟରେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୋରିଷ ବା ଜଡ଼ା ପିଡ଼ିଆର ପ୍ରୟୋଗ କଲେ, ଉଇ ଇତ୍ୟାଦିଠାରୁ ରକ୍ଷା ମିଳେ । କାରଣ ସୋରିଷ ଓ ଜଡ଼ା ପିଡ଼ିଆର ଗନ୍ଧରେ ଉଇ ଇତ୍ୟାଦି ରହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଳୁର ଆକାର ଅନୁସାରେ ବୀଜର ପରିମାଣ ନିର୍ଦ୍ଧାର କରେ । ଯଦି ବଡ଼ ଆଳୁ ଲଗା ଯାଏ ତେବେ ଅଧିକ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଳୁ ଲଗା ଗଲେ ଅଳ୍ପ ବୀଜ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ସାଧାରଣତଃ ପାଟଣା ଆଳୁ ପ୍ରତିମାଣରେ ପ୍ରାୟ ୧୦ । ୬ ମହଣ ଓ ନୈନିତାଲ ୧୨ । ୧୫ ମହଣ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ।

ଆଳୁର ବେଉଷଣ କିପରି କରିବାକୁ ହୁଏ ।

(୭) ଆଳୁ ଲଗାଇବା ପରେ ୧୦ । ୧୨ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବସ୍ଥା ବୁଝି ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ମାଟିଆରେ ଜଳସେଚନ କରା ଯାଏ । ଯେତେବେଳେ (ଚାରା) ଗଜାଗୁଡ଼ିକ ଅଙ୍କୁରିତ ହୁଏ । ତେତେବେଳେ ଅର୍ଥାତ୍ ବୀଜ ବୁଣିବାର ୧୨ । ୧୫ ଦିବସ ପରେ ହୁଡ଼ା ଦିଆ ଯାଏ । (କୋଡ଼ ଦ୍ୱାରା ମୃତ୍ତିକାକୁ ବୃକ୍ଷ ମୂଳକୁ ଅଡ଼ାଇ ଦେବାର ନାମ ହୁଡ଼ା) । ଏହି ସମୟଠାରୁ ମାଟିଆରେ ଜଳ ସେଚନ ନ କରି ପାଣି ମଡ଼ା ଯାଏ । ଏହା ପରେ ଅବସ୍ଥା ବୁଝି ଥରେ ଦୁଇ ଥର ମାଟି ଖୁସାଇ ଘାସ ଆଦି ବାଛି ଦିଆଯାଏ । ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଖୁସାଇବା

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମୟରେ ହୁଡ଼ ଇତ୍ୟାଦି ନ ଦ୍ୱାଣି, କେବଳ ସିଆର ଗୁଡ଼ିକୁ ଗଭୀର କରି ସେହି ମୃତ୍ତିକାକୁ ବୃକ୍ଷ ମୂଳକୁ ଅଡ଼ାଇ ଦିଆ ଯାଏ । ପ୍ରଥମ ହୁଡ଼ାର ଏକମାସ ପରେ ଅନ୍ୟବାର ହୁଡ଼ା ଦେବା ଉଚିତ । ତତ୍ପରେ ଅବସ୍ଥା ବୁଝି ପାଣି ମଡ଼ାଇବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରକାରେ ତିନିମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କଲେ, ବୃକ୍ଷ ଗୁଡ଼ିକ ଶୁଷ୍କ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ବୃକ୍ଷ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଶୁଷ୍କ ହୁଏ, ଅଳ୍ପ ତେତେ ପରିମାଣରେ ପକ୍ୱ ହୁଏ ।

କେଉଁ ସମୟରେ ଓ କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଅଳ୍ପ ତୋଳା ଯାଏ ।

(୮) ଲଗାଇବା ୪ ମାସ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ମାଘ ମାସରେ ଅଳ୍ପ ତୋଳିବା ଉଚିତ । ଯଦି ବଜାରର ଦର ଚଢ଼ା ବା ମହଙ୍ଗା ଥାଏ ତେବେ ଏହା ପୂର୍ବରୁ ତୋଳିଲେ ଅଧିକ ଲାଭ ହୋଇ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଳ୍ପକୁ ବଳ୍ଳ ସକାଶେ ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ମଞ୍ଜି ଅଳ୍ପ ଯେତେ ପକ୍ୱ ହୋଇ ପାରେ, ତେତେ ଭଲ । ସାଧାରଣତଃ କୋଡ଼ି ଦ୍ୱାରା ଅଳ୍ପ ତୋଳା ଯାଏ ।

ବୀଜନିମିତ୍ତ ଅଳ୍ପ କିପରି ରଖା ଯାଏ ।

(୯) ଯେଉଁ ଅଳ୍ପକୁ ବୀଜ ସକାଶେ ରଖା ଯାଏ, ତାହା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଯତ୍ନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମଞ୍ଜା ଓ ଭାଡ଼ି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ତାହା ଉପରେ ବାଲି ବିଛି ଅଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖା ଯାଏ । ଅନ୍ଧକାର କିନ୍ତୁ ବାୟୁ ସଞ୍ଚାଳନର ମାର୍ଗ ଥିବା ଗୃହରେ ବୀଜ ରଖିବା ଉଚିତ । ବୀଜଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ସପ୍ତାହରେ ଥରେ ବା ଦୁଇ ଥର ଦେଖି, ପଚାଗୁଡ଼ିକ ଫୋପାଡ଼ି ଦିଆ ଯାଏ । ବଡ଼ ଅଳ୍ପ ଶୀଘ୍ର ପଚି ଯାଏ; ଏଣୁ ଛୋଟ ବା ମଧ୍ୟମ ଭଲ ଅଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ ବୀଜ ସକାଶେ ରଖିବା ଉଚିତ । ଏହି ମଞ୍ଜିକୁ ଅନ୍ୟ ବର୍ଷରେ ଲଗା ଯାଏ ।

କେଉଁ ପରିମାଣରେ ଅଳ୍ପ ଚାଷର ଖର୍ଚ୍ଚ ଓ ଲାଭ ହୋଇ ପାରେ ।

(୧୦)—ନିମ୍ନଲିଖିତ ହିସାବରୁ ଅଳ୍ପ ଚାଷରେ ଲାଭାଲାଭ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋଟାମୋଟିରେ ବୁଝା ଯିବ । ଏକମାଣ ଜମିରେ :—

୧୦ ଥର ହଳ ଓ ୫ ଥର ମଇ ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୭ ୫
ସିଆର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୩ ୫
୧୦ ମହଣ ବୀଜ, ପ୍ରତିମହଣକୁ ଟ ୬୫ ଦରେ	ଟ ୭୫
ବୀଜ ଲଗାଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୪ ।
୮ । ୧୦ ଥର ଜଳ ସେଚନ ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୫
୨ ଥର ଖୁଣ୍ଟାଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୪
୨ ଥର ହୁଡ଼ା ଦେବା ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୭ ୫
ତୋଳିବା ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୩ ୫
ସାର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୫୪ ୫
ମୋଟ ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୧୬୫
ପ୍ରତି ମାଣରେ ସାଧାରଣତଃ ୧୬୦ ମହଣ ଅଳ୍ପ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ଏକ ମହଣକୁ ଟ ୫ ଦରେ	ଟ ୮୦୦
ଖର୍ଚ୍ଚ ବାଦ ଦେଇ ମୋଟ ଲାଭ ...	ଟ ୬୩୫

ଅଳ୍ପ ୬୫ ମହଣଠାରୁ ୨୧୦ ମହଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଏଣୁ ମୋଟାମୋଟିରେ ପ୍ରତି ମାଣରେ ଟ ୬୦୦ କି ଲାଭ ହୋଇ ପାରେ । ପ୍ରକୃତରେ ଏପରି ଲାଭଜନକ ଫସଲ ପୃଥିବୀରେ ଅତି ବିରଳ ।

ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ପ୍ରଧାନ ।

ଚିତ୍ରକର ।

ଅହେ ଚିତ୍ରକର ଭଲେ ନିରନ୍ତର
ତୁମ୍ଭ ଚିତ୍ରପଟ ଦେଖି
କେବଣ ତୁଳିରେ କି ବର୍ଣ୍ଣାବଳୀରେ
ଏ ଚିତ୍ର ରଖିଛ ଲେଖି ।
ଅସୀମ ଅନନ୍ତ ଅନାଦି ଦିଗନ୍ତ
ଚିତ୍ରପଟର ବିସ୍ତାର
ତହିଁ ହିର ତାଲୀ ଚିତ୍ର ତାରାବଳି
ଦୀପ୍ତ ଶଶୀ ଦିବାକର
ପଟର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନ ଅସୀମା
ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣେ ଚିତ୍ରିତ
ପୁଣି ସେହି ଚିତ୍ର ଦେଖାଇ ବିଚିତ୍ର
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ବିବର୍ତ୍ତିତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମସ୍ତ ଜୀବନେ ଦେଖିଲି ନୟନେ
ଗଗନ ମଣ୍ଡଳେ ଗ୍ରହେ
ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବିବିଧ ଚିତ୍ରରେ
ଏକ ଅନେ ଐକ୍ୟ ନାହିଁ ।
ନିଲିମା ସାଗରେ ହରିତ ବର୍ତ୍ତରେ
ପୃଥ୍ୱୀ ମଣ୍ଡଳ ଚିତ୍ରିତ
ବିବିଧ କୁସୁମେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲତା ଦ୍ରୁମେ
କୃଷ୍ଣ ନୀଳ ଶ୍ୱେତପୀତ ।

ନୀରବ କବିତା ସମାନେ ବେଷ୍ଟିତା
ଅନନ୍ତ ଚିତ୍ରର ଭିତ
ଅନନ୍ତ ମହିମା ନ ପାଇଣ ସୀମା
ଜୀବନେ ନ ଲଭେଁ ଶାନ୍ତି ।
ଅହେ ଚିତ୍ରକର କେଉଁ ଦେଶେ ଘର
କାହିଁ ଅଛ ବିଦ୍ୟମାନ
ନ ପାଇ ଚିତ୍ରନ୍ତ ହେଉଛି ନିତାନ୍ତ
ଆକୁଳିତ ମମ ପ୍ରାଣ

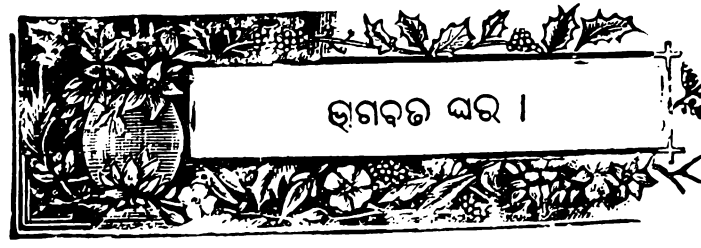

ଶ୍ରେଷ୍ଠକର୍ତ୍ତା ଯେଉଁ ଦିନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ପ୍ରଥମେ ପୂର୍ବ ଦିଗରୁ ସ୍ୱୀୟ ଦୈନିକ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ସେହି ଦିନଠାରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାଚୀଦିଗ୍‌ବଳୟୋପରି ଉଦିତ ହୋଇ କ୍ରମଶଃ ସମସ୍ତ ନଭୋମଣ୍ଡଳ ପରିଭ୍ରମଣ କଲାପରି ପଶ୍ଚିମାଶାରେ ଅସ୍ତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଏହି ନିୟମର କୌଣସି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନାହିଁ, ମଧ୍ୟ ଆଶା କରାଯାଏ ଯେ ଏହିନିୟମର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଉ ସଂଘଟିତ ହେବ ନାହିଁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅସ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଘୋର ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ରାତ୍ରି ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ସେ କ୍ରମଶଃ ଅଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଜଡ଼ବତ୍ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ କରିଦିଏ; ଏବଂ ଏହା ପୁନଃ ସୌରକର ଦ୍ୱାରା ବିତାଡ଼ିତ ହୁଏ । ପୁନରୁଦିତ ରବିଙ୍କର କର ପ୍ରଭାବରେ ପୁନଃ ପୂର୍ବବତ୍ ଭୂପୃଷ୍ଠସ୍ଥ ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୂଢ଼ ହୁଏ ଏବଂ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଓ ଉଦ୍ଭିଦ ଜଗତ୍ ସ୍ୱ ସ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହା ପ୍ରକୃତିର ଏକ ନିତ୍ୟ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ନିୟମ । ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ନ ହେଲେ, ଏହାର ଅନ୍ୟଥା ସାଧନ ଅସମ୍ଭବ ।

ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଜ୍ଞାନଭାନୁଙ୍କୁ ସ୍ୱୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ପାଇଁ ପ୍ରଥମେ ପୂର୍ବଦିଗ ସ୍ଥିର କରି ଦେଲେ । ଭାରତ ତାଙ୍କ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରର ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ହେଲା । ସେଠାରେ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନାଲୋକର ପ୍ରାଥମିକ ବିକାଶ ଦେଖା ଦେଇ କ୍ରମଶଃ ସ୍ୱୀୟ ରଶ୍ମିଜାଲ ବିସ୍ତାର କରି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗାମୀ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେହି ପ୍ରଖର ଆଲୋକ ବଳରେ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରାକୃତିକ ଜ୍ଞାନଭଣ୍ଡାର ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ; ଏବଂ ଜ୍ଞ ଦର୍ଶନ, ଜ୍ଞ ଗଣିତ, ଜ୍ଞ ବିଜ୍ଞାନ, ଜ୍ଞ ରସାୟନ, ଜ୍ଞ ଜ୍ୟୋତିଷ, ସର୍ବବିଧ ଶାସ୍ତ୍ରର ମୂଳଭିତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଯେତେବେଳେ ଜ୍ଞାନାର୍କ ଆସି ମସ୍ତକୋପରି ଅବସ୍ଥିତ ଯେତେବେଳେ ଜ୍ଞାନ ଭଣ୍ଡାରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକୋଷ୍ଠସ୍ଥ ବସ୍ତୁ-ନିଚୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ଓ ଲିପିବଦ୍ଧ ।

କିନ୍ତୁ, ପ୍ରାକୃତିକ ନିୟମ ଅଲଙ୍ଘନୀୟ । ସେହି ଜ୍ଞାନସୂର୍ଯ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ଅଧୋଗତ ହେଲେ ଦେଖା ଆସି ପଶ୍ଚିମ ଦିଗ୍‌ବଳୟ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ । ପୂର୍ବ ଆବିଷ୍କୃତ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନରତ୍ନ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଅନ୍ଧକାରାବୃତ ହୋଇ ଆସିଲା ଏବଂ ପୂର୍ବପ୍ରକଟିତ ଜ୍ୟୋତିଃ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଜ୍ଞାନଭାନୁ, ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାଚ୍ୟାବିଷ୍କୃତ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନରତ୍ନ ନେଇ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ବିଶ୍ରାମ ଦେଲେ । ଭାରତ ପ୍ରମୁଖ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡ ସେହି ସମୟଠାରୁ ଜ୍ଞାନରତ୍ନ ହରାଇ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ବସିଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରେ ଆଳସ୍ୟ ଓ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟତା ଆସି ପଡ଼ିଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏଣେ ପ୍ରତୀଚ୍ୟଭୂଭାଗ ନବାଗତ ଜ୍ଞାନାଲୋକରେ ଜାଗ୍ରତ ଓ ଉତ୍ପୁଲ୍ଲ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେଠାର ଲୋକମାନେ ନାନା ବିଷୟର ତତ୍ତ୍ୱ ଆବିଷ୍କାର କଲେ; ଏବଂ ପ୍ରାଚ୍ୟାବିଷ୍କୃତ ମୌଳିକ ଜ୍ଞାନରତ୍ନ କଣିକାମାନ ସେମାଙ୍କର ଗତି କ୍ଷିପ୍ରରୁ କ୍ଷିପ୍ରତର କରି ଦେଲା । ଅବଶେଷରେ, ସେମାନେ କି ଜଳ, କି ସ୍ଥଳ, କି ବିହାୟସ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରକୃତିର ବଳକୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ପ୍ରକୃତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉକ୍ତ ବଳଦ୍ୱାରା ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ।

କିନ୍ତୁ, ଜ୍ଞାନାର୍କକୁ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ କେହି ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖି ପାରେ ନାହିଁ । ଯେପରି ସେ ପ୍ରଥମେ ଭାରତରୁ ପାରସ୍ୟ, ଆରବ ଦେଇ କ୍ରମଶଃ ଗ୍ରୀସ୍, ରୋମ, ସ୍ପେନ୍, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଆମେରିକାରେ ଅପ୍ରତିହତ ଭାବରେ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥିଲା ସେହିପରି ସେ ଆମେରିକା ପ୍ରଭୃତିରୁ ପୁନଃ ଭାରତ ଆଡ଼କୁ ଆସିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ । କିନ୍ତୁ, ଏହି ନବୋଦୟର ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହି ଯେ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭ୍ରମଣ କାଳରେ ତାର ପୂର୍ବ ଜ୍ଞାନ କୋଷ ବିଶେଷ ଭାବରେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ଓ ନବସାଜସଜ୍ଜିତ । ସେ ଆମେରିକାରୁ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାସାଗର ପାର ହୋଇ ଜାପାନରେ ସ୍ୱୀୟ କର ବିସ୍ତାର କଲାଣି ସେହି ରଶ୍ମି ଜ୍ୟୋତିର ଛାଣ ପ୍ରଭା ଚୀନ ଓ ଭାରତକୁ ଜାଗ୍ରତ କଲାଣି । ଅହିଫେନସେବୀ ଚୀନ ଅହିଫେନ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ରାଜନୀତି ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବାକୁ ବସିଲେଣି । ଭାରତ ମଧ୍ୟ କୁସଂସ୍କାର ତମସାବୃତ ସମାଜ ଓ ଧର୍ମ୍ମନୀତିର ସଂସ୍କାର, ଲୁପ୍ତ ଜ୍ଞାନର ଉଦ୍ଧାର, ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟାବିଷ୍କୃତ ନବ୍ୟ ବୈଜ୍ଞାନିକ ତତ୍ତ୍ୱର ଆଦର କରିବାକୁ ସଚେଷ୍ଟ । ଏହିପରି ପୁନରୁତ୍ଥାନ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ଉକ୍ତ ଜ୍ଞାନାର୍କର ଭୋଗ କାଳର ଏହା ପ୍ରଥମ ଯାମ । କିନ୍ତୁ ସେ ଶୀର୍ଷଗାମୀ ହେଲା ବେଳକୁ ଏହି ପ୍ରାଚ୍ୟଖଣ୍ଡ ଜ୍ଞାନସ୍ୱ ନବ ପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଉଠିବ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ-ଗ୍ରହଣ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ନୂତନ୍ୟ ପ୍ରକୃତିକ ସତ୍ୟରତ୍ନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଜ୍ଞାନଭାନୁଙ୍କର ବଳକୁ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ କରିବ । ଏହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ।

ସୁତରାଂ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କର୍ମ୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ହେବ । ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ କ୍ୟ ବସ୍ତୁ କେଉଁଠାରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ଭାବରେ ପଡ଼ିଅଛି; ଖୋଜିବାକୁ ହେବ । ସମସ୍ତ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ଦେହନୀତି ଏବଂ କୁସଂସ୍କାରଚ୍ଛାଦିତ ତଳେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି ତାହା ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶ-ହିତୈଷୀ ଏବଂ ସମାଜ—ସଂସ୍କାରକଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଅସ୍ମଦ୍ଦେଶୀୟ ପୁରାତନ ଓ କଳଙ୍କିତ ଉପାଦାନ ନେଇ ନୂତନ ଯୁଗୋଚିତ ପଦାର୍ଥ ଗଠନ କରିବା ସେମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେବା ବିଧେୟ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରାଜନୀତି କୁଶଳ ଓ ବାଗ୍ମିଶେଖର ବର୍କ କହିଅଛନ୍ତି, " A man full of warm speculative benevolence may wish his society otherwise constituted than he finds it but a good patriot and true politician, always considers how he shall make the most of the existing materials of his country. A disposition to preserve and an abitily to improve, taken together would be my standard of a statesman. Everything else is vulgar in conception, perilous in the execution. ,,

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗ୍ରାମ୍ୟ ସମାଜରେ କ୍ୟ ପଦାର୍ଥ କେଉଁଠାରେ ଅପରିଷ୍କୃତ ଭାବରେ ପଡ଼ିଅଛି ମୁଁ ଏହା ଖୋଜୁଥିଲେ ଭାଗବତ ଘର ନିକଟରେ ଆସି ଉପନୀତ ହେଲି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ରଶ୍ମି ପ୍ରଭାବରେ ଦେଖିଲି ଯେ ଏହା ଜ୍ଞାନପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନାର ଗୋଟିଏ ମୌଳିକ କ୍ଷେତ୍ର । ପ୍ରତୀଚ୍ୟ ଭାଷାରେ ଯାହାକୁ ଲାଇବ୍ରେରି ଏବଂ କ୍ଲବ୍ କହନ୍ତି ତାହା ଏହି ! କେବଳ ନାମର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁତଃ ଏଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ, ଏଥିରେ ଯେ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ବିଦ୍ୟମାନ, ତାହା କେବଳ ସଂସ୍କାର ସାପେକ୍ଷ । ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କର କ୍ଲବ୍ ବା ଗ୍ରାମ୍ୟ ଟାଉନ୍ ଏବଂ ଲାଇବ୍ରେରି ଏକାଧାରରେ ଏଥିରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ।

ମୁଁ ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର କଳ୍ପନା ବଳରେ ସ୍ଥିର କଲି ଯେ ଏହା ନିମ୍ନଲିଖିତରୂପ ସଂସ୍କୃତ ହେଲେ ସମୟୋପଯୋଗୀ ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେବ ।

୧—ଭାଗବତ ଘର ନାମ ଅମୁକ ଲାଇବ୍ରେରି ବା ଅମୁକ କ୍ଲବରେ ପରିଣତ କରିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଏହାର ଯେ ନାମଟି ଅଛି, ତାହା ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବୈଦେଶିକ ନାମମାନଙ୍କଠାରୁ ସର୍ବତୋଭାବେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ଏବଂ ମଧ୍ୟ ଦେଶୋଚିତ, ଭାଗବତଘର, ଅର୍ଥାତ ଭଗବତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କର ରକ୍ଷଣ ପଠନ ଓ ଲିଖନ ନିମିତ୍ତ ଅଭିପ୍ରେତ ଘର । ଏଥିରୁ ଏହା ବୁଝାଯାଉ ଅଛି ଯେ ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱବିଷୟକ ପୁସ୍ତକମାନ ରକ୍ଷଣ ବା ପଠନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିମିତ୍ତ ଭାଗବତ ଘରର ସୃଷ୍ଟି । ବାସ୍ତବିକ ଯେତେ ତତ୍ତ୍ୱ ଆବିଷ୍କୃତ କରି ଯାଇଅଛି ବା କରି ଯିବ ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱର ସ୍ଥିତିବିଷୟକ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ଯେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ, ବୈଜ୍ଞାନିକ ଘର ବା ପୁସ୍ତକାଗାର ଇତ୍ୟାଦି ନାମକରଣ ନ କରି ଭାଗବତ ଘର ନାମ ପୂର୍ବବତ୍ ରକ୍ଷା କରିବା ସର୍ବଥା ଉଚିତ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦେଶରେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କର ଓ ଅଧିକାଂଶ ଗ୍ରାମପ୍ରତିଷ୍ଠାର ନାମ କୌଣସି ବା କୌଣସି ଈଶ୍ୱରକ ନାମ ସଙ୍ଗେ ସଂଯୁକ୍ତ । ଏବଂ ଯେପରି ଜଣେ ଭାରତବାସୀ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ଭାରତୀୟ ନାମ ନ ଦେଇ ଅଦମ ସାମଲ ବା ଫିଲିମନ ଦାସ ଦେଲେ ଅସଙ୍ଗତ ହୁଏ, ସେପରି ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପାଠଶାଳା ବା ପୁସ୍ତକାଗାର ନାମ ଲାଇବ୍ରେରି ବା କ୍ଲବ୍ ଦେଲେ ନିଷ୍ଠୁର ଶ୍ରୁତିକଟୁ ହେବ ।

୨—ଭାଗବତ ଘର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାମରେ ପୂର୍ବ-କାଳୀନ ମଣ୍ଡପାକାରରେ ନିର୍ମିତ । ବାୟୁ ଓ ଆଲୋକର ଗମନାଗମନ ସକାଶେ ଉପଯୁକ୍ତ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ନ ଥାଏ । କୌଣସି ଗ୍ରାମରେ ଭାଗବତ ଘର ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ହେବାର କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖା ଯାଏ; କାରଣ ଲୋକମାନଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ, "ପଥର ଘର, ଦିଅଁ ଏକା ହର କିମ୍ବା ହର" । ଏତଦ୍ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କାହାର ପଥର ଘରେ ଦାବି ନାହିଁ । ଯେତେଟା ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରି ଯାଇ ପୁରାତନ ଶିଳ୍ପଗୌରବପୂର୍ଣ୍ଣ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରା ଯାଇଅଛି, ଉକ୍ତ ବ୍ୟୟରେ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ପଥରରେ ଉଚ୍ଚାର କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା; ମାତ୍ର ପୂର୍ବୋକ୍ତ କୁସଂସ୍କାର ତାହା କରାଇ ଦେଇ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପଥର ଘର ଦିଅଁ ମନୁଷ୍ୟ ହେଲେଣି । ଦେବାଳୟ କଥା ଛାଡ଼ ଦିଅ । ପାଇଖାନା ସୁଦ୍ଧା ପଥରରେ ତିଆରି ହେଲାଣି । ଅତଏବ, ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ନିରାପଦରେ ରଖିବା ପାଇଁ ଭାଗବତ ଘର ବାୟୁ ଓ ଆଲୋ-କର ପ୍ରବେଶ ସୁବିଧାଜନକ ଗବାକ୍ଷ ବେଷ୍ଟିତ ପଥରଘର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୩—ଭାଗବତ ଘର ପ୍ରାୟ ଗ୍ରାମର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳ ବା ଶେଷ ଭାଗରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥାଏ, ଏହି ଅବସ୍ଥିତି ଯଥୋପଯୁକ୍ତ । କାରଣ; ଲୋକମାନଙ୍କର ଏକତ୍ରୀକରଣ ପାଇଁ ଏହି ସ୍ଥାନମାନ ବିଶେଷ ଉପଯୋଗୀ । ଅଧିକାଂଶ ଗ୍ରାମର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ବିସ୍ତୃତ ସ୍ଥାନ ନ ଥାଏ । ସେଥିଯୋଗୁଁ ଗ୍ରାମେ ଏକଶରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ସେଠାରେ ଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରିବା ବିଧେୟ ଏବଂ ତାହାର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱ ଫଳ ପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନରେ ବେଷ୍ଟନ କଲେ ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଦ୍ଧନ ସଙ୍ଗେ ଯେ ପଠନଶୀଳ ମସ୍ତିଷ୍କ ଏବଂ ନୈସର୍ଗିକ ଶୋଭିପିପାସୁ କବି ଓ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ତୃପ୍ତିକର ହେବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

୪ । କେବଳ ଭାଗବତ ଘରେ ଯେ ଭାଗବତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୋଥି ରଖା ହୋଇଥାଏ ତାହା ନୁହେ ସେଥିରେ ଜ୍ୟୋତିଷ, ଆୟୁର୍ବେଦ, ସଙ୍ଗୀତ ଓ କାବ୍ୟପ୍ରଭୃତି ବିବିଧ ବିଷୟକ ପୁସ୍ତକମାନ ସଞ୍ଚିତ ଥାଏ । ଏଥିରୁ ଏହା ଜଣା ଯାଉଅଛି ଯେ, ପୁସ୍ତକ ସଂଗ୍ରହ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁରୁଚି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବିଭିନ୍ନଜ୍ଞାନ ସମ୍ବଳିତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୫—ଅଜିକାଲି, ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ଏବଂ କାଗଜର ଆବିଷ୍କାର ଯୋଗୁଁ ଇଉରୋପ ପ୍ରଚଳିତ ବଣ୍ଡୀକୃତ ପାର୍ଚ୍ଚମେଣ୍ଟ (rolled parchment) ଏବଂ ଭାରତ ପ୍ରଚଳିତ ତାଳପତ୍ରର ବ୍ୟବହାର ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଅଛି; ମଧ୍ୟ ମୁଦ୍ରା ଯନ୍ତ୍ରର ସାହାଯ୍ୟରେ ପୁସ୍ତକର ବହୁଳ ପ୍ରଚାର ସହଜ ସାଧ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଅଛି; ସ୍ୱଳ୍ପବ୍ୟୟରେ ନାନାବିଧ ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂଗ୍ରହର ସୁବିଧା ହୋଇଅଛି । ସୁତରାଂ, ତାଳପତ୍ର ନିତାନ୍ତ ପରିଭୂତ ହୋଇ କାଗଜକୁ ସ୍ୱୀୟ ଦାର୍ଯ୍ୟଷେକ ଛାଡ଼ ଦେଲାଣି । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଭାଗବତ ଘରେ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ାଇବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ଯାହା ଅଛି ତାକୁ ସର୍ବଥା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ; କାରଣ, ତାହା ଭାରତୀୟ ବିଜ୍ଞାନକୋଷ ସହସ୍ର ବର୍ଷ ହେଲା ସ୍ୱୀୟ କଳେବର ଧାରଣ କରି ଆସି ଅଛି । ଯେଉଁ ପୁରାତନ କାବ୍ୟପ୍ରଭୃତି ତାଳପତ୍ରରେ ଲେଖାଅଛି ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଦ୍ରଣ କରାଇବା ଉଚିତ ।

୬—ପୂର୍ବ ପ୍ରଚଳିତ ଖଡ଼ୁଲି ଆଉ ଦରକାରରେ ଆସିବ ନାହିଁ । ଅଲମିରାରେ ପୁସ୍ତକ ସକାଶ ରଖିବାକୁ ହେବ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପୁସ୍ତକ ନିରାପଦରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଶତ୍ରୁ ଜଳ, ବାୟୁ ଓ ତାପରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବ । ଖଡ଼ୁଲି ତାଳପତ୍ର ପୋଥିର ଉପଯୋଗୀ ଥିଲା । ମାତ୍ର କାଗଜ ପୋଥି ରଖିବା ପାଇଁ ତାହା ନିତାନ୍ତ ଅନୁପଯୁକ୍ତ । ଏତଦ୍ବ୍ୟତୀତ କୀଟ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପୂର୍ବ ପ୍ରଚଳିତ ଚନ୍ଦନ, ପୁଷ୍ପ କିମ୍ବା ତୁଳସୀପତ୍ର କାଗଜ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରତି ସୁବିଧାଜନକ ନୁହେ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ ଗୁଡ଼ିକ ପଚ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପଡ଼ି ଯିବ । ତତ୍ପରିବର୍ତ୍ତରେ ନାପଥାଲିନ (napthalene) ବା ବିଲାତି କର୍ପୂର ଏବଂ ଶ୍ରୀକର୍ପୂରପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ ।

୭—ପୌତ୍ତଳିକତାର ମୌଳିକ ସୂକ୍ଷ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଅନଭିଜ୍ଞତା ସଙ୍ଗେ ଲୋକମାନେ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କଳେବର ଜ୍ଞାନ କରିବାରୁ ମଧ୍ୟ ରହିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ, ବ୍ରାହ୍ମଣେତର ଜାତି ଭାଗବତ ଖଣ୍ଡୁଲ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାର ନିଷେଧ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥି ସଙ୍ଗେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତନ୍ନ ଜାତିମାନେ ପୋଥି ପଢ଼ିବାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ପୁଣାର ଅସି ଧୂପ, ଦୀପ ଓ ନୈବେଦ୍ୟ ଦେବାର ବିଧି ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଧୂପ ଓ ଦୀପର ବରଂ ପୋଷକତା ଅଛି ; କାରଣ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଭାଗବତଘରର ଦୂଷିତ ବାୟୁ ପରୋକ୍ଷଭାବରେ ଶୋଧିତ ହୋଇ ପାରୁଥିଲା । ନୈବେଦ୍ୟକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ସମର୍ଥନ କରି ପାରୁ ନାହିଁ । ତାହା କେବଳ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଭ୍ରାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ କୁସଂସ୍କାରରୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ । ବୋଧ ହୁଏ, କୁଶଳୀ ବ୍ୟବସ୍ଥାଦାତାମାନେ ତାହା ଭାଗବତଘରେ ସମବେତ ଲୋକମାନଙ୍କର ଜଳପାନ ସକାଶେ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି ଯାଇଥିଲେ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାଗବତ ଘର ଆଦିକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରଖିବାକୁ ହେବ । ପୂର୍ବ ପ୍ରଚଳିତ ଧୂପ ଦୀପର ମଧ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ । ଜଳପାନ ସକାଶେ ଯଦି କେହି କିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ପାରନ୍ତି ତେବେ ବଡ଼ ଉତ୍ତମ କଥା ।

୮—ଲୋକମାନେ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକୁ ଈଶ୍ୱର ଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରୁଥିବାରୁ, ଭାଗବତ ଘରେ କୌଣସି ଲୋକ ଅସନାସୀନ ହେଉ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଠାରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଉପବେଶନ ନିମିତ୍ତ ମଣିଣା ଶତରଞ୍ଜି ବା ବେଞ୍ଚ ଚଉକିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ହେବ ।

୯—ସାଧାରଣତଃ ଭାଗବତ ଘରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଭାଗବତ ପାଠର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ପାଳିତ ହେଲେହେଁ ଅଶେଷର ବିଷୟ ଯେ ପୁଣାରୀ ଅସି ପୂଜା ପିଟାଇ ଦେଇ ପଦେ ଅଧେ ପାଠ କରି ଚାଲିଯାନ୍ତି ! ଶ୍ରୋତା ଯଦି କେହି କେବେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ତେବେ ଭାଗବତଙ୍କର ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟ ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ଯଦି କେହି ଲୋକ କେବେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାନ୍ତି, ସେ ତାହାର ମର୍ମ୍ମ ବୁଝିବା ପାଇଁ ତେତେ ଦୂର ଇଚ୍ଛୁକ ନୁହନ୍ତି । କାରଣ ସାଧାରଣଙ୍କର ଏହି ଧାରଣା ଯେ, ଭାଗବତରୁ ଗୃହ ଧାଡ଼ିର ଶବ୍ଦ କର୍ଣ୍ଣକୁହରରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଲେ ମୁକ୍ତି ହାତେ ବନ୍ଧା । ନିରକ୍ଷର ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହା ମାର୍ଜ୍ଜନୀୟ କିନ୍ତୁ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନେ ତାହାର ଯାଥାର୍ଥ୍ୟ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବା ବିଧେୟ ଏବଂ ସେମାନେ ଅଜ୍ଞ ବା ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ବିଷୟମାନ ବୁଝାଇ ଦେବା ଅବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କର ନିୟମିତ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ବିଧେୟ ।

୧୦—ଭାଗବତ ଘରେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟେ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହା ଅତି ଉତ୍ତମ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ନବ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତ ଘରେ ମଧ୍ୟ ବିବିଧ ଧର୍ମ୍ମ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଗାନ କରିବାକୁ ହେବ । ପୁସ୍ତକ ସଂଗ୍ରହ ସଙ୍ଗେ ବିବିଧ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଆୟୋଜନ ହେବା ଉଚିତ । ଉତ୍କଳର ସଙ୍ଗୀତ ଚର୍ଚ୍ଚା ଅଦୌ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ସୁତରାଂ ଭାଗବତ ଘରେ ସଙ୍ଗୀତ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଲେ ଏକ ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ବିଦ୍ୟାର ପୁନରୁତ୍ଥାନ ହେବ ଜାତୀୟ ଓ ଧର୍ମ୍ମ ସଙ୍ଗୀତର କୁହୁକ ବଳରେ ଆଳସ୍ୟ ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ଉତ୍କଳ ପ୍ରାଣ ଉନ୍ନତ ହୋଇ ଉଠିବ । ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ଜଗତବନ୍ଦ୍ୟ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ପ୍ରେମଗୀତ ଶୁଣିଲେ କେଉଁ ଜଡ଼ର ଚୈତନ୍ୟ ଉଦୟ ନ ହେବ ।

ଏହି ପୂର୍ବୋକ୍ତ କେତେ ଗୋଟି ସଂସ୍କାର ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ନୂତନ ସାଜରେ ସଜ୍ଜିତ ନ ହେବା ଯାଏ, ଭାଗବତଘର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅସିବ ନାହିଁ । ଟିକିଏ, ନୂତନ ସଂସ୍କାର ପ୍ରତି ମନୋଯୋଗୀ ହେଲେ, ଆର୍ଯ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଭାଗବତଘରେ ଯେଉଁ ବିବିଧ ଜ୍ଞାନ, ଓ ଧର୍ମ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନାର ବୀଜ ପୋତି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି ତାହା ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇ, କଳ୍ପଦ୍ରୁମରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯେଉଁ ଅମୃତ ଫଳ ପ୍ରସବ କରିବ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହି ଦୁର୍ବଳ ଲେଖନୀର ସୀମାତୀତ । ମୁଁ ଆଶା କରେ ପ୍ରଭୁରାଗତ ଜ୍ଞାନ ଭାନୁଙ୍କର କର ପ୍ରସାରଣ ସଙ୍ଗେ ସେହି ସଜୀବ ବୀଜ ଉତ୍ତାପ ଗ୍ରହଣ କରି ଉଦ୍‌ଗତ ହୋଇ ଉଠିବ ଏବଂ ନିର୍ଜ୍ଜୀବ ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଣକୁ ସୁଧା ଦାନରେ ଅମର କରିବ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନବ ମେଘ ।

ମଧୁ ମାସ ଶେଷେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଅସେ
ମଧୁ-କଣ୍ଠ "କୁହୁ" ମଧୁରେ ଭାଷେ
ମଧୁ-ଦୂତେ ବସି, ଅଳି ହସି ହସି
ଗୁଞ୍ଜେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ କୁସୁମ ପୁଞ୍ଜେ
ମଦ ପଞ୍ଚବତ ବିବେଧ କୁଞ୍ଜେ । ୧ ।

ପ୍ରତ୍ୟୁଷ-ଉଷାର-ନବ-କିରଣେ
ହସିଲା ଧରଣୀ ସୌମ୍ୟ ବଦନେ
ଗନ୍ଧ ବହ ମନ୍ଦ—ବହଇ ସୁଗନ୍ଧ
ଉତ୍ତୁ ପଥେ ଉଡ଼ି ବିହଗଗଣ
ଜଗାଇଲେ ଲୋକେ ଉଚ୍ଚେ ନାଦଣ । ୨ ।

ଯୌବନେ ତପନ ବିଷମ ଜ୍ୱାଳା
ବରଷେ ସରେଷେ କିରଣ ମାଳା
ଶରୀର ଦହିଲା—ବଦନ ଶୁଖିଲା
ସକଳେ ଲୋଡ଼ିଲେ ଅନିଳ ଜଳ
ଶିଶିର ନିଶିରେ ଯଥା ଅନଳ । ୩ ।

ମାତ ଯୁବା ମଦେ ଯଥା ଯୁବତି,
ଆଗ, ପଛ, ହିତାହିତ ବିବେକ
ନ କରି, ଅକାଳେ—କାଳର କବଳେ
ପଡ଼ି ଭୁଲଇ ମୋ କରମ ଫଳ,
ତେସନ ତପନ ପାଇବୁ ଫଳ । ୪ ।

ତୋ କରମ ଫଳ ଫଳିବ କାଳେ,
ଦଳ ଦଳ ଘନ ଅମ୍ବର କୋଳେ,
ଘୋଟି ବିଦ୍ୟୁ ଛଳେ, ଭେଟିବେ ଯେ କାଳେ
ମିଳନେ ଲୁଚିବୁ ତା ଅନ୍ତରାଳେ,
ନିଶ୍ଚୟ ଭୁଲିବୁ ତୁହି ସେ କାଳେ । ୫ ।

ଗୁହୁଁ ଗୁହୁଁ ନବ ମେଘ, ମନ୍ଥର
ବକ୍ଷେ ଶୋଭେ ଯଥା ଖଣ୍ଡ ଶଇଳ,
ହସି ହସି ଅସି-ଯାଉଛନ୍ତି ମିଶି
ଦୂରୁଁ ବନ୍ଧୁ ଆସି ମିଳିଲେ ଯେହ୍ନେ
ଚପଳା ଚରଣେ ନଭେ ପରିହ୍ନେ । ୬ ।

ନବ ଘନ ରୂପ କି ଅପରୂପ
ହେଲେ ଜିଣେ ଘନ ଶ୍ୟାମ ସ୍ୱରୂପ
ସଘନେ ଡାକିଲା-ଗଗନ ଢାଙ୍କିଲା
ସରମେ ସରମେ ଭାବିଲ୍ଲ ତେବେ
ଗର୍ବୀ ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଏ ଭବେ । ୭ ।

ଜଡ଼ିତ ଜୀମୂତେ ଦୀପ୍ତ ତଡ଼ିତ
ବନମାଳୀ ଗଳେ ଜିବା ଦୋଳିତ—
ବନମାଳା ଖେଳେ ଅନିଳ ହିଲ୍ଲୋଳେ
ଡାକିଲା ଡାହୁକ-କଳାପି କୁଳ
ଫିଙ୍ଗିଲେ କଳାପ ନାଚି ତୁମୁଳ । ୮ ।

ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ପୃଷ୍ଠ ଆସନ୍ତେ,
ଦୂରୁଁ ବହ ଘେନ ଅସିଲା ଘନେ;
ସରସୀ ସଲିଳ ପରଶି ଅନିଳ,
ନଗ୍ନ୍ଏ ଉତ୍ତାନେ ତରଙ୍ଗ ଗଣେ,
ମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗ କି, କଦଳୀ ବନେ । ୯ ।

କମିଲା ତୋ ତେଜଃ ପୁଞ୍ଜ ତପନ,
ଘୋଟିଲା ଜଳଦ ଯେବେ ଗଗନ,
ଘନଘଟା ଖେଳ ବରଷିଲା ବାରି;
ଭିଜିଲା ସରଣୀ ବିପଣୀ; ଭାନୁ;
ଲୁଚିଲା ସେ ନବଘନେ ତୋ ତନୁ । ୧୦ ।

ବରଷିଲା ନୀଳ ନୀରଦ ମାଳ,
କରକା ପଡ଼ିଲା ମାଳକୁ ମାଳ,
ଅଶନି ନାଦିଲା-ଧରଣୀ କମ୍ପିଲା,
ଧନିଏ ଅସିଲେ ଶୟନାଗାର,
ପଥିକ ଡାକିଲେ ରଖ ଈଶ୍ୱର । ୧୧ ।

ଭୀଷଣ ସଗ୍ରାମ ମେଘ ସଙ୍ଗର,
ଦୁର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡ, ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ? ପ୍ରଚଣ୍ଡାକାର;
(ତୋ) ତେଜ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ-କର ଲଣ୍ଡ ଭଣ୍ଡ
କାଟିଲା ସେ ଘନ, ହାରିଲ୍ଲ ଯବେ
ଭିକ୍ଷା କଲ୍ଲ ସନ୍ଧି, ସେପଦ ଯୁଗେ । ୧୨ ।

ବଜ୍ର ମନ୍ଦ୍ର ରବ ବରଷା ଛଡ଼ିଲା
ଛିଡ଼ିଲା ତୋ ତେଜ ବାୟୁ ଥକିଲା
ଇନ୍ଦ୍ର ଧନୁ ଛଳେ-ଦେଲ୍ଲ ମେଘ ଗଳେ
ଫୁଲ ମାଳା; ଖେଳନାଳେ ଗମିଲେ;
ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ରାଜିଲ୍ଲ ପ୍ରଭାତ ଶୈଳେ ।

ଶ୍ରୀ ନୀଳାଦ୍ରି ଦତ୍ତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୩ୟ – କୋଣାର୍କ ଦେବାଳୟ ।

ପୂର୍ବାନୁବୃତ୍ତି ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଯାହାର ଗଠନ, ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ପୁଷ୍ଟ ଏବଂ କୋଣାର୍କରେ ତାହା ପରିଣତ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିକାଶର ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରୟାସ ହୋଇଅଛି । ପୁରୀରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବେଶି ନାହିଁ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ମନ୍ଦିରର ସୁବିଶାଳ ଆୟତନ ଓ ଅଖଣ୍ଡ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶକକୁ ସ୍ତବ୍ଧ କରି ଦିଏ । କିନ୍ତୁ କୋଣାର୍କର ଅର୍କ ମନ୍ଦିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ଓ ବିଶାଳତାରେ ଅତୁଳନୀୟ ଥିଲା । ଆହା! କୋଣାର୍କର ସେ ବିଶାଳତା ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳଗର୍ଭରେ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ବିଗତ ।

ଏହି ଦେବାଳୟ ଯେ ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ଅଦୀନପରାକ୍ରମ ମହାସତ୍ତ୍ୱ ନରପତି ଲାଙ୍ଗୁଳା ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ— ସେ ଯେ ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷର କର ବ୍ୟୟ କରି ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଏହା ଇତିହାସ ଘୋଷଣା କରୁଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣକାଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ମତ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଷ୍ଟାର୍ଲିଂ ସାହେବଙ୍କର ମତରେ ଏହି ମନ୍ଦିର ୧୨୪୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା * । ପଣ୍ଡିତ ଫର୍ଗୁସନ୍ ଏ ମତର ସମର୍ଥକ ନୁହନ୍ତି । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ସେ କହନ୍ତି କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ଆଦର୍ଶ ଦେଖି ବୋଲି ଯାଇପାରେ ଏହା ନବମ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଶେଷ ଭାଗରେ ନିର୍ମିତ † । ଐତିହାସିକ ହଣ୍ଟର ସାହେବ କହନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ୫୦ ବର୍ଷ ପରେ କୋଣାର୍କର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । ଏହାର ନିର୍ମାଣକାଳ ୧୩୭ ଓ ୧୨୪୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ‡ । କେହି କେହି କହନ୍ତି ଏହାର ନିର୍ମାଣ କାଳ ୧୨୦୦ ଶକରେ । ଏହି ମତ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରାଜା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ କହିଅଛନ୍ତି "The lord of the earth, the tailed king Narasingha erected a temple for the ray-garbanded God in the sak year twelve hundred" ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଚନ୍ଦ୍ରିକାରେ କଥିତ ହୋଇଅଛି ରାଜା ନରସିଂହଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ କାଳ ୧୧୯୯ ଠାରୁ ୧୨୦୪ ଶକ । କିନ୍ତୁ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କାଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ନୀରବ ।

କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣ କାଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ମତ ।

ଉପରୋକ୍ତ ମତ ସମୂହରୁ ଦେଖା ଯାଉଅଛି ଯେ ଷ୍ଟାର୍ଲିଂ ଓ ହଣ୍ଟର ସାହେବଙ୍କର ମତ ପ୍ରାୟ ଏକ ପ୍ରକାର—ବର୍ଷେ ଦୁବର୍ଷର ପ୍ରଭେଦ ମାତ୍ର ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ସେ ଯାହା ହେଉ ନାନା କାରଣରୁ ଏହା ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏହି ମନ୍ଦିର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଅପେକ୍ଷା ଅଧୁନିକ କିନ୍ତୁ ଫର୍ଗୁସନ୍ ସାହେବ ଏହିଠାରୁ ଅନେକ ପଛକୁ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଯାହା ହେଉ, ଏହାର ନିର୍ମାଣ କାଳ ୧୨୪୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ପରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି କହିଲେ–ଅଯୁକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ନାହିଁ । ଫର୍ଗୁସନ୍ ସାହେବ ଯେ ନିର୍ମାଣ ପଦ୍ଧତି ଓ ଆଦର୍ଶ ଦେଖି କାଳ ନିରୂପଣର କଥା କହିଅଛନ୍ତି—ସେଥିରେ ନିର୍ଭର କରିବା କଠିନ । ହିନ୍ଦୁ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ; ବିଶେଷତଃ ଉତ୍କଳ-ସ୍ଥାପତ୍ୟ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର କାହାର ନିର୍ମାଣ ବ୍ୟବଧାନ ଦୁଇ ତିନି ଶତାବ୍ଦୀ । କିନ୍ତୁ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ ଏହି ସୁଦୀର୍ଘକାଳ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ମାଣ ପଦ୍ଧତି ଅତିଅଳ୍ପ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି । ସେହି ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭ ମନ୍ଦିର, ସେହି ଏକ ଆଦର୍ଶାନୁକୃତି ଶ୍ରେଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ! ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆଦର୍ଶର ସନ୍ଧାନ ଉତ୍କଳରେ ମିଳିପାରେ କି ? ସେହି ହେତୁରୁ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଦର୍ଶର ଗତିବିଧିରୁ ମନ୍ଦିରଦ୍ୱାର ସମୟ ନିରୂପଣ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ମତ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ନୁହେ ବୋଲି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର

---

* Asiatic Researches vol. XV p 327

† History of indian and Eastern Architecture.

‡ Statistical account of Bengal.

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଶ୍ୱାସ । ଯଦି ମନ୍ଦିରର ପ୍ରସ୍ତର ପରୀକ୍ଷା ପୂର୍ବକ କେହି ତାହା ପ୍ରାଚୀନ ବା ଅଧୁନିକ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ ତାହା ହେଲେ ବରଂ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବ । ଏବଂ ଯଦି ଅଦର୍ଶ ଓ ପ୍ରାଚୀନତ୍ୱର ଦିଗରୁ ଧରାଯାଏ ତାହା ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ କହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବୁ ଯେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବାଳୟର ପରେ ନିଶ୍ଚୟ ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । କାରଣ ଶିଳ୍ପ ଯେତେ ପରିଣତ ହୁଏ ତାହା ସେତିକି ଉତ୍କର୍ଷ ଦିଗକୁ ଉଠେ । କୋଣାର୍କରେ ଏହାର ପରିଚୟ ଦୀପ୍ୟମାନ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ବା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର କି ଉଚ୍ଚତାରେ କି ଗଠନ କୌଶଳରେ ଓ କି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପରେ କୋଣାର୍କର ସମକକ୍ଷ ନୁହେ । ପରନ୍ତୁ ଫର୍ଗୁସନ ସାହେବଙ୍କ ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ପ୍ରାୟ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ଭିତ୍ତିର ଅନୁକାରକୃତ ନୁହେ । ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ କୋଣାର୍କ ଯେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଆଧୁନିକ-ଏହାହିଁ ତାହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଭାଗରେ ଭୀଷଣ ଅନ୍ଧକାର—ଚାଲିବା ବେଳେ ପ୍ରତିପଦରେ ପଡ଼ି ଯିବାର ଭୟ ହୁଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ଧକାରର ଅଭାବ ନାହିଁ-କିନ୍ତୁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପରି ନୁହେ । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ । କୋଣାର୍କର ମନ୍ଦିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଧୁନିକ, କାରଣ ସେଠାରେ ଆଲୋକ ସମାଗମର ଉପାୟ ଅଛି । ଶିଳ୍ପିମାନେ ପୂର୍ବାଭିଜ୍ଞତା ଦ୍ୱାରା ବୁଝି ପାରିଲେ ଯେ ଆଲୋକ ପ୍ରବେଶର ଉପାୟ ବିଧାନ ନ କଲେ ମନ୍ଦିର ଅଗମ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼େ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଦୁରବସ୍ଥା ଏହି ଅସାବଧାନତାର କାରଣ । ଏହି ସବୁ ଦେଖି ଶୁଣି ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ ଯେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଅପେକ୍ଷା କୋଣାର୍କ ନିଶ୍ଚୟ ଆଧୁନିକ ।

କୋଣାର୍କର ବାଲୁକା ପ୍ରାନ୍ତରରେ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ନରସିଂହଦେବ ଇଚ୍ଛୁକ ହେଲେ କାହିଁକି ?

କୋଣାର୍କରେ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣ କରିବା ସକାଶେ ନରସିଂହଦେବ କାହିଁକି ଇଚ୍ଛୁକ ହେଲେ ଏ ବିଷୟରେ ମତଭେଦ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କେହି କହନ୍ତି ଭଗ୍ନସ୍ତୁ ବାଲିଭିତରେ ରମଣୀୟତା ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟରେ ମୋହିତ ହୋଇ ସେହି ସ୍ଥାନ ଯେ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣଯୋଗ୍ୟ ସେ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଆଉ କେହି କହନ୍ତି ସର୍ବପ୍ରଥମେ କୋଣାର୍କରେ ଗୋଟିଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଥିଲା । ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ନରସିଂହ-ଦେବଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ତାହା ପୁରୀକୁ ନୀତ ହେଲା । ରାଜା କୀର୍ତ୍ତିରକ୍ଷଣାର୍ଥ ଏପରି ଏକ ବିପୁଳ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କଲେ, ବିଭବଶାଳୀ ରାଜାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏପରି କଥା କିଛି ଅସମ୍ଭବ ନୁହେ । ଏଠାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର କାହିଁକି ହେଲା ଏ ବିଷୟରେ ଆଉ ଏକ ମତ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଯାଏ—ଠିକ୍ ପ୍ରଭାତ ସମୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଦିରଶ୍ମିରେଖା ସିଂହଦ୍ୱାର ଭେଦ କରି ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସିଂହାସନ ଚୁମ୍ବନ କରେ ବୋଲି ଉକ୍ତ ମନ୍ଦିର ସେଠାରେ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସିଂହାସନ ନ ଥିଲେ ସ୍ୱିକାର ଦର୍ଶକମାନେ ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଉପରୋକ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତି ।

ମନ୍ଦିରର ଗଠନ ।

କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି ସେଥିରେ ତାହାର ଗଠନ କ୍ରିୟା ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ବ୍ୟାପାର କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶା ଶିଳ୍ପର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଗୌରବସ୍ତମ୍ଭ କାଳପ୍ରଭାବରେ ଖଣ୍ଡବିଖଣ୍ଡ ହୋଇ ତାହାର ନିଜର ଅଖଣ୍ଡ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ ଅଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଅନୁମାନ ଓ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ବଳରେ ପ୍ରାଚୀନ ଗଠନ କ୍ରିୟାର ଅନୁଧାବନ କଲେ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇପାରେ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମାଣରେ ଗୋଟିଏ ଶିଳ୍ପ-କୁଶଳ ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରୟୋଜନ । ତାହା ନ ହେଲେ ପ୍ରକୃତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ବିଷୟର ଜଟିଳତାରେ ପଡ଼ି ନାନା ଭ୍ରମ ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପସଂହାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ବାସ୍ତବିକ ନାନା ଯୁଗର ବିଦେଶୀୟ ଦର୍ଶକବୃନ୍ଦଙ୍କର କୋଣାର୍କ ଦର୍ଶନ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏହି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଭଗ୍ନଗୌରବ ସମାଧିର ମୂଳଦେଶ ଅନୁମାନ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚି ଅଛନ୍ତି । ସେ ଯାହାହେଉ, ମୁସଲମାନ ଐତିହାସିକ ଆବୁଲ ଫାଜଲ ତାଙ୍କର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ 'ଅଇନ ଆକବରୀ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହି ମନ୍ଦିରର ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଅଛନ୍ତି ତାହାର ଏକାଂଶ ଏହି ପରି—

"ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର । ଏହି ମନ୍ଦିରର ଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ବାରବର୍ଷର କର ବ୍ୟୟିତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୋଇଥିଲା । ଯେ କେହି ଏ ମନ୍ଦିର ଦେଖିବ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ବିସ୍ମୟାଭିଭୂତ ହେବ । ଯେଉଁ କାନ୍ଥ ମନ୍ଦିର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅଛି ତାହା ଉଚ୍ଚତାରେ ୧୫୦ ହାତ, ପ୍ରସ୍ଥରେ ୧୯ ହାତ । ମନ୍ଦିରକୁ ତିନିଗୋଟି ବାଟ ଅଛି । ପୂର୍ବ ଦ୍ୱାରରେ ନିଜ ନିଜ ଶୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମନୁଷ୍ୟ ଧରିଥିବା ଦୁଇଗୋଟି ସୁନ୍ଦର ହସ୍ତୀ ଅଛନ୍ତି, ପଶ୍ଚିମ ଦ୍ୱାରରେ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ବିଭୂଷିତ ଗୋଟିଏ ସୈନିକ ପୁରୁଷର ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ଉତ୍ତରଦିଗରେ ଦୁଇଗୋଟି ସିଂହମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରେ କଳାପଥର ନିର୍ମିତ ୫୦ ହାତ ଉଚ୍ଚର ଗୋଟିଏ ସ୍ତମ୍ଭ ଅଛି । ନିଅଧିଡ଼ି ଯାହାର ଅତିକ୍ରମ କରି ଗଲେ ଗୋଟିଏ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ସ୍ଥାନ ଦେଖାଯାଏ । ସେଠାରେ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଗୋଟିଏ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ଅଛି । ତା ଦେହରେ ଚାରିପାର୍ଶ୍ୱରେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱଭାବର ନାନାବିଧ ଅବସ୍ଥାଜ୍ଞାପକ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ମନୁଷ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଶୁଣାଯାଏ ଏହା ୭୩୦ ବର୍ଷର ପୁରାତନ କୀର୍ତ୍ତି । ରାଜା ନରସିଂହଦେବ ଏହାର ନିର୍ମାତା, ଏହି ଦେବ-ମନ୍ଦିର ତାଙ୍କ ଯଶ ଚିରକାଳ କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବ । ଏହି ପ୍ରଧାନ ମନ୍ଦିର ସଙ୍ଗେ ଆଉ ୨୮ ଗୋଟି ମନ୍ଦିର ଅଛି ।"

ଦର୍ଶକକୁ ପ୍ରଥମରେ ବାହାରବେଢ଼ା ଅତିକ୍ରମ କରି ଭିତର ବେଢ଼ାକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ବାହାର ବେଢ଼ାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାର୍ଶ୍ୱ ଅତି ପୀର୍ଘ । ଭିତର ବେଢ଼ାର ତିନିଗୋଟି ଦ୍ୱାର ଅଛି । ଅଶ୍ୱ, ହସ୍ତୀ, ସିଂହ ପ୍ରଭୃତି ଯାହାକିଛି ମୂର୍ତ୍ତି ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଦ୍ୱାରରେ ଥିଲା ତାହା ସବୁ ଅନେକ ଦିନ ହେଲା ଭସ୍ମସାତ୍ ହୋଇ ଗଲାଣି, ଏହି ସ୍ଥାନରେ ସିଂହମାନେ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ପାଦ ଉତ୍ତୋଳନ କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବାର ଭଙ୍ଗିରେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଚିତ୍ତପ୍ରଦ । ଭିତର ବେଢ଼ାର ପୂର୍ବଦ୍ୱାରରୁ କେତେକ କୀର୍ତ୍ତି ପାବଚ୍ଛ ଅତିକ୍ରମ କରି ଜଗମୋହନକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଜଗମୋହନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦ୍ୱାରରେ ସମ-ଚତୁରସ୍ର ଚନ୍ଦନ ଅଛି । ଏଥିରେ ଚୂନ କିମ୍ବା ସିମେଣ୍ଟ ପ୍ରଭୃତି ଆଧୁନିକ ଶିଳ୍ପର ଉପାଦାନ କିଛି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବାର ଦୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ । ଲୁହାଧାରଣା ଦ୍ୱାରା ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇଅଛି । କୀର୍ତ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟ ନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତି ଏହି ଭିତର ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ତାଙ୍କର ରଥ ଘୋଟକ ଦେଖିବାକୁ ବଡ଼ ମନୋହର । ସର୍ବନିମ୍ନରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବଡ଼ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଚକ ରହି ମନ୍ଦିରର ରଥତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ବିଷୟରେ ଦର୍ଶକକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ଏହିପରି ଭାବରେ ମନ୍ଦିରର ଶୂନ୍ୟାବସ୍ଥାନ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ପରିଚାୟକ । ସିଂହଦ୍ୱାରରେ ଏହି ରଥ ପ୍ରସ୍ତରରଜ୍ଜୁ ବନ୍ଧ ସାତଗୋଟି ଅଶ୍ୱଦ୍ୱାରା ଟଣାହେବାର ଓ ଗୋଟିଏ ସାରଥି ଏହି ଅଶ୍ୱ-ମାନଙ୍କର ଚାଳକ ହେବାର କୀର୍ତ୍ତି ନିଦର୍ଶନ ଅଛି । ସିଂହଦ୍ୱାରସ୍ଥ ଅନତିଦୂରରେ ବେଢ଼ାମଧ୍ୟସ୍ଥ ଭଗ୍ନ ମଣ୍ଡପ (ବର୍ତ୍ତମାନ ବାଲ୍ଲକାମଣ୍ଡପ କହିଲେ ମଧ୍ୟ କିଛି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ) ଭୋଗମଣ୍ଡପ ବୋଲି ଖ୍ୟାତ । ଏଠାରେ ସେହି ଯୁଗର ହୋମାଦିର ଚିହ୍ନ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣର ହୋମ ଓ ଆଶୀର୍ବଚନ କଥା ସ୍ମୃତିପଟରେ ଅଙ୍କିତ କରି ଦେଉଅଛି । ଉପରୋକ୍ତ ଅଶ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ପୂର୍ତ୍ତମାନଙ୍କରେ ଖୋଦିତ ହୋଇନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତି ମନ୍ଦିରର ପତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶୋଚନୀୟ ଦଶାରେ ଉପନୀତ ହୋଇଅଛି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏହାର କମନୀୟତା ଦର୍ଶକକୁ କ୍ଷଣକାଳ ନିମିତ୍ତ ମୁଗ୍ଧକର ପକାଏ । ମନ୍ଦିର ଦେହରେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଲୌହକଡ଼ି ଓ ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରଭୃତିର ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଅନେକ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଶିଳ୍ପ ବ୍ୟବସାୟୀ ବିସ୍ମିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଦେବାଳୟର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚପରିମାଣବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଷୋଡ଼ଶାଙ୍ଗୁଳ ବେଧଯୁକ୍ତ ଲୌହଧାରଣା ପ୍ରଭୃତିର ସଂଯୋଗ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍କଳପୁଞ୍ଜ ପକ୍ଷରେ ଗୌରବାବହ ନୁହେ କି ? ଆଧୁନିକ କୃତ୍ରିମ ବିଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚାକାଳରେ ଏପରି ଲୌହଧାରଣା ପ୍ରଭୃତିର ବ୍ୟବହାର ସାଧାରଣ କଥା ହୋଇପାରେ । ଯେଉଁ ମନ୍ଦିରର ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ମଧ୍ୟ ଏ ବୈଜ୍ଞାନିକଯୁଗରେ କଲିକତା ଯାଦୁଘର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେବାପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରୟାସ ବିଫଳ ହେଲା, ସେ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତର ଗୁଡ଼ିକ ଶହ କ୍ରୋଶ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରୁ କି କୌଶଳରେ ତ୍ରୟୋଦଶଶତାବ୍ଦୀରେ ଅଣାହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ତାହା ଗଭୀର ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ । ଏହି ବିଷୟର ପ୍ରମାଣସ୍ୱରୂପ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟର ଟିକିଏ ଆଭାସ ଦେଲେ ବୋଧ ହୁଏ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ବିଷୟଟି ଆମ୍ଭ-ମାନଙ୍କ ମନରେ ଅନ୍ତତଃ ଏତିକି ଜାଗ୍ରତ କରାଇପାରେ ଯେ ପୁରାତନ ଉତ୍କଳପୁଞ୍ଜ ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ନ ପାଇ ଯାହା କରି ଯାଇଅଛି ତାହା ନିକଟରେ ନବ୍ୟସଭ୍ୟତା ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରସଙ୍ଗର ସୂଚନା

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିମିତ୍ତ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ଏହି ମନ୍ଦିରର ପୂର୍ବଦ୍ୱାର ସ୍ଥିତ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟଖଚିତ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ତାହାର ମାପ ୧୯ × ୪½ × ୩½ ଏବଂ ସେଇଟି ୨୪ ଟନ ଭାରୀ । ସେଥିରେ ରବି, ସୋମ, ମଙ୍ଗଳ, ବୁଧ, ବୃହସ୍ପତି, ଶୁକ୍ର, ଶନି, ରାହୁ, ଓ କେତୁର ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି, ଏହାର ନାମ ନବଗ୍ରହ ଶିଳା । ଏହି ନବଗ୍ରହଶିଳାକୁ କଲିକତା ନେବାକୁ ବିସ୍ତର ଚେଷ୍ଟା କରା ଯାଇଥିଲା । ରୟେଲ ଏସିୟାଟିକ୍ ସୋସାଇଟିର (Royal Asiatic Society) ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ତିନି ହଜାର ଟଙ୍କା ଏହି ପ୍ରସ୍ତରନିର୍ମାଣର ବ୍ୟୟ-ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହୋଇଥିଲେ । ପବ୍ଲିକ୍ ଓୟାର୍କ ଡିପାର୍ଟମେଣ୍ଟର (P.W.D) ଉପରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ଭାର ଦିଆ ହୋଇଥିଲା †। ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡକୁ ଅଣିବା ସୁକଠିନ ଦେଖି ତାହା ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରା ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ଚିତ୍ରିତ ଅଂଶ ହାତ ଉପରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ଅଣିବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲା, କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସେହି ଗୁରୁଭାର ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡି ଅଧିକଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅସମ୍ଭବ ବିବେଚନାରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଅବଶେଷରେ ସ୍ଥଗିତ ରହିଲା । ଏହି ହେତୁରୁ ହେବର ସାହେବ କହନ୍ତି ।—

"Bishop Heber's criticism that the Indians built like Titans and finished like jewellers." ହେବରଙ୍କ କଥା ଯେ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ଏହି କୋଣାର୍କ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଭୃତି ବଜ୍ର ନିର୍ଘୋଷରେ ଘୋଷଣା କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ପୁରାତନର ରକ୍ଷକ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ସୂଚକ ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେଉଅଛି । ପୁରାତନ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପର ଗୌରବରେ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କର୍ଷଣରେ (Æsthetic culture) ଓ କୀର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନରୂପ ସୁମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେ କେତେଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥିଲା ତାହାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ଏହି ଦେବାଳୟମାନ ଅଦ୍ୟାପି ବର୍ତ୍ତମାନ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏପରି ଅଧଃପତିତ ହୋଇଅଛୁଁ ଯେ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ଓ ଶକ୍ତିମତ୍ତାର ଇୟତ୍ତା କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଉ ନାହୁଁ, ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେଉ ନାହୁଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଏତେ ନୀଚ ହୋଇ ପଡ଼ି ଅଛି ଯେ ତାକାଳୀନ ଓଡ଼ିଆମାନେ କିପରି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଥିଲେ ତାହା କଳ୍ପନା ଚକ୍ଷୁରେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖି ପାରୁ ନାହୁଁ । ଏହା କହିଲେ ବୋଧ ହୁଏ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ଯେ କୋଣାର୍କର ଅଧୁନିକ ଭଗ୍ନ ଦେବାଳୟରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତର ସମୂହ ଦେଖି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ କବିଙ୍କ କଥାର "Wondering man could want the larger pile" ଉଦୟ ହୋଇ ପାରେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦଶା କେବେ ଫେରିବ, ଏ ପତିତ ଉତ୍କଳ ଭୂମି କେବେ ଅଶାର ଆଲୋକରେ ନବପ୍ରାଣ ଲଭିବ ତାହା ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଗୋଚର ।

କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରର ଗଠନ କ୍ରିୟା ସଙ୍ଗରେ ଏହି ମନ୍ଦିରସ୍ଥ ନବଗ୍ରହ ମୂର୍ତ୍ତିର ଗଠନକ୍ରିୟା ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପାଞ୍ଚ ଗୋଟି ଗ୍ରହର ମୂର୍ତ୍ତି ସୁଗଠିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମନୁଷ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ପରି । ସେମାନେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମୁଖରେ ପଦ୍ମାସନରେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହୋଇ ବସିଅଛନ୍ତି । ବୃହସ୍ପତି ମୂର୍ତ୍ତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିଠାରୁ ପୃଥକ୍—ତାଙ୍କର ଦୀର୍ଘଶ୍ମଶ୍ରୁ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ କରି ଦେଉଅଛି । ଶୁକ୍ର ଦେଖିବାକୁ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନା ଯୁବତି ପରି, କେତୁଙ୍କର ମାଛର ପୁଚ୍ଛ ପରି ଗୋଟିଏ ପୁଚ୍ଛ ଅଛି; ରାହୁ ଦେଖିବାକୁ ରାକ୍ଷସମୂର୍ତ୍ତି, ଦେଖିଲେ ମନରେ ହଠାତ୍ ଘୃଣା ଭୟର ସଞ୍ଚାର ହୁଏ ।

ଉଚ୍ଚତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏହି ମନ୍ଦିର ଯେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚତାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏହା କହିଲେ କିଛି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏହା ଭଗ୍ନ ହୋଇ ଅଛି ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଉଚ୍ଚତାରେ ଏହା ଅଭ୍ରଭେଦୀ ଥିଲା । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବିଦେଶୀୟ ପର୍ଯ୍ୟଟକଙ୍କର ମତ ଉଦ୍ଧାର କରି ଦେଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣିତ ହେବ । ଜଣେ ଇଉରୋପୀୟ ପର୍ଯ୍ୟଟକ କୋଣାର୍କ ଦେଖି କହିଅଛନ୍ତି "So much so, indeed, that perhaps I do not exaggerate when I say that it is, for its size, the most richly ornamented building, externally at least, in the whole world" "ଏପରି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ଯେ ଆକାରାନୁସାରେ, ଏହି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଖଚିତ ମନ୍ଦିର,—ଅନ୍ତତଃ ବାହାରର ଅଂଶ ହିସାବରେ ଭୁମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ" ।

† Hunter's Orissa

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧନ୍ୟ ଉତ୍କଳର ଶିଳ୍ପିଗଣ ! ଧନ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ! ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଆଜି ସଂସାରର ସଭ୍ୟ ଜାତିର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଅଛି, ସେମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନରେ ଆଜି ସଭ୍ୟସଂସାର ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହୁଅଛି ।

ଏହି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମନ୍ଦିର- ଉତ୍କଳର ଏହି କୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମାଣ ବିଷୟରେ ନାନା ଜନଶ୍ରୁତି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ସେ ଜନଶ୍ରୁତି ମଧ୍ୟରେ ଶିବେଇ ସାନ୍ତାଙ୍କ ନାମ (ପ୍ରଚଳିତ ନାମ ଦିଆ ଗଲା) ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛି । ସେ ଏହି ବିଶାଳକାୟ ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣରେ ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବିଚକ୍ଷଣ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଭାବରେ ଏହି ଦେବାଳୟର ଯେ ଏପରି ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ନିର୍ମାଣ ସମ୍ଭବପର ବ୍ୟାପାର ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା ଏଥିରେ ଅଣୁ ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମହାପ୍ରାଣ ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କର ଅକାତର ଧନବ୍ୟୟ ଓ କୀର୍ତ୍ତି ସଂସ୍ଥାପନାର୍ଥ ପ୍ରବଳ ବାସନା ଓ ଲୋକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାନ୍ତାଙ୍କର ସୁବିବେଚନାସିଦ୍ଧ କୌଶଳର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଏପରି ଗୋଟିଏ ଦୁରୂହ ବିଷୟକୁ ସହଜ ସାଧ୍ୟ କରି ପକାଇଲା ଏବଂ ତାହାର ଫଳରେ ଉତ୍କଳର ଉନ୍ନତ କୀର୍ତ୍ତିର ସୂଚନା ହେଲା ଏବଂ କୀର୍ତ୍ତି ଦେବୀ ମହାମନା ନରସିଂହଙ୍କର ସାଦର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନ ଆନନ୍ଦ ସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦୟା ହୋଇ ତାଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ଏବଂ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉତ୍କଳର ଗୌରବକେତନ ଉଡ୍ଡୀନ ହେଲା । ଏହି ଦେବାଳୟ ନିର୍ମାଣରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ୧୨୦୦ ବର୍ଦ୍ଧକୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବାର ଜନଶ୍ରୁତି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି, ଏହା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରେ କାରଣ ଏପରି ସର୍ବଜନ ବିଦିତ ଦେବାଳୟର ଏପରି ଉନ୍ନତ ଧରଣର ନିର୍ମାଣ କିଛି ସହଜ ବ୍ୟାପାର ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ଆହା ! ଦୁରନ୍ତ କାଳ ଏତେ ପରିଶ୍ରମ, ଏତେ ମସ୍ତିଷ୍କ ଚାଳନା, ଏତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଓ ଏପରି ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟକୁ (ଉତ୍କଳର ବାରବର୍ଷର କର ଏହି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣରେ ବ୍ୟୟିତ ହୋଇ ଥିଲା ବୋଲି ଜନଶ୍ରୁତି କହେ) ବ୍ୟର୍ଥ କରି ପକାଇଲା । ଆଧୁନିକ କୋଣାର୍କକୁ ଗୌରବର ସମାଧି-କୀର୍ତ୍ତିର ଭଗ୍ନ ମନ୍ଦିର କହିଲେ କିଛି ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରସ୍ଥ ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତିଚୟ ଓ ସେଥିରୁ ତାତ୍କାଳୀନ ସଭ୍ୟତାର ପରିଚୟ ।

କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରରେ ମୂର୍ତ୍ତ ଶିଳ୍ପର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଅଛି ମାତ୍ର ତାହା ନିଷ୍ଠୁର କାଳର କ୍ରୂର ଶାସନରେ ଆଜି ବିଲୟ ଲଭିବାକୁ ବସିଅଛି ଓ ଦର୍ଶକ ମନରେ ସଂସାରର ନଶ୍ୱରତାର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ କରି ତାକୁ କ୍ଷଣକାଳ ସକାଶ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦିଗକୁ ଉଠାଇବାର ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରୟାସ କରୁଅଛି । ସେ ଶିଳ୍ପର କ୍ଷମତା ଗର୍ବୀକୃତ ହୋଇଅଛି ମାତ୍ର ତାହା ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟଜଗତର ପ୍ରଖ୍ୟାତଯଶା ଶିଳ୍ପୀକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଯଥେଷ୍ଟ ଉପକରଣ ସହ ସଗର୍ବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଯେ ଏହା ମନଯୋଗ ସହିତ ଦେଖିଅଛି ସେ ଜାଣିଅଛି । ଏହାର ବିଶିଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦେବା ଅସ୍ମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ବ୍ୟାପାର । ଭୋଗମଗ୍ନପର ଶିଳ୍ପ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ଦେଖିବ ସେ ଯେ ଏ ପାପତାପ କ୍ଲିଷ୍ଟ ସଂସାରରେ ଅଛି ଏହା କ୍ଷଣକାଳ ନିମିତ୍ତ ଭୁଲି ଯିବ ଓ ହିନ୍ଦୁ ଶିଳ୍ପିଗଣ ପ୍ରକୃତିକୁ କିପରି ଅନୁକରଣ କରି ପାରୁଥିଲେ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ପାଇ ପାରିବ । ଅପୂର୍ବ ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ଥାନେ୍ୟ ଅଶ୍ଳୀଳତାର ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଚିହ୍ନ ଥିଲେହେଁ ଶିଳ୍ପକଳା ଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ଶିଳ୍ପୀର ମନୋହର ସୃଷ୍ଟି ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ସୁବିସ୍ତୃତ କାନ୍ଥର ସ୍ଥାନେ୍ୟ ଗ୍ରହ ଉପଗ୍ରହ ପ୍ରଭୃତିର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଚିତ୍ର ଦେଖି ସେ ଯୁଗର ଓଡ଼ିଆମାନେ ଯେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ ଏହା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ପଡ଼େ । ମାନବର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଦେଖିଲେ ସେହି ଶିଳ୍ପିମାନେ ଯେ ଶରୀର ତତ୍ତ୍ୱ (Anatomy.) ଜାଣିଥିଲେ ଏଥିରେ କାହାରି ମତଦ୍ୱୈଧ ହୋଇ ନ ପାରେ । ମାନବର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାର ଓ ତାତ୍କାଳିକ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଭୃତିର ପରିଚୟଜ୍ଞାପକ ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଦର୍ଶକ ମନରେ ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରତୀତ ହେବ ଯେ ଭାରତ ବିଦିତ ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟିର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ନଥିଲା । ଚିତ୍ରାମଗ୍ନ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କଲେ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ବୋଧ ହୁଏ ଯେ ସେ ସମୟରେ ଉତ୍କଳରେ ଭାବୁକର ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ସେହି ଗାନମଗ୍ନ ମାନବ ଚିତ୍ର ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କଲେ ' ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ-ରୂପେ ବୋଲି ଯାଇପାରେ ଯେ ସେ ସମୟରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟାରେ ସ୍ପୃହା ଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ସଭ୍ୟତାର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ବୁଝିଥିଲେ । ସେହି ହାତ ଧରାର ମନୋହର ଚିତ୍ର ଦେଖିଲେ ସେ ଯୁଗର ଉତ୍କଳୀୟ ରାଜାମାନେ ଯେ କୀର୍ତ୍ତିସ୍ଥାପନ, ପ୍ରଜା

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାଳନ ଓ ଧର୍ମରକ୍ଷା ବ୍ୟତୀତ କ୍ଷତ୍ରିୟୋଚିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜ ଗୁଣର ଅନୁଶୀଳନ କରୁଥିଲେ ଏହା ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝାଯାଇ ପାରେ । "ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରେ ଅଭିନନ୍ଦନ ମୁଦ୍ରଣ" "ମତ୍ତ ମୁଣ୍ଡ ଶାଇ, ନଗ୍ନଉଛ ବାଇ" ପ୍ରଭୃତି ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ମାର୍ଜିତ ରୁଚୋଚିତ ଗୁଣର ଚର୍ଚ୍ଚା ଅବଶ୍ୟ ସେ ସମୟରେ ଅଜ୍ଞାତ ଥିଲା ଓ ସେ ଯୁଗର ରାଜକୋଷ "ସମ୍ପାଦିତା ଲାଗି ଜନତାର ପ୍ରୀତି ଭୋଜ ପରେ ଭୋଜ" କିମ୍ବା "ବାଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ ତୋରଣ ଗଠନ ପ୍ରଭୃତି ଅଢେଇ ଦିନିଆ ଯଶ ଲାଗି" ଉନ୍ମୁକ୍ତ ନ ଥିଲା ବରଂ ତାହା "କାଳ ଗଙ୍ଗ ଖଙ୍ଗକାରୀ କାରତ୍ତନଚୟ" ସ୍ଥାପନ ନିମିତ୍ତ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଥିଲା । ହରି ନାମାମୃତପାନମତ୍ତ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ଦଳର ଚିତ୍ର ଦେଖି ତାତ୍କାଳୀକ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଦୃଢ଼ରୂପେ ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲା ଏହାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରଣା ହୁଏ । ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଖୋଦିତ ଲୋକମାନଙ୍କର ଉତ୍ସବାଦିର ଚିତ୍ର ଦର୍ଶନ କଲା ମାତ୍ରକେ ମନରେ ଏହି ଭାବ ଜାତ ହୁଏ ଯେ ସେ ସମୟରେ ଉତ୍କଳରେ ଏପରି ଅନଶନଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପ୍ରଚାର ନ ଥିଲା, ଲୋକ-ମାନେ ସୁଖରେ ଦିନାତିପାତ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଦେଶର ସମୃଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥା ହେତୁରୁ ଉତ୍ସବାଦିର ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେଉଥିଲା । ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ ସୈନିକ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୁନ୍ଦର ସାଡ଼ୀ ପରିହିତା ଲଳନା ପ୍ରଭୃତିର ଚିତ୍ର ସେ ଯୁଗର ଯୁଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ସମାଜର ବେଶଭୂଷାର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରେ ।

ଏଠାରେ ଶିଳ୍ପକଳା ବିଷୟରେ ଲେଖିବାକୁ ଗଲେ ବିଷୟ ବାହୁଲ୍ୟରେ ଭ୍ରମାନ୍ତ ହେବା କିଛି ବିଚିତ୍ର ନୁହେ । ସର୍ବତ୍ର ଶିଳ୍ପର ସୁନ୍ଦର ବିକାଶ, ଶିଳ୍ପର ଲାବଣ୍ୟମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଦର୍ଶକକୁ ବିସ୍ମୟାବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଯେଉଁଠାରେ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିବ ସେଠାରେ ଶିଳ୍ପର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଆଭା ଦେଖିବ, ଚକ୍ଷୁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯିବ ଓ ପ୍ରାଣ ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିବ । ବାସ୍ତବିକ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଏପରି ଘଟଣାବିଷ୍ଟ ଯେ ଐତିହାସିକ ହଣ୍ଟର କହିଅଛନ୍ତି—

"Viewed from below, this lofty expanse of masonary looks as if one could not place a finger on an unsculptured inch" ଅର୍ଥାତ୍ "ଦେଖିଲେ ମନେ ହୁଏ ଏଥିରେ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ଏପରି ଏକଇଞ୍ଚ ପରିମିତ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ଯେଉଁଠାରେ ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ଅଙ୍ଗୁଳି ସ୍ଥାପନ କରି ପାରିବ" । ଏ କଥା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ । ଯଦି କାହାର ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ହୁଏ ସେ ଥରେ କୋଣାର୍କ ଦେଖି ଆସୁ ଓ ଏ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ସତ୍ୟକୁ ସାଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରୁ ।

କୋଣାର୍କର ଶିଳ୍ପିଗଣ କବିତ୍ୱ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଦର୍ଶିତାର ଯେତେ ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି ଶିଳ୍ପ ସୁଲଭ ଅଭିଜ୍ଞତାର ସେତେ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଅର୍କମନ୍ଦିର ଏପରି ସ୍ଥାନରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ଯେ ସାଗରର ଧବଳ ହାସ୍ୟମୁଖର ଉର୍ମ୍ମିମାଳା ତାହାର ଚରଣରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଢାଳି ଦେଉଥିଲେ । ଶିଥିଳ ବାଲୁକାଭିତ୍ତି ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ରଭେଦୀ ମନ୍ଦିର ସାଗରର ଆସୁରିକ ଉପଦ୍ରବ କେତେକାଳ ଅଟଳଭାବରେ ସହ୍ୟ କରିବ ? ଆଉ ସେ ଶିଳ୍ପିମାନେ ମନ୍ଦିରର ମୂଳପତ୍ତନରେ ଜ୍ଞାନର ଆଭାସ ଦେଇଥିଲେ ଏପରି ଭୀଷଣ ପରିଣାମ ଘଟି ନ ଥାନ୍ତା ବୋଲି ଅନେକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ଏ ବିଷୟରେ ଅନବଧାନତାକୁ ଅନେକେ ମନ୍ଦିରର ଅକାଳ ପତନର କାରଣ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ କାରଣ ସେତେ ଦୃଢ଼ ନୁହେ ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ।

କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ପତନର ପ୍ରଥମ କାରଣ ଶିଳ୍ପି-ମାନଙ୍କର ଅନବଧାନତା-ବାଲୁକା ଭିତ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଦେବାଳୟର ଅବସ୍ଥିତି ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାପାର ମଧ୍ୟ ଘଟିଗଲା ଏବଂ ଏହା ଦ୍ୱାରା କୋଣାର୍କର ଉପରେ ଧ୍ୱଂସର ଭୀମ କର ଅନଧିକକାଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସାରିତ ହେଲା । ସମ୍ମୁଖରେ ସାଗରଗର୍ଭରେ କେତେକ ଗୁପ୍ତଶୈଳ ଅନେକ ତରଣୀର ସର୍ବନାଶ ସାଧନ କରିଥିଲା । ଅର୍କମନ୍ଦିର ଶିଖରରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚୁମ୍ବକ ପ୍ରସ୍ତର ଥିଲା । ବିପନ୍ନ ଜାହାଜର କ୍ରୁର ମୁସଲମାନ ନାବିକମାନେ ସ୍ଥିରକଲେ ଏ ପ୍ରସ୍ତରର ଆକର୍ଷଣରେହିଁ ଏଠାରେ ଜାହାଜ ସବୁ ଜଳମଗ୍ନ ହେଉଅଛି । ନାବିକମାନେ ବଳପୂର୍ବକ ମନ୍ଦିରର ଶୀର୍ଷରୁ ବୃହତ୍ ଚୁମ୍ବକପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିଦେଲେ । ସେହି ସମୟରୁ ଦେବାଳୟର ଆରତି ଧ୍ୱନି ନିସ୍ତବ୍ଧ-ନୈବେଦ୍ୟର ସମାରୋହ ଲୁପ୍ତ-ଶ୍ଳୋକର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଅଜ୍ଞାତ—ଅଗୁରୁଚନ୍ଦନ-କଳାପର ବ୍ୟବହାର ତିରୋହିତ ! କାରଣ ? ଯବନର ସ୍ପର୍ଶରେ

ଦ୍ୱିତୀୟ କାରଣ ମନ୍ଦିର ବୁଡ଼ାଇଥିବା ଚୁମ୍ବକ ପ୍ରସ୍ତରର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେବମହିମା ଲୁପ୍ତ ହୋଇଅଛି! ହା ଦେବତା! ମାନବ ହସ୍ତରେ ଏତେ ଅଳ୍ପରେ ତୁମ୍ଭେ ଅପବିତ୍ର ହୁଅ! ସେ ଯାହା ହେଉ, ଏ କାଳ୍ପନିକ କାରଣ ବ୍ୟତୀତ ମଧ୍ୟ ବୈଜ୍ଞାନିକ କାରଣସ୍ୱରୂପ ଉପରୋକ୍ତ ବିଷୟଟି ସହଜରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରା ଯାଇ ପାରେ ।

ତୃତୀୟ କାରଣ-ଉତ୍କଳର କ୍ରମିକ ଅବନତି ଅନୁସାରେ ଏ ମନ୍ଦିରର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ନରସିଂହଦେବଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁରେ ଦେବାଳୟର ଶୋଚନୀୟ ପରିଣାମ ।

ଏହି ଉଲ୍ଲିଖିତ କାରଣ ଦୁଇଟି ସହିତ ଅଉ ଗୋଟିଏ କାରଣର ସମାବେଶ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଦେଖା ଯାଏ; ଏବଂ ସେଥିରୁ ଜଣା ଯାଏ ଯେ ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁପରେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ଅଭାବରେ ଏପରି ଦଶା ଭଜିଲା । ଏ କାରଣଟି ସେତେ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏକାବେଳେକେ ଭିତ୍ତିହୀନ ନୁହେ । ଉତ୍କଳର ସର୍ବୁଦିଗରେ କ୍ରମିକ ଅଧଃପତନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ମଧ୍ୟ ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହେବା କିଛି ବିଚିତ୍ର ନୁହେ ।

ସେ ଯାହା ହେଉ, କୋଣାର୍କର ପତନ ହୋଇଅଛି-ଏହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ । ପୁଣ୍ୟବ୍ରତ ନରସିଂହ ଦେବ! ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷର ରାଜତ୍ୱରେ ଯାହା ତୁମ୍ଭେ ନୀଳକୁମୁଦନୀଳମ ଆକାଶର ଶରୀରରେ କିରିର ସ୍ୱପ୍ନପରି ଗଢ଼ିଥିଲ, ଆଜି କେଉଁଠାରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନ, ସେହି ଶୈଳ-ମୁଦ୍ରିତ ଶିଳ୍ପକାବ୍ୟ; ସେହି ଅସୀମର ଶାନ୍ତ ବିକାଶ! ଗୌରବର ମରଣ ଏହିପରି ହୋଇଯାଏ । କେହି ଦେଖେ-ନାହିଁ, କେହି ଶୁଣେ ନାହିଁ, କେହି ଯତ୍ନ କରେନାହିଁ, ଧୀରେ ଧୀରେ, ଅତିଧୀରେ, ସନ୍ଧ୍ୟାଦେବୀଙ୍କର ତାମସୀ ଯବନିକାରେ ଗୋଧୂଳିର ହିରଣ୍ୟଦୀପ୍ତି ପ୍ରତିମା କେଉଁଆଡ଼େ ଉଡ଼େଇ ଯାଏ! ଯେପରି ପୁଷ୍କର ଟିକିଏ ସୁରଭି! ମାୟାର କ୍ଷଣିକ ଲୀଳା ରହସ୍ୟ!

"ବିଶ୍ୱକୋଷ" କହେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ବଙ୍ଗୀୟ କୀର୍ତ୍ତି । ଏ ମତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ଏହି ଦେବାଳୟସ୍ଥ ଶିଳ୍ପବିକାଶରେ କୃତିତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ବିଶ୍ୱକୋଷ ସଙ୍କଳୟିତା ମହାଶୟ ଏହି କୋଣାର୍କ ଦେବାଳୟ ବଙ୍ଗୀୟ ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ଲୀଳାଭୂମି ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବାରେ ତ୍ରୁଟି କରି ନାହାନ୍ତି । ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କପୋଳକଳ୍ପିତ ବାକ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଅଉ କିଛି ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ ।

ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପୀ ଭୁବନବିଦିତ ଶିଳ୍ପର ଆକର ଢାଙ୍କମହଲ ନିର୍ମାଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ, ଯାହାଙ୍କର ନଷ୍ଟଗୌରବ ବଂଶଧରଗଣ ପୁରୀରେ ରଥକୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ତୁଳିକାସାହାଯ୍ୟରେ ପଟ୍ଟାଦିରେ ଅଙ୍କିତ କରି ଭାରତବର୍ଷର ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜର ଆଜି ବିସ୍ମୟ ଜନ୍ମାଇ ଅଛନ୍ତି, ଆଜିକାଲି ଯେଉଁ ଦେଶର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟାରେ ସୂକ୍ଷ୍ମକୁଶଳା ବୋଲି ଖ୍ୟାତା ସେ ଦେଶ (ବିଶେଷତଃ ସେ ଉନ୍ନତ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ) ବଙ୍ଗୀୟ ଶିଳ୍ପିମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟଭିକ୍ଷୁ ହେବାର କାରଣ କଣ ତାହା ଅମ୍ଭେମାନେ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ । ଇଂରାଜିରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଅଛି Victory must begin at home । ଯେଉଁ ବଙ୍ଗୀୟ ଶିଳ୍ପିମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ସଦୃଶ ଶିଳ୍ପସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ଥାପିତ କଲେ ସେମାନେ ଆପଣା ଦେଶପାଇଁ କ'ଣ କରିଅଛନ୍ତି? ସେମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଯେଉଁସବୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେବାଳୟ ଅଛି ସେଥିରେ କୋଣାର୍କ ଦେବାଳୟର କିଛି ସାଦୃଶ୍ୟ ନାହିଁ-ସେ ଦେଉଳ ସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଛପର ଗୃହର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁକରଣରେ ନିର୍ମିତ-ସେ ସବୁରେ ପ୍ରସ୍ତର ବ୍ୟବହାର ବିଶେଷ ଭାବରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଇଷ୍ଟକ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ନିର୍ମିତ-ସେ ଦେବାଳୟ ସବୁର ତୋରଣ ଅଛି ଏବଂ ଏହି ତୋରଣ ସବୁ ସାରାକାନ(Saracan)ମାନଙ୍କର ରୀତି ଅନୁସାରେ ଗଠିତ । ସ୍ଥୂଳତଃ ଏହା କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟହେବ ଯେ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ, ଗଠନ ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ସେ ସବୁ ଦେବାଳୟର ତିଳେମାତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଯେଉଁ କାରିଗରମାନେ କୋଣାର୍କ ସଦୃଶ ଆଦର୍ଶ କୀର୍ତ୍ତି ଓଡ଼ିଶାରେ ରଖିଗଲେ ସେମାନେ ସ୍ୱଦେଶରେ ସେହି ଆଦର୍ଶାନୁକରଣରେ କାହିଁକି ଅକ୍ଷମ ହେଲେ?

କୋଣାର୍କ ଦେବାଳୟ ୧୨୪୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗଙ୍ଗାବଂଶୀୟ ସପ୍ତମରାଜା 'ଲାଙ୍ଗୁଲା ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବଙ୍ଗୀୟ-ମାନଙ୍କର ଉପନିବେଶ ସ୍ଥାପନ ବିଷୟରେ ଇତିହାସ ନୀରବ । କେବଳ ୧୨୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବଙ୍ଗଳା ରାଜା ଲକ୍ଷ୍ମଣସେନ ଶତ୍ରୁ ଭୟରୁ ଶାନ୍ତିଲାଭ କରିବାକୁ ଓ ବିଗ୍ରହାଦିର ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ ଦର୍ଶନରୁ ବିରତ ହେବାକୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ପଳାଇ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କେତେଜଣ ଅନୁଚର ଆସିବା କଥା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । ତାହା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ବିଷୟରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସନ୍ଦେହଶୂନ୍ୟ ପଳାୟନକାରୀମାନଙ୍କର ଏପରି ଶିଳ୍ପକଳାରେ ଶକ୍ତି-ମତ୍ତା ପ୍ରକାଶ ସମ୍ଭବପର ହୋଇଥାରେ କି ? ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାରତ ଗୌରବ ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଦେଲେ ଏହି ସନ୍ଦେହ-ମୋଚନ ହେବ। ଦତ୍ତ କହନ୍ତି A vigorous progress in art is not possible when political life is exstinct' ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜନୈତିକ ବଳର ଅବସାନ ସଙ୍ଗରେ ଶିଳ୍ପର ଉନ୍ନତି ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ସାମାନ୍ୟ କେତେ ଜଣ ମୁସଲମାନଦ୍ୱାରା ତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଯଦି ଲକ୍ଷ୍ମଣସେନ ପଳାଇ ଆସିବାର ଇତିହାସ ଉକ୍ତି ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ବଙ୍ଗରେ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ସେ ସମୟକୁ ଯେ ଅବସାନ ହୋଇଥିଲା ଏହା ସ୍ୱତଃ ସିଦ୍ଧ । ସେତେବେଳେ ଶିଳ୍ପ କଳାର ଉତ୍କର୍ଷ କଥାଟା ଆକାଶକୁସୁମପରି ବୋଧ ହୁଏ ।

ଏ ବିଷୟରେ ବିଶ୍ୱକୋଷର ସବୁ ଯୁକ୍ତିର ଅବତାରଣା କରି ସେସବୁର ଖଣ୍ଡନ କରିବାକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନର ଅଭାବ । କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ଗଠନରେ ବଙ୍ଗୀୟ ଶିଳ୍ପିର ସାହାଯ୍ୟ କରିବା କଥା ବର୍ତ୍ତମାନ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର ବର୍ଣ୍ଣନାର ଏକ ଅଂଶରୂପରେ ଅଲୋଚିତ ହୋଇଅଛି, ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଏବିଷୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମାଲୋଚନା ହୋଇ ପାରେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଗର୍ବର ସହିତ କହିପାରୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପମାନଙ୍କର ସର୍ବବିଷୟରେ ବିଶିଷ୍ଟତା ଦେଖାପାଏ—କି ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ କି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ଓଡ଼ିଶାଶିଳ୍ପୀ ତାହାର ଶିଳ୍ପ କଳା ନିମିତ୍ତ ଋଣୀ ନୁହେ । ଏବିଷୟର ପରିଚୟ ଆମ୍ଭେ-ମାନେ ପୁରୀସ୍ଥ ବିମଳାଦେବୀଙ୍କ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା ସମୟରେ ସାମାନ୍ୟଭାବରେ ଦେଇଅଛୁଁ । ଏବିଷୟରେ ବେଶି ଆନ୍ଦୋଳନ ନକରି ଆମ୍ଭେମାନେ କେବଳ ଭାରତବର୍ଷର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଦେବାଳୟର ବିମାନ ସହିତ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟର ବିମାନ ସବୁ ତୁଳନା କରି ଦେଖୁଁ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପ ଓ ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ମୌଳିକତା ଅଛି—ଅନ୍ୟଦେଶର ଶିଳ୍ପରେ ଏହା ପୁଷ୍ଟ ନୁହେଁ, କିମ୍ବା ଅନ୍ୟସ୍ଥାନର ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ ଅନୁକରଣ ଏହାର ଧର୍ମ ନୁହେଁ ।

ମନ୍ଦିରର ପରିଚ୍ଛଳନା ।

ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ତୁଳନାରେ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଆଧୁନିକ ରୁଚି ସମ୍ମତ କୌଣସି ପରି-ଚ୍ଛଳନା ନାହିଁ । ଏ ପରିଚ୍ଛଳନା ନ ଥାଇ ଯେ ବେଶୀ କିଛି କ୍ଷତି ହେଉଅଛି, ତାହା ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ବରଂ କୋଣାର୍କ ଦେବତା ନିର୍ଜନରେ ଯେଉଁ ସେବା ପୂଜା ପାଉଅଛନ୍ତି, ସେହି ନିର୍ଜନ ପ୍ରାନ୍ତରରେ ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର ପ୍ରୋଥିତ ସମାଧି ସ୍ତମ୍ଭ ଦେଖିଲେ ଯେଉଁ ଅର୍ଚ୍ଚନାର ଆଦର୍ଶ ମନେ ପଡ଼େ ତାହା କୌଣସି କାଂସ୍ୟ ଘଣ୍ଟା, ଶଙ୍ଖ ଦର୍ଶକ ମନରେ ଆଣି ପାରନ୍ତା ନାହିଁ । ସେ ଗୌରବ ସମାଧିର ଯେଉଁ ଦଶାବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଘଟିଅଛି ସେଥିରେ ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଚ୍ଚନାର କୌଣସି ଆଭାସ ଦେଖାଇବା ସେ ଗଭୀର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପ୍ରତି ଉପହାସ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେ । ନରସିଂହ ଦେବ ଯେଉଁ ମନ୍ଦିର ରଖିଥିଲେ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ କାଳ ତାହାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଘଟାଇଲାଣି । ତାଙ୍କ ମନରେ କୋଣାର୍କ ଦେବତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଅର୍ଚ୍ଚନାର ଆଦର୍ଶ ଥିଲା, ତାହା ଆଜି ଏ ଯୁଗରେ ଘଟିବା ଅସମ୍ଭବ । ନିଜର ଭୋଗ ବିଳାସ ତୁଚ୍ଛ ମନେ କରି ଗୋଟିଏ ସମ୍ଭବ ସମଗ୍ରଦେଶର ଯୁଗକର କର ବ୍ୟୟ କରି ଯେଉଁ ଦେବତାଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସେବା ପୂଜାର ଯେ କି କଳ୍ପନା ତାଙ୍କ ମନରେ ଥିଲା ତାହା ଅନୁମାନ କରିଯାଇ ପାରେ । କୋଣାର୍କ ଦେବତା ! ତୁମ୍ଭର ପୂଜା ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ! ସୁଖର କଥା ମାନବ ବାସରୁ ତୁମ୍ଭେ ଦୂରରେ ରହିଲଣି, ସାଗର ସୈକତରେ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ ନିଶୀଥରେ ଯେଉଁ "ଜଳଦେବୀକୁଳ" ମହାନନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ସେମାନେ ତୁମ୍ଭର ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବେ, ଶଙ୍ଖ ଘଣ୍ଟାର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ; ସମୁଦ୍ର ସେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ସର୍ବଦା ବ୍ୟଗ୍ର । ଦର୍ଶକ ପାଇଁ ପଣ୍ଡା କୁଳର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ; ଦର୍ଶକ ଆପେ ଆସି ଏ ନିର୍ଜନ ପ୍ରଦେଶରେ ସବୁ ଦେଖି ଯିବ ଏବଂ ଏ ଗୌରବ ଶ୍ମଶାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବସି ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁ ଦୁଇବିନ୍ଦୁ ପକାଇ ଆପଣା ଜୀବନକୁ ଧନ୍ୟ କରିବ ।

ଯାଜପୁର ଦେବାଳୟ ।

ଯାଜପୁର ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ପକ୍ଷିକ୍ରୋଶବ୍ୟାପୀ ସ୍ଥାନ ସାଧାରଣତଃ ବରଜା ବା ପାର୍ବତ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏ ସ୍ଥାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଅନେକ ଶ୍ରୁତି ଏ ପୌରାଣିକ କାହାଣୀ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅଛି । ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଗୋଟି ଜନ୍ମାଦିକର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଲିଖିବା କିମ୍ବା ଶ୍ରୁତି ଏ ପ୍ରବାଦ ଆ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେବ । ସେପରି ଶକ୍ତି ବା ଅବକାଶ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନାହିଁ । ବରଜା କ୍ଷେତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କେତୋଟି ପୁରାତନ ବିବରଣ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ମୁସଲମାନ ଆକ୍ରମଣ ସମୟରେ ହିନ୍ଦୁଦେବ ମନ୍ଦିର ଓ ହିନ୍ଦୁଦେବତାମାନଙ୍କୁ କି ବିଜାତୀୟ ଅତ୍ୟାଚାର ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ତାହାର ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରି ଅଳ୍ପକାଳର ବରଜା କ୍ଷେତ୍ରସ୍ଥ ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ ଦେବା ଓ ସେଥି ସଙ୍ଗରେ ମନ୍ଦିର ଗଠନ-କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ସଭ୍ୟତାର ଗୋଟିଏ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଲେଖ୍ୟ ପାଠକମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଏ କ୍ଷେତ୍ରର ନାମରୁ ଏହା ଯେ ଏକ ସମୟରେ ଯଜ୍ଞ ଭୂମି ଥିଲା ଏହା ସୂଚିତ ହେଉଅଛି । କଥିତ ଅଛି ବ୍ରହ୍ମା ପୁରାକାଳରେ ଏହି ପବିତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରର ଅଧୁନାତନ ଦଶାଶ୍ୱମେଧଘାଟ ନିକଟରେ ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲେ । ସମସ୍ତ ଦେବତାମାନେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ସେହି ମହାଯଜ୍ଞର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରିଥିଲେ । ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଙ୍ଗାଦେବୀଙ୍କ ନାମ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ତାଙ୍କର ଆଗମନକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ କରିବା ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଶାଖାକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରବାହିତ କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତାହା ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ବୈତରଣୀ ନଦୀ ନାମରେ ପରିଚିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ଏହି ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରୁ ଦୁର୍ଗା ବା ପାର୍ବତୀ ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରି ବାହାରିଥିଲେ ସେହି ହେତୁରୁ ଦେବୀଙ୍କର ନାମ ବିରଜା ଓ ତଦନୁସାରେ କ୍ଷେତ୍ରର ନାମ ବରଜା କ୍ଷେତ୍ର ହେଲା । ସେହି ଦେବୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ମହାଦେବଙ୍କ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତିନିଧି ସ୍ୱରୂପ ଅଷ୍ଟଚଣ୍ଡୀ ଜାତ ହେଲେ । ତଦନନ୍ତର ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା ଏହି ଲିଙ୍ଗରାଜ ଦେବମାନଙ୍କ ଅଧୀନସ୍ଥ କୋଟି ସଂଖ୍ୟକ ଲିଙ୍ଗ କ୍ଷେତ୍ରର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ରହି କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅସୁର ରାକ୍ଷସ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ଏହିପରି ବରଜା କ୍ଷେତ୍ରର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ।

ଏ କାହାଣୀଟି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପୌରାଣିକ ଘଟଣା କ୍ଷେତ୍ର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧ । କଥିତ ଅଛି ବିପ୍ର ଗୟାସୁରକୁ ବଧ କରି ଯେତେବେଳେ ଭୂପତିତ କରି ଦେଲେ ତାହାର ବିଶାଳ ବପୁ ଗୟାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଦକ୍ଷିଣରେ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହେଲା—ତାହାର ଶୀର୍ଷଦେଶ ଗୟାରେ ରହିଲା ନାଭିଦେଶ ଯାଜପୁରରେ ରହିଲା ଓ ପାଦଦେଶ ରାଜମହେନ୍ଦ୍ରୀର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଲାଗିଥିଲା । ଆଜି କାଲି ଯାଜପୁର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କ ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ କୂପ ଅଛି ତାହା ଗୟାନାଭି ବା ଗୟାବାପୀ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଲୋକେ ସେ କୂପଟିକୁ ଅତି ପବିତ୍ର ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯାତ୍ରୀମାନେ ନିଜ ନିଜ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପାପପ୍ରକ୍ଷାଳନ ଅଭିଳାଷରେ ସେ କୂପରେ ତଣ୍ଡୁଳ ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ମଳ ପିଣ୍ଡ ନିକ୍ଷେପ କରନ୍ତି । ସେଠାର ଲୋକେ ଓ ଯାଜପୁରର ପଣ୍ଡାମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ୧୮୬୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି କୂପସ୍ଥିତ ଦୀର୍ଘକାଳ ସଞ୍ଚିତ ପିଣ୍ଡ ଗୁଡ଼ିକ ବାହାରି ଆସି ମନ୍ଦିରର ସମସ୍ତ ସ୍ଥାନ ଆବର୍ଜନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେଇଥିଲା । ଏହି ଅଲୌକିକ ଘଟଣାକୁ ସେମାନେ ସେ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଭୀଷଣ ଭାବୀ ବିପଦର ସୂଚନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଯେଉଁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସୁନ୍ଦର ପାବନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ବୈତରଣୀନଦୀ କୂଳରୁ ବରାହମନ୍ଦିର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ଦଶାଶ୍ୱମେଧ ଘାଟ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏହି ଅଶ୍ୱମେଧଯଜ୍ଞରୁ ଯାଜପୁରରେ ବୈଦିକ କାଳର ଧର୍ମର ଛାୟା ପଡ଼ିବାର ଦେଖା ଯାଉଅଛି । ଏହି ସମସ୍ତ ବୈଦିକ କର୍ମକାଣ୍ଡ ପରେ ଯାଜପୁରରେ ଶୈବ ଉପାସନାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି । କାଳୀ ମନ୍ଦିର ଓ ଶୈବରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ବୋଲି ଯାଜପୁରର ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୌରବ ରହିଥିଲା । ୧୧୩୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଶୈବରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱକାଳ ଶେଷ ହେବାରୁ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଯାଜପୁରରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କେତେକ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଯାଜପୁର ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବ ନରପତିମାନଙ୍କର ସାମୟିକ ରାଜଧାନୀରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିଲା । ଏକପ୍ରସ୍ତର ଗଠିତ ସୁନ୍ଦର ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ସ୍ଥାପିତ ମନୋହର ଗରୁଡ଼ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଏହି ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରାଚୀନ ବିସ୍ତାର ସମୟରେ ଖୋଦିତ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗରୁଡ଼ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୋଟିଏ ସରୋବରରେ ପୋତି ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବାର କେହି କେହି କହନ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ନାନାବିଧ ଅବତାରର ମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ

ଯାଜପୁରରେ ବୈଦିକ ନାନା ଧର୍ମର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯାଜପୁର ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ସପ୍ତ-ମାତୃକାମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିର ରହି ଯାଜପୁରରେ ଯେ ଏକସମୟରେ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ଥିଲା ତାହାର ଅଭ୍ରାନ୍ତ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର ନାନା ଶାଖା ପ୍ରଶାଖାର ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟ ଯାଜପୁରରେ ଦେଖାଯାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବ ସପ୍ତାଶ୍ୱରଥରେ ବସି ରଥଚଳାଇବାର ଦୃଶ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଭିତ୍ତିଗାତ୍ରରେ ଚିତ୍ରିତ ମୂର୍ତ୍ତିସମୂହରୁ ବୁଝାଯାଏ । ଯାଜପୁରର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଭାରତୀୟ ବିଭିନ୍ନକାଳୀନ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥିତ ଧର୍ମର ଚିହ୍ନ ସବୁ ଦେଖି ଐତିହାସିକ ହଣ୍ଟର ସାହେବ କହିଅଛନ୍ତି—"The temple walls and monolithic sculpture of Jajpur furnish, even in their fragmentary state a chronicle of the ever-shifting religions of India."

ବୈତରଣୀ ନଦୀର ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅସଂଖ୍ୟ ସୁଗଠିତ ସୁଚିତ୍ରିତ ମନ୍ଦିର ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଯାଜପୁରର ଅତୀତ ଗୌରବ ପ୍ରଚାର କରୁଅଛନ୍ତି । ଯବନ ଅତ୍ୟାଚାର ସହ୍ୟ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ କେତେକ ଗୋଟି ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ଯାଜପୁରରେ ରହିଅଛି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାଳୀ, ବାରାହୀ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତରମୟୀ ପ୍ରକାଣ୍ଡମୂର୍ତ୍ତି ତିନିଗୋଟି ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସେହି ମୂର୍ତ୍ତି ତିନିଗୋଟି ମୁଗୁନି ପ୍ରସ୍ତରରେ ନିର୍ମିତ । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିତ୍ରୟର ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ମୁଗୁନି ପ୍ରସ୍ତର ଅବଶ୍ୟ ଶତକୋଶ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଗଡ଼ଜାତ ପ୍ରଦେଶରୁ ଆନୀତ ହୋଇଥିବ ।

ଯାଜପୁର ଦେବାଳୟ ଓ ଦେବ ମୂର୍ତ୍ତି ।

ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ଦେଖିବାକୁ ଚତୁର୍ଭୁଜା ଦେବୀ । ମହାରାଣୀ ପରି ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ବସି ଅଛନ୍ତି; ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରସ୍ତରର ହସ୍ତୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ପଦଦ୍ୱୟ ସ୍ଥାପିତ ଖଣ୍ଡିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସାଢ଼ୀ ଧୀରେ ବକ୍ର ହୋଇ ପାଦଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବିଅଛି । କଟିଦେଶରେ ମେଖଳା, ବକ୍ଷଦେଶରେ ନାନାବିଧ ସୁଦୃଶ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର, ମନୋହର କେଶ ବିନ୍ୟାସ ସ୍ୱରୂପର ପରିଚୟ ଦେଉଅଛି ।

ବାରାହୀ ନିଜ ଜାନୁ ଉପରେ ଶିଶୁସନ୍ତାନଟିକୁ ବସାଇ ବସି ଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦୁଇଟି ପରି ମଧ୍ୟ ଏ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତରରେ ଗଢା । ସେ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡି ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ୮ ଫୁଟ ପ୍ରସ୍ଥରେ ୪ ଫୁଟ । ହସ୍ତରେ କଙ୍କଣ, ବଳୟ ଓ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠିରେ ମୁଦ୍ରିକା ଶୋଭା ପାଉଅଛି । ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀଙ୍କର ସାଢ଼ୀ ପରି ଖଣ୍ଡିଏ ସୁନ୍ଦର ସାଢ଼ୀ କେବଳ ବକ୍ଷୋଦେଶଟି ଅର୍ଦ୍ଧମୁକ୍ତ କରି ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଲାଗିରହିଅଛି । କଣ୍ଠଦେଶରୁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ମାଳା ଲମ୍ବି ଅର୍ଦ୍ଧୋନ୍ମୁକ୍ତ ବକ୍ଷୋଦେଶକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ପକାଇ ଅଛି-ମସ୍ତକରେ ନାନାବିଧ ଅଳଙ୍କାର ଓ କର୍ଣ୍ଣ ଦେଶରେ କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ ରହି ମୂର୍ତ୍ତିଟିର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଅଛି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ସବଳ ସୁଗଠିତ ମହିଷ ବାହନର କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଦେବୀଙ୍କର ପାଦଦେଶରେ ରହିଅଛି ।

ଏହି ତିନିଗୋଟି ପ୍ରସ୍ତରମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିମଧ୍ୟରେ କାଳୀ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଭୀତିପ୍ରଦା । ସାଧାରଣତଃ କାଳୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଯେପରି ଭାବରେ ସର୍ବତ୍ର ଦେଖା ଯାଏ, ଏଠାରେ ତାହାର କିଛି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇନାହିଁ, ବରଂ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତିଟି କାଳୀ-ଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ-ଭୟଙ୍କର ଚିତ୍ରଟିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଙ୍କର କରି ପକାଇଅଛି । ସେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ବସି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମ ପତ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ଆସନ ଉପରେ ରହିଅଛି ।

ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ତିନିଗୋଟି ବ୍ୟତୀତ ନଦୀକୂଳରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ନିମ୍ନନିମ୍ନ ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡ (raised gallary) ଦେହରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ପୌରାଣିକ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ସେ ସବୁ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସାତ ଗୋଟି ଦେବୀ-ମୂର୍ତ୍ତି ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସପ୍ତମାତୃକା ନାମରେ ପରିଚିତ । ପୂର୍ବ କଥିତ ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି-ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଆକାର ଗଠନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ କାଳୀ, ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ, କୌମାରୀ, ରୁଦ୍ରାଣୀ, ବାରାହୀ, ବୈଷ୍ଣବୀ, ଓ ଯମମାତୃ ନାମରେ ଅଭିହିତା । ଏଠାରେ କାଳୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଦୈତ୍ୟ ରକ୍ତବୀଜକୁ ବିନାଶ କରି ଏକ ହସ୍ତରେ କଟାରୀ ଓ ଅନ୍ୟ ହସ୍ତରେ ରକ୍ତ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର ଧରି ରୋଷକଷାୟିତ ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁ ଦର୍ଶକର ଭୀତି ଉତ୍ପାଦନ କରେ । ଏହିପରି ଭୟାନକ କାଣ୍ଡ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲେ ସଂସାର ଭୟରେ ଛିନ୍ନବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯିବ ଏହି ଭୟରେ ଚଣ୍ଡୀଙ୍କର ପଦାଘାତରୁ ସଂସାରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମିତ୍ତ ମହାଦେବ ନିଜପତ୍ନୀଙ୍କ ପଦତଳରେ ପଡ଼ି ଯାଇଅଛନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏକେ କରାଳବଦନା, ବିକଟଦଶନା, ନୃମୁଣ୍ଡମାଳିନୀ, ବିଦ୍ରୂପିଣୀ ଦେବୀ; ତା ଉପରେ ପୁଣି ଦୈତ୍ୟଙ୍କ ମାଂସ ହସ୍ତରେ 'ଦୈତ୍ୟଶୋଣିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର ଓ ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ଭୈରବ ନୃତ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତା । ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରାଣରେ ଆତଙ୍କ ଜନ୍ମାଇବ । ଯମମାତୃ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ କମ୍ ଭୟଙ୍କରୀ ନୁହେଁ । ମୃତ୍ୟୁ ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କଲେ ଯେଉଁ ବେଶ ସମ୍ଭବପର ହୋଇପାରେ ଯମମାତୃଙ୍କର ସେହି ବେଶ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ରହିଅଛି, କହିଲେ ଚଳେ । ଦେଖିବାକୁ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶୀର୍ଣ୍ଣା, ଅସ୍ଥିକଙ୍କାଳସାର ବୃଦ୍ଧା, ମୁଖଦେଶରେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟବିଷାଦ ଅବସାଦର ପୂର୍ଣ୍ଣଛାୟା ପଡ଼ି ଅଛି । ଦେଖିଲେ ଏ କଥା ସ୍ୱତଃ ମନେ ହୁଏ ଯେପରି ମୂର୍ତ୍ତିଟି କାହାଉପରେ ଅଭିଶାପ ବର୍ଷଣ କରିବା ପାଇଁ ବିକଟ ମୁଖ-ବ୍ୟାଦାନ କରି ଗୃହେ ବସିଅଛି ।

ଯାଜପୁରର ଦେବାଳୟ ଓ ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ ମୁସଲମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ପ୍ରଭୂତ କ୍ଷତି ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛି । ଆଜି ଯାଜପୁରରେ ଯାହା ହିନ୍ଦୁକୀର୍ତ୍ତି ଅଛି ତାହା ହିନ୍ଦୁ-କୀର୍ତ୍ତିର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ମାତ୍ର—ଯାହା ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱେଷ ହିଂସା ଅବମାନନା ଓ ଅସ୍ତ୍ରମୁନରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଅଛି ସେତିକି ଆଜି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ପଡ଼େ । ହିନ୍ଦୁହିନ୍ଦୁକ ନିଷ୍ଠୁର ମୁସଲମାନ ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିର ସବୁ ଧ୍ୱଂସ କରି, ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ଅଙ୍ଗ ଛେଦ କରି, ଯାଜପୁର କୀର୍ତ୍ତିକ, ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ କ୍ଷତି କରିଅଛି ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେ କ୍ଷତି-ପୂରଣର ଆଶା ସୁଦୂରପରାହତ । ଅବିବେକୀ ଧର୍ମାନ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି ସଂସାରର କି କ୍ଷତି କରିପାରେ ତାହା ଓଡ଼ିଶାରେ ମୁସଲମାନ ଆକ୍ରମଣର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ପଢ଼ିଲେ ଅକ୍ଳେଶରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ହୁଏ । ଧର୍ମର ଦ୍ୱାହି ଦେଇ ଅନ୍ୟର ଏପରି କ୍ଷତି କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ହୋଇ ପାରେ ସେମାନେ ଜୀବଶ୍ରେଣୀର କେଉଁ ସ୍ତରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ପାରନ୍ତି ତାହା ପ୍ରାଣୀତତ୍ତ୍ୱବିତ୍-ମାନଙ୍କର ଅଲୋଚନୀୟ ବିଷୟ । ସମ୍ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଶାରେ ବସି ଆସି ଥିବା ଯେଉଁ ଲୋମହର୍ଷଣ ବ୍ୟାପାରର କ୍ଷୀଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣିଲେ ଆଜି ମାନବ ମନରେ ପ୍ରବଳ କୁତୂହଳ ଜାତ ହେଉଅଛି ତାହା ଓଡ଼ିଆମାନେ ଧର୍ମ ନାମରେ କରି ପାରିଲେ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ କେଉଁ ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା ତାହା ଧର୍ମବିଶ୍ଳେଷକ-ମାନଙ୍କର ଅବଧାରଣୀୟ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାହା ଦେଖିଅଛୁଁ

ମୁସଲମାନ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଯାଜପୁରର କ୍ଷତି ।

ସେଥିରେ କଳ୍ପନାର ବିଳାସ କିଛି ନାହିଁ; ଇତିହାସ ବିଜ-ନିର୍ଘୋଷରେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ପ୍ରଚାର କରିଅଛି ଆମ୍ଭେମାନେ ଅତିକ୍ଷୀଣଭାବରେ ତାହାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ମାତ୍ର କଲୁଁ । ଏ ବିଷୟରେ ନିରପେକ୍ଷ ବିଦେଶୀୟ ଐତିହାସିକଙ୍କର ଏକସ୍ଥାନର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣନ୍ତୁ ;—"Whatever Musalman bigotry could destroy has perished; and the grave of an Afghan iconoclast, quarried out of Hindu shrines, forms the most conspicuoas monument in the metropolis of the Sivaite priests. The Muhammadans of the sixteenth and seventeenth centuries stabled their horses in the Hindu palaces and tore down the great temples, stone by stone, to build royal residence for their own chiefs". ଏହାର ମର୍ମାନୁବାଦ ଏହିପରି—ମୁସଲମାନ ଧର୍ମାନ୍ଧତା ଯାହା କରି ପାରେ ତାହା କରି ଯାଇଅଛି । ଅଫଗାନ ହିନ୍ଦୁତୀର୍ଥର ମନ୍ଦିର ନେଇ ନିଜର କବର କଲା, ତାହା ପୁଣି ଆଜି ସଗର୍ବରେ ଶୈବ-ଧର୍ମର ପ୍ରଧାନ ଲୀଳାଭୂମିରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ୧୬ଶ ଓ ୧୭ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁ ରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜପ୍ରାସାଦକୁ ନିଜର ଅଶ୍ୱଶାଳାରେ ପରିଣତ କଲେ ଏବଂ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମନ୍ଦିର ସବୁ ଭାଙ୍ଗି ନିଜ ଦଳପତିମାନଙ୍କର ବାସୋ-ପଯୋଗୀ ରାଜଭବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହା ଯଦି ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତାହା ହେଲେ ନିରପେକ୍ଷ ପାଠକ ମନେ କରନ୍ତୁ ଯାଜପୁର ବି ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ କ୍ଷତି ସହ୍ୟ କରିଅଛି । ଇତି-ବୃତ୍ତରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିପାରୁଅଛୁଁ ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ମୁସଲ ମାନମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲେ ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁ ଦେବ-ଦେବୀଙ୍କ ଭୟରେ ଏକ ମନ୍ଦିରର ସୁବା ବିନାଶ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଫଗାନ ଦଳରେ ଅଲବ-ଖର ନାମକ କଳାପାହାଡ଼ର ଜଣେ ଅନୁଚର ଆସି ନିଜର ଧର୍ମ ସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ (?) ହିନ୍ଦୁକୀର୍ତ୍ତିର ଯେ ମହାକ୍ଷତି କଲା ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନାତୀତ । ସେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ହିନ୍ଦୁ ଦେବ ଦେବୀଙ୍କୁ ଭୂମିସାତ କରି ଦେଲା, ମନ୍ଦିରସବୁକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ପକାଇଲା, ଶୈବମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଲୀଳାଭୂମି ମୁସଲ ମାନମାନଙ୍କର ଶୁକ୍ରବାରର ଉପାସନା ଓ କୋରାନପାଠରେ ଧ୍ୱନିତ ହେଲା, ବଡ଼ ବଡ଼ ମନ୍ଦିର ଦେହରୁ ପ୍ରସ୍ତର ଯାଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ମସଜିଦ୍ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ଏପରି ଏ ମହାକ୍ଷତି ଗୁରୁ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶତବର୍ଷ ତଳେ ସହ୍ୟ କରି, କାଳର ନିଷ୍ଠୁର ଶାସନ ଏ ଦୀର୍ଘକାଳ ଭୋଗ କରି ଯାହା ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଛି ତାହାହିଁ ଅମ୍ବ ମାନଙ୍କର ଆଜିର ଯାଜପୁର । ଯଦି ଆଧୁନିକ ଯାଜପୁର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାର ସମ୍ବନ୍ଧି ଚିନ୍ତା କରି ସ୍ତବ୍ଧ ହେଉଁ, ଏ ସମସ୍ତ ଅତ୍ୟାଚାର ପୂର୍ବରୁ ଯାଜପୁର ଯେ କି ଶୋଭାର ଭଣ୍ଡାର ଥିଲା ପାଠକମାନେ ନିଜନିଜର କଳ୍ପନା ସାହାଯ୍ୟରେ ଥରେ ଠିକ୍ କରି ନିଅନ୍ତୁ । ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବଳ ଲେଖନୀ ସେ ଦୁଃଖର ସେ ନଷ୍ଟଗୌରବର ଚିତ୍ର ଦେଖାଇବାକୁ ସର୍ବଥା ଅସମର୍ଥ ।

ଯନ୍ତ୍ରୀ ଅଭାବରେ ଯନ୍ତ୍ରର ପରିଚାଳନା କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସୁଚାରୁରୂପେ ହେବାର କେବେ କେହି ଶୁଣି ନାହିଁ । ରାଜ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର ଯାହା ହସ୍ତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ ତାହାର ଅଭାବରେ ରାଜ୍ୟ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ଚଳି ପାରେନାହିଁ । ରାଜ୍ୟକଥା କାହିଁକି, ସର୍ବତ୍ର ଏ ଉକ୍ତି ସତ୍ୟ । ଯେଉଁ କ୍ଷଣଜନ୍ମା ପୁରୁଷମାନେ ମନ୍ଦିର ସବୁ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର ତିରୋଧାନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ, ଯାଜପୁରରେ କାହିଁକି, ସର୍ବତ୍ର ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିର ଅଭିଭାବକ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଦୀନ ଦଶାରେ ପଡ଼ିଅଛି । ବିଶାଳ ହିନ୍ଦୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଆଜି ଏହି ଏକାଦଶା । ନାନା ଭାବରେ ଆଜିକାଲି ଅଭିଭାବକତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି-ସରକାର ବାହାଦୁର କିମ୍ବା ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଅଭିଭାବକ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ନିଷ୍ଠା ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତାଙ୍କର ଥିଲା ତାହା ଆଜି କାହିଁ ? ଜେଣୁ ଅଭିଭାବକ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ଅଭିଭାବକ ଶୂନ୍ୟ, ପରିଚାଳନାର କ୍ରିୟାକାଣ୍ଡ ଓ ଯଥାସମ୍ଭବ ଆଡମ୍ବର ଥାଇ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିରର ପରିଚାଳନା ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ହିନ୍ଦୁସମାଜରେ ଏହି ଦଶା, ଯାଜପୁର ସେଥିରୁ ପୃଥକ୍ ନୁହେ । ପଣ୍ଡା ଅଛନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଗାଈ ମୂଳଧନ ସ୍ୱରୂପ ରଖି ସେଥିରେ ଶତ ଶତ ଯାତ୍ରିଙ୍କୁ ବୈତରଣୀ ପାର କରାଇ ଦେଉଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମର ମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଉତ୍ତମ ଗ୍ରହପଇସା ପାଉଅଛନ୍ତି; ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ମଧ୍ୟ ପରିଚାଳକ ହୋଇ ମନ୍ଦିରର ଆୟବ୍ୟୟର ହିସାବ ରଖୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେହି ନିଷ୍ଠା, ସେହି ଭକ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିର ଆଜି ଶ୍ରୀହୀନ, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ଆଜି ନିରାଶ୍ରୟ । ଆଜି ଯେ ଏତେ ହିନ୍ଦୁ ଫିରାର ବକ୍ଷରେ ନାନା ପ୍ରତିକୂଳ ଅବସ୍ଥା ସଙ୍ଗରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ରହିଅଛନ୍ତି, ତାହା କେବଳ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସାର ସତ୍ୟ ଓ ଉଦାରତା ଯୋଗୁଁ ଘଟିଅଛି । କାଳସ୍ୟ କୁଟିଳା ଗତିଃ ।

ଯାଜପୁର ମନ୍ଦିରର ସବୁର ପରିଚାଳନା ।

ମୁସଲମାନ ଅତ୍ୟାଚାର ସହ୍ୟ କରିବା ପରେ ଯାଜପୁରରେ ଯେଉଁ ସବୁ ହିନ୍ଦୁକୀର୍ତ୍ତି ଅଛି ତାହା ତାତ୍କାଳୀନ ଉତ୍କଳୀୟ ସଭ୍ୟତାର ଅନେକ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ଯେଉଁ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତି ତତ୍କାଳ ଓଡ଼ିଶାର ତାତ୍କାଳୀନ ସଭ୍ୟତାର ପରିଚୟ । ଗୋଟିଏ କଥା ଆମ୍ଭେମାନେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛୁଁ ସେଥି ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତର ଅବଶ୍ୟ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଗଞ୍ଜାମ ପ୍ରଦେଶରୁ ଆସିଥିବ । ସେହି କଠିନ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ ଯେଉଁ ମନୋହର ଖୋଦନ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଅଛି ତାହା ନବମ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍କଳୀୟ ଶିଳ୍ପର ଶିଳ୍ପଗୌରବ ଘୋଷଣା କରୁଅଛି । ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର ବେଶଭୂଷାରୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ରୁଚିର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ମିଳୁଅଛି । ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ, ବାରାହୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ମନୋହର କେଶବିନ୍ୟାସ ଓ ସୁରୁଚି ସମ୍ମତ ଅଳଙ୍କାରର ସମାବେଶରୁ ସେହି ସମୟର ଉତ୍କଳୀୟ ଲଳନାର ଯେଉଁ ଆଲେଖ୍ୟ ମିଳେ ତାହା ସଗର୍ବରେ ଜଗତ୍ ସମକ୍ଷରେ ଦେଖାଇବାର କଥା । ଆଜି ଏତେଦିନ ପରେ ସୁଶିକ୍ଷିତା ଭାରତୀୟ ରମଣୀ ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ବେଶଭୂଷାର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରୁ ଆପଣା ପାଇଁ ଯେଉଁ ପରିଚ୍ଛଦ ଓ ଅଳଙ୍କାର ସଂଗ୍ରହ କରି ପାଇଅଛି ଏତେ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ଉତ୍କଳୀୟନାରୀ ଯେ ସେହିପରି ବେଶଭୂଷାର ରୁଚି ପାଇଥିଲା ତାହା ଯାଜପୁରର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଏ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୁନ୍ଦର ଶାଢ଼ୀ, ମେଖଳା ବକ୍ଷୋଦେଶ ଓ କେଶରେ ନାନା ଅଳଙ୍କାର ହସ୍ତରେ କଙ୍କଣ, ବଳୟ, କର୍ଣ୍ଣରେ ସୁଚାରୁ କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ, ବାମ ହସ୍ତର କନିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗୁଳି ମୁଦ୍ରିକା ସେ ସମୟର ଉତ୍କଳୀୟ ନାରୀର ସୁରୁଚିସଙ୍ଗତ ବେଶବିନ୍ୟାସର ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଯେଉଁମାନେ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳୀୟ ନାରୀଙ୍କର ବେଶବିନ୍ୟାସରେ ଟିକିଏ ସୁରୁଚିର ଅଭାବ ଦେଖି ନାସିକା କୁଞ୍ଚନ କରିଥାଆନ୍ତି ଏବଂ କାବ୍ୟ କବିତା ଛନ୍ଦରେ ଢ଼ାଳ ନିଜର ମାତା, ଭଗିନୀ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ "ବଉଦାଣ୍ଡର ଜଗନ୍ନାଥ ରଥର ଗ୍ରଳ ସଙ୍ଗେ" ତୁଳନା କରି କବିତାର ଗୌରବ (?) ବଢ଼ାଇବାର ପ୍ରଲୋଭନ ଛାଡ଼ି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଯାଜପୁରର ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ପାର୍ବତ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଟିକିଏ ମନୋଯୋଗ ସହକାରେ ଦେଖିଲେ ବୁଝିପାରିବେ ସେମାନଙ୍କର ବିଦେଶୀୟ ଶିକ୍ଷାଲବ୍ଧ ବିକାଶୀୟ ରୁଚିଠାରୁ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ରୁଚି କୌଣସି ଅଂଶରେ ହୀନକଳ୍ପ ନୁହେ । ଯାଜପୁରର ମନ୍ଦିର, ବିଭିନ୍ନ ଧରଣର ସ୍ତମ୍ଭ ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ ଏକାଧାରରେ ତାତ୍‌କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳାଶିଳ୍ପ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ, ବୁଦ୍ଧିବଳ ଓ ମାର୍ଜିତ ରୁଚିର ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ଦିଏ । ଖଣ୍ଡଗିରିର କପୋଳ ଦେଶରେ ଯେପରି ଅକ୍ଷରରେ ଶିଳାଲିପି (inscription) ଦେଖାଯାଏ ଯାଜପୁରର ଗୋଟିଏ ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ସେହିପରି କେତେକ ଲିପି ଅବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛି । ଯାଜପୁର ନିଜ ବକ୍ଷରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ହିନ୍ଦୁମନ୍ଦିରର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ରଖି ସେହି ସୁଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଅତୀତ ସମୟର ଯେଉଁ ଐତିହାସିକ କୀର୍ତ୍ତି କାହାଣୀ ବହନ କରି ଆସିଅଛି ତାହା ଉତ୍କଳର ଜାତୀୟ କବି ଓ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଐତିହାସିକ ନିକଟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକର କଥା ସ୍ଥୂଳ ଭାବରେ ନାନା ଦିଗରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଲୋଚନା କରିଅଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ସବୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଶିଳ୍ପ ଯେ ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଉପାଦାନ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କିଛି କାରଣ ନାହିଁ । ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ରର ନାନା ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଭାଗ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରି ଦେଖିବାର ଶକ୍ତି ବା ସମୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନାହିଁ । ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଶିଳ୍ପ ବିଷୟରେ କେତେକ ନୀତି ଆଲୋଚନା କରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପର ଯେଉଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଗୁଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି ସେହି ସଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଶା ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକୁ ସାଧାରଣଭାବରେ ଥରେ ମିଳାଇ ଦେଖିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । Ruskin ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପର ଯେଉଁ ସାତଗୋଟି ପ୍ରାଥମିକ ଗୁଣକୁ ତାଙ୍କର ମଧୁର ଭାଷାଭଙ୍ଗୀରେ "The seven lamps" ବା ସପ୍ତ ପ୍ରଦୀପ ଆଖ୍ୟା ଦେଇଅଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ-ମାନଙ୍କରେ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକଟିର ପରିଚୟ ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଦେଖାଯିବ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ସବୁର ଶିଳ୍ପ କେତେ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀୟ ; ଶ୍ରେଷ୍ଠଶିଳ୍ପର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଗୁଣସବୁ ଓଡ଼ିଶା ଦେବାଳୟରେ କିପରି ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ପରିଗ୍ରହ କରି ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରରୁ ରହିଅଛି ।

ଓଡ଼ିଶା ମନ୍ଦିରର ଶିଳ୍ପ ।

ସେହି ସାତଗୋଟି ଗୁଣମଧ୍ୟରୁ ୧ମଟି 'ତ୍ୟାଗ' (Sacrifice) । ଯେ କେହି ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିର ଦେଖି ସେବିଷୟରେ ନିରପେକ୍ଷଭାବରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବେ ସେ ଏକଥା ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ଯେ ଏହି ଗୁଣଟି ଓଡ଼ିଶା ଶିଳ୍ପର ସବୁବେଳେ ଥିଲା-ପରିଶ୍ରମକୁ ଭୟଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଶିଳ୍ପୀ କୌଣସିଠାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ହାନି କରିନାହିଁ ବରଂ ପ୍ରତି ସ୍ଥାନରେ ତାର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ଠାରେ ସେ ତାର ସର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧନ ପୂଜାର ନୈବେଦ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଅର୍ପଣ କରିଅଛି ।

୨ଟି ସତ୍ୟ (Truth) ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଳ୍ପିକୁଳର ପ୍ରତାରଣା-ଶୂନ୍ୟତା । ଓଡ଼ିଶାଶିଳ୍ପୀ ଏହାର ଟିକିଏ ମାତ୍ର ଅପବ୍ୟବହାର କରିନାହିଁ । ଯେ ଗୋଟିଏ କଥା ଲେଖି ଦର୍ଶକମନରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଥା ପ୍ରତାରଣାପୂର୍ବକ ଜାଗ୍ରତ କରାଇବାକୁ ଆଦୌ ଚେଷ୍ଟା କରିନାହିଁ । ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଂଶ ମଧ୍ୟ ନିଜନିଜର ବ୍ୟବହାର ଓ ଉପଯୋଗିତା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୂପେ ଦେଖାଉଅଛି କାଷ୍ଠଖଣ୍ଡିକରେ କିଛି ଟିକିଏ ଚିତ୍ର କରି ଦେଇ ମାର୍ବଲପ୍ରସ୍ତରର ଭ୍ରମ ଜନ୍ମାଇବା ଭଳି ପ୍ରବଞ୍ଚନା ତାହାର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ମିଳିବା ଦୁଷ୍କର ।

୩ଟି ଶକ୍ତି (Power)-ବିବିଧ କଠିନଶିଳାଗ୍ରଥିତ ଓଡ଼ିଶା ଦେବାଳୟସବୁ ଏହାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣ । ପିରାମିଡ଼ର ଅଳଙ୍କାରହୀନତା ଓଡ଼ିଶାଦେବାଳୟର ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅଳଙ୍କାରସତ୍ତ୍ୱେ ଏହା ବିଶାଳତାରେ କୌଣସି ଅଂଶରେ ନ୍ୟୂନ ନୁହେ । ଦେଖିଲା ମାତ୍ରକେ ଓଡ଼ିଶା ଦେବାଳୟର କଠିନତା ହଠାତ୍ ମନେ ହୁଏ—ତାହାର କୌଣସି ଅଂଶ ଦୁର୍ବଳ ବା କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ବୋଲି ଭୟ ହୁଏ ନାହିଁ ।

୪ର୍ଥଟି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ (Beauty)—ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ଗୁଡ଼ିକର ଶିଳ୍ପିକାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କି ମଧୁର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଅଛି ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ କେଉଁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କେଉଁଠାରେ ଶେଷ କରିବୁଁ ତାହା ଠିକ୍ କରି ପାରୁ ନାହୁଁ । ଐତିହାସିକ ଓଡ଼ିଶା ଦେବାଳୟର ମହୋଚ୍ଚ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଜଗତ୍ ସମକ୍ଷରେ ତାହାର ପ୍ରଚାର କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ମଧୁର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ତାହାର ଏକସ୍ଥାନ ଏହିପରି ମନୋରମ—Tendrils and young leaves, flowers

Digitized by srujanika@gmail.com

and fruits, pretty birds and pet animals, young children and youthful maiden,—the most graceful objects of nature,—have everywhere been selected for ornamentation, and they have been so combined as to produce the most striking effects. It may be added also that no object has anywhere been represented which is not calculated to inspire a sense of beauty in the beholder. The Romans made a grave mistake in this respect by placing the skulls of men and oxen with cross bones between the triglyphs as objects of beauty. Nothing of the kind occurs in Orissan temples"† ବାସ୍ତବିକ ଓଡ଼ିଶା ମନ୍ଦିର ଦେହରେ ଯେ କେତେ ଅସଂଖ୍ୟ ଫଳ, ପୁଷ୍ପ, ପତ୍ର, ବୃକ୍ଷ, ଲତା, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ସାଧାରଣ ନାନା ଦୈନିକ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ସୁମଧୁର ଶିଳ୍ପ କଳାରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଅଛି ତାହା ନିଜ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବାର ସାମଗ୍ରୀ, ବର୍ଣ୍ଣନା ପଦେ ସେଥିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପ ସାହାଯ୍ୟରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିବା ଲାଗି ଯାହା ଯାହା ଆବଶ୍ୟକ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପୀ ତାହାର କିଛି ହାନି କରି ନାହିଁ । ମୂର୍ତ୍ତି ସବୁର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ (location), ଆକାର, ଅଳଙ୍କାର, ସାମାନ୍ୟପାତିକ ବିଭାଗ (symmetry), ଆଲୋକ ଓ ଛାୟା (Disposition of light and shade) ଆଦି ପ୍ରଭୃତି ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ରର ସୂକ୍ଷ୍ମ ନିୟମ ସବୁ ଓଡ଼ିଶା ଶିଳ୍ପିର ଅପରିଚିତ ନ ଥିଲା । ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ଏହି ସବୁ କଠିନ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ନିଜର ଦକ୍ଷତାର ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ରାଭିଜ୍ଞତାର ଯେଉଁ ପରିଚୟ ଦେଇଅଛି ତାହା ଆଜି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଶିକ୍ଷାଦୃପ୍ତ ଐତିହାସିକ ମନରେ ବିସ୍ମୟ ଜନ୍ମାଉଅଛି । ଧନ୍ୟ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପି ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର କଳାଶିକ୍ଷା ! ଆଜି ତୁମ୍ଭର କୁଳ କାହିଁ ଗଲେ ! ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ହରାଇ ଓଡ଼ିଶା ଆଜି ଦୀନହୀନ ! ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ବଂଶର ଉତ୍ତରାଧିକାରରେ କେହି ଅହମିକାଦୃପ୍ତ ବିଦେଶୀୟ କହୁଅଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ଶିଳ୍ପ ଓଡ଼ିଶାର କୀର୍ତ୍ତି ନୁହେ ! ଆହା ଆଉ କଅଣ ଜନ୍ମଭୂମି ତାହାର ଲୁପ୍ତ ଗୌରବ ଲାଭ କରିବ ନାହିଁ !

ବର୍ତ୍ତମାନ ପୂର୍ବରେ ଦେବାଳୟଗଠନ ଶୈଳୀ କିମିଗଲା କାହିଁକି ?

ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଦେବାଳୟ ଗଠନ ପ୍ରବୃତ୍ତି କୀର୍ତ୍ତିସ୍ଥାପନ ନିମିତ୍ତ କିପରି ବାସନା ଥିଲା ଏହା ପ୍ରବନ୍ଧର ଦୁଇ ତିନି ସ୍ଥାନରେ ଦେଖାଇଅଛୁଁ, । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ମନ୍ଦିରଗଠନ-ଶୈଳୀ କାହିଁକି କମିଗଲା ଏବିଷୟ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ବସିଲେ ଦେଶର ନାନା ପୁରାବୃତ୍ତ ସ୍ୱତଃ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଏ ମନ୍ଦିରନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀ ତିରୋଭାବରେ ଏକ ପ୍ରଧାନକାରଣ ଦେଶର ସୁଖଶାନ୍ତି ଓ ଧନର ଅଭାବ । ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ-ଦେଶ ହିନ୍ଦୁର ଅଧୀନ ଥିଲା, ହିନ୍ଦୁନରପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହେଉଥିଲା ସେତେଦିନ ଦେଶରେ ନାନାମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ, ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ବୈଦେଶିକ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବିମାନେ ଦେଶ ଅଧିକାର କଲେ, ସେ ଦିନଠାରୁ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ହ୍ରାସ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ହିନ୍ଦୁର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ ସୁଷମାଭଣ୍ଡାର ସୁପ୍ରବିଶ୍ୱ ମନ୍ଦିର ଓ ମନ୍ଦିରବାସୀ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ସେଥିରେ ଯେ ଦେଶରୁ ମନ୍ଦିର ସବୁର ଏକାବେଳେକେ ନାମ ଲୁପ୍ତ ଯାଇ ନାହିଁ—ତାହା ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା । ସେମାନେ ଏତିକରେ କ୍ଷାନ୍ତ ନ ଥିଲେ ; ସଙ୍ଗେ ଏକ ହସ୍ତରେ ଧର୍ମପୁସ୍ତକ ଓ ଅନ୍ୟ ହସ୍ତରେ ଖଡ୍ଗ ଘୋଷି ସ୍ୱଧର୍ମ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ; ଏବଂ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରଭାବରେ ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷତି ସ୍ୱୀକାର କଲା । ନିରୀହ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଭାବି ଥିଲେ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଚାଲି ଯିବ, ଆକ୍ରମଣକାରର ଧନଲାଳସା କେତେକ ଦିନରେ ତରିତାର୍ଥ ହେବ ଓ ସେ ସ୍ୱଦେଶକୁ ବାହୁଡ଼ି ଯିବ । କିନ୍ତୁ ଆହା ! ସେମାନଙ୍କର ସରଳ ବିଶ୍ୱାସ ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅପମାନିତ ହେଲା, ସେହି ଦିନଠାରୁ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଉପରେ ବୈଦେଶିକ ଭାବର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାରଆରମ୍ଭ ହେଲା ; ଏବଂ ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ତାହା

† Dr. Mitra's 'Antiquities of Orissa,' Part First, P 67.

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଳି ଆସିଅଛି । ଏ ସମସ୍ତ ବୈଦେଶିକ ଭାବ ଓ ଚିନ୍ତା ଦିନକୁଦିନ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ମ୍ଳାନବଳ କରାଇ ଆପଣାର ବିଜୟ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଉଡ଼ାଇଲା । ଭଗବାନ୍ ଜାଣନ୍ତି ହିନ୍ଦୁଜାତି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ କେବେ ଏ ସମସ୍ତ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରେମ ଧର୍ମର ସୁମଧୁର ଫଳ ଦେଶବିଦେଶରେ ବାଣ୍ଟିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ ଏବଂ ଜଗତ୍ ସମକ୍ଷରେ ବଜ୍ର ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ ଜଣାଇବ–'ହିନ୍ଦୁର ଧର୍ମପ୍ରଚାର ରାଜନୈତିକ ଅଧିକାର ଲାଭର କୌଶଳ ପୂର୍ତ୍ତ ପ୍ରଥମ ପ୍ରୟାସ ନୁହେ, ଏହା ସଂସାରର ଦୀନ-ହୀନ ଜୀବମାନଙ୍କର ମୁକ୍ତି ଓ ଉଦ୍ଧାରର ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାର ଏକ ସତ୍ୟ ଶିବ ସୁନ୍ଦର ଉପାୟ ମାତ୍ର ।'

ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଏ ସମସ୍ତ ଦେବାଳୟର ଆବଶ୍ୟକତା ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ସବୁକୁ କେବଳ ଧର୍ମମନ୍ଦିର କହିଲେ ଯଥାର୍ଥ ହେଲା ନାହିଁ । ଏ ସବୁ ଏକାଧାରରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଅନନ୍ଦଦାୟକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ ମନ୍ଦିରର ସମ-ବାୟ, ଏ ଏକଭାବରେ ଧର୍ମର ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବିଜୟସ୍ତମ୍ଭ—କେତେ ଅତ୍ୟାଚାର, ଅବଚାର, ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବ୍ୟବହାର ସହ୍ୟ କରି ସହସ୍ରାଧିକ ବର୍ଷ ଏ ଆପଣାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ମହିମାରେ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହି ଶତସହସ୍ର ପ୍ରାଣରେ ଧର୍ମ ବଳ ଦେଇ ଭାରତକୁ ସଞ୍ଜୀବିତ କରି ରଖିଅଛି । କେବଳ ସେ ତାହା ଅତୀତରେ କରିଅଛି ତାହା ନୁହେଁ; ବର୍ତ୍ତମାନ ନବ୍ୟସଭ୍ୟଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଏ ଅନେକ କ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରାଣକୁ ଶୀତଳ କରିଅଛି—ଅମ୍ଭମାନ-ଙ୍କର ଅଧୁନିକ ସଭ୍ୟତା ଧର୍ମର ନବ ନବ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ପାରେ ଓ କରୁଅଛି, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏ ଜଡ଼ପ୍ରଧାନ ସଭ୍ୟତା ବାସ୍ତବରାଜ୍ୟରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ବଢ଼ାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ପ୍ରଚଳିତ ଭାବପ୍ରଧାନ ସଭ୍ୟତା ଓ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମମତ ବୃଦ୍ଧି କରି ଦେଉଅଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମନ୍ଦିର ପରି ଧର୍ମପଥ ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ବନ୍ଧୁ ଏ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଆବଶ୍ୟକ । ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିର ଏକଦିନରେ ଓଡ଼ିଶାର Gallery ବା ଚିତ୍ରଶାଳା—ଏହାକୁ ଦେଖିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଶିଳ୍ପ ସୂକ୍ଷ୍ମକଳା ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରଭୂତ ପରିଚୟ ମିଳେ; ଅନ୍ୟଦିଗରେ ଏହା ଓଡ଼ିଶାର Parliament ବା ବିଗ୍ରହାଳୟ—ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରହରୀର କଶାଘାତ ବ୍ୟବହାର ଜୀବଙ୍କର ଗୁଧ୍ରବ୍ୟବହାର ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଦେଶର କେତେ ବିବାଦ ବିସମ୍ବାଦ ଭିରୋହିତ ହୋଇଥାଏ । ଏକଭାବରେ ଏ ମନ୍ଦିରସବୁ ଶୁଦ୍ଧ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆମୋଦଭବନ–ବର୍ଷର କେତେ ପର୍ବପାର୍ବଣରେ ଯେ ସମବେତ ଲୋକମଣ୍ଡଳୀ ଏଠାରେ ନାନା ଭାବରେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ତାହାର ଇୟତ୍ତା ନାହିଁ, ଏହି ହିସାବରେ ଦେଖିଲେ ଏହା ବିଲାତର club ବା coffee house କାର୍ଯ୍ୟଠାରୁ କିଛି କମ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ନାହିଁ । ଏଥିସଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ଓ ଧର୍ମ ଜଗତର ଇତିହାସ ଘନିଷ୍ଠଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧ, ଐତିହାସିକର ଆଦର ସାମଗ୍ରୀ ଏହି ଦେବାଳୟମାନ ଓଡ଼ିଶାର 'କବିସମ୍ମେଳ' ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛି; ଏବଂ ନାନାଭାବରେ ଭବିଷ୍ୟତ୍ କବିତା-ରାଜ୍ୟରେ ଯେ ନିଜର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଇବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ହୋଇ ନ ପାରେ, ତେବେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟସବୁ ସଭ୍ୟଦେଶର ନାନା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଭବନର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିଆସୁଅଛି । ଅତଏବ ଏହାର ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ସର୍ବଥା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଯଦି କେହି ବୈଦେଶିକ ଏକସ୍ଥାନରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟଗୌରବଭବନ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେ ତାହାହେଲେ ତାକୁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବା କୋଣାର୍କର ମନ୍ଦିର ଦେଖାଇଦେଲେ ନିତାନ୍ତ ଅଯୌକ୍ତିକ ହେବ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ସୂକ୍ଷ୍ମଶିଳ୍ପ, ଧର୍ମଚିନ୍ତା ପ୍ରଭୃତିର ଏପରି ମଧୁମୟ ସମବାୟ ଦେଶପ୍ରତି, ଜାତିପ୍ରତି ଗୌରବାବହ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଦେବାଳୟର ଧର୍ମ ମତସଙ୍ଗେ କାହାର ମତ ମିଳି ନ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ବୋଲି ଦେବାଳୟଟା ପାପର ଭଣ୍ଡାର ବା ବିଭୀଷିକାର ପୂତିଗନ୍ଧମୟସ୍ଥାନ, ଏପରି ମନ୍ତବ୍ୟ କୌଣସି ବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ମାନବ ଦେଇ ନ ପାରେ । ଧର୍ମମତ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ଚିରକାଳ ହେଉଥିବ; ତାହା ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଜନପ୍ରିୟ ଉପାଦେୟ ପଦାର୍ଥର ମୂଲ୍ୟ ହ୍ରାସ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା କୌଣସି ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେ । ଏହି ମନ୍ଦିର ସବୁର ଧର୍ମଭାବରେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତା ହୋଇ ନାରୀକବି, 'ସୁଲକ୍ଷଣାଦେବୀ' ଗାଇଅଛନ୍ତି—

" ବଡ଼ ଦେଉଳରେ ଯେଉଁ ବାନା ଉଡୁଛି
ପାପୀଙ୍କୁ ଡାକୁଛି ସେହି

ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଏହି ଦେବାଳୟମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ପ୍ରଭାବ (influence)

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆସ ଆସ ଜନେ ଶରଣ ପଶିବ
ମରଣକୁ ଭୟ ନାହିଁ ।"

ପ୍ରକୃତରେ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟସବୁ ଓଡ଼ିଶାର ସଭ୍ୟତାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିଦର୍ଶନ ଏବଂ ଦେଶଭକ୍ତ ଉତ୍କଳପୁତ୍ରର ଗୌରବସ୍ତମ୍ଭ ଓ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜାଗରଣକାରୀ ନିରପେକ୍ଷ ମୂକସାକ୍ଷୀ ।

ସହୃଦୟ ପାଠକ, ଦୁଇ ଚାରି କଥାରେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ଦୁଇ ଚାରିଗୋଟି ମନ୍ଦିରର ଚିତ୍ର ଆପଣମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଅଛୁଁ ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ଶକ୍ତିର କ୍ଷୀଣ ସାଧନା ମାତ୍ର । ଯଦି ଆପଣମାନେ ସ୍ୱଦେଶର ଅଙ୍କିତ ଗୌରବର ମହିମାମୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟ କାହାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ସାମାନ୍ୟ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରି ଥରେ ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ଯାଆନ୍ତୁ । ନିର୍ଜ୍ଜନରେ ନିଜ ନିଜର ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ବସି ଚିନ୍ତା କରୁଥିବେ ଓଡ଼ିଶାର ଅତୀତ ଓ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଥିଲା । କୋଣାର୍କର ଶୁଭ୍ର ସିକତାମୟ ବାଲୁକାରାଶି ଉପରେ ବସି ଏକ ଦିଗରେ ଅକୂଳ ଅନନ୍ତ ନୀଳିମାମୟ ସାଗରର ଉତ୍ତାଳଫେନିଳତରଙ୍ଗନିନାଦିତ ମହାସଙ୍ଗୀତ ସଙ୍ଗେ କୋଣାର୍କର ଗୌରବ ସମାଧିରୁ ସମୁତ୍ଥିତ ପ୍ରାଚୀନ ସମ୍ଭବ ଓଡ଼ିଶାର ବୀରସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣି ଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଦେଶର ଦୀନତା, ହୀନତା ଦୃଷ୍ଟି ପଥରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରି ପାରି ଧନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ । ହୁଣ୍ଡ ଜଗତର ହୁଡ଼ପଣ୍ଡ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପୁଣ୍ୟଲିପ୍ସୁ ଯାତ୍ରିକଶ୍ରେଣୀନିନାଦିତ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ର ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ଥରେ ସେହି ମହାସମ୍ଭ୍ରମ ଅନଙ୍ଗଭୀମଙ୍କର ପୁଣ୍ୟସ୍ମୃତି ଅପଣା ମଧ୍ୟରେ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ପାରି ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ କରନ୍ତୁ । ଯଦି ଆପଣ ଭାବୁକ ବା କବି ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି ଥରେ ଏକାମ୍ର କାନନର ଗୌରବଦୀପ୍ତ ଚିରସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ପୁଣ୍ୟସ୍ମୃତି ପବିତ୍ରୀକୃତ ମନ୍ଦିର ଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି ଯାଆନ୍ତୁ । ସ୍ୱତଃ ଚକ୍ଷୁଜଳ ସଙ୍ଗରେ ଏହି କଥା ମନେ ପଡ଼ିବ "ମାନବ କୀର୍ତ୍ତିର ଆହା କି ଘୋର ପ୍ରଳୟ !" ଯାଜପୁରର କୀର୍ତ୍ତିରୁ କୀର୍ତ୍ତିର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ମାତ୍ର ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଯବନକରଲାଞ୍ଛିତା ମାତୃଦେବୀ ପ୍ରତିମାଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସ୍ମରଣ କରି ନିଜର ନେତ୍ର ଜଳରେ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ତର୍ପଣ କରି ଯାଆନ୍ତୁ ; ସେମାନଙ୍କର ଦୀନହୀନ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ତର୍ପଣ କରିବାର ପୁଣ୍ୟ ଅଧିକାର ଲାଭ କରି ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତୁ ।

ଭାଇ ଉତ୍କଳବାସୀ, ଆପଣମାନେ ନାନାବିଧ ସାଂସାରିକ ଯାତନା ଭୋଗ କରି କାଳର ଜାତି ପରି ଆପଣାର କେଶ, ଭୂଷା, କେଶ ବିନ୍ୟାସ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟଠାରୁ ଅଣିବାକୁ ଯାଇ ପଦେ ଅପମାନିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଥରେ ପ୍ରାଚୀନ ଦେବାଳୟ ଚିତ୍ରରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱଦେଶୀୟ କେଶ ଭୂଷାର ସମଧୁର ସମ୍ଭ ଆଦର୍ଶ ଗୁଡ଼ିକ ରହିଅଛି । ସେଥି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରନ୍ତୁ । ଦେଖିବେ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାଚୀନ ଶିଳ୍ପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଅଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାର ଆଦର୍ଶ ପାଇଁ ଅନେକ ସାମଗ୍ରୀ ରହିଅଛି ।*

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଭ୍ରମଣ ସ୍ପୃହା ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ତାହା ଅତି ଉତ୍ତମ । ଏ ସ୍ପୃହା ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ବିସ୍ତୃତ ହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସୁଶିକ୍ଷାର ଗୋଟିଏ ଗରିଷ୍ଠ ମିଳିବ । ସାଧାରଣତଃ ଦେଖାଯାଏ ନୂତନ ସ୍ଥାନ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଘରୁ ଦୂରକୁ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥାଉଁ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଘର ପାଖର ଅନେକ ସୁନ୍ଦର ପଦାର୍ଥ ରହିଯାଏ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପାଠକମାନଙ୍କୁ ବିନତି ଅନୁରୋଧ ସେମାନେ ଚେଷ୍ଟା କରି ଥରେ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ଯାଆନ୍ତୁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସାହସର ସହିତ କହିପାରୁଁ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ମୁକ୍ତେଶ୍ୱର, ପରଶୁରାମେଶ୍ୱର, ଯାଜପୁରର ମାତୃଦେବୀ, ଅଳତି ପାହାଡ଼ର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି, ଉଦୟଗିରିର ପଦ୍ମପାଣି ଧ ନସ୍ତ୍ରିମିଚନ୍ଦ୍ରନ ମୂର୍ତ୍ତି-

* ପାଠକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସୁବିଧା ଅଛି ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରତର ସର୍ବକେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ନିଜକର 'Antiquities of Orissa' ଗ୍ରନ୍ଥର ତଳଲିଖିତ କେତେକ ଖଣ୍ଡି ଛବି ଦେଖିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁଁ ।

Vol I.—ଶିଳ୍ପଅଳଙ୍କାର ପାଇଁ :—Plates, III, IV, VII, X.

ମନୁଷ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ପାଇଁ :—Plate, XVII.

ନାନାବିଧ ବସ୍ତ୍ର, ପରିଚ୍ଛଦ, କେଶବିନ୍ୟାସ ଅଳଙ୍କାର, ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ପାଇଁ :—Plates, XXI, XXIII, XXX, XXXV, XXXVII, XXXVIII, XXXIX.

Digitized by srujanika@gmail.com

ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶ୍ରମ ଓ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ ସଫଳ ମନେ କରିବେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ସେମାନେ ଐତିହାସିକ ଡାକ୍ତର ମିତ୍ରଙ୍କର "Antiquities of Orissa" ନାମକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକ ଦୁଇଖଣ୍ଡିର ଶେଷ ଭାଗରୁ ସେଥିର ଆଲେଖ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଦେଖି ଧନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୁଇ ଏକ କଥାରେ ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ, ଭାରତର ଧର୍ମଇତିହାସ ଓ ରାଜନୈତିକ ଇତିହାସ ସଙ୍ଗରେ ତାହାର ସମ୍ବନ୍ଧ, ତାହାର ଉତ୍ପତ୍ତିର କାରଣ ଓ କାଳ, ତାହାର ଧାରାବାହିକ ଉତ୍ଥାନପତନ ଓ ଶେଷରେ ତାହାର ଅଧୋଗତିର ପରିଚୟ ଦେଲୁଁ । ବିଷୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ବୋଧରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅବତରଣିକାର ଅବତରଣିକା ହୋଇ ପାରେ କି ନା ସେ ବିଷୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସନ୍ଦେହ । Mitra's Antiquities of Orissa, Hunter's Orissa, Dutt's Ancient India, ମାଦଳାପାଞ୍ଜି, ନାନା ଉପକରଣସଙ୍କଳିତ ସରକାରୀ ରିପୋର୍ଟ, ବିଦେଶୀୟ ଦର୍ଶକ-ମାନଙ୍କର ଲେଖା ଓ ସର୍ବୋପରି ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟରେ ଉତ୍କଳର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ତନ୍ନ ତନ୍ନ ଦର୍ଶନରୁ ଦୀର୍ଘକାଳ ପରିଶ୍ରମ ପରେ ଏପରି ବିଷୟରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖା ଯାଇ ପାରେ । ତଦ୍ଭିନ୍ନ କୌଣସି ସାଧୁ-କାର୍ଯ୍ୟର ଉଦ୍ୟମ ଯେତେ କ୍ଷୀଣ ହେଉ ପଛକେ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ଏବଂ ସେହି ଆତ୍ମପ୍ରସାଦଲାଭ ସ୍ପୃହାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଦ୍ୟ ଦୀନ ଭାବରେ ଏ ଗୁରୁତର ବିଷୟର ଆଲୋଚନା କରିଅଛୁଁ । ଯଦି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି କ୍ଷୀଣ ଚେଷ୍ଟା କୌଣସି ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏପରି ସ୍ୱଦେଶ-ଗୌରବ-ବର୍ଦ୍ଧକ ବିଷୟର ଆଲୋଚନା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମାଇ ପାରେ ତାହା ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରିବୁଁ । ଏ କଥା ଏଠାରେ କହିଲେ ବୋଧ ହୁଏ ନିତାନ୍ତ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ ଯେ ଓଡ଼ିଶା 'ଇତିହାସ ରଙ୍ଗସ୍ଥଳୀ' ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଏ ସୁନ୍ଦର ଇତିହାସଶୂନ୍ୟ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଇତିହାସର ଉପକରଣ ଯାହା ଅଛି ତାହା 'ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ'ର କାହିଁକି ଓଡ଼ିଶାର ନାନା ଯୁଗର ସଭ୍ୟତାର ଖଣ୍ଡିଏ ସର୍ବାଙ୍ଗ-ସୁନ୍ଦର ଇତିହାସ ନିର୍ମାଣ କରିପାରେ, କିନ୍ତୁ ଆହା ଦେଶରେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନର ଅଭାବ; ଓଡ଼ିଶାରେ Scottର ଅଭାବ, ତାହା ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜପୁତାନା ପ୍ରକୃତିର ଲୀଳା-ସ୍ଥଳୀ ଗଡ଼ଜାତ କେତେ Ballad କେତେ ଯୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତ, କେତେ ସମରକାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ଥାଆନ୍ତା !! ଓଡ଼ିଶାରେ Byronର ଅଭାବ; ତାହା ନ ହେଲେ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଙ୍ଗୀତ ଗ୍ରୀସର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଙ୍ଗୀତଠାରୁ ଆଜି ଅଳ୍ପ ମଧୁମୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା !! ଏ ମହା ଅଭାବ ମଧ୍ୟରେ ନାମମାତ୍ର ଜୀବିତ ରହି ଓଡ଼ିଶା ସଂସାରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଯଦି କେବେ ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଇତିହାସ ଲେଖାଯାଏ, ଓଡ଼ିଶାର ଦେବାଳୟ ସେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ମନୋହର ଶିକ୍ଷାପ୍ରଦ ଅଧ୍ୟାୟ ଅଧିକାର କରିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, ସିଦ୍ଧିଦାତା ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ଶୁଭବେଳ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହେଉ !!

ଦେବାଳୟର

ଶ୍ରୀ ମଦନ ମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୁଲକ୍ଷଣା ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ।

ଅସ୍ତଗିରି ତୁଙ୍ଗ ଚଞ୍ଚଳ ଶିଖରେ
ଦିନାନ୍ତେ ଗଲେ ଦିନେଶ,
ବଜେ ସନ୍ଧ୍ୟାଦେବୀ ଧରଣ ଏକାଳେ
ଅସିତ ବିକଟ ବେଶ ।
ନେତ୍ର ନିମିଲିଲା ନାଗରୀ ନଳିନୀ
ଲଭି ଦୁଃଖ ଗୁରୁତର,
ରେଦନ ଭବେ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ସୁଖ
ଘଟିବ କାହା ଭାଗ୍ୟର ।
ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନ ଦେଖି ବିହଙ୍ଗମେ
କୁଳାୟେ ଗଲେ ବନ୍ଧନ,
ଖଳ ଆଗମନ ଦେଖିଣ ଯେସନ
ସ୍ୱସ୍ଥାନ ଛାଡ଼େ ସୁଜନ ।
ଉପବନେ ଫୁଟି ବିବିଧ କୁସୁମ
ସୁରଭି ଦଳେ ବିସ୍ତାର,
ମହତ ସୁଯଶ ଏରୂପରେ ସିନା
ବ୍ୟାପଇ ବିଶ୍ୱ ସଂସାର ।
ନିଶାଚର ପ୍ରାଣୀ ଭ୍ରମିଲେ ଚୌଦିଗେ
ହୋଇ ଅତି ହୃଷ୍ଟ ମତ,
ଖଳ ଦରଶନେ ଖଳର ଯେସନ
ଜନମେ ହୃଦେ ପୀରତି ।
ସୁରଭି ଶୀତଳ ଧୀର ସମୀରଣ
ଛୁଟିଲା ପ୍ରାଣୀ ସନ୍ତାପ,
ଧର୍ମ୍ମ ସ୍ପର୍ଶମାତ୍ରେ ଶରୀରୁ ଯେସନ
ପଳାଏ ଛାଡ଼ିଣ ପାପ ।
ଗହ୍ଲଳ ତରଳ ତାରକା ନିକର
ହୋଇଛନ୍ତି ନଭେ ଉଦେ,
ସ୍ୱାର୍ଥ ଲୀନ ଭାବ ଉଦିତ ଯେସନ
ପର-ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ ହୃଦେ ।

ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ଆସି ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମେ
ଘୋଡ଼ାଇ ଦେଲା ତିମିର,
ପଥାପଥ ଭେଦ ଥାଏ ନାହିଁ ଯଥା
ଧରମ-ଦ୍ରୋହୀ ପାପୀର ।
ଭୂତଗଣ ଧାଏଁ ଧରଣୀ ସଭ୍ୟେ
ହୋଇଲା କ୍ରମେ ନୀରବ,
କୁଳରେ କଳଙ୍କ କାଳିମା ଘୋଟିଲେ
ଯେସନ ଜ୍ଞାନୀ ମାନବ ।
ଦୀପ୍ତ କଲେ ମହୀ ଏହିକାଳେ ଉଇଁ
ଗଗନେ ରଜନୀକର,
ସୁପୁତ୍ର ଯେସନ ସ୍ୱଗୁଣେ କୁଳକୁ
କରଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ।
ଶୋକ ବସ୍ତୁ ଭରେ ହସିଲା କୁମୁଦ
ଗୃହିଣୀ ନଭେ ସ୍ୱପତି,
ଦୁଃଖ ଅନ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଗ ଆଣିଦିଏ ସିନା
ଏହି ପ୍ରକାରେ ନିୟତି ।
ନିଶାଚରଙ୍କର ଘଟିଲା ଏକାଳେ
ଉଦ୍ଦାଳ ହର୍ଷେ ବିଷାଦ,
ସୁଖ ପଛେ ଆସେ ଅଲକ୍ଷରେ ଆହା
କେଡ଼େ ବେଗରେ ପ୍ରମାଦ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ଅଧୋଦେଶେ ରୁଚିରେ ବିରାଜେ
ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ଧବଳ ଘନ,
ନିଜ ଶୋଭା ନିଜେ ଦେଖେ କି ଚନ୍ଦ୍ରମା
ଅଗ୍ରତେ ଥୋଇ ଦର୍ପଣ ।
କେ ବର୍ଣ୍ଣି ପାରିବ ପବିତ୍ର ଶରତ—
ରଜନୀ ଶୋଭା ଭାରତୀ,
ଦୃଷ୍ଟି ନୀରଧାରା ଗଣିବାକୁ ଅଛି
ଜଗତେ କା'ର ଶକତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉମିଲ ଏକାଳେ ପିଯୂଷ-ସଲିଳା
ସାଲନ୍ଦୀ ତଟିନୀ ତଟେ,
ପବନ ଗୁଣରେ କାଳନ୍ଦୀ ଯାହାକୁ
କେବଳ ଉପମା ଶଟେ।
କୁଟିଳ ଗତିରେ ସେହି ତଟେଶ୍ୱରୀ
ଧାବଇ ଅତିବେଗରେ,
ଶିଖୀ ଅନ୍ତମଣ୍ଡ ବିମୁକ୍ତ ଫଣୀକ
ପଳାଏ କୁଟିଳେ ଶରେ।
ସ୍ୱଚ୍ଛତାରେ ଜିଣି ଷିବନୀ (୧) ଦର୍ପଣ
ଦଶେ ସୁନିର୍ମ୍ମଳ ଜଳ,
ଦେବ ଭାବାପନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟର ମନ
ତୁଳନା ତାର କେବଳ।
ଜଳେ ନଭଃ ପ୍ରତି— ବିମ୍ବ ହର ନିଏ
ଶୋଭାରେ ନସ୍ନନ ମନ,
ସେ ଛବି ଦର୍ଶନେ ସଜାତ ହୁଅଇ
ହୃଦୟେ ଭାବ ଏସନ :—
ଜଳଦେବୀଙ୍କର ସଭାସ୍ଥଳ ଏକା
ରହିଛି ହୋଇ ସଜ୍ଜିତ
ଉପାଡଳେ, ମଳା— ସ୍ତରଣେ ମଣ୍ଡିତ
ଗୃରୁ ସୁମନ ଶୋଭିତ।
ରୌପ୍ୟଛଟା ନିଭ ସୁକାନ୍ତି ମୀନାଳ
କ୍ରୀଡନ୍ତି ନାନାଭଙ୍ଗିରେ,
ପହଁରୁ ପହଁରୁ ଡେଇ ପଡୁଛନ୍ତି
ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଚର୍ଚ୍ଚିତ ନରେ।
ଧୀର ସମୀରଣେ ଦୋହଲାଇ କାହିଁ
କାଶ କୁସୁମର ପଂକ୍ତି,
ଜଳ ଦେବୀଙ୍କର ଉଡଇ କି ଅବା
ବହୁ ଶ୍ୱେତ ବୈଜୟନ୍ତୀ।
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଦୋଳି ହୋଇ ପୁଳନ ସୈକତ
ନିଦଇ ମୁକ୍ତା ସୁଷମା,
ଶୁକ୍ତି ପଂକ୍ତି ଶୋଭା ସମ୍ପଦକୁ ଏକା
ସଂସାରେ ସେହି ଉପମା।

କାହିଁ ଚକ୍ରବାକ ଚକ୍ରବାକୀ ଅବା
କରଣ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ପାନ,
ବେନ ଗାରୁଁ ବେନ ଦକ୍ଷିଣ ବରହେ
ଧରନ୍ତି କରୁଣ ତାନ।
ଗଭୀର ଧ୍ୟାନରେ ନିଶ୍ଚଳେ ବସିଛି
କାହିଁବା ଅନ୍ଧାରବକ,
ପୁସ୍ତକରେ ଧ୍ୟାନ ରଖନ୍ତି ଯେସନ
ସୁଶୀଳ ଶିଷ୍ଟ ବାଳକ।
ତରଙ୍ଗିଣୀ ବକ୍ଷେ ରଙ୍ଗେ ବସୁଜଇ
ସମୀର ତରଙ୍ଗମାଳ,
ଗୁଞ୍ଜାହେଲା ପ୍ରାୟ ଦଶଇ ଚୁଟର
ଶୁକ୍ତି ଜାତ ମୁକ୍ତାଜାଳ।
ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ହୋଇଛି ତହିଁରେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୀରା ପଦକ,
ନୁହେଁକି ଏ ଶୋଭା ଦର୍ଶକ ଜନର
ନୟନ ସୁଖଦାୟକ।
ଗଣ୍ଡ ଶୈଳ ପ୍ରାୟେ ନଦୀ ଗର୍ଭେ କାହିଁ
ବିରାଜେ ବାଲୁକାକୁଦ,
ବିଶ୍ରାମନ୍ତି ତହିଁ ତରଣୀ ଖଟାଇ
ଲବଣ ନାବିକେ ମୁଦ।
ଉଠଇ ନିଶୀଥେ ସଘନେ ଯାହାଙ୍କ
ଲଳିତ ତମାଳୀ ସ୍ୱର,
ଶଙ୍ଖିଣୀ ଧ୍ୱନି ସେ ସଙ୍ଗୀତ ସ୍ୱରକୁ
କରଇ ପୃଥୁଳତର।
ଅଗ୍ରେ ବିରାଜଇ ବିଶାଳ ସୁନ୍ଦର
ବକ୍ଷତରୁ ନଦୀତଟେ,
ଯା ଦେଖି ଭାବୁକ ମାନସ ମନ୍ଦିରେ
ଏସନ ଭାବ ପ୍ରକଟେ।
ବସି ଅଛନ୍ତି କି ତପସ୍ୱୀ ଗୋଟିଏ
ଧ୍ୟାନରେ ହୋଇ ନିଶ୍ଚଳ,
ଦୀର୍ଘ ଜଟା ଜୂଟ ପରସ୍ପେ ଲମ୍ବିଛି
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଦେଶରୁ ଓହଳ। କ୍ରମଶଃ।

ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମହାନ୍ତି।

[୧] ବାଚସ୍ପତି।

Printed by B. S. Das at the Mukur Press.

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୩ମ ଭାଗ । } ଆଶ୍ୱିନ, ୧୯୧୮ । { ୭ଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟା ।

ଶରତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ।

ସୁନ୍ଦର ଆଜି, ତରୁଫୁଲରାଜି, ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ଗଗନ ;
ସୁନ୍ଦର ବେଶେ, ପ୍ରକୃତି ପ୍ରବେଶେ, ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ଭୁବନ ।
ଆଜି, ସୁନ୍ଦର ଶାରଦାକାଶେ,
କେତେ ଶୁଭ୍ର-ଅଭ୍ରଖଣ୍ଡ ଭାସେ ;
ସଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର, ବିଶ୍ୱଚରାଚର, ସୁନ୍ଦର ଦିଗ-ଗହନ । ୧ ।
ସୁନ୍ଦର ଶସ୍ୟ-ଶ୍ୟାମଳ-ଧରା,
ସଙ୍ଗବିଧ ଫଳପୁଷ୍ପଭରା ;
ସୁନ୍ଦର ଜଳେ, ଶତଦଳଦଳେ, ପଙ୍କଜ ଶୋହେ ଶୋଭନ । ୨
ପ୍ରେମ ଗଗନେ ସୁନ୍ଦର ରାକା,
ଚିର ପ୍ରସନ୍ନ ମାଧୁରୀ ମଖା ;
ଦେଖି ସୁନ୍ଦର, ଶଶୀ ଇନ୍ଦୀବର, ଉଲ୍ଲାସେ ଅଧୀର୍ ମନ । ୩ ।
ସ୍ନିଗ୍ଧ-କୌମୁଦୀ-ସ୍ନାତ ଶେଫାଳୀ,
ସୌରଭ-ସୁଧା ଦିଅଇ ଢାଳି ;
କୁଞ୍ଜେ ନିକୁଞ୍ଜେ, ସବୁ ମଧୁ ଗୁଞ୍ଜେ, ଶୁଭେ ମଧୁପ ଗୁଞ୍ଜନ । ୪ ।
କାଶ-କୁସୁମେ ଧବଳ ଜଟା,
ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ତଟିନୀ ପଟା ;
ତଟିନୀ-ନୀର, ସୁନ୍ଦର ସୁନୀଳ, ଧାଏଁ ଉଲ୍ଲାସେ ବହନ । ୫ ।

ଫୁଲ୍ଲ ପ୍ରପାତ ଗର୍ଜ୍ଜେ ଗମ୍ଭୀରେ,
ଧୀରେ ସମୀରେ, ଚଞ୍ଚଳ ନୀରେ ;
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଇନ୍ଦୁ, ପ୍ରତିନୀରବିନ୍ଦୁ, ମୁଦେ କରଇ ଧାରଣ । ୬ ।
ଆଜି ସୁନ୍ଦର ନଭେ ଚକୋର,
ମଧୁ କୌମୁଦୀ ପାନେ ବିଭୋର ;
ତନ୍ତ୍ରୀ ଝଙ୍କାର, ଉଲ୍ଲାସେ ଝଙ୍କାରି, ସଙ୍ଗୀତ କରେ ଗାୟନ । ୭ ।
ସୁନୀଳ ନଭେ ତାରକା ସଙ୍ଗେ,
ଖେଳଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦୁ ସୁରଙ୍ଗେ ;
ନୀର ଦର୍ପଣେ, ଦିଶଇ ଯତନେ, ସୁନ୍ଦର ବିଧୁ ବଦନ । ୮ ।
ଆଜି ସୁନ୍ଦର କୁମାରୀସବେ,
ପୂଜେ ; ସରଳ-କୁମାରୀ ସର୍ବେ ;
ବିଧି ବିଧାନେ, ସୁମଧୁରତାନେ, କରନ୍ତି ଗୀତ ଗାୟନ । ୯ ।
ଉଲ୍ଲାସେ ଆଜି ପୁଲକ-ପ୍ରାଣ,
ଉଲ୍ଲାସେ ସ୍ୱରେ ପରାଣ ଗାନ ;
ଉଲ୍ଲାସେ ରସା, ହୋଇଛି ବିବଶା, ଉଲ୍ଲାସମୟ ଜୀବନ । ୧୦ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର ।

[ଜନ୍ମବୃତ୍ତାନ୍ତ—ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟୟନ—ଛାତ୍ରସେବା—ସ୍ୱାଧୀନାବସ୍ଥା—ଶିଷ୍ୟ ସମ୍ଭାର—ସମାଜ ସଂସ୍କାର—(ବିଧବା ବୋହୂ ଓ ବହୁ ବିବାହ) ଦାନ ଏବଂ ଚରିତ୍ର—ଚରମ କାଳ ।]

ଅଧୁନାତନ ଆଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ବଙ୍ଗଭୂମିର ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତହିଁରେ ଦୁଇଟି ଜ୍ୟୋତିର ପ୍ରଭାବ ଅନୁଭବ କରୁଁ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସେହି ଦୁଇ ଜ୍ୟୋତି ଅଗ୍ର ପଶ୍ଚାତ୍ ପ୍ରାଦୁର୍ଭୂତ ହୋଇ ବଙ୍ଗର ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିଅଛି । ପ୍ରଥମ ଜ୍ୟୋତି ରାଜା ରାମମୋହନ ରାୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜ୍ୟୋତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପଣ୍ଡିତ ଈଶ୍ୱର ଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୮୨୦ ଅବ୍ଦ ଅଥବା ୧୬୪୨ ଶକାବ୍ଦର ଅଗ୍ରହାୟଣ ଦ୍ୱାଦଶ ଦିବସରେ ବିଦ୍ୟାସାଗର ଈଶ୍ୱର ଚନ୍ଦ୍ର ହୁଗୁଲୀ ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ବୀରସିଂହ ଗ୍ରାମନିବାସୀ ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗୃହରେ ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ପିତା ଠାକୁର ଦାସ ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟ କଥିତ ସାମାନ୍ୟ ଇଙ୍ଗ୍ରାଜି ଶିକ୍ଷା କରି ସେକାଳରେ କଲିକତାନିବାସୀ ଜଣେ ପରଲୋକଗତ ବୃଦ୍ଧୀଶ୍ୱରଙ୍କ ବିଷୟାଦିର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ ଏବଂ ତହିଁରୁ ସାମାନ୍ୟ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ ଦ୍ୱାରା ପରିବାର ପ୍ରତିପାଳନ କରୁଥିଲେ । ତଦୀୟ ଗର୍ଭଧାରିଣୀ ଭଗବତୀ ଦେବୀ ଅତିଦୟାବତୀ ଗୃହକର୍ମରତା ଏବଂ ପରମ ଅତିଥେୟୀ ଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି, ସେ ଗର୍ଭଧାରଣ ଅବସ୍ଥା ଉନ୍ମାଦଗ୍ରସ୍ତା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ପିତାମହ ରାମଜୟ ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟ ତତ୍ପୂର୍ବରୁ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ସୁଦୂର ବନରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ଈଶ୍ୱର ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜନ୍ମର କିଛିଦିନ ପୂର୍ବେ ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଏହିପରି ଆକାଶବାଣୀ ଶ୍ରବଣ କଲେ,—"ତୁମ୍ଭେ କାହିଁକି ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ହୋଇ ଏପରି ଭ୍ରମଣ କରୁଅଛ, ତୁମ୍ଭ ବଂଶରେ ଏକ ସୁପୁରୁଷ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି,—ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୁଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେବ,—ଅତଏବ ତୁମ୍ଭେ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସତ୍ୱର ଗୃହକୁ ଯାଇ ପରିବାର ସାହାଯ୍ୟ କର" । ତଚ୍ଛ୍ରବଣରେ ରାମଜୟ ବିଶେଷରେ ଆଶାନ୍ୱିତ ଏବଂ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ସତ୍ୱର ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଲେ ଏବଂ ନବଜାତ ପୌତ୍ରର ନାଡ଼ୀଚ୍ଛେଦନାଦି ସମସ୍ତ ଜାତ ସଂସ୍କାର ସ୍ୱହସ୍ତରେ ସମ୍ପାଦନ କଲେ । ତାହାଙ୍କଠାରୁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣି ସମସ୍ତ ଆତ୍ମୀୟ ଏବଂ ଗୁରୁଜନଙ୍କର ଏହି ପୁତ୍ରଠାରେ ଅସାଧାରଣ ସମ୍ଭାବନା ରହିଲା ଏବଂ ଅତିଯତ୍ନରେ ସେହି ଶିଶୁର ଶୈଶବ ଯାପନ କଲେ । ତଦୀୟ ପିତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଲାଗି ପୁତ୍ରକୁ ସାଧାରଣ ପାଠଶାଳାର ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ ନ କରି ଜଣେ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଆତ୍ମୀୟ ନିର୍ବାଚନପୂର୍ବକ ତାହାଙ୍କ ଉପଦେଶାଧୀନ କଲେ । ଅଳ୍ପ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାର ସୁଫଳ ଦେଖି ପରମ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଉକ୍ତ ଉପାଧ୍ୟାୟ ମହାଶୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ କଲିକତାକୁ ଘେନି ଯିବା ପାଇଁ ତଦୀୟ ପିତାଙ୍କୁ ପୁନଃ ପୁନଃ ଅନୁରୋଧ କଲେ ଏବଂ ତଦନୁସାରେ ପିତା ଉକ୍ତ ଉପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ସହିତ ନବବର୍ଷର ପୁତ୍ରକୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ପଚିଶକ୍ରୋଶ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କଲିକତା ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ । କଥିତ ଅଛି ବାଳକ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ସେକାଳରେ ଅତି ଦୁର୍ଗମ ପଥରେ ପଦବ୍ରଜରେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ମାଇଲ ପଥରରୁ ଇଙ୍ଗ୍ରାଜି ଅଙ୍କ ଦେଖି କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଇଙ୍ଗ୍ରାଜୀ ଅଙ୍କ ଠିକ ଶିକ୍ଷା କରି ସାରିଥିଲେ । କଲିକତାରେ ସମସ୍ତେ ଏହି ଅଳ୍ପବୟସ୍କ ବାଳକର ଧୀଶକ୍ତି ଦେଖି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ତାହାର ସମାଦର କଲେ । ଅନେକେ ଏପରି ବାଳକକୁ ଜନନୀ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିଥିବାରୁ ପିତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁର ବୋଲି ତିରସ୍କାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ପିତା ସେ ସବୁ ପ୍ରତି କର୍ଣ୍ଣପାତ ନ କରି ପୁତ୍ରର ଶିକ୍ଷା ବିଧାନ ଲାଗି ବଡ଼ ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ । କେଉଁ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପୁତ୍ରକୁ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରିବେ ଏବଂ କେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଥମେ ଦେବେ ଏହା ସ୍ଥିର କରିବା ପାଇଁ ସେ ଅତିବ ଚିନ୍ତାକୁଳ ହୋଇ ଅପ୍ତ ବନ୍ଧୁଗଣଙ୍କ ସହିତ କିଛିକାଳ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରାମର୍ଶ କଲେ । ସେ ଦିନେ କେବଳ ପରିବାର ପ୍ରତିପାଳନାର୍ଥ ଇଂରାଜି ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେହେଁ ବଂଶପରମ୍ପରାଗତ ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତି ଥିବାରୁ ପରିଶେଷରେ ପୁନର୍ବାର ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲେ ।

୧୮୨୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବାଳକ ଈଶ୍ୱର ଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟଳଡ଼ାଙ୍ଗାସ୍ଥିତ ରାଜକୀୟ ସଂସ୍କୃତ କଲେଜର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କଲେ । ସଂସ୍କୃତ କଲେଜରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ସେ ପ୍ରାୟ ତିନିବର୍ଷରେ ବ୍ୟାକରଣ ଶ୍ରେଣୀ ଅତିକ୍ରମପୂର୍ବକ ଦ୍ୱାଦଶବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମରେ ସାହିତ୍ୟଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହେଲେ । ଏହି ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ କଲେଜର ଅଧ୍ୟାପକ ଏବଂ ଅଧ୍ୟାୟିବର୍ଗ ତାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି-ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟ ଉତ୍ତମରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଥିଲେ, ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ତଦାନୀନ୍ତନ କଲେଜ-ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମାର୍ଶେଲ ସାହେବ ତାହାଙ୍କୁ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ଧୀଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ଓ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଦୃଢ଼ରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟରେ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଈଶ୍ୱର ପଞ୍ଚଦଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ର କିଛିକାଳ ଅଧ୍ୟବସାୟ ସହକାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ଅନନ୍ତର ସ୍ମୃତି, ନ୍ୟାୟ ଓ ବେଦାନ୍ତାଦି ଉତ୍ତମରୂପେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସର୍ବଶେଷରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର 'ଲ' କମିଟି ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଥିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ସ୍ମୃତି, ନ୍ୟାୟ ଓ ବେଦାନ୍ତ ଅଧ୍ୟାୟୀମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବାର୍ଷିକ ଗଦ୍ୟପଦ୍ୟ ରଚନା ପରୀକ୍ଷା ଥିଲା— ସେ ପ୍ରକାର ପରୀକ୍ଷାରେ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ସେ ସର୍ବୋଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ଶତ ଶତ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ-ଥିଲେ । ଏହି ଟଙ୍କା ଦ୍ୱାରା ସେ ଦେଢ଼େବେଳେ ଅଳ୍ପବୟସ୍କ ପିତାଙ୍କର ଏବଂ ମଧ୍ୟେ ପୁସ୍ତକବ୍ୟୟାଦି ଦ୍ୱାରା ଦୁର୍ଗତ ସହାଧ୍ୟାୟୀମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେ କଲିକତା ପ୍ରବାସ କାଳରେ ସେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ପାକାଦି କରି ପିତାଙ୍କର କଷ୍ଟ ଲାଘବ କରୁଥିଲେ । ବିଶ୍ରାମ ସମୟରେ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ଅଧ୍ୟାୟୀ ଏବଂ ବିଶିଷ୍ଟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଗୃହକୁ ଯାଇ ନାନା ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଅବକାଶ ସମୟରେ ଦେଶକୁ ଗଲେ ସେଠାରେ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ସହିତ ମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । କେବେ କୃଷକମାନଙ୍କ ସହିତ ଧାନ୍ୟଛେଦନ କରି ସହୋଦରମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ । ସେକାଳରେ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କନିଷ୍ଠ ସହୋଦର ମଧ୍ୟରୁ ତିନିଜଣ ପରେ ପରେ କଲିକତାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ ; ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଈଶ୍ୱର ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ବିଷୟର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କରୁଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଚତୁର୍ଥ ସହୋଦରଙ୍କର ବିସୂଚିକା ରୋଗରେ ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ହେବାରୁ ସେ ନିରତିଶୟ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ଅଥଚ ସେ ସମୟରେ ବିସୂଚିକା ନଗରର ଗୃହଅଙ୍ଗେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଥିବାରୁ ସେ ଘରେ ଘରେ ବୁଲି ରୋଗୀର ଚିକିତ୍ସା କରୁଥିଲେ ଏବଂ କୌଣସି ରୋଗୀକୁ ସ୍ୱ ବାସକୁ ଆଣି ପ୍ରାଣପଣେ ତାହାର ଚିକିତ୍ସା କରୁଥିଲେ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏହି ଦୟା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଗୁଣ ଜାଗରିତ ହୋଇଥିଲା ।

ବିଦ୍ୟାସାଗର କଲେଜ ତ୍ୟାଗ କରି ନିଜର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ନିବନ୍ଧନ କାର୍ଯ୍ୟାର୍ଥୀ ଥିଲେହେଁ ଅଧିକଦିନ ବସି ନ ଥିଲେ । ଦେଢ଼େବେଳେ ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୮୪୧ ଅବ୍ଦରେ ଫୋର୍ଟ ଉଇଲିୟମ କଲେଜରେ ସିବିଲିୟାନ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଓ ବଙ୍ଗଳା ଶିକ୍ଷାର୍ଥ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକର ପ୍ରୟୋଜନ ହେବାରୁ ଉକ୍ତ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମାର୍ଶେଲ ସାହେବ ପୂର୍ବ ପରିଚିତ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସେ ପଦର ଉପଯୁକ୍ତ ବିବେଚନା କରି ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ଏହି ପଦରେ ଥାଇ ସାହେବମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଲାଗି ବିଦ୍ୟାସାଗର ମହାଶୟ ସବିଶେଷ ଯତ୍ନପୂର୍ବକ କାର୍ଯ୍ୟୋ-ପଯୋଗୀ ହିନ୍ଦୀ ଏବଂ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା କରି ନେଲେ । କେବଳ ତାହା ନୁହେ, ଦେଢ଼େବେଳେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ବଙ୍ଗଳା ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ନ ଥିବାରୁ ସେ ପ୍ରୋକ୍ତ ସାହେବଙ୍କ ପରାମର୍ଶାନୁସାରେ ହିନ୍ଦୀ ବେତାଳ ପଞ୍ଚବିଂଶତିର ଏବଂ ଇଂରାଜୀ ଗ୍ରୀସ ଇତିହାସର ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ବଙ୍ଗଳା ଅନୁ-ବାଦ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଏ ପୁସ୍ତକଦ୍ୱୟ ତଦାନୀନ୍ତନ ପାଠକ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷରୂପେ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି କର୍ମ ବିଦ୍ୟାସାଗର ମହାଶୟ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କରି ନ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଏହି ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସାହେବ ସମାଜରେ ଉତ୍ତମରୂପେ ପରିଚିତ ଏବଂ ସମାଦୃତ ହୋଇଥିଲେ । ଦେଖୁ ତାହାଙ୍କ ହସ୍ତକୁ ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଆସୁଥିଲା, ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ପରିଚିତ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ଦୁର୍ଗତ ଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ବଛି ବାଛି ନିଯୁକ୍ତ କରାଇ ଦେଉ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଥିଲେ । ଏହି ପରୋପକାର ମାନସରେ ସେ ସ୍ୱୟଂ କାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ କହିଲେ ଅସଙ୍ଗତ ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ସେଥିରେ ଅନ୍ୟକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରାଇ ଅଳ୍ପକାଳରେ ତାହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଥିଲେ । ୧୮୪୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ସଂସ୍କୃତ କଲେଜରେ ଅସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ସେକ୍ରେଟେରୀ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରିୟତମ କଲେଜକୁ ଅସିଲେ । ତାହାର ପ୍ରାୟ ଚାରିବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ଉକ୍ତ କଲେଜର ସାହିତ୍ୟ-ଅଧ୍ୟାପକ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ତାହାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ କିଛିକାଳ ପରେ ସଂସ୍କୃତ କଲେଜର ସେକ୍ରେଟେରୀ ପଦ ଉଠିଗଲା । ଏବଂ ବିଦ୍ୟାସାଗର ମହାଶୟ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଏହି କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ବା ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ହୋଇ ବିଦ୍ୟାସାଗର କଲେଜର ଅନେକ ବିଷୟରେ ସଂସ୍କାର ବିଧାନ କଲେ ଏବଂ ପୂର୍ବ ବିଧି ଉଠାଇ ଦେଇ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଏ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ପାରିବେ ବୋଲି ନିୟମ କଲେ । ତେତେ-ବେଳେ ଯେ ସଂସ୍କୃତ ଅଧ୍ୟାପୀମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ଅସୁବିଧା ଦେଖି ଉପକ୍ରମଣିକା ବ୍ୟାକରଣ ଏବଂ ମହାଭାରତ ବସ୍ତ୍ରପୁରାଣ ହିତୋପଦେଶ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ସରଳ ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟ ସଂକଳନ କରି ଋଜୁପାଠ ଭାଗଦ୍ୱୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ ।* ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସଂସ୍କୃତ ମୁଗ୍ଧବୋଧ ପରେ ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର ବା ରଘୁବଂଶାଦିରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ସୁବିଧା ହେଲା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବିଦ୍ୟାସାଗର ଦର୍ଶିତ ସେହି ପଦ୍ଧତି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଅଛି । ବର୍ତ୍ତିତ ସମୟରେ ବିଦ୍ୟାସାଗର ଶିକ୍ଷାସମାଜର ତଦାନୀନ୍ତନ ସଭାପତି ମହାମତି ବେଥୁନ ସାହେବଙ୍କୁ ଧରି ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚାରରେ ଯତ୍ନ କରି-ଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ଫଳରେ ଉକ୍ତ ସାହେବଙ୍କ ଅନୁ-କୂଳରେ କଲିକତାରେ ମୋଟିଏ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା † । ବିଦ୍ୟାସାଗର ତେତେବେଳେ ଘରେ ଘରେ ଅଭିଭାବକଗଣଙ୍କୁ ସ୍ୱୀୟ କନ୍ୟା ପ୍ରେରଣରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉନ୍ନତି ବିଷୟରେ ବହୁତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ପାଠୋପଯୋଗୀ ପୁସ୍ତକ ନ ଥିବାରୁ ସ୍ୱୟଂ ବର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ପ୍ରଣୟନ କଲେ ଏବଂ ପରେ ପରେ ନିମ୍ନଶ୍ରେଣୀର ଉପଯୁକ୍ତ ବୋଧୋଦୟ ଓ ନୀତିବୋଧ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସ୍ଥୂଳତଃ ଏହା ବୋଲି ଯାଇ ପାରେ ଯେ ବଙ୍ଗର ନାରୀସମାଜ ବିଦ୍ୟାସାଗର ଏବଂ ବେଥୁନ ସାହେବଙ୍କଠାରେ ଋଣୀ ।

କଲିକତାର ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ବ୍ୟତୀତ ବିଦ୍ୟାସାଗର ନାନାସ୍ଥାନରେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତେତେବେଳେ ସେ କଲେଜର ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ ଥିଲେହେଁ ପ୍ରିୟ-ରାଜପୁରୁଷଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ହୁଗୁଲୀ, ନଦିୟା ବର୍ଦ୍ଧମାନ ଓ ମେଦିନୀପୁର ଜିଲା ଚତୁଷ୍ଟୟର ଷ୍ପେଶିୟାଲ ସ୍କୁଲ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ପଦରେ ମଧ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ନିଜଅଧୀନରେ ଚାରିଜଣ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଯୋଗ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଜିଲାର ଡେପୁଟୀ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ନିଯୁକ୍ତ କରି ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏବଂ ନିଜେ ଗ୍ରାମକୁଗ୍ରାମ ଭ୍ରମଣକରି ନୂତନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନରେ ଦୃଢ-ବ୍ରତ ହେଲେ । ତେତେବେଳେ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସଂଖ୍ୟା ଏତେ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା ଯେ ତଦାନୀନ୍ତନ ନୂତନ ଡିରେକ୍ଟର ଏତେ ଟଙ୍କା ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ । ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଅମତହେବାରୁ ବିଦ୍ୟାସାଗର କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ପରିଶେଷରେ ୧୮୫୮ ଅବ୍ଦରେ ସଂସ୍କୃତ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପଦ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ । ଏହି ପଦ ରକ୍ଷା ଲାଗି ସମସ୍ତ ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ପରମହିତୈଷୀ ଲାଟ-ସାହେବ ହେଲିଡେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେହେଁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ନିଜ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦୃଢ ରଖିଲେ । ଏହି ଦୃଢପ୍ରତିଜ୍ଞତା ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ତାହାଙ୍କର ଜୀବନରେ ପରି-ଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା । କାର୍ଯ୍ୟ ତ୍ୟାଗକରି ସେ ସ୍ଥାପିତ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟାର୍ଥ ପ୍ରାୟ ଚାରିସହସ୍ର ଟଙ୍କା ଋଣ କରି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏ ସବୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଙ୍ଗରେ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ସେ ଶ୍ରମଜୀବୀ କୃଷକମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ବିଧାନାର୍ଥ ନୈଶବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନକରି ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ-ମାନ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ । ଏହି ସବୁ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଇଙ୍ଗ୍ରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ଯୋଗାଇବା

* ଏହାବ୍ୟତୀତ ଋଜୁଭାବଳୀ, କଥାମାଳା, ବ୍ୟାକରଣ କୌମୁଦୀ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଖଣ୍ଡ ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକ ଏବଂ ଶକୁନ୍ତଳା ଉତ୍ତରଚରିତ ପ୍ରଭୃତିର ସରଳ ସଂସ୍କୃତ ଟୀକା ପ୍ରଣୟନ କରିଅଛନ୍ତି ।

† ଏହିବିଦ୍ୟାଳୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ବେଥୁନ-କଲେଜ ନାମରେ ଆଦର୍ଶ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲାଗି ତାହାଙ୍କ ଯତ୍ନରେ କଲିକତାରେ ନର୍ମାଲ୍‌ସ୍କୁଲ ପ୍ରଥମେ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଏପ୍ରକାର ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉପଯୁକ୍ତ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ନ ଥିବାର ଦେଖି ବିଦ୍ୟାସାଗର ସୀତା ବନବାସ ଓ ଶକୁନ୍ତଳାର ଅନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଭାଷା ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଙ୍ଗଳାରେ ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ-ରୂପେ ରହିଅଛି । ୧୮୫୯ ଅବ୍ଦରେ ସ୍ଥାପିତ ଟ୍ରେଡ୍‌ଙ୍ଗ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ମତାନୈକ୍ୟ ହେତୁରୁ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେବାରୁ ଏକଭାଗର ଭାର * ବିଦ୍ୟାସାଗର ସ୍ୱୟଂ ଗ୍ରହଣକରି ତାହାର ନାମ ମୋଟ୍ରପଲିଟାନ୍ ଇନ୍‌ଷ୍ଟିଟ୍ୟୁଶନ୍ ଦେଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ସୁଦକ୍ଷ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୋଗ ଏବଂ ବେତନର ସୁବିଧା କରି ଦେବାରୁ ଅଚିରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଛାତ୍ର ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଛାତ୍ରମାନେ ପ୍ରେସିଡେନ୍ସି କଲେଜର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିବାର ଦେଖି ବିଦ୍ୟାସାଗର ଅସାଧାରଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହକାରେ ତାହାକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରଥମଶ୍ରେଣୀର କଲେଜରେ ପରିଣତ କଲେ । ଏହି କଲେଜ ପ୍ରଥମବର୍ଷ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୮୭୫ରେ ବିଏପରୀକ୍ଷାରେ ଏବଂ ୧୮୮* ଅବ୍ଦରେ ବି, ଏଲ୍, ପରୀକ୍ଷାରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଫଳ ପ୍ରଦର୍ଶନକରି ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲା । ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କପରି ଶୂନ୍ୟହସ୍ତ ପରିଚାଳକଦ୍ୱାରା କଲେଜର ଅଚିରେ ଏପରି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତି ଦେଖି ଦେଶୀୟ ଓ ବିଦେଶୀୟ ସମସ୍ତେ ଅତୀବ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଏ ଲୋକୋତ୍ତର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ହୃଦୟରେ ଭକ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ସାଧାରଣଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଲାଗି ବିଦ୍ୟାସାଗର ଯେପରି ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ, ସମାଜସଂସ୍କାର ପ୍ରତି ସେହିପରି ଉନ୍ମୁଖ ଥିଲେ । ଏଥି ପୂର୍ବେ ତାହାଙ୍କୁ ନାରୀଜାତିର ପରମବନ୍ଧୁ ବୋଲି ପ୍ରତିପନ୍ନ କରାଯାଇ ଅଛି । ଯଥାର୍ଥରେ ତାହାଙ୍କପରି କେହି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖମୋଚନ କରି ପାରିନାହାନ୍ତି । ବିଧବାମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବିଷହ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଖି ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ବଡ଼ ବ୍ୟଥା ପାଉଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଲୋକେ ବିଧବା ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ମୁଖରେ ଧରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ, ତେତେବେଳେ ସେ ନିର୍ଭୀକଭାବରେ ବିଧବା ବିବାହ ଶାସ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କଲେ । ୧୮୫୫ ଅବ୍ଦରେ ତାହାଙ୍କର ବିଧବା ବିବାହ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାକ୍ଷଣି ସମାଜମଧ୍ୟରେ ବହୁଳ ଭାବରେ ପ୍ରଚାରିତ ହେବାର ଦେଖି ସେ ବଡ଼ ଆଶାନ୍ୱିତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାଙ୍କର ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଦିନେ ଗ୍ରାମଠାରେ ତାଙ୍କ ପିତାମାତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ନବ ବିଧବା ଆସି ବିଳାପ କରିବାରୁ ସେମାନେ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇ ତାହାର ପ୍ରତୀକାର ନିମିତ୍ତ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ବିଦ୍ୟାସାଗର ବିଧବାର ପରିଣୟ ବିଷୟରେ ମାନ୍ୟତମ ପିତାମାତାଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଅନୁକୂଳ ଏବଂ ପୋଷକତା ଦେଖି ସେହି ଦିନଠାରୁ ବିବାହ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଦୃଢ଼ବ୍ରତ ହେଲେ ଏବଂ ମୃତପତିର ସପିଣ୍ଡୀରେ ବିଧବା ଅଧିକାରିଣୀ ହେବା ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ଆଇନ କରି ତାହା ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମ୍ମତ କରାଇଲେ † । ତାହାଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ୧୮୫୬ ଅବ୍ଦରେ କଲିକତାରେ ଗୋଟିଏ ବିଧବା ବ୍ରାହ୍ମଣକନ୍ୟାର ପରିଣୟ ମହାସମାରୋହ ସହକାରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା (୧) । ତାହା ପରେ ପରେ ଅନେକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏବଂ କାୟସ୍ଥ ବିଧବାଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇଗଲା । ସେ ସବୁଥିରେ ବିଦ୍ୟାସାଗର ସ୍ୱୟଂ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ ହସ୍ତରୁ ପ୍ରଚୁର ବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ । ସର୍ବଶେଷରେ ତାହାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ସୁଦ୍ଧା କ୍ରମେ ଗୋଟିଏ ବିଧବାର ପାଣି ଗ୍ରହଣ କରି ପିତାଙ୍କର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଅନନ୍ତର ଆଉ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କାରର ପ୍ରୟୋଜନ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଭବ କଲେ । ଅବକାଶ କାଳରେ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ କୁଳୀନ ବିଧୂମାନଙ୍କର ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ସେ କୁଳୀନମାନଙ୍କର ବହୁ ବିବାହ ପ୍ରଥା ଦେଶରୁ ଉଠାଇ ଦେବା ପାଇଁ କୃତସଂକଳ୍ପ ହେଲେ ଏବଂ ଏହା ଶାସ୍ତ୍ର ସିଦ୍ଧ ନୁହେ ସପ୍ରମାଣ କରି ରାଜପୁରୁଷଙ୍କଦ୍ୱାରା ତନ୍ନିବାରକ

* ଅନ୍ୟଭାଗର ନାମ ଟ୍ରେଡ୍‌ଙ୍ଗ୍ ଏକାଡେମି ରହିଲା ।

† ଏହା ୧୮୫୬ ସାଲର ଆ ୧୫ ଆକ୍ଟ ବୋଲି ବିଖ୍ୟାତ ।

[୧] ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀଶଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ ତାହାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତେତେବେଳେ ସେ ସଂସ୍କୃତ କଲେଜର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ ବିଧି ପ୍ରଚାରିତ କରାଇଲେ । ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ତାଦୃଶ ବିଷୟକ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲାକ୍ଷଣି ଅନେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ତାଙ୍କର ବିପକ୍ଷ ହୋଇ ଉଠିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଏକାନ୍ତ ନିରପେକ୍ଷ ଥିବାରୁ ଆରବ୍ଧ କର୍ମରେ କୌଣସି ବ୍ୟାଘାତ ହେଉ ନ ଥିଲା ।

ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଅପେକ୍ଷା ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କର ଦାନପ୍ରସଙ୍ଗ ବିଶେଷରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ନାନା ଲୋକଙ୍କୁ ନାନା ଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାଦ୍ୱାରା ସେ ସାଧାରଣ ମୁଖରେ ବିଦ୍ୟାସାଗର ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଦୟାସାଗର ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହୋଇ ଥିଲେ । କାହିଁ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପୀଡିତ ଲୋକଙ୍କୁ ସ୍ଥାୟୀ ଅନ୍ନସତ୍ର ଦ୍ୱାରା, କାହିଁ ଅନ୍ଧ ଲୁଣ୍ଠୀ ପ୍ରଭୃତି ଅଶକ୍ତ ଲୋକଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ବିତରଣ ଦ୍ୱାରା କାହିଁ ବା ଋଣଗ୍ରସ୍ତ ଶୂନ୍ୟହସ୍ତ ଲୋକଙ୍କୁ ଶତ ସହସ୍ର ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଦାନ ଦ୍ୱାରା, କାହିଁ ବା ଦୁର୍ଗତ ପରିବାରକୁ ମାସିକ ନିୟମିତ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଦରିଦ୍ର ସାଧାରଣଙ୍କର ପରମବନ୍ଧୁ ହୋଇଥିଲେ । ବଙ୍ଗକବିତିଲକ ମଧୁସୂଦନଙ୍କଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ଭିକ୍ଷୁକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ତାହାଙ୍କର ଏହି ଅଜସ୍ର ଦାନରୁ ବଞ୍ଚିତ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଦଶହଜାର ସେ ସହସ୍ର ଟଙ୍କାର ବସ୍ତ୍ର ଦୁର୍ଗତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବିତରଣ କରୁଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଜଣେ ବସ୍ତ୍ର ବିକ୍ରେତା କେବଳ ତାହାଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର ଯୋଗାଇ ଯଥେଷ୍ଟ ଲାଭବାନ୍ ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧି-ଶାଳୀ ହୋଇଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ଦାନ ତାଙ୍କର ଗୋପନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଗୋପନର କାରଣ କେହି ପଚାରିଲେ ସେ ଉତ୍ତର କରିଥାନ୍ତି "ସ ଜ୍ଞାତ୍ତର ଦେଲେ କେ ଜାଣି "କେହି ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜିତ ହେବେ, ଏଥିପାଇଁ ଗୋପନରେ ଦିଏଁ"। ଏ ଅନୁପମ ଉଦାରତା, ଯଥାର୍ଥରେ ଏ ଯୁଗରେ ତାହାଙ୍କର ଏହି ଉଦାରତା ଏବଂ ଦୟାର ପରିଚୟ ନାହିଁ । ଏହି ଦୟା ଯେ କେବଳ ନର ନାରୀ ପ୍ରତି ଥିଲା ତାହା ନୁହେ, ପଶୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସେ ସଦୟ ଥିଲେ । ଏପରି କି ଗୋରୁର ବତ୍ସକୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ତାହାର ଦୁଗ୍ଧ ପାନ କରିବା ସ୍ୱାର୍ଥପର ମାନବର ଅତି ଗର୍ହିତ କର୍ମ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଏକ ସମୟରେ ଗୋଦୁଗ୍ଧ ସୁଦ୍ଧା ବର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ଦୟାସାଗର ଈଶ୍ୱର ଚନ୍ଦ୍ର ଯେ କେବଳ ଅର୍ଥଦାନଦ୍ୱାରା ଲୋକଙ୍କର ଅଭାବ ମୋଚନ କରୁଥିଲେ ତାହା ନୁହେ, ରୋଗିର ସୁଚିକିତ୍ସା ଲାଗି ସେ ବଡ଼ ବ୍ୟାକୁଳ ଥିଲେ । ତେତେବେଳେ ସେ ନବ ପ୍ରଚାରିତ ହୋମିଓପ୍ୟାଥିକ ଚିକିତ୍ସାର ଆଦର ନ ଦେଖି ଏବଂ ତାହା ଦ୍ୱାରା ଅଳ୍ପବ୍ୟୟରେ ସାଧାରଣଙ୍କର ଅଧିକ ଉପକାର ହେବାର ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ସ୍ୱୟଂ ଏବଂ କେତେକ ଆତ୍ମୀୟଙ୍କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରି ସେ ଚିକିତ୍ସା ପ୍ରଚାରିତ କଲେ । ଏଥିରେ ବିଦ୍ୟାସାଗର ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିବାରୁ ସେ କାଳରେ ବସୂଚିକା ପ୍ରାୟରୁ ଅନେକ ଲୋକ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କଲେ । ରୋଗୀର ପଥ୍ୟ ଔଷଧାଦିର ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ ସଙ୍ଗେ ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ତାହାର ଚିକିତ୍ସା ଶୁଶ୍ରୂଷାଦି ସ୍ୱହସ୍ତରେ ସମ୍ପାଦନ କରି ବିଦ୍ୟାସାଗର ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣୀୟ ଏବଂ ଅନୁକରଣୀୟ । ତାଙ୍କର ଚେଷ୍ଟାରେ ତେତେବେଳେ ଅନେକେ ସୁଚିକିତ୍ସକ ବଙ୍ଗରେ ଦେଖା ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ବଙ୍ଗର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଭିଷକ୍‌ଡାକ୍ତର ମହେନ୍ଦ୍ର-ଲାଲ ସରକାର ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତିବଳରେ ଏଲୋପାଥିକ ଚିକିତ୍ସା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଶେଷରେ ହୋମିଓପ୍ୟାଥିକ ଚିକିତ୍ସାରେ ଖ୍ୟାତିନାମା ହୋଇଥିଲେ ।

ବିଦ୍ୟାସାଗର ବଡ଼ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା ଲୋକ ଥିଲେ । ସେ ପରବଶତା ବା ସେବକତାକୁ ଆଦୌ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ଯେତେଦିନ ସମୟ କର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ-ସେଥିରେ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଭାତ ହେଉଥିଲା-ଯେଉଁଠାରେ ତାହାଁରେ ବ୍ୟାଘାତ ହେଉଥିଲା ସେସ୍ଥଳରେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଥିଲେ । ଶିକ୍ଷା ସଂସ୍କାର ଯୋଗ୍ୟଶିକ୍ଷକଗଠନ ଏବଂ ଦେଶବାସୀମାନଙ୍କର ନାନା କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଉନ୍ନତିବିଧାନ ତାହାଙ୍କର କର୍ମ-ଗ୍ରହଣର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ବସ୍ତୁତଃ ସେ ପଦସ୍ଥ ହୋଇ କେତେକଜଣ ହିତୈଷୀ ରାଜକର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା * ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟୋଦ୍ଧାର କରାଇ ସ୍ୱୀୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ କରିଥିଲେ । ଏସବୁ କାର୍ଯ୍ୟସାଧନରେ ତାହାଙ୍କର ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ

* ଗ୍ରେଟ୍ ଲିଟ୍ ହେଲିଡେ, ମାର୍ଶ୍ୱ ଏବଂ ସି ଏଲିଅଟ୍ । ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ବେଥୁନ ଏବଂ ପ୍ରେସିଡେନ୍ସି ମିସ୍ଟର୍ ସାହେବ କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମିଶେଲ ଓ ଟ୍ରେଜରୀ କଲେକ୍ଟର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ କଥାରେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରୁଥିଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ଅତିସାମାନ୍ୟ ଦରିଦ୍ରକୁଟୀରଠାରୁ ଦୁର୍ଗମ ରାଜଦ୍ୱାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ତାହାଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ଅବାରିତ ଥିଲା । ଲୋକେ ଯାହା ମନେ କରନ୍ତୁ ସେଥି ପ୍ରତି ସେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ଏକ ସରଳସୁନ୍ଦର ସାମାନ୍ୟ ବେଶରେ ସର୍ବତ୍ର ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଥିଲେ । ଦିନେ ପ୍ରିୟ ଲାଟସାହେବ ହେଲିଡ଼େ ଏହି ବେଶ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ସହିଣ ଲୁଗା ସହିଣ ଗୁଦର ଓ ଚଟିଯୋଡ଼ା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ପେଣ୍ଟୁଲନ, ଚପକନ୍, ପଗଡ଼ୀ ଏବଂ ଯୋଡ଼ା ବ୍ୟବହାର କରି ଆସିବାପାଇଁ ଆଦେଶ କରନ୍ତେ, ତତ୍ପର ଦିନ ବିଦ୍ୟାସାଗର ଅତିକଷ୍ଟରେ ସେହି ବେଶ ଧାରଣ କରି ସାହେବଙ୍କୁ କହିଲେ—"ଆପଙ୍କେ ସହିତ ମୋହର ଏହି ଶେଷ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ମୁଁ ଆଉ ଏପରି ପ୍ରିୟବେଶରେ ଆସି ପାରିବି ନାହିଁ" ତାହା ଶୁଣି ଗୁଣଜ୍ଞ ସାହେବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଅଭ୍ୟସ୍ତବେଶରେ ଆସିବାକୁ କହିଲେ । ନିଜର କଥା ବା ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷାରେ ବିଦ୍ୟାସାଗର ଏହିପରି ବଜ୍ରପ୍ରାୟ ଦୃଢ଼ ଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତକଲେଜରେ ଥିବା ସମୟରେ ଦିନେ ବିଦ୍ୟାସାଗର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟୋପଲକ୍ଷରେ ହିନ୍ଦୁ କଲେଜର ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ କାର ସାହେବଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସାହେବ ତାହାଙ୍କୁ ବସିବାକୁ ନ କହି ଇଷ୍ଟପୀଠ ଉପରେ ସୋପାନହ ପଦଦ୍ୱୟ ରଖି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବିଦ୍ୟାସାଗର ସେଦିନ ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରି ଅନ୍ୟ ଦିନ ତାହାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେଲେ । ଯେତେବେଳେ କାର ସାହେବ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ସେହିପରି ଚଟି ଯୋଡ଼ାକୁ ପୀଠଉପରେ ରଖି ପୂର୍ବଦର୍ଶିତ ଶିଷ୍ଟାଚାରରେ ସାହେବଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ । ଏଣେ ସମ୍ମାନରକ୍ଷାରେ ଯେ ଏତେ ଦୃଢ଼-ସେ ପୁଣି ହୃଦୟର କୋମଳଭାବଶତଃ ଅତି ଘୃଣିତ ସ୍ଥାନରେ ସାମାନ୍ୟ ଲୋକ ସହିତ ବସି ଲୋକ ସମକ୍ଷରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ମାନହାନି ମନେ କରୁ-ନ ଥିଲେ । ଆଉ ଅଧିକ କଣ ପିତାଙ୍କର କାଶୀବାସ-କାଳରେ ସେ ଭୃତ୍ୟକୁ ନ ପଠାଇ ସ୍ୱୟଂ ବଣିରୁ ପଣ୍ୟାଦି କ୍ରୟକରି ଆଣୁଥିଲେ । ଏହା ପିତୃଭକ୍ତିର ଗୋଟିଏ ନିଦର୍ଶନ । ସେ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେବତା ଜ୍ଞାନ କରୁଥିଲେ । କାଶୀର ପଣ୍ଡା ସହିତ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ତର୍କ ବିତର୍କ ହେବା ଉତ୍ତାରେ ପଣ୍ଡାମାନେ ତୁମ୍ଭର ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର କିଏ ପ୍ରଶ୍ନ କରନ୍ତେ ବିଦ୍ୟାସାଗର ତତ୍ତ୍ୱଣାତ୍ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପୂର୍ବକ ଜନକ ଜନନୀଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦେଲେ । ତାହାଙ୍କର ଜନନୀ ବିବିଧ ଗୁଣଶାଳିନୀ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଜନନୀଙ୍କୁ ଅଧିକ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥା ଜୀବନର ମହାବ୍ରତ ସ୍ୱରୂପ ପାଳନ କରୁ-ଥିଲେ । ଜନନୀବତ୍ସଳତାଯୋଗୁଁ ସେ ନାରୀଜାତିର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ଥିଲେ ଏହା କହିଲେ ଅତିଶୟୋକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଠାରୁ ସେ ଦୟା ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନଭାବ ମନରେ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଜନନୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ସେ ମହାପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ବହୁ କାଳଯାଏ ବାଳକ ତୁଲ୍ୟ ରୋଦନ କରୁଥିଲେ, ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ସ୍ମରଣାର୍ଥ ବୀରସିଂହରେ ଭଗବତୀ ବିଦ୍ୟାଳୟ ମହାଅଗ୍ରହସହକାରେ ସ୍ଥାପନ କରି ତାହାର ସମସ୍ତ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦେଲେ । ସେ ଏତେ ଜନ୍ମଭୂମିବତ୍ସଳ ଥିଲେ ଯେ ବୀରସିଂହର ମମତା କାଳେ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବ, ଏଥିପାଇଁ କଲିକତାରେ ବହୁକାଳ ଭଡ଼ାଘରେ ରହି ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥାୟୀ ବାସ ନିର୍ମାଣ କରାଇ ନ ଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଜନ୍ମଭୂମିର ସର୍ବବିଧ ଉନ୍ନତି ଲାଗି ଅକାତରେ ବହୁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ । ଏହି ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ବ୍ୟତୀତ କେତୋଟି ଦେଶୀୟ ରାଜା ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ସୁଦୃଷ୍ଟି ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ପାଇକ୍ ପଡ଼ାର ରାଜ ପରିବାର ସହିତ ତାହାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ଥିବାରୁ ଏ ଉଭୟ ରାଜବାଟିରେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାନ କରି ଉପଦେଶ ଦ୍ୱାରା ରାଜାର ଅନେକ ସୁବିଧା କରାଇଥିଲେ । ପାଇକ ପଡ଼ାର ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ଲାଗି ବିଦ୍ୟାସାଗର ଯେତେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପରିଶ୍ରମ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ଏ ଯୁଗରେ ଦୁର୍ଲଭ । ଯାହା ହେଉ ଏହିପରି ନାନା ହିତକର୍ମରେ ସର୍ବଦା ପରିଶ୍ରମ କରି ବିଦ୍ୟାସାଗର ଚରମ କାଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । କିଛିକାଳ ସେ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ଜ୍ୱର ଓ ହିକ୍କା ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ରହି ପରିଶେଷରେ ୧୮୯୮ ସାଲ ୧୮୯୧ ଅବ୍ଦର ଶ୍ରାବଣ ଏକୋଦ୍ଦଶୀ ଦିବସରେ ସ୍ୱ ଦେହ ବିସର୍ଜନ କଲେ । ଯେ ଦିନେ ମଧ୍ୟରାତ୍ର ପ୍ରଖର ତେଜରେ ଏହି ଧରଣୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ସେ ପୁଣି ଏହି ଦିନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିଶୀଥରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାରମୟ କରି ସ୍ୱ ଧାମକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ବସ୍ତୁତଃ ସେହି ଦିନରୁ ଗୋଟିଏ ସରଳ ସଦୟ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମ ହୃଦ୍ଦୈଷ୍ଣୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଖ୍ୟ ବଙ୍ଗଭୂମିରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲା

ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ ।

ଅଲୀତ ଜୀବନେ ସୁଖ ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସ,
ଶାନ୍ତି ପ୍ରୀତି ଅନୁଭୂତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବିଳାସ ।
ଥିଲି ଯେବେ ଉପଯୁକ୍ତ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନେ,
ବେଢ଼ି ଥିଲେ ଚତୁପାଶେ ପ୍ରିୟ ପରିଜନେ ।
ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ମୋ ଆଳୟ,
ଶିଶୁ ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ମିଷ୍ଟ ଭାଷା ସୁଧାମୟ ।
ଭାଳି ଥିଲି ମନେ ମନେ ସୌଭାଗ୍ୟ କାଳରେ,
ଏହିପରି ଚିରଦିନ ଯିବ ସମାନରେ ।
ମନର ଉତ୍ସାହ ଶାନ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଶରୀରେ,
ବିଲୀନ ସମସ୍ତ ଭୂତ ଅନନ୍ତ ତିମିରେ ।
ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦେହ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିତ,
ରୋଗର ଆଧାର ଦୁଃଖ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ବେଷ୍ଟିତ ।
ଏବେ କାହିଁ ପ୍ରିୟଜନେ ମିତ୍ର ବନ୍ଧୁମାନେ,
ଅମିୟ ବିହୀନ ପୁଷ୍ପେ ମଧୁପ ସମାନେ ।
ସୁଧାମୟ ଭାଷିଥିଲେ ଯେଉଁ ଶିଶୁଗଣ,
ପୂରିତ ବଦନେ ଏବେ କର୍କଶ ବଚନ ।
କରୁଛି ଯତ୍ନରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ଉପକାର,
ପ୍ରତି ଉପକାର ଥାଉ ଲାଭ ଅଭ୍ୟାଗର ।
ପ୍ରେମାଳାପେ ବନ୍ଧୁଗଣେ ବସିଥିଲେ ପାଶେ,
ଲୋଡ଼ିଲେ ହେଁ ସେମାନଙ୍କୁ ନ ଦେଖେଇଁ ବାସେ ।
କେତେ ବା ନାହାନ୍ତି ଲୋକ ବିଶାଳ ସଂସାରେ,
ଆଉତ ଆଦର ବାକ୍ୟେ କେହି ନ ପଶୁରେ ।
ନିର୍ବୋଧ ନିର୍ବୋଧ !! ତୁଚ୍ଛ ସୁଖେ ଉନମତ୍ତ,
ଥିଲି-ନାହିଁ ଭାଳ ସର୍ବ କାଳର ଆୟତ୍ତ ।
ନିଶ୍ଚୟ ମୋ ପକ୍ଷେ ଏହା ଶୁଭ ସମାଗମ,
ଯାଇଛି ସେ ସର୍ବ ଯାହା ଅନିତ୍ୟ ଅସାର ।
ଛିଲି ଭଲ ପ୍ରୀତି ସ୍ନେହ ମାୟାମୟ ଗ୍ରନ୍ଥି,
ଆଜି ଚିନ୍ତାମାର୍ଗେ ସର୍ବ ଥିଲେ ପରିପନ୍ଥୀ ।
ସାନ୍ଧ୍ୟାହ୍ନେ ନିଶୀଥେ କରେଁ ପ୍ରଭୁ ପଦ ଧ୍ୟାନ,
ପାଥିବ ଯାବନ୍ତ ସୁଖ ହୁଏ ତୁଚ୍ଛ ଜ୍ଞାନ ।
ଯେଉଁ ଅନାବିଳ ସୁଖ ଏବେ ଅନୁଭବ,
ଅତି ତୁଚ୍ଛ ମହା ତୁଚ୍ଛ ପାର୍ଥିବ ବିଭବ ।
ସମାନ ମୋ ପକ୍ଷେ—ଜୀବନରେ ବିତ ବିତ,
ସୁଖର ମାଧୁରୀ ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଭୀତି ।
ସୁଖ ଦୁଃଖ ଭୋଗାଭୋଗ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିକାର,
ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ହିଁ ସର୍ବ ସୁଖ ମୂଳାଧାର ।
କ ତ ବିନିମୟେ ଲାଭ ଅମୂଲ୍ୟ କାଞ୍ଚନ,
ଜୟ ଜୟ ଦୟାମୟ ପ୍ରଭୁ ସନାତନ ।
ତଥାଚ ମନରେ ଉଦେ ନିୟତ ଭାବନା,
ଜୀବନଟା ଶୂନ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ପରି ଯାଏ ଜଣା ।
ଅହୋ ହୋ ? ଜାଣିଲି କିଆଁ ଆକୁଳ ଜୀବନ,
ହରାଇ ବସିଛି ଏକ ଅପାର୍ଥିବ ଧନ ।
ସେହି ତ ଜୀବନେ ଥିଲା ସୁଖ ନିର୍ଝରିଣୀ,
ପ୍ରଣୟ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମୟୀ ଆନନ୍ଦ ଦାୟିନୀ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଦୃଶ୍ୟ ନିଲୋପ ଏବେ ଅନନ୍ତ ଭିତରେ,
ଏବେଳେ ଭାଳଇଁ ବସି ଭସି ନେବ ମରେ ।
ସେ ସହାନୁଭୂତି କଥା ଅନାବିଳ ପ୍ରୀତି,
ସେହି ସୁଧାମୟ ବାଣୀ କିଣି ସ୍ୱର୍ଗ ଗୀତି ।
ଉଦାସ ଜୀବନେ ଅନୁଭବେ ସେ ଚରିତ,
କେ ଅଜ୍ଞାତ ଜଗତରେ ଅଛି ଅବସ୍ଥିତ ।
କେତେ ଲକ୍ଷଯୋଜନରେ ଅଛି କେଉଁସ୍ଥାନେ ?
ମାନବ ଗଣିତ ବିଦ୍ୟା ସ୍ୱପ୍ନରେ ନ ଜାଣେ ।
ସେ ଛାୟା ଜଡ଼ିତ ଶେଷ ହେଉ ଏ ଜୀବନ,
ଚରଣପଦେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଏହି ନିବେଦନ । ଶ୍ରୀ—

କୋବି ଚାଷ ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବିଲାତି ସବ୍‌ଜୀର ଚାଷ କେବଳ କେତେକ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ କରାଯାଉଅଛି; କିନ୍ତୁ ମଫସଲବାସୀ କୃଷକମାନେ ବିଲାତି ସବ୍‌ଜୀର ଚାଷ ପ୍ରାୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସାଧାରଣତଃ ଅଧିକାଂଶ କୃଷକ ସମାଜ ଅଶିକ୍ଷିତ । ଯେଉଁ ଫସଲରେ ଅଧିକ ସାବଧାନ ହେବାକୁ ପଡ଼େ, ଏମାନେ ସେହିପରି ଫସଲ କରନ୍ତି ନାହିଁ; ଆଉ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ନୂତନ ଫସଲରେ ମନୋନିବେଶ କରିବା ପାଇଁ ଏମାନେ ଅନିଚ୍ଛୁକ । କିନ୍ତୁ ବିଲାତି ସବ୍‌ଜୀ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନୂତନ ଓ ଅଧିକ ସାବଧାନତା ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କରେ । ବିଲାତି ସବ୍‌ଜୀ ମଧ୍ୟରେ ଫୁଲକୋବି, ବନ୍ଧାକୋବି ଓ ଓଲକୋବିକୁ ଲୋକେ ଯେପରି ଆଦର କରନ୍ତି, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସବ୍‌ଜୀକୁ ସେପରି ଆଦର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଅତିଶୟ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଏହି ଯେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ କୃଷକମାନେ କୋବିଚାଷ କରିଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ତହିଁ ନିକଟସ୍ଥ କୃଷକମାନେ କୋବିଚାଷ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ ଦେଖିବାକୁ ସୁଦ୍ଧା କଦାପି ପ୍ରବୃତ୍ତି ବଳାନ୍ତି ନାହିଁ । ଯଦି ସେମାନେ ଥରେ ମଧ୍ୟ କୋବିଚାଷ କରନ୍ତେ ତେବେ ଏଥିରୁ କଦାପି ବିରତ ହୁଅନ୍ତେ ନାହିଁ । କୋବି ଚାଷରେ ବିଶେଷ ଲାଭ ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ମୋଟାମୋଟିରେ କହିବାକୁ ଗଲେ କୋବିଚାଷ ପ୍ରଣାଳୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଅବିଦିତ । ଏଣୁ କୋବିର ଚାଷ ପ୍ରଣାଳୀଟି ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଉଅଛି ।

କୋବିର ଆଦର ।

ଯେଉଁମାନେ ବାଇଗଣ, ଲଙ୍କାମରିଚ ଇତ୍ୟାଦି ଚାଷ କରୁଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ କୋବିଚାଷରେ ବିଶେଷ କିଛି ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । କୋବିଚାଷ ଠିକ୍ ବାଇଗଣ ଚାଷ ତୁଲ୍ୟ, କେବଳ ଅଧିକ ଟିକିଏ ଯତ୍ନ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ତଳି ପକାଇବା ସମୟରେ ଯେପରି ସାବଧାନ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ଭାଦ୍ରମାସ ତଳି ପକାଇବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ଏହି ସମୟରେ ଉଇ ଛୁଙ୍କାର ମାଟି, ସାଧାରଣ ମାଟି ଏବଂ ପିଡ଼ିଆ ଅଥବା ଖତକୁ ଏକତ୍ରରେ ମିଶାଇ ୨ । ୪ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଖାଯାଏ । ବର୍ଷା ହେଲେ ଏଗୁଡ଼ିକ ସହଜରେ ମିଶିଯାଏ କିନ୍ତୁ ଯଦି ବର୍ଷା ନ ହୁଏ ତେବେ ପାଣି ଛିଞ୍ଚି ମିଶାଇବା ଉଚିତ । ଯେତେବେଳେ ଏହି ମିଶ୍ରିତ ବସ୍ତୁ ଶୁଖିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଗୁଣ୍ଡ କରାଯାଏ । ଏହି ଗୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ଅନତି ଗଭୀର ମୃତ୍ତିକା ପାତ୍ରରେ (କୁଣ୍ଡ ବା ତଳାରେ) ଅଥବା କରାସିନ ବାକ୍ସ ମଧ୍ୟରେ ସମତଳ ଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଯାଏ ।

ତଳି ପକାଇବା ପୂର୍ବରୁ କୋବି ମଞ୍ଜିକୁ ଖଣ୍ଡିଏ କନାରେ ବାନ୍ଧି ଜଳରେ ଭିଜାଇ ଦେବା ଉଚିତ ।

ତଳି ପକାଇବା ସମୟ ।

ଏକ ମାଣ ଜମିରେ କୋବି ଚାଷ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ଦେଢ ଛଟାଙ୍କି ବୀଜ ତଳି ପକାଯାଏ । ଯେତେବେଳେ ଏହି ମଞ୍ଜି ଶୁଖିବାକୁ ଲାଗେ ତେତେବେଳେ ଗୋଟାଏ କରି କୁଣ୍ଡ ବା ବାକ୍ସ ମଧ୍ୟରେ ବୁଣିବାକୁ ହୁଏ । ଏହା ଉପରେ ବାଲିପରି ଗୁଣ୍ଡ ମାଟି ପକାଇ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯାଏ । ମାଟି ଢାଙ୍କିବା ଉତ୍ତାରେ ସାବଧାନପୂର୍ବକ ଅଳ୍ପ ପାଣି ଛିଞ୍ଚା ଯାଏ । ଯେପରି ମଞ୍ଜିଗୁଡ଼ିକ ଦିଶିବ ନାହିଁ ସେପରି ଭାବରେ ପାଣି ଛିଞ୍ଚିବା ଉଚିତ । ତତ୍ପରେ ଅବସ୍ଥା ବୁଝି ଅର୍ଥାତ୍ ମୃତ୍ତିକା ଅଳ୍ପ ପରିମାଣ ଶୁଷ୍କ ହେଲେ ପାଣି ଦିଆ ଯାଏ । ୩ । ୪ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ କୋବିଗୃହ ଅଙ୍କୁରିତ ହୁଏ ।

ତତ୍ତ୍ୱର ବେଦନ କାର୍ଯ୍ୟ ।

ଗୃହ ଅଙ୍କୁରିତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୁଣ୍ଡ ବା ବାକ୍ସରେ ଖରା ପଡ଼ିବା ଉଚିତ ନୁହେ । କେବଳ ଛାୟା ଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ରଖାଯାଏ । ଏକ ଘଣ୍ଟା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ପଦାକୁ ଅଣା ଯାଏ । ଖରା ହେଲାକ୍ଷଣି ଛାଇକୁ ନିଆଯାଏ । ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ପୁନର୍ବାର ପଦାକୁ ଆଣି ତହିଁରେ ପାଣି ଛିଞ୍ଚିବାକୁ ହୁଏ । ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମରେ ୧୦ । ୧୨ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଖିବା ଉଚିତ ।

ଏହା ଉତ୍ତାରେ କୋବିଗୃହ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅନ୍ୟ କୁଣ୍ଡକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ହୁଏ । ନୂତନ କୁଣ୍ଡ ବା ବାକ୍ସରେ ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମରେ ମାଟି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଯାଏ । ଗୃହଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଥମ କୁଣ୍ଡରୁ ଚେର ସହିତରେ ଉପାଡ଼ି ଆଣି ଦ୍ୱିତୀୟ କୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଯାଏ । ପୂର୍ବ ନିୟମାନୁଯାୟୀ ସାବଧାନପୂର୍ବକ ପାଣି ଦେବା ଉଚିତ । ବର୍ଷାପାଣି ଗୃହଗୁଡ଼ିକୁ ନଷ୍ଟ କରି ଦିଏ, ଏଣୁ ଏହା ପ୍ରତି ବିଶେଷ ସାବଧାନ ହେବା ଉଚିତ । କେବଳ ବର୍ଷାପାଣିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ କୋବିଗୃହ ଯେ ନିରାପଦରେ ରହେ ଏପରି ଭାବନା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ଛେଚ୍ଛ ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଏହାର

କୋବିଗୃହ ମୂଳରେ ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଲାଗିଲେ ତହିଁର ପ୍ରତିକାର ।

ପ୍ରଧାନ ଶତ୍ରୁ । ଯେତେବେଳେ ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଗୃହମୂଳରେ ଦେଖାଯାନ୍ତି ସେତେବେଳେ ବୃକ୍ଷମୂଳରେ ପାଉଁସ ଛିଞ୍ଚାଡ଼ି ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ପିମ୍ପୁଡ଼ିଠାରୁ ରକ୍ଷା ମିଳେ ।

ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମରେ ୮ । ୧୦ ଦିନ ଗଲାପରେ ଗୃହ ଗୁଡ଼ିକୁ ୨ୟ କୁଣ୍ଡରୁ ପୁନର୍ବାର ଉପାଡ଼ି ୩ । ୪ ଇଞ୍ଚ ଅନ୍ତରରେ ଭୂମିରେ ଲଗାଇବାକୁ ହୁଏ । ଭୂମିରେ ଯେଉଁ ମୃତ୍ତିକାରେ ଲଗାଯାଏ, ତହିଁରେ ଖତ ଆଦି ଦେଇ ଉପରୋକ୍ତ କୁଣ୍ଡମୃତ୍ତିକା ତୁଲ୍ୟ ଗୁଣ କରିବା ଉଚିତ । ଏହି ସ୍ଥାନଟି ଅଳ୍ପ ଉଚ୍ଚ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯଦି ଭୂମିରେ ଲଗାଇବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ନ ଥାଏ ତେବେ ଏହାର ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ କୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଚଳିପାରେ । ବର୍ଷ ପାଣି କୋବିଗୃହକୁ ନଷ୍ଟକରି ଦିଏ ବୋଲି ପୂର୍ବରେ କୁହା ଯାଇଅଛି । ଏଣୁ ବର୍ଷାଠାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଢାଟ ବା ଛତ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଉଚିତ । ଢାଟ ଏପରି ଭାବରେ ତିୟାରି କରାଯାଏ ଯେ ବର୍ଷା ହେଲାକ୍ଷଣି ଜଳ କୋବିଗୃହରେ ନ ପଡ଼ି ତଳକୁ ଗଡ଼ି ପଡ଼େ, ଅର୍ଥାତ୍ ଗୃହର ଛାତତୁଲ୍ୟ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଖରା ଓ ବର୍ଷା ସମୟରେ ଗୃହଗୁଡ଼ିକୁ ଢାଟଦ୍ୱାରା ଢାଙ୍କି ଥଣ୍ଡା ସମୟରେ ଅନ୍ତର କରାଯାଏ । ଯଦି ରାତି ସମୟରେ ଆକାଶ ନିର୍ମ୍ମଳ ହୋଇଥାଏ ତେବେ ଢାଟ କାଢ଼ି ରଖିବା ଉଚିତ । ଗୃହଗୁଡ଼ିକ ଯେତେ ପରିମାଣରେ କାକର (Dew) ପଡ଼େ, ସେତେ ପରିମାଣରେ ସତେଜ ହୋଇ ବଢ଼େ । କିନ୍ତୁ ବର୍ଷାଦ୍ୱାରା ଏକାବେଳକେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ।

ଦୁଇ ତିନିବାର ଗୃହ ଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେବାଦ୍ୱାରା ହୃଷ୍ଟ ପୁଷ୍ଟ ଓ ସତେଜ ହୁଏ । ଏହିରୂପେ ୧୫ । ୨୦ ଦିନ

ଗୃହଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରିବା କାରଣ ।

ଗଲାପରେ ଗୃହଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ୩ ଇଞ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ହୋଇଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲଗା ହେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ହୁଏ, ଏହି ଗୃହ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲଗା ଯାଏ ।

ଖରା (ଖରାଯୁକ୍ତ), ବାଲିଆ, ଅଥଚ ହାଲୁକାମାଟି କୋବି ଗୃହ ପାଇଁ ପ୍ରଶସ୍ତ । ଭାଦ୍ର ମାସରେ କୋବି

କିପରି ମୃତ୍ତିକାରେ କୋବି ଲଗାଯାଏ ଓ ଜମି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ ।

ଲଗା ହେବା କ୍ଷେତ୍ର ଉତ୍ତମରୂପେ ଗଭୀରଭାବରେ କର୍ଷଣ କରାଯାଏ । ସାଧାରଣତଃ ୭ । ୮ ବାର ହଳ ଓ ମଇ ଦେଲେ ମୃତ୍ତିକା ଗ୍ରେରସ ହୁଏ । ଏହି ସମୟରେ ଖତ ଆଦି ସାର ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ଗୃହ ଲଗାଇବା ସମୟରେ ୧ । ୨ ବାର ହଳ ଓ ମଇ ଦେଇ ସଳଖ ଭାବରେ ୨ ଫୁଟ ବା ୨½ ଫୁଟ ଅନ୍ତରରେ ମୃତ୍ତିକା କୋଡ଼ିଦ୍ୱାରା ହଣା ଯାଏ । ହଣା ଯାଇଥିବା ସ୍ଥାନରେ ୨ ଫୁଟ ବା ୨½ ଫୁଟ ଅନ୍ତରରେ କୋବି ଗୃହ ଲଗାଯାଏ । ଆଶ୍ୱିନ ବା କାର୍ତ୍ତିକ ପ୍ରାରମ୍ଭ କୋବି ଲଗାଇବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ, ଏଣୁ ଉପରୋକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ଏହି ସମୟରେ

କୋବି ଲଗାଇବା ସମୟ ଓ ନିୟମ ।

କରାଯାଏ । ଫୁଲ କୋବି ଓ ବନ୍ଧା କୋବି ୨ ଫୁଟ ବା ୨½ ଫୁଟ ଏବଂ ଓଲ କୋବି ଦେଢ଼ ଫୁଟ ଅନ୍ତରରେ ଲଗାହେବା ଉଚିତ । ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଗୃହ ଲଗାଇଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଖର ଉତ୍ତାପରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନେକ ଗଛ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୋବି ଲଗାଇବା ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

ଗଛ, ଲାଗିଲାଷଣି ବୃକ୍ଷମୂଳରେ ଅଳ୍ପ ପାଣି ଦେବା ଉଚିତ । ପାଣି ସାବଧାନପୂର୍ବକ ଦେବା ଉଚିତ ଯେପରି କି ପତ୍ରରେ ନ ପଡ଼େ । ଅନ୍ୟ ଦିବସର ପ୍ରାତଃକାଳରେ ପତ୍ର ବା

କୋବିର ବେଷ୍ଟଣ କାର୍ଯ୍ୟ ।

ଖପରା ଦ୍ୱାରା ଗଛଗୁଡ଼ିକୁ ଘୋଡ଼ାଇଦେବା ଉଚିତ । ପତ୍ର ଏପରି ଭାବରେ ଘୋଡ଼ା ହେବା ଉଚିତ ଯେପରି ବୃକ୍ଷକୁ ଆଦୌ ବାଧା ନ ହୁଏ । ଉପର ଓଲ ୪ଟା ସମୟରେ ଡ଼ାଙ୍କଣି କଢ଼ା ଯାଏ । ୨ । ୩ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିୟମାନୁଯାୟୀ ଦୁଇ ଓଲ ପାଣି ଦେବାକୁ ହୁଏ । ତତ୍ପରେ ଏକ ଓଲ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । କାରଣ ସେହି ସମୟରେ କୋବିଗଛର ତେର ଗୁଡ଼ିକ ମୃତ୍ତିକାକୁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଧାରଣ କରିଥାଏ ।

ବୃକ୍ଷ ଛଅ ଇଞ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶେଷ ସାବଧାନ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଯଦି ଇତିମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଗଛ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ତେବେ ଗଛ ନ ଥିବା ସ୍ଥାନରେ ନୂତନ ଗଛ ଲଗାଯାଏ । ଏହାକୁ "ଖଞ୍ଜା ଦେବା" କହନ୍ତି । ୧୫ । ୨୦

ଖଞ୍ଜାଦେବା ସମୟ ।

ଦିନ ଗତ ହେଲେ ହୁଡ଼ା ଦେବା ଉଚିତ । ପ୍ରଥମରେ କୋଡ଼ିଦ୍ୱାରା ମାଟିକୁ ହାଣି, ତହିଁରୁ ଘାସ ଇତ୍ୟାଦି ବଛା ଯାଏ, ତତ୍ପରେ * ଗଛ କଢ଼ା ଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ବୃକ୍ଷମୂଳର ଉପର ମାଟିକୁ ଅନ୍ତର କରାଯାଏ ।

ତତ୍ପରେ କାର୍ଯ୍ୟ ।

ସାର ଦେବାକୁ ସୁବିଧା ହୁଏ ବୋଲି ଏପରି କରିଥାନ୍ତି । ଗଛକଢ଼ା ସ୍ଥାନରେ ପିଡ଼ିଆ ଆଦି ସାର ଦେଇ ହୁଡ଼ା ଦିଆ ଯାଏ । ଏକ ମାଣରେ ୧୫ ମହଣ ପିଡ଼ିଆ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କୋବି ଲଗାଇବା ୨୦ । ୨୫ ଦିନପରେ ଅର୍ଥାତ୍ କାର୍ତ୍ତିକ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ କରିବାକୁ ହୁଏ । ୨ୟ ହୁଡ଼ା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରଥମ

ସାର ପ୍ରୟୋଗ ଓ ପରିମାଣ ।

ହୁଡ଼ାରେ ଅଧିକ ପିଡ଼ିଆ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ହୁଡ଼ାଦେବା ଉତ୍ତାରେ ପ୍ରତିସିଆରରେ (Furrows) ଡେଣ୍ଡା ବା ସେଣା ଦ୍ୱାରା ପାଣି ଦିଆ ଯାଏ ।

ଯେତେବେଳେ କୋବି ଗଛ କଳା ବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରେ ଓ ସତେଜ ହୁଏ ତେତେବେଳେ ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମରେ ୨ୟ ବାର ହୁଡ଼ା ଦିଆଯାଏ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟି କାର୍ତ୍ତିକ ମାସର ଶେଷ ଭାଗରେ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଓଲ କୋବିରେ ଏକବାର ଏବଂ ଫଲ ଓ ବନ୍ଧା କୋବିରେ ଦୁଇବାର ହୁଡ଼ା ଦେବା ଉଚିତ । ଏଭିକରେ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ । ଅବସ୍ଥା ବୁଝି ସମୟ ସମୟରେ ଜଳ ସେଚନ କରାଯାଏ । କୋବି ଲଗାଇବା ସମୟରୁ ପ୍ରାୟ ତିନିମାସ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାରୋପଯୋଗୀ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ପ୍ରଧାନ ।

କାଳଚକ୍ର ।

ବିଶ୍ୱରୂପୀ ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତା ଯେ କାଳ,
ଯାହାର ନିଃଶ୍ୱାସେ ବ୍ୟକ୍ତ ବିଶ୍ୱକାଳ,
ପ୍ରଶ୍ୱାସେ ଯେ ପୁଣି ପ୍ରଳୟ ଘଟାଏ
କୋଟି ଗ୍ରହ ତାରା ଆକାଶୁଁ ଲିଭାଏ,
ସୃଜନ ସଂହାର ଯାର ନିତ୍ୟଖେଳା,
ଯା'କୁ ନରଗଣ ପିପୀଲିକା ମେଳା,

ଅର୍ଥହୀନ ତୃଷା ଜନମ ମରଣ
ମାନବ ପୀରତି ମମତା ବନ୍ଧନ,

ତାହାର ଆଦେଶେ ପ୍ରକୃତି ସର୍ଜ୍ଜନା
କରମ ବନ୍ଧନ ବିଷୟ ବାସନା ;
ହେମ ହର୍ମ୍ୟବାସୀ ନୃପତି ନନ୍ଦନ !
ଧୂଳିଘରେ କିପାଁ ବଳ...

* ଏହାକୁ ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ "ବୃକ୍ଷ ଲମ୍ବନ" କହନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କଣ୍ଟକ ନୁହଇ କୁମୁଦ କଳିକା
ଧୂଳିଘର ନୁହେ ରାଜଅଟ୍ଟାଳିକା
ବିଷୟ କୂପ କି ପିୟୂଷ ସାଗର
ମାଟିଗୋଡ଼ି କି ତୋ ରତନ ଭଣ୍ଡାର ?

ଅସୀମ ଅନନ୍ତ୍ୟ କାଳ ପାରିବାରେ
କେତେ ସୃଷ୍ଟି କେତେ ପ୍ରଳୟ ସନ୍ତରେ
କେତେ ଋତୁମାସ ବରଷ ଅୟୁଷ
ଜନମ ମରଣ ବିଷାଦ ହରଷ
କେତେ ଯଉବନ ଜରା ଜାଗରଣ
ଆକାଶ କୁସୁମ ବିଷୟ ସ୍ୱପନ
ଟେଣି ରେ ଭାସି ତମ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଆଉ କେତେ ଦିନ ଥିବୁ ତୁହି ବସି ।

ଅସ୍ତ ରଜନୀ ନକ୍ଷତ୍ରମାଳିନୀ,
ପଛେ ଅଛି ତାର ରବି ଉଷାମଣି,
ତିମିର ପଛକୁ ଆଲୋକ ଝଟକେ
ଶୋକ ପରେ ପୁଣି ହରଷ ପ୍ରକଟେ,
ଜନମ ବିନୋଦ ତରଙ୍ଗିଣୀକୂଳେ
ମରଣ ଭୀଷଣ ଚିତାନଳ ଜଳେ,
କାଳ ମହାରଙ୍ଗ ଅବାରିତ ଗତି
ଏହି ତ ସଂସାର ସୁଗତି ଦୁର୍ଗତି ।

କେତେ ଅଭିମାନ କେତେ ବାରପଣ
କେତେ ଆଡ଼ମ୍ବର ଗରବ ପୀଡ଼ନ
କ୍ଷମତା ଶକତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସମ୍ପଦ
ଚକ୍ରଣେ ବାଟିଛି ନିୟତି ବିପଦ,
ଯୋଗାଡ଼ ଦେଉଛି କରମ ଛୁରିକା
ଅଜ୍ଞାନ ପ୍ରମାଦ ତମ ଅହିମିକା,
ମରଣ କଟାହେ ମହାକାଳ ଆସି
ରାଖି ଭୁଞ୍ଜେ ତାର ଅନ୍ନ ଦିବାନିଶି ।

ଜନମ ମରଣ ସହସ୍ର ତୋରଣ
ସୁଖ ଦୁଃଖ ଧ୍ୱଜା ଦୋଳେ ଅଗଣନ
ଜିଜ୍ଞାସୁ ହରଷେ ପଶିବୁ ଦୁଆରେ
କାଳମୁଖେ ଦେଇ ତମ ବାରେ ବାରେ
ଧ୍ରୁବ ବ୍ରହ୍ମ ଜ୍ୟୋତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଥିବୁ
ବିଷୟ ବାସନା ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଦେବୁ
ଶରୀରଟି ସିନା ପୋଷାକ ତୋହର
ପିନ୍ଧିବୁ ଛାଡ଼ିବୁ ସ୍ୱଙ୍ଗେ ବାର ବାର ।

ଏ ନୁହେ ତୋହର ଘର ରେ ପଥିକ
ସତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଧର୍ମ ଆନନ୍ଦ ରସିକ
ଅସୀମ ଭକତି ଜ୍ଞାନ ପାଇବାରେ
ଅନନ୍ତ କରୁଣା ଶାନ୍ତି ଯହିଁ ଝରେ
ନିଦ୍ରା ନାହିଁ ଯହିଁ ନିତ୍ୟ ଜାଗରଣ
ଯାଅ ତହିଁ ଶିଶୁ ହୋଇ ଏକମନ
କର୍ମ କ୍ଷେତ୍ର କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନର ସୋପାନ
ଭବବିଷେ ଅଛି ନୟନ ଅଞ୍ଜନ ।

ଶ୍ରୀ କାମପାଳ ମିଶ୍ର ।

ମହାତ୍ମା ହରିହର ଦାଶ ।

ମାନବଜାତିର ମାନସିକ ଗତି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିନିକ୍ଷେପ କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଯେ ଏହା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତି ପଥାନୁଗାମିନୀ । କ୍ରମବିକାଶ ମାନବ ହୃଦୟର ପ୍ରକୃତି । ଏହା କଦାପି ସ୍ଥିର ଭାବେ ରହି ନ ପାରେ । ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ତାହାର ଅଧଃପତନ ଓ ଉନ୍ନତି ଘଟୁ-ଅଛି ଦେଖି ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟବର୍ଗକୁ ଗୋଟିଏ ଅବିଭକ୍ତ ସ୍ୱରୂପେ କଳ୍ପନା କଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ସହଜରେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରିବେ ଯେ ଏହା ଉନ୍ନତି ଅଭିମୁଖରେ ସର୍ବଦା ଧାବମାନ ॥ ପ୍ରାଗୈତିହାସିକ ଯୁଗର ମାନବଜାତି କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥିଲା ତାହା କେବଳ କଳ୍ପନା ବା ଯୁକ୍ତି ଶକ୍ତି ବଳରେ ସ୍ଥିର କରା ଯାଇପାରେ । ଅବଶ୍ୟ ତାତ୍କାଳିକ ଅବସ୍ଥା ଉନ୍ନତ ନ ଥିଲା ଏବିଷୟରେ ଦ୍ୱିଧା ମତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉତ୍ପାଦିତ ହେବାର କୌଣସି ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । କାରଣ ଇଦାନୀନ୍ତନ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ପଣ୍ଡିତମାନେ ମାନବର ଯେଉଁ ଆଦିମ ଅବସ୍ଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଖ ଫେରାଇ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ଅଛନ୍ତି ସେଥିରେ ଉନ୍ନତିର ବା ଲମ୍ଫୋନ୍ନତିର କିଛିମାତ୍ର ଚିହ୍ନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ଇତିହାସ ମାନବର କ୍ରମ ବିକାଶ ଉଚ୍ଚୈଃସ୍ୱରେ ସଂସାର ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରଚାର କରୁଅଛି । ସାଧାରଣ ଇତିହାସ ବା ସାହିତ୍ୟିକ ଇତିହାସ ପାଠ କଲେ କିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ସକାଶେ ସନ୍ଦେହାପନ୍ନ ହେବ ଯେ ମାନବ ହୃଦୟର ପ୍ରାଶସ୍ତ୍ୟ ଦୈନଂଦିନ ବୃଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି । ଆଦିମାବସ୍ଥା ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱର୍ଗମର୍ତ୍ତ୍ୟର ପ୍ରଭେଦ । କି ଧର୍ମରାଜ୍ୟ, କି ବିଜ୍ଞାନ ରାଜ୍ୟ, କି ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନୂତନ ଆଲୋକରେ ଆଲୋକିତ । ମାନବ ଜାତି ନବ୍ୟ ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ । ଆଦିମ ଅନ୍ଧକାର ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ଦିନ୍ତାର ବିଷୟୀଭୂତ । ଯେତେବେଳେ ମାନବ ପ୍ରକୃତିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଶବର୍ତ୍ତୀ ଥିଲା ; ଯେତେବେଳେ ତାହାର କ୍ରିୟାକଳାପ ପଶୁକାଣ୍ଡର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀରୁ ବିଭିନ୍ନ ନ ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ତାହାର ଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଭାବ ଓ ସତ୍ତା ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ବିଷମ ବିବାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ସେ ଜୀବସୃଷ୍ଟିରେ ନିଜର ସ୍ଥାନ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ନ ଥିଲା ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଦିନ ଆଉ ନାହିଁ । ମାନବ ଜୀବନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି, ଘଟୁଅଛି ଓ ଘଟିବ । ସଂସାର ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ମହାକବି Milton କହିଅଛନ୍ତି "Old order changeth yeilding place to new"

... ...

ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରାତନ ପ୍ରଥା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ନୂତନ ପ୍ରଥାକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଏ । କାଳେ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତମ ପ୍ରଥା ବହୁଦିନ ରହି କାଳକ୍ରମେ ପୃଥିବୀକୁ ଦୂଷିତ କରିବ ଏଣୁ କରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ଥାଏ । ଭଗବାନ୍ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ ନାନା ଉପାୟରେ ତାହାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସଂସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ଯେଉଁ ବୀଜ ମାନବ ହୃଦୟରେ ପ୍ରଥମତଃ ରୋପଣ କରାଯାଇଥିଲା ତାହା କ୍ରମଶଃ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତି କ୍ରମେ ବିକାଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି । ମାନବ ଜାତି ଗୋଟିଏ ଜୀବନ୍ତ ଶକ୍ତିର ଆଧାର । ଏହାର ଗତି କଦାପି ଅବରୋଧ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ମନୁଷ୍ୟ ସମୟରେ ବହୁକାଳବ୍ୟାପୀ ଅଭ୍ୟାସର ଅଧୀନ ହୋଇ ତାହା ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଅତିଶୟ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ କିନ୍ତୁ କାଳକ୍ରମେ ଉକ୍ତ ଅଭ୍ୟାସ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ନ୍ୟାୟର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭସ୍ମୀଭୂତ ହେଲେ ନୂତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଉତ୍ତରାଧିକାରତ୍ୱ ଲାଭ କରେ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର କ୍ରିୟାକଳାପ ଅମୂଳ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ ମହାକବି Wordsworth ଙ୍କର ଅମର ସଙ୍ଗୀତ ମନେ ପଡେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାର ସତ୍ୟତା ବିଶ୍ୱାସ କରୁଁ । ମାନବ ଅଜ୍ଞା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନୁକରଣ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଆୟତ୍ତାଧୀନ ହୁଏ ।

As if his whole vocation
Were endless imitation.

ସେ ଅଜ୍ଞାନର କରାଳ କବଳରୁ କ୍ରମଶଃ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ଏବଂ ଅଭିପ୍ରେତ ଫଳ ଲାଭ କରେ । ପୃଥିବୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଜ୍ଞାନ ଓ ଅଜ୍ଞାନର ଘୋର ସମର ଲାଗି ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅଜ୍ଞାନ ଶୀଘ୍ର ବା ବିଳମ୍ବରେ ପରାଭୂତ ହେଉଅଛି । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ସମୟରେ କଦାପି ନୈଶ ଅନ୍ଧକାର ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରବ୍ୟାପୀ ପ୍ରଥା ଜଳ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରେ । ମାନବ କାଳୋଚିତ ଉନ୍ନତିବିଧାୟକ ମାର୍ଗର ଅନୁସରଣ କରେ । କୌଣସି ଦାର୍ଶନିକ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମତରେ ପୃଥିବୀ ଅଧୋଗତି ଲାଭ କରୁଅଛି । ମାତ୍ର ଚକ୍ଷୁ ଫେଡ଼ି ଦେଖିଲେ ଏହିମତ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମାନବ ଜାତିର ଅନେକ ଅଂଶରେ ଅସଭ୍ୟତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜତ୍ୱ କରୁଅଛି ଏବଂ ଏହାର ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥା ସକଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ନତିର ଅବସ୍ଥା ପାଇ ପାରେ । ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଉନ୍ନତି ଆଡକୁ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଯାଉଅଛି ତାହା କୁହା ଯାଇ ନ ପାରେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଇତି ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛୁଁ ଯେ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଉନ୍ନତି ଓ ଅଧୋଗତି ହେଉଅଛି । ମାତ୍ର ସମସ୍ତ ମାନବ ଜାତି କ୍ରମୋନ୍ନତି ଲାଭ କରୁଅଛି ଏଥିରେ ଲେଶମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଏସ୍ଥଳରେ ଉନ୍ନତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଏକ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ପାରେ । ମାନବ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଅଭାବନୀୟ ଶକ୍ତି ନିହିତ ଅଛି ତାହା ସର୍ବଦା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ । କି ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ଉକ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣତା

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉପଲବ୍ଧି ହେବ ସେ ବିଷୟରେ ସଭ୍ୟତାର କଳ ଦିବସରୁ ତୁମୁଳ ଚେଷ୍ଟା ଲାଗିଅଛି । ନାନାବିଧ ଉପାୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି । ଯେଉଁ ସମୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତାର ପ୍ରକୃତି ଯେପରି ଭାବରେ ସ୍ଥିର କରି ଯାଇଅଛି ତଦନୁଯାୟୀ ମାନବ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଅଛି । କାଲି ଯାହା ଭଲ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଥିଲା ଆଜି ତାହା ଦୂଷ୍ୟ ଓ ଦୂଷ୍ୟ । କାଲି ଯାହା ସର୍ବଜନସମ୍ମତ ହୋଇ ଅଦ୍ଭୁତ ହେଉଥିଲା ଆଜି ତାହାର ମୂଳଚ୍ଛେଦନ କରିବା ସକାଶେ ଶତ ଶତ ବ୍ୟକ୍ତି ଖଡ୍ଗହସ୍ତ । ଉନ୍ନତି ପୂର୍ଣ୍ଣତା ନୁହେଁ । ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥଳ ପ୍ରତି ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଗତି ମାତ୍ର । ଏହି ଗତିର ସାମୟିକ ଅବରୋଧ ହୋଇପାରେ କିନ୍ତୁ ଏହା କଦାପି ସ୍ଥିରତାରେ ପରିଣତ ହେବ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ରହିଅଛି ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଗତି ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଦିନକୁ ଦିନ ତାହାର ଜ୍ଞାନ ବିସ୍ତାରିତ ହେଉଅଛି । ସେ ଅତୀତର ଜ୍ଞାନ ଓ ଅନୁଭବ ବଳରେ ନିଜର ଜ୍ଞାନ ଓ ଅନୁଭବର କ୍ଷେତ୍ର ବିସ୍ତାରିତ କରୁଅଛି । ପରମାର୍ଜିତ ଜ୍ଞାନ ବଳରେ ନବୀନ ଭାବର ସଞ୍ଚାର ହେଉଅଛି । ସେ ସଂସାରକୁ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅବଲୋକନ କରୁଅଛି । ସେ ପେପର ଅତୀତର ସୁବିଧା ଗ୍ରହଣ କରୁଅଛି ତାହାର ଭାବୀ ବଂଶଧରମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କରିବେ । ଏହି ଅବାରିତ ସ୍ରୋତ କେଉଁଠାରେ ବନ୍ଦ ହେବ ତାହା ମହଜରେ ଅନୁମେୟ ନୁହେ । ଏହି ସ୍ରୋତରେ ସ୍ଥିରତାକାଂକ୍ଷୀ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଚେଷ୍ଟା କରି ନିଧନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ତାହାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବଳ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ସମ୍ପଦ୍ କିଯତ୍ କାଳ ପାଇଁ ନିଜ ଶ୍ରେଷ୍ଠରେ ଆଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୁଅନ୍ତି ସତ୍ୟ ମାତ୍ର ଅବଶେଷରେ ପରାହତ ଓ ବିଲୀନ ହୁଅନ୍ତି । ଏହା ପ୍ରକୃତିର ନିୟମ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ ଏହି ନିୟମାନୁସାରେ କିପରି ଭାବରେ ସଂସାଧିତ ହେଉଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଆକାଂକ୍ଷା ଅଜ୍ଞାତ ଭାବରେ ଜାତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଭାବ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ସଂଗଠିତ ହୁଏ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକମାନେ ଉକ୍ତ ଭାବ ସକଳକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକାର ପ୍ରଦାନ କରି ନୂତନ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ସଂସ୍ଥାପିତ କରନ୍ତି । ଏହି ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକମାନେ ମହାତ୍ମା ପଦବାଚ୍ୟ । ପର୍ବତର ଶିଖରେପରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଲୋକ ସାହାଯ୍ୟରେ ସୁଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ପଦାର୍ଥ ସକଳ ଅନାୟାସରେ ଦେଖି ପାରେ କିନ୍ତୁ ତାହାର ପାଦଦେଶସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୃଷ୍ଟି ସୀମାବଦ୍ଧ । ତଦ୍ରୂପ ମହାତ୍ମାମାନେ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରି ମାନବ ଜାତିର ଅଗ୍ରତଃ ଉନ୍ନତି ଦିଗକୁ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଅଭିମୁଖେ ଆକର୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଏହାହିଁ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ । କ୍ଷୀଣ ଭାବରେ ସଞ୍ଚାରିତ ଭାବମାନ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ସମାଜରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଥାଏ । ମହାତ୍ମାମାନେ ଉକ୍ତ ଭାବମାନଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ଅବତାର ସ୍ୱରୂପ ବିଦ୍ୟମାନ ହୋଇ ନିଜର ଉଦାହରଣ ଓ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ଦ୍ୱାରା ମାନବସମାଜକୁ ଉନ୍ନୀତ କରନ୍ତି । ଭାବୋଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ସର୍ବଦା ଉଦ୍ବେଳିତ ହେଉଥାଏ । ସେମାନେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜାତି ଧର୍ମ୍ମ ବା ବର୍ଣ୍ଣର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନୁହନ୍ତି । କିପରି ମାନବସମାଜ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ଉପନୀତ ହେବ ଏହା ସେମାନଙ୍କର ମୂଳ ମନ୍ତ୍ର । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏକ—ମାନବର ଉନ୍ନତି—କିନ୍ତୁ ଉପାୟ ବା ପଥ ନାନାବିଧ । ଭିନ୍ନ ମହାପୁରୁଷ ଭିନ୍ନ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରନ୍ତି ; କେହି ଧର୍ମ୍ମବୀର ରୂପେ କେହି ବା କର୍ମବୀର ରୂପେ ଜନସାଧାରଣର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ପ୍ରତିଭାବଳରେ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ମାନବବର୍ଗକୁ ବିମୋହିତ କରନ୍ତି । ଅତ୍ୟୁପର ଜ୍ଞାନ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ ନାହିଁ । ଅମୃତ୍ୱାଭାବ ସେମାନଙ୍କର ପରିଚାୟକ । ସେହି ଗୁଣଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ସାଧାରଣଠାରୁ ପୃଥକ୍ । ସେମାନେ ନିଜ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂସାଧନ କରନ୍ତି ତହିଁରୁ ସେମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅବଧାରିତ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ସେମାନେ ଯେଉଁ ନବ ଜୀବନରେ ମାନବ ଜାତିକୁ ଜୀବିତ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଦମ୍ୟ ଶକ୍ତି ମାନବ ହୃଦୟରେ ଚିରକାଳ ଜାଗ୍ରତ କରେ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ପଥ ପରିଷ୍କାର କରେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ମହିମାର ଇୟତ୍ତା ଅନୁମାନ କରି ଯାଇପାରେ । ଆଜି * ଯାହାଙ୍କର ପ୍ରକାଶ କରିବା ସକାଶେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛୁଁ ସେହି ସ୍ୱନାମ ଧନ୍ୟ ପରଲୋକ ବାସୀ ୺ ହରିହର ଏହି ମହାତ୍ମା ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

ମହାତ୍ମା ହରିହର ଖ୍ରୀ ୧୮୪୨ ମସିହାରେ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ

* ମହାତ୍ମା ହରିହରଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ଲିଖିତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କୌଶିକଗୋତ୍ରୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶଙ୍କ ଔରସରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ବ ୨, ୩ ର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ ସମୟରେ ତାହାଙ୍କର ନିଜଗ୍ରାମ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଶାସନକୁ ପିତା-ମାତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆନୀତ ହୋଇଥିଲେ । ଜୀବନର ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଚପଳ ବାଳକ ଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ବ ୧୦ ର୍ଷ ସମୟରେ ପୁରୀକୁ ପୁନଶ୍ଚ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଉପବୀତ ଧାରଣ ପୂର୍ବକ ତାତ୍କାଳିକ ପଣ୍ଡିତ ଜଗତ୍‌ବନ୍ଧୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ନିକଟରେ ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ବ ୫ ର୍ଷ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟର ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ନାହିଁ । ସେହି ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଦ୍ୟାଧର ପୁରର ପଣ୍ଡିତ ଜୟଦେବମିଶ୍ର ଢେଙ୍କାନାଳରେ ଭୋଜପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ ଏଣୁକରି ହରହର ତାହାଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟ ନିଜ ଗ୍ରାମବାସୀ ୺ ହରହରଦାଶ ଓ ଲୋକନାଥ ଦାଶଙ୍କ ସମଭିବ୍ୟାହାରରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ଅଭିମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ସେଠାରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ସମୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ତାହାଙ୍କର ବାସନା ପରିତୋଷ ଲାଭ କଲା ନାହିଁ । ଏଣୁ ଚିର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବିଦ୍ୟାନଗର ନବଦ୍ୱୀପକୁ ଜ୍ଞାନାକାଙ୍କ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ସକାଶେ ଗମନ କଲେ । ଏହି ସ୍ଥଳରେ ତାହାଙ୍କର ଛାତ୍ରଜୀବନ ସମାପ୍ତ ହେଲା । ହରହର ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ ଅସୀମ ଜ୍ଞାନ ଲିପ୍ସାର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ନବଦ୍ୱୀପରେ ନ୍ୟାୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରଭୂତ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରାୟ ଏକ ବିଂଶତି ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ ସମୟରେ ଚତୁଷ୍ପାଠୀ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଭୋଗବିଳାସ ବା କୁଟୁମ୍ବ ଭରଣ ଚିନ୍ତାରେ ତାହାଙ୍କର ଉଦାର ହୃଦୟ ଆବଦ୍ଧ ନ ଥିଲା । ପୁରୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ କରି ଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର ସକାଶେ ତାହାଙ୍କ ମନୋବାଞ୍ଛା ଯତ୍ନ କଲେ । କେବଳ ଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର ଓ ଜ୍ଞାନର ପ୍ରଚାର ସମାଜକୁ କୁସଂସ୍କାରରୁ ମୁକ୍ତ କରି ପାରେ ଏହି ଧାରଣା ତାହାଙ୍କ ମନରେ ସର୍ବଦା ଜାଗ୍ରତ ଥିଲା । ଦୁଃଖପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅଜ୍ଞାନ ଓ ଆବର୍ଜନାରାଶି ଅବଲୋକନ କରି ସାମାନ୍ୟଙ୍କର ହୃଦୟ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିଲା, ତାହାଙ୍କର ସମ-ନ ଥିଲ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯେଉଁ ମାର୍ଗ ସ୍ପର୍ଶରେ ସ୍ୱଦା ଭାବ କେବଳ ହରହର ଉକ୍ତ ମାର୍ଗମାନଙ୍କର ପ୍ରଦର୍ଶକ । ସେ ଉଦାରମତି ପଣ୍ଡିତ କିମ୍ବା ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ନ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ବୁଦ୍ଧି ଉଭୟର ସାହାଯ୍ୟରେ ଆଜି ତାହାଙ୍କୁ ପୂଜାର ପାତ୍ର କରିଅଛି । ସମାଜ ଅଧିକ ବର୍ଷପରେ କିପରି ଆକାର ଧାରଣ କରିବ ତାହା ସେ ପୂର୍ବରୁ ଦିବ୍ୟଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ । ପୁରୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ କରି ସେଠାରେ କିୟତ୍‌କାଳ ଯାପନ କରିବା ପରେ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ଭାବ ତାହାଙ୍କ ମନରେ ସଞ୍ଚାରିତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଉକ୍ତ ଭାବ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ପାଇଁ ଅର୍ଥର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଥିଲା । ହରହର ଧନୀର ପୁତ୍ର ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ନିଜେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରିବାକୁ ସମୟ ବା ସୁଯୋଗ ପାଇ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ କରିବାକୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଉପାୟ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ । ବଳରାମପୁରର ତାତ୍‌କାଳିକ ମହାରାଜା ପୁରୀର ଶ୍ରୀ ହରହର ଗୁରୁଙ୍କ ପିତା ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଗୁରୁଙ୍କର ଯଜମାନ ଥିଲେ । ସେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟଙ୍କ ନିକଟକୁ ମାସିକ ବହୁ ପରିମିତ ଅର୍ଥ ବିଦ୍ୟାଦାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରେରଣ କରୁଥିଲେ । ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ହରହର ତାହାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ଉକ୍ତ ଅର୍ଥକୁ ଯଥାବିଧି ବ୍ୟୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମହାରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ କଲେ । ରାଜଭବନରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ସେ ନିଜକୁ ପଣ୍ଡିତରୂପେ ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ରାଜା ତାହାଙ୍କୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଶ୍ନଟି ଜିଜ୍ଞାସା କରିଥିଲେ "କ୍ୱ ପୂର୍ବଃ ?" [କଃ (ଯୁଷ୍ମାକଂ) ପୂଃ (ନଗରଂ ବାସସ୍ଥାନଂ) ବା କ୍ୱ] ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନଟି ସୁକଠିନ । ସାଧାରଣ ପଣ୍ଡିତ ପକ୍ଷରେ ହଠାତ୍ ଈଦୃଶ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବା ସହଜ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଧୀଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ହରହର ଉକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ଅର୍ଥ ଅନାୟାସରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ତାହାର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଶ୍ନ ଯେପରି କଟିଳାକାରରେ ଜିଜ୍ଞାସା କରାଯାଇ ଥିଲା ଉତ୍ତର ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ କଟିଳ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଉତ୍ତର ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଶବ୍ଦଗତ ସୌସାଦୃଶ୍ୟ ରଖା ଯାଇଥିଲା । ଉତ୍ତରଟି ଏହି;— "ପୁରୀପୂର୍ବଃ" [ପୁରୀ ନଃ (ଅସ୍ମାକଂ) ପୂଃ (ନଗରୀ ବାସସ୍ଥାନଂ ବା)] ହରହରଙ୍କର ଏପରି ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତିତ୍ୱ ଓ ଧୀମତ୍ତାର ପରିଚୟ ପାଇ ମହାରାଜା ସୁପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଏହାଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂରଣ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହେଲେ । ହରହର ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ନିଜର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥାର ଅଭାବନୀୟ ପରି-

Digitized by srujanika@gmail.com

ବର୍ଣ୍ଣନ ଘଟାଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ । ମାତ୍ର ପରୋପକାରିତା ତାହାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ବ୍ରତ ଥିଲା । ଅନ୍ୟୋପକାରର ଅଭିଳାଷ ତାହାଙ୍କ ମନକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥିଲା । ସେ ନିଜ ଜୀବନରେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପରତାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଉଦାହରଣ ସାଧାରଣ ସମକ୍ଷରେ ଦର୍ଶାଇ ଥିଲେ । ନିଜର ସାଂସାରିକ ଅବସ୍ଥା ଉନ୍ନତ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଜନବର୍ଗକୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଅଧିକତର ବାଞ୍ଛନୀୟ ଏହି ଧାରଣା ତାହାଙ୍କ ମନରେ ଦୃଢ଼ଭାବେ ଉପରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ।

ପ୍ରଲୋଭନ ତାହାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ କରିବାକୁ କଦାପି ସମର୍ଥ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମହାରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥିଲେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାହାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସଫଳ ହେଲା । ମହାରାଜା ପୁରୀ ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ନିର୍ମାଣ ସକାଶେ ଏକକାଳୀନ ବହୁ-ପରିମିତ ଅର୍ଥ ଦାନ କଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଦ୍ୟାଦାନ ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଗୁରୁଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରୁଥିଲେ ତାହା ଉକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପରିଚାଳନ ସକାଶେ ହରିହରଙ୍କ ହସ୍ତେ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ହରିହର ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂସ୍ଥାପନ କଲେ ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ତାହା ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାର ପରିଚାଳନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅର୍ଥ ସର୍କାର ବାହାଦୁରଙ୍କ ହସ୍ତେ ଚ୍ଛିତ ରଖିବାକୁ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରି ଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାନୁରାଗୀ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ ମହାରାଜା ହରିହରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅନୁମୋଦନ କଲେ । ହରିହର କାଶୀଧାମରେ ନିଜର ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇ ଥିଲେ । ସେ ପୁରୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ କରି ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କଲେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରଧାନ ଅଧ୍ୟାପକର ଭାର ଗ୍ରହଣ କରି ନିମ୍ନଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟର କାର୍ଯ୍ୟ ସୁଚାରୁରୂପେ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ । ସେ ପୁରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୟାର ବିଧିବଦ୍ଧ ଉପାୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ସ୍ୱଦା ନୀରବ ହୋଇ ରହି ନ ଥିଲେ । କିମ୍ବା ତାହାଙ୍କର ଅସୀମ ଜ୍ଞାନବୃଦ୍ଧି ପିପାସା କେବଳ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ପରିତୃପ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନର କିୟତ୍ ଦିବସ ପରେ ନୟାଗଡ଼ର ସ୍ୱନାମ ଧନ୍ୟ ରାଜା ୺ ଲଡ଼ୁକେଶ୍ୱର ମାନଧାତା ପୁରୀକୁ ଶୁଭାଗମନ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ସହିତ ହରିହରଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ହୁଏ । ସେ ହରିହରଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଉଦାରତା ଓ ଧୀମତ୍ତାରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାହାଙ୍କ ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ଶ୍ରୀରାମ-ଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଶାସନରେ ବିଦ୍ୟାଦାନ କଲେ ମାସିକ ୫ ୧୪ ଙ୍କା ଦେବାକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିଥିଲେ ଏବଂ "ଅଙ୍ଗୀକୃତଂ ସୁକୃତିନଃ ପରିପାଳୟନ୍ତି" ଏହି ମହାବାକ୍ୟର ଅନୁସରଣ କରି ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ଅର୍ଥ ନିୟମିତରୂପେ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ଏହିରୂପେ ହରି-ହରଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ଉକ୍ତ ଗ୍ରାମରେ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା ଓ ପଣ୍ଡିତ ୺ ଶିବ ଦାଶ ତାହାର ଅଧ୍ୟାପକ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେ ସମୟର ଗତି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ଉକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ Upper Primary school ରେ ପରିଣତ କରିଥିଲେ । ହରିହର ଦେଶବିଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରି ଅତି ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ନିଜର ପ୍ରତିପତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । କାଶୀର ମହାସଭାରେ ତର୍କ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ବାଗ୍ମିତା ବଳରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ସେ ସୁଲଳିତ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଓ ଅଦମ୍ୟଯୁକ୍ତି ଶକ୍ତିରେ କଲିକତା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥଳମାନଙ୍କରେ ସଭ୍ୟମଣ୍ଡଳୀର ଆଦରଣୀୟ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଉଥିଲେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିଲା । ପୁରୀ ସଂସ୍କୃତ ସ୍କୁଲକୁ କଲେଜ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଭାରତର ନାନା ସ୍ଥାନକୁ ପ୍ରାର୍ଥନାପତ୍ର ପଠାଇ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ଉକ୍ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମୂଳରେ କୁଠାରାଘାତ କଲା । ସେ ଖ୍ରୀଃ ୧୮୬୪ ମସୀହାରେ ୩୨ ବର୍ଷ ବୟସ ସମୟରେ ମାନବ ଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ହରିହରଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଏକ ଦେଶବର୍ତ୍ତୀ ନ ଥିଲା ସେ କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରିଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ । ତାହାଙ୍କର ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ଞାନପିପାସା କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହି ପାରି ନ ଥିଲା । ସେ ଗ୍ରୀକ୍, ଲାଟିନ ଓ ଇଂରେଜି ଭାଷାରେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି ବହୁ ପରିମାଣରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଉକ୍ତ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ତାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅପେକ୍ଷା ଧୀଶକ୍ତି ଅଧିକତର ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରି ଥିଲା । ସେ ସେ[illegible]ରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲେ କି ନାହିଁ ତାହା ସନ୍ଦେହ ପୂର୍ଣ୍ଣ କିନ୍ତୁ ଗ୍ରୀକ୍ ଭାଷାରେ ତାହାଙ୍କର ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିଥିଲା ଏଥିରେ କେଶମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସେ ଗ୍ରୀକ୍ ଦେଶୀୟ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ନାଟକ ଲେଖକ Sophocles ଙ୍କ Edipus the king

Digitized by srujanika@gmail.com

ସଂସ୍କୃତରେ ଅନୁବାଦ କରୁଥିଲେ । ଭୁବନ ବିଖ୍ୟାତ ମହାକବି Shakespear ଙ୍କ ରଚିତ Hamlet ର ସଂସ୍କୃତ ଅନୁବାଦ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ସମ୍ପାଦନ କରିବା ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଭାଷା ପ୍ରତି ପକ୍ଷପାତତା ତାହାଙ୍କୁ ମାତୃଭାଷାର ଦାବୀ ପ୍ରତି ଅନ୍ଧୀଭୂତ କରି ନ ଥିଲା । ପୁରୀ ଓ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଉଭୟସ୍ଥ ମାତୃଭାଷାର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ନିୟମିତ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଉଦାରଭାବ ପରଦର୍ଶନ କରି ତାତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶା ବିଭାଗର Commissioner ସାହେବ ବାହାଦୁର ଭୂୟଃ ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ରାଜପୁରୁଷମାନେ ସାଧାରଣର ହୃଦୟରେ ସ୍ୱତଃ ଅମୂଳକ ଭୟ ଜାତ କରାଉଥିଲେ, ଯେତେ-ବେଳେ ସୀମାବଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା ଉଦାରୀକୃତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନ ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବୈଦେଶିକ-ମାନଙ୍କୁ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଜ୍ଞାନ କରି ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆନ୍ତରିକ ଘୃଣା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ, ସମାଜ ଯେତେବେଳେ କୁସଂସ୍କାରରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ହରିହର ସେ ସମୟରେ କର୍ମକାରରୂପେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ସମାଜକୁ ଉନ୍ନତ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ତାହା ଅଦ୍ୟାବଧି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି ଓ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଉନ୍ନତିର ମୂଳ କାରଣରୂପେ ଚିରଦିନ ପରିଗଣିତ ହେବ । ହରିହରଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହେବାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ମଳିନ ହୋଇଥିଲା କିନ୍ତୁ ତାହାର ସୌରଭ ଚିରଦିନ ରହିବ । ସେ ଯେଉଁ ସଞ୍ଜୀବନୀ ମନ୍ତ୍ରରେ ସମାଜକୁ ନବଜୀବନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ଅମର ସମାଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାଙ୍କର ନାମ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରରେ ସମସ୍ତ ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ହେବ । ଆଜି ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ସଭା ମଣ୍ଡପରେ ଉପବିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛୁଁ ତାହାର ମୂଳରେ ସେହି ହରିହର ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ସେହି ଶକ୍ତି ସମଶକ୍ତି ସାହାଯ୍ୟରେ ହେଉ, ମହାତ୍ମା ହରିହରଙ୍କ ଉଦାର ପଥରେ କ୍ରମଶଃ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଜ୍ଞାନର ଆଦର କରୁ ଏହାହିଁ ପରମ ମଙ୍ଗଳାଳୟ ବିଶ୍ୱବିଧାତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ଅଦନ ବଉଳ । *

କି ମନେ ରେ ଖୁଣ୍ଟାଗଛ ଆଜିହିଁ ଉଛସି ଉଠୁ ।
ବଉଳ କଅଁଳ ଅସେ ହେଲେ ତୋର ଥୁଣ୍ଟା-ଖୁଣ୍ଟା !
—ନିରିଛ ଗହ୍ୱରେ ଛିଡ଼ା ଉରି ଉରି ଏକୁଟିଆ,
ନିରେଳେ ବେଢ଼ିଲେ କାଟେ ଖେଣ୍ଟେ ତୋତେ କାଠୁରିଆ ।
ଖଣ୍ଡି ଖଣ୍ଡି ଭାହି ତୋର ଅବାଧେ ଗଲାଣି ଉଡ଼ି ।
ଅପବ୍ୱ ସ୍ୱଭାବ-ଶିରା ଯାଇଛି ମୂଳରୁ ବୁଡ଼,
ହଡ଼ ମାଡ଼ ଗ୍ଲାଲ ଯାଉଁ ଥାନ ମନେ ଗ୍ରସିଟିଏ
ରଙ୍କ-ଧନ ପରି ତୋର ଭୁଜାକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ନିଏ ।
ଏହିମତେ ଅନ୍ୟମତେ ଦଶା ତୋର ଅତିହୀନ
ନାହିଁ କେହି ଗ୍ରହିବାକୁ, ଏକାନ୍ତେ କାନ୍ଦୁ ତୁ ଦିନ ;
ତଥାପି—ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ଆହା, ଶତ-କୁଡ଼ା-ପଦ୍ମପରି
ଶରତ ନ ପାହିଁ ଦେହେ ଆସଇ ମୁକୁଳ ଭରି ।
ବସନ୍ତ କେଉଁଠି ଯାଇଁ, ଶୀତ ସ୍ୱଦା ଆସି ନାହିଁ,
ନୂଆ ଭୁଆ-ଭୁଆ ହାଁକେ—"ବର୍ଷା-ସୁଖ ଗଲା କାହିଁ !"
ଏତେବେଳେ ଏ ଭାବରେ କେ ତୋତେ ମଣ୍ଡିଲା କରେ
ବିଚିତ୍ର ବଉଳ ଦେଇ କେଣ୍ଡା-କେଣ୍ଡା ଶିରେ-ଶିରେ !
ସମସ୍ତେ ସୁଷୁପ୍ତ, ଏକା ସଜାଗ ସତେଜ ତୁହି,—
କେ ନ ଗ୍ରହିଁ ମୁଁ ଗ୍ରହିବି ; ତୁ ମୋର—ତୋହର ମୁହିଁ ।
ଅଘଟନେ ସୁଘଟନ—ଦମ୍ଭ ଥିଲେ ହୁଏ କାଳେ ;
ଉତ୍ସାହେ ଆଦର୍ଶ ଏ ତୋ' ଅଦନ-ବଉଳ ଭାଲେ ।

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

* କୌଣସି ଗ୍ରାମରେ ଠିକ୍ କୁମାର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପରେ ଗୋଟିଏ ଖୁଣ୍ଟା ଅମ୍ବ ଗଛକୁ ହଠାତ୍ ବଉଳ ସିବାର ଦେଖି ଏହି କବିତାଟି ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚଣ୍ଡୀ ଦମନ ।

(ପୂର୍ବାନୁବୃତ୍ତି ।)

(୩)

କେଥାରିନର ବିବାହ କ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସୁତରାଂ ବାୟୁନ୍‌କାର ବିବାହ ପକ୍ଷେ ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାଧା ରହିଲା ନାହିଁ । ବାୟୁନ୍‌କାର ଅଶାରେ ଯେଉଁ ଯୁବକମାନେ ବାପଟିଷ୍ଟା ଗୃହକୁ ଯାତାୟାତ କରୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବାପଟିଷ୍ଟା ଲୁସେନ୍‌ସିଓଙ୍କୁ ମନୋନୀତ କଲେ । ଲୁସେନ୍‌ସିଓର ପିତା ଭିନ୍‌ସେନ୍‌ସିଓଙ୍କ ବାପଟିଷ୍ଟା ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ବା ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରକୁ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ; ସୁତରାଂ ଟ୍ରାନିଓକୁ ଲୁସେନ୍‌ସିଓ ଜ୍ଞାନ କରି ତାହାର ସଙ୍ଗେ ସବୁ କଥା ସ୍ଥିର କଲେ । କେବଳ ଭିନ୍‌ସେନ୍‌ସିଓଙ୍କର ଅନୁମତି ଆବଶ୍ୟକ ହେଲା । ବାପଟିଷ୍ଟା ଟ୍ରାନିଓକୁ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ କହି ଦେଲେ "ଯଦି ତୁମ୍ଭର ପିତା ଏ ବିବାହରେ ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ ନ କରିବେ ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଅନ୍ୟ ପାତ୍ରର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବି ।" ଲୁସେନ୍‌ସିଓ ଏ ବିଷୟ ଅବଗତ ହୋଇ ହତାଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ଧୂର୍ତ୍ତ ଟ୍ରାନିଓ ହଟିବାର ପାତ୍ର ନୁହେ । ସେ ଲୁସେନ୍‌ସିଓଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ, କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ ମୁଁ ଏଥିର ବିହିତ ଉପାୟ କରିବି ।"

ଦିନେ ଟ୍ରାନିଓ ରାଜପଥରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଦେଖିଲା ବିପରୀତ ଦିଗରୁ ଏକ ବୃଦ୍ଧ ବଣିକ ଆସୁଅଛି । ଟ୍ରାନିଓ ବୃଦ୍ଧର ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ହୋଇ ସସମ୍ମାନରେ ଅଭିବାଦନ କରି କହିଲା "ମହାଶୟ ! ମୋହର ପିତାଙ୍କର ଅଦ୍ୟ ଏଠାକୁ ଆସିବାର ଅଛି । ଆପଣଙ୍କୁ ଦୂରରୁ ଦେଖି ପିତା ବୋଲି ମନେ କରିଥିଲି—ଧୃଷ୍ଟତା କ୍ଷମା କରିବେ । ଆପଣଙ୍କର ନିବାସ କେଉଁ ଦେଶରେ ।" ବୃଦ୍ଧ କହିଲେ "ମୋହର ନିବାସ ମାଣ୍ଟୁଆ । ପ୍ରାୟ ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବହିର୍ଗତ ହୋଇଅଛି ।" ଟ୍ରାନିଓ ନିର୍ଭୟପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ କହିଲା "ମାଣ୍ଟୁଆ ! ଆପଣ କି ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି ! ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଆହ୍ୱାନ କରୁଅଛନ୍ତି ।" ଟ୍ରାନିଓର କଥା ଶୁଣି ବୃଦ୍ଧ ଭୀତ ହୋଇ ତହିଁର କାରଣ ପଚାରିବାରେ ଟ୍ରାନିଓ କହିଲା "ଏଥିର କାରଣ କି ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣା ନାହିଁ । ମାଣ୍ଟୁଆର ରାଜା ପାଡୁଆ ରାଜାଙ୍କର ପରମ ଶତ୍ରୁ । ପାଡୁଆ ରାଜାଙ୍କର ଏହି ଆଦେଶ ଅଛି ଯେ ମାଣ୍ଟୁଆ ବାସୀ କେହି ଏଠାକୁ ଆସିବେ ନାହିଁ—ଯଦି କେହି ଆସିବେ ତାହାହେଲେ ତାହାର ଶିରଶ୍ଛେଦନ ହେବ ।" ବୃଦ୍ଧ ଅତିଶୟ ଭୀତ ହୋଇ କହିଲେ "ହାୟ ହାୟ, ମୁଁ କି କୁକର୍ମ କରିଅଛି । ଏ ନଗରରେ ମୋହର ଅନେକ ଟଙ୍କା ପ୍ରାପ୍ୟ ଅଛି । ଧନ ପ୍ରାଣ ସବୁ ହରାଇବାକୁ ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ କି ଉପାୟରେ ମୋହର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ହେବ ତାହା କହ ।" ଟ୍ରାନିଓ କହିଲା କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ଯଦି ଆପଣ ମୋହର ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରିବେ ତାହାହେଲେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କରିବି ।" ବୃଦ୍ଧ ସମ୍ମତି ହେଲେ । ଟ୍ରାନିଓ କହିଲା "ଆପଣ ମୋହ ଗୃହକୁ ଚାଲନ୍ତୁ । ମୋହର ପିତା ବୋଲି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପରିଚୟ ଦେବେ । ମୋହର ପିତାଙ୍କର ନାମ ଭିନ୍‌ସେନ୍‌ସିଓ, ନିବାସ ପାଡୁଆ । ତାଙ୍କର ଏଠାକୁ ଶୀଘ୍ର ଆସିବାର ଅଛି । ଏ ନଗରସ୍ଥ ବାପଟିଷ୍ଟା ନାମକ ଏକ ବଣିକଙ୍କ କନ୍ୟା ସଙ୍ଗେ ମୋହର ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥିର ହୋଇଅଛି । କେବଳ ପିତା ଆସି ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ଶୁଭ ପରିଣୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେବ । ମୁଁ ଅଧିକ ଦିନ ଏଠାରେ ରହି ପାରିବି ନାହିଁ—କାର୍ଯ୍ୟୋପଲକ୍ଷେ ଶୀଘ୍ର ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ହେଉଅଛି । ସେହି ହେତୁରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛି ଆପଣ ମୋହର ପିତା ହୋଇ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଯାହା କରିବାର ଆବଶ୍ୟକ ତାହାସମୁଦାୟ କରିବେ—ଆପଣଙ୍କର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ହେବ—ମୋହର ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋହ ସଙ୍ଗେ ଆସନ୍ତୁ ।" ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଟ୍ରାନିଓର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତି ହୋଇ ତାହା ସଙ୍ଗେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗମନ କଲେ । ଟ୍ରାନିଓ ବୃଦ୍ଧକୁ ଘେନି ବାପଟିଷ୍ଟା ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ।

କୃତ୍ରିମ ପୁତ୍ରର କୃତ୍ରିମ ପିତା—ବାପଟିଷ୍ଟା କିଛିମାତ୍ର ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବନ୍ଧୁ ସମାଦରପୂର୍ବକ ବୃଦ୍ଧକୁ ଗୃହ ମଧ୍ୟକୁ ଘେନି ଗଲେ । ବୃଦ୍ଧ ବାପଟିଷ୍ଟାକୁ କହିଲେ "ମହାଶୟ, ମୁଁ ଶୁଣିଲି ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣବତୀ କନ୍ୟା ସଙ୍ଗେ ମୋହର ପୁତ୍ର ଲୁସେନସିଓର ବିବାହ ହେବାର ସ୍ଥିର ହୋଇଅଛି । ଏହା ଶୁଣି ମୁଁ ଅତିଶୟ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛି । ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋହର ବିଶେଷ ଆଳାପ ନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ନାମ ଶୁଣିଅଛି । ମୋହର ବନ୍ଧୁ ଭାଗ୍ୟ ଯେ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋହର ପୁତ୍ରର ବୈବାହିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ବିଶେଷତଃ ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରଙ୍କର ଗୁଣରେ ମୁଗ୍ଧ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଏ ଶୁଭ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ନିମିତ୍ତ ବିଳମ୍ବ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯୌତୁକ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ମୁଁ ଚୁକ୍ତିପତ୍ର ଲେଖି ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।" ବାପଟିଷ୍ଟା ବୃଦ୍ଧକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ କହିଲେ ମହାଶୟ ଆପଣଙ୍କର ସରଳତା ଦେଖି ମୁଁ ଅତିଶୟ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲି । ମୋହର କନ୍ୟାକୁ ଆପଣଙ୍କର କନ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଜ୍ଞାନ କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଲେଖା ପଢ଼ା ମୋହ ଗୃହରେ ହେବାର ଉଚିତ ନୁହେଁ । କାରଣ ମୋହର ଅନେକ ଶତ୍ରୁ ଅଛନ୍ତି ଏଠାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କେହି ଉପସ୍ଥିତ ନାହିଁ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ କାନ୍ଥର ମଧ୍ୟ ଶ୍ରବଣ ଶକ୍ତି ଅଛି, ଯଦି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କେହି କିଛି ଜାଣି ପାରିବେ ତାହା ହେଲେ ଶୁଭ କର୍ମରେ ବାଧା ଘଟି ପାରେ ।" ଟ୍ରାନିଓ କହିଲା "ତେବେ ମୋହ ଗୃହକୁ ଚାଲନ୍ତୁ । ଅଦ୍ୟ ରାତ୍ରିରେ ସେହିଠାରେ ଗୋପନ ଭାବରେ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେବ, ବାପଟିଷ୍ଟା ତହିଁରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ସେହି ରାତ୍ରିରେ ଟ୍ରାନିଓ ଗୃହରେ ଚୁକ୍ତିପତ୍ର ଲେଖା ହେଲା । ବାପଟିଷ୍ଟା ଓ ବଣିକ—ଭିନ୍‌ସେନସିଓ ଉଭୟ ତହିଁରେ ସ୍ୱାକ୍ଷର କଲେ । ଆଗାମି ରବିବାର ଦିନ ବିବାହକାର ଶୁଭ ପରିଣୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା ।

———

(୪)

ଗୃହଦ୍ୱାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପେଟ୍ରୁସିଓ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରେ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କର ନାମ ଧରି ଡାକିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଭୃତ୍ୟମାନେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, ସେମାନଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାରେ ତିରସ୍କାର କରି କହିଲେ, "ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲି ଉଦ୍ୟାନ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବ କିନ୍ତୁ କେହି ଜଣେ ସୁଦ୍ଧା ମୋହର ପ୍ରିୟତମା ପତ୍ନୀକୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବାକୁ ଗଲ ନାହିଁ ।" ଭୃତ୍ୟମାନେ ନାନା ପ୍ରକାର କୈଫିୟତ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିଏ କହିଲା ମୋହର କୋଟ ସିଲାଇ ଶେଷ ହୋଇ ନ ଥିଲା, କିଏ କହିଲା ମୋହର ପଟେ ଯୋଡା ନ ଥିଲା କିଏ କହିଲା ମୋହର ଟୋପି ନ ଥିଲା, ଏହିରୂପେ ଯେ ଯେପରି ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲା ସେ ସେହିପରି କହିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୋଷ ନ ଥିଲା କେଥାରିନ୍ ଗୃହରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ ତତ୍ପୂର୍ବରୁ ପେଟ୍ରୁସିଓ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବରୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ଯାଇଥିଲେ ଭୃତ୍ୟମାନେ ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ।

ପେଟ୍ରୁସିଓ ଗୃହ ମଧ୍ୟକୁ ଯାଇ କେଥାରିନ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରେମାଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ-ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ "କେଟ୍ ଯାହା ଦେଖୁ ଅଛ ସବୁ ତୁମ୍ଭର ଗୃହ; ଗୃହର ସଜ୍ଜା, ଦାସଦାସୀ ସବୁ ତୁମ୍ଭର ଜାଣିବ—ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଦାସ ଅଟେ । ଆସ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଉପବେଶନ କରି କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କର ।" ଏହା କହି ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଖାନା ଆଣିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ମନେ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ଯେ ସେ ରାତ୍ରିରେ କେଥାରିନକୁ ଆହାର ନିଦ୍ରାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରାଇବେ, ଆଦେଶ ମତେକେ ଭୋଜନର ଆୟୋଜନ ହେଲା । ପତିପତ୍ନୀ ଦୁହେଁ ଭୋଜନାଗାରକୁ ଗଲେ । ସର୍ବାଗ୍ରେ ଜଣେ ଭୃତ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର ଘେନି ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲା । ପେଟ୍ରୁସିଓ ଓ କେଥାରିନ ହସ୍ତ ଧୌତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହସ୍ତ ପ୍ରସାରଣ କରିବା ମାତ୍ରକେ ଭୃତ୍ୟ ଜଳ ପାତ୍ରଟି ଏମନ୍ତ ଭାବରେ ଭୂମିରେ ନିକ୍ଷେପ କରି ଦେଲା ଯେ କେଥାରିନ୍ ବୁଝିଲେ ପାତ୍ରଟା ଦୈବାତ୍ ଭୃତ୍ୟ ହସ୍ତରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ପେଟ୍ରୁସିଓ କୃତ୍ରିମ କୋପ ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ଭୃତ୍ୟକୁ ପ୍ରହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କେଥାରିନ୍ ପତିଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ ଭୃତ୍ୟର ଦୋଷ ନାହିଁ—ଦୈବାତ୍ ତାହା ହସ୍ତରୁ ପାତ୍ରଟା ଖସି ପଡ଼ିଲା । ଅନନ୍ତର ଖାନା ଉପସ୍ଥିତ । ପାଚକ ଆହାର ସାମଗ୍ରୀମାନ ଆଣି ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସଜାଇ ରଖି ଗଲା—ପେଟ୍ରୁସିଓ ତହିଁ ମଧ୍ୟରୁ ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର ଆସ୍ୱାଦନ କରି ପାତ୍ରସବୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସବୁ ସାମଗ୍ରୀ ଗୃହର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନିକ୍ଷେପ କରି ଦେଲେ । କେଥାରିନ୍ ପିତାଳୟରୁ ଅସିବା ସମୟରେ କିଛିମାତ୍ର ଆହାର କରି ନ ଥିଲେ । ତହିଁର ପରେ ପଥଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ କ୍ଷୁଧାରେ ସେ ଅତିଶୟ ଆକୁଳ ହୋଇଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସଜ୍ଜିତ ସାମଗ୍ରୀମାନ ପତିକର୍ତ୍ତୃକ ଭୂମିରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହେବାର ଦେଖି ବିମ୍ବିତା ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ପେଟ୍ରୁସିଓ ପାଚକକୁ ଅନେକ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କହିଲେ "ଦେଖ ପ୍ରିୟତମେ, ଲୋକଟା କି ମୂର୍ଖ, ଅଦ୍ୟ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏପରି ଆନନ୍ଦ ଦିନରେ ସୁମିଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଦୂରେଥାଉ ଏପରି ଦ୍ରବ୍ୟ ପାକ କରିଅଛି ଯାହା ଭକ୍ଷଣ କଲେ ସଙ୍ଗେ ପୀଡ଼ା ଜାତ ହେବ । ସବୁ ଦ୍ରବ୍ୟ ପୋଡ଼ି ଯାଇ ଅଙ୍ଗାର ହୋଇଅଛି । ଏପରି ସାମଗ୍ରୀ ଭକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଚାକରମାନେ ମୋତେ ବାରମ୍ବାର ନିଷେଧ କରିଅଛନ୍ତି । ଯାହା ମୁଁ ନ ଖାଇବି ତାହା କି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଇ ପାରେ ? ଅସ ପ୍ରିୟତମେ ଅଦ୍ୟ ଦୁହେଁ ଅନାହାରରେ ନିଶା ଯାପନ କରିବା ।" ଏହା କହି କେଥାରିନ୍‌କୁ ସେନ ଶୟନ କକ୍ଷକୁ ଗଲେ । କେଥାରିନ୍ କ୍ଷୁଧାତୁର ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଲଜ୍ଜାରେ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଶୟନାଗାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପେଟ୍ରୁସିଓ ପୂର୍ବବତ୍ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଭର୍ତ୍ସନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ— ସେମାନଙ୍କର ଅପରାଧ ଶଯ୍ୟା କୋମଳ ହୋଇ ନ ଥିଲା । କେଥାରିନ୍ ଦେଖିଲେ ଶଯ୍ୟା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ କିଛିମାତ୍ର ଦୋଷ ଘଟି ନାହିଁ—ସୁତରାଂ ଚକିତା ହୋଇ ସ୍ୱାମୀର ମୁଖ ପ୍ରତି ଚାହିଁ ରହିଲେ । ପେଟ୍ରୁସିଓ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ "ଯପିସ୍ତମାନଙ୍କର କିଛିମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧି ନାହିଁ । ଏପରି କଠିନ ଶଯ୍ୟାରେ ମୋହର ପ୍ରିୟତମା ପତ୍ନୀ ଶୟନ କଲେ ତାଙ୍କର କୋମଳ ଅଙ୍ଗରେ ଯେ କଷ୍ଟ ହେବ ତାହା କି ତୁମ୍ଭେମାନେ ଜାଣ ନାହିଁ ।" ଏହା କହି ଶଯ୍ୟାର ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଇତସ୍ତତଃ ନିକ୍ଷେପ କରି ଦେଇ ଗୋଟିଏ ଚୌକି ଉପରେ ବସି ରହିଲେ । ତାହା ଦେଖି କେଥାରିନ୍ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ଏକ ଚୌକିରେ ଯାଇ ବସିଲେ । ପେଟ୍ରୁସିଓଙ୍କର କାଣ୍ଡ କାରଖାନା ଦେଖି କ୍ଷୁଧା ତୃଷାତୁରା କେଥାରିନର ବୁଦ୍ଧି ଲୋପ ହୋଇଗଲା ତାଙ୍କର ଆଉ ସେ ଦର୍ପ, ସେ ତେଜ ରହିଲା ନାହିଁ । ପେଟ୍ରୁସିଓ ମନେମନେ ଭାବିଲେ 'ଔଷଧ ଧରି ଅଛି ।' ଦୁହେଁ ଦୁଇ ଚୌକିରେ ବସି ରହିଲେ କେଥାରିନର କ୍ଷୁଧିତ ନିଦ୍ରାବେଶ ହେବା ମାତ୍ରକେ ପେଟ୍ରୁସିଓ ଗର୍ଜନ ଗର୍ଜନ କରି ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରୁଥିଲେ । ସୁତରାଂ କେଥାରିନ୍ ଚୌକିରେ ବସି ସୁଦ୍ଧା କ୍ଷୁଧିତ ନିଦ୍ରା ସୁଖ ଭୋଗ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଭାବରେ-ନିଶା ଅବସାନ ହେଲା । [କ୍ରମଶଃ ।]

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥବଲ୍ଲଭ ଘୋଷ ।

କେଉଁ ଦୂର ଅନ୍ଧକାର କନ୍ଦରୁ ବାହାର
ଅସ୍ଥିନେ ସୃଷ୍ଟିର ସାଧ ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ
ନିରୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଦୀ ସ୍ରୋତ ଯାଉଅଛି ଚାଲି,
ଅନନ୍ତ ଅର୍ଣ୍ଣବ ମରେ ଲଭୁଛି ନିର୍ବାଣ ।

ସେହିପରି କେଉଁ ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟେ ଜନମି
ମାନବର ପ୍ରାଣ ସ୍ରୋତ ହେଉଛି ଚାଲିତ
ସୃଷ୍ଟିର ମଙ୍ଗଳ ମାର୍ଗେ ଦିବସ ରଜନୀ
ଅନନ୍ତ ବିଶ୍ୱରେ ପୁଣି ହେବାକୁ ମଜ୍ଜିତ ।

ନିରୁଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେ କିନ୍ତୁ ନର-ପ୍ରାଣ-ସ୍ରୋତ,
ପରିଣତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ଗଢ଼ା ମାନବ ଜୀବନ ;
ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅନୁବନ୍ଧେ ଚଳିବ ନିୟତ
କୋଟି ବାଧା ବିଘ୍ନ ମାର୍ଗେ କରି ଅତିକ୍ରମ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୫ମ ଭାଗ । | କାର୍ତ୍ତିକ ଓ ମାର୍ଗଶିର, ୧୯୧୮ । | ୨ମ, ୮ମ ସଂଖ୍ୟା ।

ହେମନ୍ତ ।

(ଭୈରବୀ—ଝଲ୍ଲ ।)

ଗ୍ରହି ହେମନ୍ତ ଗ୍ରହ କେମନ୍ତ !
ଗ୍ରହ ଯେମନ୍ତ ଛବ ଜୀବନ୍ତ ତାର ତେମନ୍ତ ।

ନୀଳ ଗଗନ, ଗହନ ବନ,
ଦୀନ ସଦନ, ରାଜଭବନ
ପିନ୍ଧି ବହନ ହେମ-ବସନ କଲେ ବଦନ କେଡ଼େ ଶ୍ରୀମନ୍ତ ।୧।

ଦେଖ, ନିଶିର ବିନ୍ଦୁ ଶିଶିର
ଘାସ ରାଶିର ଭୂଷଣ ଶିର
ଶ୍ୱେତକାନ୍ତି ମୁକୁତାସୀନ୍ଦୁର ଶୋଭା ଧରେ କି ଧରା ସୀମନ୍ତ ।୨।

ହୋଇଲା ଧନ ସୁଚଦ ପାନ,
ସୁଖ ଶସ୍ୟନ ଉଠିଛି ମାନ ;
ନିଶା-ରାଜ୍ୟକୁ ଶଶି-ରାଜନ ପାଲିଲେ ଯେନ ତାରା ସାମନ୍ତ ।୩।

ଚମ୍ପାଅବଳା ଲିପନ୍ତ ଖଳା,
ପଡ଼େ ବେଙ୍ଗଳା ହଳାକୁ ହଳା ;
ଟାଆ ଗାଁଅକେ ଏ ନବ ମେଳା ଗେଲେ ଭସ୍ମାଏ ଗୋହ୍ଲା
ହେମନ୍ତ ।୪।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୂର ବେର୍ତ୍ତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କବିତା (୧) ।

"Olympian bards who sung
Divine ideas bellow,
Which always find us young,
And always keep us so"—Emerson.

ମାନବ ମାନସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଧାରଣତଃ ଦୁଇ ଗୋଟି ଶକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ନାନାଦି ବିଷୟଗତ ପୁସ୍ତକାଧ୍ୟୟନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ; ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ସ୍ୱତଃ ମନରୁ ବହିର୍ଗତ ହୁଏ । ବିଶେଷ ଅଧ୍ୟୟନଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମଟିର ଉନ୍ନତି ହୁଏ । ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଯେତେ ପରିମାଣରେ ପଠନାଦି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମଟିର ନାମ ବିଚାର ଶକ୍ତି (reason) ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟି କଳ୍ପନା (imagination) । ମନୁଷ୍ୟର ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟରେ ଯାହା ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କି ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି, ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି କିପରି ହେଲା ଓ ମାନବର ନୈତିକ ଜୀବନ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର କି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ମନୁଷ୍ୟ ବିଚାର ଶକ୍ତି ବଳରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରେ । କିନ୍ତୁ କଳ୍ପନା ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟରେ ଉପଗତ ବିଷୟମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତିର କାରଣ । ମନ କଳ୍ପନାବଳରେ ନାନା ବିଷୟ ଉଦ୍ଭାବନ କରେ, ଅପଣା ରଙ୍ଗରେ ସେମାନଙ୍କୁ ରଞ୍ଜିତ କରେ, ଏବଂ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ନୂତନ ଭାବ ଉଦୟ କରାଇ ସୁଖରେ ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ କିମ୍ବା ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖ ବା ସୁଖ ଜନ୍ମାଇ ଦିଏ । କହିବାକୁ ଗଲେ, ପ୍ରଥମଟିର କାର୍ଯ୍ୟ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଟିର କାର୍ଯ୍ୟ ସଂଶ୍ଳେଷଣ । ପ୍ରଥମଟି କେବଳ ସୀମାବଦ୍ଧ ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ମନୋରାଜ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା କେବଳ ତାହାର ଅଲୋଚନା କରିବା ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱିତୀୟଟିର କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ଅସୀମ । ପ୍ରଥମଟି ଉପସ୍ଥିତ ବିଷୟମାନ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖରୂପେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ବିଜ୍ଞାନ ବା ଦର୍ଶନର ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱମାନ ଆବିଷ୍କାର କରେ, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ସେମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ ଦିଏ, ଏବଂ ଇଚ୍ଛାମତେ ମନ କଳ୍ପନାବଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ପ୍ରକୃତିରେ ପରିଣତ କରାଇ ପାରେ । ପୁନଶ୍ଚ ଶୋକ ପରିହାର ନିମନ୍ତେ ମାନବ କଳ୍ପନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚରଣ କରିପାରେ । କଳ୍ପନା ମନର ସହଜ ପ୍ରବୃତ୍ତି, କିନ୍ତୁ ବିଚାର ମନ ଚେଷ୍ଟା ସହକାରେ ସାଧନ କରେ । କଳ୍ପନା ବଳରେ କେହି "ବୀଣା ପାଣିଙ୍କର ଚିର ସହଚରୀ" 'ଚନ୍ଦ୍ରାନନା'ଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ 'ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷୁ' ଲାଭ କରି ସଜ୍ଜଳର 'ମଲୋରସେ' 'ଭିସମାନ' ଶତ ଶତ ଭାବରେ ଅସୀମ ବୀରମାନଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ଅପଣାକୁ ବୀର ରସରେ ଉନ୍ମାଦିତ କରିଥାଏ; କେହି ଅବା 'କଳ୍ପନା' ପ୍ରଦତ୍ତ 'ବାହନ' ସାହାଯ୍ୟରେ ତୁଙ୍ଗ ଗିରି ଆରୋହଣ କରି ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ପ୍ରକୃତିର ଲୀଳା କ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶନରେ ଆପଣାକୁ ଅପ୍ୟାୟିତ ମନେ କରେ; କେହି ଅବା ଦ୍ୱାପର ଯୁଗରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଥିଲେହେଁ କଳ୍ପନା ବଳରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷାଂଶରେ ଇଉରୋପ ପ୍ରାଙ୍ଗଣର ଭୟାବହ କାଣ୍ଡ ଦର୍ଶନ କରି ଭୀତ-ପ୍ରାଣ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ବିଚାର ଶକ୍ତିର ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ, ବିଚାର ଶକ୍ତି ସୀମାବଦ୍ଧ । ବିଚାର ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଉପରୋକ୍ତ ନୌକାସୀନ ବୀରମାନଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ଅବଲୋକନ କରି କେହି ଅଲୋଚନା କରନ୍ତି ଯେ ଭାବୀ ବଂଶଧରଙ୍କ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧଜୟ କେତେଦୂର ମଙ୍ଗଳ ବା ଅମଙ୍ଗଳ ଜନକ; କେହି ପର୍ବତୋପରି ଆସୀନ ହୋଇ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଲୋକ ନିବାସ ଓ ସମାଜ ନିରୀକ୍ଷଣପୂର୍ବକ ଏହିପରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି ଯେ ସନ୍ତୋଷ କୌଣସି ଜାତି ବା ଦେଶର ସହଜଲବ୍ଧ ଧନ ନୁହେ, ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ତାହାର ଭାବ ଅନନ୍ତର ବୀଜ ନିହିତ ଅଛି; କେହି ଅବା ଇଉରୋପ

(୧) କଟକର ଉତ୍କଳ ଯୁବକ କେନ୍ଦ୍ର ସମିତିର ୪୧ଶ ଅଧିବେଶନରେ ପଠିତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦ୍ରାଙ୍ଗଣରୁ ପରିତ୍ରାଣ ବୀରମାନଙ୍କର ଭୀରୁତାରେ ନିଜକୁ ଲଜ୍ଜିତ ଓ ଘୃଣିତ ମନେ କରନ୍ତି, ଏବଂ ଅପଣା ବଂଶଧର-ମାନଙ୍କର କାପୁରୁଷତାରେ କ୍ଷୁଣ୍ଣମନା ହୋଇ ସ୍ୱଜାତିର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ନାନାଦି ଉପାୟ ସଂଘଟନ କରନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଶରୀର ସହିତ ଆତ୍ମାର, କିମ୍ବା ଛାୟା ସହିତ ପଦାର୍ଥର ଯେ ସମ୍ବନ୍ଧ, ବିଚାର ଶକ୍ତି ସହିତ କଳ୍ପନାର ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନ ସହିତ କବିତାର ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧ ।

କଳ୍ପନାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ନାମ କବିତା । ମାନବ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରୁ କବିତାର ଆରମ୍ଭ । ମାନବର ଅନ୍ତର ଓ ବାହ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟ ଉପରେ କେତେ ଘଟଣାବଳୀର ଆଭାସ ପଡ଼ି ଯାଉଅଛି । ବେହେଲାର ବିଭିନ୍ନ ତାର ଉପରେ କମାଣି ପଡ଼ିଲେ ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ୱର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ମାନବ ମାନସ ଓ ବାହ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟ ଉପରେ କୌଣସି ଘଟଣାର ଛାୟା ପତିତ ହେଲେ ତାହାର ହୃଦୟରୁ ସେହିପରି ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ସ୍ୱର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ମାନବର ଏହି ବିଶେଷତ୍ୱ ଯେ ସେହି ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ସ୍ୱରର ତାହାର ମାନସିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାସହ ଏକ ମେଳଥାଏ । ସେହି ମଧୁର ସ୍ୱର ତାହାର ମନରେ ଯେଉଁ ଭାବ ଜନ୍ମେ ତାହାର ବହିଃ ପ୍ରକାଶ ମାତ୍ର । କ୍ରୀଡ଼ା କୌତୁକ ସମୟରେ ଶିଶୁଟିଏ ଯେ ଆନନ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧି କରେ ସେ ତାହାକୁ ସ୍ୱର ବା ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗି ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ମତେ ପ୍ରକାଶ କରେ; ଏବଂ ସେହି ସ୍ୱର ବା ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗିର ପ୍ରକୃତ ମନୋଜାତ ଆନନ୍ଦ-ଜନକ ଭାବ ସହିତ ଏକମେଳ ଥାଏ ସେହି ସ୍ୱର ବା ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗି ମନୋଭାବର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସଦୃଶ । ଶିଶୁ ପ୍ରାଣର ପ୍ରମୋଦଜନକ ଭାବ ପ୍ରତି ତାହାର ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗି ବା ସ୍ୱର ଯାହା, ପ୍ରୌଢ଼ିର ମନ ଉତ୍କ୍ଷେପକ ଭାବ ପ୍ରତି କବିତାହିଁ ତାହା । ସମାଜର ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ମାନବ ଶିଶୁ ସଦୃଶ । ସୁତରାଂ ବହିର୍ଜଗତର ବିଷୟ ତାହା ମନରେ ଯେଉଁ ଭାବର ଉଦ୍ରେକ କରାଏ ତାହାକୁ ଉକ୍ତ ଶିଶୁ—ସହଜ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରେ । ଯେଉଁ ଭାବ ତାହା ମନରେ ଜାତ ହୁଏ, ତାହା ସବୁ ଯେ ଭାଷା ଦ୍ୱାରା ଛବି ଦ୍ୱାରା ବା ଚିତ୍ରଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ କରେ । ଏକର ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ଅନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଆନନ୍ଦ ବା ବିଷାଦ ଜନ୍ମାଏ; ଏବଂ ମନରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସର ଆଧିକ୍ୟ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ମତେ ତାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ହୁଏ, ଏବଂ କାଳକ୍ରମେ ସାମାନ୍ୟ ଉନ୍ନତିର ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ସେ ତାହା ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗି, ଭାଷା, ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟାଦି ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ କରେ ।

ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ମାନବ ନୃତ୍ୟ, ଗାନ ଓ ପ୍ରକୃତିର ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲା । ଏହି ଗାନପ୍ରବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ କିଛି ଶୃଙ୍ଖଳା ବା ଯତିଯାତି ଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କିନ୍ତୁ ଏକଥା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ ଯେ ସମସ୍ତେ ଏକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିଲେ । ଭାଷା ଯୋଜନା, ନୃତ୍ୟ, ଗାନ ଓ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗି ପ୍ରଭୃତିରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶୃଙ୍ଖଳା ଚଳାଉଥିଲେ । ଏହି ନାନା ପ୍ରକାର ଶୃଙ୍ଖଳା ବଶତଃ ଶ୍ରୋତା, ପାଠକ ବା ଦର୍ଶକ-ମାନେ ବିଶ୍ୱବିଭବର ଅନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ଆଦର୍ଶ-ଶୃଙ୍ଖଳା ଲାଭର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଆଧୁନିକ ଲେଖକମାନେ ରୁଚି (taste) ବୋଲି କହନ୍ତି । ଯାହାଠାରେ ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏହି ସୁନ୍ଦର, ଆନନ୍ଦଜନକ, ହୃଦୟ ଧର୍ମୀ ଓ ମଧୁର ଭାବର ରୁଚି ଯେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଥାଏ, ସେ ସେହି ପରିମାଣରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି । ପ୍ରକୃତ ତାହାଙ୍କ କଳ୍ପନା ପଟରେ ଯେ ଭାବ ଅଙ୍କିତ କରାଏ, ସେ ତାହାର ଉପଲବ୍ଧିରେ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିଗଣ ତାହାଙ୍କଠାରୁ ତାହା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ମାର୍ଜନା ଦ୍ୱାରା ତାହାର ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କରନ୍ତି । ଏହିପରି ରୁଚିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସଂସ୍କାର ଘଟି ଥାଏ । ରୁଚିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁସାରେ ଭାଷାର ଉପଯୁକ୍ତ ସଂସ୍କାର ନ ହେଲେ ଭାଷା ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇଯାଏ । କବିମାନେ ନୂତନ ଭାବ ଓ ଶବ୍ଦାଦି କଳ୍ପନା କରି ମୃତପ୍ରାୟ ଭାଷାର ପୁନର୍ଜୀବନ ଆନୟନ କରନ୍ତି । ଇଂଲଣ୍ଡର କବି ଡ୍ରାଇଡେନ୍ କହିଅଛନ୍ତି କବି ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଉଦ୍ଭାବକ; ଯେ ନୂତନ ଭାବ ଉଦ୍ଭାବନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ସେ କବି ପଦବାଚ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ କବିଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ନାମ ବ୍ରହ୍ମା ଅର୍ଥାତ୍ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା । ଯେ କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ନାମକରଣ କରି ପାରନ୍ତି ଭାରତୀୟ ଋଷି-ମାନେ ତାହାଙ୍କୁ କବି ଅଖ୍ୟା ଦେଇଥାନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ଯେ ପଦ୍ମକୁ 'କମଳ' ନାମରେ ଅଭିହିତ କଲେ, ସରୋବରରେ ପଦ୍ମ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇ ଥିବାର ଦେଖିଲେ, ତାହାଙ୍କର କବିତ୍ୱର ପରିଚୟ ମିଳିବ । ଦାର୍ଶନିକ ବେକନ୍‌ଙ୍କ ମତରେ ଯେଉଁ ମାନସିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଉପଲବ୍ଧ କରି ଆବଶ୍ୟକମତେ ତାହାର ସୁବ୍ୟବ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୀର କରିପାରେ, ତାହା ଯଥାଥଃ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ସାଧାରଣ ସ୍ୱତଃ ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଭଣ୍ଡାର (‘The storehouse of axioms common to all knowledge’) । ଏହି ମାନସିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ନାମ କଳ୍ପନା । ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ମାନବ କଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହୁଏ । ତେଣୁ ସମାଜର ଆଦିମ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ସ୍ୱଭାବତଃ କବି । କାରଣ ସେତେବେଳେ ଭାଷା କବିତାମୟୀ । କି ଗ୍ରୀସ, କି ରୋମ, କି ଭାରତବର୍ଷ, କି ଇଂଲଣ୍ଡ, କି ଜର୍ମାନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶରେ ଆଦିମ ସାହିତ୍ୟ କବିତାମୟ । ଯେ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରେ ସେ କବି । ପ୍ରଥମତଃ ସତ୍ତା ଓ ଉପଲବ୍ଧି (existence and perception) ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଉପଲବ୍ଧି ଓ ପ୍ରକାଶ (Expression) ମଧ୍ୟରେ ଯେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି ତାକୁ ଯେ ନିଜସ୍ୱ କରି ପାରେ ସେ କବି । ଆଦିମ ଯୁଗରେ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା-ମାନେ ଏହା ବିଶେଷରୂପେ ସାଧନ କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭାଷା ହୃଦୟରୁ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରସୂତ । ବ୍ୟାକରଣର ସୂକ୍ଷ୍ମରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମତର ସୂତ୍ର ଆଦିମ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନ ଥିଲା । କବି ପ୍ରଥମତଃ ଭାଷା ଗଠନ କଲେ । ପରେ ସେହି ଭାଷାର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କରି ବୈୟାକରଣମାନେ ସୂତ୍ର ପ୍ରଣୟନ କଲେ ଓ କ୍ରମେ ଅଭିଧାନ ପ୍ରଣେତାମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା ।

(କବିମାନେ ଯେ କେବଳ ଭାଷା, ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ, ଶିଳ୍ପ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓ ଚିତ୍ର ବିଦ୍ୟାର ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ତାହା ନୁହେଁ, ସେମାନେ ସମାଜର ସ୍ଥାପୟିତା, ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଣେତା, ଜୀବନକଳାର ଆବିଷ୍କାରକ । କବି ଦୃଷ୍ଟିପଥାତିତ କେଉଁ ପରଲୋକର ଦେବଦୂତଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଉପଲବ୍ଧି କରି ସତ୍ୟ ଓ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି ତାହାକୁ ଲୋକ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ଦିଅନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମାଜ ଏହାକୁ ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରେ; ଏବଂ ଏହି ହେତୁରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥା (Allegorical) କାଳ୍ପନିକ ଗଳ୍ପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଅବସ୍ଥାନୁସାରେ କବିମାନେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଣେତା ଓ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବକ୍ତା ବୋଲି ପୂର୍ବେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲେ । (କବି କେବଳ ଯେ ତାତ୍କାଳିକ ସମାଜର ବ୍ୟବସ୍ଥାଦାତା ତାହା ନୁହେଁ, ସେ ସୁଦୂର ଭବିଷ୍ୟତ ସମାଜଚିତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ପଟରେ ଅଙ୍କିତ କରି ଭବିତବ୍ୟ ସମାଜର ନିୟାମକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦାନ କରି ଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ହେତୁ, ମାନେ କବିଙ୍କୁ “Seer” ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବକ୍ତା ଅଖ୍ୟା ଦେଇ ଥିଲେ । ଏହା ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କେହି ବୁଝିବେ ନାହିଁ ଯେ କବିମାନେ ଭବିଷ୍ୟତ୍ କହି ଦିଅନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଆଗାମୀ ବର୍ଷ ଫସଲ ଭଲ ହେବ କି ମନ୍ଦ ହେବ, ତାର ପୁଅ ହେବ କି ଝିଅ ହେବ ଇତ୍ୟାଦି ବର୍ଷୟ କହି ଦିଅନ୍ତି । କବିଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବରେ ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବକ୍ତା ବୁଝିବା କୁସଂସ୍କାରର ଛଳନା ମାତ୍ର । ଏହି କୁସଂସ୍କାର କବିତାକୁ ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବାଦର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିଥାଏ, କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବାଦ କବିତା ଦେବୀଙ୍କର ଅଙ୍ଗ ବିଶେଷ । କବିଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଭବିଷ୍ୟତର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ତିମିରପଟଳ ଭେଦ କରି ମାନବ ଓ ଦେଶର ଭାଗ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ବିଜ୍ଞାନର ଅଦ୍ଭୁତ ଉଦ୍ଭାବନ ଓ ମାନବ ମନର ଅପୂର୍ବ ବିକାଶ ଅବ-ଲୋକନ କରିଥାନ୍ତି । ସେ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ତଣ୍ଡୁଳ ପ୍ରୟାସୀ ପକ୍ଷିକା ହସ୍ତ ଅବଧାନମାନଙ୍କ ପରି ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବକ୍ତା ନହନ୍ତି, ଓ ସେଥିରେ ତାହାଙ୍କର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟଦ୍-ବାଣୀ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନନ୍ଦ ବିମର୍ଷ ଉତ୍ପାଦନ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ନ ହୋଇ ଦେଶର, ସମାଜର, ଧର୍ମର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ସ୍ଥୂଳତଃ କହିବାକୁ ଗଲେ ଯେ ପ୍ରକୃତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି ସେ ଜଣେ ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବକ୍ତା ।)

ଭାଷା, ରଙ୍ଗ, ଅଙ୍କୁଶ, ଧର୍ମଭାବ, ସାମାଜିକତା ପ୍ରଭୃତି କବିତାର ଉପାଦାନ । ଯଦି କାର୍ଯ୍ୟକୁ କାରଣସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରହଣ କରା ଯାଏ, ତାହା ହେଲେ ଅର୍ଥାନ୍ତରନ୍ୟାସ ଦ୍ୱାରା ଏମାନଙ୍କୁ କବିତା କୁହା ଯାଇ ପାରେ । ଭାଷାରେ ବ୍ୟାକରଣ ଦୋଷ ଥାଇ ପାରେ, ପ୍ରାଦେଶିକତା ଥାଇ ପାରେ, ତଥାପି ଏସବୁ କବିତ୍ୱର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅତି ଅଳ୍ପ ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି । କୌଣସି ଏକ ଯୁଗର ଭାଷା ଅନ୍ୟ ଯୁଗର ରୁଚିର ଅନୁକୂଳ ନ ହୋଇ ପାରେ କିନ୍ତୁ ଯେ କବିତା ଉପଲବ୍ଧି ନିମନ୍ତେ କବିତା ଅଧ୍ୟୟନ କରିବେ ସେ ରୁଚି ପ୍ରତିକୂଳ ଭାଷା ଯୋଗୁ କବିତାର ହତାଦର କରିବେ ନାହିଁ । ଭଙ୍ଗ କବିବର, ମିଲଟନ୍ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଭାଷା ଅଧୁନିକ ରୁଚିର ଅନୁକୂଳ ନ ହେଲେହେଁ, କବିତ୍ୱ ଗ୍ରାହକ କି କେବେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିଭାରେ ମୋହିତ ନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ କବିତା ଦୂରକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତି ? ଭାଷାରୂପ ଦର୍ପଣରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇ କବିତ୍ୱ ତାହାର ନିଜତ୍ୱ ଦେଖାଇ ଦିଏ, ସେ ଦର୍ପଣର ଗୁଣ କ୍ୱଚିତ୍ ଗ୍ରହଣ କରେ । କିନ୍ତୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶିଳ୍ପାଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହା ନୁହେଁ । ରଙ୍ଗ, ତୁଳିକା, ଶବ୍ଦାଦି, ପ୍ରସ୍ତରପ୍ରଭୃତି, ଯଦିଓ କାରିଗରର ପ୍ରକାଶର ଉପାଦାନ ତଥାପି ତାହା ସେ ଶକ୍ତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ନ୍ୟୂନ କରେ ଦିଏ । ସେଥି ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକକୁ ନିସ୍ତେଜ କଲା ପରି ସେମାନେ ଶିଳ୍ପର ଦୁର୍ବଳତା ସାଧନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ କବିଙ୍କ ଯଶ ଅପେକ୍ଷା ଶିଳ୍ପୀ ବା ଚିତ୍ରକର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଯଶଃ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ନୁହେଁ । ସାମଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାଦି ତଥା ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକଙ୍କ ମହିମା କବିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମହତ୍ତର ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ଅଳ୍ପ କାଳସ୍ଥାୟୀ ଓ କବିଙ୍କ ମହିମାପରି ତାହା ଚିରସ୍ଥାୟୀ ନୁହେ । ଧର୍ମ ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାଜର ନିୟାମକ ହୋଇ-ଥିବ, ସେତେ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ଯଶଃ କବିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମହତ୍ତର ବୋଲି ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହେବ । ଧର୍ମର ଅଧଃ ପତନ ହେଲେ କିମ୍ବା କୁସଂସ୍କାର ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ହୋଇ ସମାଜର ଜଡତା ପରେ ସଂସ୍କାର ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ କିମ୍ବା ସ୍ମୃତି-କାରଙ୍କ ଯଶଃର ମୂଲ୍ୟ ଅତି ଅଳ୍ପ । ତାହାର କାରଣ କେବଳ ଏହି ଯେ କବିମାନେ ଏମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଦୂରତର ଭବିଷ୍ୟତ ଚକ୍ଷୁ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ଥାପନ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ପଟରେ ତାହାର ଚିତ୍ର କରିଥାନ୍ତି । ଯାହା ସନାତନ, ସତ୍ୟ, ଯାହା ବିଶ୍ୱଜନୀନ ଏବଂ ଯାହା ସାଧାରଣ ଗୁଣ, କବିମାନେ ତାହା କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ କବିଙ୍କର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ଓ ଲୋକପ୍ରିୟ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଯଶଃ ସହଜରେ ଲୋପ ବିସ୍ମୃତ ହେବାର ନୁହେଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଆଜି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଭୁଲି ଯାଇ ପାରୁଁ କିନ୍ତୁ ବାଲ୍ମୀକି ବା ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କ ବିସ୍ମରଣ କରିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ଭବ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ବିସ୍ମରଣ କରି ଭାରତ ଶଙ୍କର, ରାମାନୁଜ ଓ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ପାଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିଲା; କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାସ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟାସ, ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଗୁଣ ବରଂ ଅଧିକତର ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବ, ନ୍ୟୂନ ହେବା ଦୂରର କଥା । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଗୟା କପିଳବାସ୍ତୁ ପ୍ରଭୃତି ଉଡାଇ ଦେଲେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପ୍ରତିଭାପରି ମହାଶକ୍ତି ଆଜି ଭାରତରୁ ଏକାବେଳେକେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯିବ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଭୂଖଣ୍ଡ ଜଳସାତ୍ ହୋଇ ଯାଏ ଏବଂ ପରେ ଆକସ୍ମିକ ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପା-ତରେ ପୁନର୍ବାର ଉତ୍ଥିତ ହୁଏ ତାହା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ହିମାଳୟ, ସେହି ବିନ୍ଧ୍ୟ, ସେହି ଗଙ୍ଗା ପୁନର୍ବାର ବେଦବ୍ୟାସ ଓ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବେ । କବିଙ୍କର ଏତେ ମହିମା—ଏତେ ବିଶେଷତ୍ୱ-ଏତେ ସଜୀବନୀ ଶକ୍ତି କାହିଁକି? ଏହାହିଁ କବିତ୍ୱର ବାହାଦୁରୀ । ମାଟିନ ଲୁଥର ଯିବେ, ପୁନର୍ବାର ସେଣ୍ଟ ଅଗଷ୍ଟାଇନ ଅସିବେ; କିନ୍ତୁ ହୋମର କଦାପି ସମାଜରୁ ତିରୋହିତ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଅଧମ ଯୁଗରେ କବିଙ୍କ ଭାଷା ସହଜ ସରଳ ଓ ସୁବୋଧ ହୋଇଥାଏ । କୋଇଲି, ଭାଗବତ, ଚଣ୍ଡୀଦାଶ, ଗୋପୀଭାଷା, ରସକଲ୍ଲୋଳ ପ୍ରଭୃତିର ଭାଷା ଯେତେ ପରିମାଣରେ ସରଳ ଓ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଅଧୁନିକ କବିଙ୍କର ଭାଷା କ୍ୱଚିତ୍ ସେହିପରି ହୋଇ ଥାଏ । ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତର ଭାଷା ତାହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଦେଖା ଯାଏ ନାହିଁ । ରାମାୟଣୀ ଭାଷା ରଘୁ-ବଂଶ କିମ୍ବା ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସର ଭାଷା ଅପେକ୍ଷା ବିଶେଷ କୋମଳ ଓ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ । ଆଧୁନିକ କବିମାନେ ଯତିଯମକାଦିରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବେ ସେପରି ନ ଥିଲା । ଅଧମ କବିମାନଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିମାନେ ମନୋଗତଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ଭାଷା ସ୍ୱାଭାବ୍ୟ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗୀତ ମାଧୁରୀ ଅନୁଭବ କରି କ୍ରମେ ଛନ୍ଦ, ଯତି, ଆଦ୍ୟ, ମଧ୍ୟ ଓ ପ୍ରାନ୍ତ ଯମକ, ଉପମା, ମାଲୋପମା, ପୂର୍ଣ୍ଣୋପମା ଇତ୍ୟାଦି କବିତାରେ ଖଞ୍ଜିବାର ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଅନନ୍ତ ସୁଖର କଥା ଅଧୁନିକ କବିଙ୍କଠାରେ ଏ ଦୋଷ ବିଶେଷ ଦେଖା ଯାଏ ନାହିଁ । ଏହା ବୋଲି ଯେ କବିତ୍ୱପ୍ରକାଶରେ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟୁଅଛି ତାହା କୁହା ଯାଇ ନ ପାରେ । ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁ ନାହିଁ ଯେ କବିତାରୁ ଉପମାଦି ଉଠି ଯିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ, ଉପ-ମାଦି ନ ରହିଲେ କବିଙ୍କର ଭାବର ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରକାଶ ହେବ ନାହିଁ । ଉପମାଦି ରହିବ, କାରଣ ତାହା କବିତାର ଅଳଙ୍କାର; କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ସତ୍ୟାଶ୍ରିତ, ବିଶ୍ୱଜନୀନ ଓ ସହଜବୋଧ ହେବ, କବିତ୍ୱମାଧୁରୀ ଓ ଲୋକପ୍ରିୟତା ତେତେ ପରିମାଣରେ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ । ଏହିପରି ଉପମାସଂଯୁକ୍ତ କବିତା ଯାବତ୍ ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ । ଯତିଯମକସଂକୁଳ-ପଦ୍ୟ ଶ୍ରୁତିମଧୁର ଓ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜକ ହୋଇ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ତାହା କବିତା କି ନୁହେଁ ଏବିଷୟରେ ଘୋର ସନ୍ଦେହ । ମନୁଷ୍ୟର କୋମଳ ବୃତ୍ତିନିଚୟ ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ କରିବା କବିତାର ଏକତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସେଥି ନିମନ୍ତେ କବିତା କୋମଳ ଭାଷା

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଉଚିତ । ଯମକ ଅନୁପ୍ରାସାଦିତ ଭାଷରେ ପଦ ଯୋଜନା କରି କବିତାର ଭାଣ କରିବା ବୃଥା । ଏହାକୁ ପଦ୍ୟ ବୋଲି କୁହା ଯାଇ ପାରେ । କବିତା ଓ ପଦ୍ୟ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ପ୍ରଭେଦ । ପଦ୍ୟ ଗଦ୍ୟର ବିପରୀତାର୍ଥକ ଶବ୍ଦ, କବିତା ତାହା ନୁହେ । କବିତା ପଦ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟ ଉଭୟରେ ରହି ପାରେ । ବିଶେଷତଃ ଉପନ୍ୟାସ ପାଠକ ମାତ୍ରେ ଏହାର ତଥ୍ୟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିବେ । ଗଦ୍ୟରେ ସ୍ଥାନେ୨ ଏପରି କବିତ୍ୱ ଥାଏ କବିତାରେ ତାହା ଥାଏ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ (୧) । ଅତଏବ ଛନ୍ଦ ଯତିପତି ଇତ୍ୟାଦି କବିତାର ବାହ୍ୟାଭରଣ ମାତ୍ର । ଯେଉଁମାନେ କବିତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି ନିମନ୍ତେ କବିତା ପାଠ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏ ସବୁର ମୂଲ୍ୟ ଅତି ଅଳ୍ପ ।

କେତେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର—ଆଧୁନିକ ଓ ପୁରାତନ—କବିତାକୁ ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟା ବା ସ୍ଥାପତ୍ୟ ସହିତ ତୁଳନା କରିଅଛନ୍ତି । ପୂର୍ବରେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯତ୍ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଭାସ ଦିଆ ଯାଇଅଛି । ଜଣେ ଗ୍ରୀସୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ମତରେ କବିତା- ବାକ୍‌ଶକ୍ତିମାନ୍ ଛବି, ଏବଂ ଚିତ୍ର ବାକ୍‌ଶକ୍ତିହୀନ କବିତା (୨) । କଳା ବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ବିଭିନ୍ନତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କଳା ବିଦ୍ୟାରେ କବିତା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ରହିଥାଏ । କାରଣ କଳାବିଦ୍ୟା ଓ କବିତା ଏକ ମାନସିକ ଶକ୍ତିରୁ ଜାତ । କବିତା ଲେଖିବା ପାଇଁ ମନରେ କଳ୍ପନାର ଯେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ, କଳା ବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେହିପରି । କେବଳ ପ୍ରଭେଦ ଏହି ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଉପାଦାନ ବିଭିନ୍ନ । ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁମାନେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବା କୋଣାର୍କ ଦେବାଳୟମାନଙ୍କର ଶିଳ୍ପରେ ଓ ରବିବର୍ମାଙ୍କ ଛବିରେ କବିତ୍ୱର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିଚୟ ପାଇଥିବେ । ସେଲିଙ୍କ ମତରେ କବିତା କେନ୍ଦ୍ର, ତହିଁରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ କଳାବିଦ୍ୟା ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ବାସ୍ତବିକ କବିତାରେ ଓ କଳାବିଦ୍ୟାମାନଙ୍କରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅତି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ପ୍ରଭେଦ ମଧ୍ୟରେ, କବିମାନେ ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ର କରନ୍ତି ଏବଂ ଶିଳ୍ପିଗଣ ଅଙ୍କନ ଖୋଦନାଦି ଦ୍ୱାରା କହି ଦିଅନ୍ତି ।

କଳା ବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା କବିତା ଚିତ୍ରକର ନିଜ ସୃଷ୍ଟ କବିତା ବା ଚିତ୍ରରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୁଅନ୍ତି (୩) । କିନ୍ତୁ ସେହି ପନ୍ଥା ଆଦର୍ଶ ଓ ସନାତନ । ସମସ୍ତେ ତାହା ଦେଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ଶିଳ୍ପୀ ତାହାର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଦୀର୍ଘ ଚେଷ୍ଟା ଦ୍ୱାରା ସୁଦ୍ଧା ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବତ୍ ସାହାଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । କବିଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରସାଦରୁ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଜନ୍ମି ଥାଏ । କବି କଦାପି କହି ନ ପାରେ "ମୁଁ ଗୋଟିଏ କବିତା ଲେଖିବି ।" କବିତା ଲେଖକଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । କବିତା ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହୃଦୟର ସ୍ୱତଃ ବିକାଶ । ହୃଦୟରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସର ଉଦ୍ରେକ ନ ହେଲେ— ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରେମରେ ହୃଦୟ ବିଷ୍ଫାରିତ ନ ହେଲେ—ମାୟାମୋହ ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ସଂସାରରୁ ଦୂରରେ ନ ରହିଲେ—ପ୍ରକୃତିର ସୁଶୀତଳ, ଶାନ୍ତିହ୍ରଦ କ୍ରୋଡ଼ରେ ଆଶ୍ରୟ ନ ନେଲେ—କବିତାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବିଡ଼ମ୍ବନା ମାତ୍ର । ସର୍ବ ଶକ୍ତିମାନ୍, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ, ସନାତନ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପଦତଳେ ହୃଦୟ ଢାଳି ନ ଦେଲେ କବିର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ସମ୍ଭବେ ନାହିଁ । ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସୁଦ୍ଧା କବିତ୍ୱର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଅସମ୍ଭବ । ସେହି ବାଲ୍ମୀକି ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଭଗବତ୍ ପ୍ରସାଦରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ କି ଆବେଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ସେ ଏକ ନୂତନ ବାଲ୍ମୀକି ହୋଇ ରାମାୟଣାମୃତ ଭାରତରେ ସିଞ୍ଚି ଦେଲେ । ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଶାରଳାଦେବୀଙ୍କ ଦାସ ହୋଇ ଜାଣିଲାରୁ ଉତ୍କଳ ମହାଭାରତ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । "ମୋଦେବୀ ଦେଲେ ମୋତେ ଲେଖନ ଯେ ଗୋଟି" । "ମୁଁ ମୂର୍ଖ, ମହାଭାରତ କିପରି ରଚନା କରିବି ?" "ତୁ କାଲି ଚାଲିବେଳେ ବାଟରେ ଯେଉଁ ଲେଖନଟି ପାଇବୁ ତାହାକୁ ଯେନ କଲ୍ପବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ବସିଲେ ତୋତେ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ହେବ" ଶାରଳାଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ କୃଷକ ଉତ୍କଳ-ମହାଭାରତ ରୂପ ବିରାଟଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କରି ପାରିଲେ । ବାସ୍ତବିକ ଯେତେବେଳେ ଐଶଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ କବିଙ୍କ ହୃଦୟ ବିଷ୍ଫାରିତ ହେବ ସେ କହି ଉଠିବେ "By God, it is in me,

(1) Prose at its best has high qualities of its own beyond the ken of poetry—Thoreau.

(2) "Poetry is a speaking picture, and painting is mute poetry"—Simonides.

(3) "Art is the path of the creator to his work."—Emerson.

Digitized by srujanika@gmail.com

and must go forth of me." (ଅର୍ଥାତ୍ ଏହା ଭଗବତ୍ ପ୍ରସାଦରୁ ମୋଠାରେ ଅଛି, ଏବଂ ମୋ ଦ୍ୱାରା ଏହାର ବିକାଶ ହେବ) । କବିବର ମିଲ୍‌ଟନ ଯଥାର୍ଥରେ କହି ଅଛନ୍ତି, ଭଗବତ୍ ପାଦପଦ୍ମରେ ଭକ୍ତି ନ କଲେ ଉପଯୁକ୍ତ କବିତାର ବିକାଶ ଅସମ୍ଭବ, ସେ କବିଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନ ଓ ଭାଷାରେ ବିଭୂଷିତ କରି କଣ୍ଠ ପବିତ୍ର କରାଇ ଦିଅନ୍ତି (୧) । ଏହି ହେତୁରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶର କବିମାନେ ସ୍ୱ ପ୍ରଣୀତ କାବ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଅପଣାର ଇଷ୍ଟ ଦେବତାଙ୍କ ଉଦ୍‌ବୋଧନ କରିଥାନ୍ତି ।* "ଆଶୀର୍ନମସ୍କ୍ରିୟା ବସ୍ତୁନିର୍ଦ୍ଦେଶୋ ବାପି ତନ୍ମୁଖଂ" କେହି ମଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ନାମ ଧରି ଆଶୀର୍ବାଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରନ୍ତି । କବିମାନେ ଯେ ପାରମ୍ପରିକ ପ୍ରଥାରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଏପରି ଲେଖନ୍ତି, ତାହା ନୁହେଁ (କେହି ଏପରି ଲେଖି ପାରିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ କିନ୍ତୁ କବି ନୁହନ୍ତି, ଓ ସେମାନଙ୍କ କବିତାରେ ହୃଦୟର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ପରିସ୍ଫୁଟ ନୁହେଁ,) ଏହା ବାସ୍ତବିକ ସେମାନଙ୍କ କ୍ଷୀଣ ପ୍ରାଣରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୃଦୟର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ସେ ଯେତେବେଳେ ସଂସାରରେ ନ ଥାନ୍ତି, ସେ ନନ୍ଦନ କାନନରେ ଭ୍ରମଣ କଲା ପ୍ରାୟ ବୋଧ କରନ୍ତି । ସେ ଅପଣାକୁ "Born from above" (ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଉଦ୍ଭବ) ବୋଧ କରନ୍ତି । କବିତା ନାଟକାଦିର ବିଶଦ୍ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କବିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣି ତାହାଙ୍କର ଉଚ୍ଚଚିନ୍ତା ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ବୃଥା ପ୍ରୟାସ ମାତ୍ର । ସେମାନେ ସାଧାରଣ ପାଠକମାନଙ୍କଠାରୁ କୌଣସିମତେ ନିଜ କବିତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ବୁଝାଇ ଦେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଶୁଣା ଯାଏ କବିଙ୍କୁ—

"ଇୟଂ ସନ୍ଧ୍ୟାଭ୍ରଚ୍ଛଦିତମୁପଚିତୋ ହନ୍ତ ମଳୟା
ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ତ୍ୱତ୍ପାର୍ଶ୍ୱେ କଚୁଣିତତ ନେଷ୍ୟାମି ରଜନୀଂ
ସମୀରେଣୈବୋକ୍ତା ନବକୁସୁମିତା ବୃନ୍ଦଲତିକା
ଧୁନାନା ମୂର୍ଦ୍ଧାନଂ ନହି ନହି ନହ୍ୟେବ କୁରୁତେ ।"

—ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ 'ନହି ନହି ନହି' ଖଣ୍ଡନବାର ଲେଖିବାର ସାର୍ଥକତା ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାରୁ ସେ ନୀରବ ହୋଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ କେହି ପାଠକ ତାହାର ଯଥାର୍ଥ ସାର୍ଥକତା ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଲେ । ଏହିପରି ଅନେକ ଗଳ୍ପ ଶୁଣା ଯାଏ; ଏହା ଯେ ଏକାବେଳେକେ ମିଥ୍ୟା ଏପରି କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ଇଂଲଣ୍ଡର କବି ଗୋଲ୍ଡ ସ୍ମିଥଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଏହିରୂପ ଶୁଣା ଯାଏ । ଗ୍ରୀସର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ଦାର୍ଶନିକ ସକ୍ରେଟିସ୍ କବିମାନଙ୍କ ନିକଟରୁ ସେମାନଙ୍କ କବିତାର ବିଶଦ୍ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯାଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଏକାବେଳେକେ ହତାଶ ହୋଇ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, "So I soon found how it was with these poets;

(1) "Noble poetry can only be written by help of devout prayer to that eternal spirit, who can enrich with all utterance and knowledge, and sends out his seraphim with the hallowed fire of his alter, to teach and purify the lips of whom he pleases"—Milton.

* " ରାମଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣପୂର୍ବଜଂ ରଘୁବରଂ.....ଇତ୍ୟାଦି"—ରାମାୟଣ ।
" ଶ୍ରୀଷ୍ଟ ପ୍ରେମଣତ୍ୱା.....ଦ୍ୱୈବର୍ତ୍ତକଃ କେଶବଃ"—ମହାଭାରତ ।
" ବାଚାର୍ଥାବିବ ସମ୍ପୃକ୍ତୌ.....ଜଗତଃ ପିତରୌ ବନ୍ଦେ ପାର୍ବତୀପରମେଶ୍ୱରୌ । ଇତ୍ୟାଦି । ରଘୁବଂଶ ।
" କର ଅଙ୍କା ସୁର-ସୁର ପ୍ରଭୁ ଏଣ୍ଡେକ ।
କହ ଧ୍ୟାନ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ-କଥା ଅନେକ" । ରସକଲୋଳ ।
" ବରତ ବୀରବର ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ବଚନ୍ଦନ, ଦ୍ୱିଜନିଷ୍ଟ ନୀଳାଦ୍ରିଚନ୍ଦ୍ର ଧ୍ୟାନ ସଫଳ ଯେ"—ବୈ; ବିଃ ।
" ପଙ୍କଜବାହିନ ଦେବି, ଉତ୍ପଳ ଭାରତ.....କହ କୃପା ବହ"—ମହାଯାତ୍ରା ।
"And chiefly Thou, O spirit, that dost prefer.
Before all temples the upright heart and pure,
Instruct me, for thou knowest etc. etc." —P. L.
"Harp of the north !——Enchantress wake again,"—Lady of the Lake.

ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

that it was not any wisdom by which they made their poems, but a certain natural gift and enthusiasm, like prophets and diviners, who also utter many fine things, but know nothing of the things they speak. Something of the same kind seemed to be the experience of the poets.....'All the good Epic poets utter all their fine poems not by methodic skill, but possessed with an inspiration. Nor is the poet able to produce, till he becomes inspired and beside himself, and his reason is no longer in him; short of this possession, he is unable to create and deliver his oracle."

"କବିତ୍ୱଂ କବିର୍ବେତ୍ତି ।" କବିତାର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମଧୁରଭାବ ସୁଷମାଗ୍ରାହକ ବ୍ୟତୀତ କିଏ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରେ ? ଯେ କବିଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଆପଣାକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରେ, ଯେ କବିଙ୍କ ମହିମାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଯାଏ ଏବଂ ଯେ କବିଙ୍କୁ ହୃଦୟର ଧନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରେ, ସେହି କବିତା ଉପଲବ୍ଧି କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୁଏ । ଦାର୍ଶନିକପ୍ଲାଟୋ କବିମାନଙ୍କୁ "Sons and intreperters of the gods" (ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଓ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପର ମୌଖିକ-ଭାଷ୍ୟକାର) ଅଖ୍ୟା ଦେଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତି ଭଗବାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । କବି ପ୍ରକୃତି ଦେବୀଙ୍କଠାରେ ଭଗବତ୍ ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରି, ତାଙ୍କ ମନ୍ଦିର, ବନ, ଉପବନ, ନଦ, ନଦୀ, ଗିରି, ପ୍ରାନ୍ତର, ଉପତ୍ୟକା, ଅଧିତ୍ୟକା, ଦର୍ଶନ ଉପାସନା କରନ୍ତି । ପ୍ରକୃତି ତାହାଙ୍କର "studies" (ପଠନାଗାର) । ପ୍ରକୃତି ଅଧ୍ୟୟନ ତାହାଙ୍କର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉପାସନା । ପ୍ରକୃତି ଉପଯୁକ୍ତ ଭକ୍ତକୁ ସୁଯୋଗ୍ୟ ବର ଦେବାର ବିଶେଷ ସିଦ୍ଧ ହସ୍ତ । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସ୍ୱଦା,

"Mute Nature mourns her worshiper,
And celebrates his obsequies,—"Scott.

ପ୍ରକୃତି ତାହାଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି କ୍ରିୟା ସମାପନ କରନ୍ତି ।

କବିତା ଓ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଆମ୍ଭେମାନେ ମୁଖବନ୍ଧରେ କହିଅଛୁ ଯେ କଳ୍ପନା ଓ ବିଚାର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଯେ ସମ୍ବନ୍ଧ, କବିତା ଓ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧ । କବିତା କଳ୍ପନା ପ୍ରସୂତ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ବିଚାର ଶକ୍ତିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ବିଚାର ଶକ୍ତି ଉପରେ କଳ୍ପନାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରତିପାଦିତ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବରୁ କହିଅଛୁ କଳ୍ପନାର ସୀମାର ଇୟତ୍ତା ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ବିଚାରର ଖେଳ ସୀମା ବଦ୍ଧ । ମାନବ କଳ୍ପନା ସାହାଯ୍ୟରେ ନିମେଷମାତ୍ରେ ଦିଗ ଦିଗନ୍ତ ଭ୍ରମଣକରି ପାରେ । କିନ୍ତୁ ବିଚାର ସମୟସାପେକ୍ଷ । କଳ୍ପନାରେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗ ସିଂହାସନରେ ଉପବେଶନ କରେ, କିନ୍ତୁ ବିଚାରରେ ତାହା କରି ନ ପାରେ । କଳ୍ପନାରେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନ, କିନ୍ତୁ ବିଚାର ମନୁଷ୍ୟର ହସ୍ତପଦ ବାନ୍ଧି ରଖେ । କଳ୍ପନା ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଯାହା ଦିଏ, ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ଉପରେ ବିଚାର କରେ । କଳ୍ପନା ଯାହା ଗଢ଼ି ଦିଏ, ବିଚାର ତାହା ଭାଙ୍ଗେ । କଳ୍ପନା ମାନବର ସହଜ ପ୍ରବୃତ୍ତି, ବିଚାର ଅଧ୍ୟୟନ, ଗବେଷଣା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । କଳ୍ପନା ଅଦୌ ସମୁତ୍ଥ, ବିଚାର କଳ୍ପନାର ପରବର୍ତ୍ତୀ । କଳ୍ପନା ଯାହା ଦେବ, ବିଚାର ସେହି ସବୁ ନେବ, ଅନ୍ୟ କିଛି ଆଣି ନ ପାରେ । ବିଚାର କଳ୍ପନା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ, କିନ୍ତୁ କଳ୍ପନା ଏକପ୍ରକାର ସ୍ୱାଧୀନ । ମହାବୀର ନେପୋଲିଅନ ଯଥାର୍ଥତଃ କହି ଅଛନ୍ତି "Imagination rules the world" ଅର୍ଥାତ୍ କଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ଅତଏବ କଳ୍ପନା-ପ୍ରସୂତ କବିତାର ମହିମା ବିଚାରନିର୍ଭର ବିଜ୍ଞାନ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରଶସ୍ତତର, ପ୍ରାଥମିକ ଓ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ।

ବିଜ୍ଞାନ ବିଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗବ୍ୟକ୍ତି ନାନା ବିଭାଗ ବା ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଏପରି ବିଭାଗ ବା ଶ୍ରେଣୀର ଚିହ୍ନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ କବିତା ସଂଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ବିଜ୍ଞାନର ସଂଖ୍ୟାତୀତ ସମସ୍ତ ବିଷୟମାନ ଏକାଧାରରେ ସନ୍ନିବେଶିତ କରାଏ । ବସ୍ତୁତଃ କବି ପ୍ରକୃତିକୁ ଯେ ପ୍ରକାରରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି, ତାହା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅପେକ୍ଷା ଅତି ଉନ୍ନତ ଓ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ । କାରଣ ସେ ପ୍ରକୃତିର ଅଙ୍ଗବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ଯାହା ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ସନାତନ ସତ୍ୟ, ଏବଂ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯାହା ସେ କେବଳ ଅନ୍ତରିନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ତାହାହିଁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ତାହାଙ୍କର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ସମସ୍ତଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରକୃତିର ସେହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତି ନିରୀକ୍ଷଣ କରିଥାନ୍ତି; ଏବଂ ଯେ କବିଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ସେ କବିଙ୍କର ସେହି ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସା ଅନୁଭବ କରି ପାରନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସେ ଏକାଦିକ୍ରମେ ବହୁକ୍ଷଣ ତାହା ଅନୁଭବ କରି ପାରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେ । କବି କହିଅଛନ୍ତି—

"The most difficult of tasks to keep
Heights which the soul is competent to gain."

କବିଙ୍କ ଆତ୍ମା କଳ୍ପନାବଳରେ ଯାହା ଉପଭୋଗ କରି ପାରେ, ତାହା ବୈଜ୍ଞାନିକ ପାଇବା ବଡ ସହଜସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । କଳ୍ପନାରେ ହିଁ ସୁଖ ଥାଏ । ହାତକୁ ଆସିଲେ ସୁଖର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଲୋପ ପାଏ । "ଦୂରୀଠାରୁ ସୁଖ ଆଶାରେ ସୁଖ ଅଧିକ" ।

ଯେତେବେଳେ ଆତ୍ମା ଅବ୍ୟକ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଚିନ୍ତାରେ ମଗ୍ନ, ସେତେବେଳେ ଯାହା ଯଥାର୍ଥତଃ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ, ପରେ ତାହା ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ କରି ହୁଏ ନାହିଁ । କବି ଯେଉଁ ତଥ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରନ୍ତି ତାହା ସାଧାରଣ ସୂତ୍ର (General rule) ଦ୍ୱାରା ଆବଦ୍ଧ କରିବା, କିମ୍ବା ଭାଷା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ କରିବାର ପ୍ରୟାସ ବୃଥା । ତାହା ନ୍ୟାୟଶାସ୍ତ୍ରର ସମାନବର୍ଗ (Categories of logic), କିମ୍ବା ବିଜ୍ଞାନର ଚିନ୍ତା ଅତିକ୍ରମ କରି ଅବସ୍ଥାନ କରେ । ଅବଶ୍ୟ କେହି କହି ପାରନ୍ତି ଯାହାକୁ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରି ହେବ ନାହିଁ ତାହା ସତ୍ୟ ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ଏକଥା ମନେ ରଖି ଥିବା ଉଚିତ ଯେ ଯେଉଁ ତଥ୍ୟ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଓ ଆଦର୍ଶ ତାହା ସମସ୍ତ ବିଜ୍ଞାନର ତଥ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସତ୍ୟାଶ୍ରିତ ।

ଉପନିଷଦାଦିର କବି ଓ ଇହୁଦୀ ଜାତୀୟ କବିଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅଧୁନିକ କବିଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକୃତ କବିମାନେ ମନୋବିଜ୍ଞାନବିଶାରଦ (Metaphysician), ପ୍ରାଣୀତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଓ ପଦାର୍ଥବିଜ୍ଞାନବେତ୍ତାମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସହାୟ । ଜର୍ମାନର ବଡ଼ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ଗଟ୍ଟେ (Gœtte) ଗେଟେ ପ୍ରଭୃତି କବିମାନଙ୍କଠାରେ ବହୁପରିମାଣରେ ଋଣୀ । କବିମାନେ ସହଜଜ୍ଞାନବଶତଃ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରନ୍ତି ଦାର୍ଶନିକମାନେ (Metaphysician) ତାହା ପାଇବା ପାଇଁ ଅହର୍ନିଶ ପରିଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ସବା ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସ୍ଥଗିତ ହୁଏ ପରେ ଦାର୍ଶନିକ ସଂଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ନ ପାରେ, ସେତେବେଳେ କବି ବୁଝି ପାରନ୍ତି ଯେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସସୀମ ଜଗତରୁ ବହିର୍ଗତ ହୋଇ ଅନନ୍ତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ଏକ ହୋଇ ପାରିବେ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ଦାର୍ଶନିକଙ୍କର ସେ ଶକ୍ତି ନ ଥାଏ । ସ୍ଥୂଳତଃ କହିବାକୁ ଗଲେ, କବି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ଦାର୍ଶନିକ । କବିତାରେ ବିଜ୍ଞାନର ଉପାଦାନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦର୍ଶନର ସୂକ୍ଷ୍ମରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମତର ତର୍କ ନିହିତ ଥାଏ । କବି କଳ୍ପନାରେ ଯେ ତଥ୍ୟ ଆବିଷ୍କାର କରନ୍ତି ବୈଜ୍ଞାନିକ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ତାହାର ଅନୁସନ୍ଧାନ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଅନ୍ତି ।

କବିତା ସମସ୍ତ ବିଜ୍ଞାନର କେନ୍ଦ୍ର ଓ ପରିଧିସ୍ୱରୂପ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଟେଲ କହନ୍ତି—"It is that which comprehends all science and that to which all science must be reffered" (ଅର୍ଥାତ୍ ସମୁଦାୟ ବିଜ୍ଞାନ କବିତାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଏବଂ କବିତାରୁ ସମୁଦାୟ ବିଜ୍ଞାନର ତଥ୍ୟ ସଂଗୃହୀତ) । କବିତାରେ ଚିନ୍ତାସ୍ରୋତର ଆରମ୍ଭ ଓ ସମାପ୍ତି ଏକାଧାରରେ ସମାବିଷ୍ଟ । ଏହି ଜଡବାଦ ଯୁଗରେ ବିଜ୍ଞାନର ଆଦର ଅଧିକ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ଜଡ଼ବାଦୀ ହେଉ ପଛକେ କବିତାରେ ନିଷ୍ଠସ୍ପୃହ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ କବିତାର ଆଦର ରହିବ । କାରଣ କବିତା ନ ଥିଲେ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ କେଉଁଠାରେ ? ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ଅଭାବରେ ଜାତୀୟତା ଅସମ୍ଭବ । ବିଜ୍ଞାନ ଐହିକ ତୃପ୍ତି ସାଧକ କିନ୍ତୁ କବିତା ଉଭୟ ଐହିକ ପାରତ୍ରିକ ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରେ ।

କବିତା କାହାକୁ କହନ୍ତି ଓ କବି କିଏ ? ଏହାର ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରାଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସାମାଜିକ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ଉପରେ କବିତାର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଯତ୍କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରା ଯାଉ ।

ପ୍ଲୁଟାର୍କଙ୍କ ଗ୍ରୀକ୍ ଇତିହାସରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି ଯେତେବେଳେ ଦିଗ୍ବିଜୟୀ ଅଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡର ଥେବସ୍ (Thebes) ଆକ୍ରମଣ କରି ଦେବାଳୟ ପ୍ରାସାଦାଦି ଭୂମିସାତ୍ କରିଥିଲେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେ କବିବର ପିଣ୍ଡାରଙ୍କ ଗୃହ ଉପରେ ଅଦୌ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ କବିତାରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇ ଥିଲେ । ପୁନର୍ବାର ସେ କହନ୍ତି ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପୂର୍ବ ୪୦୪ ଅବ୍ଦରେ ପେଲୋପୋନେସିଆନ (Peloponnesian) ଯୁଦ୍ଧରେ ଅଥେନ୍ସର ପତନ ପରେ ସ୍ପାର୍ଟାର ସେନାପତି ଲାଇ-ସାଣ୍ଡେର (Lysander) ସମୁଦାୟ ଅଥେନ୍ସ ଭୂମିସାତ୍ କରି ଅଧିବାସିମାନଙ୍କୁ ଦାସ୍ୟ ତୁଲ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦୃଢ଼-ସଙ୍କଳ୍ପ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଥେନ୍ସବାସିଙ୍କ ମୁଖରେ ଇଉରିପାଇଡ଼ସ୍ (Euriphides) ଙ୍କ କବିତାର ମୋହିନୀ ଶକ୍ତିରେ ଏତେ ବଶ ହୋଇ ଗଲେ ଯେ ନିଜ ପ୍ରସ୍ତାବ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠୁରତା ଓ ଅସଭ୍ୟତାର କାର୍ଯ୍ୟ ମନେ କରି ଅପଣା ପ୍ରତି ଘୃଣା ଓ ଲଜ୍ଜା ଲୁକାୟିତ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ କଲେ । ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ, ନିଷ୍ଠୁର, ଅତ୍ୟାଚାରୀ, ପାଷାଣ ହୃଦୟ କି ଅଭାବନୀୟ ଭାବରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଗଲା ଯେ ଯେଉଁ ଲୋକ ଇଉରିପାଇଡ଼ସଙ୍କ କବିତାର ଧାଡ଼ି ମାତ୍ର ଅବୃତ୍ତି କରି ପାରିଲା ସେ ଅପଣାକୁ ନିରାପଦ ମନେ କରି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଭ୍ରମଣ କଲା ! କବିତାର ଶକ୍ତି କି ଅଭାବନୀୟ ଓ ଅକଥନୀୟ ! ବାସ୍ତବିକ ସୁବିଖ୍ୟାତ କବି ଯଥାର୍ଥରେ କହିଅଛନ୍ତି ।

"And here the singer for his art
Not all in vain may plead,
The song that nerves a nation's heart
Is in itself a deed"----Tennyson.

(ଗାୟକ ଅଯଥା ତାହାର କଳାବିଦ୍ୟାର ସମର୍ଥନ କରେ ନାହିଁ; ଯେ ଗାନ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ହୃଦୟକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିପାରେ ତାହା ନିଜେ ଗୋଟିଏ ଯଥେଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ) ଏହାର ତଥ୍ୟ ଯତ୍ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରିଯାଉ ।

ଅଳଂକାର ଶାସ୍ତ୍ର କହେ,

"କାବ୍ୟଂ ଯଶସେଽର୍ଥକୃତେ ବ୍ୟବହାରବିଦେ ଶିବେତ-ରକ୍ଷତୟେ । ସଦ୍ୟଃ ପରନିର୍ବୃତୟେ କାନ୍ତାସମ୍ମିତତୟୋପଦେଶ-ଯୁଜେ" । ଯଶଃ ଓ ଅର୍ଥ ପାଇବା, ବ୍ୟବହାର ଜାଣିବା, ଅମଙ୍ଗଳ ନାଶନ, ମହାସୁଖ ଲାଭ କରିବା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଉପଦେଶ ସଦୃଶ ଉପଦେଶ ପାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କବିମାନେ କାବ୍ୟ ପ୍ରଣୟନ କରି ଥାନ୍ତି । ଯଦି କବିଙ୍କର ଏହି ସବୁ ଲାଭ ହୁଏ, ତାହା ହେଲେ କବିଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ପାଠକର ଏହା ସବୁ ଲାଭ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅର୍ଥ ଲାଭ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କିଏ କେବେ କାବ୍ୟ କରିଅଛି ଓ କରି ପାରେ, ଏ କଥା ଅନୁସନ୍ଧାନ ଯୋଗ୍ୟ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ତତଃ ଯେତେ କବିଙ୍କ ବିଷୟ ଅବଗତ ଅଛୁଁ, ସେମାନେ କଦାପି ଅର୍ଥପରବଶ ହୋଇ କାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । କବିଙ୍କର ଅତି ଅର୍ଥ-କାମନା ହେଲା ତେଣୁ ସେ କାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ସମ୍ଭବପର ନହେ । ଯଦି ଲେଖନ୍ତି, ସେ ପ୍ରଥମ ଧାଡ଼ି ଲେଖି ତାକୁ ଅବୃତ୍ତି କରୁଥିବା ସମସ୍ତ ଚିତ୍ତଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ଜିବ । ଅର୍ଥ ବିଷୟ ତେଣିକି ଥାଉ, କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କବି କାବ୍ୟ ଲେଖି ପାରିବେ ନାହିଁ । କାବ୍ୟ ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ ପୂର୍ବରେ କୁହା ଯାଇଅଛି କବିଙ୍କ ହୃଦୟ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଅମୃତ ରସରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହେବାର ଆବଶ୍ୟକ । ତାହା ନ ହେଲେ କବି କବି ନୁହନ୍ତି, ବା ତାଙ୍କ ଲେଖା କବିତା ନୁହେଁ ।

ସେ ଯାହା ହେଉ ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ, କବିତା ପ୍ରମୋଦ-ଜନକ । ଯାହା ଉପରେ କବିତାର ଛାୟା ଥରେ ପଡ଼େ ସେ ଜ୍ଞାନ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରମୋଦୋଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ବିହ୍ୱଳିତ ହୁଏ । ପୂର୍ବରେ କହିଅଛୁ କବିତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଗଲେ, କବି ଏକପ୍ରକାର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ପାଇଲା ପ୍ରାୟ ବୋଧ କରନ୍ତି । ଏହି ପୁନର୍ଜନ୍ମର ମୂଳ ଆହ୍ଲାଦରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ସେହି ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ କବିଙ୍କର ପ୍ରେମୋଦ୍ଭୂତ ଆହ୍ଲାଦ । "କବିତା ବନିତା ବାପି ଅଯାତା ସୁଖଦାୟିନୀ" ଅତଏବ, ଯାହାର ଜନ୍ମ—ଯାହାର ସତ୍ତା ହୃଦୟର ଆହ୍ଲାଦରେ ନିହିତ, ତାହା ପାଠକଲେ ପାଠକ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଜଣେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିବର କହି ଅଛନ୍ତି,- ଯାହା ହୃଦୟରୁ ବାହାରେ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବ । (୧) କବିଙ୍କୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ଗଲେ କବିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକପ୍ରାଣ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । କବିତା ଲେଖିବା ବେଳେ ଯେ ସରସ୍ୱତୀବିଧୌତ କଣ୍ଠ ତାଙ୍କ କବିତାରେ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେବା ବିଚିତ୍ର ବା କଣ ? ଉକ୍ତ କବି ଦିନକୃଷ୍ଣଦାସ ଯଥାର୍ଥରେ କହି ଅଛନ୍ତି ।

"କବିତ୍ୱ ବନିତା, କବିତା ପିତା ।

(1)—"That which comes from the heart, goes to the heart"—Wordsworth.

Digitized by srujanika@gmail.com

କହିବା ଲୋକ ତାର ଉପମାତା ।
କଲେ ତାକୁ ଭୋଗ ରସିକନେତା ।
କେତେହେଁ ଅବା ରହଇ ଯୋଗ୍ୟତା" ।
"କବିତ୍ୱରସ ଉତ୍ତମ ଗୋଷ୍ଠୀର,
କରି ତହିଁ ସଙ୍ଗ ସ୍ନେହସାକର,
କର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱୟରେ ଯେ କରଇ ପାନ,
କିଛିହିଁ ସ୍ୱାଦୁ ଜାଣଇ ସେ ଜନ" ।

ଅଦମ ଯୁଗରେ ପାଠକ ଓ ଶ୍ରୋତୃବର୍ଗ କବିତାର ମହିମା ସୁଷ୍ଠୁରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ କୁସଂସ୍କାର ପରବଶ ହୋଇ କବିତାକୁ ସର୍ବସମ୍ବଳ ମନେ କରି ତହିଁରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହେଉ ଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ଅପେକ୍ଷା ଅଦମ ଅବସ୍ଥାରେ କବିତ୍ୱର ଆବିର୍ଭାବ ଓ ସମାଜ ଉପରେ ତାହାର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖା ଯାଏ । କାରଣ ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ସମାଜ ଶିଶୁ ସଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟ ତତ୍ପରତା ଅଧିକ ଦେଖାଇ ଥାଏ । ଶିଶୁ ଯେପରି କିଛି ବୟସ ନକରି ସହଜ ପ୍ରବୃତ୍ତିପରବଶ ହୋଇ ସ୍ୱତଃ ଉନ୍ମାଦନା ଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରି ପକାଏ, ସମାଜ ସେହିପରି ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଭାବରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇ ଥାଏ । ଭବିଷ୍ୟତ ଯୁଗରେ କ୍ରମେ ସେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳତା ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ କେହି କବିତ୍ୱଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ହୋଇ ଅଳ୍ପବାଦ ବା ଉତ୍ତେଜନାରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଯାଉ ନ ଥିଲେ । ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଯୁଗରେ କ୍ରମେ କବିତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । କବିତା କିପରି ଓ କାହିଁକି ହୃଦୟ ବିଷ୍ଫାରିତ କରେ-ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଧାପାନ ନିମନ୍ତେ ଆତ୍ମାକୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠାଇ ନିଏ-କେତେଦିନ ପାଇଁ ସଂସାରର ମାୟା, ମମତା ଆଦି ବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ କରି ଏକ ଅଭିନବ ସୃଷ୍ଟିରେ ପାଠକକୁ ବିଚରଣ କରାଏ-ତାହା ସମ୍ୟକ୍ ଉପଲବ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ କ୍ରମେ ପ୍ରୟାସୀ ହେଲେ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଦେଶର କୌଣସି କବିଙ୍କ କବିତ୍ୱର ପରିଚୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଳିଅଛି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ସମାଲୋଚକମାନେ କ୍ରମେ କବିଙ୍କର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ କରି ଜଗତକୁ ଦେଖାଇବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । କବିତା ସାଧାରଣର ବୋଧଗମ୍ୟ ନୁହେଁ; ଯେ ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷୁରେ ପାଠ ନ କରେ ଓ କବିତା ପ୍ରତି ଘୃଣା କରେ ସେ କବିତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । କବି ପ୍ରକୃତରେ କହି ଅଛନ୍ତି "କୁମତି ଗୁଆଁର, କେବଳ ବଇମାନ ଭାଇ ତାର" ସହୃଦୟ ସମାଲୋଚକମାନେ କବିଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ ସଦୃଶ । ସେମାନେ ଲୋକଚକ୍ଷୁରେ କବିଙ୍କୁ କବି ବୋଲି ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି । ସେମାନେ ସ୍ତର ପରେ ସ୍ତର ଉନ୍ମୋଚନ କରି କବିଙ୍କ କବିତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେଇ ଥାନ୍ତି । କେତେ ସମାଲୋଚକ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେଣି, ତଥାପି ହୋମରଙ୍କ ପ୍ରତିଭା, ତାଙ୍କ କବିତ୍ୱ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ନତତମ ଇଉରୋପ ହୃଦୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରି ଅଛି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ସମାଲୋଚକର ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରୁ ଶେଷରେ ଏକ ସମୟରେ କେହି ଆଲୋଚକ କବିଙ୍କ କବିତ୍ୱ ଦେଖାଇ ଦେବେ । ଇଉରୋପର ରାଜନୀତି, ସାମାଜିକ ଉନ୍ନତି ମୂଳରେ ହୋମର ପ୍ରଭୃତି ବର୍ତ୍ତମାନ । ଆଧୁନିକ ଉନ୍ନତ ଇଉରୋପରୁ ହୋମର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ବାହାର କରି ନେଲେ, ତାହା କାକ୍ଷେନାର ଦୂଷିତ ପ୍ରାନ୍ତର ବା ସାହାରାର ମରୁଭୂମି ବ୍ୟତୀତ ଉନ୍ନତତର ହେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଦିନ ହୋମର ପ୍ରଭୃତି ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ବିକାଶ ପାଇବେ, ସେହି ଦିନ ଇଉରୋପ, ଆଧୁନିକ ଇଉରୋପ ହେବ ନାହିଁ, ସେହିଦିନ ସେ ପ୍ଲେଟୋଙ୍କ (Republic) ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧାରଣ ତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚଳିତ ଦେଶ, ବା କବିବର ପିଣ୍ଡାରଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଆଦର୍ଶ ଦ୍ୱୀପ, ବା ଦାର୍ଶନିକବେକନ୍‌ଙ୍କ କଳ୍ପିତ ନୂତନ ଅଟଲାଣ୍ଟିସ୍, ଅଥବା ଦାର୍ଶନିକ ରାଜନୀତିବିଶାରଦ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୁରଙ୍କ ଇଉଟୋପିଅରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କାଳ୍ପନିକ 'କମନ୍‌ଓୟେଲ୍ଥ' ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ରଶାସିତ ଦେଶ ହେବ । ସେହିଦିନ ହୋମର ପ୍ରଭୃତି ଇଉରୋପର ହୃଦୟ-ଦର୍ପଣରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହେବେ । ବ୍ୟାସ, ବାଲ୍ମୀକି ବିଷୟ ଅବା କାହିଁକି କହିବା ? ଅନ୍ୟ ଭାରତ ଯେଉଁ ଦିନ ଚକ୍ଷୁପ୍ରାପ୍ତ ହେବ-ଯେଉଁ ଦିନ ତାହାର ହୃଦୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରତିଘାତ ହୋଇ, ସେ ନୂତନ ସଭ୍ୟତାରେ ଉପନୀତ ହେବ-ଯେଉଁଦିନ ସେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱଦେଶ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି, ତାହାର ପ୍ରାଚୀନ ସଙ୍ଗୀତରେ ଆପଣାକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରି ଶିଖିବ-ଯେଉଁ ଦିନ ଭାରତ ହୃଦୟରେବରରେ ଜ୍ଞାନପଦ୍ମ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହେବ-ଯେଉଁ ଦିନ ଭାରତୀୟ ମହାସମାଜରେ ସୀତା, ଦମୟନ୍ତୀ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଦଧିଚୀ, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବେ, ସେହିଦିନ ବାଲ୍ମୀକି ବାଲ୍ମୀକି ହେବେ,-ବ୍ୟାସଦେବ ପୁନର୍ବାର ମହାଭାରତ ଗାଥା ଭାରତ ହୃଦୟରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବେ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେହିଦିନ ଭାରତ ବ୍ୟାସ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କୁ ଆପଣାର ବୋଲି ଗଣି କରି ଶିଖିବ-ସେହି ଦିନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାରତବାସୀ ହୃଦୟରେ ବ୍ୟାସ, ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କର ସ୍ୱଚ୍ଛ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବ । ସେ ଦିନ ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବ, କାରଣ ମହିମାର ବିକାଶ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ।

କୌଣସି ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ର ବା ସମାଜର ବର୍ଣ୍ଣନ ବା ଅଭିନୟ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ କେହି ହଠାତ୍ ତାହାର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରଥମତଃ ସେ ଚରିତ୍ର ବା ବିଷୟରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହେବାକୁ ହୁଏ; ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ସେ ଚରିତ୍ର ବା ସମାଜର ଅନୁକରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ କରିବାକୁ ହୁଏ, ଏବଂ ସେହି ପ୍ରୟାସରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ତହିଁରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେଉ । କବିବର୍ଣ୍ଣିତ ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ର ଏହିରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ତଥା ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଉପରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଆମ୍ଭେମାନେ କେବେ କବିତା ପାଠକରି ଏହି ତୃତୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ପାରିନାହୁଁ । କବିଙ୍କ ସଦୃଶ ଉନ୍ନତ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ନହେଲେ ଓ ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକପ୍ରାଣ ନହେଲେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ଆଦର୍ଶ ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ପାରିବା ନାହିଁ । ଏହା ସମୟସାପେକ୍ଷ, ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ଓ ଧର୍ମ୍ମ ଜୀବନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ସମାଜ ଉପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କବିତାର ଦ୍ୱିବିଧ ଆକାର ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ—କବିତା (lyrical) ଲିରିକାଲ ଏବଂ ନାଟକ । ଏହି ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାଟକର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅଧିକ । ଅବଶ୍ୟ କେହି କହିପାରନ୍ତି ଯେ କବିତା ମଧ୍ୟରେ ଉପଦେଶବ୍ୟଞ୍ଜକ (didactic) କବିତାର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅଧିକ । କିନ୍ତୁ ନାଟକର ଓ ଉପଦେଶ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ କବିତାର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି । ଶେଷୋକ୍ତ କବିତା ସାଧାରଣ ଭାବରେ କହି ଦିଏ ଯେ ସତ୍ୟ କହ, ମିଥ୍ୟାକହନା, ନରକରେ ବସି ମନ୍ତ୍ରର ସାଧନାକର ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ ଏକଥା ଅବଶ୍ୟ ବୁଝିବା ଦରକାର, ଯଦି ଉପଦେଶ ପରିଚ୍ଛଦବିହୀନ ହୋଇ ଦିଆଯାଏ, ତାହାହେଲେ ଅନେକ ସମୟରେ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ ହୁଏ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଦେଖନ୍ତୁ ଯଦି ତୁମ୍ଭେ ଗୋଟିଏ ବାଳକକୁ ସତ୍ୟ କହିବା କିମ୍ବା ଭଲ ପଢାକରିବା ନିମନ୍ତେ କହ, ତାହାହେଲେ ସେ ସେକଥା ପାଳନରେ ଯେତେ ମନ ନ ଦେବ, ତୁମ୍ଭର ସତ୍ୟ-ନିଷ୍ଠା ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଦେଖିଲେ ସେ ତହିଁରେ ଅଧିକ ମନ ଦେବ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ (direct) ଉପଦେଶ ଅପେକ୍ଷା ପରୋକ୍ଷ (indirect) ଉପଦେଶର ମୂଲ୍ୟ ବେଶୀ । ଯାହା ପରୋକ୍ଷ ଉପଦେଶରେ ଯେତେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଉପଦେଶ ଲକ୍ଷେ ପାଇଲେ ସ୍ୱିକା ସେପରି ହେବନାହିଁ । ଯଦି "Example is better than precepts" ଅର୍ଥାତ୍ ଉପଦେଶ ଅପେକ୍ଷା ଉଦାହରଣ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ତାହାହେଲେ ନାଟକ କବିତା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟକରି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନା କଣ ? କାବ୍ୟ ବା କବିତା ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଦାନକରେ ନାଟକ ତାହା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ଉଦାହରଣ ଦ୍ୱାରା ଦର୍ଶାଇ ଦିଏ । ନାଟକରେ କବିର କଳ୍ପନା ବହୁତର ବିସ୍ତାରିତ ହୁଏ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି "କାବ୍ୟେଷୁ ନାଟକଂରମ୍ୟଂ-" ମନୁଷ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଭୂଷଣ କରି ଦେଖାଇବାରେ ନାଟକର ଯେତେ ବାହାଦୁରୀ, କାବ୍ୟରେ ତାହା ସମ୍ଭବପର ନୁହେ । ଅନେକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କବି କାବ୍ୟରେ ଅକୃତ-କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । କେହି ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ଦେବତ୍ୱ ଆରୋପଣ କରି କାବ୍ୟର ବିକଳାଙ୍ଗତା ସାଧନ କରି ଅଛନ୍ତି; କେହି ଅବା ଦେବତ୍ୱକୁ ସ୍ଥାନେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ କରି ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଓ ଭୟ ହ୍ରାସ କରାଇ ଦିଅନ୍ତି । ମିଲ୍‌ଟନଙ୍କ ପରି କବି ସେଇମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ମାନବପ୍ରକୃତିବିଶିଷ୍ଟ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରେତାତ୍ମା ବିଶିଷ୍ଟ କରି କାବ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ନଷ୍ଟକରି ଅଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ଅଦ୍ୟାପାନ୍ତ ଏହି ଦୋଷରେ କଳୁଷିତ । ନନ୍ଦକାଠାରୁ ଅରମ୍ଭକରି ମହାଯାତ୍ରା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ମାନବ ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନ କାବ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣନରେ ଦେବତ୍ୱର ଆରୋପକରି ହୋଇଅଛି । ଦେବତ୍ୱରେ ଲୋକେ ବିସ୍ମିତ ଓ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ମାନବ ହୃଦୟର କୋମଳ ପ୍ରବୃତ୍ତି ତାହା ପ୍ରତି ଧାବିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟର ଦୟା, ମାୟା ଓ ସହାନୁଭୂତି ସ୍ୱତଃଧାବିତ ହୁଏ ଏବଂ କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେବାର ଦେଖିଲେ ତାହାର ଅନୁକରଣରେ ପ୍ରୟାସ କରେ । ନାଟକରେ ଏଦୋଷ ହେବାର ନୁହେ । ନାୟକ ନାୟିକା ଆଦର୍ଶ ମାନବ ଚରିତ୍ର ଦେଖାଇ ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତହିଁରେ ଦେବତ୍ୱର ସତ୍ତା ରହି ପାରିବନାହିଁ । ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଉପରେ ଅଭିନୀତ ସେହି ନାୟକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନାୟିକାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦର୍ଶକର ସ୍ନେହ, ଭକ୍ତି, ଦୟା ଓ ଅନୁକମ୍ପା ସ୍ୱତଃଧାବିତ ହୁଏ । ବିଶ୍ୱର ଆଦର୍ଶ ମାନବ ଚରିତ୍ରର ଅଭିନୟ ଦେଖିବା ଦ୍ୱାରା ଦର୍ଶକର ଜୀବନ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଅନ୍ତତଃ ଉନ୍ନତିଲାଭ କରେ । ଧର୍ମଜୀବନର ପନ୍ଥା ସୁଗମ ହୁଏ । ଯେତେବେଳେ ପାପର ପରିଣାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ କେଉଁ ମାନବୀୟ କୋମଳବୃତ୍ତିଧାରୀ ମାନବ ପାପ ଭୁଲି ନ ଯାଏ ? ନାଟୋକ୍ତ ନାଟକ ଅମ୍ଳାନ ଓ ଅତୁଳ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଶିକ୍ଷାଦିଏ । ନାଟକ ଗୋଟିଏ ବହୁମୁଖୀ ଦର୍ପଣ (Prism) ସଦୃଶ । ମନୁଷ୍ୟପ୍ରକୃତିର କିରଣମାନ ଏହା ଉପରେ ପତିତ ହୋଇ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲେ ଦର୍ଶକ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖରୂପେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ମୌଳିକ କିରଣମାନ ବିଶ୍ଳେଷଣ ସହକାରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାର ସୁବିଧା ପାଇ ଥାନ୍ତି । ଏହା ଦ୍ୱାରାହିଁ ମାନବ ଜୀବନ ତଥା ସାମାଜିକ ଜୀବନର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ ହୋଇଥାଏ । ଅତଏବ ଉପଯୁକ୍ତ ନାଟକ—କବିତା ମୟ ନ ହେଲେ ନାଟକ ନାଟକ ନୁହେ ବରଂ ଗଲ୍ପ ବିଶେଷ—କବିତା ଅପେକ୍ଷା ସମାଜ ପ୍ରତି ବହୁତର ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ।

କିନ୍ତୁ ଅଧୋଗତି ଓ ପ୍ରତିଘାତ ସର୍ବଦା ସମାନ ଓ ବିପରୀତ ଦିଗଗାମୀ । ନାଟକ ସମାଜକୁ ଯେପରି ଉପରକୁ ଉଠାଇ ଦିଏ, ସେହି ପରି ତଳକୁ ପକାଇ ଦେଇ ପାରେ । ପତନୋନ୍ମୁଖ ସମାଜରେ ନାଟକର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲେ, ସମାଜର ଅଧଃପତନ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ସମାଜର ପତନ ସଙ୍ଗେ ମାନବର ନୈତିକତା, ସାହସ, ଦମ୍ଭ, ଦର୍ପ, ଦୟା, ଅନୁକମ୍ପା ପ୍ରଭୃତି ସମୁଦାୟ ପତନୋନ୍ମୁଖ ହୋଇ ଥାଏ । ନାଟକ ପ୍ରଣେତା ଉକ୍ତ ଦୋଷରୁ ବିମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କ କଳ୍ପନାପ୍ରସୂତ-ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ନିମ୍ନଗାମୀ ସମାଜକୁ ଅଧିକ ତଳକୁ ଠେଲି ଦିଏ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଯାହା ଆଦର୍ଶ ବୋଲି କଳ୍ପିତ, ତାହା ମନ୍ଦ ଦିଗରେ ଆଦର୍ଶ ମାତ୍ର, ତେଣୁ ସମାଜ ମନ୍ଦଦିଗକୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଏ । ଇଂରେଜ ଇତିହାସରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚାର୍ଲସଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ନାଟକାବଳୀ ଏହାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ବାସ୍ତବିକ ୧୬୮୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ରାଷ୍ଟ୍ରସଂସ୍କାର ପରେ ଅଡ଼ିସନ୍ ପ୍ରଭୃତି ମନୀଷିମାନେ ଜନ୍ମହୋଇ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ସମାଜ ସଂସ୍କାର କରି ନ ଥିଲେ, ଇଂରେଜ ସମାଜ ଅନେକ ପଶ୍ଚାତ୍ ପଦ ହୋଇ ଥାନ୍ତା ।

ନାଟକରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କବିତା ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ନାଟକରେ କବିତା ଓ ସାମାଜିକତାର ସମ୍ବନ୍ଧ କାବ୍ୟାଦି ଅପେକ୍ଷା ଗାଢତର । ନାଟକର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶ ଉପରେ ସମାଜର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ନିର୍ଭର କରେ । ନାଟକକୁ ଯଦି ବହିଷ୍କୃତ ନାଟକ କରି ଯାଏ, ତାହା ହେଲେ ଜୀବନର ରକ୍ଷଣ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ପାରିବ (୧) । ସମାଜ, ଭାଷା, ରୀତି, ନୀତି, ପ୍ରଥା ଇତ୍ୟାଦି ଯେ କେବଳ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିବ ତାହା ନୁହେଁ । ତାହାର ପରିମାର୍ଜନା ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । କବି ଯେପରି ସମାଜର ଚାଳକ ଓ ଭାଷାର ସ୍ରଷ୍ଟା, ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟ ସେ ସେହି ପରି କରିଥାନ୍ତି । ସାମାଜିକତା ହ୍ରସ୍ୱତା ଲାଭକଲେ, ମ୍ରିୟମାଣ ହେଲେ, କବି ତାହାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରନ୍ତି । ଗ୍ରୀସ ଓ ରୋମର ଇତିହାସରେ ନାଟକର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅନୁସନ୍ଧେୟ । ଦୂର କଥା ଛାଡନ୍ତୁ । ଅଧୁନିକ ବଙ୍ଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅନ୍ତୁ, ବଙ୍ଗର ପ୍ରଥମ ନାଟକ 'ରତ୍ନାବଳୀ' । ତତ୍‌ପୂର୍ବେ ନାଟକ ନ ଥିଲା, ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚ ବା କାହିଁ ହେବ ? ରତ୍ନାବଳୀ ଅନୁବାଦ ସଙ୍ଗେ ଗଣ୍ଡିଏ ସାମାନ୍ୟ ମଞ୍ଚ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ଶିଳ୍ପିଷ୍ଟାଇଲ ନାଟକ ଯେତେବେଳେ ଅତି ଉପାଦେୟ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହେଉଥିଲା । ରାଜା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେବେଳେ ରଙ୍ଗ-ମଞ୍ଚ ଉପରେ ନିଜେ ନାୟକ ହୋଇ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଉଥିଲେ । କ୍ରମେ ଏହି କେତେକ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟରେ ଚାରି ସୁନ୍ଦର ନାଟକମାନ ପ୍ରଣୀତ ହେଲେଣି; ଏବଂ ଏହି ନାଟକ ପ୍ରଣୟନ ଉପରେ ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜର ଏହି ଉତ୍ଥାନୋନ୍ମୁଖ ପ୍ରଖର ଗତି ବହୁତ ପରିମାଣରେ ନିର୍ଭର କରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ କେତେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ସାମାଜିକ ରୁଚିର ଚାରି ସୁନ୍ଦର ଓ ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ !

କବିତା ଯେଉଁ ନୀତିମୟ ଉପାଦାନମାନ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ନୀତି ବିଜ୍ଞାନ (Ethical science) ତାହାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ

(1) Life may be preserved and renewed, if man should rise capable of bringing back the drama to its principles'—Machiavelli.

Digitized by srujanika@gmail.com

ଓ ସଂଶ୍ଳେଷଣ କରି ଶ୍ରେଣୀ ବଦ୍ଧ କରେ; ଏବଂ ତାହା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବା ସାମାଜିକ ଜୀବନର ବିସ୍ମୟକର ସ୍ୱରୂପ ହୁଏ । କବିତା ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନତା ଦୂର କରି ଲୋକଚକ୍ଷୁ ସମ୍ମୁଖରେ ତାହା ଉପସ୍ଥାପିତ କରେ । ଜଡ଼ ହେଉ ବା ଜୀବ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ହେଉ, ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଯେତେବେଳେ ଲୋକ ଆଦରର ଅନୁପଯୁକ୍ତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୁନରାୟ ଲୋକଙ୍କ ଆଦରଣୀୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଜନ ତାହା ପ୍ରତିଭା (Genius) । ଏ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରକୃତରେ କବିଙ୍କଠାରେ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରାଚୀନ ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହାର ଅଭାବ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ କବିଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସମାଜ ଉପରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ବିଷୟରେ ମହତ୍ତର । ସେମାନେ ତହିଁରୁ ଇତିହାସର ଉପାଦାନ ପାଇବେ, ଏବଂ ଲୋକଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିର ପରିଚୟ ମାତ୍ର ଦେବେ । କିନ୍ତୁ କବି ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଅଧିକ କିଛି କରନ୍ତି । ଏହା ସଙ୍ଗେ ସେ ମନୁଷ୍ୟର କୋମଳ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଉପରେ ହାତ ପକାଇ ସେ ପ୍ରାଚୀନତ୍ୱ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଭକ୍ତି, ବିସ୍ମୟ, ସ୍ନେହ ଇତ୍ୟାଦି ଅତି ଅପୂର୍ବରୂପେ ଜାଗାଇ ଦିଅନ୍ତି । କଳ୍ପନା ସାହାଯ୍ୟରେ କବି ହୃଦୟରୁ ଯାହା ବାହାରେ ତାହା ଗୋଟିଏ ବଳରେ ସିଦ୍ଧ ଐତିହାସିକ ତର୍କ ଅପେକ୍ଷା ଲୋକ ହୃଦୟରେ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । କବି ହୃଦୟର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମଧୁରୀ ଇତିହାସ କାହିଁ ପାଇବ ? ଲୋକାର କି ଇତିହାସ ନାହିଁ, କି ତହିଁର ପାହାଡ଼ ପକ୍ଷୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ କଣ କେହି କେବେ ଦେଖି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ପାହାଡ଼ ଓ ପକ୍ଷୀ, "ଲୋକା" ପାହାଡ଼ ଓ ପକ୍ଷିଗଣଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଲୋକ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖା ଯାନ୍ତି । କେତୋଟିକ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ କେହି ଲୋକା ଦର୍ଶନରେ ମନ ବଳାଉ ନ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହା ବିଧାନାଧିଶକ୍ତି ବିଧୌତ ହେଲା ଦିନ କେତେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯିଏ ସେଠାକୁ ଗମନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏପୂର୍ବେ ଅବଶ୍ୟ ଜଣା ଥିଲା, ଲୋକାରେ ଅମୁକ ପାହାଡ଼ ଅଛି, ସେଠାରେ ମୁଦ୍ରା ବକ୍ସା ଦେଇ ଜଗନ୍ନାଥ ଲାବଣି ଖାଇଥିଲେ, ତାହା ଉପକୂଳରେ ଜବ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ ଯେ ସବୁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତହିଁରେହିଁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦର୍ଶକବୃନ୍ଦଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଲୋକା ଦେଖିଲାବେଳେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୃଦୟରେ ଅଗ୍ନିତା ପାଶୋର ଦିଏ; କେହି ଅବା ତାକୁ "ସ୍ୱପ୍ନଲବ୍ଧ ପ୍ରିୟ ପ୍ରତିମା ପରିଦ୍ୱେ" ଦେଖି ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଏ; କେହି ଅବା ରେଲରେ ଯାଉଥିଲାବେଳେ ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଏକାନ୍ତ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ, ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବାଷ୍ପୀୟ ଯାନକୁ ବେଗରେ ଧାବମାନ ଦେଖି କ୍ଷଣେ ରହିବାକୁ ଅନୁନୟ ସହକାରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ; କେହି ଅବା ସଂସାର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ତାହାର ଉପକୂଳରେ ଚିରଦିନ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଅଭିଳାଷ କରେ । ଏହି ସ୍ଥାନରେହିଁ କବିତାର ଅଧିପତ୍ୟ ବିକାଶିତ । ଯେତେ ଇତିହାସ ପଢ଼ିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଏ ଭାବ ଜନ୍ମିବା ଅସମ୍ଭବ । ଯଦି ହୁଏ, ତାହା ଅତି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ । ମୁଷ୍ଟିମେୟ ବିଜ୍ଞ ଲୋକେ ତହିଁରେ କୌତୁହଳାନ୍ୱିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମାଜର ସାଧାରଣ ହୃଦୟରେ ସେ ଭାବ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ନାହିଁ । ଚନ୍ଦ୍ରାକ ଶରେ ଯେଉଁ ମନୋହର ବସ୍ତୁ ଉଦିତ ହୁଏ ନିଜେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ତାହା ସହିତ ଆପଣାକୁ ସମଜ୍ଞାନ କରିବା ସେହି ମନୋହର ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଅମର ପ୍ରେମ; ଏବଂ ଏହି ପ୍ରେମ ଉପରେ ନୈତିକତାର ଭିତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ । ଏହା କବିତାର କାର୍ଯ୍ୟ ନୈତିକତା ପାଇବାର ପ୍ରଧାନ ଉପାୟ କଳ୍ପନା । (୧) ଏବଂ କବିତା କଳ୍ପନା ପ୍ରସୂତ ତେଣୁ ଏହା ନୈତିକତାର ସାହାଯ୍ୟ କରେ । କବିତା ନୂତନ ମଧୁର ଭାବ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଦ୍ୱାରା କଳ୍ପନାର କ୍ଷେତ୍ରକୁ ବିସ୍ତାରିତ କରି ଦିଏ । ଯେଉଁ ମନୋବୃତ୍ତି ମାନବର ନୈତିକ ଜୀବନରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଦୃଶ, ବ୍ୟାୟାମ ଶରୀରର ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କଲା ପ୍ରାୟ, କବିତା ସେହି ମନୋବୃତ୍ତିର ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରେ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନେକ ନୈତିକ, ରାଜନୀତି, ସାମାଜିକ, ଐତିହାସିକ ନୀତି ଅବଗତ ଅଛୁଁ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ଜାଣି ନାହୁଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନେକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଅଛି, ନିତ୍ୟବ୍ୟୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ୍ଭେ ଅନେକ ଅବଗତ ଅଛୁ, କିନ୍ତୁ ସେହି ଜ୍ଞାନର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର ଜାଣୁ ନାହୁଁ । ନୈତିକତା

(୧) "The great instrument of moral good is the imagination"—Shelley.

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅମ୍ବ ଜ୍ଞାନର ଅଭାବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଅତି ଅଳ୍ପଲୋକେ ମତ ପରିଚାଳନ । ଯାହା ଆମ୍ଭେ ଜାଣୁ, ତାହାର ଧାରଣା ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ପାଦିକା ଶକ୍ତିର ଆବଶ୍ୟକ; ଯାହା ଭାବୁ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅମ୍ବର ଦମ୍ବ ଓ ଶକ୍ତି ଆବଶ୍ୟକ—ଜୀବନର କବିତା ଦରକାର । ଯେତେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରିଯାଇ ପାରେ ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଆମ୍ଭେ ଗ୍ରାସ କରି ଥାଇ । ଯେଉଁ ବିଜ୍ଞାନାଧ୍ୟୟନ ଦ୍ୱାରା ବାହ୍ୟ ଜଗତ ଉପରେ ମନୁଷ୍ୟର ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଅଛି, କବିତା ଅଭାବରେ, ସେହି ବିଜ୍ଞାନ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅନ୍ତର୍ଜଗତର ଦାସ୍ୟ ତୁଲ୍ୟ କରି ପକାଇ ଅଛି । କବିତା ଥିଲେ, ମନୁଷ୍ୟ କଦାପି ଅନ୍ତର୍ବୃତ୍ତି-ଚୟର ଅଧୀନ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ନୂତନ ଆବିଷ୍କାର ଓ ଉଦ୍ଭାବନ ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ସୁଖ ଶାନ୍ତିରେ ନ ରହି, ସର୍ବଦା ଅସ୍ମ-ନୀତି (Principles of self) ଅନୁସରଣ କରୁଅଛି । ଅର୍ଥ ଏହି ଅସ୍ମ-ନୀତିର ଅବତାର କହିଲେ ଚଳେ । କବିତାର ପ୍ରବେଶ ହେଲେ—ଏହି ଜଡ଼ବାଦ ଯୁଗରେ କବିତ୍ୱର ବିକାଶ ହେଲେ,—ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହେବ । ମନୁଷ୍ୟ ଜ୍ଞାନବାନ୍ ହେବ—ସମାଜ ଉନ୍ନତି ହେବ ।

କେହି କବିମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦୋଷ ଆରୋପ କରନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ସାଂସାରିକ, କି ରାଜକୀୟ କୌଣସି ବିଷୟରେ ମମତା ନ ରଖି, ତାହାଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ଥାନ୍ତି । ସେମାନେ କହନ୍ତି କଳ୍ପନାର ଚାଳନା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆହ୍ଲାଦଜନକ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ସାଂସାରିକ ଜୀବନରେ ତାହାର ଉପକାରିତା ଅତି ଅଳ୍ପ । ସେମାନଙ୍କ ଧାରଣା, ବିଚାରର ପରିଚାଳନା ଜୀବନରେ ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ, କିନ୍ତୁ ତାହା ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ଯାହା ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ, ଏବଂ ଯାହା ପାଇଲେ ସେ ସର୍ବଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହେ, ତାହାହିଁ ତାହାର ଆନନ୍ଦ, ତାହାହିଁ ତାହା ହୃଦୟର ଆହ୍ଲାଦ । ଏହି ଆନନ୍ଦ ଦୁଇ ପ୍ରକାର,—ଚିରସ୍ଥାୟୀ ବା ସାଧାରଣ ଏବଂ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ । ପ୍ରଥମ ନା ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ଆନନ୍ଦର ପ୍ରୟୋଜନ ପରିମାଣ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କ ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ନିର୍ଭର କରେ । ଯେଉଁ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରେମର ପବିତ୍ରତା ସାଧନ କରେ, ଯାହା କଳ୍ପନାର କ୍ଷେତ୍ର ବୃଦ୍ଧି କରାଏ ଏବଂ ଯାହା ବୋଧଶକ୍ତିର ଉତ୍କର୍ଷତା ସାଧନ କରେ, ତାହା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଅର୍ଥରେ ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ, ଯାହା ଅସ୍ମମାନଙ୍କର ପାଶବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅଭାବ ପୂରଣ କରେ, ଜୀବନକୁ ଶବ୍ଦଭୟରୁ ନିରାପଦ କରେ, କୁସଂସ୍କାର, ମୋହାନ୍ଧ ଦୂର କରି ଦିଏ, ଏବଂ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପନ କରାଇ ସୁଖସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରାଏ, ତାହା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । କବିତାର ବିରୋଧିଦଳ ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଉପରେ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ-ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବିକ ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ, ସେମାନେ କବିଙ୍କ ପଥ ଅନୁସରଣ କରିଥାନ୍ତି । କବି ଯାହା ସର୍ଜ୍ଜନା କରନ୍ତି, କଳ୍ପନାବଳରେ ସେ ଯାହା ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ତହିଁରୁ ସାଂସାରିକ ସୁଖ ଉପଯୋଗୀ ବିଷୟ ବାହାର କରନ୍ତି । ମାନବ ପ୍ରକୃତିର ମହତ୍ତମ ବୃତ୍ତିଚୟର ନିମ୍ନରେ ସାଧାରଣ ବୃତ୍ତି ରହି ଥାଏ । ସେମାନେ ଏହି ସାଧାରଣ ବୃତ୍ତିଚୟର ପରିତୃପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ-ମତ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁବର୍ତ୍ତିତ ପନ୍ଥା ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଲୋକେ ଭୁଲି ଯାନ୍ତି । ତାହାର କାରଣ କେବଳ, ସେମାନେ କଳ୍ପନା ରାଜ୍ୟର ସନାତନ ସତ୍ୟ ଅନୁସରଣ କରିବାରେ ବିମୁଖ । କିନ୍ତୁ କବିଙ୍କୁ କେହି ଭୁଲି ଯାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ପୁରାକାଳୀନ କବିଙ୍କ କେତେ କାର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ମମାନଙ୍କ ସ୍ମରଣ ପଥରେ ପଡ଼େ ଓ କେତେ ଜଣ ଅବିଶ୍ୱାସୀ ଦାର୍ଶନିକ (Sceptics) ଏବଂ କେତେ ଜଣ ଲୋକ-ବ୍ୟବହାର—ନିଦ୍ୟା (Political economy) ପ୍ରଣେତା ଅସ୍ମ ମୃତ ଗୋଚର ହୁଅନ୍ତି ? ଏଥିରୁ କବିତା ତଥା କଳ୍ପନାର ମୂଲ୍ୟ, ବିଚାର ଶକ୍ତି ବା ବିଜ୍ଞାନର ମୂଲ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଯେତେ ଅଧିକ ସହଜରେ ଅନୁମେୟ ।

କବିତା ବାସ୍ତବିକ ଐଶିକ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାର ଆରମ୍ଭ ଓ ବିକାଶ କବିତାରେ ସନିହିତ । ଏଥିରୁ ସମୁଦାୟ ବିଜ୍ଞାନର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନର ଭୂଷଣ ସଦୃଶ । ଯଦି କବିତା ଏକାବେଳେକେ ଶୁଷ୍କ ହୋଇ ଯାଏ, ତାହା ହେଲେ ଜ୍ଞାନର ବୀଜ ଓ ଫଳରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକାବେଳେକେ ବଞ୍ଚିତ ରହିବା; ଏବଂ ଜୀବନ ବୃକ୍ଷର ପୁଷ୍ଟିସାଧନ ଓ ଫଳ ପୁଷ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତର ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟରୁ ଏକାବେଳେକେ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହେବା । ଗୋଲାପପୁଷ୍ପ ପ୍ରତି ସୁରଭି ଓ ବର୍ଣ୍ଣ ଯାହା, ଜୀବନ ପ୍ରତି କବିତା ତାହା । କବିତା ଅଭାବରେ, ମନୁଷ୍ୟର ଧର୍ମ, ପ୍ରେମ, ବନ୍ଧୁତା, ସ୍ୱଦେଶଭକ୍ତି କେଉଁଠାରେ—ଏହି କମନୀୟ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବା କେଉଁଠାରେ ? ଐହିକ ଜୀବନର ସାନ୍ତ୍ୱନା ଓ ପରଜୀବନର ଉଚ୍ଚ ଅଭିଳାଷ ବୃଥା । ସେହି ଶାଶ୍ୱତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାକ୍ୟରୁ ତେଜ ଓ ଆଲୋକ ଆଣି କବିତା ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟକୁ ଜାଗରିତ ଓ ଆଶ୍ୱସ୍ତ କରେ । କୌଣସି କବିତା—ଯେତେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ହେଉ ପଛକେ ତାହା କବିଙ୍କ କଳ୍ପନାର ଉପଲବ୍ଧ ସମସ୍ତ ସତ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ନୁହେ; କବିଙ୍କ ମନୋଭାବର ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୀଣ ଛାୟାମାତ୍ର । ତାହା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, କବିତା ମାଧବନ ରୌଦ୍ରପ୍ରପୀଡ଼ିତଶରୀର ପ୍ରତି ଚନ୍ଦନ-ଚୀକ୍ଷଣ ଶୈତ୍ୟ ବିକିରିତ ଆତ୍ମା ପ୍ରତି ହସନ୍ତୀ—ନିରାଶ ହୃଦୟର ଆଶା—ସନ୍ଦିଗ୍ଧର ବିଶ୍ୱାସ—ଗ୍ରୀଷ୍ମତପ୍ତ ବାଲୁକାମୟ ମରୁପ୍ରାନ୍ତରର କୁଞ୍ଜବନ—ନିବିଡ଼ ନିର୍ଜନ ଅରଣ୍ୟରେ ସହଚର—ଅନ୍ଧକାର ନିଶୀଥରେ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ—ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ନାବିକର ଧ୍ରୁବତାରା—ବିରହୀ ପ୍ରେମିକର ପ୍ରେମିକା—ଅନ୍ଧର ଲଗୁଡ଼—ଭକ୍ତର ହରି । କବି କହି ଅଛନ୍ତି ।

"କବିତ୍ୱ ମଳୟପବନ ବତ । କରେ ରସିକଚିତ୍ତରୁ-ପଲ୍ଲବିତ ।"

କବିଙ୍କ ହୃଦୟ ଭାବର ଉତ୍ସ, କବିର କଳ୍ପନା ପ୍ରସୂତ କାବ୍ୟ ଓ କବିତା ତାହାର ପ୍ରବାହ । ପ୍ରବାହବାରି ଯେପରି ଭୂମିର ସରସତା ଓ ଉର୍ବରତା ସମ୍ପାଦନ କରେ, କାବ୍ୟ ଓ କବିତା ତଦ୍ରୂପ ମାନବ ହୃଦୟକୁ ଭାବତରଙ୍ଗର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ କରେ । କବିର କବିତ୍ୱରେ ମୃତସଞ୍ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ଥାଏ । ନିରାଶାର ଶୁଷ୍କ ତରୁକୁ ଆଶାର ନବ ପଲ୍ଲବଦ୍ୱାରା ପଲ୍ଲବିତ କରିବାର ଶକ୍ତି, ଦାରୁଣ ଶୋକଦାବାନଳଦଗ୍ଧହୃଦୟକୁ ଶାନ୍ତିର ଅମୃତ ବାରି ସେଚନରେ ସ୍ନିଗ୍ଧକରିବାର ଶକ୍ତି, ଅବିଶ୍ୱାସୀର ଶୁଷ୍କ-ମରୁ ହୃଦୟରେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମର ଉର୍ବର ଭୂମି ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଶକ୍ତି, ଭୀରୁର ଭସ୍ମ ବହ୍ନିଳ ଚିତ୍ତରେ ବୀରତ୍ୱ ସଞ୍ଚାର କରିବାର ଶକ୍ତି, ପାଷାଣର ପାଷାଣବତ୍ କଠିନ ହୃଦୟକୁ ନବନୀତ ପ୍ରାୟ କୋମଳ କରିବାର ଶକ୍ତି—କବିଙ୍କ କବିତ୍ୱ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଲୁକାୟିତ ଥାଏ । ସୁତରାଂ ଯେ ଦେଶରେ କବି ଅଛନ୍ତି, ସେ ଦେଶର ପ୍ରାଣଅଛି—ହୃଦୟଅଛି, ସେ ଜାତିରେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ଅଛି ।

ପ୍ରାଚ୍ୟ କବିଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଭିନ୍ନ । ତାହାର କାରଣ ପ୍ରାଚ୍ୟ ସମାଜ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜରୁ ଭିନ୍ନ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଆଦର ଦେଖା-ଯାଏ ନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିମାନେ ସମାଜର ସହାନୁଭୂତିରୁ ବଞ୍ଚିତ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜରେ କବିତାର ଅଂଶ ଅଳ୍ପ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମତରେ କବି ସମାଜର ନୁହନ୍ତି । ହୋମରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କବିମାନଙ୍କ ଜୀବନୀ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଜଣାଯାଏ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିମାନେ ସମାଜର ସହାନୁଭୂତିରୁ ଏକାବେଳେକେ ବଞ୍ଚିତ । ହୋମର ଜୀବନରକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ବୁଲୁଥିଲେ । ଇଟାଲୀର ଦାନ୍ତେ ସମା-ଜରୁ ନିର୍ବାସିତ ହୋଇଥିଲେ । ଇଂଲଣ୍ଡର କବି ମିଲ୍‌ଟନ ଦଟ୍‌ଧୋଦର ଶମିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱରଚିତ ପାରାଡାଇଜଲଷ୍ଟ ପରି କାବ୍ୟକୁ ୧୦ ପାଉଣ୍ଡରେ ବିକି ଦେଇ-ଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ବଡ଼ କବିଙ୍କର ଦଶା ଏହିପରି କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଚ୍ୟ କବିମାନେ କଦାପି ସମାଜରୁ ଅବମାନନା ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରାଚ୍ୟ ସମାଜ କବିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟଃ ସ୍ମରଣୀୟ ଜ୍ଞାନକରି ପୂଜା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରନ୍ତି । ଭାରତର ବାଲ୍ମୀକି ବ୍ୟାସଙ୍କୁ ଜୀବନ ଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଭିକ୍ଷା କରି ବୁଲିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । କାଳିଦାସ ଭବଭୂତି ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ବା-ସନ ଦଣ୍ଡ ପାଇ ନ ଥିଲେ, ମେଘ ଶକୁନ୍ତଳା, ରଘୁବଂଶ, କୁମାର ସମ୍ଭବ, ଉତ୍ତର ରାମ ଚରିତ ପ୍ରଭୃତି ପୁସ୍ତକ ଦୋକା-ନକୁ ବିକ୍ରୟ କରି ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ରାଜା, ପ୍ରଜା ଭାରତୀୟ ସମାଜ କବିଙ୍କୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବରପୁତ୍ର ବୋଲି ଶ୍ରଦ୍ଧା କରନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଦସ୍ୟୁ ରତ୍ନାକର ରାମାୟଣ ଗାଥା ଗାନ କଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଦସ୍ୟୁ ନ ହୋଇ, ବାଗ୍-ଦେବୀଙ୍କ ବର ପୁତ୍ର ବୋଲି ଗୃହୀତ ହେଲେ । ଧର୍ମ ପରାୟଣ, କବିତାମୟ ଭାରତୀୟ ସମାଜର କବି ଜୀବନ । ଅଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ କବିଙ୍କର ପ୍ରତି ସାମାନ୍ୟ ଅନାଦର ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଯେତେବେଳର ସହାନୁଭୂତି ଓ ସମ୍ଭାବନା ବର୍ତ୍ତମାନ କବିମାନେ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ଭାରତୀୟ ସମାଜର ପ୍ରାଥମିକ ନୀତିର ଦୋଷ ନୁହେ; ତାହାର କାରଣ ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ଉତ୍ପାଦନର ମିଶ୍ରଣ । ତାହା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ବା କଅଣ ହୋଇ ପାରେ? କୌଣସି ଶକ୍ତିଶାଳୀ କ୍ଷମତା କାର୍ଯ୍ୟ ନ କଲେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ସମାଜର ଏତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କାହିଁକି ବା ହୁଅନ୍ତା !

କିନ୍ତୁ ଯାହା ହେଉ, କବି! ତୁମ୍ଭେ ବିନା ସମାଜକୁ ଜୀବନ ଦେବ, ସମାଜରୁ ତୁମ୍ଭର ଜୀବନ ପାଇବାର ନାହିଁ । ସମାଜ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପିଙ୍ଗି ଦେଉ, ତଥାପି ତୁମ୍ଭେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅ । ତୁମ୍ଭେ କହ, "ମୋ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଅଛି, ଏହାର ବିକାଶ ହେବ ।" ସମାଜ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପିଙ୍ଗି ଦେଉ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ତୁମ୍ଭ ପଛରେ କୁହାଟ ମାରୁ, ତୁମ୍ଭର ପୂଜା ନ କରୁ, ସମାଧି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନ କରୁ, ତୁମ୍ଭେ ଚିରକାଳ ଶ୍ମଶାନବାସୀ ହୁଅ, ଲୋକାଳୟରେ ତୁମ୍ଭର ସ୍ଥାନ ନ ରହୁ, ତଥାପି ସମସ୍ତ ବାଧା ବିଘ୍ନ ଅବହେଳା କରି ତୁମ୍ଭେ ଅମର ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କର । ଯେତେବେଳେ ସମାଜ ତୁମ୍ଭ କଳ୍ପିତ ସତ୍ୟର ସାର ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବ, ସେହି ସମୟରେ ତୁମ୍ଭର ପୂଜା ହେବ, ସେହି ସମୟରେ ତୁମ୍ଭର ଯଶଃ କୀର୍ତ୍ତନ କରା ଯିବ । ସମସ୍ତ ଜୀବ ଜନ୍ତୁ ନଦ, ନଦୀ, ଗିରି, ବନ ତୁମ୍ଭ ହୃଦୟଗହ୍ୱରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବହିର୍ଗତ ହେଲେ ପୁନରାୟ ନୂତନ ଜଗତ ସୃଷ୍ଟି ହେବ, ଏବଂ ତହିଁରେ ତୁମ୍ଭର ସ୍ଥଳ ନିରୂପିତ ହେବ । ହେ କବି! ପ୍ରାସାଦ, ମନ୍ଦିରାଦିରେ ବାସ କରିବା ତୁମ୍ଭର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନୁହେଁ; ତୁମ୍ଭ ନିମନ୍ତେ କୁଞ୍ଜବନ ସରୋବରତୀର ଓ ଆଶ୍ରମ,— ଯାହା କେବେ କୁତ୍ସିତମାନବର ଆଗମନରେ କଳୁଷିତ ହୋଇ ନାହିଁ— ବାସସ୍ଥାନ ନିରୂପିତ ହୋଇଅଛି । ସଂସାରର ତୀବ୍ର ଯାତନା, ମାୟାମୋହ ଇତ୍ୟାଦିରୁ ତୁମ୍ଭେ ଦୂରରେ ରହିବ; କେବଳ ବାଗ୍‌ଦେବୀ ଚରଣ ତୁମ୍ଭର ଅନବରତ ଧ୍ୟାନର ବିଷୟ ହେବ; ତୁମ୍ଭେ ତାହାଙ୍କୁହିଁ କେବଳ ଚିନ୍ତିବ । ଆଦର୍ଶ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତି ସହଜ ଲବ୍ଧ ହେବ—ଏହାହିଁ ତୁମ୍ଭର ପୁରସ୍କାର । ସମୁଦାୟ ପ୍ରକୃତି ତୁମ୍ଭର ବିଳାସ କ୍ଷେତ୍ର— ସମୁଦ୍ର ତୁମ୍ଭର ସ୍ନାନତୀର୍ଥ, ତହିଁରେ ବିନା ଶୁଳ୍କରେ ତୁମ୍ଭେ ସ୍ନାନ ଭ୍ରମଣାଦି କରି ପାର; ସେଥି ପାଇଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କେହି ଈର୍ଷା କରିବେ ନାହିଁ; ନଦ ନଦୀ ଗିରି ବନ ପ୍ରାନ୍ତରାଦି ସମସ୍ତ ତୁମ୍ଭର । ଯେଉଁଠାରେ ମଲ୍ଲିକାଦି ଶିଶିରବିନ୍ଦୁ ତୃଣରାଜି ଉପରେ ଶୋଭମାନ, ଯେଉଁଠାରେ ଜଳପ୍ରବାହ କଳ କଳ ନିନାଦରେ ଅନନ୍ତ ଅଭିମୁଖରେ ଧାବମାନ, ଯେଉଁଠାରେ ପକ୍ଷୀଗଣଙ୍କ ସୁମଧୁର କାକଳୀ ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣ ଶୀତଳ କରେ, ଯେଉଁଠାରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ଓ ପ୍ରଭାତକାଳୀନ ଆକାଶର ମଧୁରିମା ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଭାତ ହୁଏ, ଯେଉଁଠାରେ ବିମଳ ନୀଳାକାଶ ଚନ୍ଦ୍ରତାରା-ବିମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ରଜତ କ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ଚରାଚର ବିଧୌତ କରେ, ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଧା ଆହରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦେବଭୁବନ ପ୍ରବେଶ ନିମନ୍ତେ ସୁଗମପଥ ବିସ୍ତାରିତ, ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଆପଣାର ଉପଯୁକ୍ତ ବାସସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କର । ସେହି ସ୍ଥାନରେ—

"Sing, Poet, in thy place and be content.
Blessings be with them and eternal praise
Who gave us nobler loves and nobler cares—
The Poets." ——Wordsworth.

ଶ୍ରୀ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର ।

ଜହ୍ନୀଫୁଲ ।

ଦୁଃଖୀଜନ, ସରଳେ ଲଭିବେ, ପଦ୍ମ କଣ୍ଟକ ଭିତର
କଥା ସରଳା ଜନେ ଭାବନ୍ତି କବିକୁଳ ନିକର ।
ଚମ୍ପା ଜୁଇ ଜାଇ କେତକୀ ଆଦି ଯେତେ ସୁମନ
ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟସାମଗ୍ରୀ ବହୁମୂଲ୍ୟରତନ ।
ଉଚ୍ଚକ ଅଙ୍ଗନେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ପାଳକନ ପକ୍ଷିଦ
ତୋହପରି ଲଭି ଆଦର କାହୁଁ ହେବ ପ୍ରାପତ ।

ନନ୍ଦନ କାନନେ ଫୁଟିବା ପାରିଜାତ ସୁମନ
କଳ୍ପନାତୁଲିରେ ଚିତ୍ରିବା ଯାଙ୍କ ଅଟେ ଧରମ ।
ସେମାନଙ୍କ ମନୋମୋହିନୀ ତୁହି ନ ହେଲେ ସହ
ବୃଥା କପୋ ନାନା ଚିତ୍ରାରେ ସଦା ହେତୁକୁ ଦହ ।
ସଙ୍କ ଦୁର୍ଭାବନା ଉପେକ୍ଷି ଗ୍ରହୀ ଚୌଦିଗେ ଥରେ
ତୋହପରି ଭାଗ୍ୟବତୀ କେ ଅଛି ପୁଷ୍ପବଂଶରେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅମ ସ୍ୱିକ ଦରଦ୍ୟ ଆନନ୍ଦେ ସଦା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମନ
ଯା'ଙ୍କର ଅଧରଟଣ୍ଡରୁ ଶୋଭା ଲଭିଛି ଜନ୍ମ ।
ନିପୁନଯୁଗଳେ ଯାହାଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗଜ୍ୟୋତି ଝଲସେ
ଅନନ୍ଦମଣ୍ଡଳ ସତେକ ଶ୍ରବସାରଲ୍ଲ ଶସେ ।
ଏପରି କୁମାରୀଗଣଙ୍କ ଭୁହ ଅଦରଧନ
ଶାରଦୀପୂ ଶଶିଚନ୍ଦ୍ରିକା ଯେବେ ଛୁଏଁ ବଦନ ।
କାଶେ କାଶିଯାଇ ଚୃଙ୍ଗୁଡ଼ି କାଶିବୁଣା ଯତନେ
ଘେରନ୍ତି ବାଳିକାଚୌଦିଗେ ତୋର ପୁଷ୍ପଚୟନେ ।
ଧୀରେ ଧୀରେ ଫୁଲ ତୋଳଣ ଯେଝା ଚୃଙ୍ଗୁଡ଼ି ଭର
"ମୋର ଜହ୍ନୀଫୁଲ ଫୁଟିବୁ କାଲ ବହୁତ କର"
ସସ୍ନେହେ ଏଭଳି କହୁଣ ଚହୁଁ କୁମାରୀଗଣ
କିଏ କେତେ ଫୁଲ ତୋଳିଛି ଦେଖାଦେଖି ହୋଇଣ ।
ଅଙ୍ଗଣାକୁ ଆସି ଚୃଳରେ ଲମ୍ବି ଫୁଲ ଫିଙ୍ଗନ୍ତି
ସତେକ ସେ ଯାଇ ଚୁମ୍ବିବ ଶରତ୍‌ମେଘ ଝଟତି ।
ଫୁଲଖେଳସାରି ବାଳିକା ଚହିଁ ଖେଳନ୍ତି ପୁଚ
ଗାଇଣ ପୁଚିଲୋ ପୁଚିଲୋ ତୁହି ଯାଆ ଯା ପୁଷ୍ପ ।
ଭାଇଭାଉଜଙ୍କ ନାମରେ ରଚି ବିବିଧଗାନ
ଗାଇ ଯାନ୍ତି ଖେଳଣ ସେହ ସୁଗୀତମାନ ।
ଅଶ୍ୱିନମାସର ଅରମ୍ଭ ତୋଳି ଫୁଲ-ତୋହିର
ଅଦ୍ୟ ସମ୍ପୂ ଭିନ୍ନ-ଫିଙ୍ଗନ୍ତି ନାଚି ଚୃଳଉପର ।
ଶେଷ-ସ୍ମୀତିଦିନ ତୋତେ ସେ ଯେଝା ଚୃଙ୍ଗୁଡ଼ି ଭର
ଫୁଲଲଗା କସିକାକୁଡ଼ି କସିଫଳ ତୋହର
ସହିତ ତୋଳଣ ଆସନ୍ତି ବଉଅଯା ଅଙ୍ଗଣ
ତୁଳସିଚଉରା ସମ୍ମୁଖେ ପୁଣି ହୁଏ ମିଳନ ।
ଅଗଣା ଓଳାଇ ଲିପିଣ କୋଠି କାଟନ୍ତି ଫୁଲେ
କେତେ ରଙ୍ଗେ କେତେ ଜାତିରେ ସଙ୍ଗିମାନଙ୍କ ତୁଲେ ।
ତଦା ମଧୁହାସ ଲହରୀ ମୁଖେ ସନ୍ତତ ଉଠେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରଭାନନ୍ଦ ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣେ ଫଟେ ।
ବାଳାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଙ୍ଗୁଳି, ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, ତେର ସୁମନ
ସଙ୍ଗେ ମିଳିଯାଏ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଯେବେ ହାତେ ଯୋଜନ
କରନ୍ତି ବାଳାଏ ତୋଫୁଲ ଏକ ପରେ ଅପର
ଅଙ୍କିବା ପାଇଁକ ଭୂମିରେ ଷେଣ ନାନାରଙ୍ଗର ।
କୋଠି କାଟିସାରି ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଖଇ ଉଖୁଡ଼ା ଆଉ
ପାଚଲା କଦଳୀ, କାକୁଡ଼ି, ଅଦ ସୁଫଳଜାତ
ଭୋଗ ଦେଇ ସାରି ଗାଇଣ ତୋର ବିବିଧସ୍ତବ
ଚକା ଚକା ଚକା ଭଉଁରି ଖେଳ ନାଚନ୍ତି ସବ ।
କୁମାରପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିବସ ପୂଜା ଉପସହର
ହୁଏ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅନ୍ତର ତାହାସଙ୍ଗେ ତୋହର ।
କହ, ସଖି, ଭଲ୍ଲ ଏବେ ତୁ କିଏ ସୌଭାଗ୍ୟବତ
ଚମ୍ପାଅଦ ଫୁଲ ଯାହାଙ୍କ ପୂଜା ନାହିଁ ଜାତ ।
ସ୍ୱର୍ଗଭିବମୁଗ୍ଧା କୁମାରୀଙ୍କର ସଙ୍ଗସମ୍ପତ୍ତି
କିଏ ଅଛି, ଏବେ, କହିଲ୍ଲ ଧାନେ ବୁଝାଇମତ ?
ଦରିଦ୍ରଲେଖନୀ ନିମ୍ନସ୍ତ, ସହ, ଏ ଚାରି କଥା
ଅଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିବୁ ମୋର ଭାଷା ସର୍ବଥା ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

ଏ ଯାତ୍ରାଟି ସଚରାଚର ଦେଖା ଯାଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି ଧୁରଣାଦରେ ମଧ୍ୟ ବାଲିଯାତ୍ରାର ଉଲ୍ଲେଖ ପ୍ରବାପର ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ । ତେବେ ଏ ଯାତ୍ରାଟିର ଉତ୍ପତ୍ତି କେଉଁଠାରୁ, ଏଭଳି ମନରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଦିତ ହୁଏ । କଟକ ନିଗରସ୍ଥ ମହାନଦୀକୂଳରେ ଗଡ଼ଗଡ଼ିଆ ଘାଟରେ ପ୍ରତି ବତ୍ସର କାର୍ତ୍ତିକ-ମାସ ଗସପୂର୍ଣ୍ଣିମାଦିନ ଗୋଟିଏ ମେଳା ହୁଏ । କେତେକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ କୀର୍ତ୍ତନ ମଣ୍ଡଳୀ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରୁ ଆସି ସେଠାରେ ସମବେତ ହୋଇ ମହାନଦୀରେ ସ୍ନାନାଦି କରନ୍ତି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଓ ଘାଟଉପରେ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଭୋଗଆଦି କରିଥାନ୍ତି । ନାନା-ପ୍ରକାର ଦୋକାନ ମଧ୍ୟ ଉକ୍ତ ମେଳାକୁ ଆସେ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ ଅମୋଦରେ ହେଉ ବା ଭକ୍ତିରେ ହେଉ ତାହା ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସନ୍ତି । ଏହି ଯେ ଗଡ଼ଗଡ଼ିଆ ଘାଟର ରାସ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ମେଳା ଏହାର ନାମ ବାଲିଯାତ୍ରା । ଏହାକୁ ଅନୁକରଣ କରି ହୁଏତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ବାଲି-ଯାତ୍ରାର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଅଛି କିନ୍ତୁ ତେଡ଼େ ବେଶୀ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥିବାର ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ ।

ଏକା ମୋ ମନରେ କାହିଁକି, ଅନେକଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଉଦୟ ହେଉ ଥିବ ଯେ ଏ ଯାତ୍ରାଟି ଅସଲ କେଉଁ-ଅଞ୍ଚଳ ? ଏହାକୁ ପ୍ରଥମେ କିଏ ସୃଷ୍ଟି କଲା । କିନ୍ତୁ ବହୁକାଳରୁ ଏହିପରି ଚଳିଆସୁଥିବାରୁ ଓ ତାହାର ମୂଳ ତଥ୍ୟ କାଳ କ୍ରମେ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ କେହି ଏହାର ବିଶେଷ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସାଧାରଣଙ୍କ ମନରେ ହୁଏତ ଏହି ଧାରଣା ହୁଏ ଯେ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଏକପ୍ରଧାନ ପୁଣ୍ୟମାସ ଓ ରାସପୂର୍ଣ୍ଣିମା ସେ ମାସର ମୁଖ୍ୟତମ ଦିବସ । ଦ୍ୱାପରଯୁଗରେ ବ୍ରଜରେ ଗୋପ କନ୍ୟାମାନେ କାତ୍ୟାୟନୀବ୍ରତ ଆଚରଣ କରି ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୋରଥ ହୋଇଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମିଳିତହୋଇ ସେହି ନିଶିରେ ମହାରାସ କରିଥିଲେ । ଅତଏବ ସେହି ଦେବାରାଧିତିଥିର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପାସନା ଓ ବ୍ରତର ବିଧାନ ଥିବାସ୍ଥଳେ ଏହି ମେଳାଟି ମଧ୍ୟ ତାହାର ଏକ ଅଙ୍ଗ ରୂପେ ସମ୍ପନ୍ନକରି ହୋଇ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଚଳି ଆସୁଅଛି ।

କିନ୍ତୁ ସ୍ମରଣାଦିରେ ଉଲ୍ଲେଖ ନ ଥିବା ଓ ସଚରାଚର ପ୍ରଚ-ଳିତ ନ ଥିବାରୁ ଉପରୋକ୍ତ କାରଣଟି ମୋ ମନକୁ ତେଡ଼େ ଯେନ ନ ଥାଏ, ଏବଂ ହୁଏତ ଏହାର କିଛି ବିଶେଷ କାରଣ ଅଛି ଏହି ଭାବ ମୋ ମନରେ ସର୍ବଦା ଉଦୟ ହେଉଥାଏ ।

ଆଜକୁ ଅଳ୍ପଦିନ ହେବ ଏଥି ସମ୍ବନ୍ଧେ ମୋ ମନରେ ଏକ ନୂତନ ଧାରଣା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି ତାହା କଣ ଓ କିପରି ଉଦୟ ହେଲା ନିମ୍ନରେ ପ୍ରକାଶ କଲି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କଠାରୁ ହରିନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନର ପ୍ରଥମ ସୃଷ୍ଟି; ସେ ଆଜକୁ ବ ୪୬୫ ବର୍ଷ ହେବ ଉକ୍ତ ଭାବରେ ନବଦ୍ୱୀପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନିଜ ନାମ ପ୍ରଚାର କରନ୍ତି ; ଓ ସେହି ସମୟରେ ବ ୬୯ ବର୍ଷ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ କରନ୍ତି ।

ମହାପ୍ରତାପଶାଳୀ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ତେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶ୍ୟର ମହାରାଜା । କଟକ ତାହାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଓ ବାରବାଟି କକ୍ଷ ତାଙ୍କର ଗଡ଼ । ସମୟକ୍ରମେ ମହାରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଐକାନ୍ତିକ ଭକ୍ତ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି ଓ ଗୌରାଙ୍ଗଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ଜୀବନ ବିକ୍ରୟ କରନ୍ତି । ଏହାର ଭୂରି ପ୍ରମାଣ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତାଦି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ରହିଅଛି । ମହାରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଜଣେ ଅତିପ୍ରତାପ-ଶାଳୀ ରାଜା ଥିଲେ, ଦକ୍ଷିଣରେ ଗୋଦାବରୀଠାରୁ ଉତ୍ତରରେ ବଙ୍ଗଦେଶର କେତେକ ଅଂଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ଶ୍ରୀରାମ୍ପୁରମ ନନ୍ଦଙ୍କ ଜଗନ୍ନାଥବଲ୍ଲଭ ନାଟକ ଓ ଶ୍ରୀକବିକର୍ଣ୍ଣ ପୁରକ ଚୈତନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ନାଟକରେ ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ଯେ କେତେ ଦୂର ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା ଓ ସେ କିପରି ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଥିଲେ ତାହା ଉତ୍ତମରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ତାହାର ବିଶେଷ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେ ।

ଉକ୍ତ ମହାରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗଦେବଙ୍କ ସାମାନ୍ୟ ତୃପ୍ତିସାଧନ କରିବାକୁ ପ୍ରଣପଣରେ ଚେଷ୍ଟା କରୁ-ଥିଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ବୋଲି ପରିଚୟ ପାଇଥିଲେ ତେତେବେଳେ ସେପରି ନ କରିବେ ବା କାହିଁକି । ବିଶେଷତଃ ଗୌରାଙ୍ଗଙ୍କଦେବ ସହଜରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖା ଦେଇ ନ ଥିଲେ କାରଣ ସେ ରାଜା ଓ ମହାରାଜ ବିଷୟୀ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ମହାରାଜଙ୍କର ଉତ୍କଣ୍ଠା ଅତି ପ୍ରବଳ ହୋଇଥିଲା ଏମନ୍ତକି ସେ ଗୌରାଙ୍ଗ କୃପା ନ ପାଇଲେ ପ୍ରାଣବିସର୍ଜନ କରିବେ ଏହିରୂପ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିଥିଲେ; ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ତାହାଙ୍କ ଭକ୍ତିରେ ପରିତୃପ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ମିଳିଥିଲେ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ହୁଏତ ପଦେ ପଦେ ମହାରାଜାଙ୍କ ମନରେ ଏହି ଆଶଙ୍କା ହୋଇଥିଲା ଯେ ଯଦି ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ହେତୁ ମୁଁ ସମୟରେ ଗୌରକୃପାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଏଁ । ଏଣୁ ସେ ସର୍ବଦା ସତର୍କ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଗୁଣ୍ଡିଚା ମାର୍ଜନ, ରଥାକର୍ଷଣ ଓ ବୃନ୍ଦାବନ ଗମନ ସମୟରେ ମହାରାଜା ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ସେବାର ପରିପାଟୀ ପାଇଁ ଯେ ବାରମ୍ବାର ସାବଧାନ କରାଇ ଅଛନ୍ତି ଏହାହିଁ ମହାରାଜାଙ୍କର ସେପରିଭାବରେ ଚଳୁଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ଅଟେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀଗୌରାଙ୍ଗଦେବ ପ୍ରଥମବାର ରାଜପଥରେ ଶ୍ରୀବୃନ୍ଦାବନକୁ ଗମନ କରନ୍ତି, ବାରବାଟୀକଣ୍ଠା ନିକଟରେ ମହାନଦୀ ଘାଟରେ ମହାରାଜା ତାଙ୍କ ବିଦାୟ କାଳରେ ସ୍ୱୟଂ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ଓ ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ହାତୀ ଉପରେ ସୁବିଧା କ୍ରମେ ଅଣାଇ ତାଙ୍କ ଯାତ୍ରା ଦର୍ଶନ କରାଇଥିଲେ । ତେତେ-ବେଳେ ବିଚ୍ଛେଦଜନିତ ଦୁଃଖରେ କାତର ହୋଇ ମହା-ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବିଜୟୋତ୍ସବ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ ରଖିବା ପାଇଁ ମହାନଦୀ ତୀରରେ ଏକ ଜୟସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମାଣ କରାଇବାକୁ ସେ ଆଦେଶ ଦିଅନ୍ତି ଓ ତାହା ଏକ ମହାତୀର୍ଥ ରେ ପରିଣତ ହେଉ ଏ ଆଦେଶ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚାର କରନ୍ତି, ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ତେତେ-ବେଳେ ଅତି ସମାରୋହରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା ଏହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର, ଶ୍ରୀ ଗୌରାଙ୍ଗଙ୍କ ବିଷୟରେ ମହା-ରାଜାଙ୍କର ଉତ୍କଣ୍ଠା ତାହାର ପ୍ରମାଣ ।

ଜଗତର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟହିଁ ଭଗବତ ଇଚ୍ଛାର ଅଧୀନ । ଭଗବାନ ଅନ୍ତରରେ ଯହି ପ୍ରେରଣ ନ କଲେ କେହି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ନ ପାରେ । ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଏ ଉତ୍କଣ୍ଠା କିଏ ଦେଲା । ତାଙ୍କମନରେ ଏ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଜାତ ହେଲା କିପାଇଁ । ଭଗବାନ-ଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟର କାରଣ କେହି ଅନୁମାନଦ୍ୱାରା ଠିକକରି ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ଏକସମୟରେ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ବହୁକାର୍ଯ୍ୟର ସମାଧାନ କରନ୍ତି । ଭଗବାନ କିଛି ସବୁଦିନେ ନର ରୂପରେ ପ୍ରକଟଲୀଳା ବିସ୍ତାର କରୁ ନାହାନ୍ତି । ବହୁଦିନ ପରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଅବତାର ହୁଅନ୍ତି । ଏଥର ଅବତାରର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନାମ ପ୍ରଚାରକରିବା; ସେହି ଅନର୍ପିତ ପ୍ରେମ ଯେପରି ବହୁକାଳ ବ୍ୟାପି ଜୀବପରମ୍ପରା ପାଇ ପାରିବେ ତାର ବାଟତ ସେ କରିବେ । ସେ ଏଥର ପ୍ରେମପ୍ରଚାର କଲେ କିପରି ? ନିଜେ ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ଛଳରେ ନାନାଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରି ଓ ଯୋଗ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଜ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାରକରି ସେମା-ନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାଦ୍ୱାରା ହରିନାମ ପ୍ରଚାର କରାଇ ଅଥବା କାହାଦ୍ୱାରା ଲୁପ୍ତତୀର୍ଥର ଉଦ୍ଧାର କରାଇ ଅବା କାହାଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତିଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଣୟନ କରାଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପ୍ରେମଧର୍ମର ବିସ୍ତାର କରାଇଲେ । କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରିୟଭକ୍ତଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିଜ ବିଗ୍ରହ ପୂଜାର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇ ଦେବା ଓ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରସ୍ତରାଦିଦ୍ୱାରା ଧ୍ୱଜ ବଜ୍ରାଙ୍କିତ ନିଜ ପାଦପଦ୍ମ ଚିହ୍ନ ରଖାଇବା ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମ ପ୍ରଚାରର ଅନ୍ୟତମ ଉପାୟ ହୋଇଥିଲା । ମହାରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେ ଏହି ଏକ ଜୟସ୍ତମ୍ଭ ସ୍ଥାପନର ଭାବ ଉଦ୍ଦୀପନ କରାଇଲେ, ଏମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରେମ ପ୍ରଚାରର ଏକ ଉପାୟ ଅଟେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ମାନବମାନଙ୍କ ମଙ୍ଗଳାର୍ଥ ଏକ ମହାତୀର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଓ ତହିଁରେ ନିଜର ମହାଶକ୍ତି ନିହିତକଲେ । ମହା-ରାଜା ତତ୍ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ଏହି ଜୟସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମାଣ କରା-ଇଲେ ଓ ତହିଁରେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମ ଅଙ୍କନ କରା-ଇଲେ । କାରଣ ପାଦପଦ୍ମହିଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ବଳ । ସ୍ୱୟଂ ମହାପ୍ରଭୁ ମଧ୍ୟ ଯୌବନରେ ବିଦ୍ୟାରସରେ ମଗ୍ନଥିଲେ, ଶ୍ରୀମନ୍ ଗୟାଧାମକୁ ଯାଇ ବିଷ୍ଣୁପାଦପଦ୍ମ ଦର୍ଶନରେ ଅନର୍ଗଳ ପ୍ରେମବାରି ତାଙ୍କ ନୟନରୁ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ ଓ ସେହି ପାଦ-ପଦ୍ମ ଦର୍ଶନହିଁ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତିଭାବ ପ୍ରକଟ କରିବାର ପ୍ରଥମ ଅଭିନୟ ଓ ସେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଉଳ ମଧ୍ୟରେ ପଥରକୁ ଦ୍ରବାଇ ନିଜ ପାଦପଦ୍ମର ଚିହ୍ନ ଭକ୍ତଙ୍କର ସମ୍ବଳକରି ରଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି ।

ମହାରାଜା ଯେତେବେଳେ ପାଦପଦ୍ମ ସମ୍ବଳିତ ଜୟ ସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମାଣ କରନ୍ତି ତେତେବେଳେ ସେ ତେତିକରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିବେ ଏହାମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବପର ନୁହେ । ତାହାକୁ ସେ ମହାତୀର୍ଥରେ ପରିଣତ କରାଇବାକୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରକ କୌଣସି ଉତ୍ସବ ମଧ୍ୟ ଖଞ୍ଜିଦେଇଥିବେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଅନୁମାନକରେ ଏହି ବାଲଯାତ୍ରାଟି ସେହି ଜୟସ୍ତମ୍ଭର ସାମ୍ରାଜ୍ୟରକ ମହୋତ୍ସବରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । କାଳକ୍ରମେ ମୂଳ କାରଣ ବିସ୍ମୃତିପଥରେ ପଡିଯାଇଅଛି କିନ୍ତୁ ତାହା ବାଲଯାତ୍ରା ନାମଧାରଣକର ଫଳତଃ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଗୌଣ ଭାବରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି । କାରଣ ହରି-ନାମ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନହିଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରଚାରିତ ପ୍ରେମଧର୍ମ ଯାଜନର ସର୍ବ-ପ୍ରଧାନ ଉପାୟ ଓ ଯେତେବେଳେ "ପ୍ରଭବସ୍ତର ସେଠାରେ ନାନା ସ୍ଥାନରୁ କୀର୍ତ୍ତନ ମଣ୍ଡଳୀ ଆସି ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଅଛନ୍ତି ତେତେବେଳେ ନ ହେଉଛି କଣ ।

ମୁଁ ଯେ ଏପରି ଅନୁମାନ କରୁଅଛି ତାହାର ବିଶେଷ କାରଣମାନ ନ ଦେଲେ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ସେଥିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ କିପାଇଁ ? କାରଣ ସେମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ କାରଣ ନ ପାଇଲେ ଯେ ସେ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ଯେଉଁ କାରଣ ମାନ ପାଇ ଅଛି ତାହା ନିମ୍ନରେ ପ୍ରକାଶ କଲି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦାସ କବିରାଜ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ କୃତ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ-ଚରିତାମୃତ ଭାରତର ପ୍ରାୟ ଆବାଳ ବୃଦ୍ଧବନିତା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣା । ସେ ଯେ ଟ୍ରେଣ୍ଡିଏ ଉଚ୍ଚଦରର ଗ୍ରନ୍ଥ ଏହା ମଧ୍ୟ ସର୍ବବାଦୀ-ସମ୍ମତ । କବିରାଜ ଗୋସ୍ୱାମୀ ନିଜେ ଦେଖି ଓ ଅପର ସ୍ୱରୂ-ପାଦ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ଘଟଣାବଳୀ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥରାଜରେ ଏହି ଲେଖାଅଛି ଯେ ମହାପ୍ରଭୁ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସ ଶ୍ରୀ ବୃନ୍ଦାବନ ଗମନ କାଳରେ ଯେତେବେଳେ ମହା-ନଦୀ ପାର ହୁଅନ୍ତି, ନଦୀ ଘାଟରେ ମହାରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ତାଙ୍କୁ ସପରିବାର ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ନଦୀ ପାରର ସୁବିଧା କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ମହାପ୍ରଭୁ ମହାନଦୀ ପାର ହୋଇ ଚତୁର୍ଦ୍ୱାରରେ (ଚଉଦ୍ୱାର) ନୌକାରୁ ଅବ-ତରଣ କରନ୍ତି । ଏଥିରୁ ବୋଧହୁଏ ଏ ବାଉଦାଟିକିଲା ନିକଟ ଚଡ଼ଗଡ଼ିଆ ଘାଟହିଁ ମହାନଦୀର ପୂର୍ବ ଦିଗର ଘାଟ । ଯଥା— ଶ୍ରୀଚରିତାମୃତ ୧୬ଶ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଚରିତାମୃତବାକ୍ୟ—

ଦୁଇ ମହାପାତ୍ର ହରିଚନ୍ଦନ ମଙ୍ଗରାଜ
ତାରେ ଆଜ୍ଞା ଦିଲ ରାଜା କର ସବକାଜ ॥
ଏକ ନବ ନୌକା ଆନି ରଖ ନଦୀତରେ
ମହାପ୍ରଭୁ ସ୍ନାନ କରି ଯାଇବେନ ନଦୀ ପାରେ ॥
ତାହାଁ ସମ୍ଭାରେଣ କର ମହାତୀର୍ଥ କରି
ନିତ୍ୟ ସ୍ନାନ କରିବ ତାହାଁ, ତାହାଁ ଯେନ ମରି ॥
ଚତୁର୍ଦ୍ୱାରେ କରହ ଉତ୍ତମ ନବ୍ୟ ବାସ
ରାମାନନ୍ଦ ଯାହା ତୁମି ମହାପ୍ରଭୁ ପାଶ ॥

ଆହା ! ମହାରାଜାଙ୍କର କି ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତ୍ୟୁତ୍କଣ୍ଠା ।

ତତ୍ପରେ କବି କର୍ଣ୍ଣପୁର ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଶକ୍ତି ଦତ୍ତକବି କବି କର୍ଣ୍ଣପୁର ଯେତେବେଳେ ଜନନୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଥିଲେ ତେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଜନନୀ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ଲାଭକରି-ଥିଲେ ଓ କବିକର୍ଣ୍ଣପୁରଙ୍କ ୪ର୍ଥ ବର୍ଷ ବୟକ୍ରମ ସମୟରେ ମହାପ୍ରଭୁ ନିଜ ପଦାଙ୍ଗୁଳି ତାଙ୍କ ମୁଖରେ ଦେଇ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର କରିଥିଲେ ଓ ସେହି ଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ସେ ତାଙ୍କ ସପ୍ତମ ବର୍ଷ ବୟକ୍ରମ ସମୟରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶ୍ଳୋକ ମୁହେଁ ରଚନା କରି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ ।

ଶ୍ରବଣୋଃ କୁବଳୟଂ ମନ୍ଦୋ ରଞ୍ଜନ ମୁରସୋ ମହେନ୍ଦ୍ରମଣିଦାମ, ବୃନ୍ଦାବନ ରମଣୀନାଂ ମଣ୍ଡନମଖିଳଂ ହରିର୍ଜୟତି ।

ସେହି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପା ପାତ୍ର କବି କର୍ଣ୍ଣପୁର ତାଙ୍କକୃତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ ମହାକାବ୍ୟରେ କଣ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ପାଠକେ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତୁ । ମହାରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ କୌଣସି କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ବାକ୍ୟ—

ଅଜ୍ଞାପୟତି ଦେବୋ ଯନ୍ତ୍ରୟିତାଂ ତତ୍ ମହୋତ୍ତମା
ଅରୋପ୍ୟାବ ସ୍ତମ୍ଭ ଏକୋ ଯେନ ତୀର୍ଥଂ ଭବେଦିଦଂ
ଇତି ଶ୍ରୁତ୍ୱା କୃପାଜ୍ଞାତେ ସମ୍ଭାରାରୋପ୍ୟ ତତ୍ରତ
ନୌକାମାରୋପ୍ୟ ମୁଦିତଃ ପ୍ରଭୁ ହର୍ଷାଦୁପାସତ ।

ଏହାଠାରୁ ଆଉ ଅଧିକ ପ୍ରମାଣ କଣ ହୋଇ ପାରେ ଏବଂ ଆଜିମଧ୍ୟ ସେ ସ୍ଥାନଟିକୁ ଯାଇ କେହି ଭକ୍ତ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପ୍ରେମ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଲେ ଦେଖି ପାରିବେ ମହା-ପ୍ରଭୁ ଯେଉଁ ଅପୂର୍ବ ଶକ୍ତି ନିହିତ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ସେ ଶକ୍ତି ଅଦ୍ୟାପି ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଅଛି ଓ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମର ସ୍ରୋତ ସେଠାରେ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ବହୁଅଛି । ସେ ଦେଖିବେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ମହାଦେବ ଉମାଦେବୀଙ୍କସହ ସେହି ଶ୍ରୀଗୌରା-ଙ୍ଗଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣକୁ ସତତ ଧ୍ୟାନକରି ଯୋଗରେ ରତହୋଇ ବସିଅଛନ୍ତି । ମହାନଦୀ କଳକଳ ନାଦରେ ସତତ ସେହି ଶ୍ରୀଚରଣକମଳର ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଅଛି । ବଟ ଓ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ତରୁମାନେ ସେହି ଶ୍ରୀଚରଣକୁ ଶୀତଳ ଛାୟାଦ୍ୱାରା ସେବା କରୁ ଅଛନ୍ତି । ପବନଦେବ ଶୀତଳ ଜଳକଣାସହ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧ ବହି ଆଣି ସେହି ପାଦପଦ୍ମ ସେବା କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଦେବତାମାନେ ବିମାନରେ ରହି ସେହି ଶ୍ରୀଚରଣରେ ସ୍ତୁତି କରୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭୁଲି ରହିଛୁଁ କେବଳ ମାୟା ମୁଗ୍ଧ ମନୁଷ୍ୟ, ଆମ୍ଭେମାନେ ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏ ଭଲ ଅମୂଲ୍ୟରତ୍ନ ନିକଟରେ ଥାଉଁ ଆଉ କେତେଦିନ ଭୁଲି ରହିବା । ଏବେ ଆସ ଭାଇମାନେ ପ୍ରେମ ନେତ୍ରରେ ଦେଖିବା, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ବିଚାରରୁ ଉଦ୍ଧାର-ପାଇଁ ସାକ୍ଷାତ୍ ସେହି ଶ୍ରୀଚରଣ ମହାରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ କୃପାରୁ ଅଦ୍ୟାପି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୂପେ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ । ଆସ ଅଶ୍ରୁବାରିରେ ସେ ପଦକମଳ ଧୌତକରି ହୃଦୟର ଭକ୍ତିଚନ୍ଦନ ଓ ପୁଷ୍ପ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେଇ ପୂଜା କରିବା । ତାହାର ମଧୁର ଜ୍ୟୋତିରେ ହୃଦୟ ନିର୍ମଳ ହେବ ଓ ପ୍ରେମ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରେମମୟ ଲୀଳା ଚିତ୍ତଭୂମିରେ ଚହଟି ପଡିବ । ମାନ୍ଦାରୂପ ଚିର କୁଜ୍ଝଟିକା ଭକ୍ତିର ମଧୁମୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିରଣରେ ଦୂର ହୋଇ ଯିବ । ଆସ ସମସ୍ତେ ଖୋଳ କରତାଳ ସଙ୍ଗେ ସୁମଧୁର ଗୌରନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରି ଏହି ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣକୁ ଶୀତଳ କରିବା । ଏ ଅମୂଲ୍ୟ ପିତୃପିତାମହଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟରତ୍ନ ପୋତା ଧନପରି ଗଚ୍ଛିତ ରହିଅଛି । ଏହାର ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ଆଉ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମାତ୍ର କାଳ ବିଳମ୍ବ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ଏ ଧନରେ ଈର୍ଷା ନାହିଁ, କାରଣ ଏଥିରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାନ ଅଧିକାର ଓ ବ୍ୟୟରେ କ୍ଷୟ ନ ହୋଇ ଏହା ବୃଦ୍ଧିକୁ ପାଏ । ଯେ ଯେତେ ନେଉ ଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଧନଭଣ୍ଡାର ଶେଷ ନ ହେଇ ଉଛୁଳି ପଡ଼ଇ । ଏପରି ସୁଯୋଗ କି ଛାଡ଼ିବାର ଅଛି ।

କଟକ ଓଡ଼ିଷ୍ୟାର ରାଜଧାନୀ । ଓଡ଼ିଷ୍ୟାର ସକଳ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଲୋକେ ଏଠାକୁ ଆସି ଅଛନ୍ତି । ନଭୁର ଚୂଡ଼ାମଣି ଶ୍ରୀଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ସେଥିପାଇଁ ବାଛିକରି ସର୍ବସାଧାରଣର ସୁବିଧା ପାଇଁ ଏହିସ୍ଥାନରେ ମହାମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନରାଶି ରଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି ।

ଶେଷରେ ମୋର ନିବେଦନ ଏହି ଏଥିସମ୍ବନ୍ଧେ ଯଦି କେହି ବିଶେଷ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ସାଧାରଣର ଅବଗତି ପାଇଁ ଏହି ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଚିର ବାଧିତ କରିବେ ।

ଶ୍ରୀ ସାର୍ବଭୌମଚରଣ ଦାସ ।

ଲାଜକୁଳି—ଲଜାଟି ମୋ ବଡ଼ ଲାଜକୁଳି,
ମୁଁ ତୋତେ ଗୃହେ ନାହିଁ,
ଗୃହି ଥିଲେ ଚିହ୍ନେ ନାହିଁ,
ଛୋଇଲେ ଛୁଏଁ ନାହିଁ କେବେ କିମ୍ବା ଭୁଲି ।
ଲାଜକୁଳି—ଲଜାଟି ମୋ ବଡ଼ ଲାଜକୁଳି ।

ଅମା-ବଣରେ ତୋର ଅଳିଆ-ଜନମ,
ତୁଚ୍ଛା ଖର-ବର୍ଷା ଖାଇ—
ନାହିଁ ସ୍ୱାଦ ଗନ୍ଧ ଛାଇ,
ପାଟ-ପୋଖରିକି ଯାକ ଘେରିଛି କଳମ ;
—ଛାଟ ଛାଟ ବଢ଼ିଥାଉ ଭୁଲି ତୋ କରମ,

ଧାରୁ ନାହିଁ ଗୁଣ ନାହିଁ କାହାର ଲୋକରେ,
ଲୋଡ଼ି ନାହିଁ ବାହାଦୁରୀ,
ଖୋଜି ନାହିଁ ଅବଶେଷ ।

କେ କଥା କହିବ କିସ କି କାମ କଥାରେ ।
—ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ତୋ ଛୋଟ ଫୁଲ ଫୁଟେ ଅନାଦରେ ।

ବାଟର ବାଟୋଇ ମୁହିଁ—କି କାର୍ଯ୍ୟ ଅନରେ ?
ତୁଚ୍ଛ ମୋର ପଦାଳତ,
ତୋଠାରୁ ମୁଁ ଉତ୍ତୋନ୍ନତ,—
କହି ପାରେଁ ଲେଖି ପାରେଁ ନାଚି କୁଦି ପାରେଁ,
ନ ଥାଏଁ ତୋ ତୁଚ୍ଛରୂପ ଭବ କଣ୍ଟକରେ ।

ସମୀର ସମ୍ବାଦ ତୋର ନ ବହେ ବାହାରେ ।
ପ୍ରକାଶିତ ଶୋଭେ ନାହିଁ,
ନିଜ ମନେ ନିଜେ ଥାଉ,
ସହ ଥାଉ, ଝରୁ ଥାଉ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହିଅରେ—
ନୁହେ କେହି ସଖୀ ତୋର ଅଳିନ୍ଦ ଚିତ୍ରାରେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କାହିଁ ତୁ ଜାଇଲ୍ ମୋର ପଥେ--ପଦତଳେ,
ମୋ' ଭାଷା ତୁ ଜାଣୁ ନାହିଁ,
ତୋ' ଭାବ ମୁଁ ବୁଝେ ନାହିଁ,
ଅଥଚ ବସ୍ତ୍ରାଗ୍ର ମୋର ବନ୍ଧା ତୋ ଅଞ୍ଚଳେ;
ଅଛା ତ ନହିଲା ବହି ଶେଷମେ--ଦୁଇଜଣେ !!

ଛିଙ୍କି ଦେଲେ ଭାଙ୍ଗି ଯିବ; ଫିଙ୍ଗି ଗଲେ ବାସ—
ନଗ୍ନ କାୟ ହେବ ମୁହିଁ;
ଛଡ଼ାଇଲେ ହାତେ ଛୁଇଁ
—ମଙ୍ଗାଇ ସଙ୍କୋଚେ ତାର ମହାବ୍ରୀଡ଼ା-ବାସ ।
'ଛାଡ଼ ଦେ ମୁଁ ଚାଲି ଯାଏଁ, ଏକ ସର୍ବନାଶ !'

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

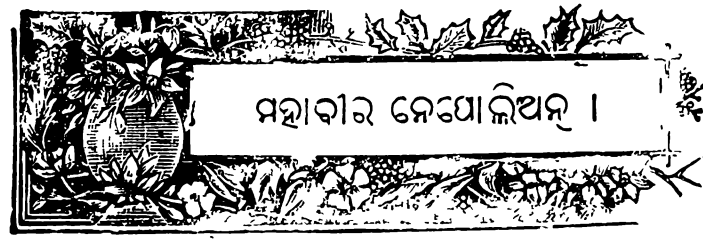

ବାଲ୍ୟ ଓ ଯୌବନ ।

କର୍ସିକା ଦ୍ୱୀପ ଫ୍ରାନ୍ସ ଦେଶର ଦକ୍ଷିଣ ଉପକୂଳଠାରୁ ଏକଶତ ମାଇଲ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଭୂମଧ୍ୟସାଗର ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହା ପର୍ବତ ଅରଣ୍ୟାନୀସଙ୍କୁଳ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିଭୂତିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଖ୍ରୀ ୧୬୬୨ ରେ ଏହି ଦ୍ୱୀପଟି ଫ୍ରାନ୍ସର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବାପୂର୍ବରୁ, ଇଟାଲିର ଏକ ଅଂଶ ଥିଲା । ତେଣୁ ଇଟାଲି ଓ କର୍ସିକା, ଭାଷା ଏବଂ ରୀତିନୀତି ପ୍ରଭୃତିରେ ପ୍ରାୟ ସମାନ ।

ଖ୍ରୀ ୧୬୬୨ ରେ ଫ୍ରାନ୍ସ ଓ କର୍ସିକା ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ ଚାଲୁ ଥିବାବେଳେ ଉଚ୍ଚ ବଂଶଜ ଚାର୍ଲସ୍ ବୋନାପାର୍ଟ ନାମକ ଜଣେ ଓକିଲ ଉକ୍ତ ଦ୍ୱୀପରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସମସ୍ତ ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତି ବ୍ୟୟିତ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ, ଶୋଚନୀୟ ଧନରେ ତାଙ୍କୁ ପରିବାରର ଭରଣପୋଷଣ କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ସେ ଲେଟିସିୟା ରାମଲିନା ନାମ୍ନୀ ଏକ ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ତେରଟି ସନ୍ତାନ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ୮ଟି ପୂର୍ଣ୍ଣାୟୁ ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଚାର୍ଲସ୍ ବୋନାପାର୍ଟ ଆଜେସିଓ ନଗରସ୍ଥ ଏକ ବୃହତ୍ ପ୍ରାସାଦରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମୁଦ୍ର ତୀରରେ ମଧ୍ୟ ମୋଟିଏ ଗ୍ରୀଷ୍ମବାସ ଭବନ ଥିଲା । କର୍ସିକା ଓ ଫ୍ରାନ୍ସ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧୋଦ୍‌ଘୋଷିତ ହୁଅନ୍ତେ, ସେ ସ୍ୱଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ନିଜ ବ୍ୟବସାୟ ଛାଡ଼ି, ସୈନିକ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ, ଦୈବଦୁର୍ବିପାକବଶତଃ ସମସ୍ତ ଦ୍ୱୀପବାସୀଙ୍କର ସମବେତ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ କର୍ସିକା ଫ୍ରାନ୍ସର ପଦାନତ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ଲେଟିସିୟା ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରସବ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ ସମୟ ତାଙ୍କ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ଅନେକାଂଶରେ ସୂଚନା କରିଥିଲା । ତା ୨୫।୮।୧୬୬୯ ରଖ ଦିନ ତାଙ୍କର ଜନନୀ ଗିର୍ଜାକୁ ଯାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଅସ୍ୱସ୍ଥ ବୋଧ କରିବାରୁ ଘରକୁ ଫେରି ଆସି ପଲଙ୍କ ଉପରେ କିଛିକ୍ଷଣ ବିଶ୍ରାମ କଲାପରେ ମହାମତି ଲେଟିସିୟା ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କୁ ପ୍ରସବ କଲେ । ତେତେବେଳେ ଉକ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କଟି ଇଲିଅଡ୍ ବର୍ଣ୍ଣିତ କେତେକ ଯୁଦ୍ଧ ଆଦି ବୀରଚରିତରେ ଚିତ୍ରିତ ଏକ ଅଜ୍ଞାଦନରେ ବେଷ୍ଟିତ ଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ, ଏହି ଆଲେଖ୍ୟପ୍ରକଟିତ ମହାବୀରମାନଙ୍କର ଶୌର୍ଯ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ ମୁଖଛବି, ସଦ୍ୟ ମାତୃଗର୍ଭ ପ୍ରସୂତ ଭାବୀ ବୀରଶିରୋମଣି ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କର ପାର୍ଥିବ ଚକ୍ଷୁପିପାସୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପରିଷ୍କୃତ ସୁକୋମଳ ନେତ୍ରପଟରେ ସଂବାଦୀ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କର ମାନସିକ ବୃତ୍ତିର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଉପାଦାନ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ବୋଧ ହୁଏ, ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଗତି ଷଡ଼ିଯୁକୁଳକୁ ବିମୋହିତ କରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ।

ନେପୋଲିଅନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବର କିଛିକାଳ ପରେ ତାଙ୍କର ପିତା ଇହଧାମ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ସୁତରାଂ, ତାଙ୍କର ଜନନୀଙ୍କୁ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଲାଳନପାଳନ ଭାର ବହନ

Digitized by srujanika@gmail.com

କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସେ ଅସାଧାରଣଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନା । ତେଣୁକରି ଏତାଦୃଶ ଗୁରୁଭାର ବହନରେ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ, ତାଙ୍କର ଗୃହିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟର ବଶମ୍ବଦ ହୋଇ ଚଳୁଥିଲେ । ନେପୋଲିଅନ-ଙ୍କର ମାତାଙ୍କଠାରେ ଅସାଧାରଣ ଭକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା । ସେ ଅନେକ ସମୟରେ କହିଅଛନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଓ ନୈତିକ ଗୁଣ ସକାଶେ, ସେ ତାଙ୍କ ଜନନୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଋଣୀ । ଫ୍ରାନ୍ସରେ ଏକାଧିପତ୍ୟ ଲାଭ କରି-ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମାଙ୍କର ଏହି କଥା ସେ କ୍ଷଣକସକାଶେ ଭୁଲିପାରି ନ ଥିଲେ; ମାଙ୍କର ଅନ୍ତିମଜୀବନ ଶେଷ ସୁଖସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଅତି-ବାହିତ ହେବ, ଏଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରାଣପଣଯତ୍ନ କରୁଥିଲେ । ସେ କହିଅଛନ୍ତି, "ସନ୍ତାନର ଭାବୀ ଭଲମନ୍ଦ ମା ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର କରେ" । (My opinion is that the future good or bad conduct of a child depends entirely upon its mother.) ତେଣୁ, ସୁମାତା ଗଢ଼ିବାପାଇଁ ସେ ଫ୍ରାନ୍ସରେ ଅନେକ ବାଳିକାବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ମାଡାମ ନେପୋଲିଅନ୍, ତାଙ୍କର ସମୁଦ୍ରକୂଳସ୍ଥଭବନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ସ୍ଥାନର ତରୁଲତା ଓ ପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନ ଉକ୍ତ ଘରଟିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପରିବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଥିଲା । ତାହାର ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ଏକ ସମତଳ ପତ୍ରତଭୂମିରେ ପିଲାମାନେ, ନେପୋଲିଅନଙ୍କର ସମଭିବ୍ୟାହାରେ ନାନା-ପ୍ରକାର କ୍ରୀଡ଼ା କୌତୁକରେ ରତ ହେଉଥିଲେ । ଆହା, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କି ଅଦ୍ଭୁତ ଏବଂ ବିଚିତ୍ର! କିଏ ସେ ସମୟରେ ମନେ କରିଥିଲା ଯେ, ଏହି ନେପୋଲିଅନ୍ ଏକ ସମୟରେ ଫ୍ରାନ୍ସର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହେବେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ବୀର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଖରରଶ୍ମିଜାଲ ରୋମ, ମିସର, ଓ ପାରଶ୍ୟ ଦେଶର ପୂରଣ ଯଶୋରାଶିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣଗ୍ରାସ କରିବ !

ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କ ସେହି ଉପକୂଳନିବାସଟି ଅଦ୍ୟାପି ଜୀର୍ଣ୍ଣ-ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ତାହାର ସମ୍ମୁଖରେ ତରୁଲତା-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଟ୍ରାନାଇଟ୍ ପ୍ରସ୍ତରର ଗୋଟିଏ ପାହାଡ଼ ବିଦ୍ୟମାନ । ତଦୁପରସ୍ଥ ଏକ ଗୁମ୍ଫା ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କର ନିଭୃତ ଧ୍ୟାନମନ୍ଦିର-ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ଉକ୍ତ ଗୁମ୍ଫାଟି ଅଦ୍ୟାପି ନେପୋ-ଲିଅନ୍ ଗ୍ରଟୋ(Nepoleon Grotto)ନାମରେ ଅଭିହିତ । ତାଙ୍କର ଭାଇଭଉଣୀମାନେ କ୍ରୀଡ଼ାରେ ରତ ଥିଲାବେଳେ ନେପୋଲିଅନ୍ ସେମାନଙ୍କଦଳରୁ ଖସି ଆସି ଉକ୍ତ ଗୁମ୍ଫାରେ ଉପବେଶନପୂର୍ବକ ଭୂମଧ୍ୟସାଗରର ସୁବିସ୍ତୃତ ବକ୍ଷ ଓ ତଦୁପରସ୍ଥ ଅନନ୍ତ ନୀଳ ଆକାଶ ପ୍ରତି ମନଃପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେଉଥିଲେ । ଦିନେ ଉପରବେଳା ସେ ପୁସ୍ତକ ନେଇ ଉକ୍ତସ୍ଥାନରେ ପଢ଼ିବାକୁ ଅସିଥିଲେ । ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନର ଦୃଶ୍ୟାବଳି ତାଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତମାନ ମାନସପଟରେ ଯେ କି କି ନବ ନବ ଛବି ଅଙ୍କନ କରୁଥିଲା ତାହା କିଏ କହି ପାରେ ?

ନେପୋଲିଅନ୍ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ବାଳକ ନ ଥିଲେ । ସେ ନିସ୍ତବ୍ଧଭାବରେ ଏକାକୀ ବସିବାକୁ ଭଲ ପାଉ-ଥିଲେ । ତେତେବେଳେ, ବିଷାଦକାଳିମା ତାଙ୍କର ମୁଖଶ୍ରୀ ଆଚ୍ଛାଦିତ କଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ସେ ଉତ୍ସାହ ନ ଥିଲେ । କାହାସଙ୍ଗେ ମିଶିବାପାଇଁ ସେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉ ନ ଥିଲେ ଏବଂ କ୍ରୀଡ଼ାକୌତୁକରେ ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଆସକ୍ତି ନ ଥିଲା । ସ୍ୱାଭାବିକ ମାନସିକପ୍ରଫୁଲ୍ଲତା, ସରଳତା ଓ ଚିତ୍ତୌ-ଦାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଦୌ ସ୍ଥାନ ପାଉ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଭାଇଭଉଣୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉ ନ ଥିଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ । ସର୍ବବାଦିସମ୍ମତ ଚରିତ୍ରବତ୍ତା ଏବଂ ସୁପ୍ରଖର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନ-ସିକ ବଳ ଏତେ ଅଧିକ ଥିଲା ଯେ, ସରଳ ଓ ଶାନ୍ତପ୍ରକୃତିକ ତାଙ୍କର ଅଗ୍ରଜ ଜୋସେଫ୍ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେ କିଞ୍ଚିତ୍ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ସମସ୍ତ ଦଣ୍ଡ ସହ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏକଦା, ଜନୈକ ବନ୍ଧୁକୃତ ଅପରାଧରେ ଅପରାଧୀ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେବାରୁ, କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନ କରି ଦଣ୍ଡଭୋଗ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତଜ୍ଜନିତ ଅପମାନ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଦୃଢ଼-ବନ୍ଧୁତାପ୍ରଯୁକ୍ତ ଯେ, ସେ ଏପରି କରିଥିଲେ ତାହା ନୁହେ । ତାଙ୍କର ନୈସର୍ଗିକ ଗମ୍ଭୀର ଓ ଅନବନତ ମାନସବଳ ତାହାର ହେତୁ । କ୍ରୋଧ ସାମାନ୍ୟ ଉତ୍ତେଜନାରେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ପରକ୍ଷଣରେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଉଥିଲା । ସେ ନିଷ୍ଠୁର ନଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତିହିଂସା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନରେ ବହୁକାଳ ସ୍ଥାନ ପାଉ ନ ଥିଲା ।

ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କର ଯେଉଁ କ୍ଷୁଦ୍ର କମାଣ ତାଙ୍କ ବାଲ୍ୟ ଜୀବ-ନର ପ୍ରଧାନ କ୍ରୀଡ଼ନକ ଥିଲା ତାହା ଦର୍ଶନୀୟ ପଦାର୍ଥ ରୂପେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଦ୍ୟାପି କର୍ଷିକା ଦ୍ୱୀପରେ ସୁରକ୍ଷିତ । ଏହାର ଗମ୍ଭୀର ଗର୍ଜ୍ଜନ ତାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣକୁହରରେ ସୁମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ଧ୍ୱନିରୂପେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଥିଲା । ପିତାଙ୍କର ପ୍ରେଷ୍ଠ ପାତ୍ର ଥିବାରୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ନିଜ କ୍ରୋଡ଼ରେ ନେଇ କର୍ଷିକ୍ୟାନ୍ ବୀରମାନଙ୍କର ସମରନୈପୁଣ୍ୟ, ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମ ଏବଂ ଘୋର ସମରାଙ୍ଗନର ରକ୍ତାକ୍ତ ଛବି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବର୍ଣ୍ଣନ କରୁଥିଲେ । ସେ ତେତେବେଳେ ଜନକଙ୍କ ପ୍ରତି ଜିଜ୍ଞାସୁ ନୟନରେ ଅନାଇ ରହି ହୃଦୟର ପୂର୍ଣ୍ଣାବେଗ ସହିତ ଶଂସିତ ବିଷୟ ଗୁଡ଼ିକ ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲେ । ଶତ୍ରୁସେନାନୀ କମାଣ୍ଡର ଗୋଲାଘାତରେ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ଦେଇ ପଳାୟନ କରିବାର, ଅଜ୍ଞ ସମରକ୍ଷେତ୍ର ମୃତ ଓ ବିକଳାଙ୍ଗ ନରକଳେବରରେ ଅଚ୍ଛାଦିତ ହେବାର ଦୃଶ୍ୟ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତବିନୋଦକ ହେଉଥିଲା ।

ଜନନୀ ଲେଟିସିୟାଙ୍କର କାହାଣୀ ମଧ୍ୟ ସୈନିକ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଦୁଃଖ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ସମବାୟ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟକିଛି ନଥିଲା । ସେ ସପତ୍ନିକ ଯେତେବେଳେ ବିଜେତା ଫରାସିସୈନ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଏକସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ନିରାହାରରେ ନାନାକଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରି ପଳାୟନ କରିବାର କଥା କହୁଥିଲେ ତେତେବେଳେ ନେପୋଲିଅନ ତାହା ଶୁଣି ବଡ ଖୁସି ଥିଲେ । ଅମେଦ ପ୍ରମୋଦ ଓ ଭୋଗାଭିଳାଷର ସତ୍ତା କି ବାଲ୍ୟ କି ଯୌବନ କି ପ୍ରୌଢ ବୟସ କୌଣସି କାଳରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉ ନ ଥିଲା । ସେଣ୍ଟହେଲେନାରେ ନିର୍ବାସିତ ଥିଲା ବେଳେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନରୁ ଜନନୀଙ୍କ କଥା ତିରୋହିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେ କହିଥିଲେ "ମୋର ମା ମୋତେ ବଡ ଭଲପାଅନ୍ତି, ମୋ ସକାଶେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପରିଧେୟ ମଧ୍ୟ ବିକ୍ରୟ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ସେ ସେଣ୍ଟହେଲେନା ଦ୍ୱୀପରେ ମରିବାର ଏକବର୍ଷ ପରେ ତାଙ୍କର ମା ମାର୍ଶେଲସ୍ ନଗରରେ ଖ୍ରୀ ୧୮୨୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ବୀର-ପ୍ରସବିନୀ ଲେଟିସିୟା କିପରି ଉଚ୍ଚଆଦର୍ଶର ରମଣୀ ଥିଲେ ତାହା ନିମ୍ନାଙ୍କିତ କତିପୟ ପଂକ୍ତିରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୁଝାଯାଇ । ନେପୋଲିୟନ ସମ୍ରାଟପଦବୀରେ ବିଭୂଷିତ ହେବାର କିଛି ସମୟପରେ ଦୈବାତ୍ ସେଣ୍ଟ କ୍ଲାଉଡରୁ ଉଦ୍ୟାନରେ ମାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇଥିଲା । ରାଜପାରିଷଦ ସମାବେଷ୍ଟିତ ସମ୍ରାଟ ଯେତେବେଳେ ମାତାଙ୍କ ଚରଣ ନିମନ୍ତେ କୌତିନଲାଙ୍ଗୁଳିତ ହୋଇ ସ୍ୱୀୟ କର ପ୍ରସାରଣ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାହାର ପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ନିଜହସ୍ତ ବଢାଇ ଦେଇ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ଯେ ତୁମ୍ଭଙ୍କ ଜୀବନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ହସ୍ତ ଚୁମ୍ବନ କରିବା ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଥମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ" ।

କର୍ଷିକା ଫ୍ରାନ୍ସର ଅଧିକାର ଭୁକ୍ତ ହେଲାପରେ କାଉଣ୍ଟ ମାରବୋଫ୍ ଉକ୍ତ ଦ୍ୱୀପର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ମାଡାମ ବୋନାପାର୍ଟଙ୍କର ଅଙ୍ଗ ସୌଷ୍ଠବ ଓ ଅସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧି ବୃତ୍ତି ତାଙ୍କର ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ପୁନଃ ପୁନଃ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନଭୂଷ ଦେଖାଉଥିଲେ । ନେପୋଲିଅନଙ୍କୁ ଗମ୍ଭୀରସ୍ୱଭାବବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଦେଖି ସେ କହୁଥିଲେ ଯେ ନେପୋଲିଅନ ଆପେ ଆପଣାର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପଥ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରି ଅପ୍ରତିମ ତେଜା ହୋଇ ଉଠିବେ ।

ନେପୋଲିଅନ ୯ମ କିମ୍ବା ୬ଷ୍ଠ ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ ସମୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲେ ଏହି ସ୍ୱଳ୍ପ ବୟସରେ ଗାଏକୋମିନେଟା ନାମ୍ନୀ ଏକ ସୁକେଶିନୀ ବାଳିକା ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା ବାନ୍ଧବୀ ହୋଇ ଉଠି ଥିଲେ । ସେ ସହାଧ୍ୟାୟୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନ ଖେଳି, ନ ବୁଲି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପରିହାସ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି, ଗାଏକୋମିନେଟାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ସହପାଠିମାନଙ୍କ ଅସହନୀୟ ବିଦ୍ରୂପ ବାକ୍ୟ ସେ ଦୁହିଙ୍କ ନୈସର୍ଗିକ ପ୍ରେମବନ୍ଧନ ଭିନ୍ନ କରିବାକୁ ସର୍ବଥା ଅନୁପଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ପରିହାସର ପ୍ରଧାନ କାରଣହିଁ ପରିଚ୍ଛଦ ପ୍ରଭୃତିର ଅପରିପାଟିତା । ୧୦ମ ବର୍ଷ ବୟସ ସମୟରେ କାଉଣ୍ଟମାର୍ବୋ ତାଙ୍କୁ ପାରିସନଗରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ରାଇନ୍ ଯୁବ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ଏହିବାର ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କୁ ମାତୃ-ବିଚ୍ଛେଦ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡିଲା । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଷ୍ଟୋଇକ୍ (stoic) ଦାର୍ଶନିକଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସେ ଉପସ୍ଥିତ ଶୋକ-ସଂବରଣ କରି ରହି ପାରି ନ ଥିଲେ; ସାଧାରଣ ବାଳକ ପରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଦେଖାରେ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ-ଶୀଳତା ଦ୍ୱାରା ଅସାଧାରଣ କୃତିତ୍ୱ ଲାଭ କଲେ । ତାଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ଇଟାଲିୟାନ, ତେଣୁ ସେ ଫରାସି ଭାଷା ବୁଝି ପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ସହାଧ୍ୟାୟୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ବିଦେଶୀ ବୋଲି ଘୃଣା କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଦ୍ରୋହିତ ଏବଂ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧନ ସନ୍ତାନ ଥିବାରୁ ଅର୍ଥଚିନ୍ତା କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ ବିଦେଶାଗତ ନେପୋଲିୟନ୍ ସେମାନଙ୍କ ଅଶାନୁରୂପ ସହାନୁଭୂତି ପାଇ ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର-ଜନିତ ମନୋବେଦନା ନେପୋଲିୟନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଜୀବନ ଜାଗ୍ରତ ଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଫରାସି-ମହାବିପ୍ଳବ-ବୃକ୍ଷର ଅଙ୍କୁର ଉଦ୍ଭିନ୍ନ ହୋଇ ବହିର୍ବାୟୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଉକ୍ତ ଅଙ୍କୁରୋଦ୍ଗମକାଳୀନ ଅଶାନ୍ତିର ଅଶୁଭ ଶଂସୀ ଶ୍ରୁତିକଟୁ ଶବ୍ଦ ତାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣପଟହକୁ ବିକମ୍ପିତ କରୁଥିଲା । ସେ ଫରାସିସଭ୍ରାନ୍ତ ବଂଶୋଦ୍ଭବ ନ ଥିବାରୁ ଓ ଜନୈକ କର୍ସିକାନ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥାଜୀବୀର ସନ୍ତାନ ଥିବାରୁ ଭଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ତାଙ୍କୁ ତାଦୃଶ ସ୍ନେହ କରୁ ନଥିଲେ ; କାରଣ, ସେ ସମୟରେ ସମସ୍ତ ସ୍ୱୋପାର୍ଜ୍ଜନଜୀବୀମାନେ ସଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଘୃଣିତ ଚକ୍ଷୁରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲେ । ନେପୋଲିୟନଙ୍କ ସାଧାରଣ ପରିଚ୍ଛଦ ଓ ଦାରିଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଇଙ୍ଗିତ ଉପହାସରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ହୋଇ ସେ ସମସ୍ତ ସହ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ତାଙ୍କମନରେ ଫରାସି ଭଦ୍ର ପରିବାର ପ୍ରତି ଅସୀମ ଘୃଣା ଏବଂ ସମାଜୀନ ପ୍ରତିହିଂସା ଦୃଢୀଭୂତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗୁଣର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତରେ କେବଳ ବଂଶପ୍ରାଧାନ୍ୟର ପୂଜାପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଉଦ୍ରେକ ହେଲା । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସେ ଏହି ପ୍ରକାତାନ୍ତ୍ରିକ ମନ୍ତ୍ର ଆବୃତ୍ତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହାର ବିଂଶ ବର୍ଷପରେ, ଯେତେବେଳେ, ସେ ଫ୍ରାନ୍ସ ରାଜସିଂହାସନରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଯେଉଁ ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ, ତାହା ଏହି ;—"ଜାତି ନିର୍ବିଶେଷରେ ଗୁଣରେ ପୂଜାହ ପୂଜା ("A career open to talent without distinction of birth.")

ଏହି ମନୋବେଦନା ଯୋଗେ ନେପୋଲିୟନ ସହପାଠିମାନଙ୍କ ନିକଟରୁ ବାହାରିଯାଇ ନିଭୃତସ୍ଥାନରେ ପୁସ୍ତକପାଠ ଓ ମାନବର ପରିଦର୍ଶନରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନେ ପରିଣାମାଶ୍ରୁଭ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସେବା ଏବଂ ଆପାତ ମଧୁର ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦରେ ସମୟ ଅପଚୟ କରୁଥିଲେ ; ମାତ୍ର ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ସହ ଅହୋରାତ୍ର ବିଦ୍ୟାଚର୍ଚ୍ଚା ଭିନ୍ନ ନେପୋଲିୟନଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅବଲମ୍ବନ ନଥିଲା । ସେ ଅଲ୍ପଦିନ ଉତ୍ତରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚତମସ୍ଥାନ ଲାଭ କଲେ ; ଏବଂ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତି ନ କରି ରହିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ସେ ଉକ୍ତ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତମ ରତ୍ନରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେଲେ । ଗାଣିତିକ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରତିପତ୍ତି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇ ପଡିଲା । ଇତିହାସ, ରାଜନୀତି ଓ ବ୍ୟାବହାରିକ ବିଜ୍ଞାନ ସେ ଯଥାଶକ୍ତି ଆୟତ୍ତ କରିଥିଲେ, ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦ ସହିତ ହୋମର ଓ ଓସିନ୍ନ ବିରଚିତ କାବ୍ୟସମୂହ ପୁନଃ ପୁନଃ ପଢୁଥିଲେ, କବିର କାଳ୍ପନିକ ଉଚ୍ଚଭାବ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକର ଇନ୍ଦ୍ରିୟୋପଲବ୍ଧ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କ ମନୋରାଜ୍ୟରେ ଅପୂର୍ବ ମୈତ୍ରୀଭାବରେ ଆବଦ୍ଧ ହେଲା । ଏହି ସ୍ଥାନରୁ ଶେଷ ପତ୍ରରେ ସେ ମାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖିଥିଲେ ; "ମୋର ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥିତ ତରବାରି ଓ ପକେଟସ୍ଥ ହୋମର ଦ୍ୱାରା ଏହି ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋର ଜୀବନ ମାର୍ଗ ସ୍ଥିର କରିବି ବୋଲି ଆଶା କରିଅଛି ।" ("With my sword by my side, and Homer in my pocket, I hope to carve my way through the world.") ସେ ବିଶ୍ରାମ ସମୟରେ ଖେଳିବାକୁ ନ ଯାଇ ପୁସ୍ତକାଗାରରେ ପଢୁ ଥିଲେ, ଏବଂ ପ୍ଲୁଟାର୍କ ଲିଖିତ ଜୀବନାବଳୀ ଏତେ ଭଲ ଭଲ କରି ପାଠ କରୁଥିଲେ ଯେ, ଗ୍ରୀକ୍ ଓ ରୋମୀୟ ବୀରପୁଙ୍ଗବମାନଙ୍କର ସାହସବ୍ୟଞ୍ଜକ କାର୍ଯ୍ୟ ସମୂହ ତାଙ୍କ ମନକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର କରିଥିଲା । [କ୍ରମଶଃ ।]

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉତ୍କଳେ ପ୍ରଥମାଷ୍ଟମୀ

ଉତ୍କଳଭୁବନ ଆଜି ଆନନ୍ଦେ ମଗନ ।
ନବବେଶେ ଉଦୁଛନ୍ତି ହେମନ୍ତ-ତପନ ॥
ପ୍ରଥମ ଅଷ୍ଟମୀ ଆଜି ମାର୍ଗଶୀର୍ଷ ମାସେ ।
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁଣ୍ୟମାନେ ଆଜି ନବ ନବ ବାସେ ॥
ସଜ୍ଜିତ ହେବେ ଅଜ୍ ପୂଜିବେ ଗଣେଶେ ।
ବିବିଧ ପିଷ୍ଟକମାନ ଭୁଞ୍ଜିବେ ଉଲ୍ଲାସେ ॥
ହଳଦ୍ ଅଦ୍ ପତ୍ରରେ ପିଠା ସିଦ୍ଧ କର ।
ପାୟସ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ତହିଁ ସୁସଜ୍ଜିତ କର ॥
ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ ସହିତ ଏକତ୍ରେ ବସିଣ ।
ଆନନ୍ଦେ ଭୁଞ୍ଜିବେ ହୋଇ ପୁଲକିତ ମନ ॥
ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ଆଜି ମହୋତ୍ସବ ।
ନାନାବାଦ୍ୟ ପୁଷ୍ପମାଳେ ଶୋଭାକୁ ପାଇବ ॥
କଟାନ୍ତଗରବ ଯେବା ଉତ୍କଳତନୟ ।
ତାର ଆଜି ହୃଦୟରେ ଆନନ୍ଦଜଳୟ ॥
ଆଦ୍ୟମାସେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଆୟୁ ବୃଦ୍ଧି ଆଶେ ।
ପିତାମାତା ପାଳନ୍ତି ଯେ ଏ ପର୍ବ ଉଲ୍ଲାସେ ॥
ଭାରତର ଅନ୍ୟଦେଶେ ଏ ପରବ ନାହିଁ ।
ଦେଶଭେଦେ ମତଭେଦ ଅଛି ଠାଇଁ ଠାଇଁ ॥
ଧନ୍ୟ ସୁପୁରୁଷ ସେହି ଯାହାଙ୍କ ବିଧାନେ ।
ପ୍ରଚାରିତ ଏ ପରବ ଉତ୍କଳ ଭବନେ ॥
ଏ ଆନନ୍ଦେ ମିଶି ଆଜି ଏ ପଦ୍ୟଲେଖକ ।
ଆପଣାର ଜୀବନକୁ କରୁଛି ସାର୍ଥକ ॥

ଶ୍ରୀ ଭଗବତୀଚରଣ ଦାସ ।

ଶିକ୍ଷାନବସ ପ୍ରେମ ।

 କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ।

ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ଦୁଇ ଚାରି ମାସ ଘରେ ବସିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ମନରେ ବେଶ୍ ଆନନ୍ଦ, ବେଶ୍ ଛୁଟି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ଦକ ନାହିଁ । କେବଳ ପରୀକ୍ଷାର କଥା ଟିକିଏ ମନରେ ପଡ଼ିଲେ ମନଟା ଗୋଳେଇ ଘାଣ୍ଟି ହୁଏ; ଏତକ । ବଡ଼ ଲୋକ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଶଭ୍ରମଣ କରିଥାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏତେ ବଡ଼ କଥାକୁ ହାତ ନ ପାଇଲାରୁ ମୋର ଘରେ ବସି ଗୁଡ଼ାଏ ଦିନ କଟିଗଲା । ପ୍ରଥମେ ଯେପରି ଏହି ଅଳସ-ଜୀବନ ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା, ଏଣିକି ଅଜ୍ ସେପରି ବୋଧ ହେଲା ନାହିଁ ଟିକିଏ ଅଧେ ରଞ୍ଜିଘସ୍ କରିବା ଦରକାର ଏହା ଭାବି ସହରର କଣେ ଉଚ୍ଚ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଘରେ ଚାକିରି ଚାକର କଲି । ଚାକରିଟି ବେଶ୍ । ବାବୁଙ୍କର ଯୋଡ଼ିଏ କନ୍ୟା ଓ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର; ମୁଁ ଏହି ତିନିଜଣଙ୍କର ମାଷ୍ଟର ନିଯୁକ୍ତ ହେଲି । ମାଳତୀ ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟାଟିର ବୟସ ବ ୧୦ ବର୍ଷ, ଏହିଟି ଜ୍ୟେଷ୍ଠା । ଦ୍ୱିତୀୟା କନ୍ୟାଟିର ନାମ ମାଧବୀ, ବୟସ ବ ୯ ବର୍ଷ । ପୁତ୍ରଟି ସିଙ୍କିଜିନ୍ଷ୍ଟ, ବୟସ ବ ୭ ବର୍ଷ । ମୁଁ ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ରହେଁ, ରୋଷେଇ ମଧ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ; ବାବୁଙ୍କର ଘରଅଗ ରୋଷେଇରେ ମୋର ଟିକିଏ ସ୍ଥାନ ହେଲା । ଶୋଇବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଘର-ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଲା । ଏହି ଘରେ ମୋର ଲୁଗାପଟା ଥାଏ, ଏବଂ ମୋର ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ବହିଯାଏ ସ୍ଲେଟ୍ ପେନ୍ସିଲ୍ ମଧ୍ୟ ରହେ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ସମସ୍ତେ ସେହିଠାକୁ ଆସି

Digitized by srujanika@gmail.com

ପଡନ୍ତି । ଏହିରୂପେ କିଛିଦିନ ଚାଲିଗଲା । ମୋର କ୍ରମେ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବଢିଲା । ମୁଁ ଆଉ ପରଲୋକ ନୁହେଁ । ବାବୁଙ୍କ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ କିଣେ ବୋଲି ମୁଁ ପରିଗଣିତ । ଯେ କୌଣସି ସମୟରେ ଅନ୍ଦରପ୍ରବେଶର ମୋର ଅଧିକାର । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ମୁହଁ ଖୋଲି କଥା କହନ୍ତି । ଘରର ସାଧାରଣ ଘରକନ୍ୟା ବିଷୟରେ ମୋର ଅଂଶ । ମୋଟ ଉପରେ ମୁଁ ଜଣେ ଘରର ଲୋକ । କ୍ରମେ ମୋର ମାଷ୍ଟର ଅଖ୍ୟା ତିରୋହିତ ହୋଇ, ମୁଁ 'ଭାଇ' ବୋଲି ଅଭିହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲି । ପିଲାଛୁଆମାନେ 'ଭାଇ' ବୋଲି ଡାକନ୍ତି, ଚାକର-ବାକର 'ବାବୁ' ('ମାଷ୍ଟର ବାବୁ' ନହେ) ବୋଲି କହନ୍ତି ।

ଏହି ସମୟରେ ପାଣି ଖବର ବାହାରିଲା । ଆଉ ବେଶି ପଢିବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା; ସୁତରାଂ ଚାକରବାକର ଖଣ୍ଡେ ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ତାହାହେଲେ ବାବୁଙ୍କ ଘରୁ ଏହି ପୌଷିନ ଚାକରଟିକ ଇସ୍ତଫା ଦେବାକୁ ହେବ! ବାବୁ ପରିବାର ସଙ୍ଗେ ଘନିଷ୍ଠତା ଓ ସ୍ନେହ ଏତେ ବୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା ଯେ ଏସ୍ଥାନରୁ ସମୟରେ ଛାଡ଼ିଯିବ ବୋଲି କେବେହେଁ ମୁଁ ଭାବି ନଥିଲି । ଆଜି ହଠାତ୍ ସେହି ଅପ୍ରୀତିକର କଥା ଭାବିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମନଟା ଟିକିଏ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲା, ଭିତରେ ଟିକିଏ କୋହ ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ଚାକରିତ ଥିଥା ହୋଇ ନାହିଁ ଯେ ଧାଇଁ ଯାଇ ମାଡ଼ି ବସିବି? ଏ ଚାକରିଖୋର ଯୁଗରେ ଚାକରି ମିଳିବା ବଡ଼ ଦୁଷ୍କର । ଏ ବଜାରରେ ପରାଧୀନ ଚାକରିର ଦର ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ବେଶି । ବାବୁ ଦିନେ ମୋତେ ଡାକି କହିଲେ "ତୁମେ ଏଥର nomination ରେ ଚେଷ୍ଟା କର । ଯେତେଦିନ କିଛି କିନାରା ନ ହୁଏ ତେତେଦିନ ଏହିଠାରେ ଥାଅ । ମୁଁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି" ଏହି କଥାରେ ମୁଁ ଦମ୍ ପାଇଲି; ଅକୂଳ ସାଗରରେ କୂଳ ଦେଖିଲି । ବାବୁଙ୍କ ଘରୁ ବିଦାୟ ନେବାର ସମ୍ଭାବନା ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ନୁହେ, ଏ କଥାଟି ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ତୃପ୍ତି ହେଲା । ପୁଣି ରହିଲି, ମନରୁ ଉଦ୍ବେଗ, ଆଶଙ୍କା, ଚିନ୍ତା, ଭାବନା ସବୁ ଦୂର କରି ଯେଉଁଠି ଥିଲି ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ସେହି ପରି ରହିଲି । ହଁ, ଗୋଟିଏ କଥା କହିବାକୁ ଭୁଲି ଯାଇଛି । ବାବୁଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରତିବେଶୀ ବନ୍ଧୁ ଦିନେ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପୁଅକୁ ମୋ ଠାକୁ ପଢିବାପାଇଁ ପଠାଇବେ । ବାବୁ କିଛି ଆପତ୍ତି କଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମତ ହେଲି । ସେହିଦିନଠାରୁ ସେ ପିଲାଟି ଦୁଇଓଳି ଆଧି ପଢିଯାଏ । ପିଲାଟିର ନାମ ମାଧବାନନ୍ଦ, ଡାକନାମ ମାଧ । ପିଲାଟିର ବୟସ, ତୁଳନାରେ କିଛିତ ବେଶି, ପ୍ରାୟ ୧୪ । ୧୫ ହେବ । ସ୍ୱଭାବ ଚରିତ୍ର କିପରି ତାହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଗୋଚର କିନ୍ତୁ ମୋ ଆଖିରେ ବେଶ ଶାନ୍ତ ଶିଷ୍ଟ ।

ମୋର ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ଛାତ୍ରୀ ମାଳତୀର ବଦନ ଗମ୍ଭୀର, ଚାଲି-ଚଳଣ ଧୀର, ଢଙ୍ଗଢାଙ୍ଗ ଉଦ୍ବେଗରହିତ । ମୋଟରେ, ସେ ରହିଥିଲେ ଆଦବ୍‌କାୟଦା ଓ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତାକୁ କାନିରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥାଏ ଏତେଦିନ ଯାକେ ସେ ମୋତେ ମୁହଁ ଫୋଟି ଥରେ କଥା କହି ନାହିଁ । ମୁଁ ତାର ଆଉ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ଧୀରେ ଆସେ, ବହି ଖୋଲି ଧୀରେ ପଢ଼େ, ପଢ଼ା ସାରି ଯତନରେ ବହି ବାନ୍ଧି ଥୋଇଦିଏ ଓ ଧୀରେ ଚାଲିଯାଏ । ସେ ଚାଲି ଗଲା ବେଳେ ପଣତ କାନି ଟିକିଏ ଉଡ଼େ ନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି କଥାରେ ପାଟି ମୁଣ୍ଡି ବାଜେ ନାହିଁ । ସେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବାଳକବାଳିକାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବେଦରକାର କଥାଟିଏ କହେ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଦରକାର ହସଟିଏ ମଧ୍ୟ ହସେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଦଶବର୍ଷର ବାଳିକା ମାଳତୀ ଯତ୍ନଶୀଳତା ଓ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟର ଅବତାର ।

ମାଧବୀର ନାମଟି ବେଶ୍ । ନାମ ଶୁଣି ମନେ ହୁଏ ଝିଅଟି ବଡ଼ ଶାନ୍ତ, ଶିଷ୍ଟ, ଲାଜକୁଳ । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଗୁଣ-ଗୁଡ଼ିକ ଠିକ ବିପରୀତ । ମାଧବୀ ସୁଗନ୍ଧ ବର୍ଜିତା ନୁହେ କିନ୍ତୁ ତାର ଗନ୍ଧ ସ୍ନିଗ୍ଧ ନୁହେ—ତୀକ୍ଷ୍ଣ । ମାଧବୀ, ମଲ୍ଲିକା, ଗୋଲାପ ପରି ମିଠା ନ ହୋଇ ଚମ୍ପା, କେତକୀ ପରି କଡ଼ା । ପିଲାବେଳୁଁ ମାଧବୀ ତେଜସ୍ୱିନୀ, ଜିଦ୍‌ଖୋର । ସେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କରେ, ତାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯିବାର କାହାର ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ । ସେ ଯାହା କରିବାକୁ ବସେ ତାହା ଶେଷ ନ କରି ଛାଡେ ନାହିଁ । କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ପାଟିରେ ବାଟୁଳି ବାଜେ ନାହିଁ; ଚାଲିବାକୁ ଗଲେ ଦାଣ୍ଡରେ ଧୂଳି ରହେ ନାହିଁ । ସବୁବେଳେ ଚରଚର, ଫରଫର । ସେ ବଡ଼ ଚପଳା ବଡ଼ ପ୍ରଖରା । ମୋର ମଷ୍ଟରସୁଲଭ ଗାଳି, ତେଜ, ଆଖି-ଦେଖା, ତର୍ଜ୍ଜନ, ଗର୍ଜ୍ଜନ, ତାହା ପାଖରେ ସବୁ ବ୍ୟର୍ଥ । ତାକୁ ସମ୍ଭାଳିବା ମୋର ସାଧ୍ୟାତୀତ ହୋଇଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମାଧବୀ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମତୀ; ଥରେ ବହି ଦେଖିଲେ ପାଠ ପାଖୋରେ ନାହିଁ । କହିଥିଲି ମାଧବୀ ଚପଳା । ବାସ୍ତବିକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେ ଚପଳା ; ବୋଧହୁଏ ଚପଳାର ମଧ୍ୟ ଏଡ଼େ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଓ ଢେକ ନାହିଁ । ମାଧବୀର ବର୍ତ୍ତି ଚପଳାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ମୁହଁଟି ଚକ୍ର କାଟି ଦେଲା ପରି । ଆଖି, ନାକ, ଓଠ, ବଦନ ଇତ୍ୟାଦି ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଯେ ଯଦି ମୋର କବିତ୍ୱ ଥାଆନ୍ତା ତେବେ ମୁଁ ମୃଗନେତ୍ର, ଶୁକଚଞ୍ଚୁ, ବିମ୍ବଫଳ, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ବାଦ ଦେଇ ନୂତନ ଉପମା ବସାଇ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥାନ୍ତି,—କାରଣ ସେଗୁଡ଼ିକ ନିହାତି ଅଂଶିକ ଉପମା । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ମୋର ସେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ, ଏତିକି କହି ପାରେ ଯେ ମାଧବୀ ନିରୁପମା ସୁନ୍ଦରୀ—କାଳିଦାସ, Shakespeare, ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ, ରାଧାନାଥ ପ୍ରଭୃତି କୌଣସି କବି ସେମାନଙ୍କର ନାୟିକାମାନଙ୍କୁ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦରୀ କରି ଗଢ଼ି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଅନେକ ସୁନ୍ଦରୀର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ପଢ଼ିଛି, ଅନେକ ସୁନ୍ଦରୀ ଆଖିରେ ଦେଖିଛି, ଅନେକ ସୁନ୍ଦରୀର କଥା ଶୁଣିଛି—ଶେଷରେ ସମସ୍ତ ଧାରଣା ଏକତ୍ର କରି ମନମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଅଦୃଷ୍ଟ-ସୁନ୍ଦରୀର ମାନସ ପ୍ରତିମା ଗଢ଼ି କଳ୍ପନା ଚକ୍ଷୁରେ ଦର୍ଶନ କରିଛି ; କିନ୍ତୁ କେହି ମୋ ମାଧବୀର ସର ନୁହନ୍ତି, ମୋ ଆଖିରେ ମାଧବୀ ପରି କେହି ବିଶନ୍ତି ନାହିଁ, ମାଧବୀକୁ ଦେଖିଲେ କେହି ମୋ ମନକୁ ଅସନ୍ତି ନାହିଁ । ୧୪ ବର୍ଷର ବାଳିକା ମାଧବୀ,—ବଢ଼ିଲେ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ହେବ କେଜାଣି ? ସେକଥା ମୋ କଳ୍ପନାର ଅତୀତ, ଜ୍ଞାନର ବହିର୍ଭୂତ । ପାଠକ ହୁଏତ ମୋ ଉପରେ ପକ୍ଷପାତିତାର ଦୋଷ ଆରୋପ କରିବେ । କିନ୍ତୁ ମୋର ଏପରି କେହି ସାକ୍ଷି ସାବତ୍ ନାହିଁ ଯେ ମୋ ଉକ୍ତି ସପ୍ରମାଣ କରିବ । ମୋ ମନକୁ ଯେପରି ଲାଗେ, ମୋ ଆଖିକୁ ଯେପରି ଦିଶେ, ମୁଁ ତଦନୁଯାୟୀ କହିଲି ।

ମାଧବୀର ରୂପ ଏରୂପ ଦିବ୍ୟ କିନ୍ତୁ ତା'ର ଅନୁକୋଟି ଗୁଣ । ତା'ର ବାଲସୁଲଭ ଅଭ୍ୟାସରେ ମାତା ଏତେ ଅଧିକ ଓ ଅପରିସୀମ ଯେ ସମସ୍ତେ ତାହାପାଇଁ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ । ଘରର ଓ ପାଇପଡ଼ିଶାର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତା'ର ଅଭ୍ୟାସର ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେ ଅତିଶୟ ପ୍ରଖର, ନିତାନ୍ତ ମୁଖରା, ଦୁଃସହ ବିଶୃଙ୍ଖଳା । ବାପ ମା'ଙ୍କର ଚେଷ୍ଟା ହୋଇ ସେ କାହାରକୁ ଖାତିର ବା ଭୟ କରେ ନାହିଁ । ଏପରିକି ମୋର ଭ୍ରୂକୁଟି-ଭଙ୍ଗିକୁ ଇଙ୍ଗିତରେ ଉଡ଼ାଇ ଦିଏ ; ମୋର କଥା କଥାକେ ଜବାବ ଦେଇ ହସି ଗଡ଼ିପାଏ । ସେ ଏଡ଼େ ସାହସିନୀ ଯେ ମାଣ୍ଡୁର ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ବେଶରୂପ ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ, ବାଳକବାଳିକା-ମାନଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଯମ ସ୍ୱରୂପ ମୁଁ—ମୋତେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଟାପରା କରେ, ମୋର ଲୁଗା ସଙ୍ଗରେ ଚିଦର ବାନ୍ଧିଦିଏ, ପଛଅଡ ଅସି ଆଖି ଟିପି ଧରେ । ଅନ୍ୟର କଥା କଣ କହିବି ? ମାଧବୀ-ଶାସନର ବହିର୍ଭୂତା । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଶାସନ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । "କିଏ ଜାଣେ କେବେ ପାରିବ କି ନାହିଁ !

କିନ୍ତୁ ମାଧବୀ ବଡ଼ ସରଳା ; ଅତିଶୟ ସରଳା । ସେଠରେ ଟିକିଏ ମାତ୍ର ଛଳପୁଟ ନାହିଁ । ନିନ୍ଦା, ଅପମାନ, ଗାଳି ମାଡ଼, ଟାହି, ଟାପରା ସମସ୍ତ କ୍ଷଣକେ ଭୁଲି ଯାଇ ହସରେ ଉଡ଼ାଇ ଦିଏ । ଅଭିମାନ ବା ଗୁଇଁସୁଇଁ ନାହିଁ । ସେଠରେ କଣିକା-ଟିଏ ପଡ଼ିଲେ ତାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ତତକ୍ଷଣାତ୍ ଓକାଳି ପକାଏ । ଛଳ କପଟ ଯେ କଣ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଏପରି ଗୁଣ-ଗୁଡ଼ାକ ଭଲ କି ମନ୍ଦ ତାହା ପାଠକେ ନିଜ ନିଜ ରୁଚି ଓ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ବିଚାର କରିବେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ସତ୍ୟକଥା ଲେଖୁଛି, ଅତିଏବ ନାଗର ।

ମାଧବୀନନ୍ଦର ବୟସ କମ ହେଲେ କଣ ହେବ, ଏହି ବୟସରେ ତାର ଗୁଣ ଅନେକ । ସେ ଇତିମଧ୍ୟରେ ଅନେକ କାବ୍ୟ, ନାଟକ, କବିତା, ଉପନ୍ୟାସ ଇତ୍ୟାଦି ଆୟତ୍ତ, ଅଥବା ଉଦରସ୍ଥ କରିଛି । ବୟସ ତୁଳନାରେ ତାର କଥା-ବାର୍ତ୍ତା, ଆଚାର ବ୍ୟବହାର, ରୀତିନୀତି ଟିକିଏ ଉଚ୍ଚତର ସ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସେ ସବୁବେଳେ ପରିଷ୍କାର ଧୋତିଟିଏ କୁଞ୍ଚ କରି ପିନ୍ଧିଥାଏ, ତାର କମିଜର ଇସ୍ତ୍ରି ପ୍ରାୟ ଭାଙ୍ଗେ ନାହିଁ, ସାମୟିକ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ତାର ପାଖରେ ଗାମଛ ଖଣ୍ଡେ ମଧ୍ୟ ଅଛି ; ଅଜିନା କଙ୍ଗେଇ ସାହାଯ୍ୟରେ ତାର ବାଳଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ପରିପାଟୀସହକାରେ ସଜ୍ଜିତ ଓ ସୁରକ୍ଷିତ । ପାନ ଖଣ୍ଡିଏ ଖାଇବାର ଅଭ୍ୟାସଟା ମଧ୍ୟ ସେ ଛାଡ଼ିଲା କରିଛି ଏବଂ ସାବନ ଓ ବାସନା ତେଲ ସମୟ ସମୟରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାର ମଧ୍ୟ ଦେଖା ଯାଏ । ଲୋକେ କହନ୍ତି, "ମାଧବୀ ବେଶ୍ ଚିକ୍କଣ ଚିକ୍କଣ ।" କେହି ବା କହନ୍ତି "ଟିକିଏ ସୌଖିନ ।" ଆପିଲାଏ ଅଣ୍ଟା କରନ୍ତି "ଫୁଲବାବୁ, ରସିକ" । ବୁଢ଼ାମାନେ ଲୋକେ କହନ୍ତି "ଚୋକ୍ରା ଓଲଆଗଜ୍ଞା ।" କେଉଁ ଅଭିଯୋଗ ଠିକ୍ ଓ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ତାହା ପାଠକେ ବିଚାର କରିବେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ତପଳା ମାଧବୀର ଅଭ୍ୟାଗ୍ରରୁ କେହି ରକ୍ଷା ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁତରାଂ କିଛିଦିନ ପରେ ମାଧବାନନ୍ଦ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ତାର ଅଭ୍ୟାଗ୍ରର ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ୧୦।୧୫ ନମ୍ବର ମକଦମା ମୋ ନିକଟରେ ନାଲିସ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ମାଧବାନନ୍ଦ କେବେହେଁ ତାହା ନାମରେ କିଛି କହେ ନାହିଁ; ବରଂ ତାର ଟାପରି ବା ଅଭ୍ୟାଗ୍ରରେ ନ ଗ୍ରହି ସେ ପ୍ରତି-ବଦଳରେ ମାଧବୀକୁ ପାନ ଖିଲେ, ପିପରମେଣ୍ଟ ମିଠାଇ ଅଥବା ପେନ୍‌ସିଲ୍‌ଟିଏ ଦିଏ । ମାଧବୀ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ତାହା ନେଇ ତା'ର ସାନ ଭାଇ କମ୍ବା ଅପାକୁ ଦେଖାଏ ଓ ବାହା-ଦୁର କରେ । ଏସବୁ କଥା କାହାରକୁ ଅବିଦିତ ନୁହେ କିନ୍ତୁ ପିଲାଙ୍କ ଖେଳ କଉତୁକ ବୋଲି କେହି ମନକୁ ଘେନନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏହିରୂପେ କେତେଦିନ ଚାଲିଗଲା । ଦିନେ ମୁଁ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିବା ସମୟରେ ମାଳତୀ, ମାଧବୀ ଓ ସେମାନଙ୍କର କନିଷ୍ଠ-ଭ୍ରାତା ଏହି ତିନିହେଁ ଯାକ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ବସି ପଢୁଥିଲେ । ମୁଁ ହଠାତ୍ ଘରକୁ ପଶି ଦେଖିଲି ଯେ ତିନିଜଣ ଯାକ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜ ଧରି ଟଣାଟଣି ଲାଗିଛନ୍ତି । ମୋତେ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରକେ ମାଧବୀ ଧାଇଁ ଆସି କହିଲା "ଦେଖ ଭାଇ, ମାଧ ମୋତେ ଛବି-ଚିଠି ଦେଇଥିଲା ଅପା ତାକୁ ଛଡ଼େଇ ନେଉଛି" । ମୋତେ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଲେ, ମୁଁ ଆସି ଦେଖିଲି, ଖଣ୍ଡିଏ ଛବି ବାଲା ଚିଠି କାଗଜରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଅକ୍ଷରରେ ଗୋଟିଏ କବିତା ଲେଖା । ମୁଁ କ୍ଷଣ ମାତ୍ରକେ କବିତାଟି ପଢ଼ି ପକାଇଲି ଓ ଛବି ଖଣ୍ଡିକ ଛିଣ୍ଡାଇ ମାଧବୀ ହାତରେ ଦେଲି । ଅବୋଧା ବାଳିକା ଖୁସି ହୋଇ ଚାଲି ଗଲା । ମୁଁ ସେ କବିତାଟି ବାକ୍ସରେ ରଖିଲି । ସେହିଟି ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରେମପତ୍ର । ଲେଖକ ମାଧବାନନ୍ଦ—ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରେମିକ । ଲେଖା ମାଧବୀ ନାମରେ । ଏ ଖଣ୍ଡିକ ପ୍ରେମର ପ୍ରଥମ ଆମନ୍ତ୍ରଣ । ପତ୍ରଟି ଏହିରୂପ;—

ମାଧବ, ମାଧବ, ମାଧବ ଫୁଲ,
ମଜିଲା, ମଜିଲା, ମଜିଲା କୁଳ ।
ତୁହି ନ ରଖିଲେ ରଖିବ କିଏ,
ପ୍ରେମ-ବନ୍ୟା କୁଳ ଭସାଇ ଦିଏ ।
ଦେଖିଲା ଦିନ ତୋତେ ଲୋ ସଖି,
ମୋ ମନ ତୋ ଠାରେ ରହିଛି ଲାଖି ।
ତୁହି ଲୋ ମଙ୍ଗଳ ମୋ ଧ୍ରୁବ ତାରା,
ତୋ କଥା ମୋ କର୍ଣ୍ଣେ ଅମୃତ ଧାରା ।
ମୋ ଜୀବନ ତରି ଯାଉଛି ଭାସି,
ତୁହି ରଖିବୁଡ଼ି ରଖ ଗୋ ଆସି ।
ସହସ୍ର ସହସ୍ର ମନର ଭାବ,
ଏକ୍ଷୁଦ୍ର ପତ୍ରରେ କି ଲେଖି ହେବ ?
ଜାଣିଲୁ ଲୋ ସଖି ମୋ ମନ କଥା,
ଅତି ମନେ ମୋର ନ ଦେବୁ ବ୍ୟଥା ।
ଦିବସ, ରଜନୀ, ତୋ କଥା ଭାଳ,
ଫାଟି ଯାଏ ହୃଦ, ନହେ ସମ୍ଭାଳ ।
ପରାଣ ଦାସର ହେଉଛି ଦହ,
ବାରେ କୃପାକର କରୁଣା ବହ ।
ତୋ'ତେ ନ ପାଇଲେ ସଂସାର ଛାର,
ତୋହ ବିନେ ମୋର ସବୁ ଅନ୍ଧାର ।
ତୋହ ନାମ ଜପି, ତୋ ଗୁଣ ଗାଇ,
ନିଶ୍ଚୟ ମରିବ ଗରଳ ଖାଇ ।
ଏ ଦାସକୁ ସଖି ଦୟା ନ କଲେ,
ପଡ଼ିବଟି ଯାଇ ମୁହିଁ ଅନଳେ ।
ଅଥବା ଗୋ ପ୍ରିୟେ ତୋହର ପାଇଁ,
ଶରୀର ଝାସିବ ସଲିଳେ ଯାଇ ।
ଅଧିକ ଦେବ ବା କି ପରିଚୟ,
ତୋ ଦୟା ନୋହିଲେ ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚୟ ।
ତୋ ନାମ ମାଧବୀ ମୁହିଁ ମାଧବ,
ବିଧି କରିଛନ୍ତି ଜାୟା ଓ ଧବ ।
ଏହି ପତ୍ର ପାଠେ ନ କର ରୋଷ,
ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନେ କରିବୁ ତୋଷ ।

ପ୍ରେମାକାଙ୍କ୍ଷୀ,
'ମାଧବ' ।

ପତ୍ର ଖଣ୍ଡିକ ପଢ଼ି ଏହି ବାଳକର ଦୁଃସାହସରେ ଯେପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଲି, ଏହାର ଭୁଙ୍ଗ୍ରିରେ ସେହିପରି ଦୁଃଖିତ ଓ ମର୍ମାହତ ହେଲି; କିନ୍ତୁ ପତ୍ରଟିର ରଚନା ପ୍ରଣାଳୀ, ଭାଷା ଓ ଭାବ ଦେଖି [illegible] ହସ ମାଡ଼ିଲା ।

ମୁଁ ସମ୍ଭାଳିରେ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡିକ ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲି । ବାବୁ ମଧ୍ୟ କଥାଟା ତେତେ ଉଚ୍ଚବାଚ୍ୟ କଲେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମାଧବା-

Digitized by srujanika@gmail.com

ନନ୍ଦର ସେହି ଦିନଠାରୁ ସେଠାକୁ ଆସିବା ବନ୍ଦ ହେଲା । ସେହି ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ମାଧବାନନ୍ଦକୁ ଡାକି ମୁଁ ଅନେକ ଉପଦେଶ ଦେଲି । ସେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲା ଯେ ଆଉ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ କେବେ ସେ କରିବ ନାହିଁ ।

ତହିଁ ଆର ଦିନ ସକାଳେ ମାଧ ଆଉ ଆସିଲା ନାହିଁ । ବେଳ ଓଳି ଥରେ ଆସିଥିଲା; ମୁଁ ପଚାରିଲାରୁ କହିଲା ଯେ କି ବହି ଛାଡ଼ି ଯାଇ ଥିଲା ତାହା ନେବାକୁ ଆସିଅଛି । ମୁଁ ଆଉ କିଛି ମନେ କଲି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଇତି ମଧ୍ୟରେ ସେ ମାଧବୀ ହାତରେ ପୁନରାୟ ଲୁଚାଇ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଦେଇଗଲା । ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ମୁଁ ପଛେ ଯେପରି ପଢ଼ିଥିଲି ତାହା ଏହିରୂପ ;—

"ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର,

କେତେ ଯତନରେ ହୃଦୟ ମରୁରେ
ବଢ଼ାଇଲି ଆଶାଲତା ।
ଫଳ ନ ଫୁଟୁଣୁ କଢ଼ ନ ଧରୁଣୁ
କାଟିଲା ତାହା ବିଧାତା ।
କେକସ କରିବ ନିଷ୍ଠୁର ମାଷ୍ଟର
ହୋଇଲା ଆସି ଭଗାର ।
ତୁମ୍ଭ ପିତା ପୁଣି କିଛି ନ ବୁଝିଣି
ଶୁଣିଲେ କଥା ତାହାର ।
ଅପ୍ରେମିକ ଗୁରୁ ପ୍ରେମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ
ବୁଝିବେ କିପରି ସହ,
ନରେ କି ବୁଝନ୍ତି ପ୍ରେମିକର ହୃଦ
କିଭଳି ହୁଅଇ ଦହ ?
କେଦାରଗଉରୀ କଥାଭାଷା ହେଲେ
କାହୁ କଣା କରି ସିନା,
ଅମ୍ଭେ ଦୁଇଜଣ ରହୁ ବା ନାହିଁ;
କି କରିବୁ କାହୁ ବିନା ?
ମୁ ଅବା ସଖି ସାରି ପାଳନ୍ତି କି,
ଶୁଆଟି ପୋଷନ୍ତି ମୁହିଁ ।
ଯାଇ ପାରନ୍ତି ବା ତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ
କଥା ବାର୍ତ୍ତା କୁହାକୁହି ।
ଅମ୍ଭ ଏ ଗ୍ରାମରେ ରାଜହଂସ ବେନି
କାହାର ଅବା ଥାନ୍ତେ,
ଯେ ଯାହା ପାଖକୁ ଚିପିବ ଘେନି
ଉଡ଼ଣ ଅବା ଯାଅନ୍ତେ ।
କୋକିଳଙ୍କୁ ଭଲ କିଛି ଆଶା ଥିଲା,
ସେ ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁର ପକ୍ଷୀ,
ପ୍ରିୟା ପ୍ରିୟଙ୍କର ମିଳନରୁ ସିଏ
ବିରହରେ ହୋନ୍ତି ସୁଖୀ ।
ମେଘଗୁଡ଼ା ଯଦି ବୋଲି ମାନୁଥାନ୍ତେ
ସିଏ ବା କରନ୍ତେ କାମ,
କଳିକାଳେ ସେହୁ ମୂକ ହୋଇ ଲେଣି
ବିଧି ଅମ୍ଭ ପ୍ରତି ବାମ ।
ଯବନରେ ଯଦି ଜୀବନ ଥାଆନ୍ତା
ସିଏ ବା ହୁଅନ୍ତା ଦୂତ,
ଏ ଯୁଗେ ଦେବତା ନିଷ୍ଠୁର ହେଲେଣି
ସବୁ କଥା ଅଦ୍ଭୁତ ।
ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିଣ ତନୁରୁ ତନୁକୁ
ହୃଦୟୁ ହୃଦୟ ରଖି,
ନିର୍ବୋଧ, ଅବୁଝା ମୁରଖ ଗୁରୁଙ୍କ
କି ଫଳ ପାଇବେ ସଖି ?
ଯାହାତ ହେଲାଣି ଆଶା ଭାଙ୍ଗିଲାଣି
ଏ ଜୀବନେ କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ।
ଅଲୋଡ଼ା ଜୀବନେ କେବଳ ରଖିଛି
ତୋହର ସାକ୍ଷାତ ପାଇଁ ।
ଶେଷ ଦେଖା କର, ଜାଣିବୁଟି ସଖି
ମରିବ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ,
ମୃତ୍ୟୁ ଉପାସ୍ଥିତ। ପରାମର୍ଶ ଦେବୁ
ନ କରିଣ କିଛି ଭୟ ।
ଜଳେ ପଡ଼ିବ କି ଅନଳେ ଝାସିବ
ଅଥବା ଖାଇବ ବିଷ,
ଗୁଳି ଦାଗିବକି କ୍ଷୁର ଲଗାଇବ
କହିବୁ କରିବ କିସ ।
ଦଉଡ଼ି ଦେଲେକି ଭଲ ହେବ ସଖି
କି ଅବା ପଶିବ ବନେ ?
ରେଲ ପାଟିପରେ ମୁଣ୍ଡ ଥୋଇବକି
ଭାବି ରଖିଥିବୁ ମନେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାବ ଜୀ ହୋଇଲେ ଭଲ ହୋଇବକି
ବୁଲି ବୁଲି ଶେଦେ ଦେଶେ,
ତୋହ ନାମ ଜପି ଆର ଜନମରେ
ତୋତେ ପାଇବାର ଆଶେ ।
ଏହି ଜନମଟା ବୃଥା ଗଲିଗଲା
ଏକା ଲୋ ତୋହର ପାଇଁ,
ଏହି କଥା ଜାଣି ସାକ୍ଷାତ ଦେବାକୁ
ମନା ତୁ କରିବୁ ନାହିଁ ।
ବାଡ ପଛଆଡ ଅମ୍ବ ବଟିଗୃହେ
ଅଥବା ପୋଖରୀ କୂଳେ,
ମରିବା ପୂର୍ବରୁ ଶେଷ ଦେଖା ଥରେ
ଦେଇ ଯିବୁ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳେ ।
ଅତି ଗୋପନରେ ପଢିବୁ ଏ ଚିଠି
ରଖିଥିବୁ ସାବଧାନେ,
ମାଷ୍ଟର ବୁଷ୍ଟକୁ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ !—
ଯେପରି କେହି ନ ଜାଣେ ।

ହତଭାଗ୍ୟ—'ମାଧ' ।

ସରଳା, ଅଜ୍ଞାନା ବାଳିକା ମାଧବୀ, ପତ୍ର ଖଣ୍ଡିକ ପାଇଲା ମାତ୍ରକେ ଯାଇ ଅପାକୁ ଦେଖାଇଲା, ଅପା ଦେଖି ମାଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲା, ମା ସେ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡିକ ରଖି ପରେ ବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ । ବାବୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ମୋତେ ଡାକି ସେ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡିକ ମୋ ହାତକୁ ଦେଇ କହିଲେ "ତୁମେ ଯାଇ ମାଧବ ପିତାଙ୍କୁ ଏହା ଦେଖାଇ ତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ପୁତ୍ରର ଗୁଣାବଳି କହି ଅସ" ମୁଁ ତତ୍ଷଣାତ୍ ଯାଇ ମାଧବାନନ୍ଦର ପିତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ କହି ସେ ପତ୍ର ଖଣ୍ଡି ଦେଖାଇଲି । ସେ ମାଧବାନନ୍ଦକୁ ଡକାଇଲେ । ମାଧବାନନ୍ଦ ସେତେବେଳକୁ ଅଭିସାର ଆଶାରେ ସୁନ୍ଦର ବେଶ ଭୂଷାରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ସାରି କେଣି । ପିତା ପଚାରିଲେ "କିରେ, ଏଟା କଣ ମରିବା ସକାଶେ ଯିବାର ବେଶ ?" ମାଧ ସ୍ତମ୍ଭିତ । ପୁଣି ପିତା କହିଲେ "ଏ ପତ୍ର କାହାର । ମାଧଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଫିଟିଲା । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ ସମସ୍ତ ଧରା ପଡିଲାଣି—ସବୁ ରହସ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲାଣି ; ଆଉ ଲୁଚାଇବାର କିଛି ଫଳ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମବୀର ପରି କହିଲେ "ବାପା, ଏ ଚିଠି ମୋର ; ମୁଁ ମାଧବୀକୁ ନ ପାଇଲେ—ଏ ପ୍ରାଣ ରଖିବି ନାହିଁ" । ହାୟ ଖାଲି, ହାନ୍ତ ବାଳକ ଭାବିଥିଲା ଯେ ଏହିପରି ଦୁଇ ଚାରିଟା ଭୀତିବ୍ୟଞ୍ଜକ କଥା କହି ଦେଲେ ପିତା ତରଳି ଯିବେ । ନ ତରଳିଲେ ବା କାହିଁକି ? ଅନେକ ଉପନ୍ୟାସର ପିତାମାନେତ ତରଳନ୍ତି—ପ୍ରେମିକ—ପୁତ୍ରର ଇଷ୍ଟ ଲାଭ ପାଇଁ ନିଜେ ଚେଷ୍ଟା ଯତ୍ନ କରନ୍ତି । ତେବେ କଣ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖକ ଗୁଡାକ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ? ନା,—କେବେ ନୁହେ । ଏହି ଧାରଣାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ, ଏହିରୂପ ଆଶ୍ୱାସନାରେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ବିଚାରୀ ମାଧ ଏହି 'ନଭେଲ' କଥାର ଅନୁକରଣ କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଂଶ-ଶତାବ୍ଦୀର ଶିକ୍ଷିତ ପିତାଙ୍କର ହୃଦୟ ତରଳିଲା ନାହିଁ । କଳି କାଳରେ ସବୁ ଓଲଟା । ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ଫଳ ଓଲଟା ଫଳିଲା । ହତରେ ବିପରୀତ ହେଲା ।

ପିତା କହିଲେ, "ହାରାମଜାଦା, ପାଜି ଛୋକା, ଗାଲ ଚିଟିଲେ ଦୁଧ ବାହାରିବ, ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ପୁଣି ପ୍ରେମ ! ଶେଷରେ ଶୋଇ ନଭେଲ ପଢାର ଶିକ୍ଷା !"

ମାଧ—"ବାପା, ତାହା ନୋହିଲେ ଏ ଜୀବନଟା ମରୁଭୂମି ହୋଇ ଯିବ ।"

ପିତା—"ଚୋପ ; ନିର୍ଲଜ୍ଜ !—ସାହସ ଦେଖ ! କୁଳଚନ୍ଦ୍ରମା କୁଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବେ । ବାପା ମାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଟେକିବେ । ଏହା କହି ଖୁବ୍ କସି ଦୁଇ ହାତରେ ତାହାର ଦୁଇ କାନ ଚଟଡ଼ି ଦେଲେ ଓ ସଜୋରେ ଦୁଇକର୍ଣ୍ଣ ମୂଳରେ ଦୁଇଟି ବ୍ରହ୍ମ ଚପ୍ପଡ଼ା ବସାଇ ଦେଲେ । ମାଧଙ୍କର ପାଣ୍ଡୁର ରଞ୍ଜିତ ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ ଏହିରୂପ ଭୀଷଣ ଭାବରେ ପ୍ରତିହତ ହୋଇ ରକ୍ତିମ ଆଭା ଧାରଣ କଲା ।

ମାଧ ଧୀରେ ବାହାର ଗଲେ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆସିଲି । ସେହି ଦିନଠାରୁ ମାଧବାନନ୍ଦ ଏହି ପ୍ରେମ ଚକ୍ରର ଶିକ୍ଷାନବିସ ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ । ମୃତ୍ୟୁର ଆକାଙ୍କ୍ଷା, ସନ୍ନ୍ୟାସର ଅଭିଳାଷ କ୍ଷଣକେ କୁଆଡ଼େ ଉଡି ଗଲା । ଆଉ ତେଣିକି ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରେମିକ ହୃଦୟର ନବୀନ ପ୍ରେମୋଚ୍ଛ୍ୱାସ କିଛି ଶୁଣା ଗଲା ନାହିଁ ।

(ଉପସଂହାର ।)

ଏହି ଘଟନା ପରେ ପ୍ରାୟ ତିନି ଚାରି ବର୍ଷ ଅତିତ ହୋଇ ଗଲାଣି । ମୁଁ ଆଉ ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ମାଷ୍ଟର ନୁହେଁ । ମୋର ଖଣ୍ଡୀ ସବ୍ ଡେପୁଟୀ ଚାକରି ହୋଇଛି । ଯେଉଁ ଗଣ୍ଡାକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦରମା ପାଏଁ ମେଥିରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଚଳିଯାଏ; ବେଶ୍ ମାନ ମହତ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ବାବୁଙ୍କ ଘର ସଙ୍ଗରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଛାଡ଼ିନାହିଁ; ସମୟ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସେଁ, ବାବୁଙ୍କ ସହିତରେ ଯେସମ ହୁଏଁ, ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଆସି ଗେଲ୍ ନାଟ ହୁଅନ୍ତି କେବଳ ଅସେ ନାହିଁ ମାଳତୀ । ମାଧବୀ ଆଉ ପିଲାଟିଏ ନୁହେଁ । ବେଶ୍ ବଢ଼ି ଗଲାଣି । ବାବୁଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଦୁଇ ଭଉଣୀଙ୍କର ଏକ-ସଙ୍ଗରେ ବିବାହ ହେବ । ମାଳତୀ ବରଘର ଠିକଣା ହୋଇ ସାରିଲାଣି । କେବଳ ମାଧବୀପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ବର ମିଳୁ ନ ହାନ୍ତି ।

ଏମେ କେଜାଣି କିପରି ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଉଠିଲା ଯେ ମାଧବୀର ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ମୁଁ । ଏ ବିଷୟରେ ମୋର ସମ୍ମତି ନେବାପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଲୋକ ଆସିଲେ । ବୋଲିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ ବାବୁ ନିଜେ ଏ କଥା ମୋତେ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ କାହିଁକି କେଜାଣି ନାଗର ହୋଇ ମୋର ନିଜର ଆପତ୍ତି ନ ଥିବାର ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ଜଣାଇଲି । ବିବାହର ସମସ୍ତ ଆୟୋଜନ ଠିକ ହୋଇଗଲା । ମାଳତୀର ବିବାହ ପ୍ରଥମ । ଏ ବିବାହରେ ହୁଏତ ମୁଁ ଯାଇ କେତେ କାମ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋତେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ସୁଦ୍ଧା ହେଲା ନାହିଁ । ମନର ଗୋଟିଏ ସାଧ ମନରେ ରହିଗଲା । କିଛି ଦିନ ପରେ ମାଧବୀର ପାଳି । ଏଥିରେ ମୋ ଭକ୍ତକୁ ସାଧାରଣ ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ର ଆସିଲା ନାହିଁ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ବାବୁଙ୍କର କନିଷ୍ଠପୁତ୍ର ଅମ ଘରକୁ ଆସି ବରଣ କରି ଗଲା । ଯଥା ସମୟରେ ମୁଁ ବର ବେଶରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ସଦଳବଳରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ଏଥର ଅଳ୍ପ ପୂଜାପର ନୁହେଁ । ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟ ଯଥା ବିହିତ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ କେବଳ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଘଟନା ଏଭଳି ଯେ ମାଧବୀନନ୍ଦ କନ୍ୟା ପକ୍ଷରୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା ଓ କ୍ଷିରପିଠା ଏତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉଦ୍ଦର-ସାତ୍ କରିଥିଲା ଯେ, ଶୁଣିଥିଲି, ତହିଁ ଆର ଦିନ ତାର ଡାକ୍ତର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଥିଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ନ କହିଲେ ପାଠକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଅବିଚାର କରା ହେବ । ମାଧ ମୋତେ ଭଗ୍ନୀପତି ହିସାବରେ ଟାପରା କରି ଏପରି ସଯୋରେ ଗୋଟିଏ ବିଧା ମାରିଥିଲା ଯେ ମୋ ପିଠିରେ ଗଇଁ ବୀହାଇ ପଡ଼ିଥିଲା ।

କିଏ ଜାଣିଥିଲା ଯେ ସେହି ପିଲା ସମୟର ଧୃଷ୍ଟା, ବାଗ୍ଚଳା, ଅସ୍ଥିର କୁଣ୍ଢେଇ ମାଧବୀ ଶେଷରେ ମୋହର ଗଳାରେ ବନ୍ଧା ହେବ ? ଯା ହେଉ ପ୍ରଳାପତ୍ତର ଡୋର ଛିଣ୍ଡାଇବାର କାହାର ସାଧ ନାହିଁ । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ବିବାହିତା ହୋଇ ମାଧବୀର ସେପରି ସ୍ୱପ୍ରକୃତି ସ୍ୱଭାବ ବଦଳିଯିବ ଓ ସେ ସ୍ଥିର, ଧୀର, ଶାନ୍ତ-ଶିଷ୍ଟ ହୋଇ ମୋ କୁଟୀରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଟି ପରି ବିରାଜ କରିବ । କିନ୍ତୁ ସବୁ ଭ୍ରମ । ମାଧବୀକୁ ଯେପରି ମୁଁ ବଡ଼ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲି । ତାହାର ସେ ସ୍ୱଭାବ ଆଦୌ ବଦଳି ନାହିଁ । ଘରର କାମରେ ସେ ଭଲେ ମାତ୍ର ମନ ଦିଏ ନାହିଁ, ଜିନିଷ ପତ୍ର ମୂଳି ହେପାଦସ୍ତ କରେ ନାହିଁ । ତହିଁ ଉପରେ ପୁଣି ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଦିନ ରାତି ମନାନ୍ତର; ଯେତେ ଅତ୍ୟାଚାର, ଯେତେ ଜୀବନର ସବୁ ମୋହର ଉପରେ । ଅଗତ୍ୟା ଓଲଟା ମୋତେ ତାହାକୁ ଉଠି ଚଳିବାକୁ ହୁଏ । ମାଷ୍ଟର ଥିଲାବେଳେ ଯେପରି ସେ ମୋତେ ମାନୁ ନ ଥିଲା, ସେହି-ପରି; ମୋ ଉପରେ ତାର ଅକାଟ୍ୟ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ।

ମାଧବୀକୁ ଜବ କରିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ମୁଁ ପାଇଲି ନାହିଁ । ଶେଷରେ ନାଗର ହୋଇ ତା'ର ବଶତା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ମହିମା ଅପାର, ଲୀଳା ବିଚିତ୍ର । ଦିନେ ହଠାତ୍ ବାକ୍ସ ଖୋଲି ମାଧବୀ-ନନ୍ଦର ସେହି ଚିଠି ଦୁଇଖଣ୍ଡ ହଠାତ୍ ନଜରରେ ପଡ଼ିଲା । ଚିଠି ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ହଠାତ୍ ସେହି ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ଗୂଢ଼ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରିବାର ବୁଦ୍ଧି ମୋ ମନରେ ଉଦିତ ହେଲା । ମୁଁ ମୋ ବୁଦ୍ଧିକୁ ନିଜେ ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ରହି ପାରିଲି ନାହିଁ । ପାଠକେ, ବୋଧହୁଏ ବୁଝି ପାରୁଥିବେ ଯେ ସେହି ଚିଠିସ୍ୱରୂପ ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ର ଯେନ ମୁଁ ମାଧବୀକୁ ଶାସନ କରିବାକୁ ଚାଲିଲି । ବାସ୍ତବିକ ବାଳିକା ଯେ ଚିଠି ଦେଖି ବଡ଼ ଲଜ୍ଜିତା ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ଓ ସେହିଦିନୁ ମୁଁ ଏହି କବଚ ଧାରଣ କରି ତାର ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲି ।

ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କୁମୁଦିନୀ ।

ଧନ୍ୟ ତୁହି କୁମୁଦିନୀ ଅଗୋ ସୁହାସିନୀ,
ରାକା ଚନ୍ଦ୍ର ବିମୋହିନୀ ଭୂଷଣ ନଳିନୀ ।
ପବିତ୍ର ଭାରତ ଭୂମି ଯୋଗ୍ୟ ତୁହି ଫୁଲ,
ତୋତେ ଦେଖି ଯାମିନୀରେ କେ ନୁହେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ !
ଭାରତୀୟ କବିଙ୍କର ମହାଦର ଧନ,
ସତୀ ସାଧ୍ୱୀଙ୍କ ଉପମା ପତିଗତ ପ୍ରାଣ ;
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ ରଜନୀରେ କାସାରେ ତୋ ଶୋଭା
ଦେଖିବାକୁ ସୁକୁମାରୀ ମୁହିଁ ବଡ଼ ଲୋଭା ।
ହସ ହସ ହୋଇ ଯେବେ ଶଶାଙ୍କେ ଅନାଇଁ
ମନେ ମୋହିଲୁଣ ଥାଉ ପ୍ରେମେ ଢଳିଯାଇ,
ସେକାଳେ ତୋ ସୁଖ ଦେଖି ରେ ଶୁଭ୍ରସୁମନ
ମୋ ପରାଣ ଜ୍ୱାଳା ଜଳେ ଦିକଦିକ ପ୍ରାଣ ।
ତୁଚ୍ଛ ନିତ୍ତ ଦେଖୁଅଛୁ ଅମଳଚନ୍ଦ୍ରମା,
ମୁଁ ତ ଲଭିଲଇଁ ନାହିଁ ମୋ ନେତ୍ରସୁଷମା ।

ତୁହି ତୋର ପ୍ରିୟ ପାଇ ଚିର କୁଡ଼ୁକିନୀ
ମୁହିଁତ ଖେଳେ ଏକାକୀ ଦିବସ ଯାମିନୀ ।
ତେଣୁ ତୋ ମିଳନ ଦେଖି ମରମବେଦନା
ମୋ ହୃଦେ ଜାଗିଣ ଉଠି ଦିଅଇ ଯାତନା ।
କିନ୍ତୁ କହ କିଏ ତୋତେ ନଭଃ ଚନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗେ,
ପ୍ରେମସୂତ୍ରେ ବାନ୍ଧିଦେଲା ଏସନେକ ରଙ୍ଗେ ?
ଯେ ତୋତେ ବାନ୍ଧିଲା ମୋର ତାପାଦେ ଜୁହାର,
କିମ୍ବା ତାଙ୍କ କୃପା ଉଣା ମୋହର ଭାଗ୍ୟର ?
ହେଲେ ହେଲ ମୁହିଁ ପଛେ ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ,
ତୋ ମିଳନ ଦେଖି ସତ ! ରହିବି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ।
ମାତ୍ର ସେ କରୁଣାମୟ ପଦେ ମୋ ଗୁହାର
ବାନ୍ଧିବେଟି ଦିନେ ପାଦ– ପଦ୍ମରେ ତାଙ୍କର ।
ନାହିଁ ସଖି ପୁଣ୍ୟବଳ ତେଣୁ ନିରାଶା
ପତିତପାବନ ସେହୁ ଏହି ମାତ୍ର ଆଶା ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳପ୍ରସାଦ ସିଂହ ।

ଝୋଟ ବା ନଳିତାଗୃଷ ।

JUTE CULTIVATION.

ଝୋଟ ଚାଷରେ ବିଶେଷ ଲାଭ ।

ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଧାନଗୃଷ କରାଯାଏ ସାଧାରଣତଃ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବର୍ଷରେ ଏକ ଫସଲ ବିନା ଦୁଇଟି ଫସଲ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଜଳର ସୁବିଧା ଥିଲେ ଆଜିକାଲି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ବିଆଳ କ୍ଷେତ୍ର-ଗୁଡ଼ିକରେ ଦୁଇଟି ଫସଲ କରି ଯାଉଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ସଂଖ୍ୟା ନିତାନ୍ତ ଅଳ୍ପ । ବିଆଳ କ୍ଷେତ୍ର ଅପେକ୍ଷା ଶାରଦକ୍ଷେତ୍ର ଢେର ବେଶି । ଏହି ଶାରଦ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକରୁ ଧାନ ମାତ୍ର ଆଦାୟ କରି ଯାଇଥାଏ । ଯଦି କୃଷକମାନେ ଶ୍ରମଶୀଳ ହୋଇ ଶାରଦ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକରୁ ଏକବର୍ଷରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗୋଟିଏ କଆରରେ ଝୋଟ ଓ ଧାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଉଭୟ ଫସଲ ଅଦାୟ କରନ୍ତେ ତାହାହେଲେ ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ-ରେ ଅଧିକ ଲାଭବାନ ହେଇ ପାରନ୍ତେ । କାରଣ ଧାନ ଯେପରି ଲାଭବାନ୍ ଓ ସହଜ ଲଭ୍ୟ ଫସଲ, ଝୋଟ ମଧ୍ୟ ସେହି ପରି । ସମସ୍ତେ ମନେ କରନ୍ତି ଝୋଟ ଓ ଧାନ ଏକ ବର୍ଷରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଏହି ଧାରଣା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି ଉଭୟ ଫସଲ ଏକ ବର୍ଷରେ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଏପରି ଭାବରେ ହେଇ ପାରେ ଯେ ପରେ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ଏଥିରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହେବାକୁ କଦାପି ପ୍ରବୃତ୍ତି ବଳିବ ନାହିଁ । ଶାରଦ ଧାନରେ ଅନେକ ସାର ଦେଲେ ଅଧିକ ଶସ୍ୟ ମିଳିପାରେ, କିନ୍ତୁ ଝୋଟ ପରେ ଧାନ କଲେ ଅଦୌ ସାର ନ ଦେଇ ତଦପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଧାନ ମିଳିବାର ଆଶା କରାଯାଏ । ଝୋଟର ମୂଳ ଓ ପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଏକପ୍ରକାର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସାର । ଯେତେବେଳେ ଝୋଟ କାଟି ନିଆଯାଏ ତେତେବେଳେ ତାହାର ମୂଳଗୁଡ଼ିକ ଏବଂ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ପତ୍ର କଆରରେ ରହିଯାଏ; ଏହି ମୂଳ ଓ ପତ୍ର ସାରରୂପେ ପରିଣତ ହୁଏ । ପରୀକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଏହାର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରମାଣ ମିଳିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ କେଉଁ ସମୟରେ ଝୋଟ ବୁଣିଲେ ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ କଟାଯାଇ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶାରଦ ଧାନ କରାଯାଇ ପାରେ ।

ଝୋଟ ପ୍ରାୟ ତିନି ମାସିଆ ଫସଲ । ଏହାକୁ ବୈଶାଖ ମାସରେ ବୁଣିଲେ ଶ୍ରାବଣ ମାସର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ କଟାଯାଏ । ଏହି ସମୟରେ ଧାନ ରୋପିବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ଏଣୁ ଝୋଟ କାଟିଲା ପରେ କଆରରେ ଚାରି ପାଞ୍ଚ ଓହର (କାଣ) ହଳ ଓ ମଇ ଦେଇ ତତ୍ପ୍ରକ୍ଷଣାତ ଧାନ ରୋପିବା ଉଚିତ ।

ଝୋଟ ଓ ଧାନ ଗୋଟିଏ କଆରରେ ଏକବର୍ଷରେ ଯେପରି ଉତ୍ତମରୂପେ ହୋଇପାରେ, ଝୋଟ ଓ ଆଳୁ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ଆଳୁ ଅଳ୍ପ ଉଚ୍ଚ ଜମିରେ ହୁଏ ବୋଲି ଶାରଦ ଧାନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଝୋଟ ଓ ଶାରଦ ଧାନ, ଏବଂ ବିଆଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଝୋଟ ଓ ଆଳୁ କରିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର । ଏପରି କଲେ ଏକବର୍ଷରେ ଏକମାଣ ଜମିରୁ ଅନ୍ତତଃ ୬୦ ମହଣ ଝୋଟ, ୪୦ ମହଣ ଧାନ ଓ ୫୦ ମହଣ ନଡ଼ା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଏ ସମସ୍ତର ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରାୟ ୫ ୨୦୦ ଙ୍କା ହେବ କିନ୍ତୁ ଉଭୟ ଫସଲର ଚାଷ ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ପ୍ରାୟ ୫ ୬୦ ଙ୍କା ପଡ଼ିବ । ଝୋଟ ଓ ଆଳୁ କଲେ ମଧ୍ୟ ଲାଭ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ହୋଇଥାଏ ।

ତେବେ କୃଷକମାନେ ଏହି ସୁବିଧା କାହିଁକି ନିଅନ୍ତି ? ପ୍ରଥମରେ ଆମ୍ଭେ କହିଅଛୁଁ ଯେ ଉଭୟ ଫସଲ ଏକ ବର୍ଷରେ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ଧାରଣା । କେହି ଜଳର ଅସୁବିଧା ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇଥାନ୍ତି । ଆହୁରି କେହି କହିଥାନ୍ତି ଯେ, କେନାଲଜଳ (Canal water) ସାହାଯ୍ୟ-ବିନା ଏହି ପ୍ରକାର ଫସଲ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ସେମାନେ ମନେ କରନ୍ତି ଝୋଟ ଚାଷରେ ଅଧିକ ଜଳର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ସେମାନେ, "ନଇ ନଦେଖୁଁ ଲଙ୍ଗଳା" । ସେମାନେ କେବେ ଚେଷ୍ଟା ନକରି କେବଳ ଉପରୋକ୍ତ ଧାରଣା ଗୁଡ଼ିକ ମନମଧ୍ୟରେ ରଖିଥାନ୍ତି । ଝୋଟ ନିମନ୍ତେ ବିଶେଷ ଜଳର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଦି ବୃଷ୍ଟି ନହୁଏ ତେବେ ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ ମାସରେ ଥରେ ମାତ୍ର ଜଳର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ, ନଚେତ୍ ଆଦୌ ହୁଏ ନାହିଁ । ଉଭୟ ଫସଲ ଉତ୍ତମରୂପେ ଏକବର୍ଷରେ ଅଦାୟ କରାଯାଇ ପାରେ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜଣାଯାଉ ଅଛି ଯେ ସେମାନଙ୍କ ଧାରଣା ଗୁଡ଼ିକ ଭ୍ରାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଣୁ ଝୋଟଚାଷରେ ଧାନ ଚାଷ କରିବା ପାଇଁ କୃଷକମାନଙ୍କୁ ବିନୀତ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ଅଙ୍କର ବାଲିଆ ମାଟି ଝୋଟ ଚାଷ ନିମନ୍ତେ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ । ଯଦି ପାଣି ମଡ଼ାଇବାର ସୁବିଧା ଥାଏ ତେବେ ଉଚ୍ଚ ବା ନୀଚ ହେଉ ସମସ୍ତ ଜମିରେ ଝୋଟଚାଷ ହୋଇପାରେ । ସ୍ଥୂଳତଃ, ଅନୁର୍ବର ବାଲିଆ ଓ ପଥୁରିଆ ମୃତ୍ତିକା ବ୍ୟତୀତ ସମସ୍ତ ଜମି ଝୋଟ ଚାଷର ଉପଯୁକ୍ତ ।

ଜମିର କିମ୍ବା ଝୋଟ ହୋଇ ପାରେ ।

ଏମୋନିଆ (Sulphate of ammonia) ଅଦି କେତେକ ବିଲାତି ସାର ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ଅଧିକ ପତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଗୋବର ସାର ଦେବାଦ୍ୱାରା ଯେପରି ଲାଭ ହୋଇ ପାରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କୌଣସି ସାରରେ ସେପରି ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଏକମାଣ ଜମିରେ ମ ୧୫୦ ହଣ ଠାରୁ ମ ୨୦୦ ହଣ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୫ ବା ୨୦ ଗାଡ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋବର ସାର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ । ଏହା ସଙ୍ଗରେ ଯଦି ପଙ୍କ ମାଟି ମିଶାଯାଏ ତେବେ ମଧ୍ୟ ଭଲ ।

କେଉଁ ସାର ଝୋଟ-ପକ୍ଷେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଓ ତାହାର ପରିମାଣ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଫାଲ୍ଗୁନ ଓ ଚୈତ୍ର ମାସରେ ଜମିକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ କର୍ଷଣ କରି ମଇ ଅଦ ଦିଆଯାଏ । ୨।୮ ଥର ହଳ ଓ ମଇ ଦେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ । ବୈଶାଖ ମାସରେ ହଳ ଓ ମଇ ଦେବା ଉତ୍ତାରୁ ବୀଜ ବୁଣାଯାଏ । ବୀଜ ବୁଣିବା ପରେ ପୁନର୍ବାର ଅଗଭୀରଭାବରେ କର୍ଷଣ କରି ସର୍ବ-ଶେଷରେ ମଇ ଦିଆଯାଏ । ବହଳିଆ କରି ବୀଜ ବୁଣିଲେ ଗଛ ଗୁଡ଼ିକ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଏଣୁ ପାତଳ ଭାବରେ ବୁଣିବା ଉଚିତ । ମଣ ପ୍ରତି ସେ ୪½ ରୁ ବା ସେ ୫ ରୁ ବୀଜର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ।

କପର ଜମି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ ଓ ବୀଜ ବୁଣା ଯାଏ ।

କେଉଁ ପରିମାଣରେ ବୀଜ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ।

ଯେତେବେଳେ ଚାରା ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଛଅ ଇଞ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ହୁଏ ତେତେବେଳେ ବଦା * ଦିଆଯାଏ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଘାସ ଉପୁଡ଼ି ଯାଏ ମାଟି ହାଲୁକା ହୁଏ; ଏବଂ ବହଳ ଭାବରେ ଥିବା କେତେକ ବୃକ୍ଷ ସୁଦ୍ଧା ଉପୁଡ଼ି-ଯାଏ । ବଦାର କଣ୍ଟା ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଛଅ ଇଞ୍ଚ ଅନ୍ତରରେ ଲାଗି ଥିବାରୁ ଝୋଟ ଚାରା ପକ୍ଷରେ ବିଶେଷ ଉପକାରୀ; କାରଣ ଛଅ ଇଞ୍ଚ ଦୂରରେ ଝୋଟଗଛ ରହିବା ଉଚିତ ।

କାହିଁକି ଓ କେଉଁ ସମୟରେ ବଦା ଦିଆ-ଯାଏ ।

ବଦା ଦେବାର ୨।୮ ଦିନ ପରେ ଝୋଟ କିଆରୀରୁ ଘାସ ବଛାଯାଏ ଓ ଘନ ଭାବରେ ଥିବା କେତେକ ବୃକ୍ଷକୁ ଉପାଡ଼ି ପାତଳ କରାଯାଏ । କିଆରୀରେ ଘାସ ମଡ଼ିଗଲେ କିମ୍ବା ବହଳିଆ ହେଲେ ଝୋଟ ସତେଜ ହୋଇ ବଢ଼ି ପାରେ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଏପରି ଭାବରେ ବୃକ୍ଷ ଗୁଡ଼ିକୁ ଉପାଡ଼ିବା ଉଚିତ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛଅ ଇଞ୍ଚ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ୨ ପୁଷ୍ଟ ଗଛ ରହିବ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ପରେ ଝୋଟ ସତେଜ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ଶୀଘ୍ର ବଢ଼ିଯାଏ । ଶ୍ରାବଣ ମାସର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଝୋଟଗଛରେ ଫୁଲ ଫୁଟେ । ଏହି ସମୟରେ ଫଳ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଫଳ ହେଲାକ୍ଷଣି ଏହାକୁ କାଟିବା ଉଚିତ; କାରଣ ଏହାହିଁ ଏହାର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ବିଳମ୍ବରେ କାଟିଲେ ପତ୍ର ପରିଷ୍କାର ହୁଏ ନାହିଁ । ମଞ୍ଜି ରଖିବାକୁ ହେଲେ ଝୋଟ ଶୁଷ୍କ ହେଲେ କାଟିବା ଉଚିତ ।

କେଉଁ ସମୟରେ ଘାସ ବଛା-ଯାଏ ।

କେଉଁ ସମୟରେ ଝୋଟ କରାଯାଏ ।

ଝୋଟକୁ ଦାଆ ଦ୍ୱାରା କାଟି ୨।୩ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାଡ଼ ଉପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶୁଷ୍କ ସ୍ଥାନରେ ରଖାଯାଏ । ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ ୨।୩ ଦିନ ପଡ଼ି ରହିଲେ ଅନେକ ପାନ ପଚିଯାଇ ବୃକ୍ଷରୁ ସହଜରେ ଝଡ଼ିପଡ଼େ । ତତ୍ପରେ ୧୫ । ୦ ଗଛ (ଯେତେ ଗଛରେ ଏକ ମୁଠା ହୋଇପାରେ) ଏକ ସଙ୍ଗରେ ବନ୍ଧାଯାଏ । ଏହାକୁ "କେରି" କହନ୍ତି । ୧୨।୧୫ କେରିରେ ଗୋଛା ବନ୍ଧା ଯାଏ ଏବଂ ସର୍ବଶେଷରେ ଏହି ଗୋଛା ଗୁଡ଼ିକ ଜଳ ନିକଟକୁ ମଡ଼ାଇବାକୁ ନିଆଯାଏ ।

ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ୨୦ ଠାରୁ ୩୦ ଗୋଛା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକତ୍ରରେ ଦୁଇ ପ୍ରସ୍ଥ କରି ଭେଲା ବନ୍ଧାଯାଏ । ଏହିପରି କଲେ ତଳ ପ୍ରସ୍ଥ ଗୋଛ-ଗୁଡ଼ିକର ମୂଳ ଯେଉଁ ଦିଗରେ ଥାଏ ଉପର ଗୋଛା ଗୁଡ଼ିକର ମୂଳ ତାହାର ବିପରୀତ ଦିଗରେ ରହିବା ଉଚିତ । ଅଳ୍ପ ଝୋଟରେ ଏକପ୍ରସ୍ଥ କରିବାହିଁ ଭଲ । ଏହି ଭେଲା ଗୁଡ଼ିକୁ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଭାବରେ ସଢ଼ାଇ-ବାକୁ ହେବ ଯେପରି କି ତଳରେ ଲାଗେ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଭାସେ ନାହିଁ । ବାଉଁଶ ବା କାଠ ଖୁଣ୍ଟି ଭେଲାଗୁଡ଼ିକର ଶେଷ ଛାଟର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଦେଇ ଭେଲା ଉପରେ ଦୁଇଟି ଲମ୍ବ ବାଉଁଶ ବା କାଠ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖୁଣ୍ଟିରେ ବାନ୍ଧି-ଦେଲେ ଜଳ ଉପରେ ଭାସି ପାରେ ନାହିଁ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ତିନିହସ୍ତ ଗଭୀର ଜଳରେ କରିବାହିଁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ୧୦ । ୧୫ ଦିନ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ରହିଲେ ଝୋଟ ସଢ଼ିଯାଏ । ଯଦି ଏହି ସମୟରେ ଅଧିକ ଗରମ ବୋଧ-ହୁଏ ତେବେ ଝୋଟ ଶୀଘ୍ର ସଢ଼ିଯାଏ, ଏବଂ ଥଣ୍ଡାହେଲେ ଅଧିକ ସମୟ ଲାଗେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତହିଁରୁ କିପରି ପତ୍ର ବାହାର କରା ଯାଏ ତହିଁ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇଚାରି କଥା କହୁଅଛୁ ।

ପରିଷ୍କାର ପତ୍ର ବାହାର କରିବାର ନିୟମ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ରୀତିରେ ଅମ୍ଭ ଦେଶୀୟ କୃଷକମାନେ ଝୋଟକୁ

* ବଦା ମଇ ଏହି ଗୋଟିଏ କୃଷିସଂଜ୍ଞା । ମଇ ସାଦା ଥାଏ କିନ୍ତୁ ବଦାରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଲୁହା ବା କାଠର କଣ୍ଟା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛଅ ଇଞ୍ଚ ଦୂରରେ ଲାଗିଥାଏ । ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହାକୁ "କଣ୍ଟାମଇ" (କଣ୍ଟାକଣ୍ଟର) କହନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସଢ଼ାଇ ଥାନ୍ତି ଓ ତହିଁରୁ ପଟ ବାହାର କରିଥାନ୍ତି ସେହି ରୀତିକୁ ପାଠକବର୍ଗଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ଥାପନ କରୁଅଛୁଁ । ଉତ୍କଳରେ କେତେ ସ୍ଥାନରେ ଝୋଟ ଓ କେତେ ସ୍ଥାନରେ କାଉଁରିଆ* ଗୃଷ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଉଭୟ ଫସଲର ଗୃଷ ନିୟମ ପ୍ରାୟ ଏକରକମ । ଯେତେବେଳେ ଝୋଟ ବା କାଉଁରିଆକୁ ପାଣିରେ ସଢ଼ାନ୍ତି ତେତେ-ବେଳେ ତାହା ଉପରେ ମାଟି ଦେଇ ତଳକୁ ଦବାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଝୋଟ ବା କାଉଁରିଆ ପଙ୍କରେ ଲାଗି ଅପରିଷ୍କାର ହୋଇଯାଏ । ଏଥିରୁ ପଟ ବାହାର କରିବା ସମୟରେ ମଳ ରହିଥାଏ । ଏଣୁ ଅପରିଷ୍କାର ପଟ ଜାତ ହୁଏ ।

ଥାନ୍ତ ଦେଶୀୟ ଝୋଟ ସଢ଼ାଇବା ନିୟମ ।

ଯେତେବେଳେ ବଜାରରେ ସାଧାରଣତଃ ପଟର ଦର ମହଣକୁ ୫ ୬।୭ ଙ୍କା ହୋଇଥାଏ ତେତେବେଳେ ସେମା-ନଙ୍କର ଅପରିଷ୍କାର ପଟ ୫ ୩।୪ ଙ୍କାରେ ସୁଦ୍ଧା ବିକ୍ରୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏତେ ପରିଶ୍ରମ ଏବଂ ବ୍ୟୟ କରି ଲାଭବାନ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ପରିଷ୍କାର ପଟ କରିବାକୁ ହେଲେ ବେଶି କିଛି ମାଲ ମସଲାର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ଝୋଟ ବା କାଉଁରିଆ ଉତ୍ତମରୂପେ ସଢ଼ିଲେ ଓ ନିୟମରେ କାଚି ଜାଣିଲେ ପରିଷ୍କାର ପଟ ଜାତ ହୁଏ ।

ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳର କୃଷକମାନେ ଶୁଷ୍କ ସ୍ଥାନରେ କାଉଁରିଆରୁ ପଟ ବାହାର କରନ୍ତି । ଝୋଟ ଗୃଷ କରୁଥିବା ଉତ୍କଳର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ନିୟମ ଦେଖାଯାଏ ।

ଥାନ୍ତ ଦେଶୀୟ ଝୋଟ କରା ନିୟମ ।

ପ୍ରଥମରେ କାଦୁଅରେ ପଡ଼ି ଝୋଟ ବା କାଉଁରିଆଗୁଡ଼ିକ ଅପରିଷ୍କାର ଥାଏ । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସଢ଼ିଥାଏ ଓ କେତେକ ଅଦୌ ସଢ଼ି ନ ଥାଏ । କାହାର ଛାଲ ଅଳ୍ପ ପରିମାଣରେ ଛାଡ଼େ, କାହାର ବା ଥାଦୌ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ଆହୁରି ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଏହି ଯେ ଏହି ନିୟମଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ବ୍ୟୟ ପଡ଼େ । କାରଣ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ କାଚିଲେ ଯେପରି ଶୀଘ୍ର ପରିଷ୍କାର ହୋଇପାରେ ଶୁଷ୍କସ୍ଥାନରେ ସେପରି ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ଏଣୁ ଯେଉଁ ନିୟମରେ ପରିଷ୍କାର ପଟ ଅଳ୍ପ ବ୍ୟୟରେ ବାହାର କରାଯାଏ ସେହି ନିୟମ ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧୃତ କରି ଉକ୍ତ ନିୟମକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ପାଇଁ କୃଷକମାନଙ୍କ ମନ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ଆକର୍ଷଣ କରୁଅଛୁଁ ।

ଝୋଟ କପରି ସଢ଼ାଇବାକୁ ହୁଏ ତାହା ପୂର୍ବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ସାରିଅଛୁଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତହିଁରୁ କପରି ପରି-ଷ୍କାର ପଟ ବାହାର କରାଯାଏ ସେ ବିଷୟ ଦେଖାଯାଉ ।

ଯେଉଁମାନେ ଝୋଟ କାଚନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଝୋଟରୁ ପଟ ବାହାର କରନ୍ତି ସେମାନେ ଖଣ୍ଡିଏ ଏକ ହସ୍ତ ଲମ୍ବ କାଷ୍ଠ † ନେଇ ଜଙ୍ଘେ ବା ଅଣ୍ଟାଏ ପାଣିରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଭେଳାରୁ ଏକ ଗୋଛା ତୁଳି କରି ଉକ୍ତ ଗୋଛାରୁ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା କେରାଏ ଲେଖାଁ ଝୋଟ ଧରି ଏକହାତ ଲମ୍ବା କାଷ୍ଠଖଣ୍ଡ ଦ୍ୱାରା ବାଡ଼େଇ ପରିଷ୍କାର କରନ୍ତି । ବାଡ଼େଇବା କାର୍ଯ୍ୟ ଝୋଟ କେରାର ମୂଳ ପାଖରେ ଏକ ହାତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ-ଥାଏ; ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ପାଣିରେ ୨।୩ ଥର ହଲାଇଲେ ପରିଷ୍କାର ହୋଇଯାଏ । ତତ୍ପରେ ମୂଳରୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ହସ୍ତ ଦୂରରେ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ଭଗ୍ନାଂଶକୁ ତଳମୁଖା କରି ହଲାଇଦେଲେ ଏକହସ୍ତ ଲମ୍ବା କାଉଁରିଆ ‡ ଗୁଡ଼ିକ ପଡ଼ି ଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଅବଶିଷ୍ଟ କାଉଁରିଆ ପଡ଼ିଯାଏ ତହିଁର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଉଚିତ । କାଉଁରିଆ ନିଃସୃତ ମୂଳ ପାଖର ପଟକୁ ଏକତ୍ରରେ ବାମ ହସ୍ତରେ ଧରି ପାଣି ଉପରେ ସମତଳଭାବରେ ଆଗକୁ ପଛକୁ ଦୁଇ ଚାରି ଥର ହଲାଇଲେ ଅବଶିଷ୍ଟ କାଉଁରିଆ ପଟରୁ ବାହାର ପଡ଼େ । କାର୍ଯ୍ୟଟି ଜଳ ମଧ୍ୟରେ କରା ଯାଉଥିବାରୁ ସମସ୍ତ ମଳ ବାହାର ଯାଏ । ପଟନିଃସୃତ କାଉଁରିଆ ଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଷ୍କ ସ୍ଥାନରେ ପକାଇବା ଉଚିତ ଏବଂ ପଟରୁ ପାଣି ଚିପି ଦେଇ (ପଟକୁ ହସ୍ତଦ୍ୱାରା ଚିପୁଡ଼ି ଦେଇ) ଶୁଷ୍କ ସ୍ଥାନରେ ରଖାଯାଏ । ଏହି ପଟକୁ ୨।୩ ଦିନ ଖରାରେ ଶୁଖାଇଲେ ବ୍ୟବହାରୋପଯୋଗୀ

କପରି ସ୍ଥଳରେ ପରିଷ୍କାର ପଟ ବାହାର କରାଯାଏ ।

* ଏହାର ଗୃଷ ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ହେଉଅଛି, କିନ୍ତୁ ଝୋଟ ଗୃଷ ପ୍ରାୟ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଅଧିକାଂଶ କୃଷକମାନେ ଅଖୁ ସଙ୍ଗରେ ଏହାର ଗୃଷ କରିଥାନ୍ତି । ଏହାର ପଟ ଝୋଟର ପଟ ତୁଲ୍ୟ ଶକ୍ତ ନୁହେ ।

† ବାମ୍ବ ଖଣ୍ଡକୁ ପିଟଣା କହନ୍ତି । କଦାଚିତ ବାଙ୍ଗ ପଟାରେ ଉତ୍ତମ ପିଟଣା ହୁଏ ।

‡ ଏହି କାଉଁରିଆକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପଟ ନିଃସୃତ ଝୋଟକୁ ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳରେ ଶୋକ କହନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୁଏ । ଏହାହିଁ ପରିଷ୍କାର ପଟ ବାହାର କରିବାର ନିୟମ । ଅଖ ଗୃହରେ ଗୁଡ଼ ରକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ଯେପରି ଶିକ୍ଷଣୀୟ, ଝୋଟ ଗୃହରେ ପଟ ବାହାର କରିବା ନିୟମ ସେହିପରି ଶିକ୍ଷଣୀୟ ।

ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମରେ ଜଣେ ଲୋକ ଦିନକୁ ଅଠସଣ୍ଟା କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପ୍ରାୟ ୧୦।୧୨ ଗୋଛିରୁ ପଟ ବାହାର କରି ପାରେ, କିନ୍ତୁ ସେହି ଲୋକ ସେଠିକି ସମୟରେ ଦେଶୀୟ ଢଙ୍ଗରେ ତହିଁର ଚତୁର୍ଥାଂଶ ସୁଦ୍ଧା କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଉପରୋକ୍ତ ନିୟମରେ ପଟ ବାହାର କରିବା କୃଷକମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

ଝୋଟ ଗୃହର ଖର୍ଚ୍ଚ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ନିମ୍ନଲିଖିତ ହିସାବରୁ ଝୋଟ ଗୃହର ଲାଭଲାଭ ମୋଟାମୋଟି ବୁଝା ଯାଇ ପାରେ ।

ଏକମାଣ ଜମିରେ :—

୮ ଥର ହଳ ଓ ମଇ ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୨ ।
୨ ସେର ବିଜ, ଏକ ସେରକୁ ଟ ୦ । ଦରରେ	ଟ ୧ ।
ସାର ଇତ୍ୟାଦି ଖର୍ଚ୍ଚ (ପ୍ରାୟ ୧୫ ଉଡ଼ା ଗୋବରଖତ)	ଟ ୨୫
ଥରେ ବିନ୍ଧା ଦେବା ଖର୍ଚ୍ଚ ...	ଟ ୦ ।
ଘାସ ବାଛିବା ଓ ଚଛଗୁଡ଼ିକ ପତଳା କରିବା	ଟ ୫ ୧
କାଟିବା ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ ୩୦
ଗୋଛି ବାନ୍ଧିବା ଓ ଜଳ ନିକଟକୁ ବୋହିବା	ଟ ୪ ୧
ପାଣିରେ ସଢ଼ାଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ ୨ ୧
ପଟ ବାହାର କରିବା ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ ୯ ୧
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ ୧ ୧
ମୋଟ ଖର୍ଚ୍ଚ	ଟ ୪୦ ୧
ପ୍ରତି ମଣରେ ସାଧାରଣତଃ ୨୦ ମହଣ ଝୋଟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ଏକ ମହଣକୁ ଟ ୬ ଙ୍କା ଦରରେ	ଟ ୧୨୦ ୧
ଖରଚ ବାଦେ ଦେଇ ମୋଟ ଲାଭ	ଟ ୮୦ ୧

ଝୋଟ ଗୃହରେ କେଉଁ ପରିମାଣରେ କର ହୋଇ-ପାରେ ।

ଏକମାଣ ଜମିରୁ କେବଳ ଝୋଟ ଗୃହରେ ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ବାଦ ଯାଇ ନିଃସନ୍ଦେହରେ ଟ ୮୦ଙ୍କା ଲାଭ ହୋଇପାରେ ଏବଂ ସେହି ଜମିରୁ ସେହି ବର୍ଷରେ ଧାନ ଗୃହରେ ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ବାଦ ଯାଇ ଟ ୬୦ ଙ୍କା ଲାଭ କରିଯାଇ ପାରେ । ଉଭୟ ଗୃହ ସହଜ ଲଭ୍ୟ । ଏଣୁ କୃଷକ-ମାନଙ୍କ ଏକାନ୍ତ ଅବଲମ୍ବନୀୟ ।

ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ପ୍ରଧାନ ।

ପ୍ରତିଦାନ ।

ତୁ କି ଲୋ ଦେଇଛୁ ଦାନ ପ୍ରତିଦାନ ଆଶେ ?
ଅକାଙ୍କ୍ଷା ରହିତ ମୋର ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଏ ଦାନ ।
ତୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟଟି ରଖିଥା' ତୋ ପାଶେ,
ତିଳେ ମାତ୍ର ପ୍ରତିଦାନ ନ ଗ୍ରହେଁ ମୋ ପ୍ରାଣ ।
ଯାହା ମୁଁ ଦେଇଛି, ସେ ଯେ ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ
ସେଟି ଯେ ମୋ ପ୍ରିୟତମ—ମୋ କ୍ଷୁଦ୍ରହୃଦୟ,
ହେଲା କି ମୁଁ ଏତେ ନିଜ, ସ୍ୱାର୍ଥପରଜନ
ଲୋଡ଼ିବି ହୃଦୟ ପାଇଁ ହୃଦୟନିମୟ ?

ମୋ ହୃଦୟ ଗୁରୁଭାର ନ ପାରିଣ ବହି,
ସମର୍ପିଣ ତୋ'ର କ୍ଷୁଦ୍ରହୃଦୟ ମୋ ପାଶେ
ଲାଘବରୁ ନିଜ ଭାର ପାଞ୍ଚୁଛୁ କି ସହ ?
ତେବେ ମୁଁ ରଖିବି ତାହା ଅଭାବ ଯତନେ ।
କିନ୍ତୁ ସଖି, କେଉଁ ଠାବେ ରଖିବ ମୁଁ ନେଇ ?
"ମୋର" ବୋଲି ରଖି ନାହିଁ କିଛିତ ସମ୍ବଳ !
ମନ, ପ୍ରାଣ, ଦେହ, ଧନ ସବୁ ଅଛି ଦେଇ,
ସମସ୍ତ ଦେଇଛି ସଖି ତୋହ ପଦେ ଢାଳି !

ଶ୍ରୀ ଲ—

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କର ଜୀବନୀ ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଯୁକ୍ତ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କର କଥୋପକଥନ ।

ଆଜି ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜା । ଶୁକ୍ରବାର, ଅକ୍ଟୋବର ତା ୨୬ ରଖ, ୧୮୭୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ । ପ୍ରଭୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱର-କାଳୀମନ୍ଦିରର ସେହି ପୂର୍ବ ପରିଚିତ ଗୃହରେ ବସିଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଜୟକୃଷ୍ଣ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଓ ଶ୍ରୀରାଲାଲଙ୍କ ସହିତ କଥୋପକଥନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଜଣେ ଆସି କହିଲା, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନ ଜାହାଜ ଘେନି ଆସିଅଛନ୍ତି । କିୟତ୍‌କ୍ଷଣ ଉତ୍ତାରୁ କେଶବ*ଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି କହିଲେ, ମହାଶୟ ! ଜାହାଜ ଆସିଅଛି, ଆପଣଙ୍କୁ ଯିବାକୁ ହେବ, ଚାଲନ୍ତୁ ଟିକିଏ ଭ୍ରମଣ କରି ଆସିବେ । କେଶବବାବୁ ଜାହାଜରେ ଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ ।

ଦିବା ପ୍ରାୟ ୪ଟା ବାଜିଅଛି । ପ୍ରଭୁ ନୌକାଯୋଗେ ଜାହାଜକୁ ଗଲେ । ବିଜୟକୃଷ୍ଣ† ସଙ୍ଗରେ ନୌକାରେ ଆରୋହଣ କରିବା ମାତ୍ର ପ୍ରଭୁ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ; ସମାଧିସ୍ଥ ।

ମାଷ୍ଟର¶ ଜାହାଜରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଏହି ସମାଧିସ୍ଥ ଭାବ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି । ସେ ଦିବା ୩ଟା ସମୟରୁ କେଶବଙ୍କର ଜାହାଜରେ ଚଢି ପ୍ରଭୁ ଓ କେଶବଙ୍କର ମିଳନ, ସେମାନଙ୍କର କଥୋପକଥନ ଓ ଆନନ୍ଦ, ଦର୍ଶନ ଓ ଶ୍ରବଣ ନିମିତ୍ତ କଲିକତାଠାରୁ ଆସିଅଛନ୍ତି । କେଶବ ତାଙ୍କର ସାଧାରଣ ଓ ବକ୍ତୃତା ଦ୍ୱାରା ମାଷ୍ଟରଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ବହୁ ବଙ୍ଗୀୟ ଯୁବକମାନଙ୍କର ମନୋହରଣ କରିଅଛନ୍ତି, ଅନେକେ ପରମାତ୍ମୀୟଜ୍ଞାନରେ ତାଙ୍କୁ ହୃଦୟର ସ୍ନେହ ଢାଳି ଦେଇଅଛନ୍ତି; କେଶବ ଇଂରାଜୀପଢ଼ା ଲୋକ, ଇଂରାଜୀ ଦର୍ଶନ ସାହିତ୍ୟ ପଢି ଅଛନ୍ତି । ସେ ପୁଣି ଦେବ ଦେବୀ ପୂଜାକୁ ବହୁବାର ପୌତ୍ତଳିକତା କହିଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଭୁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରନ୍ତି, ଆହୁରି ମଧ୍ୟେ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସନ୍ତି, ଏହା ବିସ୍ମୟକର ବ୍ୟାପାର ସତ୍ୟ ; ସେମାନଙ୍କର ମନ ମିଳନ କେଉଁଠାରେ, ବା କିପରି ହେଲା, ଏହି ରହସ୍ୟଭେଦ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମାଷ୍ଟରାଦି ଅନେକେ କୌତୂହଳାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ ନିରାକାରବାଦୀ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେ ପୁଣି ସାକାରବାଦୀ; ନିରାକାର ବ୍ରହ୍ମର ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି, ପୁଣି ଦେବ ଦେବୀ ପ୍ରତିମା ସମ୍ମୁଖରେ ପୁଷ୍ପ ଚନ୍ଦନ ନେଇ ପୂଜାମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ଓ ପ୍ରେମ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ନୃତ୍ୟ ଗୀତ କରନ୍ତି । ଆହୁରି ଖଟ ବିଛଣାରେ ବସନ୍ତି, ଓ ରଙ୍ଗଧଡ଼ି ଯୁକ୍ତ ବସ୍ତ୍ର, କୁର୍ତ୍ତା, ମୋଜା ମଧ୍ୟ ପିନ୍ଧନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସଂସାର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଭାବ ସଙ୍କେତୋଦ୍ଭବରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ତୁଲ୍ୟ, ସେଥିପାଇଁ ଲୋକେ ପରମହଂସ କହନ୍ତି । ଏଣେ କେଶବ ନିରାକାରବାଦୀ; ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ର ଘେନି ସଂସାର କରନ୍ତି, ଇଂରାଜୀ-ଭାଷାରେ ବକ୍ତୃତା ଦିଅନ୍ତି, ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଲେଖନ୍ତି ଓ ବିଷୟ କର୍ମ୍ମ କଥ କରନ୍ତି ।

* * * *

ନୌକା ଜାହାଜ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସମସ୍ତେ ଦେଖିବାପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ, ଭାରି ଗହଳ । ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନିମ୍ନପଦରେ ଅବତରଣ କରାଇବା ନିମିତ୍ତ କେଶବ ଶଶବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସ୍ୱଳ୍ପ ସଂଜ୍ଞା ଆନୟନ କରି ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଗୃହ ମଧ୍ୟକୁ ଘେନିଗଲେ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାବସ୍ଥ । ଜଣେ ଭକ୍ତ ଉପରେ ଭର ଦେଇ ଆସୁଅଛନ୍ତି, କେବଳ ପଦ ଚାଲିତ ହେଉଅଛି ମାତ୍ର । ପ୍ରଭୁ ଜାହାଜ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । କେଶବାଦି ଭକ୍ତମାନେ ପ୍ରଣାମ କଲେ, କିନ୍ତୁ ତେବେହେଁ ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଜ୍ଞା ହେଲା ନାହିଁ । ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଟେବଲ, ଖଣ୍ଡେ କେତେକ ଚୌକି । ଖଣ୍ଡିଏ ଚୌକିରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବସାଇଲେ,

*କେଶବ—ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରଚାରକ କେଶବଚନ୍ଦ୍ର ସେନ ।

†ବିଜୟ—ବିଜୟକୃଷ୍ଣ ଗୋସ୍ୱାମୀ, ସୁନ୍ଦର ନରେନ୍ଦ୍ରପୁଷ୍କରିଣୀର ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ତାହାଙ୍କର ସମାଧି ଅଛି ।

¶ମାଷ୍ଟର—କଥାମୃତ ଲେଖକ ମହେନ୍ଦ୍ର ଗୁପ୍ତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଖଣ୍ଡିକରେ କେଶବ ବସିଲେ, ବିଜୟ ବସିଲେ । ଆଉ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭକ୍ତମାନେ ଯେ ଯେଉଁଠାରେ ପାଇଲେ ବସିଲେ । ଅନେକେ ସ୍ଥାନାଭାବବଶତଃ ବାହାରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ପ୍ରଭୁ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରି ପୁଣି ସମାଧିସ୍ଥ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବାହ୍ୟ-ଶୂନ୍ୟ, ସମସ୍ତେ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଅଛନ୍ତି । ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ କଳାକୀର୍ତ୍ତିବଶତଃ ପ୍ରଭୁଙ୍କର କଷ୍ଟ ହେଉଥିବାର ଦେଖି କେଶବ ଗବାକ୍ଷ ଖୋଲିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆସନ ତ୍ୟାଗ କରି ଉଠିଲେ । ବିଜୟ କେଶବଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରି ସାଧାରଣ ବ୍ରାହ୍ମସମାଜ-ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର କନ୍ୟାର ବିବାହାଦି କେତେକ କାର୍ଯ୍ୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅନେକ ବକ୍ତୃତା ଦେଇ-ଅଛନ୍ତି, ତନ୍ନିମିତ୍ତ କେଶବ ବିଜୟଙ୍କୁ ଦେଖି ଟିକିଏ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ।

ବ୍ରାହ୍ମଭକ୍ତମାନେ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଅଛନ୍ତି । ସମାଧି ଭଙ୍ଗ ହେଲା । ତେବେହେଁ ପୂର୍ଣ୍ଣଜ୍ଞାନ ହୋଇ ନାହିଁ । ପ୍ରଭୁ ନିଜେ ଅସ୍ଫୁଟ ସ୍ୱରରେ କହୁଅଛନ୍ତି "ମା ? ମୋତେ ଏଠାକୁ ଆଣିଲୁ କିପାଇଁ ? ମୁଁ କି ଏମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଡ ମଧ୍ୟରୁ ରକ୍ଷା କରି ପାରିବି ?

ପ୍ରଭୁ କି ଦେଖୁଛନ୍ତି ଯେ, ସଂସାରୀ ଲୋକମାନେ ଖୁଆଡ ଭିତରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି ; ବାହାରକୁ ଆସି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ବାହାରର ଆଲୋକ ଦେଖି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ବିଷୟ କର୍ମରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ହାତ ଗୋଡ ବନ୍ଧା ? ସେମାନେ କେବଳ ଗୃହମଧ୍ୟସ୍ଥ ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି, ଆଉ ମନେ କରୁଅଛନ୍ତି ଯେ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କେବଳ ଦେହସୁଖ ବିଷୟକର୍ମ, କାମିନୀ ଓ କାଞ୍ଚନ ? ସେଥିନିମିତ୍ତ କି ପ୍ରଭୁ କହୁ-ଅଛନ୍ତି "ମା ! ମୋତେ ଏଠାକୁ ଆଣିଲୁ କିପାଇଁ ? ମୁଁ କି ଏମାନଙ୍କୁ ଖୁଆଡ଼ମଧ୍ୟରୁ ରକ୍ଷାକରି ପାରିବି ? "

ସଭାମଧ୍ୟରେ ଗାଜୀପୁର-ନିବାସୀ ନିଲମାଧବ ବାବୁ ଥିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନିମେ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ହୋଇ ଅସୁଅଛି ଦେଖି ସେ ଓ ଆଉ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଭକ୍ତ ପାଉହାରୀ ବାବାଙ୍କ କଥା ଉତ୍ଥାପନ କଲେ । ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଭକ୍ତ (ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରତି)—ମହାଶୟ ! ଏମାନେ ପାଉହାରୀ ବାବାଙ୍କୁ ଦେଖି ଅଛନ୍ତି । ଯେ ଗାଜୀପୁରରେ ଥାନ୍ତି । ଥରେଙ୍କେ ଥରେ ଆଉ ଜଣେ ।

ପ୍ରଭୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା କଥା କହି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟକଲେ ।

ବ୍ରାହ୍ମଭକ୍ତ (ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରତି) ମହାଶୟ, ପାଉହାରୀ ବାବା ତାଙ୍କ ଗୃହରେ ଆପଣଙ୍କର ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ରଖିଅଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଭୁ ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟ କରି ନିଜ ଶରୀର ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି କହିଲେ "ଖୋଳଟା" ଢକଣା ଓ ତାର ଖୋଳ—ଦେହୀ ଓ ଦେହ । ପ୍ରଭୁ କି କହୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ଦେହ ବିନଶ୍ୱର, ରହିବ ନାହିଁ । ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଦେହୀ ସେ ଅବିନାଶୀ । ଅତଏବ ଦେହର ଫଟୋଗ୍ରାଫ୍ ରଖି କଣ ହେବ ? ଦେହ ଅନିତ୍ୟବସ୍ତୁ, ତାହାର ଆଦର କରି କଣ ହେବ ? ବରଂ ଯେଉଁ ଭଗବାନ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ରୂପେ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତରରେ ବିରାଜ କରୁଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ । ପ୍ରଭୁ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ;—

"ତେବେ ଗୋଟିଏ କଥାଅଛି, ଭକ୍ତଙ୍କର ହୃଦୟ ତାଙ୍କର ଆବାସ ସ୍ଥାନ । ସେ ସର୍ବଭୂତରେ ରହନ୍ତି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତ ହୃଦୟରେ ସେ ବିଶେଷରୂପେ ରହନ୍ତି । ଯେପରି କୌଣସି ଜମିଦାର ତାଙ୍କର ଜମିଦାରୀର ସବୁଠାରେ ରହିପାରନ୍ତି, ତେବେ ଅମୁକ ବୈଠକଖାନାରେ ସେ ପ୍ରାୟ ରହନ୍ତି, ଏହି କଥା ଲୋକେ କହନ୍ତି । ଭକ୍ତହୃଦୟ ଭଗବାନଙ୍କର ବୈଠକ-ଖାନା ।

ଏକ ଈଶ୍ୱର—ତାଙ୍କର ଭିନ୍ନ ନାମ, ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତି ।

"ଜ୍ଞାନିମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମ କହନ୍ତି; ଯୋଗୀମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଭଗବାନ କହନ୍ତି ।"

"ସେହି ଜଣେହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଯେତେବେଳେ ସେ ପୂଜା କରେ, ତାହାର ନାମ ପୂଜାରୀ । ଯେତେବେଳେ ରୋଷାଇ କରେ ତାହାର ନାମ ରୋଷେୟା ବ୍ରାହ୍ମଣ; ଯେତେବେଳେ ବିସ୍ତୁଟ ବିକେ, ତାହାର ନାମ ରୁଟିବିସ୍ତୁଟଓ୍ୱାଲା । ଯେ ଜ୍ଞାନୀ, ସେ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ବସିଥାଏ, ସେ ନିତି ବିଚାର କରେ ବ୍ରହ୍ମ ଏ ନୁହେଁ, ସେ ନୁହେଁ, ଜୀବ ନୁହେଁ, ଜଗତ୍ ନୁହେଁ । ଏହିରୂପେ ବିଚାର କରୁ ଯେତେବେଳେ ମନସ୍ଥିର ହୁଏ, ମନର ଲୟ ହୁଏ, ଆଉ ସମାଧି ହୁଏ, ତେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ହୁଏ । ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀର ଠିକ ଧାରଣା ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ୟ, ଜଗତ୍ ମିଥ୍ୟା; ନାମରୂପ ଏ ସବୁ ସ୍ୱପ୍ନବତ୍; ବ୍ରହ୍ମ ଯେ କଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାହା ମୁହଁରେ କହି ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ଯେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି (Person) ତାହାସୁଦ୍ଧା କହିବାର ଯୁକ୍ତି ନାହିଁ ।"

"ଜ୍ଞାନୀମାନେ ସେହିପରି କହନ୍ତି, ଯେପରି ବେଦାନ୍ତବାଦୀ । ଭକ୍ତମାନେ କିନ୍ତୁ ସବୁ ଅବସ୍ଥା ନିଅନ୍ତି, ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାକୁ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ବୋଲି ନିଅନ୍ତି । ଜଗତକୁ ସ୍ୱପ୍ନବତ୍ କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଭକ୍ତମାନେ ନାନାରୂପ ମାନନ୍ତି । ଭକ୍ତମାନେ କହନ୍ତି, ଏହି ଜଗତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ । ଆକାଶ, ନକ୍ଷତ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ପର୍ବତ, ସମୁଦ୍ର, ଜୀବ, ଜନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ଈଶ୍ୱର କରିଅଛନ୍ତି; ତାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ । ସେ ଅନ୍ତରରେ, ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ; ଆଉ ବାହାରେ ଅଛନ୍ତି । ଉତ୍ତମ ଭକ୍ତ କହନ୍ତି ସେ ନିଜେ ଏହି ଚତୁର୍ବିଂଶତି ତତ୍ତ୍ୱ—ଜୀବ ଜଗତ୍ ହୋଇ—ଅଛନ୍ତି । ଭକ୍ତର ଇଚ୍ଛା ଯେ ଚିନିଖାଏ, ଚିନି ହେବାକୁ ଚାହେଁ ନା ।" (ସମସ୍ତଙ୍କର ହାସ୍ୟ)

"ଭକ୍ତଙ୍କର ଭାବ କି ପ୍ରକାର ଜାଣ ? ହେ ଭଗବନ୍ ! ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଭୁ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଦାସ; ତୁମ୍ଭେ ମାତା, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ସନ୍ତାନ, ପୁଣି ତୁମ୍ଭେ ମୋର ସନ୍ତାନ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ପିତା ବା ମାତା । ତୁମ୍ଭେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଅଂଶ । ଭକ୍ତ ଏହା କହିବାକୁ ଚାହେଁ ନା ଯେ ମୁଁ 'ବ୍ରହ୍ମ' ।"

"ଯୋଗୀମାନେ ମଧ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମାର ଯୋଗ । ଯୋଗୀମାନେ ବିଷୟରୁ ମନକୁ ଗୋଡ଼ାଇ ନିଅନ୍ତି ଓ ପରମାତ୍ମାରେ ମନ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସେଥି ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ନିର୍ଜ୍ଜନରେ ସ୍ଥିର ଆସନରେ ଅନନ୍ୟମନ ହୋଇ ଧ୍ୟାନ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି ।"

"କିନ୍ତୁ ଏକହିଁ ବସ୍ତୁ । ନାମ ଭେଦ ମାତ୍ର । ଯେ ବ୍ରହ୍ମ, ସେହି ଆତ୍ମା, ସେହି ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମ; ଯୋଗୀଙ୍କର ପରମ ଆତ୍ମା; ଭକ୍ତଙ୍କର ଭଗବାନ୍ ।"

ଏଣେ ବାଷ୍ପୀୟ ପୋତ କଲିକତା ଅଭିମୁଖରେ ଚଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଭୁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ କଥା ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଜାହାଜ ଚାଲୁଅଛି କି ନା ଏ କଥା ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଭ୍ରମର ପୁଷ୍ପ ଉପରେ ବସିଲେ କି ଆଉ ଗୁଣଗୁଣ ଶବ୍ଦ କରେ ? * * * ସେମାନେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି, ଜଣେ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ପ୍ରେମିକ ବୈରାଗୀ; ଈଶ୍ୱର ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । କଥା ପୁଣି ଚଳିଲା ।

(ବେଦ ଓ ତନ୍ତ୍ରର ସମନ୍ୱୟ, ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତିର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ)

ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ—ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନେ କହନ୍ତି, ସୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିତି ପ୍ରଳୟ, ଜୀବ ଜଗତ୍ ଏ ସବୁ ଶକ୍ତିର କ୍ରୀଡ଼ା । ଆଉ କହନ୍ତି ଯେ, ବିଚାର କରିବାକୁ ଗଲେ ଏସବୁ ସ୍ୱପ୍ନବତ୍; ବ୍ରହ୍ମହିଁ ବସ୍ତୁ, ଆଉ ସବୁ ଅବସ୍ତୁ । ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନବତ୍ ଅବସ୍ତୁ ।"

କିନ୍ତୁ ହଜାରେ ବିଚାର କର, ସମାଧିସ୍ଥ ନ ହେଲେ ଶକ୍ତିର ଇଲାକା ଛାଡ଼ିଯିବାର ଯୁକ୍ତି ନାହିଁ । 'ମୁଁ ଧ୍ୟାନ କରୁଅଛି, ମୁଁ ଚିନ୍ତା କରୁଅଛି,' ଏସବୁ ଶକ୍ତିର ଇଲାକା ମଧ୍ୟରେ; ଶକ୍ତିର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ।

ସେଥି ନିମିତ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ଆଉ ଶକ୍ତି ଅଭେଦ, ଗୋଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଅନ୍ୟଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଯେପରି ଅଗ୍ନି ଓ ତାହାର ଦାହିକା ଶକ୍ତି । ଅଗ୍ନି ସ୍ୱୀକାର କଲେ, ଦାହିକା ଶକ୍ତି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଦାହିକା ଶକ୍ତି ବ୍ୟତୀତ ଅଗ୍ନି ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଅଗ୍ନି ବ୍ୟତୀତ ଦାହିକା ଶକ୍ତି ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ବାଦ ଦେଇ ସୂର୍ଯ୍ୟର ରଶ୍ମି ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ସୂର୍ଯ୍ୟର ରଶ୍ମି ଛାଡ଼ି ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ । ଦୁଧ କିପରି ? ନା, ଧଳା ଧଳା । ଦୁଧକୁ ଛାଡ଼ି ଦୁଧର ଧବଳତ୍ୱ ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଦୁଧର ଧବଳତ୍ୱ ଛାଡ଼ି ଦୁଧକୁ ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ ।

ସେହିପରି ବ୍ରହ୍ମକୁ ଛାଡ଼ି ଶକ୍ତି ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଶକ୍ତିକୁ ଛାଡ଼ି ବ୍ରହ୍ମ ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ । ନିତ୍ୟକୁ ଛାଡ଼ି ଲୀଳା ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଲୀଳାକୁ ଛାଡ଼ି ନିତ୍ୟ ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ ।*

"ଆଦ୍ୟାଶକ୍ତି ଲୀଳାମୟୀ । ସେ ସୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିତି ପ୍ରଳୟ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ କାଳୀ ।"

କେଶବ (ସହାସ୍ୟ ବଦନେ) "କାଳୀ କେତେ ଭାବରେ ଲୀଳା କରୁଅଛନ୍ତି, ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକ ଆଉ ଥରେ କହନ୍ତୁ ।"

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ (ହସି ହସି) "ସେ ନାନା ଭାବରେ ଲୀଳା

---

* ନିତ୍ୟ—The Absolute.

ଲୀଳା—The Relative phenomenal world.

Digitized by srujanika@gmail.com

କରୁଅଛନ୍ତି । ସେ ମହାକାଳୀ, ନିତ୍ୟକାଳୀ, ଶ୍ମଶାନକାଳୀ, ରକ୍ଷାକାଳୀ ଶ୍ୟାମାକାଳୀ ଓ ମହାକାଳୀ, ନିତ-କାଳୀଙ୍କ କଥା ତନ୍ତ୍ରରେ ଅଛି । ଯେତେବେଳେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନ ଥିଲା, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଗ୍ରହ, ପୃଥିବୀ ନ ଥିଲା, ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଗ୍ରହ, ପୃଥିବୀ ନ ଥିଲା, ନିବିଡ ଅନ୍ଧକାର, ତେବେବେଳେ କେବଳ ମା ନିରାକାର ମହାକାଳୀ ମହାକାଳ ସହିତ ବିରାଜ କରୁଥିଲେ । ଶ୍ୟାମାକାଳୀଙ୍କର କୋମଳ ଭାବ ଅଧିକ—ବରାଭୟ-ଦାୟିନୀ ; ଗୃହସ୍ଥର ଘରେ ତାହାଙ୍କର ପୂଜା ହୁଏ । ଯେତେବେଳେ ମହାମାରୀ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ଭୂମିକମ୍ପ, ଅନାବୃଷ୍ଟି, ଅତିବୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତେତେବେଳେ ରକ୍ଷାକାଳୀଙ୍କର ପୂଜା କରିବାକୁ ହୁଏ । ଶ୍ମଶାନ କାଳୀଙ୍କର ସଂହାର ମୂର୍ତ୍ତି । ଶବ, ଶିବା, ଡାହାଣୀ, ଯୋଗିନୀ ମଧ୍ୟରେ ଓ ଶ୍ମଶାନଉପରେ ଥାନ୍ତି; ରୁଧିର ଧାରା, ବେକରେ ମୁଣ୍ଡମାଳ, କଟୀରେ କରଦ୍ୱୟର କଟୀବନ୍ଧନ ।"

"ଯେତେବେଳେ ଜଗତ ନାଶ ହୁଏ, ମହାପ୍ରଳୟ ହୁଏ, ତେତେବେଳେ ମା ସୃଷ୍ଟିର ବୀଜ ସମୂହ ଗୋଟାଇ ରଖନ୍ତି । ଗୁଦରେ ମାଇକିନିଆମାନଙ୍କର ପେଟର ଗୋଟିଏ ଅଲଆ ମଲଆ ହାଣ୍ଡିଥାଏ, ଆଉ ସେହି ହାଣ୍ଡିରେ ମାଇକିନିଆମାନେ ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ଦ୍ରବ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ରଖନ୍ତି" (କେଶବ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ହାସ୍ୟ) ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ (ହସି ହସି) "କଣ, ମିଛ ବୁଝୁଛ କି ? ମାଇକିନିଆଙ୍କର ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ହାଣ୍ଡି ଥାଏ । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ସମୁଦ୍ରର ଫେନ, ମଳବଡ଼ି, ସାନ୍ୟ ପୁଟୁଳାଟିକା କାଳୁଡ଼ି ମଞ୍ଜି, କଖାରୁମଞ୍ଜି, ନଉମଞ୍ଜି ଏ ସବୁ ରଖନ୍ତି । ଦରକାର ହେଲେ ବାହାର କରନ୍ତି । ମା ବ୍ରହ୍ମମୟୀ ସୃଷ୍ଟିର ନାଶ ହେଲା ଉତ୍ତାରୁ ସେହିପରି ସବୁରକମର ବୀଜ ଗୋଟାଇ ରଖନ୍ତି ।"

(ଈଶ୍ୱର ଓ ଜଗତର ବାହାରେ ?)

"ସୃଷ୍ଟିଉତ୍ପତ୍ତି ସେହି ଆଦ୍ୟା ଶକ୍ତି ଏ ଜଗତରେହିଁ ଥାନ୍ତି । ସେ ଜଗତ୍ ପ୍ରସବ କରନ୍ତି ପୁଣି ଜଗତ୍ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଥାନ୍ତି । ବେଦରେ ଅଛି 'ଉର୍ଣ୍ଣନାଭି' କଥା । ମାକଡ଼ସା ଆଉ ତାଁର ଜାଲ । ମାକଡ଼ସା ନିଜ ନାଭିରୁ ଜାଲ ବାହାର କରେ, ଆଉ ସେହି ଜାଲ ଉପରେ ଥାଏ । ଈଶ୍ୱର ଏ ଜଗତର ଆଧାର ଅଧେୟ ଦୁଇ ।"

"କାଳୀହିଁ ବ୍ରହ୍ମ, ବ୍ରହ୍ମହିଁ କାଳୀ । ଏକ ବସ୍ତୁ । ଯେତେବେଳେ ସେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ, ସୃଷ୍ଟିସ୍ଥିତି ପ୍ରଳୟ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଏହି କଥା ଯେତେବେଳେ ଭାବେ, ତେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି କହେଁ । ଯେତେବେଳେ ସେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ତେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ କାଳୀ ବୋଲି କହେଁ, ଶକ୍ତି କହେଁ । ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି, ନାମରୂପ ଭେଦ ।"

"ଯେପରି ଜଳ, water, ପାନି । ଗୋଟିଏ ଯେ ଜିନିଷ ବିଭିନ୍ନ ଗୋଟି ଘାଟ ଅଛି । ଗୋଟିଏ ଘାଟରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ପାଣି ଖାନ୍ତି, ସେମାନେ କହନ୍ତି 'ଜଳ' । ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଘାଟରେ ମୁସଲମାନମାନେ ପାଣି ଖାନ୍ତି, ସେମାନେ କହନ୍ତି 'ପାନି' । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଘାଟରେ ଇଂରାଜମାନେ ପାଣି ଖାନ୍ତି ସେମାନେ କହନ୍ତି 'water' ।"

"ତିନିହେଁ ଏକ । କେବଳ ନାମରେ ବିଭିନ୍ନ । ତାଙ୍କୁ କେହି କହୁଅଛନ୍ତି 'ଅଲ୍ଲ', କେହି କହୁଅଛନ୍ତି 'God', କେହି କହୁଅଛନ୍ତି 'ବ୍ରହ୍ମ', କେହି କହୁଅଛନ୍ତି 'କାଳୀ', କେହି କହୁଅଛନ୍ତି ରାମ, ହରି, ଯୀଶୁ, ଦୁର୍ଗା ।

"କାଳୀ କି କଳା ? ଯେତେକ୍ଷଣ ଦୂରରେ ଅଛନ୍ତି ତେତେକ୍ଷଣ କଳା, ତାଙ୍କୁ ଜାଣି ପାରିଲେ ଆଉ କଳା ନୁହନ୍ତି ।"

ଆକାଶ ଦୂରରୁ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶେ । ପାଖରେ ଦେଖ, କୌଣସି ରଙ୍ଗ ନାହିଁ ! ସମୁଦ୍ରର ପାଣି ଦୂରରୁ ନୀଳ ଦିଶେ ପାଖକୁ ଯାଇ ହାତରେ ନେଇ ଦେଖ କୌଣସି ରଙ୍ଗ ନାହିଁ ।"

ଏହା କହି ପ୍ରେମେନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଭୁ ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କଲେ,—

ମା କି ମୋର କଳା ରେ
କଳାରୂପୀ ଦିଗମ୍ବରୀ,—ହୃତ୍‌ପଦ୍ମ କରେ ଧଳ ରେ ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ (କେଶବାଦି ଭକ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି)—ବନ୍ଧନ ଆଉ ମୁକ୍ତି, ଏ ଦୁହିଙ୍କର କର୍ତ୍ତା ଯେ, ତାଙ୍କର ମୟାରେ ସଂସାରୀ ଜୀବ କାମିନୀ ଓ କାଞ୍ଚନରେ ବଦ୍ଧ, ଆଉ ତାଙ୍କର ଦୟା ହେଲାକ୍ଷଣି ସଂସାରୀ ଜୀବ ମୁକ୍ତ ହେଇ ଯାନ୍ତି । ସେ ଜୀବ ବନ୍ଧନର ବନ୍ଧନ-ହାଣ୍ଡିଣୀ—ଡାହାଣୀ ।

ଏହା କହି ପ୍ରଭୁ ଗନ୍ଧର୍ବ-ନିନ୍ଦିତ କଣ୍ଠରେ ରାମପ୍ରସାଦ ସଙ୍ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କଲେ—

"ଶ୍ୟାମା ମା ଉଡ଼ାନ୍ତି ଘୁଡ଼ି (ସଂସାର ବଜାର ମଧ୍ୟରେ) ।
(ଏହା ଯେ) ଆଶାବାୟୁ ଯୋଗେ ଉଡ଼େ, ବିଚିତ୍ର ତହିଁ ମୟା ଦଉଡ଼ି ॥

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜାଙ୍କଠାରି ମୁଣ୍ଡୀ ଗୁଣ୍ଡା, ତହିଁ ପଞ୍ଚଭେଦ ନାନା ନାଡ଼ୀ
ଘଡ଼ି ଘଣ୍ଟେ ନିର୍ମିତ, କାରିଗର ବଡ଼ ବଡ଼ି ।
ବିଷୟ ମଜାରେ ମାଜିଁତ, କର୍କଶ ହେ ଇଛି ଦଉଡ଼ ।
ଘଡ଼ି ଲକ୍ଷକେ ଦଣ୍ଡ ଗୋଟାଏ କାଟେ, ହସି ଦିଅ ମା ହାତ
ଗୃପ୍ତ ।
ପ୍ରସାଦ କହଇ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ଦେଲେ, ଘଡ଼ି ଯିବ ଉଡ଼ି ।
ଭବ ସଂସାର ସମୁଦ୍ର ପାର ଖରତର ଯିବ ପଡ଼ ।

ସେ ଲୀଳାମୟୀ, ଏ ଦମର ତାଙ୍କର ଲୀଳା । ସେ ଇଚ୍ଛାମୟୀ, ଅନନ୍ତମୟୀ, ଲକ୍ଷରେ ଜଣକୁ ମୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତି ।

ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଭକ୍ତ—ମହାଶୟ, ସେତ ମନେ କଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରି ପାରନ୍ତି । ତେବେ କିପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସବୁ ସଂସାରରେ ବନ୍ଧ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ—ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଯେ ଏ ସବୁ ଖେଳ ଖେଳା କରିବେ । ବୁଢ଼ୀକୁ ଆଗରୁ ଛୁଇଁ ପକେଇଲେ ଆଉ ଦୌଡ଼ାଦୌଡ଼ି ହୁଏ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଯଦି ଛୁଇଁ ପକେଇବେ, ତେବେ ଖେଳ ହେବ କିପରି ? ସମସ୍ତେ ଛୁଇଁଲେ ବୁଢ଼ୀ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଏ । ଖେଳ ହେଉଥିଲେ ବୁଢ଼ୀର ଆନନ୍ଦ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ—'ଲକ୍ଷକେ ଦଣ୍ଡ ଗୋଟାଏ କାଟେ, ହସି ଦିଅ ମା ହାତ ଗୃପ୍ତ ।

ସେ ମନକୁ ଅଖିଠାରି କହି ଦେଇଅଛନ୍ତି 'ଯା ଅଉକା ସଂସାର କରୁ ଥା' ମନର କଣ ଦୋଷ ? ସେ ଯଦି ପୁଣି ଦୟା କରି ମନକୁ ଫେରାଇ ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ବିଷୟ ବୁଦ୍ଧି ହାତରୁ ମୁକ୍ତି ହୁଏ । ତେତେବେଳେ ପୁଣି ତାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ମନ ରହେ ।" ଏହା କହି ପ୍ରଭୁ ପୁନର୍ବାର ସଙ୍ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କଲେ ;—

ମୁଁ ସେହି ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖ କରେଁ ।

ତୁମ୍ଭେ ମାତା ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଚେଇ ମୋର କାଗା ଘରେ ।
ମନେ କରେ ଭବ ନାମ କରେ, କିନ୍ତୁ ସମୟେ ପାସୋରେ ।
ମୁଁ ବୁଝିଛି, ଜାଣିଛି, ସନ୍ଧାନ ପାଇଛି, ତୁମ୍ଭର ଗୃହର
ଏଥିରେ ।
କିଛି ନ ଦେଲି, ନ ନେଲି, ନ ପଢ଼ିଲି, ନ ଶୁଣିଲି,
ଦୋଷୀ କି ମୁଁ ସେଥିରେ ।
ଯଦି ଦିଅନ୍ତ ନିଅନ୍ତ ପାଇନ୍ତ, ଦିଅନ୍ତ ଶୁଣନ୍ତ ତୁମ୍ଭରେ ।
ଯଜ୍ଞ ଅପଯଶ ସ୍ୱରସ କୁଉପ, ସବୁ ରସ ତୁମ୍ଭଠାରେ ।
(ଆଗୋ) ରସେ ଥାଇ ରସଭଙ୍ଗ, ରସେଶ୍ୱରୀ, କି ହେତୁରେ ।
ପ୍ରସାଦ କହଇ ମନକୁ ଠାରଛି ମନ ଅଖିରେ ।
ହେ ମା ତୁମ୍ଭର ଶୃଷ୍ଟି ଦୃଷ୍ଟି ଯୋଡ଼ୁ, ମିଷ୍ଟ ବୋଲ ମୁଁ ପୁରେ ।

ତାଙ୍କର ମାସ୍ୱାରେ ଭୁଲି ମନୁଷ୍ୟ ସଂସାରୀ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରସାଦ କହେ ;—

"ମନକୁ ଠାରଛି ମନ ଅଖିରେ"

(କର୍ମଯୋଗ, ସଂସାର ଓ ନିଷ୍କାମ କର୍ମ ।)

ବ୍ରାହ୍ମଭକ୍ତ । ମହାଶୟ, ସବୁ ତ୍ୟାଗ ନ କଲେ କି ଈଶ୍ୱର ମିଳିବେ ନାହିଁ ?

ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ (ସହାସ୍ୟେ) । "କିଏ କହିଲା ? ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ କି ପାଇଁ ? ତୁମ୍ଭେମାନେ ରହି ବସି ବେଶ ଅଛ । ସାରେ ମତେ । (ସମସ୍ତଙ୍କର ହାସ୍ୟ) ତୁମ୍ଭେମାନେ ବେଶ ଅଛ । ନକ୍ଲା ଖେଳ ଜାଣ ! ମୁଁ ବେଶୀ ଯାଇ ଜ୍ୱଳି ଯାଇଅଛି । ତୁମ୍ଭେମାନେ ବଡ଼ ଶିୟାଣା । କେହି ପାଞ୍ଚରେ ଅଛ, କେହି ଛଅରେ ଅଛ, କେହି ଦଶରେ ଅଛ, ବେଶୀ ଯାଇ ନାହିଁ, ସେଥିପାଇଁ ମୋପରି ଜ୍ୱଳି ଯାଇ ନାହିଁ । ଖେଳ ଚାଲିଅଛି । ଏତ ବେଶ" (ସମସ୍ତଙ୍କର ହାସ୍ୟ) ।

"ସତ୍ୟ କହୁଛି, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେ ସଂସାର କରୁଛ, ଏଥିରେ ଦୋଷ ନାହିଁ । ତେବେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଡ଼େ ମନ ରଖିବାକୁ ହେବ । ତାହା ନ ହେଲେ ହେବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ହାତରେ କର୍ମ କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧରିଥାଅ । କର୍ମ ଶେଷ ହେଲେ ଦୁଇ ହାତରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧରିବ ।"

ମନ ଯେପରି କଥା । ଏହି ମନରେ ବନ୍ଧ । ଏହି ମନରେ ମୁକ୍ତି । ମନକୁ ଯେଉଁ ରଙ୍ଗରେ ରଙ୍ଗ କରିବ, ମନ ସେହି ରଙ୍ଗ ନେବ । ଯେପରି ଧୋବାଘରଆ ଲୁଗା । ନାଲି ରଙ୍ଗରେ ବୁଡ଼ାଇଲେ ନାଲି, ନେଳି ରଙ୍ଗରେ ବୁଡ଼ାଇଲେ ନେଳି; ସବୁଜ ରଙ୍ଗରେ ବୁଡ଼ାଇଲେ ସବୁଜ । ଯେଉଁ ରଙ୍ଗରେ ବୁଡ଼ାଇବ ସେହି ରଙ୍ଗ ହେବ । ଦେଖୁନାହିଁ, ଯଦି ଟିକିଏ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼, ତେବେ ଇଂରାଜୀ କଥା ମୁହଁରୁ ବାହାରିଯିବ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଫୁଟ୍‌ଫାଟ ଗଳର ମାଠ । (ସମସ୍ତଙ୍କର ହାସ୍ୟ) ପୁଣି ଗୋଡ଼ରେ ବୁଟ୍‌ଯୁତା; ସିଟି ମାରି ଗୀତ ଗାଇବା, ଏ ସବୁ ଆସି ଏକାଠି ହେବ । ଆଉ ଯଦି ପଣ୍ଡିତ ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ପଡେ, ତେବେ ସେମାନ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ଝାଡ଼ିବ । ମନକୁ ଯଦି କୁସଙ୍ଗରେ ରଖିବ ତେବେ ସେହିପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚିନ୍ତା ହୋଇଯିବ । ଯଦି ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ରଖ ତେବେ ଈଶ୍ୱରଚିନ୍ତା ହରକ ଥାଏ ସବୁ ହେବ ।"

"ମନ ଯେପରି ସବୁ । ପାଖେକେ ପରିବାର, ପାଖେକେ ସନ୍ତାନ; ଏକ ଜଣଙ୍କୁ ଏକ ଭାବରେ ଆଦର କରୁଛୁ, ଅଉ ସନ୍ତାନକୁ ଅନ୍ୟ ଭାବରେ ଆଦର କରୁଅଛୁ । କିନ୍ତୁ, ଏକ ମନ ।"

(କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ—ଗୁପ୍ତ ।

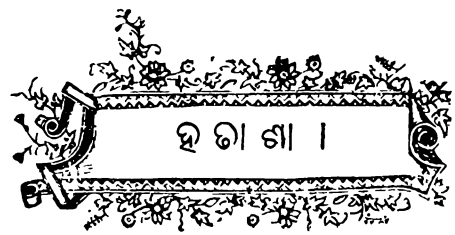

କାହିଁ ଶାନ୍ତି—କାହିଁ ଶାନ୍ତି ସଂସାର ମରୁରେ
କହ ଦେ, କହ ଦେ, ଭାଇ
ଏ ସଂସାରେ ଶାନ୍ତି କାହିଁ
ଅନନ୍ତ ଅଶାନ୍ତି ବହ୍ନି ଜଳଇ ହୃଦୟେ
ଅବିରତେ ହୃଦୟକୁ ଭଲେ ଭଲେ ଦହେ ।

ସଂସାରର ଏହି ଭସ୍ମ ପ୍ରଖର ପ୍ରତାପ
ଶୁଖିଯାଏ କଣ୍ଠଦେଶ
ଯନ୍ତ୍ରଣାର ନାହିଁ ଶେଷ
ଫୁଟି ଯାଏ ଫାଟି,—କେବେ କରିଛି କି ପାପ
କାହାର ମୋ ଆତ୍ମା ପରେ ତୀବ୍ର ଅଭିଶାପ !

ସଂସାର ଚକ୍ରର ଏହି ଭୀମ ଆବର୍ତ୍ତନେ
ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନ ମୋର
ଅସହ୍ୟ ପୀଡ଼ନେ ଘୋର
ନିଷ୍ପେଷିତ, ବିଚୂର୍ଣ୍ଣିତ, ଭୀଷଣ ତାଡ଼ନେ
ସତ୍ତାଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ପ୍ରତି କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ।

ସଂସାର ବିଷମ ବିଷେ ଜର୍ଜ୍ଜର ପରାଣୀ
ସଦା ଡାକ ଛାଡ଼େ ଭାଇ
ପରିତ୍ରାହି, ପରିତ୍ରାହି
କେହିତ ଶୁଣଇ ନାହିଁ ମୋ କାତର ବାଣୀ
ମୋ ହୃଦେ ଅମୃତଧାରା କେ ଢାଳିବ ଆସି ?

କିପରେ ସହିବ ଦଗ୍ଧପ୍ରାଣେ ଶାନ୍ତିକାଳ ?—
ତେବେ କି ଉପାୟ ନାହିଁ ?
କାହିଁ ଶାନ୍ତି କାହିଁ କାହିଁ ?
କିଏ ଦେବ ଅଭାଗାକୁ କରୁଣା ବିମଳ ?
ମୋ ଭାଗ୍ୟେ କି ଏ ଅନନ୍ତ ଅଶାନ୍ତି ଅନଳ ?

ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ।

PRINTED BY B. S. DAS AT THE MUKUR PRESS,—CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୫ମ ଭାଗ । | ପୌଷ ଓ ମାଘ, ୧୩୧୮ । | ୯ମ, ୧୦ମ ସଂଖ୍ୟା ।

(ଭୈରବି—ଆଠତାଳୀ ।)

ଆହା କି ମାଧୁରୀ, ପୀରତି, ତୋହର ।
ତୋର କଥା ପଦେ ମୁହିଁ ମଣେ କେତେ ଗାଥା ପର ।
(ଘୋଷା ।)

ମୋତେ ତୋ ଲୁହ ଟୋପାଏ ସିନ୍ଧୁ ସମ ଜଣାଯାଏ ;
ମୋତେ ତୋ ଚାହାଣି ଦିଶେ ସୁରଲୋକ ଶୋଭା ସର । ୧ ।

ତୋର ଶର ନିଶ୍ୱାସ ମୋ ପ୍ରତି ଝଡ଼ବତାସ ;
ହୁଇଁଲେ ତୁ ବିଜୁଳି କି ମାରଇ ଦେହେ ମୋହର । ୨ ।

ଯେ ଘଡ଼ିକ ପାଏଁ ତୋତେ ଲାଗେ ଶଏଯୁଗ ମୋତେ ;
ଆହା ! ଅମିୟ ପ୍ରୀତିରେ ଆମୋଦ ଠୁଳ କପର । ୩ ।

ତୋର ସହିତ ଯାହାର କେବଳ ଲୁଟ ବେଭାର ;
ବୋହ ସେ ଦୁଃଖର ଭାର କାଳ କାଟେ ଝୁରିମର । ୪ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶୂର ଦେଓ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନରାଜ ସମାଲୋଚନା ।

ଅଲ୍ପଦିନ ହେଲା ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ମହୋଦୟଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ 'ନରାଜ' ନାମକ ଖଣ୍ଡିଏ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ କାବ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ବାବୁ ଉତ୍କଳରେ ଜଣେ ଲବ୍ଧ-ପ୍ରତିଷ୍ଠ ସୁପରିଚିତ ଲେଖକ । ସେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ବିଦ୍ୟୋତ୍ସାହୀ ଚିରସାହିତ୍ୟ-ରସିକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାୟ ସୁଦାମଚନ୍ଦ୍ର ନାୟକ ବାହାଦୁରଙ୍କ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ନାମରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ଆପଣାର ଗୁଣଗ୍ରାହିତାର ମଧ୍ୟ ପରିଚୟ ଦେଇ-ଛନ୍ତି ।

ଅତି ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ପଦ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥର ବହୁଳ ପ୍ରଚାର ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଆଧୁନିକଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଗଦ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ପଦ୍ୟର ପରିମାଣ ଖୁବ୍ ବେଶି । ମାର୍ଜିତ ରୁଚିର ପଦ୍ୟ-ପ୍ରଣେତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଦେବଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ସ୍ଥାନ; ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ କହିବା ଧୃଷ୍ଟତା ମାତ୍ର । ନିଖିଳ ଉତ୍କଳ ପ୍ରକୃତି ନାନା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ରୁଚିର-ମଞ୍ଜୁଷିକା ସ୍ୱରୂପ । ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଓ ମୁଖ୍ୟ ଦ୍ରଷ୍ଟା ରାଧାନାଥ ତାହାଁରେ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଏତାବତ୍ କାଳ ତାହାର ବିଦ୍ୟମାନ ନ ହୋଇ ଥିବାର ଉପଲବ୍ଧି କରି ଦିନେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ-ପ୍ରକାରେ ଗଭୀର ଅନୁଶୋଚନା କରିଥିଲେ ।

ଦେବୀ ବୀଣାପାଣି କେଉଁ ପାପଫଳେ,
କରୁଣା ତୋହର ଉଣା ଏ ଉତ୍କଳେ
ସ୍ୱଭାବେ ଉତ୍କଳ ଶୋଭାର ନିଧାନ,
ମାତ୍ର ଏ ଶୋଭାରେ ତୋର ଅଧିଷ୍ଠାନ-
ବିନୁ ସିନା ମାତା ହୋଇଛି ବିବଶା,
ଭଜିଛି ଅରଣ୍ୟ ପ୍ରସୂନର ଦଶା ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିପ୍ରାସ୍ରୋତ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ
ମହାନଦୀ ନାମ ରହିଲା ଗୁପତେ,
ସ୍ୱରୂପା ଅଂଶୁପା ଲୋକେ ଅଗୋଚର
ଧୂକାଷ୍ଟଦ ହେଲା ଗୋଷ୍ପଦ ସ୍ଥାନ ।

ଜନ୍ମଭୂମି ପ୍ରତି କବିବରଙ୍କର ଏହା ଅପେକ୍ଷା ଆଉ ପ୍ରଗାଢ ସ୍ନେହର ନିଦର୍ଶନ ଅଛି କି? ରାଧାନାଥ ମଧୁକର ପରି ନିସର୍ଗ-ପୁଷ୍ପରୁ ମଧୁସଂଗ୍ରହ ପୂର୍ବକ କବିତାକୋଷରେ ସଞ୍ଚୟ କରି-ଯାଇଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ କବିତା ଏତେ ମଧୁର ଓ ଅମୃତମୟ ।

ଶଂସିତ କାବ୍ୟଖଣ୍ଡିକ ଯେଉଁ ନରାଜର ବର୍ଣ୍ଣନା ତାହା ଦିନେ କବିବରଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ନନ୍ଦ-କୋଶରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି-"ମଣ୍ଡିତ ସ୍ୱର୍ଗକରେ ପ୍ରହରାଜ— ବୌଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତିରାଜି ମଣ୍ଡିତ ନରାଜ" ପ୍ରଣେତା ଗ୍ରନ୍ଥର ଆରମ୍ଭରେ ଯେପରି ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ତାହାଁରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟଟି ତାଙ୍କୁ ନରାଜ ଦର୍ଶନରେ ପ୍ରଣୋଦିତ କରିଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆରମ୍ଭରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଅଛନ୍ତି—

"ବୌଦ୍ଧକୀର୍ତ୍ତିରାଜି ମଣ୍ଡିତ ନରାଜ,
ସତେକି ଏନେକେ ବିରାଜିବ ଆଜ ।
ଭେଟାଇଲା ଆଦ୍ୟେ ଏହି ଅଶାବନ୍ଧ,
ସନ୍ଧ୍ୟାଟନବନ୍ଧ କାଠଯୋଡ଼ୀବନ୍ଧ ।

ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଦୋଷ ସୁଖରେ ନିତ୍ୟ ବସନ୍ତଲୀଳାମୟ କାଠଯୋଡ଼ୀ ନଦୀର ମନୋହର ପଥର ବନ୍ଧ ଉପରେ ବିଚରଣ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଅବ୍ଜୋତ୍ପଳ ଅଂଶୁମାଳୀଙ୍କର ସ୍ୱରଣମୟ କିରଣକାଳଦ୍ୱାରା ବିଭାସିତ ନରାଜର ମୋହିନୀ ମାଧୁରୀ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିଥିବେ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଓ ରାଧାନାଥଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାର ପ୍ରରୋଚନାରେ କବି ନରାଜ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇ-ଥିଲେ । ପରେ ଚଳିକାର ଅନୁକରଣରେ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ ଖଣ୍ଡି ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନୁକରଣ-ପ୍ରିୟତା ଏତେ ଅଧିକ ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ

Digitized by srujanika@gmail.com

କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଘଟନା ଦେଖି ଯୁଗପତ୍ ତାହାର ଅନୁକରଣରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଁ । ଲୋକାପର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ମଧୁମୟ ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରଳ । ଚଳିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେବାପରେ ଅନେକ କବି ତାହାର ଅନୁକରଣରେ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ଯତ୍ନପରେନାସ୍ତି ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ପରିଶ୍ରମକୁ ସେପରି ସାର୍ଥକ କରିଅଛନ୍ତି କି ନା ସେ ବିଷୟରେ ଅମ୍ମମାନଙ୍କର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ଦେହ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିରାଳପ୍ରଣେତା ଅପଲୋଦମ୍ବକର୍ମା ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ବାବୁ ଏକ ଜଣ ଓ ମେଘାସନ ପ୍ରଣେତା ନିରବ ସାହିତ୍ୟ ସେବକ ଚୂଡ଼ାମଣି ବାବୁ ଅନ୍ୟତମ । ଆଶା କରାଯାଏ ଯଦି ଏହି ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ପଦ୍ୟ ଲେଖିବା ପ୍ରବୃତ୍ତି କ୍ରମଶଃ ଏହିପରି ବଳବତୀ ହେଉଥିବ ତାହାହେଲେ ଦିନେ ଏମାନେ ବିଧାତାଙ୍କ ପଦାଙ୍କାନୁଯାୟୀ ହୋଇ ପାରିବେ ।

କାବ୍ୟରେ ଯେଉଁ ନିରାଳ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନ କରାଯାଇଅଛି ତାହା ଚଳିକା ବା ମେଘାସନପରି ପ୍ରକୃତିର ଲୀଳାକ୍ଷେତ୍ର କି ନା ଏକଥା କବିଙ୍କି ଗୋଚର । ଅମ୍ମମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଦୌ ପ୍ରେଷ୍ଟ ହେଉ ନ ଥାଏ କବି ତାହାମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଅନିର୍ବଚନୀୟ ମଧୁରିମା ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ଅଶ୍ରୁକଣା ବିମୋଚନ କରୁଥାନ୍ତି ତାହାହିଁ ସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ । କବି ବୃକ୍ଷଶୂନ୍ୟ ଟଙ୍କଭୂମିରେ ଅମୃତର ମଧୁର ଧାରା ବହାଇ ପାରନ୍ତି । ଜଡ଼ ଜଗତକୁ ଚୈତନ୍ୟ କରି ପାରନ୍ତି ଓ ପାଷାଣ ଖଣ୍ଡକୁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ମଣିରେ ପରିଣତ କରି ପାରନ୍ତି । ତେଣୁ ଜଣେ ସମାଲୋଚକ କହି ଅଛନ୍ତି—"କବୀନାଂ ମାନସଂ ନୌମି ତରନ୍ତି ପ୍ରତିଭାମୟି—ଯତ୍ର ହଂସବିଚାରୀଣି ତ୍ରିଭୁବନାନି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ" ।

କାଇଁଚ ଲଇ କାହା ଦୃଷ୍ଟିରେ ବା ନ ପଡ଼ିଛି, କିନ୍ତୁ କବି ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାହା କିପରି ଦେଖାନ୍ତି—

ଏ ଯେଉଁ କୁଞ୍ଚିତ କାଇଁଚ ଲତିକା,
ବହୁଫଳ ପୁଞ୍ଜେ ନିକୁଞ୍ଜଦ୍ୟୋତିକା ।
ଏହି ତ ଏହାର କୁସୁମ ସ୍ତବକ—
ରକ୍ତାହିତ ମଣି-ହାର, ବିଭୂଷକ ।

ନୂତନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମନକୁ ଦ୍ରବୀଭୂତ କରି ପାରିବା କବିମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏକକଥା ଓ ଏକ ଭାବକୁ ରଚନାର ଭଙ୍ଗୀରେ ଯେ ଯେଉଁପରି ପ୍ରକାଶ କରି ପାରନ୍ତି ତାହାଙ୍କର କବିତ୍ୱ ସେହି ପରିମାଣରେ ଉନ୍ନତ ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସମାଲୋଚ୍ୟ କାବ୍ୟଖଣ୍ଡିକରୁ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଚିତ୍ରର ଅଭାସ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛୁଁ ।

ନିରାଳ ଯାହାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପଙ୍କ୍ତିପରି ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଭାସିତ ନହେ, ଏହିକଥା କିପରି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରା ଯାଉଅଛି ଦେଖା ଯଉ—

(୧)—ନୁହେ ଏ ଶୈଳ ସୁନ୍ଦର ଡେମନ ।
ମୟୂରଙ୍କେ ଶୋହେ ଯେହ୍ନେ ମେଘାସନ ॥
ଉତ୍କଳ ଶିଖର-କୁଳେ ଯାର ନାମେ ।
ପଡ଼ିଅଛି ଚାରି ଖ୍ୟାତ ଶୀର୍ଷଧାମେ ॥
ଚିତ୍ରଛଟା ଯାର ଶିଖରେ ବିଳସି ।
ନିମେଷକେ ମିଶିଯାଏ ସେ ନଭସି ॥

(୨)—କେନ୍ଦୁଝରଶିରି ଗିରି ଗୋନାସିକା ।
ତପୋରତ ଋଷ ବାସ ପ୍ରକାଶିକା ॥
ଯଜ୍ଞ-କାଳେ ଯହିଁ ହୋମାନଳଶ୍ରେଣୀ ।
ମ୍ଲେଚ୍ଛ କର ଛିନ୍ନ ଧେନୁମୁଣ୍ଡ ଗ୍ରେଣୀ ॥
ପଡ଼ନ୍ତେ ରୁଧିରଧାରା ନାଯାବିଲ ।
ଧରା କଳଙ୍କିତ କରିଲା ତହିଁରୁ ॥
ଗୋନାସିକା ଥିଲ୍ୟାଧାରା ସେ ଶୈଳ ।
ବ୍ରହ୍ମା ବରେ ଗଙ୍ଗା ପ୍ଲାବିତ ଶରୀର ॥
ଯା ପାଦୁ ସମ୍ଭବ ଅଦ୍ୟା ବୈତରଣୀ ।
ପୁଣ୍ୟା ପୟସ୍ୱିନୀ ପତିତପାବନୀ ॥
ଅଦ୍ୟା ଶ୍ରୀଲଧାମ ପାଦଧୌତ ମୁଦ୍ରେ ।
ମିଶାଇଛି ଉଦ ମହୋଦଧି ହୃଦେ ॥
ତନୁଜା ଚାର୍ବିଣୀ ତାହା ନିକଟେ କି ।
ରହିବ ନିରାଳ ଦଣ୍ଡେ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ?

(୩)—ନିଳଗିରି ଗିରିମାଳେ ନୀଳତମ ।
ପାର୍ଶ୍ୱ ଶୈଳ ବକ୍ଷେ ଦେବ ଚକ୍ରୋପମ ॥
ଟେକିଥାଏ ଦଣ୍ଡ ଯାର ଶିରେ ଛତ୍ର ।
ହେମ ରେଖାକରେ ଜୀମୂତ ସଦୃଶ ॥
ସେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚୂଡ଼ର ସମ୍ମୁଖେ ଯାହିଁ ଯାର ।
ତୁଚ୍ଛ ଶୃଙ୍ଗ ଅନ୍ୟେ କରେ ଯାଧିକାର ॥

* * * *

Digitized by srujanika@gmail.com

(୪) ପ୍ରବକ୍ତ ଗୁରୁ ଅଶୋକେ ଯାହାର ।
ବସନ୍ତ ମାଧୁରୀ ଦଶେ ମହୋଦାର ॥
* * * * *
ଶ୍ୱାପଦ ସଙ୍କୁଳ ତୁଙ୍ଗ ଶୈଳେଶ୍ୱର ।
ବନାସ୍ପତି ପରି ନୁହେ ଏ ଶ୍ୟାମଳ ॥
(୫) * * * *
କପିଳାସ ସ୍ୱଚ୍ଛ-ଝରେ ମନୋହାରୀ ।
ସ୍ମରିଲେ ଏହାକୁ କେ ଯିବ ପାସରି ?
(୬) ଖୋରଧାର ସାର ଶଇଳ ବରୁଣୀ ।
ବାରୁଣୀ ଅକାଶେ ଦଶେ ଯାହା ପୁଣି ॥
ଦୂରୁ ନିମ-ନିମ୍ନ ବିବଙ୍କିମ ରେଖା ।
ପରାଏ ସୁନ୍ଦର ଚାକୁ କି ଏ ଲେଖା ?

ବିଭିନ୍ନ ପଙ୍କତିମାନଙ୍କର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ଉତ୍କର୍ଷ କିପରି ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି ଉଦ୍ଧୃତ ଅଂଶରୁ ତାହାର କିଞ୍ଚିତ୍ ଅଭାସ ମିଳିବ ।

ପୁସ୍ତକର ଏହି ଅଂଶଟି ଠିକ୍ ଚଳିକାରୁ ଭଙ୍ଗ୍ୟନ୍ତରରେ ଲିଖିତ; ରାଧାନାଥ ଚଳିକାରେ ଭାରତର କେତେକ ଚିର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦୃଶ୍ୟକୁ ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶେଷରେ ଚଳିକାର ଉତ୍କର୍ଷ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି, ଉପସ୍ଥିତ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରତି ପ୍ରଗାଢ଼ ମମତା କବି ହୃଦୟର ସ୍ୱାଭାବିକ ଧର୍ମ, ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଅଳଙ୍କାରିକମାନେ ଏପରି ସ୍ଥଳରେ ଦୋଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନାସିକା କୁଞ୍ଚନ କରିଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ନରାଜପାହାଡ଼ର ଅପକର୍ଷ ଦେଖାଇବାପାଇଁ କବି ତାକୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପଙ୍କତି ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରି ନାହାନ୍ତି, ତାହା କେବଳ କାବ୍ୟାଙ୍ଗ ପୁଷ୍ଟିର ଗୋଟିଏ ସୁଅବସର ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ଉକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଶେଷ ଅଂଶଟି ପଢ଼ିଲେ ସେ ଆଶଙ୍କା ନିରାକୃତ ହୁଏ ।

କାହିଁଛି ଏହାର ସେ ଶୋଭା ବିଭବ ।
ମୁହୁ ଦେଖି ଯାହା ଦଶେ ନବ ନବ ॥
ଏ ଶିଳା ମଣ୍ଡଳେ ନାହିଁ ସେ ସ୍ନିଗ୍ଧତା ।
ବର୍ଣ୍ଣୋତ୍କର୍ଷମୟ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମୁଗ୍ଧତା ॥
ଝରୁନାହିଁ ଏହା ଦେଖୁଁ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଝର ।
ଶୁଷ୍କ ଶିଳା ଶୁଷ୍କ ପଡ଼ରେ ମର୍ମର ॥
ନୁହଇ ଏ ଶୈଳ ମରକତ ସେତୁ ।
ଲତାଗୁଳ୍ମ ମଳେ ରହିତ ଯେହେତୁ ॥
ନାହିଁ ଏଥିରେ କେକ କେକା ରବ ।
କଳରବ ବିନା ନିତାନ୍ତ ନିରବ ॥
ନାହିଁ ଏଥି ସ୍ନିଗ୍ଧାଦକ୍ଷ ବନସ୍ପତି ।
ହରିବ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ପଥିକ ତପତି ॥
କି ଅଛି ବା ଏଥି ଦୃଶ୍ୟ ମନୋହର ।
ଆକର୍ଷିବ ଲେଶେ ଦର୍ଶକ ଅନ୍ତର ॥
ନ ଥାଉ ପଛକେ କିଛି ଏହିମାନ ।
ତଥାପି ନରାଜ ଦଶଇ ମହାନ ॥"

ତପରେ ନରାଜର ବର୍ଣ୍ଣନା ଆରମ୍ଭ କରିଗଲା । କବିତା ରସକୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଛନ୍ଦରେ ଢାଳିବାର କୌଶଳ ଏହିଠାରେ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇଅଛି ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ଥୂଳଚକ୍ଷୁରେ ଯେତେ ଥର ନରାଜ ପାହାଡ଼କୁ ଦେଖିଅଛୁଁ କାହିଁ କୌଣସି ଥରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶେଷ କିଛି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ତହିଁରୁ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ନାହିଁ । କବିମାନେ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି, ସାଧାରଣ ଚକ୍ଷୁରେ ଯେଉଁଠାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଲେଶ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ନାହିଁ କବି ସେଠାରେ ଶୋଭା ବିଭବ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଯାନ୍ତି ଓ ଜଗତକୁ ତାହା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି, ନରାଜର ବିପୁଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ କବିଦୃଷ୍ଟିରେ କିପରି ଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ-ଅଛି ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଉଦ୍ଧୃତାଂଶରୁ ତାହା ଜଣାଯିବ ।

* * * * *

ପୂର୍ବମୁଖୀ ହୋଇ ଧାଏ ଯା ଚରଣ ।
ମହାନଦୀ ବୀରମ୍ଭଳା ଅନୁକ୍ଷଣ ॥
ସିଦ୍ଧନାଥ ପୀଠ ମୁକୁଟ ଲଲାଟେ ।
ତାର ବନବାସୀ ବିହଙ୍ଗେ ଯେ ଭାଟେ ॥
ବାପୀ ପ୍ରାୟ ତାର ମହାନଦୀ ଦିଶି ।
ବକ୍ଷେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ବହେ ଦିବା ନିଶି ॥
ହୋଇଛି ତୋରଣ ଦେବୀଦ୍ୱାର ଗିରି ।
ଇତର ଅଚଳେ ତା ପଛେ ପାଚିରି ?
ଗୈରିକ ପଦବୀ ଅରୋହ ଶୋଭିତ ।
ବଲ୍ଲଳ ପରାଏ ସ୍ୱଚ୍ଛ ବିଲମ୍ବିତ ॥
ଶିରେ କନିଅର କରେ ନିର୍ମଞ୍ଜନା ।
ବହି ତହିଁ ପୁଣି ଆସନ ମାର୍ଜନା ॥

Digitized by srujanika@gmail.com

କରେ ତରୁପତ୍ରେ ଚାମର ବ୍ୟଜନ ।
ତରଙ୍ଗିତନଦୀ ସଙ୍ଗୀ ସମୀରଣ ॥
ଏକା ଏ ମରୁତ ଛାୟା ଝର ସମ ।
ଉମ୍ଭୁକାଏ ହୃଦେ ଅହ୍ଲାଦ ପରମ ।
କେତେ ସ୍ଥଳୀ ଖେଳ ମଙ୍ଗଳ ଏଥାରି
ଠାବେ ଠାବେ ଏକା ଦଶେ ବିକଟାଳ ।
ଭୀମ କାନ୍ତ ଗୁଣ ବେନିଙ୍କି ଅଦର
ହୃଦେ ମହାଭାବ ମ୍ଭୀରତା ଧର ।
ରାଜଇ ବଉବ ଯତ୍ତ ପ୍ରାସ୍ଥ ଅଙ୍ଗ
ଅହା ଏ ନରାଜ ଦେଖେ ନରାଜ ?

ଏଠାରେ ନରାଜ ପାଖ ଜ କବିଦୃଷ୍ଟିରେ ଧାଙ୍ଗରୁପକ୍ଷ ବ୍ୟ କଣେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବୌଦ୍ଧଯତ୍ତ । । ନରାଜ କବି କୁଳ ଜ୍ୟ-ଚିହ୍ନଣ କରି ନ ଥିଲେ ସମ୍ଭବତଃ ଏ ଧରଣୀ ମରୁଭୂମି ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତା ।

କାଠଯୋଡ଼ିନଦୀରେ ସ୍ନାନ କଲାବେଳେ କାଷ୍ଠଜୀବୀ-ମାନଙ୍କର କଟକାଭିମୁଖିନୀ ପଂକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟହ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । କିନ୍ତୁ କିଏ ସେହି ବନ୍ୟଶ୍ରମଜୀବୀଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିଛି ? ଦେଖନ୍ତୁ—

ବନ୍ଧୁରତ ଉର ବିକଟିତବାସେ ।
ନୁହେ ହୃଦ ମନ୍ଦୀଭୂତ ଇଜାବାସେ ॥
ସ୍ଥିର ଖେଳି ବେନିଚକ୍ଷୁ ନାସାମୂଳେ ,
ମେନ୍ତ ମନ୍ତ୍ରରେ ଅହା କି ମଉନେ ॥

ଅନ୍ୟତ୍ର—ଚଳଦ୍‌ଗୁଳ୍ମରେଖା ପରାଏ ସେ ଦଳ ।
କାଠଯୋଡ଼ୀ ଗର୍ଭେ ଦଶେ ଅବକଳ ।

କବିର ହସ୍ତ ସ୍ପର୍ଶମଣି ଲୌହଖଣ୍ଡକୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କରିପାରେ । ଯେଉଁ ବୌଦ୍ଧ କାର୍ତ୍ତିକ୍ୟାଙ୍କ ନରାଜର ଖ୍ୟାତି, ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କିପରି ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ, ପଢ଼ିଲା ମାତ୍ରକେ ବେଶ୍ ବୁଝିହୁଏ ।

ଶିଖରେ ଏହାର ଶିଳାଭିତ୍ତି କାଟି ।
ତରୁପାଣେ କର ବେଢ଼ା ପରପାଟୀ ॥
ଅନ୍ତର୍ଭୂତ ଶିଳା ମୂଳଭିତ୍ତି ପରେ ।
ନିର୍ମିଲେ ଦେଉଳ ଶିଳ୍ପୀଏ କୌଶଳେ ॥
ପ୍ରତିଷ୍ଠିଲେ ଇଷ୍ଟଦେବ ତହିଁ ପରି,
ଶିଳ୍ପଦଳେ ଖେଳ ଗରବେ ଗମ୍ଭୀରା ।
ଧର୍ମଧ୍ୱଜାଧାରୀ ବଉବ ପ୍ରଧାନେ ,
ପ୍ରଜାଙ୍କର ହିତେ ଆଦ୍ୟେ ବହୁମାନେ ।
ନାହିଁ ଏବେ ତହିଁ ବଉଦ୍ଧମୂରତି,
ରହିଅଛି ମହାମହେଶ ଶକତି,
ଭଜିଲାଣି ଶିବଲିଙ୍ଗ ଅଦର୍ଶନ,
ବଳ ସାର ଏବେ ତହିଁ ନଦର୍ଶନ,
ତପୋରତ ସିଦ୍ଧ-ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଏକ,
ରଖିଅଛି ଶକ୍ତି-ପୃଙ୍କେ ପୂଙ୍କ ଟେକ
ପଡ଼ି କାହିଁ କେତେ ନରଙ୍ଗ ବିଗ୍ରହ,
ଚେତାଉଛି ଧର୍ମଦ୍ୱେଷୀଙ୍କ ନଗ୍ରହ,
ଦେଉଳର ଚୂଡ଼ା-ପିଣ୍ଡ ମୁଣ୍ଡେ ବହି,
ଭୀମ୍ମ ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଛିରି ନିରୁଜଇ ।

ଏହିପରି ପୃଙ୍ଖାନୁପୃଙ୍ଖରୂପେ କାବ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତି ଆଲୋଚନା କଲେ କବିଙ୍କ କୃତିତ୍ୱର ସୁନ୍ଦର ନିଦର୍ଶନ ମିଳିବ । ବିଶେଷତଃ ନରାଜର ବୌଦ୍ଧଯୁଗର ଚିତ୍ର ଅତି ଉପାଦେୟ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତଥ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ସ୍ଥଳରୁ କେତୋଟି ପଂକ୍ତି ଉଦ୍ଧୃତ କରି ପାଠକମାନଙ୍କର କୌତୂହଳ ନିବାରଣ କରିବା ବିଡ଼ମ୍ବନା । ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତିର ମୂଲ୍ୟ ସମାନ ପ୍ରାୟ ବୋଧହୁଏ । ଭାଷା ଲାଲିତ୍ୟରେ ଓ ଅଳଙ୍କାର ସନ୍ନିବେଶରେ କବି ପ୍ରଥମରୁ ଯେପରି ସିଦ୍ଧହସ୍ତତା ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ତାହା ପଢ଼ି ଉତ୍କଳ ତାଙ୍କଠାରୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମହାନିଧି ପାଇବ ବୋଲି ଆଶା କରୁଅଛି । ପ୍ରଭୁ ଧର୍ମ୍ମମନଙ୍କ ଆଶା ପଥର ମଙ୍ଗଳବିଧାୟକ ହେଉନ୍ତୁ ଏହାହିଁ ଏକାନ୍ତ କାମନା ।

ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଲଳିତଭାଷା ଅଳଙ୍କାର ଯୋଗରେ ଏତେ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ହୋଇଅଛି ଯେ ତହିଁରୁ କେତୋଟି ଅଂଶ ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧାର ନ କରି ରହି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

ବର୍ଷାକାଳେ ଯେବେ ପୂରି ଦେବଦ୍ୱାର ।
ମହା ଘୋରନାଦେ ଢେଉଁପଡ଼େ ଧର ।
ସେ କାଳେ ଅକାର ଯାର ଛ ବିରାଟ ।
ଦେଖନ୍ତି ଏକା ତା ସେହି ଶୈଳଥାଟ ॥
ଏବେ ସେ ଶୈଳର ନିଳଦରପଣ ।
ପରାଏ ହରଇ ଦର୍ଶକ ନୟନ ।
ଅହା ଏ ସଲିଳ କେଉଁ ସୁନିର୍ମଳ ।
ଉତ୍କଳ ଉତ୍ସଙ୍ଗେ କିବା ଚଳାଚଳ ।
ନମସ୍ତେ କାନ୍ତାର ! ଉତ୍କଳପାବନ !

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶୈଳବ୍ରଜରଜ ଚିତ୍ର ଅପରାମ ॥
ତୋ ଦର୍ଶନେ ହୃଦ କ ପ୍ରସନ୍ନ ଆଜି ।
ଧ୍ୱଂସିଲା କଳୁଷ ତୋର ବାର ବାଜି ॥
ସୁରପୁଳ କୋଳ ଯେହ୍ନେ ତୋ ସଦନ ।
ସକଳେ ପାଳିବା ପାଇଁ ପ୍ରସାରିଛଂ॥
ଉତ୍କଳବାଣିଜ୍ୟ ବାହିନୀ, ସୁଭଗା ।
ରଖିଅଛୁ କେତେ ଦୁଃଖୁଁ ବିପଥଗା ॥

* * * *

ତୋ ଗର୍ଭ୍ଭ ସମ୍ଭବ ସିନା ଏ ସରବେ ।
ବିତରନ୍ତି ସୁଧା ଏ ଉତ୍କଳ ଭବେ ॥
ବିରୂପାକ୍ଷ ଜିଯୀ ତପଃ ଫଳେ ଧନ୍ୟା;
ବିଭୂଧାଚଟିମା ତେସ୍ୱରୂପା କନ୍ୟା,
ଦେଖଇ ବିସ୍ମିତ ଯହିଁ ନିଜ ରୂପ,
ରମେଶ୍ୱର ଶୈଳ ବୌଦ୍ଧକୀର୍ତ୍ତିସ୍ତୂପ
ରଥାଙ୍ଗଦମ୍ପତି ପ୍ରୀତି ବରଧନୀ,
ସୁଶସ୍ୟଶାଳିନୀ ଯା ତୀର ଅବନୀ ।

ଜଣେ ଭାବୁକ କହି ଅଛନ୍ତି "ତସ୍ୟା କଦଯ୍ୟୋ କିଂବା, ତସ୍ୟାବନ୍ନସ୍ୟୋଥବା । ପଦ ବିନ୍ୟାସ ମାତ୍ରେଣ ଯସ୍ୟାନାପହୃତଂ ମନଃ ।" ଶଂସିତ କାବ୍ୟରେ ଉପରୋକ୍ତ ଭାବର ସତ୍ୟତା କି ପରିମାଣରେ ରକ୍ଷା କରି ଯାଇଅଛି ତାହା ରସିକ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଭାବୁକଙ୍କ ନିକଟରେ ଅବିଦିତ ରହିବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରକୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଓ ସାର୍ଥକ ବିଶେଷଣ ଦାନରେ କବିଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଭାସ ପାଇଁ ଅମ୍ଭେମାନେ ବିସ୍ମୟ, ଆନନ୍ଦ ତଥା ଶାନ୍ତିରସରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଅଛୁଁ । ଶେଷାଂଶର ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର କିପରି ମନୋହର ରୂପରେ ଚିତ୍ରିତ ଚିତ୍ର ନ ପଢ଼ିଲେ ଉପଲବ୍ଧି ହେବ ନାହିଁ । ଥରେ ପଢିଲା ମାତ୍ରେ ହୃଦୟ ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବାର କ୍ଷମତା ସବୁ କବିତାରେ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ କରି ଆଲୋଚନା କଲେ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ, ତେଣୁ ଏହିଠାରେ ଅଗତ୍ୟା କ୍ଷାନ୍ତ ହେବାକୁ ହେଲା ।

ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତଶ୍ଳୋକ ମନେ ପଡ଼ୁଅଛି ;—
ଅତିରମଣୀୟେ କାବ୍ୟେ ଦୂଷଣ ମପ୍ୟନ୍ୟେଷ୍ୟତ୍ୟହୋ ପିଶୁନ, ଅତିରମଣୀୟେ ଦେହେ ବ୍ରଣ ମିବ ମକ୍ଷିକାଣାଂ ନିକରଃ ।

ଏହି ପୁସ୍ତକଟିକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ତେବେ ଦୋଷ ସଂଖ୍ୟା ଏତେ ଅଳ୍ପ ଯେ ତାହା ପ୍ରାୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମଥର ପଢିଲାବେଳେ ସ୍ଥାନେ୍ କେତେକ ଦୋଷଥିଲା ପରି ଜଣା ଯାଉଥିଲା । ମାତ୍ର ଦ୍ୱିତୀୟଥର ପଢିବାରେ ସେ ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇ ଅଛି । ନୂତନ କବିଙ୍କର ଆଭା ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ ନ କରିବା ଯାଏ, ସେପରି ହେବାମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ, ପ୍ରଥମ ପଦ୍ୟମୟ କାବ୍ୟଖଣ୍ଡିକ ଏତେଦୂର ସରଳ, ମନୋମୁଗ୍ଧ କର ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହୋଇଥିବ ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଥମରୁ ଭାବି ପାରି ନଥିଲୁଁ । ଏହା ଦ୍ୱାରା କବିଙ୍କର ପ୍ରାଗତିସାଧନା ଓ ଐକାନ୍ତିକ ଅଭିନିବେଶର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଯେ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ତାହାହିଁ ନିମ୍ନରେ ଆଲୋଚନା କରିଲୁଁ ।

ନାହିଁ ତାଙ୍କ ସୁଧାତୃଷା ପଥ ଖେଦ,
ଏ ବୌଦ୍ଧ ଅଚଳେ ମଣନ୍ତି ଅଭେଦ ।

ଯେଉଁ ଅର୍ଥରେ ଅଭେଦ ଶବ୍ଦ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଅଛି, ତାହା ସମୀଚୀନ ହେଲା ନାହିଁ, କାରଣ ନିରର୍ଥକତା ଗୋଟିଏ ଦୋଷ ।

ଗ୍ରାମ୍ୟତା—ଯଥା ;—

ନିମ୍ନ ପଂକ୍ତି ଗୁଡ଼ିକ ତଥାକଥିତ "ଗ୍ରାମ୍ୟତା" ଦୋଷରେ ଅତିଷିକ୍ତ ହେଲେହେଁ ସ୍ୱଭାବୋକ୍ତିରେ ଅତି ମଧୁର ।

"ବେତୁଲ ଟୋକେଇ କାଖେ କାଖିଆଇ,
ଶବର ପୁରନ୍ଧ୍ରୀଗମନ୍ତି ଧୂଆଇଁ"
"ସେ ବିରାଟ ଶିଳାପଟ୍ଟେ ମହାଘାଟ,
ପାତାଳକୁ କିବା ଫିଟି ଅଛି ବାଟ"

"କାଖେ" "କାଖିଆଇ" "ଘାଟ" ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ଗ୍ରାମ୍ୟତା ବ୍ୟଞ୍ଜକ । ଧୂଆଇଁ ଏଗୋଟିଏ ନୂତନ ଶବ୍ଦ (?), ଯେବେ ଧୂମପାନ କରା (ପିକାଖାଇ) ଅର୍ଥରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଏପ୍ରୟୋଗ ଗ୍ରାମ୍ୟ; ଅନ୍ୟଥା ଧାଇଁର ଶିଳକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଏହା ନୂତନ ।

'ଶିରେ କନିଅର କରେ ନିର୍ମଞ୍ଜନା
ବହି ତହିଁ ପୁଣି ଆସନ ମାର୍ଜନା' ।

"ନିର୍ମଞ୍ଜନା" ଏହାର ଅର୍ଥ ମାର୍ଜନା ବୋଲି ତଳେ କରା ଯାଇଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ମତରେ ମୂଳପଦରେ ମାର୍ଜନା ପଦଟି ଥିଲେ ସେପରି କିଛି ଭାବହୀନତା ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

"କେଅଛି ଯ୍ୟାପର ବେଣୁ ଜଟାଧାରୀ, ଭର୍ତ୍ତକୁଳେ ସଙ୍କଳନ ମନୋହାରୀ" ଏହି ଭାବଟି ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ ।

"ସବୁରକ୍ତି ଦଗେ ଅତି ମନୋହର"

ସାହିତ୍ୟିକ ଭାଷାରେ 'ସବୁରକ୍ତି' ଏପରି ପ୍ରୟୋଗ ବିରଳ ।

ବାହୁଡ଼ନ୍ତି କେହି ଶଡ଼ଶିଳାଶିରେ,
ପାର୍ଶ୍ୱପକ୍ଷୀ ପ୍ରୌଢ଼ାଯୁବତୀ ଧୀରେ ।
ଦଶନ୍ତି ଏ ଶଙ୍କା, ଭ୍ରୀତା ସକୋଚରେ,
ମ୍ଳାନ ଚଣ୍ଡୟୁଗେ ସ୍ୱେଦ ଧାରା ଝରେ ।
ବିଷାଦ ଭାବନା-ମିଶ୍ରିତ ବିରଣେ,
ଅଙ୍କିତ ବଦନ, ତାଙ୍କ ଅପଘନେ ।
ରବିକରେ ମ୍ଳାନ କମଳ ପରାଏ,
ଚଣ୍ଡିତ ମୃଣାଳ ଟଳେ ଶୋଭାପାଏ ।

ଏଠାରେ ଅନ୍ୟୟ କ୍ଲିଷ୍ଟତା ଓ ଉପମାଲଙ୍କାରରେ ଅନୁଚିତାର୍ଥତା ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଯେହେତୁ—ଏଠାରେ ଉପମେୟ ମୁଖ ଓ ଗଳା ସଙ୍ଗେ ଉପମାନ ପଦ୍ମ ଓ ମୃଣାଳର ସାଦୃଶ୍ୟ ଆରୋପିତ । କିନ୍ତୁ ମ୍ଳାନଚଣ୍ଡ ଯୁଗେ ସ୍ୱେଦ ଧାରା ଝରେ, ଏହା ଦ୍ୱାରା ଉପମେୟରେ ଜଳ ଯୁକ୍ତତାରୂପ ଯେଉଁ ସାଧାରଣ ଧର୍ମ ଆରୋପିତ ହେଲା ଉପମାନରେ ତାହାର ଅଭାବ ହେତୁ ନ୍ୟୂନପଦତା ଦୋଷ । ପୁନଶ୍ଚ "ରବିକରେ ମ୍ଳାନ କମଳ ପରାଏ" ଏଠାରେ ଶ୍ୟାତ୍ତ ବା ପ୍ରସିଦ୍ଧି ବିରୁଦ୍ଧ । କାରଣ ରବି କିରଣରେ କମଳ ବିକଶିତ ହେବା କବି ସମୟ ଶ୍ୟାତ୍ତର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ, ପ୍ରମାଣ ଯଥା ସାହିତ୍ୟଦର୍ପଣେ—"ଅହ୍ନ୍ୟାମ୍ଭୋଜଂ ନିଶାୟାଂ ବିକଶିତ କୁମୁଦଂ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷେ, ମେଘାଧ୍ୱାନେଷୁ ନୃତ୍ୟଂ ଭବତି ଚ ଶିଖିନାଂ ନାପ୍ୟ ଶୋକେ ଫଳଂ ସ୍ୟାତ୍ ।

ଯାହାହେଉ ପୁସ୍ତକ ଖଣ୍ଡି ପାଠକରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଶତମୁଖରେ ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ରହି ପାରୁନାହୁଁ । ଏ ଭଳି ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିବାଦ୍ୱାରା ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଦ୍ରବୀଭୂତ ଓ ଉପୋଦ୍ଦୀପିତ ହେବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଆଶା କରାଯାଏ ଉତ୍କଳର ଘରେ ଘରେ ଏହି ଉଦ୍ୟମାନ ପ୍ରତିଭାର ସମୁଚିତ ସମାଦର ହେବ ।

ଶ୍ରୀ କୁଳମଣି ଦାଶ ।

ମୋର ପୁସି ।

ମୋର ପୁସି ପରି ସୁଗୁଣେ ସୁନ୍ଦର
ଜନ୍ମନ୍ତି ବିଡ଼ାଳ ସଦା ଘର ଘର ।
ଲାଞ୍ଜଟିକି ଋଜି ଆଗ ପାଦୋପରେ
ବସିଥାଏ ଯେତେବେଳେ ସରଗରେ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଖଣି ତାହାର ନୟନ,
ରାତିରେ ଯେ ନିଜେ ହୀରକ-ଜ୍ୱଳନ,
ଗ୍ରହିଥାଏ ଅଚଞ୍ଚଳେ ମୋହ ପ୍ରତି
କଲା ପରି କିଛି ନୀରବେ ବିନତି ;
କର୍ଣ୍ଣ ଦୁଇଟିକି ଡୋଳି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେଶେ
ଭଦ୍ରବଦନଟି ସାଜି ସୌମ୍ୟ ବେଶେ,
ନିମ୍ନଗାମୀ କରି ଶ୍ମଶ୍ରୁ ଲୋମ ଅତି
ମୂଷିକ, ମୁଷଳୀ କରାଏ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତ ;
ଶ୍ରବଣ ମଧୁର ମ୍ୟାଉଁ ମ୍ୟାଉଁ ସ୍ୱନ
କରି, ଯେତେବେଳେ ସ୍ନେହ ପ୍ରସ୍ରବଣ
ପ୍ରକମ୍ପନ କରେ ମୋହର ହୃଦୟ
ଆଚ୍ଛାଦ ଦେବାକୁ ତାକୁ ସ୍ନିଗ୍ଧପୟେ,
ସେତେବେଳେ ଶୋଭା ଅଛେ ଅନୁପମ
ଶରକର ତୁଳୀ ଚିତ୍ରଣେ ତା କ୍ଷମ
ହୋଇପାରେ, ଅବା ଲେଖନୀ ଶୁକର
ଅଙ୍କିପାରେ ତାର ପ୍ରାକୃତିକ ରୂପ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ନେହର ପଦାର୍ଥ ତୁ ଅଟୁ ଯାହାର
ତାହାପ୍ରତି ତୁହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଭଣ୍ଡାର ।
ତୋ ସୁନ୍ଦରପଣେ ଦିନେହେଁ ବିରକ୍ତ
ହୁଏ ନାହିଁ ମୁହିଁ, ଯେଣୁ ତୁ ସତତ
ନବ ନବ ଛବି କରୁ ପ୍ରକଟିତ
ନବ ନବ ଭାବ କରୁ ଜାଗରିତ ।
"ଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ହୋଇ ଅଦୃଷ୍ଟ ପ୍ରତିତ
ସୁନ୍ଦର ପଣରେ ଚିରନ୍ତନ ଗୀତ
ସୁନ୍ଦରେ ତୃପ୍ତିର ଅବସାଦ ନାହିଁ
ଯେତେ ଦେଖିଲେ ସେ ଆଉ ଦିଶୁଥାଇ ।"
କବି ଏହି ଯାହା କରନ୍ତି ଗାନ
ତୋହଠାରେ ତାହା ସତ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣ ।
ସୁନ୍ଦର ପଣରେ ତୋହର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ
କେବଳ କି ଆଉ ନାହିଁ ଗୁଣମାନ ?
ତୋତେ ଯେ କରଇ ଲାଳନ ପାଳନ,
ବହୁ ଉପକାର ତାହାର ସାଧନ
କରୁ, ତୁହି ଜାଗି ରଜନୀ ବାସର
ଅନାଳସେ ବୁଲି ପ୍ରତି ବାରଦ୍ୱାର
ବଳାଶିବା ପାଇଁ ସରୀସୃପ ପକ୍ଷୀ
ମୂଷା, ଅସରପା ବିଛା ଅଦି କରି ।
ତୋ ପ୍ରଭୁର ଯେ ଯେଶଙ୍କାର କାରଣ
ତୋଯୋଗୁଁ ଦେଖନ୍ତି ଶମନ ସଦନ,
ଶିକାର କାଳରେ ଦେଖିଲେ ତୁ ଅହି,
ଅନିମେଷ ନେତ୍ରେ ଜାଗି ବସୁ ରହି ।
ତୋତେ ଦାଶିବାକୁ ଟେକିଲେ ସେ ଫଣା
ନଖାଦ୍ୟ ତୋତେ ତାକୁ ଦେଉ ତୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ।
ବିଷଶଙ୍କେ, ସତେକେ କରୁ ତୁ ସମର,
ବଳାଶିବା ଯାଏ ଶତ୍ରୁ ବିଷଧର ।
ବିଜୟ ଉଲ୍ଲାସେ ହୋଇ ଉଲ୍ଲସିତ
ତୋର ପ୍ରଭୁ ଯାଦେ ଖେଳିବା ନିମିତ୍ତ
ରଖି ଶଙ୍ଖ ଶିର ତାଙ୍କ ପଦତଳେ
ବିସ୍ମୟେ ଚକିତ ନିରଖି ସକଳେ ।
ସର୍ବଦେଶ ଦିଅନ୍ତି ତୋତେ ଧନ୍ୟବାଦ
କି, କି, ମୁହି ବୋଲି କରିଣ ଶବଦ ।

ସାପମାଂସ ତୁ ଯେ କରୁ ନ ଭକ୍ଷଣ
ନାଶୁ ତାକୁ କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁର କାରଣ ।
ତୋହପର କିଏ ଅଛି ସ୍ୱମିତ୍ରକ
ବିଷଧର ସଙ୍ଗେ ହେବ ଯୁଝେ ମତ୍ତ ?
ଧନଦର, ଲୁଗ ପଟା, ବହିପତ୍ର
ଚୋରଖାର କରେ ଦନ୍ତକର ପତ୍ର
ଯେଉଁ ମୂଷିକର, ତା ସଙ୍ଗେ ସମର
ପ୍ରଭୁ ହିତ ପାଇଁ କରୁ ନିରନ୍ତର ।
ମହାମତି ଗୀତ ବହି ଆଣି ଏହି
ମାନବ ସମାଜ ପୁନଶ୍ଚ ଦହଇ ।
ଆହାରେ ଏ କଥା ପଢ଼ିଲେ ତୋ ମନେ
ହର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଧରୁ ତୁ ଆନନେ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ରେ ଧରୁ ଶତ୍ରୁ ଗଳଦେଶ
ସମରକନିତ କ୍ଷୁଧାତୃଷ୍ଣା କ୍ଲେଶ
ଅରିର ରକ୍ତପାନେ ରଣକ୍ଷେତ୍ରେ
ନିବାରଣ କରୁ ନିମିଷେକ ମାତ୍ରେ ।
ରବିରେ ତୋ ପ୍ରଭୁ ପଡ଼ିବା ସମୟେ
ଲକ୍ଷ୍ମଣର ପାଖେ ବସିଥାଉ ଥାୟେ,
ଯେତେବେଳେ ଉଡ଼ି ଆସିଣ ପତଙ୍ଗେ
ଅଚରନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମ ଅଲୋକର ସଙ୍ଗେ
ତୋ ପ୍ରଭୁକୁ ପୁଣି କରନ୍ତି ବିରକ୍ତ
ଦେହ ମୁଣ୍ଡେ ପଡ଼ି, ଉଡ଼ି ଇତସ୍ତତଃ,
ସେହି ଦଣ୍ଡେ ତାକୁ ବଧୁ ତୁ କୌଶଳେ
ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଧରି କୁତୂହଳେ ।
ରାତ୍ରିକାଳେ ସେହି ବିଶ୍ରମିବା ବେଳେ
ତାଙ୍କ ଶେଯେ ତୁହି ଶୋଉ ଅବହେଳେ ।
ଘୁଡ଼ୁ ଘୁଡ଼ୁ ଶବ୍ଦେ ତୋଷୁ ପ୍ରଭୁମନ
ଭୂମାନନ୍ଦ ଚିତ୍ତେ କରି ଉଦ୍ଦୀପନ ।
ଶୋଉନ ହୁଁ, କିନ୍ତୁ, ଥାଉ ତୁ ଜାଗ୍ରତ
ପ୍ରଭୁହିତ ମଣି ଜୀବନର ବ୍ରତ ।
ଶେ ଉଠିଲେ କି ତୁ, ଜାଣନ୍ତି କେବଳ
ମାତ୍ରସ୍ପର୍ଶ ଗତି ପତଙ୍ଗ ପତନ ?
କୋଳରେ ଶୁଆଇ ତୋହର ପାଳକ
ବିଷଧର ଭୟୁଁ ଥାଆନ୍ତି ନିଃଶଙ୍କ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ, ପରୋକ୍ଷେ କେତେ କେତେ ହିତ—
କାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ ଏହିପରି ସମାହିତ ।
ଜଗତଜନକେ କୋଟି ଧନ୍ୟବାଦ
ଓଡ଼ିପ୍ରାଣେ ଯେଣୁ ଦେଇଛନ୍ତି ସାଦ
ବାସ କରିବାକୁ ମାନବଭୁବନେ
କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ ସାଧନେ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

ମହାବୀର ନେପୋଲିଅନ୍ ।

(ପୂର୍ବାନୁବୃତ୍ତି ।)

ନେପୋଲିଅନ୍ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶି ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୈତିକ ଚରିତ୍ର ଏବଂ ଅଭଦ୍ର ବ୍ୟବହାର ତାହାର କାରଣ । ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଅଧ୍ୟୟନ ଯୋଗୁଁ ତାଙ୍କର ଶରୀର ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ପରିଶ୍ରମଶୀଳତା ଏବଂ ପ୍ରଶଂସିତ ଜ୍ଞାନାର୍ଜ୍ଜନଦ୍ୱାରା ସେ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କର ଅତିଶୟ ପ୍ରିୟପାତ୍ର ହୋଇଥିଲେ । ଉକ୍ତ ବ୍ରାଇନ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ କୃଷିଶିକ୍ଷାପାଇଁ ଖଣ୍ଡିଏ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ଦିଆ ଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ, ଉକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଇଚ୍ଛାଧୀନ ଥିବାରୁ ସମସ୍ତେ ସେ ଭୂମି କର୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ ବାଧ୍ୟ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର, ନେପୋଲିଅନ୍ ତାକୁ ସୁନ୍ଦର ଉଦ୍ୟାନରେ ପରିଣତ କରି ତାହାର ସଂରକ୍ଷଣ ନିମିତ୍ତ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱ କୌହଶଳାକାବୃତ୍ତ କରିଥିଲେ । ଏହି ବଗିଚାଟି ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଦୁର୍ଗରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । ତାହାର ମଧ୍ୟଭାଗରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବୃକ୍ଷ ଏପରି ନିଷ୍ପକ୍ଷ-ଭାବରେ ରୋପଣ କରାଯାଇଥିଲା ଯେ, ତାହା ଏକ ନିଭୃତ ନିକୁଞ୍ଜ ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଥିଲା । ସେ, ସେଠାରେ ନିସ୍ତବ୍ଧଭାବରେ ବସି ପ୍ରଗାଢ଼ ଅଧ୍ୟୟନରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ଏଥିରୁ ପାଠକମାନେ ଭାବୀ ମହାବୀରଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜୀବନର ଆଭାସ ସହଜରେ ପାଇ ପାରିବେ ।

ସେହିସମୟରେ ସାମରିକ ଯଶୋଲିପ୍ସାଭିନ୍ନ କୌଣସି ଉଚ୍ଚତମ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କ ମନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥିଲା । ତତ୍କାଳୀନ ଯୁବକବୃନ୍ଦଙ୍କର ତାହାହିଁ, କେବଳ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ ଥିଲା । କୃଷି, ଶିଳ୍ପ ଓ ଭାସ୍କର ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତିକୁ ସମସ୍ତେ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ । ଭୋଲଟାର ଓ ରୁଷୋଙ୍କର ଲେଖାବଳି ଫ୍ରାନ୍ସରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ୍ମକୁ କାଳ୍ପନିକ ଗଳ୍ପ, ମୃତ୍ୟୁର-ପର ପୁନରୁତ୍ଥାନ ଅସମ୍ଭବ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ୟବିହୀନ ଜୀବନ-ଧାରଣ ନିରର୍ଥକ ବୋଲି ପ୍ରଚାରିତ କରିଥିଲା । ନେପୋଲି-ଅନ୍‌ଙ୍କର ଚରିତ୍ରର ପ୍ରକୃତତତ୍ତ୍ୱ ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷାର ଏହି ବିଶେଷତ୍ୱ ଗୁଡ଼ିକ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ।

ସେହିସମୟରେ ଫ୍ରାନ୍ସ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଭିନ୍ନ-ଧର୍ମ୍ମଗ୍ରହଣ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରକ ଅସ୍ତିତ୍ୱବିଶ୍ୱାସରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ, ନେପୋଲିଅନ୍ ଧର୍ମ୍ମହୀନ ହୋଇ ଉଠି-ଥିଲେ । ନିଜର ଜୀବନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା-ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ ଥିଲା । ଯେଉଁଠାକୁ ସେ ନିଜେ ଯିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ଥିଲେ; ସେନାଗଣ ସେଠାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରେରିତ ହେଉ ନଥିଲେ । ସେ ମନେ କରୁଥିଲେ ଯେ, ରାଜନୈତିକଜ୍ଞାନାନୁମୋଦିତ ଯେଉଁ ମହ-କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ଇଉରୋପର ଅବସ୍ଥା ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତର ପାଇଁ ଉନ୍ନତ ହେବ, ତାହା ସାଧନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଯଦି କେତେକ ସହସ୍ର ନିରକ୍ଷର କୃଷକମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ବଳି ଦିଆ ଯାଏ, ତେବେ ସେଥିରେ କିଛି କ୍ଷତି ନାହିଁ ।

ଖ୍ରୀ ୧୭୮୪ ରେ ଶୀତଋତୁ ଏତେଦୂର ଭୟଙ୍କର ଧାରଣ କଲା ଯେ, ପ୍ରଚୁର ବରଫପାତଦ୍ୱାରା ବ୍ରାଇନ୍ ନଦୀର ସମସ୍ତ ଘାଟ ବାଟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଲା । ତେଣୁ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଛାତ୍ରମାନେ ବହିର୍ଗମୋଦପ୍ରମୋଦ କିଛି କରି ପାରି ନ ଥିଲେ, ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବାନୁଯାୟୀ ସେମାନେ ଉକ୍ତ ସମୟ ଗୋଟିଏ ବରଫ କିଲ୍ଲା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଗଡ଼ଟି ପରିଖା ଓ ପ୍ରାକାରଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ହେଲା, ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ କୋଣରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦୁର୍ଗ ପ୍ରାକାରୋପରି ମସ୍ତକୋତ୍ତଳନ କରି ତାହାର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ମାଳା ବଢ଼ାଇଥିଲା । ଦୁର୍ଗନିର୍ମାଣବିଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ମନୋଯୋଗପୂର୍ବକ ଅଧୀତ ହୋଇଥିବାରୁ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟଟି ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇ ସୁଗଠିତରୂପେ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ତାଙ୍କର ମାନସିକ ପ୍ରତିଭା ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରତିଭାତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ସହପାଠିମାନେ ବିନା ବାକ୍ୟବ୍ୟୟରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । କାର୍ଯ୍ୟ ଶୀଘ୍ର ଶେଷ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ନିର୍ମାଣ କୌଶଳ ଏତେଦୂର ଶିଳ୍ପଗୁଣୋପେତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଶତ ଶତ ବ୍ରାଇନ୍ ନାଗରିକ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସେ ଦୁଇ ଦଳରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଏକପକ୍ଷକୁ ଦୁର୍ଗରକ୍ଷା ଏବଂ ଅପର ଦଳକୁ ଆକ୍ରମଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ସେ, ସ୍ୱୟଂ ଦୁଇ ପକ୍ଷର ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ବିପକ୍ଷାବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି କୃତ୍ରିମ ଯୁଦ୍ଧ ଅନେକ ସପ୍ତାହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଗିଥିଲା । ଅନେକ ଲୋକ କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ ହେଲେ । ତୁମୁଳଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ବରଫଗୋଲାସମୂହ ଦ୍ରୁତ ସାନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଜଣେ ନିମ୍ନସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀ ତାଙ୍କର ଆଦେଶ ଅବଜ୍ଞା କରିବାକୁ ସାହସ କରିବାରୁ ସେ ଏପରି ଏକ ଆଘାତ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ଯେ, ତଜ୍ଜନିତ କ୍ଷତଚିହ୍ନ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଯିବାଯାଏ ରହିଥିଲା, ନେପୋଲିଅନ୍ ସମ୍ରାଟ ପଦବୀ ଲାଭ କଲାପରେ, ଦିନେ ସେହି ଲୋକ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେ ଉକ୍ତ ଚିହ୍ନଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରିବାରୁ ଛାତ୍ରଜୀବନର ଉକ୍ତ ଘଟଣା ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଲା; ଏବଂ ସେ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂରଣ କରି ତାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ଏହି ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ଯେ, ବାଲ୍ୟକାଳର ଦାସଦାସୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପ୍ରଧାନ ଧନୀସହପାଠୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ସେ ଫ୍ରାନ୍ସର ସମ୍ରାଟ ହେବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଶୋର ନ ଥିଲେ ଏବଂ କାହା ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନରେ ମଧ୍ୟ ତ୍ରୁଟି କରି ନ ଥିଲେ ।

ନେପୋଲିଅନ୍ ବ୍ରାଇନ୍‌ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଖ୍ରୀ ୧୭୭୯-୧୭୮୪ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଅତିବାହିତ କଲେ । ଦୀର୍ଘ ଅବକାଶ ସମୟ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି କର୍ସିକାରେ ବ୍ୟୟିତ ହେଉଥିଲା । ସେ ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନର ପର୍ବତ, ଓ ଉପତ୍ୟକାଦିରେ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ପରମବନ୍ଧୁ କର୍ସିକାନ୍ ବୀର ପାଓଲିଙ୍କ ପ୍ରତିଭାରେ ସେ ବିଶେଷ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଥିବାରୁ, କର୍ସିକାକୁ ଗଲେ,- ତାଙ୍କ ସହିତ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ବୁଲିବାରେ କଟାଉଥିଲେ ।

ବ୍ରାଇନ୍‌ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଯାପନ କରି ପଞ୍ଚଦଶବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ପାରିସନଗରୀର ଉତ୍ତର ସୈନିକବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଉନ୍ନୀତ ହେଲେ । ପ୍ରତିବର୍ଷ, ଫ୍ରାନ୍ସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଦେଶିକ ସୈନିକସ୍କୁଲମାନଙ୍କରୁ ତିନିଜଣ ଲେଖାଏଁ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଛାତ୍ର ପାରିସନଗରୀକୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପଠାଯାନ୍ତି, ଉକ୍ତ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରବେଶ ନିମିତ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିମ୍ନତମ ବୟସରେ ନେପୋଲିଅନ୍ ସେଠାକୁ ପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏଥିରୁ ତାଙ୍କର କ୍ଷିପ୍ର ଜ୍ଞାନାର୍ଜ୍ଜନ ପିପାସାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ନେପୋଲିୟନ୍ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଦେଖିଲେ ଯେ, ଏହା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଧନିସନ୍ତାନୋପଯୋଗୀ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୌଖୀନ ସାଜସଜ୍ଜା ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥାଦିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; ଏବଂ କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟଟିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ତେଣୁ, ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ସମବେତ ତିନିଶତ ଛାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସକାଶେ, ଜଣେ ଜଣେ ଭୃତ୍ୟ, ଘୋଟକ ପାଳନ, ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରମାର୍ଜ୍ଜନ, ଉପାନତ୍‌ପରିଷ୍କରଣ ଇତ୍ୟାଦି ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ । ଏହିପରି କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀରେ ତାଙ୍କର ସମବୟସ୍କ ସଙ୍ଗିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଜଣେ ଅତୃପ୍ତ ହେବା ସେ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ ।

ନେପୋଲିଅନ୍ ମନେ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ, ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାଦ୍ୱାରା ସମରାଙ୍ଗଣର କଠୋର ପରିଶ୍ରମ ଏବଂ ନାନାବିଧ ଶାରୀରିକ କ୍ଲେଶସହନୋପଯୋଗୀ ଶିକ୍ଷା କଦାଚ ଦିଆ ଯାଇ ନ ପାରେ । ସୁତରାଂ, ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପରମୁଖାପେକ୍ଷିତ୍ୱ, ସ୍ତ୍ରୀଜାତ୍ୟୁଚିତ ଶାରୀରିକ ଦୌର୍ବଲ୍ୟର ପ୍ରଶ୍ରୟ ଓ ଅମୋଦପ୍ରମୋଦ ପ୍ରିୟତା ସାମରିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ନିର୍ବାସନାର୍ଥ ସେ ତତ୍କାଳୀନ ଶାସନକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଏକ ଆବେଦନ ପତ୍ର ଦ୍ୱାରା ତୀବ୍ର ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ସେ ଏହି ଆପତ୍ତି କରିଥିଲେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯେ, କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଦୈହିକ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ହେବ । ସେମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଶିକ୍ଷା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ତଦୁପଯୁକ୍ତ ହେବା ସକାଶେ ସେମାନେ ନିଜ ଅଶ୍ୱଚାଳନଚାଳନ ଓ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ପରିଷ୍କରଣାଦି କର୍ମ୍ମ ସ୍ୱହସ୍ତରେ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ନେପୋଲିଅନଙ୍କର ଚରିତ୍ରିକ ଉତ୍ତମ ଆଦର୍ଶ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ନିଷ୍ଠା ଅସାଦୃଶ୍ୟ ଔଚିତ୍ୟ ବାଗ୍ମିତା ଓ ବିବିଧବିଷୟଜ୍ଞାନ ସମସ୍ତଙ୍କର ମନ ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ସେ, ସହାଧ୍ୟାୟିମାନଙ୍କର ଆଳସ୍ୟକର୍ମ୍ମରତ, ଅକର୍ମ୍ମଣ୍ୟର ଆମୋଦରେ ଉଦାସୀନ ଓ ନିର୍ଜ୍ଜନପ୍ରିୟ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଉ ନଥିଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ସର୍ବବାଦିସମ୍ମତ ଥିଲା । ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାଚଳ ଦେଖିଲେ ଏହା ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିଲା ଯେ, ବୋଧ ହୁଏ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ମହତ୍କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧା କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ଜାଣିପାରି ସେ ଏପରି ଅପ୍ରତିହତ-ଭାବରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ ।

ଏକଦା ଯେ ମାରସଲିସ ନଗରୀର ଏକ ମହୋତ୍ସବରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ବହୁ ଭଦ୍ର ଯୁବକ ଯୁବତୀଙ୍କର ସାନ୍ଧ୍ୟ ନୃତ୍ୟ ଗୀତାଦିରେ ଯୋଗଦାନର ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ର ସେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି କହିଥିଲେ, "କ୍ରୀଡା ଓ ନୃତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ କଦାବି ଗଢା ହୁଏ ନାହିଁ ।" "(It is not by playing and dancing that a man is to be formed") ବାସ୍ତବିକ, ସେ ତାଙ୍କ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଜୀବ-ନରେ ଦିନକ ପାଇଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନର ଅବସର ପାଇ ନ ଥିଲେ ଯେ, ଉକ୍ତ ସମୟ କାର୍ଡ କିମ୍ବା ବିଲିଅର୍ଡ ଖେଳରେ ନିୟୋଜିତ କରିବେ । ସେ ଯେ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଏଥି ପ୍ରତି ବୀତଶ୍ରଦ୍ଧ ଥିଲେ, ଏହା ପୂର୍ବେ ବୋଲା ଯାଇଅଛି ।

ଦିନେ ଛାତ୍ର ମାନଙ୍କୁ ଜଣେ ଗାଣିତିକ ପ୍ରଶ୍ନ ସମାଧାନ ନିମିତ୍ତ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ସେ ତାହା କସିବାରେ ପ୍ରଥମେ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବାରୁ, ତାହାର ସମାଧାନ ଶେଷ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୨୨ଘଣ୍ଟା କାଳ ସ୍ୱପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିଥିଲେ । ଏହି ଅସାଧାରଣ ମାନସଶାସ୍ତ୍ରର ଶକ୍ତିର ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନିୟୋଜନ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଚିହ୍ନ ଥିଲା ।

ନେପୋଲିଅନଙ୍କର ଯଶଃ ଅଚିନ୍ତ୍ୟନିମିତ୍ତକ ନ ଥିଲା; ତାଙ୍କର ଜୟ ଓ ସିଦ୍ଧି ଆକସ୍ମିକ ନ ଥିଲା; ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରି-ସୂତ୍ରୀ ଚିନ୍ତା ଅଚିନ୍ତ୍ୟାଶୀଳ ମନୋନିବେଶର କ୍ଷଣପ୍ରଭା ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୌଣସି ଲୋକ ବହୁବିଧ ମାନବଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମୋପଯୋଗୀ ଜ୍ଞାନାର୍ଜ୍ଜନ ଓ ମାନସିକ ସଂଯମଲାଭ ନିମିତ୍ତ ଅଦମ୍ୟ ଅନୁରାଗଦ୍ୱାରା ସ୍ୱକୀୟ ଉନ୍ନତିପଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭା ନେଇ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି-ଥିଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ତାହା ଅକ୍ଲାନ୍ତ ଅଧ୍ୟୟନଦ୍ୱାରା ପ୍ରସାରିତ ଓ ବଳବତ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ମାନସିକ ତେଜଃ ଯେପରି କଥୋପକଥନରେ ପ୍ରତିଭାତ ହେଉଥିଲା, ପ୍ରବନ୍ଧ-ଲେଖାରେ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକ ବେଲ୍ଲେ ଲେଟ୍ରସ୍ ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ ନେପୋଲି-ଅନ୍ ଲେଖନୀ ପ୍ରସୂତ ପ୍ରବନ୍ଧସ୍ତୁତିପୁଞ୍ଜର ନିମିତ୍ତ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ, ଅଗ୍ନେୟ ଗିର୍ଯ୍ୟଗ୍ନିତ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅଗ୍ନି ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗର ନ୍ୟାୟ । ତାଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ଯଦି ସାହିତ୍ୟବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କୁ ପରିଚାଳିତ କରିଥାନ୍ତା, ତେବେ ସେ ରାଜନୀତି ସମରନୀତି-ଲବ୍ଧ ପ୍ରତିପତ୍ତିଠାରୁ ତଦ୍ତଦ୍ବିଷୟରେ ପ୍ରବୀଣତାର ଉତ୍ତମ ଆସନରେ ସମାସୀନ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ ।

ଷୋଡଶବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ କାଳରେ ସୈନିକ ବିଭାଗରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚାକରି କରିବାପାଇଁ ତାଙ୍କ ଏକ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାକୁ ପଡିଥିଲା । ସେ ଗଣିତରେ ଅନାୟାସରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ଇତିହାସ ପରୀକ୍ଷା ଶେଷରେ ମନସିଅର୍ କେରୁଗ୍ଲିଓନ୍ (Monseur Keruglion) ତାଙ୍କ, ସ୍ୱାମିଙ୍କର ବିପରୀତ ଦିଗରେ ଲେଖିଥିଲେ, "ନେପୋଲିୟନ୍ ଜାତି ଓ ସ୍ୱଭାବରେ କର୍ସିକାନ୍ । ଯଦି ଭାଗ୍ୟ ଅନୁକୂଳ ହୁଏ, ପୃଥିବୀରେ ଏ ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତଯଶା ହୋଇ ଉଠିବେ ।" ତାଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଜ୍ଞାନର ଇୟତ୍ତା ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଇତିହାସ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କର ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭାଜନ ହୋଇଥିଲେ । ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କୁ ନିଜଘରଠାକୁ ଡାକି ନେଇ ଖାଇବାକୁ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତିରକ୍ଷା ସକାଶେ ସତତ ସଚେଷ୍ଟ ଥିଲେ । ଅନେକବର୍ଷ ପରେ, ନେପୋଲିଅନ୍, ଏହାର ବିନିମୟରେ ବିଧବା ଗୁରୁପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଭରଣପୋଷଣ ନିମିତ୍ତ ଉପଯୁକ୍ତ ବୃତ୍ତି ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ପରୀକ୍ଷା ଶେଷ ହୁଅନ୍ତେ ସେ ଗୋଲନ୍ଦାଜ ବିଭାଗର (aritillery) ଦ୍ୱିତୀୟ ଲେଫ୍‌ଟନାଣ୍ଟ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ, ଷୋଡଶବର୍ଷୀୟ ବାଳକ ପ୍ରତି ଏହି ପଦଟି ସାମାନ୍ୟ ଗୌରବର ବିଷୟ ନୁହେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନେପୋଲିଅନ୍ ତାଙ୍କର ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟଲାଭରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଭାଲେନ୍ସ ନଗରସ୍ଥ ସୈନିକଦଳରେ ଯୋଗ ଦେଲେ। ଅଧ୍ୟୟନରେ ଅତିରିକ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଯୋଗୁଁ ସେ ଅତିଶୟ ଦୁର୍ବଳ ଓ କ୍ଷୀଣ ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ମନୋରମ ଅଙ୍ଗ ସୌଷ୍ଠବ, ପ୍ରଶସ୍ତଲଲାଟ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣଚକ୍ଷୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରକେ କୌଣସି ଲୋକ ତାଙ୍କ ସମ୍ମାନ ନ କରି ରହି ପାରୁ ନ ଥିଲେ। ସେ ସେହି ସ୍ଥାନର ଅନେକ ଭଦ୍ରସମାଜରେ ଯୋଗ ଦେଇ-ଥିଲେ। ଜୀବନର ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ପରିମାର୍ଜିତ ଭଦ୍ର-ସମାଜରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସେ କି ସୁଫଳ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ତାହା ସେ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ଅନେକବାର କହି ଅଛନ୍ତି।

ଲାଏନ୍ସ (Lyons) ନଗରରେ କିଛି ଗୋଳଯୋଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ନେପୋଲିଅନ୍ ତାଙ୍କର ସୈନ୍ୟଦଳସହ ସେଠାକୁ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ। ଭଦ୍ରୋଚିତ ଭାବରେ ଚଳିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଳ୍ପ ବେତନ ପଥେଷ୍ଟ ହେଉ ନ ଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କର ମାତାଙ୍କୁ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ। ତାଙ୍କର ବିଧବା ମା ଅର୍ଥାଭାବବଶତଃ ଛଅଗୋଟି କନିଷ୍ଠ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ଲାଳନପାଳନ କରିବାରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ। ଏହି ଆର୍ଥିକ ଦୁରବସ୍ଥା ଉତ୍ତେଜିତ ତରୁଣ ସେନାନାୟକଙ୍କୁ ବିଶେଷ ନିରୁତ୍ସାହ କରି ପକାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ନୈସର୍ଗିକ ଓଜସ୍ୱିତା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ କରି ପାରି ନ ଥିଲା; ଏବଂ ସେ ଅନନ୍ୟ-ସାଧାରଣଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ମହାସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି;— ଏହି ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସ ସେ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମନରେ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ— ତାହା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବିଚଳିତ କରି ନ ଥିଲା। ସେ ତାଙ୍କର ସହକାରୀ କର୍ମଚାରିମାନଙ୍କର ନିକଟରେ ବୃଥା ବାକ୍ୟାଳାପରେ ସମୟ କାଟାଉ ନ ଥିଲେ, କିମ୍ବା ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ଓ ମଦ୍ୟ-ପାନରେ ଯୋଗ ଦେଉ ନ ଥିଲେ। ମାତ୍ର ଅଦମନୀୟ ଉତ୍ସାହରେ ବଳୀୟାନ୍ ହୋଇ ନବ ନବ ଜ୍ଞାନାର୍ଜ୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ବସି ବିବିଧ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହୁଥିଲେ। ସେ ଏହାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଅଶେଷ ଜ୍ଞାନ-ଭଣ୍ଡାରର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ଉଠିଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କର ଜୀବନ୍ତ୍ୟମାନ ଭାବେ ଜୀବନରେ ଅମୂଲ୍ୟ ସହାୟ ହୋଇଥିଲା।

ଲାଏନ୍ସ ନଗରରେ ସେ ଏହିପରି ବନ୍ଧୁହୀନ ଓ ଅଭାବ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା ସମୟରେ ଏକଦା ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ-ଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ଜିନିଭାର ଜଣେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ମହିଳା ତାଙ୍କର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବାରୁ ସେ ଆସନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ସୁସ୍ଥ ଶରୀରରେ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗ ଦେଲେ। ସେ ଫ୍ରାନ୍ସର ସମ୍ରାଟ ହେବାପରେ ଉକ୍ତ ମହିଳାଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ବିଷୟ ଶୁଣି ପାରି ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ୧୦୦୦୦ ଫ୍ରାଙ୍କ (ଫରାସି ଦେଶୀୟ ରୌପ୍ୟମୁଦ୍ରା=୯୫ ପେନ୍ସ=୫୦/୬) ପଠାଇ ନିଜର କୃତଜ୍ଞତା ଦେଖାଇଥିଲେ। ଲାଏନ୍ସ ନଗରୀର ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ୍ (The Academy at Lyons) "କି କି ଉପାୟ ମାନବସୁଖର ସହାୟତା କରି ପାରେ?" ଏହି ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାରେ ଯେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବେ, ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପୁରସ୍କାର ଦେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ। ବହୁ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ପାରି-ତୋଷିକଲାଭରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ। ସେ ସିଂହାସନା-ରୂଢ଼ ହେବାର କେତେକ ବର୍ଷ ପରେ ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ଟାଲିରାଣ୍ଡ ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଲାଏନ୍ସଠାରୁ ଆଣାଇ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଦେବାମାତ୍ରକେ, ସେ ତାକୁ ଝଟିକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ କହିଲେ, ଏ ବାଲ୍ୟକାଳର ଲେଖା; ଏହା କାଳ୍ପନିକ ଏବଂ ଅସମ୍ଭବନୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବମାନଙ୍କରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ। ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଥାଇ, ସେ କର୍ସିକାର ଇତିହାସ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସକାଶ ଲେଖିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତତ୍କାଳୀନ ଉତ୍ଥାୟମାନ ମହାବିପ୍ଳବ ଯୋଗୁଁ ସେ ଲେଖନୀ ପରିତ୍ୟାଗ କରି କର-ବାଳର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ।

ସେହି ସମୟରେ ଫରାସିମାନେ ଦୁଇ ଦଳରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ। ଯଥା;—ରାଜପକ୍ଷ ଓ ପ୍ରଜାପକ୍ଷ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଏକାଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପନରେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ। ନେପୋଲିଅନ ଦ୍ୱିତୀୟଦଳରେ ଯୋଗ ଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ସୈନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀ ଧ୍ୱଜାଭିନ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବାରୋଦ୍ଭବ ଥିବାରୁ ପ୍ରଥମ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କଲେ। ତେଣୁ, ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇଲେ ନାହିଁ। ମାତ୍ର, ସେ ସ୍ୱମତ ଅଟଳ ଭାବରେ ରଖି ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଭୟ କରୁ ନ ଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ମହାବିପ୍ଳବର କ୍ରମିକ ଗତି ମନୋନିବେଶ ଭାବରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ। ସର୍ବସାଧାରଣେ ତାଙ୍କୁ ଏହି ସମୟରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚଞ୍ଚୀ, ମାନୀ ଓ କ୍ରୋଧୀ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ମାତ୍ର, ତାଙ୍କର କେତେକ ଜଣ ନିକଟ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଚରିତ୍ର ଓ ଶିକ୍ଷାର ମୂଲ୍ୟ ବୁଝି ପାରି, ସେ ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ରେ ମହାକ୍ଷମତାଶାଳୀ ହେବେ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନ୍ୟାୟଶାସ୍ତ୍ରାନୁମୋଦିତ ତର୍କ, ତାଙ୍କର ବିଶୁଦ୍ଧ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଭାଷା, ତାଙ୍କର ଅସୀମ ଐତିହାସିକ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟବହାରିକ-ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ, ତାଙ୍କର ସୁବିସ୍ତୃତ ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା, ଓ ସେନ ନ୍ୟପଯୋଗୀ ସମସ୍ତ ଗୁଣ ପରପନ୍ଥିପକ୍ଷର ଭକ୍ତି ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ଅକ୍ରୋନିଠାରେ ବିଦ୍ରୋହ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ, ନେପୋଲିୟନ ସ୍ୱସୈନ୍ୟସହ ସେଠାକୁ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ । ସେ ସେଠାରେ କେତେକ ଅଧସ୍ତନ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସହ ଜଣେ ନାପିତର ଘରେ ବାସ କଲେ । ନେପୋଲିୟନ ଅବସର ପାଇଲାମାତ୍ରକେ ସବୁ ଦିନପରି ଆଇନ, ବିଜ୍ଞାନ, ଇତିହାସ ଓ ଗଣିତ ପୁସ୍ତକ ନେଇ ନିଜ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ପଢୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଅଧୀନସ୍ଥ ସେନାପତିମାନେ ନାପିତର ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗେ ନାନା ପ୍ରକାର ଅଭଦ୍ରବାକ୍ୟ ବିନିମୟ, ଧୂମ୍ରପାନ ଏବଂ ସ୍ଥାନୀୟ ନାନା ଗଳ୍ପରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହୁଥିଲେ, ନେପୋଲିୟନ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେଉ ନ ଥିବାରୁ ନାପିତର ଭାର୍ଯ୍ୟା ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ଭଲ ପାଉ ନ ଥିଲା । ସେ ଏହି ବିଷୟଟି ବିଶେଷ ଭାବରେ ମନେ ରଖିଥିଲେ । କେତେକ ବର୍ଷ ପରେ ଇଟାଲିଅନ ସେନାର ଅଧିନାୟକ ହୋଇ ସୈନ୍ୟସହ ଅକ୍ରୋନ ଦେଇ ଯିବା ସମୟରେ ସେ ଉକ୍ତ ନାପିତର ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ କ୍ଷାନ୍ତ ହୋଇ ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଡାକ ପକାଇଲେ, ତୁମ୍ଭେ ନେପୋଲିଅନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନ? ତଦୁତ୍ତରରେ ସେ କହିଲା, "ଆଜ୍ଞା, ସେ ଜଣେ ଅଭଦ୍ର ଲୋକ ଥିଲେ । ସର୍ବଦା ଘରେ ବସି ପଢୁଥିଲେ ; ଯଦିବା କେବେ ବୁଲି ବାହାରୁ ଥିଲେ, କାହା ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ସୁଦ୍ଧା କରୁ ନ ଥିଲେ ।" ନେପୋଲିୟନ ଏହା ଶୁଣି କହିଲେ, "ତୁମ୍ଭ ଇଚ୍ଛାନୁଯାୟୀ ସମୟ ବୃଥାରେ ଅପଚୟ କରିଥିଲେ, ସେ ଇଟାଲିଅନ ସେନାଗଣର ସେନାନୀ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ ।"

ସମସ୍ତ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ ସୈନିକ କର୍ମଚାରୀ ରାଜପକ୍ଷର ଏବଂ ସାଧାରଣ ସୈନ୍ୟ ଓ ଅଧିକାଂଶ ଦେଶବାସୀ ପ୍ରଜାପକ୍ଷର ସମର୍ଥକ ଥାନ୍ତି । ନେପୋଲିଅନ୍ ନିର୍ଭୀକଭାବରେ ସର୍ବଦା ପ୍ରଜାପକ୍ଷର ସମର୍ଥନ ଏବଂ ରାଜପକ୍ଷର ପ୍ରତିବାଦ କରୁଥିବାରୁ, ତାଙ୍କୁ ଅନେକବାର ବିପଦରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଅକ୍ରୋନିଠାରେ ଦିନେ ସେ ନିଜ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯାଇ ଏପରି ବିପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ଯେ, ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ରକ୍ଷା କରି ନ ଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ଖ୍ରୀ ୧୭୯୦ ରେ ଏକ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଫ୍ରାନ୍‌ସର ପ୍ରଧାନ ରାଜସ୍ୱ ସଚିବ ନେକରଙ୍କର ବୈଠକଘରରେ ଏକ ସମ୍ମିଳନୀ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଦିନ ବାଷ୍ଟିଲ ନାମକ ଫ୍ରାନ୍ସର ପ୍ରଧାନ କାରାଗାର ଭୂମିସାତ୍ ହୋଇଥାଏ । ଲୋକମାନେ ନବାବିଷ୍କୃତ କ୍ଷମତା ଲାଭରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିପାରି ଅବହମାନକାଳରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମହଦନୁଷ୍ଠାନମାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଶେଷରେ ପଦଦଳିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ବଳାସୀ ଓ ଅସ୍ଥିରମନା ପାରିସନାଗରିକମାନେ ଏହି ଭୟାବହ ମହାବିପ୍ଳବର ଅଶୁଭସୂଚକ ଲକ୍ଷଣମାନ ଦେଖୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ମହାପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଉତ୍ସୁକଭାବରେ ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱସଂଘଟିତ ହୃଦୟବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟମାନଙ୍କର ପରିଣାମ ଫଳ ପ୍ରତି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାନ୍ତି, ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବାରମାନେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱଦେଶ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପଳାୟନ କରୁଥାନ୍ତି ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ସମ୍ମିଳନୀରେ ପାରିସନଗରୀର ପ୍ରଧାନ୍ୟ ଲୋକମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମିରାବୋ, ଟାଲିରାଣ୍ଡ, ଲାଫାୟେଟ୍ ଓ ମାଲସ୍‌ହରବସ୍ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ; ଏହି ମିଳନରେ ଶିକ୍ଷିତ, ଯୁବକନ୍ୟୁଣ, ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମୀ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ । ପାରିସର ଏପରି କୌଣସି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ତ୍ରୀ କିମ୍ବା ପୁରୁଷ ନ ଥିଲେ, ଯେ କି ସେଠାକୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ମଧ୍ୟରାତ୍ରିରେ ମାଡାମ ଡ଼ିଷ୍ଟେଲ ପିଆନୋ ଏବଂ ଜୋସେଫିନ୍ ବୀଣା ବାଦନ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏପରି ସମୟରେ ଫ୍ରାନ୍‌ସର ପ୍ରଧାନ ଦାର୍ଶନିକ ଆବରେନାଲ୍, ଓ ନେପୋଲିଅନ୍ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । (ନେପୋଲିଅନ୍ ପାରିସନଗରୀର ଯୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ଆବରେନାଲ୍ ତାହାଙ୍କର ଶିକ୍ଷକ ଓ ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ ।) ଉଭୟ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧା ନ ଦେଇ, ଦ୍ୱାର ନିକଟରେ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଭାବରେ ବସି ରହିଲେ । ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହୁଅନ୍ତେ, ଆବରେନାଲ୍ ତାହାଙ୍କର ସହଯାତ୍ରୀଙ୍କୁ ନେପୋଲି-

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନ୍ ବୋନାପାର୍ଟ୍ ବୋଲି ଡାକି ଦେଲେ । ନେପୋଲିଅନ୍ ନ ମଝି ବୈଦେଶିକ ଓ ଅଶ୍ରଦ୍ଧାଭାଜନ ଥିବାରୁ ବଂଶାତ୍ମ ମା ଭଦ୍ର-ସନ୍ତାନମାନେ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ନେବାକୁ ଘୃଣା ପ୍ରକାଶ କରି ନିଜ୍ୟ ଅମେ ଦପ୍ରମୋଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହିଲେ ।

ନେପୋଲିଅନ୍‌ଙ୍କର କେତେଟା କଥାଦ୍ୱାରା ମାଡାମ ଡିଷ୍ଟାଏଲ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତିତ୍ୱର ପରିଚୟ ପାଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥୋପକଥନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଜୋସେଫିନ୍ ଏବଂ କେତେକ ଭଦ୍ରମହିଳା ଓ ପୁରୁଷ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେବାରୁ ସେ ଦଳ କ୍ରମଶଃ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଲା । ଅଲଫାଏର, ଅଇରେନାଲଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା, ଓ ଇତିହାସ, ଗଣିତ ଓ ସମରଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅସୀମ ଜ୍ଞାନ ଥିବାର ବିଷୟ ଅବଗତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ମାଡାମ ଡିଷ୍ଟାଏଲ, ମିରାବୋଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଚିହ୍ନାଇ ଦିଅନ୍ତେ, ମିରାବୋ ତାଙ୍କର କରମର୍ଦ୍ଦନ କରି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାକ୍ୟବିନିମୟ କରିବାକୁ ଯଥମାନିତ ମନେ କରି ନ ଥିଲେ । ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟ ଓ ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠ ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କର ଚାରିପାଖେ ଘେରିଯାଇ ନାନାବିଷୟ ନେଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଫରାସିସୈନ୍ୟ, ସେନାପତିମାନଙ୍କର ଆଦେଶ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରି ସ୍ୱଦେଶବାସିମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ହେବାର ଘଟଣା ଫଲସ ଓ ସେରଡନ୍ ଅନୁମୋଦନ କରିବାରୁ, ଅଟନ୍‌ର ବିସପ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କହିବା ସମୟରେ, ନେପୋଲିଅନ୍ ଯେଉଁ ସାରଗର୍ଭ ମନ୍ତବ୍ୟ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଭାଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କର ଅମାନୁଷିକ ଧୀଶକ୍ତିର ଆଭାସ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ସମସ୍ତେ ବିଚଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ କହିଲେ, "ଏହା ନିଶ୍ଚିତ କଥା ଯେ ମୁଁ ଅତି ତରୁଣ ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠ ଏତେ ଭଦ୍ରଲୋକମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅନୁଚିତ ବୋଧ ହୋଇ ପାରେ । କିନ୍ତୁ, ଗତ ତିନିବର୍ଷ ହେଲା ମୁଁ ଅସ୍ଥିର ଦେଶୀୟ ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଅତିନିବିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖୁଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ମୁଁ ଅତି କ୍ଷୁଣ୍ଣ, ଯେଉଁ ଶାସନପ୍ରତି ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନୁରକ୍ତ, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାକୁ ଯେ ଉପେକ୍ଷା କରି ଚାଲିଯିବି ଏପରି ନୁହେ, ବରଂ ତାହାର ନିନ୍ଦାବାଦ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଯେ ମାତ୍ର ଯେ କେବଳ ଦୁଷ୍ଟ, ତାହା ନୁହେ, କିନ୍ତୁ ସଙ୍କଟଶାସନ ବିଧ୍ୱଂସୀ । ସମସ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବହାର, ପ୍ରାଚୀନ ବ୍ୟକ୍ତିଗତସତ୍ତ୍ୱ, ଅନଧିକାରଲବ୍ଧ କ୍ଷମତାର ବିଲୟ-କଳ୍ପନା । ଯେପରି ସାଧାରଣଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ମୋର ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ନା, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନର ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ । ଅତଏବ, ସମସ୍ତ ଲୋକପ୍ରିୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରର ଉଚ୍ଚତର ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଏବଂ ଶାସନକାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରେ ସଂସ୍କାର କରିବା ମୋର ସଙ୍କଳ୍ପିତ ମତ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ଆଜିକୁ ବାରମାସ ହେଲା ମୁଁ ଦେଖିଅଛି ଯେ ଜନସଂଘ ଉତ୍ସାହବହ ଆନ୍ଦୋଳନାରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ । ଆମ୍ଭ ଦେଶର ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଦୁଇଦଳଭୁକ୍ତ; ଏକ ଅନ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ମିଶିବା ଅସମ୍ଭବ, ସୁତରାଂ ମୋର ଏହି ଦୃଢ଼ପ୍ରତୀତି ଯେ, ନିରପେକ୍ଷ-ଶାସନର ନିରାପଦତା ଏବଂ ଦେଶର ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା ସକାଶେ, ଯାହା କେବେ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇ ନ ଥିଲା ସେପରି ଦୃଢ଼ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ବର୍ତ୍ତମାନ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରେ ଆବଶ୍ୟକ । ନା, ଯଦି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର 'ସୈନ୍ୟମାନେ ଆଦେଷ୍ଟାଙ୍କର ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ବାଧ କରି ନ ହେବେ, ଆମ୍ଭେ-ମାନେ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରିକରମ୍ଭର ଅଦୂରଦର୍ଶୀ କୋପାଗ୍ନି ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରହିବା; ଏବଂ ସେ ଫ୍ରାନ୍‌ସକୁ ସମସ୍ତ ଭୂଗୋଳରେ ଏକ ଅତି ପୀନଶ୍ରୀ ଦେଶରେ ପରିଣତ କରିବ । ମନ୍ତ୍ରିସଭା ଏହା ନିଶ୍ଚୟ କରି ଜାଣିବା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଯେ, ଯଦି ଅନିୟମିତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟାଗରିକମାନଙ୍କ ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ପରିବର୍ତ୍ତମାନ ଅହମିକା ଏକ ବଳିଷ୍ଠବାହୁଦ୍ୱାରା ନିର୍ମୂଳୀକୃତ ନ ହୁଏ; ଏବଂ ସାମାଜିକ ଶାନ୍ତି ଅଟଳ ଭାବରେ ରକ୍ଷିତ ନ ହୁଏ, ତେବେ ଏହି ରାଜଧାନୀର ଯେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅରାଜକତା ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିବା ତାହା ନୁହେ; ଫ୍ରାନ୍‌ସର ପ୍ରତ୍ୟେକ ନଗର ତଦବସ୍ଥାପନ୍ନ ହେବ । ସ୍ୱାଧୀନତାଦେବୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଯଥାର୍ଥ ଭକ୍ତମାନେ ସୁସଭ୍ୟ ଦେଶହିତୈଷୀରୂପେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ସର୍ବୋତ୍ତମ ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ପ୍ରାଣପଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ-ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଲୋକପ୍ରିୟ ବେଦନାତ ପ୍ରଗ୍ରହକ ଦଳର (a set of demagogues) ନିମ୍ନରେ ନିପତିତ ହେବେ । ସେମାନେ ମୁଖରେ କେବଳ ମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତାର ଉଚ୍ଚରାବ କଲେହେଁ, ବାସ୍ତବିକ, ପୁରାକାଳୀନ ରୋମୀୟ ନିରୋଙ୍କଠାରୁ ବଳି ଏକ ଜଘନ୍ୟ ବର୍ବର ଶ୍ରେଣୀରେ ଉପନୀତ ହେବେ ।" ନେକାର ଓ ଲେଫାଏଟ୍ ତାଙ୍କର ଏହି ବକ୍ତୃତାର ଗୁରୁତ୍ୱ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉପଲବ୍ଧି କରି ଆସନ୍ନ ବିପଦ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିବାର ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ମିରାବୋ ମଧ୍ୟ ଟାଲିରାଣ୍ଡଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ନେପୋଲିଅନ୍ ଯାହା କହୁଅଛନ୍ତି ତାହା ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ ।" ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ ହୁଅନ୍ତେ, ମାଡାମ ଡ଼ିସ୍ଟିଏଲ, ଆଣ୍ଡରେନାଲଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନେପୋଲିଅନଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇ-ଥିବାରୁ ତାଙ୍କଠାରେ କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପିତା ନେକାର ତାଙ୍କର (ନେକାରଙ୍କର) ସହକାରମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ ଯେ ନେପୋଲିଅନ୍ ଯେଉଁ ଯଥାର୍ଥ ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ସେଥିପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ମନୋଯୋଗ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଉକ୍ତ ସଭାରେ ଏକବିଂଶ ବର୍ଷୀୟ ନେପୋଲିଅନ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧତମ ଲୋକ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହେଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କଥିଡ଼କୁ ଫେରିଲା । ସୌଖୀନପ୍ରିୟ ଲୋକମାନ-ଙ୍କର ସାଜସଜ୍ଜା ତାଙ୍କର କିଛିହିଁ ନ ଥିଲା । ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ପରିଧେୟ ପରିହିତ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଭ୍ରମଣ କଲା ବେଳେ ନିଜର ଦରିଦ୍ରୋଚିତ ପରିଚ୍ଛଦ ପରିଧାନରେ କିଛି ମାତ୍ର ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ।

ଖ୍ରୀ ୧୭୯୧ ରେ ନେପୋଲିଅନ ଅବକାଶ ନେଇ କର୍ସିକାଦ୍ୱୀପକୁ ଗମନ କଲେ । ତାଙ୍କ ଘରର ଉଚ୍ଚତମ ତଳର ଏକ କୋଠରୀରେ ବସି ଦ୍ୱାରାବନ୍ଦ ପଢ଼ିବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ସେ ସାମୟିକ ଅବସର ନେଉ ନ ଥିଲେ ; କିମ୍ବା ବାହାରକୁ ବୁଲିବାକୁ ମଧ୍ୟ ବାହାରୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଧ୍ୟୟନଶୀଳତା ଦେଖି ଏହା ବୋଧ ହେଉଥିଲା ଯେ ଦୈବଭୂତ ଅସ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେଉଁ ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା କହି ଯାଇଥିବାରୁ ସେ ଏପରି ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ସହ ବିବିଧ ଜ୍ଞାନାର୍ଜ୍ଜନ କରୁଅଛନ୍ତି କି !

ଦିନେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଅନୁରୋଧବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ନେପୋଲିଅନ ବନ୍ଦର ଆଡ଼କୁ ବୁଲିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେ ସମୟ କିପରି ମହାର୍ଘ, ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିବାରୁ, ଏହି ଭ୍ରମଣକୁ ସ୍ୱୀୟ ଅଭୀଷ୍ଟସିଦ୍ଧିରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇ ବେଳାଭୂମିରୁ ଯେତେବେଳେ ବନ୍ଦରର ଅପରପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ପଙ୍କତଶୃଙ୍ଗ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଖଣ୍ଡିଏ ରଜ୍ଜୁଦ୍ୱାରା ଉଭୟର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସମୁଦ୍ରଖଣ୍ଡର ବିସ୍ତାର ପରିମାଣ କରିଥିଲେ ; ଏବଂ ସମୟ ବିଳମ୍ବ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏବଂ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀ ଘରକୁ ଫେରିବା ପାଇଁ ପୁନଃପୁନଃ ବାଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ କଥାରେ ଆଦୌ କର୍ଣ୍ଣପାତ ନ କରି ଗିରିଶୃଙ୍ଗମାନଙ୍କୁ ତନ୍ନତନ୍ନ କରି ପରୀକ୍ଷା କରିଥିଲେ । କେତେକବର୍ଷ ପରେ, ଯେତେବେଳେ ଇଂରାଜମାନେ ଉକ୍ତସ୍ଥାନ ଅବରୋଧ କଲେ, ନେପୋଲିଅନଙ୍କର ଏହି ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟକରୀ ହୋଇଥିଲା, ପାଠକପାଠିକା ତାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିଷୟରୁ ବୁଝି ପାରିବେ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

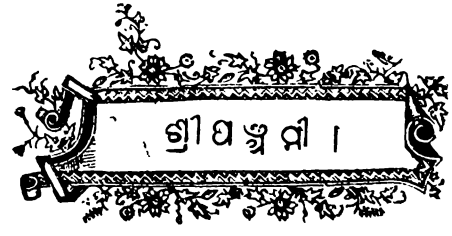

ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଧବଳ ତାରକା ଖଚିତ
ସମଞ୍ଜସ ନଭଃସ୍ଥଳ,
ବହେ ଦକ୍ଷିଣରୁ ମନ୍ଦ ଗନ୍ଧବହ
ଦେଇ ପୁଷ୍ପ ପରିମଳ ।

ବିକେ କରିଛନ୍ତି ଋତୁକୁଳପତି
ଅବନୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଆଜି ।
ନିକେ ବାଗୀଶ୍ୱରୀ କରୁଛନ୍ତି ପୂଜା
ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମେ ବାରିକି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚରାଚର ଆଜି ପୁଲକେ ପୂରିତ
ନିଜ ନିଜ ଉପଚାରେ,
ଜଡ଼ ବସ୍ତୁଚୟ କରୁଛନ୍ତି ପୂଜା
ଦେବୀଙ୍କୁ ନାନା ସମ୍ଭାରେ ।
ଭାବୁ ଅଛି ଚିତ୍ତେ ଏକାଳେ ଏକାନ୍ତେ
ବସି କେହି ମୂଢ଼ ଜନ,
ବହେ ଅଶ୍ରୁଧାରା ପ୍ଲାବି ଗଣ୍ଡଦେଶ
ଦେବୀଙ୍କ ଚରଣେ ମନ ।
"ନିଖିଳ ଜଗତେ ବହୁଅଛି ଆଜି
ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ସବ ଧାରା,
"ନୀଳାକାଶ ପଟେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ସଙ୍ଗତେ
ହସନ୍ତି ଅଗଣ୍ୟ ତାରା ।
"କୁସୁମ ବିକାଶ ଛଳେ ମନ୍ଦାରୁହେ
ବିରାଜନ୍ତି ସ୍ୱେଚ୍ଛାନନେ,
"କଳ କଳ ସ୍ୱନେ ଗାଇ ପ୍ରେମ ଗୀତି
ନିର୍ଝରଣୀ ବହେ ବନେ ।
"ବନେ ବନଦେବୀ ଗଗନେ ଅପ୍ସରୀ
ଜଳେ ଜଳଦେବୀକୁଳ,
"ଗାଉଛନ୍ତି ଆଜି ସ୍ୱାଗତ ସଙ୍ଗୀତ
ଠାବେ ଠାବେ ହୋଇ ଠଳ ।
"ଏ ଦିବ୍ୟ ପର୍ବଣ କାହିଁକି ଜନନି
ବିଷାଦ ଛାୟାରେ ମ୍ଳାନ ?
"ଏ ଜଡ଼ ଶ୍ରବଣେ କିପାଇଁ ନ ଶୁଣେ
ତବ ପୁଣ୍ୟ ବୀଣା ତାନ ?
"ଚିତ୍ରିତ ଜନ— ଶ୍ରୁତିରୁ ଜାଣନ୍ତି
ତବାଗମ ଆଜି ଭବେ,
"ନୁହେ ଅନୁଭୂତ ନ ଥିବାରୁ କିନ୍ତୁ
ଉକ୍ତିରେ ଉତ୍ସବ ଲଭେ ।
"ଦେଖିଲତ ନାହିଁ ଶିଖିବ କିପରି
ତବ ଆରାଧନା ବିଧି,
"କିପରି ହୃଦୟ କରି ସୁଧାମୟ
ତୋ ଭକ୍ତେ ଲଭନ୍ତି ସିଦ୍ଧି ?

"ଲଭି କି ପ୍ରକାରେ ଅପାର୍ଥିବ ଜ୍ୟୋତି
ତୋ ରୂପ ଦେଖନ୍ତି ତୋଳେ,
"କି ଦିବ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କାହୁଁ ଲାଭ କରି
ଶୁଣନ୍ତି ତୋ ବୀଣା ରୋଳେ ?
"କି ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରି କି ବିଧିରେ ପୂଜି
ସୂରି-ଗୁରୁ ଆଦି-କବି,
"ପାଇଲେ ତୋ ବୀଣା ବାଇଲେ ଗମ୍ଭୀରେ
କାଳ ଦୈର୍ଘ୍ୟେ ପରାଭବି ।
(୧) "ଅଧମ ଭୂସୁର କାହୁଁ ଶିଖି ତୋର
ପୂଜା, ଜପ, ଆରାଧନା,
"ଲଭି ଅମରତା ଏ ମର ଧାମରେ
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ପାଏ ଅର୍ଚ୍ଚନା ।
"ଜାଣୁଛି ସେ କାଳେ ଥିଲା ଭାରତରେ
ନିତ୍ୟ ବସନ୍ତ ପଞ୍ଚମୀ,
"ଅସଙ୍ଖ୍ୟ ଭକତ ପୂଜୁଥିଲେ ନିତ୍ୟ
ତୋର ଚରଣରେ ନମି ।
"ପୂରିଥିଲା ମାତଃ ! ସେକାଳେ ଭାରତ
ତୋ ମଧୁର ବୀଣାତାନେ,
"ଶୁଣୁଛନ୍ତି ଯାହା ଦୂର ବୈଦେଶିକେ
ଆଜି ମା ଅନନ୍ୟ କାନେ ।
"କବିତା କାନନେ ଝଙ୍କାର ମଞ୍ଜୁଳେ
କେତେ କେତେ ପରାଭୂତ,
(୨) "ଭବଭୂତି ଭବ— ଭୂତି ବାଣ କବି
ଶ୍ରୀହର୍ଷ ତୋ ପ୍ରିୟ ସୁତ ।
"ତୋଳିଲେ ପଞ୍ଚମ— ତାନ ମହୋଲ୍ଲାସେ
ଉନ୍ମତ୍ତ—ମଳୟ ବାତ,
"ବହିଲା ଭାରତେ ରହିଲା ନିରତେ
ନିତ୍ୟ ବସନ୍ତ ଜାଗ୍ରତ ।
"ଦେଖାଅ ସେ କାଳ ଉତ୍ସବ ମା ! ତାସେ
କର ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷୁ ଦାନ,
"ଶିଖାଅ ତୋ ଭକ୍ତି ଶୁଣାଅ ସଦୟେ
ତବ ପୁଣ୍ୟ ବୀଣା ତାନ ।

(୧) ଏଠାରେ କାଳିଦାସଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରା ଯାଇଅଛି ।

୨ ଭବ ଭୂତି ଭବଭୂତି—ସଂସାରରୂପକ ଭବ ସ୍ୱରୂପ ଭବଭୂତିର ନାମ ମହାକବି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାବୁଁ ଏହିରୂପେ ଛାଡ଼ି ଖେଦ ଶ୍ୱାସ
ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ତେଜି କ୍ଷଣେ,
ରହିଲା ନିଶ୍ଚଳେ ସ୍ଥାଣୁ ପ୍ରାୟ ତଳେ
ଦେବୀଙ୍କ ସୁମରି ମନେ ।
ସହସା ଦେଖିଲା ଦିବ୍ୟ ତେଜଃପୁଞ୍ଜ
ଆବିର ଅଛି ସମୀପ,
ସେ ତେଜେ ମଳିନ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ମଣ୍ଡଳୀ
କବି କରେ ଯେହ୍ନେ ଦୀପ ।
କିଛି କାଳ ଚକ୍ଷୁ ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି କରି
ଶେଷେ ଦୃଷ୍ଟି କଲା ସ୍ଥିର,
ଦେଖିଲା ସେ ଚାରୁ— ତେଜେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତି
ବହ୍ନି ମଧ୍ୟେ କିବା ନର ।
(୧) ଅଥବା କଙ୍କୁର— ପୃଥ୍ୱୀ ଜୟୀ କରି
ରାମ ରଘୁକୁଳପତି,
ଅନଳେ ପରୀକ୍ଷା କାଳେ ନିରେଖିଲେ
ଯେସନ ବୈଦେହୀ ସତୀ ।
ତୀବ୍ର ତେଜଃପୁଞ୍ଜ ଭେଦ ସନ୍ତାପିତ
ଦୃଷ୍ଟି ହେଲା ସୁଣ୍ଢାଳ,
ତପ୍ତ ମରୁଭୂମି ଲଭି ପାନ୍ଥ ଯଥା
ଲଭିଲେ ଶୀତଳ ଜଳ ।
ଶ୍ୱେତ ଶତଦଳ ପରେ ରାଜହଂସ
ତା'ପରେ ନାରୀ ପ୍ରତିମା,
ଚିତ ଗନ୍ଧ ଲିପ୍ତ ମନୋହର ତନୁ
ବିଶ୍ୱଭୁବନେ ଅନୁପମା ।
ମାନବ ଲେଖନୀ କିରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିବ
ଦେହେ ଯାହା ଅଗୋଚର,
ରତନର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ କ୍ଷମ
ହୁଏ କି କେବେ ବାନର ।
ଶ୍ୱେତ ପାରିଜାତ ମାଳା ଗଳ ଦେଶେ
ଅଙ୍ଗେ ଶୁଭ୍ର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ବାସ,
ଇନ୍ଦୁ ନିନ୍ଦ ମୁଖେ ଶୋଭେ ଅଳକଷଣେ
କୁନ୍ଦ ଶୁଭ୍ର ମନ୍ଦହାସ ।

ସମ୍ଭ୍ରମେ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ନିରେ ନରାଧମ
ମାତୃ ପାଦପଦ୍ମ ଧୋଇ,
ମନେ ମନେ କେତେ ସ୍ତୁତି ଆରମ୍ଭିଲା
ବାକ୍ୟେ ନ ପାରିଲା କହି ।
ଧୀର ମୃଦୁ ଭାଷେ ମଧୁରଭାଷିଣୀ
କହିଲେ ଦାସେ ସମ୍ବୋଧି,
(୨) "ଶାନ୍ତ ହୁଅ ବତ୍ସ ନାଶରେ ପିପାସା
ସମ୍ମୁଖେ କ୍ଷୀର ଅମ୍ଭୋଧି ।
"ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଛାଡ଼ି ସ୍ୱର୍ଗେ ଯାଉଥିଲ ଫେରି
ବାଟେ ତୋର ଖେଦଶ୍ୱାସ,
"ପ୍ରତିକୂଳ ବାୟୁ ରୂପେ ରୋଧିବାରୁ
ଫେରିଲ ପୁଣି ତୋ ପାଶ ।
"ଅସ ମୋର ପଛେ ଦେଖାଇବ ଯହିଁ
ଲାଗିଛି ମୋ ପୂଜା ନିତ,
"ଚିର ମଧୁକାଳ ମଦନେ ଭୁଲିଣ
କରଅଛି ଯହିଁ ସ୍ଥିତି ।
କହିଁ କହିଁ ଶୂନ୍ୟେ ଦେବୀଙ୍କୁ ଯେତିଣ
ଉଠିଲା ତେଜୋ-ନିକର,
ପୁଷ୍ପକ ବିମାନ ଦେଖିଥିଲେ ଏଥି
ତୁଳ ଥାନ୍ତା ମୂଢ ନର ।
ଅପାର୍ଥିବ ସଙ୍ଗେ ପାର୍ଥିବ ତୁଳନା
ହୁଅନ୍ତା ଯେବେ ସଙ୍ଗତ,
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ—ଗତି ମାତ ଫାଳସ ସଙ୍ଗତେ
ତୁଳନ୍ତ ଏ ତେଜୋରଥ ।
ବହ୍ନି ସଂଯୋଗିକେ ହାତବଳ ଯେସନ
କାଣ୍ଡ ଯେନ ଉଠେ ରଙ୍ଗେ,
ଅପାର୍ଥିବ ଜ୍ୟୋତିଃ କଲା କ୍ଷିପ୍ର ଗତି
ମର ନରେ ଯେନ ସଙ୍ଗେ ।
ଗୃହିଁ ଗୃହିଁ ନାଦ— ମ୍ଳାନ ଦେହକାନ୍ତି
ପ୍ରବେଶିଲା ଜ୍ୟୋତିରଥ,
ବାତ ବରହତ ଗାଢ଼ ନୀଳାମ୍ବରେ
ସମ ଯହିଁ ପଥାପଥ ।

(୧) କଙ୍କୁର ପୃଷ୍ଠ—ଲଙ୍କା (ଭାଷସ ନଗର ।)

(୨) ଅମ୍ଭୋଧି—ସମୁଦ୍ର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କୁହେଳୀ ଆବୃତ ଶୀତ ତୀର ବାସ
ଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବେ କର ମ୍ଳାନ,
ମହାଜ୍ୟୋତିର୍ମ୍ମୟ ସବିତୃ ମଣ୍ଡଳ
ସମୀପେ କଲା ପ୍ରସ୍ଥାନ ।
ଆଭାମୟ ରବି-- ମଣ୍ଡଳ ହେ କାଳେ
ମ୍ରିୟମାଣ ହେଲା କ୍ଷଣେ,
ମ୍ଳାନତା ଭଜଇ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଯେସନ
ରବି ଇଣ୍ଟି ଆଗମନେ ।
ନିର୍ବାତ ପ୍ରଦେଶେ ଶୀତ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ
ତାପ-ତାପ ରବି ପାଶେ,
ମୁଣି ଶୂନ୍ୟ ପଥେ ଗମିଲା କେମନ୍ତେ
ମର ନର ମହାକାଶେ ।
ବହିର୍ଲୋକ ଛାଡ଼ି ଅଜ୍ଞାତ-ଜଗତେ
ଭ୍ରମୁଅଛି ଛାର ନର,
ଯାଏ ଦୈବ ବଳେ କରୂପେ କି ସ୍ଥଳେ
ନାହିଁ ତାହାର ଗୋଚର ।
ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲୋକ ଛାଡ଼ି ନାକ୍ଷତ୍ର ଜଗତେ
ପ୍ରବେଶିଲା ଜ୍ୟୋତିର୍ଯାନ,
ପ୍ରକୃତିର ଇନ୍ଦ୍ର-- ମଳି ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ
ଜ୍ୱଳେ ଯହିଁ ରହିମାନ ।
ବିସ୍ମୟ ବିହ୍ୱଳ-- ନେବେ ନିଶାବିରେ
ଅବନୀ ପୃଷ୍ଠରେ ରହି,
ଅନନ୍ତ ଦୂରରେ ଅନନ୍ତ ଗଗନେ
ଦେଖେ ଯାହା ମୁଦ ବହି ।
ପାଶେ ଏବେ ତାର ଗତି କରେ ନର
କୁତୂହଳେ ଛୁଇଁ କରେ,
ଦୈବୀ କୃପା ବଳେ ଅସାଧ୍ୟ କି ଅଛି
ହୀନ ମାନବ ପକ୍ଷରେ ।
ଜ୍ୟୋତିଷ୍କ ଜଗତୁଁ ଜ୍ୟୋତିର୍ମ୍ମୟ ପ୍ରାଣୀ
ଜ୍ୟୋତିର୍ମ୍ମୟ ମଞ୍ଚେ ରହି,
ଜ୍ୟୋତିଃପୁଞ୍ଜ ପଛେ ମାନବ ପ୍ରୟାଣ
ଦେଖନ୍ତି ବିସ୍ମୟ ବହି ।
କ୍ଷଣପରେ ଏକ ଜ୍ୟୋତିର୍ମ୍ମୟ ଧାମେ
ଅସ୍ଥିତ ନର ସହିତେ,
ପଶିଗଲା ଛରେ, ଜ୍ୟୋତିର୍ମ୍ମୟ ରଥ
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଆଗମ୍ଭିତେ ।
ଏତେ କାଳ ଜ୍ୟୋତି-- ଜଗତର ବାହ୍ୟ--
ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଥିଲା ନର,
ଅନ୍ତରିକ ଏବେ ଦେଖିଲା ବିସ୍ମୟେ
ଦେବେ ଯାହା ଅଗୋଚର ।
ଛାର ଧରଣୀର କୀଟ ଯେଉଁ ବଳେ
କଲା ମା ! ଏ ଧାମେ ଗତି,
ଦିଅ ଦିବ୍ୟ ଲୋକ ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ ଏବେ
ମୂଢ଼ ନରେ ସେ ଶକତି ।
ଶୂନ୍ୟପଥ ଛାଡ଼ି ତହିଁ ଜ୍ୟୋତିଃପୁଞ୍ଜ
ତଳେ ହେଲା ଧାବମାନ,
ନଭୋଦେଶ ଛାଡ଼ି ପୂର୍ବବତ ନର
ତା ପଛେ କଲା ପ୍ରୟାଣ ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣ ନର ଚଳଇ ବିସ୍ମୟେ
ଅପାର୍ଥିବ ରାଜ୍ୟେ ପଶି,
ରଜତ ଭୂତଳେ ରଜତର ରଜଃ--
କଣିକା ପାଦେ ପରଶି ।
ପଥ ବେନି ପାଶେ ଶୋଭେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମଞ୍ଜିରୁହ ଦଳ,
ମରକତ ଦଳ ମୁକ୍ତା କାନ୍ତି କିଣା
ସୁଧାରସମୟ ଫଳ ।
ଅଗଣିତ ଫଳ ଝଡ଼ି ପଡ଼ି ତଳେ
ଲୋଟେ ବିଟପିର ମୂଳେ,
ନିର୍ଜ୍ଜିକ ହୋଇଣ ପାର୍ଥିବ ଉପମା
କି ଦେବ ତାହାର ତୁଳେ ।
ଅମ୍ବରରେ ଗଢ଼ା ପକ୍ଷିଏ କାକଳି
କରି ଅପାର୍ଥିବ ସ୍ୱନେ,
ଉଡ଼ି ତରୁତଳେ ଭୃଙ୍ଗ ସେ ଫଳ
ନିର୍ଦ୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ନିଃଶଙ୍କ ମନେ ।
ବିରାଜଇ କାହିଁ କୁସୁମ ବାଟିକା
ବିବିଧ ବରଣ ଫୁଲେ,
ନନ୍ଦନକାନନ ଫୁଲ ଦେଖିଥିଲେ
ତୁଳଆନ୍ତି ତାର ତୁଳେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବହଇ ସଲିଳ ନ କମ୍ପାଇ ତରୁ
କମ୍ପେ ତରୁ ବାତ ବିନା ।
କି ବୁଝିବ ଛର ଧରଣୀର ନର
ଦେବଲୋକର ମହିମା ।
ପୂରିଅଛି ଚନ୍ଦ୍ରା— ମୋଦେ ଦଶଦିଶ
ଅଦୂରେ ହୁଏ ଶୋଭନ,
ଚନ୍ଦ୍ରିକା ପ୍ରବାହ ପ୍ଲାବିତ ତଟିନୀ
ପାଶେ ରୌପ୍ୟ ସାନମାନ ।
ମରକତ ବର୍ଣ୍ଣ ନିବିଡ କାନନ
ରତ୍ନମୟ କୂଟ ବିମ୍ବ—
ଶୋଭାଠାରୁ ବଳି ଶୋଭୁଥିଲା କ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା—
ଜଳେ ତାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ।
ବିବିଧ ବରଣ ମୃଗୀ ଏ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି
ସେ ବନେ ବିବିଧ ରଙ୍ଗେ,
ବିଦ୍ୟୁତ୍ତରଙ୍ଗ ଚାଳି ଲଭି ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ
ଖେଳେ କି ବାରିଦ ଅଙ୍ଗେ ।
ଦଣ୍ଡକ କାନନେ ଯେ ଦିବ୍ୟ କୁରଙ୍ଗ
ଦେଖିଥିଲେ ସୀତାପତି,
ଏହି ମୃଗଦଳୁ ଗୋଟିଏ ବା ତାହା
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ କରିଥିଲା ଗତି ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ଦେଖିଲା ସରସୀ
ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳ ବିନିତଳେ,
ପ୍ରବାଳ କେଶରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପଙ୍କଜ
ମହସ୍ରେକେ ଯହିଁ ଜ୍ୱଳେ ।
ହୀରକ ନିର୍ମ୍ମିତ ମରାଳେ କୂଜନ୍ତି
ସେ ପଙ୍କଜ ଗଣି ଗଣି,
ଛଡ଼ି ନିଶାଭୟ ସୁଖେ କୋକ ସଙ୍ଗେ
କ୍ରୀଡ଼ଇ କୋକ-ଘରଣୀ ।
ଉଠୁଅଛି ମଞ୍ଜୁ ସଙ୍ଗୀତ ଲହରୀ
ସେ ସରସୀ ବକ୍ଷସ୍ଥଳୁ,
ମିଶି ତାର ସଙ୍ଗେ ମର୍ଦ୍ଦଳ ନିସ୍ୱନ
ମଞ୍ଜୁଳେ ଉଠୁଛି ଜଳୁ ।
କିଛିକ୍ଷଣ ଗୃହିଁ ଶେଷେ କଲା ସ୍ଥିର
ସେ ଅମୃତ ବାଣୀ ବାଣା,
ଜଳତଳେ ହର୍ଷ୍ଣେ ବାଜୁଛି ମଧୁଳେ
ବିଶ୍ୱସାର ସୁଧାଜିଣା ।
ସେ ସଙ୍ଗୀତ ସୁଧା ପାନ କରି ସୁଖେ
ଗଲା କିଛି ବାଟ ଭୋଳେ,
ପଥ ବେନି-ପାଶେ ସୌଧ ସାରି ସାରି
ଦେଖିଲା ଚକିତେ ଡୋଳେ ।
ବିଚିତ୍ର-ଗଠନ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ସଉଧେ
ଶୂନ୍ୟେ ହୋଇଛନ୍ତି ଉଭା,
ଶତ ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଚନ୍ଦ୍ର ନିଷ୍ପେଷ ତା ଦେହେ
ପ୍ରକାଶନ୍ତି ଦିବ୍ୟଆଭା ।
ଏକ ଚନ୍ଦ୍ର ବିମ୍ବ ଝରି ପଡ଼ୁଥିଲା
ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁଧାରସ ଧାରା,
କୁତୂହଳୀ ହୋଇ ଛୁଅଁନ୍ତେ ମାନବ
ହସ୍ତେ ନ ପଡ଼ିଲା ଧରା ।
ଲାଜେ ମ୍ଳାନ ମୁଖ ନର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଗୃହିଁ
ସକଳ ଶରୀର ନିଃଶ୍ୱାସ,
ପଶିଲା ଆକାଶ ବାଣୀ ତା ଶ୍ରବଣେ
ସେ କାଳେ ଦେଇ ଆଶ୍ୱାସ ।
"ବୃଥା କର ଚେଷ୍ଟା ବଢ଼ାଉ ମାନବ
ଛୁଇଁବାକୁ କୁତୂହଳେ,
ନୁହଇ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ବାହ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟ ଗ୍ରାହ୍ୟ
ବସ୍ତୁ ଲଭିବୁ ଏ ସ୍ଥଳେ ।"
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଥାଇ ଯଥା ଦେଖୁଥିଲା ନର
ଅନନ୍ତ ଆକାଶ ପଟେ,
ଦିନେ ଦିନମଣି ନିଶାରେ ଚନ୍ଦ୍ରମା
ତାରକା ସହ ପ୍ରକଟେ ।
ଧାରଣା ଅତୀତ ଉତ୍ତମ ଲୋକେ
ଦେଖି ସେ ନଭୋମଣ୍ଡଳେ,
କହିଲା ଗଦ୍‌ଗଦେ "ବିଭୋ ଏ ସକଳ
ଅଛି ପୁଣି ତବ କୋଳେ ।"
କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଦେଖିଲା ଅଦୂରେ
ସମ୍ମୁଖେ ଦୋଳାୟମାନ,
ଶକ୍ର ଗୃହାକାର ତୋରଣ ପଶ୍ଚାତେ
ଶୋଭେ ସୁନ୍ଦର ଉଦ୍ୟାନ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉଦ୍ୟାନ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜଇ ଦର୍ପ୍ପଣ
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟି ପରାଭବ,
ସମ୍ମୁଖେ ସରସୀ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଯହିଁ
କ୍ରୀଡ଼ୁଛନ୍ତି ଶୋଭାଦେବୀ ।
ପଶ୍ଚାତେ ଭୂଧର ମାଲ୍ୟନଦୀ ତଟେ
ଟେକିଛନ୍ତି ତୁଙ୍ଗଚୂଡ଼ା,
ବିଶ୍ୱ ବିଜ୍ଞାନୀର ସାର ରତ୍ନରାଜି
ହୋଇଛନ୍ତି ତହିଁ କୁଡ଼ା ।
ତୋରଣ ପରଦା ଦର୍ପ୍ପଣର କବାଟ
ଖୋଲିଗଲା ଆଚମ୍ବିତେ,
ଦୀନହୀନ ନରେ କହିଲେ ଜନନୀ
ସୁଧାବୃଷ୍ଟି କରି ସ୍ମିତେ ॥
"ଦେଖ ବତ୍ସ ଦର୍ପ୍ପଣେ ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିର କରି
ରତ୍ନ ସିଂହାସନ ରାଜି,
"ମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ଉଚ୍ଚ ସିଂହାସନେ ଘେରି
ମଣ୍ଡଳେ ଅଛି ବିରାଜି ।
(୧) "ଇନ୍ଦ୍ର ସିଂହାସନେ ସୁଖେ ବିରାଜନ୍ତି
ଦେଖ ବେନ ଯତ୍ନସାର,
"ଅବାତ କମ୍ପିତ କୂଳନ ରହିତ
କାନନ ପ୍ରାୟ ଗମ୍ଭୀର ।
"ରଜତ ଧବଳ ସୁବିଶାଳ ତନୁ
ଶିରେ ଦୀର୍ଘ ଜଟାଭାର,
"ସ୍କନ୍ଧେ ଉପବୀତ ହିମାଦ୍ରି ବକ୍ଷରେ
ଯେସନ କାନ୍ତିଧାର ।
"ମହା ମଧ୍ୟରଙ୍ଗ ରାମାୟଣ ମହା—
ଭାରତ ରଚ କୌଶଳେ,
"ଅମୟ ଅମୃତ ମଧୁ ସମ ତହିଁ
ରଖିଛନ୍ତି ଯେ ଭୂତଳେ ।
"ତ୍ରିଭୁବନ ରତନ ସେ ବେନ ମଣିକା
ବାଲ୍ମୀକି ବେଦବ୍ୟାସ,
"ଏହି ସିଂହାସନେ କରୁଛନ୍ତି ପୂଜ
ଦିଶି ମୋ ଚରଣେ ଅଶ ।

(୨) "ଉତ୍ତର ଆସ୍ଥିତ ଯାମ୍ୟ ସିଂହାସନେ
ଜ୍ୟୋତିର୍ମ୍ମୟ ଦେବପରି,
"କପିଳ ପ୍ରମୁଖ ଦାର୍ଶନିକ ଗଣ
ବିରାଜନ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ର ଧରି ।
"ସୁଦୀର୍ଘ ପଶ୍ଚିମ ମଧ୍ୟେ ଦେଖ ବତ୍ସ
ଦିବ୍ୟ ବଣା ଧରି କିରେ,
"ବାତାୟନ ପଥେ ସଦା ନିଜ ଦୃଷ୍ଟି
ନୈସର୍ଗିକ ଚିତ୍ରପରେ ।
"ଆୟୁସ ଲେଖନୀ ସଙ୍ଗେ ତାଳ ଦଳ
ବଡ଼ା ବଡ଼ା ଥୋଇ ଆଗେ,
(୩) ପୂରୋବର୍ତ୍ତୀ ବେନ ଗୁରୁଙ୍କର ପାଦ—
ରଜ ବହି ଶିରୋଭାଗେ ।
"ଜଗତର ଗ୍ରନ୍ଥ— ବଳୀ ସ୍ତୂପାକାରେ
ଜମା କରି ବେନ ପାଶେ,
"ଏନ ଶ୍ରୁତ୍ୟ ଆଦି ଗିରି ସ୍ତ୍ରେ ମୋର
ବିରାଜନ୍ତି ଉଲ୍ଲାସେ ।
"କୌବେର ଆସନେ ଦେଖ ସ୍ମେରାନନେ
ଅଗଣ୍ୟ ସେବକ ମୋର,
"ଉଲ୍ଲାସେ କରଣ ମୋର ସ୍ତୁତିଗାନ
ଖେଦାରୁ ଫିଟାନ୍ତି ଡୋର ।
"ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଦେଖ ସ୍ଥିର କରି ଲକ୍ଷ୍ୟ
ଠିଳ ହୋଇ ଏକଠାବେ,
"ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ଯୋଗ୍ୟ ସୁତଦଳ
ବହିଲ ମୋହର ଭାବେ ।
"ଷେଣ ତେଜେ ସଦା ବିଭୂଷିତ ତନୁ
ଉପେନ୍ଦ୍ର, ଉପେନ୍ଦ୍ର ସମ,
"ମୁକ୍ତାନଦୀ ପ୍ରେମ ଅଶ୍ରୁ ବିନ୍ଦୁ ଗଣ୍ଡେ
ଦିଶେ ଯାର ମନୋରମ ।
"ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଉପବୀତ— ଧାରୀ ବିରାଜନ୍ତି
ତାଙ୍କ ପାଶେ ଜଗନ୍ନାଥ,
"ପୂରୋବର୍ତ୍ତୀ ଭଣ୍ଡୁ ହରି ପ୍ରେମାମୃତ
ପାନେ ଯେ ନିରତେ ରତ ।

(୧) ଇନ୍ଦ୍ର ସିଂହାସନ—ପୂର୍ବଦିଗସ୍ଥ ସିଂହାସନ । (୨) ଯାମ୍ୟ ସିଂହାସନ—ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗସ୍ଥିତ ସିଂହାସନ । (୩) ପୂରୋବର୍ତ୍ତୀ ବେନଗୁରୁ— ବ୍ୟାସ ଓ ବାଲ୍ମୀକି

Digitized by srujanika@gmail.com

"ବାଟ ମନ୍ୟ ଅଛି— ମନ୍ୟ ପୀନକ୍ଷ
କବିରବ ବଳଦେବ,
"ସରଳ ସାରଳା— ଦାସ ଅଦ ଯେଉଁ
ଉତ୍କଳର ନରଦେବ ।
"ଛାଡ଼ି ମରଧାମ ଅମର ଶରୀରେ
ବିରାଜନ୍ତି ଏହିଠାରେ,
"ନ ବୁଝିଲା ଲୋକେ କାଳମୁଣ୍ଡେ ଦୋଷ
ବୋଲନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁ ଭାବେ ।
"ସ୍ଥାନପାଇଁ ଦେଖ ଲାଗେ ଆୟୋଜନ
ଆସିବେ ବୋଲି ଅଚିରେ,
"ନବ ଉତ୍କଳର ନରବୃହସ୍ପତି
ବୁଧାନାଥ ଏହି ପୁରେ ।
"ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ତାର ମମତା ଉତ୍କଳୁ
କିଛି କାଳ ଏଥି ରହି,
"ସନ୍ଦେହ ମେଣ୍ଟାଇ— ଭ୍ରାତୃ ହିତପାଇଁ
ଫେରିଯିବ ପୁଣି ମହୀ ।
"ଚଢ଼ି ଦିବ୍ୟରଥେ ଭ୍ରମେ ଶୂନ୍ୟପଥେ
ଛାଡ଼ିଲା ଦିନ ଉତ୍କଳ,
ମହେନ୍ଦ୍ରପଃ ସତ୍ୟ ଅଦ ଦିବ୍ୟ ଲୋକେ
ସଙ୍ଗେ ଯେନ ଦେବଦଳ" ।
ଶୁଣିଲା ଏକାଳେ ଦୁନ୍ଦୁଭିର ନାଦ
ଚକିତେ ପଛକୁ ଚାହିଁ,
ଦେଖିଲା ମାନବ ବିଚିତ୍ର ବିମାନ
ଶୂନ୍ୟ ପଥେ ଆସେ ଧାଇଁ ।
ପାରଜାତ ପୁଷ୍ପ ରାଶି ରାଶି ହୋଇ
ବରଷେ ବିମାନ ପରେ,
ଚାରିବେ ବଜାନ୍ତି ବିବିଧ ବୀଣା
ସୁଧାଜିଣା ମଧୁସ୍ୱରେ ।
ନୃତ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗି ସଙ୍ଗେ ମଧୁସ୍ୱରେ
ଅପୂର୍ବ କରନ୍ତି ଗାନ,
ଶତ ପରଭୃତ କିବା ଏକ କଣ୍ଠେ
ତୋଳନ୍ତି ପଞ୍ଚମ ତାନ ।
ଚାହିଁ ଚାହିଁ କ୍ଷଣେ ବିଚିତ୍ର ବିମାନ
ମିଳିଲା ତୋରଣ ପାଶେ,

ଉଲ୍ଲା ପ୍ରାୟ ଚଳେ ହେଲା ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ
ଛାଡ଼ି ଅନନ୍ତ ଆକାଶେ ।
ମୂର୍ତ୍ତି ପରଚ୍ଛାୟା— ଧର୍ମ ଦେବ ସମ
ତେଜି ସେ ଦିବ୍ୟ ବିମାନ,
ପୁରୁଷ ପୁଙ୍ଗବ ପୁଷ୍ପ ମାଳା କରେ
ପଦବ୍ରଜେ କଲେ ଯାନ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍‌ଗମନାର୍ଥେ ହେଲେ ବହିର୍ଗତ
ହୁରୁଁ ଦେଖି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଶଶି,
ବେନ ଅଙ୍ଗ ପଥ ସରନ୍ତେ ମଧ୍ୟରେ
ଘଟିଲା ଶୁଭ ମିଳନ ।
ବେନ ପୁଷ୍ପମାଳା ବେନ ଖୁରୁଙ୍କର
ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ପ୍ରେମେ,
ଦଣ୍ଡ ପ୍ରାୟ ନବ— ଅଗତ ମହାତ୍ମା
ପ୍ରଣାମ କଲେ ସମ୍ଭ୍ରମେ ।
ଅଲଙ୍କି ହରଷେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ନେହଭରେ
ସକଳ ବାଣୀ କ୍ରମରେ,
ହର୍ମ୍ୟ ଭିତରକୁ ନେଇ ବସାଇଲେ
ଦିବ୍ୟ ସିଂହାସନ ପରେ ।
ଏ ବିଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଣ
ଗଦ୍‌ଗଦେ ଭୁଷିଲା ନର,
"କହ ମା ! କେ ଅଟେ ଏ ଦିବ୍ୟ ପୁରୁଷ
ସଂଶୟ ମେଣ୍ଟ ଦାସର" ।
ମଧୁମୟ ସ୍ୱରେ ଅମୃତଭାଷିଣୀ
କହିଲେ" ଯାହାର ନାମ,
"କହୁଥିଲି ଏବେ ସେହି ବୁଧାନାଥ
ପ୍ରବେଶିଲେ ଏହିଧାମ ।
"କୁତୂହଳେ ଦେଖ ବେଢ଼ି ଚାରିପାଖ
ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ ସୁତ,
"ପ୍ରଗୃହୀତ ନବ ଭାରତ ସମ୍ବାଦ
ଶୁଣିବାକୁ ନାନାମତେ ।
"ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରମୁଖ ଉତ୍କଳ ସନ୍ତାନେ
ଉତ୍କଳ ମାତା ରଚିତ,
"ଶୁଣିବା ଇଚ୍ଛାରେ ବସିଲେ ପାଶେ
ହୋଇ ଆହିତ ଚିତ୍ର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

"ଜନନୀର ଦୁଃଖ ନ କହିବାକୁ ମୁଖ
ନ ଫିଟିବାରୁ କାତରେ,
"ଛଡ଼ ଖେଦ ଶ୍ୱାସ ସମର୍ପନ୍ତି ବେନ
ମୁକୁର ଭାଇଙ୍କ କରେ ।
(୧) "'ମହାଯାତ୍ରୀ', ଯହିଁ ପ୍ରତିଫଳେ ନବ—
ଛବି ଭାରତମାତାର,
"ଉତ୍କଳ ମାତାର ଉତ୍ତମାଙ୍ଗ ଛବି—
ପ୍ରଦର୍ଶନ "ଦରବାର" ।
"ଏ ବେନ ମୁକୁରେ ଭାବି ବଂଶଧରେ
ଦେଶର ଏକାଳ ଛବି,
"ଦେଖିଣ ତୁଲିବେ ଏ କାଳିମା ସହ
ସେ କାଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରବି ।
"ଗୃହିଁ ରହିଛନ୍ତି ଭକ୍ତଗଣେ ମୋର
ହେଉଛି ବିଦାୟ ବାବୁ,
"ଭକ୍ତଗଣ ପାଶୁଁ ଦୂରେ ରହିବାକୁ
ଲବେ ନାହିଁ ମୋର କାବୁ ।
"ରହ ଏଥି କ୍ଷଣେ ଦେଖ ସାବଧାନେ
ନିରଜନା ବିଧ ମୋର,
"ଅର୍ଚ୍ଚନାର ଅନ୍ତେ ଶୁଣିବୁ ଏକାନ୍ତେ
ମୋ ବାଣୀର ମଧୁସ୍ୱର ।
"ପୋଷି ଯେଉଁ ଆଶା ଢେଜିଅଛୁ ରସା
ସେ କାମ ହେବ ସଫଳ,
"ଆଜିଠାରୁ ଭବେ ବୁଝିବେ ମାନବେ
ମୋର ଆରାଧନା ଫଳ ।
"ମଧ୍ୟେ ଦେଖ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚସିଂହାସନ
ଶୂନ୍ୟ ଅଛି ମୋର ପାଇଁ,
"ମୋ ଭକ୍ତମାନେ ହୃଦ ଉପାଦାନେ
ଗଢିଛନ୍ତି ତାହା ଧାଇଁ ।
"ସିଂହାସନ ପାଶେ ଦେଖ ବେନ ସଖୀ
ଚାମର ଧରଣ ଉତ୍ତ

"ଜଣକର ନାମ କଳ୍ପନା ଅଟଇ
ଅପରର ନାମ ଶୋଭା"
ଏତେ କହି ଦେବୀ ଚପଳା ଛଟାରେ
ପଶିଲେ ରମ୍ୟ ସଦନେ,
ଏକାକୀ ମାନବ ଦେଖିଲା ବିଦ୍ୟବ—
ଘଟଣା ବିହ୍ୱଳ ମନେ ।
(୧) ଅସ୍ଫୁଟକଣ ମଧ୍ୟେ (୨) ଅସ୍ଫୁଟକାନ୍ତମଣି
ରଖିଦେଲେ ଆଚମ୍ବିତେ,
ଘଟେ ଯେଉଁ ଫଳ ତାହା ଏବେ ନର
ହର୍ଷେ ଦେଖିଲା ଚକିତେ ।
ମାତୃ ପାଦ ପଦ୍ମେ ଜଟିଳ ମସ୍ତକ
ଲଗାଇ ସର୍ବ କ୍ରମରେ,
ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ପ୍ରଣମି ପ୍ରେମ ଅଶ୍ରୁନୀରେ
ଧୋଇଲେ ପଦ୍ମ ପୟରେ ।
ଜଟିଳ ମସ୍ତକ ସଲଗ୍ନ ଚରଣ
ଦେଖି ମାନବ ସେ କାଳେ,
ଭାବିଲା ଭ୍ରମର ଯୁକ୍ତ ପାରଜାତ
ପଡ଼ିଛି କି ? ବୃକ୍ଷତଳେ ।
ପାଦ ରଜ ଘେନ ଯଥା ସ୍ଥାନେ ଯାଇ
ସକଳେ ହେଲେ ଆସୀନ,
ମଧୁ ଧନ ଘେନ ଅଲିଏ ଯେସନ
ସୁଖେ ଢେଜନ୍ତି ନଳିନ ।
ବସିଲେ ଜନନୀ ସିଂହାସନୋପରି
ଚାମର ଢାଳିଲେ ସଖୀ,
ପୂଜା ଆରମ୍ଭିଲେ ଭକ୍ତଗଣ ମିଳି
ନାନା ଉପଚାର ରଖି ।
ସ୍ଥଳାକାରେ ଠୁଳ ବିଶ୍ୱଗନ୍ଧ ସାରେ—
ଭକ୍ତି—ସୁଚନ୍ଦନ,
ଆହ୍ଲାଦ କୁସୁମ, ପରିବର୍ତ୍ତା ଧୂପ,
ଦୀପ ସୁବିମଳ ଜ୍ଞାନ ।

(୧) "ମହାଯାତ୍ରୀ ଏବଂ ଦରବାର" ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଏ ସ୍ଥଳରେ ଦୁଇଗୋଟି ମୁକୁର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ମହାଯାତ୍ରାରୁ ଆଧୁନିକ ଭାରତର ଅବସ୍ଥା ଏବଂ ଦରବାରରୁ ଇହାର ଉତ୍ତମାଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଉଚ୍ଚାସୀନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଚିତ୍ର ଭାବ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଜଣା ପଡ଼େ ।

(୧) ଅସ୍ଫୁଟ—ଲୌହକୁଣ୍ଡ । (୨) ଅସ୍ଫୁଟ କାନ୍ତମଣି—ଚୁମ୍ବକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିବେଦ ଏ ସର୍ବ ସମର୍ପିଲେ ପୁଣି
ସନ୍ତୋଷ ନୈବେଦ୍ୟ ସୁଧା,
(୧) ନିଷ୍କାମ ବନ୍ଦନା ସୁବାସ ପାନୀୟ
ଅର୍ପିଲେ ଆଦର ମୁଦା ।
ତାମ୍ବୂଳ ସ୍ୱରୂପେ ନିଖିଳ କରମ
ଫଳ ସୁଖେ କଲେ ଦାନ,
ଅନ୍ତେ ଦିବ୍ୟତନ୍ତ୍ରୀ— କମ୍ପନେ ତୋଳିଲେ
ବିଶ୍ୱ ବିମୋହନ ତାନ—

ସଙ୍ଗୀତ ।

ଫେଡ଼ ଅରତି ଭାରତି ଭାରତର
କେତେ କାଳ ଆଉ ସହ ଦୁଃଖ ଦାଉ
(୨) ଥିବ ରାହୁ ଗ୍ରାସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶଧର (ପଦ ।)
ନିଶା ଅନ୍ତେ ନ ଅସେ କି ସୁପ୍ରଭାତ
କମ୍ପା ଶୀତ ଅନ୍ତେ ମଧୁ ଋତୁରାଜ
ମେଘ ଅନ୍ତରାଳେ ରହନ୍ତି କି ଲୁଚି
ଚଳ ଦିନ ପାଇଁ ଶଶୀ ଦିବାକର । ୧ ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ଖଦ୍ୟୋତେ ପ୍ରକାଶୁଛନ୍ତି ଜ୍ୟୋତି
କାହିଁ ଲୁଚି ରହ—ଛନ୍ତି ନିଶାପତି
ବିଧି ବିଡ଼ମ୍ବନା ଏଦୋର ଲାଞ୍ଛନା
କେତେ ଦେଖୁ ଥିବେ ନିତି ଚରାଚର । ୨ ।
ପ୍ରାଣ ଗଲେ ଔଷଧରେ କିବା ଫଳ
ଗୁଣି ଯୌବନ ଛୁଟିଲେ କାହିଁ ବଳ
ଥାଉ ଥାଉ ବେଳ କୃପା ସୁଧା ମିଳ
ଦେବ ! ଅର୍ଘ୍ୟଙ୍କ ଅମୃତ ବେଗେ ହର । ୩ ।

ରୋମାଞ୍ଚେ ପୂରିଲା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଲୋକ
ଏ ଅମୃତ ବାଣୀ ତାନେ,
ଭୂଧର କାନନେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଛଳେ
ମାତିଲେ ଗମ୍ଭୀର ଗାନେ ।
ନବ ପ୍ରାଣ ଅସି ସଞ୍ଚାରିତ ହେଲା
ପ୍ରାଣୀ ମାନବର ପ୍ରାଣେ,
ଧ୍ୟାନ ମଗ୍ନ ଅବ— ସ୍ଥାରେ ଥାଇ ନର
ମଜ୍ଜିଲା ଆବର ଧ୍ୟାନେ ।
ହୋଇଥିଲେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଝାଉଁଳିବା ତରୁ
କଅଁଳ ଥାନ୍ତା ଏ ସ୍ୱରେ,
ନାହିଁ ଶୁଷ୍କ ତରୁ ମୃତ୍ୟୁ ଆଧିପତ୍ୟ
ନାହିଁ ଯେଣୁ ଦ୍ୟୁଲୋକରେ ।
ସହସା ସୁତାନ ସ୍ରୋତ ଗଲା ଶୁଖି
ବହିଲା ଶର ପବନ,
ଧ୍ୟାନ ଦେଶୁ ଫେରି ବହିର୍ଲୋକେ ଏବେ
ମିଳିଲା ମାନବ ମନ ।
ନିମିଷେ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଜଗତ ସଙ୍ଗତେ
ଲୁଚିଲା ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ଛବି,
ପୁଣି ଦେଖେ ନର ନିଜ ଭଗ୍ନାଗାର
ପାଶେ ପାଥିବ ଅଟବୀ ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମିଶ୍ର ।

ବାଲ୍ୟ ବିବାହ ।

ବାଲ୍ୟବିବାହ ବିଷୟଟି ଯେପରି କୌତୁକାବହ ସେପରି କଷ୍ଟକର । ସହସ୍ର ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ଯାହା ଆନନ୍ଦୋତ୍ସାହ ଜାଗ୍ରତ କରି ଆସୁଥିଲା ଓ ଅଦ୍ୟାବଧି କରି ଆସୁଅଛି ନବ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ତାହା ବିଷବତ୍ ବୋଧ ହେଉ-ଅଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ଦେଶକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରି ପକାଉଅଛି । ଲୋକମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଇଷ୍ଟାନିଷ୍ଟ, ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଶିଖି ଅଛନ୍ତି । ପୂର୍ବ ମୋହ-ଜାଲ ଆଉ ତାଙ୍କର

---

(୧) ସୁଧା – ଆନନ୍ଦରେ । (୨) ରାହୁ – ଅଜ୍ଞାନ ରୂପକ ରାହୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିୟମପଥକୁ ଆବଦ୍ଧ ରଖି ନାହିଁ । ଲୋକମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଏକ ନବଭାବରେ ବିଭାସିତ । ଆଜି ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ କେବଳ ବାକ୍ୟରେ ଭୁଲିବା ଲୋକ ନୁହେ । ଋଷିବାକ୍ୟ, ପୁରାଣ-ବାକ୍ୟ ପୁରାତନ କୁସଂସ୍କାରରେ ତାକୁ ଆବଦ୍ଧ ରଖି ପାରିବ ନାହିଁ, ସେ ଆଜି କାରଣଦର୍ଶୀ, ପ୍ରଲୋଭନରେ ମୁଗ୍ଧ ହେବାର ଲୋକ ନୁହେ, କାର୍ଯ୍ୟତଃ ସମସ୍ତ ବିଷୟର ଫଳ ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ । ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ କେତେକ ଶତାବ୍ଦୀ ଅତୀତ ହୋଇଅଛି ତାହା ମଧ୍ୟରେ ସମାଜର ବାଲ୍ୟବିବାହଦ୍ୱାରା କି ଅନିଷ୍ଟ ସାଧିତ ହୋଇଅଛି ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ସେ ଅତିହିତ୍ରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ସେ ଆଜି ଶତ ଅନିଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ଦେଖାଇବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ପୁଣି ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକଙ୍କର ଏ ବିଷୟରେ ମତଭେଦ । ଏପରି ବିଷୟ ମୋ ଦ୍ୱାରା ଆଲୋଚିତ ହେବା କେବଳ ଶତ ହସ୍ତୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଗର୍ଦ୍ଦଭର ଅତଳଜଳରେ ଗଭୀରତା ମାପିବା ତୁଲ୍ୟ ନିରର୍ଥକ ଚେଷ୍ଟା ।

ବାଲ୍ୟବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିବା ପୂର୍ବରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୁଇ ଚାରି କଥା କହିବା ଦରକାର । ବିବାହ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଭାବିତ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ । ଏହା ଈଶ୍ୱରକୃତ, ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହାହିଁ ଅଟେ, ଭଗବାନ ସ୍ତ୍ରୀଯ ଦେହ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଏକ ଅଂଶରେ ପୁରୁଷ ଓ ଅନ୍ୟ ଅଂଶରେ ନାରୀ ହେଲେ । ଅନନ୍ତର ଏ ଉଭୟଙ୍କର ସମ୍ମିଳନରେ ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟିର ସୂତ୍ରପାତ ହୁଏ । ସୃଷ୍ଟିର ଉନ୍ନତି ସାଧନ ବିବାହର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଏହାର ଅସଂଖ୍ୟ ଉଦାହରଣ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, କୀଟ, ପତଙ୍ଗ ଓ ଉଦ୍ଭିଦ ପ୍ରଭୃତି ଯାହାର ବିଷୟ ଧର ଦେଖିବ ଏହି ନିୟମ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ସାଧନ କରୁଅଛି । ଗୋଟିଏ ଫୁଲର ବିଷୟ ନିଅ, ଯଦି ତାହା ପୁରୁଷ ପ୍ରକୃତି ଓ ନାରୀ ପ୍ରକୃତିର ଅଂଶ ନେଇ ଗଠିତ ନ ହୋଇଥାଏ, କିମ୍ବା ବାୟୁଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ ପୁଷ୍ପର ପୁଂକେଶର ଅର୍ପିତ ହୋଇ ଯଦି ନାରୀ ପ୍ରକୃତି ବିଶିଷ୍ଟ ପୁଷ୍ପର ଗର୍ଭରେ ନିହିତ ନ ହୁଏ ତାହାହେଲେ ଫଳୋତ୍ପାଦନ ଅସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ଏହି ଅଭାବବଶତଃ ଅନେକ ପୁଷ୍ପ ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ, ଅତଏବ ଦେଖା ଯାଉଅଛି ଯେ ବିବାହ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅଭିପ୍ରେତ । ମାନବ ସମାଜରେ ଏହା ନିନ୍ଦନୀୟ ନୁହେ । ଯେଉଁମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣବୈରାଗ୍ୟ ଦେଖାଇ ଆଜନ୍ମବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଭାବେ କଠିନ ବ୍ରତ ଆଚରଣ କରନ୍ତି ସେମାନେ ଏକ ଦିଗରେ ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେତ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିବାରେ ଅକ୍ଷମ ହୁଅନ୍ତି । ଅତଏବ ବିବାହର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମହତ୍, ସାଧୁ ଓ ମଙ୍ଗଳଜନକ । ବିବାହରୁ ଯଦି ବିଷମୟ ଫଳ କୁବାଧି ଦେଖାଯାଏ ତାହା କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ନିଜାଚରଣର ଦୋଷ କିମ୍ବା ବିବାହିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱଭାବର ଦୋଷ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ ବିବାହର ଉପକାରିତା କଣ ।

(୧) ବିବାହ ସମାଜ ବନ୍ଧନର ପ୍ରଧାନ ବନ୍ଧନରଜ୍ଜୁ — ଏହି ବନ୍ଧନରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମାଜର ଲୋକମାନେ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରର ସହିତ ଆବଦ୍ଧ । ଅନ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ । ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାର୍ଥରେ ବାଧା ଘଟିଲେ ତାହାର ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧ କ୍ରମଶଃ ଶିଥିଳ ହୋଇ ସମୟରେ ଲୋପ ପାଇ ଯାଏ । ମାତ୍ର ବିବାହ ବନ୍ଧନ ଚିର-ଦିନ ସକାଶେ । ପୁନଶ୍ଚ ସ୍ୱାମୀ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ତାହା ଏତେ ଘନିଷ୍ଠ ଯେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଶରୀର କୁହାଯିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ । ସମାଜ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରର ସହିତ ବନ୍ଧୁତା ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ । ବୈବାହିକ ଅବ୍ୟବହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ମୋର ତୁମ୍ଭ ସହିତ ଥାଇ ନ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ମୋର ତାଦୃଶ ବନ୍ଧୁର ବନ୍ଧୁ, ସେ ତାହାର ବନ୍ଧୁ ଅନ୍ୟ ଜଣ ତାହାର ବନ୍ଧୁ, ଏହି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପରମବନ୍ଧୁ । ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭ୍ରାତୃ ସମ୍ବୋଧନ କଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତିକର ବିବେଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଧମନୀରେ ଏକ ରକ୍ତ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ମମତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ କଥା । ଅତଏବ ଏକତାରୂପକ ପବିତ୍ର ରଜ୍ଜୁରେ ବଦ୍ଧ ହୋଇ ସମାଜର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତି ସାଧନରେ ପ୍ରୟାସୀ ହେବା ପକ୍ଷରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କୌଣସି ଆପତ୍ତିର କାରଣ ଦେଖା ଯାଉ ନାହିଁ ।

(୨) ଭଗବାନ୍ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକକୁ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ସଖା ସ୍ୱରୂପ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ଉଭୟଙ୍କର ମତଭେଦ ଅନେକ ବିଷୟରେ ଥାଇପାରେ, ମାତ୍ର "ଯୋଗ୍ୟେନ ଯୁଜ୍ୟତେ ଲୋକେ" ଏହି ପ୍ରଥାରେ ଯଦି ଉଭୟଙ୍କର ଶୁଭ ପରିଣୟ ହୋଇଥାଏ

Digitized by srujanika@gmail.com

ତେବେ ଏହି ମତଭେଦ ଆଉ ରହେ ନାହିଁ । ଏକ ଅନ୍ୟର ତୃଟି ଓ ଅଭାବ ପୂରଣ କରି ନିଏ । ମନୁଷ୍ୟର ଶାରୀରିକ ସବଳତା ବିଶେଷ, ଯଦ୍ୱାରା ସେ ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବ ଓ ଜୀବନଧାରଣ ସକାଶେ ସାମଗ୍ରୀ ଯୋଗାଇ ପାରିବ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସ୍ତ୍ରୀ ସତତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମନା, ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣା ଓ ଉତ୍ସାହଶୀଳା । ଏହି ଗୁଣଦ୍ୱୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତା ହୋଇ ସ୍ୱାମିର ଅଭାବ ପ୍ରତିବିଧାନରେ ପୂରଣ କରିବାକୁ ସେ ଯତ୍ନବତୀ ହୁଏ ।

(୩) ବିବାହ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିଙ୍କର ଲାଳନ ପାଳନ ଓ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ନିତାନ୍ତ ଦରକାର । ଶିଶୁ ଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବଦା ଯତ୍ନ ଚାହାନ୍ତି, ଏତଦଭାବେ ସେମାନଙ୍କ ଅନିଷ୍ଟ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ସେମାନଙ୍କର ବୟୋବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ବହୁ ଅର୍ଥ ସାପେକ୍ଷଭୂତା ଶିକ୍ଷାର ବୃଦ୍ଧି ଆବଶ୍ୟକ । ପିତାମାତା ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ନିଜର ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ସମସ୍ତଙ୍କରେ ଅନଶନାବସ୍ଥାରେ ପୁତ୍ରର ଅଭାବ ପୂରଣରେ ଯାବଜ୍ଜୀବନ ବ୍ରତୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପୁତ୍ର ଅକୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ସ୍ୱତ୍ତା ସେମାନେ ତୃପ୍ତି ଦୁଃଖିତ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବିବାହ ବ୍ୟତିରେକେ ସନ୍ତାନଟିଣ କ୍ଷୁଧାରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବେ ଓ ମାନବ ସମାଜ ଅଚିରେ ପଶୁ-ସମାଜବତ୍ ଅବନତିକୁ ଧାବିତ ହେବ ।

(୪) ବିବାହ ପ୍ରାକୃତିକ ବନ୍ଧନର ଜନ୍ମସ୍ଥଳ ସ୍ୱରୂପ । ଗୋଟିଏ ପରିବାର ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ ଦେଖି ପାରିବେ ପରସ୍ପର ସ୍ୱାମୀ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ, ପିତାମାତା ଓ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି, ଭ୍ରାତା ଓ ଭଗିନୀ ରୂପକ ମହାସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ବଦ୍ଧ । ଏହି ବନ୍ଧନରେ ଥାଇ ଜୀବନର ପରମାହ୍ଲାଦ ପ୍ରଦାତକ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରେମ ଓ ସ୍ନେହ ଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା ପରସ୍ପର ଅନନ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ତଦ୍ୱାରା ପ୍ରଶସ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ମମତା ଏକାବେଳେକେ ପରିହାର କରେ, ପ୍ରତିଦିନ ହୃଦୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନବଭାବର କୋମଳ କଳିକା ଉନ୍ମେଷିତ ହୁଏ । ସମସ୍ତ ଆତ୍ମା ପରମାନନ୍ଦ ରସରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହୁଏ ।

ଏହି ବିବାହ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟବସାୟାତ୍ମିକା ବୁଦ୍ଧି ଓ ପରିମିତବ୍ୟୟିତା ପରିବାରର ସୁଖ ବର୍ଦ୍ଧନରେ ଏକାନ୍ତ ସହାୟତା କରେ । ପିତାମାତାମାନେ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିଙ୍କ ଭରଣ ପୋଷଣ ଓ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ନିମିତ୍ତ କଠିନ ପରିଶ୍ରମ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାୟଶଃ ତାଙ୍କର ଅଯଥା ଅପରିମିତ ଖର୍ଚ୍ଚ ପରିତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖା ଯାଉଅଛି ଭାରତବର୍ଷ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶରେ ବିବାହ ପ୍ରଥାର ତେତେ ଆଦର ନାହିଁ । ପୁତ୍ର କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ବିବାହ ଦେବା ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଧାରଣା ଏହି ଯେ ପୁତ୍ର ଜାତ ହେଲେ ପିତାକୁ ପୁନ୍ନାମକ ନରକରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବ । ଏପରି ଧାରଣା ଭ୍ରମାତ୍ମକ । ମନୁଷ୍ୟର ପରକାଳ ମଙ୍ଗଳାମଙ୍ଗଳ ନିଜର ଇହଜନ୍ମ-କୃତ ମତ ଅମତ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର କରେ । ସାଧାରଣତଃ ଇହ ଜନ୍ମର ସୁଖ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତା ନିମିତ୍ତ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିର ଦରକାର । ତାହା ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ ନୁହେ । ଏହା ତାହାର ବିବାହ ରୀତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ବିଖ୍ୟାତ କବି କାଉପରଙ୍କ ମତ ମୁଁ ଭାଷାନ୍ତରରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି—

ପ୍ରିୟା ସମ ସଖା ଜଣେ ନାହିଁ ତ୍ରିଭୁବନେ ।
ଅପିବ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରେମ ଅନନ୍ଦ ଯତନେ ॥
ଏ ଜୀବନ-ଉପଭୋଗ୍ୟ ଅତୀବ ବନ୍ଧୁର ।
ଶାନ୍ତି, ପ୍ରେମ, ବନ୍ଧୁଭାବ ଲୋଡ଼ଇ ପ୍ରଚୁର ॥
ଗୁଣଦ୍ୱୟ ଏକାଧାରେ ହେଲେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ।
ଈଶ୍ୱରକ ବିବାହ ତା ଜାଣିବା ପ୍ରକୃତ ॥

ବିବାହ ଯେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନାର୍ଥେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ବିଶେଷ ଆଦୃତ ତାହାର ଯାଥାର୍ଥ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ନିମନ୍ତେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସଂସ୍କାର ଦରକାର । ଏହି ସଂସ୍କାରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆଧୁନିକ ବାଲ୍ୟବିବାହ ଅନ୍ୟତମ ।—

ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ ଏହି ବିବାହ ପ୍ରଥା କେଉଁ ସମୟରୁ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଚଳି ଆସୁଅଛି । ପୌରାଣିକ ଯୁଗରେ ଏହି ବିବାହ ଥିଲା କି ନାହିଁ ତାହା ଠିକ କରି ଯାଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ କେବଳ ଯୁବତୀ ବିବାହର ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖାଯାଏ । ସୀତା, ଦମୟନ୍ତୀ, ସାବିତ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି ରାଜକନ୍ୟାଗଣ ପ୍ରାପ୍ତ ବୟସରେ ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିବାର କଥା ପୁରାଣେତିହାସରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ବାଲ୍ୟବିବାହ ଯେ ସମୟରେ ଥାଇପାରେ । ସମ୍ଭବତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲା । ତାହା ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ଜଣା ପଡ଼ି ନାହିଁ । ଏହାର ପ୍ରଚଳନ ସାଧାରଣତଃ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରୁ ହୋଇଥିବାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ କରାଯାଏ । ପରଦାନଶିନୀ ପ୍ରଥା ମଧ୍ୟ ଏହି ସମ-ସ୍ତରୁ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ଏହି ପ୍ରଥା ଆମ୍ଭ ସମାଜର କିଛି କ୍ଷତି କରୁଛି କି ନାହିଁ ତାହା ଆମ୍ଭର ଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ ନୁହେଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଷୟରେ ଦୁଇ ଚାରି କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ଧର୍ମ୍ମ-ଗ୍ରନ୍ଥ କୋରାନରେ ବହୁ ବିବାହ ଓ ତ୍ୟାଗପତ୍ର ପ୍ରଥା ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଏତଦ୍ବର୍ଷ ପ୍ରଚାରକ ମହମ୍ମଦ ନିଜେ ବହୁ ବିଧବା-ବିବାହ କରିଥିଲେ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ ସମାଜରେ ବିବାହ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏତେ ଉଦ୍ଦାମ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ଯେ ଲୋକମାନେ ପର ସ୍ତ୍ରୀ ଗ୍ରହଣରେ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉଥିଲେ ନାହିଁ, କେବଳ ଏକପକ୍ଷର ସମ୍ମତି ହେଲେ ବିବାହ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା ଏତେ ଅନିଷ୍ଟ ଘଟିଥିଲା ଯେ ମୁସଲମାନମାନେ ସ୍ୱୀୟ ନିଜ ପରି-ବାରର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କୁ ଗୃହାଭ୍ୟନ୍ତରେ ଗୋପନରେ ରଖି-ବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କୁ ବାହାରକୁ ବାହାରିବାର ଅଧିକାର ଦେଉଥିଲେ ନାହିଁ । ପରଦାନଶିନୀ ପ୍ରଥା ସେମାନଙ୍କ-ଠାରୁ ଅମ୍ଭ । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ହିନ୍ଦୁଜାତି ଉପରେ ବହୁତ ଅତ୍ୟାଚାର ହେଉ-ଥିଲା । ମୁସଲମାନମାନେ ଅବାଧରେ ହିନ୍ଦୁର ସର୍ବସ୍ୱ ଲୁଣ୍ଠପାଟ୍ କରି ନେଉଥିଲେ । ଏପରିକି କୌଣସି ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସେମାନ-ଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଲେ ତାହାକୁ ବଳାତ୍କାରରେ ହରଣ କରି ନେଇ ଯାଉଥିଲେ । ଏହି ଅତ୍ୟାଚାର ଏତେଦୂର ପ୍ରବଳ ହେବା ଲାଗିଲା ଯେ ହିନ୍ଦୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ତାହାର ସ୍ତ୍ରୀ ତନୟାଙ୍କୁ ପରଦାରେ ଆବୃତ୍ତ କରି ରଖୁଥିଲା ଓ ସୁବିଧା-ନୁସାରେ ଅତି ଅଳ୍ପବୟସରେ ସ୍ୱକନ୍ୟାର ବିବାହ ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଥାରେ ସମାଜର କି ଅନିଷ୍ଟାନିଷ୍ଟ ହୋଇ-ଅଛି ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ ।

ଅଧୁନିକ ମତରେ ବିବାହଦ୍ୱାରା ଯେ ସମାଜର କ୍ଷତି ହୋଇଅଛି ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରାୟଶଃ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷିତବ୍ୟକ୍ତିର ମୁଖରୁ ଏହାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦୁଇ ଏକ ଗୋଟା କଥା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜର କେତେଗୋଟି କ୍ଷତିର ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ମୋହର ଏତ-ଦ୍ୱିଷୟୀୟ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବି ।

ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ଦେଶରେ ଲୋକମାନେ ଜୀବନ-ଯାପନୋପାୟ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦାର ପରିଗ୍ରହ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ବାଳକବାଳିକାମାନେ ବିବାହ କରନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣିଅଛୁଁ କଲିକତାରେ ଜଣେ ୧୬ ଶ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ ବିମର୍ଷାବସ୍ଥାରେ ବସି-ଥିବାର ଜଣେ ଆଗନ୍ତୁକ ଦେଖି ଜିଜ୍ଞାସା କରିବାରେ ଯେ ଉତ୍ତର କଲା ଯେ ତାହାର କାହାଁ ସହିତ ତକରାଳ ହେତୁରୁ ଯେ ଦୁଃଖିତ ନୁହେଁ । ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଦୁଃଖ ନିଜ କନ୍ୟାର ବିବାହ ନିମିତ୍ତ ତାହାର ଅଧିକ ଅବସ୍ଥା ସେତେ-ଦୂର ଭଲ ନ ଥିଲା । ସେହି ହେତୁରୁ ସେ ଭିକ୍ଷାଲବ୍ଧ ଅର୍ଥଦ୍ୱାରା ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ କର ଦ୍ୱାରା ବୁଲୁଥିଲା । ସେ ଯେଉଁ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶିଶୁର ଜନ୍ମ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ବିବାହାଦି ଅର୍ପଣ କରି ଦେଇଥାନ୍ତି, ନଚେତ୍ ତାଙ୍କର ବଂଶ ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ହାନି ହେବ ।

ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ବାଳକବାଳିକାମାନେ କେତେକ ବର୍ଷ ହେବା ପରେ ବିବାହ କରିଥାନ୍ତି । ତଥାପି ସେମାନଙ୍କୁ ବିବାହ ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି କେହି କହିବ ନାହିଁ, ବିବାହ କଣ ସେ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର କାଣ୍ଡଜ୍ଞାନ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ତଥାପି ପିତାମାତାମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିବାହ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେ ଦୁହେଁ ମୁଖ୍ୟକର୍ମ୍ମ ବୋଲି ବିବେଚିତ ସେମାନେ ସେଥିରେ କେତେ-ଦୂର ଲିପ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଦେଖାଯାଉ । ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ବାଳକ ବିବାହ ଦିବସ ତାହାର ମାତାକୁ ନ ଦେଖି କ୍ରନ୍ଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହା ଦେଖି କନ୍ୟାଟି ସହାନ-ଭୂତିରେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଦେଲା । କାରଣ ଏହା ସାଧାରଣତଃ ଅତି ଛୋଟ ପିଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଜଣକୁ କାନ୍ଦିବାର ଦେଖିଲେ ଅନ୍ୟ ଜଣକ କାନ୍ଦେ, ଅବ-ଶେଷରେ ସମସ୍ତେ କ୍ରନ୍ଦନ କରନ୍ତି । ଅତିଏବ କନ୍ୟାଟି ସେହି ସୁଲଭ ପ୍ରଥାର ଅନୁସରଣ କଲା । ଏହା ଦେଖି ଜଣେ କର୍ତ୍ତୃ-ପକ୍ଷର ଲୋକ ବେଗ ହସ୍ତରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅବଧାନିଆ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର କ୍ରନ୍ଦନ ବନ୍ଦ କରି ଦେଲେ । ଅନନ୍ତର କୁଣ୍ଡେଇ ବିବାହ ଶୁଭରେ ନିର୍ବାହିତ ହୋଇଗଲା । ମାତ୍ର ମଧୁଶଯ୍ୟା ଗୃହରେ ଉକ୍ତ ବାଳକ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ 'ମା' "ମା" ବୋଲି କ୍ରନ୍ଦନ କରିଥିଲା । ଏଥିରୁ ଦେଖି ପାରିବେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏତାଦୃଶ ବିବାହରେ ବିବାହିତ ବ୍ୟକ୍ତି କିଏ । ବିବାହ ଗୋଟିଏ ଶୁଭପ୍ରଦ ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା । ଏପରି ଉତ୍ସବ ଶୀଘ୍ର କରିବା ହିନ୍ଦୁ ପିତା ମାତା ମାନଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ଯେ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପିଲାମାନେ ବହୁତ କ୍ଷତିରୁ ମୁକ୍ତି ଲାଭିବେ । ମାତ୍ର ଏହାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ ଯେ ସକଳ ଅନିଷ୍ଟ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ତାହା ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଦୃକ୍‌ପାତ ନ ଥାଏ । ବାଲ୍ୟ ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାଧାରଣଙ୍କର ଏହି କେତେଗୋଟି ଅପତ୍ତି ଉତ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାଏ ।

(୧) ପ୍ରଥମତଃ ବର ଓ କନ୍ୟାର ମତ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ ନାହିଁ । ବରକର୍ତ୍ତା ଓ କନ୍ୟାକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ସମ୍ମତିକ୍ରମେ ସମ୍ବନ୍ଧ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଥାଏ, ସେମାନେ ବିବାହିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟ ଜୀବନର ଶୁଭାଶୁଭ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ନିଜର ମୁଣ୍ଡରୁ ଭାର ଖସାଇଦେବା ଅତିପ୍ରାୟରେ ଏହା କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରାପ୍ତ ବୟସକୁ ବିବାହକାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥଗିତ ହେଉଥିଲେ ପିତାମାତାମାନେ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଙ୍କର ମତ ଗ୍ରହଣ କରୁଥାନ୍ତେ, ମାତ୍ର ଯେ ବୟସରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିବାହସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ କରାଯାଏ ସେ ସମୟରେ ସେମାନେ ନିଜାନ୍ତ ପିଲା, ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ଓ ଶୁଭାଶୁଭ ବିବେଚନା କରିବାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷମ । ଅତଏବ ସେମାନେ ଏହି ସୁବିଧାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନେ ବିବାହ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରସ୍ପରର ମୁଖାବଲୋକନର ସୁବିଧା ପାନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ପାଇବାକୁ ହେଲେ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ସ୍ନେହ ଦେଖାଇବା, ଉଭୟର ଚିନ୍ତା ଓ ମନୋଭାବ ଏକ ହେବା ଦରକାର । କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ବିବାହ ଏକ ପ୍ରକାର 'ଲଟରୀ' ଭଳିଆ । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଭଲ ପାଇ ପାରନ୍ତି ବା ପାଇ ନ ପାରନ୍ତି । ପ୍ରାପ୍ତବୟସ୍କ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ବିବାହ ବନ୍ଦ କରି ଯାଉଥିଲେ ସେମାନେ ବିଶେଷ ସୁଖୀ ହୋଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ ।

(୨) ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ବାଲ୍ୟବିବାହ ଦ୍ୱାରା କନ୍ୟା ଶିକ୍ଷାରୁ ବଞ୍ଚିତା ହୁଏ । ସାଧାରଣତଃ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ସ୍ତ୍ରୀଜାତିର ବୁଦ୍ଧି ବିଶେଷ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ସଫଳତା ଲାଭ କରନ୍ତି । ଯେ ସମୟରେ ସେମାନେ ବିଦ୍ୟାର ଅମୃତରସ ପାନ କରିଥାନ୍ତେ ସେହି ସମୟରେ ସେମାନେ ବିବାହଦ୍ୱାରା ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତା ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍କୁଲକୁ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ଦିଆ ଯାଏ ନାହିଁ, ଅତଏବ ସମୟକ୍ରମେ ସେମାନେ ଯାହା କିଛି ପଢିଥାନ୍ତି ତାହା ବିସ୍ମରଣ କରି ପକାନ୍ତି ।

(୩) ତୃତୀୟତଃ ସ୍ୱାମୀ ବାଲ୍ୟବିବାହଦ୍ୱାରା ଅଧ୍ୟୟନରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୁଏ । ଯେ ବିବାହ କରି ନାହିଁ ଯେ ତାହାର ସମୁଦାୟ ମନଯୋଗ ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରତି ଦେଇ ପାରିବ । ମାତ୍ର ବିବାହିତ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହା କରି ନ ପାରେ, ତାକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଙ୍କ ସକାଶେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ପଡେ । ଗୃହର ଛୋଟ କଥା ପ୍ରତି ତାହାକୁ ନଜର ରଖିବାକୁ ହୁଏ । ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ମେଣ୍ଟାଇବା ଭାର ପ୍ରାୟ ତାହା ଉପରେ ପଡ଼େ, ଫଳତଃ ସେ ବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଗୃହ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ତାହାର ଉଚ୍ଚଭାବ ସବୁ ମନରୁ ତିରୋହିତ ହୋଇଥାଏ । ସେ କେବଳ ପରିବାରର ଭରଣପୋଷଣ ନିମିତ୍ତ ଯେ କୌଣସି ଉପାୟରେ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜ୍ଜନରେ ବ୍ରତୀ ହୁଏ ।

(୪) ଚତୁର୍ଥରେ ଏପରି ବିବାହରେ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ଦୁର୍ବଳ ହୁଅନ୍ତି । ଚିକିତ୍ସକମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ଗୋଟିଏ ବାଛୁରିକୁ ଯଦି ସବଳ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବସର ନ ଦେଇ ଗୃହରେ ଭର୍ତ୍ତି କରାଯାଏ ତାହାହେଲେ ସେ ବେଶି ବର୍ଷ ବୁଢ଼ା ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ପ୍ରସବ କରି ଅଚିରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ହରାନ୍ତି ଓ ଶୀଘ୍ର ବୃଦ୍ଧା ହୋଇଯାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଗଣ ଦୁର୍ବଳ ଦେଖାଯାନ୍ତି, ଏପରିକି ହିନ୍ଦୁଜାତିର ଅନେକ ଲୋକ ବାଳକବାଳିକାଙ୍କଠାରୁ ଜାତି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ, ଏଠାରେ ଟିକିଏ କହି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ ମାରବାଡ଼ିମାନଙ୍କ ବିବାହରେ କନ୍ୟା ବରଠାରୁ ବୟସ୍କା, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି କ୍ୱଚିତ୍ ଦୁର୍ବଳ ଦେଖାଯାନ୍ତି । ଏଥିରୁ ବୋଧ ହେଉଅଛି ଏକପକ୍ଷ ସବଳ ଥିଲେ ସେତେ ଅନିଷ୍ଟ ଶଙ୍କା ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ ବିବାହ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ସମୟ ନ ହେଲେ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପାଦିକା ଶକ୍ତି ଲାଭ କରି ଯାଇ ନ ପାରେ ।

(୫) ପଞ୍ଚମରେ ଅଳ୍ପବୟସ୍କା ମାତା ସନ୍ତାନର [illegible] ପାଳନରେ ଅଶକ୍ତା । ପିଲାମାନଙ୍କୁ [illegible] ବହୁତ ଅସୁବିଧା ଦେବାରେ ସେତେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଚାର [illegible] ବିଶେଷ ଦୁଃଖର କଥା ସେ [illegible] ପାଇବାକୁ ମାତା ଅବସର ପାଇ [illegible] ଦେଖାଇବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ [illegible] ତାହାର ଶାଶୁ ଉପରେ ନିର୍ଭର [illegible] ସ୍ତ୍ରୀ, ଯେ ଅନ୍ୟର ସୁଖ [illegible] ବିଷୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନଭିଜ୍ଞା [illegible] ପିତୃଗୃହରେ ଯା[illegible] ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବାହାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଲେ ସେମାନେ ସୁକୁମାର ଓ ଲଘୁ ଚର୍ମ୍ମା (sensitive) ହୋଇ ପଡନ୍ତି । ସଂସାରର କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ମାତା ପିଲାକୁ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଏ । ପିଲା ଯଦି ପଦସ୍ଖଳନ ଦ୍ୱାରା ପଡ଼ି ଯାଏ ତେବେ ସେ ପରମ ଆଦରରେ ତାକୁ କୋଳ କରି ଝଡ଼ିଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଦୁରଗ୍ଧର ପାଦାଘାତ ଦେଇ ଭୂମିକୁ ତିରସ୍କାର କରିବା ଦ୍ୱାରା ପିଲାର ମନ ଭୁଲାଇ ଦିଏ । କିନ୍ତୁ ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ପିଲା ନିତାନ୍ତ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ପଡେ, ତାହାର ସମସ୍ତ ଅନିଷ୍ଟ ଏହାଦ୍ୱାରା ହୁଏ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେ ଆଜି କାଲି ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଅନ୍ଧାର ରହିରେ ଭୟ କରୁ ତାହା ମାତାଙ୍କ ଦୋଷରୁ । ସେ ଯେଉଁ "ଧୋରେ ବାଯ୍ୟା ଧୋ" କହି କୋକମିଳା ଅସିଲା ବୋଲି କହି ଆମ୍ଭର କ୍ରନ୍ଦନ ବନ୍ଦ କରୁଥିଲେ ତାହାର ଫଳରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୀରୁ ।

(୭) ଭାରତର ଅଧିକାଂଶ ବିଧବା ବାଲ୍ୟ ବିବାହନିମିତ୍ତ-- ଏହା ଦେଖା ଯାଇଅଛି ଯେ ଜନ୍ମ ସଂଖ୍ୟାର ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ୫ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ମରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କେତେକ ଯୁବାବସ୍ଥାରେ ମରନ୍ତି । ଅତଏବ ବାଲକାମାନେ ଯଦି ଅତି ଛୋଟ ବୟସରେ ବିବାହ କରନ୍ତି ତାହାହେଲେ ଯୌବନାରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେ ଅଧିକାଂଶ ଅକାଳରେ ମାନବଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିବେ, ଏଥିରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ କ'ଣ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ପ୍ରଥାନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଜନ୍ମ ବିଧବା ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ଅର୍ଥହାନି ଓ କନ୍ୟା ପକ୍ଷର ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଅନୁତାପ ଓ ଦାରୁଣ କଷ୍ଟ ।

ପ୍ରବନ୍ଧ ଦୀର୍ଘ ହୋଇ ପଡୁଛି । ଶ୍ରୋତୃ ବର୍ଗଙ୍କର ନିରର୍ଥକ ସମୟ ଅପଚୟ ହେବା ଉଚିତ ହେଉ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖା ଯାଉ ଉପସ୍ଥିତ ଘଟଣା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଣ । ହୋଇଅଛି [illegible] ଦିଆଗଲା ଏଥିରୁ ସମସ୍ତେ କହିବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିକ୍ଷିତବ୍ୟକ୍ତିର ମସ୍ତକରୁ ଉଠାଇ ଦେବା ଦରକାର ଏକ ଗୋଟା କଥା ଶୁଣିବାକୁ ନୁହେ । ଆଧୁନିକ ବାଲ୍ୟ ବିବାହ କେତେଗୋଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଷୟ ଉପରେ ଉଠାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ଏମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବା । [illegible] ସ୍ଥଳରେ ହୋଇ ଗଲାଣି । ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ଦେଶରେ ତାହା ଗୋଟିଏ ସୀମାରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବ । ଉପର ଲିଖିତ ଦୋଷ ଗୁଡ଼ିକ ଓ ବିଧବାର ସଂଖ୍ୟା ଓ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଆଜି ସଭ୍ୟ ଯୁବକ ବିଧବା ବିବାହ କିମ୍ବା ଯୁବତୀ ବିବାହ ଚଳାଇବାକୁ ଚିତ୍କାର କରୁଅଛି । ବିଧବା ବିବାହ କଥା ପରେ ଆଲୋଚିତ ହେବ । ଯୁବତୀ ବିବାହର ଅନ୍ୟେମ୍ବନ୍ଧକେ ଅନୁମୋଦକ ନୋହୁଁ । ତାହାର କାରଣ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଉଅଛୁଁ । ଆଧୁନିକ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଲେ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉଭୟ ପ୍ରଥାରେ ସମାନ ଫଳ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଯୁବତୀ ବିବାହ ପ୍ରଥା ଅଛି ସେମାନେ ଯେ ନିଜ କନ୍ୟାକୁ ଯୌବନାବସ୍ଥାରେ କିମ୍ବା ତାହାର ଆଗମନର ଏକ ଦୁଇ ବର୍ଷପୂର୍ବରୁ ସ୍କୁଲକୁ ପଠାଉଅଛନ୍ତି ଏପରି କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖାଯାଏ । ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ଗୃହରେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି କନ୍ୟାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଅଛି । ବାଲ୍ୟ ବିବାହରେ ମଧ୍ୟ ତାହା କରାଯାଇ ପାରିବ । ତେବେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପରଦାନଶିନା ପ୍ରଥା ନାହିଁ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଯେ ବ୍ୟଗ୍ର ସେହି ସମାଜରେ ସ୍କୁଲରେ ଯୌବନାବସ୍ଥାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ସୁବିଧା ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନେ ନ ପାଇଲେ ବିଶେଷ କ୍ଷତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ପରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟକ ଯେ ଭଲ୍ ବହି ଅଛି ଓ ଯେଉଁ ବହିର ଅଧ୍ୟୟନ ଚରିତ୍ର ଗଠନର ଅନୁକୂଳ, ଯାହା ପାଠ କଲେ ଗୃହ କାର୍ଯ୍ୟ ସୁଚାରୁରୂପେ ଚଳାଇ ପାରିବେ ଏରୂପ ବହି ପଢିବା ଦରକାର । ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରି ଆମ୍ଭଶାସନ ମାଉର ନେତୃ ସ୍ତ୍ରୀମାନ୍ୟା ହୋଇ ସମାଜ ଚଳାଇବା ଭାର ନେବା ପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ହେବ ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମାଜର ମଙ୍ଗଳନିମିତ୍ତ ନୁହେ । ଜଣେ ଇଂରେଜ କବି ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସମାଜର ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ରଖି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାସନ ଭାର ଦେଇ ପ୍ରମାଣ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ଶେଷରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ବୃଥା ଚେଷ୍ଟା ମାତ୍ର । ସେ କହିଅଛନ୍ତି "after all it is a failure."

ଯୁବତୀ ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେ । ମାତ୍ର ତୁଳନା ନ କଲେ ଦୁଇଟା ପଦାର୍ଥର ଭଲ ମନ୍ଦ ବିବେଚନା କରି ହୁଏ ନାହିଁ । ସେଥି ନିମିତ୍ତ ଦୁଇ ଏକ କଥା କହି ଉପସ୍ଥିତ ବିଷୟର ଉପସଂହାର କରିବୁ । ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ କାମେନ୍ଦ୍ରିୟର ପ୍ରଭାବ

Digitized by srujanika@gmail.com

ତେତେ ଦୂର ପ୍ରବଳ ନ ଥାଏ, ବୟସର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବାକୁ ଲାଗେ, ବାଲିକା ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷରେ ପଦାର୍ପଣ କଲା ସମୟକୁ ଏହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି ତାହାର ହୃଦୟ ରାଜ୍ୟକୁ ଅଳ୍ପ ମାତ୍ରରେ ଅଧିକାର କରିଥାଏ । ବିବାହରେ କୁସୁମାଗମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ହେବ ଏତିକି ମାତ୍ର ଯୌବନାବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ମାତ୍ରକେ ହୋଇଥିଲେ ତ୍ୱର କାର ହୃଦୟକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆୟତ୍ତ ବିଷୟରେ ତାହାର ଏ ତାହାର ମନରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟବିକାର ଶୁକ୍ଳବସ୍ଥା ଓ ଶୌଚବସ୍ଥା ସମୟରେ ତାହାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁନଃ ଦେବରର ସହ ହୃଦୟକୁ ତାଡନ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଯଥା—

ମାନେ କନ୍ୟାର
ବାଲିକା ଯେ
ଯେଉଁଠାରେ
ଲଙ୍ଘନ କରିଥା
ବିବାହ ହୋଇ
ଠାରେ କେବଳ

ପରମ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ହିନ୍ଦୁ ମହିଳା ସ୍ୱାମୀପୂଜା
ଜାଣେ । ହିନ୍ଦୁ ମହିଳା ସତୀ । ଏହାର ଉଦାହରଣ ପୁରାଣେ-
ତିହାସରେ ପ୍ରତିପୃଷ୍ଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ସ୍ୱାମୀ ସମସ୍ତ
କାର୍ଯ୍ୟରେ ସ୍ତ୍ରୀର ସାକ୍ଷୀ ସ୍ୱରୂପ । ବିବେକ, ବୁଦ୍ଧି, ଲଜ୍ଜା ଓ
ନିଜର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ବିଚଳିତ ହେବାକୁ ଦେବା ଦୁରୂହ
କଥା । ସେ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି ପରମ ଆରାଧ-
ଦେବତା ପଦର ପାଦଦେଶରେ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀରୂପେ ଅର୍ପଣ
କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାଣପଣେ ଯତ୍ନ କରୁଥାଏ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟବିକାର
ଜାତ ହେଲେ ସେଥିରୁ ପରିତ୍ରାଣ ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱାମିକୁ ସତତ
ରହସି ଚିନ୍ତା କରୁଥାଏ । ମାତ୍ର କେହି କହି ପାରିବେ କି
ଯେ ବାଲିକା କୁସୁମାଗମ ପରେ କେତେକ ବର୍ଷ ଗୃହରେ
ଅବିବାହିତାବସ୍ଥାରେ ଥାଏ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିକାର ସମୟରେ
କାହାକୁ ଭାବେ ? ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ କହି ପାରିବ କି ତାହାର
ଇନ୍ଦ୍ରିୟବିକାର ହେବ ନାହିଁ ? ଏହା କେହି କହି ନ
ପାରନ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇଲେ କଳ୍ପନାକଳ୍ପନା ଆଉ
ରହିବ ନାହିଁ । ଏପରି ଉଦାହରଣର ଅଭାବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର
ଯେ ଆର୍ଯ୍ୟସମାଜ ପଞ୍ଜାବରେ ପୌରାଣିକ ଯୁଗର ବିଭୁଚର୍ଯ୍ୟା-
ମ ସ୍ଥାପନ କରି ଉଭୟ ବାଲକବାଳିକାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ
ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଶିକ୍ଷା ଦେଉଅଛି ସେହି ସମାଜ
ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଆଶ୍ରମର ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ
ମନେ କରେ । ସେହି ଆଶ୍ରମରେ ଜଣେ ସ୍ୱାମୀ ସପରିବାରରେ
ବାସ କରନ୍ତି । ମୁଁ ଦିନେ ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ପତ୍ରିକା ପଢ଼ି
ଏହି ସ୍ୱା ମୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମକଦ୍ଦମାର ବିଷୟ ଏକ ସ୍ତମ୍ଭରେ
ଦେଖେଁ । ତାହାର ଭାବ ଏହି—କୋର୍ଟରେ ସ୍ୱାମୀ ନାଲିଶ
କରନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଦୁଇଗୋଟି ଯୁବତୀ କନ୍ୟା ତାଙ୍କ
ଅଧୀନରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ଚାଲି ଯାଇ-
ଅଛନ୍ତି । କାହିଁପାଇଁ ଗ ଲେ ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝି ପାରୁ
ଥିବେ । ସ୍ୱାମୀ ସରକାରଙ୍କ କରିଥିଲେ ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା
ନିଜର ଅଧୀନରେ ରଖିବାର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତେ ଜଜ-
ସାହେବ ରାୟରେ ଶୁଣାଇଲେ ଯେ ସ୍ୱାମୀ ଯେତେବେଳେ
ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଛନ୍ତି ସେତେବେଳେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ
ତେଦୂର ଅସକ୍ତି କାହିଁକି ? କନ୍ୟାଙ୍କର ବୟସ ହୋଇ-
ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସେମାନଙ୍କର ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ
ମ ନିଜେ କରିବେ । ସ୍ୱାମୀ ଶୁଣି ଅବାକ୍ । ଦୁଇ ଏକ ଦିନ
ଅଭିଶାପ ଦେଇ ଯେଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ ।
ର ବାଲିକା ଦ୍ୱୟ ସମାଜର ପୌରାଣିକ ସତ୍ୟନୁସାରେ
ଅଥଚ ଉକ୍ତ ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ଏତାଦୃଶ
ଧର୍ମୋପଦେଶ ପାଉଥିବେ ଅନ୍ୟ ।
ଲୋକଙ୍କର ବିକାରଭାବ ତାହା କି ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଏପରି ବିବାହରେ ଗୋଟିଏ ସମ
ଯେ ବଧୂଟି ଯେତେବେଳେ ତାହାର ଶ୍ୱଶୁରାଳୟକୁ ଆସେ
ସେତେବେଳେ ସେ ସ୍ଥାନର କଥା କିଛିହିଁ ତାକୁ ଜଣା
ନ ଥାଏ । ପରିବାରସ୍ଥ ଲୋକମାନେ କିପରି ଧରଣର ଓ ତାଙ୍କ
କି ପ୍ରକାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ସେ ଜାଣି
ନ ଥାଏ । ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟ ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଜ୍ଞେୟ ଭାର
ସ୍ୱରୂପ ବୋଧ ହୁଏ । ନିଜେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତି
ହୋଇ କରି ପାରେ ନାହିଁ, ସର୍ବଦା ତଳିସ୍ଥିତ ଅନ୍ୟ ଲୋକ
ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ଅତଏବ ଗୃହ
କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ତାହାକୁ ବହୁତ ଅସୁବିଧା
ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ପୁଣି ବିଶେଷ ଦୁଃଖର କଥା ଯେ
ସେ ପରିବାରର ଗୁରୁଜନଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ଦେଖାଇବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ
ହୋଇଥାଏ । ତାହାର ପତି ସ୍ୱୟଂ, ସେ ଅନ୍ୟର ସୁଖ କ୍ୱଚିତ୍
ଗ୍ରହିଥାଏ । କାରଣ ସେ ଭଦ୍ରପ ଚିତ୍ର ପିତୃଗୃହରେ ପାଇ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନ ଥାଏ, କି ଏଠାକୁ ଆସି ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ସେପରି ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର ସୁବିଧା ପାଇ ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବା[illegible]ବାହରେ ଏପରି ଆଶଙ୍କା ନ ଥାଏ, ଯେଉଁଠାରେ ଏପରି [illegible] ଦେଖାଯାଏ ସେଠାରେ ପିତାମାତାଙ୍କର ଦୋଷ କିମ୍ବା ସ୍ୱାମୀ ଦୋଷ । କାରଣ ସ୍ୱାମୀ ସୁଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀର ଏପରି କୁତ୍ସିତ ଭାବ ଜାତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନ ଥାନ୍ତା ।

ଯାହାହେଉ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସତୀତ୍ୱ ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ । ଚରିତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ମହାର୍ଘ ପଦାର୍ଥ, ଚରିତ୍ର ଯଦି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ପଦାର୍ଥରୂପେ ଧରାଯାଏ ତାହାହେଲେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଯେପରି ଜାହାନ୍ନମ ହେବେ ତାହାର ଉପାୟ ବିଧାନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯୁବତୀ ବିବାହରେ ଆଶଙ୍କା ପଦେ ପଦେ । ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପିତ ହୋଇପାରେ ଯେ କୁନ୍ତୀ, ମନ୍ଦୋଦରୀ, ଦ୍ରୌପଦୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନାବସ୍ଥାରେ ବିବାହ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଯୌବନାବସ୍ଥାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାର ସୁବିଧା ଆ[illegible] କିଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ନ ଥିଲେ, ମୁଁ ସେ ବିଷୟରେ ଭିନ୍ନମତ ପ୍ରକାଶ କରିନ ପାରେ । କାରଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଋଷିମାନେ ସେମ[illegible]ଇଲେ ବିଶେଷ କ୍ଷତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ପ୍ରାଥମିକ ଶି[illegible] ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ କରି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି, ଯଥା—

ଅହଲ୍ୟା ଦ୍ରୌପଦୀ ତାରା ତଥା ମନ୍ଦୋଦରୀ ତଥା ।
ପଞ୍ଚକନ୍ୟା ସ୍ମରେ ନିତ୍ୟଂ ମହାପାତକନାଶନଂ ।

କିନ୍ତୁ ପାଠକେ ଦେଖିବେ ସୀତା, ସାବିତ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି ତାହାଙ୍କର ସତୀତ୍ୱର ପ୍ରମାଣ ପୁରାଣର ପ୍ରତି ପୃଷ୍ଠାରେ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ନାମ ଏଥିରେ ନାହିଁ, ଯେଉଁମାନେ [illegible]ଙ୍କୁ ବିନା ସ୍ୱାମୀ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିକାର ନିମିତ୍ତ କଠୋର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିଥିଲେ ସେହିମାନଙ୍କ ନାମ ଦେଖି ପାରୁ ଅଛନ୍ତି । କେଉଁ ମତରେ ଏପରି ହୋଇ-ଅଛି ତାହା ଆପଣମାନେ ଜାଣି ପାରୁଥିବେ । ଏହା ଦେବକୃତ ଓ ଋଷିକୃତ । ଯାହାହେଉ—

ବିକାରହେତୌ ସତି ବିକ୍ରିୟନ୍ତେ ।
ଯେଷାଂ ନ ଚେତାଂସି ତ ଏବ ଧୀରାଃ ।

ଯେତେବେଳେ ଧୀରଲୋକମାନେ ଏହାକୁ ସେକାଳ [illegible] ଅଧର୍ମ ମତ କରି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏଥିରେ କୌଣସି ବକ୍ତବ୍ୟ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଆଜି କାଲି ଏହା [illegible] ନ ପାରେ । ଅତଏବ ସେ ଯୁଗର ଆଲୋଚନା ଅନାବଶ୍ୟକ ।

ଉପସଂହାରରେ କହିବା ଯେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଦୋଷରୁ ନିଷ୍କୃତି ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ଆମ୍ଭେ ବାଲ୍ୟବିବାହ ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରିବୁ, ଅବଶ୍ୟ ଆଧୁନିକ ରୀତିର ନହେ । ଏଥିପାଇଁ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମା ରଖିବାକୁ ହେବ । ମନୁମହର୍ଷି କହି ଅଛନ୍ତି ଯେ;—

ଋତୁର୍ଦ୍ଧ୍ୱଂ ତ୍ରିରାତ୍ରଂ ତୁ ନାରୀ ଦୁଷ୍ଟା ରଜସ୍ୱଳା ।
ଚତୁର୍ଥେ ଚ ଦିନେ ସ୍ନାତା ଶୁଦ୍ଧ୍ୟତି ନ ସଂଶୟଃ ।
ଅଥ ଷୋଡ଼ଶରାତ୍ରେଷୁ ଯୁଗ୍ମାସୁ ପୁରୁଷଂ ପ୍ରତି ।
ଅଷ୍ଟକାସୁ ଚ ରାତ୍ରିଷୁ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବ୍ରତେ ସ୍ଥିତଃ ।
ଅଷ୍ଟବର୍ଷାଂ ବା ଧର୍ମ୍ମେ ସୀଦନ୍ତି ସହ୍ରଂ ।
ଏହା ଅଛି ସେମାନେ ଦ୍ୱାଦଶବର୍ଷ କନ୍ୟାକୁ ତ୍ରିଶବର୍ଷର ପୁରୁଷ [illegible] ତାହାର ଆଗମନର ପର କନ୍ୟାକୁ ୨୪ ବର୍ଷର ପୁରୁଷ [illegible] ଏପରି କ୍ୱଚିତ୍ ଦେଖାଯାଉଅଛି ଯେ ଯୁବତୀବିବାହର [illegible] ରେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି କନ୍ୟାକୁ [illegible] ନିୟମକ ସ୍ୱରୂପ ଏହି ନିୟମ [illegible] ତାହାରେ ମଧ୍ୟ ତାହା କରାଯାଇ ପାରିବା ଏହି ସତ୍ୟନୁଯାୟୀ [illegible] ଆଜିରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପରଦାନଶିମା ପ୍ରଥା [illegible] ନାହାନ୍ତି । [illegible] ଧୀନତା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଯେ ବ୍ୟଗ୍ର ସେହି ସମାଜ [illegible] ପାପ, ଏହାର [illegible] ମନୁ ମହର୍ଷି [illegible] ମାନ ଦେଖା-[illegible] ଏର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟକ ଯେ ଭଲ୍ ବହି ଅଛି ଓ ଯେଉଁ [illegible] ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ୪୮ ବର୍ଷରେ ଓ ଅଧମ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ [illegible] ୨୪ ବର୍ଷରେ ସମାପ୍ତ ହୁଏ । ୪୮ ବର୍ଷ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବିବାହ ସମୟ ରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି ଯାଇ ନ ପାରେ । କାରଣ ମନୁଷ୍ୟକୁ ହାରାହାରି ୭୦।୭୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଞ୍ଚିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଅତଏବ ୨୪ ବର୍ଷର ପାତ୍ରକୁ ୧୧।୧୨ ବର୍ଷର କନ୍ୟା ବିବାହ ଦେବା ବିଜ୍ଞାନସମ୍ମତ । ଏହା ଦ୍ୱାରା ଉଭୟ ପକ୍ଷର ଶିକ୍ଷାରେ ଓ ଶାରୀରିକ ସୁସ୍ଥତାରେ ବାଧା ଘଟିବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ଏପରି ବିବାହରେ ଯଦି କନ୍ୟା ବିଧବା ହୁଏ ତେବେ ତାକୁ ମନୁଙ୍କ ତଳଲିଖିତ ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ବ୍ରତ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ । ଯଥା—

ମୃତେ ଭର୍ତ୍ତରି ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟେ ବ୍ୟବସ୍ଥିତା
ସ୍ୱର୍ଗଂ ଗଚ୍ଛତ୍ୟପୁତ୍ରାପି ଯଥା ତେ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣଃ ।
ନାନ୍ୟୋତ୍ପାଦ୍ୟା ପ୍ରଜାସ୍ତ୍ରୀହି ନଚାପ୍ୟନ୍ୟ ପରିଗ୍ରହେ
ନ ଦ୍ୱିତୀୟସ୍ୟ ସାଧ୍ୱୀନାଂ କ୍ୱଚିତ୍ ଭର୍ତ୍ତୋପଦିଶ୍ୟତେ ।
ନାନ୍ୟସ୍ମିନ୍ ବିଧବା ନାରୀ ନିଯୋକ୍ତବ୍ୟା ଦ୍ୱିଜାତିଭିଃ
ଅନ୍ୟସ୍ମିନ୍ ହି ନିଯୁଞ୍ଜାନା ଧର୍ମଂ ହନ୍ୟୁଃ ସନାତନଂ ।

ଏଥିରୁ ଦେଖା ଯାଉଅଛି ଯେ ସ୍ୱାମୀର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସ୍ତ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ଆଚରଣ କରିବ, ଅନ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ ଗ୍ରହଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

କରିବା ବିଧେୟ ନୁହେ । ଅନ୍ୟବ୍ୟକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଜାତ ସନ୍ତାନ ତାହାର (ବ୍ୟକ୍ତିର) ପୁତ୍ର ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅତଏବ ବିଧବାକୁ ପୁନର୍ବାର ବିବାହ କରିବା ଅନୁଚିତ । ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱିଜାତିମାନେ ବିଧବା କନ୍ୟାକୁ ଅନ୍ୟ ବିବାହରେ ଦେଲେ, ସନାତନଧର୍ମ ହାନି ହେବ । କେବଳ ଏତିକି ମାତ୍ର ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ଯେ ବିଧବା ଅସନ୍ତାନା ହୋଇଥିଲେ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପତ୍ତି ନିମିତ୍ତ ଦେବର ବିବାହ ବିଧିରେ ତାହାର ପାଣି-ଗ୍ରହଣ କରିବ । ସେ ସର୍ବଦା ଶୁକ୍ଳବସ୍ତ୍ରା ଓ ଶୌଚବସ୍ତ୍ରାରେ ରହି ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପତ୍ତି କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁନଃ ଦେବରର ସହବାସ କରିବ । ନଚେତ୍ ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥା ନାହିଁ । ଯଥା—

ଯଥାବିଧିଗମ୍ୟୈନାଂ ଶୁକ୍ଳବସ୍ତ୍ରାଂ ଶୁଚିବ୍ରତାଂ ।
ମିଥୋ ଭଜେତ୍ୟା ପ୍ରସବାତ୍ସକୃତ୍ସକୃତ୍ତୁଚିତ୍ରତୌ ।

ସମାଜ ଯଦି ତେତେଦୂର ଉନ୍ନତ ହୁଏ ବିଧବା କନ୍ୟାଗଣ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ପାଆନ୍ତି ତାହାହେଲେ ବିଧବା ବିବାହ ଚଳି-ପାରେ । କାରଣ ଯେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମାଜର କେତେକ ଅନିଷ୍ଟ ହେବାର ଦେଖାଯାଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହା ସମୟ ଦରକାର କରେ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରସ୍ତାବିତ କାଳୀବିବାହ ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ । ଏହା ଧର୍ମସଙ୍ଗତ । ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରୂପ ପବିତ୍ର ଆଶ୍ରମ ବାସର ଫଳ ତଦ୍ୱାରା ଲାଭହୁଏ । ତଦ୍ୱାରା ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷ ଉଭୟଙ୍କ ମନରେ ପବିତ୍ର ଭାବ ଜାତ ହୁଏ ।

ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମିଶ୍ର ।

ମନ ।

"How fleet is a glance of the mind!
Compared with the speed of its flight,
The tempest itself lags behind,
And the swift winged arrows of light.
&c. &c. &c.
W. Cowper.

ରେ ମନ ! ଅସୀମ ଶକ୍ତି ଅଛଇ ତୋହର,
ତ୍ରିଭୁବନେ ନାହିଁ ତୋହ ସମ ବଳଧର ।
ତୋ ତୁଲେ ନିହନ୍ତି ସର ଅନଳ ସମୀର,
ଶଶଧର ପ୍ରଭାକର ପୁଣି ଅକପାର ।
ଧର ତୁ ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଅବନୀ ମଧ୍ୟରେ,
ବିଚରଣ କରୁ ସଦା ନିଃଶଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ।
ଧନ୍ୟ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିବଳ ସାହସ କୌଶଳ,
ନୁହଇ କଳନା କର ତୋର କେତେବଳ ।
ଯାହା ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ତାହା କର ପାରୁ ହେଲେ,
ସଂଖ୍ୟାତ୍ମ ବିନା ଅସଂଖ୍ୟାତ ଶୁଣା ନାହିଁ ବେଳେ ।

ଶରୀର ରାଜ୍ୟରେ ଅଟୁ ତୁହି ଏକା ରାଜା,
ପଞ୍ଚ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଅଟନ୍ତି ତୋହର ପରଜା ।
ଉଭବ କେଉଁଠି ତୋର, କେଉଁ ଆଡ଼େ ଯାଉ,
ଜାଣନ୍ତି କେବଳ ତାହା ଏକା ମହାବାହୁ ।
କେତେବେଳେ ରାଜା କେତେବେଳେ ବାରବାଟୀ
ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଥାଳ ଘେନି ବୁଲ୍ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ।
କେଶରୀ ବିକ୍ରମେ ଯୋଗ ଦେଉ ମହାହବେ,
ଗ୍ରେର ପର କୋଣେ ଲୁଚି ବସୁ କେବେ କେବେ ।
ଦଣ୍ଡଆସି ହୋଇ କାଳେ ଯଷ୍ଟି ଧରି ଗଣ୍ଡେ,
ଭଜନା ଅର୍ଦ୍ଧରେ ବୁଲ୍ଥାଉ ଦାଣ୍ଡେ ଦାଣ୍ଡେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗମ୍ଭୀର ମୂରତି ଧରି ବିବେକ ବୋଲାଉ,
ହିତାହିତ ସାରସାର ଲବେ ବାଛି ଦେଉ ।
ମହା ପାପ ଆଚରଣେ ନୋହୁ ତୁହି ଭୀତ,
ପୁଣ୍ୟ କର୍ମ୍ମ କରି ମୁଖ୍ୟ କରୁ ବିଜୟତ ।
ସିଂହାସନେ ବସି ତୁହି ରାଜଧର୍ମ ପଣେ,
କର ପାଳୁ ସୁଶାସନ ତୋର ପ୍ରଜାଗଣେ ।
କେବେ ଦେବରୂପେ ଦେଉଳରେ ପୂଜା ପାଉ,
ବିପ୍ର ପ୍ରାୟ ପୁଣି କେବେ ନଇବେଦ୍ୟ ଦେଉ ।
ଅଟୁ ତୁହି ମନ ଆରେ ସତତ ଚଞ୍ଚଳ,
ନିମିଷରେ ଭ୍ରମିପାରୁ ଅବନୀ ମଣ୍ଡଳ ।
ତୋର ଗୁଣ ତୋର ଶକ୍ତି ସହସ୍ର ମୁଖରେ,
ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲେହେଁ ତାହା କଦାପି ନ ସରେ ।
ତୋ ରାଜ୍ୟ ବେଷ୍ଟିତ ସଦା ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରାଚୀରେ,
ନବ ଗୋଟି ଦ୍ୱାର ପୁଣି ଫିଟିଛି ତହିଁରେ ।
ପାଞ୍ଚୋଟି ପାଇକ ହୋଇ ତୋର ଅନୁଚର,
କିଙ୍କର ପଣେ ଶଟନ୍ତି ତୋତେ ନିରନ୍ତର ।
ଯେତେବେଳେ ହୁଏ ଇଚ୍ଛା ଯେଉଁ ଦ୍ୱାର ଦେଇ,
ଅବାଧେ ପ୍ରବେଶି ପାରୁ କେହି ନ ରୋଧଇ ।
ଯାହା ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ତାହା ବାଳକ ସମାନ,
ଆଚରଣେ ପଟୁ ତୁହି ସଦା ଅଟୁ ମନ ।
ଧନ୍ୟ ! ଧନ୍ୟ ମନ ରାଜା ଧନ୍ୟ ତୋ ରାଜତ୍ୱ,
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ବିରାଜଇ ତୋର ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ।
ଅଟୁ ତୁହି ଏକାରାଜା ଏହି ମଣ୍ଡଳେ,
ଜଗତ ବିଜୟୀ ବାନା ଉଡ଼େ କାଳେ କାଳେ ।
ରେ ମନ ! ତୋ ପଦେ ମୋର କୋଟିଏ ଯୁହାର,
ନ କର କରୁଣା ଉଣା ମୁଁ ତୋର କିଙ୍କର ।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦରାଘବ ରାଓ ।

A worthy daughter, daughter-in-law, and wife.

(କନ୍ଦ ।)

ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଘରେ ଘରେ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ ଓ ତାଙ୍କର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସୁପରିଚିତ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମଭାବ ଓ ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ଅଧୁନିକ ନାରୀ ସମାଜର ହୃଦୟ ତନ୍ତ୍ରୀକୁ ସ୍ପନ୍ଦିତ କରୁଅଛି । କାରଣ ସଂସାରରେ ନୈତିକବଳ ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବଳ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ନୁହେ । ଏହି ବଳ ଅନନ୍ତ କାଳ ସାରିରକୁ ଭେଦ କରି ସ୍ୱୀୟ କ୍ଷମତା ପ୍ରକାଶ କରିବ । ଯେତେକାଳ ହିନ୍ଦୁଜାତି ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରୁ ଲୋପ ପାଇ ନାହିଁ ତେତେକାଳ ଯାଏ ତାଙ୍କର ଯଶସ୍ୱି ନାମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ କମିବ ନାହିଁ ।

ଲୋକେ କଥାରେ କହନ୍ତି ଯାହା ମଙ୍ଗଳକର ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟରେ ଲାଭ ହୁଏ । ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ଜନ୍ମ ଏହି ଉକ୍ତିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୋଷକତା କରୁଅଛି । ପରମଧାର୍ମିକ ରାଜା ଅଶ୍ୱପତିଙ୍କର ସନ୍ତାନୋତ୍ପତ୍ତିର ପ୍ରଶସ୍ତକାଳ ଅତିବାହିତ ହେଲା; ମାତ୍ର ସେ ଅନପତ୍ୟ । ଏହି ହେତୁରୁ ସେ ସନ୍ତାନ ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ଯାଗ, ଯଜ୍ଞ, ବ୍ରତ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ସଂଯମ, ଶବ୍ଦାଗୁରୁ, ମିତାହାର ପ୍ରଭୃତି ନାନା କଷ୍ଟକର କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କଲେ । ସନ୍ତାନୋତ୍ପତ୍ତି ନିମିତ୍ତ ଯାଗଯଜ୍ଞାଦି କରିବା ପ୍ରଥା ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ପାଠ କରୁଁ । ଦଶରଥଙ୍କର ପୁତ୍ରେଷ୍ଟି ଯାଗ କିଏ ନ ଜାଣେ ? ତାହାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଯେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଜନ୍ମ ଏହା ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଦିତ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସ କ୍ରମେ ହ୍ରାସ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେଉଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ଆଜି କାଲି ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଲୋକ ସନ୍ତାନ ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ବ୍ରତ ପାଳନ, ଅଥବା ଦୀର୍ଘକାଳ ପ୍ରବଣଶ୍ରବଣ ଅଥବା କୌଣସି ତୀର୍ଥାଟନ କରିବାର ଶୁଣାଯାଏ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅର୍ଥ ଯାହା ଥାଉ, ସେଥିରେ ଯେ ଅନେକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସତ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବିଳାସପ୍ରିୟ, ଅତ୍ୟଧିକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପରତନ୍ତ୍ର ଲୋକମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନ ହୁଏ ନାହିଁ; ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଅଳ୍ପାୟୁ, ରୁଗ୍ଣ ଓ ଅଧାର୍ମିକ ହୁଅନ୍ତି । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ କଠୋର ନିୟମ ପାଳନ ଏବଂ ଈଶ୍ୱରଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ସନ୍ତାନ ଲାଭ ହୁଏ ସେ ଦୀର୍ଘାୟୁ, ବଳିଷ୍ଠ ଏବଂ ଧାର୍ମିକ ହୁଏ । ଏରୂପ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଅନେକ ରାଜା ଓ ଜମିଦାର ବଂଶ ଯୋଷ୍ୟ-ପୁତ୍ରଦ୍ୱାରା ରକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରାଚୀନ ହିନ୍ଦୁମାନେ ସନ୍ତାନକୁ 'ଧର୍ମସାଧନ' ବୋଲି ବୁଝୁଥିଲେ । ଯେପରି ସନ୍ତାନଦ୍ୱାରା କୁଳଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେବ ସେପରି ସନ୍ତାନ ଲାଭ ନିମିତ୍ତ ସେମାନେ ଅନେକ କଠିନ ନିୟମ ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ପିତାମାତାଦ୍ୱାରା ଯେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକଭାବ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶୁଭ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅନଶନର ବ୍ୟବସ୍ଥା । କୌଣସି ଦେବତାଙ୍କୁ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଦେବାକୁ ହେଲେ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେବାଯାଏ ବାଳକଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅନଶନ ରହିବାକୁ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ଏହି ଅନଶନଦୀକ୍ଷା ହିନ୍ଦୁମାନେ ଅତି ଶୈଶବରୁ ଅଭ୍ୟାସ କରିଥାନ୍ତି । ଆଜି କାଲି ମଧ୍ୟ ସଭ୍ୟ ଜଗତରେ ବିଖ୍ୟାତ ଭାବୁକ ଓ ଲେଖକମାନେ ଶେଷରାତିରେ ଅଧିକାଂଶ ବିଷୟ ଲେଖିଥାନ୍ତି । ପାକସ୍ଥଳୀ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ଥିବା ବେଳେ ସେପରି ଉଚ୍ଚଧରଣର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ପିତାମାତାଙ୍କ ଗୁଣ ଦୋଷ ପ୍ରାୟ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କଠାରେ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପୁଣି ଧାର୍ମିକ ହେବାଲାଗି ପିତା ଧାର୍ମିକ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଐଶ୍ୱପତ୍ନୀଙ୍କ ପରି ଧର୍ମସାଧନ କାମନାରେ ସଂଯମୀ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇ ସନ୍ତାନୋତ୍ପାଦନ କଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧର୍ମଶୀଳ, ମେଧାବୀ, ସୁସ୍ଥ, ବଳିଷ୍ଠ, କୃତୀ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ବଂଶଧର ହେବେ ।

ବିବାହ ।

ଆଜି କାଲି ହିନ୍ଦୁ କନ୍ୟାମାନେ କୁମାରୀ ଅବସ୍ଥାରେ ବିବାହିତା ହୁଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ସାବିତ୍ରୀ ଯୌବନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ପରେ ବିବାହିତା ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର କାଞ୍ଚନମୟୀ ପ୍ରତିମା ସଦୃଶ ଅବୟବ ଅବଲୋକନ କରି ଲୋକମାନେ ଭାବିଲେ କୌଣସି ଦେବକନ୍ୟା ମାନବୀ ରୂପେ ଏହି ଅବନୀରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅଗ୍ନି ସଦୃଶ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ନୟନର ତେଜ ପୁଞ୍ଜ ଦ୍ୱାରା ବାଧା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ କୌଣସି ରାଜକୁମାର ତାଙ୍କର ପାଣି ଗ୍ରହଣ ଲାଳସା କରି ନ ଥିଲେ । ମହାଭାରତକାର ଲେଖିଅଛନ୍ତି:—

ତାନ୍ତୁ ପଦ୍ମପଲାଶାକ୍ଷୀଂ ଜ୍ୱଳନ୍ତୀ ମିବ ତେଜସା
ନ କଶ୍ଚିଦ୍ୱରୟାମାସ ତେଜସା ପ୍ରତିବାଧିତଃ ।

ଦିନେ ସାବିତ୍ରୀ ସ୍ନାନାନ୍ତେ ଦେବତା ପୂଜା କରି ପିତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ । ପିତା କନ୍ୟାଙ୍କର ବିବାହ ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ଦେଖି ଏବଂ କେହି ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଉ ନ ଥିବାର ଭାବି, ତାଙ୍କୁ ନିଜେ ପତି ନିର୍ବାଚନ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ । ପିତାଦେଶ ପାଇ ସାବିତ୍ରୀ ପତି ଅନ୍ୱେଷଣରେ ବାହାରିଲେ; ମାତ୍ର ଯେପରି ପତି ମନୋନୀତ କଲେ ତାହା ଶୁଣିଲେ ଅନେକେ ଚମତ୍କୃତ ହେବେ । ଯେ ରାଜକନ୍ୟା, ରାଜ୍ଞୀ, ମାତ୍ର ବନବାସୀ ସତ୍ୟବାନ ନାମକ ସଦ୍ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଭର୍ତ୍ତା ସ୍ୱରୂପ ସ୍ଥିର କଲେ । ସତ୍ୟବାନ୍ ଅବିବାହିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ ପିତା ମାତାଙ୍କ ସହିତ, ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟରେ ପର୍ଣ୍ଣ କୁଟୀରରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଅଟ୍ଟାଳିକା ହେଉ ବା ପର୍ଣ୍ଣ କୁଟୀର ହେଉ ଯେଉଁଠାରେ ଗୁଣ ଥିବ ଗୁଣୀଲୋକ ପକ୍ଷରେ ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା କଷ୍ଟକର ନୁହେ । ସାବିତ୍ରୀ ପତି ନିର୍ବାଚନ କରି ତାହା ବ୍ୟକ୍ତ କଲାପରେ ଜଣାଗଲା ଯେ ଉକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପରମାୟୁ ଅତ୍ୟଳ୍ପ । ଏହି ହେତୁରୁ ତାଙ୍କର ପିତା ଅନ୍ୟ ପତି ନିର୍ବାଚନ କରିବା ଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ମାତ୍ର ସାବିତ୍ରୀ ଏଥିରେ ସ୍ୱୀକୃତା ହେଲେ ନାହିଁ । ନାରୀ ଧର୍ମର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚ ଭାବ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଅଧିକାର କରିଥିଲା । ସେ କହିଲେ ଯାହାଙ୍କୁ ମନରେ ବରଣ କରି ଗଲି ସେ ମୋହର ପତି ହେଲେ, ଅନ୍ୟଲୋକକୁ ବରଣ କଲେ ମୁଁ ପାପଭାଗିନୀ ହେବି । ସତ୍ୟବାନ୍‌କୁ ବିବାହକରି ସହସ୍ରକଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି; ମାତ୍ର ସତ୍ୟବାନଙ୍କର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପୁରୁଷଙ୍କୁ ପତି-ସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରହଣକରି ବହୁ ସୁଖ ଭୋଗ କରିବା ମୋହର ଇଚ୍ଛା ନୁହେ । ନାରୀର ସଂସାରର ଏକପତି । ମୁଁ ସତ୍ୟବାନଙ୍କୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମନରେ ବରଣ କରିଅଛୁ । ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ବରଣ କରି ନ ପାରେ । କନ୍ୟାଙ୍କର ଏପରି ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦେଖି ରାଜା ଅଶ୍ୱପତି ନିଜେ ପଦବ୍ରଜରେ ଅରଣ୍ୟସ୍ଥ ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଗମନକଲେ । ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନ ନିଜରାଜ୍ୟ ହରାଇ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟରେ ପତ୍ନୀ ଓ ପୁତ୍ର ସହିତ ଅତିକଷ୍ଟରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ । ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ନରପତି ଅଶ୍ୱପତି ପଦବ୍ରଜରେ ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଇ କନ୍ୟା ଦାନକରିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତ ହୃଦୟର ପରିଚୟ ଦେଉଅଛି । ଅଶ୍ୱପତି କନ୍ୟାଙ୍କୁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆଭରଣ ପ୍ରଦାନ କରି ତାଙ୍କୁ ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନଙ୍କର ଆଶ୍ରମରେ ଛାଡ଼ି ସ୍ୱୀୟ ରାଜଧାନୀକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ ।

ସାବିତ୍ରୀଙ୍କର ବଧୂତ୍ୱ ।

ଯୁବତୀମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଆଭରଣ ପ୍ରିୟ ହୁଅନ୍ତି । ଅନେକ ସମୟରେ ସେମାନେ ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁର ବା ପତିଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ନ ବୁଝି ନାନା ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଆଭରଣ ଲାଳସା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସାବିତ୍ରୀଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଏହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ ଥିଲା, ପିତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ ପରେ ସେ ସମସ୍ତ ଆଭରଣ ନିଜ ଅଙ୍ଗରୁ ବାହାର କରି ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ଘର ନିଜେ ଦୀନ ବେଶ ଧାରଣ କଲେ । ଯୁବତୀ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କର ନୈସର୍ଗିକ ଶୋଭା ଦୀନବେଶରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା କୁଜ୍ଝଟିକା ଆବୃତ ଚନ୍ଦ୍ରପରି ସେହି ଦୀନନିମ୍ନ କୁଟୀରକୁ ଏକ ଅଭିନବ ତେଜଃପୁଞ୍ଜଦ୍ୱାରା ଆଲୋକିତ କରିଥିଲା । ଅନେକ ସମୟରେ ବଡ଼ଲୋକଘରଝିଅ ଦରିଦ୍ର ଘରେ ବିବାହ କଲେ ପିତାଳୟର ଧନ ଗର୍ବରେ ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁର ପ୍ରଭୃତି ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞା କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ସାବିତ୍ରୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନୀତ ଭାବରେ ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ସେବାରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କଲେ । ବିବାହ-ପରେ ସେ ଆଉ ନିଜକୁ ରାଜକନ୍ୟାରେ ଅଶ୍ୱପତିଙ୍କର କନ୍ୟା ବୋଲି ମନେ କରିଲେ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ରାଜ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ଅସହାୟ ଦ୍ୟୁମତ୍ସେନଙ୍କର ବଧୂ ବୋଲି ମନେ କଲେ । ପେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ-ମାନେ ପତିମାନଙ୍କୁ କୁମନ୍ତ୍ରଣା ଦେଇ ବା ଭୟ ଦେଖାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ପିତୃଗୃହ ଦେଖିବା କରାଇ ଶ୍ୱଶୁର ଘର ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଚାହନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସାବିତ୍ରୀଙ୍କର ଉପରୋକ୍ତ ବ୍ୟବହାର ନୀରବ ଭର୍ତ୍ସନା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏହିପରି କିଛି ଦିନ ଅତିବାହିତ ହେଲା । ସାବିତ୍ରୀ ମନେ ମନେ ପତି-ଙ୍କର ପରମାୟୁ ଗଣନା କରୁଥାନ୍ତି । ଯେଉଁଦିନ ପରମାୟୁ ଶେଷହେବ ସେ ଦିନ ସତ୍ୟବାନ୍ ଫଳ କନ୍ଦମୂଳ ପ୍ରଭୃତି ଆଣିବାଲାଗି ବନକୁ ବାହାରିବା ସମୟରେ ସାବିତ୍ରୀ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶକଲେ । ସତ୍ୟବାନ୍ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟକୁ ଯିବାଲାଗି ତାଙ୍କୁ ନିଷେଧ କଲେ । ମାତ୍ର ସାବିତ୍ରୀ କୌଣସି ନିଷେଧ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଦିନ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ସେ ଦିନ ପତିଙ୍କର ଆୟୁ ଶେଷ ହେଉଅଛି । ସୁତରାଂ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯିବାକୁ ଏକାନ୍ତ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏକଥା ପତିଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ଅନ୍ୟ ଭାବରେ କହିଲେ "ବନର ବିଚିତ୍ର ଶୋଭା ଦେଖିବାକୁ ମୋହର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଇଚ୍ଛା ହୋଇଅଛି । ଆପଣ ମୋତେ ସେଥିରୁ ନିରାଶ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ।" ସତ୍ୟବାନ୍ ପୁନଶ୍ଚ କହିଲେ "ତୁମ୍ଭେ ରାଜ-କୁମାରୀ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁକୁମାରୀ । ବନପଥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଗମ୍ୟ । ତୁମ୍ଭର କୋମଳ ଚରଣରେ ନାନା ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଏବଂ କୁଶାଙ୍କୁର ବାଜି ଅସହ୍ୟ କଷ୍ଟ ଜନ୍ମାଇବ" । ସାବିତ୍ରୀ ଉତ୍ତର କଲେ "ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଥିଲେ ମୋତେ କୌଣସି ଯାତନା ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେବନାହିଁ" । ସତ୍ୟବାନ୍ ପତ୍ନୀଙ୍କର ପ୍ରବଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଅରଣ୍ୟକୁ ଗଲେ । ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଫଳ, କନ୍ଦମୂଳ ଓ କୁଶ ପ୍ରଭୃତି ସଂଗ୍ରହ କରି ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ବନଶୋଭା ଦେଖାଇ ପ୍ରତ୍ୟା-ଗମନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ଗଛର ଶାଖା ସତ୍ୟବାନଙ୍କର ମସ୍ତକରେ ବାଜି ତାଙ୍କୁ ଚେତନାଶୂନ୍ୟ କରାଇଲା । ସାବିତ୍ରୀ ପତିଙ୍କର ଏହି ବିପଦରେ ଅଧୀର ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଅଙ୍କରେ ଧାରଣ କରି ବସିଲେ । କିଛି ସମୟ ପରେ ସ୍ୱୟଂ ଯମଦେବ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ଯମ ।

ସାଧାରଣଲୋକମାନେ ଯମଦେବଙ୍କର ଯେପରି ଦୁର୍ନାମ କରିଥାନ୍ତି ସାବିତ୍ରୀ ଉପାଖ୍ୟାନରେ ସେପରି ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଲୋକେ କହନ୍ତି ଯମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠୁର, ତାହାର ହୃଦୟରେ ଆଦୌ କୋମଳତା ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ମାରିବା କେବଳ ତାହାର କାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ । ସେ ମାତା କୋଳରୁ ଶିଶୁକୁ ଅପହରଣ କରେ, ପତ୍ନୀଗର୍ବରୁ ପତିକୁ ଅପହରଣ କରେ ଏବଂ ଅନେକ ବଂଶକୁ ନିର୍ବଂଶ କରେ । ଏହି ହେତୁରୁ ଲୋକମାନେ ଯମକୁ ଭୟ କରନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଯମଙ୍କର ବାହ୍ୟାକୃତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୀଷଣ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ସେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯମଙ୍କର ବାହ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଏତେ ଭୀଷଣ ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯମଙ୍କର ଆଭ୍ୟନ୍ତରିକ ମୂର୍ତ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହାନ୍, ମଧୁର, କମନୀୟ ଓ କରୁଣାର୍ଦ୍ର । କଠୋପନିଷଦରେ ଯମ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନର ବିଶାଳ ଭଣ୍ଡାର ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟାର ବିମଳତମ ଆଧାରସ୍ୱରୂପ ପ୍ରତିଭାତ ହୁଅନ୍ତି । ମହାଭାରତକାର ମଧ୍ୟ ସାବିତ୍ରୀ ଉପାଖ୍ୟାନରେ ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଯମଲୋକରେ ଧାର୍ମିକର ଅସୀମ ମର୍ଯ୍ୟାଦା । ଯମ ସତ୍ୟବାନଙ୍କୁ ନେବାକୁ ଆସିବା ମାତ୍ରକେ ସାବିତ୍ରୀ ତାହାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ "ଆପଣ କିଏ ଏବଂ କି ନିମିତ୍ତ ଆସିଅଛନ୍ତି ?" ଯମ ଉତ୍ତର କଲେ "ସାବିତ୍ରି, ତୁମ୍ଭେ ପତିବ୍ରତା ଓ ତପୋଦାନୁଷ୍ଠାନ ସମ୍ପନ୍ନା, ଏହି ହେତୁରୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭସହିତ ସମ୍ଭାଷଣ କରୁଅଛି" । ସାବିତ୍ରୀ ଧାର୍ମିକା ନ ହୋଇଥିଲେ ଯମ ତାଙ୍କ ସହିତ କଥା କହି ନ ଥାନ୍ତେ । ଏଥିରୁ ଜଣା ଯାଉଅଛି ଧାର୍ମିକ ଲୋକର ଯମ ପାଖରେ କିପରି ମର୍ଯ୍ୟାଦା । ସାବିତ୍ରୀ ଯମଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ "ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିକି ନେବାଲାଗି ଆପଣଙ୍କ ଦୂତମାନେ ଆସିଥାନ୍ତି । ମୋହର ପତିଙ୍କୁ ନେବାଲାଗି ଆପଣ ନିଜେ କାହିଁକି ଆସିଅଛନ୍ତି ? ଯମ ଉତ୍ତର ଦେଲେ "ଏହି ସତ୍ୟବାନ୍ ଏବଂ ଗୁଣସାଗର ଅଟନ୍ତି, ସୁତରାଂ ମୋହର ଦୂତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନୀତ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ଏହି ହେତୁରୁ ମୁଁ ନିଜେ ଆସିଅଛି" । ଯମ ଯେତେବେଳେ ସତ୍ୟବାନଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀରକୁ ପାଶ ବଦ୍ଧ କରି ଚାଲିଗଲେ ସାବିତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ପଛେ ଚାଲିଲେ । ଯମ ତାହାଙ୍କୁ କହିଲେ "ଆଉ ଆଗ ନାହିଁ ତୁମ୍ଭର ଯେତେ ଦୂର ଆସିବାର ସମ୍ଭବ ତୁମ୍ଭେ ଆସିଅଛ ବର୍ତ୍ତମାନ ଫେରି ଯାଇ ପତିଙ୍କର ସତ୍ତ୍ୱର କର । ତାଙ୍କଠାରେ ତୁମ୍ଭର ଆଉ ଋଣ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଋଣରୁ ତୁମ୍ଭେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଅଛ" । କିନ୍ତୁ ପତିବ୍ରତା ସାବିତ୍ରୀ ସେ କଥା ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଉତ୍ତରେ ଦେଲେ "ଉପମ୍ୟା, ଗୁରୁଭକ୍ତି, ପତିସ୍ନେହ, ବ୍ରତ ଓ ଆପଣଙ୍କ ଦୟାଦ୍ୱାରା ମୋହର ନିତ୍ତ ଅପ୍ରତିହତ ହେବ । ଆପଣ ମୋତେ ଫେରାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏହାପରେ ସେହି ଯମଙ୍କୁ ଅତି ଉଚ୍ଚ ଧର୍ମ୍ମ କଥା କହିଲେ । ଧର୍ମ୍ମଗର୍ଭ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପତିଙ୍କ ଜୀବନ ଛଡ଼ା ତାହାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବର ଦେବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ସେତେବେଳେ ସାବିତ୍ରୀ ଆଦର୍ଶ ବଧୂ ପରି ନିଜ ପିତାଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ବର ନ ମାଗି ଅନ୍ଧ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ପାଇଁ ଚକ୍ଷୁ ଭିକ୍ଷା କଲେ । ଏହିବର ଯମ ପ୍ରଦାନ କଲାପରେ ପୁନଶ୍ଚ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଯମ ତାହାଙ୍କୁ ପଥଶ୍ରାନ୍ତା ଦେଖି ଫେରି ଯିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ପତିବ୍ରତା ଉତ୍ତର କଲେ "ସ୍ୱାମୀ ନିକଟରେ ଥିଲେ ଶ୍ରାନ୍ତି ହୁଏ କି ? ସ୍ୱାମୀ ମୋହର ଗତି । ଆପଣ ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଯେଉଁଠାକୁ ନେଉଅଛନ୍ତି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେଠାକୁ ଯିବି ।

ଶ୍ରମଃ କୁତୋ ଭର୍ତ୍ତୁ ସମୀପତୋ ହି ମେ
ଯତୋ ହି ଭର୍ତ୍ତା ମମ ସା ଗତିର୍ଧ୍ରୁବା ।
ଯତଃ ପତିଂ ନେଷ୍ୟସି ତତ୍ର ମେ ଗତିଃ
ସୁରେଶ ଭୂୟସ୍ତ୍ୱ ବଚସ୍ତ୍ୱ ନିବୋଧ ମେ ।

ଏହି କଥା କହି ସାବିତ୍ରୀ ପୁଣି ଧର୍ମ୍ମକଥାଦ୍ୱାରା ଯମଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ଦ୍ୱିତୀୟ ବର ଦ୍ୱାରା ନିଜ ଶ୍ୱଶୁର ହୃତରାଜ୍ୟ ପୁନଃ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ଲାଗି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ଯମରାଜ ଏହି ବର ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ "ବହୁଦୂର ଆସିଅଛ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଫେରି ଯା ।" ପତିବ୍ରତା ଉତ୍ତର କଲେ ପତିଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଛି ବୋଲି ମୋତେ ଦୂରତା ଜଣା ପଡୁ ନାହିଁ । ମୋହର ମନ ଅନ୍ତର ଦୂରକୁ ଧାଉଁଅଛି ।

ନ ଦୂର ମେତତ୍ତମ ଭର୍ତ୍ତୃସନ୍ନିଧୌ
ମନୋ ହି ମେ ଦୂରତରଂ ପ୍ରଧାବତି ।

ତାହାର ପର ଯମ ଯେତେବେଳେ ତୃତୀୟ ବର ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ କହିଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ଅମୁକ ପିତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ଯାଉଅଛି ଯେ ସାବିତ୍ରୀ ପିତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଦେଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମବର ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ଲାଗି, ଦ୍ୱିତୀୟବର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଲାଗି, ତୃତୀୟବର ପିତାଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ । ଅତଏବ ପିତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚ ମନେ କରିବା ଯଥାର୍ଥ ବଧୂଧର୍ମ୍ମ । ଯମ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମକଥାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ "ଏପରି କଥା ତୁମ୍ଭ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କାହାଠାରୁ ଶୁଣି ନ ଥିଲି । ମୁଁ ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ବର ଦେଉଅଛି ଯେ ତୁମ୍ଭର ବଳବୀର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଶତ ପୁତ୍ର ହେବେ । ମାତ୍ର ସାବିତ୍ରୀ ପୁନଶ୍ଚ ତାହାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଯିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ କହିଲେ ଆପଣ ସଦୟ ହୋଇ ମୋତେ ଯେପରି ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ବର ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ସେହିପରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ବର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ପତିଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁଁ ମୃତବତ୍ ହୋଇଅଛି । ମୋହର ପତିଙ୍କୁ ଜୀବିତ କରନ୍ତୁ । ପତି ହରାଇ ମୁଁ ଅନ୍ୟ ସୁଖକାମନା କରେ ନାହିଁ । ପତି ବିନା ସ୍ୱର୍ଗ କାମନା କରେ ନାହିଁ । ପତିବିହୀନ ହୋଇ ମୋର ଜୀବନଧାରଣ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଆପଣ କହିଅଛନ୍ତି ମୋହର ଶତପୁତ୍ର ହେବେ ; ମାତ୍ର ଆପଣ ମୋହର ପତିଙ୍କୁ ନେଇ ଯାଉଅଛନ୍ତି; ମୋହର ପତିଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇ ଦିଅନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କର ବାକ୍ୟ ସତ୍ୟ ହେଉ ।

ନ କାମସ୍ୟେ ଭର୍ତ୍ତୃବିନାକୃତା ସୁଖଂ
ନ କାମସ୍ୟେ ଭର୍ତ୍ତୃବିନାକୃତା ଦିବଂ ।
ନ କାମସ୍ୟେ ଭର୍ତ୍ତୃବିନାକୃତା ଶ୍ରିୟଂ
ନ ଭର୍ତ୍ତୃହୀନା ବ୍ୟବସାମି ଜୀବିତୁଂ ।
ବରାତସର୍ଗଃ ଶତପୁତ୍ରତା ମମ
ତ୍ୱୟୈବ ଦତ୍ତୋ ହ୍ରିୟତେ ଚ ମେ ପତିଃ
ବରଂ ବୃଣେ ଜୀବତୁ ସତ୍ୟବାନୟଂ
ତଥୈବ ସତ୍ୟଂ ବଚନଂ ଭବିଷ୍ୟତି ।

ଧାର୍ମ୍ମିକ ମୁଖରେ ଧର୍ମ୍ମ କଥା ଶୁଣି ଉଲ୍ଲାସରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଯମ ମହାଜିଯୁକ୍ତକୁ ଉଡ଼ାଇ ଦେଇ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀ ଫେରାଇ ଦେଲେ । ଆହୁରି ଆଶୀର୍ବାଦ କରି କହିଲେ "ହେ କୁଳନନ୍ଦିନି, ତୁମ୍ଭେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଏହାଙ୍କୁ ନେଇ ଯାଇ ପାର । ସତ୍ୟବାନ ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇ ଚାରିଶତ ବର୍ଷ ପରମାୟୁ ଲାଭ କରି ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗରେ ରହିବେ । ସେ ଅନେକ ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯଶସ୍ୱୀ ହେବେ ।

ପତିପ୍ରେମ ।

ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ବ୍ୟତୀତ ଯଜ୍ଞ ନାହିଁ, ବ୍ରତ ନାହିଁ କେବଳ ସ୍ୱାମୀ ସେବାଦ୍ୱାରା ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ଗମନ କରେ । ମହାକବିମାନେ ପ୍ରେମର ଗଭୀରତା ଚିତ୍ରିତ କରିବା ନିମିତ୍ତ କୌଣସି ବାହ୍ୟିକ ଖେଳା ବର୍ଣ୍ଣନା ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତାହା ସେମାନେ ଶିଷ୍ଟାଚାରର ବିରୁଦ୍ଧ ମନେ କରୁଥିଲେ । ତାହା ନ କରି ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଯେଉଁ ସବୁ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ମାନବ ସାହିତ୍ୟରେ ଅତୁଳନୀୟ ହୋଇ ରହିଅଛି । ପ୍ରଥମେ ସାବିତ୍ରୀ ପତି ନିର୍ବାଚନ କରିବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ନାରଦ କହିଲେ ଯେ ଆଜିଠାରୁ ଏକବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସତ୍ୟବାନ ଇହ ଧାମ ତ୍ୟାଗ କରିବେ ସେତେବେଳେ ସାବିତ୍ରୀ ବଜ୍ରମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ "ସେ ଅଳ୍ପାୟୁ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୁଅନ୍ତୁ, ନିର୍ଗୁଣ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ସଗୁଣ ହୁଅନ୍ତୁ, ସେ ମୋର ଭର୍ତ୍ତା । ଏହି ଉକ୍ତିରୁ ସମସ୍ତେ ଦେଖି ପାରିବେ ଯେ ପତିପ୍ରେମ କି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାବରେ ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇଅଛି । ପତିଙ୍କର ବିଧାତା ବିହିତ ମୃତ୍ୟୁ ନିବାରଣ କରିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରି ସାବିତ୍ରୀ ବ୍ରତାବଲମ୍ବିନୀ ହୋଇ ତିନି ଦିନ ଅନଶନ ରହି ପତିଙ୍କ ସହିତ ମହାରଣ୍ୟକୁ ଗମନ କଲେ । ସେଠାରେ ଯମ ମୃତ ପତିଙ୍କୁ ନେବା ଲାଗି ଆସିଥିଲେ । ପତିବ୍ରତା ଅତିମାନୁଷିକ ଚେଷ୍ଟାଦ୍ୱାରା ପତିଙ୍କୁ ଯମ ହସ୍ତରୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ । ତାହା ପରେ ନିଜେ କ୍ଳାନ୍ତି ବୋଧ କଲେ ଏବଂ ଏତେବେଳ ଯାଏ ଯେଉଁ ନିର୍ଭୀକତା ଥିଲା ତାହା କ୍ରମେ ଚାଲିଗଲା ଏବଂ ସେ ମହାରଣ୍ୟର ଭୀଷଣତା ଦେଖି ଭୀତା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ ପତିଙ୍କୁ "ରାତି ଅଧିକ ହେଲାଣି । ଅରଣ୍ୟ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ଯିବାରେ ଇଚ୍ଛା ନ ଥାଏ ତାହାହେଲେ ଆଜି ଏଠାରେ ରହି କାଲି ପ୍ରଭାତରେ ଆଶ୍ରମକୁ ଯିବା ; ମାତ୍ର ସତ୍ୟବାନ୍ କହିଲେ ମୁଁ ପିତାମାତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଯଷ୍ଟି ସ୍ୱରୂପ, ସେମାନଙ୍କର ଅମଙ୍ଗଳ ହେଲେ ମୁଁ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ଦେବି । ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ "ଯଦି ମୋହର ତପସ୍ୟା ସତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ତାହାହେଲେ ମୋହର ଶାଶୁ, ଶ୍ୱଶୁର ଓ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହି ଶଙ୍କରୀ କଲ୍ୟାଣକରୀ ହେଉ । ଧର୍ମ୍ମରୂପିଣୀଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମରେ ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ ! ମାତ୍ର ପତି ପୁନର୍ବାର ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ସାବିତ୍ରୀ ସମସ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତି ନ ମାନି ନିଜ କେଶପାଶ ବନ୍ଧନ କରି ପତିଙ୍କର ଦୁଇ ହସ୍ତକୁ ନିଜ ସ୍କନ୍ଧୋପରି ସ୍ଥାପିତ କରି ସମସ୍ତ ଭୀତି ଛାଡ଼ି ନିବିଡ଼ ତିମିରଚ୍ଛନ୍ନ ହିଂସ୍ର-ଜନ୍ତୁ-ସମାକୁଳ ଭୀଷଣ ଅରଣ୍ୟ ଭେଦ କରି ପତିଙ୍କୁ ରାତି ମଧ୍ୟରେ ଶାଶୁ, ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ନିକଟ ନେଇଗଲେ । ଜଗତରେ ପତିପ୍ରେମ ଏବଂ ପାତିବ୍ରତ୍ୟର ଅପୂର୍ବ ଚିତ୍ର ରହିଗଲା । ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରେମ ଆଲିଙ୍ଗନ ଅପେକ୍ଷା ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସରେ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରା ହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ସାବିତ୍ରୀ ଉପାଖ୍ୟାନର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଥାନ ଆଲୋଚନା କଲୁଁ । ଆଜିକାଲି ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ରମଣୀ ସାବିତ୍ରୀ ବ୍ରତ ପାଳନ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ କୃଷ୍ଣ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀର ଭୀଷଣ ରଜନୀରେ ସାବିତ୍ରୀ ମହାରଣ୍ୟରେ ମହାକାଳ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହସ୍ତରୁ ପତିଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ସେହି କୃଷ୍ଣଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ଦିନ (ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ ମାସ) ହିନ୍ଦୁରମଣୀ ବୈଧବ୍ୟ ଦୁଃଖ ନିବାରଣ ଲାଗି ସାବିତ୍ରୀ ଦେବୀଙ୍କର ଆରାଧନା କରନ୍ତି । ମହାଭାରତରେ ସାବିତ୍ରୀ ଉପାଖ୍ୟାନ ୧୧୯୫ ଶ୍ଳୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ମାତ୍ର ତାହାର ଅଲୌକିକତା ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଲାଗି ଖଣ୍ଡିଏ ବିଶାଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲିଖିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ବିପାଠୀ ।

(ରାଗ ମାରୁଆ—ତାଳ ବିପ୍ରଟ ।)

ଭୁବନବାସୀର ଥରାଇ ଦଶଶିର ଶୀତଳ ଶିଶିର ଆସିଲା,
ନିସରଗରାଣୀ ଅଙ୍ଗେ କିବା ଆଣି ତୁଷାର-ଓଢ଼ଣୀ ନିବେଶିଲା ।

ତୁଷାର ଧୂସର କୋଳେ ଫୁଟେ ରବି,
ପାଉଁଶ ତଳେ କି ରଡ଼ ନିଆଁ ଛବି,
କରପୁରଲପା ପତ୍ରୀ ଭାଲେ କି ନାଲି ଚନ୍ଦନଚିତା ବିକାଶିଲା ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଗେ ଗୃରୁ କୁହୁଡ଼ି ମାଡ଼ିଲା;
ସତେ କି ସଂସାର ସାଟରେ ବୁଡ଼ିଲା—
ଧୋବ ଝୀନଥାନ ମଶାରି ମଧ୍ୟେ କି ଅବମୀ-ବନିତା ଶୋଇ ହସିଲା । ୨ ।

ଗାଁଆପିଲାଏ ହେଲେ କାଉଁକୁଣ, *
ଶରୀ ପୋଇଲେ ମଣ୍ଡି ପହିଣ୍ଡ-କଣ, †
ନୂଆ ଅଖି କାଟି କରି ପରପାଟି ରସ ଅଶେ ଚଷା ପେଡ଼ି ବସିଲା ।

ସୋରିଷ ଫୁଲ କ୍ଷେତେ କ୍ଷେତେ ଫୁଟିଲା,
ଗହଣା ବଜାଇ କି ଶୀତ ବାଢ଼ିଲା—
ଜାଡ଼ ଉଣା ପାଇଁ କାଞ୍ଚନ ଗଦା କି ଲାଞ୍ଚ ଦେଇ ଧରି ଶୀତେ ଡୋଷିଲା । ୪ ।

ପୁରୁଷ ମନ କିବା ପ୍ରକୃତି ଜାଣି
ଛଅ ଋତୁରୂପେ କି ଦେଖାଏ ଠାଣି
ଜଗତର ହିତ ପାଇଁ ସିନା ବହି ଏକ ଅନେ ସ୍ନେହଡୋରେ କଷିଲା । ୫ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଦୂର ଦେଓ ।

* ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମରେ ବାଳକବାଳିକାଗଣ ଦୀପାବଳୀ ଅମାବାସ୍ୟା ପରଦିନ ତେଲ ଲଗାଇ ଚିକଣ ଏବଂ ପରିଷ୍କୃତ ହୁଅନ୍ତି । ଶୀତକାଳରେ ଦେହ ଚିକ୍କଣ ଦେଖା ଯିବା ହେତୁ କାଉ ମନୁଷ୍ୟ ଦେହର ଚିକଣ ନେଇଯାଏ ବୋଲି କହନ୍ତି; ଅତଏବ ତେଲ ଲଗାଇ ଚିକଣ ହୁଅନ୍ତି ।

† ପହିଣ୍ଡ—ପିଣ୍ଡା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ବିଶେଷତ୍ୱ ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶ ଉତ୍ତାରୁ)

(୧୭) ଗୁଚ୍ଛ ଅର୍ଥରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶବ୍ଦର ବାହ୍ୟ, ମୁଠା ବିଶେଷଣ ହୁଏ ।

ବାହ୍ୟଏ ବା ମୁଠାଏ କାଚ, ବାହ୍ୟଏ ଖଡ଼ୁ, ବାହ୍ୟଏ ଚୁଡ଼ି ।

ଏକ ଅର୍ଥରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶବ୍ଦର ପଟ ବିଶେଷଣ ହୁଏ । ପଟେ ବଳଦ, ପଟେ ଖଡ଼ୁ, ପଟେ କାଳ, ପଟେ ପଇଡ଼ା ।

ଗୁଚ୍ଛ ଅର୍ଥରେ ବେଙ୍କା, ବଡ଼ା, ଗୋଛା ବିଶେଷଣ ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ । ବେଙ୍କାଠାରୁ ଗୋଛା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଥାକ୍ରମେ ପରିମାଣରେ ବେଶୀ ବୁଝାଏ । ବେଙ୍କାଏ କୁଟା, ବଡ଼ାଏ ବରଡ଼ା, ଗୋଛାଏ ଘାସ ।

ଅଧିକ ବୟସ୍କ ବୁଝାଇଲେ ମନୁଷ ପୂର୍ବରେ 'ବୁଢ଼ା' ଏହି ବିଶେଷଣ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଯେମନ୍ତ ବୁଢ଼ା ମନୁଷ । ମାତ୍ର ଗୋରୁ ସ୍ଥଳରେ ସେପରି ହୁଏ ନାହିଁ । ହଡ଼ା ଗୋରୁ ବ୍ୟବହାର ସଙ୍ଗତ । ବୁଢ଼ା ହାତ ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ଅନ୍ୟତ୍ର ବ୍ୟବହାର—ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଠି, ବୁଢ଼ା କାକୁଡ଼ି, ବୁଢ଼ା ଲାଉ, ବୁଢ଼ା କଖାରୁ ।

ଠୁଳ ବୁଢ଼ା, ଠୁଳ ବେଙ୍ଗ ବ୍ୟବହାର ହୁଏ ମାତ୍ର ହାତ ସ୍ଥଳରେ ଗୁଣ୍ଡୁଚି ହାତ ସଙ୍ଗତ ବ୍ୟବହାର ।

କଟୁଆ ଦୁଧ ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ । ମାତ୍ର କଟୁଆ ତେଲ 'ପ୍ରଚଳିତ' ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟବହାର ଖାଖି ତେଲ ।

ଟସି କଳରା ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ, ମାତ୍ର ଟସି ନଡ଼ିଆ ନ ହୋଇ ମାତ୍ର ନଡ଼ିଆ ହୁଏ । ଏହିପରି ସ୍ଥଳେ ଡୁବୁରି ପଣସ, ଚୋପରି ବାଇଗଣ ।

ଚୁଇଁ ମକଡ଼, ଚୁଇଁ କଉଡ଼ି—
"ଚୁଇଁ ଲେ ଚୁଇଁ କଉଡ଼ି
ମାରି ପଟି କରି ନେବ ଘଉଡ଼ି ।"
(ଶିଶୁକ୍ରୀଡ଼ା ପହଲ)

ଚଉଁ ପିଲା=ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପିଲା

କଉଁଳା ପୁଅ, କଉଁଳା ବାଛୁରୀ ।

ମାତ୍ର କଉଁଳା ଝିଅ ଅପ୍ରଚଳିତ ।

ଜଣେ, ମନୁଷ ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ, ମାତ୍ର ଜଣେ ମାକଡ଼ ଅପ୍ରଚଳିତ ।

ଗୋଟାଏ କଉଡ଼ି ଅପ୍ରଚଳିତ । ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟବହାର କଡ଼ାଏ କଉଡ଼ି । ଏହିପରି କଡ଼ାଏ ନଡ଼ିଆ । ମାତ୍ର କଡ଼ାଏ ଡାଳ ଅପ୍ରଚଳିତ । କଡ଼ାଏ ମନୁଷ (ବ୍ୟଙ୍ଗାର୍ଥ) । କଡ଼ାଏ ପନ=୫୦ ଟି ପନ ।

କୌଣସି ଫଳର ନାମ ପୂର୍ବରେ ସାଧାରଣତଃ "କସି" ବିଶେଷଣର ବ୍ୟବହାର ହୁଏ । ଯେମନ୍ତ; କସି କାକୁଡ଼ି । ଅନ୍ୟତ୍ର ବ୍ୟବହାର କସି ଗୋଦର, କସି ଇଣ୍ଡୁରି ।

ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅର୍ଥରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦର ପୂର୍ବରେ "କାଣୀ" ବିଶେଷଣର ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ, କାଣୀ କଉଡ଼ି, କାଣୀ ଅଙ୍ଗୁଠି, କାଣୀ ଚେଲେଇ, କାଣୀ କମ୍ବୀର ।

"ଯେ ଖାଇଲା ଖଦ ଯାଉ
ତାକୁ କାଣୀ କମ୍ବୀର ଘୋଷାର ନଉ"
(ଓଡ଼ିଆ କାହାଣୀ)

ଏହିପରି ପାଉ, କୁଜି, ଗୋଡ଼ ବିଶେଷଣର ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ।

ପାଉ ହଂସ କୁଜି ହଂସ ଗୋଡ଼ ହଂସ
ପଉ ଲକ୍ଷ କୁଜି କାଉ ଗୋଡ଼ ପଇସା
ପାଉ କଉ, କୁଜି ଅସର୍ପା, ଗୋଡ଼ କାଇଁଚ

ସୌକୁମାର୍ଯ୍ୟ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରତ୍ୱ ବୁଝାଇଲେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶବ୍ଦର କୁଲି, ଗୁଲି ଓ କୁନ ବିଶେଷଣ ହୁଏ । ଯେମନ୍ତ କୁଲିବେଙ୍ଗ, କୁଲିଚେଣ୍ଡା, (ମତାନ୍ତରେ) ଗୁଲିଚେଣ୍ଡା, କୁଲି ଗଡ଼ିଆ, କୁନ ପୁଅ, କୁନ ଝିଅ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯୁବତ୍ୱ ବୁଝାଇଲେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶବ୍ଦ ନିମ୍ନ ଆକାର ବିଶେଷଣ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ।

ଭେଣ୍ଡାପୁଅ, ପଣ୍ଡା ମଇଁଷି, କଳା ବାଳିଆ, ପେଣ୍ଠା ଗଛ, ପେଣ୍ଠା କାଉ ।

"ପେଣ୍ଠା କାଉ, ଜାଣଇ କି ଦାଣ୍ଡିଲ ଖଡ଼ାର ଦାଉ ।"

(ପ୍ରବଚନ ।)

ଡେଗା ଆଖି ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ ମାତ୍ର ଡେଗା ପେଟ ପ୍ରୟୋଗ ଅପ୍ରଚଳିତ । ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟବହାର ଥନ୍ତ୍ରଲ୍ ପେଟ ।

"ଥୋର ଥନ୍ତ୍ରଲ ପେଟା
ନାଚଇ ଗଣିଆ ବେଟା ।" ଶିଶୁଗୀତ ।

କାବୁଲ୍ ହାତ ପ୍ରୟୋଗ ହୁଏ ମାତ୍ର କାବୁଲ୍ ନସ ଅପ୍ରଚଳିତ । ପ୍ରକୃତ ପ୍ରୟୋଗ ମାଗୁରୀ ନସ ।

"* * *
ଭାଇନା ପୁହଁକୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ଲୋ
ମାଗୁରୀ ମାଗୁରୀ ନସ," ଟିକିଛିଆ ।
"ଚୁଙ୍ଗଚୁଙ୍ଗିଆ ମାଗୁରୀ ନସା * *"

(ପ୍ରବଚନ ।)

କେମ୍ପା ହାତ, ମାତ୍ର କେମ୍ପା ଗୋଡ଼ ଅପ୍ରଚଳିତ । ଛେଟା ଗୋଡ ସଙ୍ଗତ ବ୍ୟବହାର ।

ଫୁଲ୍ଲା ଆଖି ପରି ଫୁଲ୍ଲା ଗୋଡ଼ ବ୍ୟବହାର ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ ବ୍ୟବହାର ଗୋଦର ଗୋଡ଼ ।

ହଳେ ମନିଷ ପ୍ରୟୋଗ ଅପ୍ରଚଳିତ । ମାତ୍ର ଉପହାସ ସ୍ଥଳରେ "ବର ମାଇପ ହଳେ, * * *" ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥାଏ ।

ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ୟବହାର—ହଳେ ବଳଦ, ହଳେ ନୋଳି, ହଳେ ଖଦ ।

କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଶେଷଣ ଶବ୍ଦର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରତି ମନୋଯୋଗ ଦିଆଯାଉ ।

ବାହାଡ଼ାଦାନ୍ତ—ଗୋଟିକ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଦାନ୍ତ ଚଢ଼ିଥିବା ।

ଚଲ୍ଲ ଆଖି—ଯେଉଁ ଆଖିର ଡୋଳା ଇଷତ୍ କୁଞ୍ଚିତ ।

ଅନ୍ଧ ମନିଷ—ଯାହାର ଦୁଇ ଆଖି ଫୁଟି ଯାଇଅଛି ।

ଖଲିଆ ବଳଦ—ଯାହାର ଗୋଡ଼ ବାଙ୍କୁଆ ।

କଣା ମନିଷ—ଯାହାର ଗୋଟିଏ ଆଖି ଫୁଟି ଯାଇଅଛି ।

ଜଳକା ଆଖି—ଯେଉଁ ଆଖିକୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଦିଶେ । ଏହିପରି ଜଳକା ଦର୍ପଣ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବହାର ହୁଏ ।

ଟାଙ୍ଗର (ନିଷ୍ପେଶ) ମୁଣ୍ଡ । ଏହିପରି ଟାଙ୍ଗର ଦୂଇଁ ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ହୁଏ ।

ଯାହାର ମୁନ ଘୋର ହୋଇ ଯାଇଅଛି ସେ ମୁଣ୍ଡା ଓ ଯାହାର ଦାନ୍ତ ଘୋର ହୋଇ ଯାଇଅଛି ସେ ଥନ୍ତ୍ରା । ଯେମନ୍ତ ; ମୁଣ୍ଡାଲେଖନ, ଥନ୍ତ୍ରାଛୁରି ।

କୋରଡ଼ଆଖି—କୋଟରଗତଚକ୍ଷୁ ।
ଶରବନ୍ଧାଅମ୍ବ—କାଣ୍ଡଦଂଷ୍ଟ୍ରଆମ୍ବ ।
ଶିଆଳଖିଆମୁଣ୍ଡ—ଚନ୍ଦ୍ରାମୁଣ୍ଡ ।

ଓଟ୍‌ଖିଆ ବା ଭୂତଖିଆ ନଡ଼ିଆ, ଜାହାଣିଆଖରା *, ଉଦୁଉଦଆଖରା, ମୁଡ଼ୁକି ହସ ।

ଛେଲାକେରଣ୍ଡି—ବଡ଼କେରଣ୍ଡି ।

ଗୋଟିପୁଅ ଅର୍ଥ ଗୋଟିଏ ପୁଅ ନୁହେଁ, ପଟ୍ଟୀନାଟରେ ଯେଉଁ ବାଳକାବେଶୀ ବାଳକ ଏକା ନାଚେ (ଅଖଡ଼ାପିଲା) ।

ଖଣ୍ଡି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ।

ଖଣ୍ଡିବାଳ	ଖଣ୍ଡିକୁଣ୍ଡା	ଖଣ୍ଡିପହରା
ଖଣ୍ଡିକାସ	ଖଣ୍ଡିଉଡ଼ା	ଖଣ୍ଡିଲାଙ୍ଗୁଡ଼

ଲୋଟଣୀ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ।

ଲୋଟଣୀପାରା, ଲୋଟଣୀକୁଡ଼ା, ଲୋଟଣୀବେଣୀ ।

ଯୋଡ଼ା ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର –

ଯୋଡ଼ାପିଆଦା, ଯୋଡ଼ାବେଡ ।

ଯୋଡ଼ି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର –

ଯୋଡ଼ିଘୋଡ଼ା, ଯୋଡ଼ିନାଡ, ଯୋଡ଼ିମହୁରୀ, ଯୋଡ଼ିକାହାଳୀ, ଯୋଡ଼ିନାଗରା ।

"ଗହନେ ବାଜୁଛି ଯୋଡ଼ିମହୁରୀ ଗୋ ।
* * * * *"

ନିର୍ଝରିଣୀ ।

* "ଜାହାଣିଆଖରା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବେଳ ଯାହାର ହୁଡ" ।—ନିର୍ଝରିଣୀ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଛମୁ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ।

ଛମୁଦାନ୍ତ—ସମ୍ମୁଖ ଦାନ୍ତ ।

ଛମୁଚଟାଣ—ରାଜା ସାହେବଙ୍କ ସ୍ମହସ୍ତଲିଖିତ ଚଟାଣ (ପତ୍ର)

ଛମୁକରଣ—ରାଜା ସାହେବଙ୍କ ଶାସ କରିବା ।

ତିନିଜଣ—କେତେକ ଜଣ ।

ବାରଲୋକ—ନାନାଲୋକ ।

ବିଶେଷଣର ବିଶେଷଣ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲେ ସାତ ଶବ୍ଦର ନିତାନ୍ତ ବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ ହୁଏ । ଯେମନ୍ତ ସାତପଛ, ସାତସାନ, ସାତଶୀତଳ, ମାତ୍ର ସାତଦୀପ ଅର୍ଥ ସାତଟି ମୁହଁ ବିଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ଦୀପ ।

ସାତପଛ ପରି ସବା ପଛ, ସବାସାନ ବ୍ୟବହାର ହୁଏ ।

ସବାଖିଆ—ବିଧି ବିଚାର ନ କରି ସବୁ ଖାଇବା ।

ବଡ଼ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର—

ସାଧାରଣ ପ୍ରୟୋଗ—ବଡ଼ ସୁଖ

ଅନ୍ୟତ୍ର ।

ବଡ଼ଯାଟି—ଉଚ୍ଚସ୍ୱର ।

ବଡ଼ସକାଳ—ଅତି ପ୍ରତ୍ୟୁଷ ।

ବଡ଼ନଜର—ଉଚ୍ଚଦୃଷ୍ଟି ।

ବଡ଼ବୋଲ—ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କହିଲେ ଯାହାକୁ ଶୁଭେ ।

ବଡ଼କୁହା—ଯେ ଆଉମ୍ବରର ସହିତ କହେ ।

ବଡ଼ଘର—ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତଘର ।

ବଡ଼କୁଳ—ସଦ୍‌ବଂଶ ।

ବଡ଼ମନିଷ—ବପୁଷ୍ମ ବା ଦୀର୍ଘକାୟ ମନୁଷ୍ୟ ।

ବଡ଼ଘର—ଧନୀଲୋକ ଘର ।

ବଡ଼ସହର—ବିସ୍ତୃତ ସହର ।

ବଡ଼ରୋଗ—କୁଷ୍ଠରୋଗ ।

ଭାରି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ।

ଭାରିଦ୍ରବ୍ୟ – ଗୁରୁଦ୍ରବ୍ୟ ।

ଭାରିଘର – ବଡ଼ଘର ବା ଧନୀଲୋକର ଘର ।

ଭାରିଲୋକ – ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲୋକ ।

ଭାରିବର୍ଷା – ଅତ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଷା ।

ଖାଲି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ।

ଖାଲିହାତ – ଶୂନ୍ୟହସ୍ତ ।

ଖାଲିମିଛ—ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଛ ।

ଖାଲିପାନ—କେବଳ ପାନ ।

ଘଟା ।

ଘଟାହାଣ୍ଡି—ସାଧାରଣ ପ୍ରୟୋଗ ।

ଘଟାକପାଳ—ମନ୍ଦ ଅଦୃଷ୍ଟ ।

"ଘଟାକପାଳରେ କୁଟିଳହୃଦୟା ବୋଲାଇବା ଲେଖା ଥିଲା"

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ।

ଏହିପରି ଘଟାପାଣି, ଘଟାଚିତା ।

ବାଳ ।

ବାଳଭୋଗ—ପ୍ରାତଃକାଳୀନ ସାମାନ୍ୟ ଭୋଗ ।

ବାଳଧୂପ—ପ୍ରାତଃକାଳୀନ ସାମାନ୍ୟ ଧୂପ ।

ବାଳଗଇଁଶା—ଛୋଟ ଗଇଁଶା ।

ବେଶ୍ୟା ।

ବେଶ୍ୟପୋଷା, ବେଶ୍ୟପାଦ୍ୟ ।

ବଡ଼ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଶେଷଣ ।

ରାଜହଂସ, ରାଜବଣି, ଡାମରାକୁଆ,

ବ୍ରାହ୍ମଣିଆବେଙ୍ଗ, ମହତାପାନ ।

ଛୋଟ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଶେଷଣ ।

ରାଟିପାନ, ଟୁଙ୍ଗିଘର; ଗିନେଇଚଙ୍ଗୁଡ଼ି ।

(ଭଲ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର)

ଭଲ ମନିଷ—ଉତ୍ତମ ମନୁଷ୍ୟ

ଭଲ ଲୋକ—ଭଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ବା ମଧ୍ୟସ୍ଥ

ଭଲ ଧୋବ—ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧୋବ ।

(ଅଳ୍ପ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର)

ସାଧାରଣ ପ୍ରୟୋଗ—ଅଳ୍ପଭୋଜ

ଅଳ୍ପବୁଦ୍ଧି—ସାମାନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧି

ଅଳ୍ପ ଲୋକ—ସାମାନ୍ୟ ଲୋକ

(ଛୋଟ)

ସାଧାରଣ ପ୍ରୟୋଗ—ଛୋଟ ଡାଲ

ଅନ୍ୟତ୍ର ଛୋଟ ଲୋକ—ଇତର ଲୋକ

ଛୋଟ ବୁଦ୍ଧି—ଇତରଜନୋଚିତ ବୁଦ୍ଧି

ଛୋଟ ନଜର—ଇତରଜନୋଚିତ ନଜର

ଛୋଟ ଘର—ସାମାନ୍ୟ ଲୋକର ପରିବାର

ଛୋଟ ଜାତି—ନୀଚ ଜାତି

Digitized by srujanika@gmail.com

(ପାଚିଲା)

ପାଚିଲା ଆମ୍ବ – (ସାଧାରଣ ପ୍ରୟୋଗ)
ପାଚିଲା ଦାଢ଼ି—ଶ୍ୱେତ ଶ୍ମଶ୍ରୁ
ପାଚିଲା ବୁଢ଼ା – ଲୋଡ଼ର ବୁଢ଼ା
ପାଚିଲା ଗାମୁଛ – ଲାଲ ଗାମୁଛ
ପାଚିଲା ଦାନ୍ତ – ଲାଲ ଦାନ୍ତ
ପାଚିଲା ଲ୍ୱହା – ଅଗ୍ନିତପ୍ତ ଲାଲ ଲ୍ୱହା
ପାଚିଲା ଲଥ – ଗୁଞ୍ଜପାଣିରେ ଈଷତ୍ ଲାଲ ଲ୍ୱହା

(କଞ୍ଚା)

କଞ୍ଚା ଆମ୍ବ—ଅପକ୍ୱ ଆମ୍ବ
କଞ୍ଚା ମିଛ – ଜଡ଼ାନ୍ତ ମିଛ
କଞ୍ଚା ହଳଦ – ଅଦ୍ର ହଳଦ
କଞ୍ଚା ଚୁଡ଼ା – ଭଜା ନୋହିଥିବା ଚୁଡ଼ା
କଞ୍ଚା ବୟସ – ଯୁବା ବୟସ
କଞ୍ଚା ନଦ – ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ନଦ୍ରା

କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ଉପମାବୋଧକ ବିଶେଷ୍ୟ ପଦ ବିଶେଷଣ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଅନ୍ତି । ଯଥା; ମଣ୍ଡା କାଇଁଚ, ମଣ୍ଡା କୋଳଥ, ମଣ୍ଡା କୁସୁମ । ଖମ୍ବ ଅଳ୍ପ, ଟଣ୍ଡା ବଳଥ, କାଉ କଣ୍ଟୁର, ଚନ୍ଦ୍ର ଫାସିଆ, ମୃଗଦାନ୍ତ, କୋଡ଼ିଦାନ୍ତ, ଖଜାପଣସ ମାପାନ, ପୁଅପିଢ଼ା ।

ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ବିଶେଷ୍ୟ ବିଶେଷଣ-ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଅନ୍ତି । ଯଥା;

ସୁନାମୁଦ – ସୁନାରେ ନିର୍ମ୍ମିତ ମୁଦ
ସୁନାପୁଅ—ଉତ୍ତମ ପୁଅ
ସୁନାମୃଗ—ଏକପ୍ରକାର ମୃଗ

ଏହିପରି କାଠପାନିଆ—କାଠନିର୍ମ୍ମିତପାନିଆ ମାନ କାଠ-ବେଙ୍ଗର ଅର୍ଥ କାଠରେ ବା ଗଛରେ କଳଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ରହିଥିବା ବେଙ୍ଗ । କାଠମୁହଁ ଅର୍ଥ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ମୁହଁ ।

ଫେଣ୍ଡାବାଳ—ଗୋଡ଼ର ଫେଣ୍ଡା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବିଥିବା ବାଳ ।

"ଡେଙ୍ଗା" ଦୀର୍ଘ ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ ଏହିପରି ଅର୍ଥ ବୁଝାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଡେଙ୍ଗାମନୁଷ୍ୟ ପରି ଡେଙ୍ଗା ନଈ ବା ଡେଙ୍ଗା ଦୋଡ଼ାଲ ହୁଏ ନାହିଁ । ବଡ଼ ନଈ, ବଡ଼ଦୋଡ଼ାଲ, ଡେଙ୍ଗା ନଡ଼ିଆ, ଡେଙ୍ଗା ବରୁଣ । ମାତ୍ର ଡେଙ୍ଗା ଶ୍ରୀବଣ ବନ୍ଧୁଦିନରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ।

"ଅଇଲରେ ଡେଙ୍ଗାଶ୍ରାବଣ ଭେଦୁଅ ଅଡ଼ର ଦିନ * *"

"ଚୁନା" ଚୂର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ । ମାତ୍ର ଚୁନାମାଛ ଅର୍ଥ ଛୋଟମାଛ । ଚୁନବାଳ ଅର୍ଥ କପାଳ ଓ କପୋଳ ଉପରସ୍ଥିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳ ।

"ଖୁଦ" କ୍ଷୁଦ୍ର ଶବ୍ଦର ଅପଭ୍ରଂଶ । ମାତ୍ର ଖୁଦ ଫୁଲ ହୁଏ ନାହିଁ । ଖୁଦଛତୁ । ଖୁଦଦାନ୍ତ ।

ବିଶେଷଣର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦର ବ୍ୟବହାର

ଛେଳିକାନିଆ ପଇଡ଼ ଉଭଆଣି ପିଲା
କଳହାଣ୍ଡିଆ ମେଘ ପାଣିଅଖିଆ ମୀନ ।
ଶୁଆପକ୍ଷିଆ ଧାନ ଅପଭଆଣି ପିଲା
କୋଇଲି ପାରୁଡ଼ା ଆମ୍ବ ଡାଳସଜିଆ ଚଙ୍ଗୁଡ଼ି

କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଓ ପରିମାଣବାଚକ ବିଶେଷଣର ବ୍ୟବହାର ।

ଶହେ ନଡ଼ିଆ—କା ୦ ୮/୧୨ ଗଣ୍ଡା ନଡ଼ିଆ ।
ଆଡ଼େ କଦଳ—୩୨ ବା ୪୦ ଯୋଡ଼ା କଦଳ ।
ଡୋଲିଏ ଧାନ—ଗୌ ୪୦ ଣି ଧାନ ।
ଗାଇଏଗୁଆ—୧୧ ଟା ଗୁଆ ।
ମାଣେ ଗୁଡ଼ିଲ—ମାଣରେ ମାପିଲେ ଯେତେ ହୁଏ ।
ମାଣେ ବଳ – ୨୫ ଗୁଣ ବଳ
ଅଗ୍ରିଏ ଘାସ – ଅଗ୍ରିଏ ଖଳ ।

କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ସମାନାର୍ଥକ ବିଶେଷ୍ୟ ପଦ ବିଶେଷଣ-ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ଭିନ୍ନାର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ।

ଗହନ ବନ – ଘୋର ବନ
ଦ୍ରୁମଗଛ – ବଡ଼ ଗଛ
ମୀନ ମାଛ – ଛୋଟ ମାଛ
କୁଆଁରୀ କନ୍ୟା – ଅବିବାହିତା କନ୍ୟା
ରୁଦ୍ର ଶର – ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଶର
ନିଶାରାତି – ଅଧରାତି
କଞ୍ଚନ ସୁନା – ଗାଢ଼ପୀତବର୍ଣ୍ଣ ସୁନା

ମୋଟା ବୁଦ୍ଧି, ମୋଟା ଆହାର, ମୋଟ ଦରମା, ଲମ୍ବା-ଛୁଟି, ଲମ୍ବାଜହାର, ଲମ୍ବା ଛୁଟି (Long vacation) ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟବହାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଇଂରେଜୀଭାଷାରୁ ଅନୁକୃତ ହୋଇ ଏଭାଷାରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଅଛି ।

ଶ୍ରୀ ବଳଭଦ୍ର ମିଶ୍ର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆହା ସେ ଦିନ ।

ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ବଢ଼ିଗଲା ଏକାଦଶ ବର୍ଷ ଅତିତ ଶରତେ,
କାଳପରେ ସେ ଦିନଟି ତେଜୋମୟ ଦିଶେ ମୋର ସ୍ମୃତି ନଭେ ।
ଯେବେ ଆଶା ପୋଷିଥିଲି ଜନକ ମୋହର ହେବେ ଜୀବମୟ,
ତାହାଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ମୋହ ଭବିଷ୍ୟ ଜୀବନ ହେବ ସୁଖମୟ ॥
ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ଥାଏଁ ଅଜ୍ଞାନ ଭାବେ ଦିନଦିନ ଲାଗି,
ଯଦେଶ-ପ୍ରତିମା ଅଶେ ଜଟିବିସି ଥାଏଁ ରଜନୀରେ ଜାଗି ॥
ହଳା ମେଘେ ବଜ୍ରପାତ ଅକସ୍ମାତେ ଅହା ! ମସ୍ତକେ ମୋହର,
ସ୍ନେହ-ମମତା-ଲତା କାଟି ଆଜି ପିତା ହେଲେ ଲୋକାନ୍ତର ॥
ପ୍ରାଣଟି ଅଧିକ ମେତେ ମଣୁଥିଲେ ଯେହୁ ଅପଣା ଜୀବନେ,
ବାଲିକା-ସୁଲଭ ଖେଳି କରେ ଯଙ୍କ ପାଶେ ସକଳ-ନୟନେ ॥
ଏକମାତ୍ର ଅଶା କରି ଗୃହିଁଥାଏ ଯାଙ୍କୁ ସ୍ୱୀୟ ପରିବାର,
ଲୁଣ୍ଠିତ, କୁଣ୍ଠିତ ହେଲା ସ୍ପରଶି ନ ଥିଲା ଜୀବନେ ଯାଙ୍କର ॥
ସଂସାର-ଦୁର୍ବହଭାର ମୋ ମୁଣ୍ଡେ ସମର୍ପି ଦିଯୋଦଶ ବର୍ଷେ,
ଦିବ୍ୟ କର୍ମ ପଥେ ସେହୁ ଚାଲିଗଲେ ଆଜି (୧) ନିଯୁତ ଅଦେଶେ ॥
ଦିଶୁଅଛି ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର (୨) ବିଜନ ସୈକତେ ବାଦ୍ୟନ୍ତ୍ରୀ-ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନିକା,
ଲକ୍ଷିତଅଛି ତୃଷାତୁର-ପନ୍ଥ ଭ୍ରାନ୍ତ-କାରୀ ତପ୍ତ-ମରୀଚିକା ॥
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଚାବେ ଚାବେ ମରବ ଭାବରେ ସମଧ ମନ୍ଦର,
ଗରଜେ କୀର୍ତ୍ତନ୍ତ୍ର "ଏକା ମେଲ୍ଲ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ୱ ପରମାଣୀର ॥
ତିରିକୁଞ୍ଜ ପର୍ଣ୍ଣପୁଞ୍ଜ ଉଡ଼ାଇ ଯେପନେ ବାଉଁ-ସ୍ରୋତ ଉଣେ,
ମର୍ମ-ମୟୁତ ଉଲୁଁ ଆଣେ ଘଉଡ଼ାଇ ଜୀବ ଏ ମଶାଣେ" ॥
ଚଳିକାରୁ ଉଠି ଲୋଟଟ ରଜତ ଊର୍ମି-ମାଳା ଶ୍ମଶାନ-ପୟୁରେ,
ମଳ ଚଳେ ଦୋଳେ ଶ୍ରବ କୋଳାହଳ ଆଜି ଶୁଭେ ପର ପାରେ ॥
ସଦ୍ୟାଟ ସକାଡ଼ ଉହଁ ଥୋଇ ପିତୃ ଚିତ୍ର ଲୋଚକ-ନୟନେ,
କୌଳିକ ବଧାନେ ଚିତ୍ରି ପ୍ରଦାନଣ ଥିଲ, ସେ ପୂତ ମଶାଣେ ।
ହୁହୁରବେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅର୍ଦ୍ଧ ନାମ ମଧ୍ୟେ ହୋଇ ଚିତାନଳ.
ମୋ ପୋଷିତ ଅଶା ସହ ମୋ ଦେବ-ଚିତ୍ରର ବଳିଲ କବଳ ।
ଚିତାନଳ-ପଭବମ୍ୟ ହ୍ରଦ ବଚିପରେ ପଭିତ ହୋଇଣ,
ରଜତ-ଶୁଭ୍ରିମା-ବଚି ପଣିତୁ ଥିଲ ପାଟଳ-ବରଣ ॥
ପ୍ରବୋଧ ପ୍ରଦ ନେ ଆସି ଦୂରୁ ବଚିମାଳା ମୋହ ଦୁଃଖ ଦେଖି.
ପାଟଳିତ ଅଭ୍ରଛଳେ କାନ୍ଦନ୍ତି କି ହୋଇ ମୋହ ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖୀ ?
ପର ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖୀ ସଦା ନେତ୍ରଥାଇ ମିନା ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର,
କରଭ ଧରଭ ଦେଖି ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଛଳେ ବେଦଇ କନ୍ଦର ॥
ଝୁରୁଥିବ ଝରୁଥିବ ନେତ୍ରଯୁଗ୍ମ ନୀର ନିଦ୍ରଶ ପଟଣେ,
ଏହି ଚିତାନଳ ଛାଟ୍ଟ ପଳ୍ପଥିବ ମୋର ଭବିଷ୍ୟଜୀବନେ ।
ଦେଖିଲି ମୁଖେ ଚିତା ମୂର୍ତ୍ତି ପାଉଁମେ ଖେଳି ଧରଣ,
ନେତ୍ରେ ନୀର ନାହିଁ ଜମେ ହୃଦୟ ବେଦନା ହୋଇଲା ବନ୍ଧିତ ॥
ଅନଳ ସଯୋଗେ ଯଥା ଚକ୍ରୀଉହା(୩)ବାଦ୍ୟେ ଉତ୍ତାପ ମଥିରେ,
ମୁଖବନ୍ଧ ପରେ ଅଗ୍ନି ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ ବ୍ୟାପି ଦହେ ଜାରନ୍ତରେ ॥
ପବନ ବାରଧ ମୋର ପୂତ ଚିତାନଳେ କରଣ ସେବନ,
ପିତୃପଦ ରେଣୁ, ମଣି, ଚିତାଭସ୍ମ ଶିରେ କରଣ ଧାରଣ ।
ଲୋକ ଚିତ୍ରେ ମାନ୍ୟ ଚିରକାଳ ଲାଗି ହୋଇଣ ବିଦାୟ,
ସଙ୍ଗୀସହ ବାହୁଡ଼ିଲି ଶୂନ୍ୟ ମନେ ଏବେ ଗୃହ ଶୂନ୍ୟମୟ ॥
ଏହି ଶୋକାବହ ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳ ଥିବ ସ୍ମୃତିର ଫଳକେ,
ଯେତେଦିନ ଅମ୍ଭା ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଶିରରେ ଥିବେ ନରଲୋକେ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋଲୋକଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ ।

---

[୧] ସନ ୧୯୧୨ ସାଲ ଫାଲ୍ଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟା ।

[୨] ପୁରୀର ଦକ୍ଷିଣ ପ୍ରାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ଚିଲିକା ବିଲଛିତ ବାଲୁକାମୟ ପ୍ରାନ୍ତର ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର ନାମରେ ଅଭିହିତ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଅନେକ ଗୃହସ୍ଥ ସମ୍ପ୍ରତି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି ।

[୩] ବୁଧାରୁ ଉହ ଉଗଳେ ପ୍ରଥମେ ହଣ୍ଡି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲ ଗୋଟିକା ସକାଶେ ଜଳ ସମ୍ବ ଉହା ମଧ୍ୟରେ ଜାଳ ଜାଳେ, ତେତେବେଳେ ଉତ୍ତାପ ବାହ୍ୟ ଅଭ୍ୟନ୍ତରେ ଏ, ଜଳ ଅଧ ଜଳ ଜାଳ ଉହ ଉପର ମୁଖ ବନ୍ଧ କରି ଦେଲେ ପରେ ଉତ୍ତାପ ବାହ୍ୟରେ ନ ପଶି ଉହା ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଦେଖିଥାଏ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜନନୀ ।

"ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମିଶ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ" କଥାଟି ଯାପାନରେ ଥିଲାବେଳେ ଅନେକ ସମୟରେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲି । ଯାପାନର ଜନନୀ ପ୍ରକୃତ ଜନନୀ । ସନ୍ତାନ ପ୍ରତିପାଳନର ଭାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାଙ୍କ ଉପରେ । ସନ୍ତାନକୁ ସୁପଥରେ ଚାଳନା କରିବା ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ଓ ସୁଖ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ଦାସ ଓ ଦାସୀ ଯେତେଜଣ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜନନୀ ସ୍ୱୟଂ ସନ୍ତାନର ଲାଳନପାଳନ କରନ୍ତି କିମ୍ବା ତାହାର ଭାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ସନ୍ତାନ କଅଣ କରୁଅଛି, ଶାନ୍ତ ଭାବରେ ଅଛି କି ନାହିଁ ଜନନୀ ସ୍ୱୟଂ ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କରନ୍ତି । ସନ୍ତାନ ପ୍ରତିପାଳନ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ବହୁଦର୍ଶିତା ତାହା ନୁହେଁ । ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ବିଶେଷତଃ ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚଳନ ହେତୁ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଶିଶୁପାଳନ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା, ନୀତି ପ୍ରଭୃତି ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଆ ହୁଏ । ଏହି ଶିକ୍ଷାର ଫଳ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଉପରେ କିପରି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଯାପାନର ବର୍ତ୍ତମାନ ସଭ୍ୟତା ।

୮।୯ ବର୍ଷର ସନ୍ତାନ ପ୍ରତ୍ୟୁଷରେ ଉଠି "ଓ ହାୟୁ" (ସୁପ୍ରଭାତ) ବୋଲି କହି ପିତାମାତାଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରେ । ପିତାମାତା ମଧ୍ୟ ତା ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ "ଓ ହାୟୁ" ବୋଲି କହନ୍ତି । ସ୍କୁଲକୁ ଯିବାବେଳେ କିମ୍ବା କାର୍ଯ୍ୟ ବଶତଃ ଘରଠାରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିବେଳେ ବାଳକବାଳିକାମାନେ କହନ୍ତି, "ଇଟ୍ତେମାଇରିମାସୁ" (ଯାଉଅଛି ଏହିମାତ୍ର ଫେରି ଆସିବି) । ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ ଜନନୀ କହିବେ, "ଇଟ୍ତେଇରିପ୍ପାଇ" (ଜଲଦିରେ ଯାଅ) । ଦାଣ୍ଡରୁ କିମ୍ବା ସ୍କୁଲରୁ ଫେରିଆସି ସନ୍ତାନ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରେ କହେ "ଓକ୍ଲାସାନ୍ ତାହାଇମା" (ମା ! ଏହିମାତ୍ର ଫେରି ଆସିଲି); ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ ଜନନୀ କହିବେ "ଓକାଏରିନାସାଇ" (ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ହୁଅ)

ସନ୍ତାନର ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜନନୀର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ । ଏ ବିଷୟରେ ପିତାର କିଛି କରିବାର ନାହିଁ । ସ୍ନେହବଶତଃ ପିତାମାତା ସମୟରେ ଜନନୀର କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରନ୍ତି । ପିତା ପରିବାରର କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ସନ୍ତାନ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବତୋଭାବରେ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଜନନୀ ସ୍ନେହର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାରିଣୀ । ଜନନୀ ଦିବାରାତ୍ରି କ୍ଲେଶ ସହ୍ୟ କରି ସନ୍ତାନର ସୁଖ ଓ ଆନନ୍ଦ ବର୍ଦ୍ଧନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ସୁସ୍ଥ ବା ଅସୁସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ ସନ୍ତାନ ଜନନୀର ଏକମାତ୍ର ଚିନ୍ତାର ପାତ୍ର । ରାଜପ୍ରାସାଦଠାରୁ ଦରିଦ୍ର କୁଟୀର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ଏହି ମାତୃ ସ୍ନେହ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଭୃତ୍ୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତାନର କାର୍ଯ୍ୟମାନ ଜନନୀ ସ୍ୱୟଂ କରନ୍ତି । ସନ୍ତାନ ଲାଳନ ପାଳନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାର ଜନନୀଙ୍କଠାରେ ନ୍ୟସ୍ତ ନ ଥାଇ ପିତାଙ୍କଠାରେ ଥିବାର କେବେହେଁ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଜନନୀ ଏହି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚିତ୍ତରେ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି । ବନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀର ଜୀବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖମୟ, କାରଣ ସେ ସନ୍ତାନ ଲାଳନ ପାଳନରୂପ ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ଏବଂ ମତଙ୍କ ଚିନ ପଣ୍ଡିତ ମହାତ୍ମା କନ୍‌ଫୁସିସ୍ (Confucius) ଙ୍କ ମତ ଅନୁସାରେ ବନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ତ୍ୟାଜ୍ୟା ।

ଯାପାନରେ ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପ୍ରଥା ଥିବାରୁ ନିସନ୍ତାନମାନେ ପ୍ରାୟ ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ବନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ରକୁ ସ୍ୱୟଂ ତୁଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କରି ତାହାର ଲାଳନ ପାଳନ ଓ ସୁଶିକ୍ଷାର ସଦୁପାୟ କରନ୍ତି ।

କୌଣସି ସନ୍ତାନକୁ ଦେଖି ସନ୍ତାନଟି ସୁନ୍ଦର ଓ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି ବୋଲି କହିଲେ ପିତାମାତା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଓ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି; କାରଣ ସନ୍ତାନର ରୋଗ ଓ ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ଦ୍ୱାରା ପିତାମାତାର ମନୋଯୋଗ ଓ ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ସନ୍ତାନ କ୍ରନ୍ଦନ କରୁଥିଲାବେଳେ ଜନନୀ ନାନାପ୍ରକାର ସୁନ୍ଦର ପଦାର୍ଥ ଓ ସୁମଧୁର ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରନ୍ତି ।

ସନ୍ତାନ ଲାଳନପାଳନ ଯେ କିପରି ଗୁରୁତର ବିଷୟ ତାହା ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକ ମାତ୍ରଙ୍କେ ବୁଝିପାରିବେ । ସନ୍ତାନ ଭବିଷ୍ୟତର ଆଶାର ପାତ୍ର । ଯଦି ସେହି ସନ୍ତାନର ଲାଳନପାଳନରେ ପ୍ରକୃତ ଯତ୍ନ ନ ହୁଏ ତାହାହେଲେ ଭବିଷ୍ୟତ ଆଶାରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

କୁଠାରଘାତ କରାହୁଏ । ଏହା ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲ ହେବାର ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲରେ ବାଳକ ଓ ବାଳିକା ଏକସଙ୍ଗରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ପାରିବେ, କିନ୍ତୁ କେତେକ ଗୁଡ଼ିଏ ବିଷୟ କେବଳ ବାଳକ ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗୁଡ଼ିଏ ବିଷୟ କେବଳ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦେବାକୁ ହେବ । ତାହାହେଲେ ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ରେ ସଫଳତା ଆସିବ । ଶିକ୍ଷା ନ ହେଲେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସହଜ ନୁହେଁ । ସେ ଦିନ କେବେ ଆସିବ ଯେଉଁ ଦିନ ଯାପାନପରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି କୌଣସି ଗ୍ରାମ ରହିବ ନାହିଁ ଯହିଁରେ କି ଗୋଟିଏ ମୂର୍ଖ ପରିବାର ଅଛି ଏବଂ ଏପରି କୌଣସି ପରିବାର ରହିବ ନାହିଁ ଯହିଁରେ କି ଜଣେ ମୂର୍ଖ ଲୋକ ଅଛି !

"Education should be so spread that there will not be a single village with an ignorant family and a family with an ignorant member !"—one of the ordinances of the present Emperor of Japan.

ଶ୍ରୀ କୈଳାଶଚନ୍ଦ୍ର ଭରତକର ।

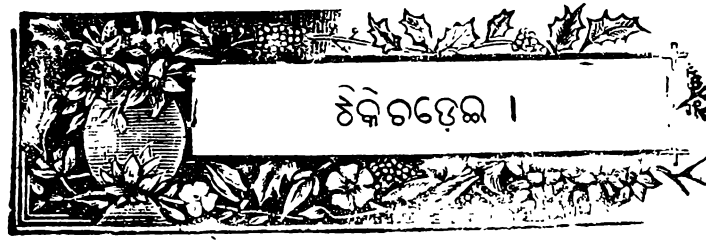

ଟିକିଚଡ଼େଇ ରେ ଟିକିଚଡ଼େଇ ତୁ ଯାଅ ଯାଅ ଫେରି ଘରେ
ଅଭିଭୟଙ୍କର ଗୋଧୂଳି-ଅନ୍ଧାର-ମାଡ଼ିଆସୁଛି ଖରେ । ୧
ଫୁଟିଲାଣି ଏବେ ବଧୂଳି କୁସୁମ ବାଡ଼େ ବାଡ଼େ ଜଈ ଫୁଲ୍
ଚାଲି କାମ ସାରି ଗଲେଣି ବାହୁଡ଼ି ଯେ ଯା ଘରେ କୃଷିବଳ । ୨
ଦେଖ ଦେଖ ଏବେ ପଶ୍ଚିମ-ଆକାଶେ ବୁଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ରବି
ଉଡ଼େଇ ଯାଉଛି ସନ୍ଧ୍ୟା ଅନ୍ଧକାରେ ରକତ-ରଞ୍ଜିତ-ଛବି । ୩
ଦିଶୁ ଥିଲା ଯିଏ "ଡାଅଣିଆ ଖରି ଲୁଚ ଗଲାଣି ସେ କେଣେ
କା କା ରାବି କୁଆ ପଲେ ପଲେ ଉଡ଼ି ଯାଆନ୍ତିରେ ଏଣେ । ୪
ପଲେ ପଲେ ଏବେ ମହୁମାଛି ପରି ଗୁଣ୍ ଗୁଣ୍ ଗୀତ ଗାଇ
ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନେ ଆନନ୍ଦିତ ମନେ ବସାକୁ ଅଛନ୍ତି ଧାଇଁ । ୫
ଲାଗି ଗଲାଣିରେ ସନ୍ଧ୍ୟା-ବନ୍ଦାପନା ଚେତିଲେଣି ଧରାକାଶ
ଆମ୍ଭଙ୍କରି ପରି ଦିବସ-କୁମାର ସନ୍ଧ୍ୟା-ନାଗରୀର ପାଶ । ୬
ବିଶ୍ୱପିତାଙ୍କର ଶ୍ରୀପଦ-ପଙ୍କଜେ ଲଗାଇଲେଣି ଅଳି
ସଙ୍ଗେ ସେନି ଦେବୀ ତାରା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟୀ ନିଶାପତି । ୭
ଗାଇଲେ ଭୂତଳେ ତଟିନୀ-ସୁନ୍ଦରୀ କଳକଳେ ବିଭୁଗୀତ
ବଜାଇଲେ ବାଜା ମୃଦୁ-ସମୀରଣ ବିଭୁ ପ୍ରେମେ ହୋଇ ପ୍ରୀତ ।
ତାଳେ ତାଳେ ଏବେ ନାଚିଲେ ଲହରୀ ବିଭୁ-ବନ୍ଦାପନା ଆଶେ
ସଜ୍ଜିବଣ ପରି ଲାଗି ଗଲାଣିରେ ତୁଳସୀ-ଦେବୀଙ୍କ ପାଶେ । ୯
ସନ୍ଧ୍ୟା-ଦେବୀ ପରି ଗାଇ ବୁଲିଲେଣି ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ବିଭୁ ଗୀତ
ତୁହି କିପାଁ ମୋର "ଟିକିଚଡ଼େଇ"ରେ କରୁ ଅଛୁ ଏତେ ଭୀତ ।
ନୁହଇ ଏ ଢୋର ଭୀତିର ସମୟ ଯାଅ ଯାଅ ଫେରି ଘରେ
ବସି ନିରଜନେ ଗାଅରେ ସୁତାନେ ବିଭୁଗୀତ ପ୍ରେମଭରେ ।

ଶ୍ରୀ କାଶୀନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ ।

PRINTED BY B. S. DAS AT THE MUKUR PRESS,—CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୫ମ ଭାଗ । } ଫାଲ୍‌ଗୁନ ଓ ଚୈତ୍ର, ୧୩୧୮ । { ୧୧ଶ ଓ ୧୨ଶ ସଂଖ୍ୟା ।

ବସନ୍ତର ଅଭ୍ୟାଗମ ।

(ସାଙ୍ଗଲ ଥିଏଟରର କୌଣସି ରାଗରେ ।)

ଏତେ ଅଥୟ କଥା କହିରେ ନୂଆ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ
(ନୂଆ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ନୂଆ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ)
ହେଲେ ଛୁଟି ବୁଲୁଛୁ ନ ମାନ କିଛି ଯେଣେ ତେଣେ ମନ
ବାଟୁଁ ଘାଟୁଁ ଓଲାଇ ଧୂଳି ଦେଉ ଉଡାଇ
(ପୁଣି) ପାଚିଲା ଶୁଖିଲା ପତରେ ଖେଳୁ ତୁ ଝାଡ଼ି ଗଛ ବଣ ।
ନାନା ଜାତି କୁସୁମେ ଲୁଚ୍ ଲୁଚ୍ ସରମେ
(ତାକୁ) ଟାଣି ତୁ ପଦାକୁ ଛଣି ନେଇ ବାସ ପଲାଉ ବହନ ।
ପକ୍ଷୀକୁଳ କୁଞ୍ଜରେ ଗାବନ୍ତି ମଧୁସ୍ୱରେ
(ତୁହି) ସେ କଣ୍ଠ ଲହରୀ ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କରି ଭସାଉ ଗଗନ ।
ମେଘ ଖଣ୍ଡ ଉପରେ ରୂପ ଦେଖେ ଜଳରେ
(ତୁଚ) ମେଘକୁ ଉଡ଼ାଇ ଜଳେ ଫୁଙ୍କ ଦେଇ ମଣୁ ବଡ଼ ପଣ ।

ମୁକୁଳିତା ଲତିକା ସେନ ନବ କଳିକା
(ସେ ଯେ) ତରୁ କୋଳ ବାହୁ ଉଠନ୍ତେ ତୁ ଆସି କରୁ
ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ।
ଉଚ୍ଚ ସୌଧଶିଖରେ ପକ୍ଷୀ ବାସୀ ଉଚ୍ଚରେ
(ଉହିଁ) ଗ୍ରୀଷ୍ମାକୁଳା ବାଳା ବସନେ ଛଡ଼ାଇ ସକାଉ
କେତନ ।
ଆଚଣ୍ଡାଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଂସାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ମନ
(ଆଜି) ତୋ ଲାଗି ସରବେ ରୋମାଞ୍ଚିତ ଦେହେ ଦେଖନ୍ତି
ସ୍ୱପନ ।

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

(ଶ୍ରୀଯୁତ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀରଦେଓ ରଚିତ "ବରବଞ୍ଚ ବଡ଼ାଇ ଆସ ହେ ଭାଇ ସାପାନ ଫେରତା" ଢଙ୍ଗରେ ।)

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକରଣ । (୧)

ସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବେ ଜଗତ୍‌ସ୍ରଷ୍ଟା ପରମେଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ନିଦ୍ରିତ ଥାଆନ୍ତି; ତାହାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ଅବସ୍ଥାକୁ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଯୋଗନିଦ୍ରା ନାମରେ ଅଭିହିତ କରନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସେହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଜାଗ୍ରତାବସ୍ଥା କହନ୍ତି ।

ସୃଷ୍ଟିବିଷୟରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତରେ ଯେରୂପ ଲିଖିତ ଅଛି ତାହାର ସାରାଂଶ ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧୃତ ହେଲା ।

ଈଶ୍ୱର "ଏକାକୀ ଅବସ୍ଥାନ କରେଁ" ଏହି ପ୍ରକାର ଇଚ୍ଛା କରିବା ଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରୂପିଣୀ ଶକ୍ତି ଯେ ମାୟା (ପ୍ରକୃତି) ତାହା ସୁଦ୍ଧା ଲୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ସୃଷ୍ଟିର ପରେ ଯେ କି ନାନାରୂପରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଓ ହେଉଅଛନ୍ତି ସେହି ଜୀବଗଣର ଆତ୍ମା ଓ ଅଧିପତି ଭଗବାନ ବିଶ୍ୱ ସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବେ ଏକାକୀ ଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଦ୍ରଷ୍ଟା ବା ଦୃଶ୍ୟ କିଛିହିଁ ନ ଥିଲା । ସେହି ଭଗବାନହିଁ ଦ୍ରଷ୍ଟା ରୂପେ ପ୍ରଥମତଃ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଅନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଦର୍ଶନ କରିବେ ଏପରି କୌଣସି ବସ୍ତୁହିଁ ତାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଲା ନାହିଁ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତିତ ମାୟା ଶକ୍ତି ସୁଦ୍ଧା ସେ ସମୟରେ ସୁପ୍ତ ଥିଲା । ଏହି ହେତୁରୁ ସେ ଆପଣାକୁ ଅସତ୍‌ର ତୁଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଅସତ୍ ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ କଲେ ନାହିଁ । କାରଣ ସେ ସମୟରେ ମାୟାଶକ୍ତି ସୁପ୍ତ ଥିବାରୁ ଚିତ୍‌ଶକ୍ତି ଜାଗରିତ ଥିଲା ।

ଦ୍ରଷ୍ଟା ବା ଦର୍ଶକ ସ୍ୱରୂପ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପିଣୀ ଯେ ଶକ୍ତି ତାହାରହିଁ ନାମ ମାୟା ବା ପ୍ରକୃତି । ସେହି ମାୟାଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱର ଏହି ଚରାଚର ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି ।

ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ (ବୁଦ୍ଧିତତ୍ତ୍ୱ) ମୂଳ ପ୍ରକୃତି 'ମାୟା'ରୁ ଉତ୍ପାଦିତ । ଯେହେତୁ ପ୍ରକୃତି ଅର୍ଥାତ୍ ମାୟା ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ ଓ ତମଃ ଏହି ତିନିଗୁଣମୟୀ । ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ପ୍ରକୃତିର ଅବ୍ୟକ୍ତାବସ୍ଥାରେ ଏହି ତିନିଗୁଣ ସମଭାବେ ଅବସ୍ଥିତି କରେ । କାଳକ୍ରମେ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଏହାର ସହିତ ସଂଯୋଗ ହେବାରୁ ବୈଷମ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ବିକାର ପ୍ରାପ୍ତହୋଇ ସୃଷ୍ଟିକାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରେ । ଏହି ଗୁଣ ବୈଷମ୍ୟ ପ୍ରଥମ ସୃଷ୍ଟିର ନାମ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ । ମନୁସଂହିତା, ଲିଙ୍ଗପୁରାଣାଦି ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ ଓ ତମଃ ଏହି ତିନିଗୁଣର ସାମ୍ୟାବସ୍ଥାର ନାମ ପ୍ରକୃତି । ସେହି ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣ ସକଳ ବୈଷମ୍ୟରୂପ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସବିକାର ହେବାରୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା ।

ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଅହଂକାର ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମତାନ୍ତରରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ରୂପ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଅଛି । ଯଥା ;—

ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟକ ବୁଦ୍ଧିର ନାମ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ । ଭଗବାନ ଯୋଗ ନିଦ୍ରାରୁ ଉତ୍ଥିତ ହୋଇ "ସୋଽହଂ ବହୁଃ ସ୍ୟାମ୍" ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ଆତ୍ମେ ବହୁ ହେବୁଁ, ଏହିରୂପ ଇଚ୍ଛା କରିବା ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରୁଁ ନିଜ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତି କଟାକ୍ଷ ପାତ କଲେ ଏବଂ ତାହାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ସେହି ଶକ୍ତିରୂପିଣୀ ପ୍ରକୃତି ଅର୍ଥାତ୍ ମାୟାରୁ ସର୍ବାଦୌ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଅର୍ଥାତ୍ ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟକ ବୁଦ୍ଧି ତହିଁରେ ଉଦୟ ହେଲା । ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟକ ବୁଦ୍ଧି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଉତ୍ତାରେ ତହିଁରେ ଯେ "ଅହଂତ୍ୱ" (ମୁଁ, ମୋହର ଇତ୍ୟାଦି) ବୋଧ ହେଉଥିଲା, ସେହି ବୋଧଟିର ନାମ ଅହଂକାର ତତ୍ତ୍ୱ । ତାହାଙ୍କର ଏହି 'ଅହଂତ୍ୱ' ବୋଧ ହେବାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ସୃଷ୍ଟି ସମୟରେ ସେ ଆପଣାକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଧ କରିଥିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ "ଅହଂ" ଏବଂ ସୃଷ୍ଟିକୁ "ଇଦଂ" ମନେ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହିରୂପ ଚିନ୍ତା କରିବାର ପୂର୍ବେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ଅହଂ ବୁଦ୍ଧିହୀନ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ନ ଥିଲେ; ତାହା ଯଦି ଥାଆନ୍ତେ ତେବେ ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟକ ବୁଦ୍ଧି ବା ଇଚ୍ଛା ଆଦୌ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ପାରନ୍ତା ନାହିଁ ।

---

(୧) ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର କେତେକାଂଶ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନିବନ୍ଧରୁ ଗୃହୀତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହି ପ୍ରକୃତି ବା ମାୟାକୁ କାରଣ ଶରୀର କହନ୍ତି ଏବଂ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଅହଂକାର ତତ୍ତ୍ୱ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସର୍ବାଗ୍ରେ ମାୟାରୁ ଆକାଶର (ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆକାଶ ବା ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ରର) ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ("ବ୍ରହ୍ମଣ ସ୍ତମୋଗୁଣ ପ୍ରଧାନ ମାୟୋପହିତ ଦାକାଶଃ ସମ୍ଭୂତଃ" ପ୍ରକାଶିକାରେ "ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡିତା ସତ୍ତ୍ୱ ରଜ ସ୍ତମୋଗୁଣାତ୍ମିକା ମାୟାସ୍ତି ତତ୍ ଆକାଶଃ ସମ୍ଭୂତଃ), ଏହା ବେଦାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ପଞ୍ଚଦଶୀ ପ୍ରଭୃତିରେ କହିଅଛନ୍ତି ।

ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଫଳ ଭିତରେ ବୃକ୍ଷର ବୀଜ ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ହେତୁ ତାହା ରୋପଣ କଲେ ବୃକ୍ଷ ସମୁତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ସେହିପରି ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ଯେ ଯେ ବସ୍ତୁର ଉପାଦାନ କାରଣ, ସେହି ବସ୍ତୁ ସେହି ଉପାଦାନ କାରଣ ମଧ୍ୟରେ ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରେ । ସୁତରାଂ ମୂଳ ପ୍ରକୃତିରୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରୁ ଅହଂକାର ତତ୍ତ୍ୱ ସମୁତ୍ପନ୍ନ । ଅତଏବ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟରେ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ବୀଜ ଏବଂ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଅହଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱ ବୀଜ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବରେ ନିହିତ ଅଛି ।

ଯେପରି ବୀଜ ତ୍ୱକ୍‌ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ଥାଏ, ସେହିପରି ସାତ୍ତ୍ୱିକ ରାଜସ ଓ ତାମସ ଏହି ତ୍ରିବିଧ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକୃତି ଦ୍ୱାରା ସର୍ବତ୍ର ଆଚ୍ଛାଦିତ ଅଛି । ଏହି ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରୁ ବୈକାରିକ ଅର୍ଥାତ୍ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ତୈଜସ ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜସ, ଭୂତାଦି ଅର୍ଥାତ୍ ତାମସ ଅହଙ୍କାର ଏବଂ ତହିଁରୁ ପୁଣି ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତା ଦେବତାଗଣ, ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପଞ୍ଚ ତନ୍ମାତ୍ର ସକଳ ଯଥାକ୍ରମରେ ଉତ୍ପାଦିତ । ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ ଓ ତମଃ ଏହି ଗୁଣ ତ୍ରୟ ଅହଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱମଧ୍ୟରେ ସୁପ୍ତ ନିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ସୁତରାଂ ଏହି ଅହଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱ ଭୂତାଦି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦିର ମୂଳ କାରଣ । ତେବେଳେ ଭୂତାଦି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦିଗଣ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ।

• ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ ଏବଂ ଗନ୍ଧ ଏହି ପାଞ୍ଚଟିର ଅନ୍ୟ ନାମ ପଞ୍ଚସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ବା ପଞ୍ଚ ତନ୍ମାତ୍ର । ଏମାନେ କି ପ୍ରକାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ତାହା ନିମ୍ନରେ ବିବୃତ ହେଉଅଛି ।

ପ୍ରଥମତଃ ତାମସ ଅହଙ୍କାରରୁ ଶବ୍ଦ ତନ୍ମାତ୍ର ଅର୍ଥାତ୍ ଆକାଶର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା; କାରଣ ଅହଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆକାଶ ବୀଜ ନିହିତ ଥିବାରୁ କାଳକ୍ରମେ ତାହା ପ୍ରକାଶ ହେଲା । ଆକାଶ ବୀଜ ନିହିତ ଥିବାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ଈଶ୍ୱର ସକଳ ବୀଜର ଆକର; ଯେଉଁ ସମୟରେ ତାହାଙ୍କର "ଅହଂତ୍ୱ" ବୋଧ ହୋଇଥିଲା, ସେହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ ଶକ୍ତି ପ୍ରତିଭାସିତ ହୋଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଚିତ୍‌ଶକ୍ତି ସର୍ବ ବୀଜର ମୂଳ ଏବଂ ସେହି ଚିତ୍ ଶକ୍ତି ଅହଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱମଧ୍ୟରେ ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବାରୁ କାଳକ୍ରମେ ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ତହିଁରୁ (ଅହଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱରୁ) ଆକାଶ ପ୍ରକାଶ ହେଲା ଏବଂ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆକାଶ ବୀଜ ମଧ୍ୟରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବାୟୁର ବୀଜ ନିହିତ ଥିବାରୁ କାଳକ୍ରମେ ସେହି ଆକାଶରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବାୟୁ (ସ୍ପର୍ଶ ତନ୍ମାତ୍ର) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସୂକ୍ଷ୍ମବାୟୁରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତେଜ (ଅଗ୍ନି) ର ବୀଜ ନିହିତ ଥିବାରୁ କାଳକ୍ରମେ ତହିଁରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତେଜ (ରୂପ ତନ୍ମାତ୍ର) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସୂକ୍ଷ୍ମ ତେଜରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଳର ବୀଜ ନିହିତ ଥିବାରୁ ସମୟକ୍ରମେ ତହିଁରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମଜଳ (ରସ ତନ୍ମାତ୍ର) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ସୂକ୍ଷ୍ମଜଳରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପୃଥିବୀର ବୀଜ ନିହିତ ଥିବାରୁ ସମୟାନୁସାରେ ତହିଁରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପୃଥିବୀ (ଗନ୍ଧ ତନ୍ମାତ୍ର) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଏହିରୂପ ପ୍ରକ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମେ ପଞ୍ଚସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ (ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର) ର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା । ଏହି ଭୂତ ସମୂହର ଗୁଣ ପ୍ରଥମଟି ଅପେକ୍ଷା ଦ୍ୱିତୀୟଟିରେ ଗୋଟିଏ ଅଧିକ, ପୁଣି ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଅପେକ୍ଷା ତୃତୀୟଟିରେ ଗୋଟିଏ ଅଧିକ, ଏହି କ୍ରମରେ ସମସ୍ତ ଭୂତରେ ଅଛି ଅର୍ଥାତ୍ ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଉତ୍ପାଦନର ନିୟମାନୁସାରେ ଏକ ଅଧିକ ଗୁଣର ଆଧାର ହୁଅନ୍ତି, ଯେହେତୁ କାରଣର ଗୁଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଆକାଶର ଗୁଣ "ଶବ୍ଦ" ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛିହିଁ ନାହିଁ, ଯେହେତୁ ଏହାର ଅପର କୌଣସି ଭୂତ କାରଣ ନୁହେଁ । ବାୟୁର ଗୁଣ ଶବ୍ଦ ଓ ସ୍ପର୍ଶ, ଯେହେତୁ ଏହା ଆକାଶ ବୀଜରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ସୁତରାଂ ଏଥିରେ ଆକାଶର ଗୁଣ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛି; ସେହି କାରଣରୁ ଏହା ସ୍ପର୍ଶ ଓ ଶବ୍ଦ ଗୁଣବିଶିଷ୍ଟ । ସେହିପରି ତେଜର ଗୁଣ ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ ଏବଂ ରସ; ପୃଥିବୀର ଗୁଣ ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ ଏବଂ ଗନ୍ଧ; ଏହିରୂପେ ଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ ପଞ୍ଚ ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ପ୍ରଥମେ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ।

ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ଦ୍ୱାରା (ସ୍ଥୂଳ) ଜଗତ୍ ନିର୍ମ୍ମାଣ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଏମାନେ ପୁଣି ପଞ୍ଚୀକୃତ ହେଲେ ("ସ୍ଥୂଳ ଭୂତାନି ତୁ ପଞ୍ଚୀକୃତାନି" ଇତି ବେଦାନ୍ତସାରଃ) । କିନ୍ତୁ ପଞ୍ଚୀକୃତ ହେବାର ବିଶିଷ୍ଟ ନିୟମ ଅଛି । ଯଥା:—

ଯେଉଁ ସ୍ଥୂଳ ଭୂତଟି ନିର୍ମ୍ମାଣ କରିବାକୁ ହେବ ସେହି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜାତୀୟ ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ଓ ଅପର ଚାରିଟି ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଦୁଇଅଣା ଅଂଶ ମିଶ୍ରିତ କରି ଷୋଳଅଣା ରକମ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ସ୍ଥୂଳଭୂତ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ଯେପରି ସ୍ଥୂଳଭୂତ ମୃତ୍ତିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହେଲେ ପ୍ରଥମେ ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ମୃତ୍ତିକାର (ସୂକ୍ଷ୍ମ ପୃଥିବୀର) ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଠ ଅଣା ଓ ଅପର ଚାରିଟି ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଦୁଇଅଣା ଅଂଶ ଅର୍ଥାତ୍ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଳର ଦୁଇ ଅଣା, ସୂକ୍ଷ୍ମ ତେଜର ଦୁଇଅଣା, ସୂକ୍ଷ୍ମ ବାୟୁର ଦୁଇଅଣା ଏବଂ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆକାଶର ଦୁଇଅଣା ଏରୂପ ମୋଟ ଷୋଳଅଣା ମିଶ୍ରିତ ହେଲେ ସ୍ଥୂଳଭୂତ ମୃତ୍ତିକା ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ଥୂଳ ପୃଥିବୀର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ପରନ୍ତୁ ଏହି ବିଷୟଟି ନିମ୍ନଲିଖିତ ପ୍ରଣାଳୀ ଅବଲମ୍ବନରେ ବିଶଦରୂପେ ବୁଝାଇ ଦିଆ ଯାଉଅଛି । ଯଥା;—

ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆକାଶ	୨	ସୂକ୍ଷ୍ମ ବାୟୁ	୨	ସୂକ୍ଷ୍ମ ତେଜ	୨
ସୂକ୍ଷ୍ମ ବାୟୁ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆକାଶ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆକାଶ	୧/
ସୂକ୍ଷ୍ମ ତେଜ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ତେଜ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ବାୟୁ	୧/
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଳ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଳ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଳ	୧/
ସୂକ୍ଷ୍ମ ପୃଥିବୀ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ପୃଥିବୀ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ପୃଥିବୀ	୧/
ସ୍ଥୂଳ ଆକାଶ	୧	ସ୍ଥୂଳ ବାୟୁ	୧	ସ୍ଥୂଳ ତେଜ	୧

ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଳ	୨	ସୂକ୍ଷ୍ମ ପୃଥିବୀ	୨
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆକାଶ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆକାଶ	୧/
ସୂକ୍ଷ୍ମ ବାୟୁ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ବାୟୁ	୧/
ସୂକ୍ଷ୍ମ ତେଜ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ତେଜ	୧/
ସୂକ୍ଷ୍ମ ପୃଥିବୀ	୧/	ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜଳ	୧/
ସ୍ଥୂଳ ଜଳ	୧	ସ୍ଥୂଳ ପୃଥିବୀ	୧

ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରଣାଳୀ ଦ୍ୱାରା ପଞ୍ଚସ୍ଥୂଳଭୂତ ଯଥାକ୍ରମେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ଆକାଶ, ବାୟୁ, ତେଜ, ଜଳ ଓ ପୃଥିବୀ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପଞ୍ଚୀକୃତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ସ୍ଥୂଳତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଅଛନ୍ତି । ସେହି ହେତୁରୁ ଜଳ, ବାୟୁ, ମୃତ୍ତିକା ପ୍ରଭୃତିରେ ୩ । ୪ ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥର ସଂଯୋଗ ଦେଖାଯାଏ ।

ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭୂତଗଣ ଯେ ଯେ ଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ ; ସ୍ଥୂଳଭୂତଗଣ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥୂଳଭୂତ ଅଧିକ ଗୁଣର ଆଧାର । ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ଉତ୍ପତ୍ତିର ନିୟମାନୁସାରେ ଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି, ତଦ୍ରୂପ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥୂଳଭୂତ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପତ୍ତିର ନିୟମ ନୁସାରେ ଗୁଣଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତରେ ସମସ୍ତ ଗୁଣ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ସ୍ଥୂଳଭୂତରେ ଅଛି । କାରଣ ଏମାନେ ପଞ୍ଚୀକରଣ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପାଦିତ । ସ୍ଥୂଳ ଭୂତରେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଗୁଣ ଅଛି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତର ପରିମାଣ ସଂଯୋଗାନୁସାରେ ନ୍ୟୂନାଧିକରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି ।

ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଙ୍କାରରୁ ମନ (ଚନ୍ଦ୍ରମା) ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବତାଗଣ (ନକ୍ଷତ୍ର ସମୂହ) ଏବଂ ରାଜସିକ ବା ତୈଜସ ଅହଙ୍କାରରୁ ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପଞ୍ଚକର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଯଥା ;—କର୍ଣ୍ଣ, ତ୍ୱକ୍, ଚକ୍ଷୁ, ଜିହ୍ୱା ଓ ନାସିକା ; ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯଥାକ୍ରମେ ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ ଓ ଗନ୍ଧର ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ । ପଞ୍ଚକର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଯଥା ;—ବାକ୍, ପାଣି, ପାଦ, ଉପସ୍ଥ ଓ ପାୟୁ ; ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯଥାକ୍ରମେ ଉକ୍ତି, ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ, ଗତି, ଆନନ୍ଦ ଓ ଉତ୍ସର୍ଗ ବା ତ୍ୟାଗ ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ।

ଏହି ସମସ୍ତ ସ୍ଥୂଳଭୂତ ସୃଜନ ହେଲେ ଭଗବାନ କାଳନାମ୍ନୀ ଦେବୀର (ପ୍ରକୃତିର) ସହିତ ତ୍ରୟୋବିଂଶତି (ତେଇଶ) ତତ୍ତ୍ୱରେ ପ୍ରବେଶ କରି, କ୍ରିୟାଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଜୀବଗଣର ଅଦୃଷ୍ଟକୁ ପ୍ରତିବୋଧିତ (ଅଙ୍କୁରିତ) କରିଥିଲେ ସେହି ତ୍ରୟୋବିଂଶତି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ।

ତତ୍ତ୍ୱ ସକଳ ଏହିରୂପ ଦୈବ (ପରମେଶ୍ୱର) କର୍ତ୍ତୃକ କ୍ରିୟାଶକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଆପଣାର ଅଂଶରେ ହିରଣ୍ମୟ ବିରାଟ ପୁରୁଷ ଉତ୍ପାଦନ କଲେ । ପରେ ଭଗବାନ ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ତତ୍ତ୍ୱ ସକଳ ପରସ୍ପର ମିଳିତ ହୋଇ ଅଂଶ ମାତ୍ରରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସେହି ତତ୍ତ୍ୱ ସମୂହରେ ଯାବତୀୟ ଲୋକ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରହିଅଛନ୍ତି ।

ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ, ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ପ୍ରଥମତଃ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ପଞ୍ଚ ତନ୍ମାତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଷୋଡ଼ଶ କଳାଯୁକ୍ତ ପୌରୁଷ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ରୂପ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକାଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ଏହି ଷୋଡ଼ଶ ଅଂଶ ବିଶିଷ୍ଟ ବିରାଟ ମୂର୍ତ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ବିରାଟ ପୁରୁଷ-ରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ପୂର୍ବରେ ଯେ ଯୋଗନିଦ୍ରା ବିସ୍ତାର-କରି ଏକାର୍ଣ୍ଣବରେ ଶୟାନ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ନାଭିସ୍ୱରୂପ ହ୍ରଦସ୍ଥ ଅମ୍ବୁଜରୁ (ପଦ୍ମରୁ) ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାମାନଙ୍କ ପତି ବ୍ରହ୍ମା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ବିରାଟ ମୂର୍ତ୍ତିର ଅବୟବ ସଂସ୍ଥାପନ ଦ୍ୱାରା ଭୂଲୋକାଦି ସକଳଲୋକ ଅର୍ଥାତ୍ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭୁବନ କଳ୍ପିତ ହୁଏ ।

ମହାଭାରତରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଯଥା,—

"ଯୋଽସୌ ବିଭୁରିନ୍ଦ୍ରିୟ ଗ୍ରାହ୍ୟଃ ସୂକ୍ଷ୍ମୋଽବ୍ୟକ୍ତଃ ସନାତନଃ ।
ସର୍ବଭୂତ ମୟୋଽଚିନ୍ତ୍ୟଃ ସଏବ ସ୍ୱୟଂ ମହାଦ୍ୟୁତି ॥
ସୋଽଭିଧ୍ୟାୟ ଶରୀରାତ୍ସ୍ୱାତ୍ ସିସୃକ୍ଷୁ ବିବିଧାଃ ପ୍ରଜାଃ ।
ଅପଏବ ସ ସର୍ଜ୍ଜାଦୌ ତାସୁ ବୀଜ ମବାସୃଜତ୍ ॥
ତଦଣ୍ଡ ମଭବ ଦ୍ୱୈମଂ ସହସ୍ରାଂଶୁ ସମ ପ୍ରଭଂ ।
ତସ୍ମିନ୍ ଜଜ୍ଞେ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମା ସର୍ବଲୋକ ପିତାମହଃ ॥
ଆପୋନାରା ଇତିପ୍ରୋକ୍ତା ଆପୋବୈ ନରସୂନବଃ ।
ତା ଯଦସ୍ୟାୟନଂ ପୂର୍ବଂ ତେନ ନାରାୟଣଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ଯତ୍ତତ୍ କାରଣମବ୍ୟକ୍ତଂ ନିତ୍ୟଂ ସଦସଦାତ୍ମକଂ ।
ତଦ୍ୱିସୃଷ୍ଟିଃ ସପୁରୁଷୋ ଲୋକେ ବ୍ରହ୍ମେତି କୀର୍ତ୍ତ୍ୟତେ ॥
ତସ୍ମିନ୍ଅଣ୍ଡେ ସ ଭଗବାନୁଷିତ୍ୱା ପରିବତ୍ସରଂ ।
ସ୍ୱୟମେବାତ୍ମନୋ ଧ୍ୟାନାତ୍ ତଦଣ୍ଡ ମକରୋଦ୍ଦ୍ୱିଧା ॥
ତାଭ୍ୟାଂ ସ ଶକଳାଭ୍ୟାଞ୍ଚ ଦିବଂ ଭୂମିଞ୍ଚ ନିର୍ମମେ ।
ମଧ୍ୟେବ୍ୟୋମ ଦଶଶ୍ଚାଷ୍ଟୌ ଦିଶୋ ସ୍ଥାନଞ୍ଚ ଶାଶ୍ୱତଂ" ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଯେକି ମନୋମାତ୍ର ଗ୍ରାହ୍ୟ, ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ସନାତନ, ସେହି ସର୍ବଭୂତମୟ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ପୁରୁଷ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମାହିଁ ପ୍ରଥମତଃ ଶରୀରାକାରରେ ପ୍ରାଦୁର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ସ୍ୱକୀୟ ଶରୀରରୁ ବିବିଧ ପ୍ରଜାସୃଷ୍ଟିର ଇଚ୍ଛାକରି ଚିନ୍ତାମାତ୍ରେ ସର୍ବାଦୌ ଜଳର ସୃଷ୍ଟିକଲେ ଏବଂ ତହିଁରେ ଆପଣାର ଶକ୍ତି ବୀଜ ଅର୍ଥାତ୍ ଚୈତନ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ବୀଜ ନିକ୍ଷେପ କଲେ । ଏହି ବୀଜ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହେବା ମାତ୍ର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣୋପମ (ହିରଣ୍ମୟ ସଦୃଶ) ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରଭାବିଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଏହି ଅଣ୍ଡରେ ସ୍ୱୟଂ ସର୍ବଲୋକପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମାରୂପରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣକ ଲେ । "ନର" ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାରୁ ସଂଜାତ ପ୍ରସୂତ ବୋଲି ଜଳକୁ "ନାର" କହନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଏହି ଜଳଅୟନ ବା ଆଶ୍ରୟ ବୋଲି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନାରାୟଣ କହନ୍ତି । ଯେ କି ଆଦିକାରଣ, ଅବ୍ୟକ୍ତ, ନିତ୍ୟ ଏବଂ ସଦସଦାତ୍ମକ; ତହିଁରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମାରୁ ଉତ୍ପାଦିତ ଏହି ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷକୁ (ଆଦ୍ୟ ଅବତାରକୁ) ଲୋକେ ବ୍ରହ୍ମା ବୋଲି କହି ଥାଆନ୍ତି । ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ଅଣ୍ଡରେ ବ୍ରାହ୍ମ୍ୟମାନର ସମ୍ବତ୍ସର କାଳ ବାସକରି ପରିଶେଷରେ ଆତ୍ମଗତ ଧ୍ୟାନବଳରେ ଏହାକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କଲେ । ସେ ସେହି ଦୁଇଖଣ୍ଡର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଖଣ୍ଡରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଦିଲୋକ ଓ ଅଧଃ-ଖଣ୍ଡରେ ପୃଥିବୀ ଏବଂ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଆକାଶ, ଅଷ୍ଟଦିକ୍ ଓ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ସମୁଦ୍ର ସକଳ ନିର୍ମାଣ କଲେ । ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ଏହି ଜଗତ୍ ଓ ବିବିଧ ପ୍ରଜା ସୃଜନ କଲେ ।

କାଳିକା ପୁରାଣରେ ଲିଖିତ ଅଛି ;—

ପୂର୍ବେ ଯେତେବେଳେ ଜଗତ୍ ନ ଥିଲା, ସମସ୍ତହିଁ ସୁପ୍ତ (ଶୋଇବା) ତୁଲ୍ୟ ତମୋଗୁଣର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଆବରଣ ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ, ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଅପରିଜ୍ଞାତ ଥିଲେ ତେତେବେଳେ ଦିବା ରାତ୍ର, ପୃଥିବୀ, ଜ୍ୟୋତିଃ, ଆକାଶ, ବାୟୁ ଓ ଜଳ ପ୍ରଭୃତି କିଛିହିଁ ନ ଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ, ନିତ୍ୟ, ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଅବ୍ୟକ୍ତ, ଅଦ୍ୱୟ, ଜ୍ଞାନମୟ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଏବଂ ସର୍ବଗତ, ସନାତନ, ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷ ଓ ଅଖଣ୍ଡକାଳ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମହିଁ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର ଏହି ତିନି ରୂପରେ ବିଭକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

ପରଂବ୍ରହ୍ମ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ପ୍ରଥମରେ ପ୍ରକୃତିକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜର ଇଚ୍ଛାରୂପ ଅପୂର୍ବ ଶକ୍ତିକୁ ବିକ୍ଷୋଭିତ (ଅଲୋଡ଼ିତ) କରନ୍ତି । ପ୍ରକୃତି କ୍ଷୁବ୍ଧ ହେଲେ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରୁ ତ୍ରିବିଧ ଅହଙ୍କାର ଏବଂ ଅହଙ୍କାରରୁ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ରର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ । ପରେ ବ୍ରହ୍ମ ଶବ୍ଦ ତନ୍ମାତ୍ରରୁ ମୂର୍ତ୍ତିହୀନ ଅନନ୍ତ ଆକାଶ ଏବଂ ରସ ତନ୍ମାତ୍ରରୁ ଜଳର ସୃଷ୍ଟିକରି ନିଜ ମାୟା-ବଳରେ ଏହି ଜଳରାଶି ସ୍ୱୟଂ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ସେ ଗୁଣତ୍ରୟ ସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ ପ୍ରକୃତିକୁ ସୃଷ୍ଟିର ନିମିତ୍ତ ବିକ୍ଷୋଭିତ କଲେ । ଅନନ୍ତର ପ୍ରକୃତିର ସେହି କାରଣ ଜଳରେ (୧) ତ୍ରିଗୁଣମୟ ଜଗଦ୍ବୀଜ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ସେହି ବୀଜ

(୧) କାରଣ ଜଳ;—ସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବରେ ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଗୋଚର ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କରି ଅନ୍ୟ କିଛିହିଁ ନ ଥିଲା ; ପରେ ସେହାଙ୍କରେ ସେହି ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ମାୟାର (ପ୍ରକୃତିର) ପ୍ରକାଶ ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ ସେ ସଗୁଣ ହୋଇ ସେହି ମାୟା ରେ ସ୍ପନ୍ଦ କରିଥିଲେ ଚୈତନ୍ୟର

Digitized by srujanika@gmail.com

କ୍ରମରେ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଳ ହିରଣ୍ମୟ (ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ) ଅଣ୍ଡାକାରରେ ପରିଣତ ହେଲା । କ୍ରମେ ଏହି ଅଣ୍ଡ ବୃଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାରୁ ଜଳରାଶି ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଲୀନ ହେଲା । ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ୱରୂପରେ ସେହି ଅଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଦୈବ ବର୍ଷ ବାସ କଲା ପରେ ତାହା ଭେଦ କଲେ । ତତ୍ପରେ ସେଥିରେ ଜରାୟୁରୂପ ସୁମେରୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପର୍ବତ ସମୂହର ଅଭ୍ୟନ୍ତରସ୍ଥ ଜଳରାଶିରୁ ସପ୍ତ ସମୁଦ୍ର ଏବଂ ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ପୃଥିବୀ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରକୃତିର ଇଚ୍ଛାକ୍ରମରେ ନିଜ ଶରୀରକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କଲେ । ସେହି ଅଖଣ୍ଡ ଶରୀରର (ବିରାଟ ପୁରୁଷଙ୍କ ଅଣ୍ଡାକାର ଶରୀରର) ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଭାଗ ଚତୁର୍ମୁଖ, ଚତୁର୍ଭୁଜ, କମଳ କେଶର ସନ୍ନିଭ ଆରକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ବିରଞ୍ଚି (ବ୍ରହ୍ମା) ଶରୀରରେ ପରିଣତ ହେଲା । ତାହାର ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ଅଖଣ୍ଡ ଅଣ୍ଡାକାର ଶରୀରର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ବିଷ୍ଣୁ ଏବଂ ଅଧୋଭାଗରେ ଶିବରୂପ । ସୁତରାଂ ଏକାଧାରରେ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର ରୂପରେ ତ୍ରିଶକ୍ତିର (ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟରୂପ ଶକ୍ତିର) ଉଦୟ ହୁଏ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଉପରେ ସୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ନିହିତ ଥିବାରୁ ସେ ସ୍ରଷ୍ଟା ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଲେ, ଆଉ ଏହି ହିରଣ୍ମୟ ବିରାଟ ପୁରୁଷ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ଅଣ୍ଡାକାର ଶରୀରରୁ ପ୍ରସୂତ ବୋଲି ଜଗତର ଅନ୍ୟନାମ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହୋଇଅଛି ।

ଭବିଷ୍ୟପୁରାଣାନ୍ତର୍ଗତ ଆଦିତ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯଥା;—

"ଧ୍ୟେୟଃ ସଦା ସବିତୃମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ
ନାରାୟଣଃ ସରସିଜାସନସନ୍ନିବିଷ୍ଟଃ ।
କେୟୂର ବାନ୍ଧବର (୧) କୁଣ୍ଡଳବାନ୍ କିରୀଟୀ-
ହାରୀ ହିରଣ୍ମୟ ବପୁର୍ଧୃତ ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ରଃ" ॥

(ଅର୍ଥାତ୍ ପଦ୍ମାସନସ୍ଥିତ କିରୀଟ କୁଣ୍ଡଳ ଏବଂ କେୟୂର-ଯୁକ୍ତ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଧାରୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିମ ତେଜ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ନାରାୟଣଙ୍କ ଧ୍ୟାନ କରିବ) । ଏହା ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କର 'ଧ୍ୟାନମନ୍ତ୍ର' ନାମରେ ଚିର ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରମାଣ ଗୁଡ଼ିକର ସହିତ ଏହାର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଗଲେ "ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳୋପହିତ ଚୈତନ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣହିଁ" ହିରଣ୍ମୟ ବିରାଟ ପୁରୁଷ ଅଟନ୍ତି, ଏହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପେ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେବ ଓ ହେଉଅଛି । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀମତ୍ ପରମହଂସ ଶ୍ରୀ-ନାରାୟଣ ସ୍ୱାମୀ' ପ୍ରଣୀତ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟ (ଜ୍ୟୋତିଃସ୍ୱରୂପ ବିରାଟ ଭଗବାନ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କ ବିଷୟ) ଉପଦେଶ ସ୍ୱରୂପରେ ପୁନଃ ପୁନଃ କୀର୍ତ୍ତନ କରିଅଛନ୍ତି । ଏତଦ୍ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବିଶେଷତଃ ଅଙ୍କିତ ସଂଖ୍ୟା ପଦ୍ଧତିରେ ଏଥିର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣମାନ (୨) ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ରହିଅଛି (ଯାହା କି ସହୃଦୟ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଉପହାର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଏକାନ୍ତ ଉତ୍ସୁକ ରହିଲି) ।

ସେହି ହିରଣ୍ମୟ ବିରାଟ ପୁରୁଷ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ୟୋତିଃ ସ୍ୱରୂପ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ନିଖିଳ ପ୍ରାଣିବର୍ଗର ସହିତ ଜଳାଭ୍ୟନ୍ତରସ୍ଥ ଅଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ସହସ୍ର ବର୍ଷ ବାସ କରନ୍ତି ପରେ ତତ୍ତ୍ୱ ସମୂହର କାର୍ଯ୍ୟ ସମୁଦ୍ଭୂତ ଦୈବଶକ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି (ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ହୃଦୟ ଚୈତନ୍ୟରେ ଅଭିହିତ ହୁଏ), କର୍ମଶକ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରିୟାଶକ୍ତି [ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣ, ଅପାନ, ସମାନ, ଉଦାନ, ବ୍ୟାନ ଏହି ପଞ୍ଚପ୍ରାଣ ଓ ନାଗ, କୂର୍ମ, କୃକର, ଦେବଦତ୍ତ, ଧନଞ୍ଜୟ ଏହି କ୍ରିୟାତ୍ମକ ପଞ୍ଚବାୟୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ] ଏବଂ ଅମୃତଶକ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଭୋକ୍ତୃଶକ୍ତି (ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅଧ୍ୟାତ୍ମ, ଅଧିଦୈବ ଓ ଅଧିଭୂତ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ) ପ୍ରଭାବରେ ଆପଣାକୁ ଏକ, ଦଶ

ଅଧ୍ୟାନ ବିଚାରନ୍ତି । ତତ୍ପରେ ସେହି ମହାଶକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ବୀଜସ୍ୱରୂପ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଉତ୍ପାଦନ କରେ । ସେହି ମହତତ୍ତ୍ୱରୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ ଏହି ତ୍ରିବିଧ ଅହଙ୍କାରର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ପରେ ଯଥା କ୍ରମେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଙ୍କାରରୁ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତା ଦେବତାଗଣ, ରାଜସ ଅହଙ୍କାରରୁ ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ତାମସ ଅହଙ୍କାରରୁ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର ଓ ଏବଂ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ରରୁ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ଓ ତାହାର ଗୁଣ ସମୁଦ୍ଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ସମୟରେ ଏହି ଚତୁର୍ବିଂଶତି ତତ୍ତ୍ୱ (ମାୟା ୧ + ମହତତ୍ତ୍ୱ ୧ + ଅହଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱ ୧ + ମନ ୧ + ଦଶେନ୍ଦ୍ରିୟ ୧୦ + ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର ୫ + ପଞ୍ଚମହାଭୂତ = ୨୪ ଏହି ଚତୁର୍ବିଂଶତି ତତ୍ତ୍ୱ) ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ଏକ ହୁଏ ସେହି ସମୟରେ ଭଗବାନ୍ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଜ ନାମକ ଜଳର ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । ସେହି ଜଳର ନାମ କାରଣ ଜଳ; ତତ୍ପରେ ସେହି ଜଳ ବ୍ରହ୍ମ ଶ୍ରୀର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ବେଷ୍ଟିତ ଥାଏ । ପରେ ସେଥିରୁ ଗର୍ଭ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ; ଏହି ନିମିତ୍ତ ଜଳକୁ ଅବସୃଷ୍ଟି ବୋଲି କହିଥାଆନ୍ତି । ଭଗବାନ ପ୍ରଥମରେ ଜଳର ସୃଷ୍ଟି କରି ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ବୀଜରୂପ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି । ଏହାକୁହିଁ କାରଣଜଳ ବା କାରଣ ସମୁଦ୍ର କହନ୍ତି ।

(୧) "କିରୀଟ କୁଣ୍ଡଳ ବାନ୍" ଇତି ପାଠ ନ୍ତର ।

(୨) ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ପ୍ରବନ୍ଧ ବ୍ୟତୀତ "ତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାର" ନାମକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରମାଣ ଗୁଡ଼ିକର ସହିତ ଏହା ବିସ୍ତାରରୂପେ ଲିଖିତ ହେବ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଓ ତିନ ଭାଗରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭୁବନ [ଭୂ, ଭୁବ, ସ୍ୱଃ, ମହଃ, ଜନ, ତପଃ, ସତ୍ୟ, ଅତଳ, ବିତଳ, ସୁତଳ, ରସାତଳ, ତଳାତଳ, ମହାତଳ ଓ ପାତାଳ ଏହି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ] ନାମରେ ବିଭକ୍ତ କଲେ ।

ହିରଣ୍ମୟ ବିରାଟ ପୁରୁଷ ଏହିପରି ଗୁଣଯୁକ୍ତ ହେଲେ ପରମେଶ୍ୱର ସ୍ୱୀୟ ତେଜଃ ଅର୍ଥାତ୍ ତେଜଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି ।

ଏହି ହିରଣ୍ମୟ ବିରାଟ ପୁରୁଷ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ୟୋତିଃ ସ୍ୱରୂପ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କୁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀର ଆତ୍ମା (ଜୀବାତ୍ମା) ଓ ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱରୂପ । ପ୍ରମାଣ ଯଥା;—

"ତିବଂ ଦେବାନା ମୁଦଗା ଦନୀକଂ ଚକ୍ଷୁର୍ମିତ୍ରସ୍ୟ ବରୁଣ-ସ୍ୟାଗ୍ନେଃ । ଆପ୍ରାଦ୍ୟାବା ପୃଥିବୀ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆତ୍ମା ଜଗତସ୍ତସ୍ତଷ୍ଟ" ॥ (ଶ୍ରୁତି)

(ଅର୍ଥାତ୍ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ତେଜଃ ପୁଞ୍ଜ ସ୍ୱରୂପ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ସୂର୍ଯ୍ୟ ମିତ୍ର (ଯମ), ବରୁଣ ଏବଂ ଅଗ୍ନିର ପ୍ରକାଶକ । ସେ ଉଦିତ ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଓ ଆକାଶକୁ ସ୍ୱୀୟ ତେଜଦ୍ୱାରା ଆପୂରିତ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ସୂର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମାତ୍ମକ ଜଗତର ଆତ୍ମା (ଜୀବାତ୍ମା) ସ୍ୱରୂପ) । ପୁନଶ୍ଚ;—

"ଅଦିତ୍ୟାନ୍ତର୍ଗତଂ ଯତ୍ତ ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ଜ୍ୟୋତିରୁତ୍ତମଂ ।
ହୃଦୟେ ସର୍ବ ଜନ୍ତୁନାଂ ଜୀବଭୂତଃ ସତିଷ୍ଠତି ।
ହୃଦ୍ୟାକାଶେ ତ ଯୋ ଜୀବଃ ସାଧକୈରୁପବର୍ଣ୍ଣ୍ୟତେ ।
ସ ଏବାଦିତ୍ୟ ରୂପେଣ ବହିର୍ନଭସି ରାଜତେ" ।
(ଯୋଗୀଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ) ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଅଦିତ୍ୟଗତ ଯେ ପରମଜ୍ୟୋତିଃ, ତାହାହିଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ହୃଦୟରେ ଜୀବାତ୍ମରୂପେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କର ହୃଦୟରୂପ ଆକାଶରେ ଯେ ଜୀବାତ୍ମା, ସେ ବହିର୍ଜଗତ ଆକାଶରେ ଆଦିତ୍ୟ (ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ) ରୂପେ ବିରାଜିତ ଅଛନ୍ତି ।

ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜଣାଯାଉଅଛି ଯେ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କୁ ଜୀବାତ୍ମା ଅଟନ୍ତି । ପୁଣି ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମା ପରମେଶ୍ୱର ଏକ (ଅଭିନ୍ନ) ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ ଜୀବାତ୍ମା, ସେ ମଧ୍ୟ ପରମାତ୍ମା ଅଟନ୍ତି । ପ୍ରମାଣ ଯଥା;—

"ଶ୍ଳୋକାର୍ଦ୍ଧେନ ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ଯଦୁକ୍ତଂ ଗ୍ରନ୍ଥ କୋଟିଭିଃ ।
ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ୟଂ ଜଗନ୍ମିଥ୍ୟା ଜୀବୋ ବ୍ରହ୍ମୈବ କେବଳଂ" ॥
(ଭଗବାନ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ) ।

ଅର୍ଥାତ୍ କୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯାହା ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି, ଆମ୍ଭେ ଶ୍ଳୋକାର୍ଦ୍ଧଦ୍ୱାରା ତାହା କହୁଁ । ତାହା ଏହି, ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ୟ, ଜଗତ୍ ମିଥ୍ୟା, ଜୀବହିଁ ବ୍ରହ୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମା । ଭଗବାନ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଏହାହିଁ ଅଭିମତ । ପୁଣି ବେଦାନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ "ତତ୍ତ୍ୱମସି" "ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି" ପ୍ରଭୃତି ମହା-ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଜୀବ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମା ଅଭିନ୍ନ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ, ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୋଇଅଛି । ଯଦ୍ୟପି ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମା ଏକ, ତେବେ ଜ୍ୟୋତିଃ ସ୍ୱରୂପ ବିରାଟ ଭଗବାନ 'ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ' ଜୀବାତ୍ମା ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ହେବାରୁ ସେ (ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ) ମଧ୍ୟ ପରମାତ୍ମା ଅଟନ୍ତି, ଏହା ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରମାଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହେଲା । ଏହି ବିରାଟ ଭଗବାନ ଜ୍ୟୋତିଃସ୍ୱରୂପ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କୁ ଆଦ୍ୟ ଅବତାର ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଥମପୁରୁଷ । ଯାବତୀୟ ଭୂତଗଣ (ଷ୍ଟିତ୍ୟ-ପ୍ରତେଜଃ ମରୁଦ୍ୟୋମ ବା ଜୀବ ସମୂହ) ଏହାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରକା-ଶିତ ହୁଅନ୍ତି ଓ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଆପଣାକୁ ଯେଉଁ ଚତୁ-ର୍ଦ୍ଦଶ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଥିଲେ, ତାହାର ପ୍ରକାରାନ୍ତର ବିବରଣ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା । ଯଥା;—

୧ । ପ୍ରଥମ ମୁଖ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ଅଗ୍ନି ଆପଣାର ଶକ୍ତି ବାକ୍ୟସହ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତଃ ବସତି କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଗ୍ନି ବାକ୍ୟର ଦେବତା ରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁରୁ ଜୀବଗଣ ମୁଖ ବା ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ପାରନ୍ତି ।

୨ । ତାଲୁ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ବରୁଣ ଆପଣାର ଶକ୍ତି ଜିହ୍ୱାର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ବରୁଣ ଜିହ୍ୱା ବା ରସନାର ଦେବତା ରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହିହେତୁ ଜୀବଗଣ ଜିହ୍ୱାଦ୍ୱାରା ରସ ସ୍ୱାଦନ କରି ପାରନ୍ତି ।

୩ । ନାସିକାଦ୍ୱୟ ପ୍ରକଟିତ ହେଲେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ସ୍ୱୀୟ-ଶକ୍ତି ଘ୍ରାଣର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଘ୍ରାଣର ଦେବତାରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହିହେତୁ ଜୀବଗଣ ଘ୍ରାଣ ଦ୍ୱାରା ଗନ୍ଧ ଉପଲବ୍ଧି କରି-ପାରନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

୪ । ଅକ୍ଷିଯୁଗଳ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ସ୍ୱୟଂ ଆଦିତ୍ୟ ସ୍ୱୀୟଶକ୍ତି ଚକ୍ଷୁର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଦିତ୍ୟ (ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ) ଚକ୍ଷୁର ଦେବତା ରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁ ଜୀବଗଣ ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱାରା ରୂପ ଦର୍ଶନ କରି ପାରନ୍ତି ।

୫ । ଚର୍ମ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ବାୟୁ ଆପଣାର ଶକ୍ତି ପ୍ରାଣସହ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ବାୟୁ ଚର୍ମର ଦେବତାରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁ ଜୀବଗଣ ଚର୍ମଦ୍ୱାରା ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରନ୍ତି ।

୬ । କର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱୟ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ଦିକ୍‌ପାଳ ସମୂହ ଆପଣାର ଶକ୍ତି ଶ୍ରୋତ୍ରର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶକଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଦିକ୍‌ପାଳ ସମୂହ (ଇନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ଯମ, ନୈର୍ଋତ, ବରୁଣ, ବାୟୁ, କୁବେର, ଶଙ୍କର, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଅନନ୍ତ) କର୍ଣ୍ଣ (ଶ୍ରବଣ) ର ଦେବତାରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁ ଜୀବଗଣ କର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱାରା ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ପାରନ୍ତି ।

୭ । ଲିଙ୍ଗ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ପ୍ରଜାପତି [ବ୍ରହ୍ମା] ସ୍ୱୀୟ ଶକ୍ତି ଶୁକ୍ରର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମା ଲିଙ୍ଗର ଦେବତାରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁ ଜୀବଗଣ ଲିଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ଆନନ୍ଦାନୁଭବ କରି ପାରନ୍ତି ।

୮ । ଗୁହ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ମିତ୍ର [ଯମ] ଆପଣାର ଶକ୍ତି ପାୟୁର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଯମ ଗୁହ୍ୟର [ପାୟୁର] ଦେବତାରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁ ଜୀବଗଣ ପାୟୁଦ୍ୱାରା ମଳତ୍ୟାଗ କରି ପାରନ୍ତି ।

୯ । ହସ୍ତ ଦ୍ୱୟ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ଇନ୍ଦ୍ର ଆପଣାର କ୍ରିୟା ବିକ୍ରିୟା ରୂପିଣୀ ଶକ୍ତିସହ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ର ହସ୍ତର ଦେବତାରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁ ଜୀବଗଣ ହସ୍ତଦ୍ୱାରା ଜୀବିକା ଉପାର୍ଜନ କରି ପାରନ୍ତି ।

୧୦ । ପଦଦ୍ୱୟ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ବିଷ୍ଣୁ ନିଜ ଶକ୍ତି ଗତିର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଷ୍ଣୁ ପଦର ଦେବତାରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁ ଜୀବଗଣ ପଦଦ୍ୱାରା ଗମନାଗମନ କରି ପାରନ୍ତି ।

୧୧ । ହୃଦୟ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ନିଜର ଶକ୍ତି ମନର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଚନ୍ଦ୍ରମା ମନର ଦେବତାରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁ ଜୀବଗଣ ମନଦ୍ୱାରା ସଙ୍କଳ୍ପ ବିକଳ୍ପ କରି ପାରନ୍ତି ।

୧୨ । ଅହଙ୍କାର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ରୁଦ୍ର [ଶଙ୍କର] ଆପଣାର ଶକ୍ତି ଅଭିମାନର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ରୁଦ୍ର ଅହଙ୍କାରର ଦେବତା ରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁ ଜୀବଗଣ ଅହଙ୍କାର ଦ୍ୱାରା ଅହଂଭାବ ବା ଗର୍ବ କରି ପାରନ୍ତି ।

୧୩ । ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ବ୍ରହ୍ମା ଆପଣାର ଶକ୍ତି ନିଶ୍ଚୟର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମା [ଚତୁର୍ମୁଖ] ବୁଦ୍ଧିର ଦେବତାରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହି ହେତୁ ଜୀବଗଣ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ନିଶ୍ଚୟ କରିପାରନ୍ତି ।

୧୪ । ଚିତ୍ତ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ଅଚ୍ୟୁତ [ବିଷ୍ଣୁ] ଆପଣାର ଶକ୍ତି ସ୍ମରଣର ସହିତ ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଷ୍ଣୁ ଚିତ୍ତର ଦେବତାରୂପରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେହିହେତୁ ଜୀବଗଣ ଚିତ୍ତଦ୍ୱାରା ସ୍ମରଣ କରି ପାରନ୍ତି ।

ଉପରୋକ୍ତ ଯେ ସମସ୍ତ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀରସ୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦିର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଦେବତାମାନଙ୍କର ପୃଥକ୍ ନାମ କଳ୍ପିତ ହୋଇଅଛି; ସେ ସମସ୍ତ ଭିନ୍ନ ଦେବ ଦେବୀର ନାମ ନୁହେଁ । ଉକ୍ତ ନାମ ସକଳ ଏକମାତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରବ୍ରହ୍ମ ଜ୍ୟୋତିଃସ୍ୱରୂପ ବିରାଟ ଭଗବାନ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି ଗୁଣ ଓ କ୍ରିୟାର ହେତୁ ପୃଥକ୍ କଳ୍ପିତ ନାମ ମାତ୍ର ।

[ଭଗବାନ ଶିବନାରାୟଣ ସ୍ୱାମୀ]

ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶଭୁବନର ବିବରଣ ଯେପରି ଲିଖିତ ଅଛି ତାହା ନିମ୍ନରେ ବିବୃତ ହେଲା । ଯଥା;—

ସେହି ହିରଣ୍ମୟ ବିରାଟ ପୁରୁଷଙ୍କର ଅବୟବ ସଂସ୍ଥାନ ଦ୍ୱାରା ଲୋକ ସମସ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶଭୁବନ ସୃଷ୍ଟହୁଏ । ତାଙ୍କର କଟିଦେଶ ପ୍ରଭୃତି ସପ୍ତ ପଷ୍ଠାର୍ବଦ୍ୱାରା ଅଧଃସପ୍ତଲୋକ [ସପ୍ତପାତାଳ] ଏବଂ ଜଘନାଦି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସପ୍ତଅଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସପ୍ତଲୋକ [ସପ୍ତସ୍ୱର୍ଗ] ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି ।

[୧] ତାଙ୍କର ପାଦ ଯୁଗଳରୁ ଭୂର୍ଲୋକ, [ପାତାଳ] ୨ ନାଭିରୁ ଭୁବର୍ଲୋକ, ୩ ହୃଦୟରୁ ସ୍ୱର୍ଲୋକ [ମର୍ତ୍ତ୍ୟ] ୪ ବକ୍ଷରୁ ମହର୍ଲୋକ, ୫ ଗ୍ରୀବାରୁ ଜନର୍ଲୋକ,

Digitized by srujanika@gmail.com

୭ ଭୂଦ୍ୱୀପରୁ ତପୋଲୋକ ୭ ମସ୍ତକରେ ସତ୍ୟ ବା ବ୍ରହ୍ମ ଲୋକ [ସ୍ୱର୍ଗ] ୮ କଟିଦେଶରେ (ଅଣ୍ଡାରେ) ଅତଳ; ୯ ଊରୁଦ୍ୱୀପରେ [ପଗ୍ଭ ବା ସନ୍ଧିସ୍ଥଳରେ] ବିତଳ, ୧୦ ଜାନୁଦ୍ୱୀପରେ [ଜଙ୍ଘଦ୍ୱୀପରେ] ସୁତଳ, ୧୧ ଜଙ୍ଘ ଦ୍ୱୀପରେ [ଅଶ୍ୱ ତଳଜଙ୍ଘରେ] ରସାତଳ, ୧୨ ଗୁଳ୍ଫ ବା ଗୋଇଠି ଦ୍ୱୀପରେ ତଳାତଳ, ୧୩ ବରଣ୍ଡଯୁଗଳର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ମହାତଳ ଓ ୧୪ ପାଦତଳରେ ପାତାଳ ନିର୍ମିତ ହୋଇ-ଅଛି । ଅତ ତାଙ୍କର ପାଦଦ୍ୱୀପରେ ଭୂର୍ଲୋକ (ରୁଦ୍ରଲୋକ ବା ପାତାଳ), ନାଭିରେ ଭୁବର୍ଲୋକ (ବିଷ୍ଣୁଲୋକ ବା ମର୍ତ୍ତ୍ୟ) ଏବଂ ମସ୍ତକରେ ସ୍ୱର୍ଲୋକ (ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ବା ସ୍ୱର୍ଗ) କଳ୍ପିତ ହୋଇଅଛି ।

ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଏହି ହିରଣ୍ମୟ ବିରାଟ ପୁରୁଷ-ଙ୍କର ମସ୍ତକରୁ ସ୍ୱର୍ଗ, ପାଦରୁ ପୃଥିବୀ ଏବଂ ନାଭିରୁ ଆକାଶ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ।

ଦେବତାମାନଙ୍କର ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଅଧିକ ଥିବାରୁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଓ ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁପକ୍ଷୀ ରଜୋଗୁଣର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିବାରୁ ପୃଥିବୀରେ ଏବଂ ରୁଦ୍ରଙ୍କର ପାରିଷଦ ଭୂତଗଣ ତମୋଗୁଣ ପ୍ରଧାନ ଥିବାରୁ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ (ଆକାଶରେ) ବାସ କଲେ ।

ସେହି ହିରଣ୍ମୟ ବିରାଟ ପୁରୁଷ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୁଖରୁ ବେଦ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବାହୁରୁ କ୍ଷତ୍ରିୟ, ଊରୁରୁ ବୈଶ୍ୟ ଏବଂ ପାଦରୁ ଶୂଦ୍ରର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା । [ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ଶାସ୍ତ୍ରକାର-ମାନେ ଏହିରୂପ କଳ୍ପନା କରିଅଛନ୍ତି] ।

କ୍ରମଶଃ—

ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ ।

(Goldsmith ଙ୍କ Vicar of Wakefield ରୁ ଅନୁବାଦିତ ।)

ଉପତ୍ୟକାବାସୀ ହେ ଶାନ୍ତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ନୋହି ଚାଲ ମୋତେ ତହିଁ,
ଅତିଥି ସତ୍କାର ନିମିତ୍ତ ଅନନେ
ପ୍ରଦୀପ ଜ୍ୱଳୁଛି ଯହିଁ ।
ନିଶାସ୍ୱ ମୁହିଁ ପଥ ଭ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ
ଧୀରେ ଭ୍ରମେ ଇତସ୍ତତଃ,
ଯେତେ ଦୂର ଯାଏଁ ମରୁଭୂମି ଯେହ୍ନେ
ନୁଅଇ କ୍ରମେ ବିସ୍ତୃତ ।
"ଯାଅ ନାହିଁ ବତ୍ସ !" ବୋଇଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
"ନୁହଇ ସେତ ପ୍ରଦୀପ,
ପ୍ରାଣ ନାଶ ଅର୍ଥେ ଜାଣିଣି ଅଜ୍ଞାତ
ଜ୍ୱଳେ ତହିଁ ଦାବାନଳ ।

* ଗଳ୍ପର ଆରମ୍ଭ—ଟାଇନ (Tyne) ନଦୀକୂଳରେ ଜଣେ ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠ ବାଣିକରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଏଙ୍ଗେଲିନା (Engelina) ନାମ୍ନୀ ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ଥିଲା । ବହୁତ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଥିବା ଅଗରେ ଅନେକ ଧନୀ ଯୁବକ ତାହାଙ୍କର ପରିଣୟ-ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରୂପବତୀ କନ୍ୟା ଏଡ୍‌ୱିନ (Edwin) ନାମକ ଜଣେ ସରଳ ବରତ୍ର ଯୁବକଙ୍କ ଦେଖିଣ ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଗୁଣରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତରେ ବରଣ କଲେ । ସେ ଯୁବକଙ୍କ ହୃଦୟ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ତାହାଙ୍କ ସହିତ ଅନେକ ପ୍ରତାରଣା କରିଥିଲେ ଏବଂ ସମୟ ସମୟରେ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମମତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଏଡ୍‌ୱିନ (Edwin) ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ଲାଭ ନିମନ୍ତେ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବେଶ ଧାରଣ କରି ବନବାସୀ ହେଲେ । ଏଡ୍‌ୱିନ ଜାଣିଲେ ଯେ ଏଙ୍ଗେଲିନ ନିର୍ଜନ ବନରେ ଜନ୍ୟାଙ୍କ ଦାଗ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହା ଶୁଣି ଏଙ୍ଗେଲିନାଙ୍କ ହୃଦୟ ଭାଙ୍ଗିଲା, ସେ ନିତାନ୍ତ ଅଧୀର ହୋଇ ଅର୍ଥ-ଯାଚକ ଯୁବକ ଜେଟରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ଏବଂ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ନ ପାଇଲେ ଆଉ ଫେରିବେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଭ୍ରମ ଭ୍ରମ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ନିର୍ଜନ ମରୁଭୂମିରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବେଶରେ ଦେଖି ପ୍ରଥମ ଚିହ୍ନିପାରିଲେ ନାହିଁ । ନାନା କଥୋପକଥନ ହେବା ପରେ ପରସ୍ପରଙ୍କ ପରିଚୟ ପାଇ ଫେମାଲଙ୍ଗରେ ମତ୍ତ ହେଲେ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମିଳନ ହେଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନିଃସହାୟ ପାଇଁ ମୋ କ୍ଷୁଦ୍ର କୁଟୀର—
ଦ୍ୱାର ସଦା ଅବାରିତ,
ଫଳ ମୂଳ ଯାହା ଥାଏ ମୋ କୁଟୀରେ
ଦିଏଁ ହୋଇ ଆନନ୍ଦିତ ।
ଚାଲ ମୋ କୁଟୀରେ ନିଃଶଙ୍କେ ସେଠାରେ
କଟାଇବ ଆଜିରାତି;
ଦେବ ଫଳ ମୂଳ, ମୋର ତୃଣତଳ
ବିଦୂରିତ ହେବ କ୍ଲାନ୍ତି ।
ଉପତ୍ୟକା ପାର୍ଶ୍ୱେ ନିଃଶଙ୍କେ ଆନନ୍ଦେ
ବିହରନ୍ତି ମେଷଗଣ,
ତିର ଦସ୍ୟୁମୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଦେଶେ
ନ ବଧେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ।
ଶ୍ୟାମ ଶସ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ଗିରି ପାର୍ଶ୍ୱ ଦେଶୁଁ
ଆଣେ କିଛି ଫଳ ମୂଳ,
ଜଳ ପାନ ପାଇଁ ଆଣେ ପ୍ରସ୍ରବଣ
ସ୍ଫଟିକ-ନିର୍ମ୍ମଳ ଜଳ ।
ଚାଲ ମୋ କୁଟୀରେ ଚିନ୍ତା ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ,
ଅସାର ଚିନ୍ତା ପାଥିବ;
କ୍ଷଣିକ ଅଟଇ ଯେତେକ ଅଭାବ
ନର କରେ ଅନୁଭବ ।"
ଅକାଶୁଁ ଶିଶିର ପଡ଼ିଲା ପରିସ୍ଫୁ
ନିରବନ୍ତେ ଯତି ବାଣୀ
ନତ କରି ଶିର ବିନୟୀ ବିଦେଶୀ
ହେଲେ ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ ।
ମରୁଭୂମି ମଧ୍ୟେ ସୁଦୂରେ ଯତିଙ୍କ
ଥିଲା ଆଶ୍ରମ ନିର୍ଜ୍ଜନ
ଲଭନ୍ତି ଆଶ୍ରୟ ଯହିଁ ପଥ ଭ୍ରାନ୍ତେ,
ଦୀନ ପ୍ରତିବେଶୀଗଣ ।
ନ ଥିଲା ସେଠାରେ କଣେକ ପ୍ରହରୀ,
ଥିଲାତ ନାହିଁ ସମ୍ପତ୍ତି,
ଧୀରେ ଖୋଲି ଦ୍ୱାରି ପ୍ରବେଶିଲେ ଯୁବା—
ସହିତେ ଆଶ୍ରମପତି ।

ଏବେ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳ ବିଶ୍ରାମ ଆଶାରେ
ଫେରିଲେ ସଙ୍ଗେ ସଦନେ,
ଅତିଥିଙ୍କ ହର୍ଷ— ଜାତ ପାଇଁ ଯତ
ଜାଳିଲେ ଅଗ୍ନି ଇନ୍ଧନେ ।
କୁଟୀରେ ସମ୍ଭୃତ ଫଳମୂଳ ଅଣି
ରଖି ଅତିଥି ସମ୍ମୁଖେ
'କର ହେ ଭୋଜନ' ବୋଲିଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ହରଷିତ ସ୍ମିତ ମୁଖେ ।
ଅତିଥି ହୃଦୟ ଦୁଃଖେ ଅଭିଭୂତ
ଜାଣି ଯତି ବୁଦ୍ଧିମାନ
ଏଡ଼ିଦିଲେ ତାହା ମଧୁରେ ବୋଲନ୍ତି
ରମ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସମାନ ।
ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡ-ସ୍ନିଗ୍ଧ ଉଷ୍ଣତା ଲଭିଣ
ହର୍ଷେ ମାର୍ଜ୍ଜାର ଶାବକ
କ୍ରୀଡ଼ା କଲା ଗୃହେ, *ଝିଁ ଝିଁ ଝଙ୍କାରିଲା
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜ୍ୱଳିଲା ପାବକ ।
ଏତେ କରି ସୁଦ୍ଧା ଅଗ୍ନିକ ମନ
ହେଲାତ ନାହିଁ ମୋହିତ,
ଶୋକପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦ ଯେଣୁ, ନେହିଁ ମନେ
ଲୋଭକ ହେଲା ଜନିତ ।
ଯୁବକ-ହୃଦୟ— ଚିନ୍ତା-ସ୍ରୋତ-ବେଗ
ଅନୁଭବ ସେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ଦୟାର୍ଦ୍ର ହୃଦୟେ ତାହାର କାରଣ
ପଚାରନ୍ତି ଉଚ୍ଚେ ଭାଷି ।
"କିପାଇଁ ଦୁଃଖିତ ଅସୁଖୀ ଯୁବକ !
କିମ୍ପା ପ୍ରାଣେ ଏତେ ଦୁଃଖ ?
ଭ୍ରମୁଅଛ କିହେ ଅନିଚ୍ଛାବଶତଃ
ତ୍ୟଜି ରମ୍ୟ ଗୃହ ସୁଖ ?
ଅଥବା ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଫେରି ନ ପାଇଣ
ବ୍ୟଥିତ ଏତେ ଅନ୍ତର ?
ଅଥବା ତୁମ୍ଭର ଅକପଟ ପ୍ରେମ
ଲଭିଛ କି ଅନାଦର ?

* ଝିଁ ଝିଁ—ଚେପ୍ରକାର ଚେକ, The Cricket.

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୌଭାଗ୍ୟ ଦିଅଇ ଯେ ସୁଖ ସମ୍ପଦ
ତାହାତ ତୁଚ୍ଛ, କ୍ଷଣିକ;
ମୂର୍ଖବାନ ବୋଲି ସଂସାରେ ମାନବେ
ମଣିଥାନ୍ତି ନିରର୍ଥକ ।
'ବନ୍ଧୁତ୍ୱ' ବୋଲୁଣି ନାହିଁ କିଛି ବସ୍ତୁ,
ମୋହନ ମନ୍ତ୍ର ବିଶେଷ;
ଯଶସ୍ୱୀ ଧନୀଙ୍କୁ ଅଶ୍ରୁପୂ କରଣ
ଦୁଃଖୀ ପ୍ରାଣ କରେ ଶେଷ ।
ତହିଁ ବଳି ସ୍ତ୍ରୀଜନ 'ପ୍ରେମ' ସେତ ସତ୍ୟ-
ନାରୀ ଉପହାସ ସ୍ଥଳ,
ଭବେ ନ ମିଳଇ, ଦୁଷ୍ଟ ହୁଏ ଅବା
* କଚ୍ଛପ ମାଡ଼େ କେବଳ ।
ଛି ଛି ! ଲଜ୍ଜା କଥା ଛାଡ଼ ଚିନ୍ତା ଯୁବା
ତ୍ୟଜ ହେ କାମିନୀ ସଙ୍ଗ"
ଶୁଣନ୍ତେ ଏହାଣି ଲଜ୍ଜାଧିକ୍ୟ ଯୋଗୁଁ
କମ୍ପିଲା ଯୁବକ ଅଙ୍ଗ ।
ବସିଛେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅନ୍ୟଇ ଦେଖିଲେ
ଉଷାକାଳ ପ୍ରତ୍ୟାକାଶେ
ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ସମ ନବୀନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଅତିଥି ମୁଖେ ବିକାଶେ ।
ଲଜ୍ଜାନତ ଦୃଷ୍ଟି, ସମୁନ୍ନତ ବକ୍ଷ
ଦେଖି ଯତ ହେଲେ ଭୀତ,
ସୁନ୍ଦର ଯୁବକ ସୁନ୍ଦରୀ ରୂପରେ
ଏବେ ହେଲେ ପ୍ରକାଶିତ !
ବୋଇଲେ କୁମାରୀ "କ୍ଷମା ଦିଅ ମୋତେ,
କର ଏଥିଆଗମନ,
ଅପରାଧ କଲି ମୁଁ ଜାତିଭ୍ରମେ
ପରାଙ୍ଗ ତୁମ୍ଭ ସଦନ ।
କିନ୍ତୁ ଅଭାଗିନୀ ଅବଳାକୁ କର
ତୁମ୍ଭର କରୁଣା ଭାଗୀ,
ପ୍ରେମ ଶିଖାଇଛ ମୋତେ ଇତସ୍ତତଃ
ଏସନ ଭ୍ରମିବା ଲାଗି ।
ଶୈଳନ କୂଳରେ ନିବସନ୍ତି ମୋର
ଜନକ ଲକ୍ଷାଧିପତି,
ସେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟେ ମୋର ଥିଲା ଅଧିକାର
ନ ଥିଲେ ଅନ ସନ୍ତତି ।
ପିତାଙ୍କ କୋଳରୁ ମୋତେ ନେବା ଲାଗି
ଅସଂଖ୍ୟ ଯୁବକଗଣ
ଆସି ମୋ' ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ମିଥ୍ୟାରେ କେତେ ଯେ
ପ୍ରଶଂସା କଲେ ବର୍ଷଣ ।
ମୋ' ପ୍ରଣୟୁ ଆଶେ ମଣିମୁକ୍ତା ଆଦି
ବିବିଧ ଉପଢୌକନ
ଯେନ ପ୍ରତିଦିନ ଲୋଭୀ ଯୁବା କେତେ
କରିଥିଲେ ଆଗମନ ।
ଶେଷେ ଏଡ଼ୁଇନ ନାମେ ଯୁବାବର
ଆସି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ,
କିନ୍ତୁ ପ୍ରଣୟୁର କଥା କ୍ଷଣ ପାଇଁ
ନ କଲେ ସେ ଉତ୍ଥାପିତ ।
ଅର୍ଥ-ଶକ୍ତି ଶୂନ୍ୟ ସରଳେ ଭୂଷିତ
ହୋଇଥିଲେ ଯୁବାମଣି,
ବିଜ୍ଞ, ଜ୍ଞାନୀ, ଗୁଣୀ ଥିବାରୁ ସହଜେ
ମୋର ହୃଦ ନେଲେ କିଣି ।
ଉପତ୍ୟକା ମଧ୍ୟେ ମୋର ପାର୍ଶ୍ୱେ ଯେବେ
ଗାଥନ୍ତି ପ୍ରେମ-ସଙ୍ଗୀତ,
ସ୍ପନ୍ଦିତ ବାୟୁ ବହେ ଧୀରେ ଧୀରେ
ନିକୁଞ୍ଜ ହୁଏ ଧ୍ୱନିତ ।
କେତେ ପୁଣ୍ୟମୟ କେତେ ବା ଉଦାର
ଥିଲା ତାହାଙ୍କ ଅନ୍ତର !
ନିଜକ କୁସୁମ, ଉତ୍କୁଳ ଶିଶିର
ନ ହେବ ତା' ପଟାନ୍ତର ।
ଉଷାର ଶିଶିର, ବୃକ୍ଷର କୁସୁମ
ଶୋଭଇ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ;
ତାହାଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୋର ଚେତେ ଆହା
ଥିଲା କିନ୍ତୁ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ।

* କଚ୍ଛପ—ଏଠାରେ Turtle ନାମକ ପକ୍ଷୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରା ହୋଇଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଭିମାନେ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରତାରଣା କରି
ତାଙ୍କୁ ଶରୀର ନ ଦେଲି
ପ୍ରେମାଧିକ୍ୟ ବଶୁଁ ତାହାଙ୍କ ଦୁଃଖରେ
ମିଛେ ଅନନ୍ଦିତ ହେଲି ।
ଦେଖି ମୋ' ଉପେକ୍ଷା ନିରୂପେ ଯୁବକ
ଦେଲେ ମୋତେ ବିସର୍ଜ୍ଜନ,
ବିଜନ ଗହନେ ନିରସି ଅଜ୍ଞାତେ
ମୋ ଲାଗି ଦେଲେ ଜୀବନ !
ମୋର ସବୁ ଦୋଷ ସେଥି ଲାଗି ଏବେ
ପରାଣ ସଦା ବ୍ୟଥିତ,
ତାଙ୍କ ପରି ବନେ ତ୍ୟଜିଣି ଜୀବନ
କରିବି ତା' ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ।"
'ପ୍ରଭୁ ନ କରନ୍ତୁ' ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ବୋଇଲେ ଉଚ୍ଚେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ଆଲିଙ୍ଗିଲେ ପ୍ରେମେ ଯୁବତୀ ରତନେ;
ନେତ୍ରୁ ଅଶ୍ରୁ ଗଲା ଭାସି ।
ବ୍ୟସ୍ତ ଏସ୍ତେ ସତୀ ଘୃଣାଯୁକ୍ତ ନେତ୍ରେ
କରିବାକୁ ତିରସ୍କାର
ଫେରଣ ଗୃହାନ୍ତେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଉଦାର ।
ବୋଇଲେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ 'ମୋ' ପ୍ରାଣ-ହାରିଣୀ
ଫେର ଗୃହାଶ୍ରମ ଏଣ୍ଟିଲିନା,
ଚିରହୃତ ଧନ ଅଟେ ମୁଁ ତୋହର,
ଏବେ ପୂରିଲା କାମନା ।
ଚିର ପ୍ରିୟତମେ ଯେଉଁ ଶୋକେ ତୁହି
ହୋଇଥିଲୁ ଅଭିଭୂତ,
ସେ ଅସୀମ ଶୋକ ମୋ' ପ୍ରାଣକୁ ମଧ୍ୟ
କରିଥିଲା ନିର୍ଜ୍ଜୀବିତ ।
ଆଜିଠାରୁ ସବୁ ନିନ୍ଦା ତ୍ୟଜି ତୋତେ
ମୋର ପ୍ରେମ ଦେଲି ଢାଳି,
ଆଜିଠୁଁ ତୋ'ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନ ହେବି
କେବେ, ମୋ ହୃଦ ସଞ୍ଚାଳି !"

ଶ୍ରୀ ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ ।

ଦାୟିତ୍ୱ ।

Learn as if you were to live forever;
live as if you were to die to-morrow.
Ansalus De Insâlis.

ଅଜରାମରବତ୍ ପ୍ରାଜ୍ଞୋ ବିଦ୍ୟାମର୍ଥଂ ଚ ଚିନ୍ତୟେତ୍
ଗୃହୀତ ଇବ କେଶେଷୁ ମୃତ୍ୟୁନା ଧର୍ମ୍ମ ମାଚରେତ୍ ।

ଦାୟିତ୍ୱ ମନୁଷ୍ୟର ଆଜନ୍ମରୁ ଅମରଣ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହା ମାନବ ଜୀବନର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବ୍ୟାପି ରହି ମନୁଷ୍ୟକୁ ସତ୍-କର୍ମ୍ମ ସମ୍ପାଦନ ଓ ଅସତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଜ୍ଜନ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷାଦିଏ । ଏହା ମାନବକୁ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତିର ଲାଳନପାଳନ, ଉପଦେଶ ଦାନ, ବିଦ୍ୟା ଗ୍ରହଣ ପ୍ରଭୃତି କର୍ମ୍ମ କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଏ । ଦାୟିତ୍ୱ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅଜୀବନ ଅନୁସରଣ କରେ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟର ଗୃହରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବାହାରରେ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ, ଦାୟିତ୍ୱ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଛି । ପ୍ରଭୁର ଭୃତ୍ୟ ପ୍ରତି ଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି ଏବଂ ଭୃତ୍ୟର ପ୍ରଭୁ ପ୍ରତି ଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ତାହାର ପ୍ରତିବାସୀ, ସ୍ୱଦେଶ ଏବଂ ସ୍ୱରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦାୟିତ୍ୱ ନିହିତ ଅଛି । ଦାୟିତ୍ୱ ଜ୍ଞାନବିହୀନ ମାନବ ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ ଲାଭ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସମାଜର ଯେତେ ଦାୟିତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ଅଛି, ସେ ସମାଜ ସେତେ ଉନ୍ନତ, ଏବଂ ଯେଉଁ ସମାଜ ଦାୟିତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ବିହୀନ ସେ ସମାଜ ଧ୍ୱଂସପ୍ରବଣ । ଏହି ଦାୟିତ୍ୱ ପ୍ରଭାବରୁ ଲୋକ ଅପରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରେ, ସୁତରାଂ ମାନବ ସମାଜ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । କାରଣ ପରସ୍ପର ସାହାଯ୍ୟ ସମାଜରୁ ବିରୋହିତ ହେଲେ ତାହା ଅଧିକ କାଳ ଚଳି ପାରିବ ନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରଥମତଃ କ୍ଷମତା ଅନୁସାରେ ସଦୁଦାହରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ମନୁଷ୍ୟର ଦାୟିତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ଥିବା ଉଚିତ । ଉଦାହରଣ ଉପଦେଶ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର କାର୍ଯ୍ୟକରୀ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଚରିତ୍ରବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ । ସାଧୁ ଉପାୟରେ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ ଜୀବନର ପରମ କଲ୍ୟାଣକର । ସାଧୁ ଆଦର୍ଶ ସମାଜର ମହୋପଦେଶକ । ମନୁଷ୍ୟର ସାଧୁଆଦର୍ଶଚରିତ୍ର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ବଳ ଏବଂ ମହୋପକାରକ ।

ସକଳ ବିଷୟରେ ଦାୟିତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରଲୋଭନ-ବୃତ୍ତି ମନୁଷ୍ୟକୁ ବେଷ୍ଟନ କରି ରହିଅଛି । କିନ୍ତୁ ମାନବ ତାହାର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଅଦମ୍ୟ ସାହସରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଏ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟତା ପ୍ରଭାବରେ ମାନବ ସ୍ନେହାଳୁ ଏବଂ ସାଧୁ ହେବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରେ । ନ୍ୟାୟ-ପରାୟଣତାଦ୍ୱାରା ମାନବ ହୃଦୟରୁ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା, ଉତ୍ପୀଡ଼ନତା ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ଦୂରୀଭୂତ ହୁଏ । ଈଶ୍ୱରକ ବିଶ୍ୱାସ ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟରେ "ଯତୋଧର୍ମ୍ମ ସ୍ତତୋଜୟଃ" ଏହି ଧାରଣା ଦୃଢ଼ତର ରୂପେ ବଦ୍ଧମୂଳ କରି ଦିଏ । ଅବଶ୍ୟ ସମୟ ବିଶେଷରେ ସାଧୁ ଏବଂ ସତ୍‌ସାହସୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସନ୍ନିଗ୍ଧ ଚିତ୍ତ ଏବଂ ଉତ୍କଣ୍ଠାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯେମାନେ ତହିଁରେ ହତୋତ୍ସାହ ନ ହୋଇ ମନରୁ ବିଷାଦ ଦୂର କରି ପୁନର୍ବାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକଙ୍କୁ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ହେବ ଯେ "ଏହି ବିଶାଳ ସଂସାର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଚଳୁଅଛି, ଏବଂ ସେ ଆଦେଶ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ କାହାର କ୍ଷମତା ନାହିଁ" । ଈଶ୍ୱର ଯାହା କରନ୍ତି ତାହା ଭଲ ସକାଶେ; ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭ୍ରାତୃ ସ୍ଥାନୀୟ, ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ଏବଂ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ବିଧେୟ । ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଉନ୍ନତିରେ ଯତ୍ନ କରିଣୀୟ ।

ଏହି ଦାୟିତ୍ୱମୟ ମାନବ ଜୀବନର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥର କଣ୍ଟକ ସ୍ୱରୂପ ପାପକର୍ମ୍ମଚୟ ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସାଧୁତାଦ୍ୱାରା ନିବାରିତ ହୁଏ । କେବଳ ଦୁଇ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ସାଧାରଣ ପରିଚିତ କେତେପୟ ଶବ୍ଦ ମୁଖରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ପାପ ତିରୋହିତ ହୁଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ ଭଦ୍ରତା ଅନାୟାସ ସାଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା ଈଶ୍ୱରକ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଭାବ । ବାସ୍ତବରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସଦ୍ଭକ୍ତି ପ୍ରେମମୟ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ଯେ କେବଳ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟର କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଜନସମାଜରେ ଗର୍ବ ପ୍ରକାଶ କରେ ଏବଂ ଯାହାର ଅନ୍ତର ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ ସେ ଲୋକର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀରେ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା, ବିଶୃଙ୍ଖଳତା ଏବଂ ତାମସିକତାର ଉଦାହରଣ ବହୁଶଃ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ସୁତରାଂ ପ୍ରକୃତ ସାଧୁତା ତାହାଠାରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ମାନବ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟ ପରମାଣ ଈଶ୍ୱରନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟକର୍ତ୍ତବ୍ୟପଥରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀକାଣ୍ଡ-ଦ୍ୱାରା ମୀମାଂସିତ ହୁଏ; ଏବଂ ସେହି ପଥରେ ଯାତାୟାତ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ତାହା ବ୍ୟତୀତ ଜୀବନ ଜୀବନ ନୁହେଁ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ବା ଦାୟିତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ଜୀବନର ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥକୁ ସମତଳ ଏବଂ କଣ୍ଟକ ବିହୀନ କରେ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଜାଣିବାକୁ, ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହେବାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଏହା ମାନବକୁ ଦୁଃଖାଭିକ୍ରମ ଏବଂ ଲୋଭ ସମ୍ବରଣ କରି ସାଧୁ, ଦୟାଳୁ ଓ ସତ୍ୟବାଦୀ ହେବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଏ । ବହୁଦର୍ଶିତା ଜ୍ଞାନରେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟୀକୃତ ହୋଇଅଛି ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଅବଶେଷରେ ସେହିପରି ହୋଇ ଉଠେ । ଯଦି ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଦା ସତ୍‌କର୍ମ୍ମରେ ସ୍ୱୀୟ ସାମର୍ଥ୍ୟ ବ୍ୟୟିତ ହୁଏ ତେବେ ସେ ଅବଶେଷରେ ସାଧୁତାର ଅବତାରରୂପେ ସମାଜରେ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରେ । ସୁମହାନ୍ ବିଶୁଦ୍ଧ ଚରିତ୍ର ଏବଂ ବର୍ଚ୍ଚସ୍ୱଳ ଆଦର୍ଶର ଅନୁକରଣ ମାନବର ଦୁଃଖାଭିକ୍ରମପୂର୍ବକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାର ପ୍ରଧାନ ପନ୍ଥା । ଚରିତ୍ରଶାଳୀ ମନୁଷ୍ୟ ସଂସାରର ପରମୋପକାରୀ । ଲୋକର ଶିକ୍ଷା, କ୍ଷମତା, ଧନ, ମାନ ପ୍ରଭୃତି କିଛି ନ ଥାଉ, ଯଦି ତାହାର ବିଶୁଦ୍ଧ ଚରିତ୍ର ଅଛି, ତେବେ ସେ ଜନସମାଜରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ବିସ୍ତାର କରି ସମ୍ମାନାର୍ହ ହୁଏ । ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ମନୋବୃତ୍ତି ନିଚୟ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ପରିଚାଳନାର ଅଭାବରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଷ୍ଟ ସଦୃଶ କଳଙ୍କିତ ହୋଇ ଯାଏ । ଉତ୍ସାହ ଏବଂ ପରିଶ୍ରମ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନକୁ ଚୌଷ୍ଟିବାନ୍ୱିତ ଏବଂ ତେଜୋମୟ କରେ ।

ଯୌବନ କାଳରେ ଲୋକର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ । ଏହା ମନୁଷ୍ୟର କୈଶୋର କାଳ ସ୍ୱରୂପ । ଏହି ସମୟରେ ଯୁବକ ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରେ ଏବଂ ତାହାର ଜୀବନକୁ ନାନାବିଧ ମାର୍ଗରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗ୍ରଥିତ କରେ । ଯଦ୍ୟପି ଯୌବନାରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟ ପ୍ରକୃତ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ନ ଥାଏ, ତେବେ ତାହାର ଉଚ୍ଚାଶା-କଳିକାଚୟ ମୁକୁଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜୀବନ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଓ ନୈରାଶ୍ୟ ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ହୋଇ ପଡ଼େ । ସେ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ଦାୟିତ୍ୱସମଧିକ । କାରଣ ନାନା ପାପ ଚିନ୍ତା ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଦୁର୍ଭର ମାନବ ଜୀବନକୁ ଅସହ୍ୟ ଅନୁତାପମୟ ଏବଂ ନାରକୀୟ କରି ପକାଏ । ସୁତରାଂ ବିଶେଷ ସାବଧାନ ହୋଇ ଯାତାୟାତ କରିବା ବିଧେୟ ।

ମନୁଷ୍ୟର ଚିନ୍ତା, କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦର ମଧ୍ୟ ତାହାର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଅଦୃଷ୍ଟ ଉପରେ କ୍ଷମତା ଅଛି । ସତ୍ମାର୍ଗ-ଗ୍ରଥିତ ବା ଅସତ୍ମାର୍ଗଗ୍ରଥିତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବନ ପୁରୁଷାନୁ-କ୍ରମେ ସୁଫଳ ବା କୁଫଳ ଉତ୍ପାଦନ କରଇ । ସୁତରାଂ ମନୁ-ଷ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ, ଚିନ୍ତା ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶବ୍ଦର ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବ-ହାରରେ ଗଭୀର ଦାୟିତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ଆବଶ୍ୟକ । [କ୍ରମଶଃ ।]

ଶ୍ରୀ ବଶ୍ୱନାଥ ରଥ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ ।

ଜନ୍ମମାଟି ।

କହ କହ ମୋର "ଜନ୍ମମାଟି"ରେ ସ୍ୱରଗ ଭୂଷଣ ସତି ?
"କ" ତୋତେ ଦେଲା ଅସୀମ-ସ୍ୱରଗେ ସ୍ୱରଗ-ଶିଶୁ ଅନନ୍ତ"?
କି ତୋତେ ଦେଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ-କିରଣ ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ-ସମ ?
କେ କଲ୍ଲରେ ତୋର କୋମଳ-ମୂରତି ସୁଧାମୟ ମନୋରମ ?
କାହା ପ୍ରେମ ପଦେ ଢାଳିକୁରେ ତୋର ଗଭୀର-ହୃଦ-ସାଗର ?
କାହାକୁ ଅନାଇ ହସୁଛୁରେ ସଦା ସୁଧାହାସୀ ଶଶଧର ?
କେ ଆସି ତୁ ବସି ଗୌରବ-ମଣ୍ଡିତେ ତାରା-ସହଚରୀ ସଙ୍ଗେ ?
କହିବୁ କି ତୁହି ଖେଳୁ ଥାଉ କ୍ଷୀଣ କଳଧ-ଜଳ-ତରଙ୍ଗେ ?
ଶିଖାଇଛୁ କିଏ ସାମ୍ୟ-ନୀତି ତୋତେ ଦର୍ପ-ଶାନ୍ତି ସୁମହତ ?
କାହୁଁ ତୁ ଶିଖିଲୁ ସ୍ୱର୍ଗ-ଅନୁପମ-ମହା-ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ-ବ୍ରତ ?
କାହାର ଆଦେଶେ ଦିନୁ ଦିନ ତୋର ବଢ଼େ ସୁକୁମାର ଅଙ୍ଗ ?
କ୍ଷୟ କ୍ଷୀଣ ପୁଣି କହ "ଜନ୍ମମାଟି" କାହାରଟି ଏତେ ରଙ୍ଗ ?
ନକ୍ଷତ୍ର-ସମାଜେ ରାଜ-ସିଂହାସନ କିଏସେ ଦେଇଛି ତୋତେ ?
ଏ ଅବ-ରହସ୍ୟ କହ ଜନ୍ମମାଟି କହ କୃପା ବହି ମୋତେ ?

ଶ୍ରୀ କାଶୀନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ ।

ଏହା ଗାଜିପୁର ଚଢ଼େଇଜାତାନ୍ତର୍ଗତ ନାଗରୀ ଜମୀଦାରୀରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗୋଟିଏ ତୀର୍ଥସ୍ଥଳ । ମାସ ମାସରେ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ବତ୍ସରିକ ମେଳା ହୁଏ ।

ମୁଁ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ ଶୁଣି ଅସୁଥିଲି ଯେ ଏ ସ୍ଥଳଟି ପୃଥ୍ୱୀ ଭୂଦେବଙ୍କର ପରମ ନାନା ଦେବଦେବୀଙ୍କର ଆସ୍ଥାନ ଓ ଅପର ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀର ଆଧାର । ଉକ୍ତ କାରଣ-ବଶତଃ ଏ ସ୍ଥଳ ଦେଖିବା ପାଇଁ ମୋର ଗୋଟିଏ ମହତ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଜନ୍ମିଥିଲା । ସେହି ଉତ୍କଣ୍ଠାକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ସୁବିଧା ବିଗତ ପୂଜା ଅବକାଶ ସମୟରେ ପାଇଥିଲି ।

ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ଦେଖି ଯିବାପାଇଁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲି । ଗଙ୍ଗାଧର ବାବୁ ଅକୁଣ୍ଠିତ ଭାବରେ ମୋର ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲେ ।

ବେଦବ୍ୟାସ ସନ୍ନିକଟସ୍ଥ ଷ୍ଟେଶନ (ପାନାପୋଷ) ମ୍ୟଲ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ପୁରରୁ ୮୨ ମାଇଲ । ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ କେବଳ ଡାକ୍ ଗାଡ଼ୀରେ ଯିବାକୁ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଡାକ୍ ଗାଡ଼ୀ ପାନ୍-ପୋସ ଷ୍ଟେଶନରେ ନ ରହି ତତ୍ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କୁଡ଼ୁଙ୍ଗା ଷ୍ଟେଶନରେ ରହେ । କୁଡ଼ୁଙ୍ଗାରୁ ବେଦବ୍ୟାସ ୫ ମାଇଲ ଦୂର । ଏହି କୁଡ଼ୁଙ୍ଗାରୁ ବେଦବ୍ୟାସକୁ ପଦବ୍ରଜରେ ନଚୁବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଯାନରେ ଯିବାକୁ ହୁଏ ।

ମୁଁ ଓ ଗଙ୍ଗାଧର ବାବୁ ଆଉ ଜଣେ ସହଯାତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ବେଦବ୍ୟାସ ଦର୍ଶନାର୍ଥେ ବହିର୍ଗତ ହେଲୁଁ । ସମ୍ବଲପୁରରୁ ଦିନ ୪½ ଟା ସମୟରେ ରେଲ ଛାଡ଼ିଲା । ଋତୁଟି ଶରଦ ଋତୁ ହୋଇଥିବା ବଶତଃ ରେଲ ଉପରୁ ଯେତେଦୂର ଦୃଷ୍ଟି ଯାଉ ଥାଏ, ଦେଖାଯାଉଥାଏ କେବଳ ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳା ମହୀ । ସ୍ଥାନେ୨ ବାୟୁ ହିଲ୍ଲୋଳରେ ତରଙ୍ଗାୟିତ ଉଚ୍ଚ ନିଚ କେଦାର; ସ୍ଥାନେ୨ ଶ୍ୟାମଳ ଶସ୍ୟପୂରିତ ବିଶାଳ ପ୍ରାନ୍ତର; କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅବିଳ ଜଳବାହିନୀ କ୍ଷୁଦ୍ର ତଟିନୀ କୁଳ-କୁଳ ସ୍ୱରେ ପ୍ରବାହିତ, କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ବା ବାଷ୍ପୀୟଯାନ ଶବ୍ଦରମକତ ଉଡ୍ଡୀୟମାନ ଗୁଭ୍ର ବଲାକାର ଶ୍ରେଣୀ । ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଶ୍ୟାମଳ କାନନ ମଣ୍ଡିତ ଶିବାଳୟ ଚୂଡ଼ା ବିଶିଷ୍ଟ "ବୁଢ଼ାରଜା" ପର୍ବତ, ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ କଟିଦେଶରେ ସୁଚିମପଥ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ 'ମୋତିଝରଣ' ପାହାଡ଼ । ସାୟଂ ସୂର୍ଯ୍ୟର କନକ କିରଣରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ଏହି ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ଦେଖି ହୃଦୟ ଅନନ୍ଦ ସାଗରରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହେଲା । ଧୀରେ୨ ସନ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରବେଶ ହେଲାରୁ ଏହି ସୁଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ-ଗଲା ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଶଶଧର ଶାରଦୀୟ ସୁନିର୍ମଳ ଗଗନକୁ ବିମଣ୍ଡିତ କରିଥିବାରୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଭିନବ ଦୃଶ୍ୟ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲା । ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ରଜନୀର ଚିତ୍ତବିନୋଦକ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି୨ ୭½ ଟା ସମୟରେ ରେଲ ଝାରସୁଗୁଡ଼ା ଯଙ୍କସନ (Junction) ରେ ଉପନୀତ ହେଲା ।

ଝାରସୁଗୁଡ଼ା ସମ୍ବଲପୁରରୁ ୩୧ ମାଇଲ ଦୂର । କୁଡ଼ୁଙ୍ଗା ଯିବାପାଇଁ ଡାକ ଗାଡ଼ୀରେ ଚଢ଼ିବାକୁ ହେଲେ ଏ ସ୍ଥାନରେ ୨ ଘଣ୍ଟା କାଳ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ସେ ଦିନ କୌଣସି ବିଶେଷ କାରଣବଶତଃ ଗାଡ଼ୀ ନିୟମିତ ସମୟ ଅପେକ୍ଷା ୩ ଘଣ୍ଟା ଦେରରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଗାଡ଼ୀ ୧୧½ ଟା ସମ-ୟରେ ଷ୍ଟେଶନରେ ପହଞ୍ଚିଲାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ତହିଁରେ ଚଢ଼ିଲୁଁ । ଠିକ ଅଧଘଣ୍ଟା ପରେ ଷ୍ଟେଶନରୁ ଗାଡ଼ୀ ଛାଡ଼ିଲା ଏବଂ ରାତି ୧½ ଟା ସମୟରେ କୁଡ଼ୁଙ୍ଗା ଷ୍ଟେଶନରେ ପହଞ୍ଚିଲା ।

କୁଡ଼ୁଙ୍ଗା ଷ୍ଟେଶନଟି ନାଗରା ଜମିଦାରୀ ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଜମି-ଦାରୀର ମେନେଜର ସମ୍ବଲପୁରର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅନିରୁଦ୍ଧ ପଟ୍ଟେଲ । ଉକ୍ତ ମହାଶୟଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ସମ୍ବାଦ ଦେଇଥିବାରୁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ରହିବା ବସିବା ଓ ଖାଇବା ପିଇବା ବନ୍ଦୋ-ବସ୍ତ କରିବାପାଇଁ ଗଡ଼ରୁ ଲୋକ ପ୍ରେରଣ କରିଥିଲେ; ଏବଂ ସେ ସ୍ଥାନରୁ ବେଦବ୍ୟାସ ଯିବାପାଇଁ ଗୋଟିଏ ହାତୀ ମଧ୍ୟ ପଠାଇଥିଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଗାଡ଼ୀରୁ ଓହ୍ଲାଇ ବସା-ଘରରେ ଖାଇ ପିଇ, ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ବେଦବ୍ୟାସ ଯିବାର ସ୍ଥିର କରି ଶୋଇଲୁଁ ।

ଅତି ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ବହିର୍ଗତ ହୋଇ ସମସ୍ତ ଚିତ୍ରପଙ୍କ୍ତି ଅତିକ୍ରମକରି ବେଳ ୭½ ଟା ସମୟରେ ବେଦବ୍ୟାସ ପହଞ୍ଚିଲୁଁ । ସେ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିବାର କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁପ ଗୋଟିଏ କୁଳ, କୁଳ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ଯେତିକି ପାଖକୁ ଆସୁଥାଉଁ ଶବ୍ଦଟି ଉଚ୍ଚୁଁ ଉଚ୍ଚତର ଶୁଣା ଯାଉଥାଏ । ପାଖକୁ ଆସି ଦେଖିଲୁଁ ଯେ ଗୋଟିଏ ନଦୀ କୁଳ କୁଳ ଶବ୍ଦ କରି କ୍ଷିପ୍ର ଗତିରେ ପ୍ରବାହିତା । ଅନୁଚର ବର୍ଗଙ୍କୁ ପଚାରିବାରୁ ଜାଣିଲୁଁ ଯେ ନଦୀଟିର ନାମ ବ୍ରହ୍ମଣୀ । ମନେ୨ ଭାବିଲି— ଏହି କି ସେ ପତିତ ତୋଷା ବାହିନୀ! ଯାହାର ପବିତ୍ର ସଲିଳ ପବିତ୍ର ଉତ୍କଳର ବକ୍ଷ ସ୍ଥଳକୁ ବିଧୌତ କରି କ୍ଷିପ୍ର ଗତିରେ ପ୍ରବାହିତା! ନଦୀଟିର ଅଳ୍ପଦୂର ଉପରକୁ ଦୁଇଟି ନଦୀର ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳ ଦେଖାଗଲା । ଏ ସ୍ଥଳଟି ଅତି ମନୋରମ ଓ ଚିତ୍ତ ବିନୋଦକ । ପରେ ଜାଣି ପାରିଲୁଁ ଯେ ଉତ୍ତରରୁ 'କୋଇଲ' ଓ ଦକ୍ଷିଣରୁ "ଶଙ୍ଖ" ନଦୀ ବୋହି ଆସି ଏ ସ୍ଥଳରେ ସଙ୍ଗମ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ।

ମନେ ହେଲା ସତେକି ଗଙ୍ଗା, ଯମୁନା ଉତ୍କଳରେ ଅବ-ତୀର୍ଣ୍ଣ । ବେଦବ୍ୟାସ ଗିରିଠାରୁ ଏହି ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳ ଅତି ସନ୍ନି-କଟ । ଉକ୍ତ ଗିରିର ନଦୀ ସନ୍ନିକଟସ୍ଥ ଯାଦ ଦେଶରେ 'ବେଦବ୍ୟାସ' ନାମରେ ଗୋଟିଏ କୁଣ୍ଡ ଅଛି । ଭୁବନେ-ଶ୍ୱରସ୍ଥ କେଦାର କୁଣ୍ଡ ପରି ଏହି କୁଣ୍ଡଟି ସର୍ବବେଳେ ନିର୍ମଳ ଜଳ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; ଏବଂ କୁଣ୍ଡରୁ ସର୍ବବେଳେ ଜଳ ଉଛୁଳି ପଡୁଛି । ଗିରିର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ 'ସରସ୍ୱତୀ' ନାମରେ ଅନ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏକ କୁଣ୍ଡ ବିଦ୍ୟମାନ । ଉକ୍ତ କୁଣ୍ଡରୁ ସରସ୍ୱତୀ କ୍ଷୀଣଧାରରେ ବହିର୍ଗତ ହୋଇ ବେଦବ୍ୟାସ କୁଣ୍ଡ ସମୀପରେ ନଦୀରେ ବିଲୀନ ହୋଇଅଛି । ସେହି ସ୍ଥାନରୁହିଁ ନଦୀର ନାମ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ହୋଇଅଛି । *

ବେଦବ୍ୟାସ ଗିରିର ପାଦଦେଶରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ନଦୀକୂଳ ସମୀପରୁ ଚୂଡ଼ାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ସୁନିର୍ମିତ ସୋପାନ ଶ୍ରେଣୀ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ସେ ସୋପାନ ବାଟେ ଉପରକୁ ଉଠିଲେ, ଦକ୍ଷିଣପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ଶିବ ମନ୍ଦିର । ତହିଁର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ପୁଷ୍ପବଗ୍ଗ ନାନା ବନଲତା । ସ୍ଥାନଟି ଅତି ମନୋରମ । ତତ୍ପରେ ଉପରକୁ ଉଠିଲେ ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କର ମନୋମୁଗ୍ଧକର ପୀଠ । ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶସ୍ତ ମଣ୍ଡପ । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନେ୍ଦ ଗୋଟିଏ କଦମ୍ବବୃକ୍ଷ । ତତ୍ପରେ ଅଳ୍ପ ଉପରକୁ ଉଠିଲେ ହନୁମାନ ଓ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନ୍ଦିର । ଏହି ସ୍ଥାନରୁ ଠିଆ ହୋଇ ଚାରି ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ ଦୃଷ୍ଟି ବହୁଦୂର ଯାଏ । ପୂର୍ବଭାଗରେ 'ପରାଶର'ଗିରି ଓ ତତ୍ପୂର୍ବରେ 'ଗୌତମ'ଗିରି । ଉତ୍ତରରେ 'ବ୍ରାହ୍ମଣୀ' ପର୍ବତ । (ଏସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ଜନରବ ଅଛି–ଉକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ପାଷାଣମୟୀ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ଏହା ଗୌତମଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଅହଲ୍ୟାରୂପରେ ପରିଚିତ । ଏହି ପାଷାଣମୟୀ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଯୋଗୁଁ ପର୍ବତର ନାମ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ହୋଇଅଛି ।- ଶଙ୍ଖନଦୀ ଗର୍ଭରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ପ୍ରସ୍ତର ଅଛି; ତାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଯୋନି ଅଙ୍କିତ ଦେଖାଯାଏ । ଏହା ଅହଲ୍ୟା ପ୍ରେମାକାଙ୍କ୍ଷୀ ସହସ୍ରାକ୍ଷରୂପେ ପରିଚିତ ।) ପଶ୍ଚିମରେ ସୁଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହ୍ରମଗିରି ଜମିଦାରୀସ୍ଥ ହ୍ରମଗିରି ଶୃଙ୍ଗ; ଓ ଦକ୍ଷିଣରେ କେବଳହିଁ ଗିରିପରେ ଗିରିମାଳା । ଗିରିଉପରୁଁ ଅନାଇଲେ ସୁଦୂରବାହ୍ମଣୀ ଶଙ୍ଖ ଓ କୋଇଲି ଅତି ମନୋମୁଗ୍ଧକର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶିତ କରେ ଓ କିଛି ଦୂର ତଳରେ ନଦୀଉପରସ୍ଥ କମ୍ପାନ୍ଦର ସୁନିର୍ମିତ ସେତୁ ଦେଖାଯାଏ । ବେଦବ୍ୟାସ ଗିରିଠାରୁ ଦୁଇମାଇଲ ଦୂରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ-କୂଳରେ ଐତିହାସିକ ସ୍ଥଳ "ଦେଓଗାଁ" ଦୃଷ୍ଟି ପଥାରୂଢ଼ ହୁଏ । ଉକ୍ତ ସ୍ଥଳରେ ଇଂରାଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାବିଜିତ ହେବାକାଳରେ ଇଂରାଜଙ୍କ ସହିତ ନାଗପୁରାଧୀଶ୍ୱର ଦ୍ୱିତୀୟ ରଘୁଜି ଭୋନସଲାଙ୍କର ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ।—

(At Deogaon on the Brahmini, about 2 miles South of the bridge, was concluded a treaty in 1803 with Raghuji Bhonsla II, the Morhatta Raja of Nagpur, whereby the States of Bonai; Gangpur, Kalahandi, Patna, Sonepur, Rerakhole Bamrah, Raigarh, Sarangarh and Kharial were ceded to the British government. In 1805 the entire group, with the exception of Raigarh was restored to the Rajah in consideration of the heavy loss he sustained by the transfer of the tribute and allegiane of the various chiefs to the British Government. In 1818 however the Sambalpur States reverted to the English under the provisional agreement with Apa Sahib after the repulse of his treacherous attack on the Nagpur Residency. They were formally and finally ceded under the treaty of 1826.—) "Statistical account of Bengal."

ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ରଜନୀରେ ବେଦବ୍ୟାସ ପୀଠ ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ବସିବା ଅତି ସୁଖପ୍ରଦ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବଂବିଧ ସ୍ଥାନ ଅତିବିରଳ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏସ୍ଥାନହିଁ ବାସ୍ତବରେ କବିର ମନୋଦୁଃଖହାରକ ଓ ଚିତ୍ତବିନୋଦକ । ଏଣୁ ଏସ୍ଥାନରେ ବସି ବେଦବ୍ୟାସ କବିତାରଚନା କରିଥିବାର ହୃଦୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମେ । କେହି ପ୍ରଶ୍ନ କରି ପାରନ୍ତି —ଯଦି ଏହା ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କ ପୀଠ ଥିଲା ତେବେ ସେ ଏ ସ୍ଥାନକୁ ନିଜ କାବ୍ୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ କରିବାକୁ ଭୁଲି ଗଲେ କାହିଁକି ? ତେବେବେଳେ କେବଳ ଏତିକି ମାତ୍ର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ହେବ ଯେ ଗୁଣୀ ଓ ମହାଜନମାନେ ଆତ୍ମଗୌରବ ଦେଖାଇବାକୁ ଭଲ ମଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା ।

* ପାଠକମାନେ, ହ୍ରଦେଖିଣୀରେ ପ୍ରକାଶିତ ଚୋଟର ବାବୁଙ୍କ 'ବେଦବ୍ୟାସ' ନାମକ କବିତା ପାଠ କରିଥିଲେ ଏ ସ୍ଥାନର ଚିତ୍ର ଓ ନୈସର୍ଗିକ ଶୋଭା ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରି ପାରିବେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଧବାର ଅଭିଶାପ ।

ଦାରୁଣ ନିଦାଘକାଳ ଦିବାର୍ଦ୍ଧ ସମୟ,
ପ୍ରଳୟ ପବନ ବହେ ତପ୍ତ ଅଗ୍ନିମୟ ।
କେହି ପଛାଡ଼ିଏ ଧର—ଗାମୁଛ ଭିଜାଇ
ଆରାମରେ ଶୋଇଛନ୍ତି ବିଛଣା ବିଛାଇ ।
ବିରାଡ଼ୀଟି ମଧ୍ୟ ଶୋଇଅଛି ଘର କୋଣେ,
ହେଉଛି ଏଘରେ ଛିଟପଟ ମାତ୍ର ଜଣେ ।
ଦ୍ୱିଜଶାଳେ ଅବା ବାଡ଼ି ଦୁଆର ଅନ୍ତରେ,
ଅଙ୍ଗଣା ପିଣ୍ଡାରେ ଏକାକିନୀ ଆଖି ବୁଜି ।
ପଣତ୍ତ କାନିଟା ପାର ପଡ଼ିଛି ମାଟିରେ
ଶୁଖିଲାଣି ଜିଭ ଧୂଳି ଉଡ଼ୁଛି ପାଟିରେ ।
ମଳିନ ବସନ ମୋଟା ଅଧା ଫାଳ ପର,
ଉଡ଼ିଛି ଦେହରେ ଲଜ୍ଜା ଶରମ ଅବୋର ।
ଢେଲ୍ ହଳଦୀରେ ତାର ନାହିଁ ଅଳଙ୍କାର,
ଦେହଯାକ କାଟିହେଉଅଛି ଖଡ଼ିଗାର ।
ରୁଖିଲା ଶୁଖିଲା କେଶ ମସ୍ତକରେ ଭରି
ଫର ଫର ଉଡ଼େ କଦଦିଆ ଝୋଟପରି ।
ବିଧାତା ଗଢ଼ିଲେ ଯାକୁ ଲାବଣ୍ୟ ମୂରତି
ଘଟାଇଲା କେ ଦୁର୍ମତି ଏମନ୍ତ ଦୁର୍ଗତି ।
ଏଗାର ବରଷ କାଳୁ ହେଲାଣି ବିଧବା
ପାଟି ବୁଜିଥାଏ ପଡ଼ି କି କରିବ ଅବା ।
ଅଲକ୍ଷଣୀ ବହୂ—ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁର ବିଗୁର
ଉଡ଼ିଦେଲେ ବାପଘରେ ପଶିଛି ବିଗୁଣ ।
ଯୋଡ଼ାଏ ଭାଉଜ ଘରେ ଅଳପ ବୟସୀ
କାଟନ୍ତି ଅନନ୍ତ ମନେ କାଳ ହସି ହସି ।
ବିଧବାଟି ଲାଗିଥାଏ କାମ ପାଉଁରେ
ଭାଉଜୀ ସମ ନେ ନାହିଁ କଥାଟି ପାଟିରେ ।
ଅଳପ ତ୍ରୁଟିରେ ସହେ ବିଷମ ଗଞ୍ଜଣା
ଯୋଇଲି ଚରନ୍ତା ମଧ୍ୟ ଚକରକୁ ମନା ।
ଅହା ବୋଲି ବାଳୁଡ଼ାର କେହି ନାହିଁ ସାହା
କେବଳ ମାଆଟା ଦେଲେ ଦେଲେ କରେ ଅହା ।

କେହି ଯେବେ ତାକୁ ଗାଳିଦିଏ ଅଶୁଭାଣୀ
ମାଆଟା ଆଖିରୁ ଗଡ଼େ ଦୁଇଟୋପା ପାଣି ।
କି କରିବ ପୁଅ ବହୂ ଆଉ ସ୍ୱାମୀ ଉରେ
ପାଟିମୁଦି ଝିଅ ଅଡେ ନ ଅନାଏ ଥରେ ।

* * *

ଆଜି ଏକାଦଶୀ ତଥି ଭାପୁଣି ନିର୍ଜଳା,
ସବୁ କଷ୍ଟ ସହି ସହି ପଡ଼ିଛି ଅବଳା ।
ଶୁଖିଛି ହୃଦୟ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ବହୁଦିନ,
ଏତେ କଷ୍ଟେ ପଡ଼ି ମଧ୍ୟ ନେଇ ଅଶ୍ରୁହୀନ ।
କାତରେ ପକାଏ ଉଷ୍ଣ ପବନ ନିଶ୍ୱାସ,
ଅଭିଶାପ ବୋଲି ମୁହିଁ କରୁଛି ବିଶ୍ୱାସ ।
ବାଳିକା ନ ଜାଣେ ତାହା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କାରଣ,
କରିଛି ବିଶ୍ୱାସ ଏହା ବିଧାତା ଲେଖନ ।
ହିନ୍ଦୁର ଲଳନା କେବେ ଦୁଃଖ ସହିପାରେ
ବିଦେଶୀୟ ଲୋକେ ଆସି ଦେଖିଯାନ୍ତି ବାରେ ।
ତାହାର ଯେ ଘୋର ଶତ୍ରୁ ପୂରିଛନ୍ତି ଦେଶେ
କିପରି ଜାଣିବ ଶିକ୍ଷା ବିହୀନା ବିଶେଷେ ।
ନ ଜାଣୁ—ଭାପ୍ରତି ଯେବା କଲା ଅତ୍ୟାଚାର,
ଧର୍ମ ଦରବାରେ ହେବ ସେଥିର ବିଚାର
ବାଳିକା କାହାକୁ ଦିନେ ଦେଇ ନାହିଁ ଶାପ ।
ମାତ୍ରକ ମେଖନ ହେବ ନାହିଁ ମହାପାପ ।
ନାହିଁ ସୁଦ୍ଧା ଜ୍ଞାନିଗଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗୋସାଇଁ,
ନିର୍ଦ୍ଦୋଷୀ ବାଳିକା ଦଶା ବେଳେ ଦେଖି ଚାହିଁ ।
ସମାଜର ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନ ଦଳପତିଗଣ
ଅଛି ମେଲି ବାଳିକାକୁ କରି ନିରୀକ୍ଷଣ ।
ପୁରୁଷଟା ବିଭାହୋଇ ପାରେ ସାତବାର ।
ଅବଳା ବେଳକୁ ଯେତେ ଶାସ୍ତ୍ରର ବିଚାର ।
ସନାତନ ବେଦବିଧି ଶୁଣିଛକି ନାନେ ?
ମହା ଜ୍ଞାନୀ ବୋଲି ଦଳପତି ଅଭିମାନେ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ମହର୍ଷିଏ ଯାହା କରଅଛନ୍ତି ବିଧାନ,
ବେଳେତ ଶୁଣିଲି ନାହିଁ ତାହା ତେର କାନ ।
ସମାଜର ସୁଶାସନ ଶାସ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
କଷ୍ଟ ଦିଅ ଲୋକେ ଦିଏ ନାହିଁ ଉପଦେଶ ।
କାଳ ବିଧବାକୁ ପୋଡ଼ ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ର ବୋଲେ
ପୋଡ଼ି ଭସ୍ମ ଫିଙ୍ଗିଦିଅ କର୍ମ ନାଶାଜଳେ ।
ପାଷାଣ ହୃଦୟ ଜାତି ଧକ ଧକ ଧକ ।
ଭଣ୍ଡ ଅହଙ୍କାରୀ ଜ୍ଞାନହୀନ ତତୋଧିକ ।
ଭ୍ରୂଣ ହତ୍ୟା ଅତ୍ୟାଚାର ପାପ ପଙ୍କ ଢାଳି,
କେତେ ନିଷ୍କଳଙ୍କ କୁଳେ ଲଗାଉଛ କାଳି ।
କେତେ ବାଳକାର ନାଶି ଇହ ପର କାଳ ।
ବଢ଼ାଉଛ ଦିନ ଦିନ ସମାଜେ ଜଞ୍ଜାଳ ।
ଏ ହିନ୍ଦୁଜାତିର ଯେବେ ନ ହେବ ପତନ
ଜାଣିବ ଜଗତେ ଧର୍ମ ଅଛି ଅକାରଣ ।

* * *

ମହଜେ ଯେ ସତୀ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ ବିଧବା
ତୁଚ୍ଛ ମୁହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ କି ବୋଲିବି ଅବା ।
ଧର୍ମମାର୍ଗେ କାଟେ କାଳ ଯେବାକର ଲୋକେ,
ସେମାନଙ୍କ ପଦଧୂଳି ପଡ଼ୁ ମୋ ମସ୍ତକେ ।
ତାହାରତ ଛାଇ ବନ୍ଧୁ ଜଗତ ସଂସାର,
ଅପଣେ ଉଦ୍ଧାର କୁଳ କରନ୍ତି ଉଦ୍ଧାର ।
ମାତ୍ର କେତେଜଣ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଧରାରେ
ପ୍ରକୃତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବୃତ୍ତି ବଶେ ରଖିପାରେ ।
ମହା ମହା ମୁନି ଋଷି ଯାଇଛନ୍ତି ଚଳି,
ଅଶିକ୍ଷିତା ବାଳକାକି ଯିବ ତାଙ୍କୁ ଚଳି ?
ଅସହ୍ୟ ହେବାରୁ ଗାଇଗଲି କେତେକଥା,
କରିବାର ନାହିଁ ମୋର କିଛିହିଁ ଯୋଗ୍ୟତା ।
ଜ୍ଞାନହୀନ ଧନହୀନ ଦେହେ ନାହିଁ ବଳ ।
ବୃଥାରେ କରିଛି ଯିନା କ୍ରନ୍ଦନ ସଫଳ ।
ଦେହେ ବଳ ଥିଲେ ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ କରି ଭିକ୍ଷା ।
ହାତ ଯୋଡ଼ି ସମାଜକୁ ଦେଉଥାନ୍ତି ଶିକ୍ଷା ।
ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକଗଣ ଦେଶର ଭରସା,
ଆଶା ମୋର ମେଣ୍ଟାଇବେ ବିଧବା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ।

ଶ୍ରୀ ——

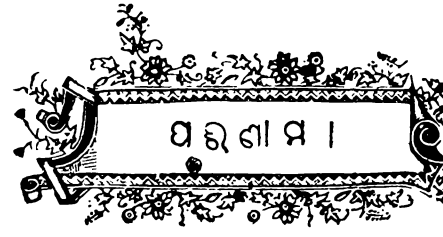

(୧)

ଗଦାଧର ମୋର ପିଲାକାଳର ସାଙ୍ଗ । ଏକା ସାହିରେ ଘର, ଏକା ବାଡ଼ି, ସମାନ ବୟସ । ଅତଏବ ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ବାଧା କିଛି ନ ଥିଲା । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ପ୍ରାରମ୍ଭ କେବେ, ତାହା ଠିକ ମୋର ମନେ ନାହିଁ ; ତେବେ ମୁଁ ଏତିକି କହିପାରେ ଯେ ସଂସାର ସହିତରେ ଯେବେ ଆମ୍ଭର ଚିହ୍ନା-ହେଲା, ଆମ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ପରସ୍ପର ଚିହ୍ନା ମଧ୍ୟ ସେହି ସମ-ୟରୁ । ଗୃହଶାଳରେ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ପଢ଼ିଥିଲୁଁ, ଏକାସାଙ୍ଗରେ ଇଂରାଜି ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇ ଥିଲୁଁ । ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ସାଙ୍ଗରେ କ୍ଲାସ ଉଠି ଅସି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ିଲୁଁ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଣୟ ଅତି ପ୍ରଗାଢ଼ ହୋଇଥିଲା । ମୋ' ମନର ଭାବ ସେ ଜାଣେ, ତା' ଅନ୍ତ-ରର କଥା ମୋତେ ଗୋଚର । ଦୁହିଙ୍କର ଯେଉଁକଥା ଦୁହିଙ୍କୁ ମାଲୁମ୍ ।

ଗଦାଧରର ବାପା ସରକାରି କଚେରିରେ ଚାକିରି କରନ୍ତି । ଖୁବ ବଡ଼ କାମ ; ପ୍ରାୟ ଟଙ୍କା ଦୁଇଶ' ଖଣ୍ଡେ ଦରମା ମିଳେ । ଅବସ୍ଥା ବେଶ ସଚ୍ଛଳ । ଖୁବ ବଡ଼ଲୋକ ଚାଲି । ଗଦାଧର ବାପାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ପୂର୍ବେ ଭଲ ନ ଥିଲା, ଏବେ ଚାକିରି କରି ନା'ଗାଁ' କରି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ବେଢ଼ାୟ ବାକେ ଗରିବ ବୋଲି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ଟଙ୍କା କଉଡ଼ି ଜମା କରି ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ଜମି ବାଡ଼ି କିଛି ଖରିଦ କରି ନ ଥିଲେ ।

ଅପର ସାହି ଭିତରେ ଦାସଙ୍କ ଘର । ଦାସଘର ବଡ଼-

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲୋକ । ଜମିଦାରି ଅଛି, ନଗଦ ଟଙ୍କା କାରବାର ହୁଏ, ଘରେ ସୁନା ଗହଣା ଢେର । ପୁରୁଣା କାଳର ଖ୍ୟାତିବାଳ ବୁଦ୍ଧିଅଦ୍ ଜମିଦାର । ଘରର ଚଡ଼ାମୁଣ୍ଡ ଶ୍ରୀ ଭବାର ଚରଣ ଦାସଙ୍କର ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଥାଏ; ତାର ନାମ ବିଭାବତୀ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେବେଳେ ୨ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ୁଥାଉଁ, ସେହି ସମୟରେ କଥା ଉଠିଲା ଗଦାଧର ସାଙ୍ଗରେ ସେ ଝିଅ-ଟିର ବିଭାହ ହେବ । ପ୍ରସ୍ତାବଟା ଅବଶ୍ୟ ଦାସଙ୍କ ଘରୁ ଉଠିଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ଅଳ୍ପଲୋକେ ଇଂରାଜି ପଢ଼ୁଥିଲେ ସୁତରାଂ ଇଂରାଜି ପଢ଼ୁଥାଙ୍କର ବଡ଼ ଆଦର ଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ଗଦାଧର ନାମଜାଦା ସରକାରି ଅମଲାର ପୁଅ, ତହିଁପରେ ମୁଣି ପାଖରେ ଘର—ଝିଅଟି ଆଖି ଆଗରେ ରହିବ ।

କଥା ଯେତେବେଳେ ପଡ଼ିଲା, ଗଦାଧରର ବାପା ହଁ ମାରିଲେ, କିନ୍ତୁ କହିଲେ ଯେ ଆଉ କେଇଟା ଦିନ ପରେ ସେ ପରୀକ୍ଷା ଦେବ, ଅତଏବ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରିବା ଭଲ । କଥାଟା ସମସ୍ତଙ୍କ ମନକୁ ଯେମିଲା । ସେହିଦିନ ଠାରୁ ଗଦାଧର ଓ ବିଭାବତୀ ବାଗ୍‌ଦତ୍ତ ହୋଇ ରହିଲେ ।

କିଛିଦିନ ପରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀକୁ ପ୍ରମୋସନ ପାଇଲୁଁ । କଥା ସବୁ ଠିକ୍‌ଠାକ୍ । ଗଦାଧର ମନରେ ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚ ଆଶା—ବଡ଼ଲୋକ ଘରେ ବିଭା ହେବ । ତହିଁପରେ ମୁଣି ଲୋକେ ସେ ଆଶାଗ୍ନିକୁ ବିଞ୍ଚିବାକୁ ଲାଗିଲେ; ସ୍ୱୟଂ ଦାସେ ମଧ୍ୟ ସମୟରେ ଗଦାଧରକୁ ପୁନେଇ ପର୍ବରେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ସେ ଅଗ୍ନିରେ ଇନ୍ଧନ ଯୋଗାଇଲେ ।

ନିୟତି ଅଖଣ୍ଡନୀୟ । ମନୁଷ୍ୟ ଯାହା ମନରେ ଭାବେ ତାହା ଯଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ କରିପାରୁ ଥାଆନ୍ତେ ତେବେ ସଂସାର କେତେ ସୁଖମୟ ହୁଅନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ସଂସାରଚକ୍ରର ଭୀଷଣ ଗତି ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ । ସେ ଚକ୍ର ଚକ୍ରର ଗତିରେ ନିଜେ ଚାଲୁ ଥାଏ ପରର ଭଲମନ୍ଦ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ—ପରଇଚ୍ଛାର ସେ ବଶବର୍ତ୍ତୀ ନୁହେ—ଅନ୍ୟର ନିୟମର ବଶୀଭୂତ ନୁହେ । ସେ ଚକ୍ରର ଭୀମଆବର୍ତ୍ତନରେ କେତେ ଲୋକର କେତେ ଆଶା ଭରସା, କେତେ ଆକାଙ୍କ୍ଷା, ଅଭିଳାଷ ଦିନେ ଦିନେ ନିଃଶେ-ଷିତ ହୋଇ ଯାଉଛି ତାହା କିଏ କହିବ ! ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଉଠିବାର ପ୍ରାୟ ୨।୩ ମାସ ପରେ ହଠାତ୍ ଗଦାଧର ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ସେ କିଛି ରଖିଯାଇ ନ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁଦିବସରୁ ସେ ଯାହାକିଛି ମାନ, ମର୍ଯ୍ୟାଦା, ଖାତିର, ଗୌରବ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଗଲା । ଗଦାଧର ଏକାଦିନକେ ସବୁ ହରାଇଲା । ଯାହାକିଛି ଆସବାବ ପତ୍ର ଥିଲା ତାହା ବିକ୍ରୟ କରି କୌଣସି ମତେ ପିତୃଶ୍ରାଦ୍ଧ ଚଳିଲା । ତହିଁ ଆରଦିନଠାରୁ ସେ କପର୍ଦ୍ଦକଶୂନ୍ୟ ପଥର ଭିଖାରୀ । ଏରୂପ ବିପଦରେ ପଡ଼ି ତାର ପଢ଼ାପଢ଼ି କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଲା, ପରୀକ୍ଷା ଦେବାତ ଦୂରର କଥା । ଏହି ବିପଦକାଳରେ ସୁଦ୍ଧା କେହି ତାକୁ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ଚାରିଜଣ ଆସି କଥାରେ ସମବେଦନା ପ୍ରକାଶ କଲେ ବା କେହି ତାହା ସୁଦ୍ଧା କରିବାକୁ ସମୟ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଲୋକ ତାହାର ପିତାଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି ପାଇଁ କୌଣସି ଅଭିସନ୍ଧି ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ସକାଶେ ଦିନରାତି ତାଙ୍କ ଦୁଆରରେ ଧାରଣା ଦେଉଥିଲେ, କେତେ ମୁନିବ ! କେତେ ଦୈନ୍ୟ ଦେଖାଉ ଥିଲେ, ନିତାନ୍ତ ଦାସାନୁ ଦାସ ପରି ସେବା କରୁ-ଥିଲେ ସେମାନେ କେହି ଥରେ ଏଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ମୁହଁ ଟେକି ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବାବୁ ଅଖ୍ୟାଧାରୀ ନରପିଶାଚମାନେ ସାମାନ୍ୟ ଚିଲମେ ଗୁଡ଼ାଖୁ ଲାଗି କିମ୍ବା ପିଆଲାଏ ଚା ଲାଗି ଅଥବା ଥରକର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଲାଗି ଅକୃତ୍ରିମ ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ଧ୍ୱନି ଧରି ମୁଖରୁ ଅନର୍ଗଳ ଅମୃତଧାରା ବର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ ଏପରିକି ସମୟରେ ଯୋଡ଼ା ଚାଟିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ହୁଅନ୍ତେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଥରେ ଦରଜା ମାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମର ବଡ଼ ଜମିଦାର ଭିଖାରି ଦାସେ ଯେ କି ପୂର୍ବରୁ ଏତେ ଯେଉଁ ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ଚାଟି କରୁ ନ ଥିଲେ, ସେ ଆଜି ପଦେ କଥା ସୁଦ୍ଧା କହିଲେ ନାହିଁ । କୁଟିଳ ସଂସାରର ଗତି ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର, ବଡ଼ ବିସ୍ମୟଜନକ !

ଗଦାଧର ସ୍ୱଭାବତଃ ବଡ଼ ଭୋଳା । ସେ ଯେରୂପ ଅମାୟିକ ସେହିପରି ଜିଦ୍‌ଖୋର; ଯେରୂପ ପ୍ରିୟ ସେହିପରି ଝଟିକି; ଯେରୂପ ପରୋପକାରୀ ସେହିପରି ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ । ଆଉ—ସମ୍ମାନଜ୍ଞାନ ତା'ର ବଡ଼ ବେଶି । ତା'ର ମତ ଉପେକ୍ଷିତ ହେଲେ ସେ ସହିପାରେ ନାହିଁ, ତା'ର କଥା ଅବହେଳିତ ହେଲେ ସେ ରହିପାରେ ନାହିଁ । ଗଦାଧର ସଂସାରର ଏହି ଅବହେଳାକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କଲା ନାହିଁ । ଦାରୁଣ ସଂସାରଯାତ୍ରାର ଅସହ୍ୟ ପ୍ରପୀ-ଡନ ତା'ର ହୃଦୟକୁ ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ପାରିଲାନାହିଁ । ସେ କାହାର ଦ୍ୱାରେ ଭିକ୍ଷା ପାଇ ଯେନ ଉପସ୍ଥିତ ନ ହୋଇ,

Digitized by srujanika@gmail.com

କାହାରକି ପଦେ ଶୋଷାମୋଦ ନ କରି, କାହାର ପାଖରେ ହାତ ନ ପତାଇ ନିଜର କାମ ନିଜେ କରିଗଲା, ନିଜ ଗୋଡରେ ନିଜେ ଛିଡା ହେଲା, ନିଜର ବୋଝ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ବୋହିଲା । ସଂସାରର ଅବହେଳାକୁ ସେ ପୁଣି ଦୁଇଗୁଣ ତେଜରେ ଉପେକ୍ଷା କରି ଗୋଇଠାମାରି ଦୂର କରିଦେଲା । ତାହାର ଏହି ବେଖାତିର ଓ ଆତ୍ମନିର୍ଭର ଦେଖି ମୁଁ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହେଲି ।

(୨)

ଏବେ ଅତ୍ର ଦାସଙ୍କ ଘରେ ଗଦାଧରର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ହୁଏ ନାହିଁ । ଗଦେଇ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଦର, ଯତ୍ନ, ସ୍ନେହ, ସମ୍ମାନ କୁଆଡ଼େ ଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ମୋର ସ୍ଥିର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା, ଗଦାଧର ବିଭାବତୀକୁ ବିବାହ କରି ପାରିଲେ ତାର ସବୁ ଦୁଃଖ ଦୂର ଯିବ । କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ଭ୍ରମ । ଗଦାଧରର ପିତାଙ୍କର ଧନ, ମାନ ଓ ଚାକରି ସିନା ଦାସଙ୍କୁ ପ୍ରଲୋଭିତ କରାଇଥିଲା; ଏବେ ଅତ୍ର ସେ ନାହାନ୍ତି, ପ୍ରଲୋଭନର କାରଣ ମଧ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ । କେବଳ ଗଦାଧରର ପଢ଼ା ;—ତାହା ମଧ୍ୟ ଏବେ ମରିବାକୁ ବସିଲାଣି । ଅତଏବ ଆଗପଛ ଭାବି ଚିନ୍ତି ଭଣ୍ଡାର ବାବୁ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଜଳକୁ ଫୋପଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସେ ବିଭାର ବିବାହ ବିଷୟରେ ନିରୁତ୍ସାହ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବର ଖୋଜା ଲାଗିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଗୋପନୀୟ ଭାବରେ । ଏ ବିଷୟରେ ଗୋପନ କରିବାର କଣ ଥିଲା ତାହା ଈଶ୍ୱର ଜାଣନ୍ତି । ତେବେ ମୁଁ ଏତିକି କହି ପାରେ ଯେ ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ କିଛି ଶୁଣି କିମ୍ବା ଜାଣି ନ ଥିଲି । ହଠାତ୍ ଦିନେ ଶୁଣିଗଲି, ବର ଠିକ ହୋଇଛି ; ବେଶ ବଡ଼ ଘର ; ପଢା ଶୁଣା କିଛି କରି ନାହିଁ । ହେଲେ କଣ ହେବ ? ବଡ଼ ଘର ପିଲା, ଘରେ ବସି ବାବୁଆନା କରିବେ ; ଚାକରି କରିବାକୁ ତ ଯିବ ନାହିଁ । କଥାଟା ଶୁଣିଲାଣି ମୁଁ ଟିକିଏ ଚମକି ପଡ଼ିଲି । ଅଗ କଥା ସବୁ ମନରେ ପଡ଼ିଲା, ଭାବିଲି "ଦଯାବତୀ କଣ ?"——

ଖବରଟା ଗଦାଧର ପ୍ରଥମେ ମୋହରି ପାଖରୁ ଶୁଣିଲା । ଜାଣି ଥିଲି ମୁଣ୍ଡତ ତା'ର ମୁଖ ହଠାତ୍ ବିବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଫଳ ଫଳିଲା ଓଲଟା । କଥାଟା ଶୁଣିଲାଣି ଗଦାଧରର ମୁଖ ଅପୂର୍ବ ଦୀପ୍ତି ହୋଇ ଉଠିଲା, ଗାଈ କମ୍ପିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋ ଆଡକୁ ଚାହିଁ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା "ଆଚ୍ଛା ଦେଖାଯିବ" । ଓଃ, ସେ ସ୍ୱର ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ମୋ କର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଅଛି;— ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ସେ ସ୍ୱର ମୋ ମାନସ ପଟରେ ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ମୁଁ ଚାହିଁ ଦେଖିଲି—ତା'ର ବଦନ ମଣ୍ଡଳ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ, ନୟନ ବିସ୍ଫାରିତ, ପଲକ ଶୂନ୍ୟ ।

ଦିନ ରହେ ନାହିଁ, ଦେଖୁ ଅନେକ ଦିନ ବିତିଗଲା । ମୁଁ ପରୀକ୍ଷା ଦେଲି କିନ୍ତୁ ଗଦାଧର ଦେଲା ନାହିଁ । ଏତେ-କାଳ ପରେ ଆଜି ମୁଁ ତା' ସାଙ୍ଗ ଛାଡ଼ିଲି । ଯଥା ସମୟରେ ପରୀକ୍ଷାର ଖବର ବାହାରିଲା । ସ୍ୱୟଂ ଗଦାଧର ଖବର କାଗଜରେ ମୋ ନାମ ଦେଖି ମହା ଆନନ୍ଦରେ, ମହା ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ଆସି ମୋତେ ସମ୍ବାଦଟା ପ୍ରଥମେ ଜଣାଇଲା । ମୁଁ ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାରେ ବସିଛି, ତେଣୁ ଗଦାଧର ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଆସି ମୋତେ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲା । ସେ ଏତେ ଧର୍ଷିତ ଯାଇଥିଲା ଯେ ହଠାତ୍ କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଟିକିଏ ଛାଡ଼ି କହିଲା "ଭାଇ ତୋର ପାଶ ହୋଇଛି" ପାଶ ଖବର ପ୍ରଥମେ ଶୁଣିଲେ ମନରେ କିରୂପ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଭାବର ଉଦୟ ହୁଏ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭୁକ୍ତଭୋଗୀ ଜାଣିଥିବେ । ମୋର କିନ୍ତୁ ସେଥର ସେରୂପ ହେଲା ନାହିଁ । ଖବରଟା ଶୁଣିଲା ମାତ୍ରକେ କାହିଁକି କେଜାଣି ଗଦାଧର କଥା ମୋ ମନରେ ପଡ଼ିଲା । ମୋ ଆଖିରୁ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ଚାହିଁ ଦେଖିଲି ଗଦେଇ ଆଖିରେ ମଧ୍ୟ ଲୁହ; ସେ ମୋତେ ଭକ୍ତି କରି ଚାହିଁ ରହିଅଛି, ଆଉ ଆଖିରୁ ଦୁଇଟି ଧାରା ବହି ଯାଉଅଛି । ଗଦାଧର କଥା କହୁ ଥିଲା ଗଦ୍‌ଗଦ ସ୍ୱରରେ, କିନ୍ତୁ ମୁଖରେ ଦିବ୍ୟ ହାସ ।

ଏହି ଘଟନା ପରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ଦିନ ଚାଲିଗଲା । ଦାସଙ୍କ ଘର ବାହାଘର ଅସି ନିକଟ ହୋଇଗଲା । ଆଷାଢ଼ ମାସ । ଯୋଗାଡ଼ ଯନ୍ତ୍ର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ; ଜିନିଷ ପତ୍ର ସବୁ ପ୍ରାୟ ସଜିଲା । ମୁଁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗଦାଧରର କୌଣସି ଭାବାନ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନ ଥିଲି । ବରଂ ବିଭାଘର ଦିନ ସ୍ୱୟଂ ଗଦାଧର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରାମର ଭଦ୍ରଲୋକ ଏବଂ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ମିଶି ବାହାଘରିଆ ଘର ନାନାପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୋ ମଧ୍ୟ ଆଜି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପରି କନ୍ୟା-ଯାତ୍ରୀ । ଯଥା ସମୟରେ ରୀତିମତ ସାଜସଜ୍ଜା କରି ବର ଅମିଲେ । ଅମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ନାନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଗଦାଧର ମଧ୍ୟ ସ୍ଥିର ନୁହେ । ବରଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପାନ ଗୁଡ଼ାଖୁ ଦେବାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାର ସେ ନେଇଅଛି । ଫଳରେ ବରଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ତାହାର ଏକା ବଡ଼ ଆଳାପ, ଭାବ ହୋଇଗଲା । ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ସେ ବରଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ନାନାପ୍ରକାର ଗଳ୍ପାଦି କରୁଥାଏ । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି ହତାଶ ଓ ମର୍ମାହତ ଗଦାଧର ବିଭାଦ୍ଦର ଦେଖିବାକୁ ଯିବାପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍କୋଚ ବୋଧକରିବ । କିନ୍ତୁ କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଳିଗଲା । ହାୟ ଅଭାଗା, ଅକି ହୁଏତ ତୁ ବର ଆସନରେ ନିଜେ ବସିଥାଆନ୍ତା—ଅବସ୍ଥାର କି ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ! କିନ୍ତୁ ସେ ଯାହାହେଉ ଗଦାଧର ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ମହାଶ୍ରୁତ ଓ ସରଳତା ଦେଖି ମୁଁ ଯଥାର୍ଥରେ ବିସ୍ମିତ ହେଲି ।

ବାହାଘର ସରିଗଲା; ଯୌତୁକ ପଣ ହିସାବାଦି ହେଉଛି । ହଠାତ୍ ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଭୟାନକ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଉଠିଲା । ବର ଯେଉଁଠରେ ବସିଥିଲେ ସେହି ଆଡ଼କୁ ସମସ୍ତେ ଦୌଡ଼ିଲେ । ଯାଇ ଯାହା ଦେଖିଲେ ସେଥିରେ ସମସ୍ତେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲେ । ଦେଖିଲେ ବର ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ି ହାତ ଗୋଡ଼ କଚାଡ଼ି ହେଉଛନ୍ତି, ଅଖି ଖୋସି ଦେଇଛନ୍ତି, ପାଟିରୁ ଗରଳ ବହି ଯାଉଛି; ଲୁଗା ପଟା, ଗହଣା ପାତି ସବୁ ଛିଣ୍ଡି ଭିଣ୍ଡି ହୋଇ ଏଣେ ତେଣେ ପଡ଼ିଛି । ସମସ୍ତେ "କଣ ହେଲା" ବୋଲି ହୁରି ପକାଇଲେ । ତେଣେ ଘରଆଡ଼େ ମାଇକିନିଆମାନେ କାନ୍ଦବୋବାଳି ପକାଇଲେ । କିଏ କହିଲା "ଅପସ୍ମାର ବାତ ବାହାରିଲା" କିଏ କହିଲା "ପେଟ ବିନ୍ଧା"; କିଏ କହିଲା "କିଏ ଗ୍ରାସିଗଲା"; କିଏ କହିଲା "ନାଣ ମରା" ଇତ୍ୟାଦି, ଝଡ଼ୁ ଡାବିନ ଆଦି କାଢ଼ି ପକାଇଲେ, ଫଙ୍କା ଝଡ଼ା ଆଦି ସବୁ ହେଲା; କଳସି କଳସି ପାଣି ମୁଣ୍ଡରେ ଢଳାହେଲା । କିନ୍ତୁ କେଉଁଥିରେ କିଛି ଫଳ ହେଲା ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ରୋଗୀ ମୂର୍ଚ୍ଛାଗତ ହୋଇଗଲେ । ଡାକ୍ତର ଡାକିବାକୁ ମଣିଷ ଦୌଡ଼ିଲେ । ଡାକ୍ତର ଆସି ମଧ୍ୟ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ; ହେଲେ, ଔଷଧ ଦୁଇ ଗ୍ରେଣ୍ଟା ଲେଖିଦେବାକୁ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଔଷଧକୁ ଗୃହିଁ ବସିଅଛନ୍ତି, ଡାକ୍ତର ରୋଗୀ ପାଖରେ ବସି ନାଡ଼ୀ ଚାପୁ ଅଛନ୍ତି । ହଠାତ୍ ବହୁଣା ଛାଡ଼ ଉଠି ଆସିଲେ । ସମସ୍ତେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ପଚାରିଲେ "କଣ ହେଲା" ଡାକ୍ତର ବିଷଣ୍ଣ-ବଦନରେ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ "ଆଉ ନାହିଁ, ଚାଲି ଗଲା ।" ନିମେଷମାତ୍ରକେ ଗଗନ ଭେଦୀ ଓ ମର୍ମ୍ମଭେଦୀ ଚିତ୍କାର ଉଠିଲା । ବରର ପିତା କଚାଡ଼ି ପଡ଼ି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ବରଯାତ୍ରୀ ଓ କନ୍ୟାଯାତ୍ରୀମାନେ ସମସ୍ତେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କନ୍ୟାପିତା ଉଦ୍ଧାର ବାବୁ ଗୋଟିଏ କୋଠରିରେ କବାଟ କଳି ପଶିଲେ । ଦୁଇ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ଦେଶୀଣାହାରୀ, ପାଇ-ପଡ଼ିଶା, ସମସ୍ତେ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରୁଁ କରୁଁ ଏହି ହୃଦୟ ବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ ସମକ୍ଷରୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ଗଲେ । ହାୟ, ଉତ୍ସବର ଆନନ୍ଦ, ଶୋକ ତିମିରରେ ଅବୃତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଘର ଭିତରେ ଯେ କଣ ହୋଇ-ଥିବ ତାହା କିଏ କହିବ ! ହତଭାଗ୍ୟ ବରର ପବିତ୍ର ଶରୀର ଯାହା ହେଉ ଶିବଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବ । କିନ୍ତୁ ନବ ବିବାହିତା ବିଭାବତୀର କି ଦଶା ହେଲା ! କି ଶୋଚନୀୟ, କି ମର୍ମ୍ମଭେଦୀ, କି ଦାରୁଣ ! ହାତରେ ଶଙ୍ଖା ନ ଫିଟୁଣୁଁ, ଜନ୍ମ ପାଇଁ ପୁଣି ତାହା କାଢ଼ିବାକୁ ହେଲା, ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର ନ ଦେଇଣୁଁ ପୁଣି ପୋଛିବାକୁ ହେଲା । ହାୟ, ବିଧାତା ଏହା କଲା, ବିଧାତା ମନରେ ଏହିଥିଲା ! କିଏ ତା ହାତରୁ ଶଙ୍ଖା କାଢ଼ିବ ? କିଏ ସିନ୍ଦୂର ପୋଛି ପକାଇ-ବାକୁ ଯିବ ? କାହାର ହୃଦୟ ଏଡ଼େ ପାଷାଣ, କିଏ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର, ଏଡ଼େ ନିର୍ମ୍ମମ ଏଡ଼େ କଠିନ ?

କିନ୍ତୁ ଭବିତବ୍ୟ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ଯଥା ସମୟରେ ସମସ୍ତେ ନିୟତିର ନିଦାରୁଣ ଆଦେଶ ମସ୍ତକରେ ବହନ କରି ସଂସାରର ସ୍ରୋତରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବିରାମହୀନ, ବିଶ୍ରାମଶୂନ୍ୟ ସଂସାର କାହାରି ବାଧା ନ ମାନି ନିଜର ଗତିରେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତେ ପୁଣି ଯେ ଯାହା-କ୍ରମରେ ଘୂରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏହି ଦୁର୍ଘଟନା ପରେ ଗଦାଧର ସହିତରେ ମୋର ଦୁଇ ତିନିଥର ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇ ଥିଲା । ଇତିମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ତାହା-ଠାରେ ବିଲକ୍ଷଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲି । ନିର୍ଭୀକ, ତେଜସ୍ୱୀ, ଗଦାଧର ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକପ୍ରକାର ନିସ୍ପନ୍ଦ, ନିର୍ବାକ । ତାର ମୁଖରେ ସେ ହାସ୍ୟ ନାହିଁ, ସେ ସରଳତା ନାହିଁ, ସେ ଜ୍ୟୋତି ନାହିଁ; କେବଳ ସର୍ବଦା ବିଷଣ୍ଣ, ଚିନ୍ତାକୁଳ, ଗମ୍ଭୀର । ଯେପରି ସର୍ବଦା ହୃଦୟରେ କଣ ଚାପି ରହିଅଛି—ମନ ମଧ୍ୟରେ କଣ ଯାଣ୍ଠି ହେଉଅଛି । କି ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ! ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ !

ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ କିଛି ଦିନ ପରେ ସେ ଏକାବେଳକେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୌନାବଲମ୍ବନ କଲା । ଏପରି କି ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ପଦେ ଅଧେ କଥା କହେ ନାହିଁ । ଦିନେ ହଠାତ୍ ଶୁଣିଲି, ଗଦାଧର ଦିନ ନ ହେଲା କାହିଁ ଚାଲି ଯାଇଛି, ଘରକୁ ଫେରି ନାହିଁ । ଲୋକବାକ ଖୋଜିଲେ, ଚାରିଆଡେ ନାନା ଉପାୟରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ ହେଲା, କିନ୍ତୁ କିଛି ଫଳ ଦେଖା ଗଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ନିରାଶ ହୋଇ ରହିଲେ ।

ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଅପ୍ରିୟ କଥା କହି ପାଠକମାନଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ତେବେ ନ କହିଲେ ମୋର କଥା ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯିବ ଓ ନିୟମର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିବ ଏହି ଆଶଙ୍କାରେ ସେ କଥାଟି କହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲି । ବାବୁ ଉକାଶ୍ରୀଚରଣ ଦାସ, ତାଙ୍କ ଯୋଇଁର ଏହି ଅକସ୍ମାତ୍ ଓ ଶୋଚନୀୟ ମୃତ୍ୟୁ ଦିବସରୁ ଆଉ ହସ କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ, କେଣେ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଶରୀର ଦିନକୁ ଦିନ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଓ ମନ ଅବସନ୍ନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଉ ଅଭାଗିନୀ ବିଭାବତୀର କଥା କଣ କହିବି ? ବିଭାବତୀ ବାପଘରୁ ବିଦାୟ ହେବା ପାଇଁ ବାହୁନ କାନ୍ଦୁଥିଲା । ଏଦାରୁଣ ସଂବାଦ ଶ୍ରବଣ ମାତ୍ରକେ ତାର କାନ୍ଦଣା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ହାୟ ସେହି ଦିନଠାରୁ ତାର ହସ, କାନ୍ଦ ଜନ୍ମକ ପାଇଁ ସରିଗଲା । ବିଭାବତୀ ହାତର ନୂଆ ଶଙ୍ଖା ଲଜେ ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଲା, ମଥାର ପ୍ରଥମ ସିନ୍ଦୂର ଗାର ନଜେ ପୋଛି ପକାଇଲା । ଗାଁ ମାଇପେ କହିଲେ "ପୋଡ଼ା ମୁହଁ—ଦାସଘର ଝିଅ ବିଭାଟା ଏତେ ଅଲକ୍ଷଣୀ, ଏତେ ଅପୟଶିଆଣି ! ଭଲ ଲୋକର ହାତ ଧଇଲା କି ନାହିଁ, ତାକୁ ଖାଇଲା । ତା' ଘରକୁ ଯାଇଥିଲେ କେଜାଣି କଣ କରିଥାଆନ୍ତା ; ବଅଁଶ ପାରି ଖାଇ ଥାଆନ୍ତା" । ବିଭାର କଷ୍ଟ ବିଭା ବୁଝିଲା, ବିଭାର ଦୁଃଖ ବିଭା ଜାଣିଲା । ଜାଣି ମନେ ରହିଲା । ଅନ୍ୟେ କାହିଁ ଜାଣିବେ, ବୁଝିବେ । କିନ୍ତୁ ଏ ଗଞ୍ଜନା, ଏ ଅପବାଦ, ଏ ମନୋବେଦନା ଏ ଦୁଃଖ ବେଶିଦିନ ବିଭାକୁ ସହିବାକୁ ହେଲା ନାହିଁ । ଦିନେ ସକାଳୁ ଉଠି ସମସ୍ତେ ଦେଖିଲେ ବିଭା ଘର ଭିତରେ ଦଉଡ଼ି ଦେଇ ମରିଛି । ଅଭାଗିନୀ ଏ ଘୋର ନରକ, ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ସ୍ୱର୍ଗରେ ବିବାହିତ ସ୍ୱାମିଙ୍କ ଭେଟିବା ପାଇଁ ଚାଲିଗଲା ।

(୩)

ଦିନ ଚାଲିଗଲା, ରହିଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ସବୁ କଥା ଭୁଲି ପକାଇଲେ । ମୁଁ ଘରେ ସର୍ବଦା ନ ଥାଏଁ । କଷ୍ଟ-କରେ ଏଫ, ଏ ପଢ଼େଁ । ବିଭାବତୀର ଶୋକାବହ ବିଭ୍ରାଟ, ଗଦାଧରର ନିରୁଦ୍ଦେଶ, ବିଭାବତୀର ଅପଘାତ ମୃତ୍ୟୁ ଇତ୍ୟାଦି ପରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ବର୍ଷ କଟି ଚାଲିଗଲା । ମୁଁ ଏଥର ଏଫ, ଏ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ଅଛି ଘରେ ରହିଛି । ଫଳର ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରୁଛି । ଖୁବ ସମ୍ଭବତଃ ଆସନ୍ତା ଗୁରୁବାର ଦିନ ଫଳ ବାହାରିବ । ଆଜି ବୁଧବାର । ଛାତି ଧଡ଼ ପଡ଼ ହେଉଛି । ଯାହାର ପାଶ୍ ହେବାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶା ରହିଛି, ଏପରିକି ଯେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବ, ସେଭଳି ପରୀକ୍ଷାର୍ଥୀର ମଧ୍ୟ ଫଳ ବାହାରିବାର ଠିକ ପୂର୍ବରୁ ଛାତି ଧଡ଼ ପଡ଼ କରେ, ମନ ଗୋଳେଇ ଯାଏ, ହୃଦୟ ଅସ୍ଥିର ହୁଏ ।

ସେଦିନ ଉପରଓଳି ମୁଁ ଘରଆଡ଼େ ଥିଲି, ଏପରି ସମୟରେ କିଏ ଯାଇ କହିଲା ଯେ ଜଣେ ଲୋକ ମୋତେ ଖୋଜୁଛି । ମୁଁ ବାହାରି ଆସିଲି । ଯେଉଁ ଲୋକ ମୋତେ ଖୋଜୁଥିଲା ତାହାକୁ ମୁଁ ଦେଖିଲି ମାତ୍ରେ ଚିହ୍ନିଲି । ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗଦାଧର ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ନୁହେ । ଗଦାଧରର ସେ ତେଜ, ସେ ଲାବଣ୍ୟ, ସେ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି କିଛି ନାହିଁ । ମୁଖ ମଳିନ, କେଶ ରୁକ୍ଷ, ବସ୍ତ୍ର କଦର୍ଯ୍ୟ । ପରିଧାନରେ ଖାଲି ଖଣ୍ଡେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଧୋତି ଓ ଖଣ୍ଡେ ଛିନ୍ନ ଚାଦର । ପୂର୍ବ ଶ୍ରୀ, ପୂର୍ବ ଚେହେରା ସବୁ କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାକୁ ଲୋକେ ଚିହ୍ନି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଦୁଇବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କି ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ !

ମୁଁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ଯାଇ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲି । ଗଦେଇ ମୁଖରେ ବାକ୍‌ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ମୋ କାନ୍ଧ ଉପରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି କାନ୍ଦ ପକାଇଲା । ଶାନ୍ତ ହେଲା ପରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲୁଁ । ଦୁଃଖ ସୁଖ ପଡ଼ିଲା । ଶେଷରେ ଗଦାଧର କହିଲା, "ଭାଇ ସଂସାରର ଅନେକ ଆଡ଼େ ବୁଲିଲି, କିନ୍ତୁ କାହିଁ ସୁଦ୍ଧା ଶାନ୍ତି ପାଇଲି ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଦୁଃସହ ପାପର ବୋଝ ହୃଦୟରେ ଯେପରି ଦିନ ରାତି ବୁଲୁଛି, ତାହା ମୋତେ କେବେହେଁ ତ୍ୟାଗ କରିବ ନାହିଁ । ଭାଇ ସେହି ବିଭାବତୀର ବିବାହ କଥା ତୋର ମନେ ପଡ଼ୁ । ସେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷୀ, ହତ-ଭାଗ୍ୟ ବିରର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ମୁଁ । ହତାଶ ହୋଇ ମୋ ମନରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରବଳ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁହଁ ତାକୁ ପାନ ସଙ୍ଗରେ ବିଷ ଦେଇଥିଲ । ମୋର ବିବେକ, ଜ୍ଞାନ ସମସ୍ତ ହରାଇଲି । ସେତେବେଳେ ଶୟତାନ-ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ପାପ ପ୍ରବୃତ୍ତି ମୋ ହୃଦୟରେ ଜାଗରିତ ହେଲା । ଭାବିଲି ନାହିଁ ଯେ ସେ ବିଚାରର କି ଦୋଷ । ଭାବିଲି ନାହିଁ ନିଜ ବିବାହିତା ହତଭାଗ୍ୟା ବିଭାବତୀର କି ଦଶା ହେବ । କ୍ଷଣିକ ଉତ୍ତେଜନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ମୁଗ୍ଧ ମୁଁ, ଆଗପଛ ନ ଦେଖି, ଭଲ ମନ୍ଦ ନ ଭାବି, ପରିଣାମ ନ ବିଚାରି ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ଏହି ହସ୍ତରେ କରିଅଛି । ସେତେବେଳେ ଭାବିଥିଲି, ଏହି ହୀନ, ନୀଚ, ନୃଶଂସ ପ୍ରତିଶୋଧ ପରେ ମୋର ହୃଦୟ ଶାନ୍ତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସବୁ ବୃଥା, ପରିଣାମରେ ଫଳ ବିପରୀତ ହେଲା । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ପରେ ମୁଁ ତିଳେ ମାତ୍ର ଶାନ୍ତି ପାଇଲି ନାହିଁ । କେବଳ ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଘରଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଚାଲି । ଭାବିଥିଲି ଦେଶଭ୍ରମଣରେ, ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନରେ ମୋର ହୃତ ଶାନ୍ତି ଫେରି ଆସିବ । ନାନା-ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲି, ନାନାପ୍ରକାର ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କଲି କିନ୍ତୁ ଗୃହଅଡେ ଅଶାନ୍ତି । ଓଃ ଏହି ଦଗ୍ଧ, କ୍ଲିଷ୍ଟ, ଅନୁତପ୍ତ, ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ହୃଦୟକୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ବୁଲି ବୁଲି ମନ, ଶରୀର ସବୁ ଖିନ୍ନ, ଅବସନ୍ନ ହେଲାଣି । ଏହି ପ୍ରଥମେ ତୋ ପାଖରେ ହୃଦୟର ନିଭୃତ ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ କଲି । ଏହି କଥା କହିବା ପାଇଁ ପୁଣି ମୁଁ ଘରକୁ ଫେରିଛି । ଅତ୍ର ଉପାୟ ନାହିଁ । ମୋର ଯେରୂପ ଅବସ୍ଥା ଆଉ ବୋଧ ହୁଏ ବେଶିଦିନ ମୋତେ ସଂସାରରେ ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ମୋର ମଧ୍ୟ ଆଉ ବଞ୍ଚି ରହିବାର ବାସନା ନାହିଁ । ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ଏହି ବୋଝରୁ ଖଲାସ ପାଏଁ ତେତେ ମଙ୍ଗଳ" । ଏତିକି କହି ଗଦାଧର ନୀରବ ହେଲା । ମୁଁ କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିମୂଢ଼, ମୂକ ପ୍ରାୟ ଜଳ୍ ଜଳ୍ କରି ତାକୁ ଚାହିଁ ରହିଲି । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସେ ପୁଣି ଆରମ୍ଭ କଲା । "ଭାଇ ମୁଁ ଦୁଇବର୍ଷ ହେଲା ଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ଶାନ୍ତିରେ ଶୋଇ ନାହିଁ । ନିଦ୍ରା ତ ଆସେ ନାହିଁ । ଯଦି କଦାଚିତ୍ ଟିକିଏ ତନ୍ଦ୍ରା ବୋଧ ହୁଏ ତେବେ ବଡ଼ ଭୟାବହ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେଁ । ସେ ସ୍ୱପ୍ନର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲାବେଳକୁ ମୋର ହୃଦୟ ଅସ୍ଥିର ହେଉଛି ଗାତ୍ର କମ୍ପିତ ହେଉଛି, ପ୍ରତି ଶିରା ଧମନୀରେ ରକ୍ତସ୍ରୋତ ପ୍ରଖର ଭାବରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । ଓଃ, କି ଭୟାନକ ।" ପୁଣି ଗଦାଧର ଚୁପ କଲା ଟିକିଏ ଶାନ୍ତ ହୋଇ କହିଲା ଦେଖେଁ, ବିଭାବତୀ ମୋ ଆଗରେ ଆସି ଛିଆ ହୋଇଛି । ହତଭାଗ୍ୟା ବାଳିକାର ମୁଣ୍ଡରେ ସିନ୍ଦୂର ନାହିଁ, ମସ୍ତକ ମୁଣ୍ଡିତ, ପରିଧାନରେ ଖଣ୍ଡେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଶୁକ୍ଳ ବସ୍ତ୍ର, ହାତରେ କିଛି ନାହିଁ । ସେ ବିଧବାର ତେଜସ୍ୱିନୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିଲା ମାତ୍ରକେ ମୋର ଜ୍ଞାନ ଲୁପ୍ତ ହୁଏ । ଛିଡ଼ା ହୋଇ ସେ କହେ "ନର ପିଶାଚ, ତୁ କଣ କଲୁ ! ତୋହର ପାଇଁ ମୋର ଆଜି କି ଦଶା ଦେଖ୍ । ନାରକି, ନର ଘାତକ, ସ୍ୱାମିହନ୍ତା, ତୁ ଏହି ନୃଶଂସ କାର୍ଯ୍ୟରେ କି ଫଳ ପାଇଲୁ ? ଅକାରଣେ, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷୀ, ନବବିବାହିତ ମହାପ୍ରାଣୀ ନଷ୍ଟ କଲୁ ; ମୋର ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ମଧ୍ୟ ତୁହି । ବାପାଙ୍କର ରୋଗର ହେତୁ ତୁହି । ନରାଧମ ମୁଁ ତୋତେ ସହଜରେ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ । ତୋତେ କ୍ଷଣେ ମାତ୍ର ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିବାକୁ ଦେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଆଡ଼େ ଯିବୁ ମୁଁ ତୋ ସଙ୍ଗେ ଥିବି । ସୁବିଧା ଦେଖି ତୋର ସର୍ବନାଶ କରିବି । ତୋତେ ଅସ୍ଥିର ଭାବରେ ସଂସାରଯାକ ବୁଲାଇ, "ଅସୀମ କ୍ଲେଶ ଭୋଗାଇବି । ଯେପରି ଅରମାନ ମେଣ୍ଟି ଯିବ, ଶେଷରେ —ପ୍ରତିଶୋଧ, ଭୀଷଣ ପ୍ରତିଶୋଧ ।" ଗଦାଧର ଏତିକି କହି ଆଉ କଥା କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । କଣ୍ଠ ରୋଧ ହୋଇ ଆସିଲା ।

ଉପସଂହାର

ସେ ଦିନ ଗଦାଧରକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲି ନାହିଁ, ଆମ ଘର-ଠାରେ ଜଳଯୋଗାଦି କରି ଘରକୁ ଗଲା । ଯିବାବେଳେ ଟିକିଏ ରାତି ମଧ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଗଦାଧରର କଥା ଭାବି ଭାବି, ବିଶେଷତଃ ଗେଜେଟର ଭାବନା ଭାବି ରାତିଯାକ ମୋତେ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ଛଟ୍‌ପଟ୍ ହୋଇ ଛୋଇ ପାହାନ୍ତା ହୋଇ ଆସିବାବେଳକୁ ଟିକିଏ ଆଖି ଲାଗି ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ଆମ ଚାକର ଆସି "ବାବୁ ଉଠ ବାବୁ ଉଠ" ବୋଲି ମୋତେ ଘୋଷାରି ପକାଇଲାରୁ ମୁଁ ଡରବର ହୋଇ ଉଠି ପଡ଼ିଲି । ଗେଜେଟ୍ ଆସିଛି ବୋଲି ପ୍ରଥମେ ଭାବନା ହେଲା କିନ୍ତୁ ଚାକରର ମୁଖର ଭାବ ଦେଖି ସେ ଭାବନା ଆଶଙ୍କାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଉଠିଲାରୁ ଚାକର କହିଲା "ଗଦେଇ ବାବୁ-ଙ୍କର କଣ ହେଲାଣି ଦେଖିବେ ଯାଆନ୍ତୁ" । ମୁଁ ଅଧିଆ ମୁହଁରେ ଦଉଡ଼ିଲି ।

ଆମ ଘରୁ ଗଦାଧରର ଘରଠାକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ଦାସଙ୍କ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଘରଓଳି ବାଟେ ଗୋଟିଏ ଗଳି ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଠିକ ବାସଙ୍କ ଓଳି ଯାଖରେ ଅନେକ ଲୋକ ଜମା ହୋଇଛନ୍ତି । ଜନତା ଭେଦ କରି ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଯାଇ ଯାହା ଦେଖିଲି ସେଥିରେ ମୋ'ର ସାହା ଉଡ଼ିଗଲା । ଜଣେ ଲୋକ ଜିଭ କାମୁଡ଼ି, ତଳେ ମରି ପଡ଼ିଅଛି—ମୁଖରୁ ରକ୍ତସ୍ରୋତ ବହି ଭୂଇଁ ଖଣ୍ଡେ ଓଦା ହୋଇ ଯାଇଛି । ଅନେକ ଫେଲରୁ ହେଲାଣି ବୋଲି ଲହୁଗୁଡ଼ାକ ବାନ୍ଧିଗଲାଣି । ଲୋକଟି ଗଦାଧର—ହତଭାଗ୍ୟ ଗଦାଧର । ଭାଇ, ସଂସାର ଯାକ ଅଶାନ୍ତ ହୋଇ ବୁଲି ବୁଲି ଏଠାରେ କି ଶାନ୍ତି ପାଇଲୁ ? ଏତେଦିନେ କି ତୋର ଦୁଃସହ ପାପବୋଝ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲୁ ? ଐହିକ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଏବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ! ଭାଇ, ଏହି ତୋର ଶେଷ **ପରିଣାମ !**

ଗଦାଧର ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ କେହି ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ କେତେକ ଜଣ ମିଳି ହତଭାଗ୍ୟ ଶରୀର ସତ୍କାର କରିବାକୁ ଧାଇଁଲୁ । ବିଭାବଙ୍କର ବର ଯେଉଁଠାରେ ପୋଡ଼ା ହୋଇଥିଲା ତାହାର ପାଖରେ ଗଦାଧର ଚିତା ସଜ୍ଜିତ ହେଲା । କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ !

ସେହି ଦିନ ମୋର ପାଶ ଖରାପ ଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପାଶର ସୁଖଟା ମୁଁ ଏଥର ସୁଦ୍ଧା ଅନୁଭବ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ।

ଭାରତର ପୂର୍ବକନ୍ୟା ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ଧନ୍ୟା —
ଗଣଙ୍କର ଯେରୂପେ ମୁଁ ହୋଇବି ସୁକନ୍ୟା ;

କର୍ମ୍ମରେ କମଳାସମ, ସୀତା ସମ ସତୀ,
ଦମୟନ୍ତୀ ସମ ଯତ୍ନ କରେ ପତି ପ୍ରତି ;

ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ସମ ଦାନେ, ଦ୍ରୌପଦୀ ରନ୍ଧନେ,
ମେନକା ଯଶୋଦାସମ ସନ୍ତାନ ପାଳନେ ;

ଗୌରୀସମ ଗୌରବିନୀ ପତିବ୍ରତାଗଣେ,
ଯୁପବିଦ୍ୟା ଅରୁନ୍ଧତି ଗୃହିଣୀର କର୍ମ୍ମେ ;

ଦେଶରକ୍ଷା ମାନରକ୍ଷା ଯାଇଁକି ଅବ୍ଦ,
ହେଲେ ଉପଗତ ଘୋଳ ତୁରଙ୍ଗ ପଦାତ,

ପଦ୍ମିନୀର ସମତେବେ ଅସି ହସ୍ତେ ନେଇ,
ଯୁଝିବ ସମରେ ଯାଇଁ ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ ;

ଶୁଭ୍ରମନେ, ତୃପ୍ତ ପ୍ରାଣେ ତ୍ୟଜେଁ କଳେବର,
ଏହିବର ଦାନ କର ମୋତେ ମହେଶ୍ୱର ।

ଶ୍ରୀ ବିଜୟମୋହନ ପଣ୍ଡା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅବକାଶ ଅନୁଭୂତି ।

ସ୍କୁଲରୁ ଛୁଟି ପାଇଲେ ପିଲାମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ହୁଏ ସ୍କୁଲ ଛାଡ଼ି ବ୍ୟତୀତ ସେ ଆନନ୍ଦ କେହି କେବେ ଅନୁଭବ କରି ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଦିନେ ଗୋଟିଏ ସାନ ପିଲା ଥିଲି ଏବଂ ସ୍କୁଲରେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଯଢ଼ିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସମୟର କଥା ଅଦ୍ୟାପି ମନରୁ ପାସୋରି ଯାଇ ନାହିଁ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁର ଏପାରରେ ଯିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଆଶା କରେଁ । ସାମାନ୍ୟ ବର୍ଷାରେ ଲୁଗା ଚାଦର ଓଦା ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଯେଉଁଦିନ ମହପ ଠିମାନଙ୍କୁ ଡାକି ଲୁଚି ଲୁଚି ଛାତରୁ ପଡୁଥିବା ପାଣି ଦେହରେ ସିଞ୍ଚୁ ଥିଲି ସେଦିନ ପରିଷ୍କାରରୂପେ ମନେ ପଡୁଅଛି । "ମାଷ୍ଟରଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ବନ୍ଧା ଅଛି, ଆଜି ସ୍କୁଲକୁ ଅସି ପାରିବେ ନାହିଁ" ଶୁଣି "ମାଷ୍ଟରଙ୍କୁ କାଲି ହେଲେ ଜ୍ୱର ହୁଅନ୍ତୁ।" ମନେ ମନେ ଚାହିଁ ଯେଉଁଦିନ ଖାଟରେ ବସାକୁ ଦାଉଡ଼ି ଥିଲି ସେଦିନ ମନରୁ ଯାଇ ନାହିଁ । ପୁଣି "ରାତି ପାହିଲେ ଛୁଟି ହେବ, କାଲି ଏତେ ବେଳକୁ ଗାଁଆଁରେ ଥିବି, ମା ପିଠି ଆଉଁସି ଦେଉଥିବ, ବୋଉ କଟକ କଥା ନଟେଇ ନଟେଇ ପଚାରୁଥିବ ।

'ଚନ୍ଦନ ଛୋପି କପାଳେ,
ଭାଇନା ଡାକୁଛି ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଗୋ
ବିମଳା ନାହିଁକି ଘରେ ?'

ଏହିପରି କେତେ କେତେ ଗୀତ ଉଡ଼ଣୀ ହସି ହସି ଗାଉଥିବ, କେତେ ଦିନକୁ ଘରେ ପୂଜା ହେବ, ବାପା ମାଛ ଆଣିବେ, ମାଉଁସ ଆଣିବେ, ତା ଉତ୍ତାରୁ କୁଆଁର ପୂନିଅଁ ହେବ, ନୂଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବ, କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ ମା ହବଶ କଲେ ସମସ୍ତେ ହବଶ ଭାତ ଖାଇବୁଁ"—ଏସବୁ ଭାବୁ ଭାବୁ ରାତି ପାହୁ ଯିବ କାଲିର କଥା ପରି ମନରେ ନୂଆ ରହିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଛାତ୍ର, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଛୁଟି ପାଉଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ପିଲାଦିନ ପରି ପୂଜା ଛୁଟି ହେଲା । କଲେଜ ଅମୁକ ଦିନଠାରୁ ଅମୁକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ଦ ହେବ ବୋଲି ବିଜ୍ଞାପନ ଦିଆ ହେଲା । ଗାଁଆଁରେ ୪୨ ଦିନ ୪୧ ରାତି ରହିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ମୋହର ବନ୍ଧୁମାନେ କେତେ ହେଣ୍ଡି ମାଇଲେ । କିଏ କହିଲା ୪୨ ଦିନ ଛୁଟି କିଏ କହିଲା ୪୧ ରାତି ଛୁଟି । କିଏ କେତେ ଜିନିଷ କିଣି ଆଣିଲେ । ପଚାରିଲେ କହନ୍ତି, ଘରକୁ ନେବୁଁ । କିନ୍ତୁ ଜିନିଷ କିଣିବା ନିମନ୍ତେ ମୋତେ ଜଣେ ଭୁଇଜଣ ବନ୍ଧୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏହା ମୋହର ଦୁର୍ବଳତା ହେଉ ବା ସବଳତା ହେଉ ମୋହର ସ୍ୱଭାବ ଯେ ମୁଁ ଅନୁରୋଧ ଏଡ଼ି ପାରେ ନାହିଁ । ଅଉଁର ମଧ୍ୟ ନୂଆ ଜିନିଷ କିଣିବାକୁ ମୋହର କିପରି ଟିକିଏ ବେଶୀ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଥାଏ । ମୁଁ ଦୁଇ ଚାରି ପଇସା ଦେଇ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଜିନିଷ କିଣି ଆଣିଲି । କିଣିବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋହର ସବୁବେଳେ ମନେ ହୁଏ, "କାହା ପାଇଁ ?" ଏଥିର ମଧ୍ୟ ସେହି କଥା ମନରେ ବିଚାରି କିଣି ଆଣିଲି ଏବଂ ବସାକୁ ଅସି ସେ ଜିନିଷ ଗୁଡ଼ିକ ଭାଙ୍ଗିଦେଲି । ବାସ୍ତବିକ ମୋହର ଜୀବନଟା ଟିକିଏ କିପରି କଠିନ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ହୃଦୟକୁ ରସମୟ କରିବାର ଅନେକ ବସ୍ତୁ ମୋହର ହଜି ଯାଇଅଛି । ଆଜି ମୋତେ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଲାଗେ ନାହିଁ । ଘରେ ମା ନାହିଁ ପିଠି ଆଉଁସିଦେବ; ବୋଉ ନାହିଁ ପ୍ରବାସ କଥା ନଟେଇ ନଟେଇ ପଚାରିବ; ଉଡ଼ଣୀ ନାହିଁ ଗୀତଟିଏ ଶୁଣାଇବ, ବାପା ନାହାନ୍ତି, ଘରକୁ ମାଛ, ମାଉଁସ ଆଣିବେ । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ମୋହର ଘରଟି ଠିକ ଗୋଟିଏ ଘର । ତାଠାରୁ ବେଶୀ ନୁହେ; କମ ବରଞ୍ଚ, କୋଣର କେତେକ ଅଂଶ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଅଛି । ଏହି ସବୁ କାରଣରୁ ହେଉ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ହେଉ ମୋହର ପ୍ରାଣଟା ଟିକିଏ କଠିନ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । କେହି ମରିଗଲା ଶୁଣିଲେ ମୋହର ଦୁଃଖ ହୁଏ ନାହିଁ; କେହି କଷ୍ଟ ପାଉଅଛି ଦେଖିଲେ ମୋତେ ଗସି ଲାଗେ; କେହି କାନ୍ଦୁଅଛି ଦେଖିଲେ ମୋତେ ହସମାଡ଼େ । ନିଜ ବିଷୟରେ ଏହିପରି କହିଲେ ଶେଷ ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ନିଜ ବିଷୟ କହିବା ନିଜକୁ ଭଲ ଲାଗିଲେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ତ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ଏତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଯେ କହି ପକାଇଲି ଏ କେବଳ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରଳାପ ମାତ୍ର ।

ଛୁଟି ହେଲା । ସମସ୍ତେ ରେଲ ଷ୍ଟେଶନକୁ ଆସିଲୁଁ । ରେଲଗାଡ଼ି ଦେଖିଲେ କାହାର କେତେ କଥା ମନେ ପଡ଼େ । ସ୍କୁଲପିଲାଙ୍କର ଘରକୁ ଯିବା କଥା ମନେ ପଡ଼ି ଯାଏ; ବିଦେଶୀଙ୍କ ଚିଠି ପଠାଇବା କଥା ମନେ ହୁଏ; ସମାଜ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବସ୍ତ୍ରଳ ଲୋକର ବାଣିଜ୍ୟ ସୁବିଧା କଥା; ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଲୋକର ରେଳଗାଡ଼ିର ବିଚକ୍ଷଣତା; କବିର ଚିନ୍ତା ସୁଦୂର ଅତୀତର ପୃଷ୍ଠକ ଯାନରୁ ଯାଇ କ୍ଷଣକନିମନ୍ତେ ଲଙ୍କାର ସମର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ, କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତେ ସରଯୂ ତଟରେ, କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତେ ବାଲ୍ମୀକି ଆଶ୍ରମରେ ବିଚରଣ କରେ; ଦାର୍ଶନିକ ସମାଜର କ୍ରମିକ ଉନ୍ନତି କଥା ଚିନ୍ତାକର ଅଭିବାଦ ସାଗରରେ ସନ୍ତରଣ କରନ୍ତି; 'ପ୍ରେମିକ ତାହାର ପ୍ରେମିକା ନିକଟକୁ ଗୁପ୍ତ ବାର୍ତ୍ତା ପଠାଇ ଦିଏ । ମାତ୍ର ରେଳଗାଡ଼ି ଦେଖିଲେ ସବୁ-ବେଳେ ମୋହର ଅଉ ଗୋଟିଏ କଥା ମନେ ପଡ଼େ; ଅବଶ୍ୟ ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା । କଥାଟା କହି ଦେବାକୁ କିଛି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । ଅବରବଷ ଏହିଦିନେ କହିଥାନ୍ତି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଆଜି କହିବାକୁ କିଛି ଭୟ ଲାଗୁ ନାହିଁ । ଯଦି କେହି ଅପମାନିତ ହୋଇ ମାନହାନିରେ ମୋକଦ୍ଦମା କରନ୍ତି ତେବେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଆଇନ ବହିରୁ ଖଣ୍ଡେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ପାଖରେ ରଖିଛି, ସମୟ ସମୟରେ ଅବସର ପାଇଲେ ଟିକିଏ ମଧ୍ୟ ମେଲାଇ ଦେଖେ । କଟେଷ୍ଟାକୁ ଯିବାକୁ ଅଉ ମୋତେ ଡର-ମାଡ଼ି ନାହିଁ । ତେବେ ଅଉ ଏକ କଥା । "ଘର ନିନ୍ଦା ଗାଉଅଛି" ବୋଲି ଲୋକେ ଯଦି ଗାଳ ଦିଅନ୍ତି ତେବେ କେଉଁ ମୁହଁରେ ଘେର୍ କଥା କହିବି? ତେବେ, "ସତ୍ୟଂ ବ୍ରୂୟାତ୍", କଥାଟାକୁ ନ କହିଲେ ଲୋକେ ବୋଲିବେ, "ଲୁଗ୍ଚିଲା" । ଅତଏବ କହି ପକାଉଅଛି । ଦୋଷ କ୍ଷମା କରିବେ । କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବେ ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ ରେଲୱେସ୍ଟେସନର ପ୍ଲାଟ ଫରମ୍‌କୁ କେତେକ ଜଣ ଆସିଥିଲୁଁ । ବନ୍ଧୁଙ୍କର ସେଦିନ ରେଲରେ ଯିବାର କଥା । ସେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଗାଡ଼ିରେ ଯିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଅଗରୁ ଜାଣିଥିଲୁଁ । ସେ ଗାଡ଼ିରେ ଗୋଟିଏ ଇଣ୍ଟରମିଡ଼ିଏଟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଘର ଥିଲା । ସେଠାରେ ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକ ବସି-ଥିଲେ, ବହୁତ ଚୁଡ଼ିଏ ଜିନିସ ଥିଲା । ଆମ୍ଭ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ସେହି ଭଦ୍ରଲୋକଟିଙ୍କୁ ଜୁହାର କଲେ, ମୁଁ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ, ମୁଁ ଠେଙ୍ଗାପର ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲି । ତପରେ ବହୁତ ଚୁଡ଼ିଏ ଜିନିସ ଦେଖି ଆମ୍ଭ ବନ୍ଧୁଟି ସେହି ଘରେ ବସି-ବାର ଆୟୋଜନ କରି ପ୍ଲାଟ ଫରମରେ ବୁଲୁଥିବାର ସନ୍ଦେହ ହେବାରୁ, ସେ ବିଷୟରେ ସେହି ଭଦ୍ର ଲୋକଟିଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରନ୍ତେ, ଆମ୍ଭ ବନ୍ଧୁଟି କିଏ ବୋଲି ସେ ପଚାରିଲେ । ଆମ୍ଭେ "ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଛାତ୍ର" ବୋଲି କହିବାରୁ ଭଦ୍ର ଲୋକଟି ଝଟରେ ପାଟିଯାଇ, ଆଖି ଲାଲ କରି, ନାକ ଟେକି ଟିକିଏ ପାଟି କରି କହିଲେ, "It is odd and obnoxious that a student should travel with a Deputy Magistrate." ବାବୁଙ୍କର ରାଗଦେଖି ସମସ୍ତେ ଟିକିଏ ପଛେଇଲେ । ମୁଁ ଜାଣି ପାରିଲି ଯେ ବାବୁ ଜଣେ ଡେପୁଟି ମେଜିଷ୍ଟର । ତେବେ ସନ୍ଦେହ ହେଲା ବାବୁ ସାହେବ ବୋଧହୁଏ ବିଲାତରୁ I. C. S ପଢ଼ି ଆସି ପ୍ରଥମେ ଡେପୁଟୀ ରୂପେ ଚାକିରି ପାଇ ଅଛନ୍ତି । ଏହାଙ୍କର ମେଜିଷ୍ଟର କମିସନର ହେବାର କଥା । ବିଲାତପରି ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶରେ Liberty, Equality, Fraternity ମଧ୍ୟ ସଭ୍ୟତା ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଆସି ନ ଥିଲେ କେବଳ ଭାରତ-ବର୍ଷରେ ରହି ସମ୍ଭବ କିପରି Liberty, Equality, Fraternity ର ଏତେ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶଟି ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତେ, ଏବିଷୟରେ "ଦୋଳାଚଳଚିତ୍ତ ବୃତ୍ତି" ହୋଇ ରହିଲି । ତେବେ ସନ୍ଦେହ ଥାଏ, ଭାରତବର୍ଷର ଲୋକ; ଗୋରାତ ନୁହନ୍ତି । ମୋହର ସଙ୍ଗୀମାନେ ସମସ୍ତେ ସାହେବଙ୍କ ପାଖରୁ ଆସି ହସିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ସାହେବଙ୍କର ପରିଚୟ ମୋତେ କହୁଛି କିଏ? ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁଟିଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥିଲୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହୋଇ ଗଲା । ଶୁଣିଲୁଁ ସେ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଟିକଟ କିଣି ଅଛନ୍ତି । ସାହେବଙ୍କ ଘରେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ପାଆନ୍ତି କିପରି? ସଙ୍ଗୀମାନେ ସମସ୍ତେ ହସି ସାରିଲାରୁ କହିଲେ ସାହେବଙ୍କ ଘର ଓଡ଼ିଶାର କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟସ୍ଥାନରେ । ସେ କିଛି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ବି, ଏ, ପାଶ କରିଥିଲେ । ଅନର୍ସ ପାଶ କରି ନାହାନ୍ତି । ଏକାବର୍ଷକେ ବି, ଏ, ପାଶକରି ଅଛନ୍ତି କି ନା ସେ କଥା ଭଲକରି ଜଣା ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ଜିଲ୍ଲାରେ ଡେପୁଟୀ ମେଜିଷ୍ଟର । ଶୁଣିଲି ସାହେବ ସୁବାଙ୍କ ଧରି ସରକାରରେ ନାମଟା କରିଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଶୁଣିଥିଲି, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ନ ପାରିଲେ କଲିକତା ହାଇକୋର୍ଟର ଭୂତପୂର୍ବ ଜଜ ଗୁରୁଦାସ ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ସୁଖ ଲାଗେ ନାହିଁ; ବର୍ତ୍ତମାନ ହାଇକୋର୍ଟର ଜଜ ଓ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଭାଇସ୍‌ଚାନ୍‌ସେଲର ଆଶୁତୋଷ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ ଏମ, ଏ; ପି, ଏଚ; ଡି, ଡ଼ି, ଏଲ, ଏଫ, ଆର, ଏ, ଏସ୍; ସରସ୍ୱତୀ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କିଛି କରି ନ ପାରିଲେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦୁଃଖିତ ହୁଅନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ମିଷ୍ଟର……ବ ଏ କଥାରୁ ଶୁଣିଲେ, "It is cdd ard obnoxcious that a student should travel with a Deputy Magistrate."

ଅବକାଶର ଅନୁଭୂତି କଥା କହିବାକୁ ଯାଇ ବାର ବରଷ ତେର ଦେଶର ଖବର, ଗାଇବାର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଅନେକଙ୍କ ମନରେ ଉଠିପାରେ । ମନୁଷ୍ୟ ସବୁବେଳେ ସମାନ ଘଟଣାରାଶିମଧ୍ୟରେ ପଡେ ନାହିଁ । ଜଣେ ଲେଖକ କହିଅଛନ୍ତି, କେହି ଏକା ନଈରେ ଦୁଇଥର ଗାଧୁଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଅବକାଶର ଅନୁଭୂତି ଯାହା ଅନ୍ୟଟିର ଠିକ୍ ତାହା ନୁହେ । ଖରା ଦିନରେ ଉତ୍ତଳା ଯୁବକ, କୋଇଲି ଗାନ, ପାଲୋ ଅମ୍ବ; ବର୍ଷା ଦିନରେ ପାଣି କାଦୁଅ, ପୁଣି ଶୀତ-କାଳରେ ଶୀତଳ ପବନ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ କେତେଗୋଟି କଥା କହିଚଲେ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅବକାଶର ପ୍ରଥମ ଅନୁଭୂତି ଅତଏବ ଅବାନ୍ତର ନୁହେ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ରେଲଗାଡ଼ିରେ ବସିକରି ଚାଲୁ । ଏକା ଥିଲେ ମନରେ ସୁଖ ନ ଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅନେକ । ଆମେ ଦ ପ୍ରମେ ଦରେ ରବିଷ୍ଟା ବିତିଗଲା । ସଙ୍ଗରେ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରଚୁର, ଲୁଚି, ତରକାରି ମାଛ ପ୍ରଭୃତି ଥିଲା । ଅତ-ଏବ ଖାଇବାର ଅସୁବିଧା ହୋଇ ନାହିଁ । ବାକ୍ୟାଳାପ ଗାନ ପ୍ରଭୃତିରେ ରାତି ପ୍ରଭାତ ହୋଇଗଲା । ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଖଡ଼ଗପୁରରେ, କେତେକ ରୂପାରେ କେତେକ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ଓହ୍ଲାଇ ଚାଲେ । ବାକି ଯେ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ଥିଲେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଯାଜପୁର ଠାରେ ଓହ୍ଲାଇ ଚାଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ଏକା । ଏକାକୀ ମନୁଷ୍ୟମନରେ ଯେଉଁ ସବୁ ସୁଖଦୁଃଖ ଚିନ୍ତାର ଉଦୟ ହୁଏ, ସେ ଗୁଡ଼ିକର ମିଶ୍ରିତ ପ୍ରଭାବ ମୋତେ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ମିଳିଲା । ମାତ୍ର ଏହି ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ବେଶି ସମୟ ରହିଲା ନାହିଁ । ଗାଡ଼ିଖଣ୍ଡି ଅଢ଼ାଇଟାରେ ମୋହର ଷ୍ଟେସନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ୧୦ । ୧୨ ଘଣ୍ଟା ଟ୍ରେନରେ ବସି ତାହା ପ୍ରତି ଯେଉଁ ମମତା ଜନ୍ମି ଯାଇଥିଲା ସେ ଅଡ଼ ମୋତେ ଛାଡେ ନାହିଁ । ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଦୁଆରଟା ଫିଟିଯାଉଅଛି, ଗୋଡ଼ଟା ବାହାରକୁ ବାହାର ପଡ଼ୁଅଛି, ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ଉପରକୁ ଚାଲି ଆସୁଅଛି । ଏ ସମୟରେ ଟ୍ରେନଟି ଘେଁ-ଏଁ-ଏଁ ଶବ୍ଦକରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୁଁ ଅନାଇ ଥାଏ । ଦଉଡ଼ିଯାଇ ଟ୍ରେନ-ଟିକୁ ଧରିପକାଇବାର ଇଚ୍ଛା ହେଉଥାଏ । ଜଣା ଗଲା ଯେ-ପରକ କୌଣସି ଲବ୍ଧ ରତ୍ନ ହାତରୁ ଖସି ପଡ଼ିଗଲା । ମାତ୍ର ପୁଣି ଗୋଟାଇ ଆଣିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ଯେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟ୍ରେନଟି ଦିଶୁଥାଏ ମୁଁ ତାହା ଅଡ଼କୁ ଅନାଇ ଥାଏ, ଏବଂ କଅଣ ଭାବୁଥାଏ । ମାତ୍ର ଏ ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟରେ ଅଧିକ କାଳ ରହିବାକୁ ହେଲା ନାହିଁ । ଗାଡ଼ିବାଲାର ଅନୁରୋଧରେ ଶୀଘ୍ର ଷ୍ଟେଶନ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେଲା ।

ମୋହର ଘରଟି ମଫସଲରେ । ସହରରେ କୌଣସି ବନ୍ଧୁଠାରୁ ସୁଦୂର ଅନ୍ତରାଳରେ, ଗିରି ଗୁହା ବନ ଛଟିମା-ସୁଶୋଭିତ ପ୍ରଦେଶରେ । ସେହିଠାରେ ମୋତେ ୪୨ ଦିନ ଯାପନ କରିବାକୁ ହେଲା । ସହରରୁ ଯାଇ ମଫସଲରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଗୋଟାଏ ଭୟାବହ କୌତୂହଳମୟ ସୁଖଦାୟକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ସହରର ଆକାଶ ମଫସଲର ଆକାଶପରି ନୁହେ । ମୋହର ପିଲାଦିନେ ଜଣେ ଶିକ୍ଷକ କହୁଥିଲେ ଯେ କଲିକତାର ଆକାଶ ଅପେକ୍ଷାକୃତକର ଆକାଶ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରଶସ୍ତତର ଦେଖାଯାଏ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଏ କଥାର ସତ୍ୟତା ବୁଝିପାରି ନ ଥିଲି । ବାସ୍ତବିକ ସହରର ଉଚ୍ଚ ଅଟ୍ଟାଳିକାମାନେ ନୟନର ମାର୍ଗକୁ ଏପରି ସଙ୍କୁଚିତ କରିଦିଅନ୍ତି ଯେ, ଦର୍ଶକ ଆକାଶର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ମାତ୍ର ଦେଖିପାରେ । କିନ୍ତୁ ମଫସଲରେ ଉଚ୍ଚ ଅଟ୍ଟାଳିକା ନାହିଁ; ସେଠାରେ ଆକାଶଟି ଚକ୍ରବାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଖାଯାଏ । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେ । ମଫସଲର ବାୟୁ, ମଫସଲର ଜଳ, ସବୁ ସହରଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଏସବୁ ଛଡ଼ା ସହର ଓ ମଫସଲ ମଧ୍ୟରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି— ସେ ଗୁଡ଼ିକ କେବଳ କବି ନୟନକୁ ଦେଖାଯାଏ । କବି ମଫସଲର ଅନ୍ଧ ଭକ୍ତ । ମୁଁ କବି ନୁହେ, କି ମୋହର କଲମରେ ଦିନେ କବିତା ଲେଖିନାହିଁ । କବିତା ପଢ଼ିବାକୁ ମୋତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲାଗେ । ଗୀତ ଶୁଣିଲାବେଳେ ମୋହର କାନକୁ କାଟେ । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଅନେକଥର ଗାଳି ଖାଇଅଛି । ମୋହର ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁମାନେ ମୋତେ ଚିଠି ଆସିଥାନ୍ତି, ଘଟଣା ପଢ଼ିଲେ, ମୁଁ ଯଦି କହେ ଯେ ମୋତେ ଗୀତ ଶୁଣିବାକୁ ଭଲଲାଗେ ନାହିଁ, କବିତା ପଢ଼ିବାକୁ ସୁଖ ଲାଗେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ମୋରେ ଅପରିଚିତ, ଅଜ୍ଞାତ ଲୋକପରି ବିବ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ହାର କରିଥାନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ କବିପ୍ରତି ମୋହର ସହାନୁଭୂତି ନାହିଁ । କବି ମୋତେ ଅନ୍ଧ ଭକ୍ତ ପରି ଜଣା ପଡ଼ନ୍ତି । ସହରର ଗୋଳମାଳ ମୋହ ପ୍ରକୃତିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲଲାଗେ । କବି କହନ୍ତି, ସହରଟା କଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାନ । ମଫସଲ କେବଳ ବାସର ଉପଯୋଗୀ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଦିବସର ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ଶ୍ୟାମଳ କାନନ ଆଚ୍ଛାଦିତ ଶୈଳ କୋଳରେ ଝରଣା ଜଳର କଳତାନରୁ କବି କି ସୁଖ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ତାହା ମୁଁ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ବାୟୁର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଫୁଲଟି ଖେଳୁଥିଲାବେଳେ କବି ଯେ କି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖନ୍ତି ସେ କଥା ମୁଁ ଭାବି ଠିକ କରି-ପାରେ ନାହିଁ । ପୁଣ୍ଡରସ୍ରୋତ ଦୁଃଖରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ କବି ତାଙ୍କର ସାମ୍ବାହ୍ନମାର୍ଗରେ ସଞ୍ଚରଣ କଲାବେଳେ କୋକି-ଳର କୁକୁ ତାନ ଶ୍ରୁତିଲ୍ଲ ମାନଙ୍କେ ସେ କିପରି ନବୀନ ସୁଖ ସଞ୍ଚାରକୁ ଗୁଣିଯାନ୍ତି, ସେ କଥା ଚିରକାଳ ମୋ ପ୍ରତି ଗୋଟିଏ ଗୂଢ ରହସ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ କହେ କବି ଗୁଡ଼ାକ ମଫସଲର ଅନ୍ଧଭକ୍ତ । ବାସ୍ତବିକ ଏ କଥାରେ ପ୍ରଭୂତ ସତ୍ୟ ଅଛି । ଇଂଲଣ୍ଡର କବିମାନେ ଜୀବନର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ହ୍ରଦ ପ୍ରଦେଶ (Lake District) ରେ କଟାଉଥିଲେ । ଏତ ଦୂର ରାଜ୍ୟର କଥା; ଏହାର ଧାରଣା କରିବାକୁ ଅମ୍ବ-ମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଉତ୍କଳର କବି ରାଧାନାଥ ଅବକାଶ ଯାପନକରିବା ପାଇଁ ଧବଳେଶ୍ୱରରେ ଗୋଟିଏ "ନିଭୃତ ନିଳୟ" ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣା ଯାଉଅଛି କଟକର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ତୃପ୍ତି ଦେଇ ପାରୁ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୋ ପ୍ରାଣକୁ କଟକ ଯାହା, କଲିକତା ଯାହା, ଢେଙ୍କାନାଳର ଗମ୍ଭୀର ଅରଣ୍ୟାନୀ ବେଷ୍ଟିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ପଲ୍ଲୀ ମଧ୍ୟ ତାହା; ଯଦି କାହାର ଉତ୍କର୍ଷ ଥାଏ ତେବେ ସେ କଟକର ଓ କଲିକତାର ।

ମୁଁ ନିଜେ ମଫସଲବାସୀ । ମୋହର ବାଲ୍ୟ ଜୀବନ, ନଦୀ-କୂଳରେ, ଝରଣା ନିକଟରେ, କାନନ କୁଞ୍ଜରେ, ଶୈଳ-କୋଳରେ, ସମୀରଣର ମର୍ମର, କୋକିଳର "ଲଳିତ ପଞ୍ଚମ-ତାନ", କୁସୁମର କ୍ରୀଡ଼ା, ସଲିଳର ନୃତ୍ୟ, କୃଷକର ଗାନ, ମଧ୍ୟରେ ବିତିଯାଇଅଛି । ତତ୍ପରେ ବହୁବର୍ଷ ମୁଁ ସହରର ଭୀଷଣ ଆନ୍ଦୋଳନମଧ୍ୟରେ ଅତିବାହିତ କରିଅଛି । ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି ପ୍ରଥମ ଛାପଟା ବେଶୀ ଦିନ ରହେ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏହିକଥା କହିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ସ୍ରୋତରେ ଛାପଟା ଅନେକ ସମୟରେ ଧୋଇ ହୋଇ ଯାଏ; ବିଶେଷତଃ ଯେତେବେଳେ ସେହି ପ୍ରଭାବ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀର । ମୋତେ ସହରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏତେ ତୃପ୍ତି ଦେଇ ଅଛି ଯେ ମଫସଲର ସବୁ ମୋତେ ତୁଚ୍ଛ ଜଣାଯାଏ ।

ତେବେ ସହର ଓ ମଫସଲରେ ମୁଁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖେ । ସେ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଅନେକ ଥର ମୋହର ପ୍ରାଣକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଅଛି । ଏହା ମଫସଲରେ "ଇଶ୍ୱରର ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି" । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ପିଲାଦିନେ ମଫସଲରେ ଥିଲି ସେତେବେଳେ ମୋହର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର କିଛିକାଳ ସହରରେ ରହି, ସଭ୍ୟତାର ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଅନେକଥର ଦେଖି ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଜ୍ଞାନଟା ଆସିଅଛି । ଦିନେ ଜଣେ ଜ୍ୟୋତିଷ କହୁଥିଲେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁ ପୃଥିବୀଟା କେଡ଼େ ବଡ଼ । ମାତ୍ର ଯେ ଯଦି ସମୁଦାୟ ବିଶ୍ୱର ବିସ୍ତାର ଦେଖି ପାରୁଥାନ୍ତା ପୃଥିବୀ ଭାବୁଥାନ୍ତା, ମୁଁ କି କ୍ଷୁଦ୍ର, ମୁଁ କି ହୀନ, ମୁଁ କି ସାମାନ୍ୟ । ସେହିପରି ସହ-ରରେ ଥିଲାବେଳେ ମୋତେ ଜଣାଯାଏ ମୁଁ କି ହୀନ, ମୁଁ କି ସାମାନ୍ୟ । ସତିଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମାତ୍ର, ସହରର ଅସଂଖ୍ୟ ବାଷ୍ପ ପ୍ରଦୀପ ନିକଟରେ ତାହା କେଡ଼େ ମଳିନ । ସହରରେ ଥିଲାବେଳେ ମୋହର ସର୍ବଦା ଏହି କଷ୍ଟଦାୟକ ଜ୍ଞାନଟା ଥାଏ । ମୁଁ ନିଜକୁ ଅତି ପଣ୍ଡିତ ଭାବି ଗର୍ବରେ ଫୁଲାଇ ଦେଲାବେଳକୁ ଦେଖିଲେ ମୋହର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ମୋହ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ପଣ୍ଡିତ ଅନେକ; ତତ୍କ୍ଷଣାତ ମୋହର ଆଖି ଝଲସି ଯାଏ, ମୁଁ ଆଉ ଅନାଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଏହା-ହିଁ ତ ଜୀବନର ଦୁଃଖ । ଚିରକାଳ ଏହାହିଁ ତ ଅନୁଭବ କରି ଆସୁଅଛି । କିନ୍ତୁ ମଫସଲକୁ ଗଲେ ଏଭାବ ଆଉ ରହେ ନାହିଁ । ସେଠାରେ ଆଖି ଝଲସି ଯାଏ ନାହିଁ । ସେଠାରେ ମୁଁହିଁ ଏକା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ମୋ ଆଗରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସବୁ ମୁଁ ମଳିନ ଦେଖେ । ମୁଁ ସେଠାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ତାରା ଗୁଡ଼ିକ ମୋହର ଉଦିତ୍ୱରେ ଲୁଚି ଯାନ୍ତି । ସେଠାରେ ମୋହର ମନେ ହୁଏ—

"ଦେଖାଇ ନେଇ ଯାହା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର
ସେ ସର୍ବର ଅଟଇ ମୁଁ ଅଧୀଶ୍ୱର ।"

କିନ୍ତୁ ସହରକୁ ଆସିଲେ ମୋହର ସବୁ ଭାବ ବଦଳି ଯାଏ । ମୋଟର ଗାଡ଼ିଟାଏ ମୋହ ପାଖବାଟେ ଦୁମ ଦୁମ ଦୁପ ଦୁପ ହୋଇ ଚାଲିଗଲାବେଳେ ମୋତେ କଣ ଲାଗେ ଯେପରି

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୋହର ବୁକୁ ଉପରେ ଏକ ଯାନ ଚଲାଇ ନେଲା । ସହରରେ ଥିଲାବେଳେ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ଦୁଃଖିତ ଥାଏ ଏବଂ ଭାବୁଥାଏ, "Better to reign in hell than serve in heaven." କିନ୍ତୁ ସହରର ଏହି ଅଲୋକ ମଧ୍ୟରେ ରହି ମୁଁ ନିଜେ ମଳିନ ଦେଖା ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା, ମୁଁ ଯେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ନବୀନ ଅଲୋକ ସଂଗ୍ରହ କରେ ଏ କଥା ମୁଁ ସର୍ବଦା ବୁଝି ପାରୁଥାଏ । ବିଜ୍ଞାନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ମଧ୍ୟରେ ଥରେ ବୁଲି ଆସିବା ପରେ ମୁଁ ଦେଖେ ଯେ ମୁଁ ଟିକିଏ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ମୋଟର ଗାଡ଼ିଟାଏ ମୋ ପାଖବାଟେ ଚାଲି ଗଲାବେଳେ ମୁଁ ବୁଝିପାରେ ଯେ ମୋହ ଦେହରେ ଟିକିଏ ନୂତନ ବାୟୁ ଲାଗିଗଲା । ସହରର ଦୁଃଖଦାୟକ ବାହାଦୁର ଥିଲେସୁଦ୍ଧା, ସେହି ଦୁଃଖରୁ ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ମନୁଷ୍ୟତା ଲାଭ କରେ । ମଫସଲରେ ରହିଲେ କୂପମଣ୍ଡୂକ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ସେଠାରେ ନିଜତ୍ୱଟା ଏତେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଅନ୍ୟ କିଛି ତା ଆଗରେ ସ୍ଥାନ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । କବିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦାର୍ଶନିକ ପରି ପ୍ରକୃତିପ୍ରିୟ ହବ ନିଜେ ସେଠାରେ

"ନିଜକୁ ମଣନ୍ତି ନିଜର ସଂସାର
ନିଜକୁ ନିଜ ଈଶ୍ୱର" ।

ମଫସଲର ଏହି ହୀନତ୍ୱ ନିମନ୍ତେ ମାନବ ଚରିତ୍ର ଗଠନରେ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଶକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଚିରକାଳ ସହରକୁ ସ୍ନେହ, ଆଦର, ଭକ୍ତି କରି ଆସିଅଛି । ମୁଁ କବିଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ "ବିଜନତା କାହିଁ ତୋ ବେଶ ମୋହନ" କହି ପାରେ ନାହିଁ ।

ତେବେ ସହର ଏତେ ଭଲ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସହରର ଶୋଭା ମୋହର ପ୍ରାଣକୁ ଏତେ ତୃପ୍ତି ଦେଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ସହରର ଗୋଟିଏ ପ୍ରକୃତି ଦେଖିଲେ ମୋତେ ଟିକିଏ ଦୁଃଖ ଲାଗେ । ମୁଁ ଦେଖେ ସହରର ଜୀବନ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ । ପ୍ରତିବାସୀ ଉଚିତ ମମତା ସହରରେ ନ ଥାଏ । ସହରବାସୀ ନିଷ୍ଠୁର, ସ୍ନେହ ପ୍ରୀତିହୀନ ଅମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଏଥିରୁ ଅବଶ୍ୟ ଅନୁମାନ କରିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଦୟା, ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ ଏ ସବୁ ସହରରେ ପୂର୍ତ୍ତିତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସହରର "ପ୍ରଚୁର" ମଫସଲରେ ନାହିଁ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ବହୁକାଳ "ପ୍ରଚୁର" ମଧ୍ୟରେ ରହି ଆସିଲେ ତାହାର ମାନସିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ ଅଳ୍ପତାର କଠୋର ଦଂଶନ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ପ୍ରାଣୀର ପ୍ରବୃତ୍ତିଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହେବ । ମଫସଲର ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ପରିବାର ପରି ଜଣାଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରତ୍ୟେକର ସହାନୁଭୂତି । ସମାଜ ଉନ୍ନତିର ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ Village community ଥାଏ ତାହା ସର୍ବଦା ଓ ସର୍ବତ୍ର ମଫସଲରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କିନ୍ତୁ ସହରରେ ସେ Village community ର ଆବଶ୍ୟକ ଅତି ଅଳ୍ପ ଏବଂ ଉନ୍ନତ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରେମମୟ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରତିବାସ ପ୍ରେମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାମାନ୍ୟ ବୋଧ ହୁଏ । ମୁଁ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମରେ ବାଲ୍ୟ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରି ପଲ୍ଲୀବାସୀଙ୍କ ଆଦର, ସହାନୁଭୂତି ଏବଂ Village community ର ଫଳ ପାଇଥିଲି । ଏବେ ସେଥିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବାରୁ ମୋତେ ଟିକିଏ ଦୁଃଖ ଲାଗେ । ମାତ୍ର ଜାନ୍ତବ ଅନୁଭୂତି ରାଜ୍ୟରୁ ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟକୁ ଆସିଗଲେ ମୁଁ ସହରର ମହତ୍ତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରି ପୁଣି ସୁଖରେ ଭାସିଯାଏ । ଯେତେବେଳେ ସହରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୋହର ଆଖି ଲାଖି ରହେ । ସେତିକିବେଳେ ମୁଁ ବୁଝେ ଯେ "A thing of beauty is a joy forever."

ସହର ଓ ମଫସଲ ବିଷୟରେ ମୋହର ଏହି ଧାରଣା ଜନ୍ମିଅଛି । ମୁଁ ସହରର ଅନ୍ଧ ଭକ୍ତ ନୁହେ କି ମଫସଲର ଭ୍ରାନ୍ତ ନିନ୍ଦକ ନୁହେ । ସହର ଓ ମଫସଲ, ଉଭୟ ସ୍ଥାନରେ ରହି ମୋହର ସହର ପ୍ରତି ପକ୍ଷପାତ ଜନ୍ମିଅଛି । ମଫସଲ ପୂଜାରେ ମୁଁ ମୋହର କବି ଭାଇମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୋଗ ଦେଇ ପାରେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ମୋତେ କ୍ଷମା କରିବେ । ପୁଣି ଯେଉଁମାନେ ମୋତେ ଚିହ୍ନି ଆସିଲାବେଳକୁ ମୁଁ ଅପରିଚିତ, ଅଜ୍ଞାତ-କୁଳଶୀଳ ବିଦେଶୀ ପରି ତାହାଙ୍କ ଆଗରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଯାଏ, ସେମାନେ ଅନୁଗ୍ରହ ପୂର୍ବକ ବୁଝିବେ ଯେ ମୁଁ ମଫସଲକୁ ତାହାର ଭାଗ ଦେଇ ସହର ପାଇଁ ଅବଶିଷ୍ଟଟା ରଖିଅଛି । ସେମାନେ କହନ୍ତି ଯେ 'ମୋ ଭିତରେ ସେମାନେ ଦୁଇଜଣ ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖନ୍ତି । ମୁଁ ଦାର୍ଶନିକ ନୁହେ । ମନୋବିଜ୍ଞାନରେ ମୋହର ପାରଦର୍ଶିତା ନାହିଁ । ମୁଁ ନିଜକୁ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ଯାହା ସୁଖଲାଗେ ତାହାରହିଁ ଆଶ୍ରୟ ଧରେ ।

କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ାଏ କହିଗଲି । ଘରେ ଯେଉଁ ୪୨ ଦିନ ରହିଥିଲି ସେ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ବୋଧ ହୁଏ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏତେକଥା କହିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । କଥା ଗୁଣ୍ଡାକ ସରୁ-ଠାରେ ବେଶି । ମନର ଭାବ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର; କିନ୍ତୁ କଥାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଗଲେ ବଡ ହୋଇ ପଡେ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମଧ୍ୟ ବକ୍ତୃତା ପରେ ବକ୍ତୃତା ମନର ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଭାବକୁ ଏକ ବେଳେକେ ପ୍ରକାଶକରି ପାରେ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ବାଣୀର ପ୍ରଭାବ ଏହିପରି ସୀମାବଦ୍ଧ ।

ଏତେକଥା କହି ସୁଦ୍ଧା ମୋହର ୪୨ ଦିନର ଅନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟିର କରିଅଛି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ମନର ଗତି ଅତି ଚଞ୍ଚଳ ଓ ତରଳ । କେତେବେଳେ କେଉଁ ଭାବ ମନରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ପୁଣି କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଲୋପ ପାଏ ସେ କଥା ବୁଝିବା ଦୁରୂହ, କଥାରେ କହି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ପ୍ରାୟ । ବିଶେଷତଃ ମୋହ ଜୀବନର ଘଟଣାରାଶିରେ ପତିତ ଯୁବକର ମନର ଅବସ୍ଥା ଅତି ବିଚିତ୍ର ହେବାର କଥା । କେତେବେଳେ କେଉଁ ଭାବ ମନକୁ ଆସେ । କେତେବେଳେ ଦୁଃଖ, କେତେବେଳେ ସୁଖ; କେତେବେଳେ ହାସ୍ୟ, କେତେବେଳେ କ୍ରନ୍ଦନ ମୋହର ମନୋରାଜ୍ୟକୁ ଅଧିକାର କରେ । ଏ ସବୁ ମାନସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୋହ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳି ପ୍ରଚୁର । ଗ୍ରାମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୃକ୍ଷ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଥ ସଙ୍ଗରେ ମୋହର ବାଲ୍ୟଜୀବନର ସ୍ମୃତି ମିଶ୍ରିତ ଅଛି । ପିଲାଦିନେ ପ୍ରଜାପତି ପଛରେ ଗୋଡାଇ ଗୋଡାଇ ଦିନ ବିତିଯାଉଥିଲା; ଅମ୍ବଗୋଛାରେ କୋଇଲିର ଗୀତ ଶୁଣି ଖରଦାର ଦୁଇ-ପ୍ରହରଟା ଅମ୍ବଖିଅରେ ଚାଲିଯାଉଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ସଙ୍ଗରେ ଆଉ ସୁଖର ସଂଯୋଗ ହୁଏ ନାହିଁ । କେତେ କେତେ କାରଣରୁ ମୋହର ବାଲ୍ୟଜୀବନର ପ୍ରକୃତି ସଖା ଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ମୋହ ମନରେ ଘୋର ଦୁଃଖର ଉଦୟ ହୁଏ । ପିଲାଦିନେ ମୁଁ ଘର ପାଖ ପାହାଡତଳରେ ଖେଳିବାକୁ ସୁଖ ପାଉଥିଲି । ଆଜି ସେ ପାହାଡକୁ ଦେଖିଲେ ମୋହର ଖେଳି-ବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ ମୋତେ କାହିଁକି କାନ୍ଦ-ମାଡେ । ମୁଁ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଟିଏ ଛାଡ଼ି ମୁଣ୍ଡ ବୁଲାଇ ଦିଏଁ । ଅଳ୍ପ ମଧ୍ୟ ବାଲ୍ୟଜୀବନର ସ୍ମୃତି ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ଦୁଃଖର ସଂଯୋଗ ହୋଇଥିଲା । ଗୃହାଳିକୁ ପଢିବାକୁ ନ ଯିବାରୁ ବାପା କେଉଁ-ଠାରେ ମାଡ ଦେଇଥିଲେ, କେଉଁଠାରେ ମୋହର ଖେଳସାଥି ପିଲାଟି ମରିଯାଉଥିଲା । ସେ ସବୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖିଲେ, ମନରେ ଦୁଃଖ ନ ହୋଇ କବିଙ୍କର "Our sweetest songs are those that tell us of our saddest thoguht." ପରି କିପରି ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଶ୍ରେଣୀର ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମେ । କେତେବେଳେ ମୋହ ମନରେ କେଉଁ ଭାବ ବଢ଼ି; କେତେବେଳେ ଦୁଃଖ, କେତେବେଳେ ସୁଖ । ଏତେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରି ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଦେଢ ମାସ ଘରେ, ମଫସଲରେ, କବିଙ୍କର ଚିନ୍ତାଜଗତରେ, କାନନ ଭିତରେ, ଶିଖରଶିଖରେ ଯାପନ କଲି । କିନ୍ତୁ କିଛି ଭଲଲାଗି ନ ଥାଏ । କେତେବେଳେ ୪୨ ଦିନ ସରିବ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରାଣରେ ବଡ ବ୍ୟାକୁଳତା । ଅବ-ଶେଷରେ ସେହି ଇପ୍ସିତ ଦିନଟି ଆସିଲା । ମୁଁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ-ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲି । ଗ୍ରାମର ପାହାଡଟି, ଗ୍ରାମର ଚିନ୍ତାଟି, ଗ୍ରାମର ଚିତ୍ରାଗଟି, ବାଡ଼ିଆଡର ବରଗଛଟି, ବଗିଚାର ଚମ୍ପା ଗଛଟି ମୋହର ବାଲ୍ୟଜୀବନର ସଖା । ସେମାନେ ମୋତେ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ମୋହ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ, ମୋହ ସୁଖରେ ସୁଖୀ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମୋହର ପ୍ରତିଦାନ କିଛି ନାହିଁ । ଘରୁ ବାହାରିଲା ବେଳେ ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରଣାମ କରି ଆସିଲି । କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଦେଖେ ମୁଁ ଆଉ କଥା କହି ପାରୁ ନାହିଁ, ମୋହର ପାଦ ପ୍ରାୟ ସ୍ଥିର, ଆଖିରୁ ଦୁଇଧାର ଜଳ ବହିଯାଉ ଅଛି । ମୁଁ ସବୁବେଳେ ଦୁର୍ବଳ । କିନ୍ତୁ ଟ୍ରେ-ନରେ ଚଢିଲେ ଶୀଘ୍ର ଏ ଦୁର୍ବଳତା ଦୂର ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ଟ୍ରେନ-ରେ ବସି ପୁଣି ସହରକୁ ଫେରି ଆସିଲି । ପୁଣି ସହରର ସୌ-ନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରାଶିରେ ମୋହର ନମ୍ରତା ନିମଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଲା ।

ଅବକାଶ ପ୍ରାପ୍ତ ଯୁବକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ ।

ଏକେ ରେ ଅଦ୍ଭୁତ-ଦୃଶ୍ୟ ସତ୍ୟ କି ସ୍ୱପନ
ମିଥ୍ୟା କିବା ଭାବୁକର କଳ୍ପନା-ଦର୍ଶନ ।
ପ୍ରକୃତିର ମାୟା କିବା ସ୍ୱରଗ-ସମ୍ଭବ
ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଏତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅସମ୍ଭବ ।
ମାଡ଼ି ଅସେ ତମଃ-ସିନ୍ଧୁ ଉଦ୍‌ବେଗେ ଉଛଳି
ତାମସୀ-ଗଗନେ ବସି ଖେଳଇ ବିକଳ ।
ମହାଘୋର ଘନ ଘନ ମେଘ ଗରଜନ,
ମେଦିନୀ କମ୍ପାଇ ବଜ୍ର ପଡ଼େ ଅଗଣନ ।
ମହାଘୋର ହୁହୁଙ୍କାରେ ଧାଏଁ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ
ମଡ଼ ମଡ଼ ଭାଙ୍ଗିପଡେ ମହା-ଦ୍ରୁମ-ଗଣ ।
ଝପ ଝପ ବୃଷ୍ଟିର-ନିର୍ଘୋଷ ଘୋରତର
ଜଳବେଗେ ଟଳ ଟଳ ଅବନୀ ମଣ୍ଡଳ ।
କଳ୍ପାନ୍ତର କାଳ ପରି କମ୍ପେ ତ୍ରିଭୁବନ
ସାଇଁ ସାଇଁ ଶୁଭୁଅଛି ନିଶା-ଗରଜନ ।
ଏକେ ତାମସୀ-ରଜନୀ ନୀରବ-ନିଶୀଥ
ନୀରବ ଚୌଦିଗ, ଧରା ନିଦ୍ରା ଅଭିଭୂତ ।
ଲୁଚିଛନ୍ତି ନିଶାମଣି ମେଘ-ଆବରଣେ
ଲୁଚିଲେ ତାରକା ନୀଳ-ଘନ-ଆସ୍ତରଣେ ।
ନାହିଁ କାହିଁ ଜନରବ ନୀରବ ସକଳ
ଶୁଭଇ ଭେକର-ରଡ଼ ଝିଲ୍ଲୀ କୋଳାହଳ । ୯ ।
ମାଡ଼ିଆସୁଅଛି ଏବେ ଭୀଷଣ-ଅନ୍ଧାର
ପ୍ରତିସ୍ଥଳେ ଭୀଷଣତା କରୁଛି ସଞ୍ଚାର ।
ଶୂନ୍ୟଦେଶେ ସୌଧମୁର ଅନ୍ଧକାରମୟ
ବିଶ୍ୱମୟ ବ୍ୟାପିଛି କି ଭୀଷଣ-ପ୍ରଳୟ ?
ହୋଇଛି ଜୀବନ ମୋର ପାଷାଣେ ଗଠିତ
ଭୁଞ୍ଜିଅଛି ଛାର ଦେହେ ଦୁଃଖ ଅପ୍ରମିତ,
ଦୁଃସହ ବିପଦେ ପ୍ରାଣ ଡରେ ନାହିଁ କେବେ
ଦେଖାଇଛି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବକ୍ଷ ନିର୍ଭୀକେ ନୀରବେ ;
କାଳର କୁହୁକ କେତେ କରିଅଛି ମାଟି
ସଂଯମ-କୁଠାରେ କେତେ ପକାଇଛି କାଟି ;
ତଥାପି, ଏ ଭୀମଛବି ଦରଶନେ ମନ
ଗଭୀର ବିସ୍ମୟାର୍ଣ୍ଣବେ ହେଲା ନିମଗନ ।
ବୁଡ଼ିଗଲା ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ କାଳ-ସିନ୍ଧୁ-ଜଳେ
ଅମ୍ବିହରା ହୋଇ ଅମ୍ବା ଭ୍ରମିଲି ଭୂତଳେ । ୧୮ ।
ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ ଏକାଳର ବିଭୀଷିକା ଛବି
ନାହିଁ ମୋ ଶକତି ହୃଦଯାଉଅଛି ଦ୍ରବି ।
ଅଲକ୍ଷିତେ ଭ୍ରମୁଁ ଭ୍ରମୁଁ ଦେଖିଲିଟି ଯାହା
ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର-ଲେଖନୀ ଯେନ ଲେଖିବ କିତାହା ?
ନାହିଁ ମୋ ଶକତି ଅମ୍ବା ଯାଇଅଛି ଉଡ଼ି
ସେହିକାଳୁ ଭବ-ପଥ ଯାଇଅଛି ଛାଡ଼ି । ୨୦ ।
ସେହି କାଳୁ ମନେମୋର ଜନ୍ମିଛି ବିଷାଦ
ଭବକି ସ୍ୱରଗ ଏତ ବଡ଼ ପରମାଦ ।
ଭବେ କି ସମ୍ଭବେ ଯାହା ଦେଖିଲି ନୟନେ ?
ଥିଲେ ଅବା ଥିବ ତାହା ଅମର ଭୁବନେ ।
ଦେଖିଲି "ବସ୍ତିତେ ଏକ ବିଜନ ଶ୍ମଶାନ
ବିସ୍ତାର ପ୍ରକାଣ୍ଡ କାୟା ଅଗ୍ରେ ବିଦ୍ୟମାନ ।
ପଡ଼ିଅଛି ଗୋଟାପରେ ଗୋଟା ଗୋଟା ଶବ
କାଳର ବିଜୟ-ଭୁରୀ ବଜାଏ ଫେରବ ।
ଉନ୍ମାଦେ ଧାଅନ୍ତି ତହିଁ ଶ୍ୱାନ ଦଳେଦଳେ
ଟଣାଟଣି ଶବ କେହି କରେ କୁତୂହଳେ ।
ପଡ଼ି ଅଛି ଠାବେ ଠାବେ ଅସ୍ଥି କୁଡ଼ି କୁଡ଼ି
ଦନ୍ତ ଚିପି ଶ୍ୱାନ କାହିଁ କରେ ରଡ଼ ମଡ଼ ।
ଭୀମାକୃତି ଗୃଧ୍ରକର ରକ୍ଷ ଝମ ଝମ
ମହାନନ୍ଦେ ଶବଦେହୁଁ ଓଟାରଇ ଚମ ।
ଅଗଣିତ ମୁଣ୍ଡ କେତେ ଯାଉଅଛି ଗଡ଼ି
ଅକସ୍ମାତେ ଶୁଭେ କେତେ ମହାଘୋର-ରଡ଼ି
ଦୁର୍ଗନ୍ଧ-ପରଗ-ବାୟୁ ବହେ ଅବିରତ
ନିମିଷକେ ରୁଦ୍ଧ ତହିଁ ହୁଏ ଶ୍ୱାସ ପଥ ।
ବଡ଼ ସେ ଭୀଷଣ ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ କଳକଳ ନାଦେ । ୩୦ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ତରଙ୍ଗ ଛଳରେ ନଦୀ କରେ ଉପହାସ
"ଏକରେ ମାନବ ତୋର ଜୀବନ-ରହସ୍ୟ ।"
ନହେଇ ସେ ଦ୍ରବନଦୀ ସୁର-ତରଙ୍ଗିଣୀ
ଗାଢ଼ ଅନ୍ଧକାରେ ତହିଁ ଖେଳେ ସୌଦାମିନୀ ।
ଦେଖିଲି ପୁଲନେ ତାର "ପ୍ରଶାନ୍ତ ପାବନ
ବିଭୂତି-ଭୂଷିତ-ଦେହ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବଦନ,
ପ୍ରଶସ୍ତ-ଲଲାଟ ପୁଣି ଗମ୍ଭୀର ଅନ୍ତର
ସୁବିଶାଳ ଜ୍ୟୋତିର୍ମ୍ମୟ-ନୟନ ଯୁଗଳ
ଭବୋପମ ବାଳକର କି ଦିବ୍ୟ ମୂରତି
ସୂର୍ଯ୍ୟୋପମ ତେଜଃ ଦେହେ ଅସୀମ ଶକତି ।
ଦ୍ୱାଦଶ ବରଷୁଁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ନୋହେ ଅନୁମାନେ
ଛଡ଼ିତ ସେ ଦିବ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ଗୈରିକ-ବସନେ ।
ନୟନ ଯୁଗରୁ ସ୍ଫୁରେ ଜ୍ୟୋତି ମନୋହର
ଚିରନ୍ତନ ମୃଦୁହାସେ ପୂରିତ ଅଧର । ୩୨ ।
ବିଶାଳ ଉରସେ ଶୋଭେ ଶୁଭ୍ର ଉପବୀତ
ଧ୍ୟାନ ମଗ୍ନ ନେତ୍ରବେନ ଅର୍ଦ୍ଧ ନିମୁଦିତ ।
ବସିଛନ୍ତି ଯୋଗାସନେ ଏ କେଉଁ ମୂରତି
ଏକେଉଁ ଦେବତା କିବା ଦେବ ପଶୁପତି ?"
ମାନବ ଶରୀର ଅବା କରନ୍ତି ପ୍ରତୀତି
ଏ ସ୍ଥଳେ ଅସିବ କାହିଁ ମାନବ ଶକତି ! । ୪୦ ।
ଦେଖିଲେ ନିଶୀଥେ ଥରେ ଏ ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳ
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ମାନବର ଦର୍ପ ହେବ ଚୂର ।
ଏକେ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ବହେ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ
ଚମକେ ବିଜୁଳି, ପଡ଼େ ବଜ୍ର ଘନଘନ ।
ଛିନ୍ନନର-ଦେହ ବହି କଙ୍କାଳ-ଶକତି
ଏକାଳେ ଅସିବ ଏହି ଶ୍ମଶାନର କତି ।
ବସିଛନ୍ତି ସୌମ୍ୟ-ମୂର୍ତ୍ତି ନିର୍ଭୀକେ ନିଶ୍ଚଳେ
ଧ୍ୟାନ-ନିମଗନେ, କିନ୍ତୁ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ ତଳେ ।
ଭୀଷଣ ଶ୍ମଶାନେ କିବା ନିଶା-ଗରଜନେ
ବଜ୍ରର ନିର୍ଘୋଷେ କିବା ବରଷା ପତନେ,
ଅବନୀ-ପ୍ରଳୟେ କିବା ପ୍ରଚଣ୍ଡ-ପବନେ—
ନାହିଁ ତିଳେ ଭୀତି କିବା ଦୁଃଖ ଲେଶ ମନେ ।
ଦରଶନେ ସେ ବଦନ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମଧୁର
ସ୍ୱତଃ ମେ ଚରଣ-ପ୍ରାନ୍ତେ ନତ ହେଲା ଶିର
ସୁପ୍ତ-ସିନ୍ଧୁ-ନରେ ମୋର ବୁଡ଼ିଗଲା ମନ
ନିମିଷକେ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ହେଲା ଉଦ୍ଦୀପନ ।
ତୁଟିଗଲା କ୍ଷଣେ ମୋର ବିଷୟ-ବିକାର
ଗୁରୁ-ଭକ୍ତି-ପ୍ରେମ-ଜଳେ ଭାସିଲା ଶରୀର ।
ଡାକିଲି ହେ ଗୁରୁ ଦେବ ଜୀବନର ସ୍ୱାମି
ଅଭୂତ ସାଧକ ପ୍ରଭୋ ସାଧୁ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ । ୫୦ ।
ହେ ଅମ୍ବ-ଦେବତା କର କରୁଣା ପ୍ରକାଶ
ହେଉ ଏ ଅଧମଆତ୍ମା ଗୁରୁ ତବଦାସ ।
ଶାସ୍ତ୍ରେ କହେ "ସାଧୁସଙ୍ଗ ଭକ୍ତିର ଆଧାର ।
ସାଧୁର ହୃଦୟସଦା ସ୍ୱରଗେ ବିହାର ।
କି ପବିତ୍ରମୟ ଅହା ! ସାଧୁଜନ-ପଥ
ଗମନେ ସେ ପଥେ ପୁଣ୍ୟ ହୁଅଇ ପ୍ରାପତ ।
ସାଧୁ ଦରଶନେ ଏକା ଜ୍ଞାନ ସମୁଦ୍ଭବ
ସାଧୁ-ସଙ୍ଗେ ତୁଟି ଯାଏ ବୈରୀ-ଉପଦ୍ରବ ।
ସାଧୁସଙ୍ଗେ ଲଭନ୍ତି ଏ ଅସୀମ ଫଳ
ସାଧୁଦେଖି ବହୁଦୂରେ ରହେ କାଳ-ଯମ
ପବିତ୍ରତା, ଗମ୍ଭୀରତା, ମଧୁରତା ତିନି—
କେବେ ହେଲେ ଦୟା କ୍ଷମା ନ ତେଜନ୍ତି ଜ୍ଞାନୀ । ୫୬
ହେ କୃପାବତ୍ସଳ ତବ ସେହି କୃପା-ପଦେ
ଭିକ୍ଷୁକ ଏ ଅକିଞ୍ଚନ ଡାକେ ଆର୍ତ୍ତନାଦେ—
ବାହିକର ଆର୍ତ୍ତବାଣ କୃପାବାରି-ଦାନେ ;
ପାଦୋଦକ-ପରସାଦ ଦିଅ ଦଗ୍ଧପ୍ରାଣେ ।"
ଅସ୍ଫୁଟ ଗମ୍ଭୀରେ ଏତେ କରୁଁ ନିବେଦନ
ତୁଟିଗଲା ହୁଡ଼ୁଁ ମୋର ମାୟା ନିର୍ବନ୍ଧନ ।
ଦେଖିଲି ମୁଁ ଦିବ୍ୟନେତ୍ରେ ଏମାୟା ସଂସାର
ସ୍ୱାର୍ଥର ସେବକ ସଦା ଘୋର ସ୍ୱାର୍ଥ ପର । ୬୦ ।
ଚିହ୍ନିଲି ସେ ନେତ୍ରେ ପୁଣି ଭୀଷଣ ଶ୍ମଶାନେ
ଚିହ୍ନାନ୍ତେ ସ୍ୱତଃ ଏ ଭାବ ଉପୁଜିଲା ମନେ ।
"ଶ୍ମଶାନ ରେ ଅଟ୍ଟ ତୁହି ନିର୍ମ୍ମଳ ଗମ୍ଭୀର
ପବିତ୍ର ମହାନ ତୁହି ଅନନ୍ତ କାଳର ।
ପ୍ରେମ-ଶିକ୍ଷା ଦାତା ତୁହି ମୁକ୍ତିର ସୋପାନ
ତୁହି ସତ୍ୟ, ତୁହି ନିତ୍ୟ ବିଳୟ ନିଶାଣ ।
ପାପ-ଦର୍ପ-ଖର୍ବ-କାରୀ ପତିତ-ପାବନ
ରଖିଛୁ ହୃଦୟେ ତୋର ଅସଂଖ୍ୟ ଭୁବନ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କେତେ ରାଜା ମହାରାଜା ଶୂରବୀର କେତେ
ସେବିଲେ ତୋ ପାଦଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଚିର ନିଦ୍ରାଗତେ ।
କଳୁଷ-କଳଙ୍କହାରୀ ସତ୍ୟର ବିକାଶ
ଧନ୍ୟ ତୋ ମାହାତ୍ମ୍ୟ କରୁ ଧରମ ପ୍ରକାଶ ।
ଚିରଶାନ୍ତି ସାମ୍ୟନୀତି ଭୁବନ-ବିଦିତ
ଅନିତ୍ୟ-ସଂସାର-ଶିକ୍ଷା ତୋଠାରେ ନିହିତ ।
ଛାର ମାନବର ତୁହି ପରିଣାମ-ସ୍ଥାନ
ଶରଣ ତୋ ପାଦେ ହ'ଣ କର ରେ ଶ୍ମଶାନ ।"
ଶ୍ମଶାନର ଗୂଢ଼ତତ୍ତ୍ୱ ଭାବୁ ଭାବୁ ମନେ
ବନ୍ଦୀ ହେଲି ଆତ୍ମା ମୋର ବିସ୍ମୃତି ଭବନେ ।
ବିସ୍ମୃତି-ପୁଲକେ ଆତ୍ମା ହୋଇଲା ମଗନ
ପଲକେ ଦେଖିଲି କେତେ ଆଶାର ସ୍ୱପନ । ୭୦ ।
ଆଶାର ବିଚିତ୍ର ପଥେ ଧାଇଁଲି ଉଦ୍‌ବେଗେ
ଅନାୟାସେ ବିହରିଲି ଆଶାର ସ୍ୱରଗେ ।
ଆଶାର ସେ ସ୍ୱର୍ଗ-ପୁର କେଡ଼େ ମନୋହର
ମହାନନ୍ଦେ ସୁରେ ତହିଁ କରନ୍ତି ବିହାର ।
ପୂରିଛି ସେ ମହାପୁରେ ବିଭବର ରାଶି
ଠାବେ ଠାବେ ଅଛି ତହିଁ ଶାନ୍ତିର ବିପଣୀ ।
ଦୟା-କ୍ଷମା-ଭକ୍ତି ତହିଁ ନିତ୍ୟ ବିରାଜିତ
ଅତୁଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ତାର ହୃଦୟ ମଣ୍ଡିତ ।
ଆଶାର ସେ ଦିବ୍ୟ-ଧାମ କରୁ ଦରଶନ
ଆଶା-ବିଜଡ଼ିତ-ଆତ୍ମା ଚିନ୍ତିଲା ଏସନ । ୭୫ ।
କି ପବିତ୍ରମୟ ତୁହି ଧନ୍ୟରେ ଭବନ ?
ଦରଶନେ ତୋର ଆଜି ସାର୍ଥକ ଜୀବନ ।
ମହାପୁଣ୍ୟ ଫଳେ ଆହା ଦେଖିଲି ତୋ ପୁର
ମହାନନ୍ଦେ ନିତ୍ୟ ଯହିଁ ନିବସନ୍ତି ସୁର ।
ଯେତେ ଯେ କହିଲେ କେବେ ଛାଡ଼ିବ କି ଆଉ
ଏ ଦିବ୍ୟ ସ୍ୱରଗ ପୁଣି ଜ୍ଞାନ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ।
ଶିଖିବି ଏ ମହାଧାମ ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନା
ତୁଷାଇବି ଏହିଠାରେ ଭବ-ଚିନ୍ତୋଦ୍ଦନା ।
ମିଶିବି ଅନ୍ତିମେ ଏହି ଅନନ୍ତ ଶରୀରେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ଗଭୀର ଏହି ପବିତ୍ର-ମନ୍ଦିରେ । ୮୦ ।
ଚିର-ଜନ୍ମ-କ୍ଷେତ୍ର ମୋର କରିବି ଏ ସ୍ଥାନ
ଏହିଠାରେ ସେବିବି ମୁଁ ଶ୍ରୀ ଗୁରୁ-ଚରଣ ।

ନ ଛାଡ଼ିବି କାଳର ସେ କରାଳ କୁହୁକେ
ବିଭୀଷ୍ଟ ବିକଟ ତାର ଭୀଷଣ ଚମକେ ।
ଦେଖିବି କି ଆଉ ସେହି ଭବର ନରକ
ଈର୍ଷା-ହିଂସା-କପଟତା-ଜ୍ଞାନ-ସଂହାରକ !
ଧାଯିଁ ମୁଁ ଶ୍ରୀ ଗୁରୁ-ପଦ ଲାଗିବି କରମେ
ସେ ଅଭୟ ପଦ-ଦ୍ରୁଜେ ମିଶିବି ଚରମେ ।
ପ୍ରାଣ ଗଲେ ଛାଡ଼ିବି କି ଏ ଦିବ୍ୟମନ୍ଦିର !
ଛଡ଼ାଇ କି ରଙ୍କ କାହିଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଭିଖାରୀ ?
ଏ ଦିବ୍ୟ-ଶାନ୍ତି-ମନ୍ଦିରେ କରିବି ନିବାସ
ପୂରାଇବି ଏହିଠାରେ ଚିର-ଅଭିଳାଷ ।
କିନ୍ତୁରେ କାହିଁ ସେ ଆଶା ଏ ପୋଡ଼ା-କପାଳେ
ବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ କାହିଁ ମିଳେ ଅବହେଳେ ?
କାଳ-ତରଙ୍ଗର ମହାଘୋର-ପ୍ରବର୍ତ୍ତନେ
ଆଶାର ସେ ବାଲି-ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଗଲା କ୍ଷଣେ ।
ବୃଥାସିନା ପୋଷିଥିଲି ଦୁରାଶା କେବଳ
ବିଦଗ୍ଧ-ପାଦପେ ହେବ ନାରିକେଳ-ଫଳ ।
ଦେଖିଥିଲି ବୃଥାସିନା ଜାଗ୍ରତ ସ୍ୱପନ
ସ୍ୱପ୍ନେ ସିନା କରୁଥିଲି ସ୍ୱର୍ଗେ ଆରୋହଣ । ୯୦
ଚନ୍ଦ୍ର ଧରିବାରେ ସିନା ଚେଷ୍ଟିଥିଲି ଆଶା
ତୁଟିଗଲା କ୍ଷଣେ ସେହି ଦୁର୍ବାରଲାଳସା ।
ହରମୌଳୀ ବିଭୂଷଣେ ଯେ ବିଧୁ ନିରତ
ସେ କାହିଁ ହୋଇବେ ଛାର ମାନବେ ପ୍ରାପତ ?
ଆକାଶର ଭାନୁ କାହିଁ ମିଳଇ ନରେ ?
ସ୍ପର୍ଶମଣି ମିଳଇ କି ବିନା ଆୟାସରେ ? ୧୦୦
ଯେତେ ବଳାଇଲେ ଆଶା ଆନ ଦେ ଭୁବନ
ବିଷ୍ଣୁବିନା କଉସ୍ତୁଭ କରିବ ଧାରଣ ?
ନିସ୍ପୃହର ଅଭିଳାଷ ନ ବୁଝିଣ ମନ
ବୃଥାସିନା ସ୍ୱର୍ଗପଥେ କରେ ବିଚରଣ ।
ଦେଖିଥିଲି ଅଗ୍ରେ ଯେଉଁ ଆଶା-ସରୋବର
ନିସ୍ପୃହ-ଆତପେ ତାର ଶୁଖିଗଲା ନୀର ।
ଚିର-ରଙ୍କହସ୍ତୁ ଆହା ନେଲା ଦେ ଛଡ଼ାଇ
କନକ-ପ୍ରତିମା ଦେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ !
ଏ ପୋଡ଼ା କରମେ ଏହା ଲିହିଥିଲେ ବିଧି
ହସ୍ତେ ଦେଇ ଘୋଟିଗଲେ ଜୀବନ-ଔଷଧି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେଥି ସଙ୍ଗେ ଯୋଡା ପ୍ରାଣ ନେଇଥା'ନ୍ତେ ଯେବେ
ସ୍ୱପ୍ନେ ଆଜ ଅନୁତାପ ଆସନ୍ତା କି ତେବେ !
ସ୍ୱପ୍ନେ ଆଜ ଭୋଗନ୍ତି କି ଏ ଦୁଃସହ-ବ୍ୟଥା
ସ୍ୱପ୍ନେ ଆଜ ଲେଖନ୍ତି କି ଏ ବିଷାଦ-କଥା । ୧୦୦ ।
ଭାଳିଗଲା ଆଶାସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ଦେଖି ଆହା
କାହିଁ ଗଲେ ସାକ୍ଷୀ ଗୁରୁ ଜୀବନର ନାହା ।
ଚାହିଁ ସେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ-ଜ୍ୟୋତି ଉଠିଲା ଗଗନେ
ଅଲୋକିଲା ଦଶଦଶ ସେ ଦିବ୍ୟ-ବରଣେ
ଦିଶଇ ବାରୁଣୀ ଯଥା ସନ୍ଧ୍ୟାଆଗମନେ ;
ଦିଶଇ ପୂର୍ବାଶା ଯଥା ଲୋହିତ ଅରୁଣେ,
ବିଭାସିଲା ତଥା ସେହି ଚାମ୍ପାଳୀ-ଅମ୍ବର
ସ୍ଥିର-ସୌଦାମିନୀ ପ୍ରାୟ ଦିଶିଲା ଭାସ୍ୱର ।
ସହସା ଶଶାଙ୍କଜିଣି କାନ୍ତି ମନୋହର
ବିହରିଲା କ୍ଷଣେ ସେହି ଆକାଶ ଅମ୍ବର ।
ମିଶଇ ଶଶାଙ୍କ ଯଥା ଅମା-ଅନ୍ଧକାରେ,
ମିଶଇ ତରଙ୍ଗ ଯଥା ନୀଳ-ପାରାବାରେ ;
ମିଶିଯାଏ ସୌଦାମିନୀ ଜଳଦେ ଯେପନ ;
ପ୍ରଭାତୀ-ଗଗନେ ଯଥା ମିଶେ ବିହଙ୍ଗମ ;
ମିଶିଗଲା ତଥା ସେହି ସ୍ୱଚ୍ଛଳ-ଅମ୍ବରେ
ସେ ଅନନ୍ତ-ମହାଜ୍ୟୋତି ଚକ୍ଷୁ-ଅଗୋଚରେ । ୧୦୮

ଶ୍ରୀ କାଶୀନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ ।

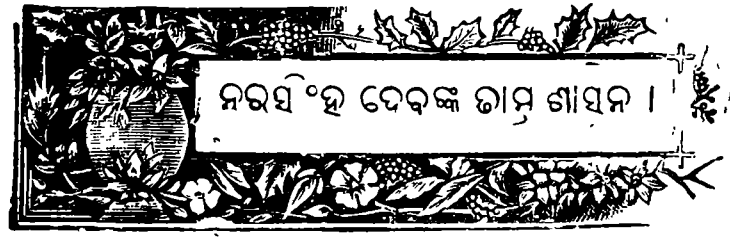

(୭ଷ୍ଠ ପତ୍ର ଉପରପାଖ ।)

ଶକନୃପତେ ରସାଗ୍ନିଷୁ ଷୋଡ଼ଶାଧିକେଷୁ ଦ୍ୱିସହସ୍ରୋଦଶ-ଶତ ସମ୍ବତ୍ସରେଷୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭୂମ୍ୟାଧିପତ୍ୟାଦି ବିରୁଦାବଳୀ ବିରାଜମାନଃ ଶ୍ରୀ ବୀର ନୃସିଂହଦେବ ନୃପତିଃ ସ୍ୱରାଜ୍ୟସ୍ୟ ଦ୍ୱାବିଂଶତ୍ୟାଂ ଅତ୍ରଲଗ୍ନମାନେ ବିଶ୍ୱ ଶୁକ୍ଳ ଏକାଦଶ୍ୟାଂ ମଙ୍ଗଳବାରେ ବାରୁଣସିକଟକେ ଶ୍ରୀଚରଣେ ଉତ୍ତର ନବରେ ପୂଜାନନ୍ତର * * ବିଜୟ ସମୟେ ପାର୍ଶ୍ୱେ ମହାପାତ୍ର କୃଷ୍ଣାନନ୍ଦ ସାଧିବିଗ୍ରହିକ ମାହାପାତ୍ର ଲାଣ୍ଡୁରଥ * * ମାହାପାତ୍ର ଗୋପୀନାଥ ସାନ୍ଧିବିଗ୍ରହିକ ପାତ୍ର ଭୁବନାନନ୍ଦ ସାଧିବିଗ୍ରହିକ ପାତ୍ର ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଜେନା ଦ୍ୱାରପରକ୍ଷ ଦିବିକ୍ରମ ସାଧିବିଗ୍ରହିକ * * * ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଏତେଷୁ ସ୍ଥିତେଷୁ ଶ୍ରୀକରଣ ବିଶ୍ୱନାଥ ମହାସେନାପତିଗୋଚେ ମହତଭୂମି ନବାଙ୍କୀ-ପରିମିତ ଭୂମି ଦତ୍ତଂ ଅସ୍ମିନ୍ ସ୍ୱଜ୍ୟେ ଉଣବିଂଶତ୍ୟାଙ୍କେ ବିଜ୍ଞା ଦ୍ୱିତୀୟ କୃଷ୍ଣ-ପ୍ରେମୀରେ ଦେବଚ୍ଛଟ କଟକେ ଶ୍ରୀଚରଣେ ପୂଜାନନ୍ତର ଜପ ସମୟେ ପାର୍ଶ୍ୱେ ପାତ୍ର ମହାମୁନି ପୁରୋହିତ ଦ୍ୱାରପରୀକ୍ଷା ଦିବ-ଦ୍ରମ ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହ ବୁଢ଼ାଲେଙ୍କା ସୋମନାଥ ବାହୁମାପତ୍ର ଉତ୍ତର ଭଣ୍ଡାର ଅଧିକାରୀ ନରହର ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହ ଥାଉ ପୁରେ ଶ୍ରୀକରଣ ବିଶ୍ୱନାଥ ମାହାସେନାପତି ଗୋଚରେ ଅବଧାରିତ ମୁଦଲେ ଦେବରଥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂକୁ ଅଠଗଣ୍ଡ କୋଷ୍ଠଦେଶ ମଦନଗଣ୍ଡ ବିଷୟେ ସିଂଇସୋ ଗ୍ରାମର ଦକ୍ଷିଣରେ ଦକ୍ଷିଣରାଡ଼ସୋ ଗ୍ରାମ ଏ ଦୁଇ ଗ୍ରାମ ସାସନକର ଭୂମି ଶଏ ବାଟିଦେବା । ଏ ସ୍ୱାହ ମୀନ ସଂକ୍ରାନ୍ତି କୃଷ୍ଣ ଏକାଦଶୀ ଶନିବାରେ ନାରାୟଣପୁର କଟକେ ଶ୍ରୀଚରଣେ ପୂଜା ଉତ୍ତାରୁ ବିଜେକର ଆର୍ଚ୍ଚିବା ସମୟେ ପାର୍ଶ୍ୱେ ବୁଢ଼ାଲେଙ୍କା ସୋମନାଥ ବାହୁମାପତ୍ର ଭୁବନେଶ୍ୱର ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହ ଲକ୍ଷ୍ମଣାନନ୍ଦ ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହ ଉତ୍ତର ଭଣ୍ଡାର ଅଧିକାରୀ ନରହର ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହ ଥାଉ ଦ୍ୱାଆର ପରକ୍ଷ ଦିବିକ୍ରମ ସନ୍ଧି-ବିଗ୍ରହ ଗୋଚରେ ଅବଧାରିତ ମୁଦଲେ ଏ ମ.ସି ପୁରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରକ୍ଷ ମାହାପାତ୍ର ଗଣେଶର ଦାସ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦନ ଆଗେ ଅବ-ଧାରିତ ଆଜ୍ଞା ବୋଇଲା ମୁଦଲେ ଦେବରଥାଗ୍ରହ୍ୟର ସଁଇସୋ ଦକ୍ଷିଣ ରାଡ଼ସ ଓ ଦୁଇଗ୍ରାମ କୋଷ୍ଟଦେଶ ଉତ୍ତ୍ରେଶ୍ୱର ଦେବଙ୍କର ଦେଉଳୀ ଭୂମି ଦେଉଳ ମଧ୍ୟ କର ଚତୁଃସୀମା ସମାକ୍ରାନ୍ତ ସାସନେକ

୬ଷ୍ଠ ପତ୍ର—ତଳପାଖ ।

ପଟ୍ଟା ଦେବା । ଓଡ଼ମାଲୋ ମଦନ ଖଣ୍ଡ ମଧ୍ୟେ ଘାଁଇସୋ ଗ୍ରାମ ବ୍ରୀହ୍ମ ଅବଦାନ ମଧ୍ୟ କର କୋଠବ୍ୟାପାରର ଭାଗ ଭଳସ ବାଇସ ମାଡ଼ ୩୨୨ କୈ ପୁରେଶ୍ରୀକରଣ ବିଶ୍ୱନାଥ ମହାସେନାପତିର ପଡ଼ିହାର ପଠି(ତ) ନାୟକର ସୀମା କଲା ପ୍ରମାଣେ ଏ ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବସୀମା । ଭଗବତୀ ପୁର ସାସନର ପଶ୍ଚିମ ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରଭା ଦଣ୍ଡା ଅଧଅଦ କର ବାଙ୍ଗରସୋ ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବକୋଣ ଯୋଡ଼ା ଯୋଡ଼ା ଯୋଖୁରର ଦ୍ୱିଜଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତକେ ସୀମା । ଉତ୍ତର ସୀମା ବାଙ୍ଗରସୋ ଗ୍ରାମର ଦକ୍ଷିଣ ଚଡ଼ିଚଡ଼ି ବାଟୀର ଉତ୍ତର ଦଣ୍ଡାର ଅଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାଟୀର ଭମୁଣ୍ଡି ଗୋପଥ ଅଧ ଅଦକର ବାଇଗଣି ନଦୀ ସାଇ ମଧ୍ୟଭୋ(ଭୂ)ଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତକେ ସୀମା । ପଶ୍ଚିମ ସୀମା ରାଡ଼ସ ଓ ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବ ବାଇଗଣି ନଦୀର ଅଧା ସାଇ ଅଦ କର ନଇ ଯାର ଗୋପୀ-ନାଥପୁର ସାସନର ଉତ୍ତର ହବାଗଡ଼ ଅଧାକର ଭଗବତୀ ପୁର ସାସନର ଗୋପୀନାଥପୁର ସାସନର ଭମୁଣ୍ଡି ଗୋପଥର ଅର୍ଦ୍ଧ କଣ୍ଡ ଉତ୍ତର କୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତକେ ସୀମା । ଗୋଚତୁଃ ସୀମା ସମାକ୍ରାନ୍ତ ଗ୍ରାମେକ । ଏ ବିଷୟ ମଧ୍ୟେ ରାଡ଼ସ ଓ ବ୍ରୀହ୍ମ ସଇକା ଅବଧାନ ମଧ୍ୟ କର ମଝି (?) ଘଡ଼ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପ୍ରସାଦ ନବର ଭାଗ ସଏସଟାଇସ ମାଡ଼ ୧୨୭ କୈ ଏ ସୀମା କଲା ପ୍ରମାଣେ ଏ ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବ ସୀମା ସାଇସୋ ଗ୍ରାମର ପଶ୍ଚିମ ସୀମା ନଦୀ ଅଧାସୋଇ ଅଦ ଦେଉଳୀ ଭୂମିର ରକତ-ପଟ୍ଟା ଦଣ୍ଡା ଅଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତକେ ସୀମା । ଉତ୍ତର ସୀମା ଦେଉଳୀ ଭୂମିର ଦକ୍ଷିଣର କୃଷ୍ଣ (+) ଦଣ୍ଡାର ଅଧ ଅଦ କର ବାରେଗୋ ନଇ ଅଧାସୋଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତକେ ସୀମା । ପଶ୍ଚିମ ସୀମା ବଳସ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁର ଶାସନର ପୂର୍ବବାରେଗୋ ନଦୀ ଅଧାସୋଇ ଅଦକର ଗୋପୀନାଥପୁର ସାସନ ସୁଡ଼ୁଣୀ (ମୁଡ଼ୁଲୀ ?) ସାଇ ବନ୍ଧଡଳେ ଗୋପୀନାଥପୁର ଅଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତକେ ସୀମା । ଗୋଚତୁଃସୀମା ସମାକ୍ରାନ୍ତ ଗ୍ରାମେକ । ଏ ବିଷୟ ମଧ୍ୟେ ଉତ୍ତ୍ରେଶ୍ୱର ଦେବଙ୍କର ଦେଉଳୀ ଅବଧାରିତ ମୁଦଲ ପ୍ରମାଣେ ଭୂମି ବିଂଶ ବାଟି ୩୦ କୈ ଏ ସୀମା କଲା ପ୍ରମାଣେ ଏ ଗ୍ରାମ ପୂର୍ବ ସୀମା ବାଙ୍ଗରସୋ ଗ୍ରାମର ପଶ୍ଚିମ ବାଇଗଣିଆ ନଇ ଅଦ କର ବାଲିଆ ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବ ନଇ କୂଳ ଗୋପଥ ଅଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତକେ ସୀମା । ଉତ୍ତର ସୀମା ବାଲିଆ ଗ୍ରାମ ଦକ୍ଷିଣ ଖେତ ମୁଣ୍ଡର ବୋହାଲଦଣ୍ଡା ଅଦ କର ବାରଗୋ ନଦୀ—

୭ମ ପତ୍ର—ଉପର ପାଖ ।

ର ଅର୍ଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତକେ ସୀମା । ପଶ୍ଚିମ ସୀମା ବଳସ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ପୁର ସାସନର ପୁର (ର୍ବ) ବାରଗୋ ନଦୀର ଅର୍ଦ୍ଧ ସୋଇ ଅଦକର ମା । ଦକ୍ଷିଣ ସୀମା ରାଡ଼ସୋ ଓ ଗ୍ରାମର ଉତ୍ତର ରକତପଟ୍ଟା ଦଣ୍ଡା ଅଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତକେ ସୀମା ଗା ଚତୁଃସୀମା ସମାକ୍ରାନ୍ତ ଗ୍ରାମେକ ।

ଗାଗ୍ରାମ ଭଳ ଶତ ଚଅରସଗ୍ରଳସ ନମାଡ଼ ୪୪୯ ଭୂମି ଭରମ ଚାଟିକ ଚତୁଃସୀମାସମାକ୍ରାନ୍ତ ଯ(ଜ)ଲସ୍ଥଳ ମଞ୍ଜକଛପପାଦପା-ରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟ କର ଆଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ଯାଇ କର ଦେବରଥ ଅଗ୍ରହ୍ୟକୁ ଦେଉଳୀ ଉତ୍ତ୍ରେଶ୍ୱର ଦେଲା ମଧ୍ୟ କର ଚତୁଃସୀମାସମାକ୍ରାନ୍ତ ସାସନ ଦତ୍ତ ପଟ୍ଟାକ । ଅତ୍ରେସ୍ୟ ସଗୋତ୍ରାସ୍ୟ ଯଜୁର୍ବେଦା-ନ୍ତର୍ଗତ କାଣ୍ୱଶାଖୈକ ଦେଶାଧ୍ୟାସ୍ୟିନେ ଦେବରଥ ଶର୍ମଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣାସ୍ୟ ଅତ୍ରେସ୍ୟସଗୋତ୍ରେଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଶ୍ରୀ ନରସିଂହ ଦେବ ଦେବବର୍ମ୍ମା ଓଡ଼ମାଲୋ ମଦନଖଣ୍ଡିବିଷୟ ମଧ୍ୟ (?) ମଧ୍ୟାସୀ ଯଥାଲିଖିତ ଚତୁଃସୀମା ସମାକ୍ରାନ୍ତ ସ(ଜ)ଲସ୍ଥଳ ମଞ୍ଜକଛପ ପାଦପାରଣ୍ୟ ବାଲ୍ମିକା ଭୂମି ସହିତ ସାଇସୋ ଗ୍ରାମ ଦକ୍ଷିଣ ରାଡ଼ସ ଗ୍ରାମ ଏତତ୍ ଗ୍ରାମଦ୍ୱୟଂ ଆଚନ୍ଦ୍ରାର୍କ ମକରୀକୃତ୍ୟ ପ୍ରାଦାତ୍ । ଶୁଭମସ୍ତୁ ।

ଅସ୍ୟ ସାସନସ୍ୟ ସାଙ୍ଗତ୍ୟା ତାମ୍ରାଧିକାରଣୋ ନରହର ସଂଧିବିଗ୍ରହିକସ୍ୟ । ଏତଦ୍ଗ୍ରାମ ମହାଜନ ଭାଗ ବ୍ୟବସ୍ଥାସ୍ୟା ଏ କାମ ଏ ତାମ୍ରଲେଖକ ଗୁରୁଦାସ ସେନା-ପତେଃ ଏତଦର୍ଦ୍ଧଂ ।

କ୍ଷୀରମ୍ବୁଧି(ଃ) ଜଗତ ମଂଗଳମାତନୋତୁ
ଯତ(ଃ) ଶ୍ରୀଯାକନକ କେତକପଦ୍ମକନ୍ୟା
ସିଷ୍ଟଃ (ଶିଷ୍ଟଃ) ସ୍ୱପନ୍ନ ରପୁ ମୁଦ୍ରିତା ଜନାନ୍ ।

(ମୁଦ୍ରିତାଞ୍ଜନାଭଃ)

ଶ୍ରୋସ୍ୟପି(ଶ୍ରୋରପି?) ବଣ(ଳ) ବଦ୍ୟଭସ୍ତ ଭତ୍ତେବ(ଦ୍ରବ) ଭୁତ୍ତ ।
ଜାତଃ ସତ୍ତ ଶିରୋଧୃତ ବିପଶ[ଥ] ଗାଦାରଦ୍ଧ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବଜନନ୍ତସ୍ୟ କନୋଦର ବଜମଭ [ସ୍ମୃତେ]
ନେତ୍ରଚ୍ଛିବଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମା [ନେତ୍ରୋସ୍ତ୍ରବଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମାଃ]
ଯୋ ମେକାନ୍ତଶ୍ଚିତ୍ତ ନରର୍ଣ୍ଣ
ନ ନିକାଦାମିପରଂ ସୋ[ସା]ଦ୍ରବା
କୀର୍ତ୍ତିଦିକ୍ଷରତ ✱ ✱ ସ୍ମୃତ୍ରଦନସୋ ଦାମଗଣଂ
[ଅନଶଂଦ୍ୟୋମାଂଗଣ୍ଡଗୋହ୍ରତେ] ୨।
ଭୂଦରସ୍ପର୍ଶି[ଶି] ବାଦସିରସ୍ତ୍ରୁ ଦୁଃଖତା ନଦେରନ୍ତ ସନ୍ତଃ ।
ସ[ଶ]ନ୍ତ ପ୍ରୋଢ଼ରବୀଉ ବ୍ରଜବଜସ୍ତ୍ରକଳା ସା[ଶା]ଳନଃ
କ୍ଷୋଣିପାଳାଃ ।
ଅସ୍ତ୍ରାବ୍ଦବ୍ଧଚକୋର ଶ୍ରମହରଣ ଚମତ୍କାର ।ବା କବିତା ?
ମସ୍ତ୍ରହ୍ୟା ମୋହଶାନ୍ତ୍ରଃ ସ୍ରକତ୍ତ ମୁଦରସ୍ପଲଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ଃ ।
ଶୁଭମସ୍ତ୍ର ଭବ ଜଗତଃ । ୦ ।

ଏହି ତାମ୍ରଶାସନଟିକୁ ବାବୁ ଶ୍ରୀ ମନମୋହନ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଯାଜପୁର ସବଡ଼ିଭିଜନର ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଥିବା ବେଳେ ଧର୍ମଶାଳା ନିକଟରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଯାଜପୁରର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପାଠ କରାଇ ୧୮୯୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଏସିୟାଟିକ ସୋସାଇଟିର ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରାଥିଲେ✱ । ମୁକୁରର ଚତୁର୍ଥଭାଗର ୨ୟ ସଂଖ୍ୟାରେ ଉକ୍ତ ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କର ଯେଉଁପରି ତାମ୍ରଶାସନ ଦୁଇଟି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା—ଏହା ସେହିପରି ଗୋଟିଏ । ଏଥିର ଆଦ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଗଙ୍ଗବଂଶାନୁଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନାର ସେହି ୧୦୫ଟି ଶ୍ଳୋକ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭେଦ ଏହି ଯେ ତହିଁର ଦାନପତ୍ର ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ, କିନ୍ତୁ ଏଥିର ଯେ ଅଂଶ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ । ଏ ତାମ୍ରଶାସନଟି ତାହାର ଏକବର୍ଷ ମାତ୍ର ପରବର୍ତ୍ତୀ । ତାହା ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ଏକବିଂଶ ବର୍ଷରେ ଏବଂ ଏହା ଦ୍ୱାବିଂଶ ବର୍ଷରେ ଲିଖିତ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦୁଇଟି ତାମ୍ରଲିପି ପାଠ କଲେ ପ୍ରଥମରୁ ଲିପିକାରର ପ୍ରମାଦ ଦେଖାଯାଏ । ସେଥିରେ ଅଛି— "ସପ୍ତଦଶୋତ୍ତର ଦ୍ୱାଦଶଶତ ଶକବତ୍ସରେ..... ସ୍ତ୍ରୁଜ ସ୍ୟୈକବିଂଶତ୍ୟଙ୍କେ"— କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଅଛି "ଶକ ନୃପତେ ରତିତେଷୁ ଷୋଡ଼ଶାଧିକେଷୁ ସଂବତ୍ସରେଷୁ..... .....ସ୍ତ୍ରବଜ୍ୟସ୍ୟ ଦ୍ୱାବିଂଶତ୍ୟଙ୍କେ" ଏହା କିପରି ସମ୍ଭବ ହେବ ? ଯଥାର୍ଥ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ସେ ତାମ୍ରଶାସନରେ ଶକାବ୍ଦ ୧୩୧୬ ଏବଂ ଏଥିରେ ୧୩୧୭ ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୩୯୫ ହେବ । ଏହି ଲିପିର ଦାନପତ୍ର ଆଦେଶ୍ୟସଗୋତ୍ର ବଦାନ୍ୟ ନରସିଂହଦେବ ଆଦେଶ୍ୟସଗୋତ୍ର ଆଗ୍ନେୟ ଦେବରଥଙ୍କୁ ଉତ୍ତ୍ରେଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କର ଉପାସକସ୍ୱରୂପ ସାଇଁ ମୋ ଓ ରଡ଼ସ ନାମକ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ଗ୍ରାମ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ରଡ଼ସୋ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମୌଜା ହୋଇ ନାହିଁ, ତାହା ସାଇଁପୋର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ସେଥିର ଏକ ଅଂଶ (ଉତ୍ତରଅଂଶ) ଉତ୍ତ୍ରେଶ୍ୱର ଦେଉଳ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମୌଜା ହୋଇ ଗଲାଣି । ଏଥିରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଗ୍ରାମ ଚତୁଃସୀମାର ଦଣ୍ଡା ଓ ଗ୍ରାମ ଅଦ୍ୟାପି ସେହି ନାମରେ ଯଥାବତ୍ ରହିଅଛି । କେବଳ ଦୁଇଟି ନାମର କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ଲିଖିତ ବାରଗୋ ନଦୀ ବର୍ତ୍ତମାନ 'ଭାର୍ଗବୀ' ଏବଂ ବାଇଙ୍ଗିଣୀ ନଦୀ ବର୍ତ୍ତମାନ 'ବାଇଙ୍ଗିଣିଆକୋଡ଼ି' ସାଧାରଣତଃ "ପୋଡ଼ି" ନାମରେ ଅଭିହିତ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ବଜସ୍ତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁର ଗ୍ରାମର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ସେ ଗ୍ରାମ ବହୁ ଦିନରୁ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଗଲାଣି । ଭାର୍ଗବୀତୀରସ୍ଥ କଣ୍ଟାବଣିଆ ଗ୍ରାମର ସନ୍ନିହିତ ଏହି ସ୍ଥାନକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁର ବୋଲି କହନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଏହିକ୍ଷଣି କେତୋଟି ଆମ୍ବଗଛ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । କେତେକ ଡିହରେ ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ଗୋଡ଼ିଙ୍କର କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ ବସତିର ପ୍ରମାଣ ଦେଉଅଛି ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ରାଡ଼ସ ଓ ଉତ୍ତ୍ରେଶ୍ୱର ଦେଉଳୀ ଭାର୍ଗବୀ ନଦୀର ପୂର୍ବ ପାରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଉତ୍ତ୍ରେଶ୍ୱର ମହାଦେବଙ୍କର ମନ୍ଦିରଟି ରାଜପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ଏହାର ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ପୋଖରୀ ଅଛି । ମନ୍ଦିରଟି ସମ୍ଭବତଃ ରାଜା ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱକାଳରେ ଅଥବା ନରସିଂହଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏ ପ୍ରକାର ଗଠନର ପ୍ରାଚୀନ ମନ୍ଦିର ଆଉ କେଉଁଠି ନାହିଁ । ଆଗ୍ନେୟ ଦେବରଥ ଯେ ଏହି ମହାଦେବଙ୍କର ଉପାସନାଦି କରୁଥିଲେ ତହିଁର ସମ୍ଭାର ଅଦ୍ୟାପି ବଂଶପରମ୍ପରା ରହିଅଛି । ତତ୍ରତ୍ୟ ବଂଶଧର-

✱ ଏହି ତାମ୍ରଲିପି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଙ୍କରାନନ୍ଦ ମଠରୁ ଗୋଟିଏ ମିଳିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଲିପିର ଅଧିକାଂଶ ଏକାପରି ଯଦିହେଁ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଅନୈକ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ସେହିମାନେ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ସେମାନେ ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ୫ମ ଭାଗ ୧ମ ସଂଖ୍ୟାରେ "ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଜନ୍ମବାଣ" ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନିର୍ମଳ ଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ, ତହିଁର ପ୍ରତିଲିପି ସହିତ ଏହାକୁ ମିଳାଇ ଦେଖନ୍ତୁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମାନେ ପୂର୍ବବତ୍ ଗ୍ରାମଦ୍ୱୟ ଭୋଗ ନ କରନ୍ତୁ ପରନ୍ତୁ ମହାଦେବଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅଭିଷେକାଦି ନକଲେ ଜଳଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କେତେ ପୁରୁଷ ଅତୀତ ହୋଇଗଲାଣି ଯେ ଗ୍ରାମ କେତେ ଭାବରେ କେତେ ହାତକୁ ଗଲା ଗଲାଣି, କିନ୍ତୁ ସେ ବିଧି ଅଦ୍ୟାପି ଅବ୍ୟାହତ ରହିଅଛି । ଲେଖକ ଏହି ଗ୍ରାମୀଣାଙ୍କର ଜଣେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବଂଶଧର ।

ମର୍ମଶେଷରେ ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏତିକି ବିଜ୍ଞାପନ ଯେ, ଉପରଲିଖିତ ଦାନପତ୍ର ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୩୯୫ ଅବ୍ଦର ବା ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଯେଉଁ କଥିତ ଭାଷା ଏପରି ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା, ତାହା ଯେ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ମାର୍ଜିତ ଆକାର ଧାରଣ କରି ସାହିତ୍ୟର ଉପଯୋଗିନୀ ଭାଷାରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିବ, ଏଥିରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ କଣ ?

ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ।

(ରାଗ–ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ)

(୧)

ଘୋର ଶୀତ ଅନ୍ତେ ନୀରସ ଜଗତେ
ଆସଇ ନବ ବସନ୍ତ,
କି ମଧୁର ଆହା ଦକ୍ଷିଣଦିଗରୁ
ବହଇ ମନ୍ଦ ମରୁତ;
ଯାହାନ୍ତି ପବନ ସଙ୍ଗତେ ଭାସିଣ
ମୁକୁଳିତ ଆମ୍ରବନ,
ବସନ୍ତଦୂତର କୁହୁ କୁହୁ ସ୍ୱନ
ଆଣି ପୁଲକାଏ ତନୁ;
ଲତିକା ବନିତା ହୋଇ ହରଷିତା
ପୁଷ୍ପାଭରଣେ ଭୂଷିତା,
ଦୋହଲି ଦୋହଲି ନବ ସହକାରେ
ଭିଡ଼ିଇ ତା ବାହୁ-ଲତା;
କମଳିନୀ ଧନୀ ପତି ଆଗମନ
ଦୂର ଦକ୍ଷିଣ ଦେଶରୁ,
ଧାଇଣ ବାଇତା ମଳୟ ଅନିଳ
ସଜାଏ ତା ଅଙ୍ଗ ଚାରୁ,
ନୀଳ ରଙ୍ଗ ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧି ସୁକୁମାରୀ
ଲମ୍ବାଇ ମୁକୁତା ମାଳା,
ହସି ହସି ଉଭା ପତି ସୁଆଗିନୀ
ହୋଇ ସରାଗେ ଉତ୍ତଳା;
ଶୁଷ୍କଶାଳମଳୀ ଯେନ ପୁଷ୍ପାବଳି
ଦେଖାଏ କେତେ ଗରବ,
ରଙ୍ଗ ଟହ ଟହ ଶିମିଳି ଫୁଲ ବା
କେଇଟା ଦିନ ରହିବ ?
ଚାରିଅଡେ ଦେଖ ନାନାଜାତି ଫୁଲ
କି ମନୋହର ଦିଶୁଛି,
ଧରଣୀ ରମଣୀ ବସନ୍ତ ପାଇଁକି
କୁସୁମ ଶେଯ ପାତିଛି ?
ମଧୁ ସମାଗମେ ଗ୍ରାମ ଉପବନେ
ଲତିକା ମଧୁ ମାଳତୀ,
ବିଶାଳସ୍ଥ ବାସେ ଆବରିଛି ଅଙ୍ଗ
ହୋଇ ନବ ପୁଷ୍ପବତୀ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଧୁମାସ ଇନ୍ଦୁ ଶୀତ ସୁଧାବନ୍ଦ,
ସ୍ନେହବୀର ପରଶନେ,
ଫୁଲ ଗୋଟି ଗୋଟି ନିଶାଯୋଗେ ଫୁଟେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶ୍ୱେତ ବରଣେ,
ପ୍ରାତେ ରବିକର ପରଶେ ତାହାର
ଶୋଭା ମଉଳିଣି ଯାଏ,
ଦିନେ ଦୁଇଦିନ ବୃନ୍ତ ଅଗ୍ରେ ରହି
ପଡ଼ି କେଣେ ଶୁଷ୍କ ହୁଏ;
ପ୍ରବଳ ପୀଡନେ ଦୁର୍ବଳ ଜାତିର
ଘଟେ ଏସନ ଭାବ,
କେତେକଥା ମନେ ହୋଇ ଜାଗରିତ
ଚିତ୍ତେ ଜନ୍ମାଏ ବିକ୍ଷୋଭ;
ବସନ୍ତ ଆଗମେ ବସନ୍ତ ଉତ୍ସବେ
ଫଗୁଖେଳେ ସର୍ବେ ମାତି,
ଗ୍ରାମ ଯୁବାବୃନ୍ଦ ହର୍ଷେ ଗୀତଗାଇ
କାଟନ୍ତି ଦିବସ ରାତି;
ପ୍ରକୃତି ଦେବୀର ଏ ମୋହନ ଛବି
ମୋହେ ଯୁବକ ଯୁବତୀ,
ଅତୃପ୍ତ ବାସନା ଜାଗିଣି ଉଠଇ
ଦେଖି ଏ ଚନ୍ଦ୍ରମା ରତି;
ଚୈତ୍ର-ଶୁକ୍ଳ-ମାସ ପଡ଼େ ଏହି କାଳେ
ଶୁଭେ ମଧୁ ବାଦ୍ୟ ରୋଳ,
ଦେଇ ହୁଳାହୁଳି ବରକନ୍ୟା ଗୃହେ
ବନ୍ଦାନ୍ତି ବାମାଏ ଠୁଳ;
ଗ୍ରାମବାସିଗଣ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ-
ମଧ୍ୟେ ଚିଟାଉ ଚଳନ୍ତି;
ମଙ୍ଗଳ ଓଡ଼ାର ସଙ୍ଗେ ଭାର ଅଯେ
(ଏ) ଅପୂର୍ବ ସାହାଯ୍ୟମାତି,
ବେଭାର ପଡ଼ିଛି "ବୋଲ ଗୃହସ୍ୱାମୀ
ଯାଏ ହାଟେ ଶୀଘ୍ର ଚଳ,
ଥାଳି ବାଇଗଣ ଦୁଇଭାର ଦେଇ
ନିଏ ସେ ଦାଉ ସମ୍ଭାଳ;
ନୀଚଶ୍ରେଣୀ ଲୋକେ 'ସାଆନ୍ତ'ଙ୍କ ଘରେ
ଖାନ୍ତି ପେଟଭରି ଡାଲିଭାତ,
"ଡାଲିଭାତ" ଭାଇ ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଖ ତାଙ୍କୁ
ଯେଣୁ ସେ ସଦା କ୍ଷୁଧିତ;
ବରଷକଯାକ ପେଟଭରି ଖାଦ୍ୟ
କ୍ୱଚିତ ସେହୁ ପାଅଇ,
ତୋହ ଦୁଃଖ ଦେଖି ରେ ଦରିଦ୍ର ଭାଇ
ମୋ ହୃଦ ସଦା କାନ୍ଦଇ;
ତପ୍ତ ବୈଶାଖରେ ଦିନଦ୍ୱିପ୍ରହରେ
ହଳକାମ ଯେବେ ସାର,
ଖାଦ୍ୟର ଅଭାବେ ଜଳପାନ କରୁ,
କଷ୍ଟେ ତୋ ଦିନ କପର?
ଆଗ୍ନ ଶ୍ରାବଣରେ ଯେଉଁଦିନ ବାଅ-
ପାଣି ଖାଇ ଗୃହେ ଫେରୁ,
ସେଦିନ ଯେବେ ତୁ ଦେଖୁ ଅରନ୍ଧନ
ସେ କଷ୍ଟ କପର ପାରୁ?
କ୍ରୂର କେହୁ ନର ପିଶାଚ ବେଭାର
ଆଚର ଯେବେ ଚିନ୍ତନ୍ତି
ବିନାଦୋଷେ ଅବା ଅଳ୍ପ ଦୋଷ ଦେଖି
ଶୁଣି ମୋ ବିଦାରେ ଛାତି;
କହିରେ କହିରେ ତେବେ ତୁ କପର
ନ ସହି ପାର ସେ ଦାଉ,
ଖୁହଣୀକଣ୍ଠରୁ ସେ ରୌପ୍ୟମାଳିକ
କି ବୋଧ ଦେଇଣ ଫେଉ?
ସହିଯା ସହିଯା ଅରେ ରେ ସହିଷ୍ଣୁ,
ତୋର ନିଟାଣ ନିଃଶ୍ୱାସ-
ପ୍ରଭାବେ ନିଶ୍ଚୟ ଉଡ଼ିଯିବ ତାର
ଧନ, ଦଉଲତ, ବାସ।

୨.

ରବି ରସାଣରେ ଅମଦାର୍ଣ୍ଣକାଳ
ଅଟେ ଏ ଋତୁ ବାସନ୍ତୀ,
ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ ଶୋଭୁଛନ୍ତି ଧରି
ମଧୁର ମାଧୁ ମୂରତି;
କୃଷକ ଖଳାରେ ଧନ୍ୟାକୁ ସାରଣି
ସବେ ମାତ୍ର, ଜମିଦାର,

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚିନ୍ତି ଯେ ସର୍ବେ ନିଅନ୍ତି ତାଠାରୁ
ନାହିଁ ଦୟା ତା ଉପର;
ସୁଖିକର ଆହା ସେ ଦୁଃଖୀ ଭାଇର
ଯାଏ ମାସେ ଦୁଇମାସ,
ଅମ୍ବକ ପୋଷିବା ପାଇଁ ସେ କ୍ଷେତରେ
ଲାଗିଥାଏ ବାର ମାସ;
ପୁଣି ମହାଜନ ଘରେ ମୁଣ୍ଡ ବନ୍ଧ
ଅର୍ଦ୍ଧାଶନେ କଷ୍ଟେ ଚଳେ,
ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ପୀଡ଼ିତ ତା' ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦେହକୁ
ଗୃହିଁ ହେ ନୃପତି ହେଲେ;
ଋଣ ଭାରେ ଯଦି ପୀଡ଼ିତ ନ ଥାନ୍ତା
ତାହାର କ୍ଷୁଦ୍ର ପରଣ,
ତା ସମ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ସୁଖୀ କେହୁ ଅବା
ଥାନ୍ତା ଏ ଜଗତେ ପୁଣ ?
ଗୃହିଣୀ ତାହାର ପରିବାର ହିତେ
ରତ ସର୍ବ ସମୟରେ,
(ତା) କାନ୍ତ ବନମାଳୀ ଦୁଃଖୀ ସଙ୍ଗାଳକୁ
ଦେଇ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କନ୍ୟା-କରେ;
କୁଟୀର ପାଶରେ ନାନା ଫଳ ବୃକ୍ଷ
ଲାଗି ଲାଗି ବିତପନ
ଗୃହ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅନୁରୂପ ଗୁଣ
କରନ୍ତି ସେହୁ ଧାରଣ,
ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରରେ ବୃକ୍ଷଛାୟା ତଳେ
ବନ୍ଧ ସବସ୍ତ୍ରା ପୀନୋଧ୍ନୀ,
ଥାକୁଲ୍ଲ ଥୁକୁଲ୍ଲ ଦିଶନ୍ତି କେପନେ
କରସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ତନ୍ୱୀ;
ଚିକ ବିଚଳିତ ଲତା ବିମଣ୍ଡିତ
ଶୋଭେ ସୁନ୍ଦର କୁଟୀର,
ରକ୍ତ ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧି କୃଷକ ମୋହିନୀ
(ତାହିଁ) ମେଲିଛି ସୁଖ ସଂସାର;
ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତ ବୈଦିକ ଯୁଗର
ଋଷିବୃନ୍ଦଙ୍କ ଆଶ୍ରମ,
ଶାନ୍ତି ରସାସ୍ପଦ ଏ ମଧୁର ଦୃଶ୍ୟ
ଦେଖି ଜାଗେ ମୋର ମନ;

ସତେ କି ଭାରତେ ସେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଯୁଗ
ଆଉ ଫେରଣ ଆସିବ,
ଆଉକି ଭାରତ ଶ୍ୟାମଳ ଅଙ୍କକୁ
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ରଖି ମଣ୍ଡିବ;
ପ୍ରବୃତ୍ତି ମାର୍ଗରେ ଧାବିତ ଭାରତ
ମତ୍ତ ବିଳାସ ତୃପ୍ତିରେ,
ନିବୃତ୍ତି ମୂଳକ ସେ ପବିତ୍ର ଆଶ୍ରା
ତେଜି ଅଗ୍ରସର ଦୂରେ ।

ଦୁଃଖୀ ପଲ୍ଲୀବାସୀ ହୋଇଣ ବିଦେଶୀ
କାଟନ୍ତି ସାରା ଜୀବନ,
ନବ ବିବାହିତା ନବ ବନିତାର
ଏଡ଼ି ପ୍ରଣୟ ବନ୍ଧନ;
ପତି ଅନୁଗତା ରୂପ କଲ୍ଲଲତା
ଗୁରୁଜନ ସେବାକରି,
କାଟିଛି ସମୟ ମାରବରେ, କିନ୍ତୁ
ନେବ ଝରୁଥାଏ ବାରି;
ମାର ଅହରଣେ କେତକୀ ପ୍ରସୂନ
ସୁବାସ ଆହା ସେ ପାଇ,
ପ୍ରେମମୟ ହୃଦେ କେତେ ନବ ଭାବ
କ୍ଷଣକେ ଉଠଇ ଉଇଁ;
ହଠିଆ କୋଇଲି ବେଳ ଉଣ୍ଡିକରି
କଣ୍ଠ ଯନ୍ତ୍ରେ ଦିଏ ତାନ,
ମଧୁର କଟାକ୍ଷେ ଗୃହେଁ ସେ ଛଇଲି
ତା କାଳିଆ ଅପଘନ;
ଦେଖେ ବାଳ ଭାନୁ ଗୃରୁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ
ପଡ଼ିଛି ସ୍ରୋତ ମଧ୍ୟରେ,
ତା ନବ ପ୍ରଣୟି- ଗୃରୁ ରୂପ ଆହା
ଯେପନେ ତାହା ଚିତ୍ତରେ;
ମନଦୁଃଖେ ଯେବା ସୁଭୂଷଣ ଭୁଷା
ଆସଇ ଗୃହକୁ ଫେରି,
ବିଭ୍ରମ ଅଳାପେ କେତେ ମନକଥା
କହେ ସଖୀ କର ଧରି;

Digitized by srujanika@gmail.com

କୁମାରୀ ଯୁବତୀ ହସି ହସି ଆସି
ବସଇ ତାହା ପାଶରେ,
କାନ୍ଧେ ଦେଇ ହାତ ମୁଖେ ଦରସ୍ମିତ
କହଇ ଗେଲବଶରେ;
"ତୋଷା ଗୃହପିଠି ଅନାଇଁ ଦେଲ ଗୋ
ଅଳ୍ପ ନୁହେଁ ଅନ୍ତରଣା,
କୋଠା ଉପରକୁ ଅନାଇଁ ମୁଁ ଦେଲି
ପଡ଼ୁଛି ଫୁଲ ବରୁଣା;"
"କି କଥା କହୁଛ ବଉଳ ସଙ୍ଗତେ
କହ ଗୋ କହ ଗୋ ସହ,
ଆଜିର ବାରରେ ଆସିବେ ଗୋ ମିତ
ଅଛି ମୁଁ ବାରତା ପାଇଁ ।"
ବେଳ ହୋଇଗଲା ଭାବ ସର୍ବେ ଚଳ
ଯାଆନ୍ତୁ ଗୃହ କାର୍ଯ୍ୟରେ,
ପକ୍ଷୀ ଶ୍ୟାମ କୁଞ୍ଜ ସୌଦାମିନୀ ସମ
ବାମାଏ ସଙ୍କଳଭରେ ।

୪

ଜଳ ମଧୁମୟ, ସ୍ଥଳ ମଧୁମୟ
ମନ୍ଦାନିଳ ମଧୁମୟ,
ମଧୁମୟ ପୁଷ୍ପ ଚୁମୁଛି ମଧୁପ
ଶୁଷ୍କ ଏକା ଏ ହୃଦୟ;
ଜୀବନ ବସନ୍ତେ ମୋ ହୃଦୟ ମଧୁ
ନିର୍ମମ ବ୍ୟାଧ ପୀଡ଼ନେ,
ମୋ ହୃଦୟ ପୁଷ୍ପ, ହୋଇଛି ବିଶୁଷ୍କ,
ପଡ଼ିଛି ମୁଁ ଗୃହ କୋଣେ;
ବୃକ୍ଷ ଚ୍ୟୁତ ପତ୍ର ବସନ୍ତ ଅନିଲେ
ଉଡ଼ୁଅଛି ଏଣେ ତେଣେ,
ମୋ କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟ ଉନ୍ନତ ଆକାଙ୍କ୍ଷା
ଯଥା ନୈଋତ୍ୟ ପବନେ;
ସଦା ଚିନ୍ତାନଳେ ଜଳୁଛି ଏ ଦେହ
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତାଡନେ କ୍ଷୁବ୍ଧ;
ନାହିଁ ଗୋ ମୋହର ପ୍ରାଣ ପ୍ରଣୟିନୀ
ଯେ କରିବ ପ୍ରାଣେ ମୁଗ୍ଧ;
ଅକୂଳ ଅର୍ଣ୍ଣବେ ଚାଲଇ ବୋଇତ
ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯଥା ନଭେ ତାରା,
ତଥା ଏ ଦଦାରୁ ଜୀବନ ତରୀକ
ବାହିବ ନିଶ୍ଚୟେ ଧୀରା
ଚାହିଁଣ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ମୋ ହୃଦୟ ସାଇଁ,
ଦେବେ ମେ ଦୁର୍ବଳେ ବଳ,
ତାଙ୍କ କୃପା ହେଲେ କ୍ଷଣକେ ଏ ହୃଦେ
ବହିବ ମଧୁ ଅନିଳ;
ପରମ୍ପର ପ୍ରଭୋ ! ମାଗୁଛି ଶରଣ
ଉଦ୍ଧାର ଉଦ୍ଧାର ସାଇଁ;
ଚାହୁଁଛି ଏ ଭବେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଆଶା
ଏ ପୋଡ଼ା ପ୍ରାଣର ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳପ୍ରସାଦ ସିଂହ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଟିପ୍ପଣୀ ।

ଆଜି ବହୁକାଳଅନ୍ତେ ଧୀମନ୍ତ ପାଠକଗଣଙ୍କୁ କେତେକ ନୂତନ ଉଦନ୍ତ ଦେବ । ଏହାକୁ କିଏ କିପରି ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଜାଣେ ନାହିଁ, ତେବେ ମୁଁ ପୂର୍ବପରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅନୁରୋଧରେ ଯାହା ଭ୍ରମଣକାଳରେ ଟିପି ଅଛି, ତାହା ଏଥିରେ ବିବୃତ କରୁ ଅଛି । ଏଥିରୁ କେହି ଯଦି ନୂତନ ତଥ୍ୟ ପାଇ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଏହି ଲେଖକର ଶ୍ରମସାର୍ଥକ ହେବ । ସର୍ବପ୍ରଥମେ ମୁଁ କେତୋଟି ପାହାଡର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରି ତତ୍‌ପଶ୍ଚାତ୍ ଉତ୍କଳର କେତୋଟି ପରିଦୃଷ୍ଟ ପ୍ରସିଦ୍ଧସ୍ଥଳର ଇତିବୃତ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରିବି ।

୮—ନଳଗିରି ।

'ଚନ୍ଦନନକୁଞ୍ଜ ମଞ୍ଜୁଳାଅଳକ, ସୁରୂପୀବରୂପା ଯହିଁ କରେ ଗତି' ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବିବରଙ୍କର ଏହି ପଦଟି ହୃଦୟସ୍ଥ ହେଲା ଦିନୁ ଅଳକ ଶୈଳର ଦିଦୃକ୍ଷା ଜାଗରୂକ ହୋଇଅଛି । ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ଗତ ମାଘର ଶିବରାତ୍ରି ଅମ ବସ୍ୟା ନିଶାନ୍ତରେ ଏହି ଗିରିଦର୍ଶନ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟିଲା । ଦେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ଭାବିଥିଲି ଏହା ଉତ୍କଳର ଦ୍ୱିତୀୟ ମଳୟ ଗିରି ହୋଇଥିବ— ଚନ୍ଦନଦ୍ରୁମର ସୌରଭରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଆମୋଦିତ ହେଉଥିବ, କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ, ଏଥିରେ ଚନ୍ଦନଦ୍ରୁମ ଥିବା ଦୂରେଥାଉ ଗୋଟିଏ ବଟବୃକ୍ଷ ଛଡା କୌଣସି ଦ୍ରୁମ ବା ଗୁଳ୍ମ ସୁଦ୍ଧା ନାହିଁ । ନିତାନ୍ତ ଟାଙ୍ଗର । ତେଣୁ ସ୍ଥାନୀୟ ନାମ 'ଲଣ୍ଡା ପାହାଡ' । ଏପାହାଡର ପାଦଦେଶସ୍ଥ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମର ପୂର୍ବପ୍ରାନ୍ତରେ ୩।୪ ଟି ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଚନ୍ଦନ ବୃକ୍ଷ ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ଅଛି, ସେଥିପାଇଁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପଦପରିବର୍ତ୍ତରେ ଏହା ଲେଖିଲେ ଯଥାର୍ଥ ହେବ ଯେ—"ମୁଣ୍ଡିତ ଲଳିତ ଗିରି ଅଳକ ସୀମନ୍ତ । କିଶୋର ଚନ୍ଦନଦ୍ରୁମେ ମଣ୍ଡିତ ପ୍ରତ୍ୟନ୍ତ ।" ପାହାଡ ଉପରର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ହଠାତ୍ ମନକୁ ଏହି ଭାବ ଆସିଲା—

'ନରପତେଃ କ୍ୱଗତଂ ଲଳିତଂ ପୁରଂ,
କ୍ୱଚିତତ୍ ଶିଳ୍ପ ମନଲ୍ପବୈଭବଂ' ।

ଯେଣିକି ଦୃଷ୍ଟି ପକାଅ କେବଳ ପୁରାଣଇଷ୍ଟକ ଏବଂ ଭଗ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତି । ଅନେକ ଇଷ୍ଟକାଂଶ ପାଷାଣଖଣ୍ଡରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଗଲାଣି । କେତେକ ଭଗ୍ନେଷ୍ଟକର ଅର୍ଦ୍ଧ ପାଷାଣ ଏବଂ ଅର୍ଦ୍ଧ ଇଷ୍ଟକ ଥାଇ ଦର୍ଶକକୁ ଭୂତତ୍ତ୍ୱ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଅଛି । ପହାଡ଼ ଉପରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ଖୋଲା ଯାଇଅଛି ସେଥିରେ କେବଳ ଇଟା—ତାହାର ମାତ୍ରା ଏତେ ଅଧିକ ଯେ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ପଲ୍ଲୀମାନଙ୍କର ବାଡ ପାଚିରି କାନ୍ଥ ଖମ୍ବ ପିଣ୍ଡା ପ୍ରଭୃତି ଇଷ୍ଟକମୟ । କେବଳ ତେତିକ ନୁହେ, ଏହାର ଗୋପଥ ଗୋହର ପୋଖରୀ କୁଦକୁଡ଼ ସର୍ବତ୍ର ଇଟାର ସତ୍ତ୍ୱାରହିଅଛି । ଅଳ୍ପ କାଳ ହେଲା ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନେ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଖୋଲିଛନ୍ତି—ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ଭଗ୍ନ ଇଷ୍ଟକ ପ୍ରାଚୀରର ଅଭାସ ମିଳିଅଛି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବୌଦ୍ଧ ମୂର୍ତ୍ତିର ସ୍କନ୍ଧଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଅଛି, ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ପ୍ରୋଥିତ ଅଛି । ଏହି ଇଟାରେ କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି । ଏ ଗୁଡିକ ଅଧୁନିକ ଟାଇଲ ପରି ପ୍ରଶସ୍ତ ଏବଂ ବଡଟାଣ ।

ପାହାଡର ସମ୍ମୁଖୀନ ପୂର୍ବ ଭାଗରେ ଅଜ ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରାଚୀରର ବିଧ୍ୱସ୍ତ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଆଇ ଗଡ଼ ପ୍ରାଚୀରର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାସୂଚକ କରୁଅଛି ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ଗଡ଼ର କଳ୍ପସାକ୍ଷୀ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଏହି ଗଡ଼ ସୀମାର କିଛି ଉତ୍ତରରେ ଗୋଟିଏ ପୂର୍ବମୁଖ ଭଗ୍ନ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ତାହାର ଉତ୍ତର-ଦକ୍ଷିଣ ଭିତ୍ତିରେ କେତୋଟି ଉତ୍କଳୀୟ ଶିଳ୍ପ ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଛି ଅବଶେଷ ନାହିଁ । ଏହିଠାରେ ଭିତ୍ତି ଦେହରେ ଏବଂ ଭିତରରେ କେତୋଟି ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଥିବାର ସମ୍ଭବ । ସେଥିରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ନୀତ । ଯାହା ଦୂରକୁ ଯାଇଛି ତାହା ଜାଣିବା ଅବଶ୍ୟ ଦୁରୂହ, ତେବେ ଯାହାଅଛି ସେଥିର ଅଧିକାଂଶ ମୂର୍ତ୍ତି ବର୍ତ୍ତମାନ ପାହାଡ଼ର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାନ୍ତବର୍ତ୍ତି-ମଠ ଠାରେ ଠୁଳ ହୋଇଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହିଠାରେ ମଠର ଅଧିକାରୀ ମହାପୁରୁଷ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କ ଦୀକ୍ଷାଧାରୀ ରୂପ ଦାସ ନାମକ ଜଣେ ବାବାଜୀ ଭିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାଉଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାର ଭିତ୍ତିଢୋଳନ ସମାପ୍ତ ହେଲାଣି । ଏଥିରେ ଚତୁର ବାବାଜୀ ସମସ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ 'ଏକାଧାରେ ଠୁଳ' କରି ଅର୍ଥାତ୍ ଭିତ୍ତିଚତୁଷ୍ଟୟରେ ସୌଷ୍ଠବାନ୍ୱିତ ସବୃହତ୍ ମୂର୍ତ୍ତି ଗୁଡ଼ିକୁ ଅତି ସୁନ୍ଦର ପାର୍ଶ୍ୱଦେବତାରୂପେ ସନ୍ନିବେଶିତ କରି ସ୍ୱୀୟ ସୁବୁଦ୍ଧିର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏହି ନୂତନ ମନ୍ଦିରର ଉତ୍ତର ଦ୍ୱାରର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଧ୍ୟାନୀ ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱ ମୂର୍ତ୍ତି । ପୂର୍ବପାର୍ଶ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଦୁଇଟି ଯତ୍ତ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱର ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଅତି ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ସୁବ୍ୟକ୍ତ । ତାଙ୍କର ପାର୍ଶ୍ୱଦେଶରେ ଏକ ଯୋଗାସୀନା ନାରୀମୂର୍ତ୍ତି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଚୂଡ଼ା ଏବଂ ଅଳଙ୍କାରଭୂଷିତା, ପଦ୍ମହସ୍ତା, ଗୋଟିଏ ଶୃଙ୍ଗି ବେଣୀ ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିବାରୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ଭର୍ଯ୍ୟଗ୍ରୀବା । ଏପରି ମୂର୍ତ୍ତି ଅନ୍ୟତ୍ର ଦେଖା ଯାଇ ନାହିଁ; ତାହା ଆଦିସନ୍ଧ୍ୟାସିନୀ ଗୋପାଙ୍କର ପ୍ରତିମା ହୋଇପାରେ ! ପଶ୍ଚିମରେ ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଛିଡ଼ା (ବୋଧହୁଏ 'ମୈତ୍ରେୟ' ବିଗ୍ରହ ହେବ) ଦୁଇଟି ଅକ୍ଷମାଳାବଳୟିତ କ୍ଷୁଦ୍ରାକାର ଶ୍ରମଣକ ମୂର୍ତ୍ତି ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ଦୁଇ ମୂର୍ତ୍ତିରେ କେତେକ ପଂକ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ବଡ଼ ମୂର୍ତ୍ତିର ମୁଖର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଭା ଆକାରରେ ଗୋଟିଏ ପଂକ୍ତି କୁଟିଳାକ୍ଷରରେ ଲେଖାଅଛି । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ କେତେକାଂଶ ବିକଳ ଭଗ୍ନ ଓ ଅଧିକାଂଶ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଥିବାରୁ, ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ହେଲା ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତିର ପଂକ୍ତିରୁ ଏତିକିମାତ୍ର ଉଦ୍ଧାରରେ ପଢ଼ିହେଲା ଯେ—"ପଦ୍ମାସନସ୍ୟ ବହୁଧା.....ନମଃ" । ଉପରବର୍ଣ୍ଣିତ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେତୋଟି ନଗ୍ନଭଗ୍ନ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ନରନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଏହିଠାରେ ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୂଢ଼ ହେଲା । ମଠର ସମ୍ମୁଖବର୍ତ୍ତୀ ବଟବୃକ୍ଷ ତଳେ ଜଳାମଣ୍ଡିତ ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଗୌତମ ମୂର୍ତ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ । ବାବାଜୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ସୁଧାଲେପ ଏବଂ ଲଲାଟରେ ଶ୍ରୀମାନଙ୍କୀ ଚିତ୍ରା ଦେଇ ନାରାୟଣ ଜ୍ଞାନରେ ପୂଜା କରୁଥିଅଛନ୍ତି । ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ପଲ୍ଲୀବାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ବୃକ୍ଷତଳେ ଏକାକିନୀ ନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ (ସମ୍ଭବତଃ ତାରା) ଭଗବତୀ ବୋଲି ପୂଜା କରୁଅଛନ୍ତି । ନାରାୟଣ କରନ୍ତୁ ବା ନାରାୟଣୀ ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତୁ ସେଥିରେ କିଛି କ୍ଷତି ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଏହିପରି ପ୍ରତିମାରେ ଦେବଦେବୀର ଆରୋପ କରି ଏକ ବିଭ୍ରାଟ କାଣ୍ଡ ଏଠାରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଗଲାଣି । ଏହି ପାହାଡ଼ର କିଞ୍ଚିତ୍ ଉତ୍ତରବର୍ତ୍ତୀ ଶିବୋପାସକ ଖଣ୍ଡାଏତଙ୍କ ସାହରେ ଏକ ବାସେଳୀ ମନ୍ଦିର ଦେଖିଲି, ମନ୍ଦିରର ଦ୍ୱାର ରୁଦ୍ଧ ଥିଲା । ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ କହିଲେ ଏଥିରେ ବାସେଳୀ ଠାକୁରାଣୀ ଅଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମୂଳପତ୍ତନ ଯେଉଁ କେତୋଟି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶିଳାଭରରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି, ସେଥିରେ ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ସନ୍ଦେହ ହେବାରୁ ଅଭ୍ୟନ୍ତରର ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଦେଖିଲି, ସେ ବାସେଳୀ ଠାକୁରାଣୀ ନୁହନ୍ତି, ଏକ ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହେଲା ବଳିଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲାଣି । 'ଅହିଂସା ପରମୋ ଧର୍ମଃ' ଯେଉଁ ଧର୍ମର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଥିଲା, ତାହାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳକ୍ରମେ "ଜୀବହିଂସା ନରଙ୍କୁଶା" ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ଅହୋ ! କି ଭୀଷଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ !

ନଳଗିରିରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କିଛି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଉ ନ ଆଉ ଏହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ଦୃଶ୍ୟ ଅତୀବ ମନୋହର । ଏହାର ପଶ୍ଚିମପାର୍ଶ୍ୱର ସମତଳ ଭୂମି ସୁରୂପା ବିରୂପା ପ୍ରପାତରୁ ଅତୀବ ଉଚ୍ଚ ଏବଂ ମନୋହର । ଉତ୍ତରରେ ଉଦୟଗିରିର ଶ୍ୟାମଳକଳେବର ଦର୍ଶକର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆକର୍ଷଣ କରେ । ପୂର୍ବଦେଶରେ ଅଦୂରେ ମହାପୁରୁଷ ଅରକ୍ଷିତ ପଦାର୍ପଣ-ପୂତଗିରି ଓଲାସୁଣୀ ଛବିଧାରଣୀ ପ୍ରାୟ ଦିଶେ । ଦକ୍ଷିଣକୁ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇଲେ ସେହି ସମତଳ କ୍ଷେତ୍ରାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ କୃଶୋଦରୀ ଗଭୀରା ଗୋବରୀ [ନଦୀ] କୁଞ୍ଚିତରଜତକାଞ୍ଚି ପ୍ରାୟ ଦୂରରୁ ଅମ୍ଳାନ୍ତ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ । ଏହିପରି ମନୋହର ଧାମ ଥିବାରୁ ଏହା କେବଳ ରାଜନିକେତନ ନ ଥିଲା । ସିଦ୍ଧ ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ଚିରନ୍ତନ ତପୋବନ ଥିଲା । ଏଥିର ଗୁମ୍ଫାମାନଙ୍କରେ ଯୁଗେ ଅନେକ ଯୋଗୀ ମହାପୁରୁଷ ଯୋଗସାଧନ କରୁଥିବାର ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୁଦ୍ଧା ଜନଶ୍ରୁତି ଅଛି ଏବଂ ସେମାନେ କାଳକ୍ରମେ ପାଷାଣ ପାଲଟି ଯିବାର ସ୍ଥାନୀୟଲୋକେ ଅମ୍ଳପ୍ରତ୍ୟୟସହକାରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ବଙ୍ଗର ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ରାଟ୍ ବଙ୍କିମଚନ୍ଦ୍ର ଯାଜପୁରରେ ରାଜପୁରୁଷ ଥିବା ସମୟରେ ଏ ସ୍ଥାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତତ୍ପ୍ରଣୀତ 'ସୀତାରାମ' ନାମକ ଉପନ୍ୟାସରେ ଏ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା ଲେଖିଅଛନ୍ତି ତହିଁରୁ କେତେକ ପଂକ୍ତି ନିମ୍ନରେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଉଅଛୁଁ—

"ଏକ ପାରେ ଉଦୟଗିରି ଅପର ପାରେ ଲଳିତଗିରି । ମଧ୍ୟେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସଲିଳା କଲ୍ଲୋଲିନୀ ବିରୂପା ନଦୀ ନୀଳ ବାରିରାଶି ଲଇଆ ସମୁଦ୍ରାଭିମୁଖେ ଚଳିଯାଛେ । ଗିରିଶିଖର ଦ୍ୱାରେ ଆରୋହଣ କରିଲେ ନିମ୍ନେ ସହସ୍ରଂ ତାଳବୃକ୍ଷ ଶୋଭିତ, ଧାନ୍ୟ ବା ହରିତ୍‌କ୍ଷେତ୍ରେ ଚିତ୍ରିତ, ପୃଥ୍ୱୀ ଅତିଶୟ ମନୋମୋହିନୀ ଦେଖାଯାଏ । ଶିଶୁ ଯେମନ ମାର କୋଳେ ଉଠିଲେ ମାକେ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦରୀ ଦେଖେ, ମନୁଷ୍ୟ ପର୍ବତାରୋହଣ କରିଆ ପୃଥିବୀ ଦର୍ଶନ କରିଲେ ସେଇରୂପ ଦେଖେ । ଉଦୟଗିରି [ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଲତିଗିରି] ବୃକ୍ଷରାଜିତେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, କିନ୍ତୁ ଲଳିତଗିରି [ବର୍ତ୍ତମାନ ନୀଳତିଗିରି] ବୃକ୍ଷଶୂନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତରମୟ । ଏକକାଳେ ଇହାର ଶିଖର ଓ ସାନୁଦେଶେ ଅଟ୍ଟାଳିକା ସ୍ତୂପ ଏବଂ ବୌଦ୍ଧମନ୍ଦିରାଦିତେ ଶୋଭିତ ଛିଲ । ଏଖନ ଶୋଭାର ମଧ୍ୟେ ଶିଖରଦେଶେ ଚନ୍ଦନବୃକ୍ଷ, ଆର ମୃତ୍ତିକାପ୍ରୋଥିତ ଭଗ୍ନଗୃହାବଶିଷ୍ଟ ପ୍ରସ୍ତର, ଇଟ୍‌କ ବା ମନୋମୁଗ୍ଧକର ପ୍ରସ୍ତର ଗଠିତ ମୃତ୍ତିରାଶି । ତାହାର ଦୁଇ ଚାରିଟି କଲିକତାର ଇମାରତେର ଭିତର ଥାକିଲେ କଲିକତାର ଶୋଭା ହଇତ । ହାୟ, ଏଖନ କିନା ହିନ୍ଦୁକେ ଇଂଷ୍ଟ୍ରୀୟେଲ ସ୍କୁଲେ ପୁତୁଳଗଡ଼ା ଶିଖିତେ ହୟ ! କୁମାରସମ୍ଭବ ଛାଡ଼ିଆ ସୁଇନବର୍ଣ ପଢ଼ି, ଗୀତା ଛାଡ଼ିଆ ମିଲ ପଢ଼ି, ଆର ଉଡ଼ିଷ୍ୟାର ପ୍ରସ୍ତର ଶିଳ୍ପ ଛାଡ଼ିଆ ସାହେବଦେର ଚୀନେର ପୁତୁଳ ହାଁ କରିଆ ଦେଖି । ଆରଓ କି କପାଳେ ଆଛେ, ବଲିତେ ପାରି ନା । * * ସେଇ ଲଳିତଗିରିର ପଦତଳେ ବିରୂପା ତୀରେ ଗିରିର ଶରୀର ମଧ୍ୟେ ହସ୍ତୀଗୁମ୍ଫା ନାମେ ଏକ ଗୁହା ଛିଲ । ଗୁହା ବଲିଆ ଆବାର ଛିଲ ବଲିତେଛି କେନ ? ପର୍ବତେର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ କି ଲୋପ ପାଏ ? କାଳ ବିଗୁଣ ହଇଲେ ସବଇ ଲୋପପାୟ । ଗୁହାଓ ଆର ନାଇ, ଛାଦ ପଡ଼ିଆ ଗିଆଛେ, ସ୍ତମ୍ଭସକଳ ଭାଙ୍ଗିଆ ଗିଆଛେ, ତଳ ଦେଶେ ଘାସ ଗଜାଇତେଛେ, ସର୍ବସ୍ୱ ଲୋପ ପାଇଆଛେ, କିନ୍ତୁ ଗୁହା ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଛିଲ । ଚାରିଦିକେ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରସ୍ତରେ ଖୋଦିତ ନରମୂର୍ତ୍ତି ସକଳ ଶୋଭା କରିତ । ତାହାରଇ ଦୁଇ ଚାରିଟି ଆଜିଓ ଆଛେ । କିନ୍ତୁ ଛାତା ପଡ଼ିଆଛେ * * * କିନ୍ତୁ ଗୁହାର ଏ ଦଶା ଆଜକାଳ ହଇଆଛେ । ଆମି ଯଖନକାର କଥା ବଲିତେଛି ତଖନ ଏମନ ଛିଲ ନା,—ଗୁହା ସମ୍ପୂର୍ଣ ଛିଲ । ତାହାର ଭିତର ପରମ ଯୋଗୀ ମହାତ୍ମା.....ବାସ କରିତେନ ।" ଇତ୍ୟାଦି ।

ପାଠକେ ! ବଙ୍କିମଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ସେକାଳରେ ଯାହା ପଡ଼ିଥିଲା ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ନାହିଁ । ହସ୍ତୀ ଗୁମ୍ଫା କଥା ଦୂରେ ଆଉ ସେହି ଶବ୍ଦଶୂନ୍ୟ ଦୁଇ ଚାରିଟି ଭଗ୍ନ ଗୁହା ମଧ୍ୟ କେଉଁ ଦିନ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ଗଲାଣି । ଶିଖରରେ ଆଜି ଆଉ ଚନ୍ଦନ ତରୁ ନାହିଁ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ତାଳମାଳ ଅନେକକାଳ ବିରଳତା ଭଜିଅଛି । ତାହା ଏହିକ୍ଷଣି ସହସ୍ର ନୁହେ ଶତ ଶତ ହୋଇ ପାରେ । ସେ ଯାହା ହେଉ ଏଣିକି ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆଲୋଚନା କରିବୁଁ । ଏହି ପାହାଡ଼ର ନାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ମୁନିଙ୍କର ନାନା ମତ ଦେଖି ବଡ଼ ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ । ବଙ୍କିମବାବୁ ଏହାର ନାମ 'ଲଳିତଗିରି' ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ନାମଟି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସଙ୍ଗତ ଓ ସୁନ୍ଦର ବୋଧହୁଏ । ଯଦି ଏହି ଆଖ୍ୟା ଯଥାର୍ଥ ହୁଏ, ତାହାର କାରଣ କଣ ? ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି ବୌଦ୍ଧନରପତି ଏହି ଅଚଳରେ ବସତି ନିର୍ମାଣ କରି, ଯତିମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଗୁମ୍ଫା ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଲୋକ ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଏସବୁ ଦିବ୍ୟ ନର ନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ତହିଁରେ ଖୋଦିତ ଅନୁଶାସନ ଲିପିର ବିଧାନ କରିଥିବେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବୌଦ୍ଧବହୁଳ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳରେ ରାଜାମାନେ ଏହିପରି ଅଞ୍ଚଳରେ ଯେ ଦୁର୍ଗଗଢ଼ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ବିରଳ ନୁହେ । 'ଧଉଳଗିରି' ଓ 'ଖଣ୍ଡଗିରି ଉଦୟଗିରି' ନିକଟରେ ବୌଦ୍ଧ ରାଜଧାନୀ ଥିବା ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । 'ଲଳିତଗିରି'ରେ ସେହିପରି କୌଣସି ରାଜାଙ୍କର ଗଡ଼ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ନାମାନୁସାରେ ଯଦି ଅଚଳର ନାମ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ହଠାତ୍ ବୌଦ୍ଧ ନରପତି ଲଳିତାଦିତ୍ୟଙ୍କଠାରେ ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଇତିହାସରୁ ଲଳିତାଦିତ୍ୟଙ୍କୁ କାଶ୍ମୀରପତି ଥିବାର ଜାଣିପାରୁଅଛୁଁ, ସେ କେବେ ଉତ୍କଳ ବିଜୟୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ, ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ମିଳି ନାହିଁ । ଯଦି ଏହି ଆଖ୍ୟାଧାରୀ କୌଣସି ନରପତି ଉତ୍କଳକୁ ଆସିଥାନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ତାଙ୍କର ନାମରେ ଏହି ଅଚଳ ଆଖ୍ୟାତ ହୋଇଥିବାର ସମ୍ଭବ । ଜନଶ୍ରୁତି ମଧ୍ୟ ଏହି ଅନୁମାନର ପୋଷକତା କରୁଅଛି । ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକେ କହନ୍ତି ଏହିଠାରେ ପୂର୍ବେ ବସୁକଲ୍ପ ରାଜାଙ୍କର ଗଡ଼ ଥିଲା । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ତାଙ୍କର ସାତଟିରେ ସାତ ଗଡ଼ ଥିଲା—ସେହି ସାତ ଗଡ଼ରେ ତାଙ୍କର ସାତ ରାଣୀ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଜାଙ୍କ ଏହିସା ନିଜ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗଡ଼ । କମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅନୁସାରେ ଉଦୟଗିରି, ଅଲମଗିରି, ରାହାଡ଼ଗିରି (ଡାକନାମ ଶୁଖୁଆପଡ଼ା), ଢାଲଗିରି (ବର୍ତ୍ତମାନ ପାହାଡ଼ ନାହିଁ—କେବଳ ଢାଲବନାକୀର୍ଣ୍ଣଭୂମି) କୋଲଣ ଗିରି ଓ ରତ୍ନଗିରି ଏହି ଛଅ ଗିରି ମଧ୍ୟରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉଦୟ ଓ ରତ୍ନଗିରିରେ ଏହିପରି ଗଡ଼ର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଅଛି, ଅନ୍ୟ ଗିରିରେ ସେପରି ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ରତ୍ନଗିରିବାସୀ ଲୋକମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ଏହିଠାରେ ରାଜାଙ୍କର ଗଡ଼ଥିଲା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗିରିରେ ରାଣୀମାନେ ରହୁଥିଲେ । ଏଥିରୁ ବୋଧ ହେଉଅଛି, ରାଜାଙ୍କର କେଉଁଠି ସ୍ଥାୟୀ ବାସ ନ ଥିଲା । ଇତିହାସରେ ବୌଦ୍ଧରାଜାଙ୍କର ଯେପରି ସଦନସ୍ଥାନର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଛି, ସେଥିରୁ ଏହା ଅନୁମିତ ହେଉଅଛି ଯେ, ରାଜା ବର୍ଷର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଆସି ଗୁହାବାସୀ ଯତିମାନଙ୍କର ବସ୍ତ୍ରପରିକରଣ ଓ ପାଦବନ୍ଦନାଦିକରି ଏବଂ ଶେଷରେ ଅନ୍ନସମ୍ବାଦ ମହୋତ୍ସବର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ରାଜଧାନୀକୁ ବାହୁଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ । ସେହି କିଛିକାଳ ଅବସ୍ଥାନ ନିମନ୍ତେ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗଡ଼ମାନ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ପାଠକେ ! ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସି ଆମ୍ଭେମାନେ ପାହାଡ଼ର ନାମ 'ଲଳିତଗିରି' ବୋଲି ଏକପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି ଆସିଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ବଡ଼ ବଡ଼ ମସ୍ତିଷ୍କବନ୍ତ ପଣ୍ଡିତ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରେ ଚିନ୍ତା ବିସ୍ତାର କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ବିଚାର କରିବା । ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଡାକ୍ତର ରାଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ମିତ୍ରଙ୍କ ଉଦୟଗିରିର ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମତ କିଛି ପ୍ରକାଶ ନ କରି ଉକ୍ତ ବିଷୟ ସାହେବଙ୍କର ମତକୁ ଦୃଢ଼ କରିଅଛନ୍ତି । * ବିମସ ସାହେବ ଯେପରି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ତେବେ ଏ ମତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକଙ୍କ ବିବେଚନା ପ୍ରସୂତ—ଅବଶ୍ୟ ଏଥିରେ କିଛି ସାର ଥିବ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବିବର ରାଜେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଏ କଳିକା ନ ଯାଇ 'ଚନ୍ଦନ କୁଞ୍ଜମଞ୍ଜୁକା ଲଳିତ' ¶ ଏହି ସରଳ ମାର୍ଗରେ ଗତି କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏତିକରେ କ୍ଷାନ୍ତ ହୋଇ 'ଉଦୟଗିରି' ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯଥା ଦୃଷ୍ଟ କିଞ୍ଚିତ୍ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛୁଁ ।

୧ ଉଦୟଗିରି ।

ନଳଗିରିର ପ୍ରାୟ ଦୁଇ କୋଶ ଉତ୍ତରରେ ବିରୂପାନଦୀର ଅପର ପାରରେ ଉଦୟଗିରି ଅବସ୍ଥିତ । ଏଅଞ୍ଚଳରେ ବିରୂପା ବଡ଼ ଅପ୍ରଶସ୍ତା—ଏ ଅଂଶକୁ ବିରୂପାର ଖାଲଦେଶ କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ପାରେ । କାରଣ ଅଳ୍ପଦୂରରେ ଏହା କିଞ୍ଚିତ୍ ପ୍ରଶସ୍ତ ଆକାର ଧାରଣ କରି ଯୋଜନାନ୍ତେ ବାଣ୍ଡୁଣୀ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ଅନ୍ତପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି । ନଦୀର ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏହି ଗିରିମାଳା ଅବିକଳ ପ୍ରାଚୀରର ଶୋଭା ଧାରଣ କରିଅଛି । ତାହାର ସର୍ବପଶ୍ଚିମ ପାହାଡ଼ର ନାମ 'ଅଲମ୍‌ଗିରି' ଏଥିରେ ପୀର ପାକାମ୍ବରଙ୍କର ଅସ୍ଥାନ ଅଛି ବୋଲି ଲୋକେ ସାଧାରଣତଃ ପୀର ପାକାମ୍ବର ପାହାଡ଼ କହିଥାନ୍ତି । ବିରୂପା ପୃଷ୍ଠସ୍ଥିତ ନାଳବନ୍ଧରେ ଅନାଇଲେ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ମସଜିଦଟି ଦୂରରୁ ଗୁଳ୍ମାବୃତ ଗଡ଼ଶିଳା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଉକ୍ତ ନାଳବନ୍ଧଠାରୁ ପର୍ବତ କଟକସ୍ଥ ମସଜିଦ ଯାଏ ଗୋଟିଏ ରାସ୍ତା ପଡ଼ିଅଛି । ମସଜିଦଠାରେ କୃଷ୍ଣଶିଳାରେ ଦୁଇଟି ପାଦଚିହ୍ନ ଅଛି । ତାହାକୁ ପୀରଙ୍କର ଅସ୍ଥାନ ଜାଣି ମୁସଲମାନମାନେ ପୂଜାଦି କରୁ ଅସୁଅଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ପ୍ରତି ଗୁରୁବାର ଦିନ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ ଉଭୟ ଯାତ୍ରୀ ଏଠାକୁ ଆସି ମାନସ ଅନୁରୂପ ନୈବେଦ୍ୟାଦି ପ୍ରଦାନ କରି ସାନନ୍ଦରେ ଚାଲିଯାନ୍ତି । ପୂଜାର୍ଥ ଅବଶ୍ୟ ସନ୍ନିହିତ ଗ୍ରାମବାସୀ ମୁସଲମାନ ସେବକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ । ଏହି ପୀଠକୁ ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନ ଉଭୟେ ଆପଣାର ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇ ପ୍ରକାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ମୁସଲମାନମାନେ କହନ୍ତି, ଏଠାରେ ପୂର୍ବେ ଏକ ପୀର ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମାଧି ଏଠାରେ ଅଛି । କେହି ବା କହନ୍ତି, ମହମ୍ମଦ ମୁସଲମାନ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିବା ସମୟରେ ଏହିଠାରେ ମସଜିଦ ନିର୍ମାଣ

* He is of opinion that the name is adminutive of *Alti, Ann-Alti* or little Alti in contradistinction to the Assa which is the Alti,— in the same way in which the two pargannahs of Avaratak and Anavaratak are distinguished. This appears to be the most probable derivation. Vol. I P. 162 (Antiquities of Orissa)

¶ ଏହି ପୁସ୍ତକ 'ଗାଳିଚା'ରେ ଲଳିତଗିରି ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କରାଇଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯାହା କହନ୍ତି ସେ ଆହୁରି ପୂରଣ କଥା । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ପୂର୍ବେ ଏଠାରେ କନ୍ଦର୍ପ-ସ୍ୱରର ବାସ ଥିଲା । ସେ ବହୁତ ଉତ୍ପାତ କରିବାରୁ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ଲୋକେ ଯାଇ ଢେଢେବେଳେ ଯାଜପୁରଗତ ବିଭ୍ରମ୍ୟମାଣ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ବଳରାମଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ସେଥିରେ ସଦୀକୋପନ ବଳରାମ ଚଣ୍ଡମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ ପୂର୍ବକ ଏହି ସ୍ଥଳିକୁ ଆସି କନ୍ଦର୍ପ ସହିତ ମଲ୍ଲଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ମାରି ବସିଲେ* । ତାଙ୍କର ପଦଚିହ୍ନ ଅଦ୍ୟାପି ରହିଅଛି । ଏ କଥା କେତେଦୂର ସଙ୍ଗତ ଏବଂ ବିଶ୍ୱାସ ଯୋଗ୍ୟ, ତାହା ପାଠକ-ମାନେ ବିଚାର କରିବେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ମହାଭାରତ ଓ ରାମାୟଣ କାହାଣୀର ସମ୍ପର୍କ ଦେଖୁଁ । ତାହାର କାରଣ ଏହି ;—ପରଶୁରାମ ; ବଳରାମ ଏବଂ ପାଣ୍ଡବଗଣ ତୀର୍ଥାଟନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭାରତର ନାନାସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ ଏହା ପୁରଣ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଏବଂ ନିର୍ବିବାଦିତ । ସେମାନେ ଯେ ଉପକୂଳସ୍ଥ ତୀର୍ଥ ବହୁଳ ଉତ୍କଳକୁ ଆସିଥିବେ ଏହା ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଦେଶବାସୀ କବି ଓ ଚାରଣମାନେ ସ୍ୱଦେଶ ଅନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନ ନିମିତ୍ତ ଅଥବା ତାହାକୁ ପୂରଣ ସମ୍ମତ ତୀର୍ଥ ରୂପେ ପରିଗଣିତ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଏକ ସ୍ଥଳରେ ବହୁ ସ୍ଥଳର କଳ୍ପନା କରି ବିଜ୍ଞବିଶ୍ୱାସୀ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଚିରକାଳକୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏକଥା କେବଳ ଉତ୍କଳରେ ନୁହେ, ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଏହି ପ୍ରକାର ପରିମାଣରେ ଅଛି । ତେବେ ସବୁ ସ୍ଥଳ ଅମୂଳକ ନୁହେ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ସତ୍ୟ ଥାଇ ପାରେ । ତାକ୍ତର ମିତ୍ର ଯେଉଁ ଜନଶ୍ରୁତି ସଂକଳନ କରି ଅଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଏଠାରେ ଆଗେ ଜଣେ 'ଦରବେଶ' (ମୁସଲମାନବିଶେଷ) ନିମାଜ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ସପ୍ତଦଶଶତାବ୍ଦୀରେ ଯେତେବେଳେ ଯୁଲାଉଦ୍ଦୀନ କଟକ ଅଭିଯାନ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଏହିଠାରେ ଶିବିର ସ୍ଥାପନ କରିଥିବାରୁ ଉକ୍ତ ମିଆଁଙ୍କର ନିମାଜ କାଳୀନ ଉଚ୍ଚଡାକ ଅଦୂରରୁ ଶୁଣି ପାରିଥିଲେ ଏବଂ ଅଭିଯାନରେ ସଫଳକାମ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେବା ସମୟରେ ଏହିଠାରେ ମସଜିଦଟି ନିର୍ମାଣ ଆଜ୍ଞା ଦେଇ ଥିଲେ ।†

ଏହି ପାହାଡ଼ର ଅବ୍ୟବହିତ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଥବା ଆଲମ-ଗିରି ଓ ଉଦୟଗିରିର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଶୈଳାଂଶର ନାମ 'ଷୋଳ ପୁଅମା' । ଏହି ପାହାଡ଼ ଉପରେ 'ଷୋଳ ପୁଅମା' ନାମରେ ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶିଳାରେ ଖୋଦିତ ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ଏହି ପାହାଡ଼ର ଅଦୂରରେ ପୂର୍ବେ ଗୋଟିଏ ଝର ଥିଲା । ବହୁ-କାଳରୁ ତାହା ଶୁଷ୍କ ହୋଇଗଲାଣି । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜନ-ଶ୍ରୁତିରୁ ଏହା ପ୍ରକାଶ ପାଏ ଯେ-ପୂର୍ବେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଏହିଠାରେ ଗୋଟିଏ ତୀର୍ଥଗତା ହିନ୍ଦୁ ରମଣୀର ସତୀତ୍ୱ ହରଣ କରିଥିଲେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ସେ ମହାପାପରେ ଉକ୍ତ ଝର ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଡ଼ାକ୍ତର ମିତ୍ର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ପାହାଡ଼ର ପୂର୍ବକୁ ଉଦୟଗିରି ଲାଗିଅଛି । ବିରୂପା ଉପରୁ ଉଦୟ ଗିରିର ଯେଉଁ ପାର୍ଶ୍ୱ (ଦକ୍ଷିଣ) ଦେଖାଯାଏ, ସେଥିରେ କୌଣସି ଦୃଶ୍ୟ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଯିବାର ବାଟ ନାହିଁ । ସମ୍ମୁଖ ବର୍ତ୍ତମାନ ବା ଦର୍ଶନୀୟ ଅଂଶ ଉତ୍ତର ପୃଷ୍ଠରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏବଂ ଏହାର ପୂର୍ବ ପ୍ରାନ୍ତର ପାଦଦେଶରେ ଯାଇଥିବା ଏକପଦୀରେ (Footpath) ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ବାଟରେ ପଶ୍ଚିମ ମୁଖରେ ଯେଉଁ ଯାଉଁ ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଟଙ୍କ ଭୂମିରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ବୌଦ୍ଧ-ମୂର୍ତ୍ତି ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଶିଳା ଦେହରେ ଯେଉଁ ଲିପିଥିଲା ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାଙ୍ଗି ରୁଜି ଅତି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ଅପାଠ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିର ଭୁଜଦ୍ୱୟ ଭଗ୍ନ । ଏହି ସୀମାରୁ ଦକ୍ଷିଣମୁଖରେ ଉଦୟଗିରିକୁ ଉଠିବାକୁ ହୁଏ ; ଉଠିବା ବାଟରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପାଦଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ବାମ୍ପୀ

* ଏହି ଜନଶ୍ରୁତି ବିବରଣ 'କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା'ର ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବ ଲେଖକ ।

† When a Darbesh took possession of it and daily recited his call to prayer from it stupendous eminence. The army of Shaza-uddin when marching to Cuttack encamped in the neighbourhood, hear the call and the prince on his return from his successfull expedition caused the mosque to be built.

Antiquities of Orissa P. 160.

Digitized by srujanika@gmail.com

ପଡ଼େ। ଏହି ବାମ୍ପୀଟି ପର୍ବତ ଦେହରୁ କଟା ହୋଇଅଛି। ଏହାର ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଅଲ୍ପୋଚ୍ଚ ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରାଚୀର ବେଷ୍ଟିତ ସୁନ୍ଦର ବେଢ଼ା ଅଛି। ଏହି ବେଢ଼ାର ପୂର୍ବାଂଶ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅରକ୍ଷିତ ଶିଷ୍ୟ ବୀଣାଦାସ ବାବାଜୀଙ୍କର ମଠର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି। ବାପୀଟି ଚତୁରସ୍ର-ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଥରେ ପ୍ରାୟ ଷୋଳହାତ ହେବ। ଉପରୁ ପ୍ରାୟ ୧୭।୮ ହାତ ତଳେ ଜଳ ଦେଖାଯାଏ। ଏହି ଜଳ ପାଖକୁ ଯାଇ ଅଣ୍ଟିବାର ସୁବିଧା ପାଇଁ ଉତ୍ତର ପ୍ରାନ୍ତରୁ କଟକସ୍ଥ କାଠଯୋଡ଼ୀର ହାଉଘାଟପରି ପ୍ରସ୍ତରଭିତ୍ତି ଦ୍ୱୟ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ବାଟ ଅଛି। ସେହି ବାଟେ ଯାଇ ବାମ୍ପୀ ମୁଖସ୍ଥିତ ମୁକ୍ତ ଦ୍ୱାରଟି ଅତିକ୍ରମ କରି ଭିତରେ ପଶିବାକୁ ହୁଏ। ସେଠାକୁ ଯାଇ ଲୋକେ ଅନାୟାସରେ ହାତେ ହାତେ ଜଳ ଆଣନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ନାନାଦି କରନ୍ତି। ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଳଦ୍ୱାରା ଜଳର ଆସ୍ତରଣ ନିଲାମ୍ବମାନ ହେଲେହେଁ ତାହା ଅତି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅଛି। ଏହି ଜଳର ଗଭୀରତା ଜଣା ନାହିଁ। ପାତାଳ ଫୁଣ୍ଟା ବୋଲି ଲୋକଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ। ପୂର୍ବୋକ୍ତ ମୁକ୍ତଦ୍ୱାରର ଶିରୋଭାଗରେ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରସ୍ତର ଭିତ୍ତିରେ ଦୁଇଟି ସମରୂପ କୁଟିଳ ଲିପି ଖୋଦିତ ଅଛି ଏଥିରେ ବାପୀକର୍ତ୍ତାର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ଏ ଲିପିର ୧୧ଟି ବର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି ବର୍ତ୍ତ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଥିଲାବାରୁ ତାହା ଶୁଦ୍ଧ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଭାବରେ ପଢ଼ିହେଲା ନାହିଁ। ଅମ୍ଭେମାନେ ବହୁକଷ୍ଟରେ ତାହାକୁ "ବାଳକ ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜଲାଲରସ୍ୟ ବାପୀ" ପଢ଼ିଲୁଁ। ମିଃ ବୀମସ୍ ଏବଂ ଡାକ୍ତର ମିତ୍ର ମଧ୍ୟ ଏ ଲିପିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ପାଠ କରି ନ ପାରି ସମ୍ଭବତଃ 'ବ୍ରଜଲାଲ' ହେବ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି। *

ଏହି ବାପୀର ପଶ୍ଚିମବର୍ତ୍ତୀ ପଥରେ ଦକ୍ଷିଣକୁ ମୁଖକରି ଶୈଳଉପରକୁ ଉଠିଲେ ଅଳ୍ପଦୂରରେ ମହାକାଳ ମନ୍ଦିର ପଡ଼େ। ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥଳର ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ପାଖରେ ଯେପରି ମାଟିର ବଡ଼ଓ ଯୋଡ଼ା ଥାଏ, ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଯୋଡ଼ା ହାତୀ ଗୁଡ଼ିଏ ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ ଅଛି। ଏହି ମନ୍ଦିରର ପୃଷ୍ଠଭାଗରେ କେତେକ ହାତ ଅନ୍ତରରେ ଏକ ବିରାଟ ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି (ପଦ୍ମପାଣି ?) ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ। ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଟି ପୂର୍ବମୁଖ ଏବଂ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଧ୍ୟାନ ମୁଦ୍ରାର ସୂଚକ, ପୃଷ୍ଠ ଦୁଇ ଭୁଜର ବାମେ ପଦ୍ମ-ଦକ୍ଷିଣେ ଅକ୍ଷମାଳ। ଏବଂ ଉପରେ ଦିମୂର୍ତ୍ତି। ମୂର୍ତ୍ତିର ଶିରୋଭାଗରେ ସପ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ବିରାଜିତ। ଶିଳା ପୃଷ୍ଠରେ କୁଟିଳଲିପି-ଅତି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଏବଂ ଅପାଠ୍ୟ। ପ୍ରାୟ ଦଶାଧିକ ପଂକ୍ତି ହେବ। ମହାକାଳ ମନ୍ଦିରର ଈଷତ୍ ଦକ୍ଷିଣସ୍ଥ ବନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରାଚୀର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେହରେ ଏକ ପ୍ରୋତ୍ଥିତ ଉନ୍ନତ ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି। ଏହା ବଦ୍ଧଠାରୁ ବ୍ୟକ୍ତ-ଓଷ୍ଠ ବିଶାଳ, ବ୍ୟକ୍ତ ଅଂଶରୁ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ, ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଅତି ଜୀର୍ଣ୍ଣ † ଏବଂ ଏଠାରେ ପୀଠ ମନ୍ଦିର ଯୋଡ଼ା ପଡ଼ିଅଛି। ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ନଳଭଗ୍ନପରି ତଳେ ଉପରେ ପ୍ରଚୁର ଇଟା ଦେଖାଗଲା। ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖୋଳା ହୋଇଅଛି ସେଥିରେ ପୁରୁଣା ଇଟାର ସତ୍ତା ଅପ୍ରଚୁର ନୁହେ। କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଆଉ ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୂଢ଼ ହେଲା ନାହିଁ। ତାହାର କାରଣ ଏହି ଶୈଳାଧିକାରୀ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର ଜମିଦାର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରମଗୋବିନ୍ଦ ନରେନ୍ଦ୍ର ମହାଶୟ ଏଠାରୁ ଅଧିକାଂଶ ମୂର୍ତ୍ତି ନେଇଯାଇ ସ୍ୱବାସ ପରିଖାତ ବିନୋଦବିହାରୀ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରାଚୀର ଭୂଷିତ କରିଅଛନ୍ତି। ଏହି ମନ୍ଦିରର ପଶ୍ଚିମ ଦ୍ୱାରରେ ଜୟ ବିଜୟ ପରି ଦୁଇଟି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମୈନେଷ୍ଟ ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାଙ୍ଗଣର ଦକ୍ଷିଣ ଭିତ୍ତିରେ ବୁଦ୍ଧ ଗୌତମ ତାରା ପ୍ରଭୃତି କେତୋଟି ପୋଡ଼ାପୀଳ ନରନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ବିରାଜିତ। ଏ ସକଳ ମୂର୍ତ୍ତି କେବେ କିପରି ଆସିଲା ତାହାର ଇତିହାସ ଜାଣିବାପାଇଁ ଲେଖକ ଉକ୍ତ ନରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଗୋକୁଳଦେବ ବାବୁଙ୍କର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ। ଏକାଧିକଥର ଯାଇ ସୁଦ୍ଧା ଜମିଦାରଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଏ ଦୀନ ଲେଖକର ଦୁର୍ଲଭ ହେବାରୁ ସେ ପ୍ରୟାସ ବର୍ଜନ କରିବାକୁ ହେଲା।

ବର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ଥାନର ପଶ୍ଚିମରେ ଯେଉଁ ପାହାଡ଼ଟି ଦିଗେ

* It is square of 23 ft. and 28 ft. deep from the surface of the plain to land of the water. The depth of the water has not been measured. The ground round the tank has been levelled to form a surface 94-6—38-11.

Antiquities of Orissa P, 161.

† ମିଃ ବୀମସଙ୍କ ମତରେ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଅତିପୂର୍ବ ଭଗ୍ନ ଥିଲା ଏବଂ ସେ ଏହାର ଚିତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି। ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକର ୨୨ ପୃଷ୍ଠାର ୪୯ଶ ଚିତ୍ରରେ ଦେଖିବାକୁ ଯେ ଉଥିଲେ ବୋଲି ଡାକ୍ତର ମିତ୍ର ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଚିତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇଅଛି।

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାହାର ନାମ ବରଡ଼ହ ବା ବ'ଡ଼ହ । ଏହାକୁ ଅଲମଗିରର ଉତ୍ତରସ୍ତମ୍ଭ କହିଲେ ଚଳେ ତେଣୁ କେହି ଏହାକୁ ଅଲମଗିର ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି । ଏହାର ଶିଖର ଦେଶରେ ଦୁଇଟି ଗୋଟି ଗୁମ୍ଫା ଗୋଟିଏ ଜଳକୁଣ୍ଡ ଅଛି । ତାହାଛଡ଼ା ଗୋଟିଏ ଗୋଲାକାର ଗର୍ତ୍ତ ଅଛି ତାହାର ଗଭୀରତା ଅଳ୍ପେସ୍ୱ, କିନ୍ତୁ ଜଳ ଅତି ନିକଟରେ ହାତବୁଡ଼ାଇ ଥଣ୍ଡିତାକୁ ହୁଏ । ଏହା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଡାକ୍ତର ମିଚ ଗୋଟିଏ କୌତୁକାବହ କିଂବଦନ୍ତୀ ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି । ତାହା ଏହି ଯେ—ସୁଲାଇମାନ (କାହାର ମତରେ ସୁଲେମାନ) ଏକଦା ଏହିଠାରେ ରହି ନମାଜ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତେତେବେଳେ ଏକର୍ଜଳ ଦେଶରେ ଜଳାଗମର ଉପାୟ ନ ଦେଖି ଶାବଲଦ୍ୱାରା ଖଡ଼ ଠାଣରେ ଡ଼ହ ମାରିଥିଲେ । ସେହି ଡ଼ହ ମାରିବାରେ ହଠାତ୍ ପଥର ଫୁଟି ଫାଟ ମଧ୍ୟରୁ ଜଳ ବାହାରିଲା । ସେହି ଦିନଠାରୁ ଏ ଉଦ୍ଦ୍ଭିତ୍ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି । ଉଲ୍ଲିଖିତ ଶୈଳଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସନ୍ନିହିତ ପର୍ବତ ତୁଳନାରେ ଗୁଳ୍ମ ବହୁଳତା ହେତୁରୁ ଅତି ଶ୍ୟାମଳ ଏବଂ ସୁଦୃଶ୍ୟ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର । କେଉଁଠି ସ୍ୱଚ୍ଛ ସଲିଳା ତରଙ୍ଗିଣୀ ଗିରିତରଙ୍ଗିଣୀ ପଥ ଦୂରେ ବହିମାନା, କାହିଁ ବନ୍ଦ ଲୋହିତ ପଲାଶବନ । କେଉଁଠି ବା ମାଳ ମାଳ ତାଳ ବୃକ୍ଷ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଧାରଣ କରିଅଛି । କାହିଁ ସର୍ପଫଣୋପମ ଫଳ ଭୂଷିତ 'ଫଣଫଣା' ବୃକ୍ଷ କାହିଁବା ଗୋଲ ଫଳାକ୍ରାନ୍ତ ବିଲ୍ୱମାଳ; କାହିଁ ମହିଷ ଭୀଷଣ ମହାକାୟ ଚଳନ ପାଠ-କାହିଁ ମନୋହର କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର କାହିଁବା ବଂଶ ନିକୁଞ୍ଜ ଏହିପରି ନାନା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ରହିଅଛି । ଏହି ଗିରି ମାଳାର ପୂର୍ବପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥିତ ଶୃଙ୍ଗଟି ଉଚ୍ଚତମ । ଏହି ଶୃଙ୍ଗ ଉପରେ ଠିଆ ହେଲେ ପୂର୍ବ ସମୁଦ୍ରରେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଉତ୍ତମରୂପେ ପ୍ରଥମେ ଦେଖା ଯିବ, ତେଣୁ ତାହାର ଏପରି ନାମକରଣ ହୋଇଅଛି * ଏଥିରୁ ଦୁଇଟି ଲମ୍ବା ନାସି "ଦିଗ୍‌ବାରଣ ଶୁଣ୍ଡାକାରେ" ଦୂରେ ଯାଇ ସମତଳ ପ୍ରାନ୍ତର ସହିତ ମିଶି ଅଛି । ଏହି ଦୁଇ ନାସିର ମଧ୍ୟଗତ ଦେଶ ଅତି ଗଭୀର ଏବଂ ଦୁଇ ଶୈଳ ଉତ୍ତିଦ୍ୱାରା ସମାବୃତ ହେଲା ପ୍ରାୟ ଦିଶେ । ଏହାକୁ 'ହାତି-ଖୋଲ' କହନ୍ତି । ବର୍ଷାକାଳରେ ଶୃଙ୍ଗ ବା ଉପଶୃଙ୍ଗଦେଶରୁ ମହା ବର୍ଷାଧାର ଏଥିରେ ଭୀମରବରେ ପ୍ରପତିତ ହୋଇ ସ୍ରୋତଆକାରରେ ଗଡ଼ି ତଳକୁ ଚାଲିଯାଏ । ଏହି ଖୋଲର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସୀମାରେ ଦୁଇଟି ଗୁମ୍ଫାର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଥିଲାପରି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହିଘରେ ଯତିମାନେ ବସି ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟର ମନୋହାରୀ ସୁଷମା ସଂଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଏହିଠାରେ ଠିଆ-ହୋଇ ପୂର୍ବମୁଖରେ ଚାହିଁଲେ, ଅଦୂରରେ (ବ୍ରହ୍ମପୁର ଓ ଖଣ୍ଡପୁର ଗ୍ରାମ ଦ୍ୱୟର ମଧ୍ୟଭୂମିରେ) ତ୍ରିବେଣୀ ସଙ୍ଗମ ଅର୍ଥାତ୍ ତିନୋଟି ନଦୀର ମିଳନ ଦୃଷ୍ଟି ପଥାରୂଢ଼ ହୁଏ । ଏହି ଗିରିର ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରୂପା ପୂର୍ବାଭିମୁଖରେ ଯାଇ ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପୂର୍ବବାହିନୀ ତାହାର ଶାଖା ଗେଙ୍ଗଟି ସହିତ ମିଶି ନିଜ ଅଙ୍ଗ ପୁଷ୍ଟ କରିଅଛି । ଏହି ଗେଙ୍ଗଟିରେ ପୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣୀର ଏକ ଶାଖା କାଳୀନ୍ଦୀ (ଛାନସ୍ୱ ନାମ କେଲୁଅ) ନଦୀ ମିଶିଅଛି । ଉକ୍ତ ସ୍ଥଳରୁ ମିଶ୍ରିତ ନଦୀ କେବଳ ରୂପା ନାମ ଧାରଣକରି ଇନ୍ଦ୍ରପୁର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ସହିତ ମିଶିଯାଇଅଛି । ଏହି ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳର ଜଳ ଅତି ସ୍ୱଚ୍ଛ ।

୧୦—ରତ୍ନଗିରି ।

ଉଦୟଗିରିଠାରୁ ଆସି ଏହି ତ୍ରିବେଣୀ ସଙ୍ଗମ ଅତିକ୍ରମ କରି ପୂର୍ବୋତ୍ତର ମୁଖରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ କୋଶ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ କମଠାକୃତି କୋଣାର୍କର ଗ୍ରାମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରହେ । ଉଦଣ୍ଡଗିରି ଉପାଧ୍ୟାସୀ ଖଣ୍ଡାଏତମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର ପଶ୍ଚିମାଂଶ ମଣ୍ଡିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହି ଗିରିପକ୍ଷୀଟି ଦୂରକୁ ବଡ଼ ମନୋହର ଦିଶେ । କୋଣାର୍କର ଅପର ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ଅଳ୍ପଜଳା ନଦୀ ବୃକ୍ଷ ବନ ମଧ୍ୟରେ ବହିମାନା । ଏହା ସେହି ପୂର୍ବକଥିତ କେଲୁଅର ଗୋଟିଏ ଧାର, କୋଣାର୍କଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଏକକୋଶ ଆଉ ପୂର୍ବମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ଏହି ଧାର-ଉପରେ 'ରତ୍ନଗିରି' ପଡ଼େ । ଏହାର ପଶ୍ଚିମ ପାଦରେ କେତେ-ଗୁଡ଼ିଏ ଫକୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ପୂର୍ବରେ

* Udoyagiri or "the sunrise hill is so called because if is the point of Orissa, on which the sunlight first becomes visible in the morning. It is a well wooded conical mound with three spurs, and forms. The eastern most peak of the range. Beyond it to the East is the river Koliya and thence a flat sandy plain stretches as far as the sea. The Uriya believe that the sea formerly leaved." P. 161.

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗୋଟିଏ ଦର୍ଶନ ପାଇକ ପଡ଼ା ଅଛି, ଏଥିରେ ରାଜ୍ଞ ଉପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ । ଏହି ଗିରିର ଉପର ନଳତଟିର ପର କେବଳ ଇଟାମପୃ ।, ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରେ କେତେକ ହସ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ଉପରେ ଯଷ୍ଟି ବା ପାଦ ଦ୍ୱାରା ଆଘାତ କଲେ ଭିତରେ କୌଣସି ଧାତବପଦାର୍ଥ ଥିଲାପରି ଶବ୍ଦରୁ ଜଣାଯାଏ । ଶୁଣିଲି ଏହି ଶବ୍ଦରେ ଆଶାନ୍ୱିତ ହୋଇ କେହି କର୍ମଗ୍ରସ୍ତ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଦେଶ ଦେଖିବା ଲାଗି ଏହା ଖୋଲାଇ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଭିତରେ କେବଳ ପାଉଁଶର ସ୍ତୂପ ଛଡ଼ା ଅଉ କିଛି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ରତ୍ନଗିରିରେ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଅଗ୍ନି-ଉଦ୍ଗମ ହେଉଥିଲା କି ? ହୁଏତ କେବେ ଅଭ୍ୟନ୍ତରରୁ ଧାତବସ୍ରୋତ ନିର୍ଗତ ହେବାର ଦେଖି ପ୍ରାଚୀନମାନେ ଏହାକୁ "ରତ୍ନଗିରି" ନାମ ଦେଇଥିବେ ! ସେ ଯାହାହେଉ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବଡ଼ ବଡ଼ମାନେ କିଛି ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଲେଖକର ଏପରି ଏ ପ୍ରକାର ଅନୁମାନ ଅତି ଧୃଷ୍ଟତା ମାତ୍ର । ଅଶାକରୁଁ ପାଠକମାନେ କ୍ଷମା କରିବେ, ଏହି ଗିରିରେ ପୂର୍ବେ ଯେତେ ବୌଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ତତ୍ସଂଲଗ୍ନ ଶିଳାଲିପି ଥିଲା ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସମସ୍ତ ଏଠାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଲିପି ଏବଂ କେତେକ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ନୀତ ହୋଇଅଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ବୈତରଣୀ ଏପାରେ (ଯାଜପୁରରେ) ଅବଶିଷ୍ଟ ଗଙ୍ଗାର ଅପରପାରେ (କଲିକତାରେ) ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ତଥାପି ଏବେ ଯେତେ ମୂର୍ତ୍ତି ଏଠାରେ ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ହୋଇଅଛି, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପର୍ବତରେ ତେତେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏହାର ଉତ୍ତର ପୂର୍ବକୋଣାବସ୍ଥିତ ମହାକାଳ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଉ ଯାଉ ଗୋଟିଏ ବରଗଛ ମୂଳରେ କେତେକ ବୌଦ୍ଧଯତି ଏବଂ ଯୋଗାସୀନା ନଗ୍ନ ନାରୀର ମୂର୍ତ୍ତି ଅଗେ ଲକ୍ଷ୍ୟଗୋଚର ହୁଏ । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିର ଅଳଙ୍କାର ଓ ଗଠନ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ବିଭିନ୍ନତା ଦେଖାଗଲା । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ଶିଶୁମୂର୍ତ୍ତି ତାହାର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଅଛି । ପ୍ରୋକ୍ତ ମହାକାଳ ମନ୍ଦିରର ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗରେ ଯେ କେତୋଟି ଭଗ୍ନାବଶିଷ୍ଟ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇ ଚାରିଟି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତିର କେବଳ ଅଗଳମସ୍ତକ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ଏହା ବୁଦ୍ଧ ବା ଜୈନମଙ୍କର ମସ୍ତକ ହେବ ! ନବ ପ୍ରକାଶିତ "Indian sculpture" ପୁସ୍ତକରେ ଏହି ପ୍ରକାର ମସ୍ତକ ତେଲେ "The heads of Bhima" ଲେଖା ଅଛି । ଏହି ମୁଣ୍ଡମାଳର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଅଉ କେତୋଟି ମୂର୍ତ୍ତି ଅବସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇ ଅଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତିର କଥା ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଯୋଗ୍ୟ । ଏ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଦଶଭୁଜା ଏବଂ ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତା । ଦୁଇଟି ଭୁଜ ଛନ୍ଦା ହୋଇଅଛି ଏବଂ ତାହାର ସନ୍ଧିରେ ଗୋଟିଏ ଲମ୍ବ ଦଣ୍ଡ, ଅବଶିଷ୍ଟ ପ୍ରସାରିତ ଅଷ୍ଟ ଭୁଜତଳେ ଦୁଇଟି ଛିନ୍ନ ଭୁଜ ଲଗ୍ନ । ଗଳଦେଶ ମାଳାରେ ବଳୟିତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କର ସମରରେ ବ୍ୟାପୃତ ଥିଲାପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ମନ୍ଦିରର କେତେକ ହାତ ପୂର୍ବରେ ଗୋଟିଏ ବରଗଛ ମୂଳରେ ଦୁଇଟି ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଚତୁର୍ଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ଅପର ବଟ ବୃକ୍ଷତଳେ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱିଭୁଜ ବଡ଼ ମୂର୍ତ୍ତି, ତାହା ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏକ ନାରୀ ପ୍ରତିମା ବିରାଜମାନା । ଏହି ପ୍ରତିମା ପାଦରେ ନୂପୁର ନୂତନ ଦେଖାଗଲା । ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ନିମ୍ବଗଛ ତଳେ ପ୍ରୋକ୍ତରୂପ ଦୁଇ ବୃହତ୍ତର ମସ୍ତକ । ଏ ଗୁଡ଼ିକ ଅଲ୍ପଦିନ ହେଲା ଖୋଳା ହୋଇ ବାହାରିଛି । ଆଶିଷ୍ଟେଣ୍ଟ ସେଟେଲମେଣ୍ଟ ଅଫିସର ସୁରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଏହାର ଏକସ୍ଥାନରେ ମୂର୍ତ୍ତିର ସନ୍ଧାନ ପାଇ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଯତ୍ନରେ ରଖିବାପାଇଁ ବହୁ ଲୋକ ଲଗାଇ ଯେ ସ୍ଥାନ ଖୋଳାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅସିଥାଇଲା ନାହିଁ । ଗଳଦେଶରୁ ଦ୍ୱିଫାଳ ହୋଇଯିବାରୁ ସେହି ମହାଭାରବନ୍ତ ମସ୍ତକଟିକୁ କେବଳ ଆଣି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରଖାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ଅଦ୍ୟାପି ସେହିଠାରେ ଅର୍ଦ୍ଧପ୍ରୋତ୍ଥିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି । ଶଂସିତ ନିମ୍ବ ବୃକ୍ଷର ବାମ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ରମଣୀୟ ନର ନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ତାହାର ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଭଗ୍ନ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ କୃଷ୍ଣଶିଳାର ସିଂହାସନୋପରି ଦୁଇଟି ତାପସ ତାପସୀ ମୂର୍ତ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ । ନରମୂର୍ତ୍ତିଟି ଭୀମ ନାମ ସମ୍ଭବତଃ ପଦ୍ମପାଣି ହେବ । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ଦ୍ୱୟର ଶିଳା ଓ ଶିଳ୍ପ ଅତି ବିଚିତ୍ର ଏବଂ ପ୍ରଶଂସ୍ୟ । ନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ତିନୋଟି ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ଦୁଇପାଖେ ଦୁଇମୂର୍ତ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରୁଅଛି । ଏହି ଅଂଶର ଦକ୍ଷିଣବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତ ପୃଷ୍ଠରେ ଅନେକ ଭଗ୍ନ ପ୍ରସ୍ତର ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ନଗରର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ଏହାର ସନ୍ନିହିତ ଉଚ୍ଚସ୍ତୂପ ଉମ୍ପାଗଡ଼ିହ ବୋଲି ଆଖ୍ୟାତ ହୁଏ । ଉତ୍ତରଦିଗର ନଅର ପୋର୍ଟ ହୁଡ଼ା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ପୋଖରୀର ରାଣୀ ପୋଖରୀ । ଏସବୁ ନାମରୁ ସୂଚିତ ହେଉଅଛି ପୂର୍ବ ଏଠାରେ କୌଣସି ରାଜା ବାସ କରୁଥିଲେ । ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେହି ବସ୍ତୁକଳ୍ପ ରାଜାଙ୍କର ସ୍ମର ଥିଲା ଗୋଟ
ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜ୍ୟ ଉପାଧିଧାରୀ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ
ବଂଶଧର ବୋଲି ଦୃଢ଼ତା ସହକାରେ ପ୍ରକାଶ
। ରହିଟିର ଅବସ୍ଥାନ ଦେଶ ଅତି ମନୋରମ ।
ରେ ଏହାର ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଶୋଭା ସମ୍ପାଦନ କରେ ।
ଅଦୂରେ ପଞ୍ଚବପାଟଳ ହିଞ୍ଜଳାଳଙ୍କୃତ ସକଳଜଳୀ-
ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳିତ ବାରଙ୍ଗାପାଟ ବାଟୋଇର ଚକ୍ଷୁରେ
ନାଚ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ ବଳାକାଧାସିତ ମେଘମ୍ବ
ହିଞ୍ଜଳ ଦ୍ରୁମାବଳୀ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତକାଳରେ ଦୂରରୁ ମତ୍ତଳମହା-
କାର୍ପାସ ଏବଂ ପୁଷ୍ପିତ କାଞ୍ଚନ ଦ୍ରୁମର ଭ୍ରମ ଜନ୍ମାଇଲା । ଗୃହୁଁ
ଗଣ୍ଡୁ ନଭେ ରହି ରବି ଡୁବିବାକୁ ବସିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ
ରହିଗିର ଶୋଭାରୁ ଦୃଷ୍ଟି ଫେରାଇ ସେ ଗିରିବ୍ରଜରୁ ବିଦାୟ
ନେଲୁ ।

କ୍ରମଶଃ

ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ।

ନ ଆସେ ସେ ନାରୀ ।

ଦିନ ଗଡ଼ି ଯାଇଅଛି, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯାଉଛି ବୁଡ଼ି,
ଦେଇ ପଲ ପଲ କୁଆ ଯାଆନ୍ତି ଉଡ଼ି,
ମାନେ ଅଗଣାରେ ଲୁକାଳି ଖେଳନ୍ତି,
ଥିଣି କର ଧରିଛନ୍ତି ନିମ୍ବ ଗଛଟି ।
ଅସି ନିମ୍ବଗଛ ଆଡ଼ୁଆଳରେ ରହି
ଥିବା ଝିଅଟିକୁ ଆଗେ ପେଲି ଦିଅଇ ।
ଥା ବାରମ୍ବାର ହୁଅନ୍ତେ ସେ ଝିଅଟି
ଭିତରୁ କଥା କହେ କାହାର ପ୍ରତି—
ଇଲି ମୁଁ ମୋହପାଇଁ ନୁହଇ ସେ ବଚନ,
କିନ୍ତୁ ରହିଗଲା ସେହି ସ୍ମରିରେ କାନ ।)
[redacted] ଗାଈ ସଖା କେହି ମୋହର,
[redacted]
-ାର ଉପରକୁ ରଖିଅଛି [redacted]
ମୁଁ ଯାଉଛି ଧାଇଁ, ଫେଡ଼ି ମୋ ଏ ବିପଦ ।"
ଟି ସେ ହୋଇଥାଏ ଛିଡ଼ା ତୁନିଟି ହୋଇ,
ଶ ଡେଣେ ଥରେ ଥରେ ଦେଉଥାଏ ଅନାଇ;
ମାନେ ଧାଇଁଗଲେ ପାଖବାଟରେ ତାର
ଧ୍ୟାନ ଛାଡ଼ି ହୁଏ ଲୁଚି କୋଳେ ଚଞ୍ଚଳ ।
ଶିବା ଯାଇକି ପଦେ କଥା ମୁଖୁ ତାହାର
ମନ ମୋର, କିନ୍ତୁ ନ ପାରେ ମୁଁ ପଚାରି ।
ା ହୋଇଅଛି ନାରୀ ତା କୋଳେ ସେ ଝିଅଟି
ଡେଣେ ଅନାଉଛି, ମୁହଁ ଆକୁଳ ଅତି ।
ଏବେ ଚେର ଭୁଇଶଣ୍ଡି ପାଇଲାରୁ ସେ ନାରୀ
ଗଲେ ବେନ, ଗୃହିଛି ମୁଁ, ଅଗଣାରୁ ବାହାରି ।
ମିଠାଇ ପୁଞ୍ଜିଏ ସେନ ଧାଇଁଲି ମୁଁ ପଛରେ,
ଡାକି କିନ୍ତୁ ଦେବାପାଇଁ ମୁହଁ ହାତ ନ ବଳେ ।
ଝିଅଟି ଆଗେ ମୁଁ ଉଭାହୋଇ ଯାଆନ୍ତେ ଯାଇ
ଚମକି ପଡ଼ିଲା ସେହି, ରହିଗଲା ସେଠାଇ ।
ମିଠାଇ ପୁଞ୍ଜିକ ତାକୁ ବଢ଼ାଇ ମୁଁ ଦିଅନ୍ତେ
ଛଡ଼ାଇଲା ହାତଟି ସେ କେତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅନ୍ତେ ।
ନକିତ ଗୃହାଣି ତାର, ହସ ବୋଲା ଅଧର
ଦେଖି, କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଲୋଡ଼ା ନୋହିଲା ମୋର ।
ପଳାଇ ଆସି ମୁଁ ତହିଁ ଗଲି ମଣ୍ଡପରେ ଥାଇ
ନ ଲୁଚିବା ଯାଏଁ ପଛୁ ରହିଥାଏ ଅନାଇ ।
[redacted] ପ୍ରଥମ ତ ମୋହର,
ଏତେ [redacted]
ବେଳ ଗଡ଼ିଯାଏ ନିତି, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯାଏ [redacted] ବୁଡ଼ି,
ରବିଦେଇ ପଲ ପଲ କୁଆ ଯାଆନ୍ତି ଉଡ଼ି,
ପିଲାମାନେ ଅଗଣାରେ ଖେଳନ୍ତି ତ ସେଇଲି,
ନିମ୍ବଗଛ ଅଛି, କିନ୍ତୁ କାହିଁ ଆଉ ସେ ନାରୀ !
କେତେ ବେଳବୁଡ଼ି ମୋର ଯାଇଅଛି ତ ବିତି
ଅଗଣାରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ, ନ ଆସେ ସେ ନାରୀ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ।

PRINTED BY B. S. DAS AT THE MUKUR PRESS,—CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୂଲ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚାରୁଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ (ଛତ)	କଟକ	ଟ	୧
,, ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାପାତ୍ର ବି, ଏ,	,,	ଟ	୧
,, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର	,,	ଟ	୧
,, ଧର୍ମଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି (ଛତ)	,,	ଟ	୧
,, ନନ୍ଦକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ ,,	,,	ଟ	୧
,, ଚୈତନ୍ୟ ଚରଣ ଦାସ	,,	ଟ	୧
,, ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ପ୍ରଧାନ ,,	,,	ଟ	୧
,, ଦିବ୍ୟସିଂହ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ,,	,,	ଟ	୧
,, ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପାତ୍ର ,,	,,	ଟ	୧
,, ଦଶାମଣି ମହାନ୍ତି ,,	,,	ଟ	୧
,, ବିନ୍ଦ୍ରାବନ ଦାସ ,,	,,	ଟ	୧
,, ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ପାଲ ,,	,,	ଟ	୧
,, ହରିହର ଦାଶ	,,	ଟ	୧
,, ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ	,,	ଟ	୧
,, ମୁସଦ୍ଦିଲାଲ	,,	ଟ	୧
,, ଗୋବିନ୍ଦ ମାଧବ ବର୍ତ୍ତ	,,	ଟ	୧
,, ଭଜମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ	,,	ଟ	୧
,, ଲକ୍ଷ୍ମଣମିଶ୍ର (ଛତ)		ଟ	୧
,, ବାଙ୍କିବିହାରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ,,	,,	ଟ	୧
ଶ୍ୟାମ ସେକ ଦାସ	,,	ଟ	୧
,, ଚୌଧୁରୀ ରାଧାଶ୍ୟାମ ଦାସ (ଛତ)	,,	ଟ	୩
,, ସଦାଶିବ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ	ପୁରୀ	ଟ	୧
,, ଭଗବାନ ମିଶ୍ର	,,	ଟ	୧
,, ଲୋକନାଥ ବେହେରା (ଛତ)	,,	ଟ	୧
,, ଲୋକନାଥ ରଥ	,,	ଟ	୧
,, ମଧୁସୂଦନ ଦାଶ, ଏ	,,	ଟ	୧
,, ମହନ୍ତ ଏମାରମଠ	,,	ଟ	୪
,, ,, ରାମକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଏମାରମଠ	,,	ଟ	୪
,, ଜଗନ୍ନାଥ ମିଶ୍ର (ଛତ)	,,	ଟ	୧
,, କୁଳମଣି ପ୍ରଧାନୀ	,,	ଟ	
,, ଉପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ	,,	ଟ	୧
,, ଦଶରଥ ମିଶ୍ର	,,	ଟ	୧
ଅଲୋକ ମିଶ୍ରର ଦିଗ୍ବିଜୟ	,,	ଟ	୧
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ (ଛତ)	,,	ଟ	୧ ୮/
,, ତ୍ରିଗୋଷ୍ଠୀ ବିନୋଦ ଦାସ	,,	ଟ	୧
,, ମାଧବାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି	,,	ଟ	୧
,, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଦାସ	,,	ଟ	୧

,, ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାଶ	,,	,,	
,, ନରସିଂହ ମିଶ୍ର		,,	ଟ
,, ବନମାଳୀ ମିଶ୍ର (ଛତ)		ଖୁର୍ଦ୍ଧା	ଟ
,, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ରାୟ	,,	,,	ଟ
,, ଗୋପାଳଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ		,,	ଟ
,, ନରସିଂହ ଚନ୍ଦ୍ର ସାମନ୍ତରାୟ (ଛତ)		,,	ଟ
,, ବାଞ୍ଛାନିଧି ଦାସ	,,	,,	ଟ
,, ବାସୁଦେବ ମିଶ୍ର		,,	ଟ
,, ବିଶ୍ୱନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ		ଅଲସୁଆ	ଟ
,, ଜଗନ୍ନାଥ ପଣ୍ଡା		କୁଆଁପାଳ	ଟ
,, ବାଲକିଶୋର ପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତି (ଛତ)		ସମ୍ବଲପୁର	ଟ
ଶ୍ରୀମତୀ ଶଶୀମୁଖୀ ସ୍ତ୍ରୀ		ଜଗତସିଂହପୁର	ଟ
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀନିବାସ ଶତପଥୀ		ବାଲିପାଟଣା	
,, ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ (ଛତ)		ଚାରପଦା	
,, ପଞ୍ଚାନନ ବେହେରା	,,	,,	
ସେଖ ଇସମାଇଲ ହଜାର		ଜୋରେଇ	ଟ
ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱନାଥ ପରିଡା	,,	ଭୋଲାଙ୍ଗ	ଟ
,, ଉମରୁ ପାଣିଗ୍ରାହୀ	,,	ବ୍ରହ୍ମପୁର	ଟ
,, ସୁରେଶଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି		ମ.ସର	ଟ
,, ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ପରିଡା		ଭୋଗରାଇ	ଟ
,, ମଦନ ମୋହନ ପରିଡା		ଚୋକାନାଳ	
,, ସମ୍ପ୍ରଦକ ବିଦ୍ୟାବର୍ଦ୍ଧିନୀ ସମାଜ		ଚାଣ୍ଡାମ	ଟ
,, ବୈଦ୍ୟନାଥ ଦାସ (ଛତ)		ମୌଦା	
,, ବନମାଳୀ ପାଠୀ		ପୁରୁଷାଣ୍ଡି	
,, ଯୀଶୁଦାସ ପ୍ରଧାନ		ଦଶଙ୍କା	
,, ଉପେନ୍ଦ୍ରନାଥ ସିଂହ		ରାମବାଗ	
,, ଭୁବେର ମିଶ୍ର		ରେମେଣ୍ଡା	
,, ଛତ୍ରବନ୍ଦ, ଗରସୁଆଁ ସ୍କୁଲ		ଗରସୁଆ	ପାପର
,, ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଦାସ		କେଉଁଝର	
,, ଫକୀର ମହାପାତ୍ର (ଛତ)		କାକଟପୁର	ଟ
,, ନୀଳକଣ୍ଠ ବେହେରା	,,	ଖାନ୍ତାପଡ଼ା	ଟ
,, ନୀଳମଣି ଦ୍ୱିବେଦୀ		ପାଲଲହଡ଼ା	
,, ଅନନ୍ତ ଦାଶ		ମଞ୍ଜୁଷା	
,, ସତ୍ୟନାରାୟଣ ଘୋଷ (ଛତ)		ଖୁର୍ଦ୍ଧା	
,, ଲକ୍ଷ୍ମୀମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ		,,	
,, କୁମାର ହରିହର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ		,,	
,, ଏମ, କେ, ପଟ୍ଟନାୟକ		ବ୍ରହ୍ମପୁର	
,, ରମାକାନ୍ତ ମିଶ୍ର		ବ୍ରହ୍ମ	
,, ବୈଦ୍ୟନାଥ ଦାଶ (ଛତ)		ଭୁଆଁପାଳ	
,, ଅଭ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର	,,	କଟକ	

Digitized by srujanika@gmail.com